This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

V
06
7.5

HARVARD COLLEGE
LIBRARY
◆ ◆
PURCHASED FROM THE
SUSAN A. E. MORSE FUND

585 586 587

Ql 4570

SVAZEK ČTVRTÝ. a pátý

NÁRODOPISNÝ SBORNÍK

ČESKOSLOVANSKÝ.

VYDÁVÁ

NÁRODOPISNÁ SPOLEČNOST ČESKOSLOVANSKÁ
A
NÁRODOPISNÉ MUSEUM ČESKOSLOVANSKÉ.

REDAKTOR

PROF. DR. FRANTIŠEK PASTRNEK.

585

REDAKČNÍ KOMITET:

ADOLF ČERNÝ, SPRÁVCE N. M. Č., DR. J. MÁCHAL, UNIV. DOC.,
DR. J. MATIEGKA, UNIV. DOC., DR. L. NIEDERLE, UNIV. PROF.,
DR. J. POLÍVKA, UNIV. PROF., DR. J. ZUBATÝ,
UNIV. PROF.

REDAKCE
ČESKOSLOV. LETOPISŮ MUSEJNÍCH
V ČÁSLAVI.

V PRAZE 1899.

NÁKLADEM VLASTNÍM. — TISKL ALOIS WIESNER.

Slav 7196.447.5

HARVARD
UNIVERSITY
LIBRARY
APR 7 1953

MICROFILMED
AT HARVARD

Psané knížky modlící.

Další část práce o »Památkách krasopisných po starých kantorech a písmácích z východních Čech«

od **Ant. Šolty.**

Zalíbení našeho lidu selského v nádheře aneb aspoň v pestré úpravě všeho, čeho užíváno bylo při výkonech, jimiž mysl jest povznesena, zejména při výkonech obřadů náboženských a slavnostních, jest příčinou též pěkné, pestré úpravy psaných knížek modlicích[1]).

Knížky takové psávali kantoři, písmáci ano i jiní, kdo vynikali dovedností krasopisnou[2]). Kantoři psávali je zejména zámožným nevěstám na zakázku, též zámožným rolníkům ano i do zásoby psávali je. Mnohá taková pestrá knížka byla darována švarnému děvčeti[3]) z lásky.

---

[1]) O knížkách modlicích psali v »Českém Lidu«: Smutný, Dr. Matějka, K. Adámek a M. Matějková.

[2]) Vynikající buditel národního uvědomění, osvícený děkan Chrudimský, Josef Liboslav Ziegler, byl též dovedným krasopiscem. V pardubickém museu jest uložena památka po něm velmi pěkná, knížka formátu malé osmerky, obsahující: »Cýrkewnj Pobožnosť na Křížowé dnj« a podotknuto jest na titulním listě, že jest knížka ta »pracj Josefa Liboslava Zieglera.« Na druhé stránce napsal Ziegler: »Newydáte-li gazykem srozumitedlných slow — budete u wjtr mluwiti. I. Kor. 14. 9. Conc. Trid. Ses. XXV. Cap. VII. de reform.« Slova ta charakterisují Zieglera jako kněze v pravdě českého. Modlicí knížky psávali však i lidé nejrůznějšího povolání. Tak ku př. v Polomě u Trhové Kamenice, psávala je selka Urbanová; v Nasavrchách panský dráb Schütz. Kreslení pestrých ozdob do knížek modlicích bylo právě tak uměním prostonárodním jako rýsování kraslic.

[3]) Dívkám — pannám — psávány byly modlicí knížky zajisté již ve středověku. V časopise Č. Museum z r. 1859 v J. Jirečkově pojednání o legendě o sv. Dorotě jest zmínka o modlitbách, napsaných na prvních listech svazku, v němž legenda tato obsažena jest. Podotknuto tu, že modlitby jsou pro osobu ženskou a že písař napsal ku konci: »Psal sem sedye jako sup,

Úprava psaných »modlitbiček« jest přerozmanitá. Některé napsány a vyzdobeny jsou pěkně, vkusně; některé svědčí o práci kvapné — patrně byly as psány do zásoby — mnohé knížky napsány byly i nemotornou rukou. Většina psaných knížek modlicích jest zdobena pestrými rámečky kolem textu na každé téměř stránce a taktéž pestrobarevnými iniciálkami. Málo která knížka jest pouze černě kreslenými ornamenty zdobena. Obrázky svatých bývají velmi nedovedně nakresleny, jsou to nezdařené a křiklavě kolorované kopie obrázků tištěných.

Jako úprava krasopisná tak též i titul modlicích knížek jest přerozmanitý. Kromě titulu bývá na prvním listě napsáno, pro které pohlaví jsou knížky určeny ano i jméno majetníkovo, pro něhož byly napsány. Na druhou ano i na zadní stránku napsal si obyčejně majetník poznámku o povinném vrácení knížek, kdyby je ztratil, a byly někým nalezeny. Nezřídka čteme: »Tyto modlitby patří mně, N. N., kdyby byly ztraceny prosí se za jich navrácení.« Avšak ne v každých knížkách tak zdvořile bylo připomínáno nálezci, aby je vrátil. V jedněch modlitbách [1]) ku př. napsala si rázná majetnice kostrbatým písmem: »Tyto modlitby náleží céři Dorotě Matěje Kubizňáka z Lukové. Kdo je ukradne, tomu ruka upadne po samý rameno!«

V jiných napsal majetník: »Tyto knížky náleží Janovi Šídlovi ze vsi Libanic. Kdo je najde ať je navrátí. Kdo by je našel a nenavrátil, zatracená buď šelma.« — V některých knížkách dovolává se majetník i křesťanské lásky nálezcovy. V knížkách Řeč s Bohem, z r. 1837 jest poznámka: »Kdo by je našel, aby je z lásky křesťanské, katolické i helvetského vyznání navrátil.«

V mnohých modlitbách bývá před titulním listem napsána průpověď z Písma sv. Tak ku př. na knížkách z vesnice Kluků u Poděbrad z r. 1809, psaných rolníkem Václavem Klupkou, jest napsáno: »Neví člověk konce svého, ale jako ryby udicí lapány bývají a jako ptáci osidlem popadáni bývají, tak lapáni bývají lidé v čas zlý. Ekl. 9. 2.« Tento způsob úpravy ode dávna byl u lidu oblíben; zděden byl ze středověku.

Na zadní desku modlicích knížek zapisovány bývaly, podobně jako do bible, události rodinné a poznámky o hospodářství důležité.

Takový jest povšechný ráz psaných knížek modlicích.

Jméno písařovo na každých knížkách nebývá napsáno; některý písař na knížky jím psané vůbec se nepodepisoval.

* * *

---

protoz ty panno jarmark mi kup«. Dožadoval se tedy písař daru (»jarmarku«) od panny, jíž modlitby psal. Rukopis jest buď z konce XIV. nebo z počátku XV. století.

[1]) Uloženy jsou v musem pardubickém.

Na Chrudimsku a v jiných krajinách východních Čech, rozšířeny byly psané knížky modlicí zvláštního rázu, vynikající slohovou úpravou ornamentů. V knížkách těch, patrně jedním písařem, krasopiscem to nad jiné dovedným, psaných, není však nikde jméno jeho napsáno. V knížkách toho druhu čteme před listem titulním: »Sluší se modliti a nikdy nepřestávati.« — Na titulním listě čteme: »Psané modlitby křesťanské, katolické, k náboženskému užívání jak duši, tak i tělu prospěšné, pro osobu mužského (ženského) pohlaví; z nábožných knih sepsané.«

Též bývá na titulním listě napsáno: »Duchovní knížka, t. j. česká mše, v sobě obsahující modlitby které kněz při oltáři se modl.« Některé mají název: »Zápal lásky boží duší vyvolených aneb modlitby katolické k pravému užívání jak ráno tak i večer, též při mši svaté, zpovědi s jinými pobožnými modlitbami spojený, jak vnitř psané jsou.«[1]) Iniciálky takovýchto knížek jsou pestré. Každá téměř jest obroubena kadeřavým obloukovým rámečkem. Takovouto kadeřavostí, jako iniciálky, vyznačují se též ostatní ornamenty, zejména výplně. Na tab. 1 jsou dva rámečky (obr. 1, 1) z knížek »Zápalu lásky boží« a jeden závěrečný ornament. Kde tanuly kresliči na mysli tvary rostlinné, větévky s květy a listy, i tam jeví se na ornamentech ona neobyčejná úprava kadeřavá. Stejný ráz, stejný sloh jest zřejmý na všech iniciálkách a ozdobách toho druhu knížek, pozoruhodno však jest, že na žádném listě ani v žádných knížkách neopakuje se některý ornament nebo některá iniciálka. Patrno, že písař kreslil ornamenty a iniciálky z paměti, nekopíroval je, nýbrž kreslil je dle určitého, v mysli jeho pevně utkvělého vzoru.

Barvy užíval nejvíce zelené, jíž koloroval kadeřavé části ornamentů a to buď zeleně jasné, syté, buď olivové. Podružnými barvami byly mu červená (rumělka), žlutá a modrá; menší plošky vyplňoval hnědě. Rámečky na stránkách jsou obyčejně zelené a žluté avšak též zelené a popelavě modré, na některých místech proniká červeně kolorovaná ploška. Podobně kolorovány jsou obloučky kolem iniciálek, v jichž vrcholku tu a tam upomíná ornament na paví péro.

Kresba jeví sice nevšední zručnosť, jest však zběžná, namnoze i nedbalá, čímž souměrnosť a tím též i lad mnohého ornamentu byly porušeny. Na některém ornamentu jest přílišný chvat písařův zřejmý.

Nejpěknější knížky toho druhu vyskytly se v okolí Dašic.

---

[1]) Toho druhu modlitebních knížek uloženo jest několik exemplářů v museu pardubickém, po jednom v museích vysokomýtském a chrudimském. Jedny jsou ve sbírce měšť. školy v Heřm. Městci a jedny majetkem soukromým v Hr. Týnci. Na výstavkách národopisných v Litomyšli, Vys. Mýtě a v Dašicích bylo jich velmi mnoho.

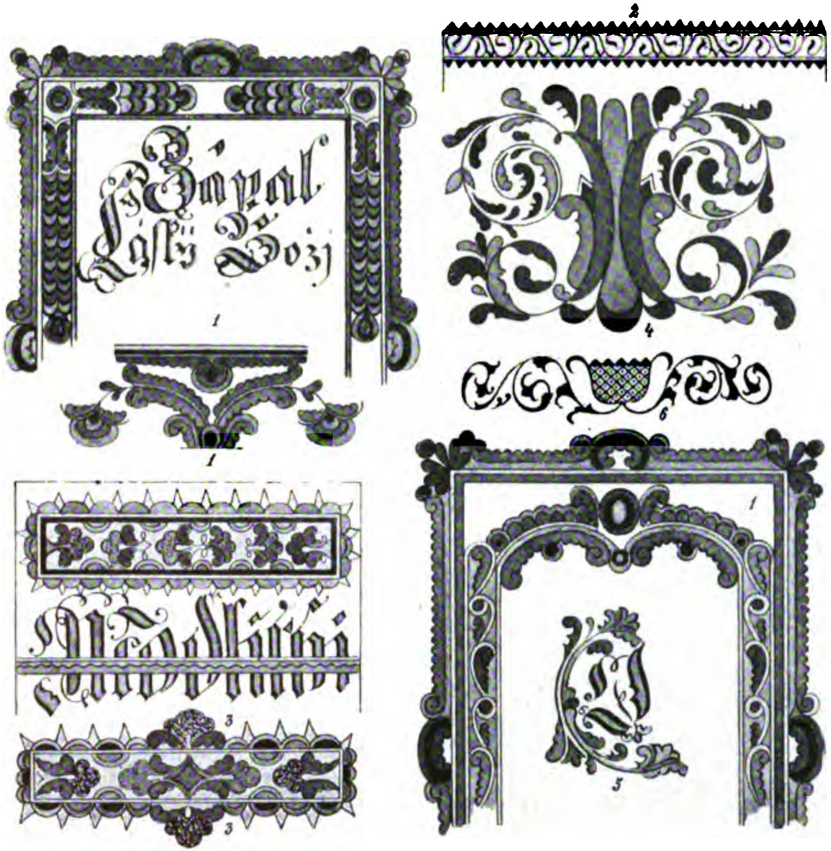

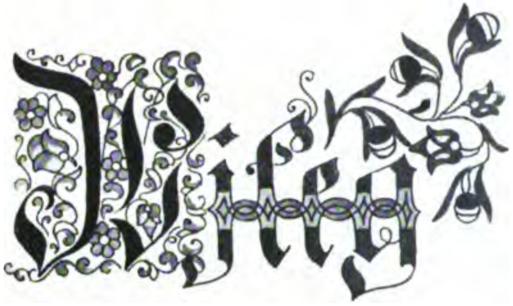

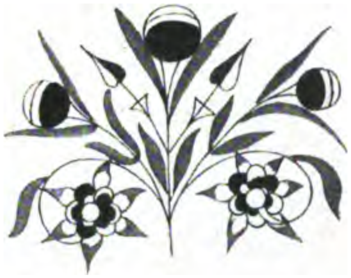

Tab. I.

Jak již výše podotknuto, nepodepsal se na žádných takových knížkách písař aniž udal letopočet, avšak dle ozdobení nadpisu příčnou páskou, vsunutou do prostřed řádky, lze souditi, že psány byly knížky ty v létech buď devadesátých XVIII. století, buď brzy po r. 1800, kdy takovýto způsob zdobení velmi zhusta se vyskytuje na prostonárodních památkách krasopisných.

Podobnou úpravou, jež jeví se na knížkách právě popsaných, vyznačují se knížky psané Františkem Rmoutilem, kancelistou magistrátu Sezemického, kolem r. 1800. Jsou pestřejší, kadeřavost ornamentu ustupuje v knížkách jeho zřetelnějším tvarům rostlinným. Iniciálky ozdobeny bývají kromě rámečky obloukovitými též rámečky přímočárnými, obdélníkovými. Kolorit jest zelený, modrý a žlutý. Zejména pestré jsou výplně. Iniciálky v pěkných rámečkách obloukových jsou karmínové a uvnitř světle modré. Nadpisy bývají též prostoupeny vodorovnou páskou. Ornamenty některých výplní jsou souměrné, celé zelené; tu a tam pěkně stylisovaný kvítek zvonkový s tupým nebo laločnatým středem jest na listnatém stonku vykreslen. Na tab. 3., obr. 2 vykreslen jest jeden z prvních listů modlitební knížky, uložené ve sbírkách Národopisného musea Československého v Praze[1]: »Psané modlitby pro osobu ženského pohlaví. Roku 1802. Wejtah z nebeského klíče pro duši křesťanskou.«

Z jiných knížek, též Rmoutilem psaných a též uložených ve sbírkách Národop. m. Č. — však bez titulního listu — jsou na tab. 1. vykresleny dvě výplně (Modlitbj) a závěrečný ornament (obr. 4). Z jiných knížek téhož druhu, uložených v Pardubickém museu, jest na obr. 5 vykreslena iniciálka *O* v obloukovém rámečku.

Dle knížek neznámého písaře a dle Rmoutilových psával modlicí knížky kolem r. 1828 Václav Bažant, kancelista v Meziříčí na Moravě, rodem z Tuněchod (nedaleko Chrudimě). Vzory své však nevystihl.

Pěkně psával a drobnými ornamenty zdobil knížky modlicí Jan Ročňák, školní pomocník ve vsi Honvicích (u Hr. Týnce) v těchže asi letech jako Rmoutil. Z knížek Ročňákových: Pěti červených korálů,[2]) psaných r. 1801, podány jsou ukázky na tab. 1. (Slovo »Wíteg« a závěrečná kytice). Iniciálky kreslil dle frakturových, avšak dosti samostatně. Drobné ozdůbky uvnitř písmen, v nichž prokmitává drobný, pěkný kvítek, kreslil barvou červenou, vyplňoval je však zeleně. Růžici kreslíval podobně, jako bývají na starším selském nábytku hrubší práce. Větší písmeny v nadpisech spojoval propletajícími se obloučky jak ve slově »Wíteg« jest patrno. Na titulní list maloval srdce, kolem něho květy a některé písmeny krášlil pozlátkem. Při modlitbách ku přijímání kreslíval nemotorně monstranci a dlouhé, potvorné ptáky. Kresba obrázků vůbec, nechť svatých, nechť zvířat, bývá v psaných modlitbách obyčejně nepěkná.

---

[1]) Získány byly v Dašicích.

[2]) Celý název knížek těch jest: Pět červených korálů t. j. nábožné a uctivé outočiště k pěti ranám pána Ježíše Krista ukřižovaného. Vypsány ve škole Honvický od Jana Ročniaka 1801.

Mnohé knížky Ročňákovy jsou velmi objemné. Tak ku př. knížky: Duchovní křesťansko-katolické jádro[1]) obsahují 304 stránky a přidán k nim i kalendář »rok od roku trvající.« Písmo Ročňákovo jest nad jiné úhledné.

Selský vkus vystihl zcela pestrostí svých knížek modlicích Jan Polák, učitelský pomocník ve Vejvanovicích u Hrochova Týnce. Obecně nazýván byl Johanýskem. Byl chromý na pravou ruku, psával a kreslil rukou levou. Za svých mladých let zdobíval též lomenice kukle a okřídlí) malbou.[2]) Zemřel, vetchý jsa kmet, r. 1869. Knížkám svým dával Polák název: »Prospěšná knížka obzvláštních pobožností aneb pěkné ranní a večerní modlitby, též způsob mši sv. slyšeti.« K tomu připojil, komu knížky náležejí; své jméno však nepodopsal. Knížky Polákovy byly velmi oblíbeny pro velikou jich pestrosť. Ornamenty jsou veskrze květinové, stylisované a mnohobarevné. Četné listy zdobil květinovými věnci, v nichž střídají se zelené lupeny s květy červenými, žlutými a fialovými; mnohé květy jsou dvojbarevné a některé, zejména drobnější, upomínají na kvítky výšivkové. Ku takovýmto věnečkům, uprostřed nichž byl nápis, kreslíval ptáčky, taktéž pestré, jako věnečky, s hlavičkami žlutými, tělem zeleným a křídly fialovými.

Některé věnečky mají podobu srdce a též i stužky, jimiž jsou svázány, bývají složeny v podobě srdčité. Velmi pěkné kresbou i koloritem jsou větší vějířovité květy, jimiž zdobeny jsou některé listy. Rámečky kolem textu skládal Polák z lístků zelených a červených. Větévky z knížek jeho vyobrazeny jsou na tab. 2. (obr. 5) a na tab. 3 (obr. 2) květina vějířovitá.

V Krouné, na Hlinecku, psával knížky modlicí po léta na počátku nynějšího století učitel Václav Svoboda. Obrázky, jak dle některých kreseb jeho lze bezpečně souditi, okresloval z talířů a jiného nádobí. Koloroval je většinou modře. Iniciálky jeho nevynikají zvláštní úhledností. Knížek Svobodou psaných zachovalo se veliké množství na Hlinecku a v okolí Skuče. Každá knížka taková označena jest monogramem W. S. Na některých i celé jméno jest napsáno. Kantor Svoboda

---

[1]) Uloženy jsou u p. JUDra. Poláka ve Skuči jako pozůstatek ze sbírek národopisné výstavky skutečské.

[2]) Dle svědectví posud žijící stařeny pí. M. Mikanové ve Vejvanovicích.

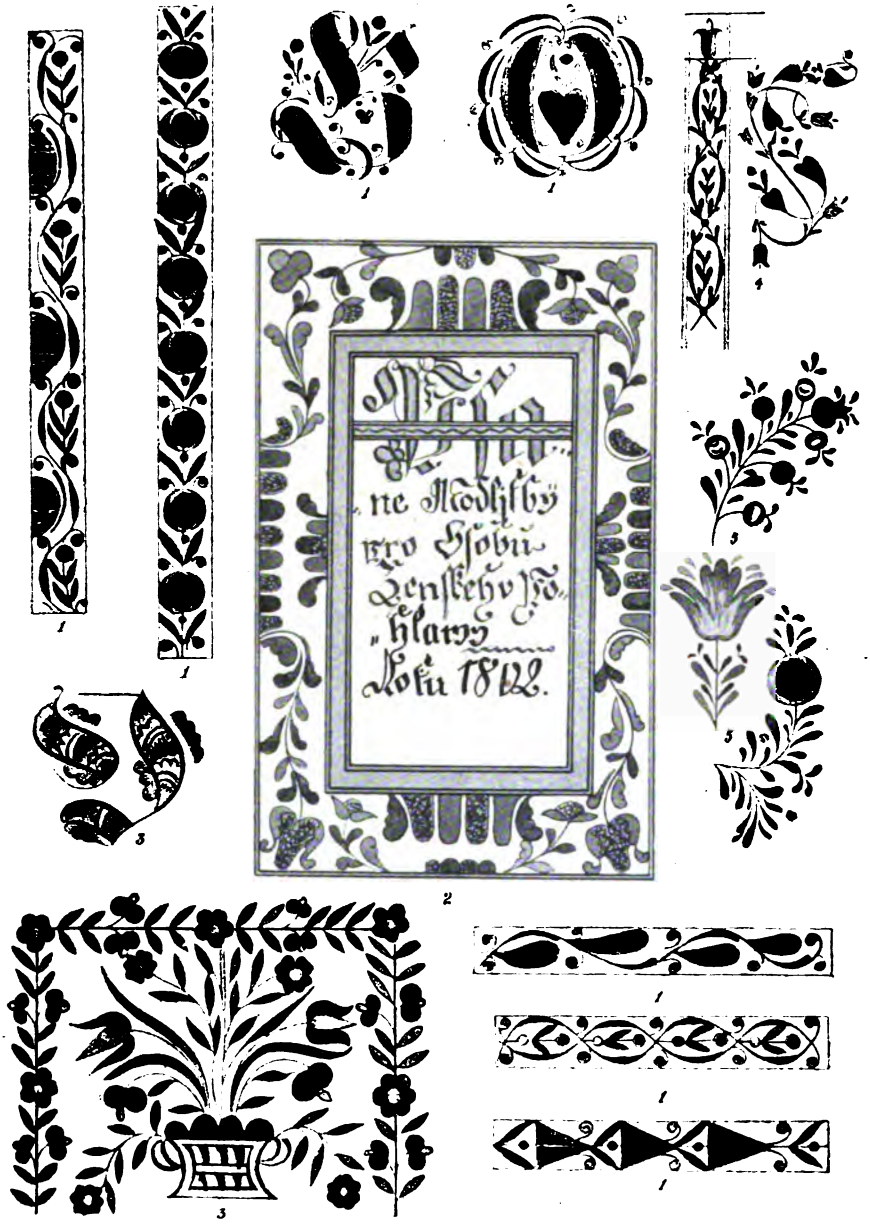
1
1
1
1
4
5
5
1
1
3
ne Modlitby
pro Osobu
Ženskeho Po-
hlawj
Roku 1822.
2
3
1
1
1

Tab. II.

rád psával do knížek průpovědi z Písma sv. a to buď na první list, buď do výplně a do ozdoby závěrečné. Do knížek: »Jádro neb vejtah nábožných modliteb« (uložených ve sbírkách Národopisného musea Č.) napsal ze žalmu IV.: »Slova ma slyš Hospodine, porozuměj túžebnému úpění mému, pozoruj hlasu volání mého králi můj a Bože můj, neb se k tobě modlím.« V těchže knížkách napsal ještě v závěrečné výplni »Držme nepohnutelně vyznání naděje své. Žid X. 23.«

Nad jiné prostonárodní krasopisce i kantory vynikal dovedností v kresbě ornamentů na počátku nynějšího století rychtář v Čeperce, na Pardubicku, Václav Červený. Knížky jím psané: »Cesta do svatého loretánského háječku ke cti nejsvětější rodičky Boží Panny Marie«,[1]) vynikají neobyčejnými v knížkách modlicích ornamenty, velmi podobnými ornamentům výšivkovým. Motivy barokové jsou sice v jeho ornamentech zřejmé, některé ozdoby, zvláště závěrečné, jsou však samostatně kresleny. Iniciálky zdobil uvnitř mřížkovanými srdéčky, z nichž vyrůstají stonky s květinami souměrně na obě strany. Větévky zakončeny jsou bobulovými plody a makovičkami. Ze srdce přímo vzhůru vyrůstá stonek zakončený tulipánem. Ornament takovéto koncepce jest v selském vyšívání českém velmi oblíbený, zejména ve východních Čechách na koutrech se vyskytuje. Rámečky na každé stránce modlicích knížek Červeného jsou široké, s ornamentem vlnitým. Základní barvou všech ornamentů a iniciálek — až na malé výjimky — v knížkách Červeného jest rumělka, jejíž červeň tu a tam zmírněna jest žlutí a někde zelení. (Tab. 3. obrázky označené 1.)

Motivy výšivkových ornamentů jsou v krasopisných památkách prostonárodních vzácností[2]); spíše shledáme v nich motivy vybírané z kostelních ozdob barokových, z maleb na starším selském nábytku, z oblíbených před léty v selských domácnostech obrázků na skle, ano tu a tam poskytly motiv kresliči i ozdoby na kovaných křížích náhrobních, mříže v oknech a kolem oltářů, v presbyteriu chrámovém. Takového motivu z kovaných mříží užil ku př. neznámý písař modlicích knížek z Pardubicka (uložených nyní v knihovně Musea král. Českého), nazvaných: Duchovní vyslání všem o spasení a dokonalosť své duše pečujícím; na ruku dané skrze jednoho kněze z Tovaryšstva Ježíšova r. 1792«. (Tab. 1. obr. 6.)

V knížkách nazvaných: »Modlitby vroucí každodennímu užívání tělu i duši prospěšné, z r. 1767« psaných Ignácem Welcem (chovaných nyní ve sbírce školy chrastecké) vyskytují se vedle ornamentů kreslených dle vzorů barokových ozdob kostelních, též jablíčka s třemi

---

[1]) Uloženy jsou v pardubickém museu.

[2]) Viz »list zachovací« z r. 1708 v »Českém Lidu« r. VI.

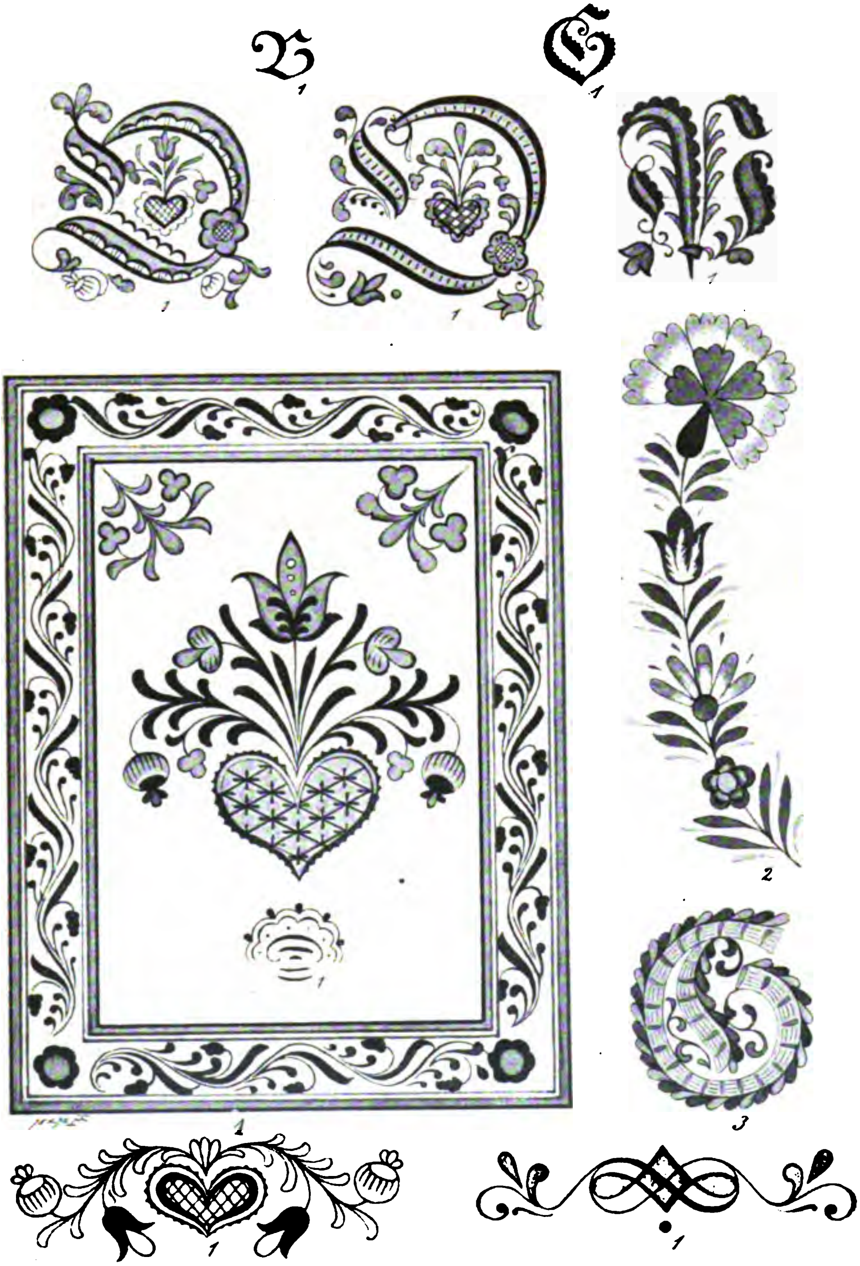
B
1
G
1
1
1
1
2
1
1
3
1
1

Tab. III.

lístky svrchu [1]) a květy vějířovité podobné karafiátům výšivkovým. Též ozdobné rámečky kreslil písař těchto knížek dle vzorů krajek. Patrno tu, že písaři tanuly na mysli ozdoby v chrámě vídané a to na pracích řezbářských a na rouchách bohoslužebných.

Velmi jemným, drobným a sličným písmem psával modlicí knížky na počátku nynějšího století František Bremis, učitel v Dolanech. Zdobil je obrázky a ornamenty kreslenými dle mědirytin, jichž jemnosť snažil se vystihnouti. Nadpisy a iniciálky jsou sice pestré, nevynikají však rázovitostí. Ozdoby, zejména ve výplních, jsou okresleny z tištěných obrázků a mají zcela zřejmý ráz empirový. Jedny knížky Bremisovy jsou uloženy ve sbírkách Národopisného musea Č. v Praze; mají název: »Bůh jest nejčistší láska [2]). Velká modlicí knížka pana dvorské (sic) rady z Karfhausenu, na český jazyk přeložená. Vypsána a malována pro Jana Svatoně z Křičně r. 1810.«

Vzácnější než-li knížky pestrobarevnými ornamenty zdobené jsou knížky s ornamenty pouze černými, inkoustem nakreslenými. Jedna takováto knížka uložena jest ve sbírkách pardubického musea. Získána byla v Jezbořicích. Dle sladovnického znaku, nakresleného na první stránce, lze souditi, že je napsal nějaký sladovnický své ženě. Knížky ty nazval: »Hvězda milosti, řiditedlnice k břehu nejšťastnější věčnosti. V nově vzešla pod ochranou sv. otce Benedykta. Pro mně Annu Pleskotovou vypsány léta Páně 1796.« Na druhé straně jest napsáno: »Česť Bohu, zle žádnému, dobře mně a tobě. Bože, připrav srdce mé k modlení.« Knížky ty obsahující 100 stránek napsal Václav Pleskot. Psal je po celý rok a sice od r. 1796 až do r. 1797, což na poslední stránce poznamenal.

Ornamenty těchto knížek jsou zvláštního rázu, mají vzhled, jakoby ze samých lupenů byly složeny. Tu a tam zakončen jest stonek listový jablíčkem nebo kvítkem zvonkovým jako ve vyšívání se vyskytují.

Iniciálky jsou drobné, avšak rozvleklé a nesnadno lze je poznati.

V létech 1832—37 psával knížky modlicí rolníkům na Skutečsku a Hlinecku student František Werner. Zdobil knížky své iniciálkami dosti úhlednými, nikoli však rázovitými, a hojné průpovědi z Písma sv. do knížek vpisoval. Na zadní stránce poznamenal: »Scripsit Franciscus

---

[1]) Jablíčka vyskytují se v ornamentech vytištěných na vazbě knih z XVIII. století, nezřídka i v ornamentech tištěných. Podobají se výšivkovým jablíčkům mnohem více nežli granáty renesanční. Na nepatrném svazečku malého formátu čtvercového o čtyřech listech — který se mně náhodou do rukou dostal — obsahujícím Písničky duchovní o marnosti, o sv. Janu Nepomuckém a o Panence Marii, vytištěném r. 1706 v Brně — jest závěrečný ornament s dvěma jablíčky, výšivkovým jablíčkům naskrze podobnými.

[2]) Téhož názvu modlitby, avšak velmi zběžné, nepěkné práce, napsal Václav Roubínek, učitel ve Větrním Jeníkově, r. 1828. Uloženy jsou v museu chrudimském.

Werner, studiosus in dominium Neostadiensis, beneficii Svratecensis.« Knížkám svým dával název: Každodenní modlitby křesťanské z písem svatých vybrané, ovšem stavům k užívání potřebné. K tomu pak obyčejně připsal: Praví modlitebníci modliti se budou Otci v duchu a pravdě. Jiným knížkám dal název: Víra, přítelkyně a ochrana smrtedlných.

Některé modlicí knížky ozdobeny jsou kvítky naturalisticky kreslenými, a pouze rámeček jest slohový, byť by byl i jednoduchý.

Celkem podobá se takový rámeček ornamentu kolářskému, s nímž shledáváme se na nářadí hospodářském.[1])

Knížky modlicí z okolí Rychemburku a Skutče mají ozdoby zběžně sice nakreslené, avšak rázovité a nad míru pestré. Iniciálky hrubými rysy načrtnuté bývají až čtyřbarevné: žluté, modré, červené a zelené. Zdobeny jsou příčnými čarami obloučkovými a tečkami, což jim dodává vzhledu archaického, upomínáť tento primitivní způsob zdobení na ornamentiku bronzových jehlic některých.[2]) Stáří takovýchto knížek není značné. Na tab. 2. obr. 3. vykreslena jest iniciálka O z Malého nebeklíče, psaného r. 1833 neznámým písařem.

Vedle pestrosti úpravy krasopisné, vynikají četné knížky obšírným, ano i květnatým titulem. Mělyť se již názvem svým zalíbiti. Knížky psané kantorem Svobodou z Krouné r. 1812 mají titul: »Vůně duchovní z květu duše křesťanské k trůnu božské velebnosti vystupující z pevné víry, naděje a lásky probuzení.« (Uloženy jsou u JUDra. Poláka ve Skuči).

Též dle poutních, oblíbených míst nazývány knížky. Kromě výše popsané knížky: »Cesta do loretánského háječku,« vyskytují se též knžky nazvané: Hora Kalvarská, to jest rozjímání přehořkého umučení Páně, neb nábožné modlitby ku mši svaté atd. Ukázka iniciálky podána z knížek těch na tab. 3., obr. 3.

Ve Stanu na Hlinecku napsány byly učitelem Františkem Musilem r. 1833 modlitby s tímto vábným titulem: »Líbezně květoucí rajská růže v zahradě milosti boží osazená, s vonnými modlitbami ku potěšení křesťanské duše pro rozdílnost času okrášlená. Ve Stanu vypsané dne 4. máje roku 1833 pro osobu ženskou.«

---

[1]) Nářadí hospodářské, zejména vozy (mečíky řebřin a j. součásti), paprsk bran ano i trakaře rádi krášlili koláři ve východních Čechách vyrytými listnatými ornamenty. Ozdobami takovými vynikaly zejména kolářské práce v Plotišti u Králové Hradce.

[2]) Samo sebou se rozumí, že tato nahodilá podoba má příčinu v primitivnosti ornamentu sestaveného z čárek obloučkových, lomených a teček. O nějaké prastaré tradici ornamentálných tvaru nelze zde naprosto mluviti právě tak, jako u výšivek.

Rámečky na stránky zdobící jsou složeny z lístků tvaru kopinatého, pouze do poloviny podélně kolorovaných světlou zelení. Mezi lístky jsou plody a kvítky. Téže úpravy jsou iniciálky. Uloženy jsou ve školní sbírce v Chrasti.

V chrudimském museu uloženy jsou knížky modlicí těchto názvů: »Bůh spomocník můj jsi Ty Pane. Pěkné ranní a večerní modlitby; též způsob slyšeti mši sv. R. 1812.« (Polákovy.) »Malý nebes klíč aneb modlitby katolické ku pravému užívání duše křesťanské, psány pro osobu ženskou.« (Jsou velmi pestré; z r. 1833.) Jetsemanská zahrada kvetoucí, s vonnými modlitbami pro katolické křesťany. (Svobodovy z r. 1834.) Jedny z nejstarších jsou: »Modlitby katolické, jednomu každému věrnému křesťanu jakéhokoliv stavu nebo povolání prospěšné. Vypsány v Horním Oujezdě od France Nováka léta 1760.«

V museu vysokomýtském jsou uloženy:

»Rajská zahrádka« (psané učitelem Martinkem z Otradova r. 1817.) »Zápal lásky boží duší vyvolených aneb modlitby katolické k pravému užívání jak ráno tak i večer, též při mši sv., zpovědi atd.« Universální knížkou modlicí zajisté bylo: »Duchovní křesťansko-katolické jádro všech modliteb, pro všecky lidi, pro obě strany (t. j. obě pohlaví) ve všech případnostech, v každém čase velmi užitečné.« Toto »Duchovní jádro« bylo knížkou zajisté oblíbenou. Bylať knížka ta vydána již r. 1801 tiskem v Praze u Johanny Jeřábkové. Pořízeno bylo dvoje vydání. Jedno tištěno jest švabachem, druhé latinkou (cursivou[1]). »Malý nebes klíč aneb modlitby katolické, k pravému užívání vydané r. 1813.« Rajská růže, vonnými modlitbami vyplněná ku potěšení duše jedné každé z obojí strany. Vypsané r. 1843.«

V museu litomyšlském jsou vedle jiných dvě knížky modlicí psané r. 1769 Janem Kůtou z Kamenných Sedlišť. Byl-li kantorem není známo. Knížky ty jsou velmi pestré s obrázky svatých dosti slušně malovanými. Na jedněch jest napsáno: »Tyto modlitby jsou vypsány z modliteb jež slovou Květná kytka z vonného koření, totiž rozličné modlitby svatých bohumilých lidí, s modlitbami ranními, při mši svaté a j. totiž k pěti ranám Krista Pána a jsou vzaté z modliteb Rajské růže; potom k nejsvětější Trojici jsou také z jiných a to proto, že v těch modlitbách z kterých jsem je vypsal, takové modlitby nejsou. Kdyby taky někde nějaká chyba byla, prosím za vodpuštění.« — Obšírný tento výklad učinil zajisté Kůta z té příčiny, aby své modlicí knížky líp odporučiti mohl. Na jiném listě napsal poučení majetníku knížky, jak s ní má zacházeti: »Kdo by ty modlitby měl a jich užíval pro česť a chválu boží, aby sobě pyšně nemyslil: já mám pěkný modlitby — tak by tím hřešil.« Chytře uměl sám pochváliti své dílo. Na druhé stránce podepsal své jméno a napsal letopočet 1769. Poznamenal tu také, že téhož roku vyhořela Litomyšl na Boží Tělo, a připomenul ještě, aby knížka do vlhka dávána nebyla. Tato Kůtova modlicí knížka má 100 listů, a na více než 30 listech jsou různé pestré rámečky, avšak ani kresbou ani ornamentem nevynikají. Druhá knížka jest této na vlas podobná.

---

[1] J. Jireček zmiňuje se v Časopisu Č. M. z r. 1861 v článku: »Drobnosti k historii literatury české« na str. 277 o modlicí knížce tištěné latinkou u Johany Jeřábkové v Praze 1800 a píše o této knížce, že »jest z dvojí příčiny zajímavá, předně pro písmo, za druhé pro pravopis. Písmo, kterým tištěna, jest latinské, pravopis pak ponáší se poněkud na polský. Místo *ě* klade *ie*, *cz* a *rz* místo *č* a *ř*; čárky zadlužovací nad *a*, *e*, *u*, *y* veskrze jsou vypuštěny, písmeny *ď*, *ť*, *ň* neužívány; podstatná jména psána velikými písmenami.« Podávaje ukázku pravopisu z Duchovnjho krzestianskeho Katolickeho Gadra,« podotkl J. Jireček: »Zdá se, že vydání toto nestalo se pro nějakou libůstku pravopisnou, nýbrž že náklad byl určen pro některé poutnické místo v Polsku . . . . a pro lid ze Slezska polskému pravopisu a latinskému písmu uvyklejší.« Jireček nazval vydání toto bibliografickým kuriosem.

Jiné pozoruhodné knížky psány byly sedmdesátiletým starcem Františkem Zlatohlávkou z Poříče. Byl-li kantorem, nebylo lze též se dověděti. Mají název: Pozdvižení ducha, Bůh jest nejčistší láska. R. 1819. Rok na to, tedy roku 1820, napsal Zlatohlávek dvoje knížky a sice: Výborné duchovní cvičení v pravém křesťanském obcování a Zápal lásky boží duší vyvolených V litomyšlském museu jest uložena posléze jmenovaná knížka, obsahující 105 stránek. První dvě jsou majetkem soukromým. Ornamenty vlastní invence kreslil Zlatohlávek sice zběžně, avšak jemně. Rámečky na stránkách zdobeny jsou jablíčky, vlnovkou a trojúhelníky, z jejichž vrcholků vyrůstají šikmo dva lístky. Podobné ozdoby vyskytují se na moravských kraslicích. Ukázka ozdobných rámečků a iniciálek z jeho knížek podána jest na tab. 2. (obrázky označené 1.).

Psané a pestře zdobené modlitby oblíbeny byly u selského lidu českého vůbec, byť byl i vyznání evangelického reformovaného (helvetského), ačkoli vyznání to vší nádheru věcí k bohoslužbě užívaných zapovídá. Avšak český lid selský i tohoto vyznání libuje si v nádheře a v pestré úpravě. Svědčiť o tom vyšívané pokryvky na stůl, které v kostelích evangelíků se vyskytly.¹) Pozoruhodno jest, že některé knížky evangelické zdobeny jsou i obrázky symbolickými. Titul takovýchto knížek jest zejména vybranými slovy takořka vyšperkován.

---

¹) Vyšíváním zdobené ubrusy na stolech mívali ve sborech svých i Čeští Bratří, ač ve všem střídmí a nad pomyšlení střízliví byli a vší nádherou pohrdali. (Viz život církevní v Čechách od dra. Z. Wintera II. str, 830),

Vyšívané pokryvky na stůl zachovaly se i v kostelích evangelíků nynějších, reformovaného vyznání. Ve Chvateticích (na Přeloučsku) měli v kostelíku (z doby tolerančního patentu) vyšitou starobylou přikryvku na stůl, o níž se zmiňuje v popise evangel. oddělení církevního na Národopisné výstavě v díle soujmenném farář pan Mareš. podrobněji však výšivku tu nepopisuje.

Tak ku př. evangelické knížky modlicí popsané K. Adámkem v »Českém Lidu« (IV) mají titul: Pokojíček duchovní v líbezně kvetoucí zahradě milosti boží, v nížto se nacházejí líbezné modlitby ke cti a chvále nejsvětější Trojice, 1818«. V každých modlicích knížkách evangelických jest před titulním listem průpověď z bible.

V litomyšlském museu uloženy jsou evang. knížky: Jádro všech modliteb v prosbě a žádosti za všecky lidi, k tomu i ranní a večerní modlitby jakož i k svaté večeři Páně r. 1805. Nezřídka jest vymalován v knížkách ev. kalich, starý to symbol české církve podobojí, a kolem něho čteme nápis: »Píte z něho všickni!« Ev. knížky modlicí vyskytující se na Chrudimsku jsou malého formátu osmerkového. Pocházejí z lét 1830 a pozdějších a mají název: Modlitby nábožné pro čest a chválu boží a spasení duše. Vypsané pro N. N. Na druhé straně titulního listu jest vymalováno srdce a v něm nápis: Dům můj, dům modlitby jest!« — Ozdoby jsou jednoduché, primitivně namalované květiny a lístky.

Ve sbírkách pardubického musea jsou: Modlitby křesťanské, horlivé a nábožné dle pravidla nejpřímějšího slova božího a podle téhož pravidla obnoveného učení a řádů církví křesťanských a evangelických spořádané pro osobu ženskou. Na předním listě jest napsáno: »Tyto modlitby jsou psané od Josefa Palla, učitele Semonského, pro Marii, vlastní dceru Jana Srka z Semonic. Letopočet není napsán. Před listem titulním jest pěkný obrázek symbolický.

Vymalována jest tu skála, do niž bijí blesky z mračna, nad nímž vznáší se orel; v levo letí ku skále malý pták, a pod obrázkem jest napsáno: »Ta skála pak byl Kristus«; níže pak tyto verše:

»Jako malý ptáček milý
do děr stromů, skal běží
když se zdvihá bouře škodná
jež vše stvoření straší —
tak můj Kriste! outočiště
své já mám k dírám ran Tvých
včas ouzkosti, hříchu, smrti
dávám se nacházet v nich.«

* * *

Modlitby v knížkách jak katolíků tak i evangelíků svědčí o upřímné zbožnosti našeho lidu. V žádných neschází modlitby ranní, večerní, před jídlem a po jídle; v mnohých jsou i modlitby před počatím práce, při oblékání a za pracující čeládku a po vykonání práce! Dosti shodují se modlitby ranní v knížkách katolických a evangelických. V evang. modl. knížkách počíná modlitba ranní takto: »Ve jménu Pána našeho Ježíše Krista ukřižovaného vstávám, On mně požehnej, spravuj a do věčného života přiveď. Amen. Požehnaná buď svatá a nerozdílná Trojice Bůh Otec, Syn a Duch Svatý Amen.«

V katolických knížkách z r. 1802 (Vejtah nebeského klíče) počíná modlitba ranní takto: (Z lože když vstaneš, říkej takto:) Ve jménu Pána našeho Ježíše Krista ukřižovaného vstávám, kterýž mne vykoupil svou předrahou krví, ten mne rač spravovati, požehnati, ostříhati ve všelikém dobrém skutku dnes i každého dne a po tomto bídném životě do života věčného přivésti. Amen.« Podobná modlitba jest v knížkách Welcových z r. 1767.

V některých knížkách katolických nalézáme též modlitby naivně upřímné. V jedněch (bez ozdob) pro osobu ženskou, čteme: »Když z kostela chceš, říkej takto: »Měj se dobře na tisíckrát o milý Ježíši; já sice tělem svým od tebe se vzdaluji, ale srdce mé nemá od Tebe se vzdalovati.« Ku konci modlitby opakováno: »Měj se dobře, ó Ježíši.« V knížkách psaných kolem r. 1828 Janem Bažantem z Tuněchod jest modlitba ku svaté Anně, která počíná takto: »Kolik hvězd jest na nebi, písku při moři a kolik krůpějí jest ve všech vodách, tolik tisíckrát o matko svatá Anno s tvou rozmilou dcerou Marii a s tvým milým vnukem Pánem Ježíšem Kristem laskavě tě pozdravuji.«

Modlitby pro zvláštní případy, jimiž by věřící nějakých výhod neb obzvláštních milostí chtěl na Bohu vyprositi, nevyskytují se. Pouze v malé modlicí knížce německé[1]) napsána jest na zadní stránce česká modlitbička, která chrániti měla od zranění. Jest o modlitbě té v knížce napsáno: »Tato modlitba jest velmi mocná, kterouž Bůh sv. Augustinu sám zjevil; kdo ji při sobě nosí, tomu nemůže nic zlého škoditi, jak ve vodě, tak na zemi, žádná zbraň ani meč mu tak lehko neuškodí; je chráněn před náhlou a nenadálou smrtí.« V modlitbě té prošen jest Bůh za ochranu; jiného nic pozoruhodného neobsahuje.

V některých starších knížkách modlicích bývají jednotlivé modlitby zejména k Panně Marii zvláštními názvy označeny. Tak ku př. ve výše již uvedené knížce z r. 1767 psané Ignácem Welcem jest »Zlaté pozdravení Panně Marii«. »Troje padnutí k nohám P. M.« »Hvězdová Korunka«, modlitbička o třech verších, obsahující »dvanácte milostí.« O modlitbě té jest napsáno: »Tato korunka obsahuje v sobě tři Otčenáše a dvanácte Zdrávas Maria, které se modliti máš ke cti dvanácti milostí, které matka Boží před vším stvořením od Boha přijala, čímž jí takové zalíbení učiníš, jakobys jí zlatou korunku na hlavu postavil«. Kromě modliteb »o sedmi radostech P. Marie« jsou v knížce té obsaženy modlitby k sedmi jejím bolestem, a každá z těchto modliteb nazvána jest »srdečným bodnutím.« — Kult Marianský šířený v Čechách v XVIII. století fedrován byl hlavně takovýmito modlitbičkami.

---

[1]) Na prvním listě knížky té — uložené u p. dra. Poláka ve Skuči, jest napsáno: »Liebes Büchlein lass dir sagen, wenn jemand kommt und will dich wegkragen, so sage: lass mich liegen mit Ruh', ich gehöre dem viel ehr- und tugendsammen Junggesellen Karl Böhm in der wohllöblichen Gemeinde Roth-Wasser in Mähren, gehörig zugeschrieben worden im Jahre 1825 beim alten Schulmeister Karl Nietsche in Herrndorf bei Grulich. Knížka ta ani pestrostí ani krasopisnou úpravou nevyniká.

Pověřečnou bázeň a víru v čaromoc modlených slov vzbuditi měla zajisté modlitba, před níž jest napsáno: »Následující slova jsou velmi mocné, protož máš je pozorně a zdlouha říkati.« Modlitba obsahující ta »mocná slova« jest nesmyslná. Pro seznání, jak na lid bylo působeno, aby vzbuzena v něm byla náboženská pověrčivosť, budiž tuto podána doslovně: »Celá moc a aučinek Tvého Božství rač Tebe za mně chváliti a velebiti. Celá láska a přátelství, které mezi Tvým Božstvím a člověčenstvím jest, rač Tobě za mou povinnost dosti činiti. Celá velikomocnosť a velebnosť Božské Trojice račte Tobě s Tebou zkrze Tebe za mně ctíti, chváliti a velebiti tou největší chválou, skrze kterou nejsvětější Trojice sama v sobě a v Tobě dostatečně jest, a všeho stvoření nedostatky sama sobě, skrze sebe nahrazuje a dokonalé činí — Amen.«

Při odporučování lidu takovýchto modliteb jako »mocných« není se co diviti, že mezi hříchy, které v modlitbách Welcových vyčteny jsou po modlitbě k zpovědi, jsou též hříchové: ».... četl jsem knihy kacířský« a — »mnoho jsem marně myslil.«

Vazba psaných knížek modlicích ničím nevyniká. Nejoblíbenější byly desky červené s vyzlacenými drobnými ozdobami. Na deskách dal si majetník vytisknouti své jméno a letopočet, kdy knížky obdržel. — Starší kantoři čeští psávali i početnice a zdobili je také barevnými iniciálkami.1)

* * *

Modlicí knížky psávali staří kantoři vesničtí z nouze. Život jejich, zejména pokud byli pomocníky čili »učitelskými,«2) byl pln trampot, strádání ano i hladu.3)

---

1) Početnice popsal K. Adámek v »Č. Lidu« IV.

2) Mistrně vylíčil staré kantory vesnické A. Jirásek v některých svých povídkách, věrných to obrazech vývoje národa našeho v předešlém století. Vizme ku př. ubohého kantora, který bavil hosty o selském posvícení zpěvem a hudbou, a jenž měl mzdy od každého dítěte za čtyři neděle pecen chleba; sobotálesu od slabikování krejcar, od čtení dva, od psaní a počítání tři krejcary.

Takový obrázek bídy kantorovy vykreslen v »F. L. Věku«. — Život školního pomocníka, čili »učitelského« vylíčen v Jiráskově povídce »Učitelský.« (Sebraných spisů Jiráskových d. IX. Drobné povídky.)

3) Jak bídně živořil pomocník učitelský na mnohé škole, o tom svědčí velmi výmluvně žádosť Jana Ročnáka, pomocníka na škole honvické, za tuto školu.

Ač povoláním kantorů bylo vzdělávání dorostu, bylo jim začasté, aby se uživili, starati se o zábavu dorostlých. Gratulacemi, koledami, psaním knížek a zejména hudbou, ne zřídka mistrnou, pomáhali si v nouzi.

Za to vše valné odměny se jim nedostávalo. Za knížky velmi málo dostávali. Pomocník Polák z Vejvanovic dostával dle svědectví dosud

---

Žádosť jeho jest nejen obrazem bídy pomocníkovy, ale též i neznalosti jazyka českého, chatrného vzdělání literního učitelova na počátku nynějšího století. Podána budiž žádosť ta (nalezená v starých papírech, pocházejících ze zámku nasavršského, a kupci jakémusi prodaných) tuto doslovně. Jest také obrázkem kulturním.

»Vysoce slavný úřade vrchnoředitelský!

Já nížepsaný v nejhlubší pokoře s onyma na moři rybáři volám: »Pane, zachovej nás, hyneme!« Já též tady ve vší pokoře a poníženosti s celou důvěrností ku slavnýmu vrchnoředitelskýmu úřadu volám, abych já taky k svým delším letům nehynul a živ býti mohl, aby nade mnou svou milostivou ruku držeti a mně svou pomocí přistoupiti ráčili, neb již celých 12 roků ve škole honvický na jejich osvícenosti knížecím panství za pomocníka jsem byl, také od žádného z lidí skrze ten celý čas na mně žádnýho nářku slyšet nebylo; já pak za jejich Osvícenosti Knížecí Milosti jakožto věrný podaný jak sám, tak také s školníma dítkama svou nehodnou modlitbu každodenně obětuju.

Když tedy k nohám padnutý (!) slavný úřad vrchnoředitelský v tej nejhlubší pokoře a poníženosti prosím a žádám, aby se nad tou mou trpělivě nesoucí (!) křivdou pozastaviti a rozhlednouti, a mně k dekretu na školu ve vsi Honvicích dopomoci ráčili, poněvadž jsem tam tolik let za pomocníka byl — abych taky budoucně odstrčenej nebyl, neb já za ty všecky léta z dost malýho pakatele u kantora za pomocníka jsem byl, neboť jsem to sám považoval, že mně mnoho dát nemohl, protože jemu samotnýmu celá jeho služba ani 80 fl. nevynáší. Dále pak poněvadž na Jejich Osvícené Milosti Knížecím panství z jiného panství kantoři jsou, a já poddaný tak nešťastnej jsem, že jsem pořád odstrkovanej. Při tom, poněvadž jednostpán královský krajský školní komisař 13. rok, totiž 1803 tomu chtěl, abych já německy někam učit se šel, já jsem taky jeho poručení splnil a šel jsem do Jihlavě, do Moravy, abych se trochu německy naučil, což také tam odtud tuto přítomné svědectví od hlavní královské školy jsem sobě přinesl, což chudýmu člověku, bez služby takový drahý časy mezi cizíma lidma na hotový krejcar jest kumst živu býti! A poněvadž zase všichni sousedi, kteří ke škole honvický patřejí, mne za to žádali, abych já zase k nim šel jim jejich do školy patřící dítky učit, tak já na jejich žádosť za rok jsem se zase navrátil.

Protož já ještě jednou v tej nejhlubší poníženosti k nohám padám a co nejpokorněji žádám, by se nade mnou chudým a bídným poddaným slitovati a nějaký prostředek učiniti ráčili, abych já taky od Císařsko-Královské slavné Gubernium dekret na školu honvickou obdržeti, a mně ten kousek chleba milostivě dopřátý býti mohl. Což když s ponížeností žádám, sebe do milostivé paměti odevzdávám a na nehodných svých modlitbách pamětníkem zůstávám.

Sig. v Honvicích, dne 2. Februarii 1805.

Jan Ročniak,
školní pomocník ze vsi Honvic«.

žijící majetnice jedněch knížek jím napsaných — »nějaký ten groš a něco na živobytí,« tedy potraviny.

Na knížkách Zlatohlávkových z r. 1828 jest na nejzazší stránce rukou jeho napsáno: »Je zasloužíno tuze 5 zl. — avšak do slova, jináč nemůžu, za 4 zl. 40 kr.« Knížky mají 105 listů, a na 37 listech jsou ozdobné rámečky; vyžadovaly práce zajisté po několik týdnů.

Modlicí psané knížky byly oblíbeny a psávány až do let čtyřicátých nynějšího století.

Po r. 1848 zřídka již psávány byly. Od roku toho jiný duch počal ovládati naším lidem selským, a to i ve vsích sebe odlehlejších. Lid ten, těše se z vymanění svého z jarma roboty, šmahem takořka počal se sebe i s příbytků svých stírati vnější známky svého rázu. Stav se svobodným měl v ošklivosti vše, co jej upomínalo na někdejší jeho porobu a ponížení, a co značilo jej jako lid nevolný, selský. Ku známkám svého bývalého ponížení čítal i svůj selský kroj, pro jehož pestrosť býval začasté posmíván[1]) a jiné známky vnější, jimiž lišil se od obyvatelů měst. Lid selský nedával již ani nové stavby své zdobiti po starodávném způsobu a malovaný nábytek v zámožnějších domácnostech nahražoval nábytkem hlazeným a leštěným z měst. Malované knížky modlicí vyšly ovšem též z mody.

Co zbylo z těchto vnějších znaků někdejší rázovitosti našeho lidu selského a do dnů našich se dochovalo, jsou pouhé trosky. K takovýmto kulturním památkám sluší čítati též psané knížky modlicí tu a tam posud staršími lidmi vesnickými užívané.

Příspěvek k anthropologii obyvatelstva země české.[2])

Sestavil dr. **Ladislav Haškovec.**

Vybídnut chefem svým, prof. panem dr. B. Hellichem, bývalým přednostou c. k. české kliniky psychiatrické, sestavil jsem výsledky zkoumání anthropologického, jež jsme v roku 1893 a r. 1894 na zmíněné klinice konali. Zkoumání naše týče se 953 choromyslných obojího pohlaví a sice 536 mužů a 417 žen. Z těch bylo 781 Čechů (437 mužů a 344 žen), Němců 139 (82 mužů a 57 žen) a Židů 33 (17 mužů a 16 žen). Dle náboženství bylo 907 katolíků (509 mužů a 398 žen), 12 evangelíků (9 mužů a 3 ženy), jeden pravoslavný a 33 židé. Dle stavu bylo 424 svobodných (236 mužů a 188 žen), 277 ženatých a 157 vdaných (úhrnem 434) a 95 ovdovělých (23 muži a 72 ženy). Dle stáří bylo do 20 let 108 (59 mužů a 49 žen), do 40 let 426 (260 mužů a 206 žen) a 379 přes 40 let (217 mužů a 162 ženy).

---

[1]) Příslovečným stal se »sedlák v kožiše s tulipánem na zádech,« a za neméně směšnou považována bývala »hloupá selská paráda, samý kvet a samý fábor«.

[2]) Předloženo ve schůzi anthropologické sekce »Národopisné společnost československé v Praze« v lednu 1895.

Stanovena pak výška pouze od 24 let a váha u mužů, typ vlasu u mužů i žen. Z měr hlavy vzaty u mužů i žen: objem horizontalní (přesně nad oblouky obočními a nejvýše vyčnívající částí occipitu), oblouk příčný (od svrchního okraje zevního sluchovodu kolmo k témuž bodu protější strany), oblouk sagitální (od švu nosočního ku nejvýše vyčnívající části occipitu), největší délka a šířka lební, nejmenší šířka čelní, šířka tváře zygomatická, výška obličeje (od švu nosočelního ku bradě). Z měr těchto sestaveny pak indexy hlavy a obličeje.

Nejčastější výška u Čechů i Němců kolísá mezi 166 a 175 ctm. Největší výška pozorována u Čechů a to 192, u Němců byla 181. Nejmenší výška u Čechů 140, u Němců 155. Nejčastější výška u Židů, ač možnoli pro nepatrný počet změřených číslici naší váhu přikládati, jeví se mezi 163—165 cm. Průměrem jsou Židé nižší než Češi a Němci.

Následující serie podává přehled výšek zjištěných u mužů různé národnosti na 24 let starých:

Výška:	140	144	150	152	154	155	156	157	158	159	160	161	162	163	164
Čechů:	1	1	1	3	1	1	2	4	5	11	3	12	10	7	6
Němců:	.	.	.	.	.	1	.	.	2	.	2	1	2	1	6
Židů:	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	1	3	1

Výška:	165	166	167	168	169	170	171	172	173	174	175	176	177	178	179
Čechů:	19	24	21	24	20	22	23	24	16	15	17	12	7	4	7
Němců:	1	2	7	6	4	4	3	3	3	1	3	6	2	3	1
Židů:	3	2	.	2	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.

Výška:	180	181	182	183	185	186	188	192
Čechů:	3	3	2	1	1	2	1	1
Němců:	.	1	.	.	.	.	.	.
Židů:	.	.	.	.	.	.	.	.

Váha tělesná stoupá rapidně do 25 let, načež udržuje se s malým kolísáním až do 50 let na stejné výši t. j. od 55 do 65 kg., načež opět klesá. Povšechný poměr tento stejný jest u Čechů i Němců. Maximum váhy tělesné shledané u Čechů spadá do let 41—50.

Průměrně obnášela pak váha těla v kg. u mužů

v stáří		Čechů	Němců	Židů.[1]
od	6—10	31·5 (1)	—	—
»	11—15	40·8 (7)	37·8 (3)	—
»	16—20	50·6 (35)	51·4 (8)	46·0 (1)
»	21—25	59·0 (43)	52·6 (5)	55·0 (2)
»	26—30	61·8 (47)	59·3 (6)	54·0 (2)
»	31—35	60·1 (66)	57·7 (8)	61·0 (1)
»	36—40	60·9 (55)	59·4 (14)	55·0 (1)
»	41—45	61·8 (50)	61·5 (13)	64·2 (3)
»	46—50	60·0 (34)	65·1 (7)	56·8 (2)
»	51—55	60·8 (29)	57·6 (8)	54·0 (1)
»	56—60	59·8 (23)	63·1 (4)	—
»	61—65	60·5 (11)	59·3 (3)	80·0 (1)
»	66—70	47·7 (4)	56·0 (2)	—
»	71—75	56·4 (5)	—	43·0 (1)
»	76—80	47·5 (2)	—	—
»	81—85	—	—	—
»	86—90	47·0 (1)	—	—

Připojený obrazec znázorňuje především typ vlasu u Čechů (mužů a žen). Nejčastější jest barva vlasu kaštanová (68·66% ♂ a 60·51% ♀), černá (17·31% ♂ a 29·71%♀), plavá (11·64% ♂ a 8·33 ♀) a nejméně zastoupena jest barva rusá (2·39% ♂ a 1·45% ♀). Podobný poměr jest i u Němců; typ černý však jest hojněji zastoupen a sice máme tu kaštanových 57·81% ♂ a 48·72% ♀, černých 28·13% ♂ a 33·33%♀, plavovlasých 12·50% ♂ a 15·39% ♀, a konečně rusých 1·56% ♂ a 2·56% ♀. Týž obrazec znázorňuje konečně převahu černého typu u Židů, kde máme černých 66·66 ♂ a 76·92% ♀, kaštanových 26·67% ♂ a 23·08% ♀ a blondýnů pouze 6·67%. ♀

Horizontalní obvod hlavy průměrem větší jest u mužů, než u žen. V obou případech jest průměrný objem a to u ♂ 55—56 cmt., a u ♀ 53—54 nejčastější. Největší obvod u muže obnáší 61, u ženy 58, nejmenší 40 a 35.

Podobně má se i s obloukem příčným. U mužů nejčastější jest oblouk 35—37, u žen 33—35. Největší oblouk u mužů jest 40, u žen 38·5, nejmenší 28 u obého pohlaví.

Sagitalní oblouk u žen v průměrných svých číslech nejčastějších dosahuje však již čísel mužských, ano největším číslem předstihuje i hlavy mužské. Nejčastější průměrná čísla kolísají u mužů mezi 30—33, u žen mezi 30 a 32. Největší oblouk ženský obnáší 38 a mužský 37·5, nejmenší mužský 25·5 a ženský 26.

---

[1] V závorkách označen jest počet zvážených, dle kterého se pak řídí spolehlivost průměru.

Faktum toto zcela jest v souhlase s častější ženskou dolichokefalií než mužskou, jak níže uvidíme.

V okrouhlých číslicích (t. j. nehledě k zlomkům centimetru) obnášel obvod horizontalní

cm.	35	36	48	49	50	51	52	53	54	55	56	57	58	59	60	61
u mužů	.	.	.	1	2	5	16	38	70	104	90	62	30	15	1	1
u žen	3	1	1	3	12	23	49	77	99	48	31	1	2	.	.	.

dále oblouk příčný

cm.	28	29	30	31	32	33	34	35	36	37	38	39	40
u mužů	2	9	18	24	22	36	46	71	85	70	33	26	4
u žen	3	7	17	15	22	55	67	76	50	28	8	.	.

a konečně oblouk sagitalní

cm.	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35	36	37	38
u mužů	1	.	4	13	23	67	77	68	84	62	21	11	3	.
u žen	.	3	14	35	39	56	71	49	38	23	9	3	3	1

Nejčastější délka u muže jest 19, u ženy 18, největší ♂ 21, ♀ 23; nejmenší ♂ 16, ♀ 14·50. Šířka u muže nejčastější 16, u ženy 15; největší šířka ♂ 19, ♀ 17, nejmenší ♂ 10·25 a ♀ také.

Vůbec pak obnášela délka hlavy

cm.	14·5	15·5	16	16·5	17	17·5	18	18·5	19	19·5	20	21	22	23
u mužů	.	.	1	2	3	33	92	92	127	47	35	4	1	.
u žen	1	3	12	10	42	41	122	31	50	.	1	9	20	1

šířka hlavy

cm.	10	10·5	12·5	13	13·5	14	14·5	15	15·5	16	16·5	17	17·5	18	18·5	19
u mužů	1	1	.	3	1	10	17	100	117	129	44	17	4	1	1	1
u žen	1	.	2	2	2	44	32	160	29	68	1	1	.	.	.	.

Nejmenší šířka čela s 11 cm. přichází nejčastěji u muže i ženy; za to další čísla 12 a 13 častější jsou u muže než ženy. Největší číslo této šířky t. 16 cm. přichází stejně u ♂ i ♀, nejmenší obnáší u ♂ 8.50 u ♀ 9.

Nejmenší šířka čela obnáší

cm.	8·5	9	9·5	10	10·5	11	11·5	12	12·5	13	13·5	14	14·5	15	15·5	16
u mužů	1	.	1	23	44	120	68	91	25	40	7	12	2	1	1	1
u žen	.	1	.	75	37	155	15	45	2	9	1	2	.	.	.	1

Obličej průměrem širší jest u muže než u ženy. U muže obnáší zygomatická šířka nejčastěji 14, u ženy 12 cm. Největší síťka ♂ obnáší 15·5, ♀ 16, nejmenší ♂ 10·50, ♀ 10.

Výška obličejová naznačená vzdáleností od švu nosočelního ku bradě obnáší nejčastěji u muže 12, u ženy 11 cm. Největší ♂ obnáší 15, ♀ 14·50, nejmenší ♂ 9, ♀ 8.

Byla pak šířka tváře zjištěna

cm.	10	10·5	11	11·5	12	12·5	13	13·5	14	14·5	15	15·5	16
u mužů	.	1	13	14	35	49	66	55	116	55	41	1	.
u žen	4	2	42	9	90	22	89	20	52	8	3	2	1

a výška tváře

cm.	8	8·5	9	9·5	10	10·5	11	11·5	12	12·5	13	13·5	14	14·5	15
u mužů	.	.	2	5	13	28	69	64	99	48	57	15	31	3	1
u žen	2	.	14	5	90	31	111	22	47	5	10	1	4	1	.

Dle indexů jest mezi muži dolichokefalů (s indexem 67—74) 2% Čechů, 1·22% Němců, žádný Žid, mesokefalů (index 75—79) 15·10% Čechů, 14·63% Němců a 5·88% Židů; brachykefalů (index 80—84) 43·94% Čechů, 39·02% Němců a 52·94% Židů; hyperbrachykefalů (index 85—93)38·90% Čechů, 45·13% Němců a 41.17% Židů. Mezi ženami jest dolichokefalů: 8·43% Češek, 12·28% Němkyň a 6·25% Židovek; mesokefalů: 13·66% Češek, 12·28% Němkyň a 6·25% Židovek; brachykefalů 42·44% Češek, 42·11% Němkyň a 50·00% Židovek; hyperbrachykefalů: 35·47% Češek, 33·33% Němkyň a 37·50% Židovek.

Typ krátkolebých převládá nad dlouholebým nejvíce u Židů a Němců. U žen přichází typ dlouholebých častěji než u mužů.

Pokud se týče obličeje, přicházejí u Čechů u mužů i žen častěji chamaeprosopi (index 61—90) než leptoprosopi (index 96—123) a sice je 58·72% mužů chamaeprosopů a 41·28 ♂ leptoprosopních, 60·35% žen chamaeprosopů a 39·65% leptoprosopů.

* * *

Některé poznámky ku článku Dr. L. Haškovce: »Příspěvek ku anthropologii obyvatelstva země české.« Výše uvedená práce byla s diagramy příslušné výpočty illustrujícími anthropologické sekci v lednu 1895 odevzdána. Poučné diagramy byly v anthropologickém oddělení

Národopisné výstavy vystaveny; k uveřejnění rukopisu mohlo ovšem teprvé nyní přikročeno býti, když Národopisným Sborníkem založen byl časopis všem odborům národopisu věnovaný. Z diagramů reprodukovány vzhledem ku velikému nákladu jejich pouze diagramy rozšíření barvy vlasů znázorňující. V následujícím podávám pak s dovolením dra. Haškovce a částečně též na základě jeho původních, laskavě zapůjčených zápisků ku výše podaným výpočtům některé vysvětlivky, kterými se důležitost a cena oněch stává ještě patrnější.

Zkoumání týká se ošetřovanců v ústavech pro choromyslné v Praze; jest proto z dvojího stanoviska zajímavé: předně nám poskytuje vzhledem k tomu, že choromyslní neliší se jinak svou tělesnou povahou valně od lidí normálních, nové pomůcky ku ocenění tělesných vlastností obyvatelů království českého; za druhé týkají se výzkumy ty třech různých kmenů Čechy obývajících, t. j. Čechů, Němců a Židů a konečně dovolují porovnání tělesných vlastností, v první řadě pak tvarů hlavy a mozku, jako substrátu činnosti duševní u osob normalních a choromyslných. Jsou tak cenným příspěvkem ku psychoanthropologii u nás dosud dosti zanedbané.

Jest pravděpodobno, že choromyslnost sama nemá vůbec žádné aneb jen podřízené vztahy ku výšce těla, barvě vlasů a očí. Můžeme tedy dosažené výsledky oprávněně považovati za výraz fysických znaků u obyvatelů Čech obvyklých.

Průměrnou výšku těla vypočítal jsem na základě výše podaných dat pro muže české nad 24 r. staré na 168·9 cm., kterážto číslice souhlasí s onou, která na základě měření zdravých lidí byla dosažena. Nalezl jsem totiž z velkého počtu (přes 3000) dat pro N. V. Č. z různých stran mi podaných průměrnou výšku pro muže 169·2, pro ženy 157·3.[1]) Výška mužů Dr. Haškovcem změřených obnáší nejčastěji 165 až 175 cm., jen málo rozměrů přibližuje se hranicím v tom i onom směru obvyklým (140—192 cm.)

Němci mužští v Čechách usedlí vykazují asi tutéž aneb jen nepatrně větší výšku těla t. j. průměrně 169·1 cm., Židé značně nižší t. j. 164·1 cm. Obyvatelstvo Čech (Češi jak Němci) vykazují tudíž poměrně dosti značnou výšku. —

Pokud se barvy vlasů týče, nacházíme mezi Němci značně více plavých, ale také poněkud více černovlasých osob než mezi Čechy, u nichž kaštanová barva vlasů nejvíce převládá.[2]) Mezi Židy vyskytuje

---

[1]) Viz dílo »Národopisná výstava českoslov. v r. 1895.« Praha J. Otto str. 71.

[2]) Rozdíl ten byl již G. A. Schimmerem (Erhebungen über die Farbe der Augen, der Haare und der Haut bei den Schulkindern Österreichs. Wien, Anth. Mitth. 1884) na školních dítkách zjištěn.

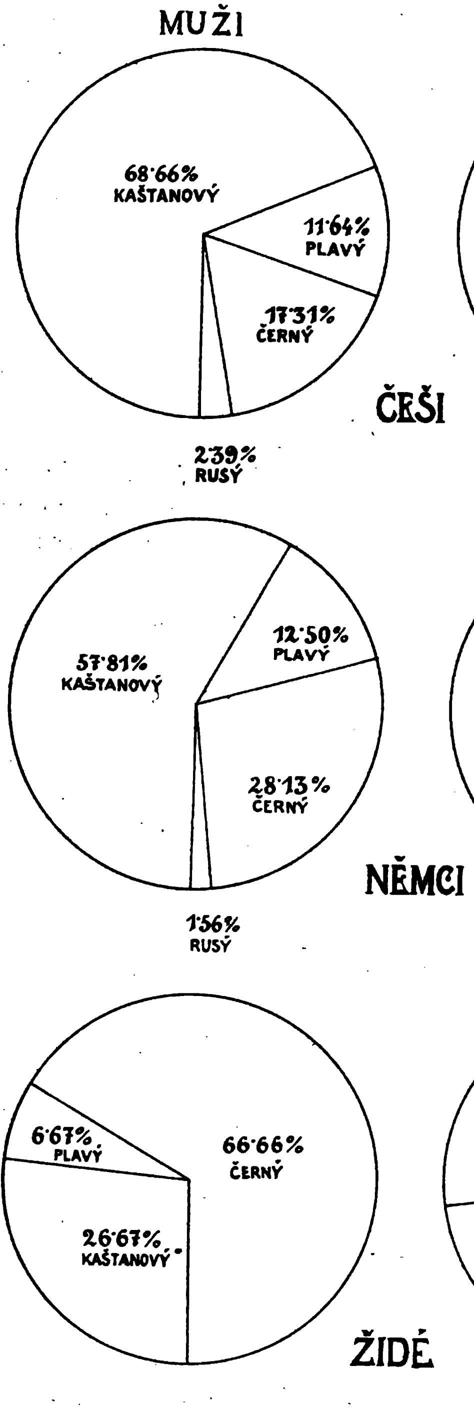
MUŽI
ŽENY
68·66% KAŠTANOVÝ
11·64% PLAVÝ
17·31% ČERNÝ
2·39% RUSÝ
8·33% PLAVÝ
60·51% KAŠTANOVÝ
29·71% ČERNÝ
1·45% RUSÝ
ČEŠI
57·81% KAŠTANOVÝ
12·50% PLAVÝ
28·13% ČERNÝ
1·56% RUSÝ
15·39% PLAVÝ
48·72% KAŠTANOVÝ
33·33% ČERNÝ
2·56% RUSÝ
NĚMCI
6·67% PLAVÝ
66·66% ČERNÝ
26·67% KAŠTANOVÝ
76·92% ČERNÝ
23·08% KAŠTANOVÝ
ŽIDÉ

se nejméně plavých, velmi málo vlasů kaštanových, ale převážná většina černých vlasů, což ostatně jest všeobecně známo.

Poněkud opatrněji musíme přistoupiti k ocenění výsledků kefalometrických: neboť při vzájemném poměru mezi lebkou a mozkem a při nepopíratelné souvislosti mezi duševní činností a jejím substratem t. j. mozkem musíme předpokládati, že duševní choroby v mládí získané mohou míti vliv na rozměry a tvary lebky a naopak, že různé odchylky v tvaru a objemu lebky musí míti vliv na mozek, a tím na duševní činnost.

Bohužel nemáme kefalometrická zkoumání na zdravých lidech ve větší míře provedená a nezbývá mi než porovnávati rozměry a indexy Dr. Haškovcem podané s výsledky získanými na větším počtu lebek. Porovnání takové má ovšem své obtíže. Jest dokázáno, že nesouhlasí pouze absolutní rozměry na hlavě živého neb mrtvoly zjištěné s těmi které byly na macerované lebce získány, nýbrž že také poměr mezi délkou a šířkou lebky (délka = 100, t. zv. index) jest poněkud odchylný, poněvadž měkké části, které leb pokrývají, vykazují na jednotlivých místech různou tlouštku; jest jen spor o to, jak dalece se jednotlivé rozměry a indexy od sebe liší.[1]) Nicméně nám podává přibližné porovnání rozměrů hlavy a lebek dosti zajímavé výsledky.

Délku hlavy průměrnou vypočetl jsem na základě původních záznamů u mužů na 18·6 cm., u žen na 18·74 cm., průměrnou šířku hlavy u mužů na 15·96, u žen na 15·05 cm. V českých kostnicích nalezl jsem[2]) největší délku průměrnou u mužských lebek 176·5 mm., u ženských 168·2 mm. a průměrnou síťku lebek mužských 146·7, lebek ženských 140·6. Rozměry na hlavě jsou tudíž asi o 1 cm. větší než na lebce, ale průměrná délka hlavy ženské jest skoro o 2 cm. větší než dotyčný rozměr na lebce; vůbec jest tento u žen také absolutně větší než u mužů, v čemž se dozajista prozrazuje pathologický charakter části změřených žen; jak výše uvedená serie ukazuje, jest to zaviněno značným počtem ženských lebek s délkou 21 cm. (9 případů), 22 cm. (20 případů) a 23 cm. (1 případ).

Následkem této převahy délky hlavy jest pak průměrný index hlavy u žen poměrně nižší: týž obnáší pro muže 83·89, pro ženy 82·76. Index u mužů jest jen o málo větší než index mnou pro české lebky stanovený (83·19), u žen jest pak vůbec menší než index lebečný pro ženy (83.57). Je-li tedy názor oněch autorů správný, kteří udávají, že jest nutno od indexu hlavy odečítat 1—2 jednotky, aby se obdržel příslušný index lebečný, pak jsou choromyslní Dr. Haškovcem změření vůbec dolichocefalnější než normální obyvatelstvo Čech. Není-li však rozdílu mezi indexem hlavy a lebky,1) pak lze je oba přímo mezi sebou porovnávati; a tu nacházíme

---

[1]) Pro index udává se obyčejně rozdíl 1—2 jednotek ve prospěch indexu hlavy, tak že lebka vykazuje průměrně index o tolik menší. O poměru obou indexu k sobě stává již bohatá literatura.

[2]) Dr. J. Matiegka: Zkoumání kostí a lebek českých v kostnicích venkovských. Rozpravy Č. Akademie cís. Fr. Jos. Tř. II. R. V. č. 42. 1896 p. 3.

index	na lebkách mužů norm.	u choromysl. mužů	na lebkách žen normaln.	u choromysl. žen
dolichocefalní (—74·9)	v 1·1%	v 2·1%	v 0·9%	v 9·9%
mesocefalní (75—79·9	» 13·3 »	» 15·1 »	» 13·8 »	» 11·9 »
brachycefalní (80—84·9)	» 60·4 »	» 44·3 »	» 49·5 »	» 44·0 »
hyperbrachycef. 85—x)	» 25·2 »	» 38·5 »	» 35·8 »	» 34·1 »

Nápadné jest, že u choromyslných jsou dolichocefali a mesocefali a naopak hyperbrachycefali častěji zastoupeni než mezi obyvatelstvem vůbec, kdežto jinak největší skupina střední t. j. brachycefalní, kterou lze považovati za normalní typ, jeví se u nich menší.

Mezi ženami převládají zvláště dolichocefalní (9·9%); k tomu přispívají hlavně ony ženy s nápadně značnou délkou hlavy (22—23 cm.); ale i když oněch 20 žen s délkou hlavy 22 cm., které vesměs jsou dolichocefalní až na dvě vykazují index pod 70, tedy hyperdolichocefalní, vůbec odečteme, obdržíme řadu následující: dolichocefalní 4·3% (14), mesocefalní 12·7% (41), brachycefalní 46·8% (151) a hyperbrachycefalní 36·2% (117).2)

Platí tudíž o tvaru hlavy choromyslných totéž, co jsem zjistil u školních dítek různého nadání. — Neboť nalezl jsem, že nejpokročilejší žáci vykazují indexy 84—88, které jsou nejobvyklejšími, kdežto podlouhlé lebky — které představují takřka nedokonalé tvary — a naopak velmi kulaté hlavy, které často nemocemi, hydrocefalií a křivicí jsou zaviněny, se častěji vyskytují u dětí, které v pokroku školní zůstaly pozadu, totiž v nižších třídách se nacházely než většina sourozenců. — Soudil jsem z toho, že »lebečný typ má své hranice, v nichž se spojuje s normálně aneb s lépe vyvinutým mozkem, t. j. s dobře vyvinutými duševními silami.«3)

Zcela podobný nález učinil jsem později pokud se týče obvodu hlavy u velmi nadaných a nenadaných, jakož u mravných a nemravných žáků. I zde vyšlo na jevo, že obvod hlavy byl u žáků velmi nadaných

---

1) Srv. poslední pokusy Brocovy. Topinard: Élém. d'Anthr. génér. 1885, str. 373.

2) Pokud se týče nemocí, kterými ženy s délkou hlavy 21 cm. a více byly stíženy, byly následující: Konstatovány Idiotia 1, Dementia adn. 1, Psychosis c. epilepsia 4, Mania 2, Dementia sen. 2, Melancholia hyp. 2, Paranoia 7, Dementia sec. 2, Melancholia 4, Amentia 1, Melancholia sen. 1, Paralysis prog. 2, Alcoholism. chr. 1.

3) Český Lid I. 433; Mitth. d. Anth. Ges. in Wien. XXII. 1892. (81).

a mravných častěji a průměrně větší než u žáků nenadaných a nemravných.[1]) Nyní potvrzuje nám serie indexů osob choromyslných totéž. —

Výsledky přesného měření, jaké jest na lebkách možno, a přibližného měření na hlavách choromyslných nedovoluje ovšem bližšího porovnání pokud se týče obvodu hlavy, dolní šířky čela atd.

Ostatně vypočetl jsem dle záznamů Dr. Haškovce průměrný obvod hlavy u choromyslných mužů = 55·27, u žen = 53·42 cm., dolní šířku čela u mužů = 114·1, u žen 109·5.

Pozoruhodná jest konečně váha těla; průměrně dosahuje se u choromyslných již mezi 26. a 30. rokem maximum váhy těla t. j. 61·8 kg.; táž zůstává pak až do 61—65. roku asi na téže výšce (60 až 61 kg.), po čemž opět ubývá. — Podobné poměry nacházíme v řadě choromyslných Němců a Židů. Statistikou pro Národopisnou výstavu českoslovanskou provedenou bylo zjištěno, že u zdravých mužů přibývá váha těla ještě přes 30. rok, a sice do 41.—50. roku, kdy obnáší průměrně 72·3 kg., tedy značně více.[2])

Jest patrno, že se takto jeví u choromyslných vliv choromyslnosti (duševní nemoc nebo tělesní nemoce s porušením duševní činnosti) na tělo a že vznikem choromyslnosti, který nejčastěji spadá na od 25. do 35. roku, se zadržuje další přírůstek na váze. Choromyslný rovná se v tom ohledu nemocnému.

Dr. J. Matiegka.

Plachty koutní. Obušky.

Ukázky ze sbírek Národopisného Musea Československého.

Napsala **Vlasta Havelková.**

Nejstarší a také nejskvostnější vyšívané ornamenty naše lidové vyskytují se na plachtách koutních.

Zejmena jsou to »kútní plachty« uhersko-slovenské, jež vynikají ne jen bohatostí umělých technik vyšívacích, nýbrž honosí se prastarými ornamenty skrývající hluboký význam symbolický a ukazující, kterak lid slovanský velkou část vzorů svých sám bez cizího vlivu a bez cizí pomoci tvořil a skládal.

---

[1]) Vzrůst, vývin, tělesné vlastnosti a zdrav. poměry mládeže král. hl. města Prahy. Rozpravy Č. Akademie. Tř. II. R. VI č. 17 str. 44 a Mitth. d Anth. Ges. in Wien XXVIII. 1898. 122

[2]) Srv. dílo o Nár. výst. českosl. l. c. str. 71.

Koutnice, česky také »koutra«, hanácky »boudnice«, valašsky »nevěstinské plachty« nebo »zavijačky« zvané, jsou široké plachty uprostřed po délce a na příč buď vyšívaným pruhem, krajkou nebo též tkaným pasem opatřené. Také bývají koutnice při dolní polovici plachty bohatě vyšity, a na konci skvostnou krajkou paličkovanou či drhanou okrášleny.

Plachtou koutní zastíralo se u nás lůžko roditelky, kteréž postaveno bylo do koutu světnice. Koutnice zavěšena byla pak buď za kličky na trámy stropu nebo připevněna na tyčky tím způsobem, že lůžko šestinedělky bylo ze všech stran úplně ukryto. Místo takto připravené slulo kout a podnes říká se »žena jest v ~~koutě~~«, ač zvyk zavěšovati lůžko skoro úplně vymizel. Zavěšený kout byl místem matce roditelce zasvěceným a nikomu než jen kmotře děcka a posluhující ženě »babce« bez svolení šeštinedělky nebyl přístup za koutnici dovolen.

Také matka sama byla od domácích velmi střežena a nesměla první dny po narození dítěte z koutu do světnice nikudy pohlížeti než jen onou krajkou uprostřed podél koutnice všitou, nebo zvláště na Slovensku obvyklým prolamovaným pruhem vyšívaným z té příčiny, aby jí a novorozeňátku zlé mocnosti (zvláště nemoc a smrť) uškoditi nemohly. Kout zůstal nedotknutý po tu dobu, dokud žena nešla na úvod, což trvalo z pravidla šest neděl. V té době nesměla šestinedělka ze světnice vyjíti. Zemřela-li matka v nedělích, dávána jí koutní plachta do hrobu.

V dobách dávných, dokud předkové naši zbožňovali přírodu přičítali také veškerým zjevům jejím náboženský význam. Zvláště rození a umírání mělo tehdy v sobě mnoho posvátného. Protož také koutní plachta z příčiny naznačené měla tehdy sakralní význam a byla hávem obřadním.

Na moravském Slovensku a Valašsku odívaly se šestinedělky koutnicí, když šli do chrámu k úvodu. Moravské »úvodnice«, plachty to na úzko složené a bohatě vyšívané, nahražovaly pak později při úvodu kútní plachty.

Jakožto obřadní roucho zajímavé jsou vzláště nejstarší vyšívané pruhy z kútních plachet z Uherského Slovenska pocházející, kteréž honosí se, jak jsem svrchu podotkla, prastarými ornamenty, skrývajícími význam symbolický.

Jest to zejmena kohout, který, umělecky stilisován, převeden jest během staletí na geometrické tvary a bývá po většině bílou přízí nebo černo-bílým i červeným hedvábím nebo také v barvách a sice: zelené, červené a žluté na bílém prolamovaném podkladě hrachovinkovém na pruzích kútních plachet uhersko-slovenských vyšíván.

Podoba ta kohoutí nesloužila toliko na ozdobu plachet kútních, nýbrž aby ochraňovala matku s děťátkem před zlými mocnostmi nepřátelskými, před kouzlem a čárami.

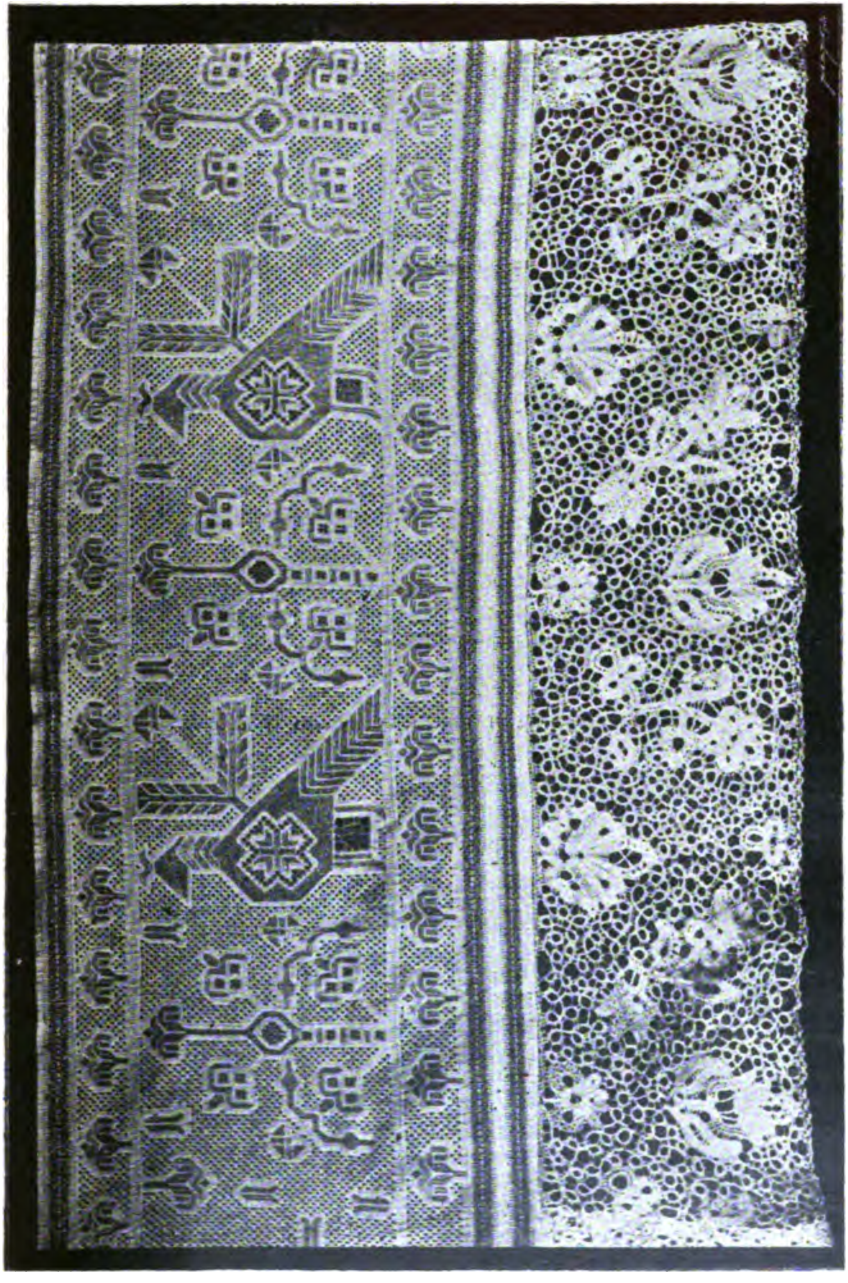

Obr. I.

Zápověď, dle níž nesměla matka roditelka do světnice pohleděti nežli prolamovaným oním pruhem nebo mřížkou, s důstatek dosvědčuje, že vyšitý kohoutek zabraňoval přístupu škodlivému vlivu zlých duchů tak jako muří znaménko, jež na postranici lůžka bývalo zvykem nakresliti, chrániti mělo před uškozením zlé »můry«.

Kohout byl Slovanům ptákem posvátným, který zpěvem svým zaháněl příšery do podsvětí, byl ohlašovatelem božského poselství a vůle. Ornamentu kohoutího, kterýž se na starých plachtách uhersko-slovenských v nezměněné podobě až do dneška udržel, použily slovanské ženy, rozebírajíce podobu jeho na jednotlivé části, tyto stilisovaly a opět v nové vzory skládaly.[1])

Tyto z kohoutích motivů sestavené vzory nepozbývaly významu náboženského a ochranná moc kohouta i úcta k němu přenesena jest lidem naším na ornamenty z částic těla jeho sestavených, neboť forma tak zvaná »na hrubý kalich«, jež jest též z ornamentovaných kohoutích per ocasových vytvořena, vyšívá se podnes na moravském Slovensku, a sice v okolí Uherského Brodu. Nevěsty své rukávce oddavkové musí míti vzorem tímto okrášlené. Kohoutkem zdoben také nevěstinský koláč a symbolický svatební stromek.

Mezi jinými vzory na uher. Slovensku udržela se po skrovnu na starých prolamovaných pruzích kútních plachet na geometrické tvary převedená podoba jelena, kteráž rovněž jako kohoutek není zde nahodilou.

Na obr. čís. 1. vyobrazen jest kus pruhu z prastaré kútní plachty slovenské (tak zvané žilinské šití), jež zdoben jest na hrachovinkovém podkladě bílým hedbávím geometricky stilisovanými, tedy bez kreslení pouze dle osnovy plátna vyšívanými kohoutky.

Ocas těchto kohoutků vybíhá ve dva cípy konci šípu se podobající, jež rozděleny jsou souměrně na každé straně ostnu na pět kosočtverců.

Mezi každým kohoutkem střídavě vyšitý jest »stromek« sestavený z různých motivů kohoutích. Též úzký okraj běžící po obou stranách pruhu vykazuje pernatý ornament vzatý z jiných podobně ornamentovaných kohoutů na kútních pruzích se vyskytujících.

Pozoruhodna jest široká paličkovaná krajka, též práce žen slovenských, a vykazuje rovněž vzor lidový.

Jiný pruh z kútní plachty uhersko-slovanské obr. čís. 2. má opětně za sebou běžící kohoutky vyšívané černobíle na hrachovinkovém základě, jejichž dvě ocasová perka pravidelně rozdělena jsou na tři kosočtverce na každé straně pernatého ostnu.

---

[1]) Časopis vlasteneckého musea olomúckého r. 1897 čís. 56: »Vývoj některých ornamentů našich lidových ve vyšívání.«

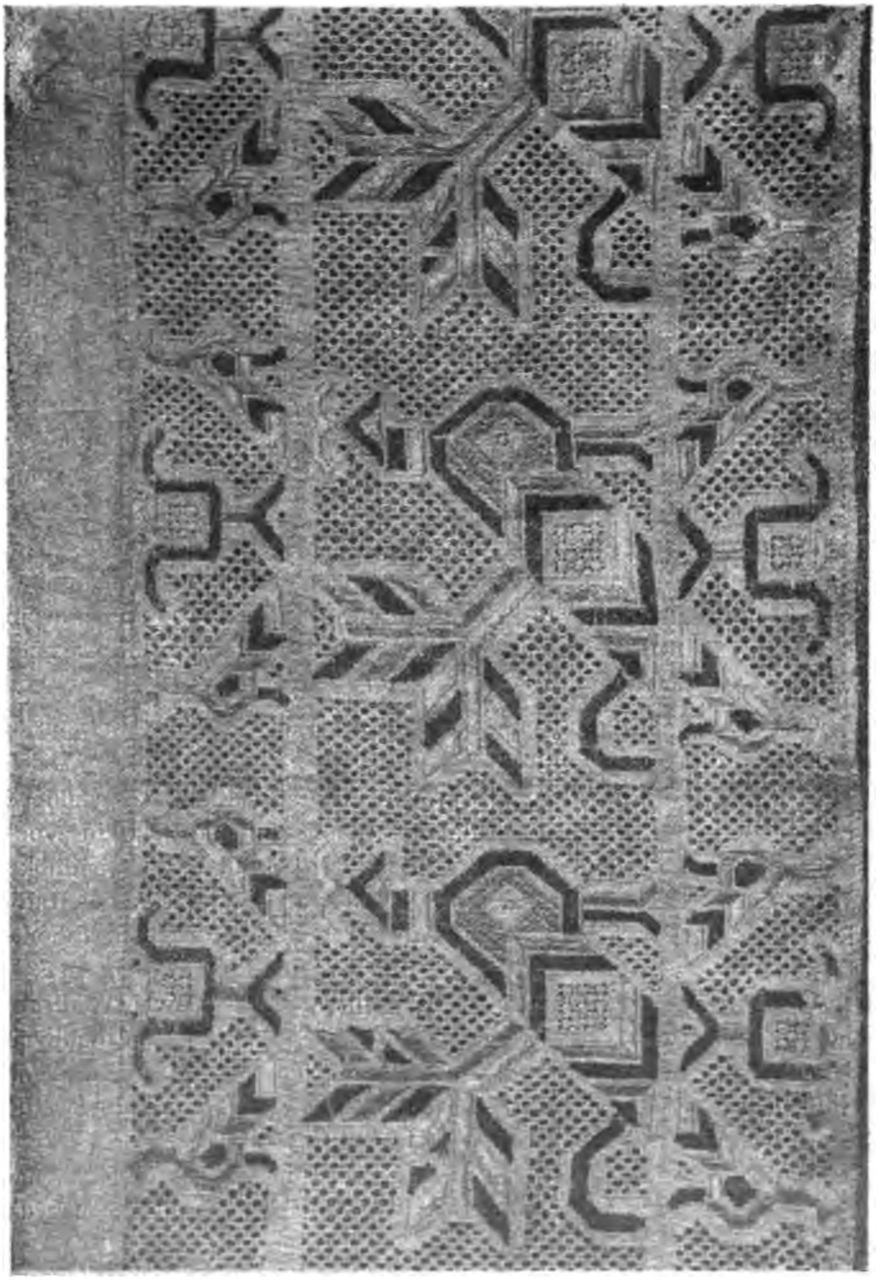

Obr. II.

Okraj pruhu zdobí vždy dva a dva prsama od sebe a zase k sobě postavených malých kohoutků.

Dlouhou řadu podobných na geometrické tvary převedených kohoutků vykazuji pruhy z kútních plachet slovenských, a tím jest možno postupný vývoj tvoření ornamentu samého a z jednotlivých částic jeho utvořené vzory sestaviti.

Týž vývoj ornamentů kohoutích stopovati možno ve vyšívání lidovém až na Moravu, kdež také staré plachty na mnoze zdobeny jsou těmito vzory; zvláště vyskytují se ještě tu a tam v okolí Uherského Hradiště, Brodu a Ostrohu. Podotýkám, že i novější vyšívání lidové starými těmi vzory se doposud honosí. Koutní plachty novějšího rázu zdobeny jsou různě stilisovanými květy a zvláště dolní polovice plachet bývá bohatě v pestrých barvách, hlavně červenou a modrou přízí vyšita.

Česká »koutra« jsou při dolním konci a pak zhusta i po krajích bohatým vyšíváním ozdobena, též po délce uprostřed plachty táhne se široký vyšívaný pruh. Barva vyšívání na koutrech bývá hlavně červená, poskrovnu červeno-modrá.

Ornament na českých koutnicích jest ponejvíce rostlinného rázu, a jen tu a tam malé archaické kohoutky, jeleni a někdy též dvouhlaví orlové vzory jakoby oživovali. Některá koutra vyšívána jsou křížkovým a vrkočovým stehem bez kreslení jen dle běžící niti osnovy, ostatní vesměs provedena jsou plochým a stonkovým stehem.

Na obr. čís. 3. vyobrazen jest pruh z koutnice z Trnové u Skalska darovaný Národopisnému museu sl. Jos. Nečadlovou.

Vyšívání na řečeném pruhu provedeno jest hedbávím karmínové barvy a činí dojem nádherný. Řada nad sebou umístěných kytic z poněkud stilisovaných květů sestavených, jež při dolním okraji z nádobky vyrůstají, tvoří vždy vrcholek velký bohatý květ, a na vršku pak řady až do polovice pruhu se táhnoucích se kytic vznáší se dva malí kohoutkové, nad nimiž vyšitý jest trojí velký květ dělící pruh na dvě části.

Po krajích pruhu po délce nalezá se girlanda, pozůstávající z drobných kytiček, tak zvaných »stromků«. Podobné řídké kytice na dlouhých stonkách zasazené v nádobce viděla jsem na kútních plachtách na Mor. Slovensku v Petrově, kteréžto kytice nikoli nad sebou, nýbrž vedle sebe na vyšívaném prolamovaném pruhu byly vyšity.

Pokud mně známo, zvyk zastírati lůžko šestinedělky v Čechách naprosto se vytratil, zbyla jen »koutra« jako památky v truhlách českých babiček uschovaná.

* * *

Sbírky Národ. musea československého chovají četné předměty dřevěné vkusně vyřezávané a jinak ozdobené.

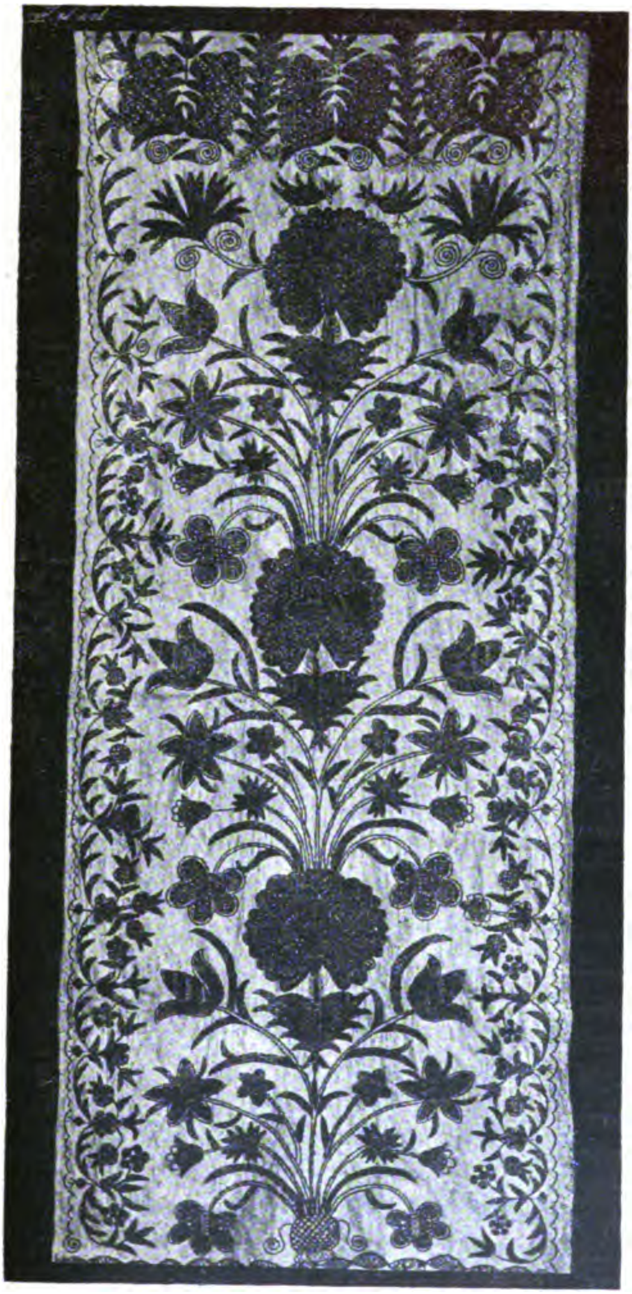

Obr. III.

Mezi jiným jsou tam vyloženy »obušky«, »valašky« nebo »čagany« zvané.

Obušky tyto podobají se holím, jen že na konci místo rukovítka mají připevněny malé sekerky rozličného tvaru, které jsou buď z mosazu, také ze železa, však často jen ze dřeva zhotoveny a bývají bohatě vyzdobeny.

Dřevěné obušky hlavně na Valašsku jsou ponejvíce perletí, nitkami, drátky a olovem vykládané. Na Uherském Slovensku krášlí Slováci v některých krajinách dřevěné své obušky vkusným ornamentem vypalovaným, ku kteréžto práci upotřebují dlouhých ocelových jehlic. Obušků doposud užívá se na Uher. Slovensku v Hontu, Novohradě Dětvě Užhorodě, atd. Huculové nádherně ozdobenými obušky čili kjelevy doplňuji sváteční svou strůj.

Též v Čechách bylo zvykem nositi obušky, a v Chodsku doposud ještě jako památky se vyskytují. Že Hanáci dříve také obušky užívali, vysvítá z nálezu, jež byl před lety učiněn na jistém poli u Chomútova blíže Olomouce. Vyorán byl totiž nápadný olovem vykládaný kus dřeva po jehož očištění shledáno, že pochází z obuchu. Nalezený kus obušku vykládán jest na obou stranách ornamentem z olova, představujícím jelena, a na druhé straně na větvici sedícího ptáčka.

Dříve také naši předkové obuškům zvláštní čarodějnou moc přikládali a mnohé doklady toho v pověstech a zvycích slovanských shledáváme. Moravská pověst na příklad vypravuje o zázračném obuchu náležejícím lupiči Ondrášovi, jejž dostal prý od mocné jakés věštky. Také kralovič Marko užíval čarodějného obuchu. Obušek sloužil asi Slovanům jako odznak důstojnosti a moci. Dle M. Václavka[1]) scházívali se na Valašsku sousedé u rychtáře nebo fojta a vykonávali svými obuchy i hlasovací právo.

Při hlasování totiž nebo při projevu souhlasu přicházeli sousedé jeden po druhém ke stolu fojtovu, kdež byla postavena obecní pečeť, kteréž se svými obušky dotýkali, a tak své právo a povinnosť vykonávali.

Na obr. čís. 4. jsou dva obušky z Valašska vypodobněné. První jest z okolí Vsetína bohatě perletí vykládaný, druhý pochází z Rybího u Nového Jičína, jest vyřezávaný, a pak olovem vykládaný. Rovněž dvě z šeřikového dřeva perleti a drátkem vykládané dýmky pocházejí z Valašska.

Dále jsou na témž obrázku vypodobněny nitkovou prací a perletí nádherně ozdobené dvě rukovítka pastýřských bičů, pocházející z Moravy a sice z Popůvek a Oslavan u Brna. Bičiště z Popůvek označeno jest letopočtem 1844 a jménem Halouzka Josef.

---

[1]) »Výstava na Vsetíně«. Český Lid, 1898 č. 3.

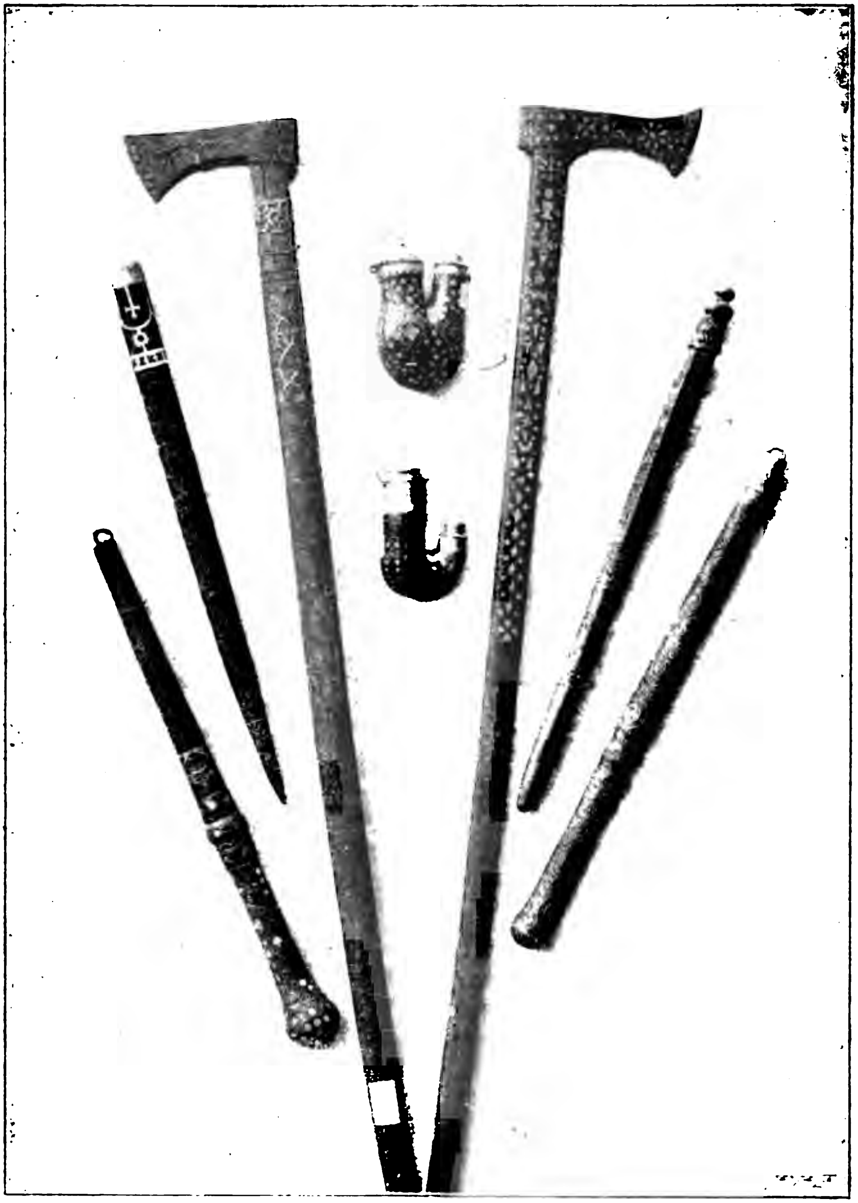

Obr. IV

V Čechách podobné vykládané předměty též se zachovaly, a jsou to hlavně »roubíky« sloužící ku svazování otýpek. Tyto roubíky bývaly velmi pěkně ozdobené, buď vyřezávané, buď drátky vykládané. Po většině nádherně ozdobené roubíky bývaly dary lásky hochů věnované milovaným dívkám.

Na obr. čís. 4. jest roubík z Unhoště, na němž drátkem a nitkami vetloukány jsou ratolístky zasazené v nádobkách a srdečku a letopočet 1842. Druhý roubík z Táborska jest vkusně vyřezávaný drobným vzorem geometrickým a s letopočtem 1836.

Slovo o zádruze.

Janu Gebauerovi k šedesátým narozeninám

napsal **J. Peisker.**

V boji o rukopisy měl Zelenohorský v podstatě váhu podřízenou, a i obhájcové div že neprohlásili zřejmě, že tento pergamén popsán rukou starou nebyl; a když jsem před 11 léty v »Athenaeu« V. odkryl některé prameny Libušina Súdu, práce moje nepovšimnuta zapadla, přišlať jako důkaz podvrhu post festum.

Tážem-li se však dnes: Jak využila nauka o pravěku slovanském pád tohoto zřídla *κατ᾽ ἐξοχὴν* sociologického, tu zní odpověď smutně: málo více než nijak. Litera Rukopisu Zelenohorského sice mrtva jest provždy, leč duch jeho vznáší se nad námi, proniká mozek i útroby naše, všeho Slovanstva, ba celého světa učeného: kotví jedna z obou těch základných nepravd dnešního socialního dějezpytu — markgenossenschaft germanský a zádruhový kommunism staroslovanský — jedině a výhradně v RZém![1])

---

[1]) Ejhle co vše papír snese:

„Старославенски „род“ такав је као што је данас задруга, т. ј. друштво особа једне исте крви, које има једно исто заједничко имање, и за заједницу ради под заједничким старешином. Такав беше и старочешки род по опису Краљодворског рукописа („Либушин суд“), и род старо-руски, који се у источним земљама руским рано раширио у општину. Последица овог задружног односа беше недељивост имања (баштина, дедовина, очевина), која се задржала у Чешкој и Пољској и то доста густо чак до познијег доба, на име ово до 16. века; а код Југословена у облику задружне имаовине и у Великоруса у облику општинске имаовине траје још и данас . . .“

„У старинској породици код Словена, исто као и данас у нашим сеоским породицама, отац беше глава куће, људи пасу стада и раде земљу, а жене старају се за одело, чувају чељад и помажу људима у пољу. После оца синови остајаху у задрузи, изабравши између се једног задружног старешину, који иде на општинске зборове

Co dalo tomuto padělku tolik suggestivné síly?

Časovost jeho! Přiléhát tak těsně k tehdejším, ba dodnes berným názorům a tužbám o vzniku a cílech lidské společnosti! Rovnost občanská a odstranění protiv mezi nadbytkem a nouzí jakožto cíl člověčenstva a reflexivní přenášení tohoto ideálu budoucnosti do pravěku jakožto prý východiska a počátku společnosti vůbec. Z rajského kommunismu vyplula prý společnost lidská do dravých proudů sveřepého individualismu, příčiny všeho neštěstí a bídy, a z té vybředne zas jenom návratem k řádům prvotným.

Jak medle hrdostí neměla se dmouti hruď rabstva slovanského, když náhle objeven dokument zvěstující, že problém tento lidstvem žhavě kýžený, jen proudy krve vykupitelný, původním byl stavem živubytí slovanského? Ejhle zádruha jihoslovanská, zdaž nehlásá, žel že zpěvem labutiným a pláčem holubiným, v čistotě, rozdíly stavovskými neposkvrněné, chloubu tuto předků našich, před níž národové světa sklánějí se v uctivosti?

Tu přišel nepřítel pravda; ostrým jejím paprskem zaplašen sen ten luzný, leč nutností fysiologického zákona zraněn při tom nezvyklý zrak, ba celý organism citový. Ten vzpírá se, marně sice, leč právem vyburcovaného z rovnováhy. Buďme shovívavi, jak se sluší na vítěze.

Leč sbořivše, vykonali jsme teprv práce půl; nyní s rumem pryč, aby místo měla stavba nová!

Především uvažujme, padla-li s RZým i starobylost zádruhového kommunismu jihoslovanského, ba jestli v zádruze kommunismus vůbec.

Kommunismus předpokládá stejná práva na společnou půdu. Toho není v zádruze, naopak: dílčí princip jest tu přesně potomstvenný, parentelový; jediný syn bratra jednoho vezme při dělbě zádruhy tolik půdy, co všichni synové bratra druhého dohromady. Zásoby potravin, přediva a látky oděvné dělí se sice podle hlav, leč ani tím není indikován kommunism, ježto jsou to předměty získané prací rovnoměrně mezi všemi členy rozdělovanou; ostatně ani tato dělba pohlavná není as původní a jistě ne zásadna: Vrčević († 1882) zajisté, jeden z nejbystřejších znalců lidu hercegovského, dokládá, že obilí všeho druhu, nápoje, sýr, máslo, syrup, vlna, předivo, sukno i postav nerozstříhaný a j., vše to dělí se mezi všechny členy bez rozdílu, leč nejčastěji pouze mezi ony členy, kteří se účastnili sdělání toho co se právě dělí.2)

и брани где треба користи задруге. Пољски радови вршени су мобом, позајмицом и спрегом ..." Алекса С. Јовановић, Историјски развитак српске задруге са додатком за историју старог српског права. Београд 1896, str. 64.

2) Collectio consuetudinum juris apud Slavos meridionales etiamnum vigentium. Zbornik sadašnjih pravnih običaja u južnih Slovena, osnovao . . .

Zbývalo by společné chlebení; leč sedlák náš rovněž jí s čeládkou z jedné mísy, aniž komu napadlo viděti v tom zbytky někdejšího komunismu.

Zkrátka, v zádruze po komunismu není ani stínu.

Leč velká zádruha jihoslovanská není ani stara. To břitce dokázal Stojan Novaković již r. 1891.[3]); že objev jeho dosud nepůsobil na běžné povídačky o zádruze prudkostí dynamitu, ba že se o něm takměř ani neví, to divně charakterisuje dnešní úroveň slovanské vlastivědy.[4])

Novaković dokazuje zánovnost velké zádruhy statisticky a z jasného znění starých zákonů:

Nadační listiny některých crkví srbských uvádějí nejen darované osady jménem, nýbrž i kolik kućí bylo v osadě a které mužské osoby byly v kući a v jakém příbuzenském poměru k sobě.

Dečanský chrysobull[5]) (kol r. 1330) uvádí kol 2000 kućí. Z těch bylo jen 188 silnějších[6]) a veliká nebyla žádná; jenom několik bylo po 13—16 a jediná — ta největší — o dvaceti hlavách (mužských). Zádruha obyčejně objímá otce se syny a vnuky; nebo bratry s dětmi a bratrovci, tu i tam sestřenci; nečasto přichází i zet.

Nás ovšem zajímá struktura těch poměrně největších zádruh. Zde ta nejrozsáhlejší, o dvaceti mužských hlavách:

Tolislav a syn mu Radoslav i Bogoje, a Radoslavu syn Otmič i Vladislav i Krušac a Bogoju syn Božić a Tolislavu bratan Grade i Priboje i Vojsil a Gradetevi syn Vitomir i Bogoslav; u Priboja syn Baldovin a Tolislavu bratan Dobroslav i Smilj i Miloš i Stepan; u Dobroslava syn Očinja i Chranislav Desimirić a ded im Lačko.

V. Bogišić. Knjiga I. Gragja u odgovorima iz različnih krajeva slovenskoga juga. U Zagrebu 1874, str. 336.

[3]) Српска Кр. Академија. ГЛАС, XXIV. Село. Из дела „Народ и земља у старој српској држави“ од Стојана Новаковића. Београд, 1891. 8° VIII, 261 stran.

[4])Ani nejnovější »historiograf« zádruhy (Die Hauskommunion der Südslaven, von dr. Ernest Miler, Staatsanwaltsubstitut in Agram, v Jahrbuch d. internat. Vereinigg. f. vergl. Rechtswissenschaft und Volkswirthschaftslehre zu Berlin. III. Jgg. Berlin 1897, 1. Abth., str. 199—222) nemá o existenci „Села“ ani potuchy a mele dále hluché plevy de Laveleyovy. — Mich. V. Vujić, Начела народне економије, I. У Београду 1895 uvádí na str. 280 literaturu o zádruze, leč „Село“ bys tam hledal marně; za to rovněž mluví o »чувеном (!) делу E. de Laveley-a: »De la propriété et de ses formes primitives.««

[5]) Дечанске Хрисовуље, издао Милош С. Милојевић. У Београду 1880. (Гласник срп. уч. друштва, II. одељ. књ. XII.).

[6]) Za silnější klade Novaković každou zádruhu, kde chlebilo nejméně tré bratří; ostatní jsou buď inokosní, jedináci s dětmi, neb slabší kuće o dvou bratrech s dětmi odrostlými neb neodrostlými, neb bezdětných (str. 235).

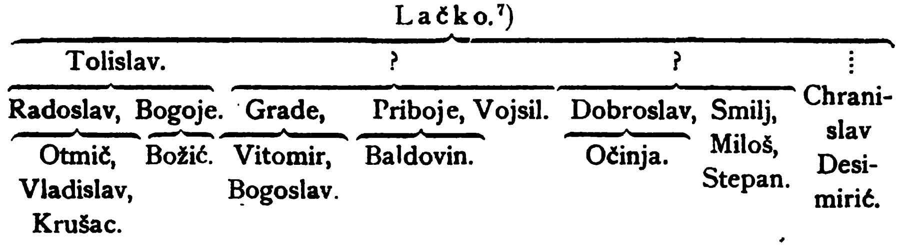
Lačko.[7]
Tolislav.
?
?
Radoslav,
Bogoje.
Grade,
Priboje, Vojsil.
Dobroslav,
Smilj,
Miloš,
Stepan.
Chranislav
Desimirić.
Otmič, Vladislav, Krušac.
Božić.
Vitomir, Bogoslav.
Baldovin.
Očinja.

Byli všichni z těch dvacíti mužských osob dospělí, oženěni? Já mám za to, že nikoli. Přehlédněme jen celý rodokmen: Z devíti vnuků Lačkových má jen jeden, Radoslav, syny tři, jeden, Grade, syny dva; dva mají po jednom, a čtyři vůbec nemají synův, právě ti nejmladší (mimo Dobroslava). To by bylo velice nepřirozeno pro ten případ, že by již i synové Radoslava, jich bratrance, byli sami již dospělí a oženěni.

Mimo to jest rodokmen ten obsažen takto jen v prvém textu chrysobullu dečanského, vydaném samým zakladatelem manastira, králem St. Dečanským. V druhém textu, o několik let mladším, od syna jeho, St. Dušana, jenž tím fundaci otcovu potvrzuje, zní soupis zádruhy Lačkovy jinak: Tolislav i syn mu Radoslav i Bogoje i s decami; i Tolislavu bratan Grade i Priboje i Vojsil i s decami; i ještě Tolislavu bratan Dobroslav i Smilj, i Miloš i Stepan i s decami; a ded im Lačko (Nov. str. 233).

Druhý a ještě k tomu mladší text nejménuje z pravnuků Lačkových ani jediného a na místě toho uvádí souborně po třikráte: »i s dětmi«. To po mém soudě znamená, že všichni (s Chranislavem bylo by jich devět) pravnuci a možno že i ještě nejmladší vnukové jeho byli dosud nedorostli. V tomto případě skládala by se pak kuća Tolislavova asi jen z pěti až osmi skutečných rodin vedle starců Lačka i Tolislava.

Lačko, předek všem společný, dočkal se pravnuků i přežil všechny syny své až na jednoho, Tolislava, a ten byl po něm domaćinem, byltě Lačko patrně již vetchý stařec.

Všechny ostatní velké kuće dávají schema totéž:

Rajko a syn mu Miloš . . . a ded im Dudal (celkem 13 hlav)
Radomir a syn mu Miloje . . a ded im Bratoslav (» 16 »)
Dragčuj, Radun a syn mu Veloje a ded im Radomir (» 16 »)
Kuzma, i syn mu Velko . . a ded im Dobretin (» 13 »)
Boljeslav Bogojević a brat pop Klinac i Bogdaša i. Milen a syn mu Gojak i Pribil popović a ded im Radovin.[8])

---

[7]) Nepochybný rodokmen tu sestaviti nelze, ježto není známo, byl-li † Desimir syn či vnuk Lačkův; dále neví se, byl-li Tolislav Lačkův syn nejstarší, čili nic.

[8])

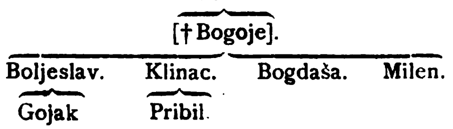
Radovin.
[† Bogoje].
Boljeslav.
Klinac.
Bogdaša.
Milen.
Gojak
Pribil.

Zde jest otec syna předzemřelého. se čtyřmi vnuky a dvěma pravnuky.

Že právě v těch největších zádruhách předek všem společný jest naživu, má jistě zvláštní příčinu a to ne jinou, nežli že jen společný otec drží velkou zádruhu pohromadě. To ušlo pozornosti Novakovićově, i bude třeba, chrysobull dečanský projíti znovu, by se vyšetřilo, kterého až počtu dospělých hlav mužských mohla dosíci kuća i po smrti společného předka; z kućí Novakovićem vypsaných jedna taková dosahuje hlav osm: Bratuj a brat mu Rajko, Ivan, Dmitar i Radosav a syn mu Bogoje i Miloš i Bogoslav (Nov. str. 232), celkem pět bratrů a tři synové nejstaršího; leč zde by se rovněž dalo souditi, že z druhých čtyř byli snad někteří ještě nezletilí neb aspoň neženati, bezdětni jsouce, což nápadno, všichni.

Z toho usuzuji: Zádruha jen poněkud větší mohla povstati, jen když byl společný předek ještě na živu, třeba že pro stáří nemohl již býti domaćinem; bratří zůstávali po smrti otcově pohromadě, jen když rod nedosahoval počtu značnějšího, kterého, vyšetří revise chrysobullu dečanského. Ale že v tom nebylo rozdílu mezi sedláky a pastýři, můžeme tvrditi již nyní: Zádruhy shora uvedené jsou vesměs kuće ratarské (selské); mezi dvěma katuny Vlachů (t. j. vrstvy pastýřské), Lepčinovci a Tudoričevci, bylo jen po jedné silnější zádruze, Lepčinově i Tudoričevě:

Lepčin a syn mu Vojslav . . a ded im Radomir (celkem 8 hlav)
Tudoric a syn mu Chotilo . . a ded im Bač (» 14 »).

Stejné schema u vlachů jako u ratarů.

Nyní si všimněme, jak touto neúměrnou jednicí hospodářskou manipuloval fiskus, jehož berní jednice, podymná, recipována byla z Byzance.

Novaković se tu (str. 214) odvolává na Zachariae, jenž tuším prvý ukázal, že daň dle berní hlavy, capitatio (caput = bini ac terni viri, quaternae vero mulieres), **κεφαλητίων**, bezpochyby jest totožna s pozdější berní dle ohniska, dymu, **καπνικόν**.[9]) Vidíme tu, že již Codex Justinianův, stanovící za berní jednici 2—3 muže a čtyři ženy, eo ipso přivodil zádružku o 2—3 všelijak k sobě příbuzných odrostlých osobách mužských, ženatých, jichž společné robotování činí i společné chlebení kýženým na jednom ohnisku, při jednom dymu.

---

[9]) Zachariae v. Lingenthal, Zur Kenntniss des röm. Steuerwesens in der Kaiserzeit. Mémoires de l'Acad. Imp. d. sc. St.-Pétersbourg, VIIIe série, tome VI, No. 9, 1863, vykládá: Codex Theodosianus XIII, 11, de censitoribus 2 (ve vydání Haenelově, Bonnae 1842, col. 1361): *Cum antea per singulos viros, per binas vero mulieres capitis norma sit censa, nunc binis ac ternis viris, mulieribus autem quaternis unius pendendi capitis attributum est [anno 386]* pro některé provincie asijské. Codex Justinianeus (ve vydání Kruegerově, Berolini, 1877, str. 441) XI, 48 (47): de agricolis 10, toto ustanovení rozšiřuje na celou říši

Καπνικόν, dimnina — jinak dimnica, dimica — zavedena byla mezi Jihoslovany velmi záhy, jestli s pravdou, že v říši byzantské zrušena byla již v druhé polovici století desátého.

Nuže: Jaké as poměry společenské v lidu samém zastala dimnina ve chvíli svého zavedení? A zejména: zdali to přec jen snad nebyla zádruha?

Staroslovanskost zádruhy jest nepomyslitelna ve světle svědectví Prokopiova (rec. Dindorf, II. Bonnae 1833, str. 335. De bello Gothico, III, 14, ve sborníku: Corpus scr. hist. Byzant.): *οἰκοῦσι δὲ ἐν καλύβαις οἰκτραῖς διεσκηνημένοι πολλῷ μὲν ἀπ' ἀλλήλων, ἀμείβοντες δὲ ὡς τὰ πολλὰ* (= plerumque) *τὸν τῆς ἐνοικήσεως ἕκαστον* (= unumquemque, šťastná konjektura Cl. Maltretova místo *ἕκαστοι* = unusquisque, rkpsu Leydenského) *χῶρον*.

Zachariae právem toto místo vykládá doslovně, dass früher je ein Mann und zwei Frauen ein caput versteuert hätten, jetzt aber je zwei oder drei Männer und vier Weiber als ein caput gelten sollten: das vero oder autem kann gleich dem griechischen *δὲ* als Verbindungspartikel gedacht werden (str. 9) . . . .

Was den östlichen Theil des römischen Reiches betrifft, so ist . . . etwa seit Diocletian (tedy as od konce třetího století po Kr.) nur noch die rusticana plebs der Kopfsteuer unterworfen gewesen . . . Aber nicht blos die städtischen Plebejer hatten im oströmischen Reiche seit Diocletian die Befreiung von der Kopfsteuer erhalten: Auch die rusticana plebs ganzer Provinzen, z. B. in Illyrien (pro naši otázku důležito!) und Thrakien, wurde später davon befreit . . . (str. 11).

Ob und was zu Justinians Zeit von der Kopfsteuer der Bauern noch übrig war, ist schwer zu bestimmen. Auf der einen Seite finden wir in Justinians Codex die allgemeine Regel, dass bini ac terni viri, quaternae vero mulieres als ein caput steuern sollen, und Julian Epit. Novell. Const. XXII, c. 79 erklärt die Colonen geradezu als capite censi. Auf der andern Seite ist in Justinians eigenen Steuergesetzen keine Spur einer Kopfsteuer zu finden . . .

Zwei Wege gibt es, auf denen man diese anscheinenden Widersprüche zu lösen versuchen kann. Entweder nimmt man an, dass die Erhebung einer Kopfsteuer den rustici allmählich ganz nachgelassen worden sei, oder man erklärt sich die Sache auf folgende Weise: Für die Kopfsteuer wurden . . . besondere Steuerrollen nicht angelegt, sondern die Grundsteuerkataster zu diesem Zwecke mit benutzt, indem zu den censierten Grundstücken auch die kopfsteuerpflichtigen capita adscribiert wurden. So erhielt die Kopfsteuer von Anfang an den Schein eines Anhängsels zur Grundsteuer. Noch mehr mussten die beiden Steuern mit einander verschwimmen, als die regelmässigen Erneuerungen des census unterblieben, und die Steuern nach den alten Katastern erhoben wurden, nachdem vielleicht die kopfsteuerpflichtigen Individuen an Zahl vermehrt oder vermindert waren, oder auch gänzlich zu existieren aufgehört hatten. So war factisch nur noch Eine Steuer*) vorhanden, die nach den observanzmässigen Katastern von den einzelnen Territorien und Possessionen erhoben wurde, und darum den allgemeinen Charakter einer Territorial- oder Grundsteuer hatte, obwohl sie eigentlich aus Grundsteuer und aus Kopfsteuer zusammengesetzt war. **) K tomu připojuje Zachariae tyto poznámky: *) Der nun gebräuchlich werdende Name *ζυγοκέφαλον* scheint darauf hinzudeuten, dass die capita des Katasters theils capita Landes (juga), theils capita Menschen (capita im engern Sinne) waren. **) Aber eben deswegen war es auch

Dokud víra v rukopis Zelenohorský činila každé vážné studium o pravěku slovanském nemožným, bývala slova Prokopiova buď pomíjena, neb i v pravý opak obracena. Tak píše i sám P. J. Šafařík: »Jakož Tacitus pravil o Venedech, že, na rozdíl od kočovných Sarmatův, domy stavějí a v nich přebývají, tak pozdější Prokopius, Jornandes, a jiní totéž potvrdili. Stavění domů víže lidi k určitým místům, obmezuje dějnost jejich na těsný obvod příležící dědiny, kdež oni jedině zděláváním země mohou sobě opatřiti a pojistiti potřebné živnosti.« (Šafařík, Sebrané spisy, k vydání upravil Jos. Jireček. Díl I. Starožitnosti slovanské okresu prvního. V Praze 1862, str. 583.)

V Prokopiu nic podobného nestojí, Prokopios dosvědčuje pravý opak: Ne o »domech« mluví, nýbrž o »bídných boudách« a dodává implicite, že staří Slované se k určitým místům nevázali, dělnost svou na těsný obvod příležící dědiny neobmezovali, ježto »z pravidla stanoviště svoje stále měnili.«

Staří Slované bydleli dle Prokopia »v bídných boudách, daleko od sebe rozptýleni«, nemohli tudíž zároveň společně chlebiti v skupinách jen i poněkud lidnatějších, v zádruhách, ježto by se taková skupina do bídné boudy nevešla; bylo by muselo býti takových bídných bud pohromadě více, ba mnoho, a pak by zas nemohl napsati Prokopios: »... daleko od sebe rozptýleni.«

---

nicht immer möglich, in den Steuerquittungen die Zahl der juga oder ζυγὰ anzugeben, denn die Steuer wurde eben nicht blos für die juga und nach der Zahl derselben bezahlt.

Dass diese Erklärung der anscheinend widersprechenden Nachrichten über die Fortdauer der Kopfsteuer unter Justinian die richtigere ist, ergibt sich wohl daraus, dass während der ganzen Dauer des byzantinischen Reiches sich wiederholt Spuren einer neben der Grundsteuer zu entrichtenden Kopf- oder Personalsteuer finden.

Theophanes und nach ihm die späteren Historiker gedenken der Verfügung des Leo Iconomachus: *ἐποπτεύειν τε καὶ ἀναγράφεσθαι τὰ τικτόμενα βρέφη πρὸς τὸ ἀπαιτεῖσθαι τὸν λεγόμενον κεφαλητίωνα.* Ebenso der Anordnungen des Nicephorus Generalis: *ἐποπτεύεσθαι πάντας καὶ ἀναβιβάζεσθαί τὰ τούτων δημόσια τέλη*, und *τοὺς παροίκους τὰ καπνικὰ ἀπαιτεῖσθαι* ...

Betrachtet man diese Stellen unbefangen, so drängt sich ... die Vermutung auf, dass *κεφαλιτίων* und *καπνικόν* zwei Namen für eine und dieselbe Sache sind, mit anderen Worten, dass die alte Kopfsteuer (capitatio oder *κεφαλιτίων*) den Namen *καπνικὸν* (Rauchsteuer) erhalten habe, weil sie nach der Zahl der Feuerstellen erhoben wurde. Und vielleicht hängt diese Berechnungs- oder Erhebungsweise der alten Kopfsteuer mit der oben angeführten Verordnung zusammen, dass bini ac terni viri, quaternae vero mulieres auf Ein caput gerechnet werden sollten ... (str. 12—13).

Das *καπνικὸν*, der letzte Überrest der alten Kopfsteuer, scheint übrigens unter Joannes Tzymisces (969—976) völlig aufgehoben werden zu sein ... (str. 14).

Proti těmto vývodům dosud nic nebylo namítáno, a dvacet let později přidržuje se jich i Dessau, jenž spolu obstaral druhé vydání Marquardtových Röm. Staatsalterthümer, II (Marquardt & Mommsen, Handbuch d. röm. Altthümer, V. Leipzig, 1884, str. 238).

Můžeme tudíž směle tvrditi, že Jihoslované zádruhy na Balkán nepřinesli, nýbrž že až na Balkáně dostalo se jim takového zřízení vnitřního, které znenáhla zádruhu teprv přivodilo.

Zádruha srbská dob pozdějších zřejmě souvisí s dimnicou; dimnica, ***καπνικόν***, před tím byla základem i finančnictví byzantského; nemůžeme tudíž býti ani okamžik na rozpacích o tom, odkud že se dimnica na půdě jihoslovanské vzala.

Jako v Byzanci, tak i v Srbsku úročeno a robotováno bylo ne podle rozsahu pozemků, podle jednice prostorné, přivodící ústavu lánovou (německý hufenverfassung), ani podle sil pracovních, což vede k ústavě občinné (ruský міръ), nýbrž podle kućí, a to vede k zádruze.

To jest očevidno, srovnáme-li faktický stav dle chrysobullu dečanského, právě vyšetřený, se zněním zákonů:

Zákonník Dušanův[10]) udává jádru naroda, meropchům,[11]) robotu dvou dnů v témdni na půdách vrchnostenských vedle jiných robot menších (Nov. str. 216). Týž Dušan stanoví v chrysobullu chilandarském[12]): **да работа всакы, кои ѥ оддѣльнь**, dva dni v témdni (Nov. 218), naproti tomu v chrysobullu arhangjelovském[13]) robotu dva dny **надимицомь** (Nov. 219).

Všechna tři nařízení téhož zeměpána udávají robotu stejně velikou, musí tudíž kriterium: »Každý, kdo jest oddělen,« znamenati totéž, co »nadimicom«, podle dymu, kuće.

Applikujeme-li pak tento princip zdaňovací na faktický stav známý z chrysobullu dečanského, objeví se, že kuća Tolislavova, dvacetihlavá, robotovala stejně jako každá z nejmenších (na př. Budoje a brat mu Rajko a ded im Obrad (Nov. str. 231.).

Dimica byla tudíž system velice nespravedlivý a vedla i vrchnost i zkracované robotníky k snaze, aby nějak došlo k vyrovnání; toho se ovšem každá z obou stran domáhala svým způsobem, na svůj prospěch.

---

[10]) Přidržuji se Novakovićova učlenění dle druhého jeho vydání (Законик Стефана Душана... на ново издао и објаснio Ст. Новаковић. У Београду 1898) a hned na to kladu v závorce pro čtenáře Novakovićova »Села« i učlenění dle Novakovićova vydání prvého (У Београду 1870), sestaveného dle obsahu; uvádím však vedle toho i čísla článků dle vydání Herm. Jirečkova (Svod zákonův slovanských. V Praze 1880, str. 273 sqq) a Florinského (Памятники законодательной дѣятельности Душана... изслѣдованіе Тимофея Флоринскаго. Кіевъ, 1888, Приложенія I—III). Tedy zde: Nov. čl. 68 (47); Jir. str. 284, čl. 67; Flor. I, 25; II, 71; III, 59.

[11]) Asi to, co byli v Čechách sedláci »dědici«: osobně svobodní na dědičných pozemcích úročných.

[12]) Флоринскій, Афонскіе акты, С. Петербургъ, 1880, str. 75.

[13]) Јанко Шафарик, Хрисовула цара Ст. Душана...св. Арханг.: Гласник XV, У Београду 1862, str. 305.

Gospodaru (vrchnosti), ať již to byl zeměpán (král, později car, na to sultan), neb crkva neb vlastelin, záleželo na tom, aby bylo kućí, zdaněných jednic, co nejvíce, tudíž aby se zádruhy co nejdřív a nejhojněji rozpadaly; naproti tomu lid patrně hleděl chlebiti v zádruhách co možno největších, aby se vyhnul množení robot a daní.

Průběh tohoto boje protichůdných zájmů lze sledovati dosti zřetelně:

Již sto let před Dušanem carem král Vladislav v chrysobullu bistrickém stanoví: Syn s otcem sediž, oženiv se, tři léta; po třech letech postoupiž v osobnou robotu crkvi; jestli jedinak, nechť mu igumen dá stištnika, jak rozumí.[14]

Novaković (str. 228) po mém soudě správně vykládá místo toto v ten rozum, že Vladislav tím управо и отворено забранивао образовање задруге.[15] Ba můžeme jíti ještě dále, za to majíce, že Vladislav nic tím nestanovil z brusu nového neb aspoň že tu silnějších zádruh ještě nebylo, jinak by nemohlo v chrysobullu Vladislavově pouze státi »syn s otcem«, nýbrž i »brat s bratem« »rodim s rodimem« a jinak, analogicky s čl. *70 (49)*, *66 (118)*, *52 (197)*, *71 (198)* a j. Dušanova zákonníka (Nov. str. 229—230.)[16] Domněnku tuto podporuje pozdější faktický stav věci v některých krajinách, kde odrostlý syn skutečně od otce, bratr od bratra býval oddělen, a Novaković dokládá to statistikou chilandarské povelje Milutinovy, kde čteme mezi jiným: Dragomir s detiju (jedna kuća); sin mu Bunilo s detiju (druhá kuća); drugi mu sin Bratan s detiju (třetí kuća); hned na to oddělení bratří neb strýci: . . . Krajslav s detiju (jedna kuća); Vojslav brat mu (druhá kuća); stric mu Grdus s detiju (třetí kuća); drugi mu stric Vojchna s detiju i zet mu (čtvrtá kuća); bratučed mu Petralit s detiju (pátá kuća) . . . (str. 246).

---

[14] И сынь сь ѡцемь да сѣди, ѡженик се, три годища; конь трехь годищь да постоупа оу ѡсобноу работоу црькви; ако ли ѥ ѥдинакь, да моу игоумень да стищника кога разоумѣѥ (Стојановић, Стари срп. хрисовуљи. У Београду 1890: Споменик Срп. Краљ. Акад. III. str. 7).

[15] Jagić v Archivu f. slav. Phil. XV, 1893, str. 117 výklad tento zavrhuje, ježto prý výslovně v listině nestojí, dass er sich trennen müsse, sondern nur, dass er, trotzdem er in demselben Hausverband verbleibt, постоупа оу особноу работоу црькви (in die Verpflichtung eigener Dienstleistung der Kirche gegenüber tritt).. Von der vor sich gegangenen Trennung, der sogenannten inokoština, spricht erst der darauf folgende Zusatz, den der Verfasser ausser Acht gelassen hat: „ако ли ѥ ѥдинакь (hier haben wir den alten terminus für »inokos«), да моу игоумень да стищника (lies стишника) кога разоумѣѥ, d. h. wenn er aber abgesondert lebt, so reiht ihn der Igumen in die Liste der zum Frohndienst Verpflichteten nach eigenem Gutdünken ein. Ich lese nämlich: стищника (čti стиштника) als стишника u. fasse es als *κατάστιχον* auf.

Mám za to, že Novaković nic nepřehlédl a že výklad svůj opírá o slova: »syn s otcem sediž, oženiv se, tři léta,« z čehož vyplývá, že po třech letech »s ocem da nesedi,« tudíž: nechť se oddělí. Srovnej Zákon metochie chilandarské z r. 1359: да работа всакы, кои ѥ оддѣльнь, два дьни оу недѣлю (Флоринскій, Афон. акты, str. 75.). Mimo to odporuje výkladu Jagićovu slova стищникь chrysobull Milutinův sv.-stefanský (asi z let 1313—1318) řkoucí: A kteří nemají syna či bratra, či robotníka, jedinaci, dva da se stišteta, když i různou robotu i zemlju imata ... „И кои не имаю сына, или брата, или работника, ѥдинаци: двaa да се стищета, ако и разноу работоу и землю имаата, нь на ине работе а ѡранию и виноград разно . . .“ (Јагић, Светостеф. хрисовуљ. У Бечу, 1890, str. 25). Co medle mohlo syna, jenž postoupil u osobnu rabotu crkvi, v kući otecké nadále zdržovati? Zájmy ho od té doby poutaly více k jeho stištnikovi, s nímž snad i sestupoval v zádružku novou; pak by stištnik značilo as tolik, co skupnik, o němž se zmiňuje M. Zugschwerdt (Bogišić, Gragja, str. 19) za Bednjansko v Chorvatsku: »Obično su svi zadrugari svoji po krvi, ali kad što se posve tudj (cizí) čovjek u zadrugu priženi, i on sa svojom strankom nazivlje se tada skupnik.«

Nařízení Vladislavovo o stištniku shoduje se s Milutinovým. Obě předpokládají, že jednu berní hlavu činí dva ženatí mužové; oba mocnářové stojí tudíž na stanovisku Codexu Justinianova (caput = bini ac terni viri), za jich dob nemůže býti tudíž o zádruze jakožto instituci ještě ani řeči.

Podobně mezi vlachy-pastýři sv. stefanskými: Rajan s (nedorostlou) bratijeju (1. kuća); Dejlo s detiju (2. kuća); Parkač Rajanov brat s detiju (3. kuća) (str. 241 sq.). Král Milutin nadal 1313—1318 Banjský manastir mezi jiným devíti katuny pastýřů; z nich katun Bobojevců měl 38 kućí vesměs inokosných a katun Smudirozi jich 105; z 143 kućí obou těchto katunů nebyla zádruha ani jediná (Nov. 239).

Ale princip ten nezádruhový přec jen všudy se neudržel. Zákonník Dušanův nás o tom sice nepoučuje v ničem, ten, sám o sobě, dal by se konečně uvésti i ve shodu s byzantským capitatio

---

Přijímání takového stištnika do inokosné kuće, ba i splývání dvou kućí inokosných v jednu bylo obyčejem i v dobách nejnovějších a slulo »u bratstvo uzeti«.

6. Апр. 1834 „. . . знано чиним, како је мајка моја Аница по смрти отца мојега довела у кућу Петра . . . себи за човека (manžela), а Петар опет привео је сина свога . . . Симеуна у моју кућу. Тога ради, неимајући више браће, узимам себи . . . Симеуна . . . као рођеног брата, и с њим остајемо као два брата кућу држати и о њој радити. По времену пак, ако би се и делити започели, штогођ баштине (= pozemků) и најмање има, као два рођена брата да делимо . . .“

19. Февр. 1835 „. . . Илија Ранковић жалбу је своју на Дамјана представио наводећи, да га је Дамјан пре 8 година као младолетна у братство узео, и у исто време да му је 5 комада свиња и 2 краве стеоне дотерао и да је своју оранћу и косаћу земљу са земљом Дамјановом саставио, и заједно за све време зиратили и плод у комун сбирали. Па сад да немогу више заједно да живе, и да су се веће раставили, и моли, да му се праведна деоба учини. Дамјан је на све ово одговорио, да је све овако било . . . и сада почем су се раздвојили, да му је дао 2 крмаче, 4 вепра, двоје назимади, 2 вола, 2 краве, 15 товара жита; и 200 древета шљива, што је на његовој земљи посадио, поклонио му. Да је све ово издато, и сам Илија признао је, и само је још тражио, да му што и од крчевине (klučeniny) даде, што су у исто време окрчили. Узевши исправничество ово у призрење поискање (nárok) Илијно у смотрењу крчевине . . ., која је до 4 плуга искрчена, за право нађе: Да Дамјан дужан буде још један дан орања Илији искрчити . . . (А. С. Јовановић, Историјски развитак српске задруге. Београд 1896, str. 115—116.)

[16] Jir. str. 285, čl. 69. -- str. 284 čl. 65. — str. 282 čl. 51. — str. 285 čl. 69. — Flor. I, 27; II, 72. — I, 17; II, 65. — II, 55; III, 50. — I, 28; II, 73.

(= bini ac terni viri); ale z chrysobull Dušanových víme najisto, že za dob jeho hemžilo se Srbsko zádruhami, ovšem malými; ty však mají vznik a půdu zase jen v systému robotném: Proč že jedináku i chrysobull bistrický Vladislavův i sv. stefanský Milutinův nařizuje stištnika? Proto, že na obsluhu robotného pluhu jedinák nestačil[17]); třeba tu vedle oráče ještě druhého dospělce, jenž vede potah[18]). I zůstávali syn s otcem, bratr s bratrem, strýc s bratrovcem, bratranec s bratrancem a j. pohromadě, neb se od sebe oddělovali, jak jim bylo co do počtu vůči zákonům prospěšnější[19]); chlebili ovšem pospolu co možno nejdéle, by bylo robot co nejmíň a když to nešlo jinak, tož aspoň nominálně, což zase vyvolávalo nové a nové ordonance. Již Dušan v čl. 70 (49) nařizuje, že kdo jest v téže kući, budiž bratrovec neb otec od synův neb kdo jiný oddělený chlebem i jměním, třeba že jest s nimi na jednom ohništi, robotujž jako jiní »mali ljudje« (Nov. str. 159, 225).[20])

Z toho vidno, že zádruze Dušan do jisté míry sice nebránil, ale zádruhy fingované nedopouštěl.

---

[17] Vyobrazení tří primitivných oradel jihoslovanských viz v mých dějinách pluhu v Zeitschrift f. Social- u. Wirthschaftsgesch. V. 1897, obr. 27, 34, 35.

[18] To vysvítá také z majetkové proporce, obsažené v národní písni:

„Стари Јањо, Новобрђанине!
Људи кажу многу чељад (potomstvo) имаш?“
„Имам пашо, Бог ми ју је дао:
Двеста коса на косидбу иде,
Башка оно што је друга чељад!“
„Стари Јањо, Новобрђанине!
Људи кажу много говед’ имаш?“
„Имам пашо, Бог ми их је дао:
Сто рала ми на орање иде,
А паштину нисам ни бројао!“
. . . .

(А. С. Јовановић, Ист. развитак српске задруге. 1896, str. 22.)

Dve sta kosa na kositbu ide,.... sto rala mi na oranje ide: tedy v kući Janjově bylo dvě stě dospělých mužů a sto rádel. Počet obou ovšem jest důkladně přehnán, ale proporci 2:1 pokládám za správnou.

[19] Čl. 71 (198) Dušanova zákonníka jmenuje: братъ, или сынъ, или роднмь, кои соу оу єдинои коукє. — Čl. 66 (118): братєньціи кои сѹ заєдно, оу єдинои коукє. — naproti tomu Čl. 52(197): братъ за брата и ѡтьць за сына, роднмъ за роднма, кто сѹ ѡдєльнии ѡть ѡногазіи оу своихъ коукыхъ (Novaković 85, 229). Ale z toho všeho nic ještě pro existenci velké zádruhy nevysvítá, nýbrž jen tolik, že »zajedno«, v jediné kući sedívali i bratranci neb bratrovci; takové zákony mohl tudíž stanoviti sto let před tím i král Vladislav, který svým ustanovením o stištniku předpokládá jinak v každé kući dva muže ženaté všelijak příbuzné, tedy otce se synem, bratra s bratrem, strýce s bratrovcem, bratrance s bratrancem, děda s vnukem.

[20] Čl. 70 (49): И кто сє ѡбрѣтє оу єдинои кѹкє, или братєньціи или ѡтьць ѡть сыновь, или инь кто ѡдєльнь хлѣбомь и иманієм: и ако боудѣ на єдномь ѡгништи, а темь-зіи одѣлюнь, да работа ѡко инііи маліи людіє.

Nyní porozumíme, co v soupise největších vůbec známých zádruh, shora vypsaných, znamená stereotypní zakončení: ...a ded jim...xy: Lid se tu proti římskému systému bernímu, podymnému, dle kućí, hradil zásadou rovněž par excellence římskou: dokud otec žije, descendent práva na podíl nemá, patria potestas končí teprv smrtí otcovou.[21]) Jak fakta svědčí, zeměpánem zásada ta uznána a nadále povždy uznávána[22]), i dočkal-li se otec četného potomstva, pak na základě toho principu římského povstala ojedinělá velká zádruha.

Největší zádruha středověká, kterou nalezl Novaković v bohatých soupisech srbských, měla 20 hlav mužských, tudíž s ženskými as 40 duší.

Leč později, za dob tureckých, veliké kuće nebyly vzácností, a Novaković str. 206 sqq. uvádí dle Al. S. Jovanovića[23]) jich celou řadu: o 56 duších ve Vasojevićích, o 62 v dalmatském Kosovu, o 50—60 na Užicku, ba i osmdesátihlavou zádruhu Talićovu v Torniku na Podriní. Ve Žbevci u Vranje kuća bratří Liškovců rovněž prý měla 80 duší, mezi nimiž zastoupena byla všechna zemědělstvu potřebná řemesla: kováři, koláři a j., a starešina byl jeden z bratří nejmladších. — Zadruga Bože Miletićova (na Kopaonicku) skládala se r. 1880 ze tří bratří a jich potomků, celkem 45 duší. — V zádruze Spase Krstićově (na Pirotsku) žily 62 duše, 29 mužských, 33 ženských. — V selu Domiševini (u Vučitrnu) naselilo prý se z jediné kuće přes osmdesáte (??) kućí slobodných, t. j. na své vlastité baštině (Nov. 211). Ta osmdesátka opakuje se až podezřele často!

Čtenář as netrpělivě čeká, brzo-li na řadu přijdou zádruhy Černohorců, jichž přesné, třebas asi ne veskrze samorostlé rozvětvení v plemena a bratstva právem bývá uváděno jako pravzor bytu rodového.

Црна Гора — píše Novaković 187 — је сачувала најстарије друштвене облике у својим браствима и племенима, и a priori судећи, ту би се, може бити, најпре могли очекивати трагови сеоске заједнице. Међу тим ево шта пише архимандрит Н. Дучић о имању, општини и задрузи црногорских племена[24]): „Испаше у планинама нијесу подијељене по кућама, као што је земља, него по племенима; н. п. свако племе има своју опћу испашу, гдје свака кућа тога племена има једнако право, да пасе стоку и сијече дрва. Али је сада већ на више мјеста и то издијељено. Друго ништа немају племена опћега ни заједничкога, нити имају појма о опћини и њезинијем правима и дужностима у онаком облику, као што су опћине сада у Србији. Споменућу још и то, да у Црној Гори нема ни задруге. Ријетке су куће, у којима живе у задрузи и рођена браћа послије очине смрти; а камо ли стричеви и рођаци.“ [25])

---

[21]) L. M. Hartmann: Bemerkungen über Besitzgemeinschaft u. Wirthschaftsgemeinschaft in italienischen Privaturkunden v Zeitschrift f. Social- u. Wirthschaftsgesch. V. str. 202 sqq.

[22]) Dle Obradoviće (Описаніе окружія ужичкогъ. Гласник X., 1858, str. 313) na Užicku jsou zádruhy, у коима отац, још здрав и снажан старац, по 9, 10, и 12 синова већину ожењени има (Nov. 206). — Po dobytí Srbska referuje r. 1718 rakouský plukovník hr. Neipperg: ... Es dürften sich dennoch in den Districten mehr Unterthanen befinden, als hier angemerkt worden, weil in verschiedenen Häusern der Bauersmann oder Vater mit seiner ganzen Familie, unter denen öfters zwei oder drei erwachsene Söhne, auch einige schon verheirathet und nur für Einen Kopf angegeben. Die Separation derselben würde meinem Bedünken nach mehr Nutzen verschaffen können, als wenn man sie beisammen lassen sollte ... (Mittheilungen d. k. k. Kriegsarchivs. N. F. III. Bd. Wien, 1889, str. 193).

[23]) Ал. С. Јовановић, Ист. разв. срп. задр. Београд 1886. (2. vyd. 1896, str. 14 sqq.)

---

[24]) Н. Дучић, Црна Гора. Гласник XL. 1874, str. 63. Dučić jest rodem od Trebinje (nar. r. 1833), řídil povstání Hercegovské r. 1861 a přešel pak na Černou Horu, kde organisoval školství (1862—1867); poznal tudíž život černohorský a odchylky jeho od života Srbův ostatních dokonale.

[25]) M. V. Bogišić praví v proslulé své studii o inokoštině: »On a donné plus haut un exposé comparatif des principaux traits de la zadruga et de la famille urbaine. Ici, nous allons y rapporter les points correspondants de l'inokoština, que nous avons constatés nous-même dans le Montenegro. L'importance en est d'autant plus grande pour nous que, dans l'ancien Montenegro (rozuměj: v původní Černé Hoře), les grandes zadrugas sont devenues assez rares. [Pozn.:] Ces faits sont confirmés même par des ouvrages plus récents (vide Dučić, Crnogora . . . page 63). Cette assertion, du reste, ne doit pas être exagérée, puisque, même dans l'ancien Montenegro, il y a encore bon nombre de zadrugas. Dans les pays nouvellement annexés, surtout du côté de l'Herzégovine, on en trouve dans la même proportion que dans les autres pays habités par les Serbes . . .

Les fils devenus adultes, et surtout s'ils sont mariés, peuvent demander le partage des biens même du vivant de leur père, malgré les dispositions de l'article 47 de la loi Danilo 1855. [Pozn.:] Cet article, de l'aveu même des juges les plus autorisés, n'a presque jamais reçu d'application, tant la force de la coutume est enracinée dans les moeurs. Il arrive souvent que le père, trouvant le partage inoportun, menace le fils réclamant sa part de le chasser sans rien lui donner. Toutefois, sur l'insistance du fils, le partage finit par avoir lieu et les tribunaux même contraignent le père à céder, bien que celui-ci invoque les dispositions de l'article cité, tout à fait tombé en désuétude.« (Bogišić, D'une forme particulière de la famille rurale chez les Serbes et les Croates: »Revue de droit international et de législation comparée.« XVI. Bruxelles, 1884. str. 393, 394; po srbsku s titulem: О облику названом инокоштина у сеоској породици Срба и Хрвата. . превео J. Аћимовић. У Београду 1884, str. 35, 36.)

Výpovědi Dučićova a Bogišićova poněkud se rozcházejí a to snad jen zdánlivě. Dučić praví, да у Црној Гори нема ни задруге. Ријетке су куће, у којима живе у задрузи и рођена браћа послије очине смрти, а камо ли стричеви и рођаци. Bogišić praví, že cette assertion ne doit pas être exagérée, ježto jest i v původní Černé Hoře bon nombre de zadrugas; les grandes zadrugas sont devenues assez rares.

Nezádruhový život dává rodovému bytu černohorskému přirozený, žádnými administrativnými a fiskalnými vlivy neporušovaný ráz[26]; ježto však zádruha pokládána byla až po Novakoviće za stav původní, přirozený, není divu, že se myslící hlavy pokoušely, příčinu černohorské »výjimky« nějak vyšetřiti. Tak činí po jiných i sám Dučić: „Узроци су томе нешто тежња за индивидуалном слободом (výborně!); нешто неусталачност појединих задругара; а највише народно сиромаштво и скученост имовине, гдје о подјели рада једва може бити и говора. Па кад дође неродна година, онда је сваки задругар један другом крив; те се тако почну дијелити, што у неколико и жене потпомогну, држећи, да ће засебно лакше и боље живјети“ (ibid.).

Že nezádruhového živubytí černohorského příčinou jest narodno siromaštvo a skučenost imovine, jest náhled sice starý ale falešný[27]; srbský

Údaje Bogišićovy jsou dosti neurčité: »assez rares«, »bon nombre«, rčení to velmi elastická, a údajem: les grandes zadrugas sont devenues assez rares předpokládá Bogišić, že v dobách dřívějších velké zádruhy na Černé Hoře řídkostí takovou nebyly. Před 15. léty, kdy Novakovićova »Села« nebylo, a kdy ještě Rukopis Zelenohorský nad vodami se vznášel, musel i učenec jádra Bogišićova cos podobného předpokládati; dnes to však, jen tak bez důkazů, neplatí! Celý pak rozpor s údaji Dučićovými zdá se mi že spočívá spíše na nedorozumění: každý z obou rozumí patrně slovem zádruha něco jiného. Vždyť Bogišić teprv statí touto, a to s výsledkem ovšem skvělým, definuje správně zádruhu a inokoštinu, kdežto Dučić 10 let před tím nic o tom nemohl věděti.

Když — dle samého Bogišiće — přes platný zákon Danilův, syn oženěný vždy může na otci podíl vynutiti silou veřejného mínění a národního zvyku, tož lze a priori tvrditi, že svazky mezi bratry po smrti otcově jsou ještě chabější, že zádruha v právních zásadách Černohorců vůbec nemá kořenů, a že tudíž zádruhy jakožto lidové instituce na Černé Hoře není; rozdíl mezi původní Černou Horou a oblastmi zabranými konstatuje Bogišić sám.

Novaković údaje Bogišićovy pomíjí mlčením.

[26] E. Miler neostýchá se tvrditi: »Die südslavische Zadruga besteht fort in Kroatien, Slavonien, Serbien, Bulgarien, Bosnien, Herzegovina, Montenegro u. Dalmatien; doch bemerkt man schon — ausser in Montenegro — die Tendenz der Teilung und des langsamen Verschwindens.« (Jahrbuch d. internat. Vereinigg f. vergl. Rechtsw. III. 1897, 201.) Přijdou lidé, kteří se budou odvolávati na tato slova, plná nepravd, netušíce, že byli uvedeni v omyl zrna nejhrubšího.

[27] Jak unáhleně o věcech těch se soudívá, toho příkladem jest Krauss (Sitte u. Brauch der Südslaven, Wien 1885): »Die meisten Hausgemeinschaften trifft man im Savelande u. in den Gebirgsgegenden an, u. zw. vorzugsweise unter der altgläubigen Bevölkerung: In Dalmatien, in der Hercegovina und in der Bocca, ebenso wie in Bosnien, wo ein karger Boden sorgfältigste Bearbeitung erheischt, zwingt meistens die Noth das Volk, bei der alten Institution zu bleiben« (str. 66). Naproti tomu 18 řádek dále: »In besonders unfruchtbaren Theilen der Crnagora, der Bocca u. Hercegovina war u. ist Einzelwirthschaft durch die Umstände selbst geboten, weil ja eine grössere Gemeinschaft von dem unbedeutenden Ertrage des Bodens bei grösstem Fleisse nicht leben könnte« (str. 67).

Tedy neúrodnost půdy a nouze podmiňuje v jedné zemi zádruhu a ve druhé pravý opak!

duch národní zajisté v příslovích svých jinak usoudil28), i náleží do agrarněhistorické abecedy, že právě sterilnost a nerozsáhlost půdy další dělbu činí nemožnou a nutí buď k vystěhování se přebytečných osob, nebo právě k zádruze.29) Nuže, a přec na neúrodné Černé Hoře se půda dělí a dělí napořád!

Podstatnou příčinu úpadku zádruhy v srbských zemích (mimo Černou Horu, kde zádruhy, jakožto instituce lidem uznané není) uhodl po mém soudě jediný Gjoka Talić, prostý venkovan z Podriní, který k A. S. Jovanovićovi takto se pronesl: Томе узрок нису, како се мисли, наше жене, јер је њих и пре било (výborně!), па су задруге трајале; већ је узрок у охладнелости пређашње љубави између задругара и у ослабеном старешинству. Знам ја, пре могао је старешина да покара задругара, и истуче пред његовим очима чељад му (děti jeho), кад згреши; на ником ништа. Данас то се не да у задрузи ни помислити".30)

---

28) Zadružna kuća teče imuća. — Što je punija košnica čela (včel), sve je teža. — Jednog nema ni na jelu a kamoli na djelu. — Inokoština siromaština: Malo nuka, dosta muka, kuku samu i na vaganu. — Čovek bez zadruge kao bez ruke. Krauss str. 66—69.

29) Totéž shledal jsem i v Čechách: »Zádruha na Prachensku«, str. 11. (Athenaeum V). I na Rusi stejně, o čemž podává Sergějevič (Русскія юридическія древности. I. СПтбргъ 1890, str. 217) doklad, nad nějž není snad zajímavějšího: Dvanácte bratranců, takto příbuzných:

†

† Ofonas	† Filip	† Fedor	† Onkundin	† Stefan	† Stefan
Nazarja.	Jesip, Grigorěj, Valfroměj.	Elisar.	Vasiljej, Pavel, Ivan.	Omos, Onton, Ivan.	Larion.

роздѣлили есмя животы отцовъ своихъ: кони, и коровы, и овцы, хлѣбъ и денги, котлы и сковороды, и суды и сѣдла, и весь животъ безъ вывѣта, и земля въ Карзинѣ курьи, свое владѣнье, и серебрянное. Вси земли есмя раздѣлили въ Карзинѣ курьи по третямъ, дворы и дворища. Дворъ Назарьи да Есипу съ братьею съ нижняго конца . . . Не въ дѣлу у насъ вобчего живота осталось: на луды дворъ да лодья съ якоремъ, . . . да въ Иелохомъ концѣ деревня, Омосова купля . . . 1531. (Акты юридическіе, или собраніе формъ стариннаго дѣлопроизводства. Изд. Археогр. Коммисс. СПтбгъ 1838, Nr. 23, str. 54—55).

Rozdělili se по третямъ, takže synové vždy dvou bratří brali po třetině (Nazarja a Jesip, Grigorej, Valfroměj vzali třetinu prvou; podíl slove tu vždy жеребей a skládá se z Великого князя земли а своего владѣнья, specialně: двора и дворища, орамыхъ земель и поженъ и съ притеребы, и рыбныхъ ловиштъ и угодей, что изстарь потягло отъ вѣка къ той земли, по отписи отца своего, свой жередей . . .).

Následek dělby bylo schudnutí všech. Již po 6—7 létech, nemohouce „съ тое земли дани давати Великого Князя, ни службы служити, ни волостныхъ розрубовъ", zadlužili se a přišli všichni o svoje podíly.

30) Гласник, XXXVI. 1872, str. 244; А. С. Јовановић, Ист. разв. 1896 str. 100; Novaković 213.

Úpadek potestatis patriae, to jest ta pravá příčina. U Černohorců pak to jest pudová, každému primitivnému člověku, robotným jhem nesevřenému, vrozená síla neodvislosti, která nedala vzniknouti zádruze jakožto instituci lidové.

Novaković pro všechnu budoucnost dokázal, že v národě srbském za dob jeho samostatnosti velkých zádruh nebylo; ba dokázal i více: že totiž velkou zádruhu srbskou jakožto instituci vypěstilo hospodářství — turecké, které na Černou Horu, kde zádruhy není, trvale nezasáhlo.

Asi jedním z nejcitlivějších měřítek dokonalosti ústrojí státního jest způsob, kterým regulována solidární zodpovědnost příslušníků za zločiny, v jich oblasti spáchané.

Dušanův Zákonník stanoví o tom v čl. 71 (198): Kdo zlo učiní, bratr, či syn, či rodim, kteří jsou v společné kući, vše platiž gospodar kuće, či vydejž toho, jenž zlo učinil. Tedy: Zví-li se, který člen zádruhy zlo učinil, budiž vydán na soud, anebo gospodar[31]) kuće zaplatiž pokutu. Nezví-li se, který člen to byl, ručí kuća celá, t. j. příbuzní, kteří jsou u jedinoj kući; příbuzní, kteří jsou u svojich kućách odděleni od zločince: oddělený otec za syna, bratr za bratra nejsou povinni — tak stanoví čl. 52 (197) — platiti (Novaković 85). Když se nevědělo, z které kuće jest zločinec, pak pykalo celé selo [na př. čl. 99 (205) o žhářství, Nov. str. 86; čl. 199 (212) o koni mrtvém, Nov. 101], dále okolina, župa [na př. čl. 191 (206) o sviních cárových; čl. 126 a 158 (209 a 210) o loupeži vůbec. Nov. 14].

Zde všudy jest krivično (ruko)jemstvo sela a župy jen subsidiarné, když se zločinec nenajde, buď že jej příbuzní nedílní (kuća) neb oddělení, sousedé (selo), nepoznají, neb vydati nechtí, na př. když osoba vážená, domaćin, knez zabil.

Za Turka bylo jinak, ten osobu zločincovu nechal na pokoji, přenechával ji pomstě poškozených; za to však bral pokutu od celého sela, zejména »krvninu«, nalezen-li byl v chataru (chotáru) mrtvý, třeba že zmrzl cestou nebo pádem s koně zlomil vaz (Novaković 89 sqq.). Turku zejména ubijstvo bylo zdrojem příjmů a ničím víc.

Ovšem selo se hojilo na kući, z níž byl vinník a kuća na vinníkovi, a to mělo velký vliv na sesílení samosprávy a patriae potestatis domaćinovy, aby mohl býti jednotlivec držán na uzdě a neuvedl v pohromu celou kuću, celé selo.

Stejně rozhárané bylo za Turka i zřízení finanční. Berně byla sice jako za dob byzanských a srbských i za něho dimnica (Nov. 215), ale vedení soupisu kućí, jenž by soustavně stále byl revidován dle faktického stavu věci, konáno bylo nedbale, až konečně strnulo.

---

[31]) t. j. pán, vrchnost, nikoli hospodář; tento, poslední význam jest mnohem mladší.

Bulharská registra pozemková pocházejí z prvých dvou set let po dobytí země Turky a prý po 16. století doplňována již nebyla.[32] Lze míti za to, že Turek pozemková registra srbská neměl v pořádku lepším.

Teď si představme vymáhání a odvádění dimnice na př. kol roku 1820 — odkud máme pádná data o velikých zádruhách — na základě soupisu kućí ze století šestnáctého! Zdaliž nám zrovna před očima nekyne, nemohutní kuća stol. XVIého v celý téměř rod! Lid viděl v tom ohromný prospěch, když se zakládáním nových kućí nespěchal, aby se větším daním vyhnul, i zvykl takto ponenáhlu nepřirozenému živubytí v zádruhách velikých. Leč ne všechny zádruhy rostly, přirozeně mnohé počtem slábly a tyto slábnoucí počaly pociťovati jako bezpráví, že jim bylo odváděti dimnicu stejně velkou, jako kućím silným; proto združovaly se kuće slabé, sestupujíce se v době, kdy se vybírala poreza, na oko, ad hoc, v kuću společnou, kol jednoho ohniště, jednoho dymu a pak žádajíce, by jim byla vyměřena dimnica jen jedna, podle slov beratu: »toliko má se platiti od kuće jediné«. To bylo ovšem žádáno víc, než mohl připustiti výběrčí, který odváděti musel dle staletých register vybíranou daň do Cařihradu; i vydávány čas od času fermany, kterými sice dovoleno sestupování kućí v jedno, leč s podmínkou, že tím nebude zkracován fiskus, že nebudou platiti méně než platily dosud.[33] Ovšem byly případy, že takové splývání malých kućí, zejména dvou inokosných, v jednu, nedálo se jen za účelem ulehčiti si v daních, nýbrž z nutnosti zemědělské, čehož uvedli jsme nahoře dva příklady; pro ty a podobné případy byly as fermany ony tak formulovány.[34]

---

[32] Jireček, Cesty po Bulharsku. V Praze 1888, str. 61.

[33] Dosud známy jsou dva takové fermany, o nichž Novaković (str. 215 pozn. 2) právem soudí, že jsou jen opakováním starších formulí, přepisovaných z jednoho dokumentu do druhého:

Ferman sultana Mustafy III. z 13. sept. 1766 nařizuje: Ако неки од хришћана пожеле живети у задрузи, изабравши себи једно лице за старешину свеколике своје породице или задруге, па било то у време сбора мирије (slovo сбор jest nesrozumitelný russismus, celé místo lépe jest opsati: у времену, кад се за државу наплаћује порез) или пре тога, не треба сметати њиховој жељи, само ако се тим не смањавају приходи, које они плаћају. (Z turečtiny přeložil Јастребов, Податци за историју цркве у старој Србији. По изворима на српском и турском језику. Гласник, XL. Београд, 1874 str. 215. Novaković, str. 215. А. С. Јовановић, str. 21).

Ferman z r. 1855. o právech a povinnostech cařihradského patriarchy Kyrilla, pod nímž stály i patriarchie Pećská i Ochridská, stanoví: »Se dei raià, allorchè si fa la colletta del canone dovuto al governo, si riuniscono in una sola casa coi loro parenti e famiglia, e dicendo ch'essi non formano che un solo focolare si vogliono prevalere di ciò ch'è scritto nel Berat »si pagherà tanto per casa« — tedy dle dymu — sarà loro interdetto di portare in tal guisa pregiudizio ai denari dello Stato e di fare i ritrosi. E se delle persone potenti come i Zaim e Timariotti (possessori dei grandi e piccioli feudi militari) dicono che i raià, che si trovano nelle loro fattorie, case e villaggi, sono loro intendenti, fattori, contadini e domestici, non sarà loro permesso di servirsi di questo pretesto per sottrarsi al pagamento del canone.« (»Osservatore Triestino« 1856, čís. 43. z 21. února. Z tohoto, vlaského překladu převedl ferman do srbštiny J. Gavrilović, Гласник, IX. 1857, str. 239.)

Naproti tomu Turek nepodnikal nic, aby velké zádruhy se drobily a daně podymné aby tím přibývalo, on patrně neměl o původu a významu dimnice ani ponětí a vybíral ji mechanicky. Lid pak s dělením zádruh za takových poměrů neměl ovšem na spěch.

Tak na základě římsko-byzantského systému berního, pod Turkem ztrnulého, vznikla v dobách národní poroby velká, »slovanská« zádruha jako instituce, která dodnes jakožto prý přežitek domnělého kommunistického eldoráda staroslovanského plete rozum mnohé jinak moudré hlavě.

* * *

»Селом« Novakovićovým padá na dobro základný blud v dosavadním nazírání do pravěku slovanského i germanského; jediný sloup, o nějž se ještě opíral předpoklad zádruhového kommunismu staroslovanského, jest podražen. Resultáty genialního Srba působí při vší širokosti ve formě tak prudce, že nepředpojatý čtenář maně cítí, jak dosavadní představy rázem se propadly a ve vědě nastává obrat.

Ale nejen ve vědě! Tu třeba veliké opatrnosti, tu jest vítána každá brzda, každá se zdravým rozumem srovnatelná výstraha před scestím, třeba že se toto po dalším zkoumání scestím býti neshledalo.

Takovou brzdou vítanou jest velepoučná recense »Села«, Jagićova,[35] jenž za provedený nepokládá ani důkaz Novakovićův, že v Srbsku občiny, jak ji konstruovala pro Starou Rus Čičerinem rozkotaná škola Běljajevova, nikdy nebylo a býti nemohlo; ». . . ich glaube, ein so ablehnendes Verhalten, wie es beim Verfasser zum Ausdruck kommt, dürfte zunächst noch verfrüht sein. Bei schärferer Prüfung einzelner Urkunden wird vielleicht doch hie und da ein ähnliches Resultat zum Vorschein treten, wie dasjenige, das Prof. Uspenskij[36] auf Grund des

---

[34] Co jedné krajině prospělo, bylo druhé neštěstím. V krajinách zajisté, které za dob národní neodvislosti kvetly a byly hustě zalidněny, za úpadku pod Turkem dimnica přivodila opak zadrugy. Obyvatelstva tam ubylo, a přec mělo odváděti dimnicu dle starých register, což mohlo býti místy nesnesitelné a nutilo jednotlivce k vystěhování se neb k hajductví. Kde však zastal Turek obyvatelstvo řídké v krajinách úrodných, tam se mohla zadruga do široka rozložiti a rozložila se.

[35] Archiv f. slav. Philologie, XV, 1893, str. 108—117.

[36] Uspenskij vydal (Записки имп. Новоросс. университета XXXVIII. Одесса, 1883, str. 1—55: Матеріалы для исторіи землевладѣнія въ XIV. в. Ѳ. И. Успенскаго) Praktikon — jak bychom u nás řekli Urbář — šesti vesnic chilandarských v oblasti Solunské (podruhé vydal je Ljub. Stojanović [Споменик Срп. Краљ. Акад. III, Старн срп. хрисобуљи, акти . . . У Беогр. 1890, str. 40—46]). Toto Prak-

Chilandarer Praktikon angenommen hat. Z. B. wenn in der bei Stojanović (Споменик. III. 11) abgedruckten Urkunde des Kgs Dragutin gesagt wird: **и сиꙗ села коꙗ прида кралевьство ми сеи светѣи црьквы,**

---

tikon, z XV. století, podává u každého sela zvláště, všechny osedlé pořadem; u každého osedlého uvádí zejména, z kterých osob skládala se jeho rodina; jeho stav; kolik měl koňů, oslů, volů, krav; prasat, ovcí; úlů, stromů ovocných; kolik měřic (kbelů) zahrady, sadu, vinohradu, půdy orné; daň; osedlí jsou seskupeni dle toho, jsou-li poddaní kláštera, neb jiné vrchnosti, **пронию**, neb jsou-li svobodníci, **ѥлевтери**. N. př.:

Мнь сынь Фроуга Христодоула има (manželku:) **Валию и дьщерь Зою, зевгарь** (t. j. celý sedlák), **·в· говѣде, ѡвьць ·і·, оули ·е·, виноградь ѡдь ѡтьчьства си юго ·г· кбломь, вьноутрь ·в· кроуши, врьть кбль и поль, и дроугою лозию оу Коуцоулате ѡть прикию** (прћије) **кблоу и поль, и даде се юмоу и земле ·о·' кбломь; дань ·в· перпере и поль.**

Tak to jde mutatis mutandis napořád. Velikost jednotlivých sedlisk, stasů, je přerůzna a každý platí dle toho, kolik měřic půdy drží; vidno, že tu není hospodářského měřítka pražádného, nic, co by se jen i zdálí podobalo lánu, neb mirskému надѣлу; na nějaký міръ, obščinu, nedá se tudíž ani mysleti. A právě toto nepomyslitelné, nemožné, dedukuje Urspenskij nejen pro vesnice v Praktiku uvedené, nýbrž pro pronije celého carstva srbského! »въ нашей писцовой книгѣ хозяйство крестьянъ мелкихъ помѣщиковъ сравнительно съ хозяйствами церковныхъ париковъ (= meropchů) оказывается въ высшей степени разстроеннымъ. Съ другой стороны таже писцовая книга можетъ служить подтвержденіемъ, что пронія, т. е. отдача населенныхъ мѣстъ служилимъ людямъ, развивалась въ сербскомъ царствѣ, какъ и въ Византіи (??) не на почвѣ церковнаго, а (= nýbrž) свободнаго общиннаго землевладѣнія . . .

Самый крупный доходъ доставляетъ крестьянамъ земля общинная не раздѣленная на стаси. Каждое село владѣетъ огромными запасами земли, несравненно большими находящихся въ подворномъ владѣніи, — и это земля общинная „особь отъ парическихъ стасей“. Одно село Градец владѣетъ площадью нераздѣльной земли въ 800 хиліадъ› т. е. 800.000 кобловь, между тѣмъ какъ въ подворномъ владѣніи у него всего 2160 кобловъ, т. е. менѣе 4% всей земли. Съ етой общинной земли идетъ подать въ 160 перперовъ. Точно также село Муньзени, у котораго въ подворномъ владѣніи всего 300 кобловъ, имѣетъ общинной земли 2400 кобловъ, т. е. у жителей этого села только 12% всей земли раздѣлено на подворные участки, съ парическихъ стасей они платятъ только 13, а за обшинную землю 48 перперовъ . . .

Благосостояніе крестьянъ главнѣйше обусловливается количествомъ воздѣлываемой каждымъ дворомъ земли и виноградниками. Полное хозяйство съ достаточнымъ числомъ работниковъ и съ необходимымъ въ сельскомъ хозяйствѣ скотомъ подведено подъ разрядъ зевгарей. Это *ζευγαράτα* или зевгаратные дворы Византійскихъ писцовыхъ книгъ, т. е. крестьяне, сидящіе на полномъ тяглѣ и платящіе иногда въ пять разъ болѣе, чѣмъ не подведенные подъ разрядъ зевгарей. Высшая норма надѣла на зевгарь — 8 кобловъ виноградника и 100 кобловъ пахотной земли, только въ одномъ случаѣ количество пахоты доходитъ до 125 кобловъ. Подать съ зевгаратныхъ крестьянъ колеблется между 1 и 5 перперами. Колебаніе стоитъ въ очевидной связи съ количествомъ пахотной земли, числящейся за дворомъ и съ количествомъ крупнаго и мелкаго скота: есть зевгари съ 70 коблами, есть съ 50, даже съ 25, наконецъ встрѣчаются зевгари и безъ пахотной земли . . .

Общинный характеръ въ шести селахъ усматривается не только въ присутствіи огромныхъ запасовъ общинной земли, не раздѣленной

землѥ црькви половина а людемь половина [u Novakoviće str. 164], so kann man wenigstens nach der Ausdrucksweise nicht die Möglichkeit einer solchen Auffassung in Abrede stellen, dass gegenüber der

---

на участки и оплачиваемой по разкладкѣ на весь міръ, но еще и въ другихъ платежныхъ статьяхъ, которымъ подлежатъ не дворы, а (= nýbrž) въ совокупности всѣ села какъ *συντελεσταί*. Сюда относится общій выпасъ скота, хиродекатія, десятина съ пчелъ и свиней, офелія, еномія, ирь и др. Въ этомъ мы видимъ остатокъ того времени, когда всѣ означенныя въ Практикѣ села составляли одну нераздѣльную крестьянскую общину.“ (str. 23—26.)

Trvám, že nikdo, jenž ví, co obščina jest, obščinný charakter v šesti selech chilandarských viděti nebude, což teprv residuum z těch dob, kdy prý sela tato činila jednu nerozdělenou selskou obščinu. Nic nepřipouští tuto — nemožnost. Pastviska a lesy téměř po celém světě dlouho zůstávají, na přemnoha místech dosud jsou nepředěleny, ač se o každém ví, kolik dobytka smí vyháněti na pastvu; však z toho dedukovati obščinu pro celou Evropu byla by hotová zpozdilost. Největší selo, Gradec, obsahovalo dle výpočtů Uspenského 71 osedlou rodinu o 281 osobě; měly celkem 122 velkého dobytka, 210 ovec, 165 vepřového. Těch 800.000 kbelů půdy nerozdělené sela Gradce jest patrně plocha jen tak od oka odhadnutá; buď bylo na ní hospodařeno velice extensivně, a ovšem individualně, takže každý měl právo každým rokem na osev zabrat jiný kus z půdy této ve výměře pro každého v Praktiku zvláště a jednou pro vždy vytčené, anebo to byla půda převahou k orbě nespůsobilá, pastviny a porostliny.

Uspenskij jest učenec proslulý v mnohých oborech vědy, a já před ním skláním šiji v uctivosti; ale zamlčeti nesmím, že kdyby z těchto jeho vývodů pravdy bylo jen i slova půl, musely by dříve Dušanův zákonník i se všemi chrysobully, ježto výklad podobný naprosto a a priori vylučují, prohlášeny býti za falsifikáty a Rukopis Zelenohorský za pravý. Novaković vývody Uspenského četl ovšem též, leč s velikou delikátností je pomijí a takto o Praktiku soudí: „Т. Успенски је саобштио порески попис шест хиландарских села из струмске жупе, по народности грчких, у којима се види подела земље на приватну, појединих сељака земљу, и нераздељену земљу, која би припадала селу, и ако се то у споменику изреком не каже . . . Али та земља веħ није била сеоска ни сеоске општине, него манастира Хиландара, којему је дата и који је наређивао шта ħе се с њом чинити и како ħе се из прихода његовог вадити државна пореза, коју је ваљало плаħати . . . Сам Т. Успенски у осталом добро напомиње, да се увођењем реда властеоске баштине и проније, тако противним појмовима о сеоској општини, тим самим општина као така растура и дели у мноштво малих посебних делова приватне својине. (Nov. str. 190—191.) K tomu netřeba přidati ani slova víc, Novaković charakterisuje tu i Praktikon i vývody Uspenského bystře a trefně.

Snad není otázky na světě, o níž by bylo nahromaděno tolik konfusností, jako o zádruze a miru. Nejvíce se ovšem hřešívá užíváním rozmanitých terminů bez definic, každý ze čtenářů činí si pak představu jinou, leč sotva kdy tu, kterou měl na mysli autor; ještě hůře jest, neměl-li ani autor představu — žádnou aneb zvrácenou, neb užil-li terminu nepřiměřeného, hodil-li, jak říkáme, věc do přihrádky nepravé; pak to stojí práce na půl století, nežli se dostane odtud ven a vždy ještě se pak najdou, kteří budou tvrditi, že snad přece tam náleží; máť slovo v ústech uznávané autority váhu ohromnou. Proto si libuji Novakoviće, který místo učených a temných terminů věc jasně opíše a popíše; svojina nezavisna ili vla-

Kirche die ganze Gemeinde (село) als Mitbesitzerin galt. Oder was macht man mit dem bekannten Artikel des Gesetzbuches [člen 67 (48)] (Flor. Beil. I p. 3), welcher besagt: **Отроци и мерьпси кои се(де) за-**

---

steoska a svojina potčinjena, ili meropaška, toť téměř celá jeho terminologic, která třeba že není vyškoleně juristická, aspoň nezpůsobí žádného nedorozumění.

Leč sotva že konstatoval, že jako jím starobylost velké zádruhy, tak již dávno dříve Čičerinem padlo »seosko vlasništvo zemlje« jakožto instituce staroruská (str. 193), nedozumění hned tu již bylo a svedlo Jagiće k námitce, že Novakovićem über die Erforschung des Gemeindevermögens in Russland gegebene Notiz doch nicht so leicht die Thatsachen einiger älteren, als aus dem XVI. Jht., Rechtsdenkmäler u. anderer Zeugnisse bei Seite schieben kann. Ich verweise auf die lichtvolle Auseinandersetzung bei Sergějevič [Русскія юридическія древности. I. СПетерб. 1890] S 212 ff. Es fällt mir freilich nicht ein, die Ansichten, die auf S. 192 [Novakovićova Села] in der Anmerkung mitgeteilt werden [týká se to zelenohorských názorů Mickiewiczových a A. S. Jovanovićových] mir aneignen zu wollen, allein ich glaube, ein so ablehnendes Verhalten, wie es beim Verfasser zum Ausdruck kommt, dürfte zunächst noch verfrüht sein (Archiv f. slav. Philologie. XV. str. 115—116).

I já nazývám vývody Sergějevičovy lichtvoll, leč nic nenašel jsem v nich tomu podobného, co z nich vyčetl Jagić. Nuž poslyšme vlastní slova Sergějevičova:

Чьи-же это [totiž черныя, тяглыя] земли? Вопросъ очень спорный. И немудрено: старинныя поземельныя отношенія волости такъ своеобразны, такъ мало походятъ на современныя, что подвести ихъ подъ обычныя для насъ понятія представляется дѣломъ совершенно невозможнымъ. Мы не найдемъ тамъ ни индивидуальной, ни общинной собственности въ томъ смыслѣ, какой привыкли теперь соединять съ этими понятіями (str. 212).

Прежде всего неможетъ подлежать никакому сомнѣнію тотъ фактъ, что волости считаютъ тяглыя земли своими (str. 213). Pravda, своими, ale také, z pravidla nerozlučno Božími, gosudarovými. Sergějevič uvádí řadu příkladů a ejhle! jednají o klučeninách, a spor chodí o tom, zdali ten onen kus náleží či nenáleží do volosti, t. j. reviru těch, kteří klučili. Na př.:

То, господине, земля, на которой стоишь, Божія, да Государя, Великаго Князя, Есюнинскіе волости; а роспаши и ржы наши; а пашемъ, господине, тѣ лѣсы мы (Акты юридич. СПтргъ 1838, Nr. 20 str. 42).

Tedy: Sporná půda jest les; земля Божія = res nullius et omnium in eadem volost degentium; государя = censualis; volosti = territoria, kde každý z nás lidí volostných má právo klučiti: роспаши и ржи наши.

Ale toto наши neznamená nějakého snad общиннаго землевладѣнія, a Sergějevič, patrně aby nedopustil takové myšlénce, převýborně podotýká v zápětí:

Искъ въ данномъ случаѣ былъ предъявленъ монастыремъ не къ цѣлой волости, а (nýbrž) къ нѣкоторымъ только крестьянамъ — jakožto jednotlivcům, individuím —, которые по мнѣнію истца перешли за межу. Každý sedlák klučil pro sebe, k užitku svému a v tom smysle *»называютъ деи они тѣ земли, и лѣсъ, и пожни, и починки и деревни своею землею къ своимъ волостнымъ деревнямъ* (1546, А. Ю. I. Nr. 209).«

Не одни только крестьяне — vyrozumívá z listin správně autor str. 214 sqq. — считаютъ волостные земли своими. Это признаетъ и судъ.

ѥдно оу ѥдномь сєлоу, вьсака плата коꙗ приходи да плакꙗю вьси заѥдьно на люди, како платоу плакꙗю и работоу работаю, такози и зємлю да дрьжє [u Novakoviće str. 174 a trefný výklad str. 189 až

Они дарили въ волость свои земли, což jest řečeno trochu nejasně, tudíž nesprávně, jak ukazuje autorův citát: *„Памятъ Никитѣ . . . Что была за мною . . . въ Давидовѣ слободкѣ, деревня Ярыгинская Меншая, што купливалъ отецъ мой . . . И язъ Никита отдалъ и отказалъ въ волость, въ слободку въ Давыдову, старостамъ и цѣловалникомъ и всѣмъ крестьяномъ . . .“* 1583 (А. Ю. Nr. 137, str. 158).

Zde oddává jednotlivec zboží, které si koupil otec jeho, въ волость, leč to rovněž nic není общиннаго землевладѣнія, jinak bychom sem řaditi museli všechna města na světě, která mají na to listiny, že X. oddal purkmistru, raddě i vší obci to a ono.

Но что-же такое сама волость? Это нечто очень неопредѣленное. Волость составляетъ наличное число крестьянъ, занимающихъ опредѣленное (по тогдашнему) пространство земли. Это наличное число постоянно мѣняется, . . . путемъ обыкновеннаго прироста и приселенія новыхъ членовъ . . . а свободнымъ выходомъ и смертью. Въ одномъ судномъ дѣлѣ крестьяне истци говорятъ: »*Волость Ликуржская запустѣла отъ великого иовѣтрін; а тѣ, господине, деревни и пустоши волостные розоймали бояре и митрополиты . . .; а волостныхъ деревень . . . тогды осталось онда шесть деревень съ людми; и намъ . . . тогда было не до земель: людей было мало, искати не кому.* 1498. (А. Ю. Nr. 8, str. 14—15.)

Volost jest dle dosavadních citátů ve smyslu dvojim: jednou soubor půdy, po druhé soubor obyvatelstva. Jako soubor půdy klade se tu naproti půdě panské, vrchnostenské, jakožto okrsek, revír, v němž každý příslušník volosti může si vyklučiti a k svému soukromému užitku odděliti půdy co mu třeba a zas ji, vyčerpanou, opustiti, a klučiti dále. Podobně se dálo i děje na celém světě, kde k tomu jest dost půdy.

»Теперь возникаетъ вопросъ объ отношеніяхъ къ волостной землѣ отдѣльныхъ членовъ волости. Какія ихъ права, временные ли они только владѣльцы, и притомъ владѣльцы личные, или общинники, или они владѣльцы-собственники? Проф. Чичеринъ въ своихъ статьяхъ: »Обзоръ историческаго развитія сельской общины въ Россіи« и »Еще о сельской общинѣ« (отвѣтъ г. Бѣляеву), думается намъ, окончательно рѣшилъ вопросъ о томъ, што эти древнѣйшія отношенія крестьянъ къ волостной землѣ не имѣютъ ничего общаго съ порядками современной намъ общины. Онъ же вызказалъ тамъ слѣдующую мысль: „отданный разъ жребій земли оставался въ вѣчномъ и потомственномъ владѣніи крестьянина“ (Опыты, 20).

Мысль совершенно вѣрная.

Но мы идемъ далѣе. Чичеринъ не признаетъ ни за волостью, ни за отдѣльными ея членами правъ собственности на волостную земдю Собственникъ у него — одинъ князь, у крестянъ же вѣчное и потомственное владѣніе, да еще съ правомъ распоряженія. Мы не находимъ различія между такимъ владѣніемъ и собственностю и думаемъ, что отдѣльные крестьяне пріобрѣтали волостныя земли въ собственность. Сдѣлавшись членами волости, они освояли тѣ участки, къ которымъ примѣняли свой трудъ въ видахъ приспособленія ихъ къ постоянному хозяйственному пользованію. Въ собственности же волости оставалось только то, что не было освоено отдѣльными ея членами и

190]? Ich gestehe, den Passus nicht zu verstehen, allein eine gewisse Unterordnung der einzelnen Mitglieder des село, selbst wenn sie der rechtlichen Stellung nach von einander verschieden sind, unter die Gesammtheit des село (= Gemeinde) lässt sich auch hier nicht in Abrede stellen.«

чѣмъ они пользовались безъ раздѣла, н. пр. выгонъ, строевой и дровяной лѣсъ, луга и пр

Než dosti ze Sergějeviče. Co že jest u něho, co by poráželo Novakoviće? Poslyšme, co praví tento:

»Сувремени посматраоци сеоскога живота међу Словенима Балканског полуострва нису нашли никаквих трагова задружне сеоско имовине у великом како је горе описана [podle Zachariae von Lingenthal, Gesch. d. griech.-röm. Rechts, 2. Aufl. Berlin 1877 236 sqq., který věřil v starobylost ruského miru a germanského markgenossenschaftu). »Ve vsi každý sedlák má svůj pozemek, který může volně prodati nebo děliti. Společný majetek celé vsi je toliko pastvisko, jakož mívá selská obec i společného pastýře, jenž se platí příspěvky jednotlivců v penězích a žitě. Bezzemci jsou jen dělníci čiflikův a největší část Cikánův,« пише др. К. Јиречек за Бугарску (Cesty po Bulharsku str. 59). Ова слика може се у потпуној целини а с малим променама применити на свеколико словенско становништво Балканског полуострва. Наши посматраоци нигде нису опазили никаква трага од какве год сеоске заједнице у имању. Црна Гора је сачувала најстарије друштвене облике у својим браствима и племенима, и a priori судећи, ту би се, може бити, најпре могли очекивати трагови сеоске заједнице. Међу тим... у Црној Гори нема ни задруге... У старим писмима, где се спомињу толика села, нисам нашао никаква спомена о сеоској имовној заједници друкчијој, него што је садашња. На све стране се спомињу поједина имања, виногради, воденице, ливаде, ступови (т. ј. већи комади земље) за обрађивање, за воће итд. као одељена приватна имања. Деоба непокретних имања на баштине, купљенице. пр̂ћије; закон и обичај, да властеоски човек не само може имати свога имања с властеоским теретом, него да га може имати и изван села, у коме сам живи, који нам се случај изреком спомиње, показују већ мисли о приватној својини толико развијене и разгранане у смислу римских начела о личној својини, да се уз њих не може ни помислити на примитивније појмове о сеоској имовној заједници. Из старих писаца види се, да се већ у XIV. веку с имањима стајало исто тако, као и данас, с једним изузетком обореногa властеоског реда и властеоских права. И онда село могло је имати као своју заједничку имовину, на коју су сви сељаци имали једнако право уживања, само пасиште, планину и слична права, која су се уживала на незаузетом делу сеоскога имања (Novaković 186—188).

Vyslechli jsme per extensum Čičerina, Sergějeviče, Jirečka i Novakoviće, a ejhle: Sergějevič jde z nich nejdál, on nejkrajněji popírá starobylost nějakého свободнаго общиннаго землевладѣнія, jemu ani Čičerin není dost radikalní, on hlásá, že u krestjan nejen потомственное владѣніе, nýbrž i собственность, vlastnictví. Toto ovšem věda za pravdu nepřijme, aniž přijmout může, leč o to nám zde neběží, my zde prostě konstatujeme fakt, že Novaković Sergějevičem není desavouván v ničem a ničím.

A co že svedlo kritického ducha Jagićova k nedorozumění? Ta přenešťastná terminologie a neumělost některých právních historiků v dějinách zemědělství: V době žďárového hospodářství zemlja poletavě těká volostí, revírem; to vypadá oku neznalému jako nějaká obščina, a ono se to zatím má s ní jako se vzduchem a vodou, co společně dýcháme a pijeme . . . .

Nuže, jak vyložiti ustanovení krále Dragutinovo: **землє црькви половина а людємь половина**, jakož i článek 67 (48) Dušanova zákonníka **о отроцѣхь и мєрьпсѣхь**?

Byly doby, kdy půda sdělaná, »zemlja«, jen na dočas vytříbením kusu lesa vyzískaná, ždár, trebeš, jitro, laz, krčevina, po několika málo sklizních, ba zprvu již po sklizni prvé opět byla opouštěna a založen dočasný ždár nový. Bylo tudíž třeba selu velikého chataru, v němž probíhala »zemlja«, aby bylo této vždy s dostatek; rozsah její v poměru k celému chataru byl ovšem nepatrný. Ale proto půda neoraná bez užitku nebyla, poskytujíc pastvu i senokos. Bylo tudíž na jednom a témž chotáru původně místa dost a dost i pro zemědělce i pro pastýře.

Vrstva pastýřská, župané, byli pány zemědělců; v dolním Štyrsku, na někdejším panství Deberském (Debro = Alt-Tüffer)[37]) župané zůstali pány a pastýři dlouho ještě za panství německého. Naproti tomu v některých krajinách korutanských, českých a mnohých jiných župané, vládnoucí tato vrstva pastýřská, dávno dříve vyhlazeni neb vypuzeni tu vítěznou vzpourou poddané vrstvy zemědělské, tam panovníkem.

V druhém případě zeměpán s jedné a sedláctvo s druhé strany pak se »rovnali« o způsob zemědělský; s jedné strany zvůle, s druhé pak kategorický imperativ životních nezbytností, a jako v Čechách, tak i v Srbsku konečně veškerá půda nesdělaná pokládana byla za zeměpanskou neb toho, komu ji král daroval, jak čteme v chrysobullu dečanském: že u planinách (alpách) nemá nikdo baštiny mimo krále a crkve, jimž králové dali (Nov. 74 sqq.).[38])

Na to se uvádějí jména sedmi darovaných crkvi planin, a hned prvá slove оуѥздна. z čehož vidno, že jako v Čechách, tak i v Srbsku objezdem osob zeměpánem ustanovených předávána půda dříve neohraničená, zeměpanská, neb res nullius v soukromý majetek, při čemž se utesávaly meze,[39]) a odtud slulo to, co nám újezd, Srbům отътєсь.

---

[37]) Praedia officii de Tyuer z r. 1265. Ve své studii o župě staroslovanské (Zur Socialgeschichte Böhmens. Zvl. otisk z Zeitschrift f. Social- u Wirthschaftsgeschichte V, str. (351) 115 sqq.) a ve stati o Meitzenovu líčení agrárních dějin germ. a slov. (zvl. otisk z Českého Časopisu Historického IV. str. 17) chybil jsem, převáděje officium de Tyuer na dnešní městys Markt Tüffer, Laško. Neboť toto Laško leželo mimo okruh županský a má jméno své patrně od Vlachů, rumunských pastýřů kočovných, kteří postupem času prostoupili skoro celý svět slovanský, téměř všudy tam, kde přišla pastýřská vrstva domácí na zmar. Ve farnosti Lašské upomínají na ně ještě okolice (vesce): Lahomno (čti: Lachomno) a Lahomšek; mimo to jižněji Laškaves. Dále Lahonci a Lahonščak na Ormožsku, Lahovna na Čeljsku, Lahovnik a opět Lahovnik na Sevnicku. Officium de Tyuer mělo sídlo své nikoli v Lašku (Markt Tüffer), nýbrž v Debru (Debro = Alt-Tüffer), na druhé, pravé straně řeky, a jest německý název osady, »Tüffer«, zkomolenina z »Debro«.

[38]) оу планинахь нє има никторє баштинє развѣ кралю и црькви, коимь соу кралю дали. Милојевић, Дечанске хрисовуље, (Гласник 2-ог одељ. XII, str. 56, 127).

[39]) V chrysobullu prizrenském z r. 1326 čteme: а мєгю моу боудѣ оутєсаль Владою . . . (Јастребов, Хрисовуља Дечанског краља од год. 1326. Гласник XLIX, 1881, str. 363.)

Dečanský chrysobull stanoví: ѡдтєса да нѣ ни ѡт когаре села ни болıарниноу ни сокалникоу никомоуре, развѣ комоу га крал даа.[40]) Ale při tom udrželo se až do nejnovější doby **právo klučné** (Roderecht), dle něhož to, co kdo vytřebil i na půdě cizí, aniž ten, jehož bylo, bránil, náleželo vyklučivšímu, v baštinu ovšem úročnou. Pro starou dobu Novaković uhledal několik typických dokladů práva klučného (str. 165 sqq.). V jedné darovací listině Milutinově Chilandaru (ca 1318) čteme: И єщє оумоли кралıєвьство ми господина архıєпископа, да незабранıю архıєпископови людıє лоуга хıландарскыимь оулıарцємь до своє мєгє [meze], но гдѣ годѣ хотє…оу томзы лоугоу разтрѣбыти лазь или сѣнокось, да имаю оу баштиноу.[41]) V druhém dečanském chrysobullu darováno crkvi: оу Трьновци що соу растрѣбили псарие и што є нетрѣблıєно землıє[42]) čemuž dlužno snad rozuměti tak, že co psáři vytřebili, ovšem i podrží v baštinu, ale budou úročiti ne již králi, nýbrž crkvi.

Velmi zajímavý v tomto směru jest čl. 123 (18) Dušanova zákonníka (dle Nov. — Jireček, Svod, str. 293 čl. 124): Ѡ трьговѣхь: Што сȣ коудѣ посєкли Саси горѣ до сєга-зи съборa, тоу-зи землю да си имаю. Ако сȣ комȣ властѣлинȣ безь правьды оузели землю, да се соудѣ сь нимь властѣле закономь светаго кралıа; а ѡть сьда напрѣда Сасинь да не сѣче; а што сѣче, ѡнога-зи да не тежи, ни людıи да не саги (nesází); тькьмо да стои пȣста, да расте гора (les). — Никто да не забрани Сасинȣ горѣ; колико єсть трѣбє трьгȣ, толико-зи да сѣче. Místu tomu rozumím takto: Sasi rudaři spotřebovali množství dříví; k pasekám hrnuli se lidé, ježto půda posečená slibovala bez velké práce bohatou žeň, stačiloť vypálit hojnou zbylou chvoj, takže vyhořely i pařezy. Sasi tedy chutě sázeli tu osadníky **na úrok**, i stávali se tím **vrchností** osedlých; a tomu měl patrně čl. 123 (18) zákonníka zabrániti.

Právo, že ten, kdo vytřebil (okrčil), podržel půdu v baštinu, není odvěké, nýbrž počíná teprv tou dobou, kdy země dochází ceny trvalé, totiž kdy zemědělství přelidněním pokročilo tak, že se půda po jedné neb několika jen sklizních nadobro neopouští. Není tudíž v tom nic staroslovanského a tím se i vysvětluje veliká různost v terminologii slovanské těchto pojmů. Starý Slovan byl ovšem též vůbec odkázán na to, co jmenuje se dnes po Slovanech třebeš, jitro, novina, krčevina a p., ale to držel jen dočasně; druhý, třetí rok novinu opustil a založil novou. To děje se u všech známých primitivných národů prací ne společenskou, nýbrž každý jednotlivec seje a sklízí pro sebe. Jak za takových poměrů mohla existovati u starých Slovanů výjimka a mohlo u nich dojíti k rodovému komunismu půdy, tomu rozuměj, kdo můžeš a věř kdo chceš.

Velice v tom ohledu poučny jsou poměry, které shledal v západním Bulharsku, tedy v samém sousedství srbském, Marinov:

»Pluh roli přivlastňuje, kosa přivlastňuje louku«, jsou přísloví — vypráví djedo (= domovladika, domakin, »starec«) Kojčo od Vlčedrma (okolí Lomu) —, dnes pouhá pořekadla, ale před časy vyjadřovala celý jeden právní princip, nesoucí se k držbě půdy orné i lučné . . .

Do r. 1868, dokud nevystaveny jednotlivcům na pozemky tapije (listiry, srov. Jireček, Cesty, str. 62), všecka zemlja, která se (postupně) orala i osévala, neb která se kosila, byla v držení občinném (správněji řečeno: byla sousedským revírem). Nikdo ze sedláků nemohl si přivlastniti tu či onu nivu, ani ji prodati, v zástavu dáti či darovati. Ježto bylo půdy nadbytek, sedláci nemohli (správněji řečeno: **nemusili**) sdělávati všechno, i ostavovali velkou jednu část ladem, by odpočala a druhou část orali a osévali. Kde bude oráno i seto zrno drobné (pšenice, ječmen, oves, špalda, proso) a kde bude oráno ke kukuřici, to bývalo řešeno starešinami za souhlasu nejzámožnějších otců rodin. Na to každý vyšel orat, kdekoli se mu zlíbilo, a tolik, kolik zmohl. Kdo prvý přišel a nivu nějakou zabral, tu zoral a zasel bez ohledu na to, kdo ji oral a oséval před lety, než přešla v lado. Odtud přísloví: „плугъ место (нъива) отъвиня (= присвоява)«:

---

[40]) Гласник, 2-ог. одељ. XII. str. 62.

[41]) Стојановић, Ст. срп. хрис. Споменик III. 24.

[42]) Милојевић, Деч. хрис. Гласник II-ог од. XII. str. 130.

Kdo jednou zoral a zasel nivu jednu, touž nivu pak oral a osíval po celou dobu, co ta část občinné země, v níž se nalézala, vůbec byla osévána a neostavena ladem. Usadí-li se ve vsi sedlák cizí, nabývá stejných práv se sousedy druhými. . . . . Vystěhuje-li se sedlák jinam, tož ani pomysliti nemůže, že by tam, odkud se vystěhoval, měl nivy, luka, sedlisko, zahradu neb co jiného, leč jen vinohrad, který může obdělávati i v budoucnu.

Dloholeté nepřetržité sdělávání téže půdy opravňovalo rodinu, pohlížeti na ni jako na jakýs druh majetku soukromého, a nikdo druhý nesměl na ni sáhnouti. Zde zmizela poněkud zásada: »Pluh roli přivlastňuje«, a nastoupila zásada nová.

Práva pak rodiny na nivy ty vymezena takto: Tato rodina tyto nivy pouze obdělávala a užitek z nich brala, leč neměla práva ani jich prodati, aniž zastaviti či darovati; vystěhovala-li se v selo jiné: tož ztratila právo, nadále je sdělávati a držeti; tu pak jiný je okkupoval, který měl půdy zapotřebí; ostaly-li z příčin různých po tři léta neobdělány, rokem čtvrtým mohl je pro sebe sdělati kdokoli jiný.

Stejně se dálo se senokosy: »Kosa louku přivlasťňuje«; kdo kosil louku jednu tokem mnoha let, nabyl práva, kosit ji každým dalším rokem a ji držeti, leč nebyl oprávněn, ji prodati, založiti či darovati . . .

Takové poměry byly až po tapije; r. 1868 přijal každý na nivy a louky, které toho času měl pod pluhem i kosou, tapije a stal se tím neobmezeným vlastníkem půdy té.[43])

Než vraťme se nyní tam, odkud jsme odbočili.

---

[43]) *„Плугъ место отъвиня.“*
„Коса отъвиня ливада.“
Има такава прикаска (пословица) — каза дѣдо Койчо отъ Вълчадръма. Тѣзи думи сега сѫ прикаска, но нѣкога сѫ изражавали цѣлъ единъ юридическиий принципъ, относително владѣнието на землъитѣ и ливадитѣ.

Ако сравнимъ днешното общинско владѣние и ползуванието му отъ него съ нѣкогашното, ний виждаме една голѣма разница.

До издаванието на тапиитѣ, т. е. до 1868 г., когато сѫ се въвели въ тоя край, всичката земля, която се орала и сѣяла или която се косила, е била общинско владѣнио. Никой отъ селенитѣ не е можалъ да ступанисва тая или оная нъива, нито да ѭ продава, залага, или подарява. По причина на голѣмо пространство земля, селенитѣ не сѫ можали да работѭтъ всичката земля, а сѫ оставили една голѣма часть като орница (= ladem) да почива а другата часть сѫ орали и сѣяли. Кѫдѣ ще се оре и сѣе ситна храна (жито, ичмикъ, овесъ, лимецъ, просо), а кѫдѣ ще се оре и сѣе кукурузъ — туй е решавано отъ старейшината съ съгласието на най-заможнитѣ старци. Веднъжъ рѣшено, всѣкой е излизалъ да оре, кѫдѣто искалъ, и толкова, колкото можалъ. Който е успѣлъ да свари да залови нѣкоя нъива, той ѭ оралъ и сѣялъ тая нъива безъ да се гледа години прѣди да бѫде орница, кой ѭ оралъ и сѣялъ. Отъ тамо е прикаската: „Плугъ место (нъива) отъвиня“. Веднъжъ е той оралъ и сѣялъ една нъива, ще оре и сѣе сѫщата нъива прѣзъ всичкото врѣме, додѣто се оре и сѣе тая часть отъ общата землъа. Дойде ли нѣкой селенинъ отъ

Též i obyvatelstvo Srbska, jakož i celého Balkánu, skládalo se od nepaměti z dvou od sebe přesně odloučených vrstev: vrstvy pastýřů velmi četných [44]), Vlachy zvané, a z vrstvy »zemljan« (Nov. 58, 59, 156)[45]), jinak zvaných meropchů, Srbů. Connubium mezi »Vlachy« a »Srby« chrysobully dečanský [46]) i sv. stefanský [47]) zakazují; a přec byly obě vrstvy tyto v těsných stycích hospodářských! Jedna a táž

друго село, та се засели въ туй село, той ще се ползува съ всичкитѣ права, каквито иматъ и другитѣ селени . . . . Изсели ли се нѣкой селенинъ и отиде въ друго село, той неможе нито даже да помисли, че тамо, отъ дѣто се изселилъ, ималъ ньиви, ливади, селище, градина или друго. Остава като негово само лозето, което той може да продължава да работи и въ бѫдѫще.

По послѣ настѫпва едно видоизмѣнение въ тоя обичай: дьлгогодишното неприкѫснѫто работение на една земля дало е право на тая задруга да глeда на тия ньиви като на единъ видъ свое владѣние, и другъ не е можалъ да отиди да оре сѫщитѣ ньиви. Исчезнѫлъ е до нѣкѫдѣ принципътъ: „Плугъ место отъвиня“ и настѫпило е ново понятие. Правата обаче на задругата върху тия ньиви сѫ били пакъ въ една рамка: тия ньиви тая задруга е само работила и се ползувала отъ тѣхъ, но не е имала право нито да ги продава, нито да ги залага иди подарява; ако би да се изсели въ друго село, губи право, вече да ги работи и владѣе, а зималъ ги е другъ, който е ималъ нужда отъ земльа; ако би по разни причини тия ньиви да останѫтъ три години неработени, на четвъртата година можалъ е да ги работи другъ.

Сѫщото е ставало и съ онѣзи земльи, които сѫ се косили; най-напрѣдъ тия мѣста сѫ се косили върху принципътъ: „Коса ливада отъвиня“, сетнѣ е дошло правото: кой е косилъ една ливада прѣзъ течението на много години, той е получилъ и правото да ѭ коси всѣкоя година и да ѭ владѣе, обаче безъ право да ѭ продава, залага или подарява . . .

Таково е било положението до тапиитѣ: слѣдъ тапиитѣ всѣкой освои тѣзи ньиви които бѣ работилъ до тогава, взе за тѣхъ тапия, и стана по тоя начинъ тѣхенъ ступанинъ и можеше да ги продава, залага или подарява.“ Д. Мариновъ, Жива Старина, етнографическо (фолклорно) списание. Книга IV. Народното обичайно право (I. гражданско право). Материялъ събранъ въ Западна България. Русе, 1894, str. 196—199.

[44]) У старој српској државѣ сточарство је било једна од најзнатнијих радњи, не мање знатна, и може бити много знатнија од ратарске, soudí trefně Novaković (47), jenž se i pokusil o vyšetření statistického poměru obou: V chrysobullu dečanském na př. darováno 2097 kući (v 40 selech) meropských, majstorských (řemeslnických) i popovských a 69 sokalnických; vedle toho 9 katunů vlachů (dárce praví: malo i to ubogo) o 266 rodinách. Poměr tu byl: Katunů k selům = 1 : 4·4 a kući ke kletištím = 1 : 8. V arhangj. Dušanově chrysobullu jest poměr katunů k selům = 1 : 3·5 (Nov. 52).

[45]) čl. 174 (89) Dušanova zákonníka (Jir. str 304 čl. 176. — Flor. II, 167): О баштинахь: Людıє землıанє кои имаю свою баштинȣ, землю и виноградѣ и коуплıєницє . . .; v privileji Dušanově Dubrovčanům (z r. as 1336—1347) čteme: кто ли сє ѡбрѣтє ȣчинивь нѣкою забавоȣ Дȣбровчанинȣ или землıанинȣ, кои мȣ продаıє жито (Miklosich, Monumenta Serbica, spectantia historiam Serbiae, Bosnae, Ragusii. Viennae, 1858, str. 119 č. CIX).

[46]) Милојевић, Дечан. хрис. Гласник 2-ог. одељ. XII, 62.

[47]) [Јагић], Светостеф. хрисовуљ. У Бечу 1890, str. 25; vydání Kovačevićova (Споменик Срп. Кр. Акад. IV. 1890) str. 6.

půda je živila; Vlach spásal a hnojil z jara cestou na planinu a na podzim s planiny, selská strniště i úhory a když následkem rozpadu říše turecké za dob našich nomádské tyto pouti vzaly ujmu, sedláci krajin kterými Vlasi kočovati přestali, octli se v hospodářské krisi: buď museli opatřiti si dobytek, by měli hnoje, aneb, kde to jde, zvou a platí Vlachům, kolem putujícím, aby na jejich polích s ovcemi nocovali a je tak pohnojili. [48]

Tito pastýřští Vlasi jsou s části dosud, a byli z prvu vesměs národností i jazykem Rumuni; přišli na Balkán později než Srbové, nikoli výbojem, ježto pány tam nikdy nebyli, ale také nikdy nebyli jim pány Srbové. Vlasi byli lid svobodný, bezprostředně pod zeměpánem stojící. Hospodářský poměr, jaký známe v dobách pozdějších mezi nimi a zemljany-Srby, rovněž sami stvořiti nemohli, i dlužno míti za to, že měli ve svém způsobu živubytí mezi Srby předchůdce, že zaujali místo po něm uprázdněné, že přišli, třebas ne hned bezprostředně, když zmizeli — župané.

Kdy župané, šlechta pastýřská, z národa srbského zmizeli, ovšem nevíme, ale to víme bezpečně, že za císaře Konstantina Porfyrogeneta († 959) tu ještě byli. [49]

---

[48] Srovnej: Konst. Jireček, Cesty po Bulharsku, str. 133.

[49] Konstantin Porf., de admin. imp. cap. 29. píše: »... ἀλλὰ καὶ τὰ ἐκεῖσε ἔθνη, οἵ τε Χρωβάτοι καὶ Σέρβλοι καὶ Ζαχλοῦμοι καὶ Τερβουνιῶται καὶ Καναλεῖται καὶ Διοκλητιανοὶ καὶ οἱ Παγανοί, τῆς τῶν Ῥωμαίων βασιλείας ἀφηνιάσαντες γεγόνασιν ἰδιόρυθμοι καὶ αὐτοκέφαλοι, τινὶ μὴ ὑποκείμενοι. ἄρχοντας δε, ὥς φασι, ταῦτα τὰ ἔθνη μὴ ἔχει, πλὴν ζουπάνους γέροντας, καθὼς καὶ αἱ λοιπαὶ Σκλαβίνιαι ἔχουσι τύπον ....« (Corpus scriptorum hist. Byz. Const. Porph. III. recogn. Bekker. Bonnae, 1840 str. 128. — Migne, Patrologiae Cursus completus. Series graeca posterior, t. CXIII. Parisiis 1864, col. 251.).

Prvý vydal a do latiny přeložil dílo toto J. Meursius (Lugduni Bat. 1611 a po druhé 1617) a překladu jeho přidržují se, aspoň cap. 29, doslovně všichni pozdější, i citován bývá místo originalu.

Měl však Jan de Meurs ten nápad nešťastný, překládati ζουπάνους γέροντας v »zupanos senes«, ačkoli sám ve svém vlastním slovníku udává, že γέρων značí též tolik co senator.

Senes samo sebou přiléhá k *slovu* »starešina«, i není divu, že hledán v něm i týž *význam* (starešina = hlava zádruhy jihoslovanské). A tak na perutích chybného překladu jedinkého slůvka dostala se dnešní zádruha jihoslovanská zefyrem Zelenohorského Rukopisu až do století desátého! I muž tak bystrý jako Miklosich (Die Blutrache bei den Slaven. Denkschriften d. kais. Akad., ph. h. Cl. XXXVI. Wien, 1888, str. 129) věc přehlédl a místo toto vykládá: »Principes hi populi habent nullos praeter zupanos, senes, seniores, majores natu [starěšina]«.

Leč slovo γέροντας jest tu jako protiklad k slovu ἄρχοντας; geronty jsou tu výslovně jménováni župané, a co byli župané, vyložil jsem v »Zeitschrift f. Social- u Wirthschaftgeschichte« V. a v »Českém Časopise Historickém« IV.

Kdo nevěříš, uvaž, že mnozí Slované nebyli praví zemědělci ani ještě v století dvanáctém, jak víme z Herbordi Vita Ottonis (Pertz, Monumenta, SS. XX.

Vymizením županské šlechty pastýřské půda ovšem trávy rodit nepřestala, s župany tudíž nevymizely spolu i příhodné podmínky k živubytí nomadskému; planiny i senokosy lákaly pastýře cizí na sta mil vůkol, a i sedlák získal příchodem nových stád; byli to Vlasi, kteří zaujali jakožto nová, ne již vládnoucí, ale přec svobodná vrstva pastýřů ohromná prostranství od Černého Moře až hluboko do české Moravy a dolnoštýrských Alp a Istrie; od Peloponnesu pak kdo ví jak daleko na sever za Karpaty. Bude zejména úlohou historiků polských, bedlivě uvažovati o socialném kdys poměru mezi Poláky a rumunskými Vlachy-pastýři.

Život Vlachů thessalských velice plasticky vylíčil Pouqueville[50]) a že se od nich v tom neliší Vlasi bulharští i srbští, víme z mistrného

---

str. 762) o Slovanech pomohanských: »Studia hominum aut venatio, aut piscatio vel pecorum pastura. In his etenim omnes divitiae illorum consistunt, siquidem agrorum cultus rarus ibi est.« Jest pak známo, že na tomto stupni rozvoje hospodářského vrchností jest vrstva pastýřská vždy a všudy, která trpí zemědělce jen pokud jí to přináší výhodu hospodářskou; to se ovšem zračí především v státním ústrojí samém a s toho, jen s toho stanoviska dlužno vykládati údaj Konstantinův. Vykládám citát takto: Opravdové vrchnosti (*ἄρχοντας*) nemají, nýbrž jen župany za geronty jakés (*γέρων* = člen zákonodárné, mnohočlenné korporace, gerusie, senátu); tím, že neužito místo *γέροντας* terminu *γερουσία*, má tuším býti naznačeno, že to vlastně spořádáný senát není, nýbrž jakési združení senatorů, prostě: třída panující.

[50]) ...Les Valaques...nomades...occupés uniquement du soin des troupeaux, errent, en suivant les saisons, des sommets du Pinde à travers les vallées qui s'étendent dans toutes les directions jusqu'aux rivages de la mer. Dans la Thessalie, on appelle ces Valaques enfants de la Scythie Cambises, du mot Campos,... parce quil's vivent campés au milieu des plaines; Caragoulis, sentinelles, à cause de la surveillance qu'ils exercent jour et nuit sur leurs troupeaux;... Dans la Macédoine... sont nommés Colbans, mot turc qui signifie pasteurs; Pistiki dans l'Acarnanie, et Vlachi aux bords du golfe Ambracique, homonymies caractéristiques de leurs profession...comme les Arabes du désert, ils vivent sous la tente, portant avec eux leurs autels, leurs familles et leurs richesses . . .

Les pâturages sont, de temps immémorial, divisés entre les différentes tribus nomades; et leurs chefs, en vertu de l'autorité patriarchale, en font annuellement la répartition par familles ou associations . . .

Les Cambises . . . paraissent, au commencement du mois de mai, au pied des plateaux dans lesquels le Pénée prend ses sources. Ils établissent leurs camps à portée des signaux qu'on a réglés pour s'avertir par des feux, ou bien ils se logent dans des villages bâtis pour la saison, et ils employent trois mois à monter de retraite en retraite et de gorge en gorge, jusqu'aux plus hautes régions du Pinde. Mais à peine les vents de l'équinoxe d'automne commencent à souffler, qu'ils redescendent graduellement les étages des montagnes, en achevant de faire paître les versants et les parcours que les approches de l'hiver les forcent de quitter. Enfin vers le 15 novembre, on les retrouve parqués au pied des Météores díla Konst. Jirečkova [51]) a z Novakoviće str. 18 sqq. V starých dobách bylo tomu nejinak, v pramenech hemží to zprávami o planinách a o letních i zimních stanovištích (letovište, zimovište) Vlachů; Vlasi žili v tlupách, katunech, a bydleli na letovištích v pletených kolibách, »klet«, »klijet« zvaných.

---

de Stagous et aux environs de Tricala, d'où ils étaient partis au printemps pour s'établir dans leurs retraites d'été.

A cette époque, ils ont vendu leur beurre, leurs fromages et les laines de leurs troupeaux. Ils ont aussi livré aux Dgellébis — exacteurs publics — les tributs de moutons qu'on prélève chaque année pour le service de bouche du sultan; enfin ils sont libérés de leurs redevances et des affaires commertiales. Alors ils se subdivisent par hordes, et s'établissent dans les vallées où l'on a calculé que les différentes espèces de bestiaux pourraient subsister; car indépendamment des chèvres et des moutons, ils nourissent des chevaux et des bêtes à cornes. Ils plantent ordinairement pendant l'hiver leurs tentes, faites d'un tissu sombre de poil de chèvre, au bord des sources d'eau vive, à portée des bois, et presque toujours sous le couvert des chênes pournaris qui conservent leurs feuilles et une verdure inaltérable dans toutes les saisons. Les femmes, endurcies au travail, sont chargées de pourvoir aux besoins journaliers des familles. Elles cuisent le pain dans des fours creusés sous terre, s'occupent des lessives qu'elles coulent en faisant une cuve circulaire avec des quartiers de pierre, filent les laines surges, et ramassent des herbes sèches pour la nourriture des animaux malades qui sont confiés à leurs soins. Chaque soir le Valaque et ses fils ramènent les troupeaux vers les tentes; et aidés de leurs chiens, ils se relèvent pour veiller autour de leurs parcs formés, comme les constructions pélasgiques, d'enceintes bâties en pierre sèche. L'inclémence du ciel et les nuits obscures sont le temps où les bergers doivent être sur leurs gardes; car c'est à la faveur des ténèbres que les loups et les voleurs menacent particulièrement les troupeaux. Semblables à des statues, les bergers passent en pied ces longues veillées, cachant soigneusement sous leurs capes épaisses les fusils et les pistolets dont ils sont armés, et poussant de temps en temps des cris pour tenir leurs chiens en alarmes. Ils ont aussi des signaux pour communiquer d'une bergerie à l'autre l'avis de quelque danger extraordinaire, tel que l'approche des brigands Arnaoutes, ou tout autre événement imprévu. Alors la tribu entière se saisit des postes convenus pour combattre l'ennemi commun, et répandre au loin l'avis des dangers.

Les neiges et les inondations sur-tout, qui sont communes dans la Thessalie, sont d'autres fléaux redoutés des pasteurs. Comme ils n'ont ni réserves, ni fourrages, si la terre reste couverte par les eaux, ils voient mourir leurs chèvres et leurs moutons, qui périssent de faim par centaines. Tristes et désolés, ils tâchent alors de pénétrer dans l'intérieurs des bois, afin d'y trouver des pâturages. Les femmes se répandent sur le penchant des coteaux pour y recueillir quelques herbes qu'elles apportent par gerbes dans les bivouacs où bêlent les troupeaux affamés. C'est surtout pendant les mois de janvier et de février qu'éclatent ces températures pluvieuses et froides, qui enlèvent parfois la génération naissante des espèces; car c'est le temps où les brebis déposent leurs agneaux, espérance de l'année. Le lait tarit dans les mamelles des mères; et les Valaques, consternés, lèvent en vain des mains suppliantes vers le ciel pour implorer le retour de sa clémence. Ils passent eux-mêmes par des éprouves non moins pénibles, vivant d'un morceau de pain de maïs et de quelques racines bouillies avec un peu de sel. Mais ces malheurs de-

St. Nemanja vypočítává v darovací listině chilandarské (1198—1199) řadu darovaných vesnic a pak dodává: **и ѡд влахь Радово соудьство и Ћѹрьгєво, а всєгє влахь** 170 (Nov. 32)[52]), nejménuje ani jich hranic ani katunů; podobně i v listinách jiných; nemívali tudíž Vlasi hranic určitých, jak se dle jich způsobu života ostatně rozumí samo sebou. V jich stálém stěhování musel býti ovšem zachováván určitý řád; určití Vlasi v určité době sunuli se určitými vesnicemi po étappách z jara na určitou planinu na letoviště, a na podzim s planiny na určité zimoviště, aby jeden druhému trávu nespásl i jinak nepřekáželi a mimo to, aby nebyli sedlákům nikoli na obtíž, nýbrž ku prospěchu. Dušanův zákonník stanoví výslovně, že kde právě »prěstoji« Vlach na vesnici, na téže vesnici nechť »ne prěstoji« druhý, žena stáda svá za ním; stane-li silou, zaplatiž »potku« (za násilí) a co spásl (za škodu).[53])

Ale nejenom Vlasi neměli určitých hranic: ani osady selské jich nemívaly a teprv jich několik dohromady mívalo chatar jeden, nepředělený, který objímal je všechny; přední z osad jednoho chataru slula selo a ty ostatní zaselak neb zaselije.

Znenáhla i pastýři — zejména, tuším, když přišli o stáda nemocí neb lupem — přecházeli k orbě a usazovali se trvale; to poznáváme již z prvého chrysobullu dečanského, kde se uvádějí některé katuny vlaské bez hranic a některé již s hranicemi (Nov. 40.); z katunů povstávaly takto záselky [54]) a ze záselků sela.[55])

---

viennent plus affreux quand ils se trouvent subitement cernés par le débordement imprévu des torrents et des rivières; car lorsque l'hiver s'annonce de manière à leur inspirer des craintes, s'ils n'aperçoivent aucun signe d'adoucissement dans les aspects du ciel, ils tâchent de se rapprocher des rivages de la mer, où le climat est toujours plus tempéré, et les inondations moins considérables. Cependant ils ne se décident à ces mouvement qu'à la dernière extrémité, à cause de la faiblesse des agneaux et des cabris, qui sont incapables de supporter la fatigue des voyages. Les limites de ces Valaques, qui ne dépassent pas le bassin du Pénée et de ses affluents, se bornent au Tempé et au Trachys, voisin du golfe Pélasgique.« Pouqueville, Voyage dans la Grèce. II. Paris 1820. pagg. 208 - 212. (2-me édition. 1826. p. 382—387.)

[51]) Konst. Jirećek, Cesty po Bulharsku, sub voce pastýřství.

[52]) Miklosich, Monumenta Serbica. Viennae, 1858. str. 6. č IX.

[53]) **Гдѣ прѣстои влахь или арьбанасинь на селѣ, на томь-зiи селѣ да не прѣстои дрѹгы грєдє за нимiи; ако ли по силѣ станє, да плати потькѹ и што ѥ испасьль** (dle Nov. čl. 82 (180). — Jireček, str. 287 čl. 82. — Flor. I 38, II 83.)

[54]) V jedné darovací listině z r. 1382 manastiru Drenči čteme: . . . **и Власє Шилюговьцє, сь засєлци и мєгями** . . . (арх. Леонид, Стара српска писма, Гласник, Књ. VII. свеска XXIV. старога реда, 1868, str. 264, — Nov. 45.)

[55]) Despot Gjurgje praví v listině 1428: **село Власи Радиковьци, село Власи Кошарна** (Споменик III. str. 3. — Nov. 46). Prvý text chrysobullu dečanského uvádí dva katuny Gjuraševských vlachů, kteří v druhém textu slovou **Власи Срѣмлинє** (Гласник 2-ог одељ. XII. str. 53, 125), a dnes na tom místě stojí selo Sremljani (Nov. 123). — »Zákon Vlachům« svetostef. chrysobullu Milutinova stanoví těm

Selo se svými záselky a někdy ještě i s planinou činilo dohromady jeden jediný celek zemědělský[56], který se ponenáhlu rozpadal.[57] Toho je dokladů bez počtu; a jako jest hojně příkladů, že selo se svými záselky činí chatar jediný, tož naproti tomu již nejstarší listiny jménují záselky o chataru vlastním (Nov. 136), čemuž rozumím tak, že teprv právě tou listinou záselek onen od sela byl odmezen. Zajímavou ligaturu čteme v prizrenském chrysobullu St. Dečana, jenž r. 1326 daruje královský **забѣль**[58] v Črnooči, aby jej biskup sjednotil se sely

---

vlachům, кто села имаю, да косе сѣна ·г· (tři) дьни (vyd. Jagićovo str. 36, Kovačevićovo 9. — Nov. 54).

[56] V prvém chrysobullu dečanském (Гласник II/XII str. 45–48): Сѣрошь заселки и сь в'сѣми мегами; na to následuje výčet všech osob **125** kućí těchto záselků a pak: мегѥ в'сеи Сѣроши: . . . Zde veliký prostor země s mnoha záselky má hranice jen jedny, všem společné (Nov. 122). — V jednom chrysobullu Uroše I. (1254—1264) čteme: Село оу Брьскови Простиныѥ, а засели ѥмоу: Быстрица, Добрихьнина, Гостыловина, Стр·ч·на, Плавьковына, Сельца, Ѥсеново, а планина моу Конь; а мегы Простиныю: . . . (Стојановић, Стари срп. хрис. Споменик III, str. 9.) Zde jedny meze objímají selo se sedmi záselky a s alpou, jakožto jediný hospodářský celek (Nov. 120).

[57] Car Dušan daroval arhangj. manastiru v Prizrenu (1348?) село Любижню сь всѣми заселки а мѣг'ы (mez) моу: (následuje popis mezí) . . . И заселькь Любижни Скоробища, такози огледав'ше оучинисмо: následuje popis hranic mezi Ljubižnjou a Skorobišti (Јанко Шафарик, Хрис. цара Стефана Арх. Гласник, XV. 1862, 273). Dušan tedy tento zaselak od sela odmezil a zvláštním selem učinil; planinu však podrží společnou (Nov. 128).

[58] Slovo zabjel dosud kol Metohije užíváno ve smyslu zabran (Nov. 141) a ten význam mělo již od prvopočátku. Dušanův zákonník čl. 74 a 75 (16 a 17). dle Nov. (Jir. str. 285 č. 73, 74. Flor. I, 30, 31. II, 76, 77): Село [сь] селωмь да пасе, коудѣ едно село, тоудѣ и дроуго, развѣ забѣль законитыхь и ливадь законитихь никто да не пасе. — Жоупа жоупѣ да не попаса добитькомъ ништа. Ꙗко ли се наиде едно село ꙋ то-зи жꙋпѣ, оу кога любо властѣлина . . .. ωномꙋ-зи селꙋ никто да не забрани пасти; да пасе коудѣ и жоупа.

Slovem: nechť nezabrání, nezbraňuje, vyložen tu i »zabjel«; tento musí býti zákonitý, ne každý smí zabrati kolik a co mu libo, pod vlastní svou sekeru, kosu, pluh, nýbrž se svolením krále a nepochybně i vicinis non contradicentibus.

V chilandarském chrysobullu Dušanově z r. 1355 čteme: . . . И посла царьство ми соудию Парабька, да имь освободи одь станныкь (pastýřů ovcí, и одь конюхь (pastýřů koňů) забель црькнїи . . . да не пасе тии забелѣ никои властелинь ни маль, ни великь, ни влахь, ни арбанасинь. Кто ли се нагѥ (najde), маль и великь, и име пасти посилиѥмь: всакы настоѥщїи кефалиꙗ да оузметь на нѥмь 300 овновь (beranů) за то . . . И коѥ люди поставе, да блюдоу забѣль црькьвныи, да соу свободны оть всакыихь работь и поданка царьства ми, тьчию да пасоу монастирьске овце и кобилѣ (Флоринскій, Афонскіе акты. Str. 74).

V htjetovském chrysobullu Dušanově (as z r. 1337—1346): И забѣль . . . приложихь . . ., да си има зимовище кобиламь и овцамь (Споменик III. str. 30); zde zabjel jest zimní stanice pro ovce a koně, tedy pro onen dobytek, s kterým vlasi kočují z jara na planinu a na podzim s planiny. — Zákon vlachům arhangj. chrysobullu Dušanova nařizuje mezi jiným: . . . а инїи власи . . . оу зимищи да косе сѣно кобиламь и гради да напра[в]лию, и ѡгьнила да граде и пастоухе да crkovnými a na něm posadil vlachy crkovné i koho mu libo od crkovných lidí t. j. ratarů (Nov. 141—142).[59]) Zde máme obě vrstvy: ratary sedláky a vlachy pastýře pohromadě!

Cítíme tu stále, že katun, záselek, selo; planina, zabjel, zemlja; tedy vůbec pastýřství a zemědělství, ač od sebe ostře odloučeno, přec bylo v organickém vztahu, jedno ve druhé přecházejíc, obé na vzájem se prostupujíc; vše to činilo původně jeden nerozdvojený celek hospodářský: pastevný revír, kterým probíhala zemlja, jen na dočas k osevu tříbená a pak zas na dlouhou dobu derelinquovaná k pastvě vlachovi, jenž směl pásti všudy, ovšem mimo zemlju osetou a zákonité zabjely i louky (livady).

Jako zemlja, tak bylo pohyblivo původně i seliště, sunouc se za zemljou chatarem; nestálost sela byla ještě i v pozdních dobách nápadna [60]) a dle toho byla pohybliva i kuća, chalupa; tu dle potřeby naložili na vůz, a voli ji převezli s místa na místo (Nov. 140).

Jako zemlja, katun, selo, kuća, tak nestálá byla i jména osad[61]). —

блюдоу оу кобилахь . . . (Гласник XV. str. 310. — Nov. 55). — Jiný chrysobull Dušanův z r. 1353 nařizuje: И власи, кои оугоне зимѣ добитькь на землю на црькoвьноу оу зимнще, да даю цркви травьниноу по законоу, такожде и Срьблѥ (Гласник, XXIV, str. 246. — Nov. 39). — Dušanův chrysobull Ljesnovský z r. 1347: . . . И що ѥсть планина црькoвна и пашница и зимовнища, вьсѣмь тѣмь да ѡбладаѥ црькьвь . . . аще ли кто начнеть по силѣ пасти или зимовати, да даѥ травниноу цркви по законоу (Гласник XXVII. str. 295). — Srovnej poznam následujíci.

[59]) И проси ме ѥпископь призрѣньскы Арсениѥ, да моу сьвѥдиню землю влахомь на Блатци що држе людиѥ краљевьства ми (= královi), и не дах моу; нь придахь вьсь засѣкь краљевства ми (=králův) оу Чрьноѡчи, да си га приѥдини к селомь црьковнимь, да си посади на нѥмь влахе црьковне и кога си люби ѡт црьковныих люди и да си ѥ црьковно ѥко и ина села црьковна; а землю црьковноу що соу држали власи на Блатци не оузе краљевьство ми (=já, král) себѣ оу замѣноу: И ѥще прида краљевьство ми селище Поустомоулчю (поусто Моулчю?) да си ѥ насели црькьвь, и да си ѥ приложи кь ѡполню (Јастребов, Хрис. Деч., Гласник XLIX. 1881 str. 365.)

[60]) V rozsáhlé míře bylo tak u Maďarů, jakž vysvítá z nařízení krále Ladislava Sv., aby vesnice od svých kostelů přílišně se neoddalovaly (Tagányi, Gesch. d. Feldgemeinschaft in Ungarn. »Ungarische Revue«, XV. 1895. str. 126).

[61]) Jeden z domaćin kućných byl starešinou celého sela (resp. katunu) a jménem starešiny zváno bylo i selo (katun); leč jméno to zanikalo smrtí starešinovou a selo (katun) nazýváno pak jménem zcela jiným, jménem totiž jeho nástupce v starešinstvu

Důkaz: V dečanském chrysobullu uvádí se katun Lepčinovců s 18ti kućami a katun Tudoričevců s 29ti kućami. V každém z obou katunů byla jediná silnější kuća a to: Vlasi Lepčinovci: Lepčin a syn mu Vojslav i Priboje i Xinoslav, a brat mu Srdan, a syn mu Lepčin i Milten i ded im Radomir. — Tudoričevci: a u nich Tudoric a syn mu Chotilo i Stepan i Bun, a syn mu Nikola i Tvrdko i Tvrde; a Tudoricu brat Rad a syn mu Vojsil i Volica i Bogoslav i Vojchna a ded im Bač« (Гласник II/XII str. 51. — Nov. 233 sq.). Lepčin byl patrně čelnikem (starešinou) katunu Lepčinovců a Tudoric katunu Tudoričevců; před Lepčinem a Tudoricem tudíž katuny ty sluly jinak, sluly Radomirovci a Ba-

Jádru národa, meropchům, lidu osobně svobodnému, jenž měl odvěké právo na půdů ornou, bylo robotovati, jak jsme nahoře seznali, na půdě panské (královské, crkovné neb vlastelské); leč ani panská půda původně nebyla nic trvalého, nýbrž stejně procházela revírem zároveň s půdou selskou turnem žďárovým, mohla se tudíž předem definovati jen kvotou číselnou, jako se to dálo s požitky pastevnými.[62])

Jako polovina žiru, tak připadala zeměpánu, neb tomu, komu ji dal, i polovina sdělané země.

Opakujeme: Pokud zemlja nebyla nic trvalejšího, nýbrž revírem probíhala turnem žďárovým: poloviny panská i selská byly vždy jen kvotami; teprv když zemlja nebývala již opouštěna na dobro, nýbrž v době dohledné zas brána byla pod rádlo, čili jinými slovy: když turnus zemědělský se skrátil až na několik málo let,[63]) pak teprv obě polo-

---

čevci, byli-li tito jejich otcové před nimi čelníky. — V okolí Breznickém (Jireček Cesty po Bulharsku, str. 382.) obyvatelé žijí v rodech až i o 45 osobách a rody ty se nazývají dle jmén starešinův. Kol Vitoše děti zádruhy nazývají se ne dle jména rodu, na př. Čavdarevi, ale dle jména starešiny, na př. Andonovi, třeba by byl jejich strýc nebo děd (ibid. str. 667 dle Gešova: Задругата въ западна България).

Teprv když učiněn prvý soupis, neb jak bychom v Čechách řekli: když založen prvý urbář, fixováno jméno právě užívané pro všechny časy budoucí, čímž teprve vznikala stálost jakás v místních jménech: 1306: »... Boleslaus dux Slezie et dominus Vratislavie... quod... Lucas, filius quondam Domizlai et uxor... et filii ejus.... de hereditate ipsorum Lucaschowicz dicta, que olim Domslawicz vocabatur... decem mansos... vendiderunt...« (Meitzen, Urkunden schles. Dörfer. Breslau, 1863. str. 5 v »Codex dipl. Silesiae«, IV). Dokud Domislav byl pánem, slula dědina Domslavice, když pak nastoupil syn jeho Lukáš, přezvána byla v Lukášovice a toto jméno zůstalo fixováno listinami a urbáři. — V Srbsku i po ustálení jmen místních zůstala příjmení osob v dřívější nestálosti: Vuk Vrčević vypráví: Kdyby nebožtík otec můj Stefan byl měl synův mnoho — jako na př. Jug-Bogdan, odkud jsou se zvali Jugovići —: mne i moje bratry málo kdo by nazýval Vrčevićem, nýbrž Stefanovićem neb Stevovićem; a i dnes kdybych se vrátil do Risanu, nazývali by mne »Vuko Stevanov« a málo kdo »Vuko Vrčević« (Bogišić, Gragja, str. 16).

Řekne se: Na jménu samém nezáleží, ale na koncovkách: z toho, zdali místní jména určité krajiny končí se na -ov (na př. Dalechov, Bolechov), neb na -ice (Dalechovice, Bolechovice), neb pouhým plurálem (Dalechy, Bolechy), mnoho lze pro dějiny osídlení vyčísti. Tak činí zejména Piekosiński (Ludność wieśniacza w Polsce w dobie Piastowskiej. W Krakowie 1896. 8° str. 4 sqq. Zvl. otisk z 1. dílu Studyów, rozpraw i materiałów z diedziny historyi polskiej i prawa polskiego); s jakým výsledkem, seznáme doleji.

[62]) И ако се оу жоупи жирь роди: тога жира цароу половина а томоу властелиноу, чиа ѥ дрьжава, половина. (Duš. zák. čl. 190 (43) dle Nov. — Jir. str. 336 čl. 191). Nov. str. 11. — to znamená po mém soudě: urodí-li se žalud i bukev, polovic všeho dobytka svinského, na pastvu vyháněného smí vyháněti car.

[63]) Náhlý přechod ze žďáření do polaření, t. j. ze zemědělství extensivného, ladového, do zemědělství intensivného, oborového, s rolemi pro všechnu budoucnost vymezenými a od ostatní půdy odloučenými, přivádí národ na dlouhou dobu

viny stávaly se realnými, a baštiny srbských sedláků, meropchů, rozložené po polovici selské, podléhaly ovšem potomstvenným právem dědickým stálému dělení a drobení se, bylo tudíž polstvo jedné kući náležející stejně rozptýleno v parcelách po chataru, jako v Čechách a vůbec na celém světě.

Obě poloviny, panská i selská nečinily o sobě prostorných celků, nýbrž prostupovaly se v kusech, aby nestejnost v plodnosti byla vyrovnána a aby pán i sedlák díl měli v každém obůru, či straně. Byla tedy polovina panská v kusech, stlpy zvaných a robotou meropskou sdělávaných [64]), s půdou poloviny selské promíchána.[65])

Tu mívala již i každá kuća dědičnou půdu trvalou [66]), soukromou, »baštinu zemlju«, kterou mohl zemljan naložiti dle libosti, i části z ní odciziti[67]); jinak baština dělila se mezi potomky pokolenně, neb jak Rusové trefně říkají: potomstvenno.

---

na mizinu, ale panovník stává se Kroisem, ježto náhle disponuje nad ohromnými plochami půdy nesdělané, kterou přenechává ke kolonisaci cizincům, pokročilejším, za podmínek zcela jiných, než lid domácí do té doby uvykl a dovedl obdělávati půdu.

Národové uralští a středoasijští hynou, když jim se béře odvěké právo, k nedbalému žďáření devastovat lesy; tím jsou nuceni, půdu lépe spracovávat, nevědouce jak, a hnojit, nemajíce čím.

Nejrozumněji si počínali králové uherští vůči lidu maďarskému, jehož nenutili násilím k přechodu tak náhlému a vyslyšeli tužbu národa, obsaženou v těchto slovech suchých ale hrozných: ..... asseruerunt, se super sua propria terra non posse commorari, si ipse comes ... suam terram separaret ab eisdem (Monumenta Hungariae hist. I. 9: Codex dipl. Arpad. IV. Pest. 1862 str. 95. Tagányi, l. c. str 123).

U Srbů dle všeho přechod byl velice ponenáhlý. Ba zdá se, že jen tureckému hospodářství mají co děkovati, že pokrok zemědělský nevykoupili velikánskou ztrátou půdy národní.

[64]) Arhangj. chrysobull Dušanův praví: . . . да оноу-зи землю, кою ѥсть была цркькви оузета оу нихь селѣ: тоу-зи землю да си подѣле и да си ю имаю, а да ороу цркькви на Брьништи на стльпѣхь црькковнихь што имь ѥ законь три дьнiи ѥсени заманицомь (o zamanici viz Nov. 216 sqq) и трiи дьнiи прѣма лѣтние (k jaři), и бѣдвоу (o bedbě viz Nov. 218 sqq.), и трiи дьни сѣна да косе на Брьништи заманицомь; а инамо да ихь не женоу на сѣно ни на оранниѥ: и все да сврьстоую како имь вели игȣмьнь, а ине работе да имь нѣсть (Гласник, XV 1862 str 276 sq. — Nov. 220).

[65]) Týž chrysobull: И оу Ставици стльпь землѥ Долци, и оу горнѥи Брьништи стльпь за коуками (za selskými staveními), и двaa стльпа прѣма коукахь. и стльпь подь поутемь (pod cestou), и тизи вьси стльпи с мегыми како соу испрьва били цареви (Гласник, XV. str. 275. — Nov. 160).

[66]) Týž chrysobull: И оу Ставици — kde bylo tolik stlpů crkovných — попь Трошань и брать моу Толоѥ и Прибоѥ [сь] своимь ждрѣбиѥмь и сь мегыми.

[67]) Dušanův zákonník čl. 174 (89). — Flor. II, 167. — Jir. str. 304 č. 176 — stanoví: Людiе землѣне, кои имаю своѥ баштиноу, землю и виноградѣ и коуплѥнице, да сȣ вольны ѡть своихь виноградь и ѡть землѥ оу прикию (prćiju) ѡтдати или цркькви подложити, или продати: а иииȣ да ѥсть работникь на том-зи мѣстѣ ѡномȣ-зи

Že by kdy a kde v Srbsku, neb vůbec kde na světě bylo bývalo nerozdělené baštiny rodové, neb nějakého свободнаго общиннаго землевладѣнія, nevěřme, to náleží mezi zelenohorské bájky; vždy a všudy děje se zemědělství individualně, každá rodina těží z půdy na svůj vlastní vrub, a i Vlasi pastýři dělívají planinu mezi sebou po rodinách rok za rokem! [65])

Zeměpán mohl darovati buď celou zemlju v chataru, obě polovice — t. j. polovinu panskou in re a z polovice selské požitky: daně a roboty i pokuty [66]) — neb jen polovinu selskou [67]). aneb polovinu svou, královskou [68]), aby ji obdarovaný osadil lidmi svobodnými i nevolnými dle libosti aneb dal na zákup (kupljenice). Tito kolonisté měli býti osazováni tak, aby přišli k sobě vždy sokalnik k sokalnikům, meropch k meropchům, na prospěch hospodářské manipulace, [69]) leč ve skuteč-

---

господарꙋ (=pánovi, vrchnosti) чїе боудѣ село . . . Zde jest tudíž řeč o zemljanech pánovi některému (caru, crkvi neb vlastelinu) podčiněných: o osobně svobodných sedlácích, jinak meropsi zvaných.

[68]) Les pâturages sont, de temps immémorial, divisés entre les différentes tribus nomades; et leurs chefs, en vertu de l'autorité patriarchale en font annuellement la répartition par familles ou associations... (Pouquille, II, 209. — 2. vyd. str. 383).

[69]) Dragutin stanoví o své donaci (as 1276–1281) Chilandaru: И сиꙑ села, коꙗ приде кралѥвьство ми сеи светѣи црькви, земле црькви половꙑна а людемь половина (Споменик III, str. 11).

[70]) Tak darována Chilandaru 1355 Dušanem »оу Зетє половина Каменица сь людьми именємь Момишикꙑ, и на Моравє половина ловница, како то ѥ и прѣждє было« (Флоринскій, Афонскіе акты str. 74. — Nov. 238).

[71]) V chrysobullu Uroše I. manastiru limskému (kol 1234—1264): . . . Село Поныкьви . . . а заселꙑ ѥмю Бюка оу Чрьнои Горꙑ [п]оль землє и сь мегамꙑ, како ѥ ѡть приде было (Споменик, III, 10. — Nov 164.)

[72]) Dečanský chrysobull: Ꙁемлꙗ црьковна да се никомоурє оу вьхь нє дава. Я кто придє к црькви: ако ѥ сокалникь, да се к'сокалникомь посади; ако ли ѥ мѣроп'хь, к'мѣроп'хомь, г'дє боудє ѡбилиѥ землѥ. — ѡдтєса да нѣ ни ѡт когарє села ни болꙗриноу, ни сокалникоу никомоурє (patrně proto, aby nebyla zkracována pastva na strništích a úhorech), развѣ комоу га крал даа. Я за ратаѥ колико има игоумень плоуговь оу коѥмь селѣ, ѡд тога села да постави ратаѥ, кога хоће (chce) . . . (Гласник, II/XII, str. 62.) — Chrysobull svetostefanský: Землꙗ црьковна ни оу вьхь ни оу подораниѥ ни оу сѣдениѥ никомоу да се не даѥ. Отьтєса оу всои ѡбласти црьковнои да нѣ. И ако нѣ ратаи, да мѣроп'си редомь црьковнꙑми колми ѡрю (vyd. Jagićovo str. 26, Kovačevićovo 7). Tato místa jsou velice poučna. Králové srbští byli patrně dobrotiví lidé a výborní zemědělci. Vyměřili přesně všem třídám obyvatelstva daně i roboty, nad něž žádný pán nesměl více požadovati; zde pak hleděli půdu crkovnou udržeti v dobrém stavu, nařizujíce, by byla sdělávána v režii vlastní skrze rataje (patrně otroky) neb subsidiarně skrze meropchy. Nikdy neměla býti dávána v jakýkoli druh nájmu, neb podorání, t. j. asi tolik jako na polovinu, neb jinak. Tento způsob, kterým hynula půda i stavení zanedbáváním, znám byl Slovanům balkánským již z dob byzantských (ἡμισεία), jak nás poučuje Konst. Jireček (Cesty po Bulharsku str. 129 sq., 409). Ispolica jest vždy úkazem zemědělského úpadku. Friedrich II., král pruský, ji potlačoval a nic se neohlížel na nářky sedlákův, zvyklých dávati jen půl osevu, kdežto přišlý Polák svým

nosti sedívali »zajedno«, t. j. pohromadě v jednom panském selu otroci i meropsi a následek toho byl, že těm a takovým meropchům bylo úročiti a robotovati s otroky stejně.

O tom jedná onen článek 67 (48). Dušanova zákonníka (Jir. str. 284 čl. 66; str. 316 čl. 66. — Flor. I, 24; II, 70; III, 58.) Jagićem uvedený, jemuž však lépe lze porozuměti v souvislosti s článkem jiným, který ve všech rukopisech následuje hned na to (u Novakoviće čl. 68 (47). — Jir. str: 284 čl. 67; str. 316 čl. 67. — Flor. I, 25; II, 71; III, 59):

čl. 68 (47): **Меропьхомь законь по въсои земли**: **оу недєлѥ да работаю два дьни проніароу** (ravan. ruk. má místo tohoto slova: **господароу**, t. j. vrchnosti) **и да моу дава оу години перьперȣ царевоу, и заманицомь**[73]) **да мȣ сена коси дьнь единь и виноградь дьнь единь: а кто не има виноградь, а шны да-мȣ работаю ине работѣ дьнь. И што оуработа меропьхь, то-зи въсе да стежін а ино прѣзь законь ништо да мȣ се не ȣзме.**

čl. 67 (48): **О отроцѣхь и меропсѣхь. Отроци и меропьси, кои сѣде заедно ȣ едномь сѣлѣ, въсака плакꙗ коꙗ приходи, да плакꙗю въси заедно на людін; како платȣ плакꙗю и работоу работаю, тако-зи и землю да дрьже** (ruk. Prizrenský).

Ravanický rukopis má tento text: **Посадніци и баштиници, коѥ сѣде оу єдіномь селоу, вьсака плата, коꙗ пріходить, да плаћают заѥдно; како землю дрьже, тако и да плаћают платоу.**

Dušanův zákonník článkem 68 (47). stanoví meropchům po celé monarchii povinnosti veskrze pevně vyměřené, nad něž proniar, čili gospodar, t. j. pán, vrchnosť, nechť již církevní, či světská (král neb vlastelin) nic žádati nemá. [74])

Leč čl. 67 (48). jedná o meropsích bezzemcích, jak Novaković (str. 174) bystře postřehl, tudíž o lidech osobně sice volných, leč osedlých na půdy polovině panské, jinak kolonisované otroky a kým kdo přišel. Tato panská půda zatížena byla ovšem dle zcela jiného principu, než baštiny meropské, ne dle kučí, nýbrž jak se zlíbilo gospodaru (vrchnosti), neb jak tento v zákupech ujednal; čl. 67 (48). předpokládá rozdělení platu,

---

potahem a nářadím půdu dělával a půl semene dodával, půl sklizně odváděl a druhou odvážel pro sebe. Po zákazu sedlák majitel nějaký čas třel nouzi ale zenáhlu, ježto se musel přičiniti sám, statek zvelebil, a říše, tolika válkami navštívená, zotavila se v málo létech (Jacobi, Ländliche Zustände in Schlesien während des vorigen Jahrhunderts. Breslau, 1884, str. 20, 21, 30 sq.). Co zde Friedrich II. na veliký prospěch státu zavedl, to bylo téměř půl tisíce let dříve předmětem promyšleného zákonodárství slavných králů srbských.

[73]) o zamanici jedná Nov. str. 216.

[74]) Arhangj. chrysobull Dušanův: . . . а да ороу црькви . . . що имь ѥ законь . . а ине работе да имь нѣсть. (Гласник XV, 277).

tudíž i půdy »na ljudi«, dle hlav, tedy ne jinak, než na ždrebije, rovnoměrně, asi jako u nás dle lánu, mansu. Tu nemá meropch práva odvolávati se na privilej stavu svého — čl. 68 (47). — odmítati povinnosti, koja prichodi da plaćaju vsi zajedno na ljudi; zde, na panské půdě, jest roven otroku; nechce-li se tomu podvoliti, tož nechť opustí ždrebije. Vždyť i pop bezbaštinik, jak hned doleji seznáme, převzal-li více půdy panské, než co mu jako popu bylo zákonem stanoveno, od tohoto plus povinen byl robotou po zákonu; ba i **властєлє, кои сє ѡбрѣтаю оу цръквє, да ѡроу всакога жита** (t. j. k ozimu i jeři) **бѣдбоу**[75]), **и що оузорє, да завлачи, и сѣна да коси дьнь** .... nařizuje Dušanův chrysobull arhangjelovský[76]); a že mohl gospodar na své, panské půdě naseliti, koho mu libo bylo, vidno n. př. z chrysobullu dečanského z r. 1326: .. **и по томь колико си можєт насєлити свєтаꙗ цръкви, да си насєлит люди, или цръковных или свободных оу всакоу свободоу ѡть всѣх работь кралѣвьства ми малих и вєликых.** (Nov. 142).[77])

Způsob, jakým si vrchnost na půdách panských zakládala kolonie, byl celkem jednaký po celém světě: země kus jako kus, osedlý jako osedlý; ustanoveny roboty a platy podle kusu půdy; buď dle drobného výměru, dle kbelu, jako v chilandarském Praktiku vydaném Uspenským, neb dle hospodářské jednice určitého rozsahu, lánu, mansu, **ждрєбиѥ**; na koloniích takových nic, pranic není lidového, svobodného, nerku-li prastarého, a co v článku 67 (48). Dušan, totéž mohl stanoviti i stanovil kterýkoli panovník světa, slovanský i neslovanský.[78])

---

[75]) o bedbě jedná Novaković str. 219.

[76]) Гласник XV, 305–6.

[77]) Гласник XLIX, 363.

[78]) Tak na př. 1086 Vladislav (Erben, Regesta str. 72) daruje klášteru opatovickému ... villam Ossicz cum omnibus servitute mancipatis ... Sciendum quoque est, ut si quis liber in eorum possessiones transierit et predictas terras ... possiderit, simili servitute sit adstrictus et servilia opera impendat et absque tributo regis permaneat; dle toho daroval i kdosi r. 1115 klášteru kladrubskému (Erben 90) ... terram ad aratrum ... ea conditione, ut si filius ejus voluerit abbati servire, serviat pro terra; et si noluerit abbati servire, solvat hospitalitem et cetera. (Srovnej str. 52 mojí »Knechtschaft in Böhmen«. Prag 1890).

777 bavorský vévoda Tassilo III. dává Kremsmünsteru mezi jiným totum et integrum . . . locum et XXX Sclavos (tři dekanie) ad Todicha cum opere fiscali seu tributo iusto. Tradimus autem et terram, quam illi Sclavi cultam fecerant sine consensu nostro . . . 791 Karel Veliký donaci tuto potvrzuje a dále praví: . . . Similiter et in alio loco . . . Eporestal, terram illam, quae simili modo absque licentia Thassilonis fuit stirpata . . . Homines tamen . . . supra ipsam terram commanentes, si voluerint jam fatam terram tenere ad serviendum . . . casae Dei, teneant, si vero noluerint, liberi discedant (Urkundenbuch des Landes ob der Enns. II. 3. 5).

Zemlje polovinu selskou a polovinu panskou předpokládají implicite články Dušanova zákonníka o popech (Nov. 166 sqq.)[79].

Pop baštinik měl svou po otci zděděnou baštinu zemlju, stas, skládající se nejméně z tří »niv«, rovnoměrně rozložených po všech obůrech[80]), a to ovšem v polovině, která náležela sedlákům meropchům; proto se také v zákoně podotýká, že pop baštinik jest osobně svoboden a že nesmí býti s baštiny své sehnán, což se ostatně rozumí samo sebou i o každém meropchu baštinikovi. Pop, který nemá baštiny, který nemá svého stasa, tomu byla vrchnost povinna dáti — ovšem z poloviny své, panské — tři nivy zákonité, t. j. v každém ze tří obůrů přiměřený kus, což vše dohromady slulo ždrebijem[81]) jako u každého jiného kolonisty.

Všímněme si, že hospodářství popa baštinika slove v čl. 65 (73), stas, ježto půda meropská, potomstvenno zděditelná rozpadala se v usedlosti nestejně veliké, na které se terminus ždrebije nehodil.

»Stas« by tudíž znamenal zde tolik co v Slezsku »dziedzina« (hereditas), ždrebije tolik co laneus, mansus. V četných případech terminu **ждревиѥ** užíváno bylo ovšem nesprávně.

---

[79]) (dle Nov. Čl. 31 (72). a 65 (73). — Jir. str. 278 č. 29. — Flor. II 38, 39, III 33, 34):

Čl. 31 (72): И поповѣ баштини[ци] да си имаю свою землю баштиньноу и да сѹ свободни. А ини поповѣ, кои не имаю баштине, да имь се даде три нивѣ законитѣ, и да естъ поповьска капа свободна. Ако ли некѥ оузме ѡть те-зи землѥ, да работа црькквамь тъ по законоу (Prizr.).

Čl. 65 (73): Попь, кои не има свога стаса, да мѹ се даде ·г· нивѣ законите, и попь кои ѥ годѣ, ѡтъ свога господара да не греде никамо. Ако ли га господарь не име хранити по законоу, да доиде къ своемоу архиерею, и архиереи да рече ѡномоу-зи властелиноу, да храни попа по законоу. Да ако ѡнь-зи господарь не име чюти, да ѥстъ попь свободьнь коудѣ моу годѣ. Ако ли боудѣ попь баштиньникь, да га нѣсть вольнь ѡтгнати, тькьмо да ѥсть свободьнь (Prizr.).

Rukopis Ravanický má čtení: Попови, кои соу баштиніци, да имѣю свою баштіноу и землю, да соу свободни; а оне попови, кои не имеют своѥ баштіне, не соу оу баштіни црьковнои, да имь се дадоу ·г· нивѣ законитѣ и да иде црькви доходакь по законоу; и баштиноу црьковноу никтоже продати ні коупіти можеть, кроме промешіти близь црькве.

[80]) jinak by se mu nedostávalo jeden rok ozimu a druhý rok jaře.

[81]) Dečanský chrysobull: Поповьсци синове кто книгоу изоучи, да стои с оцемь на своѥмь ждрѣбию; ако ли книге не изоучи а ѡнь да ѥ мѣропхь . . . (Гласник II/XII, 62. — Nov. 227.). — Dušanův arhangj. chrysobull: И оу Ставици попь Трошань и брать моу Толоѥ и Прибоѥ [сь] своимь ждрѣбиѥмь и с мегами . . . Попь Храниславь . . . сь вьсѣми своимь ждрѣбиѥмь и с коупльѥницами и сь всѣми правинами, на чемь га ѥ застала црькви . . . (Гласник XV. 275–276) Nov. 163, 249.

Přijav pop bezbaštinik ždrebije na půdě poloviny panské, eo ipso stal se nevolným (od svoga gospodara da ne grede nikamo), ale z toho ždrebije neúročil, aniž robotoval (i da jest popovska kapa svobodna).[82] Převzal-li však více půdy panské nad ždrebije (t. j. nad ty tři nivy zákonité), tož byl povinen z tohoto plus robotovati crkvi (po mém soudě gospodaru svému vůbec, i světskému) po zákonu, t. j. jako každý jiný kolonista otrok neb meropch bezbaštinik.

Tím bych byl s výkladem obou pochybností páně Jagićových hotov i doufám, že se mi podařilo dokázati, že nic v oněch dvou citátech není, co by podporovalo domněnky Uspenského a ohrožovalo skálopevný a nerozborný důkaz Novakovićův, že velká zádruha srbská jakožto instituce lidová jest novotvar z dob tureckých. Dále jsme seznali, že zádruha vůbec, t. j. kuća o dvou neb více ženatých mužích, jichž společný předek na živu již není, jest nutným důsledkem recepce římské capitatio: caput = bini ac terni viri, quaternae vero mulieres. Dříve zádruhy nebylo a býti nemohlo, a hádání se o tom, zdali staří Slované žili v kommunismu půdy neb inokosně, jest bezpředmětné, ježto půda tehdy byla sama o sobě bezcenná a vůbec nebyla předmětem vlastnictví nižádného, tudíž ani společného ani osobního. Jen těžení, dočasné těžení z půdy dá se předpokládati a to nikoli těžení kommunistické, nýbrž individualné, jak to víme o všech primitivných národech světa bez vyjímky; vůči této bezvýjimečné souhlasnosti představa o staroslovanském jakéms kommunismu neobstojí.

* * *

Když jsem tuto práci in merito zakončil, vyšla kniha: Rodinný nedíl čili zádruha v právu slovanském. Sepsal Karel Kadlec. S podporou České Akademie. V Praze 1898, kterou pan autor sám charakterisuje (str. 40) slovy:

»Uváděti doklady zádružného zřízení jihoslovanského z dob starých nebylo by vlastně ani třeba, poněvadž nikomu nemůže důvodně napadnouti, že by zádružné zřízení bylo teprve výtvorem poslední doby. Jeť naopak samozřejmo, že soudobé stadium slovanského zádružného zřízení jest jen vzdálenou fasí posloupného vývoje počínajícího se od dob zahalených temnotou šerého dávnověku.«

---

[82]) Jen robotami drobnými, bezodkladnými, jako kopání vinohradu, povinen byl každý, и попь и диꙗкь и штрокь . . . и на накосницоу ксакь да излѣзе, кто може косоу дрьжати . . . разкѣ попа . . . nařizuje chrysobull svetostefanský (vyd. Jagićovo str. 24, Kovačevićovo 6.). Nov. str. 217, 220.

Z těchto slov, s obsahem knihy souhlasných, vysvítá, že práce páně Kadlcova se má k práci mojí jako ***a*** k ***non a***. —

V listopadu vyšla stať: Gemeinderschaft und Hausgenossenschaft. Vortrag gehalten . . . von Georg Cohn, ord. Prof. a. d. Univ. Zürich. (Zvláštní otisk z Zeitschrift f. vergl. Rechtswissenschaft. XIII. Stuttgart 1898/99). Zde s úžasnou pílí sneseno vše, co kdy bylo o předmětu tom napsáno, pokud se mohl autor o tom dověděti, v celek po literarní stránce neocenitelný. Po stránce věcné ovšem nelze zamlčeti, že se tak stalo bez výběru, bez kritiky a že i celé nazírání Cohnovo jest staré, překonané: »Nach den Forschungen Laveleye's, Maine's, Hearn's, Kohler's, Leist's und Post's — tedy autorit v této otázce dnes již většinou nekompetentních — kann es als eine urgeschichtliche (!) Erscheinung von allgemeiner Geltung angesehen werden, dass sich mit den ersten Ansiedlungen der geschlechtsrechtlichen Verbände, Gruppen von meist blutsverwandten Personen unter einem Familienhaupt zu einer Rechtsgemeinschaft mit gemeinsamem Haushalt und gemeinsamem Vermögen, oft auch mit gemeinsamem Ahnenkult absonderten . . .« (str. 50—51).

O Slovanech pojednává na str. 99—113 s velkou chutí, ale nemaje zdrojů lepších, většinou na základě předloh dávno již zastaralých (Maciejowski) aneb přímo špatných (de Laveleye a j.). »Den festesten Halt hat die Hausgenossenschaft in Montenegro« (str. 105) jest nesmysl, za nějž zodpověden jest této chvíle Miler.

Bylo by nerytířské, příti se s Cohnem, jenž nemůže být ani orientován, o to, zdali jest pravost Rukopisu Zelenohorského pouze »dahingestellt« (109); fatálnější jest, že pan professor o tom, co jest ruský міръ, nemá ani nejmenšího ponětí, a hledá poučení o tom u osob věci naprosto neznalých.

Po stránce věcné jest práce Cohnova, pokud Slovan se týče, naprosto bezcenná. Ne jeho, nostra culpa, ježto sami o vlastní své minulosti tak málo správného dovedli jsme dosud vynésti na světlo denní.

Cohn učinil co mohl, snesl, co jest předmětem víry slovanských millionů, ultra posse nemo tenetur.

Neocenitelný příspěvek k poznání vzniku zádruhy u Skandinavců i Švýcarů podává autor na str. 79: »Wie in Norwegen und beim Schweizer »Fall«, leisten auch die schwedischen Gemeinder, solange Gemeinsamkeit des Mahls besteht, alle zusammen nur Eine gesetzliche Abgabe (Vieh- u. Saatsteuer), auch wurden sie durch den Heerdienst Eines von ihnen sämmtlich liberiert; erst mit der Scheidung »in Malzeit und Mal«, mit der Aufgabe der gemeinsamen Küche trat die Leistungspflicht für jeden ein.«

Tedy totéž na germanském severu, co na slovanském jihu: zádruhu drží daň podymná!

Do jakých podrobností i v slovném znění může dostoupiti shoda na místech od sebe velmi vzdálených, poučuje srovnání jednoho odstavce ve westgötalagen (götském zákonníku ze stol. XIII.) se čl. 70. (49) Dušanova zákonníka:

Sitzen mehrere Leute auf Einem Hof, und geschieden in Malzeit und Mal, so leiste jeder von denen seine gesetzliche Abgabe. Sind diese zusammen um Asche und Tisch, sollen sie leisten alle Eine Abgabe.[83])

И кто сє ѡбрѣтє оу єдинои коукѥ, или братеньціи, или ѡтьць ѡть сꙑновь, или инь кто ѡдєльнь хлѣбомь и иманіємь: и ако боудѣ на єдномь ѡгништіи, а тємь-зіи одѣлѥнь, да работа ꙗко иніи маліи людіє.

Kdyby car Dušan nebyl měl do Švédska tak příliš daleko, tož by dnes byl v důvodném podezření, že opisoval z westgötalagen.

* * *

V znamenité stati své o šlechtě starohrvatské V. Klaić[84]) předpokládá zádruhu i u hrvatských plemićů, a to jako již dokázanou učenci dřívějšími: Odvolává se na proslulou studii Račkého o pravěku hrvatském;[85]) Rački se tam odvolává na Herm. Jirečka, Slovanské právo, I. 40 sqq; Herm. Jireček stojí na půdě Rukopisu Zelenohorského.

Padl RZ, a řadě falsátorem podvedených není a nebude tak brzo konce!

Sám pak uvádí Klaić zádruhu šlechtickou as o 70 duších z r. 1490:

»Draškovići . . . su 1490 osnovali na vrhu Gradčina samostan sv. Pavla . . . i nadarili . . . svojom plemenitom plemenštinom. Iz dotične darovnice razbiramo, da je hiža Draškovića u ono vrijeme brojila preko 35 muških glava, dakle čitava hiža ili zadruga nekih 70 duša. Da su prosječno sve ostale hiže u plemenu imale toliko duša, to bi pleme Mogorovića u Lici na koncu 15. stoljeća brojilo do 3500 duša« (Rad, CXXX, str. 49)

Především třeba podotknouti, že předpoklad: da su prosječno sve ostale hiže u plemenu imale toliko duša« jest nepomyslitelný, počet 3500 duší nepřijatelný, ježto povstal řešením rovnice o jediné známé a — o čtyřicetidevíti neznámých.

---

[83]) K. v. Amira, Nordgermanisches Obligationsrecht. I. Altschwedisches Obligationsrecht. Leipzig, 1882. str. 187.

[84]) V. Klaić, Hrvatska plemena od XII. do XVI. stoljeća; Rad Jugoslavenske Akademije, knjiga CXXX U Zagrebu 1897. 85 stran.

[85]) Fr. Rački, Hrvatska prije XII. vieka glede na zemljišni obseg i narod; Rad, LVII. 1881, str. 130—131.

Nyní přihlédněme k listině samé:

» . . . Mi . . . plemeniti ljudi Draškovići iz sela Zažićna Dolnega, fundaturi crikve i molstira . . ., na kihь deli imin'ja e vrhь, ki se zove Gradčina, na kom' ta crikva i molstirь rečeni postavlen' i sazdan' e . . .

Naiprija vsi kupno i edinno, buduće sa vsimi ostalimi općenici v seli našem' rečenom' Zažićna Dolnega i kotara negova, ta isti vrhь dasmo i oslobodismo i dražicu više vrha rečenoga na stranu od sela, ka e z bure, i poredь drugu dražicu, v koi e japnenica bila, i tako vdile od pola do pola priko do zasel'ja.

[I:] I k tomu Petrь, sin' Karinov' i s sinmi svoimi Tomašem' i Ivanom' daše zemlje vnutrnne pod'košne [už'] 5 i po, pod put', ki grede od sela v zasel'e, poda-t' isti vrhь, na kom' e crikva i molstirь više blata dugoga. I takoe daše blata pod lopatu uže 1 i po.

[II:] Iošće Šimun', sinь Jurjev' i s sinmi svoimi Tomašem' i Grgurom' i Mihovilom'; i takoe Petrь, brat' Šimunov' i s sinmi svoimi Jurjem' i Dujmom' i Ivanom'; i takoe sinovci nihь, sinove Lukini, Barić' i Jurica; i Vid' brat' Šimunov' i Petrov', i s sinom' svoim' Mikulom', sinove i vnuci bivšega Jurja Draškovića: ti vsi kupnice i edinno daše zemlje podkošne už' 12, li poli tu zemlju više rečenu.

Iošće Šimun' i Petrь i Vidь i sinovci nihь i sinove nihь više rečeni daše vsi kupno i edinno vasь svoi delь blata pod Marinac', poli lapat' Karinov', zovući se na selih.

[III:] Iošće Matijac, sin' Jadrijev', i s sinmi svoimi Ivanom' i Pavlom' i Petrom', i dva brata negova Mihovil' i Jakov' i treti brat' negov' Jurai: ti vsi kupnice daše zemlje podkošne 5 už' i po. Iošće daše blata 1 uže i po do pod' lopatu skupa poli Petrova, strica nihь.

[IV:] Iošće Pavalь i Petrь, sinove bivšega Ivana, i sinovacь niju Marko, sinь Mihovilov', i sinove Pavlovi Stipan' i Tomaš': ti daše zemlje podkošne 5 už' i pol', li poli zemlju više rečenu, i blata edno uže i po, li poli više rečene dele.

[V:] Iošće Karin', sinь Stipanov', i Ivan' sinь Martinov', pridivkom' Rogutići, daše zemlje podkošne už' 9, li meju tom' zemlju više rečenom'. Iošće daše blata 2 uži pod' vrhь rečeni, li poli zemlju fratrsku rečenu; a na stinicahь daše 2 uži sinokoše; v zasel'i daše už' 8, li meju zemlju više rečenu fratrsku.

[VI:] Iošće Juraj i Stipan', sinove bivšega Ivanuša, i sinovacь niju Ivan', sinь Jurjev' Šimun', i sinove Stipanovi Grgurь i Ivan': ti daše lapat' edanь užь 5 na selihь, i blata daše 1 uže i po, li poli više rečene dele.

Iošće Petrь i Matijacь [totiž: I a III] i s svoimi vsimi višerečenimi daše zemlje už' 11. — Iošće Šimun' i Petrь i Vidь i s sinovci i s sinmi svoimi više rečenimi [II] daše zemlje za sinokošu v zasel'i už' 7 i po. — Iošće Matijac' z bratom' i svoimi više rečenimi [III] daše pod vrhь, kadi sanam' stae, 1 lapat' 3 uža. — Iošće Pavalь rečeni i z bratom' svoim' rečenim' i s svoimi više rečenimi [IV] li v zasel'i daše zemlje 2 uži i po. — Iošće Juraj i Stipan' više rečeni i s svoimi više rečenimi [VI] li totu daše zemlje 2 uži i po. — To mi vsi kupno i edinno više rečeni Draškovići vlastite i od nikogare neoporočne plemenite plemenšćine naše više rečene punom' broem' više rečenomь vladanskom' merom' v mestihь više rečenihь va okruzi kotara našega . . . Zažićna Dolnega . . . darovasmo.

I k tomu im' pridasmo vasь del' vsihь općin našihь k tomu pristoećihь, vode i vodotiči, i malina i malinića, i studenac', i jazov', i putov' kolnihь i pričnihь, i staz', i driv prudnihь i neprudnihь, i drv i drvosiči, i gore vse edne i druge prudne i neprudne, i vse . . . v maloi strani, i driva i kamika, i vsega pristojan'ja mala i velika va vsihь općinahь našihь kotara našega rečenoga, da ovi . . . volni budite redovati i juživati i pasti i sići i voziti i vzimati, i gragu vsu vzimati, i vzimati i voziti i grabiti po redu s nami i brez' nasь sa vsom i sa vsakom' oblast'ju i slobodšćinom' . . . kakono vlastitu rič' svoju . . . I na to dasmo . . . ta našь list' otvoren' pod' našь pečat' plemenski navadni visući . . .« 1./XI. 1490 . . . (Acta Croatica. Listine Hrvatske. Izdaje Ivan Kukuljević Sakcinski. U Zagrebu 1863, str. 140. Transkripci laskavě obstaral prof. dr. K. Štrekelj).

Třicet pět osob, potomků Draškových, zakládají klášter a k tomu cíli především darují *vsi kupno i jedinno, buduće sa vsimi ostalimi općenici v seli našem rečenom Zažićna Dolnega i kotara negova*: vrch, který se zove Gradčina.

Z údaje toho především vidíme, že toto selo Draškovićům nenáleželo celé, nýbrž že na kotaru Žažićna měli zboží i jiní ještě šlechtici, příbuzní či nepříbuzní. O jednom takovém zmiňuje se listina od 1. května téhož roku: Plemenit človik Ivan Račić, buduéi prokuratur svoj i svoga brata Martina, prodává Matijovi Draškovići svou plemenštinu v Zažićnu Dolnjem.[86]

Od těchto ostatních općeniků, sousedů, byli Draškovići zbožím odděleni, jak se zdá, na dobro, nemajíce s nimi as žádných općin společných, jak vysvítá z údaje: *I k tomu im pridasmo vas del vsih općin naših k tomu pristoječih.* Měli as tedy, opakujeme, Draškovići na kotaru Žažićna općiny pro sebe, od općin druhých općeniků oddělené. A na općinném dílu Draškovićů ležel onen vrch Gradčina (*: Mi . . . Draškovići . . . na kih deli imanja je vrh, ki se zove Gradčina . . .*). Co všechno bylo općinou, vyjménováno na konci listiny: Draškovići přidávají vas del vsih općin naših k tomu pristoječih: *vode i vodotiči, i malina i maliniéa, i studenac, i jazov, i putov kolnih i pričnih, i staz i driv prudnih i neprudnih, i drv i drvosiči, i gore vse jedne i druge prudne i neprudne*; tedy općinou jest tu, jako všude jinde na světě, vše, čeho na drobno rozděliti nelze. Mimo to, co v listině zde výslovně vyjménováno općinou, Draškovići neměli společného mezi sebou nic, jest tudíž Klaić na omylu, že 35 Draškovićů žilo v zádruze.

Dle listiny zakládá šest rodin Draškovićů klášter a daruje k tomu cíli z općiny jim společné díl a vedle toho každá ze šesti rodin sama o sobě daruje ze svého vlastitého vlastnictví určitou část:

Rodina prvá: Petar, sin Karinov i s sinmi svoimi Tomašem i Ivanom, tedy otec se dvěma syny.

Rodina druhá: Šimun, sin Jurjev i s sinmi svoimi Tomašem i Grgurom i Mihovilom; i takoje Petr, brat Šimunov i s sinmi svoimi Jurjem i Dujmom i Ivanom; i takoje sinovci nih, sinove Lukini: Barić i Jurica; i Vid brat Šimunov i Petrov i s sinom svoim Mikulom, — sinove i vnuci bivšega Jurja Draškovića, tedy: tři bratři (Šimun, Petr, Vid) se sedmi syny a dvěma bratrovci (syny to po čtvrtém bratrovi zemřelém).

---

[86] Klaić str. 51. — Kuk., Acta croat str. 138.

Třetí rodina: Matijac, sin Jadrijev i s sinmi svoimi Ivanom i Pavlom i Petrom; i dva brata negova: Mihovil i Jakov; i treti brat negov Juraj, tedy: čtyři bratří s třemi syny nejstaršího.

Čtvrtá rodina: Paval i Petr, sinove bivšega Ivana; i sinovac niju Marko, sin Mihovilov; i sinove Pavlovi Stipan i Tomaš, tedy: dva bratří, s dvěma syny staršího a s bratrovcem.

Pátá rodina: Karin sin Stipanov, i Ivan sin Martinov pridivkom Rogutići, tedy: dva snad bratranci.

Šestá rodina: Juraj i Stipan, sinove bivšega Ivanuša; i sinovac niju Ivan; i sin Jurjev Šimun; i sinove Stipanovi Grgur i Ivan, tedy: dva bratří s třemi syny a bratrovcem.

Tážu se: Co zbylo z té prý 70tihlavé zadrugy Draškovićů?

V nejsilnější ze šesti rodin shledali jsme 12 mužských hlav; ale tu dlužno tázati se: byli-li všichni ti také již dospělí!

Po mém soudě u plemićů hrvatských o zádruze ani vůbec mluviti nelze, nýbrž pouze o šlechtické nedílnosti a to jest od sedlské zádruhy původem i podstatou naprosto rozdílno. Seznaliť jsme, že zádruha sedlská u Srbů povstala jistým systemem fiskálním, o němž u hrvatských plemićů již proto nelze mluviti, ježto jich plemenite plemenštiny byly všech daní prosty. [87])

Slova nedílnost užívám tu jen z nouze o terminus konkretnější a velmi nerad, ježto má dnes význam zcela jiný (indivisibilis), než mělo dříve (indivisus) a náleží do oné části terminologie, která do vědy přivedla jen zmatek a smyšlénky.

V jedné listině z r. 1498 nazývají se nedílní plemići condivisionales [88]); týž podivný terminus opakuje se u švýcarských Gemeinderschaftů po německu »Zusammentheilung« a po francouzsku vulgairement »rafrarachement«, ve smyslu indivision, a osoby slovou »condiviseurs«. [89])

Všímněme si, že všechny tyto významy, stejně s naším »nedílný« jsou velice ubohé, nepregnantní, nevyjadřující, co jest, nýbrž co není.

»Bratří nedílní« přece značí především jen tolik, že odděleni nejsou, tedy negaci něčeho; uvážíme-li pak, jak opravdu staré terminy právní jsou vesměs velmi konkretní, tož již z té příčiny budeme jednati opatrně, nebudeme-li míti v starobylost neb dokonce i staroslovanskost nedílnosti již předem příliš velké důvěry.

---

[87]) ... quod non teneantur aliqua predictarum generacio[num], nec eorum homines, regie maiestati solvere censum. A jinde zas: quod iidem nobiles nunquam dederint aliquod tributum, nec dacia comitibus ... Klaić, l. c. str. 9, 7.

[88]) ... fratrum et consanguineorum ipsorum condivisionalium ... Klaić, l. c. str. 79.

[89]) Cohn, Gemeinderschaft u. Hausgenossenschaft, zvl. otisk z Zeitschrift f. vergl. Rechtswissenschaft. Stuttgart 1899. str. 6, 18, 20, 41.

Již dlouho prou se sociologové o to, bylo-li původním stavem lidské společnosti vlastnictví půdy kommunistické či individualné; se všech končin světa a ze všech věků snášejí se doklady pro et contra, a výsledek není žádný, ba žádný být ani nemůže, ježto již samo dilemma jest nesprávno, oba protiklady nejsou žádnými protiklady, není pravda, že tertium non datur. Datur tertium, totiž stav, ve kterém není ani vlastnictví půdy kommunistického, ani individualného.

Dnes u vzdělaných národů takměř není půdy, která by neměla vlastníka. Ale byly doby, kdy bylo půdy tolik, že sama o sobě neměla ceny žádné, že se k ní tedy na trvalo nehlásil nikdo; tehdy nebylo vůbec žádného vlastnictví pozemkového, ani osobního, ani společného. Ne půda sama o sobě, nýbrž požitky z ní byly předmětem vlastnictví; a tu dlužno hned předem si zapamatovati, že 1. půda tehdy nevydávala pěstěného plodu stále jako dnes a 2. že primitivný člověk těžil z půdy prací ne společnou, nýbrž prací osobní, každý pro sebe sám. Z obou těchto jevů spřádal se celý, nám dnes cizí, hospodářský system, system nevázané, dočasné okkupace půdy skrze sedláky jednotlivce.

Kdo kus půdy okkupoval, spracoval sekerou, rádlem, kosou, toho byla půda ta na tak dlouho, jak chtěl; chtěl jen pokud mu dávala užitek ne menší, než kdyby okkupoval kus jiný; dávala užitek takový jen dočasně, dokud znovu nezarostla travou a hložím; pak se člověku stala nehostinnou a on táhl dále.

Dokud tedy kdo kus půdy sdělával a ho užíval, dotud pokládal jej za svůj; pak se oň již nestaral, pak kus ten již jeho nebyl: derelinkvován, splynul s ostatní divočinou okolní.

Druhý, maje sám po ruce dost půdy panenské, neokkupoval hned tak půdu, kterou před ním derelinkvoval jiný. Ježto pak všichni si tak počínali, byl tu stav, který nemůže se zváti ani vlastnictvím osobním, ani společným: jest zde něco, co nejlíp lze pojmenovati revírem, na venek sice přesně ohraničeným vůči cizím, který však uvnitř, vůči domácím a mezi ně nikterak nebyl předělen. Revír jest původně oblast pastevná a uvnitř něho probíhá, ba těká turnem z prvu zcela libovolným a nespořádaným a jen zvenáhla a postupně upravovaným sedlská »země«, kus to půdy ad hoc, dočasně okkupovaný k osevu. Půda nesdělaná: les, porostlina, pastvina, louka, má zde stonásobnou převahu, ten kousek ad hoc k osevu sdělaný mizí v ní; krajina má tu vzhled takový, jak jej líčí o sídlech Slovan pomohanských na počátku XI. věku biskup würzburský Jindřich: *tota illa terra pene silva est, Sclavi ibi habitant* [90]).

---

[90]) **Ludewig**, Scriptores rerum episcopatus Bambergensis, vol. I. Francofurti & Lipsiae, 1718. col. 1116.

Sedlák tehdy nikde nebyl na půdě sám, vždy měl nad sebou vrchnost, které úročil a později i robotoval za to, že k své obživě směl půdu kus za kusem okkupovati a dále za to, že mu panská stáda osev nespásla.

Dokud vrchnosti, t. j. šlechtě pastýřské, stačil obilný úrok sedlský, dotud si šlechta zemědělství vůbec nevšímala, a teprv když stačiti přestal, počala ve vlastní režii chápati se orby; to však bylo lze zas jen tím způsobem, jakým zemědělil sedlák sám: rovněž okkupatorsky. Tu země panská podle země selské a s ní zároveň revírem probíhala, ba těkala turnem z prvu zcela libovolným a nespořádaným a jen znenáhla postupně upravovaným; sedlák úročil pak vrchnosti za zemlju svou a mimo to sdělával robotou i zemlju panskou.

Ani tehdy nebylo ještě pozemkového vlastnictví ani společného, ani osobního; nikdo, ani pán, ani sedlák nemohl říci: tento či onen kus půdy jest můj; pán mohl jen říkati: Ti a ti sedláci v chataru sela xy úročí mi a sdělávají pro mne dočasný kus půdy, kolik třeba, jako činili jich předkové předkům mým a budou činiti jich potomci mým potomkům.

Co sedláci vrchnostem odváděli, to bylo v podstatě rentou, a ta byla ovšem bez obtíží sděditelna; synové pána dělili se po otcově smrti o rentu tu, což vlastně vypadalo, jako by se dělili o sedláky samy. Teď pochopujeme, proč za staradávna se nezcizovala půda, nýbrž lidé.

Nahoře jsme seznali, že ještě před 30 léty v západním Bulharsku na chatarech vesnických nebylo ani vlastnictví společného ani soukromého; každý sedlák zabral z půdy, které bylo nadbytek, co mu libo bylo, k soukromému, dočasnému užívání. Tomu bylo před časy i všude jinde stejně tak.

Představme si, že na takovém chataru zemědělí na př. 30 sedláků; z nich několik úročí a robotuje zeměpánu, několik církvi, a ostatní různým pánům světským; ba může se státi, že dělbou dědičnou drobí se vlastnictví renty tak, že úrok a robota jednoho sedláka náleží čtvrtinou pánu *a*, čtvrtinou bratru jeho *b* a polovicí strýci obou *c*, aniž lze tu mluviti o jakémkoli vlastnictví pozemkovém.

Klassickou půdou pro poměry takové bylo Uhersko ještě do nedávna, jak svědčí knihy pozemkové, zakládané za Marie Teresie, v nichž hemží se drastickými doklady. Na př.: *agri non sunt sub calcaturis* (*v obůrech*), *sed quoniam esset amplum territorium, ubi quantum cui placet, ibi arare potest.*[91])

Statut města Debrecína z r. 1673 stanoví: »*kdo okkupuje kus lada, neb chce zorati senokos, může si sdělati, kolik chce, leč učiní-li v práci přestávku, tož může*

---

[91]) Tagányi Károly, A földközösseg története Magyarországon. Zvláštní otisk z »M. Gazdaságtörténelmi Szemle«, Budapest, 1894. str. 12. Po německu, bez citátového apparátu, s názvem: »Geschichte d. Feldgemeinschaft in Ungarn« v »Ungarische Revue« XV. 1895. str. 108.

kdokoli jiný půdu tu si přivlastniti, kdo právě přijde dřív.« — V konskripci Jazygie z r. 1720 čteme: »*ubi quis primam cespitis araturam faceret, eandem terram quasi pro sua reputaret*«, a v stejnodobé konskripci župy Bikešské: »*agros juxta praxim loci pro lubitu eligere, ac ubi melius placeret, usuare et colere solerent*«. I město Pešť mělo ještě r. 1720 veškerou půdu v nedílu, »*ubi quis in campum invenit aptiorem et alicuius spei terram, libere erga vires suas excolit et inseminat*«.

Zajímavo jest, jak si počínaly různé ty vrchnosti uvnitř takového chataru: Dokud bylo půdy až nazbyt, ponecháváno vše přirozenému rozrodu lidu osedlého. Tak čteme v jedné listině konfirmační kapitoly Aradské z r. 1197, v níž napřed vyjménováni byli u každé vesnice osedlí zejména: »*Unusquisque istorum sortem habet cum villanis et si numerus ipsorum creverit, crescunt et sortes*«.

Tyto sortes těkaly prostranstvím ohromných chatarů vesnických a sedliska stěhovala se s sebou. Ale kostely nemohly se stěhovati i nařídil král Ladislav Svatý, aby vesnice se příliš od svých chrámů neoddalovaly.

Ačkoli pak požívací práva lidu osedlého byla dědična a vrchnost práva neměla, cizí lid mezi osedlé své sázeti a takto na škodu lidu domácího sortes rozmnožovati uměle, tož se to přece ve skutečnosti dálo; kde chatar selský náležel vrchnosti jediné, tam taková vsouvání ucházela pozornosti zeměpanské, jinak však bylo tam, kde chatar náležel vrchnostem několik, které si zvykly, osazovati na chataru každý pro sebe osedlých co nejvíce; měla-li na př. vrchnost *A* ve vsi *B* jen 4 sedliska, na něž však posadila 10 osedlých, tu chtěla míti z chataru, který nebyl nijak předělen, pro všech deset tolik půdy, co potřebovali, tudíž tolik, kolik připadalo na deset skutečných sedlisk vrchnosti druhé. Proto vydán byl r. 1640. zvláštní zákon, stanovící, že na chataru, náležejícím více než jedné vrchnosti: luka, lesy i role přidělovány býti mají v poměru k počtu a velikosti sessionis antiquae, a že má každý svou rata portione býti contentus.

Ba byly i veliké plochy, nepředělené ani mezi jednotlivé vesnice: *Puszta-Bogáth byla r. 1720* $^1/_2$ *míle sdéli a* $^1/_4$ *m. na šíř, výborné půdy orné i luční, náležející osmi okolním vesnicím vespolek; tu platilo ještě r. 1828 právo první okkupace, každý mohl zabrati tolik co chtěl, leč nic nesměl prodati; a když půdu zabranou po tři léta ladem nechal a jiný tam rádlo své mohl vetknouti, ztrácel ji, zrovna tak jako do nedávna v Záp. Bulharsku.*

Tento system agrarní objímal pána i sedláka, půdu dominikalní i rustikalní měrou stejnou.

K domainám šlechtickým náležela půda dvoje: statky urbarialné, t. j. usedlosti selské, a tak zvané statky allodialné, oněch nepoměrně menší, obdělávané robotou selskou ale pod správou pánovou.

Půda allodialná od rustikalné ovšem předělena nebyla, ani tam, kde vesnice náležela více než jednomu pánovi, a odtud pochází formule v dílčích listech šlechtických stol. XIV.: »*terras arabiles . . . ad communem usum deputassent*«, jakož i údaje, jako: »*tota terra nobilium de Ayka mixta habetur . . .*« z r. 1248.

V stol. XIII. užíval celý téměř národ maďarský půdu v ohromných chatarech mixtim, nejrůznější společenské vrstvy a stavy byly tu proházeny v pestré směsici. Magnáti, drobná šlechta, veškeré církevní korporace buď samy neb skrze své lénníky, s čeledí dvorskou a nejrůznějšími hodnostáři a služebníky: komorníky, zbrojnoši, kuchtíky, pacholky, rybáky, psáry, sokolníky, sviňary, kejklíři a j., neb s lidmi hradskými, kteří opět mezi sebou třídili se dle nejrůznějších hodností a stupňů ve zvláštní obce, a přec nikdo neměl půdy vlastní, nýbrž dle zvůle zabíral co a kdy chtěl. Ondřej II. a zvláště Béla IV. usilovali o to, aby aspoň pro korunu a obvody hradské získali půdu od půdy ostatních obyvatel přesně oddělenou, i byli k tomu cíli rozesláni do všech krajin země královští kommissaři, kteří v prvé řadě separovali zboží soukromníků od zboží zřízenců hradských a královských, a těmto dle hodnosti a stupně jednotlivcova přiměřovali kommassovanou část, a osazovali ji mezníky. Kde však lidé sami takové separace si nepřáli, a v dosavadním mixtim chtěli dále setrvati, tam každý obdržel na svoje právo listinu. Pracemi těmito ztráveno téměř půl století; tím však nevzala za své nepředělenost půdy vůbec, nýbrž učiněn konec pouze promíchanosti živlů různorodých a to ještě jen zhruba, ježto separace ukázala se býti v mnohých krajinách holou nemožností. Lidé hradští a královští totiž tak srostli s dosavadním systémem, že se báli zkázy všech, kdyby větší kusy z celku byly odloučeny. Tak naříkají 1277 castrenses, *se super sua propria terra non posse commorari, si... comes... suam terram separaret ab eisdem.*[92]

Takovou kommissi zřídil král i pro Hrvatsko[93]; té by byl nezřídil, kdyby tam bylo chatarů nepředělených nebylo. Chatary takové dokázaně byly ještě do nedávna v západním Bulharsku a jak jsme seznali z historie sel i záselků srbských o jediném chataru nepředěleném, byly též i v dávném Srbsku. Co tedy bylo i na sever i na jih Hrvatska takořka pravidlem, to nemohlo býti ani v Hrvatsku samém věcí neznámou.

V Hrvatsku ovšem, zejména v jednotlivých krajinách, věci rychleji zrály a uzrály než v Uhrách, i máme na půdě hrvatské dokladů o pozemkovém vlastnictví individualném dost a dost již z dob starých. Nicméně nesmíme přehlížeti, že instituce retraktu, pak instituce práva odúmrtného, jakož i instituce nedílnosti, nemohly vzniknouti teprv na půdě vlastnictví individualného, musíme tudíž hledati kořeny jejich na chatarech nepředělených, aneb přesněji řečeno: na přechodu z nepředělenosti k vlastnictví individualnému.

Seznali jsme, že za systému volné okkupace na chataru nepředěleném není vlastnictví ani společného ani osobního, nýbrž jest zde pouze dočasné užívání půdy a to individualné. Právo na okkupatorské užívání půdy na chataru nepředěleném jest po předcích zděděno, náleží tudíž jen domorodcům, conterraneis a jest nezcizitelno; cizinec, advena, est extorris a práva toho tudíž nemá, leč jen, když mu conterranei právo toto dají, aneb když dají svolení, aby mu někdo z nich své právo odstoupil; advena nabývá tedy práva toho vždy jen za souhlasu conterraneorum neb aspoň vicinis non contradicentibus.[94]

---

[92] Tagányi, l. c. po maď. str. 12—13, 15, 20—21, 34 sqq. — po něm. str. 109, 110, 113–115, 121 sqq. — Fejér, Cod. dipl. Hung. VII, 1. Budae, 1831 str. 298—9.

[93] 1248. *Nos Stephanus, totius Sclavoniae banus ... Quod cum nos ad praeceptum domini regis Hungariae ad partes Croatiae ad distinguendum et separandum terras nobilium a terris castrensibus fuissemus destinati*... Klaić, l. c. str. 50.

[94] Tagányi, 39 (124). — Zásadu tuto znali a znají snad všichni národové světa, dlužno ji původně hledati všudy tam, kde potkáváme se s právem retraktu Obsažena jest i v Lex Salica, tit. 45 »de migrantibus«: *1. »Si quis super alterum in villa migrare voluerit, si unus vel aliqui de ipsis qui in villa consistunt, eum suscipere voluerit, si vel unus exteterit, qui contradicat, migrandi ibidem licentiam non habebit ...3. Si vero quis migraverit, et infra duodecim menses nullus testatus*

Vznikem pozemkového vlastnictví stává se toto právo conterraneorum ve své absolutnosti neudržitelným, ježto jest oslabováno dispozičním právem vlastníkovým; tu vzniká komprommiss mezi oběma těmi právy ve formě retraktu, dle kterého conterranei mohou zcizení pozemku z chataru kdysi nepředěleného zabrániti, když nabídnou odstupujícímu výkupem hodnotu, kterou nabízí cizí.

A tu všudy, kde vůbec jest v platnosti, bývá právo předkupu právem nikoli conterraneorum jakožto celku, nýbrž učleněno jest jako právo dědické přesně dle stupně parentel a to u národů nejrůznějších.

Podrobně můžeme je sledovati zejména u Semitů, mezi nimiž zastoupeni jsou národové všech systemů zemědělských od nejčířejšího nomada až po nejintensivnějšího zemědělce-zahradníka.

U Kabylů alžirských přechází právo předkupu postupně od rodiny k rodu, od rodu ke vsi, ode vsi ke kmenu,[95]) čemuž dlužno rozuměti tak, že jen vždy postupně nejbližší příbuzný má právo to a když ho užiti nechce, právo to přechází na příbuzného, který po něm jest nejbližší. Pak celá věc zevně vyhlíží tak, jako by bylo právo předkupu teprv důsledkem neobmezeného práva dědického ascendentů, kdežto ve skutečnosti bylo již dávno a dávno před ním.

U Židů nikdo nesměl prodati dědiny své komukoli, nýbrž jeden z agnatů — postupně dle parentel - ujal ji, když nabídl tolik, jako člověk cizí.[96])

Právo předkupu a výkupu bylo u Židů tak dokonalé, že nedalo vzniknouti zeměpanské odúmrti a srostlo úplně s dědickým právem vůbec, o němž dí Talmud: »Dědictví hmatá, hledajíc, vzhůru, vzhůru (k descendenci děda, praděda, prapraděda atd.) až nalezne (nejpříbuznějšího v) ještě živoucí linii.« A Šulchan Aruch: »Dědictví může až i k Rubenovi, jednomu z praotců izraelských, býti odvozeno.[97])

Mezi Semity po zádruze není nikde ani stopy, právo předkupu nemohlo tudíž u nich povstati z nějakého agrárního kommunismu.

Právo předkupu, se semitským úplně shodné, bylo i u plemićů hrvatských:

1448 ... Mi ... knez ... i ... suci rotni stola Lapačkoga, damo viditi ... da ... pride pred nas plemeniti Juraj ... iz Strižić govoreći ... : ... moguli moju plemenštinu komu prodati ali založiti? Totu mi ... odlučismo ... : ako ti hote tvoja bratja Strižići dopustiti, da moreš; tako njim najprvo, ako te oni kupiti; ako li nechtit oni, a ono ini Lapčanin, ali ini plemenit rusački človik, komu oni dopuste. I poslasmo š njim ... pristava ..., da vidi i pita njegove brat'e Strižiće vsih, ako se ki hoće za svoje blago (penize) pohititi za njegovo imanje; ako li oni nehtiti, da pita, ako inomu komu dopuštaju mu prodati je ili založiti, i ako mu dopuste, da nudi po zakonu njih i ine Lapčane. A kada bi na sedmo pitanje, ta da pride pred nas ... pristav ... i Juraj ... i š njimi ... vsi iz Strižić'. I povida nam ... pristav, da je hodil vele krat

---

fuerit, securus sicut et alii vicini maneat. Srovnej: R. Hildebrand, Recht u. Sitte auf den verschiedenen wirthschaftlichen Kulturstufen. I. Jena, 1896, str. 158 sqq.

[95]) Kohler v Zeitschrift f. vergl. Rechtswissenschaft V. 1884. str. 456.

[96]) Jer. 32, 7—15. — Srovnej Ruth 4, 4.

[97]) Fassel, Das mosaisch-rabbinische Civilrecht. Wien 1852, §§ 720, 721, 731, — Seldeni de successionibus ad leges Ebraeorum in bona defunctorum. Ed nova. Francofurti 1695, cap. XII. a XIII.

s... Jurjem... i da je pital... Strižić vsih, ako hoće ki ono imanje kupiti ali u zaklad vzeti, ili ako oni nete, ako mu dopušćaju, inomu komu prodati ali založiti; i da je takoje nudil on Juraj pred njim ine Lapčane; a Strižići ni ini Lapčane da je nisu hotili kupiti ni u zaklad vzeti a da su rečeni Strižići vsi dobrovoljnim zakonom dopustili... Jurju Karloviću, da more prodati vsu svoju plemenštinu i imanje, navlastito plemenitu mužu Mikuli...

1499. Mi... knez plemenitoga stola kraljeva meju plemenitimi ljudi Mogorovici v Lici i mi sudci li togaje stola... dajemo na znanje:... tu pristupi pred nas ...plemenit človik Paval Slavković od plemena Mogorović... i vzgovori:... Pitam u vas zakona... hotil bim prodati moje prave plemenštine didinne, otdiljene i slobodne ot brata moga i vsih, ki mene pristoje, pače i vsake vrste ljudi... Tomu mi... rekosmo...: Ovo je naš zakon, da gre s tobom rotni pristav, i da ždribi, ki prodaješ, nudi pred njim bližnjih i dalnjih, — a za pol ždribja, ki bi hotil dati crikvi i kloštru... toliko ne moreš dati po zakonu našem, ako ti ne dopuste bližnji i dalnji i kih pristoji, prosi njih, da ti dopusta učiniti ta dar pred našim pristavom... [98])

Že plemićské právo předkupu bližnjih i dalnjih učleněno bylo přesně dle parentel, vysvitá z údaje:

Circa a. 1076. Petrus abbas fecit scribi, qualiter Lampredius, eius... cognatus... cessit... monasterio terciam partem totius sue possessionis... ut, eo defuncto ...rediret in potestatem abbatis... et hoc absque ulla contrarietate seu fratrum, siue parentum, aut consobrinorum, uel cognatorum, uel auorum, uel proauorum, uel uxoris, uel nurus, uel socri, uel socrus, uel nouerce seu matertere, siue quorumlibet ex suo genere. [99])

Z toho všeho vidíme, že ani na plemićském právu předkupu nic není, co by vedlo k předpokladu nějakého někdejšího kommunismu pozemkového, ježto právo to vždy se jen váže na jediného ascendenta, repraesentovaného, ježto jest ovšem mrtev, potomkem z přítomnosti a to vždy zase jen jediným, postupně. Dále jsme shledali, že plemićské právo předkupu dle vší pravděpodobnosti povstalo při vzniku separovaného pozemkového vlastnictví osobního na chatarech do té doby nepředělených, a že jest toto právo předkupu vlastně jen pokračováním oslabeného někdejšího výhradního práva conterraneorum na celý chatar nepředělený, na němž extorris smí se usaditi jen s jich souhlasem.

Ale vznik osobního vlastnictví pozemkového vyvolal ještě jiné instituce. Když vlastník od svých agnatů oddělený zemřel a syna zanechal, tož nenastala v hospodářství jeho přestávka, ježto syn v dědictví vrostl. Jinak bylo, když oddělený vlastník syna nezanechal. Musela být jednou doba, kdy případ tento byl novum, a to bylo, kdy půda předmětem osobního vlastnictví býti teprv počínala. Řády dosavadní na to novum pak již se nehodily a nových dosud nebylo. Řády dosavadní proto se na toto novum nehodily, ježto předpokládaly jen právo okkupace toho, co jiný derelinkvoval jakožto pro sebe bezcenné.

---

[98]) Klaić, l. c. str. 65 a 52. — Kukuljević, Acta croat. str. 71—73, 173—175.

[99]) Libellus Policorion, qui Tipicus vocatur. ed. S. Ljubić: Starine, knj. XXIII. U Zagrebu 1890, str. 171.

Ale zde půda po bezdětném vlastníkovi nebyla již bezcenna, ježto vlastnictví pozemkové mohlo teprv povstati, když právo dočasné okkupace mezitím přestalo a to zdokonalením zemědělství. Toto zdokonalení vynuceno bylo vzrůstem obyvatelstva, které již nemohlo půdou plýtvati způsobem dosavadním; turnus hospodářský se zkrátil, až konečně půda jednou okkupovaná nebyla z pravidla již derelinkvována nikdy, ježto již nebylo za ni náhrady; tím právě vlastnictví vzniklo. Když tedy v dobách, kdy vlastnictví samo o sobě bylo ještě novum, vlastník zemřel bez syna, pak zboží jeho stalo se učiněným res nullius, na něž nikdo práva neměl, ježto dědického práva na pozemkové vlastnictví tu vůbec ještě nebylo. Ale že zboží toto mělo již cenu, třeba i velice značnou, tož táhl se k němu kde kdo, aby je zabral právem volné okkupace. Povstal spor a ten řešen buď násilím, neb rozhodnutím moci veřejné; v druhém případě dostalo se zboží tomu, komu je přiřkl panovník, a to dle zvůle, ježto tu nemohl ani žádného práva porušiti.

Tím vzniklo v následcích svých hrozné ono, houževnatě držené právo panovničí, rozhodovati o odúmrtech a přiřknouti je komukoli, i sobě samému.[100])

Právu tomu šlechta mohla čeliti jen nedílností, když se to dalo, aspoň fingovanou, dokud nevymohla na panovníkovi uznání práva dědického i pro kollateraly oddělené.

Uvnitř nedílnosti bylo právo dědické vůči mužským členům dokonalé a všestranné, každý člen ví tu zevrubně, kolikátý díl zboží mu náleží, i ví též, že při příští dělbě díl ten bude jemu, neb synům jeho jistojistě vykázán. Díl ten nemůže se ničím zmenšiti (leda přibude-li mu bratr) ale zvětší se jistě, zemře-li mezitím některý z bratří jeho bez syna, ježto díl po bratru bezdětném připadne vždy jen parantele otcově a nikomu jinému.

Až do kolika osob bývali plemići hrvatští nedílni, pověděti nedovedu, ba mám za to, že počet osob jest tu věcí vedlejší a že zde jakous váhu má jen stupeň parentelový. Mezi Draškovići viděli jsme dva nedílné snad bratrance, a co do počtu členů nebyla žádná hiža četna, oprávněna-li domněnka, že mezi 10ti Draškovići pod starešinstvem Šimunovým byli někteří ještě nedorostlí.

Že o hrvatských plemenech možno již dnes také uvažovati po stránce socialné, to velikou zásluhou jest V. Klaićovou, který v pracné stati své snesl a vzorně urovnal bohatý material.

---

[100]) 1360. Ludovicus ... Hungariae, Dalmatiae, Croatiae rex ... quod ... eodem Winika absque heredum solatio ab hanc luce decesso, dicta terra Karin juri regio fuisset et esset devoluta, sicque dictis nobilibus in nullo attineret ... Klaić l. c. str. 63.

Podmínkou sine qua non pro podrobnější studium předmětu toho ovšem jest, aby glagolská »Acta Croatica« Kukuljevićova vydána byla i v transkripci přístupné též i širšímu kruhu badatelskému takto jsou pokladem zakopaným.

* * *

»Slovanský kommunism« rodový, St. Novakovićem z Balkánu vyobcovaný, dlouho bez přístřeší nezůstal, J. Lučickij poskytl mu dočasný útulek v gubernii Černihovské a Poltavské na Malé Rusi.[101]) Mezi jiným píše:

Извѣстно, что на фактъ, частыхъ семейныхъ раздѣловъ, обособленности семей, стремленія каждой изъ нихъ къ независимому и вполнѣ самостоятельному существованію указываютъ, — и совершенно справедливо, разъ дѣло идетъ о современныхъ намъ явленіяхъ народной малорусской жизни, — какъ на нѣчто характеризующее данную народность. Но мы сильно ошиблись бы, если бы эту черту перенесли и въ прошедшее Малороссіи. Факты этого рода не суть исконные или старинные. Они сравнительно недавняго происхожденія, и около столѣтія тому назадъ, во время даже составленія „Описи малороссійскихъ полковъ“, явленія совершенно иного и прямо противоположнаго характера встрѣчались еще нерѣдко на всемъ пространствѣ, занятомъ теперь губерніями Черниговской и Полтавской. Въ наше время отъ прежнихъ порядковъ сохранились только жалкіе обломки, и полтавскимъ, напр., статистикамъ удалось отыскать лишь незначительное количество такихъ семейныхъ организацій, которыя представляютъ собою типъ сводной семьи, состоящей изъ соединенныхъ въ одно цѣлое группы, большей или меньшей, родственниковъ, ведущихъ хозяйство сообща, владѣющихъ общею землею и отчасти напоминающихъ собою сербскую задругу.

Но еще въ половинѣ XVIII. ст., не смотря на то, что въ Малороссіи происходилъ тогда кризисъ, подвергшій сильнѣйшимъ измѣненіямъ и поземельный, и сословный, и семейный, и общественный строй страны, отразившійся самымъ рѣшительнымъ образомъ на распредѣленіи поземельной собственности, число случаевъ существованія сводныхъ семей было еще весьма значительно, и если онѣ не давали главнаго тона всей тогдашней жизни, то за то не были вовсе исключеніями изъ общаго правила... Не рѣдки дворы, въ которыхъ мы насчитываемъ по 3, 4, 5, 6, 7 и болѣе семей, семей, состоявшихъ не только изъ родныхъ братьевъ, но и братьевъ двоюродныхъ, братаничей, дядей, тетокъ, племянниковъ, зятьевъ, деверей и т. д. И что наиболѣе важно, это то обстоятельство, что большинство такихъ сводныхъ семей, живущихъ совмѣстно, не представляли собою обособленныхъ единицъ, лишь живущихъ въ одномъ дворѣ. Если существовали и такія, то это было новымъ явленіемъ. Въ значительномъ числѣ случаевъ, напротивъ, эти свободныя семьи составляли одно неразрывное цѣлое: онѣ владѣли сообща нераздѣльною, всѣмъ имъ въ совокупности принадлежащею землею, вели сообща хозяйство, имѣли нерѣдко и общій скотъ... Попадаются случаи существованія двухъ, трехъ, а иногда и большаго числа дворовъ, населен-

---

[101]) Lutschizky J., Zur Geschichte der Grundeigentumsformen in Kleinrussland. »Jahrbuch f. Gesetzgebung, Verwaltung u. Volkswirthschaft im Deutschen Reich.« XX. Hg. v. G. Schmoller. Leipzig, **1896** str. 165—196. Jest to doslovný překlad pojednání: Сябры и сябринное землевладѣніе въ Малороссіи, vyšlého sedm let dříve v měsíčníku »СѢВЕРНЫЙ ВѢСТНИКЪ«, 1889, Январь. No. 1, str. 69—88, Февраль. No. 2, str. 37—50. My se ovšem přidržíme originálu. Místa zde proložená v originálu proložena nejsou.

ныхъ родственными семьями и пользующихся сообща одною общею нераздѣльною землею. Факты эти, впрочемъ, сравнительно рѣдки; видимо, что этотъ порядокъ вещей вытѣснялся все болѣе и болѣе изъ жизни. Земли, принадлежавшія сводным семьямъ и носившія названіе то „спольныхъ“, то „гуртовыхъ“, то „общихъ“, были еще весьма значительны по своему количеству и по отношенію къ общему числу всей земли. То были по преимуществу прадѣдитныя и дѣдитныя, предковскія земли, иногда и купленныя сообща, но и въ томъ, и въ другомъ случаѣ продолжавшія составлять предметъ совмѣстнаго пользованія группы семей...

Какъ сильно и тогда, и особенно въ болѣе раннее время жизнь тогдашнихъ Малороссовъ была проникнута началами семейно-общиннаго быта, яснымъ доказательствомъ служитъ сильно выраженное и постоянно практикуемое тогда право ограниченія продажи и отчужденія семейной земельной собственности и выкупа такой собственности, право, съ проявленіями котораго мы встрѣчаемся въ массѣ документовъ какъ XVII, такъ и XVIII в. и которое носитъ явные слѣды переживанія недавняго прошлаго. Обычное право не считалось съ фактомъ давности, разъ шелъ вопросъ о родовыхъ земляхъ: родичи всегда могли выкупить отчужденную землю. Даже болѣе. Въ случаѣ отказа новаго собственника взять выкупъ, родичи имѣли право просто положить при свидѣтеляхъ выкупныя деньги и завладѣть родовою собственностью. Если продажа земли происходила, то не иначе какъ „съ вѣдома, согласія и совѣта“ всѣхъ родичей, „кревнихъ близкихъ и далекихъ“, всего *„домовства“* и притомъ если вся группа родичей и каждый въ отдѣльности отказывался „положить за нее гроши“ или былъ „неспроможенъ“ сдѣлать это. Очевидно, всѣ родичи разсматривались какъ заинтересованные въ землѣ, нѣкогда составлявшей собственность всей ихъ группы, какъ единаго цѣлаго. И это было до такой степени присуще тогдашнимъ понятіямъ, что нерѣдко накладывалось или запрещеніе на продажу, или, если дозволялось она, то лишь родичу, а то прямо предписывалось продавать ее родичу же. Правда, въ значительномъ числѣ случаевъ продажъ такого рода мы имѣемъ дѣло съ продавцами уже вышедшими изъ сводной семьи, но тѣ затрудненія, которыми была обставлена продажа, широкое право выкупа ясно свидѣтельствуютъ о той силѣ вліянія, какую сохраняли кровныя связи въ средѣ тогдашнихъ жителей Малороссіи.

Чѣмъ далѣе мы отступаемъ назадъ въ прошедшее, тѣмъ рѣзче выступаетъ фактъ существованія сводныхъ семей, или владѣющихъ еще сообща землею, или уже распавшихся на отдѣльные дворы, но съ сохраненіемъ части угодій въ общемъ нераздѣльномъ владѣніи. На это указываетъ прежде всего самый характеръ заселенія и лѣваго берега Днѣпра вообще, и западной Сѣверщины въ частности. Большая часть селъ и деревень этой послѣдней области (я ограничиваюсь здѣсь ею одною) возникли несомнѣнно изъ хуторовъ, основанныхъ большею частью какою либо одною группою родичей, придавшихъ и названіе самому поселенію...

Все равно; идетъ ли рѣчь о лѣвомъ или правомъ берегѣ Днѣпра, о югѣ или сѣверо-западѣ Россіи, о боярахъ или крестьянахъ, мы встрѣчаемъ въ актахъ нерѣдкія указанія на соединенныя семьи, на кровные союзы, на общность земель, владѣемыхъ ими... Въ 1514 г. нѣкто Полозовичъ отдаетъ данника своего съ его „дядкевичи“ Немиричъ-Олексея „съ братіею его“, причемъ прибавляетъ, что они *„посполито* живутъ“. Въ 1512 году въ другой грамотѣ говорится, что дается 20 человѣкъ съ ихъ „братьею, братаничи и свѣсми ихъ“ ... 1409 г., гдѣ продавецъ совмѣстно съ „братіею своею и съ зятемъ и сестрою познали то, ижъ суть продали остаточницю свою *половину* дѣдьнины“. Въ актѣ 1378 г. говорится, что такая-то явилась „съ дѣтьми своими, и съ зятемъ и съ внучаты, и со всѣмъ *родомъ, племенемъ* своимъ“. Подъ 1366 годомъ, что такой-то купилъ дѣдictво у такого-то и у брата его и у дѣтей, а подъ 1351 г., что покупка сдѣлана у такого-то и брата его и въ сыновця, которые, „пришедши вшистци съ своимъ *племенемъ*, уздали“, такому-то „дворище съ землею со вжитками“. Вездѣ и повсюду мы имѣемъ, очевидно, дѣло съ ясно выраженнымъ фактомъ существованія крупныхъ родовыхъ группъ, носящихъ названіе „рода, племени“, связанныхъ кровною связью, дѣйствующихъ какъ одно юридическое лицо. Когда мы читаемъ, напр., въ актахъ о шляхетскихъ родахъ, что „Иванъ Макаровичъ Лодвиковскій, самъ за себя и именомъ всей братіи своей, Лодвиковскихъ, Левковскихъ и Булгаковскихъ“ совершаетъ то-то и то-то, что всѣ они владѣютъ „отчизною землею, своею совмѣстно съ братіей своей“, отчизною землею „со всѣми лѣсами, рѣками, озерами, сѣножатями“ и проч., что, наконецъ, они дѣлятъ между собою и по группамъ эту ихъ предковскую землю, то какое иное представленіе, кромѣ представления о существованіи сводныхъ семей, но уже начинающихся подвергаться разложенію и распаденію, можемъ мы вывести изъ этихъ актовъ.

...Въ какомъ же отношеніи эта организація семьи стояла къ такъ называемому сябренному владѣнію?

Чтобы выяснить это отношеніе, я позволю себѣ привести нѣсколько примѣровъ изъ исторіи какъ лѣвобережной, такъ и правобережной Украйны. Примѣры эти сами по себѣ будутъ убѣдительнѣе всевозможныхъ разсужденій.

Въ области Сѣверщины ... встрѣчаемъ въ XVI и XVII вв. цѣлую группу поселеній, составлявшихъ въ большинствѣ случаевъ „вѣчную“ собственность такъ называемыхъ бояръ. Люстраціи начала XVII вѣка показываютъ намъ, что бояре эти владѣютъ землями не индивидуально, а цѣлыми родственными группами, всѣ члены которыхъ носятъ названіе: „uczęstnikow , т. е. сябровъ. „Владѣтели этой земли, гласитъ напр., люстрація 1615—16 г., суть Федоръ Мараненко съ Жуками, сябрами своими, а также и съ Лудченками, которыхъ теперь насчитываютъ восемь съ ихъ домами« ...

Въ грамотахъ польскихъ королей XVI и XVII вв. права на земли этихъ бояръ подтверждаются не за однимъ какимъ-либо лицомъ, а всегда и неизмѣнно за цѣлою родственною группою лицъ. „Били намъ чоломъ бояре или земяне наши любецкіе“, гласитъ, напр., грамота Владислава IV отъ 1645 года, Омеліянъ, Петръ и сыновя ихъ Решинскіе, Пушкаръ, и Федоръ Пузикъ, дабы мы имъ силу и позволеніе ... дали ... на островъ (t. j. les) Лиственскій ... и *тожъ на особи братовъ своихъ роднихъ и двоюроднихъ,* Ивана, Гаврила, Лукяна, Матвѣя и Федора, *влитъ*“. Король даетъ имъ просимое ими право, всѣмъ въ совокупности, и утверждаетъ въ ихъ владѣніи островъ „со всякими принадлежностми“, чтобы „они, Пушкари, владѣли и користовались имъ, з землями, пашами, борами, лѣсами, сѣножатми, рѣками, озерами и т. д.“ ... Люстраторы всегда отмѣчаютъ фактъ раздѣла земель, если онъ имѣлъ мѣсто въ какомъ-либо изъ владѣній семейной группы. Они указываютъ либо то, что данною землею владѣютъ извѣстныя семейныя группы пополамъ, либо, что она подѣлена на части, sortes, между меньшими семейными группами.

Когда, во времена Богдана Хмѣльницкаго, началась борьба съ Польшей, — громадное большинство этихъ родовъ приняло сторону, враждебную Польшѣ, и, съ отдѣленіемъ Малороссіи отъ Польши, прежніе бояре превратились въ казаковъ. Но они удержали за собою свои прежнія владѣнія, сохранили и тѣ порядки пользованія землею, которые существовали у нихъ издавна... Всѣ эти бояре — казаки .. сохраняютъ въ общемъ владѣніи не мало угодій, и именно тѣхъ самыхъ, которыя утверждены были за ними польскими королями. А въ ... документахъ ... всѣ они, какъ и многіе другіе, мѣщане и крестьяне, значатся *сябрами.*

Чтобы все сказанное не показалось читателю голословнымъ, привожу одинъ въ высшей степени характерный примѣръ. Я имѣю въ виду д. Бѣлики остерской сотни.

Мы незнаемъ, когда была она основана, не знаемъ и того, когда Бѣлики стали деревнею: ... Основою ихъ былъ, несомнѣнно, хуторъ (poplužní dvůr), устроенный семейною группою бояръ Бѣликовъ. Еще съ 1569 г. этимъ послѣднимъ выдана была подтвердительная грамота на *Лукаревскія* земли.... До конца XVI в. бояре Бѣлики, видимо, составляли одну семейную группу, распадшуюся только въ XVII в. на 8 семейныхъ группъ: трехъ группъ Ярмоличей, двухъ Смоличей и трехъ Биликовичей, которымъ всѣмъ въ совокупности выдана была Владиславомъ IV въ 1646 году подтвердительная грамота на владѣніе землями ихъ „продка“ Билика. До начала XVIII в., когда часть земли была раздѣлена между семейными группами по „миролюбивой сдѣлкѣ“, всѣ земли, принадлежавшія роду Биликовъ: пахоть, сѣнокосы, луга, лѣса и т. д., находились въ общемъ владѣніи всѣхъ... Въ 1766 году деревня состояла изъ 10 дворовъ, въ дѣйствительности же изъ 8 семейныхъ группъ такъ какъ дворы 2 и 3 описи и 7 и 8 владѣли сообща, а не раздѣльно „спадавшею на нихъ“ землею...

Въ силу распаденія сводной семьи на отдѣльные дворы, но съ сохраненіемъ общаго владѣнія, на долю каждой групы пала въ общихъ угодьяхъ *восьмая* часть, сообразно тѣмъ 8 группамъ, которыя образовались въ XVII в. Владѣтель одного такого надѣла продалъ въ 1747 году свой пай, „всѣ въ носовской дубровки, въ лузѣ дубовомъ, въ бору до Носовщины, въ полѣ пахатномъ, въ озерахъ и въ протчіихъ отъ жителей Бѣликовцовъ з всѣхъ добръ *восмую часть*“. Онъ не обозначаетъ въ своей купчей границ продаваемаго пайка, такъ какъ всѣ означенныя имъ урочища составляли общее владѣніе всѣхъ родичей. Продажа его заключалась лишь въ уступкѣ другому лицу принадлежавшаго ему права *участія* во *всѣхъ* угодьяхъ деревни. Два года спустя двѣ семьи, входившія въ составъ одной семейной группы, состоявшей изъ 6 семей, продаютъ свое право участія, но уже не въ размѣрѣ $^{1}/_{8}$ части цѣлаго, а въ размѣрѣ одной трети этой восьмой, т. е. $^{1}/_{24}$ долю, „спадающую“ на нихъ...

...Солуянъ Сидоровичъ, господаръ невмирицкій, съ своими сыновьями, съ одной стороны, Гридня и Оникій Сидковичи, Ѳедоръ, Андрей и братья ихъ Гридковичи, съ другой, т. е. двѣ семейныя группы, которыя въ актѣ прямо названы всѣ въ совокупности сябрами, себрами... Ихъ отцы, отецъ Солуяна, затѣмъ его братья: Нестеръ и Ешута, жили еще совмѣстно (spolnie), но въ силу неизвѣстныхъ причинъ, разошлись и приступили къ дѣлежу своихъ общихъ, „ойчистыхъ“ добръ, доставшихся имъ отъ предковъ. Подѣленъ былъ „на трое“ островъ (т. е. лѣсъ) и распредѣленъ между ними по *жребію*. Потомки поссорились между собою, какъ изъ-за этого острова, такъ и изъ-за земли, „*сполечной*“ между ними...

Дѣло было рѣшено въ пользу Солуяна, который съ двумя сыновьями своими получилъ, согласно родовому раздѣлу, равную долю съ болѣе значительною количественно группою своихъ родственниковъ, сябровъ [ovšem dle stupně parentelového, потомственно!]. Оба острова, каждый отдѣльно, должны были составлять сепаратное владѣніе каждой изъ семейныхъ группъ, но съ взаимнымъ правомъ входа въ борти (brtě). Выгонъ, находившійся подлѣ дворовъ ихъ всѣхъ и прежде состоявшій въ безраздѣльномъ ихъ пользованіи, тоже „поделили на полы и рубежи“ (meze), были „зарубаны“. Что же касается до „инишихъ ихъ неделнихъ нивъ и добровъ, то мастъ Солуянъ з сынами своими з ними (сябрами своими) по половицы держати, водлугъ стародавного обычаю“.

...Такъ, при разборѣ въ 1799 году...дѣла, возникшаго изъ-за одного „острова“ между владѣльцемъ села Ваганичв, Евреиновымъ, и сябрами села Переписи, послѣдніе заявили слѣдующее: »что подлинно значащіесь при с. Переписѣ шестнадцать лѣсовъ...суть издревле села Переписи и владееміе даже до нине *безъ раздѣлно* того села стрелцами, бобровниками и козаками, тому доказательствомъ ... купчие крепости отъ участниковъ къ участникамъ перепискимъ на владѣніе тѣми лѣсами“.... 1762...: такой-то продаетъ „въ грунтахъ, прозиваемихъ величковскихъ, въ островахъ, називаемихъ Коропѣ, Верескахъ, Семяницкомъ, Подсаддѣ, съ принадлежащими въ *родѣ* Кривошиинъ *частей* во всемъ $^{1}/_{4}$ части, собственно на меня спадаючой“.

...Въ 1700 году продается половина *отчины* въ сѣножатяхъ, островахъ и проч. Въ 1705 г. нѣкто Говоръ продаетъ грунтъ *отчину* съ углядами, подтеребами и т. д. „въ разныхъ мѣсцяхъ“. Въ 1754 году продана часть „въ вутчицкихъ (oteckých) сябринскихъ островахъ“. Въ 1757 году два брата ... продаютъ „боръ и въ ономъ бору *вотчина* поле пахатное, лугъ, сѣножати, озера, криницы и всякое угодье И что всего интереснѣе, — это то, что прямой наслѣдникъ продаетъ отдаленному родственнику свое участіе, послѣдній своему родственнику, но всякій разъ въ актѣ продажи слово; „*мои вутчина*“, неизбѣжно повторяется и въ первой, и въ послѣдней продаже.

... „Мѣючи я, пишетъ сябръ с. Кротыня въ 1739 г., мѣючи я з другими того же села Кротыня сябрами уступъ (podíl) свой власній ... продалъ оный уступъ“. Сябръ Недончицкій заявляетъ, что, онъ „имѣетъ участіе въ недончицкихъ лѣсахъ“.

... 1782 ... „мы тоже то, продаемъ земли наслѣдніе, намъ спадшіе, которое наши части поименовать и смѣжности написать за неимѣніемъ с сябрами правной раздѣлки невозможно“. И это повторяется постоянно ... При продажѣ этого участія обыкновенно продавецъ, „вливая свое природное право“ покупщику, прибавляетъ, что даетъ „вливать“, ему также и право требовать отъ сябровъ „правной раздѣли“, или что тоже, уступаетъ ему право на тотъ реальный пай, который *будетъ* выдѣленъ при окончательномъ раздѣлѣ сябринныхъ, общихъ угодій. Онъ, очевидно, продаетъ не ту или другую опредѣленную землю, а идеальную „спадаючую на него“ долю ея.

И что это такъ, — въ томъ убѣждаютъ насъ обычныя формулы купчихъ на сябринныя земли. Достаточно привести два-три акта, чтобы иллюстрировать вполнѣ эту мою мысль ... 1663 ...: продаемъ „власте добро свои дедиуные отчистие ... у грунтѣ величковскомъ, а въ части Несторовича и Евсеича, а часть свою власную отчизную.. с полями, ролями, борами, деревомъ бортнымъ з пчолами и до борти згодними, з дубровами, лесами, з речками, езеромъ, ставомъ, бобровыми гонами, сеножатии и зо всѣми ... пожитками, якъ отцы наши уживали“. Въ 1781 г. казакъ Голодъ, ... говоритъ, что продаетъ наслѣдныя отъ предковъ по привилегіямъ польскимъ ... во всѣхъ трехъ змѣнахъ поле пахатное, котораго ограничить невозможно, заложъ въ борахъ, лѣсахъ, пущахъ, озсрахъ, криницахъ и во всѣхъ сѣнокосахъ на меня во всемъ спадаючую отъ казаковъ Евтуховъ и въ лузѣ третяя часть“. Въ 1747 г. житель д. Мисы продаетъ „сѣножати, озеро, селидбу, боръ и з землею и деревомъ бортнымъ и зо всѣми угодьями, что въ той части на мене наложитъ отъ сборовъ“. Или въ 1726 году: „частку на насъ спадаючую ровно противъ протчихъ сябровъ нашихъ, ... въ ... грунтахъ, въ лѣсахъ, дубровахъ, гаяхъ и сѣножатяхъ“. Или, еще въ 1703 г.: „мѣючи грунтъ ... по половинѣ, якъ ся въ собѣ маетъ, з лѣсами, полями пахатними и не пахатними, з зарослями, деревамъ бортнимъ и до борти згоднемъ, з сѣножатии, плецамъ осѣдлими, з огородами и всѣми принадлежностями, що ли кольемъ въ томъ грунтѣ до ихъ половини належитъ по дѣду ихъ сукцесиве спадаючой“.

... въ 1698 г. „сябры (následuje výčet 5 rodin), маючи единостайно и нераздѣлно въ острове ... часть грунту своего власного, со всѣми принадлежностями, якъ ся въ собѣ маетъ и якъ ми, сябри, въ своемъ держаню мѣли, продалиемо всѣ единостайнѣ“. Въ 1720 г. одна выдѣленная семья продаетъ всю свою отчину: дворище с хатою и будовлею и гумно часть третую, з нивемъ, дубровами, сѣножатми вутчицкими намъ належную, въ грунтѣ гуньковскомъ третую часть, въ пушкаревскомъ островѣ третую часть въ грунтѣ решинскомъ шестую часть и т. д. Но въ 1780 г. сябръ продаетъ, напр., только часть своего „уступа“: „часть по предкамъ при д. Козлахъ въ полѣ пахотномъ и въ бору, кромѣ дерева бортного и сѣножатей“; въ 1736 году три сводныя семьи продаютъ „въ половинѣ пущи [= lesa] кротинской двѣ части свои«; въ 1744 году двѣ сводныя семьи уступаютъ изъ части грунту въ съ с. Неданчичахъ лишь одну ниву ...

> Но то не была абсолютная, неограниченная свобода отчужденія. Не только продажи въ постороннія руки, номинально родственныя, но и между сябрами, между „родоправнаго состоянія людьми“, подлежали тѣмъ же ограниченіямъ, какъ и продажи родоваго имущества. Для совершенія купчей требовалось согласіе сябровъ. Они должны быть „всегда и добре того (т. е. продажи) свѣдоми“; имъ объявлялось о продаже на ихъ сходѣ, „зебраню“, ихъ присутствіе при отчужденіи — обязательно: фраза — „при бытности сябровъ“ — общеупотребительна въ купчихъ . . .
>
> Разсмотрѣнное право лишь участія или „уступа“ въ сябринныхъ угодьяхъ, право пользованія идеальной долей въ нихъ, долей, свободно отчуждаемой и въ цѣломъ, и въ частяхъ, было тѣсно связано съ другимъ явленіемъ, съ другою характерною чертою сябриннаго землевладѣнія. Я разумѣю тѣ *передѣлы*, которые совершались въ сябринныхъ, нераздѣльныхъ земляхъ, передѣлы „вутчицкихъ сябриныхъ частей“ или паекъ.
>
> Мы не знаемъ, былъ ли передѣлъ паекъ исконною чертою сябриннаго землевладѣнія или онъ развился въ болѣе позднее время . . .
>
> За то относительно XVIII в. имѣется рядъ фактовъ, не оставляющихъ на счетъ существованія передѣла и мѣста сомнѣнію.
>
> Передѣлъ этотъ происходилъ „на зебраню“ всѣхъ сябровъ, какъ то видно изъ акта 1705 г., гдѣ одинъ изъ сябровъ заявляетъ, что часть его въ грунтѣ антоновскомъ, шибирановскомъ и гирманскомъ, „таковая же, яко и другимъ сябрамъ“, „присужена ему подчасъ зебраня всѣхъ сябровъ“ . . . 1716 . . . сябры учиняютъ „подѣлъ“ однодо изъ сябринныхъ угодій, „сѣножати Ястребницы“ на паи. Они выдѣляютъ 17 паевъ, которые распредѣляются между 17 сябрами; оставшуюся отъ паевъ часть сѣнокоса даютъ семейной группѣ, состоящей изъ 4 семей. „Имъ отрубомъ (v celosti) дали, гдѣ они сами схотели“, гласитъ актъ, и это фактъ, встрѣчающій себѣ полную параллель съ тѣмъ, который намъ уже извѣстенъ изъ дѣла 1552 года. Въ другомъ актѣ отъ 1733 года мы встрѣчаемъ косвенное указаніе на совершенно такое же явленіе. Жители грабовскіе, подданные троицкаго черниговскаго монастыря, заявляютъ, что »въ прошлихъ де старихъ годѣхъ . . . предки ихъ имѣли обще грунта въ околичности грабовской найдуючись зъ угодьями, зъ дворами, полями пахотними и не пахотними, борами, лѣсами, дубровами, сѣножатми . . . „которыя всѣ части „обще“ продали монастырю . . .
>
> Каковы же были эти передѣлы? Были ли они періодическими или ежегодными? Категорически отвѣтить на этотъ вопросъ мы не беремся. У насъ нѣтъ данныхъ для всѣхъ мѣстностей нашего района. Но изъ нѣкоторыхъ документовъ видно, что они были ежегодными . . .

Brillantně psaný článek Lučického omráčil socialní historiky tak důkladně, že do dnes nevědí co si počíti s těmito kozáky ukrajinskými; vždyť velezádruhy tak kollosální, »сводной семьи«, »Familiengemeinschaftu«, »Familiengenossenschaftu« přímo nekonečného, učený svět ještě neviděl! Sám Lučickij neví si rady:

> Спрашивается теперь, каковъ же былъ *размѣръ* той идеалной доли пользованія, которая принадлежала каждому изъ членовъ „сябровства“? Вопросъ — капитальный, но представляющій крайнія трудности для рѣшенія. Трудности эти заключаются въ томъ, что въ румянцевской описи, въ вѣдомостяхъ селъ и деревень, лишь отмѣчается въ самыхъ общихъ чертахъ фактъ пользованія въ общихъ угодьяхъ, безъ всякаго обозначенія дѣйствительнаго размѣра его . . .

Klíč k celému tajemství sjabrovskému že spočívá v poměru a rozměru plošném, ve věci za potomstvenné dědičnosti zcela vedlejší? Nikoli! Ne kolik desjatin půdy ten onen držel, ale jak hospodařil, to jest ten вопросъ капитальный, leč r. 1896 nikterak не представляющій крайнія трудности для рѣшенія, ježto jej dokonale rozřešil šest let dříve Sergějevič[102]) a to na základě materialu, jejž snesl sám Lučickij[103]). Sergějevič vykládá:

У казаковъ и посполитыхъ лѣваго берега Днѣпра были пахатныя земли и сѣнокосы, принадлежавшіе имъ на правѣ частной собственности. Они называются „отчизными и дѣдозными грунтами, предковскими нивами, своими власными землями и водами“ (ставками, стр. 26. 127. 128. и др.).

Этимъ освоеннымъ землямъ и водамъ противополагаются „вольныя, свободныя степи“ принадлежавшія цѣлому обществу казаковъ и посполитыхъ. Отдѣльные члены общества пользуются степями, по ихъ обилію, безраздѣльно.

Можно думать, что такое безраздѣльное пользованіе свободной степью предшествовало освоенію земель въ частную собственность; освоеніе явилось, какъ результатъ наслѣдственнаго пользованія землей въ однихъ и въ тѣхъ-же мѣстахъ.

Еще во 2-й половинѣ XVIII вѣка были села, жители которыхъ еще не имѣли частной собственности а пользовались общественными землями безъ раздѣла.

Горошинское сотенное правленіе на вопросъ ... сколько за каждымъ казакомъ и посполитымъ состоитъ собственной его пахатной и сѣнокосной земли, отвѣчало:

»*Въ сотнѣ же Горошинской, при селѣ Буромцѣ поле пахатное, тамъ же вмѣстѣ зъ онымъ и сѣнокосное, по древнему тамо установленію, обще всѣми жителями, козаками и посполитыми ранговыми господина полковника Лубенскаго ... употребляется, сколько кому якого лѣта къ паханію и сѣнокосу надобность укажетъ, и гдѣ кто себѣ застигнетъ, тамо оретъ либо коситъ а собственнаго нѣ якого не имѣется.*«[104])

Слова: „гдѣ кто себѣ застигнетъ, тамо оретъ либо коситъ, а собственнаго нѣ якого не имѣется« такъ и напрашиваются на сравненіе съ свидѣтельствомъ Цезаря о Суэвахъ: sed privati ac separati agri apud eos nihil est. Stejně bylo za stara v Srbsku a ještě do nedávna v západním Bulharsku i v Uhrách (srovnej shora str. 62 sq. a 84 sq.).

Также безраздѣльно пользуются свободной степью и посполитые мѣстечка Песчанаго:

»*По природѣ нашей, будучи мы посполитые, и живучи въ мѣстечку Пѣщанномъ подъ ратушею, равно какъ въ давнину и предки наши, обще съ казаками, жителями Пѣщанскими, въ свободномъ къ мѣстечку ... принадлежащемъ степку сѣнокосомъ и паханіемъ хлѣба довольствовались вообще, безпрепятственно и безобидно, одинъ передъ другимъ, на перемѣнныхъ мѣстахъ, гдѣ кто пожелалъ...*[105])

Это пользованіе вольной степью называется въ актахъ пользованіемъ »вообще«. Но изъ приведенныхъ мѣстъ надо заключить, что это не есть какой-либо видъ общиннаго пользованія; **это индивидуальное пользованіе. Výborně!** Земли такъ еще много, что каждый можетъ косить и пахать, гдѣ и сколько ему нужно. Право-же собственности на вольную степь принадлежитъ цѣлой общинѣ, которая можетъ ее и отчуждать въ частную собственность. Въ матеріалахъ есть указанія на передачу вольныхъ земель отдѣльнымъ лицамъ „въ вѣчность съ дѣтьми и потомками“ (стр. 130, 133), есть и акты отчужденія такихъ „власныхъ земель« (кѣмъ-либо уже освоенныхъ) отдѣльными лицами.

---

[102]) В. Сергѣевичъ, Русс. юр. древности. I. С.-Петербургъ, 1890 str. 222 sqq.

[103]) И. Лучицкій, Сборникъ матеріаловъ для исторіи общины и общественныхъ земель въ лѣвобережной Украйнѣ XVIII. вѣка. Кіевъ 1884.

[104]) Лучицкій, Сборникъ, str. 166, r. 1766.

[105]) Ibid. str. 202, r. 1767.

Освоеніе въ частную собственность вольной, не обороной земли происходитъ и помимо воли общины. Отдѣльныя лица, занимая постоянно одни и тѣ-же участки,[106]) этимъ самымъ выводятъ ихъ изъ безраздѣльнаго пользованія членовъ общины; а въ слѣдующихъ поколѣніяхъ они становятся уже частною собственностью дѣтей заимщиковъ. Въ знакъ освоенія такіе участки окапываются рвомъ. Въ силу такой заимки отцомъ казаковъ Панфиленковъ Андреиченковой балки, сыновья Панфиленки, считаютъ уже себя собственниками балки, предъявляютъ искъ къ сотнику Гулаку, который порубилъ въ ихъ дубровѣ лѣсъ, и выигрываютъ дѣло.

Вотъ нѣсколько характерныхъ показаній свидѣтелей по этому дѣлу:

»Прокопъ Гелевера, Петро Викуленко, Никита Больлой показали: Зазнаютъ де они зъ давныхъ годовъ, что . . . около балки Андреиченковой поле лико и неоранное било, на которомъ полѣ житель випольскій, Кирило Афѣцеренко чрезъ 12 лѣтъ пасъ мирское стадо. Когда-же тое поле обивателы облогомъ (цѣлиною) на проса началы подниматъ, то на полковника переяславского, Стефана Томару, тамо по горѣ десятина собиралась; а послѣ того, когда десятина собиратись на его, полковника, не стала, то отецъ Панфѣленковъ въ той балки становилъ пчолы, и около той балки подъ горе поли болше двохъ недель сталъ своить и боронитъ, а почему боронилъ, они [svědkové] того не вѣдаютъ. И въ томъ бороненіи . . . поля нѣ отъ кого ему зъ обивателей . . . препятствія не чинено«. „Павло Згонниченко по зсилки истцовъ показалъ: Будетъ де тому годовъ зъ 20, какъ онъ . . . въ отца Панфиленковъ ходилъ въ плуга и оборовалъ дубнякъ на полѣ . . ., якой дубнякъ билъ давнего времени окопанъ ровомъ . . .; а покамистъ тотъ дубнякъ оборанъ не билъ, то въ ономъ дубняку волно было кому хотя рубатъ. Когда же отцемъ Панфиленковъ тотъ дубнякъ оборанъ и сталъ тамо пасѣкою сидѣтъ, то отъ тѣхъ поръ отецъ ихъ . . . заборонилъ и рубатъ въ ономъ никого не допустилъ. И того же времени онъ, Згонниченко, по узъ тотъ же дубнякъ отцу Панфиленкову облогомъ на просо оралъ дней за 3 или болше, того, за давностью, не упомнитъ«.

А вотъ и начало резолюціи . . полковой канцеляріи:

»А понеже, какъ зъ дѣла видимо, что отвѣтчикъ, сотникъ Гулакъ, въ противность указовъ и правъ малороссійскихъ . . . истцамъ во владѣніи грунтовъ, отцемъ и дѣдомъ ихъ, истцовъ, и ими наслѣдственно владѣемыхъ, самоизволно обиду въ виораніи истцового поли и порубѣ гаи, присовокупляя то себѣ ко владѣнію приключивъ напрасно, и виняя себя тимъ, якоби онъ поле пооралъ и гай порубалъ не истцовъ, Панфиленковъ, но волное, гдѣ всякому обивателю поля пахать и лѣсъ рубать невозбранно . . .« (No. XX, годъ 1745).

Такимъ образомъ, судъ призналъ, что заимка, сдѣланная отцомъ Панфиленковъ, обратила вольное поле, гдѣ всякому обывателю было не возбранно пахать и лѣсъ рубать, въ частную собственность его и его сыновей.

. . . Владѣли члены общины безраздѣльно, распахивая то тамъ, то здѣсь (**переложная система**) въ предѣлахъ нѣкоторой, приблизительно сохой, косой и топоромъ опредѣленной мѣстности, они и признавались ся собственниками. Но если кто-нибудь изъ нихъ усаживался на опредѣленномъ участкѣ „за особь“, онъ тѣмъ самымъ исключалъ этотъ участокъ изъ пользованія другихъ и освоялъ его себѣ.

Переложная система, [107]) ladový způsob zemědělský, toť rozluštění Sergějevičovo pohádky Lučického.

---

[106]) Tohoto terminu bych na místě Sergějevičově zde byl neužil; to není участокъ v běžném, **mirovém** slova smyslu, ježto zde se míní zabraný kus divočiny libovolného rozsahu!

[107]) Перелогъ s naším **přílohem** [= úhorem] věcně se nekryje, znače asi tolik co naše lado.

Ladový způsob zemědělský rovněž předpokládají téměř všechny citáty, na jichž základě vykouzlil Lučickij vidinu maloruských сводныхъ семей, Familiengemeinschaftu, Familiengenossenschaftu, совмѣстнаго пользованія группы семей, gemeinsamer Nutzniessung einer ganzen Familiengruppe.

Čeho se týkají citáty Lučického? Ponejvíce lesův, luk a pastvin; jen tu a tam kmitne se — v popise faktického stavu roku toho — role. Lesy a pastviny vzdorují i na západě evropském rozdělu nejdéle, a kde obec má vůbec občinu, tam jest to les a pastvisko! K čemu to bylo i v Ukrajině? Přec ne, aby divoké včely měly zabezpečenu pastvu, ty si ji najdou samy; byl to tedy dobytek! Ukrajinci živili se totiž hlavně chovem dobytka a orba byla jim věcí vedlejší.

Potřebovali tudíž mnoho lesa k pastvě a mnoho senokosů na zimní krmení; na osev jim stačil malý kus země, zprvu každý rok kus jiný, ježto hned po prvé sklizni půda stepní zarůstá bujnou travou a půda lesní, nedbale tříbená, podrostem. Dokud bylo panenské půdy nadbytek, Ukrajinec nebyl tak zpozdilý, aby se pečlivějším tříbením zbytečně dřel.

Půda, o níž jednají citáty, jest půda bojarská, tedy panská, nabytá privilejemi; jest to půda lesní a převahou lesem zůstala vždy. Ti, jimž náležela, nebyli žádná »сводная семья«, »Familiengemeinschaft, tím méně »Familiengenossenschaft«, »владѣющи общею землею«, »gemeinsamen Grundbesitz«, ježto půda byla děditelna potomstvenno: jeden syn bratra jednoho držel a vždy držel fakticky, realně tolik, co dvacet synů bratra druhého. A každý měl podíl — opakuji — realný; že ne trvalý, to na vlastnictví samém, jakožto individualném nemění nic, pranic. Každý přesně věděl, mnoholi mu náleží a dle toho mu bylo ročně z půdy realně vykazováno,[108]) jinak se dobře znalo, kolik dobytka smí kdo na pastvu vyháněti. Sjabrové společně nechlebili, živi jsouce tu a tam v malých zádružkách: kdesi na Poltavsku nalezli na jednom dvoře tři bratry ženaté, čtvrtého svobodného a macechu, která byla hlavou rodiny, jak se u otce a matky, třeba nevlastní, rozumí samo sebou (V jedné závěti z r. 1685 stojí: Жона моя маетъ быти панею и всѣмъ домомъ радити. Ibidem Nr. 1, str. 76. pozn.). Z ženatých měl z pravidla každý svůj zvláštní dobytek, jehož počet patrně odpovídal podílu na pozemcích, jaký každému náležel osobně. — Jinde zas žili, na Masłovském dvoře, strýc s dvěma bratrovci (syny různých bratrů), vše majíce společno; jinde chlebili čtyři bratří ženatí a pátý neženatý společně,[109]) toť vše!

---

[108]) 1705 jeden sjabr prohlašuje, že část jeho na pozemcích „таковая же, яко и другимъ сябрамъ', „присужена ему подчасъ зебраня всѣхъ сябровъ". (**Lučicki** v »Сѣв. Вѣстникъ« 1889, No. 2, s'r. 43).

[109]) Ibid. No. 1. str. 76.

Не рѣдки дворы, míní prof. Lučickij, въ которыхъ мы насчитываемъ по· 3, 4, 5, 6, 7 и болѣе семей, семей, состоявшихъ не только изъ родныхъ братьевъ, но и братьевъ двоюродныхъ (bratranců), братанничей (bratrovců), дядей (ujců), тетокъ, племянниковъ, зятьевъ, деверей (švakrů) и т. д. (ibid. Nr. 1 str. 77).

To se náramně krásně čte, ale správné to není; žijí-li v jednom domě dva bratří, v druhém dva bratranci, v třetím tetka s bratrovcem atd.; tož pro Bůh nelze z toho skonfundovati uvedené tvrzení! Dlužno o každém jednotlivém případě, o každém domě zvláště udati, kdo v něm jsou a v jakém vzájemném svazku příbuzenském, jinak jest údaj klamný, ba záludný. Žije-li na př. na dvoře otec s dvěma syny a zetěm a každý z těch má jen i po jednom synu, pak jsou tu: bratranci, bratrovci, ujci, tety, zeť, švakr a přec jest to všechno rodina jediná, ježto společný otec žije!

K řádnému hospodaření na dvoře jest třeba aspoň dvou mužů dospělých a ježto není koho, jehož by najal aneb nemá, zač by mu platil, tož ten, kdož dospělého syna nemá, neb dokud mu nedorostl, chlebí s bratrem, neb bratrovcem a p., neb si přibere — jak by Jihoslovan řekl — skupnika, který, stejně jedinák, by sám o sobě na svém vlastním rovněž nestačil.[110])

Hlavní práce hospodářská jest tu pasení v lesích i pasekách a shromažďování píce na zimu. Lesů, pastvisk a senokosů při málo pokročilém způsobu hospodaření na drobno trvale dělit nelze, ježto úroda trávy jest nestejna, nejista, zahynuli by postupně všichni; a co pravili 1277 maďarští castrenses de villa Mogorey: ... se super sua propria terra non posse commorari, si .... comes Johannes suam terram separaret ab eisdem (srovnej shora str. 86), sami o sobě, to má platnost všeobecnou, a též i na Malé Rusi.

Leč ani polí nebylo lze dělit na trvalo, ježto žádných tu ještě nebylo, nýbrž pouhé krčeviny, třebeše, jitra, žďáry, lazy, neb jak se jim říkalo jinak, vždy ad hoc z lesa[111]) neb stepi[112]) sdělané.

---

[110]) Na př. 1706: „Я, Лукашъ Дмитренко, обиватель села Козиць, вѣдомо чиню, ижъ усмотрѣвши по собѣ человѣка, а звлаща сродка (příbuzného) своего, а бивши одинокимъ человѣкомъ въ господарству, прiймую до третий части во всякомъ въ грунтѣ, въ полѣ, въ сѣножатяхъ, въ горожахъ, въ дворѣ, въ товарѣ и во всякомъ набытку, на имя Никиту Головенка, обивателя козловскаго, а потом во всем нашомъ набитку, въ товарѣ рогатомъ, яко тож въ коняхъ и дробинѣ а въ хлѣби совокупно жити ... не токмо намъ ... але и дѣтомъ нашимъ, обосталне моимъ ... такъ теж и Никитинимъ“. Poměr, jaký tu nastal mezi Dmitrenkem a Golovenkem, definován jest v obdobné listině z r 1687 slovy ... мѣю себѣ братерство названное ис Федоромъ Гиренкомъ ... (ibid., No. 1, str. 87—88). Podobně jsme shledali v Srbsku: r. 1835 ... да га je Дамјан ... у братство узео ... (viz shora str. 47. pozn. 15. a str. 48). Komu by horká krev nedala a on z věcné i slovné shody mezi »braterstvem« a srbským »bratstvem« chtěl odvozovati zdroj staroslovanský, oběma společný, ten se ochladiž shodou mezi čl. 70 (49). Dušanova zákonníka a jedním odstavcem ve westgötalagen (viz shora str. 79)!

Za podmínek zemědělstvu obzvláště příznivých, na př. hned kolem sedlisk, aneb když vzrůstem obyvatelstva půda stávala se vzácnější, pole hned pak již nezaniká v pustině po sklizni prvé,[113] a tak zvolna stávají se jednotlivé, nejúrodnější části polstvem stálým a připravuje se možnost konečného rozdělení polstva na trvalo.

O nějakém kommunismu pozemkovém a o nějakém rodovém chlebení společném nelze tu mluviti.

Lučickij přehlédl, že dlužno především zápisy podrobiti analysi po stránce zemědělské, i namáhal se podati юридическое опредѣленіе (I, str. 72.), právnickou definici předmětu dříve, než poznal věcnou jeho podstatu.

* * *

Víra v staroslovanský kommunism rodový činí největší potíže historii polské, kde nic není, nač by se dal navázati. My jsme měli — ach měli! — aspoň ten Rukopis Zelenohorský — ale Polákům jest

---

[111] 1698: . . . сябри (5 rodin) маючи едностайне и нераздѣлно въ острове (= v lese!) . . . часть грунту своего власного . . . (ibid. Nr. 2, str. 40).

1747: x. y. prodává „сѣножати, озеро, селидбу, боръ и з землею и деревомъ бортнымъ и зо всѣми угодями, что въ той части на мене належитъ отъ сборовъ“ (ibid).

1757: dva bratří prodávají „боръ и въ ономъ бору вотчина поле пахатное, лугъ, сѣножати a t. d. (ib. I. 87). Tedy tito dva bratři měli 1757 sami pro sebe pole orné, ve svém lese, tudíž s polstvem druhých příbuzných nesouvislé; leč tím ovšem není řečeno, že pole toto i na dále polem zůstane, nýbrž zde se prostě vypočítává faktický stav z r. 1757! Celý způsob zemědělský popisuje listina z r. •

1703: „мѣючи грунтъ . . . по половинѣ, якъ ся в собѣ мастъ, з лѣсами, полями пахатними и не пахатними, з заросля ми, деревомъ бортнимъ . . ., з сѣножатни, плецамъ осѣдлими, з огородами и всѣми принадлежностями . . .“ (ibid. II, str. 40.) Zde vytčen celý postup: z hruba vytřibený kus lesa se zaseje, po sklizni jest úhorem, který časem zaroste a zdivočí.

[112] Viz shora, str. 96., ve vývodech Sergějevičových zprávy z r. 1766, 1767 dle Lučického Сборнику str. 166, 202.

[113] 1781: prodává kozák Golod . . во всѣхъ трехъ змѣнахъ поле пахатное, котораго ограничить невозможно . . . и во всѣхъ сѣнокосахъ на меня во всемъ спадаючую отъ казаковъ Евтуховъ и въ лузѣ третяя часть. (ib. II 39).

Půda orná byla tu na třech různých místech a na nich střídavě bylo seto, proto, aby ty ostatní »змѣны« věnovány byly ten rok zcela senokosu a pastvě, a dobytek aby osev nespásl. Slova: котораго ограничить невозможно svědčí, že ty tři »змѣны« neznamenají naše tři obůry, zvůry, strany, v trojobůrném systemu (Dreifelderwirthschaft); obůr jest kus půdy pevně vymezený a celý buď jest sdělán, neb leží úhorem, kdežto zde i uvnitř každé z těch tří »змѣнъ« hospodařeno bylo extensivně, po částicích, jako jsme již seznali ze zápisu z r. 1767: . . . мы . . . степку сѣнокосомъ и паханіемъ хлѣба довольствовались вообще . . . на перемѣнныхъ мѣстахъ, гдѣ кто пожелалъ (Сергѣевичъ, l. c. str. 223.). Stejné poměry v západním Bulharsku seznali jsme na str. 63.

spokojiti se drobty jako: Russota cum filiis et fratribus.[114]) Poláci jsou tudíž odkázáni k reflexím per analogiam, podle vzorů jihoslovanských a českých, za něž ovšem nejsou zodpovědni oni. Této cestě žádný Polák, jenž onen stav předpokládá jakožto prvotný, vyhnouti se nemohl, jí kráčí nejnověji Balzer contra Piekosiński.

Piekosińskému náleží zásluha veliká, že prvý z historiků polských vybájenou wspólność majątkową rodów zahodil a vedle toho, nedav se neúspěchy Szainochovými[115]) zastrašiti, vznik dvojvrstevnosti národa polského — szlachta a chłopi — nějak hleděl vysvětliti.[116])

Slované polští, »Lechici«, nalezli na své pouti — odkud, jest věc vedlejší; já proto Piekosińského za slovo chytati nemíním! — kraj mezi Vislou a Odrou prý »zupełnie pusty i bezludny« (5). Lechici osiedlali się w nowej swej ojczyźnie swobodnie . . . nie gromadzili się po miastach, lecz każda rodzina zakładała sobie osobno swoją wiejską osadę . . . daleko jedna od drugiej, tak daleko, ile potrzeba było, aby bydło jednego osadnika mogło się paść swobodnie nie stykając się i niemięszając z bydłem sąsiada. Obszar zajęty w ten sposób przez każdego praojczyca, odpowiadał całkowicie jego potrzebom gospodarskim . . .; gdzie się bydło sąsiadów z sobą spotykać zaczęło, tam poczęły się wytwarzać granice pierwotnych stanów czyli dziedzin czyli osiedlisk . . . Gdzie osiedlili się Dalech, tam sąsiedzi nazywali tę jego osiadłość albo Dalechów [stan] albo Dalechowa [dziedzina], albo Dalechowo [siodło] albo Dalechowy [syny] (str. 6)... Drugą kategoryę stanowią wsi biorące swe nazwy również od imion osobowych własnych lecz zaopatrzone końcówką patronimiczną na -ice, n. p. Dalechowice, Bolechowice i t. p. Jaka może zachodzić różnica [rozdíl] między Dalechowem a Dalechowicami..., jakie były powody, że sąsiedzi nazwali jeden stan Dalecha Dalechowem a drugi Dalechowicami, odpowiedź stanowcza, któraby nie zawierała w sobie żadnej wątpliwości, jest narazie prawie niemożebna i tylko możemy stawiać przypuszczenie na zasadzie charakteru patronimicznego końcówki ice . . ., z czegoby można wnosić, że dopóki żył ojczyc Dalech, sąsiedzi nazywali stan jego Dalechowem, lecz gdy umarł a miejsce jego zajęli jego potomkowie..., mianowicie Dalechowici, to ów stan Dalechów poczęto odtąd nazywać zgodnie z rzeczywistym stanem rzeczy Dalechowicami (str. 7). Ale gdyby to przypuszczenie było trafnem, to właściwie wszystkie wsi noszące dziś nazwy z końcówkami dzierżawczemi, powinny nosić nazwy patronimiczne, gdyż wszyscy ojczyce dawno już pomarli a miejsce ich zajęli ich potomkowie czyli — ice... Tymczasem statystyka wykazuje, że wsi patronimiczne są stosunkowo dość rzadkie, że są okolice, w których ich prawie wcale nie ma, i że ich liczba ogólna wynosi zaledwie około 3100 [místních jmén na -ów, owa, owo a -in, ina, ino, napočetl Piekosiński přes 7700, str. 4] . . . Ja jestem zdania, że w prawdzie niekiedy, jak to zresztą źródła historyczne średniowieczne wskazują, wieś nosząca pierwotnie nazwę o końcówce dzierżawczej, zmieniała takową po śmierci ojczyca na nazwę o końcówce patronimicznej i z Dalechowa tworzyły się Dalechowice, lecz że główny zrąb wsi o nazwach patronimicznych powstawał w ten sposób, jeśli już w chwili pierwotnego osadnictwa nie żył stary ojczyc a stan czyli dziedzinę czyli siodło zakładali sobie już odrazu jego potomkowie zwłaszeza synowie, t. j. jeśli stary Dalech umarł podczas wędrowki z Azyi do Europy, a do nowej ojczyzny zdołali przyjść tylko jego synowie Dalechowice i tu sobie wspólnie jeden stan czyli jednę wspólną dziedzinę założyli. Taki stan, taką dziedzinę zwali sąsiedzi odrazu Dalechowicami...« (8).[117]

---

[114]) To prý je zbytek »rodu«! Ti ostatní patrně — umřeli.

[115]) Szainocha Karol, Lechicki początek Polski. We Lwowie 1858.

[116]) Piekosiński Franciszek, Ludność wieśniacza w Polsce w dobie piastowskiej. W Krakowie 1896. 8°, 151 stran. Osobne odbicie z tomu I. Studyów, rozpraw i materyałów z dziedziny historyi polskiej i prawa polskiego. W Krakowie 1897.

Těchto výsledků došel Piekosiński řadou syllogismů, cestou čiře spekulativnou a předpokládaje věc nemožnou: že pod čas wędrowki přešla část národa z živubytí pojedinného v spólność a to z příčiny sociologicky malicherné, dle toho, zdali otec cestou zemřel či nezemřel.

Gdy bowiem wedle wszelkiego prawdopodobieństwa pierwotni Lechici przedstawiali tylko jednę i jedynę klasę w ówczesnej społeczności, gdy byli ludźmi zupełnie swobodnymi i co do osobistej swej wolności niczem nieograniczonymi, gdy nadto posiadają na nieograniczoną własność ziemię, którą swobodnie zawłaszczać mogą, o ile takowa już przez innych współbraci zawłaszczoną nie jest, gdy zatem przedstawiają się oni jako obywatele kraju w całem tego słowa znaczeniu, to jakiż związek może zachodzić między nimi a wieśniakiem z doby piastowskiej, ograniczonym w wysokim stopniu tak co do osobistej swej wolności jako i co do posiadanej przez siebie ziemi? A jednak ten uciśniony w każdym kierunku wieśniak nasz z doby piastowskiej, to w prostej linii potomek owego swobodnego Lechity z doby żupańskiej.

---

[117] Theorie tato neobstojí již ani vůči známé listině slezské: 1306 . . . Lucas, filius quondam Domizlai prodává de hereditate . . . Lucaschowicz dicta, que olim Domslawicz vocabatur (Cod. dipl. Silesiae IV., str. 5). Místo aby, dle theorie Piekosińského, teprv za dob Domislavce Lukášových slula osada Domislawice a před tím Domislaw, sluje naproti tomu Lukaszewice a před tím slula Domislawice, a ještě dříve, za otce Domislavova, slula patrně zcela jinak. (Srovnej s tím, co jsme shora na str. 70. pozn. 61. uvedli o nestálosti patronymik jihoslovanských).

Tolik o jménech samých. S tvary jmen jest nejinak, jak svědčí místopis jihočeský.

»Registrum bonorum Rosenbergicorum anno MCCCLXXIX. compilatum (vyd. J. Truhlář v Pojednáních kr. č. spol. nauk VI. 10. tř. pro fil. děj. a fil. č. 5. V Praze 1880) uvádí řadu osad panství Rosenberského v singularu: Drochov (č. 30), Mikulov (33), Mladoňov (36), Certlov (70), Velencov (73); jména tato převzata jsou z registra staršího, ze stol. XIII., a roku 1379, kdy sděláno Truhlářovo »Registrum«, nebyla již lidem užívána, jak vysvítá ze seznamu lesů, ad hoc, na místě samém r. 1373 pořízeného (čís. 234), kde se uvádí Silva . . . sub Welenczowicz: osada tudíž, která slula v stol. XIII. Welenczow, nazývala se r. 1373 Welenczowiczie; od stol. XV. slove Bělenče (zkažené z: Welencze). Ostatní uvedené osady slovou od stejné doby: Drochy, Mikuly, Mladoně, Cartle. Mikulow-Mikuly sluly však ve XIV. stol. jistě Mikulovice, jak svědčí německé jich jméno Migolz. Dnešní Šeměry sluly 1373 Šeměřice (silva Semy[e]rziczky, č. 234) a před tím jistě Šeměrov, jak dokazuje starý název německý: Schemersdorf (z: Šeměrsdorf). Dobrkov (Palacký, Popis král. Českého. W Praze 1848, str. 325) jest nejstarší listinný název vesnice zvané vulgo Dobrky; leč německý název: Turkowitz dokazuje, že slula kdysi Dobrkovice.

Koncovky: -ov, -ice, -y nedokazují tudíž pranic.

Zdaje się, że w dziejach naszych pierwotnych, mianowicie w chwili pojawienia się u nas władzy książęcej, co mogło nastąpić na samym początku IX. lub na samym schyłku VIII. wieku, zaszedł jakiś fakt niezwykłej doniosłości, który wywołał zupełny przewrot w ówczesnem naszem społeczeństwie i wolnych obywateli prabylców Lechitów zdegradował do rzędu uciśnionych i ograniczonych wieśników. Jaki to był ten fakt, nie wzpominają żadne z naszych źródeł historycznych średniowiecznych, a na istotę jego rzuca pewne światło ta okoliczność, iż równocześnie z poniżeniem wolnych Lechitów do klasy nieswobodnych wieśniaków, zjawiają się w społeczeństwie naszem średniowiecznem dwie nowe klasy społeczne przedniejsze, dawniejszemu ustrojowi społecznemu z doby żupańskiej zgoła nieznane, mianowicie liczna klasa półszlachty-włodyków czyli wojów i nieliczna klasa rycerstwa-szlachty . . . (9—10).

Tą katastrofą jest zdaniem mojem najazd nadłabskich Lechitów na Lechitów nadwiślańskich, dokonany prawdopodobnie na pocz. IX. lub też na samym schyłku VIII. wieku, przy którymto najeździe Lechici nadwiślańscy, żyjący rodami w gminowładnem (!) urządzeniu pod swymi starostami rodowymi, nieznający ani władzy książęcej, ani centralizacyi, ani siły zbrojnej, ani sztuki prowadzenia wojny [ejhle holubičí povaha staroslovanská!], ulegli z łatwością Lechitom nadłabskim, u których rycerstwo i sztuka prowadzenia wojny z powodu ciągłego sąsiedztwa i ciągłych utarczek z dwoma najwybitniejszymi podówczas narodami: Sasami i Skandynawami (duńskimi) w wysokim stopniu rozwiniętą była. — Podbici Lechici nadwiślańscy stali się jeńcami wojennymi wraz z posiadanemi przez siebie dziedzinami księcia-wojewody najezdczych Lechitów nadłabskich i w ten sposób stracili swoją wolność osobistą i własność posiadanych przez siebie dziedzin, któremi książę swobodnie rozporządzać mógł . . .« (18—19).

Kde vězí základný omyl, kterým celý tento, jinak genialný vývod padá?: ve víře, že pierwotni Lechici przedstawiali tylko jednę i jedyną klasę w ówczesnej społeczności!

Piekosińským zahozeného kommunismu staroslovanského ujal se s velikou horlivostí Balzer.[118])

U Słowian południowych utrzymywała się aż do najnowszych czasów nie tylko w pierwotnej niemal sile, organizacya rodowa. ale i wspólna własność (vlastnictví) rodów; co do Czech najnowsze badania bardzo silny kładą nacisk na wspólność majątkową rodów, jako pierwotny przejaw urządzeń gospodarczych[119]); wątpliwy, i tyle uczonym kłopotu przysparzający wyraz *ogniszczanin* Prawdy Ruskiej wytłómaczono ostatecznie jako: należący do (wspólnego) ogniska (rodowego), przyczem dawna teorya o współwłasności gmin ruskich jako jednostek terytoryalnych należy już do historyi, natomiast teorya o rodowem ich zasiedleniu i rodowej współwłasności wykazuje poważnych zwolenników. Dlaczegoż w Polsce stosunki własnościowe mamy koniecznie zaczynać od razu od własności indywidualnej? . . . (str. 12) . . . geneza [całego społeczeństwa i państwa polskiego] da się wyjaśnić bez przyjęcia hypotezy najazdu, a owszem przez powolną, prawidłową ewolucyą stosunków pierwotnych; . . . rycerstwo polskie wyprowadzić należy z tego samego źródła, co i ludność wieśniaczą, skąd wniosek, że widoczne w póżniejszem prawie tegoż rycerstwa zabytki pierwotnej organizacyi majątkowych wspólnot rodowych mogą też służyć za świadectwo istnienia analogicznych urządzeń u pierwotnych zasiedleńców polskich (str. 15.).

---

[118]) Balzer, Oswald, Rewizya teoryi o pierwotnem osadnictwie w Polsce. Lwów 1898, 47 str. Odbitka z Kwartalnika Historycznego XII.

[119]) Balzer míní tu vývody Lippertovy, v nich se mu velmi zalíbilo.

S dovolením, odkaz na »wspólność majątkową rodów« u Jihoslovanů a Čechů jest dnes již bezpředmětný; jihoslovanská padla Novakovićem, česká zároveň s Rukopisem Zelenohorským klaté paměti. A že ogniščanin Ruské Pravdy náleží k »společnému« jakémus ohnisku »rodovému«, kde toho jsou doklady? Vždyť to nedává ani smyslu, ježto každý člověk náležel k nějakému »rodu«! V Pravdě Ruské, rukopise akademickém, 32, stojí: А въ (о)гнищанінѣ и въ тивуницѣ и въ мечници ·ВІ· гривънѣ. V rukopise Trojickém: О княжи мужѣ. Аже въ княжи отроци или въ конюсѣ, или въ поварѣ: то ·М· гривенъ. А за тивунъ, за огнищный и за конюшии: то ·П· гривенъ. А въ сельскомь тивунѣ княжѣ, или въ ратаинѣмь, то ·ВІ· гривенъ . . . (Тр. 9—11)[120]

Zde zřejmě náleží ogniščanin ke dvoru knížecímu, jest to patrně nějaký úředník či zřízenec, který má co činiti s knížecím ohništěm.

Další důvody Balzerovy jsou:

»Wyniki, do jakich doszła najnowsza nauka etnologii i porównawczej historyi prawa, wykazują, że ludy pierwotne organizują się rodami, i że rody wspólnemi siłami podejmują pracę gospodarczą. W przeważnej części rzecz taka staje się prostą koniecznością: w ciężkiej walce z nieużytą zrazu przyrodą, której wydrzeć należy środki utrzymania, siły jednostki, a chociażby i najbliższej jego rodziny (jej dzieci), zazwyczaj nie wystarczają« (str. 8.).

S dovolením, etnologie neučí, že v dobách prvotných rody wspólnemi siłami podejmują pracę gospodarczą ve smysle totiž wspólności majątkowej, nýbrž učí pravému opaku: individualismu; názor o těžkém zápase primitivného zemědělce s přírodou jest názor nesprávný; nebyloť prvotné zemědělstvo těžké, nýbrž lehounké, povrchní: vyžďařit kus lesa, nechat vězet kde který kámen a kořen, zasít neb zasázet do popelu zrno a suřezat zralé klasy, to prosím ještě neudřelo žádného, leností pověstného Urálce a neudřelo ani nikoho ze starých Poláků a Čechů.[121]

---

[120] H. Jireček, Svod zákonův slovanských. V Praze 1880, str. 15, 18.

[121] To Polákům vyložil již před jedenácti léty Rostafiński:

»Nowe niwy . . . i na paśnik wyrabiano w gajach. Zazwyczaj czyta się u postronnych i naszych historików, że to była praca ciężka, bo połączona z karczowaniem. Wyobrażenie to jest oparte na stosunkach XIX. wieku i zupełnie błędne. Nigdy człowiek nie zadaje sobie więcej trudu, niż go do tego zmusza konieczna potrzeba. Wycinanie lasu jest ciężką pracą, karczowanie jeszcze cięższą. Dokonywa się dziś obu dla tego, że ścięte drewno jest cennym przedmiotem handlu . . . W przedhistorycznych czasach . . . drewno nie ma żadnej wartości handlowej i karczowanie lasu nie miałoby żadnego celu, tem bardziej, że chociaż przy pozostałych pniakach uprawa roli jest cięższą . . .

W całej, przynajmniej północnej Europie, postępowano sobie wówczas w zupełnie odmienny sposób i to w taki, jaki się praktykuje dotąd nietylko w Małej Azyi i Algierze, ale i w Europie i znów nietylko w Rosyi, ale u nas w Galicyi, tam właśnie, gdzie drzewo nie ma żadnej handlowej wartości a więc wyjątkowo gdzieś na Beskidzie albo w okolicach Gorlic.

Tento důvod Balzerův tedy padá.

»Ponad wszystkie poprzednie wywody — za pierwotnem istnieniem gospodarczych wspólnot rodowych przemawiają dwa powszechnie znane i niewątpliwie poświadczone fakty.

Naprzód: utrzymujące się przez dłuższy czas w wiekach średnich prawo stryjców rodowych do udzielania przyzwolenia na pozbycie własności gruntowej w ręce osób obcych, w którego braku alienacya mogła być wzruszoną, jako też

Sposób ten polega na tem, że w jesieni odziera się s drzewa korę na całej wysokości pnia, a skoro las uschnie, podpala się go w następnym roku, i tak *popiołem użyźnioną ziemię* zasiewa się, lub zapuszcza na bujny paśnik. Na takich, jak je nazywano łazach, opieralo się gospodarstwo. A jeżeli w XII. stuleciu o cztery mile od Paryża rzeczywiście najpewniej w ten sposób gospodarowano, to jakże przypuścić nawet, żeby się u nas wcześniej mogło dziać inaczej . . .« J. Rostafiński, Polska z czasów przedhistorycznych pod względem fizyjograficznym i gospodarskim (Rocznik zarządu akademii um. 1886. W Krakowie 1887, str. 138 sqq).

Leč Piekosiński výklad Rostafińského zamítá touto — pán mi račiž prominouti! — trochu dětinskou námitkou: ». . . jestem tego zdania, że wyczynianie u nas roli w prawieku drogą palenia usłych lasów nie dokonywało się nigdy. Ogień bowiem jest elementem, nad którym trudno bardzo a czasem wręcz niepodobna zapanować, kdy się rozwielmoży . . . cały kraj przedstawiał się jako jeden wielki szmat lasu, który zażegłszy w jednym punkcie, nie można było przewidzieć, gdzie się ogień zatrzyma i czy nie obejmie całego nawet kraju, robiąc zupełne spustoszenie, tem bardziej, gdy ówcześni osiedleńcy czyli praojczyce nie znali ani sikawek, ani posiadali dość metalowych narzędzi do wycinania przesiek, aby postępowi pożaru tamę położyć. W takich więc warunkach nie mogło być absolutnie mowy o wypalaniu lasów w celu wyczyniania roli« (str. 95.). Takové nápady by se přec jen psáti neměly!

O hrůzách rozpoutaného ohně psal tuze krásně již starý Schiller; ale ještě mnohem staršímu Polákovi, Čechovi atd., atd. — zrovna jako do nedávna Urálcům, dokud jim to nezakázala vláda — hrozně málo na tom záleželo, shoří-li z lesa jen tolik, co právě potřeboval, anebo třeba půl Evropy. O zhoubných lesních požárech způsobených neopatrným žďářením lze se dočísti v každém starším cestopisu po Rusi, a v dobách starých čím dál oheň zasáhl, tím líp, tím víc bylo — pastvy. To náleží do agrarně-historické abecedy. Dle Piekosińského neměli staří Poláci dość metalowych narzędzi do wycinania przesiek ale k porubam celeho lesa uvnitř takových przesiek jich měli dosti??

Že se prý odmítáním žďáření Piekosiński nemýlí, »klasycznym na to dowodem są nazwy miejscowości na obszarze Polski piastowskiej. Każdy bowiem wybitniejszy objaw w dziedzinie gospodarstwa wiejskiego odbił się w nazwach naszych wsi . . . Gdyby więc wypalanie lasów u nas w prawieku było rzeczą tak pospolitą, jak to kolega Rostafiński twierdzi, musielibyśmy znowu pomiędzy wsiami naszemi znaleść co najmniej kilkaset takich, którychby nazwy na taki ich początek wskazywały, jak n. p. gorenice i gorlice, żary, żarki i zgorzenice; gdy tymczasem wsie o takich nazwach w geografii naszej wiejskiej należą do tak rzadkich wyjątków, że je na palcach policzyć można . . .« A priori lze směle tvrditi, že pán počítal špatně; když v samých jen Čechách jest vedle nepočítaných Záhořů a Záhoří 40 osad jménem Žár, Žďár, Ždirec, 18 osad jménem Zhoř, Zhorec, Zhuře, nehledě k synonymům jako: Horec, Hořelec, Hořelice, Hořenec, Hořenice, Hořetice, Hořice, Hořín; Opalice, Opalka, Ožice, Žíče; Paleč, Palič, Palivo, Praha a přemnoha jiných, pak sotva tomu v Polsce as jest jinak.

> prawo ich do skupenia pozbytych dóbr z rąk tychże osób, za zwrotem ceny, jaką za nie zapłacili. Wewnętrzna racya istnienia tych praw nie dałaby się rozumowo uzasadnić, jeżeli nie przyjmiemy, że cały ród zostawał niegdyś w bezpośrednim stosunku do całego majątku rodowego, t. j. że istniała niegdyś wspólnota majątkowa rodu« (str. 14.).

Právo retraktu ovšem souvisí nerozlučně s rodovým bytem národa. Leč rodový byt nesouvisí s rodovým kommunismem a nikdy nesouvisel, vždyť nikdy a nikde nebylo kommunismu takového. Nejrozsáhlejší, personalní právo retraktu, přesně ucleněné dle stupně parentel, přecházející postupně od rodiny k rodu, od rodu ke vsi, ode vsi k celému kmenu, nalézáme — jak jsme nahoře, str. 87 sq. obšírněji vyložili — u národů semitských, mezi nimiž zastoupeny jsou všechny odstíny agrarního rozvoje od čirého nomáda až k nejdokonalejšímu zemědělci. Život národů semitských v starém i novém věku jest nám přezevrubně znám, leč marně bychom hledali mezi nimi i té nejmenší stopy po zádruze, po rodowej współwłosności. I Starý Zákon zná jen a jedině nejužší rodinu a majetek osobný, potomstvenno dědítelný a vedle toho zná nekonečné, personalní, ne rodové právo retraktu, dle stupně příbuzenského.[122])

I tento důvod Balcerův tedy padá.

> »Powtóre: prawo krewnych do wykonania zemsty na zabójcy swojego krewniaka, względnie do uzyskania okupu za jego głowę. Jaka była ostateczna przyczyna tego, że zabójca zobowiązany był płacić okup na rzecz rodu? Nie będziemy jej zapewne chcieli szukać w pobudkach czysto etycznej natury: w miłości i wzajemnem przywiązaniu współrodowców; ludy pierwotne mają pod tym względem bardzo materyalistyczne zapatrywania. Jeśli za głowę zabitą brano okup, to tkwiło w nim wynagrodzenie materyalne za materyalną stratę, jaką ponieśli ci, którym się on należał. Jakąż stratę — odliczając członków rodziny w znaczeniu ścisłem — ponosiłby ród (stryjcowie dalsi), jeślibyśmy przyjęli, że własność gruntowa była od samego początku indywidualną? Żadną. Z tego punktu widzenia instytucya okupu nie dałaby się zatem wytłómaczyć. Można ją uzasadnić tylko przypuszczeniem, że własność była zrazu wspólną; wtedy bowiem zabójstwo jednego z członków rodu umniejszało ilość sił roboczych, w spólnem gospodarstwie zajętych; zadaniem okupu było ową stratę wyrównać« (str. 14—15.).[123])

Prawo zemsty, względnie do uzyskania okupu není jedno jako druhé; to jsou věci, mezi jichž vznikem leží půl věčnosti. Jsou národové — právě ludy pierwotne — okupu, odkladu neznající, nýbrž jen zásady: oko za oko, zub za zub. Cit pomsty nevznikl z materyalistycznego zapatrzywania, nýbrž jest czysto etycznej natury, pudovým hnutím mysli, jak každý člověk sám na sobě může pozorovati co den. — Není správno, že okup, odklad se béře za hlavu zabitého, nýbrž vrah vykupuje hlavu svou, odvetě propadlou, »da se za krv ne bi opet krv prolivala«.[124]) A ku podivu, že právě zase u národů semitských msta krevní tak jest rozšířena a že u starých Židů, národa naprosto nezádruhového, poměr mezi agnaty vynikal dvěma hlavníma vlastnostma: právem retraktu a povinností pomsty, což vyznačeno i slovně tím, že znamená »goel« 1. agnata, 2. krevního mstitele, 3. vyplatitele (zastavené dědiny neb z poroby, redemptor), což věděl již Michaelis.[125])

---

[122]) Jer. 32, 7—15; Ruch 4, 4.

[123]) Vážně psali o krevní mstě u Slovanů: Miklosich v Denkschriften d. kais. Ak. d. W. phil. hist Cl. XXVI. Wien 1888, str. 127—210. — Vesnić v Zeitschrift f. vergl. Rechtswissenschaft VIII. u. IX. Bd. Stuttgart 1889, 1891. — Нова-ковић, Село. 1891, str. 90 sqq.

Staropolský komunism rodový jest vyvrácen, mrtvého Balzer nevzkřísil.

Leč nadarmo zde nepracoval tento nám tak sympatický učenec polský a výtečně rozpoznává charakter opole:

». . . sama nazwa opole nie odnosi się w niczem do związku rodowego, tkwi w niej tylko pojęcie sąsiedztwa terytoryalnego; tož samo pojęcie mieści się też w spółczesnych tłómaczeniach tego wyrazu: łacińskiem vicinia, i niemieckiem gegenote (gegend). Jest w tem jakoby zewnętrzne świadectwo na to, że opole nie jest jednostką rodową, ale terytoryalną« str. 33.

Výborně! territorialnou a zemědělskou: vlastí, revírem, kterým probíhala chłopska země; revirem, který živil žďárem zemědělce chłopa a ladem pastýře-župana: nebyliť ani staří Poláci národem jednovrstevným, tylko jednę i jedyną klasę w ówczesnej spoleczności (Piekosiński 9), nýbrž národem od jakživa dvojvrstevným, a k vyložení původu šlechty polské není třeba sáhat ani k najazdu Piekosińského ani k ewolucyi Balzerově; ale jednoho jest třeba především a gruntovně: zapomenout Rukopis Zelenohorský a zaměnit Lipperta Novakovićem. Každé vzpírání a smlouvání marno jest, jinak škoda práce a papíru.

* * *

Socialní historikové, zejména ti, kteří kráčejí jen cestou retrospektivnou, představují si agrarní vývoj obyčejně jako velice složitý a především důsledně účelný. Kde však se nám udá, pozorovati rozvoj ten na pevném základě faktů a ne pouze z domyslu, tam nás přímo zaráží, jak jest to vše jednoduché a prostičké a jak i ty nejrozmanitější příčiny vodívají k stejným koncům, nám na poučenou, že stejné neb domněle stejné jevy u různých národů neradno hned tak redukovati k jakémus předhistorickému zřídlu společnému.

---

[124]) М. Ђ. Миличевић, Нешто о Васојевићима. Гласник, XXII. 1867, str. 74 pozn. — Новаковић Село, str. 99, pozn. 1.

[125]) Michaelis, Mosaisches Recht. Frankfurt a. M. 1772—1875. II. str. 402.

Jest ovšem těžko, tápeme-li ve tmách, držeti se cesty, vedoucí k cíli, jehož neznáme; tu i nejbystřejší a nejopatrnější badatel nadělá marných kroků s prava leva dost, a kolik jich zbloudilo a ještě zbloudí úplně! Dobrou službu prokazuje tu — nihil sub sole novi — studium dnešní kolonisace krajin pustých, ježto lze nám tu promítání se různých činitelů pozorovati bezprostředně. V prvé řadě jest to kolonisace Sibiře, o níž napsali Rusové bohatou již literaturu; leč z té jest nám zde na západě málo co přístupno, a když nám z ní co vypíše ve své dissertaci ten onen ruský doktorand některé university německé, tu žasneme, nechtíce ani věřiti, jak to, co našemu intellektu u výkladu agrarií staroslovanských a germanských činí tak hrozné obtíže, tam na Sibiři leží na bíle dni.

Stejnou dobou, co Lučickij převodem nezdařené své studie o sjabrech učený svět německý uvedl v hrubý omyl, Arsenij Jarilov uveřejnil poučnou svou dissertaci o zemědělstvu sibirském [126]):

Vlastníkem půdy sibirské jest koruna, obyvatelé mají pouhé právo požívací, ovšem de facto tak obsáhlé, že půdou, na níž sedí, volně mohou nakládati. Záběr půdy dosud neujaté děje se právem volné okkupace a to jest v gubernii irkutské a na Amuru pravidlem. Půdy jest tolik, že kde kdo, může libovolnou plochu zorati neb posíci a ohraditi na zahradu či k pastvě, bez újmy druhého. Znakem takové okkupace jest chýžka, kterou sedlák, třeba že má ve vsi obydlí své, postaví na ladině neb v lese, v níž pak bydlí v létě neb i po celý rok a již tím stává se vše, co leží vůkol, výhradním a věčným majetkem jeho i dědiců. Takým krokem zemědělstvu otevírá divočinu sibirskou nejen domorodec, nýbrž i přistěhovalý Rus, jenž zde ihned zapomíná, že žil doma v úvazku občinném, v »мipy«; zde pracuje jen pro sebe, na vrub vlastní, a půda, kterou sdělal, jeho jest neb toho, komu ji postoupil. Rozsah její závisí na zdatnosti okkupatorově, jeden okkupoval třeba stokrát víc druhého, leč přes to jest oběma daň stejná, podušná, dle revisní duše (poslední sčítání revisní, desáté, jest z r. 1859). Tento nepoměr ovšem pobuřuje právní cit chudšího, který málo mohl okkupovati a sotva na daně stačí, kdežto jiný žije v přebytku, z něhož neplatí nic. Nejjednodušší prostředek byl by, zrušit berní system podušný, zdanit půdu a odstranit takto krutý boj zájmový mezi sedláky velkými a malými; ale na to se nepomýšlí.

Na obranu malých vytvářila se místy moc obce, omeziti právo okkupační na půdu vskutku sdělávanou, takže to, na čem kdo síti přestal, ipso facto přestalo býti jeho a může býti okkupováno od jiného; tuto formu nazývají okkupačně občinnou. Tam, kde jest forma okkupace naprosté na přechodu k formě této, tam naskytují se zajímavé spory, jichž konce řídí se dle toho, jestli dle místního názoru v popředí moment okkupační — zde zároveň rodově, či spíše rodinně dědický — neb moment práce. Tak rozhodl soud kdesi, že půda má býti vzata tomu, jenž ji zoral a zasel a dána druhému, jenž ji zdědil, ačkoliv jí přes dvacet let neužíval a o ni se nestaral. Za práci onen neobdržel nic. — Jiný případ: Kdosi žil dlouho na témž místě na půdě vlastní, kterou vykořistiv opustil a odstěhoval se jinam. Když se zotavila, okkupoval ji jiný a prodal pak po několikaletém užívání třetímu, a ten ji melioroval drenáží. Tu najednou vynoří se vnuk prvého okkupatora a požaduje místo dědovské zpět, ježto bylo okkupováno druhým beze svolení dědova. Při vyhrál.

---

[126]) Jarilow, Ein Beitrag zur Landwirtschaft in Sibirien unter besonderer Berücksichtigung des Minussinschen Bezirks im Gouvernement Jenisseisk. Inaug. Dissertation der Univ. Leipzig. 1896.

Aby tento brutalní princip rodově-okkupatorský byl oslaben, dochází místy platnosti zásada, že derelinkvovanou půdu stepní druhý může okkupovati již po letech třech, ale lesní ani ne po dvaceti, ježto »vytříbení mnoho stálo«. Kde však rozdíl mezi půdou lesní a stepní zmizel, neb ho nebylo a neurčitost terminu stala se nesnesitelnou, tam obmezena lhůta přesně; místy tříletá; leč jinde zas upuštěno od vymezení vůbec a každému dovoleno okkupovati ihned, co druhý ladem zanechal, a tím vzniká kriterium nové, čirý princip práce: Sedlák *X* vyoral několik brazd na znamení, že půdu tu okkupoval; leč nezdělal jí ani roku toho, ani druhého. Na to ji zoral sedlák *Y*, a sedlák *X* ji osel přesvědčen, že jeho jest na základě okkupace prvé. *Y* žaloval a odvolával se na to, že on sám prvý ji skutečně rozoral a soud mu půdu přiřkl, leč s klausulí, aby *X*-ovi v náhradu za osev postoupil sklizně půl. Oproti rozhodnutím shora uvedeným jeví se tu změna radikální.

Leč ani forma okkupačně-občinná nevyhovuje, ježto malého nechrání a velkému nebrání: velký malého vždy »přeorá«; malý zamýšlí na př. okkupovati tři desjatiny, ale sotva že zoral $^3/_4$ desjatiny, ostatek dávno již mezitím zabrán sedlákem velkým. Proto vlastní tíhou neudržitelnosti stavu takového vzrůstá zakročovací moc obce a princip okkupační ustupuje víc a více tendenci vyrovnávací. sedláku *X* vezme se prostě kus a dá jinému, ježto má *X* »půdy dosti«. Vzrůstem obyvatelstva roste nouze o půdu a tím i roste disposiční právo obce; malí nabývají číselné převahy nad velkými a dosahují konečně toho, co při podušném systému berním konečně vůbec nastati musí: že k stejným povinnostem přiřknou se i stejné výhody: jednoho krásného dne obec zabere veškerou půdu všech, velkých, malých, roztřídí ji dle jakosti v několik poloh, konů, a přidělí v každém z nich každému příslušníku stejně velký padělek losem na určitou řadu let, a když doba ta vyprší, nastává pereděl nový, na zcela jiný počet účastků, dle toho, kolik jest právě účastníků v obci. Tím pověstné общинное землевладѣние jest hotovo, jako na Velké Rusi, ačkoli pro ně na

Sibiři jinak není v lidu podmínek, jako jich stejně nebylo ani na staré Rusi.

A příčina všeho toho?

Žádná jiná, nežli forma zdaňovací: bez systému podušného nebyla by mohla vzniknouti ruská občina, міръ, jako by nebyla vznikla bez systému lánového, berní jednotky půdové, německá hufenverfassung, a bez systému podymného »slovanská« zádruha.

Nic tudíž není lidového, samorostlého, aniž národního ani na miru, ani na markgenossenschaftu ani na zádruze.*)

Oprava. Na str. 51. řádek 22. shora místo: zádruhu čti *dnešní* zádruhu.

Moravské Valašsko v písemnictví českém i cizím.

(Doplňky.)

Podává **Matouš Václavek**.

K uveřejněné bibliografii valašské v »Národop. Sborníku« (III., 1898, 49—59) přiřaduji tuto některé doplňky, jež jsem od té doby sebral. Na některé jsem byl laskavě upozorněn. Zachovávám i zde, pokud možno, pořadí časové, jak kdy který spisovatel o našem Valašsku něco napsal buď do odborných listův a časopisů, nebo samostatnou vydal knihu.

Naději se, že přítomným i budoucím ethnografům a folkloristům poukazy těmito posloužím, budou-li se chtíti obšírněji či soustavněji poučiti o svérázném namnoze ještě lidu valašském, o životě jeho hmotném i duševním. —

Millian Thaddaeus, Der Molkenkurort Rožnau in der mähr. Walachei, Vídeň, 1853. Kniha pěkná u vzhledě přírodovědeckém, topografickém a národopisném.

Dr. Joh. Enders, Der Molkenkurort Rožnau in Mähren und seine Umgebungen. Topographisch, historisch-romantisch, ethnographisch und therapeutisch geschildert, Vídeň — Nový Jičín — Lipsko, 1872. Už titul knihy naznačuje všestrannost a zajímavost obsahu.

Karel Jonáš, redaktor »Plzeň. Listů« v Plzni, vydal r. 1893 drama »Oplancija« (= zvrhlá žena), jehož děj odehrává se na Valašsku (Vsacku).

P. Vojtěch Plotěný, »O vojvodech v Kozlovicích (u Frenštátu) a valašských vojvodstvích vůbec« (»Obzor« brněnský

---

*) Redakce požádala p. dr. K. Kadlce, spisovatele »Rodinného nedílu«, aby v nejblíže příštím svazku NSborníku své zásadně odchylné stanovisko vyložil. P. dr. Kadlec ochotně přislíbil.

1894, 289, 306). Velmi poučná stať o vojvodech val., jimiž bývali z pravidla fojtové, a kteří mívali vrchní dozor nad salašnictvím veškerým v dotyčném kraji, resp. panství na Valašsku. (Viz svého času v Ottově Slovn.)

Václav Prasek, professor v Olomouci, Valaši na Frýdecku (Věstník Matice Opav. 1895, číslo 5.). Ve stati této má výborný znalec slezských poměrů na zřeteli hlavně stránku hospodářskou, totiž »valašství«, pasení dobytka valašského (ovec a koz) na panství Frýdeckém. Valašska vlastního se nedotýká, ačkoli co do jména Vlach, Valach přijímá rumunský původ dle Miklošiče.

Čeněk Kramoliš, říd. učitel, povídkář valašský, v brněn. »Obzoru« povídky ze života mor. Valachů: Vyzráli na pána (1892); Co nevyvedl špírek« (1893); Vzpomínka na sv. Mikuláše (1895); Jak naši předkové krádež trestávali (1897); Drobty z Valašska. Fotografické obrázky lidu valašského (1897, 1898).

Karel Hugo Sýkora, říd. učitel, básník valašský, přispíval básněmi do »Koledy«, »Vesny« »Obzoru«, Osvěty«, »Zlaté Prahy« a j. Též povídky a humoresky se mu daří. Valašské motivy má zvláště v samostatně vydané knize: Z rodné půdy, básně a povídky pro mládež, Velké Meziříčí 1888.

MUDr. Vladislav Mladějovský, lékař lázeňský v Rožnově, knihu: Léčební místo Rožnov p. Radh., Praha 1895. Též v časopise Českých turistů pěkné popisy (cestopisy), zvl. po Rožnovsku (1897).

Prof. Ed. Domluvil, Různé úvahy, Valaš. Meziříčí 1890. Sbírka to různých článkův a statí, uveřejňovaných v různých listech (»Mor. Orlici«, »Hlasu«, »Radhošti«, »Čechu«, »Mor. Novinách« a j.) v letech 80tých, z nichž některé se týkají Valašska (»Naše museum«, »Slovan všude bratry má« a j.)! – V IX. Zprávě c. k. státního gymnasia ve Val. Meziříčí uveřejnil (1889) Listiny týkající se dávnověkosti města Meziříčí nad Bečvou a okolí jeho, zvláště všeliká nadání a práva, udělená majetníky panství Rožnovsko-Meziřičského. Pokračování Listin je pak také v XI. Zprávě (1891). — Ve »Sborníku« Musejní společnosti ve Valaš. Meziříčí, číslo II. (1898) jest jeho stať Bernard z Žerotína a zřízení jeho našim předkům daná (1568). Tamže: Zpráva o činnosti na Valašsku pro Národop. výstavu českoslovanskou.

Josef Škultéty, redaktor a vydavatel »Slovenských Pohľadů«, ve stati Slavistika u Maďarov vystupuje proti rumunismu Valachů (1897, 444).

Adolf Liebscher, akad. malíř v Praze, po několik prázdnin letních meškával na Novém Hrozenkově na Vsacku studuje kroj lidu valašského. Své dojmy na Valaších uložil ve krásné stati: Na horách valašských. (»Květy« 1896, II. 336.)

Dr. Václ. Tille, skriptor univ. knihovny v Praze a důmyslný znalec a srovnavatel pohádek slovanských i cizorodých, uveřejnil rozmarné Dvě valašské pohádky ve »Švandu Dudákovi« 1896, II. 245.

Michal Srubjan (Prügl), žurnalista a pilný pěstitel lidovědy moravské v žurnálech pražských, podal u příležitosti recense Václavkova spisu »Moravské Valašsko, lidopisné obrazy« ve dvou feuill. »Hlasu Národa« (1896, č. 201. a 202.) pěkný, místy rozmarný obraz našeho Valašska.

Matouš Václavek uveřejnil Examen blouznivce náboženského Josefa Seidla před právem Vsetínským (1736) v »Časop. Spol. přátel starožitností českých« 1897. — Tamže: Hra sv. Tří králů na Mor. Valašsku (od Vyzovic) r. 1898. — Ve »Sborníku« Musejní společ. ve Valaš. Meziříčí číslo II., 1898 má stať: O původu a jméně Valachů, v níž se staví proti theorii Miklosichově o rumunském původu Mor. Valachů, dovozuje na základě spisu prof. Píče: »Zur rumänisch-ungar. Streitfrage« a jiných závažných věcí, že »Valaši jsou čistý, ryzí kmen slovanský, a že jméno své dostali od svých sousedů slovanských. Zaměstnání jejich nejhlavnější, totiž ovčáctví, salašnictví, že bylo podnětem názvu toho.« — V »Pamětním listě fondu Palackého«, vydaném k slavnostem valašským dne 13.—15. srpna 1898 »Mor. Slez. Obcí Sokolskou« jest od něho národopisná črta: Moravské Valašsko, seznamující Sokoly aspoň letmo s krajem a lidem valašským. V tisku nalézají se jeho práce: Moravské Valašsko, popis krajinný, histor.-topografický a lidový, s četnými illustr. (u Bratří Chrastinů ve Val. Mez); bude se hoditi zvláště turistům; pak Hry a jiné zábavy mládeže valašské (tamže). Do »Letem českým světem« podal popisy měst valašských: Vsetína a Meziříčí, Vlárského průsmyku, Fojtství v Karlovicích, Štramberka, Lysé Hory, Hostýna, kromě jiných míst moravských a slezských.

Karel Bedřich Číha, učitel v Horní Jasence (u Vsetína) vydal Zpěvník sokolů valašských, Val. Meziříčí 1898. Sbírka to více než sto pochodových písní, mezi nimiž několik krásných písní valašských, hlavně však písní slovenských (uher.) na Valaších zpívaných.

Ferdinand J. Černocký, odb. učitel ve Val. Meziříčí, ve »Sborníku« Musejní společnosti II., 1898, podal pěkný příspěvek ke kulturním dějinám Valašska: Z obecních počtů (register) města Val. Meziříčí z r. 1640. V témže »Sborníku« má pěkný článeček pí. **H. Němcová**: Vyšívání v okolí města Valaš. Meziříčí a učitel **Frant. Táborský** článek. Zahrádky lidu valašského na Hrubé Lhotě.

Dr. Frant. Xav. Krištůfek, prof. univ. v Praze, »Dějiny církve kat. ve státech rak.-uherských s obzvláštním zřetelem k zemím koruny České (1740—1898)«, Praha 1898. Ve Vzděl. knihovně kat., sv. VI. — Ve znamenitém spise líčí spisovatel v § 9.

pěkně a objektivně náboženské nepokoje na mor. Valašsku (str. 81.—95.) v letech 1777—1780, k čemuž použil mimo jiné vhodně i mých »Dějin města Vsetína a okresu Vsackého.«

Jiří Janda, professor gymn. ve Valaš. Meziříčí, uveřejnil v XVIII. Zprávě c. k. vyšš. stát. gymn. ve Val. Meziříčí (1898) velmi zajímavé Poznámky ornithologické z okolí Val. Meziříčí v l. 1895—8. Pozorování jeho obmezilo se na ptactvo v území proti Bečvě Vsacké až k Rouštce, proti Rožnovské až k Zubří, a pak po spojených Bečvách až k Miloticům.

O národní a politické probuzení lidu na Valašsku pokusil se již v letech 90tých (1885—1887) **Frant. Vaněk**, knihkupec ve Valaš. Meziříčí (nyní v Kroměříži), založiv ku podnětu hlavně mému periodické listy »Valašské Hlasy« a »Radhošť«, jejichž hlavním spolupracovníkem byl na listech jmenován Arnošt Dadák, učitel v Miloticích u Hranic. Účastnil jsem se též dle možnosti spolupracovnictví. Nepříznivými poměry však oba listy zašly, až pak Fr. Sokol-Tůma název listu »Radhosť« opět jako harcovníka pro vzdělání lidu valašského vzkřísil.

Slezský časopis »Opavský Týdenník« rovněž má nemalou zásluhu o národní a polit. vzdělání lidu valašského, podávaje od roku 1892 ve zvláštním oddíle zprávy rozličné, úvahy a dopisy z Valašska. Ve feuilletonu pak vyličoval občas mimo mne (viz III., str. 55.) některé stránky života Valachů J. R. Podhorský (J. K. Vitásek, učitel ve Frenštátě).

Fr. Sokol-Tůma, majitel a redaktor »Ostravského Obzoru« v Moravské Ostravě, velmi účinně působil na probuzení národní a zvláště politické svým listem »Radhošť«, vydávaným ve Valaš. Meziříčí od r. 1894—1895, odtud až do září 1897 v Mor. Ostravě. Tam spojil svůj list s místním listem »Ostravicí«, a z toho vznikl »Ostravský Obzor«. Jak v »Radhošti«, tak i v »Ostr. Obzoru« všímal si bedlivě mimo politiky i kulturní stránky valašského lidu, podávaje ve feuilletonech četné povídky ze života Valachů, jež všude a vždy na reální spočívaly půdě. V »Radhošti« zasluhuje zmínky zvláště povídka Stařiček (zobrazující velmi případně život výměnkáře se synem); v »Ostr. Obz.«: Půl dne na Valašsku (kde kreslí se podělování chudých horských dětí), Valašským rájem (kreslena děsná bída lidu valaš.). Nejlepší poměrně povídkou, z poloviny valaš. nářečím psanou, jest tam r. 1898 uveřejněná pode jménem Za právo a pravdu (sudílství dvou sousedů Machaty a Orsaga přivádí oba v záhubu), která vyjde také samostatně nákladem Ottovým v Praze.

R. 1894 vydal samostatně Dějiny Sokola Valašsko-Meziříčského (r. 1864 založeného, první to jednoty Sokolské na Mor.). V rukopise má povídku val. Soud lidu, pak sbírku básní z val. hor pode jménem Valašské album. Ve svém dramatě Hana o 4 jednáních dává čtvrté jednání odehrávati se na Valašsku (lidovou slavnost »Dožatou«). Vůbec v celém kuse jsou 3 podařené typy valašské!

Ve směru hospodářském účinkuje na Valaších už na devátý rok, a to na mnoha místech s patrným zdarem, A. Dadákův »Milotický Hospodář«.

Jest se mi třeba ještě zmíniti, kterak umělecká a národopisná výstavka, pořádaná ve dnech 14.—28. srpna 1892 na Vsetíně, byla mocným podnětem ku seznání našeho Valašska, právě tak, jako letošního r. (1898) oslava Fr. Palackého ve dnech srpnových ve Valaš. Meziříčí a v Hodslavicích. Tenkráte ponejprv zavítalo slušné množství cizích návštěvníků do Vsetína a shlédnuvše výstavu, v každém ohledu zdařilou, rozlétli se po horách valašských, aby spatřili jejich krásy, navštívili dědiny valašské, aby seznali lid, jeho kroj, zvyky a obyčeje, jeho písně, jeho řeč, slovem jeho duševní i mravní život. Odtud pochodily četné zprávy a úvahy uveřejňované od zvláštních zpravodajů v různých listech českých, denních (»Nár. Listech«, »Hlase Národa«, v »Politice« a j.), v týdenních (krajinských) a zábavných (»Světozoru«, »Zlaté Praze« a j.), a to nejen o výstavě Vsacké, ale i o věcech výše vzpomenutých, kulturních, pak hospodářských, zemědělských, průmyslových a j. Zkrátka, tehdy teprve vešlo mor. Valašsko u všeobecnější, pronikavější známost. Odtud možno si vysvětliti, že letošní velkolepé oslavy »Otce národa« súčastnilo se na Valaších více než padesát tisíc lidí ze všech zemí koruny Svatováclavské!

V čas výstavky Vsacké (1892) prodlévali na Vsetíně francouzští korrespondenti, manželé Guillemainovi (A. a Lucie), vzdělaní a zruční to novináři (zvl. manželka), kteří neobyčejný zájem na všem, co se lidu valašského týkalo, na jevo dávali. Pobyt svůj prodloužili na Vsetíně až do konce skoro září, pilně si všeho všímajíce, si zapisujíce a kreslíce. Pokud bylo možno, šel jsem jim já i jiní ve všem na ruku. Spisy mé, o Valašsku jednající, všecky si zaopatřili, jež si dali pak překládati. Již ze Vsetína pilně zasílali zprávy do franc. listův a slibovali poříditi větší studie o Valašsku.

Skutečně také r. 1896 vydala **Lucie Guillemainová** (pod pseud. Jean Pommerol) v Paříži u Léona Cholleya román »La faute d'avant« přidavši k němu obsáhlou povídku valašskou Frania Mikoulik (Františka Mikulíková), líčící osudy zpanštělé dívky, dcery fojtovy z Polanky (u Vsetína). Povídka vyzní tragicky. Ale myslíme, že se spisovatelce hlavně jednalo o popis Valašska, kraje a lidu jeho, a že »Frania« byla tentokráte pouhou její stafáží. Dosti dobře vystihuje charaktery jednajících osob a podává zajímavé popisy života na Vsetíně, života a mravů lidu valašského na venkově. Líčí zařízení vesnických chalup a způsobu jejich stavby, mluví o právu dědičném, popisuje střásání a sušení švestek, pálení slivovice a borovičky, uvádí dosti obšírně zvyky svatební, dopodrobna skoro kroj lidový, a s pravým nadšením podává v překladě několik písní valašských. Při svých popisech ponechává spisovatelka výrazy české, zvláště uvádí-li hovor lidu venkovského (foïte, slecinka, izba, cordulka, krcma, neviesta, brinza, kyselica a j.), usilujíc přizpůsobiti řeč francouzskou řeči české. — Jak doslýcháme, nebude to první a poslední kniha vážené spisovatelky o mor. Valašsku!

* * *

K oslavě stých narozenin znamenitého rodáka valašského Frant. Palackého vydal r. 1898 »Odbor klubu Českých turistů ve Štramberku« péčí MUDra. A. Hrstky překrásné »Album valašské« obsahující 39 obrazů, pohledů to na rázovité typy lidové, na města a vesnice valašské, na krajiny, zaměstnání lidu a j. V čele je podobizna oslavencova a jeho rodný domek v Hodslavicích.

Rukopisný sborník Josefa Bláhy,

přirozeného veršovce a spisovatele.

Pan Gustav Svoboda, ředitel měšť. škol kolínských, pořídil pečlivý přepis sborníku Josefa Bláhy, chovaného v městském museu v Kolíně. Sborník ten obsahuje tyto části:

1. Přepis známé listiny Leopolda I., dané 27. listopadu 1704, a listiny Josefa I., ode dne 15. července 1709, jež potvrzují nově zřízený cech ovčácký.

2. Verše kratonožských hospodářův Lukáše a Václava Volného: »Leopold, císař pán římský, tenkrát mdlé posilnil hezky« atd., roku 1710 na Starém Městě pražském vydané tiskem na poděkování vznešeným příznivcům a na oslavu stavu ovčáckého. O verších těch viz moje Dějiny české literatury, druhého dílu část první, v Praze 1894, str. 77 sl.

3. Některé jiné, hlavně pobožné písně od Lukáše Volného i syna jeho Jiříka, přiléhající ke skladbám pardubského Kancionálu jejich (viz druhý svazek Nár. Sborníku 1898, str. 55 sl.), anebo povědomé již odjinud, jako Píseň o manželství: ‚Přeušlechtilé manželstvo‘ (J. V. Kamarýtovy České nár. duchovní písně II, 1832, 166), a Abeceda o ovčičce: ‚Ach, mne pastýře smutného‘ (V. Hankovo vydání ‚Jiřího Volného Veselých písní‘, v Hradci Králové 1822, hned č. 2: Abeceda ovčácká).

4. Známý ‚Sedlský otčenáš‘ (‚Pohleď, kterak jsme souženi, od karabáčníků sedřeni‘) a ‚Píseň o pozdvižení sedlském‘ z r. 1776 (‚Radujte se, sedláci, budete mít regraci‘).

5. Vlastní skladby Josefa Bláhy, sestavovatele sborníku, mezi nimiž i jedna od Václava Bláhy, snad bratra jeho. Pouštějíce části 1—4, jakožto většinou známé, mimo, otiskujeme tudíž toliko jedenácte kusův, poznamenaných za vlastní práce Bláhovy anebo připojených k nim bez dalších poznámek. Jsou-li všecky od něho samého, zejména satirická, josefinsky protimnišská ‚Píseň o čihaři, ptácích a klášteřích‘ (č. V) a ‚Tak to chce tento svět‘ (č. VI), nelze nám zatím zjistiti.

Josef Bláha (1754—1831), zemřelý jako mistr ovčácký v Uhřiněvsi, tiskem vydal knížku jedinou: »Naučení pro mladé sedlské hospodáře, jak mají hodnost svého stavu poznati, moudrosti z přirozených věcí nabýti, domovní pořádek držeti, zkušeností se spravovati, a cíl, ku kterému člověk od Boha na svět postaven jest, znáti, aby mohli bohatí, šťastní, spokojení, a blažení při svém povolání býti. Sebrané a v jedno uvedené od Josefa Blahy, mistra ovčáckého. V Praze 1829.« Spis obsahuje úvodní verše z Lomnického, potom prosou naučení Bláhova, a posléze dvojí obšírnější veršování: 1. Důležitost stavu sedlského (‚Všichni lidé svou potravu táhnou z sedlského stavu‘); a 2. O venkovské spokojenosti (‚Má chaloupka veská jest mi dosti hezká‘). Jsou to dozvuky horácovsko-rousseauovské chvály venkova proti městu, která od druhé polovice XVIII. století zní veškerou poesií evropskou. Josefu Bláhovi dle těchto vytištěných veršův věnoval vzpomínku i Alfred Waldau, Böhmische Naturdichter, Prag, 1860, str. 45 sl. Neznámé posud, p. ředitelem G. Svobodou přepsané kusy veršování Bláhova fysiognomii tohoto samouka českého zajímavě doplňují. *Jaroslav Vlček.*

Č. I.

Pjseň při uwaděnj novych Manželu.

Složena ode mně Jozef Blaha, Roku 1776 w Radboři sem ten čás doma slaužil, byl sem stár 21 rok.

Zpjwa se gako: Chtic aby spal, tak zpjwala Mila.

Iak gsy ó Bože w swé sláwě přeweliký, kterýž stwořil wssecky wěcy Tvor wsseliky, Adama z země prachu gsy učinjl, též Ewu za spomocnicy gemu zřidjl.
O wy! též nowý Manžele, genž gste nýnj gistě od Boha mocného zasnoubenj, hleďte se wždy w upřimnosti milowati a čistotu lože swého zachowati.
Za to wy přátelé Nyní zde pozwani Prosme Pána Boha s nima za požehnánj, deg gim Pane Požehnánj, mnoho Sstěstj degž gim Syny k potěssenj Dcerý.
Ey wy též milý Rodiče, radost měgte, že gste toho dočekali Boha chwalte, že gsau pod wěncem odánj w počestnosti; dať gim Spasytel Korunu w swém králowstwj.

Falessnost wssecka buď od wás odehnána, Láska upřimnost a Swornost rozmnožena, budiž s njmi ó Angeli Rafaeli, ať by před Ďiablem Asmedem pokog měli.

Bogte se Boha wždy stále Nebeského — w přikázánj geho choďte času wsseho, když se budete Boha bát, w společnosti, onť wám dá swé požehnanj, Pokog, sstěsti.

Lásku manželskau přede wssim zachowegte, bljžnjho swého gak sebe wždy milugte, chudým, nuzným udělugte statku svého, tak bude staw wáš požehnán času wsseho.

A wy též pane ženichu mějte w paměti, že gest stwořena z wasseho těla Choti, uwádime gi w čistotě do Komorý, abyste gi vždycky těssil sweyma slowy.

NB. Nyní se dá Newěsta do Komory a zpjwa se dále.

Hle wytám tebe sestro má a Choti má, tys mně od Boha mocného připrawena, tebeť gá chcy milowati času wsseho, a tebe ve wssem ssetřiti co audu swého.

Ach! staň se tak a neginak ženichu můg, cos mně slibyl a gá tobě, ten slib náš stůg; abychom se milowali w upřimnosti, bysme mohli Boha slawit u wěčnosti.

Č. II.

Tato PIsnIČka gest sLožená na Iakoba a Labana; W PřeroWIe oDe MnIe Izefa BLahI.

Iiž každý pamatug, že gest Bůh žiwj twůg, a že tobě pomůže ze wssecky twé nauze, wem sy na paměť Joba y trpěliwost geho, též wssecky těžkosti a auzkosti geho.

On trpěl, nezaufal, ale w Boha daufal, trpěliwě wsse snássel, když ho Bůh tak nassel, On nereptal pro měnj, ani pro swau Rodinu, Pán Bůh dal, Pán Bůh wzal, řekl k Hospodinu.

Zdařil mu Bůh Dcery, žeť byli wznessený, žeť gim nebylo rowno w swětě k nalezenj, On za swau trpělivost dostal welikau milost a potom po smrti w nebi wěčnau radost.

Ey wem gsy na paměť Abrahama geho wěk, toť byl Bohu upřimný, Bohu wěrný Člowěk, toho Pán Bůh prubowal, když gest od něg požádal Synáčka Izačka, by mu obětoval.

Faleš nemilowal, Bohu slib wykonal, a hned Synáčka swého gemu obětowal, Angel mu meč uchytil, též y k němu promluwil: Bůh srdce twé uznal, hned Syna dolu snial.

Běž rychle do trnj, co tam za roch wězy, obětüg toho skopce, kdyžs tak Bohu wěrný; Dám tobě Požehnánj nade wsse Otce giný, rozmnožim twé symě nade wssecky giné.

Laskaw na něg Bůh byl, dwá syny gest splodil, a to gedné hodiny byli narozeny, Jakoba Bůh milowal, požehnánj gemu dal, časem y nesstěstjm geg — pronásledowal.

A když geg chtěl zabyt Bratr, musel odgjt až do Mezopotamě, tam čtrnácte let slaužil pilně, wěrně Labanu za Rachel swýmu Thánu, zymu, horko snassel pro swau milau ženu.

Hned gak čas doslaužil, Sedm let wyslaužil, potom od Thana swého s Ligau ossizen byl, on za swau milau Rachel, slaužil giných Sedm let, toť jest byl welice trpělivý člowěk.

A řka Laban k němu, toť k zeti Jakobu, služ u mně giných Sedm let, dám ti y tu Dceru, budů ti wěnowati, aby se moh žiwiti, gak ženy, tak sebe, též y děti swoge.

Slyš ty mně Jakobe, co se rodit bude, koliwěk strakatého, to twé wěno bude. Jakob mu poděkowal a hned hulky malowal, klad ge do nápoge, kdež dobytek pjwal.

Když geg Bůh milowal, práce mu požehnal, wěčim dílem strakatý, mladý dobytek dal, gak krawyčky telátka, kozy Owce, Gehniatka, — rodily strakatý, Jakob byl bohatý.

LAskavě ho Bůh milowal, požehnánj gemu dal, tak že y Thána svého, w mnohém přewyssowal, — Laban byl omrzeli, že ge tak ochuzeli, wzal záwist na něho a to pro Gměnj.

Dyž už to Jakob seznal, hned s Bohem raddu wzal; opustil Mezopotami a domů wandrowal, wzal swé ženy i ditky, čeleď y též dobytky, ginssj Gměnj k tomu, ubíral se domů.

A když w cestě byli, zas nesstěsti měli, Labán za njmý s lidma gel a ge sužowat chtěl, Pán Bůh mů w cestu wkročil, a přísně mů porůčil, by nic protiwného gemu neučinil.

Tů, když gsau se sgeli, hnedky se hádály, Laban mu hned domlauwal, že mu Bohy wzály. Jakob se tuze hněwal a hnedky Ortel wydal, kdo by ty Bohy měl, aby smrti umřel.

Ey Rachel ge měla, na njch gest seděla; o tom Jakob newěděl, že ona ge skryla. Jakob řekl k Labanu: co máš k nám za přičinu, že sy nás tak honil, hněvem se rozpálil.

Laban řka k Jakobu: poď weyděme w smlauwů, bysme geden k druhému nepřecházel k němu, stawěli gsau kamený, aby sy nesskodili, složili přisahu a ssel každý domu.

Č. III.

Pjseň o Domownjch Ctnostech.

Zpjwá se gako: Posliš Hagiteli Český ec.

1. Co pak gest to Domownj Ctnost? Gaká gest gegj Powinost, Co w sobě obsahuje? Anebo zabraňuge?

2. Ta Ctnost wede k poslussnosti, k lásce, společné swornosti, Powjnosti k pánowj, Pána k služebnjkowj.
3. Manželka svého Manžela, A manžel manželky zcela, W wssem má zachovati, Láskawě milovati.
4. Djtky magj rodjče ctit; Ročiče djtky ossetřit, Wyučit ge dobrému, wzlásst Zákonu mrawnémů.
5. Bratřj, sestry swé milowat, W lásce milé se sraunawat, Sestry zase swé bratřj, tak gak na djtký patřj.
6. Kdo pak w té ctnosti nestogj, Domownj Pokog russegj, Gsau na cestě k chudobě, samý sskoděgj sobě.
7. Y při weliké hognosti, nemagj spokogenosti; Kdož neslaužj bljžnjmu, přicházý na mizynu.
8. Pokog gest prawé bohatstwj, daři se w něm hospodářstwj, Přibýwá statku Měnj, rozůmu oswjcenj.
9. Při tak domowjm pokogi rodiče swé djtky magi, Wycwjčené k dobrému, k obecnému y swému.
10. Láska, Gednota a Svornost k swému bljžnjmu náchylnost, Chránj města od boge, rozmnožj familige.
11. Tak učinil Král Cytecký, zawolal swé syny wssecky; Dal gim Ssipy swázané, by tak byli zlámané.
12. Nemohli gsau to učinit, na gedenkrát ge přelomit, Až on ge sám rozvázal, a po gednom polámal.
13. Z toho gde to Naučenj, gak dobré ge Sgednocenj, A tak swatá Gednota, gest dobrého Podstata.
14. Cýl gest nasseho zlepssenj, dobrých ctnostj zachowánj, Zdržuge nassj Bytnost, béře wznik až na wěčnost.

W BILaneCh sLožena oDe MnIe;

Iozef BLáha.

Č. IV.

Koleda

Aneb Pastyřské Rozmlauwánj: kdež dwá Pastyři Mawon a Dawon swé dary Krystu Panu obětovati Chtěgj.

1. Když gsau z weychodnj straný, Tři Krale přigeli a gak slussj na pány drahé dary měli, nimiž narozeného Ježisse poctily, gehožto složeného v gesličkach spatřily
2. Nahodily se k tomu dwa dobři Pastyři Mawon a Dawon z domu gdaucij po wečeři, na to se umluvili, by to krásné dítě také dary poctili zeytra na úsvitě.
3. Dary tehdy sebrali, sedlský a domácý co gsauce lidé dbalí zeyskaly svau pracy, na cestu se wydali a gdauce společně o darech rozmlauwali řkauc takto srdečně:

Mawon.

4. Gáť dám narozenému djtětj Beranka, rovného nemám gemu w swém stádu howádka, gest gako snjh běličky, wssak na lewé straně má fliček čerweničky nápodobny k ráně.

Dawon.

5. Gá gemu dám telátko, gegž matka kogila dýl než mnohé gehňátko twá owce krmila, swazuge a swázané přednesu malému, založím se Mawoné, že se zljbim gemu.

Mawon.

6. A gá mu přidám k tomu kozlátko s mateří, bude moct v geho domu domu bydleti za dweřj, ač geště z prsůw žige a geg matko žiwj, wssak když se proskakuje, wssicknj se mu djwj.

Dawon.

7. A gá mu gesstě přidám Jelinka mladého, kdykoliw na něg wzhledám, wydim spanilého, gehož gsem na ulici dopadl zelené, w horách dal se oblécy w konopě skraucené.

Mawon.

8. Gá gemu gesstě přidám králička bilého, gehož obzwlasstě hlidám z tisyc wybraného, umý prowadět skoky, umý y bubnowat, nauči se měnit kroky y tancowat.

Dawon.

9. Gá mu darowat myslým wewerku čerwenau, tak sy geště domeyssli, že gi nemass rownau, w skákánj a w lauskanj ořechů wsselikých nic gi twrdost nezbránj malich i welikých.

Mawon.

10. A gá darugi gemu Zagjčka krotkého, gehož gsem přines domu gesstě malíčkého, ten se dá malíčkému chytit, když gen ráčj, bude tancowat gemu a skákat negradčj.

Dawon.

11. A gá mu přidám k tomu Psyčka pozorného, byť hlédal geho domu a dobytka wsseho, gest naučen hlidat stáda, naučen hljdat domů, tenť y na wlka trefj, můžeš wěřit tomu.

Mawon.

12. A gá darugi gemu přemalé Koťátko; nebude wjc mit v domu mjssi to Paniatko, truc bude twému Psyku o ně se pokusyť, leč bi chtěl geho zwuku draplavého skusyt.

Dawon.

13. A gá mu přidám k tomu něco podobného, nesnadno powjm komu, kromě tě gednoho, dámť gá mu past koženau wlastnosti kočici, ta polapi Miš každau, gak po nj poskočj.

Mawon.

14. Gať k tomu gesstě přidám holaubka pěkného, gehož sám pilně hljdám s towaryškau geho, oba dwa barwu měnj, za den velmi zhusta nemám w swém celém gměnj tak howadka čjstá.

Dawon.

15. Gá mu gesstě darugj par čistých hrdliček, ač ge welmi mylugj, nechť gsau u gesliček a swým tužebným hlasem, nechť lkagj, za chwjly snad znamenagj časem, proč to djtě kwjli.

Mawon.

16. A gá gesstě přiložim Kohauta hrubého, o něho se založjm, že nemáš rowného, gest wysokého stawu, pyssně wykračuge, co labuť nese hlawu, wssem giným zdoruge.

Dawon.

17. A gá mu gesstě přidám Slawjčka a Pěnkawu, budu mjť gak gá hádám z nich nemalou sláwu, neb když gim Intonugj Pjsnj třebas dewět, hned za mnau opakugj magj dobrau pamět.

Mawon.

18. A gá mu gesstě přidám pěkné tři Sykorky, ať se ze wsseho wydám, dám y dwa skřiwánky; ty mně přinesl nedáwno můg Kmotr z čjhadla, ssťastna geg tehda ráno hodinka napadla.

Dawon.

19. Mně gesstě pozůstawá Kletečka běljčka, kterauž má ruka prawá zdělala z dřiwička, tu gá mu gesstě přidám s ptáčky naplněnau, snad geho zas uhljdám twář geho nachylnau.

Mawon.

20. Gá gesstě hůl nacházým, kterau mohu dáti, ač s ni často zacházým, wssak mně mnoho plati, nebť gest mistrně ryta a černě zbarwena, Chlapa se hodně chytá gako která gina.

Dawon.

21. Gá gemu gesstě Kompas slonowy darugi, gakeg neyradčj u nás dwořácy kupugj, gest w něm gakys gazeyček, genž se wždycky točj, bude moct ten Synáček w něm kochat swé očj.

Mawon.

22. Gá gemu gesstě přidám, pěkných wěcy mnoho, co budu mjť — to wydám pro Stůl Pána toho, Sliwy, Wořechy, Wyssně, Seyr, Máslo, Koláče, Hrussky a Gablka smlsne, přestane od pláče.

Oba spolu zawiragj:

23. A ať nic nezůstane, co bychom nedali, Ey hle přemilý Pane a Andělský Krály, samy se ti dáwáme, rač nas přigit wděčně a deg ať s tebau máme Radost w neby wěčně. Amen.

Č. V.

Píseň o Čihaři, ptácych a klassteřich.

Zpíwá se gako: Dwanacte Pannen usnulo . . .

1. Přissel na swět geden Čihař, o něm gde po wssech zemých hlas, ten začal ptáky chytati, bystře do tenat lapati [: Čihadla byli klásstery, Ptacy kněžj a frateřj :]
2. Chytil gest tučné Hawraný, Benedyktyný nazwáný, ti wysoce litawáli Cihaře se nebáwaly [: Wssak nenadale do tenat, chytil se i také Prelát :]
3. Lapyl sem y tam Skřiwany, to byli Kartuziany, ti přelibezně zpiwali, když dobré Wjno piwaly. [: Nebudau giž piwat wjce, pobrál gim Čihař sklenice :]
4. Dostal také Premosstáky, nad snich pěkny bjli ptaky, měli dosti stříbra, zlata, předc ge chytili tenata. [: Přissli o swé drahé peři, teď gsau gako netopeyři :]
5. Chytil gest také Pawlaný, ptáky olegem wycpaný, ti drahým rybám sskodili, wssecky pro břicha skaupili. [: Teď mjsto Senkrecht Lososu, zwikagj každemů masu :]

6. Potom chytil Trynytařy, to gsau byli Ptacy staři, až do Turek litawali, wssudy mocně panowali, [: Nebudou více lítati, uťal gim Čihař Peruti :]
7. Zase chytil diwné ptáky, u wody woss Polaky, chodili w bjli Hazuce, a na nj červene Srdce, [: Nebyli k žádné platnosti, pásli gen břicha w radosti :]
8. Pak Augustýanj bosy, strčili do tenat Nosy, zůstali tam wězet taky, gako wssicknj gini ptácy. [: Wjno pily, prodáwali, předce na nic zpiwáwali :]
9. Pak taky chytil Geptissky, ptáky chytřejssj nad lissky, Ty přelibezně zpiwáli a Gežisska prosywali. [: Když ulehnau do postele, by gim dal wykupitele :]
10. Gsau wssak gesstě mnozy ptácy, kteřj užjwag Regracy, ale giž se sytě strogj, kteřiž se ti ptácy bogj. [: Pozorugau gen Čihaře, brzoli gim křjdla swáže :]
11. A tak pominau čjhadla, přestanau wssecka diwadla, žádny pták nebude k znánj, býli sywý nebo wraný. [: A tak swé barwý proměnj, budau genom ptacy černj :]
12. Wyletěg wssicknj z hnjzd swých pryč, byť gich tam bylo sebe wjc, musegi ljběgi zpywati, tak gak Čjhař bude chtíti. [: Zpjwati lidem k užitku, nechat falessného zysku :]

Č. VI.

Píseň:

Tak to chce tento swět.

1. Když wěcy neprawé se děgj, a křiwdy přes křiwdy se segj — [: Tu ctný se zlobi hned :] Wssak když se k wssemu bliže stawy, hned umlkne a k sobě prawj — [: Tak to chce tento svět :]
2. Kde tyran s báznj na trůn sedne, a před stjnem co duchem zbledne — [: Ten zwraždj lidstwa kwět :] On panuge gen nad otroky, Strach, hrůza před geho gde kroky — [: Tak to chce tento swět :]
3. To drábowé též dobře znagj Co gich Pán a počjtagj — [: že dvakrát tři ge pět :] Když Pánu dagj půlku daně, pak druhá půlka padne na ně — [: Tak to chce tento swět :]
4. Když mnozy kradau na tisyce, A gjnj newezmau nic wjce — [: Než co by wětřjk smet :] Ti chuďasové gdau po páru, A ti tam sednau do kočáru — [: Tak to chce tento swět :]
5. Že hňupák do se wjno ljge, A učený gen wodu pige — [: To pozná každý hned :], by hříšník gedl křehotinky, A cnostný chuť měl na topynky, — [: Tak to chce tento swět :]

6. Gen bohatstwj gest ona modla, gjž klaněti se wssecko hodlá — [Hned od A až do Z :] Teď chudoba nic neprospěge, Giž mnohý darmožraut se směje — [: Tak to chce tento swět :]

7. Kde sprawedlnost se k nebi wznesla, tam auplatky gsau k sstěstí wesla — [:Cnost bez peněz gde zpět:] Kdo maže wsse má na swé straně, a chudým dá se na chrám páně — [: Tak to chce tento swět :]

8. Když práwník s prawdau gde ku prawu, nic pořjdit neynj w stawu — [: On prohrá, gak by smet :] Wssak co on nemohl dostat s řečj, Hned zmůže tele, gak gen bečj — [: Tak to chce tento swět :]

9. Když něgaký auřad prázdný, Tu čekanců gest počet rázný, — [: Dewadesat dewět :] Wssak kdo dá wjc, gest w sstěstj chrámu, Byť v kotrbě měl samau slámu — [: Tak to chce tento swět :]

10. Že chudé díwky bez wssi hany, Wždy zůstanou gen staré panny — [: A zbydau na ocet :] A lachna gen když má dukáty, Wám dlauho nebude u táty — [: Tak to chce tento swět :]

11. Kde rozum wisy na policy, Tam wolowé gsau na stolicy — [: A saudí na pohled :] Ač pak gim wssude wjdět rohy, ctj ge předc wssecko gak bohy, — [: Tak to chce tento swět :]

12. Zde krůta w lese skácý stromy, Tam sele dlouhý proces zlomj — [: Hus zginačj počet :] Zde prsten odewře žaláře, Tam dukát prosí o tasskáře — [: Tak to chce tento svět :]

13. Kdo hubu svou si nechce spálit — Ten musj mlčet — nebo chwálit — [: Syc gemu dagj ged :] Tak raděg lidičky gen mlčte — A na to nikdy wjc-newrčte: — [: Tak to chce tento swět :]

Č. VII.

Píseň o Spokojenosti.

1. Gak krásně w swětě žiw může býti, — — Kdož sstěstj sám sy nezmaři; A zbytnosti swé wždy radost pjti, — — — — Giž od Boha sy danou zřj. Gak wsse co žige, — zde radost čige z tak welké lásky w každý čas — — Gak krásně w swětě žiw může býti, kdož Stwořitele slyssj hlas.

2. Bůh stwořil wsse to, co země plodj, Y zwiřat množstwj weliké; A wssecky wěcy, genž se ti hodj, dál ku potřebě wsseliké; On při řizenj měl také zřenj, Že k celosti nic nechybí; Bůh stwořil wsse to co země plodj, Bůh stwořil swět wssem přeliby.

3. Kdo žiwot wede, wždy se wssj ctnosti, dle zákona, gimž chce byt ctěn; kdo přičini se s tau bedliwosti, By potřebnosti měl každý den; kdo w žiwobyti swým stawem cytj, se spokogena byti dost; kdo život wede wždy se wssj ctnostj — Ten požiwá zde blaženost.

4. Když tworci swému hned w ranj době, wždy za posylu děkuješ, a na dobrotu již wsse dal tobě, w čas žádný nepochybuješ, tak požehnánj wždy na konánj Twé hogně s nebe bude dsstit, Když tworce swého, hned w rannj době — též wečer hledjš z darů ctjt.

5. Když ctjš swé bljžnj pro Boha swého, když za bratřj swé ge wždy máš; A činjš gim co gest prospěssného, že gim z gich nauze spomaháš, když muži ctnému, y nepravému, wsse saužeNj rád odstrajš, když ctjš swé bljžnj pro Boha swého, tak wůli geho vyplnjš.

6. Pak powol a nás z té zemně milé, swé slauhy po té časnosti, by každý kdož chtěl, tám dosáh cyle, Gimž sstastnj budem w wěčnostj. Kde Boha wěčně, wždy chwálit wděčně, též budem znát y tagnosti; Pak swolá wssecky s té země mjlé, nás do nebeské radosti.

Č. VIII.

Píseň Ponocnýho.

Zpywá se gako: Poslyš hagitely Česky w.

1. Zprostého gsem syce stawu, musým ale bystrau hlawu, s sebau wždycky nosyti! — Když mám w nocy chodjti.
2. Žádný neřika mý pane! wim wssak mnoho co se stane, Po městě když blaudjwám, pjskám nebo traubywám.
3. Bezpečnost ta w každém mjstě, čjsta prawda gest to gistě, W nocy na mně zaležj, za to čest mně naležj.
4. Gá gen každičkého času, zlodějskau pryč plassim chasu, Na pořadek pozor dám, mnohému tu wypráskám.
5. Otce dobré w nocy nesu, pro ně hrozné sloty snesu, Když desst drčj prasstj hrom, s weselau sy chodjm w tom.
6. Často strassný wjtr bauřj, mrzne že se genom kauřj, Chumeli a prassj Snjch, z toho sy gen tropým smjch.
7. Mnohé mjsto chasu plassj, babky prawj že tam strassj, Nedělám sy z toho nic, bauřili co, bauřim wjc.
8. Ač se málo kdo mně bogj, neyljp přec wjm, gak kdo stogj, Každý když se wyslekne, neyspyš něco wyblekne.
9. W sladkém snu když lidé spěgj, směssné wěcy se tu dějj, Gá wssak wssecko přehlednu, w každau tagnost nahlednu.
10. Mnohy wyfintěny Heysek, bafne na mně gako peysek. Ze mně smych sy děláwá, sprosťaku my nadáwa.
11. Mlčjm neřjkám nic k tomu, w nocy sednu někam k domu, brzy býwá w moc mi dán, skusy že y gá sem Pán.
12. Nechceli tu čest swau ztratit, často musy mnoho platit; Uči se že lepe gest, pro mně wždycky mjti čest!

13. Panny schúsky držiwagi, na tmy hrozné nedbawagj. Často mnoha upadne, wěneček gj uwadne.
14. Mnohá gako Růže kwete, we dne hochům mozek plete, by gj w nocy wjděli! za to by se styděli.
15. Mnohá tichá gako pěna, ctnosti plná we dne žena, W nocy léckams chodjwá, muže za nos wodjwá.
16. Na cestu Pán mnohy gede, mjsli gak se panj wede? Zdálj snese saužen, w hořkém po něm taužen.
17. Ona za tjm slze sussj, hledj gak gi plač ten slussj; Diwné wěcy přemeyssli, rozkosse sy wymeyssli.
18. Počne dáwat Audyence, tu gá mjwam Akcydence, Když tám koho přepadnu, pěkný Tolar dostanu.
19. Mnohy genž má město w mocý, diwný aučet skladá w nocý, Tjm to potom přicházy, že wždy dobře wycházy.
20. Z ticha gá tu kolem chodjm, sobě na mjsl tak wodjm, gak ta smutná černa noc, chytrých klamu kryge moc.
21. Neywětssj pak bywá zmatek, w Neděli neb když ge Swatek, takowy to bywá schon, gako by Čert držel hon.
22. O tom umjm zpjwat mnoho, zatjm ale nechám toho!
Přjslowj gest: wssecko zwěz, každému to nepowěz!

Č. IX.

Pjseň o dobré Ženě.

Zpjwá se gako: Krystus Slovo Boha Otce.

1. Krásu stawu manželského gak dost wychwáliti, zwlásstě když se dobře zdaří — nemůž wyslowiti, když trwagj w mylowánj; — gak krásné gest podjwánj, když tak dvě ctné srdce, bez wssj falsse gsauce.
2. Dobrá upřimná manželka — manžela poliby, wssecko gemu hned učinj což se gemu ljby; objhá gako Křepelka, gsauce upřimná manželka, Nic gi teskno nenj, Při žádném saužen.
3. Počneli Muž teskliw býti w něgaké úzkosti aneb začne sy rozmeyysslet, gak bude w starosti, Ona ho w tom potěssuge na Boha mu ukazuge On že gim spomůže — neb On wssecko zmůže.
4. Přičiňugme se oba dwa; gá chci pracowati a Pán Bůh nám dopomůže, když budem dělati. Mužička sladce obegme, Myssslenky smutné odegme, tak maudrá žena gest, patřj gi za to čest.
5. Počne-li který při prácy trochu teskliv býti, Z toho se hned wyrážegj — začnauc sy zpýwati: Magj důwěrnost na Boha, těssegj se spolu oba; zněgj ljbě hlasy po wssechny gich časy.

6. A tak upřimné manželce nic za těžké neynj, Djtky ossetřit y může, s radosti to činj; Gak brzo gest po večeři, děwečkám prácy wyměřj; Sama lůžko stele, zpjwa gsy wesele.
7. K modlitbě klekne s dítkama a Bohu děkuge z ochrany a zachowánj, geho oslawuge, do lože lehne w tichosti, muže obegme s milosti; w báznj Božj spěgj, až kohauti pěgj.
8. Ranní hodinu nezaspi, přispyssi k wstáwánj; Oslawuge stwořitele skrz wraucné modlenj, pracuge s weselau twařj, gak gen spatři ranj záři, pak běží k postýlce muže budj w lásce.
9. Tu se opět libé zpěwj sladce ozywagj, když oba pjsnjčky rannj w lásce prozpěwugj; Muž se ze ženy raduge, že swůg dům dobře spravuge, Laskau odměňuge gi wždy wjc miluge.
10. S takowau ženau každý muž musy wesel býti, byť by se mu y newedlo wssecko gak chce mjti, když se k němu laskawě má, okolo něho objhá, můž za příklad býti, zlým ženám slaužiti.
11. Nad drahé perle, kameny, takovau milowat Gest zas powinnost mužowa, gi we wssem zastáwat; kdo to činj Zákon plnj, dogde cti a — — —
12. Nemůž beyt to Potěssenj při stawu swobodném, Neboť tolik Potěssenj nenalezá se w něm, gako w zdařilém manželstwj, Muž se ženau občerstwj, přál bych to každému — mít příkladnau Ženu.

Tato Pjseň gest složena ode mně. Jozef Bláha D. 2. února 1813.

Č. X.

Píseň Hrobnjka.

Zpjwa se gako: Co že chceš od nás Pane? . . .

1. Hrobnjka sy newssjma, Nadherný Swětaček, Wssak kdo sy geg rozgimá tohoť gest Milaček.
2. Mně syce mužj zběhlj, Sprosťačkem gmenugj; Předc swědčj y umělj, Učitel že slugj.
3. Wstaupiwsse na stolice, Učj spolu bratřj; Gá pak gen při motyce, Wjm i kam kdo patřj.
4. Dbeg neb nedbeg člowěče! Trop sobě wesele! Předc se tělo dowleče, Na drobet popele!
5. Gá učjm w podobenstwj, Na lidském mrtwisstj, Hrob gest moge tagemstwj, Mrtwoli v shnjgisstì.
6. Sám pak mysliwám sobě: dočekaš se těch dob, Že kopáš ginym tobě Zas giný wykopa Hrob.
7. Trefjli se poctiwého, dostát do mé hrstj, Dám geg do hrobu tmawého, zahrabám geg prstj.

8. Wjc radostně než žalostně, Složjm geg v božskau moc, Rozžehnám se s njm srdečně, Dám gemu dobrau noc.

9. Mnjm: Gak on wstane zase, W onen poslednj den, Až trauba w saudu čase, zawola giti wen.

10. Nad rakwj, w njž bezbožnjk Ležj, mnjm w tu chwjli, Že sem gen geho Hrobnjk, Ne saudce zawjli.

11. Wzdychánj syrotkůw, wdow, Zlořečj naň w hrobě, Až hruza poslauchat slow, Kletby w gich syrobě.

12. Gá pohnut k autrpnosti, Gegich smutným hořem, Nelagi gen w sprostnosti, k Bohu wzdýchám hořem.

13. Když na tjsyce lidj, klátj přehrozný Mor, Neb kaule, meče klidj, Geden po druhem zbor.

14. Tuť diw že se mi srdce Žalostj nepuká, Když w krwj zbroden pruce, Muž hyná, nemuká.

15. Gá hazým ge do gámy, Slz mám plne očj; Hospodin budiž s námi! Hlawa se se mnau točj.

16. Čas mjgi gako para! Wjc se nenawracy; Předc se v něm Člowěk párá, sám sy geg ukrácý.

17. Y mnohý umře boháč, Wssak zdáž proň kdo želj: Zwon hučj, wěge Sowač, Ale kam to čelj.

18. Ach! neokusylť chudý, Kausek chleba geho, Sám wsseho mage wssudy, Ginným nepřál čeho.

19. Gak bjdně tuhne tělo, Možného lakomce! Když nahrabáno mělo, Zlata stříbra kopce.

20. Co se za času swého Žiwota nastřádal! — Teď Hrobnjk geg samého mrtwého zahrabal.

21. Proň Přjtel newylééwá gedinké slzyčky, Y nebe přát prodlewá, nedbá oň žádnicky.

22. Když ale hrobek smačj, Rod hoře wedaucy, Sám také hnedky pláčj, trnu se třesaucy.

23. Až musým zůstat státi, Nelzeť zaházet hrob, Leč gdau pryč děti s mátj, teprw na něg dám klop.

24. Tak tedy neylepe gest, Sslechetně žiw býti, Gho těžké pomáhat nest, Smrt w paměti mjti!

25. Do ran nalegt olege srdcem milosrdným, W čas dokud Bůh popřege, Bjdným opusstěným.

26. A hněw na protiwnjka ze srdce wypuďte; Tak poznáte hrobnjka, w prawdě gistj buďte.

Č. XI.

Hřbitow.

Zpjwa se obecnj notau.

1. Slawy swěta zbořenisstě, smutné lidstva práchniwisstě! Zde chcy
w auplně měsycy, rozgjmati tu směsycy.
2. Genž tak tjsse w tobě ležj, až mi mráz po audech běžj, z hrobu
pára stuchlá wěge, hroznau smutnost w dussi lege.
3. Swětská odsud pádj luza, hřjssnjka tu drtj hruza. Wětrjk wraty
wrzá strassně, po hrobych stjn kmjtá plassně.
4. W njchžto odpočivá w Pánu, množstwj prostých též i Pánu, Chudobných gak boháču, umělcu — sprostých woráču.
5. Wčera mnohý wýskal sobě mladík; dnes giž ležj v hrobě. Mnohý
chtěl se s čerty práti; Peklo zbořit — složil hnáty.
6. S Bohem; genž mu řiditi měl swěty, tak gak on by gen chtěl.
Wyzablá tu náhle co chrt, přihrkla tmau hladowá smrt.
7. Studenau swau po něm chmátla rukou; wtip mu wšecken zmátla.
Mnohý, an zde ležj w dole, žiw gsa, plesal w sstěstj kole.
8. Mnil se Bohem býti w swětě, rozkoss zkusyl w zymě w letě. Kořili
se geho mocý Lidé we dne, též y w nocy.
9. Přes ně on sy hrdě kaukal, wždy gen na ně smutně braukal, Přissla
Smrt, a zdaž ten to Pán, také as w mau moc gest wydán.
10. Neptala se a vzala ho, každého gako giného, Bohatstwj, cti, mjval
mnoho, zde wssak musel nechat toho.
11. Na swět sy nic nepřinesl, též wjc z něho neodnesl, Běda! lidu wzpomjnanj, kdož neměl ctné obcowánj.
12. Náhrobkem, ač zakaupeným, draze zlatem oblaupeným, Wěčnost
chtěl sy gménu dáti, w hrobě geště — chwálu bráti.
13. Cnostného tu gen drn kryge! — wěčnost mu wssak wěnec wyge —
Mnohého gsau zbyli rádj — lidé; genž měl gazyk hadj.
14. Každému njm ubljžoval — na cti gménu utrhoval. Lidé w swár
a rozbrog honil, množstwj hřjchu natroponil.
15. Slze cedil w chrám gak přissel — pomlauwal gak z něho wyssel. —
Pln gsa skryté neprawosti — na hřjch láti nemoh dosti. —
16. Mnohého tu gako kwjtky — opusstěné krásné djtky, w těžké utiskánj padlj — giné, swedené gsau zwadly.
17. Wy pak genž we swé Mladosti — djwjte se swé pěknosti: Choďte
sem, tu uhljdáte, za rok ze wsseho co máte.
18. Z krásy, sstěstj, swětské sláwy — wyroste ach trochu tráwy — —
Gedině ten odnese dost — genž sy swatau obljbil cnost.

Psáno w Pitkowjcých, Jozef Bláha.

Posudky a zprávy.

Етнографічний Збірник. Видає етнограф. комисия наукового товариства імени Шевченка. Т. IV. Етнографічні материяли з Угорської Руси Зібрав Володимир Гнатюк. Т. II. Казки, байки, оповіданя про історичні особи, анекдоти. У Львові 1898. str. VIII. + 254.

Tímto druhým svazkem ukončil zasloužilý haličsko-ruský etnograf p. Volodymyr Hnatjuk první serii svých »Etnograf. materialů z uherské Rusi«, jichž I. svazek oznámili se v tomto Sborníku III., 107 sl. Jen něco málo zbylo ještě, a to p. Hnatjuk slibuje vydati později. Slibuje pak dále sbírku prosaických tradic zapsaných v Báčce, kteroužto budeme dychtivě očekávati, abychom mohli důkladněji poznati tento dialekt. Čtenáři našeho Sborníku (III., 65) poznali již částečně názory p. Hnatjuka a opáčný prof. Pastrnka.

Sborník haličskoruských tradic, které nyní leží před námi ukončen, náleží mezi nejvážnější národopisné publikace slovanské v posledních letech vydané. Nevím, pro koho má větší význam, pro jazykozpytce neb pro folkloristu. Oba budou velmi pilně a s velkým prospěchem studovati tyto »materialy«. Mimo hojné zajímavé jevy hláskoslovné a tvaroslovné obrátí na sebe pozornost jazykozpytcovu překvapující sledy maďarského vlivu na uherskoruské dialekty, jmenovitě na jeho slovník, vliv to snad ještě větší, než byl turecký na jazyky jihoslovanské. Pan vydavatel učinil »slovníčkem uherskoruských místních výrazů« (str. 234—251) do daleké většiny maďarského původu své materialy teprve přístupnými čtenáři maďarštinu neznajícímu. Bez něho mnohé zůstalo by nesrozumitelné. I předměty obecného života označují se na mnoze maďarskými slovy, a původní domácí slova zapomenuta. Ba též původní slovanská slova převzala se znova maďarským prostřednictvím, jako серéнча, maď. szerencse ze slov. sręča (slovin. a též prarus. ještě asi VIII. stol.), od toho znovu utvořeno adj. серенчливий; баратóуство m. братóуство; ґиринда z maď. gerenda, a to ze slov. gręda (hřada), пóроньч — maď. parancs, poručení, anebo slovanská slova s maďarskou příponou стóлош i столáш m. столярь, мйасáрош dle maď. mészáros masař, řezník; dle maď. říká se též ошкóла m. школа a j. v. Hojně ku podivu jest také živlů německých vlivem hlavně vojenského života převzatých.

Folklorista pak nenajde tu jen zajímavé varianty látek hojně rozšířených, látek mezinárodních, než obrátí s velkým prospěchem bedlivou pozornost na formu, jíž mezinárodní sujety na těchto místech nabyly, na pronikání čistě moderních pojmů a předmětů také do látek, kteréž mají dosud bájeslovné zabarvení. Rek zastaví se v kavárně a dává se instruovati od sklepníka; osvobodí z moci drakovy kišasonku. Vóron car chodil na vojnu vždy se svými třemi lidmi; byli to Hólod, Móroz, Stúdiň a Teplotá; přešli přes moře po mostě, který udělal Móroz a zničil Teplotá svým dechem. Přišli pak do jednoho velmi horkého kraje, do takového, jak dnes do Brasilie jdou. Drakové, kteř unesli slunce a měsíc, klejí jako čistokrevní Maďaři Básama kůjon teremtéte! atd.

Pro lepší poznání tradic bylo by důležité, poznati blíže životopis aspoň předních vypravovatelů; jmenovitě, sloužili-li na vojně, byli-li kde mimo domov, jaké jest jejich socialní postavení, umějí-li čísti a snad ještě psáti, jich stáří. Pohádky své, počtem 38, v tomto sv. vytištěné čerpal p. Hnatjuk celkem od 15 vypravovatelů. Z těchto ale jeden jenom vynikl, Michal Pustaj ze Zbuje Zemplin. stol.: od toho zapsáno jest 12 pohádek, téměř třetina tedy všech; od jiného zapsáno ještě 5, od třetího čtyry nepatrné, od ostatních po 1—3. Škoda, že p. vydavatel nepřidal k zaznamenaným svým vypravovatelům bližších dát životopisných.

Vydavatel přidal v »dodatku« ještě parallely k pohádkám vydaným ve sv. I, a mimo to ještě ukazatel motivů pohádek vydaných v obou svazcích (str. 206—233). Lépe by bylo snad bývalo, kdyby byl vyd. seřadil motivy tyto abecedně. Tak jest jeho »ukazatel« vlastně jen stručným výtahem z jeho materialů.

Uvedeme nyní stručně jednotlivé důležitější verse, a poukážeme na parallely u jiných národů, pokud vydavatel sám ve svých hojných poznámkách jich nepřipomněl.

I. Pohádky str. 1—161.

Č. 1. str. 3. sl. »Baronský syn v Americe«. Povídka vymykající se celkem z obyčejných pohádek; seskupena z nejrozmanitějších motivů: magnetova hora, obrové-lidožrouti, na rožeň vrážejí lidi; rek obrovi do ucha vložil 25 patron, a tak ho zabil; s mrtvou ženou rek za živa pochován, ale jinak se z hrobu spasí, než v obyčejné pověsti, ve které pomocí léčivé trávy ženu oživil.

Č. 2. str. 12. sl. Modní »Robinson«. Robinsonada.

Č. 3. »O Franckovi«. Francko promarnil celé své jmění, vstoupil do služeb ďáblových, ten ho zavázal do velké kůže jakoby koňské; kůže se s ním vznesla na velkou horu, plnou démantů i zlata. Tam Francko zůstal, přišel do domu Psohlavcova, majitele této hory. Psohlavec měl jedno oko lidské, a druhé oko velké jako nádoba 16—20 litrová. Ten ho přijal za sluhu svého, spřátelil se s ním, slíbil, že mu vše po něm zůstane. Francko našel si tam ženu: k studni lítaly koupat se tam 4 dívky, zakleté; jedné z nich vzal péro; oženil se s ní. Po nějaké době zastesklo se Franckovi po domově, Psohlavec ho bohatě obdaroval a pustil. Doma našla žena jednou klíček skřínky, ve které péro její bylo uschováno. Uletěla i s dítětem. Muž ji hledá. Pomáhají mu zvířata, mezi které rozdělil kořist. Srv. Аѳанасьевъ Рус. нар. ск.^{3}, I., č. 97. str. 244. Dowojna Sylwestrowicz II., 355. sl. Sven Grundtvig Dän. VM. II., 196. sl. Wolf Deutsche HM. 82. sl. Zingerle KHM. II., 2. sl. Nar. pripov. v Soških plan. III., 41. sl. Шапкаревъ Сборн. нар. умотвор. IX., 374. sl. Andrews Cont. ligures 215. Romania VIII., 241. a j. Promění se v myš, vrabce, lva, když si vlásek, péro položí pod jazyk, do rtů, srv. Худяковъ Великор. ск. I., 16. sl. Weryho Pod. łot. 105. sl. Ul. Jahn V. M. Pommern Rügen I., 343. Pröhle M. f. d. Jugend 214. sl. Pineau Cont. pop. du Poitou 86., Basile Pentamerone (Liebrecht) I., 211. sl. a j. — Našel ženu, vyletěli pak na horu Psohlavcovu; žena jako holub, on jako vrabec.

Č. 4. str. 20. sl. »O 24 bratřích a o Paliroži«. Pro 24 bratry hledány 24 sestry za ženy. Srv. Аѳанасьевъ Рус. нар. ск.^{3}, I., 88. sl. č. 60 Сборн. мат. Кавказ. XIII., odd. 2. str. 308.; XV. odd. 2. str. 204.; XVIII., odd. 1. str. 64. sl. Radloff Türk. Stämme Süd. Sibir. IV., 444. sl. Lud III., 46. sl.; Kollár Zpěvanky I., 420., Archiv f. slav. Phil. V., 75. sl. Којанов Стефановић Срп. нар. припов. str. 215. sl. Nejmladší zůstaven doma, ostatní bratří s otcem se vydali na cestu pro nevěsty. Čert nepustí průvod zpět, zaslíben jemu nejmladší bratr. Daruje mu život, dobude-li čertovi krásnou Palirožu ženu jednoho hrdého ďábla. Rek to dokáže pomocí koně zázračného, »nejhoršího« to koně v konírně cárské, kde dříve sloužil s bratřími.

Č. 5. str. 26. sl. »Krikus Kakus«. Dva vojáci dostanou se do nějakého sklepa, v něm mnoho prázdných sudů, jeden je plný, těžký: v něm ale stále menší a menší soudky, otevrou nejmenší jako lískový oříšek, v tom byl lístek, a na tom lístku bylo napsáno Krikus Kakus, jak se to přečtlo, objevil se čert a plnil každé přání pánovo. Srv. Pröhle M. f. d. Jugend 98. Opatřil pánovi bohatou krasavici, když byl splnil podmínky, vystavět totiž takový palác, jaký měl její otec. Čert sám ošálí reka, požádav ho o dovolenou a o lístek onen zpět. Na konec se ale rek lstí opět ho zmocnil a lístek spolkl, aby mu více utéci nemohl.

Č. 6. str. 30. sl. »Honychmarnyk (který honí mraky) a jeho věští sluha«. Částečně nový variant známé látky o čarodějníku a jeho žákovi. Srv mé pojednání ve Сборн. мин. XV. 393 sl.

Č. 7. str. 33. sl. »Medviď Ivanko, Tovčykamiň-Pečykołači, Sučy-motuzok«. — Rek syn medvědí a jeho soudruzi 1. rozbíjel kámen a pekl z něho koláče, 2. rubal les, trhal trávu a ze všeho dělal provaz. Při vaření překvapí a mučí je človíček sám loket velký s bradou po kolena. Medviď Ivanko pronásleduje ho, vysvobodí z podsvětí z moci draků tři dívky, soudruhy zrazen Srv. Nár. sb. čsl. II., 104. sl. Zbiór wiad. antrop. IX. sl. 3. str. 97. sl. ČL. VI., 197. sl. Stumme Tunis. M. 5. sl. Sommer Sag Mär. Sachs. Thüring. 108. sl. Schiefner Awar. Texte 17. sl. Ochránil mláďata orlí před ohnivým deštěm, orel ho vynese za to na svět. Srv. Добровольскій Смол. Сб. I., 509. Kolberg Lud III., 118. Dowojna Sylwestrowicz I., 16. sl., 255. sl., 360. sl. Шейнъ Матер. сѣверозап. кр. II., 108. Strohal Hrvat nar. pripov. 97.

Č. 8. str. 39. sl. »Sučkyr Janko a jeho skutkové«. Bezdětná císařovna, počala, když pojedla z jisté ryby; zároveň její panská a čubka. Zrozeni tři chlapci. Jdou hledat slunce, měsíc a hvězdu, které unesli tři šarkanové, 24hlavý, 12hlavý a 6hlavý; první má zlatý, druhý stříbrný, třetí měděný dům. Jich tchýně (тешча) jmenuje se Hýňdžibába, z*jędža,* jedža? (jaga-baba).—

Ukáže-li se na lžíci krev, znamená to smrt rekovu, pod. přeteče-li na mísce krev. Драгомановъ Малор. нар. пред. 266. Рудченко Южнор. ск. II., 73. Добровольскій I., 413., 424., 436. — Na zpáteční cestě zastavil se rek Janko Sučkyr u tchýně a žen zabitých draků, vyslechl, jak chtí oklamati soudruhy jeho; první udělá se červeným šátkem, druhá krásnou hruškou, třetí přepěknou loukou. V. Národop. Sb. čsl. III., 114. — Čarodějnice proměnila se rekem přinucena v kobylu; bratr její Lakćibrada ji reku lstí vyrval. Sučkyr Janko nebyl s to přemoci Lakćibradu, přistoupil na jeho návrh, že mu za tuto kobylu přinese dceru jednoho cáře. Na cestě té přidruží se k němu jedlík, piják, mrazivý, běhoun, střelec bystrozraký, jich pomoci dobyl princezky. V. Národop. Sb. čsl. III., 114. Lakćibrada reka opětně obelstí krutě dobytou princezku unese, reka do bažiny zatáhne. Rek najde dům Lakćibrady i ženu; žena vyzví na něm, kde jeho síla schována: jelen stojí u studně; v jeleně srna, v srně zajíc, v zajíci kachna, v kachně dvě vejce: jedno vejce když se rozbije, polovice jeho síly propadla; když obě vejce se rozbijí, bude mrtev. — Celý dům Lakćibradův shrnuli rek a žena osvobozená do jablka, jako jinde do vejce neb mošny, kufříčku. Кулишъ Записки о юж. Руси II., 31., Шеинъ II., 33. sl., Добровольскій I., 573., Dobšinský VII., 86. H. Pröhle KVM. 95. Waldau BMB. 573. Kremnitz Rumän. M 227.

Č. 9. str. 56. sl. »O cáři Voronovi a jeho vojácích Hladu, Mrazu, Studenu a Teplu«.

Č. 10. str. 58. sl. »Jak Koňtjufiť dostal slunce a měsíc«. Císař dal vystavěti kostel, Koňtjufiť našel v něm chybu, že v něm nebylo ani slunce ani měsíc. Má je uschovány Hyňdžibaba. Rek jde pro ně. Pod. jako č. 8.

Č 11. str. 62. sl. »Jak ruský kralevic s velkým Jankem vysvatal cárskou dceru«. Vypravuje se nejdříve historka otce rekova: v jedné Americe rozdávala jakási žena drahocenné věci, šapku-nevidimku, plášť neviditelným činící, sedlo m. koberce samoletu, meč-samoseč a j., rozdávala zároveň země a národy. Otec rekův dostal zlatá zrna hrušková a ruskou zemi. Byl to nejbohatší pán, neboť měl zlatou hrušku, proto učiněn byl cářem. Měl tři syny: oba starší zapadli na cestě k princezně v hospodě, nejmladší jí dobyl pomocí Velikého Janka, jehož dluhy zaplatil a od sloupu, ke kterému byl přivázán, vysvobodil. Že by ho mohl vyplatiti, řekl rekovi sklepník v kavárně!

Č. 12. str. 70. sl. »O třech carevičích a carevně na Jasinské hoře«. Král starý churavý posílá syny své pro léky (léčivé vody) na hoře Jasinské. V. Етнограф. Збірник I. článek 2. str. 17. sl. č. 6. Kolberg Lud VIII., 71. sl. Karłowicz Pod. na Litwie č. 7. Сборн. матер. Кавказ XVIII., odd. 3. str. 244. Václavek Valašské poh. a pov. (1894) str. 30. sl. Vernaleken Österr. KHM. č. 53. Strohal Hrvat. nar. pripov. č. 78. Wolf Deutsche HM. 54. sl. Knoop V. S. Hinterpommern 236. sl. č. 15. a j. v.

Č. 13. str. 75. sl. »Tři bratří Večerja, Pivničnyk, Zorja«, jmenují se tak, že jeden zrodil se većer, druhý o půlnoci, třetí na zoři, pod. Аѳанасьевъ P нар. ск.^{3} I., str. 173. sl. č. 80., Зорька, Вечорка, Полуночка, pod. v srbské pohádce Атан. Николић Срб. нар. припов. 1843., II., 112. sl.: Noćilo, Ponoćilo, Zorilo. Otec jich na jedno oko pláče, na druhé směje se; kdyby se umyl jistou vodou, byl by veselý na obě oči pod Kremnitz Rumän. M. 238.

Č. 14. str. 81. sl. »Divotvorný mlýnek, beránek a kyje«. V. Národop. Sb. čsl. II., 103., III., 118. č. 50.

Č. 15. str. 88. sl. »Divotvorný stolec, koza i kyje«. Dostal je chuďas od větru, který rozvál vysetý jím oves. Pod. Рудченко II., č. 31. Добровольскій I., 585. sl. Романовъ III., 277. sl. č 52., 53. Сборн. матер. Кавказ. XV., str. 167. sl. č. 3. Zbiór wiad. antropol. XVI., odd. 2. str. 77. č. 21. Slavia řada I. sv. 4. str. 14. Ungar. Revue VIII., 332. Kres IV., 451. Th. Vernaleken Österr. KHM. 235. sl. Revue des trad. popul. IX., 182. sl., XI., 518. sl. Mélusine I., 129. sl. Sébillot Contes des marins 223. sl., 235. sl., 241. sl.

Č. 16. str. 92. sl. »Beran, ubrus, kyj, které Bůh daroval člověku« který bil ženu a byl od ní poslán, aby Bůh mu zaplatil.

Č. 17. str. 96. sl. »O střelci, který rozuměl řeči všelikého zvířete« Střelec posvěcenou kulí zastřelil draka, a za to nabyl daru rozuměti, co mluví zvířata i stromy. Žena, chce věděti, proč se smál. V. Národop. Sb čsl. III., str. 102. č. 7.; str. 122. č. 108.

Č. 18. str. 99 sl. »O člověku, který rozuměl řeči zvířecí«. Osvobodil hada z ohně, od otce hadového nabyl toho daru. Srv. Národop. Sb. čsl. II., 100. R. Basset Nouv. cont. berbères str. 119. sl., 327. sl. Аѳанасьевъ Рус. нар. ск.^{3} II., č. 139. str. 124. sl. Mijat Stojanović Pučke pripoviedke 239. sl. — Ženina zvědavost ztrestána jako v č. 17.

Č. 19. str. 101. sl. »Jak Rudloš Janoš byl psem«, obrácen nevěrnou ženou ve psa. Srv. Сборн. матер. Кавказ. XII., odd. 1. str. 78. sl. Dowojna Sylwestrowicz I., 317. sl.

Č. 20. str. 106. sl. »O Nemtudovi«. Rek utekl od čerta na jeho zázračném koni, když se pozlatil. Slouží na cárském dvoře, nemluví, na vše odpovídá Nemtúdom. Princezka zamítá k vůli němu cárské prince. Na vojně pomáhá rek tchánovi proti nepřátelům: na jedné jabloni jest jablko, a v tom jablku ďáblova vojsko; rek sekne šavlí do jablka, vypadne vojsko.

Č. 21. str. 112. sl. »O sedmi bratřích havranech a o jich sestře«. Srv. Slavia řada I. sv. 3. str. 15. Kres IV. 1884 str. 352 sl. Karłowicz, Pod. Lit. č. 1. Vernaleken Österr. KHM. č. 4., 5. E. Meier Deutsche VM. Schwaben 174. sl. č. 49. Andrews Cont. ligur. č. 19. str. 80. sl. Sommer SM. Sachs. Thüring. 142. sl. — Připojena k tomu verse o sněhurce. Srv. ČČM. 1895. str. 356. č. 52. Andrews Cont. ligur. č. 18., 58. Legrand Cont. pop. grecs, 133. sl. Spitta Bey Cont. arab. mod. 106. sl. Шапкаревъ Сбор. нар. умотвр. IX., č. 231. str. 379. sl. Dowojna Sylwestrowicz I., 64., 175., 199.; II., 247., 309., K. Maurer Isländ. VS. 280. sl. a j. v. Spojen ještě motiv o bezrukém děvčeti.

Č 22. str. 117. sl. »O cáři, který měl děti stříbrovlasé«. Princ vzal si za ženu tu ze tří sester, která slíbila, že porodí najednou dvě děti, chlapce i děvče, stříbrovlasé, nechodily by do školy a hned by písmo znaly. Srv. Národop. Sb. čsl. II., 97. sl. č. 22. Атанасије Николић Србске нар. припов. I., 88. sl. Zde ale nepronásledují závistivé sestry šťastnější svou sestru, než porodní bába podvrhla jí štěňata.

Č. 23. str. 122. sl. »Jak carevič unesl carevnu od čerta«. Princ zamiloval se do obrazu princezny (zakleté). Srv. Аѳанасьевъ Рус. нар. ск.^{3} I., č. 116., II., č. 147., 194 *a*, 194 *b*. Остроумовъ Сарты II., 35. sl., 83. sl. Radloff Türk. Stümme I., 6. str. 178. Weryho Pod. łotew. 170. sl. Етнограф. Збірник III., 43. sl. Ul. Jahn. VM. Pommern Rüg. I., 37., 70., 168., 543 GOH. Cavallius Schwed VSM. 168. sl. O. Knoop VS. Hinterpommern 204. sl. Grimm KHM. č. 6. Wolf Deutsche HM. 369. sl. Kres V., 1885., 199. sl. č. 45. Летопис мат. српске sv. 145. str. 106. sl. Шапкаревъ Сборн. българ. нар. умотвр. IX., 392. sl. č. 241. B. Schmidt Griech MS. 79. sl. Marc Monnier Cont. pop. en Italie 301. sl. Carnoy Contes franç. 117. sl. Revue trad. pop. X., 512. sl. a j. — Princ vydává se pro ni se svým věrným sluhou. Na cestě oklame muže vadící se o zázračné věci: kdo plášť na sebe položí, stane se neviditelným, kdo proutkem máchne, přijde kam chce; knížku kdo otevře, tam stane, kde chce; jich pomocí řeší sluha rekův těžké úkoly, jež dívka, čertova milenka, jemu ukládá. Jsou tu různé reminiscence z jiných látek, jmenovitě z látky o princezně, kteráž každou noc roztrhá 12 střevíců. Dívka ukládá mimo jiné princovi, aby jí přinesl hlavu jejího milence.

Č. 24. str. 125. sl. »O hochovi, který sedm let seděl v studni«. Řeší hádanky a úkoly, které jeho králi ukládá sousední pohanský král. Srv. Dowojna Sylwestrowicz. Pod. żmujdzkie I., 452. sl. Zbiór wiad. antropol. XVI., odd. 2. str. 67 Erdélyi Stier Ungar M 17. sl. Gr. Chalatianz Armen. M. 51. sl. Připomíná silně starou pověst o moudrém Akirovi.

Č. 25. str. 129. sl. »O cárském kmotřenci«: sluha jeho vydává se sám za něho, princ jeho sluhou; vysílán jím na těžké práce. Srv. Národop. Sb. čsl. III., 114. č. 9. Којанов Стефановић Српске нар. припов. str. 39. sl. č. 7.

Č. 26. str. 132. sl. »Marko bohatý a cesta k slunci«. Srv. Národop. Sb. čsl. III., 5. sl., 118. sl. č. 55. Andrews Cont. ligur. č. 52.

Č. 27. str. 137. sl. »Janko kouzelník«. Shodná s pohádkou sbírky Z. Rokossowské č. 88. Národop. Sb. čsl. III., 120. Srv. Carnoy Contes français 185. sl. Zingerle KHM. I., č. 4. Јован Б. Војиновић Срп. нар. припов. str. 109. sl.

Č. 28. str. 140. sl. »Čert pacholkem u chuďasa, jemuž snědl chléb.« Srv. Národop. Sb. čsl. III., 115. č. 12., 119. č. 80.

Č. 29. str. 143. sl. »Čert šibeničník«. Člověk chuďas vykoupil za peníze stržené za krávu člověka-čerta od šibenice. Čert u něho slouží, přenáší od bohatého bratra; žena bratrova na stráži, jím udávena, koláč má v ústech. Vrací se pak z hrobu, čert ji totiž vykopává z hrobu a nese zpět. Srv.

Лѣтопись истор. филол. общ. новоросс. III., str. 227. č. 29. Archiv f. slav. Phil. XIX., 256. Valentin Schumanns Nachtbüchlein ed. Bolte 388. sl. Freys Gartengesellschaft ed Bolte 278 sl.

Č. 31. str. 147. »Proč bijou hromy«. Strom pronásleduje čerta, lesník zabil čerta svěcenou kulí, »čornókryžnyk« odměnil ho za to nábojem. Srv. Житє і Слово 1895., seš. 2. str. 218.; seš. 3. str. 372. Hrom se vůbec představuje jako vojna mezi bohem a čertem Житє і Слово 1894., II. str. 180. Добровольскій Смол. Сб. I., 226. sl. č. 2., 3., 5. Revue trad. pop. I., 94.; II., 269.; X. 222. sl. Етнограф Обозр. XXVIII., 116. sl.

Č. 32. str. 148. »Odkud berou se kroupy.« Srv. Slavia, řada I., sv. 1., str. 25. Zbiór. wiad. antrop. XVI., str. 8. č. 11. Bufková Wanklová Z Ječmínkovy říše 277. sl.

Č. 33. str. 148 sl. »Jak chuďas zbohatl skrze kmotrovu kůži«. Boháč slíbil čertu kůži svou za peníze. Když byl pochován, čerti všecky kosti z kůže vytřásli; kmotr tuto kůži zatáhl do svého posvěceného kruhu. Čerti za kůži nanesou mu peněz až do kuropění! Srv. Гринченко Этнограф. матер. I., č. 79., Аѳанасьевъ Рус. нар. ск.^{3} II., č. 209. Revue des trad. popul. I., 35.

Č. 34. str. 149. »Jak přišel kněz na hostiny čarodějnic«. Pozván a poslán pro kněze zvláštní kočár. Při hostině ale dle zvyku svého požehnal, a vše se propadlo, octl se na stromě v dalekém cizím a neznámém kraji.

Č. 35. str. 151. sl. »Popadja a její mrtvý milenec.« Lenora. Srv. Sborník slov. mus. spol. I., str. 174. sl. ČL. VI., 198. sl. č. 13.

Č. 36. str. 153. »Cikán voják«. Hloupý usekává větev, na které sám sedí. Srv. Slov. Pohľady 1895. str. 328. A. G. Nar. pripov. v Soških plan. II., 45. Revue des trad. popul. II., 552., IX., 338. Decourdemanche Les plaisanteries de Nasr-Eddin-Hodja 43. R. Basset Cont. pop. berbères č. 48. — Myslí, že umřel. Srv. Národop. Sb. čsl. I., 143. Revue de trad. pop. XI., 442. sl. Decourdemanche 43. sl., 57. Аѳанасьев Рус. нар. ск.^{3}, II., 408. č. 248 *c*. — Připojuje se pak v dosti pokažené formě látka o udatném krejčím, který jednou ranou zabil hejno much. Srv. Národop. Sb. čsl. III., 105. č. 14. Сб. матер. Кавказ. XXII. odd. 3., str. 4. sl. Revue trad. popul. XI., 444.

Č. 37. str. 157. sl. »Pohádka bez pravdy«. Kdo nevypoví lživou pohádku, tomu se vyřeže řemen ze zad. Srv. Сборн. матер. Кавказ. XV., str. 49. sl. Slovenski Glasnik X. (1864.) str. 316. sl. č. 38.

Str. 159. sl. Pohádka lživá.

II. A) Bajky str. 165.—170.

Č. 1. str. 165. sl. »Jak medvěd zápasil s myslivcem«. Kdo jest silnější, medvěd či osel, osel medvěda oklame. Pak myslivec ukázal, že jest silnější než medvěd. Srv. Dobšinský Slov. pov. V., 27. sl. Zbiór wiad. antrop. V., odd. 3. str. 250. Chełchowski Powieści i opow. Przasn. II, 28. sl. Curze Volksüberlieferungen aus Waldeck 176. sl. Сборникъ за нар. умотвор. VII., odd. 3. str. 134., 190., 192. Gittée Lemoine Cont. pop. du pays Wallon 141 (vlk m. medvěda).

Č. 2. »O vlku, který neměl nikde štěstí.« Pes starý vyhnán, zachrání dítě pánovo před vlkem. Srv. Národop. Sb. čsl. III., 116. č. 33. — Vlk chce hříbátko sežrati, kobyla ukáže mu, že má na kopytě napsaný kontrakt, že nesmí; oklamán pak beranem. Srv. Národop. Sb. čsl. III., 116. sl. Rivière Cont. pop. de la Kabylie 149.

Č. 3. str. 170. »Vlk a liška«. Liška zve vlka na svatbu, vlk hrozně zbit, liška si též stýská, že jest zbita, vlk ji nese, »bitý nese nebitého«. Srv. Revue des trad. pop. I., 363. sl. III., 610. sl. Pineau Cont. pop. du Poitou 192. sl. Slov. Pohľady 1895. str. 388. ČL. V., 458. sl. Kaarle Krohn Bär (Wolf) und Fuchs str. 59., 122.

B) Pověsti o osobách historických (str. 171.—177.).

Č. 1. str. 171. sl. »O králi Matyáši«. Různé reminiscence z rozšířených látek. Počátek připomíná pověst o Přemyslově holi. Komu spadne, slítne koruna, bude králem. Srv. Haltrich Deutsche VM. Siebenbürg. č. 46. Алекс. Веселовскій Изъ исторіи романа и пов. I., 237. — Zakončení z pověsti o Šalomounovi: Matyáš s rohem pod šibenicí, vojsko jeho v blízkosti ukryto. Srv. Národop. Sb. čsl. III., 108. sl. Гринченко Этнограф. Матер. II., 267. sl. Живая Стар. V., 212. sl.

Č. 2. str. 173. sl. »O králi Matyáši«. — Odměna za připuštění ke králi rozdělena mezi sluhy. Srv. Národop. Sb. čsl. III., 111. č. 7.

Č. 3. str. 175. »O králi Matyáši«. Sledy látky o moudré dívce. Srv. Národop. Sb. čsl. I., 142.; II., 96. č. 15. Mater. antropol. archeol. i etnograf. I., odd. 2. str. 52. Летопис мат. српске sv. 151. str. 57. sl. Rivière Cont. de la Kabylie 159. sl. Гринченко II., č. 189., Schell Bergische Sagen str. 326. sl., 328. sl.

C) Anekdoty (str. 178).

Č. 1. »Cikán u cáře«. Kdo princezku rozesměje, dostane ji za ženu. Srv. Národop. Sb. čsl. III., 119. č. 67. Zingerle KHM. I. str. 26. sl. Připojen motiv ještě jiný: princezka má na každou otázku rekovu říkati ne; tak se odstraní lstivě stráž vojenská atd. Srv. Pröhle KVM. č. 66. str. 213. Mater. antropol. archeol. i etnograf. I., odd. 2. str. 56. Marc Monnier Contes pop. en Italie. 248.

Č. 4. str. 182. sl. »Jak Verchovinec vyseděl hříbě« z »koňského vejce« t. j. z dýně. Srv. ČL. V., 36. Zs Öst. VK. I., 342. Weryho Pod. białorus. č. 2. Sebillot Contes des paysans et des pêcheurs 255. Revue trad. pop. IV., 483.; XI., 497. Moulièras Les fourberies de Si Djeh'a 123.

Č. 5. str. 183. sl. »Cikáni ženci«: první den klamou hospodáře, ale druhý den jsou jím šizeni. Srv. Гринченко I, č. 133. Mater. antrop. archeol. i etnograf. I., odd. 2. str. 262.

Č. 10. str. 188. »Pán a cikán na honbě«. Kdo má nejkrásnější sen, sní zajíce. Srv. Národop. Sb. čsl. II., 104. Mijat Stojanović Šala i zbilja str. 24. sl.

J. Polívka.

Lud białoruski na Rusi litewskiej. Materyały do etnografii słowiańskiej zgromadzone w latach 1877—1891 przez Michala Federowskiego. Tom I Wiara, wierzenia i przesądy ludu z okolic Wołkowyska, Słonima, Lidy i Sokółki. W Krakowie 1897, str. XX. a 509.

Pan Michal Federowski počíná tímto svazkem obšírné, na několik svazků vypočtené dílo o folkloru západoběloruského lidu z gub. Grodenské od sev-vých. hranic král Polského, jmenovitě o lidu v poříčí ř. Němna a Ščary až do jihozáp. krajů gub. Vilenské a záp. krajin gub. Minské. Neobmezuje se jen na pouhý folklore, než má úmysl svým časem úplné vylíčení tohoto lidu a jeho veškerého života, obrací v přítomném svazku, jmenovitě v předmluvě pozornost na dialektické zvláštnosti těchto krajin, v první řadě na »přechodní polsko-běloruský dialekt« zvláště v záp. kraji gub. Grodenské hraničícím na nynější gub. Lomžskou, i slibuje zvláštní dílo dialektologické.

V přítomném I. sv. sestavil »mythické« názory, pověry a předsudky z okresu Wołkowyského a Slonimského v sev.-vých. části gub. Grodenské, z okr. Lidského v jihozáp. koutě gub. Vilenské a z okr. Sokolského ze sev.-záp. části gub. Grodenské.

Rozdělil pak spis. svůj díl I. ve dvě části 1. »wiara« a »wierzenia« (str. 1.—241.), 2. »kultura« (242.—463.). Část I. rozpadává se v kn. I. »wiara«, a kn. II. »wierzenia odnoszące się do przyrody« (str. 148. sl.). Každa ta kniha opět dělí se na menší kapitoly. Kniha I.: O bohu, nebi, ráji, andělích (str. 9.—13.), poměrně velmi málo sebráno materialu; v II. o »demonech« a to 1. o čertu (str. 13.—51.), o luciperovi, kde čert přebývá, jak se zjevuje, o jeho stycích s lidmi a p.; k tomu připojeny pověsti o pokladech a o čertu je hlídajícím (str. 42. sl.); 2. o duších, strašidlech a viděních, o úpírech, můrách a p. (str. 51.—79.); 3. »ludzie-duchy« (str. 79. až 105.) t. j. o čarodějnících, čarodějnicích a j. p., pokud lidem škodí, neb zároveň také pomáhají, neb vůbec jsou neškodné atd.; 4. o postavách mythických (str. 105.—135.) t. j. o různých polobozích jako Kolada, Łada, Kupało a p., o postavách vodních, o bohatýrech mythických a netvorech mythických; 5. o zjevech v postavě lidské (str. 135.—147.) t. j. o zosobněných dobročinných zjevech a škodlivých zjevech, jako o Bídě, Smrti, Choleře a p.

V knize II. sestaveny jsou v oddíle 1. (str. 148.—151.) názory a tradice o nadpozemském světě, o nebi, slunci, měsíci, hvězdách atd., v 2. (151.—194.) o vidomém světě mimo člověka, a sice o hromu-perunu — tu umístěny tradice o sporu boha s čertem, hromem ho pronásleduje — o duze, dešti, sněhu, větru, mrazu a j. p.; 2. »země« (str. 162.—165.) na čem stojí svět, o konci světa, o zemi, o příčině zemětřesení, o vodě a p.; 3. »kamení« (str. 165.—166.); 4. rostliny (str. 166.—173.); tu mimo jiné čteme známou pohádku, jak čert oklamán sedlákem, který jednou zasil řepu, po druhé pšenici; 5. zvířata (str. 173.—199.). V odd. 3. (str. 199.—241.) o člověku, o jeho tvoření, o obrech, o dočasném životě lidském, o snu, při tom otištěn výklad snů (snář) (str. 212.—216.), o nemocích atd.; dále o duši lidské a životě záhrobním: tu čteme mimo jiné rozšířenou pověst o anděli, který byl odsouzen k tříleté službě na zemi, že neuposlechl rozkazu božího — dále sestaveny jsou různé názory o jednotlivých národech a věroukách — sem také připojeny různé názory o ohni, o jeho vzniku a původu, o vojně, o kurhanech a j.

Toto rozdělení má zajisté leckterou slabou stránku, jak každému patrno, a netřeba se široce rozepisovati o tom. Do těchto jednotlivých kapitol zařaděny jsou tradice, pověsti, báchorky, legendy, prognostika atd. Tradice to více méně všeobecně rozšířené — v následujícím uvedeme k některým parallely. Jest pochybno při nejmenším, smíme-li a do které míry takových mezinárodních tradic užívati jako pramene k poznávání názorů toho kterého národa. Nelze také přisvědčovati autoru, který v předmluvě akcentuje starobylost a zachovalost lidu západoběloruského (str. VIII.). Nám se nezdá, že by možno bylo zde mluviti o »pojęciach mitologicznych żywo zabarwionych archaizmem czasów pierwotnych«, než nalézáme tu názory a představy z doby poměrně pozdější, mladší, křesťanské, a tradice o bohatýrech mythických v 3. sv. sborníka Romanova ku př. zapsané z gub. Mohylevské mají mnohem »mythologičtější« ráz než pohádky vydané v této knize. Pozoruhodno jest, co zapsal vydavatel při tradici o vodních královnách (str. 109. č. 339.) z úst lidu v okr. Wyłkowyském »A jeść takíje pisarý, što u̯śò héto zapìsŭvajuć i takìm spósabam ich ṕeśńi ḿiž ludźèj razychódźaćśe pa śv́èće«.

Část druhá »Kultura« dělí se též na několik oddílů. 1. »religia« (str. 242.—278.) — Pověra z okr. Wyłkowyského, že se »tenča« nesmí pojmenovati vlastním svým jménem, aby nezaklínala »Kab ty cjeły v́ek stenkau̯« neb »v́eśelucha«, neboť pak bude přáti »kab ty cjely v́ek v́eśeliu̯śe« (str. 243.), není původu běloruského, než polského, neboť rusky jest tuča — různé názory, pověry, též z lidové mediciny a p.; 2. obyčeje (str. 278. až 338.), obyčeje rodinné, svatební, křtiny, pohřební, něco z mediciny lidové a j.; dále obyčeje společenské, tu mimo jiné o způsobech vzbuzujících lásku; konečně obyčeje právní; 3. zaměstnání (str. 338.—463.) lovecké, rybářské, pastýřské, při tom o chovu zvířat, ptáků, včel a p.; stavba; rolnictví, zahradnictví a ovocnářství; lidová medicina (str. 382. sl.), o léčení zvířat domácích, o různých léčebných prostředcích, zvláště o léčebných rostlinách (str. 418. sl.).

Všecken material zapsán jest přesně foneticky ovšem na základě polského pravopisu, měkké hlásky označeny polským způsobem, označen všude přízvuk mimo slabiku předposlední, na kterou každý Polák klade z pravidla přízvuk. Nezáleží tak na tom, aby všude hláska označena była jedním písmenem, než aby se výslovnost skutečná naznačovala důsledně určitým způsobem. V těchto mezích lze snahu vydavatelovu zplna uznávati, v textě jsou sice dosti hojné chyby, ty ale ke konci knihy ve zvláštním seznamu pečlivě opraveny. Také linguista materialu toho s prospěchem užije.

Zabývali jsme se hlavně I. částí knihy, o důležitějších tradicích se nyní blíže zmíníme a na podobné parallely u příbuzných i vzdálenějších národů poukážeme.

Str. 10. č. 19. Bez boží pomoci nic neuděláš. Srv. Karłowicz Pod. lit. č. 64. Гринченко Этнограф. мат. I., č. 211., Живая Старина V., 436. Český Lid V., 286.

Č. 20. Kdo má býti první, žena neb muž? Sv. Petr přál, aby žena byla staršinou, a na svých zádech pocítil, jak zle se mu tu povede. Srv. Národop. Sb. čsl. III., 109. Лѣтопись ист. филол. общ. новоросс. III., 182. sl.

Str. 11. č. 21. Ježíš oživoval nebožtíky, žid to chtěl dělati po něm, pod. jako jinde starci se omlazují. Srv. Шеинъ матер. II., č. 65. Гринченко II., 73. sl. Karłowicz č. 39. Knoop VS. Hinterpomm. str. 203. Mater. antrop. archeol. i etnograf. I., odd. 2. str. 61. sl. Č. L. V., 285. sl. a j. v.

Č. 23. Lidé na počátku světa konečně vystavěli chalupu, ale nevěděli, jak by tam světlo dostali, chytali slunko a nesli je do vnitř. Srv. pod. kocourkoviny Zbiór wiad. antrop. IX., odd. 3. str. 143.; XVII., odd. 2. str. 303. Lehmann Filhés Isländ. VS. NF. str. 240. a j.

Str. 18. č. 59. Čert v kostele zapisuje hříchy na kůži. Srv. Шеинъ II., 376. Романовъ IV., 86. Добровольскій I., 318. Этногр. Обозр. XXVIII., 105.; Житє і Слово 1894., č. 6. str. 349. Трейляндъ č. 104. Dowojna Sylwestrowicz I., 250. Andrejanoff 78. sl. Mittheil. lit. litter. Ges. II., 350 Zbiór wiad. antrop. V., odd. 3. str. 221. Mijat Stojanović Pučke pripov. 81. sl. Летопис мат. српске sv. 152. str. 91. sl. Zs. vgl. Lit. Gesch. NF. XI., 249. sl.

Str. 18. sl. č. 60. Muzikant hraje čertům; zpocen utřel si pravé oko ručníkem, a ihned spatřil, že hraje rohatým čertům v bahně. Srv. Шеинъ II., č. 52., Драгомановъ 52. sl. Гринченко II., č. 60., 61. Этнограф. Обозр. XXVIII., str. 103. sl. — Čert mu oko to potom vyřízl, srv. Dowojna Sylwestrowicz II., 14. sl.

Str. 26. č. 86. Chudí lidé zapomněli na poli dítě, a když ráno se tam vrátili, nasypáno bylo kolem něho zlata jako písku. Položil pak tam schválně bohatý soused dítě své, ale to bylo roztrháno. Obyčejně činí to ženské bytosti, kouzelnice a p. Karłowicz č. 71., Трейландъ č. 8. Dowojna Sylwestrowicz I., 40. sl.; II., 77. sl.; Andrejanoff 43. sl., nikoliv čert, jak vypravovatelka této verse myslila.

Str. 26. sl. č. 87. Čert slouží u chuďasa, jemuž ukradl kus chleba. Srv. nahoře str. 135 pozn. k Етнограф Збірн. IV., str. 140. sl. č. 28.

Str. 29. č. 96. Člověk oklamal čerta. Když mu přišli na pomoc čerti, a se ptali po případě jeho bolesti, odpověděl »Já sám.« Srv. Götting. Gelehrte Anzeigen 1895. str. 400. sl. Трейландъ č. 52. Mittheilg. lit. litter. Ges. II., 83. Рудченко Южнор. ск. I., 55. sl.

Str. 29. sl. č. 97. Zápas a závody lstivého člověka s čertem. Srv. Gliński Bajarz pol. III., 196. sl. Zbiór wiad. antrop. V, odd. 3. str. 220., XV. odd. 3. str. 22. sl. XVI. odd. 2. str. 6. Гринченко II., č. 71. Mittheilg lit. litter. Ges. I., 83. sl., 164. sl., II., 346. Рудченко I., 61. sl., 63. sl., 68. sl., II., 186. sl., 188. sl. Чубинскій II., 363., 385. Худяковъ I., 108.: Иваницкій Вологод. 193. sl. č. 23., 24. Сказки и пред. Самар. кр. 124., 141. Эрленвейнъ 125. sl. Етнограф. Збірник II., článek 2., str. 18. sl. Karłowicz 39. Трейландъ č. 50., 51., Шейнъ II., 117. sl., 119. sl., 124. sl., 299. Dowojna Sylwestrowicz I., 467. Kolberg Lud III., 178. sl., XIV., 223., 247., Сборн. матер. Кавказ XIII., 28 sl. Сборн. мин. бълг. II., odd. 3., str. 182. sl. a j.

Str. 32. č. 100. Žena chytřejší než čert. Muž vyhraje, uhodne-li čert na čem přijede: na ženě, zvláštním způsobem ustrojené. Srv. Етнограф. Збірник I., článek 3. str. 26. Жите i Слово 1895. I., str. 229. Menšík, Mor. poh. 235. sl. Václavek, Valašské poh. a pov. 68. sl. Pröhle M. f. Jugend. 28. U. Jahn VM. Pommern Rügen I., 375. Andrews Cont. ligures 47. sl. Gittée Lemoine Cont. du pays Wallon 32. a j.

Str. 34. č. 103. Pod. jako v č. 59., 60. spravedlivý v kostele se usmál a byl proto čertem zapsán, na zpáteční cestě nepřešel více potok suchou nohou. Člověk ten pak oklamal čerta o jeho poklad.

Str. 43. sl. č. 134., str. 50. č. 153. Boháč zaklíná poklad svůj, může býti vyzvednut jen tou samou rukou, která jej zakopala. Syn to zaslechl. Srv. Národop. Sb. čsl. III., 119. č. 61.

Str. 44. sl. č. 138. Poklad zjevuje se v podobě lidské; jak mile se ho kdo dotkne, rozsype se v hromadu zlata. Srv. Трейландъ č. 69. — Zjevuje se též v podobě ženské č. 139., 150., i v podobě dětské č. 140. aneb jako beran č. 142., 151., jako tele č. 143., 144., vyléźá z pod peci, též jako kůň č. 145.

Str. 48. č. 147. Poklad vybrán dle snů. Srv. Kolberg Lud VIII., 202. sl. Bartsch SM. Meklenburg I., 226. Frey Gartengesellschaft vyd. J. Bolte str. 243. sl. Вук Стеф. Караџић Спр. нар. припов. str. 98. č. 22. Шапкаревъ Сборн. нар. умотвор. XI., str. 344. č. 200.

Str. 55. sl. Nebožtíci vracejí se, když jich pozůstalí příliš po nich pláčou. Srv. Этнограф. Обозр. XXIX.—XXX. str. 136. Кулишъ Зап. о южн. Руси 43. Гринченко II., č. 76. Slovenské Pohl'ady 1895. str. 490. a j.

Str. 58. sl. č. 174. Proklетý v domě osvobozen, když ho člověk v noci oholil. Srv. Národop. Sb. čsl. II, 101. Mijat Stojanović Pučke pripov. 52. sl. č. 10. Zingerle KHM. I., č. 17.

Str. 60. sl. č. 180., str. 64. sl. č. 193., 194. Úpír mořil ženicha i nevěstu; srdnatý mladík vyzvěděl na úpíru, jak je možno opět uzdraviti. Srv. Трейландъ č. 95., 96.

Str. 66. sl. č. 196. Milenec zemřelý přijde pro nevěstu (Lenora).

Str. 67. sl. č. 199. Nebožce vzalo děvče (rubáš) bílý šátek, str. 70. č. 208. košili Srv. Národop Sb. čslov. II., 103.

Str. 78. sl. č. 231. Nebázlivý dostal od dvou oběšenců, když je napojil, housle, při kterých každý musí tancovati, a karty, ve které nepřestane hráti, kdo začal. Jimi přemohl strašidla ve mlýně a pak v kostele, kde strašilo.

Str. 86. sl. č 265. Macecha proklela nevlastní syny ve vlky. Sestra bratry pak vyhledala. Podobná verse otištěna jest ještě na str 193. sl. pod. č. 739. Stejně jako rozšířená pohádka o sedmi havranech. Srv. nahoře str. 134 pozn. k Етнограф. Збірн. IV., str. 122. sl. č. 21.

Str. 87. sl. č. 266. K čarodějnici zapadlo děvče za muže převlečené. Čarodějnice poznala, že to dívka, ale syn čarodějničin myslel, že jest skutečně muž. Čarodějnice ji prohlásila za nevěstu synovu, uložila jí ale různé těžké úlohy, a dívka je řeší pomocí ženichovou, jak jinak obyčejně rek zapadlý k čarodějníkovi je řeší pomocí dcery čarodějníkovy. — Spojen s tím motiv jiný, jak děvče šťastně uteklo od čarodějnice, když namazalo dveře, nakrmila psy, kocoury atd. Srv. Národop. Sb. čsl II., 106—7.

Str. 91. sl č. 280. Čarodějník a jeho učedlník. Srv. mé pojednání v Сборн. мин. българ. XV. str. 393 sl

Str. 96. sl. č. 287. Chuďasovi rozvál vítr jeho mouku Chuďas jde si stěžovat k vedźmàr-ovi, proč mu to udělal. Dostal od něho po řadě 1. beránku otřes se, 2. stolečku prostři se, 3. kyj-samobij. Srv. nahoře str. 134 Етнограф. Збірник IV., str. 88. sl č. 15.

Str. 110. sl. č. 338. Sestra nese bratřím oběd, zapadne do moci drakovy. Bratří marně ji hledí osvobozovati. Vysvobodí je nejmladší »Kaciharašók«. Pod. č. 339. Srv. Шеинъ II., č. 46., 70., 83. Добровольскій I., 624. sl. č. 37. Драгомановъ 260. sl. Којановъ Стефановић Срп. нар. припов. 83. sl. č. 12. a j

Str. 113. sl. č. 340. Zlatovlasý princ zahradníkem u krále. Srv. Аѳанасьевъ Нар. ск.^{3}, II., č. 165 *a*, *b*. Етногр. Збірн. IV., 106. sl. č. 20. Národop. Sb čsl. II. str. 95. č. 7. Атанас. Николић Срб. нар припов. II., 133. sl Osvobodil tři dcery svého krále od draků.

Str. 116. sl. č. 341. Tři sestry provdány za lva, velrybu a orla. Srv. Худяковъ I., č. 20., II., č. 62. Эрленвейнъ 81. sl., 139. sl. Рудченко I., č. 44. Етнограф. Збірник I., článek 2. str. 21. sl. Kres V., 143. sl. Сборникъ мин. блг. IX., odd. 3. str. 141. sl. Gonzenbach I., 185. sl., II., 223. sl. Lidzbarski Gesch. neuaram. Hss. 53. sl. a j. Nejmladší bratr je vyhledává, zmocní se lstí kouzelných předmětů, o které se dva dva lidé hádají: o šavli, o divan přenášející a o plášť neviditelným činící reka. Jich pomocí přijde rek ke svým švakrům, a potom až k nesmrtelné (bezsmrtné) cařici, a tu osvobodil, když ona vymámila na carovi, kde duše jeho se nalézá: na moři kostel, v tom svíčka sto pudů těžká, klíče toho kostela má kachna na moři, kdo tu kachnu roztrhá, a dostane z ní vejce a toto vejce rozbije, dostane klíče od kostela, a zhasne-li potom svíčku v kostele, zemře cár »bezsmrtný«. Tu jest motiv hojně rozšířený valně pozměněn patrně pod vlivem pověstí o svíčkách — symbolech to života.

Str. 120. sl. č. 342. Nevěrná sestra zrazuje bratra svého netvoru. Srv. Романовъ III., 41., 64. sl. Добровольскій I.. 495. sl. Weryho Pod. łot. 183. sl. Ciszewski Krakowiacy I., č. 75., 76. Эрленвейнъ 91. sl. Худяковъ I., č. 10. Рудченко I., 121. sl.. 131. sl., 139. sl., II., 67. sl. Kulda IV., 109. Сборн. мин. българ III., odd. 3. str. 231. sl. Шапкаревъ Сборн. нар. умотвор. IX., 350. sl., 464. sl. a j.

Str. 124. sl. č. 343. Synu zdálo se, že dva klasy se klaněly jeho zlatému klasu. Otec vyhnal ho, že rodiče se mu klaněti nebudou. Srv. Ждановъ Русскій былевой эпосъ 153. sl. Rek dostal za tři voly tři psy Razvaliharů, Razvalmury, Złamižaljezo od nějakého starce. Psi mu pomáhají dobyti princezky královské, přemoci draka. Srv. Dobšinský VII., 90., 91. Лѣтопись истор. филол. общ. новоросс. III., 200. sl. č. 13. Pröhle KVM. 17. M. Jugend 79. sl.; Curtze Volksüberlieferungen. Walďek 16. Jahrbuch f. rom. engl. Liter. VII., 397.

Str. 126. sl. č. 345. Tři sestry uneseny třemi draky. Bratr je vyhledá a osvobodí, draky přemůže, měděný, stříbrný a zlatý zámek zavine do ručníka a přinese domů. Reka propustí čarodějnice na onen svět k sestrám, když upase její koně. Podaří se mu to pomocí vděčných zvířat (mravenců, včel). Srv. Аѳанасевъ Р. нар. ск.^{3} I., 233. Dowojna Sylwestrowicz I., 256. Чубинскій II., 316. Сборн. матер. Кавказ XV., 23. Erben Slov. čít. 219. sl. Kraus SM. Südslav. I., č. 81., 88. Vernaleken Österr. KHM. 77. sl., 248., 261. a j.

Str. 130. sl. č. 346. Cikán ukazuje podobně drakovi svou přesilu, jako člověk zápasící s čertem, viz nahoře str. 141 k str. 29. sl. č. 97.

Str. 131. sl. č. 347. Nejmladší, hloupý bratr čeká pod mostem na draky a poseče je všecky sám. Srv. Драгомановъ малор. пред. 265. sl. Рудченко II., 72. sl. Романовъ III., 112., 123. a j. Patrně pouhý zlomek z větší látky.

Str. 132. sl. č. 348. Bratří v lesní chatě připravují jídlo, dědkem ztýráni. Nejmladší přemůže dědka, zpustí se za ním do propasti, osvobodí odtud dvě dívky a jich matku, bratřími pak zrazen. Srv. nahoře str. 132 pozn. k Етнограф. Збірн. IV., str. 33. sl. č. 7. Carnoy Contes franç. 26. sl. Атан. Николић Срб. нар. припов. II., 131. sl. Којанов Стефановић Срп. нар. припов. 60. sl. Mijat Stojanović Pučke pripov. 98. sl. Z propasti vynesl reka gryf, jehož mláďata před bouří ochránil. Srv. Етнограф. Збірн. IV., 37., 130.

Str. 136. č. 352., 353. Vypravují o jakémsi podzemním člověku »Och«, ozývajícím se, jak kdo vzdychne »Och«. To jsou pouhé zlomky obšírnějších látek. V pohádkách jistého obsahu vystupuje »Och« hojně, zvláště ve versích Kouzelníka mistra a jeho učně; porůznu také v jiných látkách, tak na př. v sicilských pohádkách a j.

Str. 136. sl. č. 354. »Licho« t. j. Polyfem srv. mé pojednání v Archiv f. Religionswissenschaft I, 305 sl. 378.

Str. 137. sl. č. 355. Bída chudým bratrem zakopána, bohatým vykopána. Srv. Karłowicz 76. Шеинъ II., č. 75. Манжура 60. Эрленвейнъ 24. sl. č. 10. Zbiór. wiad. antropol. XVI., odd. 2. str. 2. Sborník mus. spol. slov. I., 166. sl. a j.

Str. 140. č. 366. Bůh poslal smrt na zemi, aby dětem vzala matku. Smrt z lítosti neuposlechla. Srv. Сборн. мин. българ. X. odd. 3. str. 145. sl. Wisła V., 866. Zbiór. wiad. antrop. X. odd. 3. str. 113.

Str. 141. sl. č. 368. Nejspravedlivější není ani bůh ani čert než smrt. Srv. Добровольскій I. str. 312. sl. č. 9., 10., 11. Dowojna Sylwestrowicz II., 55. sl. Karłowicz č. 29. Slovenské Pohl'ady 1895. str. 389. Stránecká, Pohádky z Moravy 12. sl. Ul. Jahn. VM. Pommern Rügen I., 49., 61., 356. Grimm KHM. č. 44. Jahrbuch f. rom. engl. Liter. VII., 16. sl. Strohal Hrvat. nar. pripov. č. 72. Шапкаревъ Сборн. нар. умотвор. IX., 496. sl. Сборн. мин. българ. II., odd. 3. str. 175. sl., 180. sl.

Str. 141. sl. č. 369. Smrt kmotrou, ukazuje kmotrovi svíčky — symboly života. Srv. Добровольскій I., 315. sl., 317. sl. Сумцовъ Разборъ этнограф. трудовъ Романова 45. Mijat Stojanović Pučke pripov. 132. sl.

Str. 143. sl. č. 370. Smrt chycena do láhve, má se napiti vína, celá vleze do láhve. Srv. Dowojna Sylwestrowicz II., 56. sl. Revue des langues rom. ser. 3., sv. 13. str. 192. Чубинскій II., 430. sl. Ciszewski Krakowiacy I., č. 115., 116. Chełchowski Pow. i opow. Przasn. I., 177. sl. Сбор. мин. българ. II., odd. 3. str. 193 sl.

Str. 146. sl. č. 378. Zimnice chycena a zavřena. Člověk slyšel ve snu vypravovati zimnici, jak a při které příležitosti do něho vleze. Srv. Zbiór wiad. antrop. IX. odd. 3. str. 132. sl. Karłowicz č. 49. Трейландъ č. 74.

Str. 149. č. 388. Sledy staré pověsti o Ikarovi. Kralevic sedl na velkého ptáka a na něm letěl už blízko k slunci, ale peří na ptáku začalo praskati a křídla se odsmolovala (skrydła paasmàlŭwaliśe), pták s kralevicem spadl na zem. Srv. B. Schmidt Griech. MS. str. 92.

Str. 149. č. 394., 396. Kain a Abel v měsíci. Srv. Етнограф. Збірн. II., článek 2., str. 6. Лѣтопись истор.филол. общ. новоросс. III., 61. Сборн. матер. Кавказ XVI., odd. 1. str. 317.

Str. 159. č. 487. Mráz smiloval se nad starou matkou, kterou musil muž vyvézti za kruté zimy. Má pak vyvézti ženinu matku, ale ta zmrzla. Srv. Zbiór wiad. antrop. XVI., odd. 2., str. 65. č. 10.

Str. 161. sl. č. 489. Člověk jde si stěžovat k bohu, že mu zmrzla pšenice. Mráz ho udobřuje, daruje mu torbu, ze které vyskakují dva chlapci a nanosí mu plný stůl jídel a pití; a pak torbu, ze které vyskakují dva chlapi s kyji. Srv. nahoře str. 142 č. 287., kde si hospodář stěžuje větru, že mu rozvál mouku.

Str. 165. č. 511. Kdy přestaly kameny růsti. Srv. Романовъ IV., 170. Трейландъ č. 36., 43.

Str. 171. sl. č. 558. Člověk sel jednou řípu, po druhé pšenici. Čert chtěl nejprve vršek, pak spodek. Srv. Шеинъ матер. č. 18. Добровольскій I., 638. sl. Dowojna Sylwestrowicz I., 211. Gliński Bajarz pol. III., 191. Романовъ III., 26. sl. Рудченко I., č. 29. Чубинскій II., 365. Гринченко II., č. 73. Живая Стар. V., 84. sl. Kolberg Lud III., 185. sl., VIII., 230., XIV., 237. sl. Zbiór. wiad. antrop. IX., odd. 3. str. 130. Slov. Pohl'ady 1895., 329. sl. Сборн. мин. бълг. II., odd. 3. str. 186. sl., III. odd. 3. str. 201. sl. Revue trad. pop. II., 486.; III., 166.; VI., 169., 546.; IX., 346., 350. Lidzbarski Gesch. neuaram. Hss. 73. sl. Kaarle Krohn Bär (Wolf) und Fuchs 103. sl. Revue des lang. rom. sér. III., t. XIV., str. 47. a j. v.

Str. 175. č. 579. Proč má rak oči v zadu. Srv. Романовъ IV., str. 168.; Живая старина V., 438.; Лѣтопись истор. филол. общ. новоросс. III., 78.

Str. 175. č. 580. O původu jednooké a jednoboké ryby (kambaly). Srv. Добровольскій I., 244. Твори Ст. Руданського II., 221. Mittheilg. lit. litter. Ges. II., 167.

Str. 175. sl. č. 582. Hlupák pustil rybu (štiku) na svobodu; každé přání jeho se plní, které vyslovuje ve jméno ryby, štiky; stane se na konec manželem princezny královské. Obyčejně počne princezka na přání jeho ve jméno štiky vyslovené, ale zde to vypadlo. Srv. Аѳанасьевъ Р. нар. ск.^{3} I., č. 100. Gliński II., 72. sl. Dowojna Sylwestrowicz Pod. żmujdzkie I., 108. sl., II., 28. sl. Рудченко II., č. 26. Сворн. мат. Кавказ XV., str. 45. sl. Radloff Türk. Stämme Süd.-Sibir. IV., 7. sl. Шапкаревъ Българ. на . прик. 102. sl. Am Urquell V., 1894., str. 89. sl. a j.

Str. 176. sl. č. 583. Čáp stvořen z Adama, když příliš zvědav nahlédl do pytle, který měl hoditi do řeky. Srv. Archiv. f. slav. Phil. XIX., 260., 264. Живая Старина V.. 440.

Str. 178. sl. č. 599. Otec má přivézti nejmladší dcerušce růži. Utrhne ji s keře; netvor, had žádá, aby mu ji za to slíbil. Srv. Karłowicz č. 56. Худяковъ I., č. 5. Kolberg Lud VIII., 47. sl. Wisła 1894, str. 260. sl. Toeppen Aberglauben Masuren 142. sl. Dobšinský Slov. pov. V., 12. sl. Pröhle M. Jugend 10. sl. Ey Harzmärchenbuch 91. sl. Schambach Müller Niedersächs. M. 263. sl. č. 4., 5. Pol de Mont en A. de Coock Dit zijn vlaamsche Wonder Sprookjen č. 17. A. Gittée Cont. pop. du pays wallon 19. sl. R. trad. pop. IV., 536. sl. Kres V., 1885, str. 351. sl. AG. Nar. prip. Sošk.

plan. II., 33. sl. Krauss SM. Südslav. I., č. 66. Сборн. мин. бълга . IX., odd. 3., str. 186. sl. B. Schmidt Griech MS. 88. sl. a j.

Str. 182. č. 631. V kukačku proměněna dívka, která vlezla pod most a chtěla strašiti boha voláním kuku! kuku! Pod. mlynář, když stejně strašil kněze, který šel kolem »s Pánem Bohem«. Zbiór. wiadom. antrop. XVII., odd. 2. str. 120.

Str. 186. sl. č. 687. Žena staví se nemocnou, chce na muži, aby jí přinesl nějaký div, jinak umře. Dostane od boha jeřába, který sám se zařeže, sám se uvaří atd., a na konec opět oživne ze složených kůstek. Srv. Národop. Sb. čsl. III., 113. č. 1.

Str. 187. č. 688. Zvířata tázala se komára, chutná-li jemu krev lidská. Vlašťovka ho chytla. Srv. Dobšinský V., 27. R. trad. pop. I. 187. Carnoy Nicolaides Trad. de l'Asie Mineure 229. sl.

Str. 191. sl. č. 725., 726., 727., 735. Vlk stvořen čertem; pod. jako ve valašské pohádce. Srv. Archiv f. slav. Philol. XIX., 247. Шеинъ Матер. сѣверо. зап. края II., č. 190. Этнограф. Обозр. XXVIII., 116. Живая Старина V., 428. sl. V č. 726. a 735. utekl čert před vlkem od boha poštvaným na olši a tam se rozedřel: odtud má olše červené dřevo.

Str. 192. č. 734. Sv. Jiří pastýřem vlků. Pes lovcův vlky potrhá. Lovci hrozí trestem, pes roztrhán vlky. Srv. Этнограф. Обозр. XXVIII., str. 96. Добровольскій Смоленскій Сб. I., 137. sl. Гринченко II., 72. Этнограф. Збірник II., článek 2., str. 12. č. 2.

Str. 195. č. 742., 743. Medvěd utvořen z člověka, který boha svým řevem chtěl postrašiti. Srv. Archiv f. slav. Phil. XIX., 259. Твори Ст. Руданьского II., 197. sl. Добровольскій I. str. 288. č. 56.

Str. 197. č. 748. Svině ze židovky ukryté pod neckami. Židé proto nejedí vepřového masa. Srv. Národop. Sb. čsl. II., 123. Твори Ст. Руданьского II., 213.

Str. 201. č. 782. Adam a Eva měli takovou kůži celou, jak my máme nehty; když shřešili a Bůh je vyhnal, slezla z nich kůže, a zůstala jen na koncích prstů. Srv. Добровольскій I., str. 236. sl. č. 16., 19. Етнограф. Збірник III., str. 1. sl. Сборн. мин. бълг. II., odd. 3. str. 162.

Str. 202. č. 790. Dříve znali lidé hodinu své smrti a proč jí více neznají? Srv. Шеннъ II., č. 224. Живая Старина V., 436. Твори Руданьского II., 199. Český Lid IV., 543.; V., 367. R. trad. pop. I., 70.; V., 753.; X., 576.

Str. 206. č. 844., 845. O Adamově jablku. Srv. Етнограф. Збірник III., str. 2. Сборн. мин. бълг. XI., odd. 3. str. 98. č. 5. Атан. Николић Сб. нар. припов. 1842, I., str. 75. sl.

Str. 210. č. 903., 904. Duše vychází z úst spícího člověka v podobě broučka neb mravence, jako jinde obyčejně v podobě myši. Srv. Трейландъ Латышскія ск. č. 92. Sommer SM. Sachsen Thüringen str. 46. č. 40. Schell Bergische Sagen str. 38. č. 46.

Str. 225. č. 1082. Pacholek jde se podívat do nebe, jak se vede tam pánovým rodičům, najde je ale v pekle, musejí tam těžce pracovati. Srv. Романовъ IV., 122. Лѣтопись ист. фил. общ. новоросс. унив. III., str. 210. sl. č. 17. Шеннъ II., č. 51. Добровольскій I., 373., 375. Аѳанасьевъ Р. нар. ск.^{3} II., 41, sl. 50. sl.

Str. 225. sl. č. 1083. Člověk v službách u čerta, podpaluje kotly. Odmítá peněžitou mzdu, než vyžádá si, aby si směl nabrati plný pytel odpadků. Na cestě usnul, když se pak probudil, viděl kolem sebe plno ovec — byly to duše jím z pekla osvobozené. Odkoupil mu je Bůh. Srv. Kolberg Lud VIII., str. 127. sl. Toeppen Aberglaub. Masuren str. 147. Kres V., 1885, str. 400. sl. Krauss SM. Südslav. I., 37.

Str. 226. sl. č. 1084. Motivy podobné jako v č. 1082. a 1083., sloučeny v nový celek.

Str. 229. sl. č. 1092. Bůh hostem u štědrého pána, zve ho pak k sobě. Srv. Dowojna Sylwestrowicz II., 163. sl., 193. sl. Andrejanoff Lett. M. 67. Живая Старина V., 209.. sl. Эрленвейнъ 62. sl. Mijat Stojanović Pučke pripov. 108. sl. — S nebe dívá se na zemi a hněvá se příliš na nepravdy, které se dějí na zemi. Bůh ho proto svrhl s nebe, pod. jako v známém apokryfě o Abrahamovi.

Str. 220. č. 1093. Anděl musí tři leta na zemi sloužiti, že neuposlechl rozkazu božího. Srv. nahoře str. 140 č. 366, Národop. Sb. čsl. III., str. 111. č. 43., 44.

Str. 231. č. 1096. O původě cikánů, připomíná legendu maloruskou, v Národop. Sb. čsl. III., str. 108. č. 7.

Str. 238. č. 1145. Ježíš na křížové cestě opřel kříž o dům jednoho žida; ten Ježíše zahnal, musí proto po světě choditi až do skonání světa. Srv. Жите і Слово II., 180.

Всеволодъ Миллеръ Очерки русской народной словесности. Былины. I.—XVI. Москва 1897. str. XIV + 464.

V této knize sebrány jsou rozpravy o ruské národní epice vytištěné prof. Vs. Millerem v několika periodických publikacích za posledních pěti let. Některé z nich byly také již v našem Sborníku oznámeny (I., 173.; II., 110. sl.). V nedlouhé předmluvě vyslovuje se spis. obšírněji o své metodě i o úspěšnosti dosavádního studia ruské epiky národní. Připomíná, že byly s velkým úspěchem dokázány historické sledy a vrstvy v bylinách, mezinárodní sujety pohádkové, sledy literární, že byla v poslední době věnována zvláštní pozornost studiu lidových literatur evropských a asijských, sneseny hojně t. ř. parallely, a epika ruská se stanoviska srovnávací literární historie zkoumána. Spis. nemá ale valné důvěry v tyto parallely, nemyslí, že by podrobný rozbor různých stěhovavých sujetů pohádkových, směřující k jich genetické klassifikaci, mohl ve všech okolnostech objasniti také cesty jich od jednoho národa k druhému. Vs. Miller považuje ovšem srovnávací metodu za nejvýše plodonosnou k objasnění té obecné stravy literární, kterouž se živil po mnohá století Evropan na západě i na východě i obyvatel asijského východu. Takto můžeme pak správněji posuzovati tvůrčí sílu každého jednotlivého národa, jak se projevovala v přejímání a přepracování všeobecného duševního majetku. »Bohužel ale nepodobá se ústní stěhovavá pohádka listu poslanému z jednoho kraje do druhého, který zachovává ve svých pečetích a razítkách sledy všech států, jimiž prošel. Zachytiti cesty, jimiž se šířila ústní pohádka po mnohé věky svého stěhování, jest tolik jak chytati vítr v šírém poli.« Tento výrok váženého znalce a badatele tradicionalní literatury ruské a kavkazské jest příliš příkrým odsouzením srovnávacího studia lidových podání. Nechceme ani věřiti, že by to bylo jeho skutečné nevývratné přesvědčení a poslední jeho slovo, neboť tím by byl odsoudil jak vlastní práce své starší tak práci všech ostatních na tomto poli. Chceme věřiti tomu, že v tomto výroku se zračí spíše jen rozmrzelost z poměrné bezúspěšnosti dosavádní na to vynaložené práce. Tento pessimism neměl by se obmeziti jen na tradice ústní cestou rozšiřované, než také na sujety a motivu v starších památkách literárních zaznamenané. Verse nějaké látky zaznamenaná u Straparolly, Giambattisty Basile, Perraulta nebo ještě v literárních památkách raného středověku není svědectvím jejího věku a její původnosti; verse téže látky v dnešních dobách zaznamenané v Rusku neb jinde na východě může býti původnější než ona zaznamenaná v XII., XVI. neb XVII. věku. Ani apokryfické látky z církevního písemnictví jihoslov. známé nemusely se šířiti prostřednictvím toho písemnictví, než i ústní cestou mohly pronikati do Ruska bez jihoslov. prostřednictví. Tu všude máme široká pole »для гаданій« — ale naše гаданіе může býti považováno za více méně pravdě podobné, dle toho, jak my své domysly odůvodníme. Prof. Vs. Miller pochybuje ale o úspěšnosti takých гаданій, která jsou nevyhnutelná, nemáme-li písemních literárních pramenů pro bylinu, zřídka užívá srovnávací metody k zjištění cesty, kterou ten onen sujet do epiky ruské pronikl. Zabývá se v knize své více historií bylin, a jak se historie v bylinách odrážela, začíná pak historii bylin ne od dob dohistorických, ne z dola, ale s shora. Tyto vrchní vrstvy byliny jsou zajímavy již tím, že skutečně se mohou vysvětliti a mohou poskytnouti více méně přesné představy o nejbližší nám době života byliny. Aby tuto historii vysvětlil, snažil se spis. sestavovati různé varianty, srovnávaje je, ukázati nejstarobylejší text. Zkoumaje pak podrobně tento text, snažil se určiti dobu a místo jeho vzniku.

První tři pojednání jsou všeobecnějsího rázu, v prvním „Былинное преданіе въ Олонецкой губерніи“ dokazuje spis., že nynější olonečtí pěvci bylin zdědili svůj repertoir od starších professionalních pěvců. Že epické písně byly skládány v kruzích professionalních pěvců, dovozuje se v pojednání druhém „Русская былина, ея слагатели и исполнители“. Zeměpisné rozšíření epických písní ukazuje se v 3. rozpravě „Наблюденія надъ географическимъ распространеніемъ былинъ“; ukazuje, jak epické písně byly kolonisací zaneseny až do Sibiře. Nové objevy rozšiřují tu ještě stále naše vědomosti: o starobylosti epických písní na dalekém severovýchodě sibiřském v kraji Jakutském pojednává spis. sám v posledním 16. článku knihy své. Byly také zapsány písně epické na Kavkaze, jak se dovídáme z nejnovějšího svazku kavkazského Sborníka. Viz následující str. 150. S otázkou o původu velkoruského eposu souvisí co nejúže otázka o spojitosti jeho s epickými tradicemi maloruskými, otázka, jaká byla epická poesie před pohromami tatarskými, jaké sledy jihozápadoruské, maloruské, »haličsko-volynské« epiky se zachovaly v dnešních epických písních velkoruských.

Rozboru těch otázek věnován jest článek 4. „Отголоски Галицко-волынскихъ сказаній въ современныхъ былинахъ“. Ostatní články věnovány jsou některým jednotlivým epickým písním a epickým rekům. U mnohých snaží se spis. dokazovati, že jsou původu novgorodského.

Knihu uzavírají dva ukazatelé, jmenný a věcný.

Српске народне приповијетке и загонетке. Скупио их и на свијет издао Вук Стеф. Караџић. (Државно издање) Виоград 1897 str. XVI. a 423.

Podkladem nového vydání této znamenité sbírky srbských pohádek bylo vydání z r. 1853. Vydání třetí čili »druhé rozmnožené« »posmrtné« z r. 1870 bylo rozšířeno »dodatkem« obsahujícím 20 pohádek a 41 žertovných povídek, anekdot a pod. Vydavatel, příliš záhy vědě vyrvaný Gjorgje S. Gjorgjević pečlivě redigoval text, opravoval zvláště tiskové chyby, jmenovitě pak jazyk »velice nekritického« vydání posmrtního. O svých opravách se v doslovu k tomuto vydání obšírněji zmiňuje. V pozůstalosti Vukově byly nalezeny originální rukopisy daleké většiny pohádek vytištěných jak ve vydání z roku 1853 tak i ve vydání z r. 1870. Jimi se vydavatel při své práci řídil. Vydavatel doplnil pak vydání ještě několika žertovnými povídkami a anekdotami, které byly vytištěny ve Vukově almanachu Danica III., IV. a V.

Str. 322. sl. č. 1. »Světu nelze vyhověti.« Známá povídka, jak otec a syn se vraceli s oslem z trhu, a nikomu nemohli vyhověti, ať otec neb syn seděl na osle, ať osel šel volný. Srv. Wisła X., 835. sl. Národop. Sb. čsl. II., 125.

Str. 326. sl. č. 5. Kdo nejlepší má sen, sní celé jehně. Viz nahoře str. 138 pozn. k Этнограф. Збірник IV., str. 188. č. 10.

Str. 330. sl. č. 9. Spravedlivý člověk modlil se nesprávně bohu; mnich mu to vytýkal a učil ho správné modlitbě, když ale viděl, jaké zázraky činí, že suchou nohou přejde potok, nechal ho při jeho staré modlitbě. Zcela stejně Mijat Stojanović Pučke pripov. 1867 str. 225. č. 55., srv. ib. str. 81. sl. č. 16. Srv. Летопис мат. српске sv. 152. str. 91. st. Гринченко Етнограф. матер. I, č. 95. II., č. 104., Шеинъ матер. II., č. 218., 219. Этнограф. Обозр. XXVIII., 104. sl. Kolberg Lud. VIII., 143. sl. Knoop VS. Hinterpommern 189. sl. Zs. vgl. Lit. Gesch. N. F. XI., 249. sl.

Spolu pak s pohádkami vytištěna jest v tomto svazku ještě sbírka hádanek, jíž část vydána byla již v prvním vydání pohádek r. 1821 a kteráž nalezena byla pak v rukopise v pozůstalosti Vukově.

Byli bychom sobě sice přáli, aby nové vydání Vukových pohádek bylo bývalo opatřeno také folkloristickým kommentářem, srovnáním s ostatními dosud vydanými sbírkami aneb po časopisech roztroušenými pohádkami srbskými i chorvatskými, s materialem velmi těžce přístupným vzdálenějším odborníkům, ale tím by se původní tvářnost Vukova díla značně změnila. Snad se práce takové nad folklorem srbským ujme národopisný odbor srbské akademie?

Сборникъ матеріаловъ для описанія мѣстностей и племенъ Кавказа XXII. Тифлисъ 1897. Отдѣлъ третій.

A. Чеченскіе тексты v originale a ruském překladě (str. 1.—12.). Pohádka o reku Näzni (str. 4. sl.) připomíná daleko rozšířenou pohádku o krejčím neb ševci, který jednou ranou zabil sto much. Srv. Národop. Sb. čsl. III., str. 115. ke sbírce Z. Rokossowské č. 14. IV.—V. str. 136 k Етногр. Зб. IV. str. 153 č. 36. Аѳанасьевъ Р. нар. ск.^{3} sv. II., str. 387. sl. Schiefner Awar. Texte č. 11.

B. Сказки и легенды чеченцевъ въ русскомъ переводѣ (str. 12.—22.).

Č. 3. str. 13. sl. obsahuje oslabenou reminiscenci pověsti o Polyfémovi; vypadl hlavní rys o vypálení jediného oka obra a o útěku z jeskyně oslepeného obra; v této versi přemohl nart sám obra.

Č. 6. str. 19. Čarodějnice zabila místo spících cizích chlapců vlastní své dcery. Srv. Schiefner Awar. Texte č. 3.. Романовъ III., 238. sl., 240. sl., 245. sl. Шеинъ II., 278. Добровольскій I., 132. sl. Худяковъ I., 101. sl. Archiv. f. slav. Phil. V., str. 75. Sebillot Cont. pop. H. Bret. str. 131. sl. Lud. II., 47. sl. Kolberg Lud. VIII., str. 33. Mélusine III., 308. Revue trad. pop. III., 274. IX., 37., Dowojna Sylwestrovicz I., 437. sl. Nar. pripov. Sošk. plan. III., 79. sl. Zs. VVK. VI., 172. ke Gonzenbach č. 83.

Č. 7. str. 20. Král zvířat pronásleduje lovce, ukládá o jich život. V ruských verších mají zvláště vlci svého pastýře, obyč. světce, a sice Georgia Pobědonosce srv. nahoře str. 146 k Fedorow. I, č. 734.

Str. 28. sl otištěna jest novořecká píseň o dobytí pevnosti Oria od Turků, píseň zapsaná hojně již od sběratelů novořecké poesie lidové.

Velmi zajímavá jest stať »Русскій былевой эпосъ на Терекѣ« (str. 33.—42.); u nejstarších ruských kolonistů v severním Kavkazsku, původu jihovelkoruského — jich nářečí jest čistě akající — shledány poměrně hojné sledy epické poesie. M. Karpinskij zapsal u nich v době velmi krátké z úst dvou stařen čtyry »starobylé písně« čili »starinky«, jak sami t. ř. byliny nazývají; dvě vypravují o Ilji Muromci, jedna o Djuku Stjepanoviči, a jedna o Stavru Lavru Timofejeviči, která jest jen počátkem svým shodná s písněm o Stavru Godinoviči, ale jinak stojí v epické poesii velkoruské ojediněle. Mimo tyto zpívají se v tomto kraji ještě mnohé jiné písně, v jedné vedle Ilje Muromce vystupuje také jméno Alexandra Makedonského; jmenovitě zpívají se písně t. ř. historické o cáři Ivanu Hrozném, Petru V., o Stjenku Razinovi a j. — Možno předpokládati, že podrobnější zkoumání těchto krajů, poesie těchto vystěhovalců ruských, osídlevších je před třemi stoletími, vynese mnohé ještě písně epické na světlo, hojné ještě sledy starobylého eposu velkoruského.

Comment naissent les mythes. — Les sources védiques du Petit Poucet. — La légende hindoue du Déluge — Pūruravas et Urvacī. Avec une Lettre-dédicace à M. Gaston Paris et un Appendice sur l'état actuel de l'Exégèse védique par Paul Regnaud professeur de sanscrit et de grammaire comparée à la Faculté des lettres de Lyon. Paris 1898. str. XX. + 249.

Spis. v předmluvě již akcentuje velmi energicky své stanovisko vůči škole »folkloristické«, jmenovitě proti A. Langovi, »osobnímu nepříteli filologie«, kterémuž nejsou texty ničím, kdežto autorovi jsou vším. Stanovisko to krajní na jedné jak i druhé straně. Ve svém spise »Les premières formes de la religion et de la tradition dans l'Inde et la Grèce« 1894 snažil se spis. dokázati, že lidové pohádky na východě i na západě mají svůj pramen, jestli ne přímo v hymnech védických, tož aspoň ve společných základech idejí a textů liturgických, které se vyvinuly od doby jednoty ritů kultu indoevropského aneb náboženství svatého ohně. Tuto spojitost, tuto závislost snaží se spis. v tomto spise dovozovati na některých jednotlivých příkladech. Vzal jmenovitě látku o Palečkovi, tak jak ji vypravuje Perrault, a shledává podobné myšlenky, situace, motivy, také původ jména rekova »Paleček« v textech védických. Spis. nesrovnával napřed hojné lidové verse řečené látky, nepoložil si ani otázku, jak asi původně se vypravovala, než sáhl přímo k úpravě, ve které ji vypravuje Perrault. A tak začíná uváděti z této pohádky větu za větou a shledává více méně shodná neb podobná místa v různých textech védických. »Byl jednou drvoštěp se svou ženou a měli sedm dětí, samé chlapce,« k tomu cituje z Rig Vedy. »Viděl jsem tam hospodáře se sedmi syny,« vykládá, co jest v hospodáři personifikováno, připomíná, že v dalším verši se vykládá číslo 7., ale netáže se, zdali také ve všech versích, i v původnějších versích naší pohádky o Palečkovi má otec skutečně sedm synů. Vykládá dále spis., odkud vznikl typ drvoštěpa v pohádce té, ač Palečkův otec není přece ve všech versích drvoštěpem. Dále čte, že nejmenší syn drvoštěpův nebyl větší než blecha (pouce), když přišel na svět, a proto byl nazván »le Petit Pouce« a cituje na to několik míst z textů staroindických, kde jest také řeč o člověku velkém jako blecha; že ale Paleček se tak nepopisuje ve většině versí, to spisovateli ani nepadá na mysl: v německých versích jmenuje se Däumling, Daumgross, Daumdick a p., v ruských мальчикъ-съ-пальчикъ.

A tak analysuje spis. celou pohádku větu za větou i dospívá k mythologickému výkladu jejímu: Palečkův prototyp jest Agni. Spis. praví, že by bylo snadné podrobiti všecky ostatní pohádky Perraultovy podobné analysi a ukázati souvislost základních jich motivů s hymny védickými. Nepochybujeme, ale stejně dala by se více méně dokazovati také jich souvislost s kteroukoliv jinou větší památkou starověkou. Práce takové nemohou se potkati s jiným výsledkem než s úsměšky odpůrců »filologie«.

Na druhém místě probírá spis. indickou legendu o potopě, rozbírá různá mínění o její souvislosti s legendou biblickou, babylonskou a řeckou, nepřipouští užší jich souvislost: shoda legend o potopě v Indii a v Babylonii má tutéž příčinu, jako shoda týchž legend v Řecku a v Indii, v jednom i v druhém případě nejedná se o převzetí, vypůjčení, než o parallelním vývoji zárodků, které rostly jednak na půdách různých a jednak na poli společném, nemohly než zploditi v jistém ohledu analogické rostliny. Zajímavo, jak týž spis., který buduje na základě nahodilé na mnoze shody slovní dalekosáhlé vývody o mithickém původě Palečka, a mythologicky analysuje každý detail pohádky zaznamenané vypravovatelem XVII. století, nepřipouští průvodní síly nápadným shodám starých legend orientalních a řeckých o potopě. — Brahmanská legenda o potopě vznikla stejně pak, jak též pohádka o Palečkovi dle mínění spisovatelova z hymnů liturgických, při čemž vlivy slovní, výklady zbytečné a libovolné měly velmi značný podíl. Konečně rozbírá spis. dle methody, na které si nad míru zakládá, ještě legendu o Purūravas a Urvaçī, populární a velice rozšířenou, na západě v starověku známou v povídce o Psyché a Amor, v středověku ve versi o Melusině, a dovozuje, že brahmanská legenda se zakládá na špatné interpretaci textů, ze kterých jest čerpána.

Vlastní otázce »jak vznikají mythy« věnováno jen málo místa na konci knihy. Hlavní these spisovatelova jest »Veškera mythologie indoevropská má svůj původ v substitucích a personifikacích slovních«. A sice jest předně jméno předmětu označující srovnání povstaveno, substitováno místo předmětu samého, který se srovnává. Za druhé personifikace mythické jsou následkem chyby působené abstrakcemi, že se jedná v jazyce jako by se jednalo o bytostech skutečných. Spis. dokládá to některými příklady.

Aus dem Fichtelgebirge. — Sagen und Sitten von Gustav Schmidt. I. Band. Mythologisches. Hof. (1897.) str. 166.

Ethnografie Smrčin jest pro Slovany nemálo důležita, neboť byly obývány dlouho Slovany, a teprve v XI. stol. pronikli tu Němci. Otázka po sledech slovanských jak v ethnografii tak v anthropologii nynějšího německého obyvatelstva Smrčin není ještě rozřešena. Jsou sporné také otázky, kým byly obývány před Slovany, byli-li tam před nimi Keltové. Spis. dílka toho obšírněji otázkami těmi se obírá ve spisku přítomném; vykládá hojné pověsti o trpaslících a o jich bojích s obry (zvláště str. 105. sl.); pověsti o obrech pokládá za pozdější, mladší než pověsti o trpaslících: v oněch mohou se pravděpodobně spatřovati Keltové, v těchto pak původní pranárod, obyvatelstvo velice pracovité, pěstující orbu a hornictví. Mimo to ale právem předpokládá spis., že byly přemnohé pověsti o obrech a trpaslících přeneseny do těchto krajů novými dobyvateli německými.

Spis. obmýšlí větší dílo o národopise Smrčin, ve třech svazcích, v přítomném I. sv. podává přehled sledů dávných představ mythologických. Ve sv. II. hodlá vytisknouti legendy v širším toho slova smysle a historické pověsti, a tu chce také blíže se zabývati slovanským bájeslovím.

Spis. čerpal hlavně z pramenů a sbírek vytištěných již, vedle toho leccos také z ústního podání, ale tu zaujal stanovisko pochybené a antikvované, uznal totiž za nutné »přeliti do formy stravitelné a srozumitelné, co slyšel z úst lidových« (str. 21.). Ve sv. I. tedy vyšetřuje sledy bájí germanských, ponechávaje si pověsti slovanského původu na pozdější dobu, uznává ale možnost, že také mezi oněmi jsou pověsti obsahující živly germanské i slovanské vedle sebe. Výslovně pak slovanský původ přiznává v pověsti o králi Šalomounovi uloženém v stříbrné rakvi a šesti bílými voly tažené do Ochsenkopfu ve Smrčinách. Král probudí se hlukem bitevním a vytáhne do posledního boje. Podle jiné pověsti spí v téže hoře Karel Velký se svým vojskem. Spis. nechápe, že by německý národ mohl přikládati reku, knížeti svému jméno orientalního panovníka, jež mohl poznati teprve z křesťanství, spíše prý Slované mohli takto pojmenovati reka svého. Spis. vyslovuje dokonce domněnku, že by se snad v králi Šalomounovi mohl hledati slovanský bůh Svantovít. To vše jest pouhé hádání bez všelikého důvodu. — Spis. vykládá všecky pověsti mythologicky, všude spatřuje sledy staroněmecké mythologie. Nepoložil ani základem nynější mezi lidem zapsané pověsti aneb pověsti zaznamenané v starších dobách, než staroněmecké představy o Wotanovi, Nerthus, Freyi, Berchtě, Holdě atd. a pak uvádí pověsti obsahující jich sledy. Ale vykládá také stejné v podstatě pověsti různě, ku př. na str. 51. vypravuje, jak jakási chudá žena sbírajíc dětem svým jahůdky, spatřila skulinu, vstoupila a vešla dlouhou chodbou do jeskyně, jejíž lesk a bohatství ženu oslňoval. Přišly ji vstříc tři bíle oděné panny a dovolily jí, že si může vzíti ze všech pokladů tolik, kolik může jedním hmatem zahrnouti. Žena ale třikráte si nabrala, pak strachem puzena utekla z jeskyně a zapomněla v ní dítě své. Marně hledala a naříkala. Když po roce přišla na to místo, nalezla dítě své zcela zdravé. Vykládá nyní, co by tři bíle oděné panny mohly znamenati, a dovozuje, že to jsou starogermanské bohyně Freya, Berchta a Holda. — Na str. 60. sl. vypravuje tutéž pověsť, málo jen pozměněnou· žena najde poklad a zapomene dítě v jakémsi pustém kostele v lese; že by se byla setkala s jakousi bytostí nadpřirozenou, nepraví se. V třetí konečně versi dítě po roce nalezené vypravuje samo, že prý paní Holda o ně pečovala. To jest tedy paní Holda, bydlící v lesích, ujímající se zloudilých, opuštěných dětí atd. Na tutéž Holdu vykládá jinou pověst (str. 59. sl.), která vypravuje, jak chudý pastýř jednou spatřil krásnou pannu, a pak ji denně vídal, ale ona se ho nevšímala. Jednou konečně se osmělil a ji oslovil. Dívka mu vypravovala pak svůj osud, že jest dcerou knížecí a od staletí již zakletá do těch skal. Může ji osvoboditi a sice políbí-li ji třikráte na čelo, až se mu v den sv. Petra zjeví jako šeredná stařena. Pastýř ale v ten den nepřišel a strachy pohnal stádo své do kraje jiného. Jak se mohou obě tyto bytosti stejně vykládati? Na str. 132. uvádí ještě dvě verse pověsti o ženě, která u pokladů zapomněla dítě své: tu ochraňovali dítě jacísi podzemští duchové, skřítkové, trpaslíci, řečení »Hankerln«. Jest to pověst také jinde hojně rozšířená v různých obměnách, a různě se také vykládá, srv. Germanistische Abhandlungen XII., 141. sl. Bartsch. SM. Meklenburg I., 164. Hraše Povídky I, 47. Pověsti, jak dítě v lese zapomenuté chudou ženou hlídají a obdarují víly, kouzelnice, rozšířeny jsou jmenovitě hojně u Litevců a Lotyšů: Andrejanoff, Lettische M. 43. sl. Karłowicz Podania lit. č. 71. Трейланд Латыш. ск. č. 7. Dowojna Sylwestrowicz I., 40. sl., II., 77. sl. Podobná jest také pověst slovenská Slovenské Pohľady XVI, 265. sl. č. 25., též bretonská: Sebillot, Cont. pop. de la H. Bret. II, str. 89.

Naše pověsti o Hejkalovi, Hejkadlu připomínají zcela a asi již jménem pověsti v Smrčinách rozšířené o Hehmann-ovi (str. 94. sl.). Jaká jest souvislost mezi nimi, nesnadno bude určiti.

Livländisches Sagenbuch. Herausgegeben von Dr. Fr. Bienemann jun. — Reval 1897, str. XXI + 278.

Dle možnosti úplná sbírka pověstí z Livonska pořízená na základě tištěných sbírek v jazyce estonském a lotyšském aneb v překladě německém neb ruském. Knihou touto podány širším kruhům poprvé úhrnem pověsti rozšířené v kraji ethnograficky ne málo zajímavém. Nalézáme tu hojné pověsti historické, místní o zapadlých (zakletých) hradech, městech, kostelech atd, o zvonech potopených, o jezerech létajících, o pokladech a j. m. Hojně rozšířena jest pověst, že do pilíře, základu kostela, hradu a j. zazděn živý člověk (čistá panna, dítě), aby stavba byla pevnější, do té doby nebylo možno stavbu dokončiti, přes noc se stavba vždy shroutila, tak č. 132., 135, 137., 140., 142., 149., 163., 187. Bremští kupci zakládající Rigu vyžádali si na králi Livů tolik půdy, kolik by mohli obepnouti kůží volskou č. 181.; srv. R. trad. pop. II., 295. sl., V., 717. sl., VI., 52. sl., 335. sl. VII., 55. Сб. матер. Кавказ XII., 18. sl. Русская мысль 1893, ноябрь 214. sl. Bufková-Wanklová Z Ječmínkovy říše 86. sl.

Bergische Sagen. Gesammelt und mit Anmerkungen herausgegeben von Otto Schell. Elberfeld 1897, str. XXXIV a 608.

Sebrány a vydány jsou v knize této pověsti z někdejšího vévodství Berg-ského, z území, které náleží nyní mezi nejprůmyslnější kraje německé, jehož hlavními centry jsou známá města Düsseldorf, Elberfeld, Solingen Sebráno bylo tu částečně z pramenů tištěných, ze starších spisovatelů místních až od Caesaria z Heisterbachu XII.—XIII. století, většinou pak dalekou z ústního podání lidového, celkem na tisíc pověstí, a z těch $^{2}/_{3}$ ještě z ústního podání. Tento fakt, že v kraji tak pokročilém a průmyslovém, kde zajisté znalost písma všeobecně jest rozšířena při dnešní obecné probudilosti dělného, továrnického lidu, se dosud tradice tak hojnou měrou udržují jest nad míru pozoruhodný a jest zjevným důkazem toho, jak správně podotýká v úvodním slově Dr. Fr. S. Krauss, že není zcela oprávněn nářek a stesk po kultuře vše nivellisující, vše starobylé a rázovité ničící. A našim národopiscům doporučujeme k bedlivé úvaze další poznámku dra. Krausse »Žijeme zajisté v době, kde se všecken život lidový mocně přetvořuje, ale abychom hned řekli pravdu, nikoliv v neprospěch svého básnického a mravně společenského obsahu.« Zajímavé jest srovnávati pověsti zaznamenané staršími spisovateli a pověry z nich patrné s pověstmi nyní rozšířenými. Nejnápadnější jest, že vymizely pověsti o zázracích svatých, obrazů svatých a pod., že také vymizel z tradic lidových čert, ale za to drží se dosud velmi silně pověsti o čarodějnicích, o můrách, o pokladech, o různých strašidlech, o vlkodlaku, věčném divokém lovci, že velice jest rozšířena ještě pověra, že lze člověka, koně zaklíti, aby pevně stáli, s místa se nehnuli.

Přirozeně jest v pověstech těch přemnoho mezinárodních tradic a látek, jak čert byl kovářem obelstěn, kovář pak nebyl puštěn do nebe, sedl si ale konečně na své (str. 18. č. 8.), jak čarodějnice pomazané mastí letí do schůzky a jsou pozorovány hochy (str. 25. č. 19., str. 58. sl., 103, 409.), duše vybíhá z úst člověka v podobě myši (str. 38. č. 46.), mrtvý muž přišel pro ženu proto, že velice po něm naříkala (str. 45. č. 65.), o muži v měsíci (str. 54. č. 85. a j.), hádanky řeší místo opata pasák (str. 117. sl č. 74.) srv. Bartsch SM. Meklenburg I., 496. sl. Ul. Jahn VM. Pommern Rüg. I., 155. sl. AG. Nar. pripov. v Seških plan. I., 53. sl. Krauss SM. Südslaw. II., č. 112. Добровольскій Смол. Сборн. I., 386. sl. Wisła 1894, str. 837. Revue trad. pop. VI., 482. sl.; IX., 282. sl. Pineau Cont. pop. du Poitou 237. sl. a j. — k smrti odsouzený osvobodí se, když uložil soudcům hádanku, kterou nemohli luštiti (str. 520. sl. č. 53.), srv. Ciszewski Krakowiacy I., č 200. — ruka mrtvého dítěte trčí stále z hrobu (str. 118. sl.), o moudré dívce (326. sl., 328. sl.), dítě vyměněno trpaslíky (str. 325., 349., 351., 385., 527.), o rytířích blanických (str. 358., 446.); nevěrná žena vyzrazena proroky v kravské kůži, kůže draze prodána, z vody stádo ovec (str. 364. sl.), polibkem osvobodí mladík pannu v hada zakletou (str. 415. sl.), rukou mrtvého dítěte hořící jako svíčka uspávají zlodějové lidi (str. 442.), o ženě svéhlavé a svárlivé (str. 486. sl.), o siláku v službě (534. sl.), víly sňaly muzikantovi hrb, že jim k tanci hrál (str. 496.), jak čert a bůh se dělí o vládu, čert by měl vládnouti, když jest les zcela bez listí (str. 536.) a j. Také bajka zabloudila do té sbírky, jak liška obelstila vlka (str. 53.). Pro nás jest ještě zajímavá pověst převzatá ze staršího pramene o udatnosti starých Čechů (str. 306. sl. č. 28.).

Sagen, Gebräuche und Sprichwörter des Allgäus. Aus dem Munde des Volkes gesammelt von Dr. Karl Reiser. I. Band. Kempten. (1897) str. 567

Pověsti seřazeny jsou zde dle svého obsahu, dle svých motivů do XII. oddílů. Napřed sestavují se do několika skupin pověsti s podkladem bájeslovným, ve kterých se spatřují přežitky starého bájesloví, po nich následují pověsti legendární, historické a p., na konec povídky žertovné, škádlivé a j. Do I. skupiny pojal vydavatel mythické pověsti, sledy bájí o starých germanských bozích a pověsti o různých mužských bytostech bájeslovných; ale tu jest zajisté mnoho pověstí původu mladšího. Nechceme se tu šířiti o různých rozmanitě pojmenovaných zjevech a strašidlech, co v nich jest starobylého, jisto jest, že mezi těmi pověstmi jest leccos nového, přejatého, nepochybně pověst o doktorovi, který obelstil a chytil čerta č. 71., pověst v přerozmanitých obměnách rozšířená u všech národů na evropském západu i východu. — Méně sledů staré mythologie nalézáme ve skupině II. (str. 85. sl.) nadepsané »Bohyně, normy, bílé ženy . . .« atd., čteme tu jen o zakletých dívkách, sestrách, proto že se klamaly při dělení dědictví a p. i z jiných příčin, o ženách bílých a jiných bytostech ženských, zavádějících lidi daleko od cest zvláště v lesích a j. Následují dále (III. odd. str. 129. sl.) pověsti o divých ženkách (vílách), sloužících u lidí, vdávajících se za lidi, o divých mužích (trpaslících) a různých bytostech jiných, o duchu domácím, který domácí lidi všelijak škádlí, zároveň s hospodářem se stěhuje (str. 162. sl. č. 168.). — Ve IV. odd. (176. sl.) čteme různé velmi rozšířené pověsti o čarodějnicích a jich schůzkách, jak muž zpozoroval ženu, když si sedla na smeták a pomazala jej mastí aneb sobě kolena (str. 181. sl.), pak to dle ní udělal, srv. Sumcóv v Рус. Фил. Вѣст. 1894. sv. 31. str. 299. sl., o čarodějnici a pacholku jí mořeném (str. 182. sl. č. 194), jak dělá žena-čarodějnice máslo (č. 195.); dále o můrách (str. 197. sl. č. 212. sl.). — V V. odd. (str. 201. sl.) různé o čarodějnících, jak působí bouře a p.; zvěř může čarodějník na pevné místo uřknouti, lovec pozná, jak se to děje, když se podívá pátou dírkou provrtanou do prkna z rakve dětské aneb rukávem komže (str. 205. sl. č. 221.), srv. Zs. österr. VK. II., 249. Zs. V VK. VII., 293. sl Pröhle Unterharz. S. 58. Этнограф. Обозр. XXVIII., 111., Гринченко I, č. 78., o pytlácích nezranitelných (str. 206.. sl.), o zažehnávání zlodějů (str. 211. sl.), o zažehnávání hadů (str. 213. sl.), ve mlýnech mele se zlato chasníkem, který jest ve spojení se zlými duchy (str. 215. sl.), čarodějná kniha když se čte, objevují se různé úkazy, objeví se čert, čte-li se zpět, zmizí (str. 219. sl.), srv. Zingerle I., 84. Трейландъ č. 76.; o zrcadle, ve kterém možno viděti vše, co se kde děje (str. 221. sl.). — V VI. odd. (str. 227. sl.) jsou sestaveny »mythy přírodní«, pověsti o živlech, jezerech, propadlých a přenesených městech atd., o pokladech. Odd. VII. (str. 263. sl.) obsahuje »mythy zvířecí«, pověsti o »demonech v podobě zvířecí«, o dracích; had pije s dítětem mléko z jedné mísky, přinesl pak děvčeti svatebním darem zlatou korunku, srv. Sutermeister 116. sl. Zingerle I., 17. sl., II., 106. Schell Berg. S. 297. Krauss SM. Südslav. I., č. 38. Kres V., 1885, str. 348. sl. Menšík 96. sl., dále o strašících kočkách, psech, kozlech, koních atd. —

Odd. VIII. str. 297. sl. obsahuje »mythy o duších«, pověsti o strašidlech, o vojenských tlupách nočních, o hluku bitevním v noci slyšitelném. — V odd. IX. str. 353. sl. čteme různé legendy o svatých a pověsti o kostelích, kaplích atd. č. 451 a: Ježíš dal lenivému člověku pilné děvče za ženu, srv. Valentin Schumanns Nachtbüchlein vyd. J. Bolte str. 410. Freys Gartengesellschaft vyd. J. Bolte str. 285. Český Lid V., 286. Сумцовъ Совр. малор. этногр. I., 107. Гринченко II., č. 98. Довбровольскій I., 319. sl. Krauss SM. Südslav. II., č. 137. Сборн. мин. българ. III., odd. 3. 184. č. 3. — Ježíš a Petr přenocují, Petr stále bit, ať leží kdekoliv (str. 354. č. 2.), srv. Národop. Sb. čsl. II., 101.; III., 109. — Pán se sv. Petrem bloudili po lese, drvoštěpové ukázali jim schválně špatnou cestu, prosil proto Petr Pána, aby dal růsti železné hřeby v dřevě — odtud suky (str. 354. sl. č. 3.); pod. Bartsch SM. Meklenburg I., 521. R. trad. pop. VII., 485. Hraše Vypravov. babič. 43. — Ježíš splnil přání chudých lidí, kteří ho laskavě přijali a pohostili; zve ho pak k sobě boháč, který ho dříve zahnal; žena vyslovuje přání, ale tak nešťastně se na to boháč rozhněvá, že mu nezbývá nic, než prositi, aby to bylo napraveno a nedostal takto nic (str. 358. sl. č. 453.), srv. Bédier Les fabliaux^2, str. 212. sl. Val. Schumanns Nachtbüchlein vyd. J. Bolte 411., Lumír 1862, II., 799. sl. Сборн. матер. Кавказ XIII., 45. sl. Mijat Stojanović Pučke pripov. 200. sl. — Mimo to hojné legendy o svatých, o obrazech svatých, o kostelích, zvonech. — V X. odd. (str. 409. sl.) sebrány jsou pověsti různé a dodatky. O nebožtících: umrlčí lebka pozvána do hospody, o půlnoci přišel kostlivec a zval pak smělce k sobě (str. 413. sl. č. 500.); srv. Bartsch I., 95. A. G. Nar. pripov. v Soških plan. I., č. 8. Zbiór wiadom. antrop. V., odd. 3. str. 199. Mater. antrop. archeol. i etnogr. I., odd. 2. str. 90. sl. Federowski Lud białorus. I., 57. sl. — Zvířata mluví o vánocích o půlnoci (str. 414. sl. č. 501.), srv. R. trad. pop. X., 576. sl. Твори Руданьского II., 210. sl., Federowski Lud białorus. I., 199. Добровольскій I., 137. — Odd. XI. str. 440. sl. obsahuje pověsti historické, odd. XII. konečně (str. 492. sl.) různé povídky o kouscích kocourkovských, povídky žertovné a pod.; vystavěli kostel bez oken a měli tam tmu, srv. Federowski I., č. 23., pilu vystavěli na hoře jako jinde mlýn (str. 495. č. 4.), srv. Mark Lidzbarski Gesch. neuaram. Hss. 133. Sutermeister 132. — Býka vytáhli na střechu travou hezky zarostlou (str. 497. č. 5.), srv. Bartsch I., 347. Alb. Meyrac Trad. des Ardennes 434., 441; R. trad. pop. XI., 645. sl. Mélusine I., 280. Аѳанасьевъ Р. нар. ск.^{1}, II., 16. Гринченко I., 204. — Hloupý vymaže máslem všecky štěrbiny na cestě (str. 499. č. 10), srv. Národop. Sb. čsl. III., 120. č. 82. — Do žita zaletěla kukačka, lidé ještě neviděli takového ptáka; aby pak žito příliš nepošlapali, donesli tam obecného sluhu na nosítkách, srv. Freys Gartengesellschaft vyd. J. Bolte str. 220. Luc. Malinowski Zarysy życia ludowego na Szląsku str. 20. — V jedné vesnici stále pršelo, chtěli proto přinésti léto z blízké vesnice, kde bylo krásné počasí; tamější lidé dali poslovi škatulku, ve které jest obsaženo pěkné počasí, ten ale nemohl odolati zvědavosti, pootevřel škatulku a čmelák z ní vyletěl; volal naň »he, dobré počasí, tam leť!« (str. 510. sl. č. 599.), jako o známé u nás anekdotě »sv. duchu k Rokycanům!«, srv. Zs. österr. VK. I., 344. R. trad. pop. XI., 631. sl., 649. sl. Schneller M. Wälschtirol str. 172. č. 2. — Kostel se posouvá s jednoho místa na druhé (str. 515. č. 606.), srv. Luc. Malinowski op. c. 20. Zbiór wiad. antrop. XVII., odd. 2. str. 304. Bladé Cont. pop. de la Gascogne III., 135. — Měří se hloubka studně, jeden se pověsí druhému za nohy atd., srv. Národop. Sb. čsl. II., 102.

Jak vidno, obsahuje kniha tato bohatý material pro srovnávací studium tradic lidových důležitý. *J. Polívka.*

Kr. Baron et H. Wissendorff. Chansons nationales lataviennes. Mitau 1894. H. I. Drawin-Drawneeks, imprimeur commissionaire.

Latwjū dainas. Kr. Barona im H. Wissendorffa isdotas etc. I., 10. seš. (poslední vydán 1898), po 40 kop., LIV a 969 str. v. 8⁰.

Jazykem lotyšským obírá se poměrně velmi málo Nelotyšů, mnohem méně, než cizinců jazykem litevským. A kdo zavadí kdy o lotyštinu, obyčejně se spokojí tím, že podívá se zběžně do Bielensteinovy mluvnice, leda ještě do Ulmannova slovníku. A přece jazyk lotyšský sám, tak samostatný vůči litevštině, i lotyšská literatura zasluhovaly by, aby jim věnováno bylo více pozornosti. Literatura zejména proto, že v posledních letech přináší velmi bohatý materiál národopisný, který bohužel na škodu vědy zůstává z většího dílu zavřen devaterým zámkem většině učenců cizích. Ba hrubě ani se neví, co vše Lotyši konají k zachování a sebrání »duševního jmění« svého národa.

Sbírka lidových písní, jejíž první díl právě byl ukončen, je z nejdůležitějších plodů tohoto snažení. Základem jejím jsou jednak sbírky posud vytištěné, zejména však hojné sbírky a příspěvky rukopisné ze všech končin lotyšských. Hlavními částmi jsou písně sebrané kroužkem několika vlasteneckých literátů (m. j. M. Aron a K. Baron) a Jednotami rižskou i mitavskou. Spolupracovníků jest ovšem počet nepřehledný a žeň přehojná. Když 1894 počato s vydáním, bylo sebráno asi 150.000 písní vůbec, po odečtení pouhých variantů ovšem 20.000: než díl I. dotištěn, shledáno 50.000 písní nových (m. j. z pozůstalosti Büttnerovy a z rpp. sbírky Bielensteinovy). Redakce sbírky je prací hlavně Baronovou, Wissendorff stará se v první řadě o hmotné umožnění podniku.

Ohromný počet písní lotyšských ovšem nutno vyložiti tím, že písně jsou z největší části, nýbrž veskrze velmi kratinké, obyčejně tvořeny jsouce jedinou čtyřřádkovou strofou. Jen skrovný jest počet písní delších (168 takovýchto zvláště vydala Jednota mitavská 1890 v I. sv. svého Rakstu krahjums). Tím pochopíme též, že první díl sbírky nové přináší neméně než 5212 písní, nepočítajíc variantů, které při některých písních jsou velmi hojny (ani doplňků na konci knihy).

Sbírka, o které referujeme, jest připravena s velikou péčí a znalostí předmětu. Při každé písni registrována jsou místa, kde byla zaznamenána (pomocí čísel), zaznamenány i všechny došlé varianty. Srovnávání variantů těchto jest druhdy velice poučno i zajímavo: viděti jak text písně se mění a velmi často lze i poznávati, proč se mění. Srovnány jsou písně dle obsahu: v díle I. umístěny jsou písně 1. o skládání a zpívání písní, 2. o žití lidském a rodinném (o těhotenství, narození, křtinách, vychovávání; ukolébavky a písně dětské; o rodičích, bratřích i sestrách, o příbuzných; o sirotách). Na vydání čekají písně o mládí, lásce, námluvách, svatbě, manželství, stáří, smrti a pohřbu; dále 3. písně o širším styku společenském, 4. o práci a řemeslech, 4. písně sváteční a mythologické, 5. písně rázu obecnějšího. Mimo to čteme obšírnější poučení o písni lotyšské vůbec, jak a kdy v době svéráznějšího žití lidového se zpívalo, bohaté zprávy o bývalých zvycích při porodu, křtinách a p.

V jedné příčině sbírka Baronova a Wissendorffova málo vyhovuje potřebě vědecké. Text písní není vydán pravidlem ve znění toho kterého místního dialektu, nýbrž aspoň hláskoslovně jest upraven dle jazyka spisovného. Jest to nedostatek, který zvláště filolog těžce nese, ale dá se omluviti. Písně uveřejněné na mnoze jsou rozšířeny široko po území lotyšském: v kterém dialektě měly býti vytištěny? ve všech dialektech místných tak státi přece se nemohlo. Kromě toho nelze upříti, že právě lidová píseň nehodí se nejlépe za pramen studia dialektologického — poučna je v této příčině rozprava »O poměru jazyka písní národních k místnímu nářečí«, kterou uveřejnil I. Hošek v VI. roč. (č. 4.) Rozprav III. tř. Č. Akad. — a pak, že bylo by potřebí podrobné a jednotné organisace sběratelské, kdyby sbírka tak rozsáhlá měla býti uspořádána ve znění dialektickém tak, aby vyhovovala přísným požadavkům vědeckým. Lépe bude, studium dialektů přenechati pracím jednotlivým. Přes to ovšem sbírka Baronova jest vzácným pramenem azykozpytným. Něco písní je vydáno přece ve znění místním. Jsou to zejména písně z Inflant, které přičiněním Wissendorffovým od 7. sešitu jsou zastoupeny počtem velice hojným. Ale ani zde není sbírka důkladna, majíc i písně inflantské ve znění spisovném; proto zdá se nám tím zbytečnějším, podává-li se v dodatečném přehledu míst a sběratelů část týkající se gub. vitebské (957—960) ve znění inflantském, nikoli spisovném. Různost místní proniká ovšem i pod nátěrem spisovným: tak zvl. v stránce tvaroslovné a to v úkazech, o kterých jsem — z největší části právě na základě této sbírky — promluvil ve stati »Über die sog. vokale des lett. Volkslieds« (Věstník Král. Č. Spol. N. 1895 XIX). Že pro skladbu a slovník sbírka je zdrojem bohatým, rozumí se samo sebou.

Kdo by chtěl, nalezl by i něco nedopatření drobnějších, která by bylo lze sbírce vyčítati, aniž by tím mohla býti zlehčena její záslužnost a důležitost. Na př., že v č. 677. místo záhadného vydavatelům stonoscheem patrně je čísti stomoscheem, že wahrdot v č. 1113, místo kterého slova vydavatelé konjekturou čtou wadot, je asi docela správno (»zaříkávati, zaříkáváním vyléčiti«), že v č. 1128. m. nahzu má asi býti nahtschu, že ve var. 1. v č. 1216. je čísti trihs krehslês atd.; i něco chyb tiskových by se shledalo, kterým nedostalo se místa v opravách. Ale bylo by nevděkem i zbytkem, baviti se takovými maličkostmi. *Josef Zubatý.*

Tradicionalní, ústní literatura lidová na r. 1897.

Přispěli Ivan Kunšič a Quido Hodura.

Upravil J. **Polívka.**

I. Theoretické spisy, srovnávací studie.

Gaetano Amalti: Wer hat die Facetien des Piovano Arlotto kompiliert? ZsVVk VII, 261—270, 376—382.

P. Arfert: Das Motiv von der unterschobenen Braut in der internationalen Erzählungslitteratur, mit einem Anhang. Über den Ursprung und die Entwicklung der Bertasage Rostocker Dissertation. Schwerin 1897. 8°. p. 76.

Rec.: ZsVVk VII, 215 sl. (J. Bolte) Zs. f. deutsch. Alt. XLII, Anzeiger, 289 sl. (S. Singer. Ref. píše tu správně: Ich bin durchaus nicht der Ansicht Bédiers, dass man ebenso gut briefmarken wie parallelen sammle; man sammle immerhin, aber werfe dann nicht die sammlungen nach irgend einem äusserlichen gesichtspunkt eingeteilt auf den markt, man verwende sie zu anmerkungen in der bescheidenen weise Köhlers oder zu geistreichen analysen in der scharfeindringenden art Cosquins, oder zu einer umfangreichen textpublication gleich der der miss Cox, die andern wenigstens das material für selbstständige analyse bietet, wenn man nicht warten will, bis man selbst so weit ist, aus den eignen sammlungen allgemeine oder auf den gewählten vorwurf beschränkte schlüsse zu ziehen . . .) Flkl IX, 70 sl. Národop. Sb. čsl. III, 123 sl. Siebenb. Korrbl. XXI., 20 sl. (dodatky z pohádek maď., rumun. a tur.) Romania XXVI, 575 sl. Jahresber. german. Phil. IX, 134 sl.

René Basset: Notes sur les Mille et une Nuits.
R. trad. pop. XII, 146 sl.

E. Benezé: Sagen- und litterarhistorische Untersuchungen. I. Das Traummotiv in der mhd. Dichtung bis 1250 und in alten deutschen Volksliedern. Halle. Niemeyer str 82, II, Orendel, Wilhelm von Oranse und Robert der Teufel. Eine Studie zur deutschen und franz. Sagengeschichte. t. V + 112 str.

Rec. Lit. Cbl. 1897, str. 1435. Zs. f. deutsch. Alt. XLII. Anz. 370. Öst. Littbl. 1898. 299.

Л. А. Берзинь: Собиранiе и изученiе латышскихъ народныхъ пѣсенъ.
ЭОб 1897, II str. 130—138.

J. Bolte: Eine indische Parallele zu Der widerspänstigen Zähmung.
Jahrb. der deutsch. Shakespeareges. XXXIII, 266 sl.

Týž: Lenaus Gedicht Anna, mit Benützung von R. Köhlers Kollektaneen.
Euphorion IV, 323—333.

Pověsť o dobrovolně bezdětné ženě a jejím pokání sleduje se v podání skandinavském a jiných národů.

Rec. Dania IV, 191 sl.

Týž, Der Teufel in der Kirche. Zeitschr. f. vergl. Litteraturgesch. NF XI. 249 - 266

Týž: Der Schwank vom Esel als Bürgermeister bei Thomas Murner.
Zs. VVK VII, 93—96.
Srovnávají se hojné verse povídky této, evropské i orientalní; o jejím původním vzniku nelze nic bezpečného říci, neboť jest jisto a dokázáno, že se motivy stěhovaly nejen z východu na západ než také ze západu na východ.

Týž: Zum Schwanke von den drei lispelnden Schwestern.
ZsVVk VII, 320 sl.
Srv. Národop. Sb. čsl. II, 103. Zbiór wiad. antropol. XVII. odd. 2 str. 125 sl. č. 1. Urquell N. F. I, 121 sl. Spis připojuje některé vzácné poznámky o poměru indických pohádek k evropským.

Týž: Die Wochentage in der Poesie III.
Archiv f. d. Studium der neueren Sprachen u. Litter. 1897, XLIX Bd. 9—24.

Bugiel W.: Ne frapper q'un seul coup. III.
Mél. VIII. 23.

V. Chauvin: Bibliographie des ouvrages arabes III, Louqmâne et les fabulistes. Barlaam, Antar et les romans de chevalerie. Liège, Leipzig. 8°, p. 147.
Ref. Rtrad. pop. XIII, 506—510 (René Basset ukazuje hojné parallely).

C. Cohn: Zur litterarischen Geschichte des Einhorns. II. Programm. Berlin. 4°. str. 29.
Ref. Jahresber. german Phil. IX., 135.

M. Domitrović: Primjer za postanje narodnoga pričanja. (Vienac 1897, str. 774, sl.)

Gaidoz Henri: Saint Éloi III, IV, V, VI, (G. H. a Ristelhuber).
Mél. VIII, 30, 122, 153, 208.

Týž: Les Védas réduits à leur juste valeur VII.
Mél. VIII.

Gollancz Hermann: The history of Sindban and the seven wise Masters. Translated for the first time from the Syriac into English by . . .
Flkl. VIII. 99—130.

B. Golz: Pfalzgräfin Genovefa in der deutschen Dichtung. Leipzig 1897 str. VII + 199.
1. Genovefadramen bis zur Mitte des XVIII. Jh. 2. Genovefadramen bis zur neuesten Zeit. 3. Kompositionen. 4 Volksschauspiele und Puppenspiele. 5. Gedichte.

Истринъ В.: Откровеніе Мефодія Патарскаго и апокрифическія Видѣнія Даніила въ византійской и славяно-русской литературѣ. Изслѣдованіе и тексты, Москва 1897.

А. И. Яцимирскій: Повѣсть о мутьянскомъ воеводѣ Дракулѣ въ изслѣдованіи румынскаго ученаго.
Изв. отд. русск. яз. и слов. II. 940—963.
Ref. o knize prof. J. Bogdana »Vlad. Tepeš și naratiunile germane și ruseşti asupra lui«, Bukurešt 1896.

O. L. Jiriczek: Die deutsche Heldensage. 2. Aufl Leipzig 1897 s. 192 (Sammlung Göschen N. 32).

Калачевъ А: Нѣсколько словъ о поэзіи теленгетов. ЖСт. 1897, 489—500.

Kampers Franz: Mittelalterliche Sagen vom Paradiese und vom Holze des Kreuzes Christi. Köln 1897.

Katona L.: Magyar nepmesegyüjtemények (A magyar népmese irodalma I) Budapest 1897. (Otisk.) (Přehled sbírek maďarských pohádek)
Ref. ČL 1897 493.

Ker W. P.: Notes on Orendell and other stories. Flkl. VIII, 289—307.

А. И. Кирпичниковъ: Къ литературной исторіи русскихъ лѣтописныхъ сказаній. Изв отд. русск. яз. и слов. II, 54 - 64.

Eugen Kölbing: Christian von Troyes Yvain und die Brandanuslegende. Weimar 1898, 8°. (Zs. f. vergl. Litteraturgesch. XI, 442 sl.)
Ref. Romania XXVII. 335.

G. Korompay: Die Märchenallegorie des L. Apulejus »De Psyche et Cupidine« nebst einem Anhang über Ursprung, Alter, Composition und Bedeutung derselben. Program gymn. Těšínského 1897, 8°, str. 5—26.

Bela Lázár: Über das Fortunatusmärchen. Leipzig, Fock, 1897 str. 139.

Ref. Revue crit. 1898 str. 180. Romania XXVII, 175. Rtradpop. XIII, 413 sl. Archiv f. d. Studium d. neu. Spr. CI, str. 163 sl. Národop. Sb. čsl. III, 125. Urquell NF II, 98. ZsVVk VIII, 232 sl.

Le Blanc de Prébois P.: Essai de contes Kabyles. Traduction arabe et française. 8° 16 str. Constantine (1898)

Łopaciński H.: Legienda o pustelniku skuszonym przez djabła do popełnienia trzech grzechów. Wła 1897, 448—452.

Legenda vypravovaná ve zpracování L. Tolstého »Богу чи мамонѣ«; spis. poukazuje na polskou legendu jednu z Krakowska a na její zpracováni Kraševským. Pod. vypravuje se i jinde ku př. Dobšinský Slov. pov. V, 20 sl. Добровольскій Смол. Сб. I, 321 sl.

E. Mogk: Die germanische Heldendichtung mit besonderer Rücksicht auf die Sage von Siegfried und Brunhil. N. Jahrb. f. d. kl. Altert. Gesch. und deutsche Lit. I. 68—80.

Rec. Jahresbericht german. Phil. IX, 121.

Ernest Muret: La légende de la reine Berthe Zurich 1897, 8°, p. 36. (Otisk z Archives suisses des traditions populaires I, 4.)

Ref. Romania XXVII, 332 sl.

Newell: King Arthur and the Table Round: Tales chiefly after the Old French of Crestiens of Troyes with an account of Arthurian Romance and Notes. 2 sv Boston 1897. Houghton, Mifflin & Co, 8°, LXI + 230, 268 str.

Ref. Flkl. IX, 181 sl.

Newell W. W.: The Legend of the Holy Grail. The Journal of American Folk-lore. Boston and New York 1897. Vol. X, č. 37. str. 117—134.

L. de Nussac: Les Fontaines en Limousin, culte, pratiques, légendes. 8°, p. 28, Extrait du Bulletin archéologique 1897.)

Ref. R. trad. pop. XIII, 511.

Nutt A.: The Voyage of Bran, Son of Febal. 2 sv. The Celtic Doctrine of Re-birth (The Grimm Library, čís. VI) D. Nutt, 8°, XII + 352 str., 8°.

Ref. Flkl. VIII, 397. ZsVVk VIII, 104 sl.

E. Plaumann: Der Mythos von Admet und Alkestis und die Sage vom armen Heinrich. N. Jhb. f. phil. 156 str. 205 sl., 293 sl., 337 sl.

J. Polívka: Rybář a zlatá rybka. Národop. Sb. čsl. I, 49—63.

Týž: Doktor wszystkowiedz. Ze studjów powiastkowych. (Z čes. přeložil J. Karłowicz) Wła 1897, 53—69, 298—315.

Nástin vývoje nadepsaného thematu pohádkového podle moderní theorie o stěhování pohádek.

Týž: Slawische Beiträge zur vergleichenden Märchenkunde II. Zur Sage vom König Midas. ZsÖVk 1897. 295—208; srv. ib. IV, 212.

Пташицкій С. А.: Средневѣковыя западно-европейскія повѣсти въ русской и славянской литературахъ. I. Исторіи изъ Римскихъ дѣяній. Petrohr. 1897.

K. Richter: Der deutsche St. Christoph. 1896. Výtah Allg. Ztg. 1897 Beil. 40.

Rec. Mél. VIII, 240. Lit. Cbl. 1897, 688 sl.

Rocco Seraf: Il mito di Caronte nell'arte e nella litteratura. Torino 1897, v. 8°, str. 124.

Ref. Liter. Centralblatt 1898, 742.

Röttiger Wilhelm: Der heutige Stand der Tristanforschung. Hamburg 4°, 40 s. Programm Wilhelm-Gymnasium.

Ref. Romania XXVI, 628; XXVII, 608 sl.

Paul Sartori: Glockensagen und Glockenaberglaube. ZsVVk VII, 113–129, 270—286, 358–369.

Erich Schmidt: Das Schlaraffenland. Zvl. otisk z Cosmopolis. 1897, str. 20.

Anton E. Schönbach: Über die Sage von Bitterolf und Dietleip. (Sitzungsberichte der kais. Akad. d. Wiss. Wien, Phil. hist. Cl. CXXXVI, Bd. IX) Wien 1897, 39 s., 8°.

Ref. Deutsche Litztg. 1898, 553 sl. Zs. deutsch. Alt. 42. Anz. 363.

Schurtz H.: Die Tierfabel 1897. (Otisk z Grenzboten.)

P. Schwiger: Der Zauberer Virgil. Berlin 1897, str. 76.

Rec. Lit. Cbl. 1897, 1568 sl. Berl. phil. Wsch. 1897, 1025 sl. Rom. XXVI, 621. Jahresber. german. Phil. IX, 126.

Siecke E.: Über die Bedeutung der Grimmschen Märchen für unser Volkstum. (Sammlung gemeinverständlicher wissenschaftlicher Vorträge, herausgegeben von R. Virchow und W. Wattenbach. NF. H. 253) Hamburg 1897.

Ref. Euphorion IV. 655.

Werner Söderhjelm: Antoine de la Sale et la légende de Tannhäuser (Mémoires de la Société néo-philologique à Helsingfors II, 1897 s. 101–167.

Rec. Romania XXVII, 304 sl.

Н. Ѳ. Сумцовъ: Этюды объ А С Пушкинѣ. Вып. V. Оттискъ изъ »Русск. Филолог. Вѣстника«. Варшава 1897, str. 69.

O Puškinových zpracováních národních pohádek.

Ref. Národop. Sb. čsl. III, 123.

Sýrku P. A,: Ohlas národního rytířského eposu v Čechách. (Rytíři sv. Václava v Blaníku ČL VII, 27—28.

Gj. Š-n.: Prilog hrvatskim prikazivanjima. Vienac, 1897, str. 529, 530.

Thimme A.: Lied und Märe. Studien zur Charakteristik der deutschen Volkspoesie Gütersloh 1897.

V. Tille: České pohádky. Národop. sb. čsl. I, 14—48.

Týž: Ze srovnávací literatury lidové. Obsah: I Látka Macháčkovy veselohry Ženichové, II Látka Zeyerovy slovenské Legendy Samko Pták, III Glossy k povídkám Siddhi-kürovým, IV Narodne pripovedke v Soških planinah. ČL VI. Str. 1—12, 236–244, 373–378, 409–426.

S dvěma tabulkami v I. oddíle znázorňujícími genesi svrchu dotčené látky.

The legend of Sir Gawain: Studies upon its original Scope and Significance. By Jessie L. Weston. »Grimm Library« Nr. 7. D. Nutt, 1897.

Ref. Flkl. IX, 265 sl. Mél. IX, 22.

Karl Weinhold: Zu dem Märchen von Tod und Begräbniss des armen Sperlingsweibchens. ZsVVk VII, 159 sl.

Sestaveny hojné německé varianty východoindické »randonnée« otištěné od K. Klemma v témže listě str. 155 sl.

Heinrich v. Wlislocki: Zur Lenorensage. Zeitsch. f. vgl. Litgesch. N. F. XI, 467.

Z maďarské a rumunské lidové poesie.

August Wünsche: Die Pflanzenfabel in der mittelalterlichen deutschen Litteratur. Zeitschrift f. vgl. Litgesch. NF XI. 373—441.

II. Všeobecné materialie.

Hruška J. Fr.: Vejce v podání chodském. Úryvek z kulturních studií o Chodsku. ČL VI, 133—137, 345–349.

Koštál Jos.: Kůň v podání prostonárodním. (O původu koně. Jméno. Krmivo a pití. Koupě a prodej. Zapřahání. Jízda. Nemoci. Chřípěcí. Koně mluví. Jen o koních. Zl. Pr. 1897, 306, 321—322, 331—333, 343, 354—355, 363—366.

Týž: Včelař v podání prostonárodním. Zl. Pr. 1897, 414 – 415.

Týž: Bolest zubů v podání prostonárodním. Zl. Pr. 1897, 454—455, 463, 478.

Raimund Fried. Kaindl: Lieder, Neckreime, Alzählverse, Spiele, Geheimsprachen und allerlei Kunterbunt aus der Kinderwelt. In der Bukowina und Galizien gesammelt von —. ZsVVk VII, 1897, str. 136—147, 296—302, 422—427 (německé a polské veršíčky).

P. Bahlmann: Münsterländische Märchen, Sagen, Lieder und Gebräuche. Münster 1897, s. VIII + 372.

J. Ph. Glock: Lieder und Sprüche aus dem Elsenztal. Aus dem Munde des Volks gesammelt von —. Alemannia XXV, III Heft 1898, str. 193—255. Též ve zvláštním otisku. Bonn, str. 63, 8⁰.

Písně, popěvky dětské při hrách, zaříkadla, pranostika, přísloví.

Ref. ZsVVk VIII, 356.

Albert Haas: Volkstümliches aus Vögisheim im badischen Markgräflerland. Bonn 1897, str, 18.

Ref ZsVVk VIII, 356.

Heyl J. A.: Volkssagen, Bräuche und Meinungen in Tirol. Brixen 1897. 847 str.

A. Orain: Folklore de l'Ille-et-Villaine. De la vie à la morte. Paris 1897, 8⁰, str. (VIII) + II + 298. (Les litter. popul. des toutes les nations XXXIII.)

Ref. Revue de linguist, XXXI, 165.

Paul Sébillot: Littérature orale de Auvergne. Paris 1898, 8⁰, p. (VIII) + XI + 343 Část I. (str. 1—338) obsahuje pohádky, 2. (str. 239—329) obsahuje písně, hádanky a j. Ref. Revue de linguistique XXXI, 312 sl.

Henry Hauttecour: Le Folklore de l'Ille de Kythnos. Conférence donnée à la Société Royale Belge de Géographie, le 11. novembre 1897. Bruxelles 1898, 8⁰ 40 str.

Ref. S. Archiv II, 186.

H. A. Junod: Les chants et les contes des Ba-Ronga Lausanne 1897, 12⁰, str. 327.

Ref. R. trad. pop. XII, 696 (P. S.) XIII, 347—352 (R. Basset ukazuje hojné parallely.) Mél. IX, 47 sl.

Písně národní.

I. rozpravy theoretické, rozbory kritické a srovnávací.

А. Балова: Экскурсы въ область народной пѣсни. II. Коротенкія пѣсни, или припѣвки. ЭОб. 1897, č. II, str. 93—104.

Jmenovitě z gubernie Jaroslavské.

Bolton Carrington H.: More counting out rhymes. The Journal of American Folklore, Boston and New-York 1897 vol. X, str. 313—321.

Dr. Stjepan Bosanac: Hrvatske narodne pjesme. Odgovor gospodinu profesoru dru. V. Jagiću. Vienac, 1897, str. 703—707.

George Doncieux: Romances populaires françaises. Texte original et commentaire. R. trad. pop. XII, str. 1 sl., 577 sl., 641 sl.

Гальковскій Н.: Сербскій народный эпосъ, Вступительная статья и переводъ. Сумы 1897.

Hlavinka Alois: O původu národní písně. Pohled do lidové dílny na písně. Vlast. 1896/97.

Úvod I. V jaké bývaly písně cti a lásce 1 - 7, 97—99. II. Písně původní *A*. Po stránce slovesné 99 - 105, 193—199, *B*. Po stránce hudební 289—302 III. Písně odjinud 497 – 508. IV. Škola písně 596 – 606. V. Zpěváci a skladatelé. 689 - 705. Doslov 705 706.

O. Hostinský: O prosodii a rhytmice českých písní lidových. Národop. Sb. čsl. I, 68 sl.

Hošek Ignác: O poměru jazyka písní národních k místnímu nářečí. V Praze 1897. 8°, 23.

Rec. Arch. f. slav. Phil. XX, 442; Fil. L. XXV, 157.

А. Г. Хатемкинъ: Пѣсни молодежи въ современной деревнѣ. Кіевская Стар. 1897. seš. 9, str. 272—318

Ref. Зап. товар. Шевч. XXV. библ 39 sl.

Otištěny 73 písně z jedné vesnice Skvirského okr. Kijev. gub, v úvodě spis. stěžuje si, že staré písně se zapomínají, že se ujímají působením vysloužilých vojáků písně velkoruské ve formě velice pokažené, ale přece lid i dále skládá písně.

Jeitteles Adalbert: Beiträge zur Charakteristik des deutschen Volksliedes. ZsÖVk 1897. 257—269.

Autor obrací se proti výroku, že by důležitým kriteriem pravosti národní písně byla anonymnost skladatele.

Ѳ. Е. Коршъ: О русскомъ народномъ стихосложеніи. Изв. отд. русск. яз. и слов. II, 429—504.

Fr. S. Krauss: Guslarenlieder. Urquell NF. I, 39—45, 57—65, 97—103, 134—163, 193—200, 217—239.

Po nedlouhé, duchaplné, leckterou správnou a též méně správnou myšlenku obsahující, předmluvě, sdělují se některé epické písně srbské spolu s německým překladem, úvodem a komentářem. V tom zajímavé zprávy o pěvcích těchto písní.

Máchal, H. Dr.: K písni slovenské o Paromovi a Ratce. ČL VI, 259—265.

Autor přichází k výsledku, že slovenská píseň jest lokalisovaná a následkem toho přiměřeně změněná verse jisté pověsti, jichž hojně jest v Asii i v Evropě a jež se zakládají na apokryfickém vypravování o cestách Spasitelových.

T. **Maretić**: Književna obznana djela M. Halanskoga: Южно-славянскія сказанія о кралевичѣ Маркѣ atd. Rad jugosl. akad. znan. i umj. Kn. CXXXII, str. 1—47.

Podrobný rozbor spisu Chalanského. Kritik popírá jmenovitě přímé styky jihoslovanské epiky s ruskou, spíše by asi přiznával vliv epiky germanské, srv. str. 17, 21 a j.

Вс. Ѳ. Миллеръ: Очерки русской народной словесности. Москва 1897.

Ref. Národop. Sb. čsl. IV.—V, 147 sl. Изв. отд. русск. яз. и слов. III, 905—923 (А. С. Архангельскій).

Mlynek Ludwik: (Kmieć ze Sierczy.) Uwagi nad pieśniami ludu wielickiego. Pieśni weselne. Lud III, 347—368. Též ve zvláštním otisku: We Lwowie, 1897, str. 26.

Ref. Kwart. hist. XII, 568 sl.

Мрочекъ-Дроздовскій, Пр. П. Н.: О Древне-русской дружинѣ по былинамъ. (Рѣчь читанная въ засѣданіи Московск. Университ. 12. Января 1897го года.)

Ref. ЭОб 1897. III, 198—201.

Die serbische Volksepik im Dienste der Erziehung. Ein Beitrag zum Ausbau des Lehrplanes der serbischen Volksschule vom Standpunkte der wissenschaftlichen Pädagogik. Inauguraldissertation **Steph. M. Okanovitsch**. Jena. 1897. 8° 140 str.

Rec. Наставник IX, 228 sl.

Pineau L.: Les vieux chants populaires scandinaves I. Époque sauvage. Les chants de magie Paris, Bouillon 1898. 8°, XIV + 336 str.

Ref. S. Archiv II, 184 sl. ZsVVk VIII, 103.

Pommer J: Über das älplerische Volkslied und wie man es findet. Zeitschrift des deutsch. u. öst. Alpenvereines XXVII, str. 89—131.

Ref. Euphorion IV, 654 Österr. Littbl. 1897, 466.

Prusík Fr. H.: Ruský ženský Homér. Svět. XXXI, 204.

O lidové poesii Iriny Andrejevny Fedosovy z výstavy novgorodské.

Н. П. Созоновичъ: Къ вопросу о западномъ вліяніи на южнославянскій эпосъ (Варшавскія университетскія извѣстія) 1897, II, str. 1—27.

Spis rozbírá dva motivy z písní o kralevici Markovi. 1. Marko musí hned po svatbě na vojnu, žena unesena. Marko vrátí se převlečen za mnicha, vyhledá ženu. Žena nepoznavši ho pustí ho do domu Marko jest svědkem surovosti svůdcovy, zabije ho a uteče se ženou. 2. Marko musí po svatbě hned na vojnu, ženu doporučuje své matce do milosti. Tato ale se snachou svou krutě nakládá Marko po mnoha letech se vrátí, nepozná ženu v hrubém oděvu pastýřském, slyší, co vše snášeti musí, matku svou pak potrestá, zabije. Spis. uvádí hojné parallely z románské poesie středověké, a dovozuje, že písně o tom vznikly původně na francouzském jihu, odtud šířily se do Italie a z Italie k Srbům.

Týž: Къ вопросу объ античномъ вліяніи на средневѣковую поэзію. Варшав. Универс. Изв. seš. 3. a 4, str 74.

Týž: Къ вопросу о вліяніи крестовыхъ походовъ на средневѣковую поезію. ib. seš. 4—6, str. 81.

Obě rozpravy týkají se také poesie prostonárodní. Spis. sleduje v obou motiv jak muž ženu svou brzy po svatbě opustil, vydav se na vojnu. Při rozloučení rozdělil prsten, zanechav jí polovici. Vrací se, když zvěděl, že žena jeho se vdává za jiného, když určená lhůta minula, aneb vrátí se prostě i přesvědčí se o věrnosti ženině. Spis. sleduje motiv tento po všech literaturách až do dnešní národní poesie národů romanských i germanských.

П. Θ. Сумцовъ: Пѣсни о травинѣ. Сборникъ харьковскаго Историко-филолог. общества, т. X. Харьковъ 1897, str. 61 sl.

Rozbírá se jedna mrus. píseň o loupežníku Travinovi a dovozuje se její velkoruský původ.

Ref. Зап. товар. Шевч. XXV библ. str. 52. Кіев. старина 1898 январь, str. 29. Русская мысль 1898. kn. I.

В. Н. Шефферъ: Замѣтка о сборникѣ Кирила Данилова. Изв. отд. русск. яз. и слов. Имп. Акад. Н. II, 34—53.

Zpráva o nově nalezeném originale sborníka epických písní, který vydal Kalajdovič, a byl do dob nejnovějších považován za ztracený. Různé poznámky o tomto rukopise, o vydání Kalajdovičově a j. Dodatkem otištěna z něho Голубина книга, kterou Kalajdovič nepojal do svého vydání.

Škultéty Jos.: I. Kto sestavil prvý sväzok Písní Lidu Slovenského v Uhřich? Slov. Pohľ. XVII, 316 - 319.

Gj. Šurmin: Hrvatske narodne pjesme. Vienac, 1897, str. 240 – 242, 255 256, 272 - 274; 285—287; 301—302.

Referat a recense sbirky, kterou vydává Matice Hrvatska.

Тіандеръ К.: Замѣтки по сравнительному изученію народно-эпическаго стила. ЖСт. 1897. 102—225.

М. К. Васильевъ: Къ вопросу о новыхъ мотивахъ въ малорусской народной поэзіи. (Изъ украинскихъ сахароводскихъ пѣсенъ.) ЭОб. 1897, č. II, str. 120—128.

А. Н. Веселовскій: Эпическія повторенія какъ хронологическій моментъ. ЖМНпр. 1897. Апр. str. 271—305.

A. Winter: »Mein Bruder freit um mich«. Mythologischer Versuch über ein lettisches Volkslied und ein Lied des Rig Veda. ZsVVk VII, 172 sl.

Základem prý této lotyšské písně národní jest prastarý přírodní mythus. Píseň ta líčí žal dívky, utíkající před vlastním bratrem, který ji chce za choť. »Jasná sestra utíká před temným bratrem, vrhá se do moře, než ji dostihne«, den utíká před nocí. Epitheta »jasná«, »temný«, nejsou odůvodněna národní písní. Jinde se pak v lot. folkloru mluví o dnu a noci jako o dvou sestrách. Děj, který jest podkladem písně, jest tak všelidský, nezřídka se udál ve skutečném životě, že bájeslovný výklad písně může přiznávati jen mythoman.

Wissendorf de Wissuknok Henri: Niedrischu Widewuts épopée latovienne. Paříž. 1897. (Extr. de la Revue des Traditions populaires.)

Zítek J. F. P.: Jos. Vlast. Kamarýt v Kučeři roku 1827 při zpěvu písní národních. Vzpomínka při památce stých narozenin Kamarýtových. ČL VI, 292 - 293. (S podobiznou)

Písně národní.

II. Sbírky, materialie.

Hruška Jan Fr.: Zpěv ponůcky v Domažlicích. ČL VI, 457—458.

Podávají se zevrubně okolnosti, za jakých ponůcka zpívá a nápěv s textem.

Karásek Josef Dr.: Vánoční píseň. ČL 354—359.

Otiskuje se píseň, kterou autorovi zpíval ve Vídni pan Skořepa, rodák z okolí Jihlavského. Na této písni dokazuje se, že základem česk. i něm. vánočních písní jsou křesťanské hymny latinské.

Josephine Kopecky: Čechisches Volkslied (Aus der Gegend von Melnik). Urquell NF I, 89 sl.

»Osířelo dítě«, ve znění shodném doslovně až na skromné odchylky jak u Erbena^3, str. 523 sl.

Táž: Čechisches Volkslied (Aus der Umgebung vom Tabor in Böhmen). Urquell NF I, 177.

Táž: Bastlösereime Urquell NF I, 170, z Mělnicka.

Lego Frant.: Žnecké popěvky ze Sedlčanska. ČL VI, 527.

Autor seřaďuje a objasňuje popěvky zapsané v pamětní knize fary sedlčanské na počátku tohoto století veledp. děkanem P. Janem Hanouskem.

Mašek Tom.: Dožinky z okolí přeštického. ČL VII, 136—140.

Autor vypisuje zvyky při dožinkách v přeštickém okolí, jejichž hlavní částí jsou písně, jež venkované zpívají před zámkem, lesmistru, hospodářskému radovi, a správci nižších úředníků. K písním otiskuje i melodie.

Menčík Ferdinand: Lieder aus der Zeit des dreissigjährigen Krieges. I. Lied von dem Rückzug Baunérs von Prag im J. 1636. II. Lied über Olmütz im J. 1642. III. Ein Pamphlet aus dem Jahre 1636. Mittheil. des Vereines für Gesch. der Deut. in Böhm. XXXV, 265—270, 399—400.

Šolta Ant.: Píseň v čas vojny (S vyobrazením iniciálky P.) ČL VII. 28 - 29.

Holuby Joz. L'.: Slovenské písně II. Národnie piesne slovenské.

Obsah: Úvod I. Veršíky a piesne detské a) při losování: 4 čísla. b) Piesničky malých pasáček husí: 3 čísla. c) Jiného odsahu: 12 čísel. ČL VII. 49—52.

Pavel Križko: Šurianske l'udové piesne. Slov. Pohl'. XVII, 621 - 624, 682 - 683, 745—749.

Texty i melodie 13 slovenských písní.

Novák J. V. Dr.: Slovenské písně. I. Písně sebrané od Boženy Němcové. (Další řada). Od č. 122—137. ČL VII, 48—49.

Sochán Pavel: Piesne reštauracionalne v Orave r. 1842. Slov. Pohľ. XVII. 123—125.

Týž: Verše o Jánošíkovi. Slov. Pohľ. XVII 46—48.

Otištěna píseň Jánošíkova z knížky: Verše o Jánoši koni a jeho kamarátoch, kterou ref. nalezl ve V. Kubíně sbíraje národopisný material.

Kalina A. Dr.: Z puszczy Kurpiowskiej. (Pieśni weselne ze wsi Obierwi paraf. Ostrołęcka i z okolicy Myszyńca.) Lud. III, 64 - 70.

Kapuścinski M.: Pieśni dziadowskie o sw. Helenie. Pieśń o pustelniku s ptaszkiem. Lud. III, 161 sl.

M. Kietlicz: Szczodraki w Krotoszynie (pow. Lwowski), Lud III, 160 sl.

Młynek L.: »Jagem słuzuł przy dworze.« Lud III, 166—171.

Sedm themat na touž píseň.

Pierzchała Ludwik: Piosenki mazurskie w Krosnieńskiem. Lud III, 158—160.

Robinsohn Isaak: Ein polnisches Lied. Urquell 1897, 12—13.

Sarna Ks. Władysław: Kolęda śpiewana w Szebniach (pow. Jasielski) v dzień Nowego Roku po domach przez szczodraków czyli kolędników. Lud III. 72.

Týž: Pieśń ludowa religijna o odsieczy Wiednia przez Jana III. Lud III, 155—157.

Dosud zpívaná mezi lidem a tiskem šířená.

Sarnowska H.: Dwie melodje dożynkowe. Wła 1897, 8⁰.

Otisk textu a melodie dvou obžinkových písní ze vsi Kiernozia v okolí Gostyňském.

Stein Ignacy: Nieznany wiersz Stanisława Trembeckiego p. t. „Pieśń dla chłopów krakowskich przez Wisłę przepływających 7bri 1788. Materyały 1897, II, 2, 1—4.

A. Treichel: Polnische Lieder (Aus Westpreussen). Urquell NF. I, 176 sl.

Hnatiuk Włodzimierz: Pieśni rekruckie. Lud III, 73—75.

2 maloruské písně, z nichž druhá ve dvou variantech

Думы Кобзарьски: Выдано пидъ доглядомъ Б. Гринченка. У Чернигови 1897.

Ref. Wła 1898, 369.

А. Александровъ: Пѣсни, записанныя въ Енисейскомъ округѣ. Ж. Ст. VII, 101—105.

Č. 1. Былина про Илья Муромця, Соловья разбойника и обжору хлѣбояднаго, některé písně loupežnické, vojenské a j., poslední zpívají se též selským lidem, jsou to písně podle všeho původu ne lidového.

Кл. М. Гарднеръ: „Сбирушки“ из Череповецкаго уѣзда новгородской губерніи. ЭОб 1897, č. II. str. 104—113.

Готье Ю.: „Вопи“ Весьегонскаго уѣзда, Тверской губ. 1. по покойникѣ, 2. по солдатѣ. 3. Свадебные вопи. ЭОб. 1897, IV, 112—120.

А. Е. Грузинскій: „Частушки изъ Покровскаго уѣзда Владимірской губ. ЭОб. 1897, č. II, str. 113—119.

Ильинскій Я.: „Причеты“ Пошехонскаго уѣзда, Ярославской губерніи. 1. Свадебные, 2. По рекрутѣ. ЭОб. 1897, IV, 120—122.

А. К.: Свадебныя пѣсни записанныя въ Подольской губерніи. Кіевская Стар. 1897, seš. 3.

Ref. Зап. товар. Шевч. XXV. наук. хрон. str. 8.

Карпинскій: Русскій былевой эпос на Терекѣ. Tiflils 1898. (Сборникъ матеріаловъ для описанія мѣстностей и племенъ Кавказа XXII.)

Ref. Národop. Sb. čsl. IV—V, str. 150 sl.

Лопатинъ Николай: Народный пѣсенникъ содержащій въ себѣ лучшія старинныя и новѣйшія пѣсни съ прибавленіемъ стихотвореній русскихъ поэтовъ. 2.-е изд. комитета грамотности просмотрѣнное проф. В. О. Миллеромъ исполненное. Т-вомъ И. Д. Ситина. Moskva 1897, 8⁰, 277 str.

Мендельсонъ Н., Грузинскій А.: Къ исторіи собиранія русскихъ былинъ. ЭОб 1897, IV, 128—132.

Sděluje se zlomek epické písně o Stavrovi zapsaný v kraji zabajkalském.

В. П. Милорадовичъ: Народные обряды и пѣсни Лубенскаго уѣзда Полтавской губерніи, записанные въ 1888—1895 гг. Харьковъ 1897, str. 223. (otisk z Сборн. Харьков. истор.-фил. общ. X.)

Ref. Зап. товар. Шевч. XXV, библ. str. 36 sl. Кіев. стар. 1898, январь, 20.

Týž: Прощаніе рекрута и рекрутскія пѣсни въ лубенскомъ уѣздѣ Полтавской губ. Кіевская Стар. 1897, seš. 8, str. 80—95.

Ref. Зап. товар. Шевч. XXV, библ. 38 sl.

Соболевскій А. И.: Пѣсни великорусскія народныя. Т. III. Petr. 1897, 8°, 528 str. 1200 ex. c. 3 r.

Ref. ЭОб 1897 III, 217. Извѣстія отдѣл. русск. яз. и слов. III, 228—242 (Вс. Ө. Миллеръ) Archiv f. slav. Phil. XX, 151 sl. (V. Jagić). ČL 1897 str. 487.

Виноградовъ Алексѣй: „Крики“ Рязанской губ., Ряжскаго уѣзда. „Крикъ“ дѣвушки по вечерамъ за недѣлю по свадьбы. Когда за столъ заводятъ. Когда благославляютъ. „Кричатъ“ по мертвой. (Село Мостье.) ЭОб. 1897, IV, 122—124.

Arh L. Sáva: Národno blago. (Dom in Svet X, 1897, na obálce č. 24) Tri narodne pesmi (V Kamnigorici zapisal L. Arh), Od kdaj je v navadi ob nevihti prekriževati se (Sáva).

Hrvatske narodne pjesme. Skupila i igdala Matica hrvatska, Odio I Junačke pjesme. Kujiga II. Uredio Dr. Stjepan Bosanac. Zagred 1897 str. VII + 455,

Medved Anton: Planinska balada, po ljudski pravljici v Bohinju zložil (Dom in Svet X, 1897, str. 708, 709).

Pečar Fr.: Narodna pesem iz kranjskogorske doline (Dom in Svet X, 1897, str. 704.)

Šašelj J., Sajovec Jan: Národno blago (Dom in Svet X, 1897 str. 640).

Obsah: Vile, Torka, Divji lov.

Бранчић: Српске народне песме на мађарском језику (Kralyevics Márkó délszláv népballadák XIV, és XV, századból, Budapest, 1896).

(Летопис Матице Српске, књ. 192, 1897, св. 4, стр. 156 166).

Б. М. Карбунаш: Различите српске народне пјесме. — Народно васпитање из Горње Крајине. У Ср. Карловцима, 1897, 8⁰, 37.

Stjepan Šroit-Srijemac: Loptanje u Srijemu (dječije igre) — (Školski Vjesnik zem. vl. za Bosnu i Herc. 1897, str. 396—398, 702—704).

Slovenske narodne pesmi. Uredil Dr. K. **Štrekelj.** III snopič str. 393—592. Izdala in založila Slovenska matica. V Ljubljani 1897.

Ivan Zovko: Djetinje pjesmice. (Školski Vjesnik zemalj. vl. za Bosnu i Hercego vinu, 1897, str. 271).

М. К. Цѣпенковъ: Дѣтински залъгалки, игри и др. Отъ Прилепъ. Сб. Мин. кн. XIV, odd. 3, str. 177—181.

† К. В. Друмевъ: Пѣсни изъ личния животъ. Отъ Царибродско и Широтско. Сб. мин. кн. XIV (1897), odd. 3, str. 35—38.

Т. Г. Ецовъ: Пѣсни периодически и религиозни. Отъ Велесъ. ib., str 6—7.

Др. М. Ивановъ: Пѣсне изъ личния животъ. Отъ Пирдопско ib., str. 17—18.

Н. Стойковъ: Пѣсни периодически и религиозни Отъ Габрово, ib., str. 4 sl.

Týž: Скоропоговорки. Отъ Габрово, Сб. мин. кн. XIV, odd. 3, str. 176—177. Randonnée.

А. П. Стойловъ: Дѣтински залъгалки, игри и др. Отъ Прилепъ. ib., str. 181—182. Písničky.

Ст. К. Стрѣзовъ: Пѣсни периодически и религиозни. Отъ Копривщина. ib., str. 7—14.

Týž: Пѣсни изъ личния животъ. Отъ Копривщина. ib. str. 14—17.

Týž: Пѣсни изъ челедния животъ Отъ Копривщина. ib. str. 42—58.

Týž: Пѣсни изъ общесвения животъ. Отъ Копривщина. ib str. 58—66.

Týž: Пѣсни изъ политическия животъ. Отъ Копривщица. ib. str. 66—97.

Ст. Н. Шишковъ: Пѣсни изъ личния животъ. Отъ Ахж-Челебийско. ib. str. 38—41.

Týž: Пѣсни изъ челедния животъ. Отъ Ахж-Челебийско. ib. str. 41—42.

Týž: Скоропоговорки. Отъ Ахж-Челебийско. ib. str. 177.

Тр. Ир. Трифоновъ: Пѣсни периодически и религиозни. ib, Отъ Ловечъ str. 3—6

В. А. Вълчиновъ: Пѣсни изъ личния животъ. Отъ Софийско. ib, str. 18—35.

Deutsches Kinderlied und Kinderspiel. Volksüberlieferungen aus allen Landen deutscher Zunge, gesammelt, geordnet und mit Angabe des Quellen, erläuternden Anmerkungen und den zugehörigen Melodien herausgegeben von Franz Magnus Böhme Leipzig 1897. LXX + 756 str. 8⁰.

Ref. ZsVVk VII, 332 sl. Urquell N. F. I, 318 sl. Mél. IX, 23 sl.

Josef Buchhorn: Kinderlieder und Kinderspiele vom Niederrhein. Urpuell N. F. I, 334—344.

Friedrich Drosihn: Deutsche Kinderreime und Verwandtes, aus dem Munde des Volkes vornehmlich in Pommern gesammelt von —, nach seinem Tode-herausgegeben von Karl Bolle und Friedr. Polle. Leipzig 1897, 8⁰, 209 str.

Ref. ZsVVk VIII, 107. Bl. pommer. Vk. V, 112.

J. Ehrlich, Eduard Kulke, O. Heilig: Kettenreime. Urquell NF I, 82 sl.

Gustav Eskuche: Siegerländsche Kinderliedchen. Aus Volksmund gesammelt und erläutert von . . . Siegen 1897, 8⁰, str. 128.

Ref. ZsVVk VII, 214.

K. Ed. Haase: Abzählreime etc Urquell NF I, 171.

Heilig Otto: Das Sommertaglied von Darsberg beim Heidelberg. Urquell 1897, 190.

Hintner Valentin Prof. Dr.: Proben von Reimen beim Truheführen in Thale Defereggen. ZÖst.Vk 1897, 324—334.

Karner Lambert P.: Zwei Volkslieder. ZöstVk III, 1—3.

Melodie a text dvou písní z Dolních Rakous.

Fr. Krönig, K. Ed. Haase: Kinderlieder. Urquell NF I, 107—116.

Moses Heinrich (Pottschbach, Niederösterreich): Drei Nachtwächterlieder. Zöst.Vk 1897, 178—179

Passler Prof. B: Sternsingen in St. Jakob in Defereggen (Tirol.) ZÖst.Vk 1897, 89 - 90.

Retzbach Ed.: Nachtwächterrufe. ZÖst.Vk III, 249—254.

Text i melodie.

Colmar Schumann: Niederdeutsche Wiegenlieder aus Lübeck und Umgegend. Urquell NF I, 243 sl.

Siebs Theodor Dr.: Ostfriesisch-plattdeutsches Raumerlied. ZVVk 1897, 437—440

Josef Wichner: Stundenrufe und Lieder der deutschen Nachtwächter. Regensburg 1897, X + 314.

Ref. Deutsche Litteraturzeitung XIX, 189.

Wolkan Rud.: Deutsche Volkslieder des XVI. und XVII. Jahrhunderts aus Böhmens. I. Das Mädchen und der Tod. Mittheil. des Vereines f. Gesch. d. Deutsch. in Böhm. XXXV, 388—398.

Otisk a historický výklad.

Žák J.: Deutsche Volkslieder in den Handschriften des Franzens-Museums in Brünn. Mus. Franc. Annal. 1896. Brno 1897.

Ehrlich J.: Judendeutsches Kinderlied aus Böhmen. (Noten von O. Eckstein.) Urquell 1897, 50.

Kulke Eduard: Refrain eines judendeutschen Hochzeitsliedes aus Südmähren. Urquell 1897, 45.

M. Wodak: Judendeutsches Wiegenlied aus Galizien. Urquell NF I, 239 sl.

Honderd oude vlaamsche liederen met woorden en zangwijzen verzameld en voor de eerste mal aan het licht gebracht door Jan Bols, pastoor von Alsemberg, lid der koninklyke Vlaamsche Akademie. Namen 1897, XXIV + 263 str. 8⁰.

Ref. ZsVVk VII, 331 sl. (J. Bolte) Mél. VIII, 263 sl.

Altisländische Volksballaden und andere Volksdichtung nordischer Vorzeit. Übertragen von P. J. Willatzen. 2 veränderte und vermehrte Auflage. Bremen 1897. 8⁰, p. XVI + 312.

Ref. Anglia, Beiblatt IX, 1898 Mai, 18 sl. Deutsche Littztg. 1898, 882 sl. Lit. Cbl. 1897, 1498.

Berger Philippe: La Chanson de Sainte Cécile. Mél. VIII, 183—187.

Ernault: Chansons populaires de la Basse-Bretagne. CVI - LXII. Mél. VIII, 11, 43, 90, 210, 237, 259.

V originale i s franc. překladem a s komentářem.

Marlot Hippolyte: La danse du fromage. Revue des Trad. Pop. Paris 1897, č. 11, str. 625.

J. Moiselu, Mih. T. Adameşteanu, J. Teodorescu a j.: Cîntece. Şezătoarea IV, 7 sl., 130 sl., 218 sl.

Písně, mezi nimi některé výpravné Ginia luĭ Novac (str. 7 sl.), Miul Haiducul (str. 130 sl.).

Tetzner F. a H.: Dainos, Litauische Volksgesänge (S úvodem, obr. i melodijemi) Lipsko 1897.

Joseph Passy: Spaniolisches Volkslied. (Aus Ostrumelien.) Urquell NF I, 206.

Puymaigre Comte de: Notes sur un Recueil de romances judésespagnoles (publié par Abraham Danon) Versailles 1897 (Extr. de la Revue des études juives).

Тиграновъ И. Н.: Закавказскія нар. пѣсни и танцы. Srv. v Нов. Вр. 1897. No. 7616. stať D. Boreckého o sbornících zakavkazských melodií od N. J. Tigranova: »Transkaukasische Volkslieder und Tänze« u »Orientasweisen«.

Martin Hartmann: Arabische Lieder aus Syrien. Zs. deutsch morgenländ. Ges. LI, 177—214.

Achille Robert: Chansons arabes chantées par les femmes indigènes de Guelma pour endormir les enfants. R. trad. popul. XII, 86 sl.

Arabské ukolébavky.

Sbírky pohádek.

A. Všeobecnější.

A. Andrae: Zu Goethes Zauberlehrling. Zeitsch. f. deutsch. Unterricht XI, 527 sl.

Pověsti o knihách čarodějných, zneužívaných nepovolanými.

René Basset a j.: Les villes englouties. R. trad. pop. XII, 270 sl., 562 sl.

Různé pověsti z celého světa o městech propadlých, zatopených.

Týž: Les empreintes merveilleuses. R. trad. pop. XII. str. 84 sl., 316, 406 sl., 487, 616 sl.

Sbírají se různé pověsti o otiscích stop šlépějí Kristových, svatých, čertových.

R. Behla: Die Mondscheibe in der Volksphantasie. Korrbl. f. Anthrop. Etn. u. Urgesch. XXVII, 52 sl.

Muž v měsíci, v Asii zajíc.

Dähnhardt Oskar: Naturgeschichtliche Volksmärchen aus nah und fern. Leipzig 1898. v 8°, str. VIII a 163.

Ref. Lit. Centralblatt 1898, 371. Zs f. deutsch. Alt. XLII Anzeiger 310. Jahresber. german. Phil. IX, 132.

Alfred Harou: La légende de Didon. R. trad. pop. XII, 46.

Vyměření pozemků, statků a p., tu šavlí, sekerou.

В. Н. Харузина: Сказки русскихъ инородцевъ, съ краткими бытовыми очерками и иллюстраціями. Москва 1898, c 1 rubl 50 kop.

Ref. Жм.н. пр. 1898, апрѣль, 503 sl.

Sbírka sestavená pro širší kruhy, zvláště mládež.

B. Slovanské.

ouchal Fr. V.: Pohádky z Krumlovska. Dle vypravování stařen píše Fr. V. Bouchal. Vo ceři šenkýře. Vo zahradníku a jeho synech. ČL VI, 595—598.

Hošek J.: Pověsti a zvyky z okolí bysterského. I. Vo divoženkách. II. Vopovězení. (Ve východočeském dialektě.) ČL VII, 53–54.

Hraše J. K.: Vodník z Podkrkonoší. Původní národní pověsti. Praha 1897.

Hruška Jan Fr.: Z lidových legend o Kristu Pánu. Na Chodsku zaznamenal —. Květy 1897. 463—469. (I. díl.) 12 legend.

Josephine Kopecky: Volkshumor aus Böhmen. Urquell NF I; 124 sl.

Z Mělnicka: 1. Honzík na vandru. 2. »Kuřák«, peníze mají se prokouřiti, neboť kožich, ušetřené v době kdy nekouřil, sám uhořel.

Kulda B. M., kanovník vyšehradský, kněz jubilár. Pohádky. (Pokr. k ČL V str. 284–287, 367—368, 457—461, VI, str. 194—200) Ze sbírky † J. Soukupa do tisku upravuje ČL VII 42–46. Č 15. O mladost knize. 16. O Hanzlovi.

Popelková A.: Na besedě. Pohádky. V Poličce 1897.

Prášek Dr. J. V.: Lipanské podání o hrobu Prokopa Holého Nár. Listy 1897, č. 160.

Fr. Šilhavý: Starý kamenný kříž v Dlouhé Brtnici na Jihlavsku. S vyobrazením ČL VI, 250 - 251.

Autor podává písemnou zprávu o pověsti odnášející se k tomuto kříži. Pověst pochází z dob válek Napoleonských.

Štěpán L.: Pověst o koženém mostě. Z okolí Kokořína. ČSPřStč. 1897 106—107.

Václavek Matouš: Valašské pohádky a pověsti. II. Velké Meziřičí (První moravská obrázková knihovna pro českou mladež 1897. Čís. 15—16, str. 88).

Ref. ZsÖVk IV, 159 sl. (J. Polívka.)

Týž: Několik pohádek a pověstí z moravského Valašska. Druhé, rozmnožené vydání. V Praze 1897. Str. 116.

Ref. ZsÖVk IV, 160.

Zíbrt Čeněk Dr.: Otisky křížů ve stromech a pověsti o nich. ČL VII, 29–33. Pokr.

Podnětem k práci jest autoru podobná studie Sebilotova v Revue des traditions populaires Zabývá se rozmanitými otázkami o jednom z křížů v Museu kr Čes. vyložených, pocházejícím z Kutné Hory.

Čižmář Josef: Pohádky slovenské. Dle vypravování Ivy Minárikové, bohyně v Mor. Lieskovém, zapsal —. ČL VII: 46 - 47.

Obsah: Nežádaj chudobného mzdy. Neubližuj nikomu.

Vansová Terezie: Čo si Pilani o smrti rozprávaju. Slovenské pověsti a přísloví. Z Gemer-Malohontu. ČL 39—42.

Táž: Vejce v podání slovenského ľudu. ČL VI, 380 - 381.

J. Bitner: Baśń koszykarza z pod Wiślicy. Wła. XI, 266 sl.

»Pravda a křivda«. Srv. Národop. Sb. čsl. III, 113.

(**Gawalewicz M.**): Królowa Niebios, pobożne polskie legiendy i opowiadania o Matce Boskiej. Mikołów 1897. str. 140, 12^0, 50 haléřů.

Szymon Gonet: Rękawka i skały Twardowskiego w Podgórzu. Lud III, 76 sl.

Místní pověsti o osvobození zakleté královny v kostele pohřbené, o Twardovském a j.

Korotyński B. V.: Djabełki. Wła 1897, 109 sl.

Otisk pohádky z okolí Varšavského, dodatkem k Polívkovu článku ve Wisle XI, 795 sl.

Kowerska Z. A.: O mysim kożuszku. Wła. 1897, 103—105. Otisk pohádky z Józwowa v okr. Lubelském.

Otec chce se oženiti se svou dcerou, opatřuje jí žádané drahocenné šaty, na konec myší kožíšek, v tom utekla, dle rady matky z hrobu k ní mluvící.. Dále popelka. Srv. Аѳанасьевъ Р. нар. ск^3. II, č. 161. Kolberg VIII, 57 sl. Weryho Pod łot. 13 sl. Kulda III, 109 sl. a j. v.

Táž: O trzech pannach, co ich djabeł porwał. Wła. 1897. 295–297.

Princezny tři uneseny. Ženiši slyšeli rozmluvu tří ptáků, jak by se osvobodily. Rek který pro ně lezl do prohlubně a z moci zlého je vysvobodil, ponechán dole. Ohromný pták »taki orzeł, cy tam jak« vynesl ho na svět, proto že mláďata jeho nezastřelil, obyč. proto, že je zachránil před hadem neb před prudkým deštěm.

Táž: Bajki z Józwowa. Wła 1897. 452 –458, str. 452 sl.

Sedlák dostane 100 rublû od pána jakmile mu vypravování přetrhne křikem »lžeš« pod. Аѳанасьевъ Р. нар. ск.³, II, 381 č. 231 k a j., — str. 453 sl. Pastorce pomáhá býček úkoly řešiti macechou ukládané. Pod. Аѳанасьевъ Р. нар. ск³, I, č. 56, 57. Романовъ III, 289 sl. Шейнъ II, č. 47, 49, 50 Рудченко II, č. 16, 18. Добровольскій I, 153 sl. č. 88, 89, Weryho Pod. białorus, č. 15. Худяковъ II, č. 56. Dowojna Sylwestrowicz I, 132 sl., II, 459 sl. a j. v., — str. 455 sl. Silák s Wilivodou a Wyrwidąbkem v lesní chalupě, dědkem loket vysokým, s pět loket dlouhou bradou vyrušováni, dědek silákem přemožen. Ostatek o osvobození princezen z prohlubně odpadl, — str. 457 sl. Zloděj mistrný.

W. Nehring: Zweiter Bericht über Aberglauben, Sagen und Märchen in Oberschlesien. Mitt. d. schles. Ges. f. Volksk. IV, 75 – 87

Polské, mimo jiné též o moudré dívce.

Fr. Rawita: Ze zbioru apokryfów (z okolic Machnówki i Berdyczowa). Lud III, 61—63.

Otištěn tak řečený »list s nebe« v redakci shodný s textem sděleným již v »latopiscu« čili kroničce Joachima Jerliče. Srv. A. H. Веселовскій „Опыты по исторіи христіанской легенды“, ЖМНПр. 1876, sv. 184, str. 102 sl. Vydavatel dílo to patrně nezná.

Siewiński Anton: Bajka o Wojtku. Lud III, 146- 152.

Wojtek navádí a klame židy, na konec strčen do pytle, má býti utopen od žida. Wojtek křičí že nechce býti židovským králem. Vlezl místo něho bohatý žid do pytle. Stádo ovec z řeky. Originalní to verse látky velice rozšířené.

Bron Świdnicki: Opowiadanie o dyable Lud III, 152 sl.

Hospodář zapsal se čertu na 25 let, čert u něho žil v podobě černého kocoura. Jak byl čert zahnán a hospodář z moci jeho vysvobozen.

Witort Jan: Dwie bajki z pod Poniewieża. Wła XI, 263 - 265.

1, O knězi, který se zapsal čertu, aby měl krásný hlas a mohl takto postupovati. 2. Knězi prorokováno, že v určitý den bude zabit, nepůjde-li krást, srv. Národop. Sb. čsl. III, 103.

Týž: Legienda o Sicińskim, pośle upickim. Wła 1897, 433—447.

Rozbor místních legend s poukazem na pověsti o místech zapadlých.

Moritz Amster: Die drei Kronen. Ein ruthenisches Märchen aus der Bukowina. Urquell NF I., 313 sl.

Připomíná silně pověsť o sedmi havranech, zakletých bratřích, jež sestra vysvobodila mlčením až pod sekerou katovou.

Етнографічні материяли з Угорськоі Руси. Зібрав Володимир Гнатюк. Т I, Легенди і новелі. (Етнографічний Збірник III). У Львові 1897, str. XX + 236.

Ref. Národop. Sb. čsl. III, 107 sl.

Володимир Гнатюк: Легенди з Хітарського збірника (I-ої пол. XVIII в.. Записки наук. товар. ім Шевченка XVI (1897, č. 2), str. 1—38.

Ref. Národop. Sb. čsl. III, 103.

Х. Я.: Легенда о сотвореніи земли и злыхъ духовъ. Кіевская Стар. 1897, seš. 7.

V kamenec. okr. Podolské gub. zapsaná verse známé legendy o stvoření světa, nejdříve o Satanailovi, jeho zápase s Bohem, s Michaelem atd

Ref. Зап. товар. Шевч XXV, наук. хрон. 7 sl.

Юльянъ Яворскій: Изъ галицко-русскихъ народныхъ сказаній у суевѣрій.

Ж. ст. VII, 100 sl.

1. Proč se jedni žení, jiní ne; 2. o obrech (»velytech«), 3. čáry pro neplodnosti. 4. Inkluza a j.

А. Кудриньскій: Сказаніе о царѣ Соломонѣ. Кіевская Старина 1897.

Otištěn nejúplnější dosud mrus. text legendy o Šalomounovi zapsaný v Roven. új. Volyn. gub.

Ref. Зап. тов. Шевч. XXV, наук. хрон., str. 6 sl.

Mme. P. Litvinov: Légendes ukrainiennes. R. trad. pop. XII, 58, doplněk str. 177, Č. 1. Když bůh se rozzlobil na lidi, zničil všecko obilí. Pes zle naříkal proto. Bůh nechal tedy aspoň takový klas, jak má nyní; proto dostává pes vždy chlebíček z první mouky. Srv. Fedorowski, Lud białoruski, I. 170.

Řehoř Frant.: Haličsko-ruský topelnyk. Svět XXXI, 419—420.

Pověst o strašidelné bytosti asi jako náš vodník.

Týž: Praznyk, rusínská pouť v Haliči. Národopisné líčí —. Svět XXXI, 582 - 583, 594--595. (S třemi obrazy.)

Rokossowska Zofia: Bajki (skazki, kazki) ze wsi Jurkowszczyzny (powiatu zwiahelskiego, gub. wołyńskiej) (89 čísel). Materyały II, 2, 14—118.

Ref. Národop. Sb. čsl. III, 113 sl. Зап. товар. Шевч. XXV, библ. 41 sl.

Афанасьевъ А. Н.: Народныя русскія сказки. Изд. 3.-е, доложенное біографическимъ очеркомъ и указателями, подъ ред. А. Е. Грузинскаю, Moskva 1897, С. 3 г.

Ref. ЭОб. 1897, IV, 175. Národop. Sb. čsl. III, 120 sl. ЖМНПр. 1898 sv. 313 str. 204 sl.

А. Е. Бурцевъ: Сказки, разкази и легенды крестьянъ сѣвернаго края. Составилъ —. Спб. 1897.

Ref. Истор. Вѣстникъ 1897, seš. 2, str. 750 sl. Этногр. Обозр 1897. seš. 4, str. 141 sl. (A. Sobolevskij.)

Vydáno pouze v 40 ex. »Bibliografická vzácnost beze všeho významu.« Vydavatel umístil v této knize pouze několik nových pověstí, krátkých a málo zajímavých. Do daleké většiny seštaven jest v knize material známý z hojných a velmi známých publikací etnografických

Быль и легенды о могилѣ Аскольда. Съ прилож. древнихъ плановъ Кіева. (1638 г.) и Печерской его части (1695 г.) Кіевъ 1897.

Юрасовскій А. П.: Легенда сельца „Гремучаго Ключа“ Муенскаго уѣзда. Изъ Орловскихъ преданій. Orel. 1897.

С. В. Максимовъ: Замѣтка по поводу предполагаемаго изданія народныхъ сказокъ.

Ж. ст. VII, 48—56.

Сказки-Приложеніе къ замѣткѣ С. В. Максимова ib. 112—123

Znamenitý beletrista-ethnograf podává velmi zajímavé poznámky o vypravovatelích pohádek a pěvcích epických písní jmenovitě v krajích severoruských, dodatky o jednom polozapomenutém sběrateli v kraji Zaoněžském před Rybnikovem a slibuje sběratelům pohádek hojnou ještě žeň. — Pohádky 1. Tomu kdo vypravuje pohádku, kterou ještě nikdo neslýchal, dá cár polovici říše své a dceru svou. — 2. Ve dvou variantech, král otce vysílá syny své pro jablka omlazující a vodu živou i mrtvou.

Навроцкій А. А.: Изъ волжскихъ преданій. Коромыслова башня. Княжья могила. Nižnij Novgorod 1897.

Göstl Fr.: Kovač in smrt (Dom in Svet X, 1897, str. 703—704).

M. Colonna: Contes de la Bosnie. Paris Nilson, 12°, 192 str.

Srbské národní povídky se 34 obrazy.

Dragutinović K. M.: Srpske narodne gatke (Gjačka knjižnica III, 1896; str. 1–78. Jedenáct pohádek vzatých ze sbírky Vukovy: Srpske narodne pripovijetke.

Андра Глигоријевић: Из душе народне. Чаровни прстен. Зорино чедо. Чумин вилајет. Три невољника. Коме Бог, ономе и људи. Шта је најбоље овог света? Како свети Арханђел вади душе? Београд, 1897, 8°, I + 95 str.

Karadžić Stef. Vuk: Srpske narodne pripovjetke i zagonetke. Državno izdanje. Biograd. Štamparija Kraljevine Srbije. 1897, 8°, 423 str.

Ref. Národop. Sb. čsl. IV. 149 sl.

Н. Ѳ. Катановъ: Сагайская и сербская сказки о чертѣ и женщинѣ. Извѣстія общ. археол. ист. и этногр. казан. унив. XIV, 258—264.

Svárlivá žena, muž ji zavedl k prohlubni zakryté, žena spadla do pekla i vyplašila odtud čerty. Čertík, na jehož záda spadla, ulekl se tak, že celý sbělel. Ale i ze světa utekl, když slyšel od soudruhů svých, že tam jest plno žen. Tak vypravuje srbská pohádka z úst jistého Černohorce vypsaná. Pohádka sagajská z gub. Jenisejské se poněkud odchyluje. Muž vloudil línou a nehospodárnou ženu k oné jámě; po třech letech vrátil se tam, neboť dětem se po jich matce stýskalo. Netvor na jeho žádost s radostí mu ji vrátí ze světa podzemního. Všickni tam umírali, jak se jí jen dotkli.

Коста Ковачевић: Што народ прича о пропасти Бихача. (Glasnik zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini, 1897, str. 694–696).

М. К. Цѣпенковъ: Приказки за зли духове. Отъ Прилѣпъ. Сб. мин. кн. XIV, одд. 3. str. 103—107.

O zimnicích: ženy dvě, které se báły hladu, umluvily se, že budou zimnicemi, že vlezou do lidí, budou lidmi třásti a v nemocných se dobře míti. Vyháněny pelyňkem, studenou vodou a p.

Týž: Приказки за черковни лица и явления. ib, str. 107—113.

Č. 1. Myš v arše Noemově prohryzla díru, had ji ocasem svým ucpal; žádá za odměnu slavíky, Noe mu dal myši. — Č. 4. Bůh vede chuďasa k sudičkám, aby se od nich dověděl, co mu usoudily. Odpověděly, že jest o něm napsáno, aby kradl a jedl. Bůh mu řekl, aby otevřel truhlu sudiček a pytel svůj naplnil jich zlaťáky. — Č. 5. Chuďas stále bídu snášel, ač po mnoho let pálil lampičku před obrazem sv. Mikuláše. Na konec rozzloben uvrhl obraz do ohně, a odešel do cizího kraje na práci. Na cestě přidružil se k němu a spolčil se s ním k společné práci stařec — sv Mikuláš, i pomohl mu k velkému výdělku.

Týž: Приказки изъ челедния и общественъ животъ. Отъ Прилѣпъ, ib. str. 116—117.

Č. 2. Sluha mzdu svou, tři penízky, hodí do vody; vyplovou-li na povrch, jsou spravedlivě zasloužený. Třetí rok mu vypluly. Srv. Аѳанасьевъ Р. нар. ск², II, 52 sl, 222 sl. Za ně koupil kočku a prodal ji v zemi, kde bylo moc myší a neznali kočky. Srv. Národop. Sb. čsl. III, str. 119 č. 70. Frey's Gartengesellschaft vyd. Bolte, str. 276.

Týž: Прѣдания за лица и мѣста. Отъ Прилѣпъ., ib. str. 118—123.

Týž: Приказки фантастически и смѣшни. Отъ Прилѣпъ. ib. str. 125—128.

Připomíná částečně látku o Marku Bohatém.

Týž: Басни (аполози). Отъ Прилѣпъ. ib. str. 123—124.

Oslové se radí, jak by se mohli zbaviti těžkých břemen a sedel, kteráž jim působí bolestné rány.

К. В. Друмевъ: Приказки изъ челедния и общественъ животъ. Смѣшни. Отъ Пиротско. Сб. мин. кн. XIV (1897), одд., str 113—116.

Č. 5. připomíná rozšířenou o hlupci, který jest stále bit za nepravé pozdravení. — Č. 7. Hloupý vysedí z tykve velblouda-zajíce. Viděli mlhu v údolí, mysleli, že to ovčí vlna a skočí do ní; pod. jako jinde považují hlupci lněné pole za moře, srv. Wisła VI, 273; VII, 82 sl.

Ангелъ Радевъ: Приказки фантастически и смѣшни. Отъ Панагюрско Сб. мин. кн. XIV, одд. 3, str. 131—136.

Se zlaté jabloně kradl ovoce zlatý pták, nejmladší syn králův vytrhl mu pero. Synové vysláni pro ptáka, mají ho přivézti živého. Nejmladší to svede pomocí »starce« – Boha. Má vzíti ptáka ale bez klece, atd. Srv. Schott Walach. M. 253 sl. Rivière Cont. pop. de la Kalybie 235 sl. Аѳанасьевъ Р. нар. ск.^{2} I, č. 102 Худяковъ Великор. ск. I, č. 1; II. č. 42. Рудченко I, č. 54. Романовъ III, 250 sl. Weryho Pod. białorus. č. 9. Karłowicz. Pod. Lit. č. 81. Gliński I, č. 1. Трейландъ č. 118. Radloff IV. 146 sl. Остроумовъ Сарты II, 101 sl. a j.

Д. Вукадиновъ: Приказки фантастически и смѣшни. Отъ Софийско. ib. str. 128—131.

»Král Petr«. Lépe v mládí trpěti než v stáří. Srv. Národop. Sb. čsl. III, 110 k č. 34—36. Připomíná silně legendu o Placidovi. Srv. M. Lidzbarski Gesch. neuaram. Hss., str. 108 sl., 195 sl. Сборн. матер. Кавк. XVIII, одд. 3, str. 166 sl. Králem stane se, na koho si sedne pták, srv. Zeitschrift der deutschen morgenl. Ges. XXXVI, 241.

C. Germánské.

Richard Andree: Sagen aus dem Boldecker und Knesebecker Lande. ZsVVk VII, 130 sl.

O vlkodlaku, úpíru, o strašidlech, hořících penězích a různé místní pověsti.

Балобанова Э.: Рейнскія легенды. Petrohr. 1897, 8⁰, 257 str., cena 1 rubl 40 kop.

J. F. D. Blöte: Das Aufkommen des Clevischen Schwanritters. Berlin 1898, 8°, p. 53. (Otisk z Zs. f. deutsch. Alterthum XLII).

Ref. Romania XXVII, 334 sl.

C. Dirksen: Der Schneider im Himmel (Grimm KHM 35). ZsVVk VII, 206 sl.

Rys, že krejčí s nebe shlížel na zemi a spatřiv kradoucí ženu rozzloben po ní hodil stoličku, připomíná více ještě apokryf o Abrahamovi.

Bünker J. R.: Niederösterreichische Märchen. ZsÖVk III, 217—248.

Str. 220 sl., č. 3. Král těžce nemocen, uzdraví se, až vypije vodu života a krásy. Nejmladší syn ji dobude, bratřími zrazen, — str. 224 sl. č.4, Kovář a čert, — str. 230 sl č. 6. Rybář, kterému se lov nedařil, slíbil čertovi, o čem doma nevěděl. Jinoch osvobodí zakletou princeznu. Když se na cestě domů pochlubí její krásou, musí jí hledati a najde ji, až roztrhne železné střevíce, a též železné kalhoty, železný kabát a železný klobouk, — str. 236 sl. č. 7. Pozdě zrozený syn »pepřové zrnko«, veliký silák, osvobodí sestru unesenou obry; táhne dále do světa, sdruží se s dvěma siláky, v lese vyrušeni mužíkem s devět loket dlouhou bradou, rek sestupuje do prohlubně, osvobodiv odtud tři princezny, mužík tento sám reka vznese z prohlubně místo noha, orla, — str. 242 sl. č. 8. Zrádná sestra zrazuje bratra loupežníkovi. Srv. Federowski Lud białoruski, I, str. 120 sl., č. 342. Rek osvobodí pak ještě princezku od zlého ducha (draka).

Týž: Ein niederösterreichisches Märchen. ZsÖVk 1897, 90—93.

Zvláštní to pohádka o dvou bratřích, bohatém a chudém. Chuďasovi i jinde radí surový bohatý bratr, aby zabil dítě své a jím nakrmil ostatní hladové děti, ku př. Лѣтопись истор. фил. общ. новоросс. унив. III, 216 sl. Hrob bohatého bratra má chuďas hlídati po tři dni, ku př. Menšík, Morav. poh. a pov. I, 227 sl. Kůže bohatcova se zatahuje do posvěceného kruhu také jinde, srv. Етнограф. збірник IV, 138 sl. Zvláštní jest tu, že bohatcova žena jako ropucha se dívá, jak chuďas seje a semena jeho polýká.

Týž: Heanzische Schwänke, Sagen und Märchen. ZsVVk VII, 307—315.

Č. 1. (str. 308 sl.). Hloupá žena posílá nebožtíku muži peníze po člověku, který prý přišel z nebe, srv. Národop. Sb. čsl. III, str. 111, č. 2, str. 126. — č. 2 (str. 310 sl.). Nevěrná žena nese milenci svému, faráři, na pole oběd; sluha sedlákův nařídí to tak, že muž myslí, jemu že nese oběd, postraší pak faráře i selku, že sedlák o jich hříšných stycích ví. — č. 3. (str. 312 sl.). Hloupý prodá med vosám a mouchám, maso psům, plátno soše sv. Jana, srv. Národop. Sb čsl. III, 120 č. 81, 82, — č. 4 (str. 396 sl.), náleží k látce o králi, nepůjde-li krást, za tři dni umře; doví se tu o úkladech strojených naň od dvořanů atd. Dowojna Sylwestrowicz I, 416; II, 470 sl. Житє і Слово 1895, č. 5, str. 172 sl. Записки тов. Шевченко XVI, 4 sl. Чубинскій II, 592 sl. Котляревскій Сочиненія II, 47 sl. — č. 5 (str. 399 sl.) milenec pozoruje jak nevěsta jeho maže se mastí a pak letí komínem, dělá to po ní, pod. ib, str. 295 z Bavorska, — č. 6 (str. 401 sl.). Macecha pošle nevlastní dceru do začarovaného mlýna pro oheň. Sedí tam 50 mužů s kočičími hlavami, jednomu hledá ve vlasech vši; bohatě obdarována. Macešina dcera tam roztrhána.

A. Brunk: Rätselsagen aus Pommern. B. f. pomm. Vk. V, 149 sl.

H. Eschenburg: Volksmärchen aus Schleswig-Holstein. Die Heimat Kiel. VII, 17 sl., 63 sl. 1. Ke Grimm KHM č. 73. 2. Zakletý princ, nevěsta zapomenuta.

Foltin Arthur: Tiroler Alpensagen. Stuttgart (1897) 8°, str. X, 304.
Volné básnické zpracování alpských pověstí.
Ref. Lit. Centralblatt 1898, 742.

A. Geyer: Geschichten und Sagen der Städte und Dörfer, Burgen und Berge, Kirchen und Klöster des alten Schlesierlandes. Leipzig 1897 s. V + 151.

O. Heilig: Sagen aus dem nördlichen Breisgau. Urquell NF I, 314 sl.

J. A. Heyl: Volkssagen, Bräuche und Meinungen in Tirol. Brixen 1897, str. 847. Ref. Jahresber. german. Phil. IX, 131. ÖstLbl. 1898, 561.

F. Kampers: Mittelalterliche Sagen vom Paradiese und vom Holze des Kreuzes Christi in ihren vornehmsten Quellen und ihren hervorstechendsten Typen. Köln. (Schriften der Görres-Gesellschaft 1897, I), s. IV + 119.

U. Karbe: Volksmärchen aus Pommern Bl. f. pommer. Volkskunde V, 20 sl., 67 sl, 100 sl.

M. Klapper: Des Teufelbeschwörers Ersatzmann (Volkssage aus Mückenhau). Mitt. d. nordböm. Excurs.-Clubs, XX, 392 sl.

Knoop O.: Neue Volkssagen aus Pommern. Blätter für Pommer Volkskunde 1897, V. str. 4 sl., 37 sl, 79 sl., 116 sl, 181 sl.
O nebožtících znova se zjevujících, různých strašidlech a p.

A. Kögler: Volkssagen. Mitt. d nordböhm. Excurs.-Club. XX, 173 sl.
O strašidlech, začarování

E. Krause: Sagen aus der West Priegnitz und aus Trebichow. Verhandl. d. Berlin. Ges f. Anthropol. 1897, str. 117 sl
Drak přináší jak bělouš, slepice atd. blahobyt do domu.

Fr. V. Krones: Bertha von Lichtenstein geb. Rosenberg († 1476) und die Sage von der weissen Frau. Brünn 1897, str 22.

Lemberger Adolf: Die Habergeiss. Steirsche Sage. ZsÖVk 1897, 177.

Fr. Platt: Eine Volksheilige (St. Kummernus). Meran 1897, str. 30.
Tatáž legenda, kterou zpracoval u nás Jak. Arbes ve Sv. Xaveru o sv. Starostě.
Ref. Jahresber. german. Phil. IX, 136.

Helene Raff: Hexengeschichten aus Bayern. ZsVVk VII, 292—296.

K. Reiser: Sagen, Gebräuche und Sprichwörter des Allgäus. Aus dem Munde des Volkes gesammelt. Kempten 1897.

Rec. ZsVVk VII, 333, Allg. Ztg. 1897, Beil. 189. Mitt. Umfrag. f. bayer. Vk. 1897, č. 3. Jahresbericht german. Phil. IX, 128 sl. Bl. f. lit. Unterh. 1897, 167, 584. Národop. Sb. čsl. IV—V, 155 sl.

Schell O.: Bergische Sagen. Elberfeld 1897. Str XXXIV + 608, vel. 8°.

Urquell NF II, 47. ZsVVk VIII, 105. Národop. Sb. čsl. IV—V, 154 sl.

Schmidt Gustav: Aus dem Fichtelgebirg. Sitten und Sagen. I. Bd. Mythologisches. Hof 1897, str. 166.

Ref. Mi Schles. Vk. 1898, seš. V, str. 11. Unser Egerland I, 24. Národop. Sb. čsl. IV—V. 152 sl.

F. Schmitz: Volkstümliches aus dem Siebengebirge. Bonn 1897.

Hans Schukowitz: Geschichten aus dem Marchfelde ZsVVk VII, 321—326.

Č. 12., str. 324. »Slepého« muže má žena strčiti do vody, muž se uhne a žena sama vletí do řeky. Srv. Kolberg Lud XIV, 338 sl. Ciszewski Krakowiacy č. 160, 161. Доброволькій I, 699 sl. Strohal Hrvat. nar. pripov. I, č 65. Шапкаревъ Българ. нар. припов. č. 37. Freys Gartengesellschaft vyd. J. Bolte str. 284. — č. 20. str. 326 připomíná silně naši pohádku o Honzíkovi, jak se učil latinsky. Němcová Nár. Bách. II, 336 sl. Menšík Morav. Nár. poh. 124 sl. č. 45.

Týž: Mythen und Sagen des Marchfeldes. ZsÖVk. III, 159—168.

160 sl. Jak člověk poznal užitečnost pšenice, — str. 161 sl. Hoch vyplivl brzy po sv. přijímání, ropucha ho stále pronásleduje. Verse o trestech lidí, když vyplivli hostii, jsou hojné: Pröhle M. f. d. Jugend 35. Polaczek Wieś Rudawa 237. Fleury, Litter. orale de la B. Norm. 130. Sebillot, Contes des paysans et des pêcheurs 134. Asbjörnsen Moe Norweg. V. M. II, 168. Archiv f. slav. Phil. X, 384. — str. 163 sl. Bída — bledá stařena chce se stěhovati se svým hospodářem; ten ale ji obelstí a prsty její zaklínuje do špalku. Bohatec ji osvobodí a chudne, chuďas zbohatne. Pod. Erben Slov. čít. 122 sl. (pol.).

L. Sturm: Rübezahls Namen. Gebirgsfreund IX, 133 sl., 146 sl., 159 sl.

J, Thiele: Sagen aus Bodenbach und seiner Umgebung. Warnsdorf. 1897, str. 37.

Laura Weinhold: Schlesische Sagen. Aus dem Reichenbacher Kreise. ZsVVk VII, 101—104.

— Aus dem Frankensteiner Kreise ib. 443—447.

Č. 1. (str. 101 sl.). Smrt nasycena ženou, slibuje jí za to dlouhý život. Pod. Чубинскій Труды II, 428 sl. Ohnivý muž obchází po domech, dohlížeje, zachovává-li se čistota; za temnoty noční vyprovází poutníky očekávaje za to odměnu, — č 5. O můrách.

A. Brod, S. Rubin, Max Weissberg: Judendeutsche Sagen und Schnurren. Urquell NF I, 344 sl.

O domácím střítku a j.

Jakob Ehrlich: Volksüberlieferungen deutscher Juden Urquell 1897 NF I, 80 sl.

Chudý žid se stěhuje, »bída«, otrhaný, bosý to chlapeček stěhuje se s ním, žid nemůže se ho zbaviti.

B. Schaffer: Volksüberlieferungen deutscher Juden. Der Urquell NF I, 13 sl.; srv. ještě str. 125.

Medvěd sežral všecky děti až na jedno. Matka vyřízla mu břicho a vyňala všecky děti. Pod. Krauss S. M. Südslav. I, č. 17. Václavek Val. pohádky 66 sl. Gittée Cont. pop. du pays Wallon 147.

A. Treichel: Lispelnde Schwestern. Urquell NF I, 121 sl. — Srv. nahoře str. 161 J. Bolte.

A. de Cock: L'homme qui ne voulait pas mourir. III. Au pays ou l'on ne meurt point. Version flamande R. trad. pop. XII, 77 sl.

Srv. Chełchowski Powieści Przasnysz. I, 180 sl. Zbiór wiad. antrop. XVII, odd. 2, str. 272. V té zemi ubíhají rychle staletí; rek touhou jat vrací se domů a tam vše zjinačeno, jméno jeho v starých listinách po dlouhém hledání nalezeno. Připojena pověst o mnichu, který dychtivě naslouchal v lese zpěvu ptáčkovu a ptáčka chytal; když se vrátil do svého kláštera, myslel, že jen několik hodin nebyl přítomen, ale minulo přes 200 let, pod. Житє і Слово 1894 str. 187 sl. Anzeiger f. deutsches Alterthum 23, 109 sl. Jahresber. f. germ. Philologie 1896, str. 132.

Isidore Teirlinck: Contes flamands. Bruxelles s. a. (Bibliothèque belge des connaissances modernes 46) str. 141.

Velice pěkný přehled flámských pohádek spolu s důkladným seznamem bibliografickým. Význačnější pohádky sdělují se v úplném překladě a v poznámkách odkazuje se na jiné ještě verse flámské.

Le Braz A.: Pâques d'Islande. Paříž 1897, str. 312, 8°, 3½ fr. Pět pověstí na základě víry lidové o duších zemřelých.

Addy S. O: Four Jorkshire Folktales. I. The Ola Man at the white House. II. The Satin Frock. III. Nicorbore. IV. The Farmer and his Man.

Flkl. VIII, 393—396.

Welsh Folk-Lore: a Collection of the Folk-Tales and Legends of North Wales, being the Prize Essay of the National Eisteddfod 1887, revised and enlarged. By the Rev. Elias Owen. — Oswestry and Wrexham; Woodall, Minshull & Co.

Ref. Flkl. VIII, 362 sl.

D. Francouzské.

Charles Beauquièr: Blason populaire de Franche-Conté. Sobriquets, dictons, contes relatifs au village du Doubs, du Jura et de la Haute Saône. Paris 1897, 8°, str. 304.

Ref. Rtrad. pop. XII, 125 sl. Revue des langues romanes. sér. V, t. I, 169 sl. ZsVVk VII, 215. Flkl. VIII, 364. Bulletin de folklore III, 54.

Charles Bivort: Traditions et superstitions du Grand-duché de Luxembourg. Rtrad pop. XII, 326 sl.

Č. 3. V měsíci muž, zloděj tuřínů, který po celý věk kradl hospodářům plodiny z polí. Č. 5. Skřivánek byl dříve poslem božím, jednou byl ale neposlušný, sesazen a na jeho místo ustanoveno sluníčko. Č. 6. Osel má kříž na zádech, od té doby, co nesl Ježíše; srv. Rtrad. pop. VII, 484. Schambach Müller. Niedersächs. M. 320.

J. M. Carlo: Blason populaires de Basse Bretagne. Rtrad. pop. XII, 490 sl.

Č. 1. Kostel se »postrkuje« blíže, aby neměli tak daleko ke mši, srv. nahoře str. 158. K. Reiser Sag. Gebr. Allgäu. I, str. 515 č. 606, — č. 2. Obilí se vlnilo jako vlny mořské; lidé mysleli že to moře, vykoupali se v něm, pod. obyč. lněné pole považováno za potok, moře: Sebillot Litter. or. de la H. Bret. 253. Cont. pop. de la H. Bret. 243 sl. Romania VIII, 252. Grimm KHM č. 149. A. Kuhn S. M. Westfalen, 255 sl. Wisla VI, 273. VII, 82 sl. — Když se vykoupali, počítají se a nemohou se dopočítati, pod. Rtrad pop. I, 335 sl., VIII, 388; XI, 650; Frey's Gartengesellschaft vyd. J. Bolte 282. Václavek Valašské poh. a pov. II. 57.

Les veillées des Mayens. Légendes et traditions valaisannes par L. Courthion. Avec une préface de Ed. Rod. Genève 1897, 8°, str. III + 219.

Ref. ZsVVk VII, 449 sl.

Filleul Petigny: Contes de la Beauce et du Perche. Rtrad. pop. XII, 452 sl.

Č. 10., str. 452 sl. Sedlák zapisuje čertu duši svou, vystaví-li mu stodolu do kuropění; měl se už jen dosaditi štít, v tom poplašil sedlák kohouty a čerti utekli; díru ve stodole ale nikdo nemohl zastaviti.

Alfred Harou: Contes d'Anvers. Rtrad. pop. XII, str. 103 sl.

F. M. Luzel: Le Chat. Conte d'enfants. (Basse Bretagne.) Rtrad. pop. XII, 39 - 43. Petrovští.

Louis Morin: Contes troyens. Rtrad. pop. XII. 686 sl.

Č. 10. Děti vyvedeny otcem do lesa a tam opuštěny. Vylezou na strom, vystraší zloděje, kteří se pod tím stromem sešli, a zmocní se jich pokladů.

Léon Pineau: »Vive Sans-Souci la Ramée«. Conte du Poitou. Rtrad. pop. XII, 487 sl.

Silák toho jména přenocuje v zámku, kde straší tři čerti, a kdo do té doby tam přenocoval, byl zabit.

Pitre de Lisle du Dreneuc: Légendes et chansons du pays d'Anverné (Loire. Inférieure). Rtrad. pop. XII, 289 sl.

Joannès Plantadis: Contes populaires du Limousin. Rtrad. pop. XII, 533 sl.

Č. 1. Otec má přinésti nejmladší dceři růži, za to ale musí jí dáti velkému hadu, zakletému to princi. Srv. nah. str. 145 pozn. k Federowského dílu str. 178 sl. č. 599. — Č. 2. Stará královna zavrhla děti snachy své, a podvrhla jí štěňata; bratří přinesli sestře své vodu tancující, jablka zpívající a ptáka, který vše věděl a mluvil. — Č. 4. Hrdá princezka anglická zamítla ženicha, krále francouzského. Ženich ji krutě pokořil, než ji prohlásil za královnu. Srv. Národop. Sb. čsl. III, str. 112, č. 26. — Č. 5. Soudruhu svému vypíchli dva lidé oči; co slepec v zimě vydělal zpěvem svým, tím se živili. Na jaře ho opustili v lese. Vyškrabal se na strom, v noci slyšel pod stromem, jak liška, vlk a medvěd si vypravují o studánce, ve které slepec může nabýti zraku svého, o pramenu zadržovaném ropuchou i o nemocné princezně, jak by mohla býti uzdravena. Srv. Národop. Sb. čsl. III, str. 113, č. 36; str. 114, č. 7, 8.

Alphonse Pouroy: Jean le sot. Conte du Berry. Rtrad. pop. XII, 175 sl.

Hloupý na námluvách.

Paul Sébillot: Petite légende dorée de la Haute Bretagne. Nantes 1897. XII + 230 p. 12°. Ref. Rtrad. pop. XIII, 285 sl. (Renè Basset). ZsVVk VII, 450 sl. Flkl. IX, 78.

Týž: Contes de la Haute Bretagne. Contes Comiques XLIV—XLVI. Rtrad. pop. XII, 49 - 52, 89 90.

Č. 45. Hloupí bratří zabili člověka, hodili ho do studně; řekli sestřenici své, co provedli, řekli to ale také četníkům. Sestřenice vytáhla nebožtíka ze studně a hodila tam starého kozla. Srv. Mouliéras Les fourberies de Si Djeha 95, 169. Stumme Tunis M. II, 131 sl Сбор. мин. българ. III, odd. 3, str. 241; VII, odd. 3, str. 184 sl.; Драгомановъ 332, Иванницкій Вологод. 201 sl. ЖМНПросв sv. 289, str. 280 sl. — Č. 46. Žena má uschovati maso vepřové, aby stačilo na všechny měsíce, leden, únor atd.; přišli o ně prosit lidé jménem leden, únor atd., a žena jim všecko maso rozdala. Srv. Národop. Sb. čsl. III, 111 č 2, Frey Gartengesellschaft, vyd. J. Bolte č. 61.

Týž: Contes de la Haute Bretagne. Contes de mer. Rtrad. pop. XII. 265 sl.

Týž: La mer et les marins. Rtrad. pop. XII, 390 sl., 448 sl.

Různé pověsti.

Týž: Alfred Harou a j.: Les petites legendes locales. Rtrad. pop. 131 sl., 212 sl. 303 sl., 353 sl., 436 sl., 528 sl., 589 sl., 655 sl.

E. Jiné románské.

Matilde Dell' Oro Hermil: Roc. Maol e Monpantero. Tradizioni, costumi e Leggende. Torino 1897, 18°, 88 s.

Paul Sébillot: Contes espagnols traduits par. — Paris. Charavay, Mantoux, Martin. 8°, pp. 140.

Aplech de rondayes mallorquines d'en Jordi des Reco. (Antoni Maria Alcover preste. Tom I – II. Palma, Sanjna germans 1896 – 1897. 8⁰, str. XVI + 304, III + 320. Ref. ZsVVk VII, 451 sl. (J. Bolte s četnými parallelami). Flkl. IX, 158.

Arthur Gorovei: Traditions populaires des Roumain Rtrad. pop. XII, 689 sl.

O stvoření země a o příčinách zemětřesení. Země spočívá na třech židlích a každá židle na rybě; když se ryba pohne, země se třese. Dle jiné legendy spočívá země na šesti sloupech voskových. Čert hryže stále na těch pilířích, když jeden zničil, začíná ohryzovati jiný, ale v tom se už první pilíř opět sám napravil

Gr. N. Coatu: Doi Fraţi. Šezătoarea IV, 3—5.

»Dva bratři«, bezdětný boháč a dětmi obtížený chuďas.

Týž: Impăratul ši Popa. (Poveste). ib. 185—189.

M. Lapescu: Popa şi Dracul. Šezătoarea IV, 1—3

»Pop a čert«. Kněz přeje si opatřiti čerta.

Týž: Poveste ib. 159 sl. O staré ženě, žádostivé po mladém muži.

Týž: Din ce-ĭ făcută femeea? ib. 177 sl. (z ocasu psího).

N. Mateescu: Povesteă Impăratuluĭ Chiriviu. Šezătoarea IV, 169—177.

P. Papahagi: Din Tara Armînilor. De ce Dracul ecu un picior. Šezătoarea IV, 161 sl.

Proč čert má jednu nohu.

S. Popescu: Dumnezeu şi sfîntul Petru. Šezătoarea IV, 6.

»Bůh a sv. Petr«. Vykládá se, proč Rumuni srovnávají Řeky s kozami.

Vasile Sala: Baba şi nepoata (Poveste). Šezătoarea IV, 225—7. (Baba a vnučka.)

Al. Vasiliu: Manĭa Cîmpuluĭ (Poveste). Šezătoarea IV, 193—215.

F. Jiných národů evropských.

Michel Klimo: Contes et traditions populaires de la Hongrie. Rtrad. pop. XII, 256 sl., 464 sl.

Nejen maďarské, než také ze slovenských krajů: Č. 2 Z moci tří draků, měděného, stříbrného a zlatého zámku osvobozeny rekem tři princezny; měděný zámek shrnut do jablka; z prohlubně byl pak rek vynesen od velkého ptáka, proto že zabil tři draky, jeho největší nepřátele. — Č. 3., 4., 5. o pokladech. — Č. 7. Žena vyměnila nevědomky zázračný prsten manželův za zlatý prsten starému židovi; pes a kocour prsten zase našli a přinesli, pod. Mijat Stojanović Pučke pripov. 173 sl. — Č. 8. Královská princezna unesena vichrem do zlatého zámku devítihlavého draka; kdo ji osvobodí, dostane ji za ženu. V hlavě divokého vepře jest zajíc, v hlavě toho zajíce skřínka, v této skřínce devět vos. V těchto vosách jest celá síla drakova.

Heltai Gáspár: Esopusi meséi (Aesopické bájky). Vydal Imre Lajos. Budapest, 1897, str. 304, 8⁰.

Ref. Korrespondenzblatt f. siebenbürg Landeskunde XX, 55 sl

Péréz Isaac P. (Philippopoli [Bulgarie]): Le roi qui a perdu son corps. Variante juive. Mél. VIII, 236—237. Srv. pozn. str. 285.

O Šalomounovi.

Léon Pineau: Contes populaires grecs de l'île de Lesbos Rtrad. pop. XII, 193 sl.

Č. 1. Žebrák jeden prosí »smiluj se Pane Bože«, druhý »smiluj se králi«; tomu dá král velkou odměnu, ale první vlastně ji na konec dostane. Pod. Сборн. матер. Кавказ. XX, odd. 2, str. 87 sl. — Č. 2 Venkovan praví králi, že denně nemá více než 14 penízů, 10 věnuje na rodinu svou, dva ukládá, totiž věnuje na vychování dětí, a dvěma splácí starý dluh, totiž živí rodiče své; král hádanku tu ukládá svým ministrům; srv. Gonzenbach č. 50 ZsVVk VI, 161 Афанасьевъ Рнарск⁸, II, 280. Menšík Morav. poh. 77 sl. – Č. 4. Napoleon zapadl do krčmy, kde vojáci silně popíjeli, jeden v zástavě musel nechati šavli, druhý den vytáhl dřevěnou; pod. jest valašská v Mat. Václavka Valašské poh. 1898, str. 53 sl. — Č. 7. Veš vykrmena, kůže její veřejně vystavena; kdo uhodne, jaká to jest kůže, dostane princezku za ženu. Srv. Gonzenbach I, 135; II, 218. Dobšinský I, 65. Сборн. мин. българ. XI, odd. 3, str. 138. Ждановъ Русскій был. эпосъ 452 sl.

Bienemann Fr.: Livländisches Sagenbuch. Reval 1897

Ref. Národop. Sb. čsl. IV—V, str. 154.

G. Z východní Evropy a sev.-záp. krajů Asie.

Н. Ө. Катановъ: Тюркскія сказки о человѣкѣ, понимавшемъ языкъ животныхъ (Извѣстія общ. археол. ист. и этнографіи Казан. Унив. XIV, str 251—258).

Řeči zvířecí naučil se rek, žena jeho chce zvěděti, proč se usmíval, když uslyšel, co si zvířata povídají, ač muži hrozí smrt, vyzradí-li své tajemství. Zde se sdělují 4 varianty. Srv. nahoře, str. 134. k Этнограф. Збірн. IV, str. 96 sl., č. 17, 18.

А. Позднѣевъ: Калмыцкія сказки. Записки восточнаго отдѣленія Имп. русск. археол. общ. X, 1896, str. 139 sl.

S ruským překladem.

Т. С. Семеновъ: Черемисская сказка о томъ, какъ одинъ черемисинъ обманулъ черта. Изв. общ. Археол. ист. а этногр. при Имп. Казан. Универс. XIV, str. 116—125.

Spor a zápas lstivého člověka s čertem, konečně čert mu nanese peněz do klobouku děravého nad jámou, donese mu peníze i všeliké nádobí matky své do jeho domu, uteče odtud, že chtějí hlavu jeho uvařiti. Srv. nahoře, str. 141, 143. Federowski I, č. 97, 346.

H. Arabské, berberské.

René Basset: Nouveaux contes berbères. Paris. 18°, str. XXVI + 373.

Ref. R. trad. pop XIII, 347. Národop. Sb. čsl. III, 121 sl.

Týž: Contes et légendes arabes II—LVII. Rtrad. pop. XII, 65—69, 243 253, 337—341, 400—404, 477—484, 633—636, 668—678.

J. Oestrup: Contes de Damas, recueillis et traduits avec une introduction et une esquisse de grammaire. Leyde 1897, 8°, VIII + 162 pp.

Rec. R. trad. pop. XII, 412 sl. (R. Basset) Zs. deutsch. morgenl. Ges. LI, 171 sl. Národop. Sb. čsl. III, 100 sl.

J. Z východní Asie.

Dames Longworth: Balochi Tales. XIX. A legend of Nādir Shah. XX. Dostèn and Shīrèn. Flkl. VIII. 77—83.

Kurt Klemm: Tod und Bestattung des armen Sperlingsweibchens. Ein Märchen aus dem Penjâb. ZsVVk VII, 1897, str. 155—159.

Pohádka nad míru rozšířená po všech literaturách evropských, t. ř. randonnée, obyčejně o kohoutkovi a slepičce v nejrozmanitějších obměnách. Srv. Basset Cont. pop. berbèr. 197 sl.

Renné Basset: Contes et légendes de l'extrême orient. Rtrad. pop. XII, 181 sl., 597 sl.

G. Dumoutier: Traditions populaires sino-annamites. XII, 317 sl., 380 sl., 417 sl.

Různé pověsti o lišce, jmenovitě o jejích metamorfosách, dále o praseti, velbloudu, opici, psu, králíku, slonu, koni, bůvolu.

K. Z Afriky.

Krause G.: Beiträge zum Märchenschatz der Afrikaner. Globus LXII, 229—233.

L. Z Ameriky.

Alger L.: In Indian Tents. Boston 1897, str. 147.
Bajky rudokožců.

Navaho Legends, collected and translated by Washington Matthews. With introduction, notes, illustrations, texts, interlinear translations and melodies. Boston and New York, published for the American Folklore Society by Houghton . . . 1897, str. 299, vel. 8°.
Ref. ZsVVk VII, 336, Urquell NF I, 255 sl. Wisła XI, 617. Mél. VIII, 240

Mme. Veaugois: Fanny et le pêcheur. Conte créole de la Guyane. Rtrad. pop. XII, 229 sl.
Rybář osvobodil ze zajetí obrova milovanou dívku, která jím dříve opovrhovala.

Hry divadelní, loutkové a p.

Малинка А.: Къ исторіи народнаго театра. Эоб. 1897 IV, 37—56.
Otištěna vánoční hra zapsaná v Něžině a připojeny dějiny lidových her divadelních jak po stránce obsahové, tak po stránce scénické.

Peszke J. Dr.: Urywki dawnej szopki Kaliskiej. Wła 1897, 1—7.
Úvodem popis populárního divadla kališského, kostýmů figurek; potom otisk celého představení s příslušnými poznámkami.

J. J. Ammann: Volksschauspiele aus dem Böhmerwalde. Gesammelt, wissenschaftlich untersucht und herausgegeben von —. I. Theil. (Beiträge zur deutsch-böhmischen Volkskunde, geleitet von Prof. Ad. Hauffen, II, 1.) Prag, s. XII + 187, 8°.
Ref. ZsVVk VIII, 233. Zs. deutsch Alt. 42. Anz. 301 sl

J. W. Bruinier: Untersuchungen zur Entwickelungsgeschichte des Volksschauspiels von Dr. Faust. Zs. f. deutsche Philol. XXX, 324—359.

F. A. Mayer: Zur Geschichte des Volksschauspiels Dr. Faust. Die Zeit. 1897 13. března, č. 128.

Erich Schmidt: Volksschauspiele aus Tirol. Don Juan und Faust. Archiv f. d. Studium der neueren Sprachen XCVIII, 241—280.

A. Richel: Zur Geschichte des Puppentheaters in Deutschland im XVIII. Jahrh. Zs. d. Aach. Geschichtsv. XIX, 1, 142—146.

L. Dietel: Ein Weihnachtsspiel im Erzgebirge. Erzgebirgsztg. XVII, 277 sl.

J. Krauss: Ein Weihnachtsspiel aus dem Erzgebirge. Erzgebirgsztg. XVIII (4).

Reiterer Karl: Volksschauspiele im Ennsthale ZföVk 1897, 61—63.

A. Schlossar: Volkstümliche Oster- und Weihnachtsspiele. Bl. f. lit. Unterh. 1897 (20).

M. Urban: Das Passionsspiel der Stadt Plan. Mitt. deutsch. Gesch. Böhmen. XXXV,
Dva texty z r. 1766 a 1770.

P. Bartusch: Die Feier des Gregoriusfestes an der Annaberger Lateinschule des XVI Jahrh. Mitt. d. Ges. f. deutsche Erziehgsgesch. VII, 3, 46—58.

A. Pandler: Gregoriusspiel in Böhmisch Kamnitz. Mitt. d. nordböhm. Excurs. Clubs. XIX, 42—44, 61.

F. Mach: Ein Volksspiel am Totensontage in der Saazer Gegend. Mitt. Gesch. deutsch. Böhmen XXXVI, 253 sl.

Přísloví.

Materka Ant.: Staročeské průpovědi. S titulních listů pečetních knih horních. Č. sp. př. st. č. 1897. 123—125.

P. V.: Príslovia, výrazy, miestny hovor z Velkeho Bysterca (Orava). Slov. Pohľ. XVII,

Sochán Pavel: Príslovia, idiomatické výrazy v Lopašove (Nitra). ib. XVII, 489—500.

314—316.

Adolf Petr Záturecký: Slovenská přísloví, pořekadla a úsloví. V Praze 1897. Nákladem České Akademie. VI + 389 str.

Rec. ЖМНПр. 1898 янв, str. 108 sl. (Iv. Francev). Národop. Sb. čsl. III, 103 sl. Č. mus. fil. IV, 238 sl.

Estreicher Stanisław: Kilka przyczynków do paremjografji polskiej. Wła XI, 112—118, 343—351, 537—543. Další dodatek ještě t. str. 800.

Довнаръ-Запольскій М.: Сборникъ польскихъ пословицъ XVIII ст. ЭОб. 1897 I. 158—163.

Otisk abecedního seznamu polských přísloví sebraných Petrem Čarnyšem v XVIII století. Celkem 160 přísloví.

Е. А. Ляцкій: Нѣсколько замѣчаній къ вопросу о пословицахъ и поговоркахъ I—V, Изв. Отд. рус. яз. и слов. Имп Ак. Н. II, 1897, 745 sl. Též ve zvláštním otisku str. 39.

И. Е. Тимошенко: Литературные первоисточники и прототипы трехъ сотъ русскихъ пословицъ и поговорокъ. Кіевъ 1897, str. XXV + 170.

O obou studiích srv. pojednání V. N. Pertce ЖМНр. 1898 май, 104 sl.

Urbas Wilhelm: Sprichwörter der Slowenen. ZsÖVk 1897, 334 - 342.

М. К. Цѣпенковъ: Пословици Отъ Прилѣпъ. Сб. мин. кн. XIV, odd. 3, str. 136 – 157.

Christian Hauser: Sprüche und sprichwörtliche Redensarten aus Paznaun. ZsVVk VII, 199—202.

Z Tyrolska.

Plaut M.: Deutsches Land und Volk im Volksmunde. Eine Sammlung von Sprichwörtern, Sprüchen und Redensarten als Beitrag zur Kunde des Deutschen Landes und Volkes. Breslau, Ferdinand Hirt 1897, str. 120.

Ref. Globus 1897, 34 (Rich. Andree), Bl. pommer. Vk, V, 144.

Sammlung sinnreicher jüdisch-deutscher Sprüchwörter. Budapest 1897. Im Selbstverlag des Herausgebers. Czettel und Deutsch. Budapest. — 8°, 30 str.

Ref. Urquell NF I, 320, 355.

Benjamin Benczer: Sprichwörter galizischer Juden. Urquell NF I, 14 sl.

Benno: Judendeutsche Sprichwörter und Redensarten. (Aus Mähren.) ib. NF I, 271 sl.

A. Mittelmann: Judendeutsche Sprichwörter (aus Galizien). Urquell NF I, 273 sl.

J. Ehrlich: Judendeutsche Sprichwörter und Redensarten. Urquell NF I, 172 sl.

P.: Judendeutsche Sprichwörter und Redensarten. Urquell NF I. 49 sl.

Eduard Kulke: Judendeutsche Sprichwörter aus Mähren Böhmen und Ungarn. Urquell NF I, 119 sl.

Ernault: Dictons et proverbes bretons I, II, III, IV. Mél. VIII 86, 116, 139, 164.

R. M. Lacuve: Proverbes Poitevins. R. trad. pop. XII, 105 sl.

J. Cornu: Zweihundert altspanische Sprichwörter. (Festschrif zum VIII allgemeinen deutschen Neuphilologentage, herausgegeben von J. Schipper, Wien, Leipzig, Braumüller.)

A. M., Joseph Passy: Spaniolische Sprichwörter. (Aus Tatar Bazardžyk in Ost.-Rumelien, Philippopel.) Urquell NF I, 84 sl., 204 sl.

Ν. Γ. Πολίτης: *Δημώσεις παροιμίαι ἐν μεσαιωνικοῖς ἑλληνικοῖς ποιήμασι* [*Ἀπόστασμα ἐκ τῆς Ἐπετηρίδος τοῦ Παρνασσοῦ*] Atheny 1896. 17 s. 8°.

Ref. Deutsche Litztg. 1898, 703.

Heinrich v. Wlislocki: Sprichwörter moslimischer Zigeuner. Urquell NF I, 251 sl.

Kunt L. Tallquist: Arabische Sprichwörter und Spiele. Leipzig 1897, 8°.
Rec. R. trad. pop. XIII, 286 sl. (René Basset.)

Ehmann: Sprichwörter und bildliche Ausdrücke der Japanischen Sprache. (Supplement der »Mitteilungen der Deutschen Gesellschaft für Natur- und Völkerkunde Ostasiens«.) Tokio 1897, str. 48, 8°.
Ref. ZsVVk VIII, 234 sl.

Hádanky.

Wasilewski L.: Zagadki białoruskie (Materyjały antropol.-archeol. i etnogr. II, odd. 2, str. 5 – 13.

Гяуровъ: Гатанки. Отъ Драмско, с. Плѣвне. Сб. мин., кн. XIV, odd. 3, str. 158—159.

A. Brunk: Volksrätsel aus Pommern. Urquell NF I, 209 - 212.

Týž: Pommersche Volksrätsel. Bl. pommer Vk. V, 168 sl., 184 sl.

Christian Hauser: Rätsel aus Paznaun. ZsVVk VII, 197—199.
Z Tyrolska.

Richard Wossidlo: Meklenburgische Volksüberlieferungen. I. Rätsel. Wismar 1897, 8°, str. XXIV + 372.
Ref. ZsVVk VII, 213 sl, Urquell NF I, 179 sl. Globus 1897, 229 sl. Deutsche Litztg. 1897, 851 sl. Bl. pommer. Vk. V, 143 sl. Alemannia XXV, 190 sl. Jahresber. germann. Phil. IX, 169.
Obsahuje 2141 hádanek s hojnými literárními odkazy.

Colson J.: Enigmes populaires. Problèmes facétieux. Wallonia Liège. 1897, č. 9, str. 135—136.

Pitrè Giuseppe: Indovinelli, Dubbi, Sciogli lingua del popolo Siciliano, raccolti ed illustrati e preceduti da uno studio sull' indovinello Torino-Palermo. 1897 (Bibliotheca delle tradizioni populari Siciliane vol. XX), str. CCIX + 469, 8°.
Ref. ZsVVk VII, 333 sl. (K. Weinhold »Keiner, der sich mit dem Volksräthsel beschäftigt, darf Pitrè's Indovinelli del Popolo Siciliano unbeachtet lassen«.) Rtrad. pop. XII, 506 (P. S. považuje spis za nejdůležitější ze všech věnovaných studiu hádanek.) Urquell NF I, 286 sl. Flkl. IX, 258 sl.

Arthur Gorovei: Devinettes populaires des Roumains. Rtrad. pop. XII, str. 22 sl.

Artur Gorovei: Cimiliturile Romînilor. Šezătoarea IV, 33 – 112.
»Hádanky rumunské«. První část úplné sbírky hádanek; seřazena abecedně dle obsahu Acul-(Jehla)-Femeea măritată (Vdaná žena). V poznámkách odkazuje se na podobné hádanky u jiných národů, najmě romanských, hojnou měrou; nejbližší, slovanské sbírky, pro Rumuny nejdůležitější, nebyly asi přístupny.

Mandl S. Dr.: Volkswitz in Talmud und Midrasch. Urquell 301—304.

Jiné různé.

Hošek Ignác: O poměru jazyka písní národních k místnímu nářečí Praha 1897. Rozpravy Česk. Akad. VI. ročník, tř. III, č. 4, str. 23. Ref. LF XXV, 157 Arch f. slav. Phil. XX, 442.

Vyhlídal J. P.: Modlitbičky slezských dětí. ČL VII 54—56. (Srv. ČL VI, 472.)

Gonet Szymon: Język polski w wojsku. Lud 1897. 78—80.
Otištěna vojenská píseň v žargonu vojenském.

Týž: Wyrazy i zwroty żolnierskie. Ibd. 80–81.

Týž: Szczegóły z gwary ludowej. Ibd. 138—140.

Jagić V. Dr: Vorläufige Berichte der Balkan-Commission. I. Ueber Dialektforschung auf der Balkanhalbinsel, nach den Mittheilungen der Herren Prof. Dr. L. Miletić in Sofia, Dr. M. von Rešetar in Wien und Dr. J. Aranza in Spalato, zusammengestellt vom W. M. Hofrath... Anzeiger der phil.-hist. Cl. der Wiener Akad. d. Wissensch. 1897, Nr. XXIII.

Ref. L. Fil. XXIV, 469.

P. Aleksander Hoffer: Zlato i druge rude v travničkom Kotaru. 1. Narodne riječi kamenja i rudača. Glasnik zemaljskog muzeja u B. i H., 1897 str. 411 - 423.

Jireček Const. Dr.: Das christliche Element in der topographischen Nomenclatur der Balkanländer. (Sitzungsberichte der kais. Akademie der Wissenschaften in Wien, philosophisch-historische Classe. Bd. CXXXIV). SA 8°, 98 st.

Ref. Archiv f. slav. Philologie XX 473–476 (Vondrák). Български Прегледъ г. IV, кн. VII, 98 109). Летопис Матице Српске, кн. 194, 1898, св. II, 158–166. Дело, IV, 1897. 519—525.

Totéž v blh. překladě **Ст. Аргировъ**: Християнския елементъ въ топографическата номенклатура на Балканскитѣ земи. (Периодическо Списание. Год. XI, кн. LV—LVI. str. 223—269.)

Т. Г. Ецовъ: Клетви и благословки. Отъ Велесъ. Сб. мин. XIV. odd. 3, str. 159—176.

С. Ю. Зелинскій: О заговорахъ. Сборн. Харьковскаго истор.-филолог. Общества, X, 1897.

Ref. Kieв. Старина 1898, январь, 28 sl.

А. И. Яцимирскій: Отреченныя молитвы и коледарникъ. Изв. отд. русск. яз. и слов.- Имп. Акад. Н. II, 356 sl. z rkp. z 1. poh. XVIII. stol.

В. В. Качановскій: молитва съ апокрифическими чертами „отъ злаго (вредоноснаго) дождя“. Изв. отд. русск. яз. и слов. II, 608 slov.

Otto Heilig: Eine Auswahl altdeutscher Segen. Aus Heidelberger Handschriften verõffentlicht von —. Alemannia XXV, III seš., 1898, str. 262–8.

Proti očím a zimnici.

Týž: Spielrufe. Urquell 1897, 169–178.

В. Н. Добровольскій: О Дорогобужскихъ мѣщанахъ и ихъ шубрейскомъ или кубрацкомъ языкѣ. Изв. отд русск. яз и слов. Имп. Акад. Н. II, 320—352 k tomu dodatek ještě str. 1140.

П. Я.: Матеріалы для словаря условнаго языка („Масовскій“ языкъ одоевскихъ торговцевъ). ЭОб. 1897, III, str. 152—155.

Drzażdzyński Stanisław: Słowiańskie nazwy miejscowości na Szląsku pruskim. Powiat Głubczycki. Wła XI, 119—133.

Pokrač. z Wła X, 630 sl., srv. Archiv f. slav. Phil. XIX, 288 sl.

May Martin: Sind die fremdartigen Ortsnamen in der Provinz Brandenburg und in Ostdeutschland slavisch oder germanisch? Frankfurt a. M. 1897. v. 8°. 31. s.

Ref. Öst. Litbl, 1898, 596 (naprosto odsuzuje).

Mátyás Karol Dr.: Ludowe nazwy miejscowe w powiecie Brseskim v Galicyi (Ciąg dalszy). VIII. Gmina Brzesko. IX. Gmina Brzezowiec. X. Gmina Dąbrówka morska. XI. Gmina Dembno. XII. Gmina Dołęga. Lud III, 329—346.

Týž: Przezwiska ludowe w powiatach tarnobrzeskim, niskim i brzeskim w Galicji. Wła 1897, 14—32, 672 - 715. (Pozn. k Wła X, 725 sl.)

Sbírka dokladů pro přezdívky k 187 jménům (i s dodatky k 292 jm.).

M. Kniażewicz: Nazwy zwierząt domowych z końca w. XVII. Wła XI, 351 sl.

Šašelj J: Iz belokranjskega besednega zaklada (Dom in Svet X, 1897, str. 158, 159, 192, 543, 544).

Petar Kuničić: Za hrvatsko ime. Vienac 1897, str. 690 sl.

Dokazuje, že jméno »Hrvat, hrvatske« není vymyšleno.

F. Musoni: Il nomi locali e l'elemente slavo in Friuli. (Riv geogr. ital. IV, seš. 1—3.) Viz Krusekopf, die Localnamen und das slav. Element in Friaul. (Beilage zur Allg. Zeitung, 1897, str. 224.)

Mulabdić Edhem: Iz narodne frazeologije (Nada III, 1897, str. 437).

Th. Hjelmqvist: Petter, Per och Pelle. Några svenska personnamn in öfverförd betydelse (Fråu filologiska föreningen i Lund. Språkliga uppsatser. Lund 1897. str. 61—86.

Vyličuje se, jak se jména Petr užívá v nejrozmanitějších významech v prostonárodních říkadlech, příslovích atd.

Ref. Archiv f. d. Studium d. neu. Spr. CI, str. 157.

G. Mărculescu, M. Lupescu: Frămîntărĭ de limbă. Šezătoarea IV, 227 sl.

Cvičení v lámání jazyka, jako naše »strč prst skrz krk« a pod.

Hudba, nápěvy, tance, nástroje hudební a p.

Grymbergowa Zofya: Melodye niektórych pieśni ludowych. Lud III, 121—135.

Windakiewiczowa Helena: Rhytmika ludowej muzyki polskiej. Wła 1897, 716—737.

Л. Куба: Тоналноститѣ въ българскитѣ напѣви. Сб. мин. кн. XIV (1897), str. 641—665.

К. Маханъ: Малко хореография из Ломско и Видинско. Български Прегледъ, год. IV, кн VII, str. 39—47.

Д. Пакъ: Национална музика. ib. год. IV, кн. II, str. 102—107.

Colson O.: P. van Damme. Vieilles danses. Vallonia 1897, V, č 10, str. 154—158. (Obsahuje tyto harmonisované tance: 1. L' Allemande 2. L'amoureuse. 3. Si passi-pid. 4. Maclotte 5. Vive Maclotte.)

Mittelmann A: Zwei jüdische Hochzeitsmelodien aus Galizien. I. Bei Begrüssung der Brauteltern. II. Bei Begrüssung der Brautmutter. Urquell 1897, 175 sl.

И. Н. Юркинъ: Чувашскія національныя пляски. Извѣстія общ. Археол. Ист. и Этн гр. Казан. Унив. XIV, str. 97—100.

В. А. Мошковъ: Матеріалы для характеристики музыкальнаго творчества инородцевъ Волжско-Камскаго края. II мелодіи ногайскихъ и оренбург. татаръ. ib., 265—291

С. Г. Рыбаковъ: Музыка и пѣсни уральскихъ мусульманъ съ очеркомъ ихъ быта. — 204 мелодіи съ текстами и русскимъ переводомъ. — Характеристики музыкантовъ и очерки путешествія. — Два приложенія. Съ картою Уфимской и Оренбургской губерній и съ портретамъ башкира музыкатъ. Спб. 1897 (Записки Импер. Акад Наукъ. — Mémoires VIII-e série, по истор.-филолог. отдѣл T, II No. 2)

Ref. ЖСт. 1897, str. 470—473.

Совковъ Г. А.: Военный пѣсенникъ, заключающій въ себѣ три ста военныхъ пѣсенъ. Пятисотлѣтній юбилей русской артиллеріи (1389—1889). Moskva 1898.

Brinton: American stringed musical instruments, The American Antiquarian 1897 č. 1.

Dittrich: Beiträge zur Kenntniss der Japanischen Musik. Mittheil. der deut. Ges. für Natur und Völker-Kunde Ostasiens in Tokio. Tokio 1897.

Úplnosti bibliografické nebylo lze dosíci, neboť nejsou nám zde přístupné všecky časopisy ethnografické.

Vzpomínky.

Emanuel Kovář.

Ztráta nad mnohou jinou bolestná stihla dne 14. července 1898 vědu českou úmrtím dra. Emanuela Kováře, které z řad jejích pěstitelů vyrvalo jím jednoho z nejpilnějších a nejpovolanějších dříve, než bylo mu možno plnou měrou rozvíti síly svoje. Na hrob jeho hodila by se dokonale slova položená na známém náhrobku vídeňském:

»Smrt pohřbila zde bohatý poklad,
avšak ještě krásnější naděje.«

Pohřbeny jsou v něm naděje, které zesnulý sám kladl v život a které nahraditi mu měly strádání a obtíže, s nimiž tak vytrvale dovedl bojovati, pohřbeny jsou v něm naděje, které vzbuzovala pro budoucnost posavadní bohatá činnost jeho vědecká. Společnost Národopisná zvláště těžce stižena byla předčasnou touto smrtí: ztrácí v Em. Kováři bedlivého tajemníka a pilného spolupracovníka tohoto Sborníku, ztrácí v něm vzácného pracovníka na vědeckém poli, kterému její práce a snahy jsou věnovány.

Život Kovářův vnějšímu pozorovateli jeví se dosti prostým. Narodil se dne 11. ledna 1861 ve Vlašími z rodičů nemajetných, studoval gymnasium v Benešově a v Praze, pak na pražské universitě moderní filologii a jazykozpyt. R. 1883 se stal doktorem filosofie, r. 1886 docentem obecného jazykozpytu na téže universitě. V těchto letech — z části již jsa docentem — navštěvoval i na fakultě lékařské předměty a cvičení, pokud byla na prospěch jeho vlastnímu oboru; všímal si zde hlavně fysiologické a pathologické stránky všeho, co souvisí s mluvením. R. 1889—1890 podpora vládní umožnila mu pobýti na universitě lipské a berlínské, kde obíral se studiemi jazykozpytnými a národopisnými. V r. 1891—1896 byl generálním tajemníkem výkonného výboru Národopisné Výstavy Českoslovanské a po té až do smrti tajemníkem Národopisné Spol. Čsl. Při tom ovšem stále vykonával i povinnosti učitelské na universitě, až do zimy r. 1897/8, ve které rozmohla se u něho choroba, která ukázala se chorobou smrtelnou, tak že přiměla jej vyžádati si delší dovolenou.

Krátký život Kovářův byl bojem, který bohužel tak často u našich lidí se opakuje, bojem ducha povolaného k činnosti nad všednost daleko vynikající s nesnázemi všedního života. Byl to život nejdříve chudého studenta, potom chudého učence, který mimo skrovnou podporu, jíž jako docentu dostávalo se mu od státu (a o niž každým rokem bylo mu žádati znova) v potřebách svých a své rodiny odkázán byl na nestálé prameny výživy. Pilné péro jeho, pak v posledních letech činnost jeho při Výstavě a Společnosti byly těmito prameny; prameny chudé, jako skoro všechen náš život národní. Smutný konflikt vyšších cílů a všedních potřeb vymstil se na Kováři měrou vrchovatou. Starosti všední nedovolovaly mu, aby všechny síly věnoval jen akademickému úřadu a jeho povinnostem, a následek toho byl, že hubená léta docentská protáhla se u něho měrou i u nás řídkou; a když po návrhu fakulty měl konečně jmenován býti professorem, stihla jej smrt dříve, než tak mohlo se státi. Bojem byl život Kovářův, bojem bylo i volné jeho umírání. Již v letě r. 1897 stěžoval si pisateli těchto řádek častěji na rozličné obtíže při zažívání, kterých nemohl se zbýti; na zimu objevilo se zákeřné onemocnění žláz, které po dlouhé trapné nemoci skončilo se smrtí. Ale duch Kovářův zůstal čilým do posledních dnů, a péro jeho pilným, dokud bolesti tělesné neučinily mu nemožným psáti. V této době dokončil a dal vytisknouti největší a nejdůležitější svoje dílo literární »O původě lidské mluvy«, pracoval mimo ně literárně zejména o článcích pro »Českou Revui« (v poslední době, kdy tělo umdlévalo, s plnou svěžestí duševní je aspoň diktoval) a při tom myslil i mluvil o novém díle vědeckém, ke kterému jeho mnohostranné vědění jej zvláště činilo povolaným, o podrobném řešení otázky po pravlasti kmene indoevropského na základě fakt jazykových i národopisných a lidopisných. Mělo to býti provedení myšlénky naznačené v článku »Původ Slovanů a otázka indoevropská«, uveřejněném v Č. Rev. I., 448—461, hledajícím pravlast onu v krajích baltských.

Činnost Kovářova, srovnáme-li ji s krátkým jeho žitím, a s obtížemi, jaké mu bylo překonávati, překvapuje bohatostí a mnohostranností. Mnohostrannost jeho zdávala se mnohým i přílišnou, blížící se rozptylování sil. Ale právě poslední jeho spis »O původě lidské mluvy« ukázal, že mnohostrannost vědění Kovářova byla by mohla přinésti hojné ovoce v řešení úloh, které přímo předpokládají širokou průpravu vědeckou.

Původně obíral se Em. Kovář za studií universitních filologií moderní, zvláště romanskou. Plodem těchto studií jest zejména stať »Podoby některé básní Kollárových s Petrarkou a Dantem« v List. fil. XI. (1884). Při tom již za universitních studií obíral se srovnavacím jazykozpytem indoevropským i jazykozpytem obecným. To byl také obor, který vlastně si obral původně za obor, když se odhodlal věnovati se dráze akademické. Vedle přednášek akademických dal a našel hojně poučení v literatuře jazykozpytné.

O podrobných studiích v oboru jazykův indoevropských svědčí řada prací, z části samostatných, z části kriticky přehlížejících výsledky badání cizího a poučujících o něm čtenářstvo české. Zvláště otázky o praehistorii kmene indoevropského jej zajímaly; věnoval jim články »Jazykozpyt a pravěk národů indoevropských, náčrtek podle O. Schradera«, »Výklady o rodokmenu jazykův indoevropských«, »Jazykozpyt a předhistorické užívání kovů, podle O. Schradera« (v List. fil. XI., 1884), »O pravlasti národův indoevropských« (Osvěta 1886). Závažnou prací sem slušející je krátká stať »O pravlasti národův indoevropských« v I. roč. Živy (1891). Zde s určitostí hájí mínění, se kterým o něco později zejména H. Hirt vystoupil, a které dnes nalézá tolik zastanců: dle něho národy indoevropské nejsou ve svém celku přímými dědici jednotného útvaru národového, nýbrž byly již v době t. zv. prajazykové konglomerátem živlů velmi různorodých, který dále šířil se z veliké míry i assimilováním kmenů cizích, nepříbuzných. Zmínili jsme se již o článku »Původ Slovanů« v I. roč. Č. Revue, ve kterém nalézáme výmluvné svědectví, jak úsilovně i později Kovář se obíral tímto zamilovaným svým thematem. — Čistě jazykozpytného obsahu je referující článek »O stupňování« v List. fil. XIV. (1887).

I jednotlivými jazyky indoevropskými samými se Kovář podrobně obíral. Máme od něho některé práce věnované literatuře staroindické — překlady »Z Hymnů Rgvédských« v Zl. Praze 1888 (společnou prací s Vrchlickým), »Indické pohádky sbírky Moudré Naučení« (Hitópadésas, v Hustopeči 1887), referující stať »Dramatická literatura starých Indů« v Květech 1889 — významu ovšem podřízenějšího. Významnější jest jeho »Nákres mluvnice starobulharské« (v Praze, s. a.), shrnující výklady jazykozpytu srovnavacího o jazycích slovanských v stručný přehled. »Česká mluvnice« (v Praze 1889—90) byla prvním pokusem, výsledky badání Gebauerova o jazyce českém přizpůsobiti potřebě školní. Koncem let osmdesátých zanášel se Kovář i myšlénkou, památky pruského jazyka vydati s užitím všeho, co jazykozpyt poskytl od vydání Nesselmannova (1845) k jeho objasnění (v posledních letech mezera tato byla vyplněna jinými, zejména vydáním E. Bernekerovým r. 1896).

Obor, který Kovářovi vyměřen byl, když se habilitoval r. 1886 na učení pražském, jazykozpyt obecný, byl z části obmezením původního jeho úmyslu, ale vyhovoval jeho způsobu práce, které neslo se spíše k otázkám rázu obecnějšího, k základům duševním i tělesným mluvy lidské, než ku podrobným záhadám jazykovým. Prací sem spadajících napsal Kovář před habilitací a v prvních letech svého učitelství akademického celou řadu; patří sem stati »O poměru grammatiky, logiky a psychologie« v Athen. II. (1885), »O zákonech ve vývoji mluvy« (Škola a Život XXXI., 1885), »O škole mladogrammatické« (v Praze 1885, ve Sbírce předn. a rozpr.), »O řeči dětské« (Paedagogium IX., 1887), »O fonetice« (Listy fil. XV., 1888); souborný výklad o základních pojmech jazykozpytu vydal Kovář pod názvem

»Uvedení do mluvnice« v čas. Škola a Život XXXV. (1889), potom o sobě v Praze 1891. Se stanoviště obecného jazykozpytu vykládal Kovář zvláštní zjevy jazykové v statích »Věty bezpodmětné« (Athen. I., 1884), »Über die Bedeutung des possessivischen Pronomen für die Ausdrucksweise des substantivischen Attributes (Věstník král. Č. Spol. N. 1885, pak Ztsch. f. Völkerpsych, 1886), »O určitých a neurčitých přídavných jménech« (Listy fil. XIII., 1886). Poučení českého čtenáře o pokrocích jazykozpytu věnovány jsou stati »Hlavní prameny studia jazykozpytného« (Athen. II., 1885), »Nástin dějin jazykozpytu« (Paed. VIII., 1886), »O novějších dějinách fonetiky« (Listy filol. XV., 1888).

Pracemi vyjmenovanými právě není vystiženo vše, co Kovář v době, o které právě mluvíme, napsal. Bylo by přidati ještě hojně článků větších i menších, napsaných pro Ottův Slovník Naučný, článků na mnoze nepodepsaných v rozličných pražských časopisech, politických i belletristických, a j. Mezi těmito pracemi našlo by se hojně statí obsahu nejazykozpytného, zvl. národopisného (na př. i »Starožitnosti yukatanské« v Květech X., 1888); zejména národy žijící v poměrech primitivních počínaly zajímati mysl Kovářovu; ale hlavní váhu asi do r. 1890 kladl Kovář na studia jazykozpytná, a jim věnovány jsou skoro všechny jeho práce rozměrnější a propracovanější. Kovář stojí v nich na stanovišti moderního jazykozpytu, vycházeje ze zásad t. zv. mladogrammatických, které v době, kdy počíná se jeho činnost literární, ovšem nebyly ani tak prohloubeny ani tak skoro vůbec uznávány jako dnes. Také akademická čtení jeho svědčí o převaze studií jazykozpytných v této době; mimo čtení o Ethnologii v letním běhu 1887, ve kterém Kovář počal činnost akademickou, nalezáme v seznamech přednášek české university v letech osmdesátých při jmeně Kovářově vesměs themata jazykozpytná (Všeobecná mluvnice, Základní pojmy grammatické, Jazykový obraz Evropy. O příbuzenství jazyků slovanských, Roztřídění jazykovědy, Uvedení do jazykozpytu, Výklady z biologických základů řeči, Slované a Indoevropané, Pathologie řeči).

Kdo se stýkal s Kovářem v těchto letech, ví, kterak stále více a více poutaly jeho pozornost i vědy ostatní, týkající se člověka jakožto individua i jakožto člena společnosti v nejširším smysle slova. Jazyk stával se Kováři nenáhle jednou z vlastností člověka, jisté lidské společnosti, které všechny stejnou měrou zasluhují býti studovány. Důležitým mezníkem v této příčině jest pobyt Kovářův v Lipsku a v Berlíně r. 1889—90. Akademické přednášky anthropologické a ethnologické a bohaté sbírky a prameny ke studiu těchto věd, o jaké v městech jmenovaných tak hojnou měrou jest postaráno, byly patrně mocnou pružinou, která pevně připoutala mysl Kovářovu k těmto studiím. K tomu přistoupilo, že brzy po návratu Kovářově do Prahy počaly se přípravy k Národopisné Výstavě. Kovář stal se jedním z nejhorlivějších šířitelů myšlénky, která tak krásné ovoce přinesla a stal se r. 1891 i generálním sekretářem Výstavy. Jest ještě v živé paměti, jak horlivou činnost na prospěch Výstavy Kovář rozvinul. Cesty po zemích československých, po kterých přednáškami i osobním stykem šířil porozumění pro účely Výstavy, přípravy vlastní k Výstavě, prohlubování programmu jejího, získávání látky výstavné a přerůzné práce ostatní s Výstavou spojené zabíraly skoro všechen čas, který zbýval mu vedle povinností akademických. Obsah čtení akademických od zim. běhu 1890/1, kterým Kovář po návratě z Němec zase začal činnost učitelskou ua universitě, sám svědčí, jak rozšířil se obor jeho myšlení: z docenta obecného jazykozpytu stal se — bez úředního rozšíření veniae legendi — docent obecného jazykozpytu a národopisu. Jazykozpytu vlastnímu v době od r. 1890/1 do smrti Kovářovy věnována čtení O původě řeči, Vybrané části jazykového vývoje, Základy skladby, Jazykozpyt, Čtení z jazykozpytu, Dějiny jazykozpytu, O všeobecné filologii, Vybrané části ze všeobecné mluvnice, O rodě a čísle jmen, Základy jazykozpytu, Fonetické prvky mluvy; asi stejnou měrou hledí Kovář při tom k národopisu a k vědám příbuzným (O mythologii, Jazyk a národ, Náboženství různých národů, Pravěk Indoevropanů, Mythologie kmenů amerických, O lidovědě, Národopis, Národopisné čtení, Pomocné vědy jazykozpytu, Národopis, jeho vývoj a úkoly) V literární činnosti Kovářově látky jazykozpytné skoro mizí, až na spis poslední, o kterém zvláště promluvíme — unum at leonem. Ovšem činnost tato po dobu příprav k Výstavě a Výstavu samu z příčin přirozených skoro zaniká (bylo by zde uvésti jedinou obsažnější práci »Nástin dějin ethnologie«, Athen. VIII., 1891), mimo práce literární, které souvisí s výstavou samotnou (jmenujeme zde zejména obsažné Zprávy o činnosti výboru NVČ., pak Kovářův podíl na velikém spise o NVČ.): teprv po Výstavě a po dokončení prací s ní spojených, na samém sklonku žití Kovářova, bývalá horlivost Kovářova objevuje se znovu v plné síle i pracemi literárními, obsaženými jednak v tomto Sborníku, jednak v České Revui, jednak v Slovníku Naučném. Uvádíme zejména stati »Národopis a úkoly NSČ.« a »Přehled dějin folkloristiky« v I. roč. Sborníku, »Z nejnovější literatury o národnosti«, »Počátek rodiny a sociálního vývoje«, »Původ Slovanů a otázka indoevropská«, Socialismus a jeho nejnovější idey« v I. roč. Č. Revue, článek »Jazykozpyt« v Ottově Slovníku.

Nejdůležitější spis Kovářův jest a bohužel jím i zůstane spis málem posmrtný »O původě lidské mluvy« (v Praze 1898). Nemůže býti úkolem naším zde, podrobněji vykládati o obsahu a významu tohoto spisu — čtenáře, který spisu samého nezná, odkazuji na zprávu uveřejněnou v srpnovém čísle I. roč. Č. Revue. Spis tento jest nejvýmluvnějším svědectvím, jak Kovář prohloubil vědění svoje a soud svůj v oborech vědy, kterými se obíral, v jak organický celek výsledky jejich v duševní jeho práci byly sloučeny. Spis »O původě lidské mluvy« je souborem poučení, které dle mínění jeho původce plyne z výsledků jazykozpytu a vědění o člověku vůbec pro rozřešení staré záhady, které jest věnován. Jeho veliký význam v řadě spisů stejného účelu zakládá se právě na mnohostrannosti vědění a myšlení Kovářova: soulad, v jakém vystupují zde různé vědy, kterým sluší slovo v otázce o původě a vývoji mluvy lidské, znamenitě se odstiňuje od úplné nebo částečné jednostrannosti spisů jiných, v nichž vždy vystupuje v popředí buď jazykozpytec, nebo psycholog, přírodozpytec, ethnolog, odkázaný v jiných stránkách vědění úplně nebo z veliké části na myšlení cizí. A spis tento je spolu nejvýmluvnějším svědectvím ztráty, která stihla vědu úmrtím Kovářovým právě v době, kdy začínala mu vlastní žeň z půdy tak pracně, pečlivě a při vší mnohostrannosti tak jednotně připravené. *Josef Zubatý.*

Karel Plischke.

Dne 20. února 1899 zemřel Dr. K. Plischke, professor českoslovanské obchodní akademie a člen Rady Národopisného Musea Československého v stáří 36 let.

Život mladého našeho přítele a spolupracovníka nevykazuje sice žádných větších rozběhů, ale památka na něho zůstane všem v milé paměti, a všichni upřímně jsme litovali náhlého přervání všech nadějí, jež jsme v něj kdy skládali.

Dr. K. Plischke byl celou duší oddán studiím a zájmům ethnologie. Nepatřil sice mezi ty, kteří mnoho píšou, ale mezi ty, již mnoho vědí. Také nepojímal studium národopisu v tom úzkém u nás tak obvyklém smyslu deskriptivním, nýbrž měl cíle i východiska vyšší a to snad bylo také hlavní příčinou, že se s jménem jeho setkáváme sice řídčeji v časopisech a sbornících literárně národopisných, ale za to vždy tam, kde se jednalo o dobrou radu a pomoc, kde se jednalo o to, aby jakékoliv podniky národovědné postaveny byli na stanovisko vyšší, vědečtější. Sám jsem se častěji obdivovával sečtělosti a klidným, jasným úsudkům, které občas v různých otázkách pronášel.

V tomto směru byl také předem činný při Národopisné výstavě Československé a potom při Národopisném Museu, ochotně dávaje k disposici svoje zkušenosti nabyté studiem musejí zahraničných a pilným studiem literatury. Tato jeho stránka vědecká, spolu s přímou, šlechetnou povahou, činila jej všeobecně milým a váženým. Dr. Plischke šel vždy jen s těmi, kteří chtěli věci dobré a prospěšné, ať v životě soukromém nebo v podnicích národních.

Dr. K. Plischke narodil se 23. listopadu r. 1862 v Brandýse nad Labem; vystudovav gymnasia v Chrudimi a Plzni, a universitu v Praze, kdež r. 1885 promován byl na doktora filosofie, věnoval se předem studiu zeměpisu a ethnologie v příslušných ústavech a musejích v Gothě, Strassburgu, Leydenu, Amsterodamě, Londýně a ve Vídni. R. 1891 vrátil se do Prahy a věnoval síly své od r. 1893 Národopisné výstavě Československé a Museu Národopisnému, a Ottovu Slovníku Naučnému, kde řídil zeměpisné a národopisné oddělení. R. 1896 stal se provisorním professorem československé obchodní Akademie, a v úřadě tom život dokonal. *L. Niederle.*

Ivan Kunšič.

1874—1899.

Ve květu mládí krutým osudem byl nám vyrván velice nadějný učeň slovanské filologie. Vědě této oddal se se vším žárem mladistvé své duše, aby jí úplně se mohl věnovati, opustil těsné kopky theologického semináře, nelekaje se odporu rodiny své, nelekaje se strastí, kteréž očekávaly studenta, zbaveného všechněch prostředků.

Narodil se r. 1874 ve vesnici Gorje nad Bledským jezerem z rodičů velice chudých. Studoval gymnasium v Lublani a již tu protloukal se kondicemi, nemaje žádných podpor z domova. Absolvovav gymnasium, r. 1895 vstoupil dle přání rodiny své do semináře Celoveckého, ale po roce již opustil jej, aby se mohl věnovati zcela studiu filologie slovanské. Lublaňský spolek pro podporu studentů slíbil mu měsíční podporu 10 zl. a tak vydal se Kunšič do světa, a sice do Prahy. Kunšič silně agitoval pro návštěvu našich českých vysokých škol se strany jihoslovanských studentů. Již r. 1895 vydal se do Prahy na Národopisnou výstavu, pozván byv od prof. dra Chodounského, který se s ním byl v letě t. r. na jednom výletě po horní Krajině seznámil. V prof. Chodounském nalezl vzácného, otcovského přítele. Pobyl u nás v Praze dvě léta a na zimní semestr 1898/99 vydal se na universitu Vídeňskou, aby se u prof. V. Jagiće zdokonalil ve své vědě. Jako student měl účastenství na životě studentském, zvláště na žurnalistických podnicích jihoslov. studenstva, ale více věnoval se vědě: pracoval na etymologickém slovníku slovanských místních jmen v zemích alpských, podporován byv od hr. Jana Harracha, některé drobnější příspěvky vytiskl také v Lublaňském archeolog. věstníku. V naší musejní bibliothece sbíral korrespondenci slovinských učenců s našimi českými, sestavil a upravil zvláštní jich sbírku, kterou přijala matice Slovinská. Přispíval také do našeho Národopisného Sborníka, do bibliografického oddílu výpisky z jihoslovanské literatury národopisné z r. 1897 a 1898.

Opravňoval k velkým nadějím, naděje ty shrouceny. *J. Polívka.*

OBSAH.

Články:

Strana
Ant. Šolta: Psané knížky modlící. (Pokračování.) 3
Dr. Ladislav Haškovec a dr. J. Matiegka: Příspěvek k anthropologii obyvatelstva země České 20
Vlasta Havelková: Plachty koutní. Obušky 29
J. Peisker: Slovo o zádruze 38
Matouš Václavek: Moravské Valašsko v písemnictví českém i cizím. (Doplňky.) 110
Jaroslav Vlček: Rukopisný sborník Josefa Bláhy, přirozeného veršovce a spisovatele 115

Posudky a zprávy:

J. Polívka: Етнографичний Збирник 130
— Lud białoruski na Rusi litewskiej 138
— Всеволодъ Миллеръ Очерки русской народной словесности 147
— Српске народне приповиjетке и загонетке 149
— Сборникъ материаловъ для описанія мѣстностей и племенъ Кавказа XXII. . . 150
— Comment naissent les mythes 151
— Aus dem Fichtegebirge 152
— Livländisches Sagenbuch 154
— Bergische Sagen 154
— Sagen, Gebräuche und Sprichwörter des Allgäus 155
J. Zubatý: Kr. Baron et H. Wissendorff. Chansons nationales lataviennes . . . 158

J. Polívka: Tradicionalní, ústní literatura lidová na r. 1897 160

Vzpomínky:

Emanuel Kovář 188
Karel Plischke 193
Ivan Kunšič 194

Věstník Národopisného Musea Českoslovanského.

Oprava:

Na str. 49., řádek 12. shora čti: Leč později za dob tureckých, veliké kuće nebyly vzácností; do nedávna zachovala se residua a Novaković atd.

SVAZEK ŠESTÝ.

NÁRODOPISNÝ SBORNÍK

ČESKOSLOVANSKÝ.

VYDÁVÁ

NÁRODOPISNÁ SPOLEČNOST ČESKOSLOVANSKÁ

A

NÁRODOPISNÉ MUSEUM ČESKOSLOVANSKÉ.

REDAKTOR

JIŘÍ POLÍVKA.

REDAKČNÍ KOMITET:

ADOLF ČERNÝ, A. KRAUS, J. MÁCHAL, J. MATIEGKA, L. NIEDERLE,
FR. PASTRNEK, J. ZUBATÝ.

586

V PRAZE 1900.

NÁKLADEM VLASTNÍM. — TISKL ALOIS WIESNER.

Nordské museum a Skansen ve Stokholmě.

Již od první chvíle, ve které se počalo jednati o Národopisné výstavě československé a jejích trvalých důsledcích, přál jsem sobě uviděti stokholmské museum národopisné, založené roku 1873, a zvláště jeho součástku, Skansen, otevřenou r. 1891. Vedla mne k tomu touha poznat obě ty vzorné instituce národopisné, získati podněty z hotové jinde skutečnosti ku národopisným pracím našim — a konečně i porovnati prozatímné výsledky naše i cesty, které k nim vedly, s tím, co již po čtvrt století bylo provedeno od Švédů a dočkalo se uznání ostatního světa kulturního.

Ale teprve letos r. 1899 bylo mi lze uskutečniti dávné přání. Vybral jsem se k vůli tomu z Dánska do Stokholmu, kdež několik dní jsem věnoval skoro výhradně hlavnímu účelu cesty své. Osobní názor, vyžádané ústní poučení a literatura, pokud mně byla přístupna, jsou podkladem této práce.

Pohnutky, které mne vedly do Stokholmu, obsahují v sobě zároveň důvody, pro které výsledky svého pozorování ukládám v Národopisném Sborníku Československém, ačkoliv předmět sám sebou do oboru světa československého přímo nenáleží. —

1. Nordiska Museet.

S jistým napnutím kráčel jsem ve Stokholmě ulicí králové — Drottninggatan — k číslu 71, A a C, v němž dle údajů tištěného průvodce nalezti jsem měl první část Nordského musea. Věděl jsem, že světoznámý ústav nemá posud budovy vlastní, nýbrž se nalézá v několika různých staveních a místnostech. Ale došed čísla 71 A stanul jsem předce poněkud překvapen. Uviděl jsem se před úzkým nízkým a pouze přízemním pavillonkem bývalého sadu. Průčelí do ulice měřilo sotva několik kroků. Nevěda, jsem-li na pravém místě, šel jsem o něco dále a došel druhého rovněž podélného pavillonku, souběžného s prvým — čísla 71 C. Jsem tedy předce na místě. I vrátím se ku staveníčku prvému a zahlédnu na něm skutečně nápis »Nordiska Museet«. Vstoupím.

V úzké předsíňce vítá mne Dalarnka v malebném národním kroji, vydávající vstupenky. V malé místnosti na levo vidím různé předměty všeho druhu. Jsou to věci na prodej ve prospěch musea. V podobné komůrce na pravo něco předhistorických nálezů kamenných, bronzových a železných. Zajímavější nad tyto věci, jichž celé spousty byl jsem nedlouho před tím viděl zvláště v Kodani, jsou mi na dveřích dva dřevěné pilířky, ozdobené řezbou. Pocházejí ze Skon a dle ukazatele z počátku věku XVII. Stěny předsíňky samy zdobily se lidovými malbami, v šíři plátna nad sebou běžícími. Ty u mne ze všeho ostatního vzbudily prozatím největší interess.

Vkročiv odtud do následující podélné místnosti poznávám se konečně na počátku skutečného a soustavně upraveného musea. Nápis oznamuje, že tu viděti předměty ze Skon, Blekingu, Hal, Västergöt a Söderman — z nejjižnějších částí Švédska; připojená mapa vyznačuje celé toto území. Po levé části podélné síně jsou vnitřky a jednotlivé figuriny, na pravé u oken malé nízké skříně s drobnými předměty, — po stěnách až ke stropu množství předmětů jiných. Vše jest soustavně uspořádáno.

Vnitřky představují světnice z krajiny ingelské ve Skonech, z Hal a Wingåkeru v Södermanech. Vnitřky jsou veskrze zařízeny nádobím a nářadím původním i výbornými figurinami a to s přesností vzornou. Jedinou vadou jest, že pro nedostatek světla odjinud jsou vnitřky s jedné strany otevřeny, tak že chybí čtvrtá stěna. V prvém vnitřku stojí figuriny z konce věku XVIII., ve třetím z r. 1820. Ale v každé této světnici jsou figuriny seskupeny v určitou scenu, čímž nabývají živosti. — Před světnicemi stojí figuriny selského děvčete z Blekingu a žnečky z Herrestadu ve Skonech.

Předmětů drobných i větších, jakých užíval a užívá selský lid v jižní oblasti Švédska, buď sám je vyráběje nebo zakoupiv od řemeslníků a továren, jsou v této i všech následujících místnostech celé spousty. Nelze mi je všechny uváděti ani názvy, tím méně je popisovati. Bylo by k tomu třeba celé knihy a proto nutno uvésti jen některé předměty nejzajímavější. Ve všem ostatním odkazuji k literatuře, níže uvedené. —

Viděti tu ze Skon obecní desku (byastock) z Knislingu z r. 1774, na níž zaznamenány dvorce a jich majitelé, přestupnice (knäflingar), podélné ozdobně řezané laťky, na nichž představení zaznamenávali přestupky vesnického řádu obecního, skleněná hladítka (žehlíky) na jemné prádlo (jakých užívají i u nás barvíři na leštění obarvené látky), oběžnou palici (ringklubba) z r. 1751, která se při úmrtí královu posýlala po domech a byla nařízením, že mají jednotlivci jíti do kostela ku zvonění všemi zvony; stříbrné řešetní čili mřížové kříže, svíeny, různé stolní nádobí z pálené hlíny, velký ozdobný nůž, šperky a j

Z Blekingu jsou tu kříže proti duchům (ellakors), chránící zároveň před učarováním, obecní roh (byahorn), kterým představení svolávali obecní hromadu, křížky se zavěšenými třemi plíšky ve způsobě mísek (tato ozdoba vyskytuje se vůbec velice často na švédských šperkách a zvláště na křížkách; na jednom jsem jich viděl 12 kousků). Z Hal tu jsou palice posílané po staveních ku svolání obecní hromady, býkovce s olověnými kuličkami na obranu a do pračky, hliněné mísy na jídla s vyřezávanými žertovnými nápisy, mísy o čtyřech uchách (snipaskålar), z kterých jedli lžicemi kořalku, paprskovité lahvice (strålaflaska); z Västergöt nože s vyřezávanou střenkou, jichž se užívalo při tkaní stuh, velmi ozdobné hlavice přeslic (rockhufvud), dřevěné zámky, dřevěné nádobky k pití a j.

Nad okny ke stropu zavěšeno jest množství železných křížů náhrobních, umělé práce zámečnické a kovářské, v oknech stojí různé nádobí a náčiní, po stěnách ukázky různých tkaniv ze Skon.

V následující místnosti viděti předměty z Västergöt a Östergöt, malé truhlice, podobné kufříkům s vyřezávanými víky a stěnami, nádobí k pití, různé náčiní a nádoby, koňské postroje, šperky, okrasy, výbavu nevěst, různé čepce a zajímavé kalendářnice, podlouhlé to čtyrstranné hole, do kterých vřezány značky celoročního kalendáře.

Místnost šestá chová předměty ze Små a z Ö, šperky z věku 17. a 18., z nichž nejoriginelnější jest lístková přeska, (löfvaspännet), srdcovitý to štítek nahoře s korunkou nebo jí podobnou ozdůbkou, a kolem dokola ověšený vzpomenutými již malými místičkami (lístky). Z nádob jest zajímavý dřevěný »veselý korbílek« (koppa lustig). Jest o 10 silných dužinách, nahoře výřezy od sebe oddělených, tak že každá jednotlivá z nich se může přiložiti k ústům. Pod těmito polokruhovými výřezy jsou výřezy druhé, kterými tekutina ihned vytekla, když nádoba příliš k ústům se nahnula. Všechny dužiny jsou provrtány, ale pouze u jediné jde otvor až ke dnu nádoby, kdežto ostatní navrtány jen na slepo. Kdo neznal onen otvor, kterým jediným se mohlo píti, nejen že nedostal ani krůpěje tekutiny do úst, nýbrž nahýbaje korbílek, pravidlem se polil a sloužil ostatním k žertu. Odtud také pojmenování nádoby. Podobného způsobu jsou i jiné hliněné nádoby k pití (gycklestop).

Dále jest tady a jinde spousta dovedně, leckdy i mistrně vyřezávaných mandlovaček, prkénka na chytání štěnic, postroje na potah, myslivecké výzbroje na vlky, kolovraty, obecní buben ke svolávání vesničanův a m. j.

V sedmém pokoji jsou předměty ze Små, Got, Hal, Bohuslänu a Dals. Hlavní pozornost poutají různé věci k zažehnávání různých nemocí, ku hledání pokladů a jiným podobným funkcím nadpřirozeným. Pokoj osmý má opět předměty ze Skon, tkaniva, stříbrné ozdoby, kříže proti duchům atd.

Skoro ve všech místnostech nalezají se bonader — z počátku již zmíněné tapety plátěné nebo lepenkové s neumělými »lidovými« malbami scen biblických a jiných. Jsou z konce minulého a počátku nynějšího věku XIX. Vynikají roztomilou naivností, zvláště krojovou. Jako druhdy i největší malíři italského cinquecenta míchali ve svých biblických obrazech staré kroje s moderními tehdá italskými, tak zde švédští malíři vesničtí kráčeli podobnou cestou: malovali lidi scen biblických skoro veskrze v krojích rokokových, renesančních a nejvíce i direktorských a empirových. Samson na př. trhající tlamu lva, vykonává tento bohatýrský skutek v barevném fraku a světlých inexpressiblích! — Scena běží za scenou bez zvláštního oddělování, starý zákon za novým — a jen při bedlivém pozorování možno seznati, kde který výjev končí a jiný začíná.

Vedle těchto malovaných viděti také obrazy tkané (nití modrou a bílou), různé tkaniny vzorkové a něco výšivek.

Běžných předmětů domácnosti jest tu vesměs počet veliký a všechno jest dobře a vhodně srovnáno, třeba že malé místnosti pro svou nedostatečnost dělaly — kromě vnitřků — více dojem skladiště nežli musea. —

Prohlednuv sobě s interessem a potěšením stále rostoucím celý pavillonek, věnovaný veskrze znázornění života vesnického lidu švédského, spěchal jsem do blízkého pavillonku druhého. Ale tam mne pozdravily zavřené dvéře. Vrátím se do prvého. Ale na moji otázku dáno mi na srozuměnou, že sbírky ve druhém pavillonu více vystaveny nejsou, nýbrž že byly částečně přenešeny jinam, zvláště na Skansen, a částečně i do skladišť, návštěvě nepřístupných.

Nezbývalo mi tedy leč pročísti katalog z r. 1889 (novějšího není) a poučiti se z něho, jaké sbírky tam bývaly. Seznal jsem, že to byly nejprve vesnické předměty čudské, zhotovené ponejvíce z kůry březové, ze které se robilo nejen domácí nádobí, boty a střevíce, nýbrž i — tkaniva. Mimo ty bývaly tu kroje, šperky, rybářské náčiní a nödbröd — chleb z kůry smrkové, kteréhosi lišejníku, semen a jiných přírodnin v době hladu dobrých, jen ne z obilí. — Dále zde byly kroje a nářadí švédských kolonistů v Estech a Livonech, něco řezeb severoněmeckých, sbírka vyřezávaných mandlovaček a jiných předmětův dánských a šlesvických, figuriny krojů z těchto zemí, několik modelů dánských selských statků, dále předměty z Nor, Lap a Grön — vnitřky, obrazy, výšivky, kameny, ku kterým se Laponci modlili, modelky a loutky zhotovené od Eskimův, výšivky, bubínky čarodějův, saně, kocábky, stavy, bedny, nádobí atd.

Jedna vstupenka — koupil jsem si všechny hned najednou — mne odkazovala do námořnického a farmaceutického oddělení Nordského musea v téže třídě královéé: illustrovaný průvodce udával číslo domu 68, ale vskutku jsou sbírky v č. 88. Oddíl farmaceutický pak vůbec byl zavřen. Z toho, co bylo přístupno, viděl jsem oddíl námořnický (mezi jinými předměty votivní lodičky z kostelů), zbraně a jiné staré památky, mnoho cechovních památek a hlavně žerdí s figurkami svatých nahoře a leckde s německým označením (i ve Švédsku vládlo dlouho německé cechovnictví), fríský pokoj nábytkem zařízený, sbírku řezeb a tkalcovský stav z r. 1720, o kterém jde pověsť, že prý to byl první hollandský stav ve Švédsku. — Oddělení lékárnické sestává prý z lékárny z konce věku XVIII., cestovní lékárny kterési princezny z r. 1797, z lékárnických nádob z Norska, Dánska, Finska a Německa, vyobrazení atd.

Touto částí musea poněkud méně uspokojen odebral jsem se do č. 79. téže třídy, kterýžto dům činžovní spojený ještě se sousedním č. 77. slouží skoro celý účelům musea. Z místností tří pater byly přístupny tou dobou patro prvé a druhé, kdežto třetí bylo uzavřeno.

V prvních čtyřech pokojích prvého patra viděti opět předměty bývalých cechův: schránky, pečetidla, poháry, mistrovské kusy, listy za vyučenou a tovaryšské, korouhve, oltáříky, odznaky, štíty herberků a j., v 5. pokoji vzorky různých švédských tisků a úppsálského prof. Bercha »Theatrum oeconomico-mechanicum«, sloužící názornému vyučování, konečně — ceny, jichž dobyl nordský spolek veslařský v Curychu! Šestý pokoj slouží za skladiště. Sedmým vstupujeme do »oddělení vyšších stavů«, jak je katalog výslovně nazývá. V té místnosti se nalezají různé předměty kamenné i kovové, v 8. a 9. pokoji lité, tepané a tlačené práce měděné, mosazné a cínové, a to všeho druhu od knoflíků až ku koňským postrojům, velkým a vysokým měděným nádobám, v 10. předměty z kutého železa — celé dveře se železným kováním z 13.—14. věku, kříže náhrobní, zámky, vývěsné štíty, troudníky atd. — v 11. fayence, porcelán a sklo (mísy s vyobrazeními krajin, architektur a scen z počátku věku XIX. k zapuštění do desek stolních) ve 12. práce hrnčířské, (kachle z r. 1644 a kolem 1690), pískovcový portál starého domu stokholmského, v 13. středověký nábytek a řezby (dřevěná křtitelnice ze 13. věku s řezbou sceny z Eddy, dřevěné norské portály kostelní, gotické almary), ve 14. nábytek renessanční a dřevěné nádoby k pití, konvice, překrásná postel celá, po vrchu bohatě vyřezávaná, v 15. nábytek barokový, v 16. rokokový, v 17. nábytek a předměty ve slohu doby Ludvíka XVI., jejž ve Švédsku zovou slohem Gustavovým, v 18. a 19. nábytek a věci empirové, ve 20. a 21. nářadí, nádobí a náčiní kuchyňské, kolovrátky a ve 22. a 23. bohatý oddíl předmětův kostelních i vůbec církevních.

V druhém patře umístěny jsou v 1. pokoji předměty dopravní (nosítka, sedla, postroje koňské s různými památkami dynastickými), ve 2. tkaniny, umělé i prosté výšivky, stříbrné šperky, drahokamy, silhouetty, miniatury, ve 3. kroje věku XVII. a XVIII., králem Gustavem III. stanovený »švédský kroj národní«, podobizny osob té doby, obrazy krojů vůbec počínajíc XIII. stoletím, karty atd. Ve 4. pokoji baví kulturní drobnůstky — pečetě, řády skutečné i kotillonové, tomboly, předměty kultu židovského, v 5. nalezneš hudební nástroje, varhany ze XVII. věku s německým nápisem, kolovrátek rokokový, norské hudební nástroje venkovské, v 6. zbraně a uniformy s postavou krále Karla XII., v 8. lovecké náčiní k honbě na vlky, v 9. nástroje bývalého práva útrpného s postavou trestance v těžkých okovech, vyobrazení, jak kolem se trhalo tělo, točené proti ostnům kola, v 10. předměty poštovnictví, celnictví a hasičství, v 11., 12. a 13. (»oddělení historické«) podobizny a památky slavných mužů a králů švédských a dánských.

Z těchto »vyšších stavů« a »historie« bezděky padá na člověka jistá únava: i každé museum jiné má mnoho věcí podobných, ježto umělecké řemeslo, umění a moda po celém kontinentu vyráběly každé doby věci sobě velmi podobné. Ale únava mizí opět tím okamžikem, kterým od »vyšších stavů« švédských a vůbec severských sestoupíme do následujícího vesnického oddělení norského, nalezajícího se ve 12 pokojích dalších.

Jaká to spousta dřevěného nádobí a řezeb fantastických nás pozdravuje! Oko neví, kde stanouti, kde se upnouti! Od jednoho předmětu těká ke druhému, třetímu a ke stům ostatních, rádo by všude prodlelo a opět v téže chvíli vše ostatní vidělo, duch si přeje ihned se vyznati v těch tisícerých motivech, o nichž neví, má-li původ jejich hledati ve staré kultuře domácí, či v umění románském, či docela orientálním. Dojem z fantastickych řezeb zvyšuje se ještě pohledem na sta nádob stolních a jiných, na různá náčiní, selské nástroje hudební, saně, koňské duhy, nářadí, sloupy, pilastry, zbraně, křesla z jednoho kusu kmene vyrobená, koše, talíře, mísy, lžice, mandlovačky — vše to buď v přirozené barvě dřeva, nebo pomalováno neb aspoň s různobarevnými rýhami řezeb. Zdá se tu, cokoliv měl a má obyvatel Norska — a připojeného v toto oddělení Islandu — ve své domácnosti ze dřeva, že všechno musilo a musí býti ozdobováno řezbou a malbou. Bohatství našich českoslovanských výšivek jeví se na skandinavském severu bohatstvím dřevěných řezeb — a jest-li že v oddělení švédském vzbuzovala oprávněný obdiv jemnost řezeb, tady v oddělení norském působí přímý úžas jejich fantastická originelnost. Něco podobného neviděti nikde jinde — zde otvírá se oku nový svět ornamentu lidového, zachovaného v lidu z dávných století, kdy Norsko se poprvé obeznámilo s uměním jihu románského a východního a kdy arci také svým vlastním vkusem své věci originelně zdobilo. Nejeden ornament jest i týž, s jakým se jinde potkáváme na bronzových a železných předmětech předhistorických. —

Drobných předmětů jsou i tady opět celé spousty, větších, velkých a největších zajímavé ukázky. Ku věcem ze dřeva druží se předměty kovové, hliněné a skleněné, světské i církevní, figuriny krojův a mnohé jiné věci, jež nelze do podrobna vypočítávati. —

Litoval jsem velice, že třetí patro domu bylo uzavřeno. Nalezalyť se tam dle katalogu vesnické předměty a skupiny ze Švédska z Dalarny, světnice z Rättwicku se skupinou kolem zemřelého děvčátka, skupiny postav z Mory a Orsy, předměty z Upp, Västman, Söderman a Närke, Wärmu, tři pokoje pracovní, archiv a knihovna. Ale i největší část těchto předmětů byla přenesena na Skansen k zařízení venkovských stavení tam zbudovaných. Jiné prozatím se chovají v místnostech uzavřených sloužících za skladiště. Zvláště předmětův z Dalarny (Dalekarlie) jest prý tam velký počet a mezi nimi mnohé originelní. Tak na př. různé a zajímavé druhy rabuší (vrubovek) na způsob těch, které u nás ještě leckdes v malých pivovarech se vyskytují, jen že tyto švédské jsou mnohem obsažnější a složitější. Desky nebo hole (bykladdar — obecní denníky, rotkaflar — okresní válce, rotbräde — okresní deska a j.) rozděleny jsou na malá pole, jichž každé označeno jest »domovním znamením« — známkou čísla a obsahuje vruby nebo čísly na př. zapsaný počet prací vykonaných z toho kterého čísla ve prospěch obecní, nebo povinnosti platební, nebo (sågsticka) účet o řezaných na pile kládách a prknech. Dále tu jsou obecní palice, kozí palice (posílaná tomu, kdo měl pásti dobytek) s nápisem »Dnes máš, chlape, kozy pásti«, sněhová palice s nápisem: »Ven na kom« (sníh po cestách vyhazovati), modlička s nápisem: »V neděli budeš míti« (ve svém stavení) »modlení a školu«, pastevčí fujary z březové kůry, dudy a j. Mnohé nápisy jsou provedeny ještě runami, ačkoliv předměty vznikly teprve koncem věku osmnáctého nebo počátkem devatenáctého.

Ve světnici rättwické jest dojemná skupina »Poslední lůžko děvčátka«; dále tam viděti runové kalendáře až z věku XVI., bidla k věšení šatů a plachet s prastarými řezbami, koše z březové kůry, ve kterých děti byly nošeny ke křtu, lidové obrazy ze života biblického a dalarnského, figuriny děvčat z Österåkeru, kroje z různých farností, dalarnské kroje a tkaniva s pestrými vzorky a barvami, nádoby k pití, upplandské přístroje přízné a tkací, bohatě vyřezávané, brusle z rozpoltěných zvířecích kostí (isläggar) a četné šperky, domácí nádobí z březové kůry a m. j. —

Ten jest obsah Nordského musea. Úžasný jest v něm počet a to namnoze skvostných památek, znázorňujících život a práce nejen lidu vesnického nýbrž i městského, šlechtického a dvorského všech dob, ze kterých bylo možno nějaký předmět získati. Vidoucímu ohromné bohatství nakupených tu věcí bylo mně až úzko při vzpomínce, že by jedinou zlou hodinou mohlo všechno to býti zničeno. Neboť všechny ty sbírky uloženy jsou dosud jen v obyčejných staveních, v nichž nebezpečenství ohně jest ohromné. Viděti sice po museu sem a tam přístroje k hašení — ale co by zpomohly ty, kdyby zuřivý živel se dostal do vnitra domů! Bez pomoci by tu všechno lehlo popelem. —

2. Skansen.

Dojem ze sbírek Nordského musea byl u mne veliký. Ale ještě vzrosti měrou netušenou, když jsem poznal druhou součástku Nordského musea, Skansen a byl v něm 26. a 27. července přítomen jeho slavnostem.

Co jest Skansen*)? Skansen jest znázornění života lidu nordského nejen předměty, jichž v domácnosti užíval a dosud užívá, jak je chová museum nordské, nýbrž i jeho skutečnými staveními, jeho jednotlivci a celou přírodou, ve které lid živ jest — nerosty, bylinstvem a zvířenou jeho zemí. Jest tedy Skansen, — »friluftmuseet«, »museum ve volné přírodě« — přímo ideálem musejního ústavu národopisného.

Žádné theoretické výklady nepodaly by ten určitý a plastický pojem o Skansenu, jaký vzejde jeho popisem a výčtem jeho součástek. Proto se dávám hned do něho. —

Překrásný Stokholm (o kráse jeho neměl jsem před tím ani přibližně potuchy, dokud jsem město samo nespatřil) rozkládá se na několika poloostrovech a ostrovech (holmech), z nichž jeden býval královskou oborou; do dnes po ní se jmenuje Djurgården. Od zrušení obory určen byl ostrov takměř v celém svém velikém rozsahu k zábavám hlavního města. Na jeho části jihovýchodní jest také několik těch velikých zábavních zahrad a budov, jaké právě jen na severu jsou obvyklé. Za to skalnaté návrší severovýchodní se svou vrchní planinou zařízeno jest za ono »vzdušné museum« severské, rozkládající se na ploše 23 hektarů (230.003□ *m*). Vchodů do něho vede pět; každý představuje dřevěnou branku nordského tvaru a jest opatřen turniketem. Vstoupíme tím, který se nalezá v levo od norské budovy Biologického musea, a u samého letního divadla djurgårdského, a dáme se vyvézti na hořejší planinu krátkou ozubenou dražkou.

Vystouplé z vozu pozdravuje jakási zvonice. Zamíříme k ní a vidíme nízkou věž, pevně z trámů sroubenou a po stranách nijak nezabedněnou. Nad přízemkem je střecha, ze středu věže na všechny strany ven vystupují, — nad kterou se zdvihá první patro a nad tím kryt věže. Tvoří jej nejprve přilbovitá část, nad tou čtyrstranný výběžek nese cibulovitou

---

*) Jméno samo jest místní historické. Na jedné části stokholmského Djurgårdenu (obory) stávaly druhdy na skalnatém návrší malé hradby, »šance«, *skansen*, zřízené soudruhy kteréhosi švédského prince. Po těch zůstalo místu pojmenování i když hradby zanikly. —

část a nad ní masivný jehlanec. Obě střechy jsou pokryty krátkým tlustým šindelem. Dřevěné schody vedou uvnitř k malým zvonům a ku krásné vyhlídce na Stokholm. — Zvonice jest věrně provedena po svém vzoru v Håsjö v Jemtech a zove se odtud »Håsjöstapeln«.

Od zvonice vidíme jakési stany a skálu, po které lezou parohatí sobi. Spěcháme tam a poznáme ku svému milému překvapení, že jsme se ocítli v lapské osadě s několika letními stany a zimními boudami, zařízenými úplně dle skutečnosti a opatřenými nejen figurinami, nýbrž v jednom stanu i celou živoucí lapskou rodinou, skládající se z rodičů a dvou nebo tří dětí. Vystupující kouř z jiné boudy, štěkající psi u jiného stanu a malé stádo statných sobů, kráčejících po ohražené skalnaté půdě a vystupujících až nahoru na skálu, dovršuje illusi, že snad jsme se octli v některém cípu skutečných Lap. —

Poblíže této mistrně provedené osady lapské jest malý zděný baráček z jižního Švédska s nejprimitivnějším vnitřním zařízením, opodál s prasečím chlívkem a několik kroků odtud uhlířská chatrč a bouda a ohniště dělníkův v lese (nying).

Na cestě k lapské osadě viděli jsme vězenskou kládu; vracejíce se k ní, zpozorujeme, že na blízku jest vesnický hřbitůvek se železnými a jinými kříži náhrobními, působícími tady dvojnásobnou dojemností. A v samém jeho sousedství malá obora s přítulnými daňky.

Ještě jednou si prohledneme exotickou nám lapskou osadu, za níž jsou vztyčeny dva runovníky, vysoké to kameny s runami, jež marně snažíme se rozluštit. Jdeme dále k rybníku s hojným vodním ptactvem a k malému nízkému stavenéčku, ne mnoho vyššímu než bývají u nás pazderny; připadá nám jako pravá perníková chaloupka.

Jest to Morastugan, dřevěné stavení z Mory (nad jezerem Siljanem), přenesené sem z jeho bývalého místa, tak jak tam stávalo, a zařízené uvnitř vším domácím nábytkem a potřebami, jakých v tamní krajině se užívá, od mísky a pleny až k hodinářskému stolci pracovnímu, s figurinou muže hodináře, k »hojtačce« u postele a masivnému krbu. Živá figurina hlídačky Dalarnky sedící ve vedlejší komůrce doplňuje znamenitě celou domácnost. Světnice stropu nemá: kryta jest hned střechou, v níž zasazené okénko vpouští do vnitř o něco více světla, než by ho dodati mohla nepatrná okenéčka u stolku hodinářova a nade dveřmi.

Opodál stavenéčka kyne nám venku »máje« se skřipavou korouhvičkou, velikou ale uschlou již kytkou z chvoje a květin a na příčním dřívku s figurkami u větru se pohybující. Stojí blíže »Orsastuganu« — ještě menšího stavenéčka než byl Morastugan. Jest to »hackstuga« — chatrč či spíše jen bouda k hotovení brusů a brousků, přenesena sem z nedalekého sousedství Mory, z Orsy. Venku u ní postaveny jsou dvě figuriny muže a ženy z téhož místa.

Nepoměrně větší — a naší zvyklosti bližší — jest opodál stojící dřevěné stavení z farnosti kyrkhultské z Blekingu, Kyrkhultstugan. To se vykazuje již i větši délkou i prvním patrem jedné své části. Má předsíň, dvě velké světnice (v jedné dvojitý krb), pak druhou předsíň a komoru, ve které na stavu pracuje »živá figurina« vzorkové látky. Celé zařízení bytu jest vzorné a svrchovaně interessantní. Neradi se loučíme s tímto obydlím ale ještě mnohem více překvapeni jsme, když projdeme kouskem lesa a vstoupíme do dřevěného domu, jenž se vykazuje celým zařízením z konce věku XVII. Jest to Laxbrostugan — dům z Laxbro ve Västmannech — stavení zámožných zemanů, přenesené sem opět, jako již uvedená, z místa původního s celým to překrásným zařízením, kteréž nad to mnohými vhodnými předměty bylo doplněno. V síni možno na vyvěšeném seznamu čísti jmena majitelů stavení od věku XVII. až do naší doby, ve které poslední jeho majitel prodejem je postoupil Skansenu.

Zcela na blízku jest zahradní pavillonek (lusthus) Em. Svedenborga z věku XVIII. v němž tento učenec a později blouznivec-theolog měl nejvíce svých »zjevení«. Tady viděl Hospodina, nebesa, peklo a celé řady duchův, tady vítal zemřelé a rozmlouval s nimi a tady sepisoval výroky všech těch zjevů a skládal je později ve svou novou soustavu náboženskou. Pavillonek se vykazuje rovněž původním nábytkem.

Z metafysického ovzduší pavillonku ocítneme se, kráčejíce opět lesem, za chvíli na nejreálnější půdě vesnického statku z Oktorpu v Halech, Oktorpsgården, obsahujícího ve svých nízkých trámových stěnách všechno, čím důkladný selský statek švédský se vykazuje, od stavení obytného až k celé řadě stájí a stájiček a celého mrtvého i živého fundu instruktu. Také tento statek byl ze svého původniho místa sem přenesen a za dozoru i prací prvotního majitele tady zřízen opět tak, jak stával ve své domovině. Arci nesmíme si představovati, že rozsahem se rovná našim selským statkům. Jest to opět stavení nizoučké, uzavírající čtyrhranný poměrně prostorný dvůr — člověk by rukou hnedle dosáhl hřebenu střechy. Z našeho českého statku východního — nebo turnovského nebo hanáckého v naší vesnici československé takovýchto hallandských statečků švédských by se mohlo zrobit aspoň pět — a ještě by zůstalo něco materiálu na šestý. — Celé zařízení jest v něm opět vzorné: viděti tady úplnou skutečnost, celý originál, přenesený i se zvířaty ze vzdálené krajiny a obývaný i lidmi onoho kraje.

Oktorpsgården leží tak jako Svedenborgův pavillonek na východní straně Skansenu. Kráčejíce odtud lesem a směrem západním dostanem se nejprve k ohradě srnčí a dále k ohradě losův, těchto žiraf severu. Ohrada jest již u samé horní planiny Skansenu, v jejíž středu se nalézá zmíněný již rybník. Na levo vidíme ještě jedno dřevěné stavení z Hertu farnosti bollnäské v Helsinglandu, Bollnässtugan; pochází ze XVII., vnitřní jeho zařízení z první poloviny XVIII. věku. Jest opět nízké ale dlouhé, a jako u všech ostatních — a ve Švédsku vůbec — tak i zde komíny nad střechu jdoucí jsou vysoké. A opět jest zařízeno uvnitř do všech podrobností.

Za bolnäským stavením jest poštovní domeček (posthus), před nímž stojí několik starých vozů poštovních. — A již jsme zase v lesíku a před námi se vynoří několik starých jemtských salaší s ohništěm, lehárnou a mléčnou komorou — a o několik kroků dále stavení, k němuž dychtivě spěcháme. Zdáť se nám, že to jest buď kopie nebo aspoň jakýsi zcela podobný druh statku čičmanského z naší československé vesnice: stavení čtyrhranné u výši prvního patra s pavlačí kolkolem jdoucí a podobnou střechou jak u statku čičmanského. Staneme u něho. V pravdě podobnost velká. Ale není to statek, jest to jen fatbur — srub, jehož vzor pocházející z prastarých dob, stojí v Björkviku v Ostrogothech, a jemuž podobných jest mnoho po celém Švédsku. Ba i mnohé naše sruby jsou tak zdělány. Proti malým stavením obytným i hospodářským, jež jsme dosud na Skansenu poznali, překvapuje fatbur svými poměrně velikými rozměry. Viděti hned, že originál nepatří sedláku nýbrž majiteli kteréhosi panství.

Obcházíme na srubu po pavlači, pozorujeme stavení, těšíme se i krásnou vyhlídkou — a najednou utkví oko ve směru, odkud jsme přišli. Vidíme tam vysokou věž dřevěnou. Jest to táž, u které jsme stanuli, přišedše do Skansenu? Nikoliv. Tam ta jest dle plánu na severozápadu, kdežto ta zde na nejdelším cípu jihovýchodu. Tedy nazpět — zdáť se býti ještě zajímavější nežli prvá. A vskutku tomu tak. Sroubena z kulatých kmenů a čtyrhranných trámů nemá zase žádných stěn, které by ji na venek celou kryly: trámy její stojí tu pouze jako kostra, do které zevšad možno vstoupiti. Pouze vnitřní schodiště jest zabedněno a podobně galerie nahoře na věži 34 metrů vysoké kolkolem běžící. Střecha jest podobného tvaru jako u zvonice první, jenže u této schází pod jehlancem cibulovitý podklad; místo něho hledí ven jen kostra trámové lucerny mezi jehlancem a oblejší střechou přílbovou. Všechny trámy i střecha pobity jsou velmi krátkým a velmi silným šindelem, vypadajícím jak šupiny obrovského ještěra.

A když jsme již na cestě zpáteční, zajdeme si až na protější — severovýchodní cíp Skansena; neboť tam uvidíme jedno z nejzajímavějších stavení — Eskimåhydda, chalupu Eskymův. Vystavena dole ve svahu skalnatého návrší skansenského, k jehož největším skvostům patří, napodobena jest dle skutečného baráku eskymského s největší věrností: do nejbližšího okolí jejího a na zeď její vsazeny byly i jednotlivé bylinky, v krajinách Eskymův v letě rostoucí. —

Z předsíně do světnice nutno tmavou chodbičkou lézti skoro po čtyrech — a nízká světnice měřící sotva několik čtverečních metrů a krytá střechou místo stropu sloužila v domovině Eskymův za ložnici 14 lidem! Jinde za našich dob by mohla sloužiti nanejvýše za sklípek nebo za vězení, nebo za chlév. I tento barák vykazuje arci všechno původní zařízení. —

Ubírajíce se k chatě Eskymův přišli jsme ke »krušné hoře« — malmberget — na níž viděti ukázky rud a kamene ze švédských dolů a lomů. A jako tuto seskupeny jsou nerosty, tvořící zemi švédskou, tak na jiném místě blíže »strážnice« — vaktstuga, jak administrativní stavení Skansenu se nazývá — zasety a zasázeny jsou všechny živné rostliny švédské. Půda Skansenu v celém svém rozsahu a stromoví všeho druhu i množství rostlin na ní rostoucích podávají obraz kamenitého — kromě Skon — Švédska. A aby nechyběla ani zvířena Švédska a Norska o to postaráno jest způsobem až překvapujícím.

Takořka po celém Skansenu upraveny jsou — leckde velikým nákladem — ohrady a vysoké, široké i menší klece se skalisky, stromy a jinými útulky čtvernožců a ptactva, v nichž viděti možno snad celou zvířenu švédsko-norského severu. Od bílého a hnědého medvěda, soba, losa, vlka, modré lišky a rodiny tulení, pro kterou ve skále vytesána jest zvláštní ohražená nádržka, od královského orla lesů a páva zámeckých dvorů až k bílé myšce, konopce, pěnkavě, křepelce a roztomilým psům eskymským jest tu usazeno a pečlivě opatrováno všechno, co chová sever domácího ve svých lesích, pláních a lidských příbytcích od péra a chlupu. I ty krysy a myši pobíhají tu kolem stavení a ve staveních, sice jako hosté nezvaní, ale rozhodně sem patřící. Jedinou koncesí mládeži učiněnou — do ostatní pečlivě zachovávané soustavy nepatřící — jsou klece s papoušky. — K zamezení nedorozumění výslovně budiž připomenuto, že všichni ti čtvernožci a ptáci chovají se v klecích živi. — Vodní ptactvo plove po rybníce uprostřed hoření planiny založeném, nebo se batolí po jeho březích a »obětním ostrůvku« (offerholm), pojmenovaného dle buď skutečného nebo domnělého starého obětního kamene zde postaveného. —

Vidíme-li k tomu všemu dozorkyně, číšnice, asi 30 dětí a některé dělníky v krojích národních a celou řadu jiných zaměstnaných lidí ze švédských krajin, musíme doznati, že lepší a dokonalejší obraz země a venkovského života švédského i styku Švédův s jejich přírodou v daném rámu nemohl býti lépe podán, než jak jej Skansen předvádí. —

Mimo stavení již vzpomenutá, ethnograficky důležitá, jest na Skansenu ještě několik jiných budov. Jest to přede vším jiným kulatá zděná rozhledna »Bredablick« se sbírkami v jednotlivých patrech a na vrchu s plošinou a nejkrásnějším výhledem na rozkošný Stokholm. Za vyhlídku se platí. Blíže věže jsou dvě velké místnosti hostinské, kdežto jiná restaurace s velikou terasou rozkládá se na západní straně Skansenu.

Několik jiných budov slouží dílem správě, dílem za příbytky ředitele a dozorcův. Nechybí tu ani malé letní divadélko. —

Planina i všechny svahy Skansenu jsou v půdorysu velice účelně rozděleny. Mladým a starým lesem docíleno nejen přirozeného švédského okolí pro budovy a zvířenu, nýbrž i zároveň toho, že málokde možno přehlednouti větší část plochy a předmětův na ní se nalézajících. Následkem toho jedna zajímavá věc objevuje se poutníku pozvolna za druhou a každá požívá výhody, že oko i všechna pozornost k ní se soustřeďuje, nejsouce rozptylovány mnoha zajímavými předměty najednou.

Celým povrchem Skansenu běží množství dobrých cest, tu v jeden uzel se splétajících, tu zase porůznu k jednotlivým cílům rozbíhajících. Každá z nich nese jmeno některého slavného muže nebo ženy, ať již z oboru vědy nebo umění nebo historie švédské. Aby všechna jmena sem se vešla, nazvány některé delší cesty hned několika jmeny: za každým padesátým krokem následuje jmeno jiné (na př. na východní straně Skansenu). Mně toto pokřtění cest se nezamlouvalo; do osady takové, jakou jest Skansen, spíše by po mém zdání se hodila jmena kmenův, krajův a důležitých měst i míst švédských. Podél cest jsou leckde velmi zajímavé předměty — tak na př. královské mílníky z konce XVII. věku, na ostrůvku rybníka různé kameny, boudy, senník, dlouhá lodice, maličká děla (salutbatteri) a j.

Na horní planině blíže rybníka zřízena jest dupárna — povýšená kulatá podlaha, na níž se o slavnostech a četných jiných dnech provádějí národní tance a kolové hry. V tancích samotných účinkují odrostlí v národních krojích dalarnských, v kolových hrách asi třicet dětí oděných rovněž v kroje národní, ale různých krajů Švédska, Lapy a Eskimy nevyjímaje. Kolové hry složeny jsou z národních písní a tanců. Hudbu ku všemu obstarává pěti až šestičlenná kapela švédských vesničanů na původních prostých nástrojích hudebních. Zvláště dva staří muzikanti byli postav velmi originálních. Na blízkém u dupárny kameni sedává »Jödde z Göljarydu«, přednášeje tu své vesnické, vtipem kořeněné rozprávky. Týž národopisný funkcionář obstarává, jak jsem viděl, i řízení národních tanců, her a jiných představení národopisných.*)

O slavnosti dne 26. července — byla to každoročně po celém Švédsku konaná slavnost na paměť básníka a skladatele Bellmanna — prováděny kromě koncertů, písní a skladeb Bellmannových hlavně národní tance a kolové hry. Kromě toho uspořádána byla »promenada královny Sofie Magdaleny v oboře«. Asi na dvanácti vozích projížděl »královský dvůr« Skansenem, načež celá společnost i s královnou malebně se utábořila na svahu blíže Morastagunu a prováděla dobře aranžované sceny, tance a zpěvy z doby rokokové. Ve všem, cokoliv se dělo, bylo viděti všestrannou zkušenost. — Také »Jödde z Göljarydu« měl několikráte vystoupit; ale ochraptěv ukázal se jen v národním kroji a s přidělanými vousy a obmezil se pouze řízením kolových her mládeže. —

---

*) Zpívané při nich na Skansenu národní písně vyšly s názvem »Ringlekar på Skansen«.

Slavnost trpěla sice ob čas se zvedajícím velikým vichrem, nicméně byla zajímava a ještě dosti navštívena. Největší slavnost na Skansenu — malých jest do roka několik a národopisných produkcí bez počtu — děje se vždy první neděli v měsíci červnu. Toho dne se oslavuje výroční památka vstoupení na trůn Gustava Vasy — většího to ještě miláčka švédského národa než jakým u nás jest Jiřík z Poděbrad — a prohlášení první švédské ústavy. Letos byl při té příležitosti navštíven Skansen více než 30.000 osob. — Pomník Gustava Vasy zřízen jest na Skansenu blíže dupárny; v den slavnosti stáli u něho na stráži dva lučištníci v kroji z první poloviny XVI. věku.

Mimo vlastní ohradu Skansena stojí fantasticky tvarem i nátěrem — ale dle skutečných nordských motivů stavebních — zřízená budova s modely lodí (zvláště Vegy), modely stavení a jinými předměty. --

3. Příští budova Nordského Musea.

Jde samo sebou na rozum, že ohromné bohatství sbírek, umístěných prozatím v nebezpečných pro ně domech a jiných místnostech soukromých, vyžaduje nalehavě vlastní a účelné budovy. Ta staví se již, a sice v krásné volné poloze blízko Skansenu, na pozemku, darovaném od krále. Až dosud jest hotova asi třetina stavby, jež má býti tak veliká, aby kromě královského zámku stokholmského a bohužel nyní polo v sutinách ležícího Kristiansborgu kodaňského nebylo na skandinavském severu budovy větší.

V programu stavby určeno bylo výslovně a na prvním místě, že »budova ve vzhledě monumentálném nejen má býti přiměřena výtečné poloze místa (mezi dvěma zálivy se všech stran volně ležícího), nýbrž i úplným výrazem svého národního významu«.

Již r. 1883, v měsíci únoru, vypsán byl konkurs na plány budovy, přístupný architektům všech národův. Konkursu připojen byl povšechný program stavební, v němž udán počet a účel jednotlivých místností musea. Za půl leta došlo 15 návrhů, z nichž obdržel první cenu návrh architekta V. Manchota z Mannheimu. Další ceny uděleny byly pěti jiným návrhům, z nichž jeden pocházel od našeho krajana architekta J. Beníška. —

Dle přijatého návrhu, jenž později v jednotlivostech byl ještě účelněji upraven, sestávati bude musejní budova ze střední části a dvou křídel.*)

Hlavní prostorou výstavní bude v museu ohromná dvorana, skleněnou střechou krytá a »tak vysoká jako roeskildský chrám, v němž dánští králové jsou pochováni«. V přízemí a na galeriích nad sebou jdoucích bude k sobě vábit asi 100 vnitřků a vnějšků (interiörer a exteriörer) selských stavení. Všady bude kromě hlavního světla z předu a s hůry postaráno také o světlo ze zadu. Vnitřky budou trojstěnné (ku hlavní passáži beze stěny). Vnějšky zařízeny budou dioramaticky: za massivným plastickým stavením postaví se malovaný obraz krajiny, z níž stavení pochází, a způsobem svého provedení malířského a celou úpravou části přechodní bude obraz zdánlivě splývati se stavením. Každý vnějšek bude míti přes 11 metrů hloubky a 8 až 9 *m* šířky. — V dolejší galerii 4·5 *m* vysoké umístěny budou vnitřky selských stavení, každý asi 5 *m* zšíří. V hořejší galerii bude vystaveno nářadí, nádoby, náčiní i vůbec různé předměty života vesnického.

Tato obrovská dvorana, která půjde skoro celou délkou budovy, bude se svým znázorněním selského bytu skandinavského hlavním jádrem musea.

K němu družiti se budou oddíly znázorňující život ostatních tříd národa. V přízemí s každé strany vestibulu navržena jest síň asi 52 metrů dlouhá, 18 široká a 12 vysoká. U oken budou otevřené pokojíky pro drobné věci. Jedna síň pojme předměty historické a malby zajímavých památek historických a předhistorických, druhá předměty církevní. —

V hořejším patře budovy zřídí se 60 větších a menších vnitřků 10 metrů zdélí a 7 zšíří, znázorňujících život »vyšších stavů« — měšťanstva, kněžstva, šlechty a dynastií za posledních 350 let, s předměty buď originálními nebo napodobenými. Mimo to bude zde jistý počet místností pro předměty výroby průmyslové.

Nejvyšší patro sloužiti má zcela historii. I tu počítá se velmi mnoho na znázornění obrazem, Jednotlivé zvláště vynikající události historické podány budou malbami s postavami vesměs v životní velikosti. Pomníky vynikajících mužů, pokojíky a skříně s památkami na učence a umělce tvořiti budou rovněž podstatnou součástku tohoto oddílu. —

Konečně bude ještě ve vnitřních dvorech budovy celá řada místností podzemních, sklepních, krytých skleněnými deskami nebo střechami pro předměty řemesel, hasičství a právo útrpné; do podzemních hradských vězení sestupovati se bude úzkými schody umístěnými ve hlavních zdech budovy. — V přízemí hlavní dvorany zařízeny budou vodotrysky, skupiny rostlin a j.

---

*) Přesné rozměry udati nemohu Zakreslený na mapě Skansenu půdorys musea vykazuje největší délku budovy 156 metrů, šířku křídel 38 metrů a hloubku (délku) střední části 58 metrů. Naproti tomu v popise příští budovy (Felix Liebrecht a Rejnold Mejborg »Das Nordische Museum« — »Germania« r. XX. seš 3. ve Vídni 1887), který otištěn byl v publikaci »Das Nordische Museum« ve Stokholmě 1888, mluví se o hlavní dvoraně musea 580 stop víd. — tedy přes 183 metry dlouhé!

K místnostem výstavním přidruží se knihovna s čítárnou a pokojem rytin, několik síní pro sklady věcí nevystavených, prostory pracovní (k vybalování a upravování předmětův, truhlárna, správní místnosti, přijímací síň, pracovna ředitele, archiv) a pro služebnictvo.

Celkem bude 20 dvoran a síní a 300 jiných místností, Vodorovné plochy bude kolem 50.000, nástěnné plochy výstavní kolem 25.000 čtv metrů. —

Náklad na pouhou budovu rozpočten jest na 3 mil. korun švédských, čili 4 mil. korun rakouských.

Jména hlavních dárců zvěční se dílem nad jednotlivými vnitřky neb oddíly, od dárcův poskytnutými, nebo na zvláštních deskách jinde umístěných. —

4. Účel a význam Nordského Musea. — Jeho vznik. — Vědecké spracování materiálu a publikace správní. — Správa ústavu.

Již i ze samého tohoto povšechného náčrtku sbírek musejních, Skansenu a příští budovy musejní jest na jevu účel a význam Nordského Musea. Oba dva byly také již nejednou přímo vysloveny. Tak v programu ku stavbě musea se dí, že museum »má býti místem památek ze života nordských národů a zvláště lidu švédského.«

Nastřádané již — v prozatímném museu i ve Skansenu — sbírky dokládají, kteří to »nordští národové« jsou míněni. Jsou to národové a kmeny všech států, zemí a ostrovů skandinavských — tedy Švédové s Lapy a Finy Švédska, velkovévodství finského, a kmenové Islandu, Faröův a Grön.

Ti všichni — bez rozdílů státních hranic — mají tu míti památky nynějšího i veškerého minulého života svého až do dob předhistorických — ti všichni mají tu míti obraz svého domova, svůj společný krb, od něhož vyšli, a svůj střed, k němuž jim opět jest tíhnouti.

Nordské Museem má býti museum národopisným v nejširším významu slova: jádrem jeho jest a bude znázornění bytu selského — spolu se zobrazením krajův, půdy, jejího útvarů a její plodin; vedle toho však má býti v něm znázorněn i život všech ostatních vrstev národa, zvláště z dob minulých, a v těch hlavně od věku XVI. —

Cíl ten jest ohromný a sama sebou se naskytá otázka, může-li ho býti dostiženo čili ne. Po zralém uvážení zní odpověď: ano — ne. Bude ho dostiženo, pokud jde o sebrání a znázornění charakteristických ukázek ze všech odvětví kulturní činnosti oněch národův a kmenův — od pletení a řezby ve stanu bydlícího dítěte lapského až do výtvorů Thorwaldsenových, od prací pasáka a mlatce Gustava Vasy až do koruny a meče téhož Gustava Vasy krále.

Ale podati úplný obraz zemí a života těch národův a jejich věkův minulých i doby přítomné jest věc nemožná, poněvadž ten úkol přesahuje všechnu lidskou mohoucnost. Předpokládal by spojení věcí ve zdech jediné budovy, která, i kdyby sebe větší byla, nikdy by je nemohla v sebe pojmouti — a předpokládal by sebrání i všeho toho, co sebrati nikdy možno nebude. —

Ale co jest možno, toho bude v Nordském Museu docíleno. Za to ručí již poklady, které tu jsou pohotovu a ručí vytknutý cíl, jasné vědomí o něm a neoblomná energie, s jakou se k němu kráčí.

Nordské museum bude nejen obrazem kulturního života národův skandinavských a »zvláště lidu švédského«, nýbrž zároveň představitelem jejich jednoty, jejich národního příslušenství a bude duševním středem těchto národův i krbem, na kterém jich rodinnému kruhu po všechny časy budoucí hořeti bude plamen společné lásky a společných cílů životních. —

* * *

Pozorujícímu neobyčejné rozměry tohoto ústavu, jenž nepochybně na staletí zůstane vzorem jiným národům, důmysl a soustavnost v jeho zřizování, jeho budování, jeho význam i veliký cíl naskytá se bezděky otázka, odkud ten celý tak pozoruhodný zjev vznikl.

Vznikl z pozorování, že instituce nového věku — zvláště hromadná výroba, rychlá doprava a šířící se stejnoměrné základní vzdělání lidu školami a časopisectvem — hubí neobyčejně rychle bývalý zevní vzhled života vesnického. Poznání toto dotklo se ve Švédsku zvláště živě dra Artura J. Hazelia, učitele řeči a literatury švédské na stokholmském ústavu pro vzdělání učitelek. A. J. Hazelius jest syn bývalého plukovníka, redaktora a spisovatele švédského J. A. Hazelia. Narodiv se r. 1833 ve Stokholmě a vystudovav na universitě úpsálské, zabral se do studia mateřštiny a do opravy jejího pravopisu, který do dneška není ustálen. Putování jeho po Dalarně, velice to originelním kraji Švédska, otevřelo mu oči jednak pro nápadnou svéráznost kultury švédského lidu vesnického jednak pro náhlé zanikání její vlivem továren, železnic a školského i časopiseckého vzdělávání novověkého. Seznání to a vědomost o národopisných snahách u jiných národů (ethnografická výstava moskevská a j.) vzbudily v něm myšlenku, aby z chatrčí a domků Dalarny a nejen Dalarny, nýbrž z celého Švédska vůbec, sebralo a musejně soustředilo i zachovalo se všechno, co svědčí osobitému rázu života vesnického lidu švédského.

Těše se po rodičích značné zámožnosti, opustil úřad učitelský a s neobyčejnou horlivostí věnoval se provádění pojaté myšlénky. Od r. 1868 cestoval, sbíral a kupoval předměty vesnického života se týkající, získal živým a tištěným slovem řady horlivých spolupracovnic, spolupracovníků a přispěvatelů a dosáhl vlastní pílí a všeobecnou pomocí žen a mužů s ním pro stejný cíl nadšených, že již r. 1872 mohlo býti založeno Nordské museum.

S úspěchy práce rostly i nové další cíle: mimo Švédsko a jeho kmeny pojato do programu i Norsko, Dánsko, velkovévodství finské, Island, Grőny i všechny ostrovy a kolonie skandinavské — po památkách svérázného života vesnického, postoupeno k památkám života městského i vůbec »vyšších tříd« — r. 1880 založena Společnost pro podporování Nordského Musea (Samfundet för Nordiska Museets främjande) — po museu neživých předmětů skladných vznikla a r. 1891 provedena jest myšlenka »friluftmuseeta«, Skansenu — a od samého otevření prozatímného musea hleděno k uskutečnění budovy definitivné a počata k tomu soustavná práce zvláště od r. 1883. Výsledek těchto snah a neunavného úsilí jednotlivce, společnosti a všech podporovatelů, k nimž od r. 1875 se připojil i stát, jest takový, jak jsem jej v předchozích statích povšechnými obrysy byl naznačil. Jest překrásný, vzorný a v posledních svých důsledcích přímo velkolepý.

Od počátku až do dneška jest dr. Hazelius duší a duchem celé té stále rostoucí a stále více zkvétající instituce a to pokud se týče odborného řízení i správy administrativní i činnosti literární, a dá bůh, že mu bude dopřáno dočkati se uskutečnění všeho toho, o čem přemýšlel, snil a co k velikému kulturnímu zisku celého světa skandinavského, zvláště ale švédského vytkl sobě za cíl života. —

Byl filologem a co bylo ukryto ve slově, které studoval, jemuž učil, to ze slova vyvedl, takořka do skutečnosti vykouzlil: ve slově se tají celý život národa, a ten jest a bude neskonale dovedně zobrazen tím dosud největším a nejvzornějším výtvorem národopisným, jaký představuje Nordské Museum. —

* * *

Vedle sbírání a pořádání materiálu pracuje se ve Stokholmě také od r. 1880 pilně o jeho vědeckém spracování. Nejdůležitější publikace musea jsou »Minnen från Nordiska museet«*) (Památky Nordského musea) obsahující obrazy a popis předmětův musejních a vydávané od r. 1880 drem A. Hazeliem za spolupracovnictví mnohých umělcův a spisovatelův. Vedle nich vydává Hazelius od r. 1888 »Afbildningar af föremål i Nordiska museet» (Obrazy předmětů »Nordského musea«). Rok co rok neb aspoň jednou za dvě leta vychází od r. 1881 redakcí Hazeliovou »Samfundet för Nordiska museets främjande« sborník to »Společnosti«, obsahující vědecké práce a zprávy administrativní. R. 1898 vyšly mimo to »Meddelanden (zprávy) från Nordiska Museet 1897*) publikace podobného programu co předešlá a s týmiž obšírnými výkazy administrativnými co »Samfundet« z r. 1897.

---

*) Stockholm, P. B. Eklund.

Dále byly vydány:**) památníky Nordského musea 1885 »Saga«, z r. 1888 »Runa«, z r. 1894 »Vår«, všechny s textem a obrazy, »Symbolske figurer i Nordiska museet od R. Mejborga (1889), samostatný to otisk článku uveřejněného v »Samfundet« r. 1887, »Träsniderimönster i Allmogestil, hemtade ur Nordiska Museet i Stockholm« ***) (Vzorky dřevořezeb ve slohu lidovém) »Norske jordfundne oldsager i Nordiska Museet i Stockholm«, A. Ring »Skansen. Friluftsmuseet å kongl. Djurgården« †), »Bilder från Skansen« (red. A. Hazelius) ††) sešity obsahující vyobrazení a popisy předmětův Skansenu od různých spisovatelův a umělců, »Karta öfver Skansen« (Plán Skansenu s okolím), »Toner från Skansen« 1) (švédské národní písně a tance), »Ringlekar på Skansen (kolové hry, nápěvy a text písní národních), A. Hazelius: »Ur de nordiska folkens lif« 2) (ze života nordského lidu), G. Djurklou: »Lifvet i kinds härad i Västergötland i början af sjuttonde århundradet« 2) G. Retzius »Finland i Nordiska museet«, 2) zároveň v německém překladě, »Byskomakaren Jonas Stolts minnen från 1820 — talet« 2) R. Mejborg: Landsbyskomageren Jonas Stolts Optegnelser«, 3) J. H. Kramer »Le musée d'ethnographie scandinave à Stockholm«, »Das Nordische Museum in Stokholm« (sbírka hlasů z ciziny o Nordském museu, popisy jednotlivých staveb atd., spolu s průvodem po museu), »Guide du Musée du Nord à Stockholm« (spolu německy a anglicky), programy ku stavbě Nordského musea (švédsky, francouzsky německy), různé menší spisky, zvláště příležitostné, programy slavností popisy jednotlivých předmětů, konečně i pamětné mince. —

* * *

---

*) P. A. Norstedt & söner.

**) Vesměs ve Stokholmě.

***) Stockholm 1893. G. Chelius förlag.

†) Samson & Wallins förlag.

††) Plansch & Litteratur-Aktiebolagets förlag. 1) C. Gehrmans musikförlag 2) F. & G, Beijers förlag. 3) Kjöbenhavn 1890. Spisy u nichž nakladatel neuveden, vyšly nákladem Nordského musea stockholmského.

Nynější organisace veškerého ústavu má za základ a kořeny dva orgány: 1. správu musea (spolu se Skansenem a stavbou nové budovy) a 2. společnost pro podporu musea. —

Správu musea tvoří hodnostové a úředníci. K prvým patří předseda (ordförande), kterýmž jest zástupce vlády, poskytující ze státních prostředků roční vydatnou subvenci — ředitel (styresman, dr. A. Hazelius), pokladník (skattmästare) a tři členové. Úředníkův jest 35 a sice při museu po jednom pro oddělení selské a řemeslnické, pro »vyšší stavy«, pro oddělení historické a rytiny, pro katalogisování předmětů, archivářka a spolu sekretářka, knihovník, účetní (dáma), tři správkyně skladišť, prácevedoucí (dáma), dvě řádné pomocnice, 15 mimořádných pomocnic a 1 mim. pomocník, 1 výpomocná mim. pomocnice, 1 upravovatel, 1 správce Skansenu, 1 pícovník pro zvířectvo, 1 zahradník a 1 kastelán věže Bredablick.

Kromě úřednictva jsou arci zaměstnány ještě různé síly u pokladen, k dozoru, dělnice a dělníci. V době letní jest na Skansenu až 70 dělných sil ve stálé práci. —

Stavbu musejní budovy vedou 2 architekti, 1 inspektor a 1 stavitel.

Společnost pro podporu Norského Musea má v čele protektora, kterýmž jest král Oskar II.; výbor tvoří předseda (zástupce vlády), sekretář a pokladník (dr. Hazelius), 4 členové výboru a 4 výpomocní sekretáři. Členové společnosti jsou čestní, stálí (kteří složí příspěvek nejméně 100 kor.*) a zakládající (ročně 5 korun). Společnost jest velice četná: r. 1897 čítala 3227 členův, z nichž bylo 306 stálých a 2921 zakládající (dle naší terminologie činných nebo přispívajících). Z Norska bylo mezi těmito 3227 členy pouze 14! — Od roku 1880 do konce r. 1896 odevzdala Společnost ve prospěch účelů musejních 180.073 kor. 51 örů (tedy ročně průměrem něco přes 11.000 kor.).

Museum a Společnost mají 118 zástupců a jednatelů po celém Švédsku (v každém kraji a území), v Norsku 2, v Dánsku 4, na Islandě 1, na Grónech 2, ve Finsku 8, na Rusi 2, v Německu 4, v Anglii 1, v Americe 10. Nápadný jest skrovný počet Norův: zjev ten vysvětluje se věčným soupeřením Norův a Švédův, kteřížto bratrští národové neradi jeden druhým mnoho se zabývají. — Ve styku a výměně publikací jsou Museum i Společnost s četnými ústavy domácími i cizími, z českých s jediným Národopisným Museem Českoslovanským.

Příspěvek státní dán byl poprvé museu ve třetím roce jeho trvání. Nejprve dělal 5000 kor., později stoupal a od otevření Skansenu r. 1891 dělá 25.000 kor. ročně. Úhrnem věnoval do konce r. 1896 stát museu 356.300 kor. V téže době dělaly dary — mimo příspěvky Společnosti — 247.470 k. 70 ö., jiné příjmy (vstupné, příjmy z fondu a j.) 190.726 k. 71 ö.; celkem přijalo museum v té době 1,106.416 k. 78 ö. Ve stejné době vydalo museum na koupi a dopravu předmětů 374.815 k. 23 ö., (tedy ročně průměrem 23.100 k.), na fundus instruktus 45.310 k. 15 ö., nájemného 315.283 k. 95 ö., na jiné potřeby (služné, mzdy, světlo, teplo, cestovné, úroky z vypůjčených peněz atd.) 575.034 k. 82 ö., (ročně skoro 36.000 k.), úhrnem 1,310.444 k. 15 ö. Jest tedy museum až dosud silně passivní. —

---

*) 3 švédské koruny = 4 korunám rakouským. — Uvádím vesměs číslice do konce r. 1896, poněvadž výkazy z dalších let dosud tiskem nevyšly.

Skansen (s Bredablickem) jest dosud rovněž passivní, ač ne tolik jako museum: v prvých šesti letech trvání přijal 603.475 k. 58 ö., (průměrem přes 100.000 k. ročně) a spotřeboval 616.313 k. 53 ö.

Stavba nové budovy musejní měla od r. 1883 do konce r. 1896 příjmů 579.776 k. 57 ö., výdajů 630.314 k. 44 ö.

R. 1896 samotného sešlo se na stavbu 36.519 k. 69 ö., kdežto výdaje činily 68.277 k. 9 ö. Skansen s Bredablickem měl téhož roku příjmů 123.078 k. 3 ö., (vstupného 80.737 k. 90 ö., darů 10.004 k. 94 ö. a jiných příjmů 18.887 k. 38 ö.), výdajů 146.828 k. 21 ö. Příjmy Skansenu tvoří hlavně vstupné, dále nájemné z restaurací, výtěžek z prodeje tiskopisů, dary a j.

Museum samo o sobě přijalo r. 1896 celkem 50.906 k. 36 ö., v čemž bylo: státní podpory 25.000 k., vstupného 5.242 k. 5 ö., darů 534 k., příspěvek Společnosti 11.443 k. 60 ö., úroky z fondu 100.000 k., věnovaného toho roku drem. H. F. Antellem 2.416 k. 44 ö., nájemné z přízemku domů, v nichž museum prozatím jest umístěno, 3.789 k. 11 ö., z pozemku Framnäs u Skansenu 1.833 k. 22 ö., z literárních prací 146 k. 6 ö. a jiných příjmů 501 k. 88 ö. — Proti tomu byly výdaje: nákup a doprava předmětů 11.433 k. 48 ö., fundus instruktus 1.574 k. 89 ö., nájemné 16.925 k., služné a mzdy 26.026 k. 84 ö., otop 1.640 k., světlo 64 k. 13 ö., pojistné 1.309 k. 47 ö., správky a udržování 880 k. 96 ö., cestovné 163 k. 75 ö., výpravné 1.690 k. 41 ö., plakáty a nápisy 16 k. 40 ö., rozličné 1.183 k. 44 ö. a úroků z půjček 10.722 k. 74 ö. tedy celkem 73.631 k. 51 ö.

Uvádím tyto číslice úmyslně, poněvadž z nich nejlépe jest viděti i rozměr i způsob správy a celého hospodářství, přízeň veřejnosti a jiné věci, k jichž správnému vypsání slovný výklad nám o sobě nestačí.

Dary peněz a předmětů, museu věnovaných, svědčí jednak o obětavosti Skandinavců a hlavně Švédů, jednak o velkém porozumění a lásce skandinavské veřejnosti k ústavu, jimž Švédsku opatřen tak znamenitý prospěch kulturní a zjednána velká čest mezi jinými národy. V čele dárců stojí zmíněný již dr. Antell, který celkem věnoval 112.600 k.; mimo něj větší sumy pí. Benediksová 32.000 k., velkoobchodník Bünsows 20.000 k., dr. Art. Hazelius, zakladatel Nordského Musea, 30.400 k. a mimo to mnozí po 10.000 k. a výše, někteří po několika stech, jiní po několika tisících korun. Jednotlivců, kteří věnovali různé předměty museu od jeho počátkův, jest počet nesmírný. Ve prospěch musea konaly se i sbírky menších darů, ve prospěch stavby nové budovy pořádaly se kromě toho i bazary, loterie a vůbec podnikalo se a podniká všechno, z čeho by museum docíliti mohlo zisku. Bazary a loterie ve prospěch stavby se děly v letech 1884—1888 a docílilo se výtěžku 258.129 k. 7 ö.; největší zisk byl r. 1885, kdy odvedeno z těchto podniků 206.828 k. 6 ö. —

5. Pohledy od úspěchů švédských na naše snahy československé.

Prohlížejícímu sbírky Nordského musea i Skansen a stojícímu v upřímném obdivu nad tím, čeho bylo docíleno ve Stokholmě prodlením čtvrti století, tanulo mi stále a souběžně na mysli to, čeho jsme my posud se domohli a oč dále snažíme se u nás, ve vlastech československých a zvláště v Praze.

Moje porovnání týkala se arci jen jádra Nordského musea (do kteréhož pojmu kladu na dále Skansen), tedy jeho národopisné podstaty vzaté z kruhu života selského. V tom jádru jest největší jeho význam, největší originalita i největší cena. Oddíly »stavů vyšších« jsou i zůstanou přece jen přídatky menší hodnoty. Neboť jednak předměty jejich nevykazují se mimořádnou originálností, majíce ráz více kosmopolitický, jednak nevyčerpávají účel, jemuž sloužiti mají, tou měrou jako hlavní oddíl stavu selského. Bez oddílu »vyšších stavů« mohlo by Nordské museum trvati — bez oddílu stavu selského pozbylo by rázem svého významu největšího. Jeť oddíl života lidu vesnického v Nordském museu tak rázovitý i osobitý, že marně bychom jinde hledali předměty stejného tvaru a rázu. Mimo to dlužno chovati na paměti, že Nordské Museum bylo první, pro něž v takových rozměrech a tak systematicky se vykonaly sbírky předmětů ze života vesnického.

Porovnávaje vznik, nenáhlé tvoření, dosavadní výsledky a ještě skvělejší budoucnost Nordského musea s našimi snahami o znázornění osobitého života vesnického v našich vlastech, měl jsem především radost z poznání, že my, neznajíce vzorné instituce švédské, kráčeli jsme od totožného východiska k totožnému v podstatě cíli cestou pravou.

Stejně jako pracovníky švédské vyburcovalo nás z klidu poznání, že brzo zaniknou všechny stopy svérázného života vesnického, jestliže v poslední chvíli nespojíme své síly k sebrání a zachování těch památek, které ještě možno zachovati.

Po všech těch velezáslužných snahách, které předcházely, projevilo se toto úsilí nejmocněji naší Národopisnou výstavou československou, o níž pracoval veškeren národ náš. Vědecký podklad celého toho kulturního podniku, jevící se nejzřetelněji v programech výstavy a v programě N. Musea Č., jakožto trvalého výrazu výstavy, nestojí v ničem níže než vědecký podklad musea Nordského. Ano přímo nutno vytknouti, že program a národní význam naší N. Výstavy Č., která mimo život vesnický objímala také památky života městského a církevního, byl v podstatě týž, který má Nordské museum. Program ten byl u nás z vážných důvodů uskrovněn teprve v našem N. Museu Č. na znázornění pouze života vesnického.

Také celý způsob provádění programu od sbírání předmětův až ku vědeckému zpracování jednotlivých částí sbírek byl u nás týž jako ve Švédsku: stejný cíl vykazoval stejné cesty a kázal stejný postup. A podařilo se nám v jednom směru provésti ještě něco mnohem důkladnějšího a většího nežli Švédům: takovou vesnicí, jakou jsme postavili my na naší N. V. Č., celé dosavadní úsilí Švédův pochlubiti se nemůže, ba ani jediné takové budovy jakou jest náš kostelík, nenalezneme v celém Skansenu! Proto zachování naší československé vesnice znamená nejen zachování národopisně neobyčejně zajímavých staveb československých, nýbrž zároveň zachování věčně výmluvné památky, že národ československý to byl, jenž první provedl takové rozměrné a zdařilé dílo v oboru ethnografie. —

Arci uspokojení naše z tohoto díla našeho nesmí nám zastírati jeho nedostatky: dřevěné stavby Skansenu jsou uvnitř tak vzorně zařízeny, že v tom vzhledě úplně zastiňují vnitřní zařízení staveb naší vesnice, kteréž ani z daleka onomu se nevyrovná. Tím, že není naše vesnice v rukou některé instituce, která by chtěla a mohla soustavně ji vésti ke skutečné dokonalosti úplným zařízením dle originálů od nejmenšího kousku náčiní až do osazení lidmi, spravujícími stavení i dobytek, zůstává naše vesnice jen jaksi na půl cestě svého významu. Nad to jsou švédská stavení sama originály. I my chtěli jsme zprvu přenášeti originály budov, ale později s toho sešlo. A nyní jest nám dokonce napnouti celé úsilí, abychom vůbec vesnici udrželi a zachovali! —

Něčeho takového, jako švédské »museum ve volné přírodě«, Skansen, vůbec nemáme. Arci mohli bychom sobě i ten způsobiti, kdybychom ku své vesnici získati mohli nějakých 20 hektarů půdy, mohli s ní volně nakládati a přenésti do ní všechno to, čím bezprostřední styk českého člověka vesnického byl by znázorněn. —

Naše N. Museum Č. jest vzorně zařízeno a samo Nordské museum nemá dvou odborů té početnosti a dokonalosti jakou jest naše sbírka keramická a oddělení modelů staveb selských — bohužel pro nedostatek místa dosud jen ve skladišti umístěných. Kdybychom měli místa, N. Museum Č. ukázalo by se teprve ve všem tom, čím by se mohlo honositi. I velice obsažné české sbírky národopisné musea Náprstkova, selské síně v zemském museu pražském, vlastenského musea olomuckého, musea

Živeny v Turč. Sv. Martině a našich museí krajinských vykazují veliké bohatství. Ale teprve kdyby někde pod jedním krovem spojeno bylo vše to, co v těchto všech našich sbírkách po různu rozptýleno znázorňuje život vesnického lidu československého, teprve potom bychom mohli postaviti naproti vesnickým oddílům Nordského musea poklad přibližně stejný — poklad, jenž by vedle podobné vnitřní ceny své stejně obracel k sobě pozornost veškeré ciziny, jakož ji k sobě obrací museum Nordské ve Stokholmě. —

Ve Skandinavii jsou sice také ještě jiná musea se skandinavskými sbírkami národopisnými: tak v Kristianii národopisné museum při universitě (Universitets samling af nordiske oldsager), lidové norské museum (Norsk Folkemuseum) a v Kodani Dansk Folkemuseum (jež ale má největší počet předmětů ze života tříd měšťanských). Ale všechna tato musea jsou dosud malá již i proti nynějšímu a zvláště proti budoucímu Nordskému museu stokholmskému, jež netrpí roztříštěností jinak stejně záslužných snah a do něhož píle, obětavost, zakupování a věnování soustředily poklady největší.

Tomu byly na prospěch dvě okolnosti, z nichž první u nás bohužel naprosto odpadá a druhá jeví se u nás měrou daleko skrovnější. Nordské museum těší se zakladateli, který nejen svou intelligencí a energií a svou láskou k památkám lidové kultury vesnické byl takořka povolán k založení musea, nýbrž který zároveň vyrostl v poměrech tak šťastných, že mohl a může celý svůj život věnovati uskutečnění svého ideálu nejsa tížen jinými starostmi osobními a rodinnými, ano který mohl i pozoruhodný peníz věnovati na uskutečnění svých zámyslů. Na takového dra. Hazelia nám jest bohužel dosud čekati — a my jsme nuceni nahražovati jej ku svým účelům mnohoosobní součinností, která nikdy tak rychle pracovati nemůže jako starostmi osobními nezatížená činnost jednotlivce.

Kromě toho snahám zakladatele Norského musea a s ním pracující družiny mužův a žen se dostalo v jeho vlasti mnohem vydatnějšího a mnohem trvalejšího porozumění nežli až dosud tak jest při našich snahách narodopisných. Veliké dary, vydatné sbírky, znamenitá subvence státní a stálá četná návštěva Skansenu jsou toho přesvědčivým dokladem. Proto jest také možno správě Nordského musea obohacovati sbírky musea rok co rok velikými koupěmi — a proto jí bylo možno přikročiti i ku stavbě příští monumentální budovy. Pohledněme jen, co členů má švédská společnost k podpoře Nordského musea — a mnoho-li jich vykazuje naše N. Společnost Č.! —

V chuti ku práci a vůbec ve výsledcích práce vědecké i vůbec literární na poli ethnografickém — pokud mi dle povšechného přehledu švédských publikací souditi možno — my za Švédy tuším nestojíme — aspoň nejsme za nimi nijak daleko, vzdor tomu, že intensivněji se u nás pracuje literárně teprve ani ne celé desítiletí, kdežto ve Švédsku se tak děje již po čtvrt století. —

Poučno jest a k následování vybízí úsilí, s jakým zakladatel a pracovníci Nordského musea hledí stále obraceti a upoutati pozornost veřejnosti k museu a zvláště ku Skansenu. Ponechávajíce svému dílu přísný ráz vědecký používají přece při tom různých vabidel, zábav a zábavychtivosti obecenstva za stálý a nejvydatnější prostředek i k udržování jeho interessu na díle národopisném i k dobývání prostředků peněžných. —

Když jsem jinde bloudíval nekonečnými galeriemi soch a obrazův a srovnával tyto cizí výtvory několika století s tím, čemu se my na témže poli umění dosud těšíme doma, býval jsem mnohdy sklíčen. Poznav ve Stokholmě největší doposud musejní úspěch na poli národopisném a srovnav jej s našimi výsledky a snahami cítil jsem v duchu ne stísněnost, nýbrž upřímnou radost nad tím, čeho bylo docíleno u nás. A přál jsem si živě, aby sta a tisíce krajanův našich putovalo do Stokholmu a popatřilo na tamní Nordské museum -- a zvláště aby tam se ocitli ti, v jejichž moci jest prospěti československým snahám národopisným. Neboť v každém, jenž seznal ústav stokholmský, vznikne buď nadšení pro národopisná musea téhož rázu, aneb aspoň veliká záliba k nim, u každého vzejde poznání jich velké důležitosti a významu — každý se stane ne-li přímo apoštolem aspoň vyznavačem myšlenky domácího, aneb abych užil starého slova »vlastenského« národopisu. —

A každý zároveň by poznal, že naše české úsilí v tomto oboru vykonalo již věc pozoruhodnou — a každý by proto zajisté přispěl svými silami k docílení všeho toho dalšího, co tane na mysli jak všem horlivým a velezásložným pracovníkům v oboru národopisu československého vůbec tak zvláště Národopisnému Museu Československému a Národopisné Společnosti Československé. —

Mimo Nordské museum není v Evropě musea s podobným programem jaký má naše Národopisné Museum Československé — znázornění života domácího lidu vesnického — které by bylo větší a soustavněji spořádáno nežli jest naše N. Museum Č. Kdo chceš o pravdě tohoto výroku se přesvědčiti, navštiv národopisné oddíly moskevského »Musea Rumjancových«, lvovského »Zakladu Ossolińských«, berlínské »Museum für deutsche Volkstrachten und Erzeugnisse des Hausgewerbes«, vídeňské »Museum für österreichische Volkskunde«, kodaňské »Danks Folkemuseum«, kristianské »Universitetets samling af nordiske oldsagen« a »Norsk Folkemuseum« — a prohledni si potom i Národopisné Museum Československé v Praze i jeho sklady předmětův pro nedostatek místa dosud nevystavených. —

Tam kde již dnes je stokholmské »Nordiska Museet« my dosud arci nejme. Ale abychom se tam jednou dostali, o to starati se a sdruženými silami pracovati jest povinností nejen malého kruhu horlivců dosavadních a všech pracovníků na českém poli národopisném vůbec, nýbrž zároveň veškerého národa československého, jehož velikým prospěchem duchovým a ctí a slávou bude, dostihne-li jednou zářícího vzoru nad Baltem a Mälarem. — *Fr. Ad. Šubert.*

Jméno „Valach“.

Do 3. svazku »Národopisného Sborníka« pod nápisem »Moravské Valašsko v písemnictví českém i cizím« snesl M. Václavek přehled veškeré literatury věnované Valachům moravským. Však nedopatřením tuším stalo se, že nížepsaného spisek německý cituje se mezi valašskou literaturou, ačkoli se v něm o Valaších nic nemluví, kdežto články a snůšky jeho o Valaších slezských, jakoby se do té literatury valašské nehodily, jsou pominuty.

Přehlédneme-li všecko toto rozvětvené písemnictví »valašské«, přesvědčíme se snadno, že vlastně tak brzo nedojde se konce na rozřešení otázky Miklosičem do světa puštěné, kterak se stalo, že Moravští Valaši mají jméno po Rumunech?

Neboť veliká část té literatury netáhne se vůbec k této věci, a důvody Miklosičovy doposud nikým podvráceny nejsou, ani spisem Píčovým.

A proč tomu tak je?

Že všecek ten spor postrádá podkladu historického. V té příčině lze jmenovati podobný příklad z historie: Slezsko. Že za Lucemburků Slezsko trvale připojeno k říši české, jest pravda, ale kdo by tvrdil, že k říši české teprve tehda připadlo všecko to, co dnes slove Slezskem, ten by jistotně velmi velice chyboval.

Podobněž stojí věc s Valachy. Miklosičovi se imputuje tvrzení, že všeci Valaši Moravští jsou potomky Valachů-Rumunů, i mají anthropologové s ním pohodlnou práci, řkouce: Moravští Valaši nemají nic společného s nynějšími Dako-Romany.

A předce zůstane pravdou nepopěratelnou, že Rumuni i na Moravě i na Těšínsku seděli tak jisto, jako že lze tu i tam prokázati sledy Němců, kde dnes žádných není.

Chceme-li vůbec k věci přistoupiti vážně, náleží se kriticky přihlednouti k tomu, kterak se jméno »Valach« čím dále tím více a na širší vrstvy obyvatelstva přenášelo.

Všimněme si jen nepatrné maličkosti: Valašské Meziříčí, kdež jistotně nikdy žáden Rumun za měšťana osedlým nebyl, přivlastek svůj dostalo dle Domluvila teprve ku konci 18. století, slovouc až do té doby

Meziříčím nad Bečvou. Podobněž Valašské Klobouky, jimž se »Nové« a »Staré« dělo, nepochybně rovněž na konec 18. století pokřtěny na Valašské. Však přestavše na těchto dvou příkladech povedeme si čáru od Val. Meziříčí na Val. Klobouky, i dostaneme hranici Moravského Valašska na konec 18. století značně již k západu pošinutu, ač nynější k Valašsku počítají též města Kelč, Fryšták, Vizovice a Zlín s jich okolím!

Naznačili jsme takto, že třeba napřed kriticky určiti a stanoviti, kterým krajům a kterým vesnicím právem náleží přívlastek valašský, na které kraje a vsi teprve byl přinešen.

Dobrou pomůckou budou nám v té příčině úvahy, kde a ve kterých krajích vůbec podmínky pro valašské hospodářství byly dány. I shledáme potom, že Moravské Valašsko se nám scvrkne na nejhornatější kraje Moravy severovýchodní. Potom i anthropologové budou vážněji jednati s důkazem Miklosičovým, který nikde netvrdil, že všeci dnešní Valaši jsou potomky Rumunů.

Ovšem jest potřebí, aby se na záležitost »valašskou« přestalo hleděti okem jen moravským, neboť připatříme-li k věci též s hlediska Těšínského, budeme moci pověděti, že na Těšínsku žili též Valaši-Rumuni, ale tam o nich nikdo dnes nemluví: není jich tam. Podobněž nemluví nikdo o Valaších ani mezi Poláky ani mezi Rusíny, ač tam zrovna tak byli, jako na Těšínsku a na Moravě.

A čím se tedy stalo, že Valaši v Haliči, na Těšínsku a nepochybně i na Slovensku mezi Rusíny, Poláky i Slováky tak dokonale zaniknouti mohli, že po nich nezůstalo tam nic více než něco skrovných sledův — Miklosičem konstatovaných, — kdežto na Moravě Valaši vyrostli se ve jméno ohromného obsahu, ač ve skutečnosti po těch Valaších nezůstalo tu ani o drobet rumunských přebytků více, než v Haliči, na Slovensku a na Těšínsku? K tomu dává nám zřejmou odpověď historie. O Haliči a Slovensku, neznajíce podrobných dějin, nemůžeme mluviti, ale uvedeme příklad z Těšínska.

V tu dobu, kdy »valach« neznamenalo již národnost, nýbrž zaměstnání, totiž hospodářství valašské, nastala potřeba lidí valachů jakožto horalů užíti za účely vojenskými pro brannou službu v horách. Tak se stalo l. 1587, kdy z Polské do knížectví Těšínského činěny nájezdy, že do vojska knížecího najato 300 Valachů, aby v horách Bílských konali službu vyzvědačů. Tehda tedy vystoupili Valaši na Těšínsku jaksi okázale na veřejnost; od té doby zanikli však zase ve svém zátiší, nemluvilo se o nich, leč ve vrchnostenských urbářích.

Však na Moravě Valaši déle než 120 let takořka neustále vystupovali; od r. 1620 počínaje účastnili se odboje, plenice zámky Lukov, Zlín a pustošíce i města některá, tak že se stali světu postrachem. Když přirazili na Moravu Švédové, spolčili se s nimi, ale krutě potom potrestáni. Pověstná jest v té příčině posměšná píseň historická: »Pásli kozy Valaši při Romanovském salaši«, dochovaná i s nápěvem.

Za 17. století Valaši prosluli mezi loupežníky. Neméně povědomo jest, jaké služby konali mezi portaši. — L. 1663 svěřeno Valachům hájiti průsmyky a hory na hranicích uherských proti Turkům; jich komandantem byl Jiří Podštatský z Prusinovic. — L. 1678 2000 Valachů ozbrojeno proti nájezdníkům od Uher přicházejícím. Podobněž dálo se l. 1680 a později. — Mnohé i jiné kromě těchto skutkův proslavily Valachy jakožto věrné vlasti syny; zvláště pak velebeno jich hrdinství, když r. 1742 u Napajedel posekali 300 Prusův.

Můžeme na těchto příkladech přestati, doufajíce, že s dostatek prokázali jsme, kterak na Moravě zvláštními okolnostmi jméno Valach nabylo věhlasu, kdežto jinde (v Haliči, na Slovensku a Těšínsku) Valaši (horští obyvatelé) buďto žádné takové příležitosti na proslavení svého jména neměli, anebo sice (jako na Těšínsku) jen po skrovnu.

Než třeba pamatovati při tom při všem ještě na jinou věc: O Valaších Moravských a jich životě až do r. 1620 nevíme takořka zhola nic; a když po prvé vystupují na dějiště, jsme takořka jich zjevem překvapeni, divíce se nemálo, odkud se najednou takové cizí jmeno vzalo?

I jsme oprávněni tvrditi, jak každý věrně rád za pravdu dá, že všecek ten spor o Valachy moravské nemá dostatečného historického podkladu. Proto sebe pěknější vývody, Miklosičovi na odpor činěné, jsou té chvíle bezpodstatné.

Naproti tomu shledá každý nepředpojatý, všimne-li si příležitostných snůšek o Valaších slezských, zejmena článku o Valaších na Frýdecku [Věstník Mat. Op.], že pro Těšínsko historického materialu o Valaších poměrně dosti mnoho snešeno jest a že Valachy tamější můžeme sledovati takořka do 15. století zpět.

Kdo tedy o Valaších Moravských platné slovo chce promluviti, nezbývá mu, leč bedlivě sledovati všecky stopy po Valaších na Moravě zpět do dávnější minulosti: do 16. 15. a možná-li do 14. století; stopovati je po různých zjevech jich života: Předně co se tkne práva řečeného valašského a jich zřízení ať tak díme cechovního; kde sídleli vojvodové či vajdové; které hory jim byly podřízeny; kterak si jednotlivci počínali, když cizí ovce a kozy přijímali za »míšecí« do stáda atd. Druhé, kterak živnost valašská zasahovala v živnosti a řemesla jiná: koželužství, ševcovství, soukenictví; kde mívali své valchy a p. Třetí pak, jaké kde a kterým vrchnostem dávali při »porubování« dávky na »desátku«, na »úvyšku«, na sýře (brinze) valašském, na sukně valašském (houních) a p.

Poukázavše takto na to, čeho se nám při tom sporu o Valachy nedostává, a naznačivše podle vlastních zkušeností, kterým by směrem to zpytování bráti se mělo s nadějí na kořisť, vrátíme se k Valachům zase, jež jsme l. 1620 poznali.

I nebude nám třeba povídati nic neuvěřitelného, když řekneme, že Valaši, kteří se l. 1620 na dějišti objevují, nejsou již vlastní Valaši; ano bude lze tvrditi, že mezi tehdejšími Valachy bylo asi málo takových, kteří uměli rumunsky t. j. valašsky. Rovněž bude lze hádati, že již tehda jméno Valach přestalo býti vlastním anobrž stalo se appellativem, označujíc pastýře ovec vůbec anebo člověka v horách osedlého.

Nejlepším dokladem proto je stará píseň: »Pásli ovce valaši při betlemském salaši«. Tedy dle ponětí moravského i tuším slovenského pastýři klanějící se Jezulátku nebyli pastýři, nýbrž valaši.

I vycházejíce od této okolnosti, že jméno valach příslušelo vůbec pastýři ať rodem a původem Rumunu, ať Čechovi, nepotřebujeme dlouho dovoditi, že jméno »valach« již tehda bylo přeneseno i na pasekáře a kopanináře, ač-li vedli život k pastýřskému podobný a zejmena ač-li se strojili v kroj valašský, což tuto bylo velmi snadno proto, že »valaši« vyráběli laciné sukno (houně).

I mohli bychom ovšem uvésti některé příklady, kterak se přenášejí místní jména, ale odkazujeme k historické topografii Opavska: Lobenstein-Úvalno, Godefriedesdorf-Füllstein a p. — Případnější bude příklad, kterak se jméno země přenášelo: Slezsko svědčilo prvotně jen Vratislavsku, i trvalo dlouho než se přeneslo na Opolsko, Ratiborsko a Těšínsko, kteráž knížectví vůbec jen polskými slula; konečně přešlo na Krnovsko a Opavsko i na Kladsko, a dnes kus Moravy rovněž ku Slezsku se čítá.

Všimněme si též přezvisk lidových. Přezdívka »Wasserpolák« objevila se okolo r. 1680 v podobě latinské pro Poláky sídlící daleko na severu slezském okolo Břehu, a ejhle přenesla se na tak široko, že utkvěla konečně na lidu českém na Opavsku i na polském v Těšínsku. I stálo to asi 20letý boj, než jsme ohavnou tu přezdívku vymýtili bohda na vždy.

Na Moravě máme podobnou přezdívku »Schönhengstler«, tak říkají Němcům osedlým na Třebovsku; ale považme, jak nepatrná příčina tomu jménu! V deskách zemských asi l. 1482 jmenuje se laz na Třebovsku neobydlený »Sintenhengst« — a ejhle po lazu mají obyvatelé všeho Třebovska divné jméno »Schönhengstler«. Není tuto místa, abychom význam starožitné složeniny německé »sinten hengst« vykládali, jen podotýkáme, že »hengst« neznamená ani hřebce ani koně valacha.

Tím vším jsme chtěli naznačiti, jak snadno a lehko jméno »valach« podle různých okolností mohlo se přenášeti na široké vrstvy (pastýřstvím i podobným živobytím a krojem od vlastních Valachů se nerůznící); ale nevytkli jsme ještě okolnosti nad jiné vážné, že se jméno to tak dvojsmyslné ujalo a tak netušeně rozšířilo za největšího našeho úpadku národního v touž dobu, kdy i na Slezsku trpělivě nesli a nebránili se »wasserpolákům«!

Nemůžeť býti o tom pochybnosti, že ne vždy a ne všude přijímalo se jméno »Valach« bez příhany.

I z toho bude patrno, jakou historickou mezeru máme v té příčině, že nevíme, kterak a kdy jméno Valach na širší a širší okolí se přenášelo. Jinými slovy: kdyby se dnes učinila přesná konskripce, kde a ve kterých vesnicích i městech lid sám se nazývá »Valachem«, oč že by se ta oblasť »valašská« scvrkla velmi značně?

Ze všeho tedy, co jsme pověděli, jest tuším dosti zřejmo, že otázky valašské na Moravě nelze řešiti tak, jak se řeší; nejméně pak možná vycházeti od široké oblasti, jakou nyní jméno Valach opanovalo, nýbrž třeba tuto oblasť soužiti až na ty hornaté krajiny, kde se pravé valašské hospodářství provozovati mohlo. Ostatek běží při tom při všem hlavně o stránku hospodářskou; dokud této nezačneme si blíže všímati, kterak hospodářství valašské zasahovalo v poměry právní, cechovní a živnostenské, potud zůstanou i vývody ethnografické lichými; ve kteréž příčině ethnografické vedeme si rovněž fantasticky — jako i s Němci, že kolonisaci německou v našich zemích považujeme za libůstku králů, biskupů, klášterů a velmožův, nikoli za hospodářskou nutnost čili za — bankrot.

Pomníme-li tedy na tu věc, kdyby politické okolnosti byly Valachů moravských na dějiště nevylákaly, že by jméno jejich podobně, jako v Těšínsku, v Haliči a na Slovensku, i na Moravě bylo zůstalo tak v zapomenutí, jako se byla rumunská řeč několika set rodin — a více Rumunů prvotně na Moravu jistotně nepřibylo — poznenáhlu až na nepatrné, ale nepopěratelné přebytky, vytratila: necháme konečně jméno Valachů moravských, které tak neobyčejně se bylo rozšířilo, stranou a budeme vycházeti od rumunských přebytků, keré na Moravě nejsou hojnější než na Těšínsku, v Haliči a na Slovensku.

S tohoto našeho na pravou míru uvedeného stanoviska můžeme anthropologický vývod Píčův takto za správný uznati, že Valaši Moravští nemají nic společného s Rumuny, poněvadž se nám zdá neuvěřitelno, aby nepatrná hrstka rumunská po 500 letech — klademeť příchod Rumunův na Moravu nejpozději do konce 14. století — byla svůj ráz mohla dochovati; zanikli v lidu českém tak jako jich řeč rumunská; nicméně zůstavili po sobě trvalejší sledy než Němci na př. na Val. Meziříčsku (Meziříčí slulo do konce 14. století »Schonstat«). Proto připouštíme možnost, že bude lze i nyní ještě některé jednotlivé a porůzné typy rumunské prokázati — někde v horách odlehlých.

Rozhodně však odporovati budeme jazykozpytným vývodům nepřátel theorie rumunské, kteří se vrhli na mluvivo kulturní, tudíž přenosné. V potu tváře vynasnažují se dokázati, že jednotlivé terminy Miklosičem vypočtené buďto nejsou rumunské, buďto k nám byly doneseny. Chceme jejich logiku charakterisovati příklady některými našimi. Přijali jsme od Angličanův a Francouzů dosti mnoho terminů kulturních: špenzer, kastrol, kalhoty, »kudla«, »kmín« a p., avšak z toho nelze dovoditi, že Francouzi a Angličané Moravu kolonisovali. A když jsme od Arabů i Peršanů přejali zázvor = zingiber, tulipán = dulbent a p., tím snáze mohli jsme přejati od Dako-Romanů, kteří našich zemí seděli a sedí mnohem blíže, nejeden termin: brinza, koliba a j.

Takové vývody zdánlivě se zamlouvají, ač jsou jednostranné, neboť nestačí hleděti toliko ku jménům kulturním, přenosným, nýbrž třeba právě takové terminy vážiti současně se jmény místními, tudíž nepřenosnými.

Že Rumuni k nám přibylí méně než na př. Němci měli příčiny a příležitosti zůstaviti nám po sobě místních jmen, samo sebou se rozumí; přibyli k nám hlavně jakožto pastevci. Proto jen některé hory a výběžky kopců, pro něž neznali obvyklého jména, pojmenovali po rumunsku. Takových jmen jest nyní velmi málo naší paměti dochovaných: Kyčera, Magura a možná i Beskyd, Gruň. A kdybychom dbali jen Kyčery a Magury, však počet jejich se ztrojnásobní, pomníme-li na to, že vedle Kyčery a Magury na Moravě, na Těšínsku máme tři Kyčery, Maguru i Magurku a též Vlaské; rovněž i v Haliči vyskytují se Kyčery a Magury.

Nebudeme a nesmíme podceňovati skrovných těchto přebytků do našeho století sahajících, neboť známo jest, jak snadno se místní jména i hor mění anebo s novým obyvatelstvem tratí. Směle můžeme tvrditi, že německé jméno pro Val. Meziříčí »Schonstat« udrželo se potud, pokud několik německých rodin tam žilo, ale s rokem 1394 vytratilo se z paměti lidské; i připadá nám nynějším po 500 letech jako bajka, že ve Val. Meziříčí původně žili Němci! Případnější příklad máme na hoře nyní »Altvater« (Praděd), jmenované. Na mapě Komenského má jméno »Gesenek« = Jesenek*), ale na mapě Wielandově 1736 sluje »Schneeberg«, i dostalo se jí teprve po r. 1736 jména »Altvater«, jež jsme si věrně přeložili na »Praděd«!

Tím naznačujeme, že rovněž nepochybně nejedno rumunské jméno našich hor se zase počeštilo a zjinačilo. Za pádný příklad uvádíme, že urbářův panství Frýdeckého ze 17. století nelze, dotýkajíc hor a řek, sledovati na nynějších mapách generálního štábu! Tak dokonale za píď času změnila se jména hor, řek a potoků! I bude tedy potřebí bedlivě prohlížeti staré urbáře panstev někdy »valašských«.

---

*) Že tím jménem není míněn kopec u Vrbna, na němž stál kdysi hrad Fürstenwalde, nýbrž hora »Altvater«, po němž celé pohoří »Jeseníky« slove, netřeba pochybovati; jestiť název »Gesenek« diplomaticky zjištěn.

Kladuť zvláštní váhu na jména místní (hor a řek) a to takovou měrou, že ač jsem všeobecně řečeno zásadním odpůrcem theorie keltické, která našimi zeměmi vidí se od samých Keltův hemžiti, předce nemohu zatajiti nápadné podobnosti jména naší Jizery se stejným jménem francouzské (keltické) řeky!

I pokládám jména rumunská výše uvedených hor s terminologií valašskou kulturní, za dostatečný doklad, že Rumuni i na Moravě i na Těšínsku skutečně seděli. A tento doklad jest nad potřebu zjištěn a nezvratně potvrzen jménem »Valach«, jehož rozšíření bez Valachů-Rumunů jest tak málo myslitelno, jako jméno Bulharsko bez Bulharů.

Co se pak týče nejpřednější a nejdůležitější otázky, proč vlastně Rumuni přibyli na Moravu a na Těšínsko, k té ve veškeré literatuře valašské nebylo odpověděno; naopak z Píčova spisu jakoby prosvítalo, že pastýři valaši snad kočovně se svým skotem k nám zabloudili. Tomu není tak, nýbrž třeba jich příchodu hledati přirozenou příčinu.

Jako na počátku 13. století první proud přistěhovalců do našich zemí přibyl za účely hornickými, především do hor, aby tu zlato, stříbro, měď a železo hledal, tak později zaznamenáváme, že přibývali k nám skuteční kolonisté rolníci, kteří hledali ornou zemi. Mezi těmi pak třeba zjevně rozeznávati osadníky, kteří z domova uměli krajiny močálovité vysušovati, za jakové pokládáme především Flámy. — Podobně dobře lze sledovati též různá odvětví jiná hospodářská, kterak se u nás zmáhají. Zahradnictví, ovocnářství, vinohorenství a p. přibylo k nám od západu a snad též i od jihu.

Však co se chovu dobytka dotýče, ať tak díme rafinovaného, nelze ani za mák pochybovati, že k nám se dostal od východu. Všimněme si jen kleštění čili »valášení« dobytka; to patrně svědčí východu: koňům kleštěným říkáme »valach«, Němci též Wallach, Angličané »castrated horse« anebo »Wallachian«, Francouzi »hongre« (Uher). — Kdo by chtěl tedy pochybovati, že »miškářství« — v Čechách »nunvářství« zvané — k nám bylo přineseno od skutečných »Valachů«, přibyvších od Uher? Však i tvar slova Valach prostřednictvím maďarským ujal se u nás: říkajiť Maďaři Rumunům: »Olah«, odkudž lehko vysvětlíme předsuvkou V-olach = V-alach i tvar jména samého.

Budeme-li se tázati, kdy se u nás chování dobytka »valašského« — hlavně ovec — přirozeně mohlo ujati, nebudeme váhati vysloviti svou domněnku, že vůbec pastýřství horské teprve po dokonané kolonisaci osadnické se ujalo: kam rolník nedotáhl brázdy pluhem, tam chtělo se užitek bráti ze stád pasených. —

Však byly ještě jiné pohnutky vážné, aby se zmáhalo ovčářství. Do konce 14. století lze celkem položiti zhruba dokonaný rozvoj městských osad a tím i rozvoj oněch řemesel, která potřebovala mnoho suroviny. Soukenníci, blanáři, koželuzi, ševci a j. řemeslníci způsobili u nás značný převrat hospodářský. A že vrchnosti chovu dobytka tím jistěji se naklonily, čím lépe vykořistiti mohly pozemků dosud málo výnosných, zejména horských, o tom netřeba pochybovati.

Dostačí nám malá ukázka, jaké požitky vrchnosť Frýdecká měla l. 1636. ze svých 40 Valachů.

Těchto 40 Valachů páslo všeho všude cápův a koz	4789 kusův,
z toho dobytka brala vrchnosť »desátku«	465 »
místo »úvýšku« z každého 100 kusů dobytka po 1 kozlátku	48 »
item z každého 100 kusů jeden sýr	$40^1/_2$ sýra,
item dávají Valaši	20 sáh húní.

Dostávala tedy ročně 513 ovec a kozlat, $40^1/_2$ sýrů, 20 sáh houní — jedině za to, že louky a pastvy v horách, z nichž do příchodu Valachů žádného užitku neměla, těmto 40 Valachům rozměřila a za pastvu pronajímala.

Že pak první pastýři, kteří valašské hospodářství u nás zavedli, byli skutečnými Valachy-Rumuny, o tom třeba tak málo uvažovati, jako o tom, že potomně — jako při jiných řemeslech a živnostech z ciziny k nám přinešených — i domácí lidé chápali se živnosti pastýřské.

V příčině otázky valašské bude třeba konečně prozpytovati jednak stará osobní jména po různu se vyskytující »Vlach«, jednak i místní jména od něho vedená: Vlachovo, Vlašim atd.

Jméno Vlachovic, městečka u Brumova, vyskytuje se poprvé l. 1333. Tamže přifařena jest Vlachova Lhota. — Jiné Vlachovice, farská ves u Nového města, vzpomínají se l. 1496. — Osada Vlaské, nyní Blaschke zvaná, vznikla sice teprvé r. 1600. na místě ode dávna Vlaské jmenovaném tuším proto, že tam Valaši = Vlaši pásávali svůj dobytek. — Osad »Salaš« zvaných nebudeme vzpomínati, jen podotýkáme, že jméno městečka v Čechách Vlachovo Březí (Wällisch Birken) odvozuje se od stromu bříza = Birke; nicméně myslil jsem na případné březí = praegnans, tudíž mínil, ježto ovce se »březily«, že březí znamená totéž, co jméno často se vyskytující »Skotnice«.*)

---

*) Místní jména topická po bříze jmenovaná slují obyčejně: Březina, Březinka, Březová, Březové.

Mínímeť, že záležitosť valašská po stránce hospodářské týče se vlastně všech našich zemí, nikoli jen Moravy a Slezska; však bude rovněž potřebí sledovati i naše koňařství (»kobylí pole«, »sveřepice«), na němž Valaši též působili, pomníme-li na »valášení«.

Dodatečně připojujeme některé nepřímé zprávy o Valaších.

Ve známé české bibli Olomucké z r. 1418. přeloženo jest slovo Galat na Valach, pročež v ní jest »epištola k Valachům«, jak již Dobrovský za pobytu svého v Olomouci zpozoroval. — Byli tedy Valaši na Moravě při počátku 15. století dobře známi.

Sukno v Tovačovské knize páně Ctiborově zpomenuté »lantuch« jest patrně sukno laciné, valašské. Šlechtic na pokoru jdoucí, jakmile vymohl odklad hlavy, povinen byl dáti kromě jiné pokuty též 50 postavův takového sukna.

V Heinrichových tuším dějinách zapsán jest popěvek:

»V Jabłonkowie
som Jackowie
rozumějom
każdej mowie.«

Narážíť se patrně na sběhlosť Valachů Jablunkovských, že se dovedou s každým dorozuměti, znajíce netoliko řeč polskou a slovenskou, nýbrž kromě své rumunské tuším též maďarskou.

Tím končím svou rozpravu, kterou jsem poukázati chtěl na nedostatečnosť podkladu historického při řešení otázky valašské.**)

**) Nemůžeme tuto zamlčeti nejnovějších konjektur na vysvětlení jména »Valach«. — Pod nápisem »Veleš a Valaši« uveřejnil A. K. v Opavském Týdeníku a v Selských Listech takovouto zprávu tajemnou: Ctihodný stařec jakýsi kdesi na kterési hospodě (!) prozradil jemu prý věc veledůležitou, že na hoře Ondřejníku, sousedu to Lysé hory, pohanský bůžek Veleš (!) míval své obětiště, pro něž nejkrásnější jalovice obětné dodávali fojti z okolních vesnic, kterýmž fojtům právě proto přezdívali »veleši«. A po těchto »velešich« jméno své mají netoliko dobří naši »Valaši«, nýbrž též všeci Vališi, Valouškové, ne-li dokonce sám sv. Václav!

Ten jest stručný smysl článku, kterýmž se chtělo hoře Ondřejníku dodati bájeslovného lesku, jakému se těší blízký Radhošť, a pastýřství »kravařskému« i valašskému dáti vznik a původ v dávných dobách pohanských u Velesa, tedy někde v 9. 10. století!

Ačkoli tato konjektura neobjevila se ještě ve vědeckých časopisech, táhneme se k ní proto, že se vylíhla z paběrků vědeckých. — Ruský učenec totiž Afanasjev, sbíraje material mythologický, četl píseň: »Pásli ovce valaši při betlemském salaši«. — »Pásli ovce velesy při betlemskom salaši«, čímž naše Valachy proměnil na Velesy a je uvedl v blízké styky s bůžkem »Velesem«.

O této věci zmiňuje se J. Jireček v pěkné rozpravě o Velesovi, již čteme v musejníku na r. 1875. — A z tohoto vlastně článku Jirečkova vymyslil A. K. svou konjekturu podotčenou.

Douška. S potěšením zapisujeme, že Václavek svým článkem »Jména tratí na Vsacku« [Čas. mus. Olom. 62] prokázal tam 7 Gruní, 5 Kyčer, 1 Beskyd, 1 Gigulu, kteráž jména pokládáme za rumunská, přidávajíce k nim i Makytu. *V. Prasek.*

Po stránce bájeslovné jest tato konjektura náramně vratka, neboť doklad sice na to máme, že Rusům byl l. 912. Veles bohem skotu na základě jediné zprávy Nestorovy; ale nám Čechům nebyl bohem skotu. Máme o něm jen 3 zprávy: »Jakýť jest čert neb ký veles, aneb zmek tě proti mně vzbudil a navedl?« [Tkadleček]. — »Nechmež již těch hříchů u Velesa«. [Kázání Litoměřické z r. 1471. u Jirečka.] »Své ženě by přál, aby divokou husí byla a někam k Velesu za moře zaletěla«. [V Rešelově Syrachu 1561 vydaném]. — Z těch zpráv zjevno jest, že našim předkům Veles byl čertem neboliž zmekem. Kterak tedy udělati tohoto Velesa-čerta ochráncem dobytka? Ovšemť známe tuto bytosť jen pro dobu od r. asi 1450—1561. Rovněž z minulosti našeho národa pohanské neznáme, jaké oběti se konaly krvavé; nejméně pak víme o obětovaných jalovicích, neboť ta »jalovice« obětná dostala se do »Rukopisu« z latinských starožitností zrovna tak, jako »Veleš« = »pan« do Mater verborum.

Tvrdí-li tedy náš konjekturant, že Velesovi na Ondřejníku fojti obětovali jalovice, třeba to nazvati velikou troufalostí.

Po stránce filologické nebylo by vlastně již třeba konjektury té zavrhovati. Předně tvar »Veleš« jest nečeský a přijat z podvržené glossy v Mater verborum.

A kterak dokážeme, že naši předkové vyslovovali veles, nikoli veles, ježto vałach má zřetelné ł? A kterým zákonem zvukoslovným odůvodníme proměnu samohlásek e v a: veles — vałas — vałach?

Kdežto pak Jireček, jednaje o Velesovi, opatrně poukazoval na místní jména Velešín, Veliš a p., náš konjekturant polapil z toho vývodu »Vališe«, »Valouška« a Valoucha i nadělal takto z lidí, po sv. Valentinu pojmenovaných, modloslužebníků Velesových!

Z toho patrno, že náš p. konjekturant náleží v onen druh jazykozpytců, kteří dovedou všecko dokázati z jakékoli řeči, jako ten pověstný šprýmař, co tvrdil, že řecké kathedra jest českým slovem; dereť s. v. katě! Bohužel — i ve vědeckých spisech — pracuje se též takovou etymologií, že česká kapusta sluje kapustou, poněvadž kápe od úst! Nomina sunt odiosa.

Druhý výklad na jméno Valach podává ve sborníku mus. spolku Val. Meziříckého III. autor známý, který tvrdí, že z řeckých »Pelasgoi« vzniklo jméno Velaši = Veloši = Vološi = Valaši, což znamená prý Velicí čili otcové. Pelasgové jsou prý oněmi Pra-Valachy, od kterých čeleď odštěpená se osadila v Dacii a rozšířila se potomně po Karpatách až na Moravu. A kdežto Valaši v Dacii se poromanili, jsou Pelasgové-Valaši na Moravě praobyvateli! Bohužel nelze takové konjektury bráti vážně, poněvadž původce její ze samé horlivosti vlastenecké všecko slovaní: Celtové jsou mu Čeledíci, Thrakové — Drakoslavci (!), Novietunum (Novjetín, ne-li dokonce Nový Jičín), Hercynský les = Harz — Horačinou, Ariovist Jarovič atd. Že s touto svou filologií velepověstnou Šafaříkovi zase dal štulec, jest nelaskavo, ač ovšem mínění Šafaříkovo, jakoby Valaši moravští byli směsí Celtův a Slovanů, není správno potud, že jménu Valach hledá původ u Keltů, nikoli u Rumunův.

Některé šperky naše lidové.

Účelem pojednání toho jest, abych poukázala k některým starším šperkům lidu našeho, jichžto některých doposud ještě zde onde se užívá, jež připomínají podobou i technikou šperky předhistorické.

Jako se v našich vzorcích národních obráží původní vznik a ráz ornamentů primitivních a jako červená niť slovanskou ornamentikou se táhne: tak zachoval se v mnohých šperkích lidových původní vkus, a je zřejmá v nich i technika z dob, o nichž historie mluviti nemohla, poněvadž nás začínají seznamovati s těmi dobami teprve nálezy z hrobů vynesené.

Má se za to, že šperky, jež lid nám v původním tvaru z dob dávných zachoval, jsou jen chudičké zbytky starodávné nádhery a bohatství Staroslovanů. Nasvědčují tomu mnozí staří spisovatelé, když o skvostech a kráse krojů, chrámů, o uměleckých výzdobách chrámových starých severozápadních Slovanů se zmiňují, a také báje, v nichž se obyčejně skrývají vzácná zrnka pravdy, vypravují o bývalém jich bohatství.

Známo na příklad, jak císař Otto navštíviv r. 1000. krále Boleslava Chrabrého v Gnězdně, nemohl se dosti nadiviti uměleckému provedení stříbrného a zlatého náčiní a koberců vesměs na slovanském východu pořizovaných.

Že staří Slované v drahocenných šperkách si libovali, vysvítá z následující pověsti, která se udržela u poněmčelých obyvatelů na ostrově Rujaně. »V Arkoně, hlavním to sídle slovanského boha Svantovita, bylo vzácných pokladů nashromážděno. Když pak tamější Slované začali podléhati moci nepřátelských Dánů a sama slavná Arkona do rukou jejích padala, uchýlili se někteří kněží a hrdinové rujanští s částkou chrámového pokladu na širé moře, kdež ho v truhlici na dně lodi ukrývali. Kořistichtivý nepřítel jal se uprchlíky pronásledovati, a když již větší část hrdinů slovanských na téže lodi byla povražděna a potopena a poklad arkonský byl by přešel do rukou Dánů, vzchopil se jeden z kněží a dle učiněné dříve úmluvy ponořoval těžkou truhlu do moře, kdež ji oběma rukama obemknutou přes okraj loďky pevně držel, hotov jsa, v okamžiku, ve kterém by se nepřítel pokladu zmocňoval, pohřbiti jej raději na vždy v moři. Dlouho se Arkonští bránili a hleděli všemožně rychlým veslováním drahocenný poklad zachrániti; však marné bylo jejich úsilí. Loď byla nepřátely dohoněna, dosáhnuta a než mohli onino hrdinové útok odraziti, jeden pronásledovatel uťal knězi, držícímu truhlu pod vodou, obě ruce. Tak se stalo, že arkonské poklady ponořily se do moře, v němž také věrní jejich strážcové našli svůj hrob.«

Potud pověst, která že nelhala, dosvědčuje nález, jenž byl učiněn před několika léty poblíže míst, kdež srázné břehy arkonské se vypínají. Když totiž jedenkráte lítá bouře zmítala vlnami hluboko až do dna moře, které celé spousty drobného písku z hlubin vod na břeh vynášely, vyhodila mohutná jedna vlna k nohoum chudé ženy, která úskostlivě očekávala návrat svého muže rybáře, starožitný překrásný zlatý náhrdelník, jenž nyní v Rujanském museu uložen, všeobecný vzbuzuje obdiv. Později bylo na onom místě pod vrstvou písku nalezeno ještě více zlatých šperků krásou a umělostí vynikajících. Nepochybuje se, že jako první tak i pozdější tyto nálezy pocházejí z pokladu arkonského v moři pohřbeného, o kterémž vypravuje pověst svrchu uvedená.

Z nálezů šperků těch možno souditi, že staří Rujanové milovali nádheru a šperky, kterážto záliba se i v pozdějších letech u obyvatelů na ostrově Rujaně uchovala; neboť jak kronikář Beckmann píše, vydal r. 1545. vévoda Filip nařízení, kterýmž také obmezil a zakázal jmenovitě ženám arkonským nošení šperků s dodatkem, dle něhož se mají ženám šperky úředně odebrati, kdyby jich nosily více než dovoleno.

Nařízení toto vydal vévoda Filip proto, aby prý se nezmáhala selská pýcha bohatstvím, krásou a zdobností kroje. Týž Beckmann zaznamenává dále, že zápovědí touto nošení šperků a vnucováním nového kroje byli obyvatelé rujanští velmi pobouřeni a že místy došlo ku srážkám s vládními orgány ba i ku krveprolití. Měněním a zaváděním jednoduššího kroje u obyvatelstva rujanského měl vévoda Filip patrně za lubem jeho odnárodňování, kterémuž ono se bránilo — jak z dějin známo — ze všech sil. A právě tak jako tito Slované rujanští se přidržovali houževnatě starého kroje svého, tak i ostatní kmenové slovanští chránili věrně ne jen kroj svůj, nýbrž také svou ostatní svéráznou kulturu a své národní bytí, k němuž přináležely také kovové ozdoby čili šperky.

Konservativní povahou lidu slovanského zachovalo se mnoho příznaků a přežitků původní kultury z dob dávných hlavně v chudobných chýších v odlehlých dědinkách. V krajinách našich, kde se kroj národní zachoval, vyskytují se tu i tam také kovové ozdoby a některé drobné ozdobné nástroje a předměty vyznačující se zvláštním charakteristickým rázem. Jsou to hlavně ony šperky lidové, které jednoduchým technickým provedením, tvarem i ornamentikou podobají se šperkům praehistorickým, pocházejícím z doby tak zvané »hallstattské«.

Nejrázovitější starožitné šperky uchovaly se zvláště u Rusů v Haliči u kmene huculského, obývajícího severní stranu Karpat mezi řekou Prutem a Čeremošem.

Městské museum lvovské (r. 1882) vydalo skvostné illustr. dílo: »Wzory przemysłu domowege, wyroby metalowe na Rusi«, kdež vyobrazeny jsou domácí výrobky huculské, mezi nimiž nachází se řada rozličných šperků, úhledností aesthetických forem a zvláště starožitným rázem se vyznačujících. Zajímavá stať o kovových ozdobách huculských z péra Lud. Wierzbického, člena správy městského Průmyslového musea ve Lvově, doprovází řadu vyobrazení ve velecenném tomto díle. Vyjímám z řečené stati některá důležitá data. Autor píše asi takto:

Hlavním ohniskem huculských mosazných výrobků jsou osady: Žabie nad černým Čeremošem, Javorov a Sokolovka. Způsob, jakým Huculové kovové předměty zhotovují, jest jednoduchý a docela prostý. Model, který si Hucul sám také vyřezává ze dřeva, oblepí hlinou promíchanou prachem dřevěného uhlí a takto upravený kadlub hliněný rozřeže pak dle míry na více kousků. Pak dá tyto kousky kadlubu na vzduchu usušiti a když jsou náležitě vyschlé, buď je doma nebo na otevřeném ohni na poli nebo pastvisku důkladně vypálí. Po vypálení složí Hucul ony kousky kadlubu hodící se k sobě, zvenčí je plástem hlíny důkladně obloží a v ohni opětně vypálí. Do vnitř kadlubu tak připraveného vlije ponechanými otvory roztavenou mosaz a když poněkud vychladne, rozbije kadlub čili formu a hodí odlitek ještě horký za příčinou kalení (stvrdnutí) do studené vody. Hotový odlitek pak teprve bývá důkladně zpracován asi takto: drsný povrch jeho a všeliké kazy a nesrovnalosti se vypilují, potřebná očka se vybijí, prohlubinky se vypilují, otvory vydlabnou, takto odlitek znenáhle nabývá úhlednosti, až konečně jest předmět dle vůle kovolitce zpracován a dohotoven. Modelky půjčují si Huculové na vzájem a protož možno vysvětliti, že u řeky Prutu i u Čeremoše vyskytují se stejné výrobky kovové. Modely a vzory pro své šperky zachovaly se od pradávna a nejlepší pocházejí z doby, když Huculové si libovali v nevázaném a volném žití. Novější vzory vyskytují se tam poskrovnu, nemají také ceny jako staré modely. Nynější Huculové provozují kovolitectví vedle jiného zaměstnání jen mimochodem a to hlavně v době pastvy dobytka a rubání dřeva. V naší době se již málo průmyslem tím zabývají a časem kovolitectví domácí úplně se vytratí. Arci ještě tu i onde vyskytují se nové kovové výrobky; nevyrovnají se však ani pečlivostí vypracování, ani úhledností těm starým antickým ozdobám, jaké ještě mnohé rodiny huculské ve velké vážnosti chovají. Většinou neprodají huculské rodiny předměty v díle tom uvedené a jen s největší námahou byly k účelu okreslení zapůjčeny.

Dále píše Wierzbicki, že ve způsobě zpracování a techniky kovových těchto památek lidového umění huculského možno říci, že jsou to zbytky z pradávné minulosti.

Vzhledem k slohu huculských kovových výrobků zejména šperků, zaznamenává Wierzbicki, že se při nich jeví znaky byzantského slohu a uvádí dále, že mnohé šperky připomínají zlaté šperky nalezené Schliemannem v místech, kde stávalo slavné město Troja a dokládá, že huculské šperky dosvědčují neobyčejně vyvinutý smysl pro krásu a především ukazují, že Hucul velmi dobře ornamentu použiti uměl vzhledem k látce, jakož i k ploše předmětu samého.

Jako Huculové též i uherští Slováci na Trenčínsku a Oravsku podobné starožitné šperky z olova a mosazi doposud vyrábějí. Jsou to jednotlivci, kteří vedle hlavního svého zaměstnání zabývají se litím potřebných předmětů, jimiž zásobují celý kraj. Vypravoval mi Karel Štapfer, malíř v Praze, o své cestě po uherském Slovensku, jak v horské zapadlé dědině Zázrivé na Oravsku navštívil starého domácího kovolitce Jano Šípku, který tamější kraj zásobuje rozličnými charakteristickými přaskami, prsténky a podobnými předměty. On lije též ze zvonoviny zvonky pro krávy s okrajem ozdobeným jednoduchými vzory, jaké zhusta na popelnicích se vyskytují. Před léty přelil i veliký zvon kostelní. Náš Jano Šipka má všeliké huculským kadlubům podobné uhnětené i vypálené formy a malou pęc, z kamenů postavenou a hlínou omazanou, asi 70 cm. vysokou, která jest umístěna v síňce. V peci na povrchu jest úzký zářez pro umístění tuhových tyglíků pro tavení kovu, pod a kolem nichž topí dřevěným uhlím. Po straně ve zdi zářezu v peci jest otvor pro vzduch, jenž pomocí měchu kovářského ku zvýšení většího žáru do ohně se uvádí. (Viz obr. čís. I.)

Č.1.

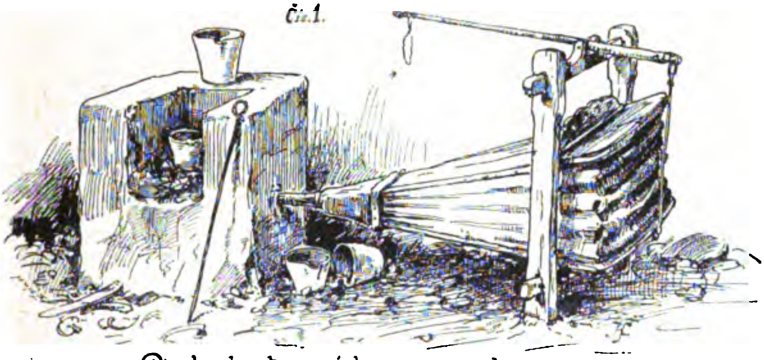

Piecka ku taveni kovů na presky

Staré spony, mosazné přasky, zlomky lžíce a různého upotřebeného kovového náčiní, které mu zákazníci přinášejí, roztaví Jano na své pecince a pak lije z roztaveného kovu dle jejich přání předměty, jaké bezpochyby vyráběli jeho předkové před tisíci lety.

Zvláště prý pěkné prsténky i ze stříbra umí Jano uliti a také jedenkrate přelil i prsten zlatý. Podávám na ukázku úhledné práce Janovy náramek (obr. čís. II.), jakého způsobu doposud nosí hoši i dívky oravské na pravé ruce. Náramek sestává z řady přasek ulitých z mosazi s přimíchanou značnou dávkou cínu; neboť jsou bílé a lesklé jako stříbro. Přasky k náramku připevněny jsou pomocí úzkého řemínku k širšímu koženému pásku tím způsobem, že řemínek provlečen jest střídavě přaskou, a pak zářezem učiněným do pásku, jenž ozdoben jest ještě knoflíčky z téhož kovu. Úzký na konci dírkami opatřený řemínek jest poněkud delší koženého pásku a sepíná pomocí poslední přasky kol ramene, prostinký sice, ale přece vkusný to náramek, mající charakteristický ráz lidového umění.

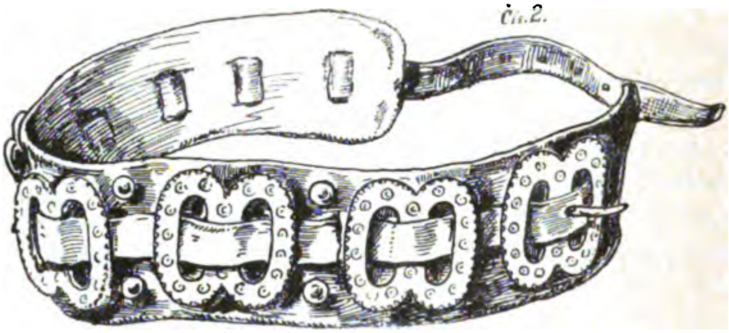

Ne méně zajímavé starodávné lité spony »spinky« vyskytující se na Oravě a Trenčínsku, jimiž zvláště muži své hrubé košile na prsou sepínají, řadí se důstojně k popsanému svrchu náramku a vynikají rovněž

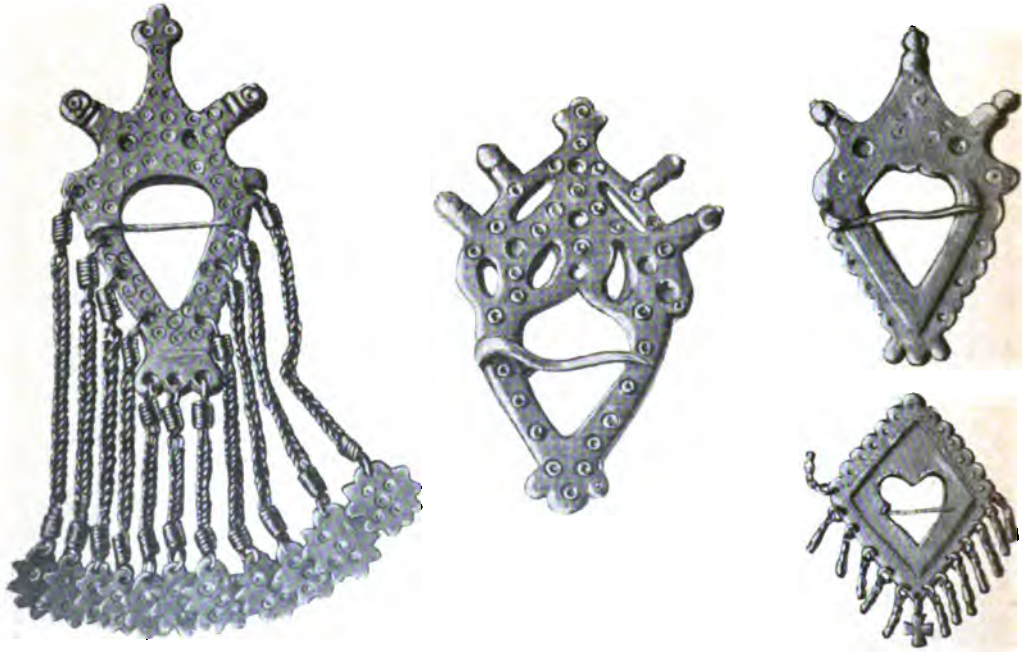

Obraz III.

vzácným archaismem. Podávám zde několik vyobrazení různých menších i větších těchto charakteristických spon mosazných. Spinky ty jsou po většině podlouhlé se srdcovitým otvorem uprostřed, jenž slouží ku prostrčení krajů rozparku na prsou košile, které se na jedné straně na spince krátkou jehlicí, připevněnou a jejím koncem o protější stranu opřenou, sepnou tím způsobem, že se nemůže ani látka sama vymknouti ani spinka odepnouti. Obraz III., čís. 1. a čís. 2. jsou mosazné spinky z okolí Čičman (majetek Národop. musea), jež dlouholetým nošením jsou po stranách silně obroušeny. Kolečko s tečkou, jež jmenovitě koštěné nástroje praehistorické zvláště v kolových stavbách nalezené chrakterisují, jest také oblíbenou ozdobou i těchto spinek. Spinka čís. 3. z Marikové na Trenčínsku jest rovněž hustě kolečkovým vzorečkem ozdobena a po krajích a na dolním konci spinky jsou provrtané dírky, v nichž navléknuty jsou řetízky na koncích s ozdobnými plechovými cinkátky.

Podobné vysourky čili cinkátka, bývaly při praehistorických špercích oblíbenou ozdobou; neboť mnohé ba nesčetné nálezy vykazují celou řadu šperků vysourkami ověšených jako jsou: náušnice, spony, náhrdelníky a pod. Pozoruhodné jsou také na uher. Slovensku jmenovitě na Oravě obvyklé široké až přes žaludek sáhající kožené pasy mužské, jež opatřeny bývají vkusnými mosaznými přaskami a pak ozdobné přasky prolamované z pasů mužských v okolí Velkého Lomu doposud užívaných o nichž však pojednati hodlám později. Elegantní něžná spinka čís. 4. ku sepínání ženských rukávů u krku pocházející z Valašska (okreslena při výstavce r. 1894 pořádané ve Frenštatě), jest rovněž lita z mosazi a malé podlouhlé vysourky slouží jí k ozdobě. Podobné spinky nosí a vyrábějí také polští horalé v Tatrách v údolí Nowotargském a j. (Srv. Wisła II., 96., IV., 392.)

Na Valašsku vyskytují se starožitné spony, jichž jsem několik kusů na výstavce národopisné ve Vsetíně spatřila. Jsou z perleti řezány, tvaru zakulaceného, mají uprostřed také kulatý otvor, jenž rovněž slouží ku prostrčení látky, kterou spinka pomocí připevněné jehlice sepíná. Kulaté tyto kotule jsou po kraji zoubkovány a všelikými vyrytými vzorečky okrášleny a jsou zhotoveny venkovskými umělci valašskými, kteří perletí a nýtkami dříve obuchy (valašky), dýmky, kříže a podobné předměty dřevěné ozdobovali. Obr. IV. představuje perleťovou spinku valašskou z musea Valašsko-meziříckého, jež výkres prostřednictvím vct. p. Domluvila pro článek ten nakreslila paní H. Němcová, choť tamějšího professora.*)

---

*) P. Domluvil, prof. na gym. ve Valaš. Meziříčí, učinil pokus na Valašsku vzkřísiti starodávné odvětví valašského perleťového průmyslu; protož dal větší množství perletí vykládaných předmětů zhotoviti a odeslal tyto do stálé tržnice do Brna. Bylo by žádoucno, aby naše veřejnost trochu větší pozornost tomuto odumírajícímu řemeslu našeho lidu na Moravě věnovala a nečekala, až by se toho uchopila některá německá továrna nebo obchodník židovský.

Perleťové tyto spony rovněž sloužily mužům ku sepínání košile na prsou.

Prastaré kovolitectví domové také na Valašsku se zachovalo. Do nedávna živila se rodina Mašlíků ve Štípě v kraji holešovském, litím drobných předmětů z cínu a olova. V řečené rodině zachovalo se též něco kamenných kadlubů na lití: knoflíků, banbelíčků, přasek, prsténků, agnůstek, rámečků atd. Kadluby ty zajímavé jsou tím více, že podobné kamenné formy vyskytují se při nálezech bronzů hallstattských a jsou tudíž důkazem, že až do dnes mezi lidem se udržela jednoduchá technika kovolitecká z dob tehdejších. Tyto kadluby daroval vlasteneckému museu v Olomouci známý sběratel p. E. Peck; na dvou z nich vyryt jest letopočet 1818—1819, sestávají ze dvou poloviček, v nichž žádoucí tvar jest na obou stranách vyryt a spojen byl úzkými žlábky ku rozvádění litiny na patřičná místa. Obě polovičky formy při lití byly pevně spjaty a po stranách ponechanými otvory vléván pak do vnitř roztavený kov.

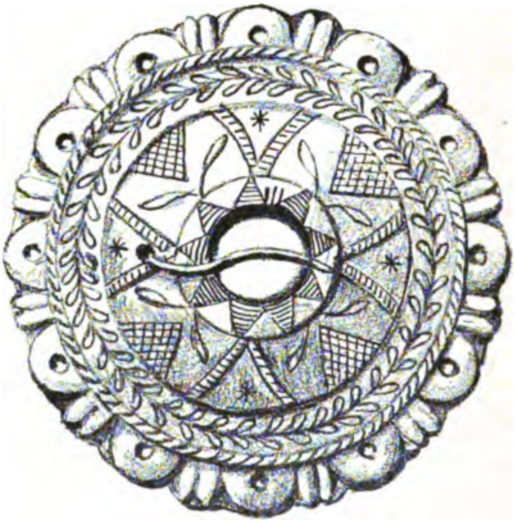

Obraz IV.

V Čechách uchovaly se ještě v Postřekově u Domažlic u Chodů malé zpony (zapínátka), »kličky« a jiné předměty, které starý pastýř Ondřej Gibiš v Rašnicích doposud zhotovuje.

Laskavostí řídícího učitele pana O. Švejnara v Postřekově, dostalo se Národopisnému museu našemu několik těchto Gibišem pracovaných předmětů, o nichž doleji pojednám. Na mou prosbu obstaral pan Švejnar i ony formy, jakých kovolitec Gibiš ku lití svých výrobků upotřebuje. Formy tyto jsou pouze z tvrdého dřeva, skládají se též ze dvou poloviček s vyřezaným žádoucím tvarem. Polovičky tyto se pomocí dřevěných kolíčků k sobě připnou a dřevěnými kličkami pevně spojí. Do ponechaného po straně formy otvoru pak vlije se roztavené olovo nebo cín a forma pak se ponoří do vody.

Mezi předměty Gibišem pracovanými (obr. V.) jest několik, které zvláště starožitným tvarem povšimnutí zasluhují. Jsou to předně malé spony »zapínátka«, (obr. V. čís. 5. a 6.) jichž doposud ženy chodské ku sepínání šátku u krku používají. Lity jsou z olova a podobny podlouhlým tvarem i způsobem zapínání spinkám slovenským a vyznačují se tím, že mají na vrcholku dva zobáčkem k sobě postavené ptáčky. Takové spony z bronzu, ze stříbra i ze zlata, nalezeny byly ve starodávných hrobech v Rusku, ve Švédsku a Norvéžsku.

Česká tato zapínátka okrášlena jsou rozličnými perličkami, které jsou buď zasazeny nebo pomocí tenkého drátku ku spince připevněny. Vedle zapínátek lije pastýř Gibiš z olova jehlice tak zvané kličky (čís. 1. a 2.) sloužící k upevnění přástvy ke kuželu a pak zhotovuje dráty »háčky« z mosazného drátku a perel ku vytahování nití při předení (čís. 3. a 4.). Kličky jsou dvojího tvaru, některé kulaté, některé čtyřhranné a jsou buď na vrcholku malými kohoutky nebo křížky opatřeny a rovněž jako zapínátka hustě sklennými perlami posázeny. Hrot, na němž vyryty jsou jednoduché vzorky, opatřen jest při hlavici jehlice kulatým otvorem k upevnění kličky na vrcholku kužele přivázané tkanice nebo pentle, sloužící k ovinutí přástvy, jejíž konec tvoří kličku, která se pak do přástvy zabodne. Druh kliček se zakulacenou hlavičkou podobá se bronzovým kruhovitým jehlicím tak zvaným terčovým (Scheibennadel), vyskytujícím se v praehist. středoevropských skladištích (Depotfunde).

Zejména jsou to jehlice nalezené u Klemperova v Pomořanech*) které tvarem svým se podobají českým kličkám a možno také, že za časů dávných sloužily bronzové ony jehlice rovněž ku připevnění příze na kužel jako naše kličky.

Podobné kličky z mosazi i ze železa užší a bez perlové ozdoby doposud jsou v užívání na uher. Slovensku.

V Čechách nosívaly ženy ve vlasech dlouhé jehlice tvaru starožitného. Zejména jsou to široké ploské jehlice mosazné z Plzeňska a na Kralovicku (obr. VI.), jež v oblouk zahnuté se nosívaly pod čepcem »holubinkou« a jsou rozličně vykrojeny a vytloukaným lečkovým vzorem ozdobeny.

Na Nechanicku zachovaly se dlouhé mosazné i měděné jehlice pěkně vykrojené, na konci podobně jako u jehlic praehistorických obtočeny jsou hustě rýhou sloužící k tomu, aby z vlasů nevypadly. Jiné

---

*) V Ergänzungsblätter zur Zeitschrift für Ethnologie Heft 1. 1897. Bronze Depotfund von Clemperov Pommern von H. Schumann. Ve stati své uvádí spisovatel naleziště, kdež doposud ony terčovité jehlice se vyskytly, a sice v Meklenburku, ve východním Rusku a Dolním Rakousku.

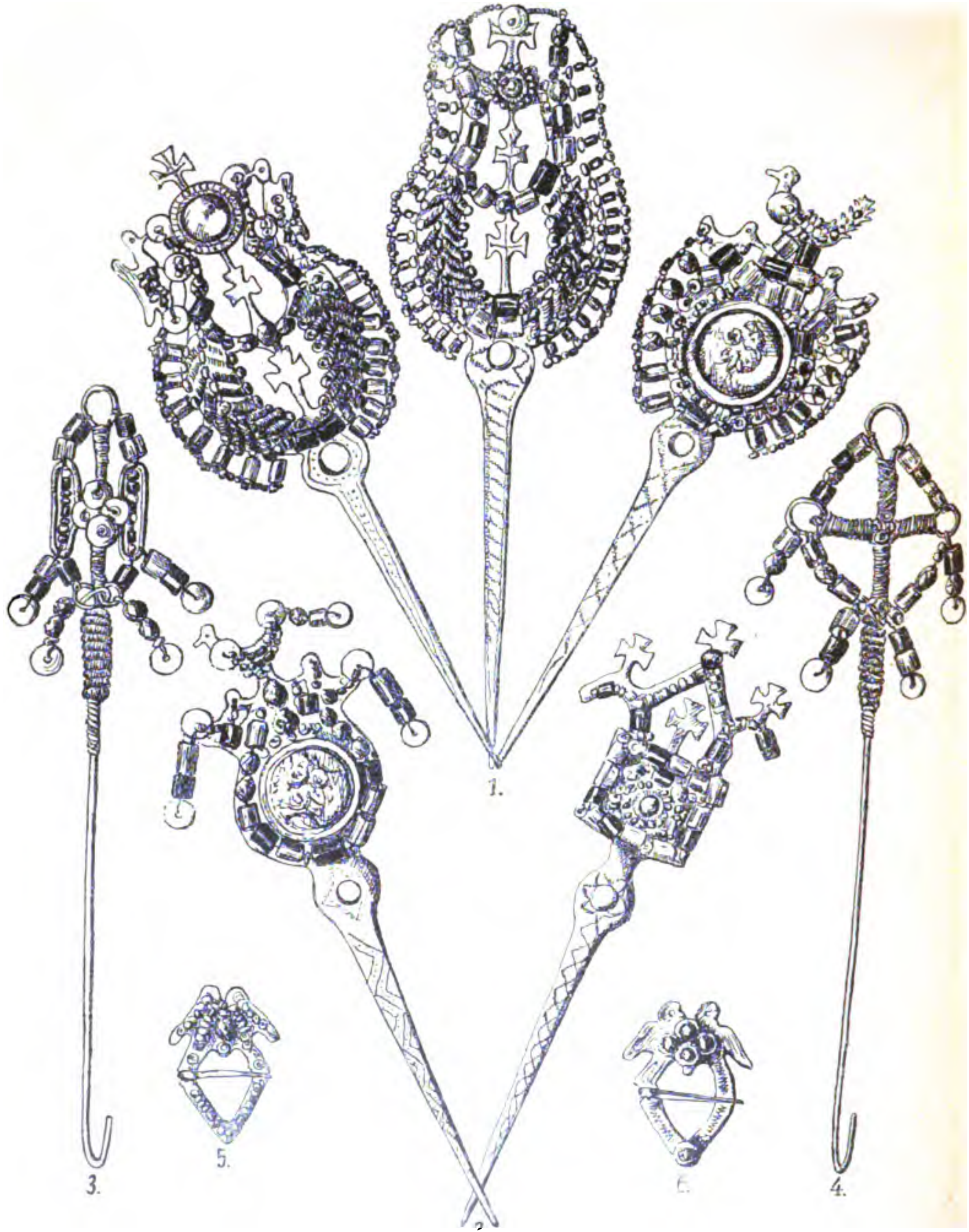

Obraz V.

ploské jehlice zvláště na Litomyšlsku uchovaly se doposud v truhlách stařenek. Jehlice řečené mají tvar hlavice i vyrytý ornament novější barokový a jsou též z mosazi a často silně postříbřeny a mívají v hlavě zasazené pestrobarevné sklíčko. K těmto jehlicím druží se tak zvané »loubky« z okolí Litomyšlského a bývaly při čepci k čelu přišity tak, že oba konce, kaménky ozdobené, sáhaly po obou stranách až do půl tváří.

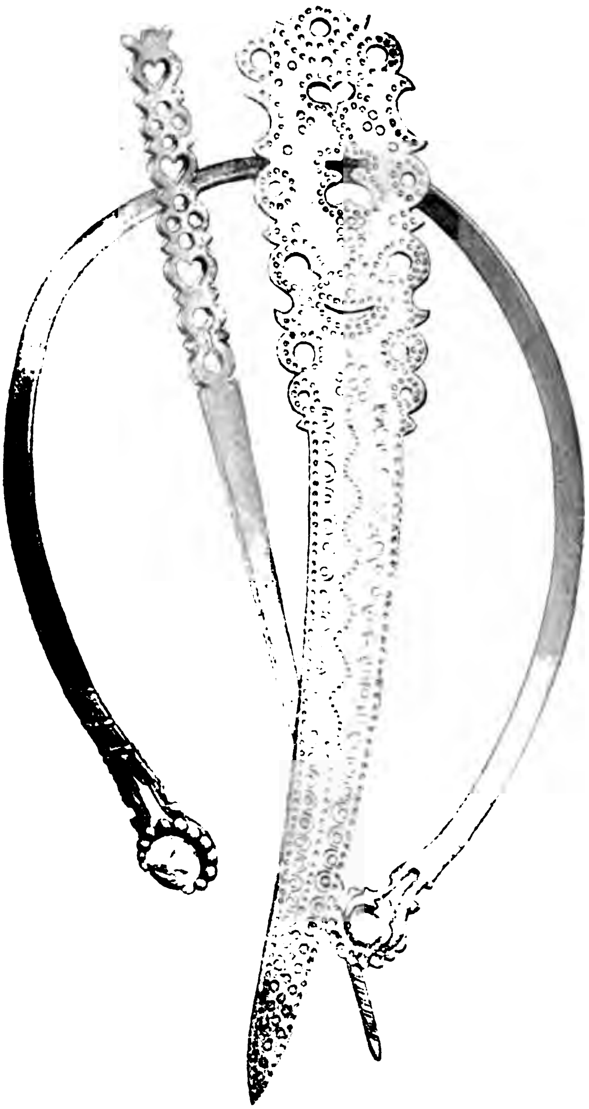

Obraz VI.

Zvláště zajímavé vlasové jehlice vyskytující se ve středních Čechách, jsou tak zvané »třaslice« (obr. VII.) pracované z postříbřeného měděného drátu, bělavých perel a cetek. Kruh drátěných oček, na nichž jsou připevněny třásně z bělavých, podlouhlých, sekaných perliček s cetkou na konci, tvoří vnějšek ploské hlavy jehlice. Vnitřek její vyplňuje paprskovitá hvězdice z dracounů a na příč táhne se drát rovněž podobnými třásněmi opatřený. Těchto řetízků čili třáseň z perel a cetek jest na ploské jehlicové hlavici hustě připevněno, které při každém pohybu nositelky se třesou. Pozoruhodno jest, že podobné stříbrné třaslice, naušnice a spinky s cetkami, objevují se u lidu norvéžského a ve Švédsku doposud.*)

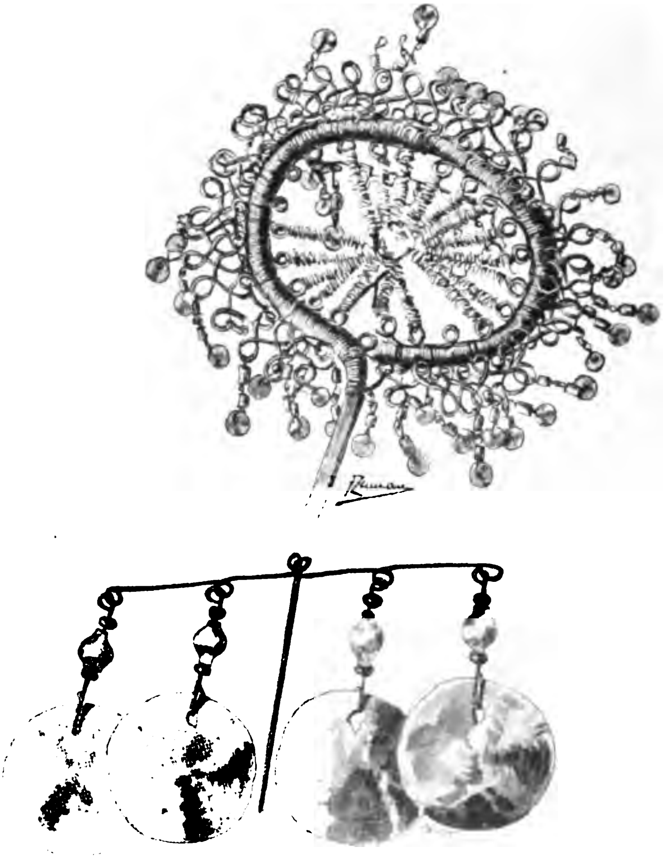

Obraz VII.

---

*) V Časopise Spolku přátel starožitností v Praze, jehož redakce cliché třaslice Národop. Sborníku laskavě zapůjčila, popisuje J. Soukup v čís. 1. některé šperky

Ve střední Moravě uchovalo se u lidu šperků rázu starožitného velmi málo, skoro žádných. Uvádím zde jen laciné jehlice poutní, jež jsou tím zajímavější, že zachovaly tvar asi jehlic dříve drahocenných. Při poutích ve Vranově, Sloupu a Křtinách u Brna totiž prodávali kramáři do nedávna zvláštní jehlice, které pozůstávají z tenkého drátu, na jehož vršku do očka zavěšen byl vodorovně běžící drát. Na tomto drátě byly zavěšeny třásně z perel s plechovým penízkem na konci po většině čtyry. Někdy měla jehlice i dva pod sebou zavěšené drátky s třásněmi tak, že na hořejším čtyry a na dolejším šest třásní bylo zavěšeno. Tyto jehlice byly za mého dětství velice oblíbenou a zvláštní poutnickou ozdobou a každý skoro poutník si odnášel jehlice ony zapíchnuté za kloboukem nebo na prsou domů z místa posvátného.

V Brně doposud žije stařeček, který tyto jehlice pro poutníky dělával. Zvláštní ozdoby uchovaly se u Brna v okolí Klobouk, Šlapanic a Lišné; jsou to tak zvané vidlice čili vrčky. Tyto vrčky nosí stárky o hodech a sestávají z vidlic ze dvou stran zakulacených, jsou z olova neb cínu lity a uprostřed poněkud prohnuty, kolem nichžto na zad hlavy ovinou se vlasy a utvoří vrkoč, jenž se okrášlí stříbrnými ozdobami, květinami a pentlemi.

Podobnou malou vidlici zlatou ku sepínání vlasů z okolí Jablunkova chová Národopisné museum ve své sbírce, vedle staré stříbrné spinky a stříbrného náhrdelníku, kteréžto předměty získal pan J. Vluka, učitel a spisovatel ve Vídni. Spinka slezská podobá se slovenským spinkám, jen že jest nádhernější a filigranovou prací ozdobena, jest ze stříbra a částečně pozlacena. Používáno jí ku sepínání ženských rukávů u krku.

Pan Vluka laskavě mně sdělil, že ve Slezsku mnoho starodávných šperků drahocenných mezi lidem se zachovalo. Uvádí též okrasu krku stříbrné neb zlaté »potořky« nákrčníky to pozůstávající z řetízků, jež na Opavsku zvou se »okuláry« a zapínaly se touto svrchu uvedenou stříbrnou spinkou. Na Národopisné výstavě československé vyloženo bylo v oddělení slezském několik mosazných náramků archaického tvaru však nepodařilo se jich pro museum naše získati. O dalších šperkech slezských: pásech, naušnicích a podobné, pojedná později pan Vluka; sám jak doznal, nepochybuje, že v některém zákoutí Slezska dopátrá se i domácího kovolitectví.

Ku konci podotýkám, že na uherském Slovensku chovají některé rodiny stříbrné ozdobné knoflíky, přasky a podobné, které rovněž pocházejí z dílny domácí a vynikají ne jen starožitným rázem, nýbrž dosti dovednou technikou kovoliteckou. *Vlasta Havelková.*

Obrázky kreslila *Madlena Wanklova.*

---

lidové, mezi nimiž uvádí také ony třaslice. Také píše p. dr. J. Matějka v témž časopise v čísle 2. o dvou spinkách z Litomyšlska a poukazuje též na jejich podobnosť se šperky praehistorickými.

K „Slovu o zádruze“.

(Kritická úvaha o nové theorii Dra. Jana Peiskera.)

Redaktor »Národopisného Sborníku« p. prof. dr. Pastrnek přijav rozpravu p. dra. J. Peiskera »Slovo o zádruze«, požádal mne, abych vyložil svoje zásadně odchylné stanovisko v otázce o zádružném zřízení u Slovanů. Ochotně vyhovuji projevené žádosti a dovoluji si stručně rekapitulovati, pokud se týče nově formulovati to, co bylo předmětem spisu mého »Rodinný nedíl čili zádruha v právu slovanském«.

Pan dr. Peisker praví na str. 78.[1]) své rozpravy, že práce moje má se k práci jeho jako *a* k *non a*. Ano, v podstatě má pravdu. V podstatě pravím. Zdajiť se výsledky mého bádání i výsledky bádání p. Peiskerova býti diametrálně rozdílné ve všech směrech, avšak ve skutečnosti tomu tak není. V čem se úplně s Peiskerem rozcházíme, jest to, že já se všemi dosavadními badateli — ani Stojana Novakoviće nevyjímajíc — pokládám zádruhu za starobylou právní instituci, známou Slovanům od dob nepamětných, kdežto Peisker považuje zádružné zřízení za výtvor pozdních poměrů a domnívá se při tom, že vzniklo u Slovanů vlivem cizím, vlivem daňového systému římskobyzanckého.[2])

Kromě toho lišíme se s p. drem. Peiskerem v tom, že já někdejší šlechtickou zádruhu u Jihoslovanů, Čechů a Poláků — a ovšem i u Rusů — pokládám za totožný právní ústav s dnešní selskou zádruhou jižních Slovanů a ruských mužíků, kdežto p. dr. Peisker myslí, že u šlechty nelze o zádruze vůbec mluviti, nýbrž jen o šlechtické nedílnosti, kteráž jest »od selské zádruhy původem i podstatou naprosto rozdílná.« (Str. 82.) Vyslovil se tak sice jen o plemićích chorvatských, avšak má patrně na mysli i šlechtu českou a polskou, poněvadž v opačném případě nemohl by ignorovati nejen četné a jasné zákonné předpisy práva českého i polského, nýbrž i nesčíslné doklady zádružného zřízení mezi českou a polskou šlechtou. Stáří a existenci české zádruhy nepokusil se vůbec ani slovem bráti v pochybnost, ač to bylo jeho povinností v první řadě. Pavlovi, v něhož se za deset let proměnil Šavel,[1]) dobře by bylo slušelo, aby poněkud nezvratněji vyložil své nové confiteor.

---

[1]) Cituji dle Národopisného Sborníku IV. a nikoli dle separátního otisku práce p. Peiskerovy.

[2]) Na str. 55 svého spisu praví p. dr. Peisker: »Na základě římskobyzantského systému berního, pod Turkem ztrnulého, vznikla v dobách národní poroby velká »slovanská« zádruha jako instituce, která dodnes jakožto prý přežitek domnělého kommunistického eldoráda staroslovanského plete rozum mnohé jinak moudré hlavě.« — Na str. 77. praví dále: »Velká zádruha srbská jakožto instituce lidová jest novotvar z dob tureckých . . . Zádruha vůbec, t. j. kuća o dvou neb více ženatých mužích . . . jest nutným důsledkem recepce římské capitatio . . . Dříve zádruhy nebylo a býti nemohlo . . .« Str. 45: »Můžeme směle tvrditi, že Jihoslované zádruhy na Balkán nepřinesli . . . «

V ostatním s p. drem. Peiskerem namnoze — ne ve všem — souhlasím a výslovně to konstatuji, poněvadž z formy p. Peiskerovy rozpravy mohlo by se zdáti, že pisatel její přišel v leckteré příčině na nějaké nové objevy; těch však ve skutečnosti není. Především činí p. Peisker na mnohých místech rozdíl mezi »velkou zádruhou« (str. 40 a násl., str. 53, 54, 55 a j.) a »zádruhou vůbec« (str. 77 a j.) — někde mluví také o »malých zádružkách« (na př. na str. 98), jež jinde nedůsledně nazývá »rodinami« (na př. na str. 99)[2]) — jako by tu bylo podstatného rozdílu v právní instituci, a jako by snad ti učenci, kteří zastávají pradávný původ zádruhy u Slovanů, tvrdili, že staří Slované žili jen ve velkých zádruhách (srv. na př. str. 110, »staroslovanský kommunism rodový«). Já nic podobného ve spise svém jsem netvrdil, a pokud mně známo, ani přednější seriosní badatelé na poli slovanského práva podobného mínění neprojevili. Co mne se týče, musím poznamenati, že by bylo docela nesprávno imputovati mně, jako bych si snad představoval u starých Slovanů zádružné zřízení tím způsobem, že snad celé obšírné rody společně chlebily. Nejlepším svědectvím toho, že u starých Slovanů nepředpokládám všeobecně rozšířenou »velkou zádruhu«, jest již pouhý nadpis mé knihy »Rodinný nedíl«. Již nadpisem »Rodinný« (nikoli »rodový«) nedíl chtěl jsem ukázati, že neběží vždycky o široké svazky příbuzenské, ba že častěji možno v právu slovanském mluviti o nedílné rodině než o rodu nedílném Také v předmluvě knihy své mluvím o »rodinném zřízení«, nikoli o rodovém zřízení. Vedle toho musím však poukázati na četná místa, kde zřejmě uvádím, že to, co platí o zádruhách počtem silnějších, platí též o zádruhách menších, pro něž zaveden jest Bogišićem termin inokoština. (Str. 11, 51, 75 a 106 mé knihy.)

Panu dru. Peiskerovi nelíbí se také výraz kommunismus,[3]) i polemisuje proti mínění, které by vydávati chtělo zádruhu za zřízení kommunistické. Se mnou polemisovati nemusí. Já nic takového netvrdím, a ostatně i kdyby někdo výrazu »kommunismus« o zádruze užil, tak příliš by se mně výraz ten nepříčil, poněvadž ty důsledky, které p. dr. Peisker z kommunismu činí, nejsou nevyhnutelné. Ani v kommunismu není možno, aby do všech krajností proveden byl princip rovnosti všech jednotlivců sdružených v jeden celek. Nejlepším dokladem toho, že nepokládám zádruhu za zřízení »kommunistické«, jest poslední věta mého spisu, kde pravím zcela jasně: »Zádruha jeví se zvláštním ústavem soukromého práva, spočívajícím jednak na principech práva rodinného, jednak na zásadách pospolitého (kollektivního) věcného práva k nemovitostem.« Věta tato nepřipouští žádné pochybnosti.

---

[1]) Ještě před deseti lety psal p. J. Peisker o české zádruze. Viz článek jeho Zádruha na Prachensku. (Athenaeum r. 1888, roč. V. čís. 9. a 10.)

[2]) Dobře to postřehl již prof. Osvald Balzer v rozpravě O zadrudze słowiańskiej. Uwagi i polemika (v Kwartalniku Histor., roč. XIII., seš. 2., též separátně; cituji dle separátního vydání), str. 42 a 43. Balzer vytýká Peiskerovi, že se tu dopouští bałamuctwa.

[3]) Zádruhový kommunism staroslovanský, str. 38, 55, 103 a j.; rajský kommunism, str. 39; kommunistické eldorado, str. 55 atd.

Panu dru. Peiskerovi vadí již pouhá možnost, že by staří Slované mohli žíti ve zřízení zádružném. Možnost ta vadí mu jako někdejšímu horlivému zápasníku v bojích o RZ. Prozrazuje to již prvými slovy své práce: »V boji o rukopisy měl Zelenohorský . . .« Nač tahati do sociologických a právněhistorických studií RZ? Vždyť já se na něj neodvolávám, jako to činili před boji rukopisnými četní právníci a sociologové.[1]

Jest pravda, že v ZRsu věnováno jest několik vět »rodovému kommunismu staroslovanskému«, a sice vět tak klassických, že každý, kdo by řešil otázku pravosti či nepravosti řečeného rukopisu jen na základě uvedených vět, musel by býti přesvědčen o pravosti ZRsu Několik těch vět děsí p. dra. Peiskera do té míry, že ve spise svém jeví jakousi podrážděnost, ač na oko se tváří, jako by byl »shovívavý jak se sluší na vítěze«. (Str. 39.) Kdyby byl p. dr. Peisker zachoval při práci své náležitou rozvahu, mohl míti snadnou námitku proti těm, kdož by hájili pravost ZR-su pouze z toho důvodu, že líčí se v něm klassickým, zcela věrným způsobem zádružné zřízení u Slovanů. Vždyť tento sociologický, resp. právněhistorický důvod sám o sobě nemůže padati na váhu, a je-li tu celá řada jiných okolností, které mluví proti pravosti ZRsu, pak žádný klidný odpůrce pravosti rukopisu toho nemusí se zbytečně rozčilovati a hartusiti na ty spisovatele, kteří dokazují starobylost zádružného zřízení u Slovanů z četných právních pramenů, o jichž pravosti dosud pochybováno nebylo. Pokud mne se týče, prosím p. dra. Peiskera, aby mně ukázal jen jediné místo v mé knize, kde se opírám o RZ. a kde tvrdím, že by zádruha byla výlučným zřízením slovanským, jehož by pražádní jiní národové než slovanští neznali. A také jej prosím, aby mně ukázal jen jediné místo v mé knize, kde vychvaluji zádružné zřízení jako nějaké »eldorado« anebo jako nějaký »cíl lidské společnosti«.

Co se ZR-su týče, nebude sice p. dru. Peiskerovi možno ukázati, kde bych se na rukopis ten odvolával, avšak on myslí patrně nikoli na literu, nýbrž na ducha onoho pergaménu. Praví v jedné z prvých vět své rozpravy: »Litera ZR-su sice mrtva jest pro vždy, leč duch jeho vznáší se nad námi, proniká mozek i útroby naše, všeho Slovanstva, ba celého světa učeného; kotví jedna z obou těch základních nepravd dnešního sociálního dějezpytu — markgenossenschaft germánský a zádruhový kommunism staroslovanský — jedině a výhradně v ZR-su«. (Str. 38.)

---

[1] Zajímavo jest, že spisovatel z protějšího tábora v recensi mého spisu činí mně výtku opačnou pravě: »Také by bývalo záhodno zmíniti se o tom, co pronásledovaný rukopis Zelenohorský o starobylém rodovém řádu v Čechách podává... Odkud to?« (Osvěta, 1898.)

O správnosti této své domněnky jest p. dr. Peisker tak přesvědčen, že nikdo mu nedokáže opak, a proto chci-li se přece jen hájiti, nečiním tak k vůli p. dru. Peiskerovi, nýbrž k vůli nestrannému posuzovateli třetímu, jehož úsudek není zakalen zbytečným strachem o pravost či nepravost ZRsu. Že by zádruha byla výlučným slovanským právním ústavem nejen že jsem nikde netvrdil, nýbrž naopak pravím na str. 134. své knihy toto: »Zřízení zádružné nebylo nějakou zvláštností slovanskou, nýbrž známo bylo kdysi národům moderním, stojícím nyní na vysokém stupni kultury. Širší svazky příbuzenské existovaly zejména ve starém Řecku...« Na str. 130 pak pravím: »Zádruha jest ústav národů ryze agrárních a tím i konservativních, a těmi byli vesměs Slované.« Zkrátka již z těchto vět jest nade vši pochybnost jasno, že »duch ZRsu nevznáší se nade mnou a neproniká mozek i útroby moje,« poněvadž stoje na stanovisku ZRsu nemohl bych se dotýkati zádružného zřízení ve starém Řecku atd.[6])

* * *

Celá rozprava p. dra. Peiskera »Slovo o zádruze«, založena jest na spisu srbského učence Stojana Novakoviće »Село«. Nebýti díla Novakovićova, byl by p. dr. Peisker nenapsal »Slovo o zádruze«. Pan dr. Peisker cítil tudíž potřebu odvděčiti se Stojanu Novakovićovi a pasoval jej za genia. »Resultaty geniálního Srba působí — prý — při vší širokosti ve formě tak prudce, že nepředpojatý čtenář maně cítí, jak dosavadní představy rázem se propadly a ve vědě nastává obrat.« (Str. 55.) Obrat nastává dle mínění Peiskerova tím, že Stojan Novaković již r. 1891 břitce dokázal, že velká zádruha jihoslovanská není ani stara. (Str. 40.) Žel však, že objev Novakovićův »nepůsobil dosud na běžné povídačky o zádruze prudkostí dynamitu, ba že se o něm takměř ani neví.« To prý divně charakterisuje dnešní úroveň slovanské vlastivědy. (Str. 40.)

Poslyšme tedy, co praví Stojan Novaković o zádruze. V díle svém Село z r. 1891, které jest věnováno mnohým právním otázkám, zabývá se Novaković ve IV. kapitole »majetkovými, osobními a pracovními poměry« starých vesnic (str. 183—250). Mezi jiným píše tu též o dvou značně se různících právních ústavech, o t. zv. miru čili obcovém zřízení [1]) (rus. též сельская община, поземельная община, něm. Dorfgenossenschaft) a pak o zádruze (rus. семейная община atd., něm. Familiengenossenschaft, Familiengemeinschaft) [2]). Zřízení obcovému čili miru říká Novaković заједница сеоског имања, сеоска (имовна) заједница a řidčeji i сеоска задруга (u. m. str. 183 a násl.). Naproti tomu má pro zádruhu čili rodinný nedíl výraz задруга a jednou i породична задруга (str. 205 a násl.). Jakého názoru jest Novaković v otázce, bylo-li starým Srbům známo obcové zřízení, to prozrazuje hned v prvých dvou větách IV. kapitoly svého spisu, a sice tam, kde stručně uvádí obsah celé kapitoly. Stojí tam doslovně: »Заједница сеоског имања или сеоска задруга. Наши извори и стари и нови не знају ништа о овом предмету, и ако га помиње византијско законодавство« A to znamená: »Majetkové společenství vesnické obce (vesnice) čili obcová zádruha (nikoli selská, mezi sedláky obvyklá zádruha, ta by musela býti nazvána сељачка задруга). Naše (srbské) prameny, jak staré tak nové, nevědí nic o tomto předmětu, ač se o něm zmiňuje byzancké zákonodárství.« Сеоска задруга (mir, obcové zřízení) jest tedy pramenům srbským neznámá. To praví Stojan Novaković již ve stručném obsahu IV. kapitoly svého spisu a to také na následujících stránkách (183 a násl) dokazuje. Tvrzení jeho jest však velice opatrné a střízlivé. Ačkoli se mu nikde nepodařilo přijíti na stopu obcového zřízení srbského, přece nevylučuje možnost, že v prvých dobách po usazení Srbů na Balkáně mohla mezi Srby existovati forma obcového zřízení. Praví doslovně: »Bylo-li někdy v prvých dobách nějaké majetkové společenství vesnické obce, zaniklo dávno před XIV. stol.« (U. m. str. 189). [3]) Reservu tuto zachovává Novaković z toho důvodu, že uvádí listinné doklady ze XIV. stol., a v těch arci není nějaké stopy po mirovém zřízení v Srbsku. Také ve stručném obsahu IV. kapitoly (na str. 183) vyjadřuje se učenec tento velmi opatrně: »Věk XIV. — nikoli tedy doba před XIV. stol. — ukazuje nám, že vesnické obce v ohledu majetkovém rovnaly se obcím nynějším (kromě šlechtických práv a břemen).«

---

[6]) I toto zatažení ZRsu do otázky o zádruze dobře charakterisuje Balzer u. m., str. 41, těmito slovy: »Całe wytoczenie zielonogórskiej sprawy można nazwać robieniem »wiele hałasu o nic«, uważać raczej za prostą walkę z wiatrakami, aniżeli za obmyślany poważnie zarzut naukowy.«

---

[1]) Užívám schválně názvu »obcový«, poněvadž adjektivum »obecní« nabylo již jiného významu a na pojem náš dobře se nehodí. Rusové užívají výrazu общинный, což bychom přeložiti mohli do češtiny »občinný«; přece však myslím, že bude lépe držeti se přídavného jména »obcový«, poněvadž výraz »občina« nabyl u nás poněkud jiného významu než znamená ruské slovo община.

[2]) Německé terminy kladu tu jen proto, že Peisker, u. m. str. 95 a 98, užívá též německé terminologie. Výrazy ruské uvádím z toho důvodu, že na jich základě porozumí se lépe terminům Stojana Novakoviće.

[3]) Pokud není k vůli důležitosti věci nezbytno, abych citoval v originálu, cituji v českém překladu.

Ostatně však nezáleží na tom, co píše Stojan Novaković o mirovém zřízení, pokud se týče Srbů. Nás zajímá prozatím zcela jiná otázka než jest zřízení mirové, a jest to jen vinou Peiskerovou, že bylo nutno zaváditi i o tuto věc. Pan dr. Peisker následuje totiž St. Novakoviće tak věrně, že spletl ve »Slově o zádruze« dva naprosto rozdílné právní ústavy, a to snad proto, že také jeho vůdce zabývá se ve spise Село oběma těmito instituty, ač jim ovšem velmi dobře rozumí.

Přejděme už k tomu, co píše Novaković o zádruze čili rodinném nedílu. Na str. 205 praví: »Dnes se všeobecně myslí, že rodinná zádruha byla ve starší době ve velikém květu. »Ve dřívější době drželi se sedláci pevněji zádruh než nyní. Dnes jest největší zádruha (aspoň v tom kraji, o němž nyní mluvíme), žijí-li dva nebo tři bratří ve společenství. Jinak se dělí, jakmile se druhý ožení; tak se množí inokoština a s ní i nuzota,« píše M. Gj. Miličević ... A nyní uvádí Novaković výroky jiných spisovatelů, kteří mají za to, že dříve zádruha více kvetla než nyní. Jsou to Karadžić, Obradović, Ivanović, Jovanović. Na str. 211 vyslovuje se pak Novaković o zádruze sám. Praví doslovně: »Zádruha sama znala (v Srbsku) hranici, přes kterou těžko jest jí šířiti se, a jest přirozeno, myslím, **že starší doba více přála zádružnému životu,** byť i (али ипак, ale přece) v užším příbuzenském kruhu. Dle toho bylo by správno očekávati, že **dříve bylo mnohem více obyčejných, malých zádruh,** než jich jest dnes, a že i ty malé zádruhy dnes před našima očima mizejí, avšak větší počtem členů silnější (многобројније) **zádruhy,** byť byly pro hospodaření sebe výhodnější, **byly,** abychom se tak vyslovili, **vždycky řídké, ačkoli i jich snad mohlo býti ve starší době více, než jich jest dnes.**[1]) Ostatně spisovatelé naši nevylíčili ještě dostatečně veškeren vnitřní život zádruhy ve všech jednotlivostech. Mezi jiným bylo by dobře, kdyby se mohlo vyzkoumati, do kterého stupně příbuzenstva zádruha se udržuje, a kdy se takořka z přirozené potřeby tříští (drobí) a dělí na nové domácnosti (zádruhy, kuće). Popatříme, v čem nás o zádruze může poučiti historie (starina) svou zachovanou látkou o tomto zajímavém společenském útvaru.«

---

[1]) Pro důležitost věci uvádíme na tomto místě také text srbský: „Задруга сама је познавала границу, преко које јој је тешко ширити се, и природно је, мислим, да је старије време више марило за задружни живот, али ипак у тешњем сродничком кругу. Према томе би било правилно очекивати да је раније било много више обичних малих задруга, него што их данас има, па да и те мале задруге данас на наше очи ишчезавају, али веће многобројније задруге, ма колико да су корисне биле по кућење, биле су, колико бисмо рекли, увек ретке, и ако је и њих, може бити, могло у старије доба бити више него што их је данас“ ...

Tedy to a to dalo by se očekávati, jest otázka, zdali vše jest potvrzeno historickými fakty, starinou, jak praví Novaković. Stopujme věc dále. Na str. 212. svého díla pokračuje Stojan Novaković: **»Existence (trvání, опстанак) i rozvoj zádruhy jsou v nerozlučné souvislosti jednak s finanční státní soustavou,** která je může buď chrániti nebo jim býti nepřízniva, **jednak s obecnými kulturními, morálními a právními pojmy v národě.** Vývoj pojmů o individuální svobodě jest zádruze nepřízniv; neboť zádruha svou pospolitostí (společenstvím, заједницом vylučuje osobnost i osobní práva (zvláště co se týče majetku). Dokud národ (lid) žije v přesvědčení, že jedinec vůči zádružné jednotě nepadá na váhu a že se této jednotě z pravidla musí podrobovati a podřizovati, dokud nikomu ani nenapadne, aby pochyboval o svatosti zádružného řádu (zákona), dotud jest půda pro existenci a rozvoj zádruhy velmi přízniva, a zádruha bude se svým, tradicí posvěceným řádem udržovati se beze všelikých obtíží, dělíc se teprve tenkráte, až na to dojde řada buď z přirozené potřeby nebo pro nějakou jistě nevyhnutelnou příčinu. Jakmile se však počne klásti více váhy na osobní práva, jakmile se osobní požadavky a osobní práva počnou vynášeti nad zádružnou jednotu, a jakmile se o zákonech té jednoty k vůli osobní vůli a osobním požadavkům počne pochybovati — základem zádruhy jest otřeseno, a ona již stěží může obstáti (trvati dál, опстати). Špatné státní zákony, které by osobní vůli v zádruze jen nadržovaly, mohou jen urychliti ten proces, který časem sám nastává. Ve staré době, kterou se zabýváme, rozvoj osobní samostatnosti nemohl zádruze vaditi, poněvadž se tato samostatnost v oné době nepociťovala. Množství a síla (velikost) zádruh závisela jen na tehdejších národních a hospodářských obyčejích a na státní finanční soustavě.«[1])

Na str. 213 pokračuje pak Novaković: »V tom ohledu třeba nám vyšetřiti, nač se hledělo při vybírání daní, při ukládání prací a jiných všelikých dávek. Bohužel není možno najíti nějakého stálého pravidla ani co do práce ani co do dávek, avšak dle nespravedlivé hrabivosti, která karakterisuje onu dobu, přirozeno jest míti za to, že se vždycky hledělo vzíti a vymačkati co nejvíce. To pravidlo již nemohlo býti zádruze na prospěch. **Poněvadž vždycky byly i inokoštiny i zá-**

---

[1]) Aby každý měl kontrolu správnosti překladu, uvádíme nejdůležitější místa — počátek a konec — v originálu: „*Оастанак и развитак задруге* у неодвојној свези с једне стране с финансијским државним системом, који их може заклањати или по њих бити непогодан, и с општим културним, моралним и правним појмовима у народу . . .“ . . . „*Множина и снага задруга* тога времена зависила је само од ондашњих народних и економних обичаја и од државнога финансијског система.“ (U. m. str. 212 a 213.) Опстанак = existence, trvání. Výrazu toho třeba dobře si všimnouti. Снага задругâ = síla zádruh, t. j. počet členů v zádruhách (број чланова у задругама).

druhy, a poněvadž se nedá dokázati, že bylo silnějších zádruh, o čemž trochu dále promluvíme, zdá se, že se vždycky počítalo s inokoštinou, s odrostlými muži (bez ohledu na zádruhu) i s kućemi (kterými se často rozumějí zádruhy), ale s těmito posledními patrně teprve v druhé řadě.[1]) Silná práva vrchnostenská nad sedláky (vesničany) při známé moci silnějšího stěží měla vrchnosti k tomu, aby chránily zádruhu, příčící se v základě jejich osobním zájmům« . . . (Str. 214): »Dávky biskupské vybíraly se po starém římskobyzanckém obyčeji dle domácností (kućí), a poněvadž se vybíraly z každého dýmu (krbu, domácnosti), nazývaly se dimina čili dimnica. Dle rozpravy Zachariae v. Lingenthal o berní soustavě římské říše vyvinul se tento způsob vybírání daní z římské osobní daně. Již za římské doby počala se ta daň vybírati dle krbů čili domácností, a počalo se míti za to, že jsou v jedné domácnosti dvě nebo tři dorostlé mužské osoby nebo čtyry ženy. To by bylo jakési přihlížení k rodinnému sdružení čili k zádruze.[2]) V pozdější turecké době pokračovalo se ve vybírání dimnice z každé domácnosti dle starobylých z římskobyzancké říše zděděných obyčejů, a z té doby máme »nařízení jaksi přímo proti zádruze čelící . . .«

Významná a velice důležitá jsou též tato slova Stojana Novakoviće (str. 215): »Mělo by velikou cenu, kdyby se dle památek našich mohlo určiti, jakým způsobem se v Srbsku ve středním věku rozvrhovaly daně a práce (roboty). Nepouštějíce se pro nynějšek nijak do té otázky, neboť se jí dotýkáme jen za příčinou její souvislosti se zádruhou, musíme hned poznamenati, že památky jsou pro nás co do rozvrhování prací a daní dnes dosti nejasné . . .«

Pomineme to, co uvádí dále Novaković o finanční soustavě v někdejším Srbsku, poněvadž to s otázkou naší souvisí jen mimotně, a zastavíme se jen u výsledku jeho bádání.

Na str. 218 praví: »Z toho jest jasno, že některé práce (roboty) byly požadovány dle hlavy (od osoby jednotlivcovy), jiné však od domácnosti, a že se hledělo, aby na zádruhu nebyla uvalována menší břemena než na inokoštinu . . .«

Podobně se vyslovuje Novaković na str. 224 svého díla: »Také za srbské doby rozvrhovaly se některé práce podle kućí, některé však na všechny (jednotlivce) bez rozdílu. Dle toho jest jasno a beze vší pochybnosti, že finanční zájmy vyšších společenských vrstev raději viděly kući co nejvíce (kuće v počtu co největším), ačkoliv ani jejich zájmu to neprospívalo, aby jejich kuće byly slabé a zcela inokosné, neboť inokoština nemohla vyhovovati ani sobě ani jim.«

---

[1]) *Како је увек било и инокоштина и задруга,* и како се не да доказати да је било јачих задруга, о чему ћемо мало даље посебице говорити, изгледа да се махом рачунало с инокоштином, с одраслим мушким главама (без обзира на задругу) и с кућама (под којима се често разумевају задруге), али с овима последњим очевидно тек у другом реду.

[2]) То би било неко обзирање на кућевну родбинску заједницу или задругу. U. m. str. 214.

Na to se zmiňuje Novaković o 49. čl. Dušanova Zákonníka,[1]) jednajícím o tajném dělení zádruh, jejž vykládá právě tak jako já ve svém Rodinném nedílu (str. 47). Pak vykládá jiná místa z pramenů (ze Zákonníka Dušanova, ze svatoštěpánské chrysobule a j.) a dokazuje, že »ani ve starém Srbském státě nebyly poměry pro zádruhu nejpříznivější.« (Str. 225.) »Státní moc nejen měla na tom zájem, aby kuće dělila, nýbrž ve skutečnosti to také činila.« (Str. 228.) »Ačkoliv i v oné době (za Štěpána Dušana) mohly existovati větší zádruhy, jest patrno, že nejznamenitější naše památka z nejslavnější doby nepředpokládá ani o otci a synovi i bratřích, že vždycky musejí žíti v zádruze, poněvadž se zjevně má za to, že se mohou nalézati i v oddělených kućích, byť byli i blízce spřízněni.« (Str. 230.)

V následujících řádcích probírá pak St. Novaković Dečanskou chrysobuli a zkoumá velikost doložených tam zádruh. Přichází k výsledku, že velikých zádruh není. »Nejvíce jich čítá pouze 7, 8, 9, 10, 11 mužských hlav. Několik jen po 13, 14, 15, 16 hlavách. Zádruhu obyčejně tvoří buď otec se syny a vnuky, nebo bratří se svými dětmi nebo bratrovci, někdy i sestřenci. Zeť se někdy v kući také vzpomíná, ale ne často.« (Str. 232.) Hned na to praví Novaković: »Přišel jsem jen na jednu zádruhu, skládající se z 20 hlav (rozumí se mužských).«

Na str. 234 pokračuje: »V tomto zkoumání zajímavém s mnohých stran mohlo by se dlouho pokračovati, ale dokázalo by se jím podrobně jen to, že na Dečanských vrchnostenských pozemcích byl v první polovině XIV. stol. zádružný život zajisté silnější než jest dnes, ale že zádruhy i tenkráte byly dosti malé, že byly ohraničeny jistými hranicemi příbuzenství.«

Když byl Novaković probral ještě některé jiné památky, přichází na str. 247 k tomuto výsledku: »Svede-li se všechno v jedno, co se z památek může o zádruze vyšetřiti, vyplývá z toho, že všeliká hlediska, s kterých dosud činěny pokusy prozkoumati tento útvar národního, společenského a hospodářského života ve starém Srbském státě, vyžadují vážných oprav. Nemůže se zádruha ve starém Srbském státě studovati s hlediska, s kterého se studuje dnešní zádruha. Slušelo by každým způsobem přihlížeti k jinakým hospodářským, státním a společenským poměrům, v nichž se ve staré době nalézala většina srbského vesnického obyvatelstva ... Z positivních dat shora uvedených, z poznámek i zákonodárství tehdejší doby vysvítá zcela zřejmě, že stará státní a vrchnostenskomajetková soustava nebyla zádruze přízniva, a že často zjevně působila proti zádruze. Přece však poznámky z tehdejší doby ukazují, že existovala zádruha, a že na některých místech, možná že na svobodnějších pozemcích nebo pod mírnějšími vrchnostmi vyvíjela se do slušné velikosti (síly). **To jest důkazem, že základ její v národním životě a v národní povaze byl silnější, a že tou silou zádruha pronikala, kdekoli jen mohla.**[1]) Když v našich zemích zavládla turecká správa na místo národní, nebylo příčiny, aby se měnilo hledisko shora označené. Samy náboženské vrchnosti vystupovaly proti zádruze ze svých finančních důvodů, a turecké úřady jim v tom pomáhaly, jak jest shora poznamenáno. A přece jako by turecká správa z rozličných důvodů, zvláště pro svou nedbalost, více svědčila zádruze. Turecká správa obyčejně málo se míchala do vnitřního národního života. Kromě toho všechny ostatní okolnosti, všeobecný nepořádek, nejistota, bezpráví a násilí pobádaly onen národní život k tomu, by použil svých vnitřních sil k sebezáchraně. **Mezi nimi jako by prvé místo zaujímala zádruha,** která měla udržeti plémě i rodinu i pomoci vesnici (tehdejší obci) zachovati poslední útočiště národní existence. Neboť čím větší byla primitivnost a neúplnost v samém státním řádu, čím méně byla státní správa (jako byla turecká) s to, aby konala svůj úkol, čím méně mohla bráti v ochranu státní práva, tím více byla zádruha povolána vyplňovati ty mezery a zachovávati dobré tradice do lepších dob«.[2])

---

[1]) V novém vydání téhož zákonníka z r. 1898, pořízeném rovněž od Stojana Novakoviće, označen jest týž článek jako 70.

To jest v podstatě asi všechno, co praví Stojan Novaković v díle svém Село o srbské zádruze. Z nejvýznačnějších míst spisu jeho jest viděti: 1. že zádruha nepovstala u Srbů nějakým cizím vlivem, a zejména ne vlivem římskobyzancké daňové soustavy, nýbrž že naopak dle názoru Novakovićova existovala zádruha právě tak jako inokoština od dob pradávných (str. 213 u. m.); a **že základy její sluší hledati v národním životě a v národní povaze** (str. 247 a 248 u. m.); 2. že finanční státní soustava a hospodářské poměry měly vliv pouze na **trvání** a vývoj (опстанак и развитак) zádruhy, **nikoli na vznik** zádruhy, čili jinými slovy: na finanční soustavě a hospodářských poměrech záviselo, zdali existující již zádruha vůbec zanikne, či zdali se udrží, a to kvalitativně i kvantitativně. S dobrým rozmyslem praví Stojan Novaković na str. 213, že množství (počet, quantum) i velikost (síla, quale) zádruh záviselo na hospodářských poměrech a státní finanční soustavě. To znamená: čím byly dotčené poměry pro zádruhu příznivější, tím více bylo zádruh (quantum) a tím větší (tím silnější co do počtu členů) byly jednotlivé zádruhy (quale), a naopak. Rovněž tak s dobrým rozmyslem užil Novaković slov опстанак и развитак, pravě, že »existence (опстанак) a vývoj (развитак) zádruhy jsou v nerozlučné souvislosti jednak s finanční státní soustavou, jednak s obecnými kulturními, morálními a právními pojmy v národě« (str. 212). Kdyby byl Novaković toho názoru, že nejen existence (trvání) a vývoj zádruhy, nýbrž i vznik zádruhy jsou v souvislosti se zmíněnými okolnostmi, byl by napsal, že též постанак (појава), t. j. vznik zádruhy s oněmi okolnostmi souvisí. Slova постанак neužil však Novaković, a nelze mu proto imputovati něco, čeho on nevyslovil, a to tím méně, když několik řádek za rozhodujícím místem a pak ještě několikráte na jiných místech projevuje svoje mínění způsobem, který nepřipouští pražádných pochybností. Koření-li zádruha v národním životě a v národní povaze srbské (str. 247 a 248), pak ovšem nemohla vzniknouti na základě jakékoli finanční státní soustavy — ani ne srbské, natož pak cizí, římskobyzancké.

---

[1]) Али ипак оновремене белешке показују, да је задруге било, и да се на неким местима, може бити на слободнијим земљама или под повољнијим господарима, развијала до приличне јачине. То је доказ, да је основица њена у народноме животу и у народној нарави била јача, и да је том снагом задруга избијала где је год могла. Str. 247.

[2]) Nejvýznačnější místa uvádíme v originále: „Турска управа се обично мало мешала у унутрашњи народни живот. Уз то су све друге прилике, општи неред, несигурност, неправилности и насиља, изазивале тај исти народни живот, да креће своје нутрашње силе за самоодржање. Међу овима као да је прво место заузела задруга, која је имала да чува племе и породицу и да помогне селу (оновременој општини) да чува последња уточишта народнога опстанка.“

Myšlénka taková jest vůbec absurdní, a badatel vskutku veliký, jakým beze sporu jest Stojan Novaković, není ani schopen, aby něco takového vyřkl, natož pak dokazoval. »Objev« takový učiniti může jen ten, kdo nemá ponětí ani o základních zásadách finančního práva, nikdy však státník tak vynikající, jako jest Stojan Novaković. Dosud každý i dost slabý právník myslil, že daně vyměřují se ve státě na základě nějakého skutečného substrátu, na základě faktických poměrů, které samy sebou se vyvinuly. Daň z nemovitostí ukládá se jen tomu, kdo má nemovitosti, daň ze služného jen tomu, kdo má ze služebného postavení příjmy, daň živnostenská jen živnostníkovi atd. A při tom pozoruje se snaha každé státní finanční správy, aby berní šroub raději přitužila, než jej povolila. Dle toho dalo by se také ve staré době předpokládati, že daň vybírána byla jen na základě skutečných poměrů — k obcházení zákona ovšem nepřihlížíme — a ve výši spíše značnější než menší. Bylo-li by pravda, že zádružné zřízení a finanční soustava jsou k sobě v nějakém genetickém poměru, nemohl by nikdo, kdo jen trochu rozumí zásadám o vyměřování daní, stavěti hypotesu, že dříve tu byla nějaká finanční soustava, která neodpovídala skutečným poměrům, a na základě této finanční soustavy že se teprv později vyvinuly jisté faktické poměry (zádružné zřízení). Proč by státní finanční správa při ukládání daní spojovala vždy dvě neb i více osob (ať už mužských či ženských), když by tyto osoby společně nežily? Vždyť stejného finančního efektu docíliti se mohlo tím, že by se daň byla sice snížila, avšak za to vyměřila každému jednotlivci. Zkrátka věc nemůže se vykládati tak, jak to činí p. dr. Peisker. Byla-li zádruha a daňová soustava v nějaké příčinné souvislosti, nemohla zádruha vzniknouti na základě daňové soustavy, nýbrž naopak daně mohly býti ukládány jen na základě faktických poměrů, na základě existence zádružného zřízení.

Takový byl by nezbytný výklad, kdyby běželo o genetický poměr. Kde však nalézá p. dr. Peisker oporu pro svůj »objev« — že to není »objev« Stojana Novakoviće, již jsem dokázal — jako by tu vskutku byl nějaký genetický poměr mezi zádruhou a státní finanční soustavou v říši římskobyzancké? »Vidíme — prý — že již Codex Justinianův, stanovící za berní jednici 2—3 muže a 4 ženy, eo ipso přivodil zádružku o 2—3 všelijak k sobě příbuzných odrostlých osobách mužských, ženatých, jichž společné robotování činí i společné chlebení kýženým na jednom ohnisku, při jednom dymu.« (Peisker, u. m. str. 42)

Pan dr. Peisker chytil se tu poznámky Novakovićovy (u. m. str. 214) o římskobyzancké podymné dani, pokud se týče poznámky německého byzantologa Zachariae von Lingenthal. V rozpravě »Zur Kenntniss des röm. Steuerwesens in der Kaiserzeit« (Mémoires de l'Académie Imp. des sciences de St. Pétersbourg, VII. série, tome VI., No. 9, 1863) vyslovuje Zachariae domněnku, že v Byzancké říši původní daň z hlavy (capitatio čili *κεφαλιτίων*) obdržela později jméno *καπνικὸν* (podymná daň), poněvadž byla vybírána podle počtu krbů (domácností).[1] Soudí tak z Justinianova Codexu, dle něhož na základě dřívějšího pravidla bini ac terni viri, quaternae vero mulieres platili daň jakožto caput.[2] Jako pravý učenec vyslovuje se Zachariae o celé věci velmi opatrně. »Ob und was zu Justinians' Zeit von der Kopfsteuer der Bauern noch übrig war, ist schwer zu bestimmen.« (U. m., str. 12.) — »Es drängt sich die Vermuthung auf, dass *κεφαλιτίων* und *καπνικὸν* zwei Namen für eine und dieselbe Sache sind« (u. m., str. 13.) atd. Zkrátka Zachariae v. Lingenthal vyslovuje ve zmíněné stati své jen domněnku, že v byzancké říši proměnila se daň z hlavy v daň podymnou. Tato hypotesa nevadí však pranic p. dru. Peiskerovi, i vyvozuje z ní tak, jako by byla naprosto nepochybná a správná, důsledky, s kterými nemůže souhlasiti nikdo, a zvláště ne ten, kdo má jen trochu ponětí o zásadách ukládání daní.[1])

---

[1] U. m., str. 13.

[2] U. m., str. 12.

Neboť i kdybychom pevně byli přesvědčeni, že domněnka Zachariaeova jest správná, nemuseli bychom pomýšleti hned na zádruhu. Vždyť v průměrné staré rodině dle římského práva dva až tři odrostlí muži nemuseli býti žádnou vzácností. Pomýšleti na muže jen ženaté není třeba. Slova vir (muž) použito jest ve zmíněném kodexu jen naproti slovu mulier (žena). A mulier jest synonymum slova femina = ženština. Žena vdaná = conjux, uxor, marita. Kdyby se vskutku myslilo jen na osoby ženaté, resp. vdané, uváděl by se stejný počet jak mužů, tak žen. Každé manželství skládá se přece z jednoho muže a z jedné ženy! A ostatně kdyby — při správnosti dotčené hypotesy Zachariaeovy — slova vir a mulier měla se vskutku rozuměti jen o osobách ženatých, pokud se týče vdaných, muselo by se ustanovení zákonné vykládati docela jinak, než myslí p. dr. Peisker. Finanční předpis nevyvolal k životu zádruhu, nýbrž zádruha byla příčinou vydání finančního předpisu. Se svým »objevem« tedy p. dr. Peisker nepochodil.

Snad dá se však vyvozovati něco zásadního z »objevu« Stojana Novakovića, že »velká zádruha jihoslovanská není ani stara«. (Peisker, str. 40 a j.) Ani takovýto objev Stojan Novaković neučinil. Na str. 211 svého spisu praví Novaković, jak shora již jsme uvedli: »Bylo by správno očekávati, že dříve bylo mnohem více obyčejných malých zádruh, nez jich jest dnes, avšak větší, počtem členů silnější zádruhy... byly vždycky řídké, **ačkoliv i jich snad mohlo býti v starší době více než jest dnes.**«

To zní docela jinak než vykládá p. dr. Peisker. Starobylost »velké« zádruhy nijak se tu nepopírá, nýbrž praví se pouze, že velkých zádruh, ačkoliv existovaly, bylo málo, při tom však přece ještě výslovně se připouští, že jich snad mohlo býti ve starší době více než jich jest dnes.

Pan dr. Peisker mohl by nám namítnouti, že to, co tu Novaković uvádí, vysloveno jest jen jako předpoklad, který se musí teprve dokázati. (»Bylo by správno očekávati...«) Ano, avšak tento předpoklad jest Novakovićem také skvěle dokázán. V následujících řádcích dospěl Novaković k úsudku, že i ve staré době dají se doložiti »velké« zádruhy, že jich však není tolik jako zádruh »malých«. (Srv. hořejší citáty z Novakoviće.) Klassickým dokladem toho, že se Novakovićovi imputuje něco, čeho neřekl, jsou slova: »**Poněvadž vždycky byly i inokoštiny i zádruhy**..., zdá se, že **se vždycky počítalo s inokoštinou... i s kućemi** (**kterými se často rozumějí zádruhy**), ale s těmito posledními patrně teprve ve druhé řadě.« — Tedy: Poněvadž od jakživa existovaly v Srbsku nejen inokoštiny, nýbrž i zádruhy (velké i malé, velké arci pořídku), zdá se, že státní finanční soustava počítala s oběma. Tak soudil by každý nepředpojatý učenec. Takové a takové jsou poměry faktické, na ně applikovati se musí státní finanční soustava. Jen p. dr. Peisker soudí naopak. Z posterius (z následku) udělal prius (příčinu), a při tom pranic mu nevadí, že finanční soustava v říši Byzancké není ani náležitě prozkoumána tak, aby se na základě její znalosti stavěti mohly pevné vědecké konstrukce. Jak skromně vede si naproti tomu Novaković! Ačkoli je rozený Srb a zná mnohem lépe historii své země než kterýkoli Nesrb, praví (str. 215), že »památky jsou pro nás co do rozvrhování prací a daní dnes dosti nejasné«, a neodvažuje se k žádným velikým objevům. »Zdá se, že státní finanční soustava počítala nejen s inokoštinou, nýbrž i se zádruhou . . .«. Panu dru. Peiskerovi se však nic takového nezdá, on »směle může tvrditi, že Jihoslované zádruhy na Balkán nepřinesli, nýbrž že až na Balkáně dostalo se jim takového zřízení vnitřního, které znenáhla zádruhu teprv přivodilo«. (Str. 45.)

---

[1]) Také Balzer, O zadrudze słowiańskiej, str. 48 a 49 vyvrací mínění Peiskerovo.

Pan dr. Peisker rád by dokázal také, že »velká slovanská« zádruha vznikla na Balkáně teprve za panství tureckého, a rád by ovšem i tento »objev« přičetl na vrub Stojana Novakoviće. Avšak ani v tom nepochodil. Praví Novaković na str. 247 svého díla doslovně toto: »Z positivních dat shora uvedených . . . vysvítá zcela zřejmě, že stará státní a vrchnostenskomajetková soustava nebyla zádruze příznivа, a že často zjevně působila proti zádruze . . . Když v našich zemích zavládla turecká správa na místo národní, nebylo příčiny, aby se měnilo hledisko shora označené. Samy náboženské vrchnosti vystupovaly proti zádruze ze svých finančních důvodů, a **turecké úřady jim v tom pomáhaly** . . . A přece jako by turecká správa z rozličných důvodů, zvláště pro svou nedbalost, více svědčila zádruze. Turecká správa obyčejně málo se míchala do vnitřního národního života. Kromě toho ostatní okolnosti, všeobecný nepořádek, nejistota, bezpráví a násilí pobádaly onen národní život k tomu, by použil svých vnitřních sil. Mezi nimi jako by **prvé místo zaujímala zádruha.**“

Jak viděti, dokazuje tu Novaković opět něco docela jiného, než mu chce imputovati p. dr. Peisker. Smysl celého místa jest ten: Ani stará (srbská) ani turecká finační a vůbec státní soustava nesvědčily zádruze. Obě dusily tuto národní instituci, prýštící se ze vnitřních sil národa. Přece však byl jakýsi rozdíl mezi domácím systémem srbským a cizím systémem tureckým. Tlak systému tureckého nebyl tak intensivní, ba některé vlastnosti tohoto systému nejen že nepůsobily žádného tlaku, nýbrž vyvolávaly přímo k životu dřímající národní instituci, zádružné zřízení.

Takový jest pravý smysl toho, co vykládá Novaković o zádružném zřízení v Srbsku, a všecko to, co snaží se p. dr. Peisker tomuto učenci přičítati, jest jen pouhým »bałamuctwem«, kterého výrazu vhodně použil Balzer.

»Bałamuctwem« jest také dokazovati, že veliká zádruha slovanská vznikla na Balkáně teprve za dob tureckých, když už dečanská chrysobule z r. 1330 sama uvádí jednu (Tolislavovu) zádruhu o dvaceti mužských hlavách — k zádruhám dosti velikým o 13—16 mužských hlavách nehledíme. R. 1330 nebyli přece ještě Turci v Srbsku!

Bałamuctwem jest také, tváří-li se p. dr. Peisker, jako by Tolislavova zádruha o dvaceti mužských hlavách nebyla snad dosti velká. »V tomto případě skládala by se kuća Tolislavova asi **jen z pěti až z osmi** skutečných rodin vedle starců Lačka a Tolislava«. (Str. 41.) Jen z pěti až osmi rodin! Tedy pět až osm rodin vedoucích jedno společné hospodářství jest p. Peiskerovi pro zádruhu ještě málo. Aby zádruha byla veliká v jeho smyslu, bylo by snad třeba, aby žilo pohromadě dvacet až třicet rodin.

Pan dr. Peisker domnívá se, že »jen společný otec (předek) držel ve starém Srbsku velkou zádruhu pohromadě (str. 42).«[1] To prý ušlo pozornosti Novakovićově, i bude prý třeba chrysobuli dečanskou projíti znova, by se vyšetřilo, kterého až počtu dospělých hlav mužských mohla dosíci kuća i po smrti společného předka. Proč pak to »jen«, a proč také přihlížení jen k »dospělým mužským hlavám?« Jest sice pravda, že společný předek spíše než jiný, avšak nikoli jen on jediný, držel pohromadě zádruhu. Sám Novaković, na kterého se p. dr. Peisker neustále odvolává, praví na str. 222 svého spisu: »Zádruhu obyčejně tvoří buď otec se syny a vnuky, nebo bratří se svými dětmi nebo se svými bratrovci, někdy i se svými sestřenci.«[2] Dle Novakoviće byly tedy zádruhy, utvořené z bratrů a jich potomstva (kde společný předek, otec již nežil), zjevem právě tak obyčejným, jako zádruhy udržované společným předkem. A že se tu nemyslí pouze na zádruhy »malé«, jest nejlépe viděti ze slov »bratří se svými dětmi nebo se svými bratrovci, někdy též se svými sestřenci«. O bratrech a jich dětech jakož i bratrovcích a sestřencích mluví se v množném čísle. Kdyby p. Peisker byl Novakoviće, který jest mu ve všem vzorem, lépe četl, byl by nemohl naznačené místo přehlédnouti.

Pan dr. Peisker ignoroval nejen Novakoviće, nýbrž i jasné zákonné předpisy jihoslovanského práva, týkající se zádruh složených z pobočného příbuzenstva. Ve čl. 118 Dušanova Zákonníka mluví se o »bratencích, kteří jsou zajedno v jediné kući«. Ačkoliv o tomto zákonném ustanovení p. dr. Peisker dobře ví, snaží se na str. 48, pozn. 19 všelijak je kroutiti, jen aby dokázal, že v Srbsku velkých zádruh nebylo. Nemluvím ani o tom, že přehlíží klassické ustanovení čl. 33. Polického statutu: »Když se dělí bratří, blízcí nebo vzdálení, neb synové od otce, nebo jiní příbuzní . . .«[1] Ačkoli Polické obce nenáležely k srbskému státu, kvetlo tam totéž zádružné zřízení, jako v Srbsku.

---

[1] Balzer na u. m., str. 46 a 47, má proti Peiskerovi jistou zajímavou námitku, o které tuto za příčinou ukrácení šířiti se nemůžeme.

[2] Задругу обично чини или отац са синовима и унуцима, или браћа са својом децом, или братанцима, каткад сестрићима.

Nevím také, proč přihlížeti chce p. dr. Peisker v zádruze jen k dospělým, odrostlým mužským hlavám.[2] Především jest pro existenci a také pro právní podstatu zádruhy úplně lhostejno, kolik žije v zádruze osob — ať mužských či ženských — dorostlých a kolik nedospělých, a pak není to také vůbec ani možno, aby všichni členové zádruhy byli dospělí.

»Staroslovanskost zádruhy jest nepomyslitelna ve světle svědectví Prokopiova«, vyhazuje nový trumf pan dr. Peisker. (Str. 43.) Nikdo dosud neporozuměl Prokopiově větě (v Dějinách, Válka s Gothy, kn. III., 14)

οἰκοῦσι δὲ ἐν καλύβαις οἰκτραῖς διεσκηνημένοι πολλῷ μὲν ἀπ' ἀλλήλων,

ani Šafařík. Teprve p. dr. Peisker rozluštil pravý její smysl. Jak mohli žíti Slované v zádruhách, »ve skupinách jen i poněkud lidnatějších«, když bydleli »v bídných boudách, daleko od sebe rozptýleni!«

Balzer[3] vzal mi z úst, co chtěl jsem dru. Peiskerovi namítnouti. Praví: »Že civilisovaný Prokopios nazval příbytky prvotních Slovanů bídnými (špatnými), to jest věc úplně pochopitelná; ale aby z toho, jak se vyjádřil, činěn byl závěrek, že do chalup takových, byť i nejbídnějších nemohl se vměstnati větší počet osob, k tomu jest třeba mnoho — fantasie.« (Balzer, str. 50.) Pravý opak vyčetl Balzer ze svědectví Prokopiova o příbytcích starých Slovanů. »V příbytcích slovanských nejen mohly žíti, nýbrž ve skutečnosti také žily zádruhy, a podstatnou příčinou rozptýlení příbytků byla právě okolnost, že každý z těch příbytků pojímal v sobě celé rodinné společenství (zádruhu, wspólnotę) a tvořil zvláštní osadu«. (Balzer, str. 53.)

Na str. 45. své práce praví p. dr. Peisker, že »v Srbsku — tak jako v Byzanci — úročeno a robotováno bylo ne podle rozsahu pozemků, podle jednice prostorné, nýbrž podle kućí, a to — prý — vede k zádruze.« Avšak již na str. 56 zapomněl, co tvrdil dříve. Ve vesnicích chilandarských v oblasti Soluňské, kde přece panovaly tytéž řády jako v jiných krajích někdejší říše byzancké, byla prý »velikost jednotlivých sedlisk, stasů přerůzna, a každý platil dle toho, kolik měřic půdy drží«. Kam se najednou poděly kuće, a proč se neplatí podle kućí, nýbrž dle toho, kolik měřic půdy kdo drží?

---

[1] Viz můj Rodinný nedíl, str. 42.

[2] Na str. 41 táže se na př.: Byli všichni z těch dvacíti mužských osob dospělí, oženěni? Já mám za to, že nikoli.« — A já také! — Na téže stránce praví p. dr. Peisker dále: »To po mém soudě znamená, že všichni pravnuci . . . byli dosud nedorostli.« — Co na tom?

[3] U. m., str. 50—53.

Pan dr. Peisker snaží se také na několika místech (str. 77, 83) dokázati, že zřízení zádružné neodpovídá prvotním hospodářským poměrům, v nichž se slovanští národové nalézali. Bezpředmětná jest prý hádka o tom, co bylo dříve, zdali staří Slované žili v kommunismu půdy či v inokosně. (Str. 77.) Půda byla prý tehdy sama o sobě bezcenná, a vůbec nebyla předmětem vlastnictví nižádného, tudíž ani společného ani osobního. Jen dočasné těžení z půdy dá prý se předpokládati, a to nikoli těžení kommunistické, nýbrž individuálné.

Poněvadž již Balzer[1]) dal p. Peiskerovi velmi trefnou odpověď, nebudu se na místě tomto o věci mnoho šířiti a doplním jen námitky Balzerovy. Jako jsem již shora poukázal na to, že si p. dr. Peisker v jedné věci odporuje, tak musím znova poukázati na jiný odpor v jeho tvrzeních. Malé zádruhy mají prý vznik a půdu zase jen[2]) v systému robotném. Proč prý jedináku i chrysobule bystřická Vladislavova i svatostefanská Milutinova nařizuje stištnika? Proto prý, že na obsluhu robotného pluhu jedinák nestačil; třeba prý vedle oráče ještě druhého dospělce, jenž vede potah. (Str. 49.) Nestačil-li na obsluhu robotného pluhu jedinák, nestačil ani k obsluze pluhu nerobotného. A od jakživa přece sedláci všude nerobotovali,[3]) a i když robota byla zavedena, zachovala si aspoň část sedláků svobodu, a to ve všech zemích. Jest tedy jen prázdnou frází že malá zádruha má vznik jen v systému robotném. Prázdnotu svého tvrzení cítil ostatně p. dr. Peisker sám.

Na str. 99 nemluví již o systému robotném, nýbrž praví prostě: »K řádnému hospodaření na dvoře jest třeba aspoň dvou mužů dospělých, a ježto není koho, jehož by najal aneb nemá, zač by mu platil, tož ten, kdo dospělého syna nemá, aneb dokud mu nedorostl, chlebí s bratrem, neb bratrovcem a p., neb si přibere — jak by Jihoslovan řekl — skupnika, který, stejně jedinák, by sám o sobě na svém vlastním rovněž nestačil.«

Těmito slovy odporuje p. dr. Peisker sám sobě. Praví ť na str. 83 svého spisu: »Primitivní člověk těžil z půdy prací ne společnou, nýbrž prací osobní, každý pro sebe sám.« — Čemu tedy máme věřit, prvému či druhému tvrzení p. Peiskerovu?

---

[1]) O zadrudze słowiańskiej, str. 41, 42, 67 a násl.

[2]) V tom neustálém »jen« si p. dr. Peisker mnoho libuje.

[3]) Peiskerova theorie o pastýřské šlechtě a zemědělských poddaných jest prozatím jen hypotesou, která chová v sobě málo pravděpodobnosti.

Co mne se týče, jsem toho pevného přesvědčení, že zádružné zřízení diktováno bylo u Slovanů právě tak, jako u mnohých jiných národův agrárních na počátku jich vývoje, samými poměry. Nemohu než opakovati, co pravil jsem na str. 130 svého Rodinného nedílu: »Zásada pospolitosti dána byla u Slovanů již způsobem jich života. V dobách, kdy vstoupili na dějinné jeviště a zaujali svá sídla, aby se živili rolnictvím, byl existenční jejich boj náramně těžký. Jen málo kde se jim podařilo zaujmouti sídla od jiných plemen opuštěná a dříve tedy obsazená. Nejčastěji zaujímali půdu vzdělání těžce přístupnou. Močály a lesy pokrývaly většinu povrchu zemského, divoké šelmy ohrožovaly jejich život. Nepřítelem nebyla jim však jenom samotná příroda, nýbrž i lidé. Aby uhájil existenci, bojovati musel člověk nejen s přírodou, nýbrž i s člověkem nepřítelem. A tu jest ovšem pochopitelno, že v boji tom nemohl býti jen na sebe odkázán, nýbrž že hledati musil posilu v širších svazcích, a svazky takovými nemohly býti svazky jiné než příbuzenské. Synové, když zaujali s otcem nějaké místo, hospodařili s ním nejen za svobodna, nýbrž i když se oženili, a ve svazku tom zůstali i po smrti otcově se svými vlastními dětmi. A tak svazek tento zahrnoval v dalším vývoji nejen bratry a jejich syny, nýbrž i další příbuzné. Děliti se počali teprve tenkráte, když počet jejich tak vzrostl, že všichni aneb aspoň část viděla větší výhodu v tom, když se oddělí a založí domácnost vlastní. Povstávaly tak z rodinného nedílu buď odštěpením jedné části příbuzenstva nebo rozdělením celého svazku na několik skupin nové domácnosti, nové rodinné nedíly, které se buď usadily v bezprostředním sousedství svých bývalých spolubratří na části půdy, která dřívějšímu nedílu byla společnou (ovšem i v novém nedílu hospodařilo se společně) anebo se vystěhovaly a vyhledavše si ve větší vzdálenosti nová sídla, zaujaly je a hospodařily na nich podobným způsobem jako »rodinný nedíl«, z něhož pošly.«

Podobně se vyslovuje Balzer ve spisku Rewizya teoryi o pierwotnem osadnictwie w Polsce (str. 8) a v rozpravě O zadrudze słowiańskiej (str. 67).

Aby učinil pravděpodobným své tvrzení, že zádružné zřízení vzniklo na Balkáně vlivem římskobyzancké daňové soustavy, pokud se týče vlivem tureckým, dokazuje p. dr. Peisker, že na Černé Hoře, kam vliv onen nevnikl, zádruhy není. Tu jest N. Dučić dru. Peiskerovi autoritou. »Uvedu i to — praví Dučić v práci Црна Гора (Гласник XL, 1874, str. 63) — že na Černé Hoře není ani zádruhy. Řídké jsou domácnosti (kuće), v nichž žijí v zádruze i rodní bratří po otcově smrti, natož pak bratrovci a další příbuzní.«

Jak viděti, nepraví tu Dučić to, co opět snaží se mu imputovati p. Peisker. Dučić popírá jen existenci veliké zádruhy na Černé Hoře, připouštěje výslovně existenci zádruhy malé, ač i o té se vyslovuje, že v pobočné linii jest řídká. Zřídka žijí prý v zádruze bratři, a ještě řídčeji další příbuzní. Že by však zádruha udržovaná otcem byla řídká, o tom ani slovem se nezmiňuje. Pana Peiskera svésti mohlo nedosti přesné vyjádření Dučićovo, že na Černé Hoře zádruhy není. Poněvadž ale hned v následující větě se Dučić opravuje, mluvě o kućích, v nichž žijí v zádruze rodní bratři, jest zřejmo, že neběží tu o nějaké odchylné mínění Dučićovo, nýbrž jen o nepřesné vyjádření.

Nejlepší svědectví podává o tom Bogišić, kterýž jest zajisté mnohem větší znalec právního a sociálního bytu černohorského než Dučić. Bogišić vyjadřuje se mnohem přesněji než Dučić. Pan dr. Peisker dobře to ví, cituje oba, avšak přece si z každého vybral jen to, co se mu líbilo. Ze spisu Bogišićova »D'une forme particulière de la famille rurale chez les Serbes et les Croates« vybral a proloženým písmem vytiskl (str. 50) větu: »Dans l'ancien Monténégro (rozumí se v původní Černé Hoře bez nového přírůstku území) les grandes zadrugas sont devenues assez rares. (Pozn.:) Ces faits sont confirmés même par des ouvrages plus récents . . « Proč však neuveřejnil p. dr. Peisker proloženým tiskem tuto klassickou větu Bogišićovu: »Cette assertion, du reste, ne doit pas être exagérée, puisque, même dans l'ancien Monténégro, il y a encore bon nombre de zadrugas«

Tedy: Jest sice pravda, že veliké (počtem členů silné) zádruhy jsou na Černé Hoře řídké, avšak nesmí se přepínat, — tak jak to činí p. Peisker, jako by tam snad vůbec zádružného zřízení nebylo, poněvadž pořáde ještě jest na Černé Hoře slušný počet zádruh.

Ostatně p. dr. Peisker není tak nevtipný, aby byl nepoznal, že výpovědi Dušićova a Bogišićova rozcházejí se jen zdánlivě. Sám se o tom zmiňuje na str. 50 (v pozn. 25) a pak znova na str. 51 (v téže poznámce). Jestliže však přes to praví na str. 51: »Nezádruhový život dává rodovému bytu černohorskému přirozený, žádnými administrativnými a fiskálnými vlivy neporušovaný ráz«, nemůže podobné vědecké počínání nazváno býti jinak než bałamuctwem.

Ukážu ještě na něco.

Existence zádruhy na Černé Hoře dosvědčena jest nejen zprávami jednotlivých spisovatelů, nýbrž i černohorským zákonodárstvím. Obecný majetkový zákonník černohorský z r. 1888, publikovaný ve druhém vydání r. 1898, zná velmi dobře zádruhu, kterou nazývá kuća a též domaća zajednica. Zádruze věnována jest v něm kapitola VI. dílu V. (§§ 686—708) a z kapitoly V. dílu VI. §§ 964—968. Ve čl. 687 výslovně se praví, že ve zvláštním zákoně bude vyloženo, »jaké jsou díly a jaká práva jednotlivých kućanů na nerozdělené jmění zádruhy . . . Zatím nutno se spravovati domácími obyčeji . . .«[1]).

---

[1]) Rodinný nedíl, str. 38.

Zná tedy zádruhu nejen psaný zákon černohorský, nýbrž i obyčejové právo. Ani zákon ani obyčejové právo nečiní ovšem rozdílu mezi zádruhou velkou a malou, poněvadž v podstatě jest to jeden a týž právní ústav, a proto všeliké umělé činění rozdílu mezi zádruhou velikou a malou nemá žádné vědecké ceny.

Mluvě o zádruze na Černé Hoře, vykládá Dučić příčiny, proč nemůže tam kvésti zádružné zřízení tak, jako v jiných srbských zemích. Hlavní příčinou jest dle něho »narodno siromaštvo i skučenost imovine, gdje o podjeli rada jedva može biti i govora«. Peisker praví, že jest to náhled sice starý, ale falešný. (Str. 51.) Srbský duch národní usoudil prý v příslovích svých jinak, i náleží do agrárněhistorické abecedy, že právě sterilnost a nerozsáhlost půdy další dělbu činí nemožnou a nutí buď k vystěhování přebytečných osob, nebo právě k zádruze. (Str. 52.)

Dučić, který byl p. dru. Peiskerovi autoritou, najednou pozbývá u něho váhy. A přec, co praví o vlivu národní chudoby a nepatrnosti majetku na zádružné zřízení, jest docela správné a přirozené. Je-li pozemkový majetek jisté rodiny tak malý, že stačí k jeho vzdělávání několik málo osob, a o dělbě práce — nikoli dělbě půdy — mezi větší počet členů rodiny nemůže býti řeči, tam ovšem nemůže kvésti zádružné zřízení. Pouhou frází jest, že sterilnost a nerozsáhlost půdy nutí k zádruze. Pravdu tvrzení takového bylo by možno připustiti jen tenkráte, kdyby běželo o půdu sterilní, avšak při tom velice rozsáhlou, tak že by síly malé rodiny nestačily k uhájení existence. Kde však půda jest nejen sterilní, nýbrž při tom ještě nerozsáhlá, tak že sotva vyživí malou rodinu, tam nemůže býti ani řeči o tom, že by vyživila rodinu větší — zádruhu.

Pan dr. Peisker byl by učinil lépe, kdyby byl necitoval srbská přísloví. Neboť právě tato přísloví odsuzují jeho nešťastnou theorii, že zádružné zřízení vzniklo administrativními a fiskálními vlivy. Jen »zadružna kuća teče imuća«; takového přesvědčení jest prostý selský lid srbský, jak dokazují ještě jiná srbská přísloví, jako »što je punija košnica čela, sve je teža,« nebo »inokoština siromaština«, »čovek bez zadruge kao bez ruke«, »malo ruka,[1]) dosta muka«, atd. Národní přísloví jsou, jak známo, věrným obrazem národního přesvědčení a nevznikla žádnými administrativními a fiskálními vlivy. Vychvaluje-li se tedy v národních příslovích zádružné zřízení, jest z toho nejlépe viděti, že zádruha koření se v přesvědčení lidu, a nikoli v nějaké fiskální soustavě.

»Podstatnou příčinu úpadku zádruhy v srbských zemích uhodl jediný Gjoka Talić, prostý venkovan z Podriní,« praví dr. Peisker na str. 52. Příčinou tou jest prý úpadek starešinské moci. — Dosud se domnívali všichni badatelé, kteří studovali zádružné zřízení, že úpadek zádružného zřízení přivodilo mnoho příčin. Pouze některé z příčin těch uvedl jsem dle různých pramenů na str. 27. a 62. Rodinného nedílu. Příčin těch jest dosti. »Někdy jest to přirozená tendence kućanů vymaniti se ze svazku zádružného a založiti si vlastní domácnost, jindy sváry mezi ženskými v zádruze nebo spory vznikající z toho, že jednotlivci mají osebunjak (individuální oddělené jmění), který chtějí rozmnožiti na újmu jmění zádružného, nebo lenost některých členů, kteří pro zádruhu nechtí pracovati, na užitcích však podíl bráti, nebo špatné hospodaření domaćina a jeho rodiny, nebo příliš velký počet dětí u některých členů zádruhy, nebo velkost zádruhy vůbec« atd.

---

[1]) Panu dru. Peiskerovi přihodila se nemilá nehoda. Při svém neustálém citování citoval i nesmysl nuka místo ruka, a to prostě z té příčiny, že tento nesmysl jest u Krausse (Sitte und Brauch der Südslaven), který jej opět opsal z tiskové chyby u Bogišiće, Zbornik sadašnjih pravnih običaja, str. 4.

Pan dr. Peisker jako by o všech těch různých příčinách dělení zádruh ani nevěděl. Dle něho uhodl podstatnou příčinu úpadku zádruhy jediný Gjoka Talić. Zádruha sama vznikla jen v systému robotném a udržuje ji jen společný předek.

* * *

Opusťme však již Balkán a přejděme k jiným slovanským národům kteří usazeni jsou jinde než na Balkánském poloostrově.

Začněme s Chorvaty. Že u nich existovala již ve starých dobách zádruha, doloženo jest především zákonnými předpisy a pak jinými právními památkami. Již v Rodinném nedílu citoval jsem některé články zákona Vinodolského a statutu Polického, sepsaného sice v době mnohem pozdější, avšak podstatou svou zajisté neméně starého, než byl zákon Vinodolský. Začneme se zákonem Vinodolským, který byl sepsán r. 1288, avšak dle výslovného svého svědectví obsahuje právní normy dávno již praktikované.1) Zcela zřejmě poukazuje na existenci zádruhy — byť malé, která p. dru. Peiskerovi nestačí — čl. 67, který praví, že otec může svědčiti synu, syn otci, bratr bratru, sestra sestře jen tenkráte, »stojí-li každý o sobě a jsou-li mezi sebou rozděleni«. Z toho naopak vyplývá, že zmíněné osoby nemohly sobě svědčiti, jestliže žily v nedílu. Držíme-li se přesně doslovu zákona, který mluví — k otci a dětem nehledíme — jen o bratrech a sestrách, musíme při nejmenším

---

1) V úvodě zákona Vinodolského praví se o jeho původě slovně toto: . . »ljudi Vinodolski, želeći one stare (dobre) zakone shraniti je na puni, kje njih prvi vsagda su shranili . . . skupiše se vsi na kup tako crikveni kako priprošći ljudi . . . u Novom Gradu . . . I sbraše se od vsakoga grada Vinodolskoga ne vse starijši na vkup, na ke vijahu, da se bolje spominjahu v zakonih svojih otác, i od svojih déd, ča bihu slišali, i njim narediše i ukazaše tesnim zakonom, da bi vse dobre stare izkušene zakone u Vinodolu činili, položiti v pisma, od kih bi se mogli spomenuti ili slišati od svojih otác i déd . . .« (Srv. vydání Jirečkovo ve Svodu zákonů slov. a vydání Jagićovo v publ. Obšč. Ljub. Drev. Pism.)

připustiti ve Vinodolských obcích existenci zádruh, skládajících se z nedílných bratří a sester. Postavme se na stanovisko Peiskerovo (str. 41 a 42), že jen někteří z nedílných bratří byli dorostlí a ženatí, kdežto ostatní — třebas většina (při četnějších rodinách) — svobodní a nedospělí, a že tudíž dětí bratrů ženatých bylo málo, máme tu přece jen rodinný nedíl, v němž zahrnuti jsou nejen bratří, nýbrž i strýcové a synovci. Třeba tu tedy nebyla zádruha počtem členů silná, byl tu přece jen vzdálenější stupeň pobočního příbuzenstva než mezi rodnými bratry.

Nepřímo poukazuje na existenci rodinného nedílu čl. 32. Vinodolského zákona. Nechtěje se o něm zbytečně šířiti, poukazuji na Rodinný nedíl (str. 41), v němž obšírněji jsem vyvodil důsledky ze zmíněného čl. 32. vyplývající.

Více dokladů pro existenci zádružného zřízení ve Vinodolském zákoně není. Není však také divu. Obce Vinodolské, jak poznamenal jsem rovněž ve svém Rodinném nedílu (str. 42), zabývaly se jakožto pobřežní přímořské obce záhy obchodem, a proto v nich život zádružný záhy také byl silně podkopán. Jsou-li v něm však přes to doklady zádružného zřízení, jest to jen důkazem starobylé jeho existence na slovanském pobřeží Jaderského moře.

Klassickým dokladem zádružného zřízení mezi dalmatskými Chorvaty jest čl. 33 (dle vydání Jagićova) Polického statutu z r. 1440, který se zmiňuje o zádruze složené z bratrů blízkých nebo vzdálených (= vzdálených pobočných příbuzných) neb jiných příbuzných. Nechtěje zbytečně stať tuto rozšiřovati, odkazuji na Rodinný nedíl (str. 42), kde obsah dotčeného článku podrobně jest uveden.

Pomíjeje ostatní články Polického statutu jakož i právo republiky Dubrovnické (Rodinný nedíl, str. 43 a násl.), tážu se p. dra. Peiskera, chce-li také v dalmatské části Chorvatska hledati vliv římskobyzanckého systému administrativního a fiskálního. Jest sice pravda, že část dalmatského pobřeží (některá města) náležela jistou (krátkou) dobu pod panství byzancké, avšak z poddanství toho záhy se vymanila, tak že o byzanckém vlivu, zvláště v oboru práva rodinného nemůže býti ani řeči.

V Chorvatsku posavském konstatoval r. 1891 na základě četných starých listin existenci zádružného zřízení již pro dobu před XII. stol. znamenitý historik chorvatský Fr. Rački (Nutarnje stanje Hrvatske prije XII. vieka, Rad Jugosl. Akad.). Pan dr. Peisker snaží se sice vývody Račkého snížiti tím, že cituje jinou práci Račkého (Hrvatska prije XII. vieka), v níž prý Rački se odvolává na Herm. Jirečka, a Jireček že stojí na půdě ZRsu (Slovo o zádruze, str. 79), avšak marně. Ve starší své práci od p. dra. Peiskera citované mluví Rački mezi jiným o chorvatských plemenech a odvolává se tedy na Jirečka ve věci docela jiné.

Pan dr. Peisker citovati měl pozdější práci Račkého z r. 1891, v níž spisovatel na základě četných starých listin[1] dokazuje existenci zádružného zřízení u starých Chorvatů. Pan Peisker, kdyby mohl, dokázal by nejraději, že duch Z.Rsu straší ještě u dnešních sedláků chorvatských, že z nadšení nad Rukopisem dodnes napodobují domnělý staroslovanský zádruhový kommunism. Neboť jak vysvětluje si dnešní zádruhu v posavském Chorvatsku, resp. dnešní zbytky kvetoucího někdy zádružného zřízení? Či snad i tam zasahoval vliv nejprve římskobyzancký a pak turecký?

Dokázal-li Rački na základě starých listin, že zádružné zřízení známo bylo Chorvatům již před XII. stol., pak mohl V. Klaić v stati své Hrvatska plemena od XII. do XVI. stoljeća (Rad, kn. CXXX., 1897) vším právem předpokládati zádruhu za dokázanou i u chorvatských plemićů — Klaić zná totiž, jak z práce jeho viděti, nejen starší, nýbrž i novější rozpravu Račkého o Chorvatsku před XII. stol. — a není třeba jej prohlašovati, jak p. dr. Peisker činí (str. 79), za jednoho z podvedených od falsátora Z.Rsu.

Pan dr. Peisker (str. 79) chytil se v Klaićově studii místa, kde autor uvádí šlechtickou zádruhu Draškovićů asi o 70 duších z r. 1490, a dokazuje na základě plného textu listiny psané hlaholsky a uveřejněné v Kukuljevićových Acta croatica — Klaić cituje jen několik řádek této listiny — že neběží o velikou zádruhu Draškovićů čítající asi 70 hlav, nýbrž o šest rodin Draškovićů. (Peisker, str. 80—82.)

Částečně má p. dr. Peisker pravdu. Čteme-li pozorně celou listinu, vidíme skutečně, že neběží o jednu společnou velikou zádruhu, nýbrž o šest menších celků sdružených dohromady v jeden větší kruh osob. Není však správné, že těchto šest menších celků jsou rodiny — slovem rodina, neurčí-li se pojem blíže, rozuměti se musí jen rodina dle římského práva, jak dnes pravidlem po celém světě jest rozšířena —. Jednotlivé tyto celky jsou vesměs zádruhy, rodinné nedíly, anebo, jak bychom také mohli říci, rodiny dle slovanského práva, v nichž rodinné jmění nenáleží jako v rodině římské otci rodiny, nýbrž celému sdružení osob.

Uváděje přehled těchto »rodin«, podotýká p. dr. Peisker sám, že rodina prvá skládá se z otce a dvou synů, rodina druhá ze tří bratří se sedmi syny a dvěma bratrovci (syny po čtvrtém zemřelém bratrovi), rodina třetí ze čtyr bratrů s třemi syny nejstaršího, rodina čtvrtá ze dvou bratří s dvěma syny staršího a s bratrovcem, rodina pátá ze dvou snad bratranců, rodina šestá ze dvou bratří s třemi syny a bratrovcem.

---

[1] Nutarnje stanje Hrvatske prije XII. stoljeća (Rad. Jugosl. Ak., 1891, kn. CV., pokračování celé řady statí, započatých pod týmž titulem r. 1884, kn. LXX. Radu). Na str. 212 této práce praví Rački: »U naših se izpravah nalazi primjera, koji nam pokazuju samo pojedinca vlastnikom zemlje . . . Nu daleko više imade primjera, koji pokazuju više vlastnika jedne zemlje. Navode se pako kano suvlastnici: a) roditelji i djeca . . ., b) braća obojega spola, t. j. brat i sestra, po dva i više njih, c) rod (= příbuzenstvo) u raznom koljenu i broju: stric ili ujak sa sinovcem ili nećakom; braća i ostala rodbina po ocu i majci; ciela porodica sastojeća se iz više braće, njihove djece i unučadi«.

Z pouhého výčtu jest viděti, že vesměs — až na rodinu prvou — běží o zádruhy, nikoli snad jen o pouhé rodiny, jak my slovu tomu rozumíme. Třeba zádruhy ty nebyly příliš velké, nelze jich existenci přece popírati. Pan dr. Peisker praví (str. 82): »V nejsilnější ze šesti rodin shledali jsme 12 mužských hlav; ale tu dlužno tázati se: byli-li všichni ti také již dospělí!« — Není třeba; stačí, když několik bylo dospělých.

Pan dr. Peisker pokračuje dále: »Po mém soudě u plemićů chorvatských o zádruze ani vůbec mluviti nelze, nýbrž pouze o šlechtické nedílnosti, a to jest od sedlské zádruhy původem i podstatou naprosto rozdílno. Seznaliť jsme, že zádruha sedlská u Srbů povstala jistým systemem fiskálním, o němž u chorvatských plemićů již proto nelze mluviti, ježto jich plemenite plemenštiny byly všech daní prosty. — Slova nedílnost užívám tu jen z nouze o terminus konkretnější a velmi nerad, ježto má dnes význam zcela jiný (indivisibilis), než mělo dříve (indivisus) a náleží do oné části terminologie, která do vědy přivedla jen zmatek a smyšlénky.«

Vyslovil-li p. dr. Peisker mínění, že zádruha vznikla u Srbů vlivem fiskálním a zejmena systemem robotním, pak ovšem důsledně měl nejen vysloviti, nýbrž i hájiti názor, jakoby šlechtická nedílnost bylo něco původem i podstatou od selské zádruhy naprosto rozdílného. O obhájení tohoto svého názoru se však p Peisker ani trochu nepokusil Tvrzení jeho jest tudíž jen holou frází, jak poznáme blíže, až dojdeme k rodinnému nedílu v právu českém.

Slova nedílnost užívá prý p. dr. Peisker jen z nouze o terminus konkretnější. Výraz ten prý jest velice ubohý, nepregnantní, nevyjadřující, co jest, nýbrž co není. (Str. 82.) Mně výrazy nedílnost, nedíl, nedílný nevadí pranic, byť i dnes nedílný znamenalo tolik jako nedělitelný. Termin, jehož užíváme, označuje namnoze poměry dnes již neexistující, a proto se dobře hodí na starou dobu. Ostatně termin dotčený nevyjadřuje jen to, co není, nýbrž zároveň i to, co jest. »Bratří nedílní« značí sice především negaci, že bratří nejsou odděleni, avšak rubem této negace jsou poměry positivní. Bratří nedílní mají společné jmění, společná práva a závazky atd.

Naříká-li p. dr. Peisker, že slovo nedílnost náleží do oné části terminologie, která do vědy přivedla jen zmatek a smyšlénky, pak on patří mezi hlavního pachatele těch zmatků. Neboť to, co hned v následujících řádcích (počínajíc str. 83) píše o »nedílnosti«, nesouvisí nijak se zádružným zřízením a nepatří vůbec do studie o zádruze, právě tak jako všechny jeho úvahy od str. 55 až do str. 77, které se týkají zřízení obcového, a do rozpravy o zádruze jen jako za vlasy byly přitaženy. Autor »Slova o zádruze« napsal na str. 57 několik slov, kterými nejlépe karakterisoval svou studii o zádruze: »Snad není otázky na světě, o níž by bylo nahromaděno tolik konfusností, jako o zádruze a míru. Nejvíce se ovšem hřešívá užíváním rozmanitých terminů bez definic . . .«

Aby dokázal pravdivost této své poznámky, píše v rozpravě o zádruze také o zřízení obcovém a k místu o šlechtické nedílnosti připojuje v zápětí úvahy o onom stadiu agrárního zřízení, které předcházelo vzniku pozemkového vlastnictví. Mluví tu o půdě nepředělené, kde »každý sedlák zabral z půdy, které bylo nadbytek, co mu bylo libo, k soukromému dočasnému užívání«. (Str. 84.) Úvah svých o »systému volné okkupace na chataru nepředěleném« mohl si však uspořiti, poněvadž adjektivem »rodinná« nedílnost, »rodinný« nedíl vyloučena jest všeliká možnost zmatků a konfusí. Ostatně všechno to, co vykládá p. dr. Peisker o nepředělených chatarech, není ani jeho objevem, jak by se zdáti mohlo z věty: »Již dlouho prou se sociologové o to, bylo-li původním stavem lidské společnosti vlastnictví půdy kommunistické či individualné; se všech končin světa a ze všech věků snášejí se doklady pro et contra, a výsledek není žádný . . .; oba protiklady nejsou žádnými protiklady, není pravda, že tertium non datur. Datur tertium, totiž stav, ve kterém není ani vlastnictví půdy kommunistického, ani individualného.« (Str. 83.)

Úvah svých o nepředěleném chataru mohl si p. dr. Peisker uspořiti tím spíše, že prozrazuje v nich malé vědomosti právnické. »Sedlák — prý — tehdy nikde nebyl na půdě sám, vždy měl nad sebou vrchnost, které úročil a později i robotoval za to, že k své obživě směl půdu kus za kusem okkupovati, a dále za to, že mu panská stáda osev nespásla«. (Str. 84.) Sedlák úročil prý vrchnosti za zemlju svou a mimo to sdělával robotou i zemlju panskou. Nebylo prý tehdy ještě pozemkového vlastnictví ani společného ani osobního; nikdo, ani pán ani sedlák nemohl prý říci: tento či onen kus půdy jest můj; pán mohl jen říkati: »Ti a ti sedláci v chataru sela xy úročí mi a sdělávají pro mne dočasný kus půdy, kolik třeba, jako činili jich předkové předkům mým a budou činiti jich potomci mým potomkům.« (Str. 84.)

Pan dr. Peisker ani neví, jak si v těchto několika větách odporuje. Především praví, že sedlák nebyl na půdě sám, že vždy měl nad sebou vrchnost, která mu dovolovala půdu okkupovati[1]) pod podmínkou že bude úročit. Z toho vyplývá, že půda náležela vrchnosti, neboť jinak nebylo by třeba, aby sedlák se musel ohlížeti na vrchnost, zdali mu dovolí půdu okkupovati, a nebylo by také třeba, aby sedlák musel úročiti za okkupování půdy, jež nikomu nenáležela. Hned nato praví však p. dr. Peisker: »Nikdo ani pán, ani sedlák nemohl říci: tento či onen kus půdy jest můj« atd. Co tedy jest správné, zda prvé tvrzení p. Peiskera či tvrzení druhé? Obé přece vedle sebe obstáti nemůže.

---

[1]) Nehledím ani k nesprávnosti výrazu »okkupovati«, poněvadž o okkupaci může býti řeč jen při věcech nemajících pána.

A nový odpor vyskytuje se hned na str. 85: »Ačkoli požívací práva lidu osedlého byla dědična, a vrchnost práva neměla, cizí lid mezi osedlé své sázeti . . ., tož se to přece ve skutečnosti dálo.« Napřed dovolovala vrchnost sedlákům okkupovati půdu — což předpokládá, že byla vlastníkem — a pak neměla práva cizí lid mezi osedlé své sázeti!

O tom, co vykládá p. dr. Peisker o vzniku práva retraktního (str. 87 a 88), nebudu se mnoho šířiti. Možná že má pravdu, možná také, že ne. Na str. 88 sám uznává jen pravděpodobnost svého výkladu. Na věc tuto nekladu, pokud běží o doklady existence zádružného zřízení, žádnou velkou váhu. Na několika místech zmiňuji se o retraktním právu jakožto dokladu zřízení zádružného jen ve druhé řadě (Rodinný nedíl, str. 45, 77, 107).

Vraťme se ještě k rodu Draškovićů. Třicet pět osob, potomků Draškových, z vesnice nazvané Dolnje Zažićno, založilo chrám a klášter, a darovalo za tím účelem vrch Gradčina, který ležel na díle jich půdy (na kihь deli imin'ja e vrhь). Poslední věta vysvětluje nám, proč se šest zádruh, pokud se týče rodinných nedílů rodu Draškovićů spojilo k jednomu právnímu aktu. Kolem do kola vrchu Gradčiny rozprostíraly se pozemky dotčených šesti zádruh rodu Draškovićů a táhly se nejen až na samý vrch, nýbrž i daleko pod vrch; ležel vrch jen na díle jich půdy. Bylo-li tudíž pro založení kláštera potřebí celého vrchu, musely všechny zádruhy Draškovićů ve vesnici Zažićnu vystoupiti společně, kupno i jedinno, jakožto dárcové. Vyjmenovaní v listině příslušníci rodu Draškovićů všech šesti zádruh nebyli jedinými obyvateli vsi Dolnje Zažićno, jak viděti z poznámky »buduće sa vsimi ostalimi općenici v seli našem'«. Jest tedy správné, jak praví p. dr. Peisker (str. 81), že dotčená vesnice nenáležela Draškovićům celá, nýbrž že na území jejím měli zboží i jiní ještě šlechtici, příbuzní či nepříbuzní. Nesprávné jest však, co praví p. dr. Peisker dále: »Od těchto ostatních općeniků byli Draškovići zbožím odděleni, jak se zdá, na dobro, nemajíce s nimi as žádných općin společných, jak vysvítá z údaje: I k tomu im pridasmo vas del vsih općin naših k tomu pristoječih . . . Na općinném dílu Draškovićů ležel onen vrch Gradčina.« (Str. 81.)

Naopak ze slov listiny jasně vysvítá, že Draškovići nebyli od ostatních općeniků odděleni nadobro. Ačkoli měli své »vlastite i od nikogare neoporočne plemenite plemenšćine« (nemovitosti od pozemkův ostatních općeniků oddělené, po předcích zděděné), byli přece »sa vsimi ostalimi općenici v seli našem'«, t. j. participovali s ostatními usedlíky téže vsi Dolnje Zažićno, kteří měli rovněž své oddělené plemenštiny, na společných občinách. Přídavné jméno našich (općin naših), na něž se p. dr. Peisker odvolává (str. 81), nedokazuje ničeho. Stojíť v listině také »v seli našem«, a přece selo Dolnje Zažićno, jak v listině samé jest uvedeno, nenáleželo Draškovićům celé. Ze slov listiny zcela zřejmě jest patrno: 1. že každá zádruha Draškovićů darovala kromě části vrchu Gradčiny, která jí náležela — dohromady darovaly všechny zádruhy Draškovićů celý vrch[1]) — ještě část svého ostatního zádružného jmění pod vrchem,[2]) 2. že k dotčeným dílům darovaného zádružného jmění přidáno bylo právo užívání občin, k onomu zádružnému jmění příslušejících.[3])

Výklad p. dra. Peiskera, že »na općinném dílu Draškovićů ležel vrch Gradčina« (str. 81) není možný, poněvadž k občinám nemůže přidán býti »vas del općin naših k tomu pristoječih«. Příslušenstvím občiny nemůže býti jiná občina.

Ačkoli všech třicet pět Dolnozažićenských Draškovićů netvořilo zádruhu jedinou, nýbrž zádruh šest, jest přece z okolností zřejmo, že příslušníci všech těchto zádruh byli potomky jediné někdy zádruhy, které náležel celý vrch Gradčina. Za několik generací rozrodila se tato jediná zádruha na několik zádruh nových, a stopou někdejšího stavu zůstala jen okolnost, že vrch Gradčina ani dosti malou částí nenáležel žádné jiné zádruze jiného jména. Všechny zádruhy, kterým po částech celý vrch náležel, měly jméno Draškovići. Tím jest zároveň potvrzeno to, co pravím na str. 131 Rodinného nedílu, že u starých Slovanů tvořilo osadu původně asi jen jediné sídlo, jediný dvůr, z něhož teprve později vznikla celá vesnice. Aspoň jest příkladů takových dosti.

Dokázav, že zádružné zřízení známo bylo Chorvatům právě tak v minulých stoletích jako v přítomnosti — že šlechtická nedílnost jest totéž, co selská zádruha, uhlídáme při části o rodinném nedílu českém — znova musím s důrazem opakovati, že v nivec se rozpadla Peiskerova theorie o pozdním vzniku zádruhy vlivem administrativním a fiskálním.

* * *

Přejdeme k Rusku. Část o Rusku zahajuje p. dr. Peisker (str. 90) touto větou: »Slovanský kommunism rodový St. Novakovićem z Balkánu vyobcovaný dlouho bez přístřeší nezůstal, J. Lučickij poskytl mu dočasný útulek v gubernii Černihovské a Poltavské na Malé Rusi.« Pan dr. Peisker probírá rozpravu Lučického Сябры и сябринное землевладѣніе въ Малороссіи, vyšlou v časop. Сѣверный Вѣстникъ 1889, seš. led. a ún. (též separátně 1889 v Petrohr., str. 33; v něm. překladě pod názvem Zur Geschichte der Grundeigentumsformen in Kleinrussland v Jahrb. f. Gesetzgebg., Verwaltg. u. Volkswirtschaft, XX., vyd. od G. Schmollera v Lipsku 1896). Totéž, co přihodilo se mu se St. Novakovićem, jehož »si libuje, poněvadž místo učených a temných terminů věc jasně opíše a popíše« (str. 57), stalo se mu s Lučickým. Také Lučickému neporozuměl anebo snad porozuměti nechtěl. Přibírá si na pomoc Sergějeviče a chce dokázati, že sjabrové nežili v zádruhách — myslí patrně jen na velké zádruhy, poněvadž žití v zádružkách malých (str. 98) připouští — nýbrž v obyčejných rodinách (str. 99), které individuálně užívaly dle své vůle nepředělených chatarů.

---

[1]) Mi . . . plemeniti ljudi Draškovići iz sela Zažićna Dolnega . . . na kihь deli imin'ja e vrhь . . . najprija vsi kupno i edinno, budućе sa vsimi ostalimi općenici v seli našem' . . . ta isti vrhь dasmo . . .

[2]) I k tomu Petrь . . . daše zemlje . . ., jošće Šimun . . . i s sinmi svoimi . . . ti vsi kupnice i edinno daše zemlje podkošne . . ., jošće Matijac . . . s sinmi svoimi . . . ti vsi kupnice daše zemlje podkošne . . . atd. To mi vsi kupno i edinno više rečeni Draškovići vlastite i od nikogare neoporočne plemenite plemenšćine naše više rečene . . . darovasmo.

[3]) I k tomu im pridas'mo vasь del' vsihь općin našihь k tomu pristoećihь . . .

Jako na jiných místech, tak odporuje si p. dr. Peisker i na str. 98. Napřed praví: »Sjabrové společně nechlebili, živi jsouce tu a tam v malých zádružkách: kdesi na Poltavsku nalezli na jednom dvoře tři bratry ženaté, čtvrtého svobodného a macechu, která byla hlavou rodiny, jak se u otce a matky, třeba nevlastní, rozumí samo sebou.« A hned v zápětí praví: . . . »jinde chlebili čtyři bratři ženatí a pátý neženatý společně, toť vše!« — V deseti řádcích takový odpor! Co jiného než »bałamuctwo«.

Poslyšme Lučického, co praví o zádružném zřízení. Dnes prý na Malé Rusi jest obyčejným zjevem, dělí-li se rodiny na menší celky. Před sto lety bylo prý tomu v území nynější Černihovské a Poltavské gubernie docela jinak. »V naší době zachovaly se z dřívějších řádů jen chatrné zlomky, a poltavským statistikům na př. podařilo se najíti jen nepatrný počet takových rodinných organisací, jež představují typ svodné rodiny (сводная семья, složená rodina), sestávající z větší neb menší skupiny příbuzných, spojených v jeden celek, **vedoucích společné hospodářství**, držících společnou zemi a připomínajících částečně srbskou zádruhu. Avšak ještě v polovině XVIII. stol. — nehledíc k tomu, že v Malé Rusi dála se tehda krise, jež změnila silně pozemkové i třídní (stavové) i rodinné i společenské ústrojí země a jevila nejrozhodnějším způsobem reflex na rozdělení pozemkové majetnosti —, počet případů existence svodných rodin byl ještě velmi značný, a jestliže tyto svodné rodiny nedodávaly hlavního rázu celému tehdejšímu životu, tož nebyly přece pražádnými výminkami z obecného pravidla. V těch částech Rumjancevského popisu (Румянцевская Опись), které jsem měl v rukou, není žádnou vzácností setkati se s takovými svodnými rodinami. Nejsou řídké dvory, v nichž napočítáváme po 3, 4, 5, 6, 7 i více rodinách, rodinách, skládavších se nejen z rodných bratří, nýbrž i bratranců, bratrovců,[1]) strýců, tet, jiných příbuzných, zeťů, švakrů atd. A co jest nejdůležitějšího, jest okolnost, že většina takových svodných rodin, bydlících společně, nepředstavovala oddělených (обособленныхъ) jednotek, bydlících pouze v jednom dvoře. Jestliže takové i existovaly, bylo to novým zjevem. **Ve značném počtu případů naopak tyto svobodné** — zde jest patrně chyba tisku, státi má »svodné«, nikoli »svobodné« — **rodiny tvořily jeden nerozlučný celek** (одно неразрывное цѣлое): **držely společně** (сообща) **nerozdělenou, všem jim dohromady** (въ совокупности) **náležející zemi** (půdu), **vedly společné hospodářství, měly nezřídka i společný dobytek.«** [2])

Nuže, to zní docela jinak, než snaží se p. dr. Peisker dokázati. Několik rodin nejen že drží společně půdu nerozdělenou, několik těch rodin vede společné hospodářství, chlebí společně, a má nezřídka i společný dobytek. Toto společné chlebení jest nejlepším důkazem, že neběží tu o ladový způsob zemědělský, o individuální užívání nepředělených chatarů, jak by to rád viděl p. dr. Peisker, nýbrž o skutečné, namnoze i dosti veliké (počtem členů silné) zádruhy. Při individualném užívání nepředělených chatarů nemůže přec býti řeči o společném chlebení! — Zajímavo jest, že také na malé Rusi podobně jako v Čechách, v Polsku i v jiných částech Rusi[3]) znám byl výraz chlebiti, o jednom chlebě žíti, jak uvádí Lučickij.[4])

Připouštíme, že všechny případy, jež vydává Lučickij za doklady existence svodných rodin, nejsou správné. Jest možno, že se někde Lučickij zmýlil a že nesprávně vykládá jednotlivé případy »пользованія сообща одною общею нераздѣльною землею« (str. 9), jako by běželo o jednu velikou (počtem členů silnou) zádruhu, kdežto ve skutečnosti mohlo to býti užívání se strany jednotlivých rodin — třebas i zádružných — nepředělené půdy náležející k jisté osadě. To však na věci pranic nemění. Není-li některý příklad správný, nepadá to na váhu, jen když ostatní příklady jsou správné. Já sám, který se nedívám na Lučického zrakem Peiskerovým, rozpakoval bych se, nemaje k disposici pramenů, jež sloužily Lučickému, viděti zádruhy tam, kde se nedovídám blíže o ničem, než co mi praví tato věta Lučického: »Vyskytují se případy existence dvou, tří a mnohdy i většího počtu dvorů, osazených příbuznými rodinami a užívajících společně (сообща) jedné společné nerozdělené půdy.[1]) Pochyboval bych, že běží o zádruhy tam, kde se vypočítává více dvorů, to jest více samostatných obydlí. Karakteristickou známkou zádruhy jest společné chlebení na jednom dvoře a vedení jedné společné domácnosti, jednoho společného hospodářství.

---

[1]) V originále stojí братаничей. Dalj vykládá ve svém slovníku výraz ten takto: братáничъ, встарь братáнъ, брати́чъ, братучáдо, = братнинъ сынъ, племяшъ, племянникъ. Vzhledem k tomu bylo nutno další výraz племянниковъ přeložiti dle Dalja »jiných (dalších) příbuzných«. Vykládáť Dalj, že племянникъ znamenalo kdysi сродникъ вообще, боковой.

[2]) Lučickij u. m., str. 8 a 9. Podotýkám, že cituji dle separátního výtisku, zapůjčeného mně laskavě p. prof. Lappo-Danilevským. U p. dra. Peiskera jest místo toto citováno v originále na str. 90, pročež přestávám jen na překladě.

[3]) Rodinný nedíl, str. 109, pozn. 4.

[4]) U. m., str. 10. Три брата, жившіе совмѣстно съ отцомъ, по смерти его, »не могучи послѣ родичовъ въ одномъ хлѣбѣ прожити«, »вчинили собо подѣлъ«. Рум. Опис. черниг. отдѣла, т. VIII.

Stopujme Lučického dále. Na str. 9. praví: »Pozemky, jež náležely svodným rodinám a nazývaly se tu »spolьnými«, tu »hurtovými«, tu »obščími«, byly ještě velmi značné svým množstvím i v poměru k úhrnnému počtu veškeré půdy. Byly to hlavně pradědovské a dědovské, předkovské pozemky, mnohdy i společně koupené, avšak v tom i onom případě pozemky, které i nadále byly předmětem společného užívání skupiny rodin.«[2])

I toto místo ukazuje jasně, že běží tu nikoli o individualní užívání nepředěleného chataru, nýbrž o skutečnou hospodářskou a právní jednotku, o zádruhu. Mluvíť se tu nejen o pozemcích zděděných, nýbrž i o pozemcích společně, t. j. celým sdružením rodin koupených. A kupují-li se pozemky, jest viděti, že mají už značnější cenu, že jich není nazbyt, a že tedy o ladovém způsobu zemědělském, praktikovaném před vznikem vlastnictví, nemůže býti ani řeči.

Jděme dále. Na str. 11 pokračuje Lučickij: »Čím dále jdeme nazpět do minulosti, tím ostřeji vystupuje fakt existence svodných rodin, které buď vládnou ještě společně půdou anebo se již rozpadly na jednotlivé dvory, avšak podržely část zboží (угодій) [3]) ve společné nerozdílné držbě. Na to ukazuje především samý ráz osazení levého břehu Dněpru vůbec a západního Sěverska zvláště. Větší část vesnických osad (селъ и деревень) této poslední oblasti (přestávám zde pouze na ní) vznikla beze vší pochybnosti ze dvorů (изъ хуторовъ) založených většinou od jakékoli jedné skupiny příslušníků jednoho rodu (rodičů), kteří dali název samé osadě.[4]) Tak v době sestavení Rumjancevského popisu existovaly na př. vesnické osady, jako Upiri, Košeni, Volevači atd. Avšak listiny připojené k popisu těch osad, sestávavších v polovici XVIII. stol. z massy různorodých a patrně nepříbuzných rodin, částečně nově tam se usadivších, ukazují, že v XVII. stol. všechny ty osady byly jen dvory (хуторами). Ba více. Z listin těch jest patrno, že vesnice Upiri byla založena od Upir'ů (Упирями), kteří usadili se zde v chutoru, vesnice Košeni — od Košeňů, Volevači od Volevačů. Rodiny, které nosily tato jména, vystěhovaly se v XVIII. stol. do druhých vesnic, avšak beze vší pochybnosti jim i jich osadě (kolonii, поселенію) děkovaly tyto vesnice své názvy. Jsou to patronymické názvy, jež jasně svědčí o onom rázu, jaký měla na sobě kolonisace místa. Příkladů takových osad a při tom osad, které podržely svůj dřívější ráz, jest množství v místě od nás pozorovaném. Přestanu jen na několika příkladech. Tak ještě v XVIII. stol., jak viděti z Popisu (Rumjancevského), vesnice Manki byla osazena od jediných kozáků Manků, vesnice Krivickaja od Krivických, vesnice Beremickoje od Beremických, Žerebeckaja od Žerebeckých, Harbuzino od Harbuzů, Běliki od Běliků, Hlamazď od Hlamazďů, Šumany od Šumanů, Puziki od Puziků atd«.

---

[1]) U. m, str. 9 (u dra. Peiskera str. 90).

[2]) U dra. Peiskera str. 91.

[3]) Slovo уго́дье dá se do češtiny nejlépe snad vyjádřiti výrazem zboží. Dalj vykládá ve svém slovníku, že terminem угодье rozumí se всякая доходная статья: поля, пажити, луга, лѣса, рѣки, озера; камноломня, гончарная глина; вручье въ дому, борть въ лѣсу и пр.

[4]) Až do tohoto místa cituje p. dr. Peisker na str. 91 Lučického, načež přeskakuje celé místo následující, které, jak z hořejších řádek viděti, jest velice důležité a nemělo býti vynecháno, tím spíše, že p. dr. Peisker cituje z rozličných spisů velmi mnoho míst, která s otázkou zádružnou ani nesouvisí.

Ze slov tuto uvedených nemožno nijak vyvozovati to, co snaží se dokázati p. dr. Peisker. Jak možno mluviti o individuálném užívání nepředělených chatarů, když na př. osada Košeni nebo Volevači skládala se v XVII. stol. pouze z jednoho dvora, z jedné hospodářské jednotky! Mezi koho měl se chatar vůbec děliti, když na celém chataru byla usazena pouze rodina jediná, rodina ovšem zádružná?

Než jděme dále. Na str. 11. a 12.[1]) pokračuje Lučickij takto »Všimneme-li si té okolnosti, že nezřídka rodinná jména dané skupiny příslušníků jistého rodu (rodičů) se změnila i pro celou skupinu (rodin) i pro jednotlivé rodiny, tu rozšíření vesnic (поселковъ)[2]) zádružného rázu (семейно-общиннаго характера) stane se nám ještě jasnějším. Tu jeden ze mnohých příkladů. R. 1649 král Vladislav IV. dává listinu Maslovičům a Dančičům na zemi Ščukovščiznu. Po několika pokoleních tato rodinná jména zanikají a zaměňují se jinými, avšak rodiny, jež kdysi jmen těch užívaly, všechny žijí ve vsi Kislyje, ležící ve Ščukovščizně. Jsou to Otrošenkové (dříve Otrochové), Opanasenkové, Ščukovští atd. K témuž závěrku přivádějí i fakty jiného druhu. Setkáváme se s řadou vesnic, jež, ačkoli nejsou nazvány dle jména usazených tam rodin, nicméně obydleny jsou výhradně lidmi jednoho společného rodinného jména (однофамильцами), členy jedné veliké rodiny (= zádruhy). Takové jsou vesnice Lopatni, osazená od kozáků Savenků, Velički od Tarasevičů Misy od Bohušů a Teremeckých atd. Dále. Sama různost rodinných jmen, vyskytujících se v jedné a téže vesnici, neukazuje vždycky k tomu, že by nebylo mezi oněmi rodinami krevního svazku, poněvadž z listin jasně jest viděti, že všechny ty rodiny spojeny byly jednotou krve a původu. Tak ve vesnici Zlejevu na počátku XVIII. stol. vyskytují se rodinná jména: Kopti, Šuguny, Bovdi; dle listin jsou to všichni »krevní«. Totéž jest ve vesnici Kozly. Zde Fedčenkové, Krivopalьci, Pilipenkové a j. jsou členy jedné rodiny, »krevními«, společně na př. r. 1718 prodávajícími společnou svou půdu. — Připojíme k řečenému ještě jeden fakt. V polovici XVIII. stol. nebylo téměř velikých vesnic v končinách, kterými se zabýváme. Veliká většina vesnic sestávala ze 3—20 dvorů, při čemž převahu měly vesnice se 3 až 7 a 8 dvory. A mnohé z nich, jak víme byly osazeny jen lidmi jednoho rodinného jména nebo »krevními« (příbuznými) a, jak to uvidíme níže, vládly brzo společně všechny, brzo odděleně každá rodina společnými pozemky.

---

[1]) Pan dr. Peisker důležité toto místo vůbec vynechal, ač je měl právě tak citovati jako ostatní důležité části rozpravy Lučického.

[2]) Dalj ve svém slovníku vykládá při slově посе́локъ (посе́лье, посе́лка, посе́лки), že jest to небольшая деревенька, деревушка, tedy jako naše »sedlečko«.

Z místa tohoto jasně jest viděti, že Lučickij právě tak, jako někteří jiní spisovatelé, správně vykládá vznik mnohých vesnických osad z jediných dvorů, ze zádruh. 1)

Ještě pádnějším dokladem existence zádružného zřízení na Malé Rusi jest to, co uvádí Lučickij o vesnici a rodu Bělikův. (U. m. str. 15—17, u dra. Peiskera zkráceně na str. 92 a 93.)

Nevíme, praví Lučickij, kdy Běliky (vesnice) byly založeny a kdy se staly vesnicí. V lustracích — rozumí se starší doby — není o Bělikách jakožto vesnici žádné zmínky; vesnicí nazývá se osada ta teprvé v Rumjancevském popise. »Základem jejím byl beze vší pochybnosti dvůr (chutor), vystavěný rodinnou skupinou bojarů Bělikův. Ještě r. 1506 byla těmto vydána potvrzovací výsada na Lukarevské země, výsada potvrzená roku 1594, 1600 i v následujících letech. Do konce XVI. stol. bojaři Bělikové tvořili patrně jednu rodinnou skupinu, která se rozpadla teprve v XVII. stol. na osm rodinných skupin: tři skupiny Jarmoličů, dvě Smoličů a tři Bilikovičů (Bělikovičů), kterým všem dohromady vydána byla Vladislavem IV. r. 1646 potvrzovací výsada na držbu zemí jejich předka Bilika. Do počátku XVIII. stol., kdy část půdy byla rozdělena mezi rodinnými skupinami smírným narovnáním, veškera půda jež náležela rodu Biliků: role (пахоть), senokosy, louky, lesy atd. byla ve společné držbě všech . . . Po celého téměř půl druhého století jsme v daném případě přítomni celému procesu převratů, přihodivších se ve vsi Běliky. Vidíme, že na počátku existovala jedna rodinná

---

1) Rodinný nedíl, str. 132, kde poukazováno jest na Al. Jefimenko. Str. též Balzer, O zadrudze słowiańskiej, str. 51 a 52 a Leontovič, Крестьянскій дворъ въ литовскорусс. государствѣ, Ж. М. Н. П., 1896, seš. dubnový č. CCCIV., str. 103 a násl.

skupina, která nerozdílně užívala veškeré půdy, náležející rodu Biliků. V XVII. stol. prvotní rodina zaměňuje se rodinou svodnou rozpadá se na osm rodinných skupin, **z nichž každá představuje opět svodnou rodinu,** avšak všechny užívají půdy pořáde ještě společně (сообща). K počátku XVIII. stol. jest patrno, že skupiny tyto oddělily se ve zvláštní dvory, a tato zatím rostoucí jich odrůzněnost (обособленность) projevila se ve smírném rozdělení jedné části společného zboží (общихъ угодій) v úplné vlastnictví každého dvoru. R. 1766 vesnice sestávala z 10 dvorů, ve skutečnosti pak z 8 rodinných skupin, poněvadž dvory 2. a 3. popisu a 7. a 8. vládly společně, a nikoli rozděleně »připadlou jim« půdou. Během času do r. 1766 proces odrůznění (обособленія) rostl, poněvadž nemálo půdy, k níž měly právoúčastenství jednotlivé oddělené rodinné skupiny, bylo zcizeno prodejem do cizích rukou; ba více, proces tento dál se i uvnitř jednotlivých rodinných skupin, ač ještě velmi slabě. Následkem rozpadnutí svodné rodiny na jednotlivé dvory, avšak se zachováním společné držby, připadla každé skupině ve společném zboží osmá část ve shodě s oněmi osmi skupinami, které se vytvořily v XVII. stol. Majitel jednoho takového dílu (надѣла) prodal r. 1747 svůj dílec (пай), a sice, »v Nosovské doubravě, v luhu dubovém, v boru k Nosovščině, v roli, v jezerech a v ostatním zboží od obyvatel Bělikovců ze všeho majetku osmou část.« Majitel tento neoznačuje v trhové listině prodávaného dílce, poněvadž všechno označené od něho zboží tvořilo společnou držbu všech členů rodu. Prodej jeho spočíval jen v postoupení jiné osobě náležejícího mu práva účastenství ve všem zboží (во всѣхъ угодьяхъ) vesnice. Dvě léta na to **dvě rodiny, jež tvořily část jedné rodinné skupiny, složené ze šesti rodin,** prodávají své právo podílu (účastenství) — rozumí se na společném zboží — avšak ne již v rozměru jedné osminy celku, nýbrž v rozměru jedné třetiny z osminy, t. j. jednu čtyřiadvacetinu, jim připadající. Jest patrno, že v uvažovaném případě máme před sebou typický případ sjabrovské pozemkové držby, založené na příbuzenském, krevním principu. Ve všech deseti dvorech vesnice, vzniklé z chutoru, žijí výhradně potomci jednoho předka Bilika ze XVI. stol., avšak již s rozličnými rodinnými jmény: Bilikův, Biličenkův, Jarochovičův, Jarošenkův, Štomův atd.«

O ladovém způsobu zemědělském s nepředělenými chatary nemůže tu býti ani řeči. Řečený způsob byl přece dle samého p. dra. Peiskera v užívání jen dotud, dokud bylo půdy nazbyt, tak že byla bezcenná. V tomto případě však, kde každé rodinné skupině vyměřuje se při dělbě přesně stejná část ze společné někdy půdy, a běží-li o nové dělení ve skupinách rozpadajících se na nové jednotky, opět stejná část pro každou jednotku, v případě tomto nejlépe jest viděti onen »potomstvenný«[1] princip, na nějž se p. dr. Peisker několikráte odvolává. A to jest princip zádružného dělení (pokud běží o nemovitosti), princip nazývaný v právu zásadou repraesentace.[2]

Bylo by úplně bezúčelné citovati dále Lučického. Uvedená místa postačí, aby se seznalo, že neběží o ladový způsob zemědělský s nepředělenými chatary, nýbrž o skutečné zádružné zřízení. A ostatně kdybychom i připustili, ze »užívati půdy společně (сообща)« znamená užívati půdy nepředělené tak, jak líčí to p. dr. Peisker, nevyplýval by z toho ještě důsledek, že jednotlivé rodiny, které užívaly nepředělené půdy dle svého způsobu, nemohly žíti zádružně. Ladový způsob zemědělský není contrarium, které by zádružného života nepřipouštělo. Jedno i druhé může velmi dobře vedle sebe obstáti.

Pan dr. Peisker bere si na pomoc Sergějeviče, a sice spis jeho Русс. Юрид. Древности (Petrohrad, 1890). Jako z udělání neporozuměl ani Sergějevičovi. Myslíť, že Sergějevič dokazuje něco jiného než Lučickij — na str. 97 praví, že Sergějevič rozluštil »pohádku« Lučického — a zatím Sergějevič se jen o Lučického opírá a dotvrzuje, co tento v jiném spise svém než shora probíraném byl uvedl. Dříve totiž než studii o sjabrech napsal Lučickij větší spis o maloruské obščině XVIII. stol.: Сборникъ матеріаловъ для исторіи общины и общественныхъ земель въ лѣвобережной Украинѣ XVIII. вѣка (Kyjev, 1884). A o tento starší spis Lučického opírá se Sergějevič ve zmíněném svém důležitém díle. Ve druhé kapitole druhé knihy téhož díla, a sice v třetím oddílu (Крестьяне) probírá Sergějevič mezi jiným otázku, v jakém poměru byli jednotliví členové volosti k volostné půdě, a dospívá k závěrku, že jednotlivým sedlákům — myslí se celým rodinám — náležely volostné země od nich zabrané a vzdělávané právem vlastnickým, kdežto volosti náleželo jako vlastnictví jenom to, co nebylo osvojeno jednotlivými jejími členy, a čeho oni členové užívali bez rozdělení, na př. výhonu, lesa pro dříví stavební i palivové, luk atd.[3]

»A to ještě není všecko,« pokračuje Sergějevič. »Vedle individuálního a volostného vlastnictví bylo ještě **vlastnictví spolků.** Spolek jest spojení několika sedláků ke společným hospodářským účelům: k tříbení lesních porostlin pro role, k zařízení všeho potřebného pro lov ryb atd.

---

[1] Slovu »potomstvennyj« dává p. dr. Peisker nesprávný význam; znamenáť slovo to »dědičný«. Sr. na př. u Sergějeviče Русс. Юрид. Древности, 1890 str. 217: Отдѣльные крестьяне владѣютъ своими участками потомственно. A podobně u Vladimirského-Budanova, Очерки изъ исторіи Литовско-русс. права III. (Крестьянс. землевладѣніе 1893), str. 45: Въ старину наслѣдственное (потомственное) владѣніе служило преимущественнымъ показателемъ права собственности.

[2] Rodinný nedíl, str. 31 a násl., str. 65, 97 a 125.

[3] Sergějevič, u. m. str. 216.

Spolkům náleželo společné vlastnictví (spoluvlastnictví, общая собственность).[1]

Konstatování existence spolků, umělých smluvních kooperací, se strany Sergějeviče, má velikou cenu, větší než by tušil ten, komu není známo postavení Sergějevičovo v otázce o základních principech, na nichž spočívá společenský byt staré Rusi. Vedle starších theorií rodové a obcové, jakož i vedle theorie zádružné a volostné vznikla na Rusi theorie osobnosti čili smluvní theorie o společenském bytu staré Rusi. Hlavními představiteli jejími jsou Čičerin a Sergějevič. Dle nich měly společenské poměry staroruského života ráz soukromoprávní, smluvní, a hlavním činitelem ve společenském bytu byla osobnost, individuum. Theorie rodová, zádružná a jiné se tedy od hlasatelů této theorie neuznávají, a má proto tím větší cenu, když Sergějevič výslovně se zmiňuje o tom, že vedle individuálního vlastnictví sedláků vyskytalo se ještě vlastnictví spolků, smluvních zádruh, jež byly zakládány za hospodářskými účely. Individualista *κατ' ἐξοχήν*, jakým jest Sergějevič, vyvrací tedy mínění Peiskerovo, jako by zádružné těžení z půdy bylo snad něco nepřirozeného, k čemu by se lidstvo dalo teprve nutiti administrativními a fiskálními předpisy, a jako by jediným možným způsobem zemědělství bylo těžení individuální.

Existenci krevní zádruhy Sergějevič nikde nepopírá, ač se o ní v řečeném svém spise nikde ani slovem nezmiňuje. Příklad, který uvádí na str. 217 (u Peiskera na str. 52), nemusí býti krevní zádruhou, nýbrž může to býti umělé smluvní sdružení, které v jednotlivých svých součástkách jevilo se ovšem sdružením krevním, avšak vzhledem k ostatním součástkám mohlo býti jen sdružením umělým. Nic však nevadí. Připouští-li Sergějevič umělou zádruhu, složenou z několika nepříbuzných rodin, musí tím spíše připustiti přirozenou krevní zádruhu, která vzniká rozrodem malé rodiny.

Že ani dle Sergějeviče nebylo agrárních spolků, »tovaryšstev«, málo, toho jest důkazem jiná věta Sergějevičova (na str. 219): »Частная собственность отдѣльныхъ лицъ и общая товариществъ совсѣмъ заслоняютъ права волости.«

Přejděme již k místu, které cituje ze Sergějeviče p. dr. Peisker. V překladě zní ono místo v podstatě takto: »Celá obec — mluví se o germanské obci — měla vědomí o tom, že půda marky jí přináleží, že ona jest vlastnicí. To však nijak nepřekáželo jednotlivým členům obce přisvojovati si půdu marky v soukromé vlastnictví. Zjevy po našem názoru vzájemně se vylučující ve staré době obstály vedle sebe zcela dobře. Setkáváme se tu právě tak jako u nás současně s právy celé obce na půdu marky i s právem jednotlivých členů obce obraceti tuto půdu ve své soukromé vlastnictví.«

---

[1] Рядомъ съ индивидуальной и волостной собственностью была еще собственность товариществъ. Товарищество есть соединеніе нѣсколькихъ крестьянъ для общихъ хозяйственныхъ цѣлей: расчистки подъ пашню лѣсныхъ порослей, устройства приспособленій для рыбной ловли и пр. У товариществъ общая собственность.

»R. 1884 professor Lučickij vydal sborník materiálů pro dějiny obce (obščiny) a společenských pozemků v Ukrajině po levém břehu Dněpru v XVIII. stol. Materiály tyto jsou neobyčejně důležité pro dějiny pozemkové držby. Ačkoli se vztahují k XVIII. stol., zdá se, že možno v nich najíti črty prvotních forem. Data těchto nových materiálů ve mnohém připomínají na pozemkové poměry germánské marky. Kozáci a pospolití po levém břehu Dněpru měli ornou půdu i senokosy, které jim náležely právem soukromého vlastnictví. Nazývají se »otčiznými a dědoznými grunty, předkovskými nivami, svojimi vlastními zeměmi a vodami«. Naproti těmto přivlastněným zemím a vodám kladou se »volné, svobodné stepi«, náležející celému společenství (= celé obci) kozáků a pospolitých. Jednotliví členové společenství užívají stepí pro jich hojnost nerozdílně. Možno mysliti, že takové nerozdílné užívání svobodné stepi předcházelo před přisvojením půdy v soukromé vlastnictví; přisvojení jevilo se výsledkem dědičného užívání půdy v jedněch a týchž místech. Ještě ve druhé polovině XVIII. stol. byly vesnice, jejichž obyvatelé ještě neměli soukromého vlastnictví a užívali společenské (obecní) půdy nerozdílně (bez rozdělení, kde kdo chtěl).« . . . . (Následují příklady.) . . . . »Toto užívání volné stepi nazývá se v aktech užíváním obecným (vůbec, вообще). Avšak z uvedených míst nutno souditi, že to není nějaký způsob obcového (obščinného) užívání; jest to užívání individuální. Půdy jest ještě tolik, že každý může kositi a orati, kde a mnoho-li mu třeba. Právo však vlastnické k volné stepi náleží celé obci, která může ji i zciziti v soukromé vlastnictví.«

Co tu dokazuje Sergějevič? Srovnává agrární poměry staroruské s germánskou markou a praví: 1. že území obce rozděleno bylo na dva druhy půdy, z nichž jeden druh byly pozemky zabrané a užívané od jednotlivců, resp. jejich rodin anebo i celých sdružení, a druhý druh pozemky volné, svobodná a nikým nezaujatá step; 2. pozemky zabrané stávaly se následkem dědičného užívání soukromým vlastnictvím uživatelů, kdežto pozemky volné náležely vlastnictvím celé obci, jakožto jedinému právnímu subjektu. Bylo tu na jedné straně soukromé vlastnictví příslušníků obce, индивидуальная собственность (byl-li subjektem jednotlivec), pokud se týče byla tu общая собственность, spoluvlastnictví (bylo-li subjektem celé sdružení (sedláků, a na druhé straně vlastnictví celé obce, общинная собственность, собственность общины, собственность общества.

Jednotlivci, pokud se týče jejich rodiny, měli právo užívati nejen svého soukromého vlastnictví, nýbrž dle potřeby i vlastnictví celé obce (volné stepi). A nyní přicházíme k tomu nejrozhodnějšímu místu: »Toto užívání volné stepi, jež se nazývá v pramenech užíváním obecným, není — praví Sergějevič — nějaký způsob obcového (obščinného) užívání; jest to užívání individuální.« Výborně, jásá p. dr. Peisker, jako by měl už vyhráno. A přece se tu nepraví nic jiného, než že každý — rodina malá i zádružná — může užívati obecní půdy beze zvláštního přidělování obecní hromadou (jak tomu jest v nynějším mirovém zřízení) tak, jak toho potřebuje, a jak se mu zachce. Vysvětlují to následující řádky: »Půdy jest ještě tolik, že každý může kositi a orati, kde a mnoho-li mu třeba.« Contrarium jest tu na jedné straně obcové (obščinné) užívání a na druhé straně užívání neobcové. Sergějevič nazývá toto neobcové užívání »individuálním« patrně proto, že má na mysli spíše četnější — dle svého individualistického názoru — případy, kde běželo pouze o jednotlivce, resp. jeho rodinu, než případy zádružné. Že případů zádružných vůbec nevylučuje, ukázali jsme již shora. Užil tu patrně výrazu — i se stanoviska své theorie — nezcela případného, což však vzhledem k tomu, že výslovně mluví o »spolcích« a »spoluvlastnictví« vedle vlastnictví individuálního a vlastnictví obcí, nijak nepadá na váhu. Možná že by byl užil výrazu jiného, kdyby by tušil, že někdo v budoucnosti bude se na slova jeho odvolávat, a to ještě v otázce, která se tu ani neřeší. Vždyť na místě tomto Sergějevič ani neprobírá otázku, žili-li staří Rusové ve zřízení zádružném čili nic, nýbrž zabývá se thematem, hodí-li se na starou ruskou obec (obščinu) pojem nynějšího miru, kde sedlák, resp. jeho rodina nemá žádného soukromého vlastnictví k pozemkům, nýbrž kde vlastnicí veškeré půdy — až na usaďbu — jeví se pouze celá obec (mir), která jednotlivým rodinám přiděluje pozemky pouze k dočasnému užívání. Závěrek, k němuž Sergějevič dospívá, jest ten, že nynější mirové (obščinné) zřízení jest něco docela jiného než pozemkové poměry ve staré obci, kde jednotlivým rodinám — ovšem i zádružným — náleželo vlastnické právo k pozemkům dědičně od nich užívaným, a vedle toho celé obci jakožto jedinému právnímu subjektu vlastnické právo k pozemkům od nikoho výhradně neužívaným, tedy svobodným, volným. Toto vlastnictví celé obce nebylo však tak intensivním právem jako soukromé vlastnictví jednotlivých rodin, poněvadž rodinám k obci příslušným bylo volno užívati dle své potřeby a vůle nejen svých vlastních pozemků, nýbrž i pozemků obecních.

Nuže, to jest něco docela jiného než by rád viděl p. dr. Peisker, který si sestrojil jistou theorii a tu chce udržeti za každou cenu.

Seznavše nyní mínění Sergějevičovo, vrátíme se tam, odkud jsme vyšli. Sergějevič měl p. dru. Peiskerovi přispěti na pomoc naproti Lučickému, a sice měl vyvrátiti »pohádku« Lučického »o kolosální velezádruze«

o »Familiengemeinschaftu, Familiengenossenschaftu přímo nekonečném.« (Peisker, str. 95.) A co se zatím stalo? Na spisek Lučického o sjabrovské pozemkové držbě (= o zřízení zádružném) Sergějevič vůbec ani nereaguje, nýbrž opírá se o jiný větší spis Lučického, jednající o obščině, tedy o předmětu docela jiném, než si obral p. dr. Peisker — aspoň dle záhlaví své rozpravy — ve svém Slově o zádruze. Jako u Novakoviće, tak i u Lučického spletl p. dr. Peisker dva různé právní ústavy, zádruhu a mir a dokázal již tím, že má nejasný pojem o ústavě jednom i druhém. Dokonce pak už nedokázal, že by na Rusi byla zádruha ve staré době neznáma, anebo že by tam byla vznikla administrativním a fiskálním vlivem.

Ad superfluum uvádím ještě některé novější práce ruských spisovatelů, které se dotýkají více méně zádružného zřízení ve staré Rusi. Jest to spis professora M. Vladimirského-Budanova Очерки изъ исторіи литовскорусс. права, III. část Крестьянское землевладѣніе въ западной Россіи (Kyjev, 1893, str. 31 a násl.)[1], dále kritika prof. Lappo-Danilevského na spis Nikitského Исторія экономическаго быта Великаго Новгорода, uveřejněná v Жур. Мин. Нар. Просв. 1895, prosinec str. 343—397 (a sice na str. 364 a násl.) a zejména práce prof. F. Leontoviče Крестьянскій дворъ въ литовскорусскомъ государствѣ (Ж. М. Н. Пр., 1896 seš. únor, břez., dub., červenc., říjn., pros. a 1897, seš. dub. a květ.; též separátně). Všechny tyto spisy potvrzují jen to, co dokazuji v Rodinném nedílu, že totiž zřízení zádružné známo jest již ve staré Rusi. Velmi zajímavá jest zvláště práce prof. Leontoviče, z níž vidno, že ve staré Rusi kvetly nejen zádruhy krevní, příbuzenské, nýbrž i umělé (Srv. výrazy tovarišči, sjabry, potužniki atd.)

Vedlo by mne daleko, abych se zbytečně měl o věci šířiti. Tak jako v Rodinném nedíle chtěl jsem pověděti něco nového, a nešířil jsem se o věcech od jiných mnohokráte již vyslovených, tak přestávám i tuto, pouze na zmínce o těchto pracích.

* * *

Přejděme k rodinnému nedílu v zemích českých. Vzhledem k tomu, že ústav rodinného nedílu kvetl nejvíce mezi šlechtou, věnujeme pozornost hlavně nedílnosti šlechtické. »Šlechtická nedílnost jest něco od sedlské zádruhy původem i podstatou naprosto rozdílného,« myslí p. dr. Peisker na str. 82. Toto své tvrzení pokusil se však p. dr. Peisker dokázati jen částečně, ovšem bezvýsledně.

Šlechtická nedílnost různila prý se od selské zádruhy především původem, t. j. vznikla jiným způsobem než selská zádruha. V zápětí za vznikem osobního vlastnictví k pozemkům vzniklo prý »v následcích svých hrozné ono, houževnatě držené právo panovničí rozhodovati o odúmrtech a přiřknouti je komukoli, i sobě samému. Právu tomu šlechta mohla čeliti jen nedílností, když se to dalo, aspoň fingovanou, dokud nevymohla na panovníkovi uznání práva dědického i pro kollateraly oddělené.« (Str. 88 a 89.)

---

[1] Práce Vladimirského-Budanova Формы крестьянскаго землевладѣнія въ литовскорусс. госуд. XVI. в. (1892) zůstala mně bohužel nepřístupnou.

Kterak přišla šlechta na takové chytráctví, a proč panovník takové chytráctví trpěl, když to bylo novum z brusu nové, aby šlechtické rodiny zakládaly širší svazky než byly přirozené svazky rodinné? Vždyť novot takových nemusel panovník trpěti a uznávati právě tak, jako neuznával dědického práva oddělených kollaterálů. A ostatně, kde dokázal p. dr. Peisker, že vlastnictví k pozemkům, jakmile vzniklo, bylo vlastnictvím osobním, individuálním?

Naopak, jak jsme viděli, žádaly prvotní nevyvinuté státní i hospodářské poměry, aby se agrární národy organisovaly ve svazky zádružné. Dá se mysliti, že i v těchto prvotních dobách zádružné organisace našlo se dosti jednotlivců, kteří ze svazků zádružných z rozličných příčin vystupovali a zakládali si vlastní domácnosti. Přece však původně žila značnější většina obyvatelstva ve svazcích zádružných, a sice nejen lid selský, nýbrž hlavně šlechta. Právě šlechta byla prvými nevyvinutými státními poměry asi nejvíce nucena k tomu, aby žila v širších příbuzenských svazcích než jsou prosté rodiny. Vyšinula-li se šlechta nad ostatní obyvatelstvo a ustavila-li se ve zvláštní privilegovanou kastu, mohlo se to státi jen mocí, jen sdružením sil. Jest tedy mnohem přirozenější míti za to, že šlechta žila spíše v širších než užších rodinných svazcích. A vyskytoval-li se přece nemalý počet šlechtických rodin, jež byly počtem členů slabé, byla asi mnohem značnější většina těch rodin, které představovaly širší příbuzenské svazky. Nedílů rodinných čili zádruh bylo tedy asi dosti mnoho, byly asi pravidlem. Jen tak můžeme si vysvětliti, že šlechta, když panovník počal si osobovati právo odúmrtné, našla hravě prostředek, kterým odúmrtné právo činila illusorním. K právu odúmrtnému docházelo jen v užších rodinách, když nebylo potomků; v širších rodinách (rodinných nedílech čili zádruhách) nemohlo o něm býti ani řeči. Aby tedy případy odúmrtí nemohly nastati, bylo třeba držeti se dosavadního, starého obyčeje, žíti v rodinných svazcích širších, a nezakládati oddělené prosté rodiny. A jestliže přes tuto snahu buď neplodností nebo přílišnou úmrtností šlechtické rodiny vymíraly, hleděla šlechta odvrátiti právo odúmrtné umělými svazky, t. zv. spolky čili sstupky, které rovněž nebyly ničím z brusu novým. Starého, dávno praktikovaného obyčeje sstupků [1]) bylo tedy používáno pouze za jiným účelem než dosud.

---

[1]) V Rodinném nedílu, str. 79, pravím o spolcích čili sstupcích: »O těchto spolcích, zdá se, panuje v české literatuře mínění, že vynalezeny byly k obcházení

Jak viděti, nevznikla šlechtická nedílnost teprve následkem povstání odúmrtného práva panovníkova. Právo odúmrtné mělo pouze vliv na to, že šlechtická nedílnost, která počala slábnouti, znova se utužila, a sice tou měrou, že přečkala i právo odúmrtné. Jak známo, obsahují všechna česká zřízení zemská ze XVI. stol. četné předpisy o rodinném nedílu, a dokazují tak nejlépe, že staré slovanské zřízení rodinné po celé XVI. stol. nevyhynulo, ač hlavní pohnutka, pro kterou staré to zřízení v tak pozdní době bylo zachováváno, následkem Vladislavova listu z r. 1497 (zems. zříz. z r. 1549 F 25, zříz. z r. 1564 I 52) dávno již přestala působiti.[1]

Byla-li šlechtická nedílnost známa předkům našim již před vznikem práva odúmrtného, a přetrvala-li právo odúmrtné, nemohla vzniknouti nějakým cizím vlivem, nýbrž kořenila se v půdě národní.

Kdybychom však dali i za pravdu p. dru. Peiskerovi, že šlechtická nedílnost různí se od selské zádruhy původem, nerozumělo by se samo sebou beze všelikého důkazu, že nedílnost ta různí se od selské zádruhy i podstatou. A o pokus tento se p. dr. Peisker ani nepokusil. Neboť to, co uvádí o pozemkové rentě (str. 84), o niž prý se synové pána dělil po otcově smrti, vztahuje se podle všeho jen na dobu, kde »nebylo pozemkového vlastnictví ani společného ani osobního.«[2] Zdá se tak aspoň podle souvislosti s místem předchozím i následujícím. Poněvadž se tedy p. dr. Peisker o důkaz ani nepokusil, jest opět jen holou frásí tvrzení, že šlechtická nedílnost různí se podstatou od selské zádruhy. Již povrchním nahlédnutím do oné části Rodinného nedílu, kde mluvím o rodinném zřízení v zemích českých, možno se přesvědčiti, že šlechtická nedílnost u Čechů byla i co do podstaty týmž právním ústavem jako selská zádruha u jižních Slovanů. Uvedu zde některé právní zásady, z nichž jasně jest viděti totožnost právního ústavu. Stejně jako v jihoslovanské selské zádruze platilo i v českém rodinném nedílu pravidlo

---

panovníkova práva k odúmrtím někdy ve XIV. stol. Mínění to není správné. Znaliť spolky předkové naši již před XIV. stol., a použili tedy ve XIV. stol. obyčeje již starého. Nehledíme-li k tomu, že slovo »sstupek« zná již Kniha Rožmberská, můžeme uvésti doklad sstupku již z r. 1263. Reg. II., č. 431. Jedná se tam o spolku založeném nikoli k vůli zamezení královského práva odúmrtného, nýbrž za jiným účelem. Biskup Vratislavský Vavřinec jmenoval jakéhosi Vítka fojtem Otmuchovským. Aby si usnadnil svůj úřad, vzal řečený Vítek do spolku jakéhosi Sifrida (in adiutorium sui ministerii competencius exercendi.... faciens eum participem et heredes eius quarundam utilitatum et iurium....). Tyto osoby zemřely, a mezi jich dědici nastaly spory. Nástupce biskupa Vavřince biskup Tomáš urovnal spor mezi čtyřmi syny Vítkovými a jedním Sifridovým.«

[1] Rodinný nedíl, str. 100.

[2] Znamenitým způsobem vyvrací tu nápady p. dra. Peiskera O. Balzer, u. m., str. 58 a 59. »Pobieranie pożytków jest zawsze wynikiem jakiegoś prawa, nie zaś prawem w sobie samoistnem...... W sprawie, o którą chodzi, będziemy musieli przyznać ostatecznie, że pobieranie pożytków jest tu wynikiem własności braci niedzielnych......«

že jeden společník bez druhého nemůže činiti žádné disposice se společným statkem.[1]) Dle českého zřízení zemského (z r. 1549, S 10 a z r. 1564 P 23) mohli jen příbuzní dílní navzájem si svědčiti právě tak, jak ustanovoval zákon Vinodolský.[2]) Jako právo jihoslovanské a ruské, tak připouštělo i právo české, aby členové rodinného nedílu měli své soukromé jmění (peculium).[3]) Ženy měly v českém nedílu postavení obdobné jako mají ženy jihoslovanské a ruské.[4]) Také o rozvázání rodinného nedílu platily v českém právu podobné zásady jako v právu jihoslovanském. Při dělení zachovávána byla zásada repraesentace (dělilo se dle kolen) v právu českém právě tak jako v jihoslovanském atd. Proti tajnému dělení vystupovalo se v zemích českých právě tak jako u jižních Slovanů atd., atd.[5]) Zajímavo jest i to že tak, jako na slovanském jihu a v Rusku, mohli příbuzní i v Čechách žíti jen v částečném nedílu.[6]) Zkrátka o českém rodinném nedílu platily v podstatě tytéž právní zásady jako o jihoslovanské selské zádruze, a nelze proto nijak souhlasiti s míněním, jako by český rodinný nedíl šlechtická nedílnost — podrobnější zprávy máme jen o šlechtickém rodinném nedílu — byl ústav podstatou jiný než selská zádruha. Čím se rodinný nedíl český lišil od selské zádruhy, byly pouze některé jednotlivosti, které dány byly rozdílem jmění i života mezi šlechtou a sedláky. Měla-li šlechtická zádružná rodina veliká latifundia s několika zámky, bylo přirozeno, že všichni členové zádruhy nemohli žíti na jednom zámku; jednotlivé užší rodiny usadily se na různých místech. Dle povahy věci nevyžadovalo se tedy, aby členové nedílu žili všichni pohromadě; stačilo, když vedli společné hospodářství. Bývalo to v obyčeji zejména u nedílů umělých, t. zv. sstupků.[7]) Dá se mysliti, že jisté modifikace do zádružného zřízení české šlechty — naproti zádružnému zřízení mezi sedláky — přinesla i snaha paralysovati královské právo odúmrtné; že však modifikace ty nebyly váhy tak veliké, aby se mohlo mluviti o podstatném rozdílu mezi šlechtickou nedílností a selskou zádruhou, dokazují četné právní zásady zachovávané v zemských zřízeních i v soudní praxi.

* * *

---

[1]) Rodinný nedíl, str. 81.

[2]) Na str. 84 Rodinného nedílu omylem uveden jest statut Polický místo zákona Vinodolského.

[3]) Rodinný nedíl, str. 90.

[4]) U. m., str. 84.

[5]) U. m., str. 91 a násl.

[6]) U. m., str. 78.

[7]) U. m., str. 78 a 79.

A nyní k rodinnému nedílu u Poláků. »Víra v staroslovanský kommunism rodový činí — myslí p. dr .Peisker (str. 100) — největší potíže historii polské, kde nic není, nač by se dal navázati.« — »Piekosińskému náleží — prý (Peisker, str. 101) — zásluha veliká, že prvý z historiků polských vybájenou wspólnośé majątkową rodów zahodil.«

Myslí-li p. dr. Peisker skutečně na nějaký rodový kommunism, pak ovšem činil by takový kommunism polské historii potíže. Poněvadž však o žádný rodový kommunism neběží, nýbrž jen o rodinný nedíl, o zádruhu, není těžko dokázati existenci tohoto právního ústavu ve starém Polsku, a sice i ze samého pramene, na nějž se p. Peisker odvolává.

Ve spise prof. F. Piekosińského Ludność wieśniacza w Polsce w dobie Piastowskiej (v Krakově, 1896) čteme na str. 5. 1): »Lechici (Poláci) osiedlali się w nowej swej ojczyźnie swobodnie; mając ogromne przestrzenie pasznistych lasów, do chodowli bydła (k pěstování dobytka) przewybornych, nie gromadzili się po miastach, lecz każda rodzina zakładala sobie osobno swoją wiejską osadę, stan, dziedzinę, siodło czyli osiedlenie, daleko jedna od drugiej, tak daleko, ile potrzeba było, aby bydło jednego osadnika mogło się paść swobod nie nie stykając się i niemięszając z bydłem sąsiada.«

Již v těchto slovech jest vlastně doznána existence zádružného zřízení. Nepatrná, počtem členů slabá rodina nebude přece zakládati vesnickou osadu, dědinu, sedlo, a to ještě osadu, která jest velice vzdálena od dědiny sousední. Avšak i kdybychom to připustili, svědčí jiná místa u Piekosińského, že spisovatel tento zřejmě připouští existenci rodinného nedílu u starých Poláků, byť i jako zjev toliko přechodní. Na str. 8 svého spisu praví: »Dalech umarł podczas wędrówki z Azyi do Europy, a do nowej ojczyzny zdołali przyjść tylko jego synowie Dalechowice i tu sobie wspólnie (společně) jeden stan czyli jednę wspólną dziedzinę założyli.« 2)

Passus tento jest p. Peiskerovi dobře znám. Cituje jej na str. 102 svého spisu s odůvodněným skepticismem, a proto na uvedená slova Piekosińského neklademe žádné váhy. Podivno jest však, že p. Peisker v knize, o kterou se opírá, nenašel jiná místa, kde se Piekosiński způsobem zcela jasným a nepochybným vyslovuje o rodinném nedílu ve staré Polsce. 3)

---

1) Pro velikou blízkost polštiny k češtině a snadnou srozumitelnost cituji tu Piekosińského v originále.

2) Nehledím tu k námitce, kterou Piekosińskému učinil již Balzer, Rewizya teoryi o pierwotnem osadnictwie w Polsce (Lvov, 1898), str. 20. Ostatně p. Peisker, str. 102, sám se pozastavuje nad výkladem Piekosińského o vzniku osad s názvy patronymickými.

3) Nehledím rovněž k tomu, co praví Piekosiński, u. m., str. 18 a 19 o Lechitech poviselských, žijících »rodami w gminowładnem urządzeniu pod swymi starostami rodowymi«.

Na str. 97. praví: »Muszę się stanowczo zaopanować przeciw tym wszystkim, którzy przypuszczają gminną współwłasnóść w prawieku! Takie przypuszczenie jest grubą utopią. Z kim zresztą miał n. p. stary Kobiera dzielić własność zawłaszczonej przez siebie dziedziny?! Z najbliższych i najdalszych jego sąsiadów każdy posiadał taką samą, jak i on dziedzinę, która jego potrzebom w zupełności odpowiadała.«

Piekosiński se tedy ohražuje rozhodně proti těm, kteří by v pravěku polském připouštěti chtěli gminną współwłasność. Co znamená tento výraz? Gmina jest, jak známo, kommuna, Gemeinde, obec, vesnice. Gminné spoluvlastnictví jest tedy obcové zřízení, поземельная община, міръ, Dorfgenossenschaft. A proti tomuto mirovému zřízení ve staré Polsce ohražuje se Piekosiński ještě dále na str. 98: »Ani w nazwach wsi, ani w późniejszych źródłach historycznych u nas nigdzie zgoła z najmniejszym śladem współwłasności gminnej spotkać się nie można.« Teprv od druhé polovice XIII. stol. počíná se dle Piekosińského objevovati prvá »współwłasność gminna» (k obecnímu pastvisku), avšak to jest instituce německá.

Výslovně připouští však Piekosiński spoluvlastnictví rodinné (— rodinný nedíl), byť i o něm se domnívá, že bylo zjevem řidším než vlastnictví individuální a při tom zároveň zjevem jen přechodním. Na str. 97. praví, že názvy osad s koncovkami přisvojovacích přídavných jmen (-ow, -owa, -owo, -in, -yn, -ina, -yna), jichž jest převážná většina, dokazují nade všelikou pochybnost, že běželo o vlastnictví individuální. Naproti tomu »wsie z końcówkami patronimicznemi na -ice mogłyby wskazywać na wspólną własność, ale wsie te nie tylko stanowią dość niewielki procent w ogólnym kompucie wsi polskich w prawieku, iżby to, co one nazwą swą wskazują, brać można za normę powszechnie obowiązującą, ale co więcej, patronimiczny charakter tej końcówki wskazuje ponad wszelką wątpliwość, że wspólność, jeśli jaka istniała, to była ona rodzinną a nie gminną.«

A hned na to pokračuje Piekosiński na str. 98: »Wspólność rodzinna (rodinné společenství, rodinný nedíl) mogla się bardzo często zjawiać i powtarzać (opakovati), wszelako miała zawsze czyto krótszy czy dłuższy, jednak tylko tymczasowy (prozatimní) czyli przechodowy, przygodny (nahodilý) charakter. Gdy stary ojczyc umarł, to oczywiście dzieci po nim pozostałe, a zwłaszcza synowie, musieli żyć razem we wspólności majątkowej tak długo, dopóki sobie osobnych stanów nie pobudowali i pozostałą po ojcu dziedziną się nie podzielili Gdy to nastąpiło, a następowało to zazwyczaj dość prędko, gdyż każdy z synów otrzymawszy tylko cząstkę polany rolnej po ojcu, musiał się wcześnie zabierać do pracy, aby sobie taki kawał roli wyczynić, iżby mu na potrzeby rodziny całej, jaką zakładał, wystarczyła, kończyła się ta rodzinna przygodna wspólwłasność.«

To jest opět něco docela jiného, než by rád dokázal p. dr. Peisker. I dle Piekosińského znám byl starým Polákům rodinný nedíl. Piekosiński myslí pouze, že instituce rodinného nedílu nebyla zjevem trvalým, nýbrž jen přechodním, nahodilým, připouští však při tom, že se mohla velmi často vyskytati a opakovati. A to jest v celku mínění od mého nepříliš odchylné. Zádruha nemohla se přece množiti in infinitum. Jakmile vzrostla do větších rozměrů, anebo jakmile nastaly jiné důvody, pro které uznali členové zádruhy, že bude lépe rozejíti se, rozdělili se o společné jmění a založili domácnosti nové.

Také na str. 104. projevuje Piekosiński zcela jasně svůj názor: »W dziedzinie budował sobie praojczyc budynek mieszkalny, rodzaj namiotu z chrustu plecionego, gliną wylepionego, który się prawdopodobnie stanem nazywał. Gdy praojczyc umarł, budowanie nowych stanów przez pozostałych po nim synów zależało od tego, czy chcieli nadal pozostać we wspólności majątkowej czy też postanowili podzielić się ojcowizną.« Piekosiński myslí sice (dále na str. 104), že v tom případě, když se členové rodinného nedílu rozhodli žíti i nadále ve společenství, mladší bratři stavěli asi pro sebe a pro své rodiny vlastní příbytky poblíže domu otcovského, který připadl synovi nejstaršímu, avšak obyčej slovanský byl — aspoň při dělení — z pravidla opačný.[1]) Nejmladší bratr zůstával obyčejně doma, a ostatní bratří se vystěhovali.

Jak viděti, ani s Piekosińským p. dr. Peisker nepochodil. Stejná nehoda, jaká jej potkala s citováním St. Novakoviće a prof. Lučického, přihodila se mu i s Piekosińským, kterého si vůbec ani řádně nepřečetl. Vytrhl několik míst, které s otázkou zádruhy vůbec ani nesouvisí, a to nejhlavnější vůbec ignoroval. Dokonce pak už se ani u Poláků nepokusil dokázati, že instituce rodinného nedílu vznikla u nich v pozdních dobách nějakým vlivem administrativním a fiskálním.

Myslím, že ve stati této dokázal jsem dosti jasně, že nová theorie p. Peiskerova o pozdním vzniku zádruhy u slovanských národův na základě soustavy podymné nedá se nijak udržeti, byť hlasatel její mluvil s vysoka o každém, kdo věří ještě ve starobylost »slovanského eldoráda«, v »staroslovanský rodový kommunismus«.

Dr. Karel Kadlec.

---

[1]) Rodinný nedíl, str. 34, 42, 67, 70.

O zlatém ptáčku a dvou chudých chlapcích.

Ve svém článku »O srovnávacím studiu lidových tradic«, vytištěném v II. sv. tohoto Sborníka, vytknul jsem jako hlavní výsledek všech našich dosavadních badání: »Theorie o stěhování a přejímání látek zůstává v plné platnosti« i dovozoval jsem, že postupujíce dle určité methody můžeme se přece dopátrati původu jednotlivých látek, »stanoviti původní jich vlast a také jich pouť od jednoho národa k druhému, ovšem ne s apodiktickou určitostí, než aspoň s přibližnou pravděpodobností, ne-li s poměrnou jistotou«. Methoda, jež nás nejspíše povede k cíli, jest dle našeho přesvědčení ta, kteráž seřazuje verse každé jednotlivé látky v určitém pořádku zeměpisném, a pokud máme na pomoc starší záznamy a zpracování těchto látek také v pořádku historickém. Nedávno ozval se jeden z předních ethnologů polských, Dr. St. Ciszewski[1]) velmi rozhodně proti názorům, jichž se drží spisovatel těchto řádků. Tvrdí, že prý methoda ethnologická ve studiu tradic zadala theorii migrační takovou ránu, že menší jest provinění proti kritice vědecké, připouští-li se nezávislý vznik jednotlivých motivů a celých pohádek, než hledají-li se prameny jich vzniku a cesty jich šíření . . . Nemůžeme nikterak přiznávati toto negativní stanovisko. Nezávislý vznik, když ne jednotlivých motivů tož aspoň celých pohádek, t. j. jisté řady motivů v určitý celek spojených, jest také podle J. Bédiera i podle A. Langa téměř nemyslitelný, a nechceme-li nepopíratelnou shodu a spojitost jistých pohádek u jednotlivých národů vysvětlovati právě dle theorie migrační, nechceme-li zkoumati, jak se která pohádka šířila, kde asi původně vznikla, jest lépe vůbec této práce zanechati a nesrovnávati verse jednotlivých látek, neboť práce ta byla by pak bezúčelnou a zbytečnou. I přes tento zajisté závažný hlas chceme dále pokračovati ve svých studiích, připravujíce systematický rozbor pohádek slovanských.

V této studii chceme sledovati látku velice rozšířenou na západě i na východě, u našeho národa i u jiných národů slovanských, zkoumati souvislost versí jednotlivých, stanoviti cesty, jimiž se šířila, jak se měnila a přepracovala, stanoviti prvotní obsah této pohádky a přibližné její rodiště. Předem prohlédneme si verse zapsané u našeho národu československého, potom postupně verse národů zeměpisně bližších i vzdálenějších. Dáme se nejdříve na západ, kde nalezneme verse bližší našim československým; pak postoupíme k jižním a východním Slovanům, srovnáme verse u těchto kmenů zapsané, jakožto i verse jiných národů orientalních, a tak se nám snadně objeví větší příbuznost versí národů sousedních a blízkých, třebas různojazyčných. Nejlepší poměrně z československých versí jest pohádka zapsaná M. Václavkem.[1] (Čv.)

---

[1]) Bajka o Midasowych uszach. Studyum z literatury ludowej. W Krakowie 1899. Rozpr. wydz. Akad. Um. XXVIII.

Chudý hajný chytil na mohutném dubě ptáčka a živého ho přinesl domů. Druhý den šel hajný do práce, děti jeho pak šly do školy. Do hajnovny přišel žid kupující kůžičky, povšiml si ptáčka, vzal ho do ruky a četl nápis na pravém křídle »kdo mou hlavu sní, bude králem« a na levém křídle »kdo sní mé srdéčko, bude míti ráno pod hlavou dukáty.« Žid koupil nyní ptáčka za velké peníze od hajné, která neměla tušení o těchto nápisech, a prosil ji, aby mu ptáčka usmažila a připravila na stůl, až se vrátí ze své obchodní obchůzky. Žid ale dlouho nešel, hajná vydala se proto na kolčí do lesa, zanechavši ptáčka v troubě. Mezi tím vrátily se děti hajného ze školy, pocítily příjemnou vůni z trouby se šířící, a daly se do pečeně. Jeden chlapec jménem Jozef snědl hlavu s krčkem, druhý Cyrill tělíčko se srdíčkem a sestřička jich snědla nožky. Žid zvěděv o tom, ukládal o život chlapcův. Podplatil drvoštěpa, aby chlapce hajného zabil, ale drvoštěp, kmotr těchto dětí, vyzradil úklady židovy hajnému: vyřezal proto psům jazyky a oči a takto žida oklamal, chlapci pak dali se do světa. Na křižovatce se chlapci rozešli, Jozef dal se na pravo, Cyrill na levo. Cyrill přišel na nocleh do nějakého domu, a v něm zůstal až do svého 18. roku. Každé ráno nalézala se pod jeho poduškou hromádka dukátů. Když se vyvinul v krásného mládence, dal se do světa, a přišel konečně do města, jehož král měl dceru 7 centů těžkou. Za manželku dostane princezku rek, který má tolik zlata a stříbra, kolik ona váží.[2] Cyrill vrátil se nyní do domu, ve kterém vyrostl, naložil 9 beden dukátů a s těmi se vrátil ke králi. Matka princeznina domýšlela se, že zeť její něco asi snědl, že tak stále bohatne, a přemluvila proto dceru, aby jemu dala nějaký prostředek, aby zvracel. Cyrill skutečně vyblil ptačí srdéčko, královna je spolkla, ale přece nenalézala pod hlavou svou dukátů, ovšem také Cyrill jich více nevyspával, a byl vyhnán. Přišel do překrásné zahrady, i spatřil tam ovoce libě páchnoucí; sotva kousl do krásného, žluťoučkého jablka, stal se oslem; a když okusil ještě ovoce s jiné jabloně, narostly mu ještě rohy. Šel ještě dále po zahradě, okusil hrušky, po které mu spadly rohy, a pak jiné ještě hrušky, po které se stal opět člověkem. Nabrav všeho toho ovoce, vrátil se do města, kde žila jeho žena. Přestrojen prodával u kostela jablka a hrušky; princezna v kostele již nakousla obě jablka i okamžitě se proměnila v osla. Osel byl vyhnán a za jeho majitele se přihlásil prodavač ovoce. Mučil nyní velice osla, vozil jím stavivo v sousedním království; král mu to velice vytýkal, když pak blíže se mu díval do tváře, poznal v něm svého bratra Cyrilla. Jozef přišel na svých cestách, když se od bratra odloučil, do toho království, došel velké milosti královské, stal se ministrem, pak zetěm královým a konečně sám zasedl na trůn. Cyrill proměnil konečně osla opět v člověka, když byl před ním poklekl. — Pokaženo jest v této versi vypravování o chlapci, který snědl hlavu ptačí; jak níže uvádíme, stal se zvláštním způsobem králem.

---

[1] Valašské pohádky a pověsti II, 1887, str. 19 sl.

[2] Motiv ten dosti hojně se vyskytuje v pohádkách.

Jinde jest pohádka naše větší měrou pokažena.

Ve slezské versi [1] (Čs.) vletěl k podruhu, dětmi obtíženému, do pokoje zlatý ptáček a snášel pak každé ráno po dukátu. Podruh měnil u žida dukáty. Žid ten jednou pak zašel k podruhovi do světnice, prohlížel ptáčka a shledal nadpis na jeho křídlech »kdo mě sní, bude králem«. Žid vzal v nepřítomnosti podruhově ptáčka, a dal ho vařit. Podruh poslal za židem staršího chlapce, aby mu ptáka vzal; dostal ale již jen uvařeného ptáka a snědl ho. Žid vzal nyní chlapce k sobě, a chlapec má každý den ráno pod hlavou měšec dukátů. Hoch slyší, jak si o tom povídají žid a židovka; sebere měšec dukátů, a nese jej otci svému, když byl místo něho položil měšec kamení. Chlapec pak utekl, neboť žid ho chtěl prodati zbojníkům, zabloudil do nějaké díry, nalezl prostřený stůl, sebral ubrus — byl to ubrus - prostři se — a utekl. Pak se k němu přidružil člověk, který měl na hlavě střecháč, který opatří mu hned vojsko, jakmile si jej posadí na hlavu. Stal se pak králem, oženil se s princezkou, když jí byl pomohl proti nepřátelům.

Verse to patrně silně porušená, zvláště v druhé polovici, pod vlivem jiných látek. Starobylý rys jest v ní, že chuďas mění dukáty snesené ptáčkem u žida.

V jiné moravské [2] (Čm.) versi ještě střelil ptáka ne chuďas, než král sám; sám také shledal pod křidélkem ptákovým nápis »kdo mou hlavu sní, bude králem, kdo srdce, přes noc najde 5 dukátů«. Nařídil pak kuchaři, aby ptáka celého přinesl na stůl. Srdíčko ptačí ale snědl kuchtík, který měl dohlížeti na pečeni. Kuchař se zděšením zpozorovav, že srdéčko zmizelo, upekl jiné srdce. Král dal pak hlavu ptákovu sníst nejstaršímu princovi, sám snědl srdce, marně ale ráno hledal dukátů na svém lůžku; zprvu se zlobil, že snad někdo žerty chtěl tropiti, pak zapomněl. Kuchtík utekl, dostal se konečně do nějakého osamělého zámku, a byl na rozkaz paní zaveden do chléva. Ráno našli v slámě 5 dukátů, paní je sebrala, chlapci vše zapřela a přijala ho do svých služeb za pasáka. Po třech letech utekl, když mu vlk unesl jehně. Přenocoval v lese, a když potom ráno nalézal pod hlavou dukáty, poznal, že byl klamán od oné paní a umínil si, že se na ní pomstí. V lese našel strom plný krásných hrušek; když jedné okusil, narostl mu za chvíli nos na loket dlouhý. V poledne sedl k potůčku, jedl chleba a připíjel vody: po té se mu nos ztratil. Kuchtík sebral hrušky a vrátil se ke své paní, jejíž dcera měla slaviti svatbu. Prodal jim hrušky, a nejen nevěstě, než také ženichovi a všemu panstvu vyrostly nosy divně veliké. Pak přišel doktor s onou vodou, všickni byli zbaveni svých nosů, jenom paní zámku musela dále choditi s ohromným nosem svým, půl druhého lokte dlouhým, neboť snědla půl druhé hrušky, a doktor místo léčivé vody podal jí obyčejnou studničnou vodu. — Za své dukáty koupil si pak kuchtík krásný dům v městě a žil jako kníže.

---

[1] Fr. Sláma Slezské pohádky a pověsti č. 1.

[2] Františka Stránecká, Pohádky z Moravy, V Praze 1868, str. 49 sl. »O vyhnaném kuchtíkovi.«

Jest to verse patrně silně porušená a kusá.

V jiné versi české*) (Čč.) zastřelil myslivec ptáčka, a stará babička, když ho potkala a zahlédla ptáčka, řekla mu, že jest to pták štěstí: »kdo jeho srdce sní, ten najde den jak den pod svou hlavou tři dukáty; kdo hlavu sní, bude králem«. Srdce a hlavu ptačí snědli synkové myslivcovi, kteří měli dávati pozor na ptáka pekoucího se na rožni. Ze strachu pak utekli před svým otcem, který přísně byl rozkázal, aby se nic z ptáka neztratilo. Přijal je pak k sobě jakýsi zeman, který myslel, když denně pod poduškou jednoho chlapce nalézali tři dukáty, že má jeden z nich šotka; o penězích ale nic neříkal chlapcům, neb bál se, že by se z nich třeba marnotratníci udělali, kdyby se o tom dověděli. Od zemana dali se do světa a přišli po několika dnech do velikého města. Tam dověděli se, že král tamější má jedinou jen dceru a nikoho nemá, který by spravoval zemi, hledá proto člověka schopného pro tento úřad. Jeden z nich, Aleš jménem, přihlásil se, a byl také přijat, když v zkouškách dobře obstál. Bratr Fortunat vydal se dále do světa, i byl konečně přijat do služeb od paní velmi zlé a hrozně skrblivé. Tato paní, když poznala, že sluha její mívá každé ráno tři dukáty pod hlavou svou, aniž by o tom věděl, poradila se s jednou vyhlášenou čarodějnicí. Čarodějnice poznala hned, že má člověk ten v sobě srdce od ptáka štěstí a slíbila paní, že jí k tomu srdci dopomůže. Ale vlastně nedostála svému slibu, než úmyslně dala paní srdce jiného ptáčete, aby ji potrestala za její lakomost. Paní domnívajíc se, že bude nyní sama mívati pod hlavou denně po třech dukátech, vyhnala Fortunata. Fortunat pak nalezl jablko měnící v osla a jablko vracející lidskou podobu. Když pak usnul, zdálo se mu, jakoby mu byla jakási žena povídala, že má v sobě ptačí srdce, které má do sebe tu zvláštnost, že nalezne každý den pod svou hlavou tři dukáty. Když se pak probudil, našel skutečně pod hlavou tři dukáty. S jablky vrátil se nyní k své lakomé paní a pomstil se na ní. Oslice dala se do hrozného křiku a skoku, až skočila se zdi a srazila si hlavu. — Připojuje se nyní jiná látka o sluhovi královském, na kterého navádějí jeho soudruhové závistiví, že prý se chlubí, jaké věci by mohl provésti. Sluha pomocí vděčné ryby velké, kterou shodil do vody, opatřil pánu svému krásnou princeznu bydlící nad černým jezerem, byl pak od ní omlazen zázračnou mastí a oženil se sám s krasavicí, která krále obelstila a usmrtila. Potom navštívil svého bratra, který se byl mezi tím oženil s princeznou královskou a dosedl sám na stolec královský po smrti svého tchána. Konečně jeli oba bratři pro své rodiče a pro zemana, svého pěstouna. — V této versi máme některé zvláštní rysy: motiv o vejcích úplně byl zapomenut, a následkem toho pozměněn počátek verse, pták byl ihned zastřelen; motiv o zvolení krále rovněž zapomenut; také motiv o zrádné milence odpadl, a místo ní nastoupila lakotná paní, která jinakým způsobem se chtěla domoci zázračného srdce ptačího; paní proměněná v oslici učinila sama životu svému konec, a nebyla utýrána.

---

*) Národní báchorky a pověsti od Boženy Němcové 2. 1855 sv. XI. str. 38 sl. Alf. Waldau Böhmisches Märchenbuch 1860 str. 90 sl.

Ve versi moravské z okolí sloupského*) (Čm²) přinesl chuďas dětem svým domů zlatého ptáčka. Vejce jeho prodána zlatníkovi. Nápis pod křídlem »kdo by snědl mé srdce, bude králem, a kdo žaloudek, bude míti každého rána pod hlavou hromádku dukátů« četl syn zlatníkův a domluvil se pak, že si vezme dceru chuďasovu, ale věnem požádá právě tohoto zlatého ptáčka. Měl se ustrojiti ke svatbě, než se vrátí z kostela. Oba synkové chtěli také něco okusiti z toho ptáčka, aspoň vnitřnosti jeho snísti, aby to nebylo znáti, a tak snědl jeden srdce, druhý žaludek. Na útěku svém zapadli ke kupcovi a tam jim věrně uschovávali dukáty, které se denně nalézaly pod hlavou chlapce. Po roce táhli dále do světa, každý jinam. Mladší přišel do hospody, byl od dcerek šenkýřčiných obehrán a zbaven na konec žaludku ptačího. Pomocí šťovíka, který našel na jedné louce, obrátil šenkýřku a její dcery v kozy, zapřáhl je a ujel s nimi. Přijel do města, ve kterém král, bratr jeho stavěl zámek. Ke stavbě této dovážel kámen svými kozami, a velice je týral. Král ho poznal a vyzval ho, aby je zase obrátil v lidi.

Jak se mladík stal králem, zapomněl vypravovatel této verse.

Druhá verse valašská**) (Čv²) jest silně porušena. Počátek její srovnává se celkem s ostatními versemi, zvláště s *Čm²*. Chlapci chytili v lese ptáčka, přinesli ho domů, do rána snesl ptáček zlaté vajíčko. Matka jich prodala vajíčko kupcovi a řekla mu, že mají takového ptáka, který každý den jedno vejce snese. Kupec šel se podívat na ptáka a přečetl nápis na křídlech »kdo joho ptáčka sní, císařem bude.« Nápis neúplný. Dále se vypravuje, že jeden chlapec Janek, který snědl kousek pečeně — který, není řečeno — nalézal pod hlavou míšek s dukáty. Vypravují se dále osudy tohoto chlapce zcela odchylně, na tento dar bylo úplně zapomenuto, a odpadl motiv s nevěrnou milenkou (ženou). Kupec zatajil nápis a smluvil svatbu svého synka se sestrou těchto chlapců, vyžádav si, že o svatbě smějí ptáčka toho snísti jen nevěsta a ženich. Snědli ho ale tajně oba chlapci, Jozef hlavu a celého ptáčka mimo kousek, který dal Jankovi. Jozef stal se císařem, ale jak, rovněž bylo zapomenuto. Janek dostal od hospodského, který shraboval míšky s dukáty sám pro sebe, ubrousek, který měl takovou moc, že měl jaké jídlo chtěl, když jej prostřel. Ten pak vyměnil za mošnu, ze které dva vojáci vyskočí, když na ni udeří — dostal ubrousek zase zpět pomocí těchto vojáků —, dále za klobouk, který, když se otočí na hlavě, jde ze všech stran vojna, a z kterého vojáci střílejí z kusů, a konečně za palici (»kdo se kolem ní točí, pod tím roste hora, až by byl na velkém kopci.«) S těmito divotvornými předměty dostal se k svému bratrovi, císaři, nepohodl se s ním, a teprve po krátkém boji srovnali se oba bratři, takže byli oba dva stejně císaři. — Byl tedy základní motiv této pohádky spojen s jinou látkou.*)

---

*) Český Lid VIII, str. 147 sl.

**) B. M. Kulda, Moravské národní pohádky, pověsti, I, 1874 str. 119 sl. č 29.

České verse pohádky této různí se mezi sebou tou měrou, že nelze sestrojovati genetický jich svazek, že sotva přímo mezi sebou souvisí.

A. Ptáček byl chycen od chuďasa v *Čv*, *Čm*^{2}, po případě od jeho dětí v *Čv*^{2}; v *Čs* vletěl sám do světnice chuďasovy. V *Čm* a *Čč* byl ihned zastřelen.

B. Ptáček tento klade zlatá vejce, chuďas je draze prodává v *Čm*^{2}, *Čv*^{2}, neb klade přímo dukáty v *Čs*. Zapomenuto bylo v *Čv*, nutně vypadlo z *Čm* a *Čč*.

C. Na křídlech shledán nápis, prorokující osud těch, kteří by snědli jeho hlavu, srdce, žaludek; pouze v *Čč* dověděl se o těchto vlastnostech zastřeleného ptáka myslivec od jakési staré babičky.

D. Nápis na ptáku spatří kupec (žid), zlatník, koupí ptáka a dá si ho upéci, tak v *Čv*, pod. v *Čs;* jinak ovšem v *Čm*, kde král sám zastřelil ptáka a shledal na něm nápis; také v *Čč* dal si myslivec sám ptáka upéci. Odchylně četl nápis v *Čm*^{2} syn zlatníkův, chtěl proto vzíti si dceru chuďasovu, aby ptáčka mohl dostati věnem a sníst ho při svatební hostině; v *Čv*^{2} žádá zlatník ptáčka rovněž věnem za syna svého.

E. Hlavu, srdce, žaludek ptačí snědli z pravidla synkové chuďasovi, a sice dva, jeden hlavu, druhý srdce neb žaludek, tak v *Čv*, *Čč*, *Čm*^{2}, *Čv*^{2}. V *Čm* dostal princ sám hlavu ptačí od svého otce, srdce snědl kuchtík. *Čs* ví pouze o jednom chlapci.

F. Chlapec, který snědl hlavu ptačí stane se králem, tak v *Čv*, *Čs*, *Čč*, *Čm*^{2}, též v *Čv*^{2}. V *Čm* se osudy toho chlapce dále nevypravují, neboť byl to princ královský.

G. Chlapec druhý pak, který snědl srdce neb žaludek ptačí, zapadne k zrádné ženě, jest od ní zbaven svého talismanu a mstí se na ní, měně ji v oslici a krutě ji týraje, tak v *Čv* a *Čm*^{2} (v kozu), poněkud jinak v *Čm*, též v *Čč* částečně jinak, neboť chlapec nebyl zbaven svého talismanu. Z *Čv*^{2} to vypadlo.

Chceme nyní vyšetřiti předně, odkud pohádka tato ve svých různých versích pronikla k nám. Obracíme se k versím rozšířeným u sousedních národů, předně k versím německým, neboť naše česká literatura lidová jest v úzkých stycích s německou, jak bylo již jinými pověděno. Verse německé nezachovaly starou látku v čisté a ryzé formě, než změnily i porušily ji namnoze. Nejlépe zachována jest jen u sedmihradských Sasíků**) (Ns).

---

*) Clouston Popular Tales and Fictions I, str. 110 sl. 462 Гринченко Этн граф. Матер. II, 246. L. Malinowski Powieści ludu pol. na Śląsku 9 a j.

**) Joseph Haltrich, Deutsches Volksmärchen aus dem Sachsenlande in Siebenbürgen 1856 str. 25 sl. č. 6. »Der seltsame Vogel«.

Muž chytil v lese překrásného ptáka, donesl ho domů a dal ho do košíka. Zpíval pták tento tak krásně, že se všickni pozastavovali a poslouchali. V noci pak snesl vejce — karbunkolový kámen, kterým byl osvětlen celý pokoj. Tomu se ještě více podivovali lidé a chodili dívat se na ptáka i kámen. Přišel také žid a nabízel za ptáka mnoho peněz, ale muž ho neprodával, neb myslil si, že pták snese ještě takový kámen. Nemýlil se, druhý den ráno nalezl opět v košíku karbunkolový kámen. Žid nabízel nyní ohromnou summu, ale marně. Prosil tedy, aby směl si ptáka prohlédnouti, i nalezl pod levým křídlem napsáno »kdo srdce sní, najde každé ráno pod svým polštářem tři zlaťáky« a pod pravým křídlem »kdo játra sní, bude králem v Římě«. Muž neuměl čísti a žid ho obelhal, že prý pták za dva dni umře. Prodal tedy muž ptáka židovi za velikou summu peněz. Žid poručil, aby mu byl upečen. Když ptáka pekli na rožni, spadlo srdce i játra do pekáče a chlapci, kteří se na to dívali, snědli je, starší srdce, mladší játra. Žid nyní nedal ujednané peníze, neboť nedostal celého ptáka, a muž rozzloben vyhnal své synky, že ho připravili o zisk. Chlapci přišli do residence královské, a princezka se jich ujala, když slyšela o jich osudu. Král je ale po nějakém čase vyvedl do lesa, když zaslechl od služky, že se pod polštářem staršího chlapce denně nalézaly tři zlaťáky. Na křižovatce se rozešli, starší dal se na východ, mladší na jih k Římu. Tento došel pozdě večer před město a nemohl vejíti, neboť brána městská byla zavřena. Římanům pomřelo v tomto roce již 7 králů a nikdo více nechtěl býti králem. Ustanovili tedy, že učiní králem, kdo ráno vejde první branou. Tak se tedy stal chlapec tento králem v Římě. Starší chlapec přišel do malého města, oženil se a žil dobře po nějaký čas, až žena na něm vyzvěděla, že denně dostává zlaťáky od srdce ptačího, které kdysi spolkl. Žena ho uspala, dala mu prostředek na vrhnutí, sama spolkla srdce ptačí a muže vyhnala. Muž pomohl v lese nějaké stařeně z kalužiny, a dostal za to od ní uzdu, která obrací vše v koně, nad čím se zatřese, buďsi kámen, zvíře či člověk. Touto uzdou proměnil pak ženu v koně a jel na něm až do Říma; tam pak začal voziti stavební kámen, a hrozně mučil svého koně. Byl obžalován a odsouzen k smrti. Ubohý odsouzenec poznal v přítomném králi bratra svého a vypravoval mu své osudy. Koni-nevěrné ženě dán prostředek k vrhnutí, muž spolkl opět srdce ptačí, žena potrestána smrtí. Bratří zavolali pak k sobě otce svého a smířili se s ním. Žid konečně, uslyšev o tom, ze samé zloby a závisti oběsil se v lese.

Ostatní německé verse jsou porušeny.

V jedné versi*) (Nh) chytil ptáka sedlák a přinesl ho darem své dceři. Ptáka toho prohlédl pak jednou obchodník, který k sedlákovi chodil, a četl pod jeho křídloma nápis »kdo pojí maso toho ptáka, bude míti mnoho peněz, kdo pojí jeho srdce bude králem.« Obchodník ucházel se o dceru sedlákovu a žádal, aby ptáka dostal věnem. V den svatby měl býti pták pro ženicha upečen; v tom přišli dva žebraví hoši do kuchyně a mysleli, že ptáček zbyl ze svatební hostiny jako nepatrný zbytek. Silnější hoch dal slabšímu všechno maso, sobě ponechal jen srdce. Hoši pak odešli, přišli do nějaké samoty. Ráno menší chlapec tajně zmizel, neboť zašpinil postel — pod jeho polštářem našli 50 tolarů — přišel do města i vstoupil do služeb k nějaké ženě. U té pracoval, a když vyrostl, chtěl dále do světa. O svém daru nevěděl, že denně má pod polštářem 50 tolarů. Hospodyně nechce ho propouštěti, neboť by nedostávala dále tolik peněz. Od čarodějnice dozvěděla se, odkud má hoch svůj dar: na jeho počest uspořádá hostinu, opije chlapce, tak že vyvrhne v noci ptáka. Dcera hospodynina ho spolkne. Mladík šel do světa se starou puškou a málo penězi. Pod vlivem látky o nevěrné ženě byl přejat nový motiv. Havran uprosil hocha v lese, tak že ho nezastřelil, i daroval mu prsten, ze kterého tolik dukátů vypadne, kolikráte jím otočí. Vrátil se domů ke své hospodyni, a tam ho pohostili, o prsten okradli a vyhodili ven do zimy. Druhý den putoval dále, přišel do krajiny, kde nalezl nejkrásnější salát na sněhu; když ho okusil, byl proměněn v osla. Za chvilku přišel do letní krajiny a nalezl jiný salát, po kterém nabyl opět lidské podoby. Se salátem vrátil se k hospodyni své, aby ji a dceru její potrestal. V městě prodal salát nejdříve čarodějnici, tato proměnila se hned v oslici, na ni pak naložil všecek svůj salát a pohnal ji před hospodu. Koupila a snědla salát hospodyně s oběma dcerama. Hoch vzal jim jejich poklady, naložil je na oslice a hnal je všecky čtyry do světa. Obě starší půjčil mlynářovi, který je tak mučil, že brzy zemřely. Oslice-dívky zahnal hoch do země letní, kdež nabyly zase své lidské podoby. Starší chlapec zůstal u starce na samotě, až vyrostl. Když šel lesem, přidružil se k němu myslivecký mládenec; tento střelil na zápasící krále hadí a byl od nich roztrhán: náš pak mladík dostal kořínek do úst, po kterém rozuměl řeči hadí. Potom osvobodil mouchu z pavučiny; moucha zůstala nyní u něho a podporovala ho na dále svou radou. Před branou města sešel se s mužem, který přišel o svůj nos, neboť neuhodl myšlenek svého pána. Mladík vstoupil do služeb tohoto pána na radu své mouchy. Pomocí mouchy dobude svému pánovi zlatovlasé princezny ze Sicilie. Mladík se stal pak mocným králem v Sicilii. Po nějaké době navštívil svého otce ve své vlasti, a tam sešel se se svým bratrem.

---

*) H. Pröhle, Märchen für die Jugend č. 18. str. 67 sl.

Obvyklý motiv o zvolení za krále, který jsme nalezli ve versi sedmihradské, zde vypadl. Také setkání obou bratří jest tu jinaké, patrně porušené.

Ostatní verse jsou ještě více porušeny; pokažen jest zvláště hlavní základní motiv o nápisech pod křídloma zázračného ptáka. Tak předně ve versi z Paderbornska*) (Ng). I tu se vypravuje osud dvou bratří, ale starší z nich nestal se králem, že snad snědl hlavu ptačí, než vlastní spíše zásluhou. Splynula tu látka naše s látkou o reku vítězi nad drakem, kterémuž měla býti obětována princezna královská. Vypravuje se následovně:

---

*) Grimm K. H. M. č. 60. »Die zwei Brüder«, srv. sv. III. str. 102.

Chuďas spatřil v lese zlatého ptáka, hodil po něm kamenem, ale pták uletěl a jedno zlaté pero spadlo. Přinesl chuďas pero to svému bohatému bratrovi, zlatníkovi a dostal od něho mnoho peněz za ně. Druhý den našel chuďas hnízdo zlatého ptáka a v něm zlaté vejce; konečně podařilo se mu chytiti ptáka samotného. Zlatník věděl, jaký to byl pták: byl to pták divotvorný, tak že kdo snědl srdce a játra jeho, našel každý den pod hlavou zlaťák. Že by to byl přečetl na křídlech ptákových, vypravovatel nevěděl. Zlatník dal tedy ptáka upéci i přísně poručil, aby nic se z něho neztratilo. Ale paní musela z kuchyně odejíti za jinakou nutnou prací, v tom přiběhli oba synkové chuďasovi do kuchyně a snědli dva kousky, které vypadly z ptáka, když ho na rožni otáčeli. Paní přiložila k pečeni náhradou srdce i játra z kohouta; zlatník ale poznal, kdo je vlastně snědl, když našli ráno pod chlapci zlaťáky. Chlapci byli vyvedeni do lesa od vlastního otce, neboť zlatník mu namluvil že by měli spolek s čertem. V lese ujal se jich myslivec, vychoval je, uschovával jim jich zlaťáky a propustil je až jako vyučence. V lese dostali od zajíce, lišky, vlka, medvěda i lva po dvou mláďatech, když jich nezastřelili. Na rozcestí vrazili nože své do stromu — čí nůž zrezaví, jest mrtev — a rozešli se, jeden na východ, druhý na západ. Mladší osvobodil jedinou dceru královu od sedmihlavého draka pomocí svých zvířat; byl ale od zrádného maršálka králova zabit, když usnul únavou po zápase s drakem, a také všecka zvířata jeho usnula. Oživen byl zvláštním kořínkem, o kterém věděl zajíc. Po roce vrátil se do města, usvědčil zrádce — sedmi jazyky dračími do šátku princeznina zavázanými — a slavil svatbu s princeznou. Vypravuje se pak dále, že rek byl na lovu v blízkém lese spolu se svými zvířaty od čarodějnice v kámen obrácen. V té době přišel starší bratr na rozcestí i nalezl nůž bratrův z polovice zrezavělý a z polovice čistý. Přišel do města královského a byl sám považován za mladého kralevice i od mladé královny za manžela, jako v známé látce o dvou zcela podobných bratřích. Přišel do téhož lesa a přinutil čarodějnici, že oživila bratra i zvířata jeho. Jest i další obvyklý motiv z téže látky: když mladší slyšel, že starší bratr byl v zámku, spal v jedné posteli s královnou — že byl i mezi nimi dvousečný meč, nevěděl — vrazil mu meč do prsou. Oživen pak byl rovněž kořínkem, který přinesl zajíc.*)

Na účinek srdce i jater zlatého ptáka úplně zapomněl vypravovatel v dalším ději.

Téměř totožná jest verse z Tyrolska z zillerského údolí**) (Nt). Odchylně od ní chytili dva synkové brusičovi v lese překrásného ptáka. Otec jich spatřil na hlavě ptákově nápis »kdo upeče a sní mou hlavu, najde denně pytel zlata«, dal pak v městě v hospodě si upéci ptáka. Synkové jeho v nepřítomnosti kuchařčině vzali si ptáka a rozdělili se o něj tak, že starší nechal mladšímu jen hlavu. Ostatek jest stejný až na podrobnosti, pro naši látku aspoň nedůležité. Zakončení jest jinaké: vzniká mezi oběma bratry na zpáteční cestě spor, komu má náležeti princezka; když jeli přes řeku v kocábce, spadli oba do vody a bídně utonuli. Marně čekala princezka na svého manžela.

---

*) Srv. rozbor látky u Em. Cosquina Contes populaires de Lorraine č. 5, I, str. 60 sl.

**) Ignaz und Joseph Zingerle, Kinder- und Hausmärchen aus Süddeutschland II, 260. »Die Schleifersöhne«.

Rovněž zcela podobná jest verse meklenburská*) (Nm); stará látka naše splynula tu s touže látkou jako v obou předešlých pohádkách. Také zde chytili synkové chuďasovi v lese ptáčka se zlatými křídly a stříbrným peřím na prsou, který uměl překrásně zpívati. Jednou jel kolem hrabě, zastavil se a podíval se na ptáčka, když slyšel jeho krásný zpěv. Pod křídloma ptákovýma pak přečetl hrabě nápis »kdo mé srdce sní, stane se jednou králem«, jiný tedy, než v obou předešlých versích. Když nechtěli mu prodati ptáka, vzal si je hrabě k sobě, slíbiv jim dobré živobytí. Ptáka pak dal sobě upéci, ale v nepřítomnosti kuchařově snědl upečené srdce ptáka mladší synek chuďasův. Oba bratři dali se teď do světa a zažijí celkem totéž jako v předešlé versi *Ng.* Na rozdíl od ní nebyl starší bratr napřed na zámku královském, a odpadly také obyčejné důsledky známosti bratrovy se švakrovou.

Ve versi německé z Čech**) (Ng^2) vystupuje již jeden jenom, nikoliv dva bratři. Následkem zjednodušení původního motivu musel nutně odpadnouti druhý rek. Jinak také se tu dostal rek k divotvornému srdci ptačímu.

Myslivci řekla šeredná stařena za to, že ji almužnou podělil, že přijde za chvilku ke stromu, na kterém sedí 9 ptáků, peroucích se o plášť; ať na ně vystřelí, že spadne plášť a jeden pták mrtev. Plášť ho přenese, kamkoliv bude chtíti; z mrtvého ptáka ať vytrhne a spolkne srdce, že bude pak každé ráno míti pod hlavou zlaťák. Srv. Čč. Když si takto nastřádal hromadu zlata, rozloučil se s rodiči a dal se do světa. Ostatek byl docela přetvořen podle látky o nevěrné ženě, se kterou ovšem již dávno látka naše namnoze se shodovala. Mladík přišel na svých cestách k velkému zámku, z jehož okna se dívala stará žena, čarodějnice a poznala hned, jaký vzácný poklad tento mladík má v sobě. Myslivec zamiloval se vášnivě do její dcery. Napřed připravila ho dívka o srdce ptačí, podobně jako obyčejně v této pohádce. Pak s ním letěla na jeho plášti na horu granátovou, kde rostou nejkrásnější drahokamy. Dívka uletěla sama s drahokamy na plášti, a zanechala mladíka na hoře. Tam ho našli tři obrové a řekli mu, aby vystoupil výše ještě až na vrchol, tam že ho chytí oblaka a unesou ho. Oblak ho skutečně unesl a spustil na konec do velké zahrady obklopené zdmi. Sotva pojedl z hlávky zelné, proměnil se v osla; pak přišel na jiný druh salátu, který mu opět vrátil podobu lidskou. S oběma druhy vrátil se k ženě a obrátil jimi ženu i matku její, jakož i služku její v oslice. Pronajal je všecky tři mlynáři, sám pak vrátil se do zámku. Když se po několika dnech dověděl, že stará oslice již skonala a také obě mladší dlouho to již nevydrží, slitoval se a obrátil je opět v lidi. Dívka prosí ho za odpuštění, i chce také vytrhnouti srdce ptačí, ale on toho nežádá, že bude jeho ženou a tak jest to jedno.

---

*) Karl Bartsch, Sagen, Märchen und Gebräuche aus Meklenburg I, 1879, str. 474 sl. č. 3. »Ein Siegfridmärchen«.

**) Grimm K. H. M. č. 122. »Der Krautesel«; srv. III. sv. str. 201.

Zcela zvláštní jest pohádka z Pomořan*) (*Np*), lišíc se značně nejenom od ostatních německých, než vůbec evropských versí v mnohých jednotlivých rysech i v líčení osudů hlavního reka.

Zlatý ptáček z daleka přiletěl na chudičké, písčité pole pomořské, až ze skvostných zahrad krále indického přes lesy a hory, města a vesnice, unaven sedl si k večeru na pluh starého sedláka, dal se od něho chytiti a krmiti. Ptáček byl donesen do chalupy selské a snesl do rána v kleci malé zlaté vajíčko. Sedlák prodal vajíčko zlatníkovi v městě a vypravoval mu o tom ptáčkovi. Zlatník jel hned s ním podívat se na ptáčka a koupil si ho. Shlédl pod levým křídlem jeho nápis »Was von mir kommt und von mir geht, im Sande rollt und um sich dreht, ist lauter Gold«, pod pravým křídlem pak »kdo sní mé srdce a játra, najde každé ráno 100 tolarů pod hlavou«. Nápis pod levým křídlem připomíná ptáčka, o kterém se vypravuje v Pančatantře, Zlatník zabil ptáčka, vyškubal mu pečlivě všecka jeho zlatá pera a dal si ho upéci. Srdce a játra ptačí snědl kuchtík jménem Filip v nepřítomnosti kuchařově, pod. jako v *Čm*. Kuchtík se strachy skryl a když slyšel, jak pán láteřil, utekl do světa. V lese obelstil dva muže, kteří se hádali o starý plášť, přenášející pána, kam chce. Na plášti tom letěl až do Řecka. Vydělával si tam mnoho, provozuje kousky pomocí svého pláště získal si tolik přízně, že se měl státi už ministrem! Potom bloudil po všech možných zemích, až konečně se octnul zase ve vlasti své. Tam se přidružil k němu malý, cizí mužíček a řekl mu, že jest nejbohatším člověkem na zemi, že snědl srdce a játra ptáčka, který uletěl před delší dobou indickému králi, ať se jen položí do jemné, hedbávné postele a ihned najde z rána pod polštářem 100 tolarů. Až zbohatne, ať pomyslí si na něho a na Indii. Tak tedy zbohatl rychle Filip, na mužíčka onoho a na Indii vzpomněl si ale teprve, když jednou v městě přístavném spatřil loď z Indie, a slyšel námořníky vypravovati o nebohém zapuzeném princi, vypovězeném na pustý ostrov, protože uletěl malý ptáček, a o krásné princezně, která si pro bratra oči vypláče. Tu se rozhodl hned, že po té lodi pojede do Indie. Na lodi této sešel se také s oním mužíčkem. Na cestě po moři ztroskotala se loď, Filip jen zachránil se na pustý ostrov, na týž, kde žil smutný život vypovězence indický princ. Oba se smluvili, Filip řekl, že se chce oženiti s princeznou, jeho sestrou, a princ nesmírnou radostí ho objal, neboť byla zlomena kletba jeho otcem vyslovená. Řekl totiž jeho otec »nezajde-li malý ptáček, sní-li mladý chuďas jeho srdce a játra přijde-li ten na tvůj ostrov, a požádá o tvou sestru, pak budiž moje kletba zrušena. Pak se staneš králem indickým a tvoje sestra se smí provdati.« Ostrov sám zvolna se počal hýbati a blížiti k břehům Indie. — Verse tato podává nám zajímavý příklad, jak byla pohádka naše od námořníků patrně přepracována, možná že pod vlivem jiných látek, snad pod vlivem obdobných pověstí indických.

---

*) Blätter für Pommersche Volkskunde VI str., 101 sl., 125 sl.

Poměrně zachovalá jest verse kašubská*) (*Kaš*): Hoch chytil v keři na břehu mořském zlatého ptáka. Kupoval ho zlatník, ale cena žádaná chlapcem byla mu příliš veliká, ač byl nalezl na šíji ptákově pod peřím uschovaný malý lístek s nápisem: »Kdo by snědl hlavu toho ptáka, přišel by do Francie za krále, a kdo by srdce snědl, nalézal by každou noc zlaté peníze pod hlavou«. Koupil pak ptáka toho král, když o něm slyšel a onen lístek přečetl, i rozkázal kuchařovi svému, aby mu ho upekl. Měl ale dva velmi mlsné sluhy a ti snědli jeden hlavu, druhý srdce, aby aspoň okusili jemné chuti této pečeně. Byli pak oba vyhnáni. Druhý dal se v jedné vesnici za sviňáčka, první putoval dále, až přišel nedaleko Francie. Tam šli mu s velkou muzikou vstříc, poklonili se mu a přijali ho za svého krále. Motiv o zvolení za krále toho, kdo první vejde ráno do brány městské neb pod., byl patrně zapomenut. Sviňáček spával v chlévě, jednou nalezl mnoho peněz, podivil se, odkud se vzaly, až si vzpomněl, že snědl srdce zlatého ptáka, i odešel dále do světa. Následují některé zbytečné vstavky. V lese roztrhl nejdříve dva havrany hádající se a získal si tak jich pomoci. Potom potkal dva bratry peroucí se o kožich, který každého přenese kam chce, a o měšec nevyprázdňující se. Na kožichu vletěl do divokého kraje, a tam mu divoká zvířata potrhala kožich. Přiletěl mu nyní na pomoc havran a přenesl ho na svých křídlech až do jednoho paláce. V tom byl stejným způsobem jak obyčejně zbaven srdce ptačího, když se paní toho paláce byla poradila s černokřížníkem. (!) Rek se pak sám poradil s týmž černokřížníkem a dostal od něho takové zelí, jímž obrátil paní, dceru její i služku v oslice. Na nich vozil dříví z lesa, nejvíce mořil starou oslici, ale mladé nebil, neboť byly nevinné. Konečně zabil starou oslici, rozpáral ji, vyňal srdce i spolkl je. Pomocí černokřížníkovou obrátil obě mladé oslice v dívky, když je ponořil do bečky černé vody ve sklepě čarodějníkově.

Méně úplná jest verse slovinská**) (*Kr.*) Lékárník koupil od chudého chlapce ptáka a pod jeho peřím četl nápis: »Kdo má hlavu toho ptáka, bude králem; kdo srdce, nalezne každou noc pod hlavou 100 tolarů«, umínil si, že sám sní hlavu a žena jeho srdce, chlapce a bratra jeho vzal pak k sobě, že budou u něho až do smrti. Chlapci v nepřítomnosti kuchařčině snědli starší hlavu, mladší srdce ptákovo. Vypravují se pak osudy mladšího chlapce, celkem stejně jak obyčejně. Jinak se zrádné ženy zbavily reka, vylákaly ho na loď, že se budou málo projížděti po vodě, odstrčily pak loď od břehu, když rek napřed do ní byl vstoupil. Půl roku bloudil po moři až zapadl do začarované zahrady, kde byly oba nám známé druhy salátu. Ženám řekl, aby mu vrátily srdce, že z nich zas učiní lidi, ale oklamal je. Vyhledal pak bratra, který byl králem, a žil u něho až do smrti. Jak se stal bratr králem, nevypravuje se.

---

*) G. Bronisch Kaschubische Dialectstudien II. 1898. Aus dem Dialect der Schwarzauer Kämpe, str. 35, sl. č. 2. »Der goldene Vogel.«

**) Kres V, 1885, str. 249, sl. č. 48 „Mati i či postale oslice« (Budínščina). V německém překladě ve sbírce Fr. S. Krausse Sagen u. Märchen der Südslaven I, str. 187, č. 39.

Ve versi chorvatské*) (*Hrv.*) splynula látka naše stejně jako v *Ng*². *Nt* a *Nm* s látkou o vítězi nad drakem požírajícím dívky. Lépe se v ní zachoval původní motiv. Zahradník chytil ptáka, který požíral jeho plodiny. Pták tak krásně zpíval, že lidé chodili ho poslouchat a platili za to po šestáku. Nápis pod perem »Kdo sní jeho srdce, bude císařem; kdo jeho ledviny, bude míti každou noc pod hlavou 7 tolarů« nalezl bratr obchodník a koupil ptáka od něho, když mu slíbil tolik peněz, kolik by dva koně uvezli. Srdce a ledviny snědli oba synkové obchodníkovi a utekli, když otec ohrožoval jich život. Ostatek vypravuje se celkem stejně jako v připomenutých versích německých. Na rozdíl od nich první chlapec napřed hned byl od baby v lese spolu se zvířaty svými obrácen v kámen. Druhý osvobodil dceru císařovu od draka, na konec po obvyklých osudech šel se dívat, co se s bratrem jeho stalo, zašel až na křižovatku, kde při rozchodu vrazili do dubu své nože, našel konečně zkamenělé postavy v lese a oživil bratra i jeho zvířata.

Dříve než se dáme do srovnávání versí naší látky zapsaných u národů obývajících jih a východ Evropy, probereme ještě verse západoevropské. Na západě nenalézá se naše pohádka tak hojně, pokud aspoň můžeme souditi dle známých nám zápisů, jako v střední a východní Evropě.

Ve versi italské**) (*It.*) našel člověk na stromě hnízdo a v něm ptáka s dvěma vejci. Na těchto vejcích bylo napsáno »Kdo sní srdce toho ptáka, stane se papežem, a kdo sní játra, dostane peněženku a 50 dukátů každé ráno«. Člověk ten neviděl ale toho nápisu, nesl ptáka s vejci svému kmotrovi, aby za ně dostal polenty pro své hladové děti. Kmotr ale odepřel a tak snědl člověk ten sám ptáka spolu s dětmi svými. Potom teprve přečetl kmotr nápis na vejcích a chtěl míti aspoň chlapce. Měl je 6 až 7 let a mnoho peněz v té době nashromáždil. Po mnohých prosbách pustil pak kmotr oba chlapce do světa. Na křižovatce se chlapci rozešli, vlastně ztratili. Starší, který měl každý den pod hlavou peněženku s 50 dukáty, octnul se v jistém městě. Mladší stal se v jiném městě kostelníkem, a když se volil papež, byl zvolen za papeže. Volba se děla způsobem často se nalézajícím v tradicích lidových, jak ještě poznáme průběhem této rozpravy: holub byl vyhozen do vzduchu, na čí hlavu sedne, ten stane se papežem. Staršího vzala si žena, která dělala divadlo, neboť denně navštěvoval divadlo a platil velké vstupné; oklamala ho pak a zbavila ho zázračného jeho talismanu jak obyčejně v této pohádce. Nešťastný manžel našel v lese nejdříve fík, po kterém vyroste roh na hlavě, pak salát, který mění člověka v osla a konečně vodu, po které rohy spadnou a která vrátí lidskou podobu. Z fíku pojedl sluha i služka, ostatní všecky snědla paní, a množství rohů vyrostlo na její hlavě. Zrazený manžel převlečený za lékaře je pak všecky vyléčil za nesmírný honorář; pak jim prodal salát, oslici uvázal na provaz a velice ji mučil, až to bylo doneseno papeži. Nyní vyšlo vše na jevo, bratří se poznali a ženě byla vrácena lidská podoba.

---

*) R. Strohal: Hrvatske narodne pripoviedke I, str. 42, sl. č. 7. »O čudnoj tici.«

**) M. Monnier Contes populaires en Italie str. 107 sl. »Les cornes«.

Verse z Mantovy*) *(Itm.)* se odchyluje částečně ode všech známých: ptáček, kterého chytil v lese myslivec, snášel v kleci hned měšec plný zlatých mincí. Když onemocněl, doporučil myslivec péči o ptáka své sestře. Když slyšel od ní sousední zlatník, jak tak rychle zbohatli, oženil se s ní, neboť mezi tím podlehl myslivec své nemoci. K svatebním hodům poručil, aby byl ptáček upečen. O nápise na těle toho ptáka, zdá se že nevěděl, pohádka sama aspoň nic o tom nevypravuje. Když se pekl ptáček na rožni, stáli při tom oba malí bratří mladé paní, a když odpadla hlava od ptáka do popela a vypadla potom též játra, snědli je. Když se o tom dověděl zklamaný mladomanžel, vyhnal je. Chlapci dostali se nejdříve ke chudé rodině, pak do paláce k bohatým manželům bezdětným; od obou byli přijati velmi laskavě, ale když nalezeny byly po několik dní měšce plné zlaťáků, vyhnali je jako nenapravitelné zloděje. Od bohatého hostitele svého dostali koně. Když pak jeli oba bratři dále, a dojeli večer k jistému městu, byli od lidu uvítáni jako jich knížata i uvedeni do paláce. Proč byli přijati za knížata, nijak se nevysvětluje. Vypravuje se jen, že lid je stále nadšeně pozdravoval jako knížata svoje, ačkoliv oba odporovali a pravili, že jsou chudými sirotky. Motiv původní o volbě krále tu patrně byl zapomenut. Motiv o nevěrné ženě rovněž vypadl.

Verse v Abruzzech zapsaná**) *(Ita)* vypravuje děj bez nějakých zvláštních změn: Ptáček se zlatým peřím chycený myslivcem nese pravidelně denně po zlatém vejci. Zlatník vezme si dceru myslivcovu, dostane-li jen ptáčka věnem. Když ale přečetl nápisy pod křídloma, »Kdo sní moje srdce, nalezne každé ráno u hlavy měšec zlatých mincí; kdo sní mou hlavu, stane se králem«, chtěl aby byl v den svatební proň upraven celý tento pták. Žena myslivcova pekouc ptáčka, neodolala naléhavým prosbám svých synků, a dala jednomu srdce, druhému hlavu. Chlapci vyhnáni, zastavili se v hostinci, kde dcera hostinského dala se s jedním do hry, a když zvěděla, odkud má tolik peněz, zbavila ho obyčejným způsobem jeho daru a vyhnala ho. Druhý odešel hned z hostince, když bratr jeho se dal do hry, přišel do země, kde měl se státi králem, který první do ní vkročí. Stal se takto králem. Nešťastný hráč našel bylinu obracející člověka v osla a jinou vracející zase lidskou podobu. Nevděčnice proměněna v oslici, dána k mlynáři, který ji velmi mučil. Zavoláni oba ke králi, tam se bratři poznali, došlo ke smíru a svatbě s ošemetnou, těžce ztrestanou dívčicí.

---

*) Fiabe Mantovane. Raccolte da Isaia Visentini. Torino-Roma 1879, str. 162 č. 33 »L'uccelino dell'oro«.

**) Usi e costumi abruzzesi. Fiabe descritte da Antonio de Nino III, Firenze 1883, str. 120 sl. č. 21.

Opět poněkud jinak vypravuje se pohádka naše v Římě*) (*Itr*): Dva synové chudého člověka spatřili v lese ptáka, jak položil vejce a uletěl; vzali vejce a spatřili na něm nějaký nápis; pod. *It.* Neznajíce písmo, donesl vejce k sedlákovi, který ihned poznal vzácný nápis, ale hochy oklamal. Bylo na vejci napsáno »Kdo sní mou hlavu, bude císařem; kdo sní moje srdce, nikdy nebude si více přáti peněz«. Sedlák ale řekl hochům, že jest prý napsáno »Kdo sní ptáka, učiní velmi dobrý oběd«; přemluvil je pak, aby ptáka zabili a upekli, že ho spolu snědí. Když chlapci ptáka na rožni pekli, upadla hlava do ohně, a mladší chlapec vzal a snědl ji, neboť bál se, že by byla příliš silně upečena pro sedláka; pak starší snědl srdce, které rovněž vypadlo z pečeně do ohně. Strachujíce se hněvu sedlákova odešli do světa. První noc přenocovali v chlévě. Když starší ráno našel pod hlavou měšec plný peněz, mysleli, že pán jej tam nechal, aby zkoušel jich poctivost, a dali mu jej. Rovněž tak, když následující noc v jiném chlévě přenocovali a opět měšec našli, vrátili se k onomu hostinskému. Jinak *Itm.* Teprve když třetí noc našli opět měšec, byli přesvědčeni, že peníze patří jim. Na cestě své přišli do velkého města, kde zemřel císař a volili nástupce. Když mladší chlapec přišel k bráně městské, chytili ho strážníci, a obyvatelé zvolili ho jednomyslně za svého císaře, když odkryli jeho bohatství v měšci, který nesl na ramenou. Starší bratr mezi tím nezpozorován vešel do města a ubytoval se u nějaké ženy. Dcera její vylákala z něho jeho tajemství a zbavila ho obvyklým způsobem srdce ptačího Verse tato jest rozhojněna vlivem látky o nevěrné ženě zbavující milence jeho divotvorných věcí. Zde dostal oklamaný rek od víl 1. kabátec z ovčí kůže, jehož kapsy jsou stále plné peněz; 2. proutek, který mu vše dá, co si přeje, když jím udeří o stůl; 3. prsten čarovný, který reka se zrádnou milenkou přenese na vrchol hory a tam jim upraví nádhernou hostinu. Konečně přeměnil ji jistým salátem v osla a krutě ho bil, takže rozhořčení tím občané ho předvedli před císaře. V tom poznal svého bratra. Konec jako v *Ita.*

---

*) The Folk-Lore of Rome. Collected from the mouths of the People. By M. H. Busk. London 1874, str. 146 sl. W. A. Clouston: Popular Tales and Fictions Their migrations and transformations 1889, I, 93 sl.

Velice zachovalá jest verse francouzská z Bretagne*) *(Frb.)*: Modrého ptáčka chytila a přinesla dětem svým domů vdova. Ptáčka zavřeli do klece a každé ráno nalézali v ní žluté vejce, které se tak stkvělo, že nemožno bylo na ně se dívati, když na ně svítilo slunce. Ke vdově zašel jednou náhodou královský princ, spatřil modrého ptáčka a pod jeho křídloma četl nápis »Kdo sní mou hlavu, bude králem; kdo sní mé srdce, nalezne každé jitro hromadu zlata pod svou hlavou«. Princ ožení se dcerou vdovinou, ale vyžádá si, aby mu byl v den svatby k obědu předložen zlatý ptáček. Tento motiv nalezli jsme již v *Čm*², *Nh*, *Ita*, *Itm* a shoda v tomto podružném motivu není asi jen nahodilá. Ptáček se pekl pro prince na zvláštní místce, snědli ho pak bratří nevěstini, kteří bez toho ztěží jen svolili, aby ptáček byl zabit, a podložili místo modrého ptáčka sýkorku; ze strachu před objevením jich utekli. Po dlouhých společných cestách přišli do země, kde zlata neznali. Byli pozváni ke králi, dcera králova zamilovala se do mladšího jinocha, a ten se stal po brzké smrti králově sám králem. Původní motiv o ustanovení krále dle zvláštního znamení i zde byl zapomenut. Starší putoval dále, když byl bratra svého obdaroval vším svým zlatem, přišel opět do země, kde neznali zlata a oženil se tam. Žena jeho vyzvěděla od čarodějníka, od čeho její muž má každé ráno pod polštářem kupu zlata, i dostala od čarodějníka prostředek, kterýmž zbavila muže ptačího srdce. Dala se pak s mužem na cesty po moři, připlula s ním k pustému ostrovu a tam ho zanechala. Podobně jednala zrádná žena se svým mužem v *Kr.* Na tomto ostrově našel zrazený manžel rostlinu měnící člověka v osla a jinou rostlinu vracející lidskou podobu. Vrátil se s těmi rostlinami k ženě, obrátil ji a služku její v oslice. Vrátil jim pak lidskou podobu, když mu po roce dala žena obrácená v oslici věděti, že snědla srdce modrého ptáčka a že by je chtěla vrátiti, kdyby abyla prvotní své podoby.

Vypravuje historku tuto ještě hr. de Caylus v 1 pol. XVIII. věku ve svých Féeries Nouvelles**) *(Cf.)* ve zpracování zvláštním a odchylném od versí v naší době zapsaných. Děj jeho povídky odehrává se na východě v Bagdadě, a podobá se pravdě, že učený tento archaeolog francouzský poznal ji na svých cestách po Malé Asii. Pokud a do které míry věrně se tu vypravuje orientální povídka, vymyká se úplně našemu úsudku, jelikož neznáme jeho originalu. Jisto jest, že povídka jím vypravovaná se odchyluje od známých nám versí orientálních.

Ptáček sám jest zvláštního původu: víla byla pro chování své ne právě chvalné odsouzena, aby několik let se trápila přeměněna v žlutého ptáka. Když pták tento letěl u Bagdadu, byl chycen od ptáčníka a prodán boháči, v Bagdadě nad jiné slavenému. Boháč zpozoroval nápis na pravém křídle »Kdo sní mou hlavu, bude králem« a na levém křídle »Kdo sní mé srdce, bude míti každé ráno 100 zlaťáků«. Poručil pak ptáčníkovi, aby žena jeho proň připravila ptáka. Žena sama pak přečtla nápisy na křídlech ptačích a dala hlavu a srdce ptačí snísti svým dvěma synům, aby pojistila takto jich štěstí. To jest motiv zcela nový a zvláštní. Souhlasně s tím také napomáhali rodiče svým synkům, aby se mohli útěkem zachrániti před hněvy boháčovými. Hoši ale nebyli nic méně šťastni. Mladší, který snědl srdce ptačí byl brzy zabit, neboť mysleli, že má nesmírný poklad. Starší byl zvolen v jistém velkém městě asijském za emira, když byl na jeho hlavu si sedl holub, ale proto že byl špatným panovníkem, byl od nespokojenců bouřících se svržen a zabit. Také v tom zakončení jest povídka tato úplně samostatná.

---

*) Paul Sébillot: Contes popul. de la Haute Bretagne 1880, str. 97 sl, č. 4 »L'oiseau bleu«.

**) Le Cabinet des Fées ou collection choisie des contes des fées et autres contes merveilleux. T. XXIV. Paris 1786, str. 240 sl.

Španělská verse z Estremadury*) *(Šp.)* liší se hlavně tím, že hlavu a srdce ptačí snědli vlastní synové bohatého zlatníka, který si byl ptáka toho koupil a pro sebe dal připraviti, když byl jednou spatřil nápisy pod křídloma ptáka toho: »Kdo sní mou hlavu, bude králem« a »kdo sní mé srdce, aniž by je rozkousal, nalezne každé ráno měšec plný zlata pod svým polštářem«. Chlapci je snědli, když kuchařka právě odešla, a přiznali se sami, když otec jich ukrutně bil kuchařku, domnívaje se, že ona hlavu i srdce ptačí snědla. Otec se upokojil poněkud, když poznal že aspoň syn jeho bude králem, a bral pak každé ráno zpod polštáře mladšího synka měšec zlata. Tento mladší syn poznal po nějaké době svůj dar, když několik dní meškal na honu mimo dům. Dal se pak se starším bratrem na cesty, zanechav otci všecko svoje zlato. Potkalo je velké vojsko, které bylo vysláno pro staršího syna zlatníka, aby ho uvedlo jako krále do své země. Obvyklý způsob při vybírání panovníka tu odpadl. Srv. *Itm.* Po slavnostech, které provázely uvedení nového krále na trůn, dal se mladší bratr na další cesty. Zamiloval se do chudé, osiřelé dívky, ale i ta jej oklamala stejně jako královské princezky versí o nevěrné milence. Srdce spolkla ne žena, ale teta její. Ta pak také zrazeného muže vyhnala na ulici. Fíky proměnil tetu, ženu svou a služku jich v oslice. Tetu-oslici proháněl ukrutně, tak že, když přišla k nějakému pramenu a dychtivě se napila, začala zvraceti a vyvrhla také srdce ptačí. Dal jim pak všem nažrati se trávy, až nabyly lidské podoby, a opustil je, vrátiv se na dvůr svého bratra.

Zanesena byla pohádka naše ještě na ostrov Mauritius, nalézající se východně od Madagaskaru v indickém oceáně, a tu opět svérázně přepracována**) *(Fm.)* Lovec chytil zlatého ptáka a prodával jeho vejce do kuchyně královské. Kuchař nalezl v prvním hned vejci zlatou kuli, a uschovával si všecky, kteréž v těch vejcích nalézal, až jednou královna sama zašla do kuchyně, když tam právě kuchař nebyl, a vejce jedno sama rozbila. Princ pak zašel jednou k lovci, prohlížel ptáka i spatřil nápis pod jeho křídlem

---

*) Contes espagnols. Traduits par Paul Sébillot, Paris (1898), str. 65 sl. č 9. »L'oiseau aux diamants«.

**) Le Folk-Lore de l'île Maurice. Par C. Baissac. Paris 1888, str. 58. sl. č. 6.

»Kdo mou hlavu sní, bude míti každé ráno pytel stříbra, a kdo mé srdce sní, bude míti každý večer pytel zlata«. Nápis jest poněkud jiný. Jelikož žena ptáčníkova nechtěla ani slyšeti o prodeji, odhodlal se princ, že se ožení s dcerou ptáčníkovou pod touže podmínkou. jako v příbuzných versích západoevropských. Bratři nevěstini pak tajně snědli srdce a hlavu ptačí a utekli. Na útěku svém ale odchylně od všech versí bídně zahynuli, byli totiž sežráni od vlka.

Vracíme se zase do východnějších krajin evropských. Maďarská verse*) (*M*) vyznamenává se především tím, že odpadlo vypravování o nevěrné ženě, kteréž bylo nepochybně podstatnou, třebas snad novější částí naší pohádky. Vypravují se nejdříve osudy manželů hraběcích, kteří na venkovském svém sídle hrozně se nudili, odstěhovali do hlavního města, v krátké době všecko své jmění utratili a zcela schudli. V té době konečně porodila hraběnka dva chlapce, a hrabě, aby jen uživil rodinu, chytil se toho, co jedině uměl, začal totiž loviti ptáky. Úvod to patrně dle místních poměrů upravený a sotva čistě lidový. Hrabě chytil jednou vzácného ptáka s nádherným peřím, s překrásným ocasem a pery téměř půl lokte dlouhými a několik coulů širokými, stkvícími se jako zlato. Večer, sotva zhašeno světlo pozorovali v koutě, kde byla klec s tímto ptákem, svit tak jasný, že bylo možno vše kolem rozeznávati, druhý den bylo totéž viděti. Ráno nalezli vejce svítící tak jasně, jako nejskvostnější démant; mělo tíhu, lesk i průhlednost démantu. Dověděl se o tom žid a šel se podívat na toho vzácného ptáčka. Bedlivě prohlížel ptáčka a viděl, že pod jeho zlatými pery bylo hebrejskými písmeny napsáno »Kdo mou hlavu sní, bude králem; kdo mé srdce sní, najde denně 50 dukátů pod svou hlavou«. Pouze v této maďarské versi čteme, že písmo na perech ptákových bylo hebrejské. Tím patrně mělo se vyjasniti, proč teprve žid nápis mohl přečísti. Žid pak hraje tuto úlohu ve většině versí zvláště východních. — Ptáka koupil hned žid, zaplativ zaň 3000 dukátů, zabil ho a poručil hraběnce, aby mu ho hned upekla. Synové hraběcí snědli sami ptáka toho, když byli v nepřítomnosti matčině strčili do mísy havrana místo toho vzácného ptáka a utekli potom do světa. Putovali tři dni a tři noci neustále, aniž by čeho jedli ani si odpočali. Čtvrtý den přemohla je únava i ospalost. Když se probudili, našel jeden z nich, Martin jménem, který snědl játra se srdcem, pod hlavou 50 dukátů. Nevěděli co s těmi penězi, báli se vzíti všecky, neboť mohli by býti považováni za zloděje, vzali si proto jen dva dukáty a s těmi šli dále, až přišli do města a vešli do hostince. Hostinský přijal oba hochy do služby, ba za své syny a dal je učiti, neboť byl bez dítek. Peníze, které denně nalézal v posteli Martinově, uschovával a chlapci pokračovali náležitě v učení i v obchodě tak se vycvičili, že pěstoun jim jej pak svěřil. V té době těžce onemocněla dcera králova, která se nechtěla provdati za jiného, než koho si vyvolí sama. Na radu lékařskou byli jí po vůli a ustanovili, že v určitý den přijdou se jí poklonit všickni jinochové ze sídelního města. Když šli mladíci kolem trůnu, na kterém seděla princezka jako nevěsta ozdobená, každý s lískovým proutkem v ruce, odříkávaje pozdravné své veršíky a přišla konečně řada na synka hraběcího Pavla, který snědl hlavu onoho divukrásného ptáka, tak tomu na proutku jeho vyskočilo purpurové poupě a v několika minutách rozkvetlo ve skvostnou růži. *) — Bratr jako Martin oženil se s nejkrásnější dvorní dámou a dostal od svého pěstouna darem soudek plný dukátů, které byly nasbírány pod jeho polštářem a vzrostly ještě ziskem obchodním. Od ženy své pak nebyl Martin oklamán.

---

*) Mährchen der Magyaren, bearbeitet und herausgegeben von Georg von. Gaal. Wien 1822, č. 9, »Der Vogel Goldschweif«.

Porušena jest verse srbská.**) (*Srb.*[1]) Od chuďasa koupil ptáčka spolu s jeho vejci člověk jistý na trhu, zabil ho hned, uřízl mu hlavu, vyňal srdce, a dal si je upéci. O nějakém nápise se nedovídáme. Snědli je však dva chlapci, jeden hlavu, druhý srdce i utekli. Chlapec, který snědl hlavu, začal vypravovati, vše co se na světě děje a co si králové myslí; a chlapec, který snědl srdce, měl každý den pod hlavou 100 zlaťáků. Tento poslední byl konečně zvolen za krále. Obyčejně stává se králem chlapec, který snědl hlavu ptačí. Motivy byly tu přemetnuty. Následkem toho vypravuje se dále, že chlapec, který snědl hlavu, ukládal králi, bratru svému o živobytí, že ho jednou zabil, vyňal srdce ptačí, snědl je a břich bratrův opět zašil. Ustanoven pak sám králem na místě bratrově i oženil se s cárskou princeznou. Tato ho pak obelstila, způsobila ale ne zvláštním prostředkem, než tím, že ho postrašila, až padl do mdlob, začal zvraceti a vyblil srdce. V tom okamžiku ale zjevila se jakási bílá ruka i ozval se hlas »To moje bylo«. Král dal se na pokání.

V jiné srbské versi z okresu Požarevského v Srbsku***) (*Srb.*[2]) vystupují tři bratři: Srbovi zjevila se ve snu žena a řekla mu, že v lese najde zámek a v tomto spící dívku, tu ať tak dlouho bije, až mu dá slepici. Člověk vše tak provedl a přinesl slepici domů. Slepice snáší mu denně po překrásném vejci, která muž draze prodával a tak záhy náramně zbohatl. Usmyslil se pak, že půjde na pouť, žena ať si mezi tím hledí dětí a dbá, aby chodily do školy a se učily. Nyní začal za nepřítomnosti hospodářovy choditi žid do domu i za hospodyní. Přemluvil ji, aby zabila slepici, spolu že ji k obědu snědí. Když slepici vařila, vrátili se chlapci ze školy, zastavili se v kuchyni, nejstarší snědl hlavu, prostřední ledviny a nejmladší játra. Když žid v poledne přišel a slyšel, že děti to snědly, přemlouval ženu, aby chlapce zabila, vyhrožuje jí, že nebude jinak více k ní choditi. Nejstarší ale zvěděl o úkladech, které strojil proti nim žid, a tak se chlapci útěkem zachránili. Mezi tím zemřel v jedné zemi panovník bez dědiců a velmožové rozhodli, že ustanoví za panovníka toho, koho na zítřek ráno prvního najdou před bránou. Věděl to nejstarší a vydal se tam s bratřími; došli šťastně při samém úsvitu před bránu i tak stal se nejstarší cárem, bratří pak jeho prvními po něm. — Po nějaké době vrátil se jich otec domů z pouti a ptal se ženy po dětech. Řekla, že zemřeli, a když chtěl viděti jich hroby, vzpírala se. Vedl ji tedy před soud sousední říše, t. j. vlastních synů svých. Dověděl se o tom bratr prostřední a radili se, jak to mají provésti, aby se rodičům poklonili, a nikdo aby to neviděl. Poradil nejmladší, aby každý si hrál s jablkem, kdy vejde otec, aby je pustili a po nich se shýbli. — Otec přednesl žalobu na svou ženu. Synové jemu vše vyjevili, matku odsoudili ke kruté smrti a otce vzali k sobě na cárský dvůr.

---

*) Jest tu patrně sled židovsko-křesťanské legendy o kvetoucí holi. Srv. článek Dr. Iv. Franka v Českém Lidu IV, 22 sl.

**) Вук. Ст. Караџић Српске народне приповијетке. 1897, str. 112 l. č. 26. „Чудновата птица“.

***) Јован Б. Војиновић Српске нар. приповијетке. Биоград 1869, str. 18 sl. č. 18. Archiv für slavische Philologie I, 273 sl. č. 3.

Tu nalézáme nový motiv, který jsme ve středoevropských a západoevropských versích nepoznali, motiv o nevěrné matce, kterou přemlouvá žid, aby zabila vlastní děti, protože snědly srdce, hlavu atd. zázračného ptáka. Částečně jest podobná verse zapsána u bukovinských cikánů*) *(Cb.)* Chuďas koupil v městě za několik krejcarů, které nalezl nejmladší jeho syn, slepici a ta snášela diamantová vejce. Vejce prodával chuďas kupci, na konec přinesl mu vejce na kterém bylo napsáno: Kdokoliv sní hlavu slepice, bude císařem; kdo srdce, nalezne každou noc pod svou hlavou 1000 zlaťáků, a kdo sní drápky, stane se hadačem« Motiv ten byl tu rozmnožen dosti zbytečně, muž má zde také tři syny místo dvou, ale na osudy třetího synka, který snědl drápky, vypravovatel zcela zapomněl. Kupec onoho člověka odstranil od domova, získal ho totiž za správce svého obchodu na půl roku, šel k jeho ženě, namluvil jí, že její muž zemřel, i oženil se s ní. K svatebním hodům má býti slepice zabita. Podobný motiv našli jsme již v *Čm*^{2}, *Nh*, *Frb*, *Ita*, *Itm*, *Fm* a snad smíme v nich shledávati reminiscence z této jihovýchodoevropské redakce naší pohádky. — Chlapci, když se vrátili ze školy, uprosili kuchaře, že dal každému po kousku z této slepice, nejstaršímu hlavu, prostřednímu srdce a nejmladšímu drápky. Kupec naléhá nyní na mladou ženu svou, když navrátiv se od svatebního obřadu z kostela se dověděl, že právě hledané jím části slepice snědli chlapci, aby jim nejdříve dala prostředek, aby je vyvrhli, když pak na radu nejmladšího chlapce vylili kávu, naléhá, aby je vylákala do sklepa, tam že je zabije. Na radu nejmladšího, který vše to věděl, utekli do světa. Přišli do jiné říše, kde volili novéhe císaře: zvolen bude za císaře ten, na koho spadne v kostele koruna. Spadla na hlavu nejstaršího chlapce. Nejmladší zůstal u nového císaře, prostřední šel dále do světa. Přišel k císaři, jehož dcera si vezme za manžela, kdo ji v penězích přestihne. Mladá žena ho z návodu svého milence zbavila zázračného srdce a vyhnala ho. Ostatek jako v západoevropských versích: jablkem obrácena nevěrná žena v oslici. Oslici pohnal muž do města do hostince, dal jí prostředek, aby vyvrhla srdce, šel pak s oslicí a se svým tchánem k novému cárovi na soud. Nejmladší rozsoudil, že má učiniti z oslice zase ženu, a za toto moudré rozsouzení ustoupil mu císař svou korunu.

---

*) Gypsy Folk Tales. By Francis Hindes Groome. London 1899, str. 95 sl. č. 25. Fr. Miklosich: Über die Mundarten und die Wanderungen der Zigeuner Europas IV. Denkschriften der kais. Akademie der Wissenschaften XXIII, str. 297 sl.

V této versi byly patrně spojeny obě redakce: na západě rozšířená s motivem o nevěrné ženě a jihovýchodní s motivem o nevěrné matce. Spojení to není hrubě šťastné, otec chlapců úplně zmizel, jakoby se ani nebyl více staral o ženu a děti, a tak i na nevěrnou matku bylo zapomenuto. Místo ní předvedena před soud nevěrná žena.

Podobná a příbuzná jest též verse rumunská.*) *(Rum* 1*)*: Otec tří hochů odjel na dalekou cestu, když byl ptáka, nesoucího diamantová vejce přinesl z lesa domů a strčil do klece. Chlapci si pohrávali s ptákem i spatřili jakýsi nápis na jeho křídle. Neznajíce však písmo požádali učitele, aby jim to přečetl. Ten ale zatajil před dětmi nápis i usmyslil si sám, že sní ptáka toho. Miliskoval se s mladou ženou i dosáhl, že dostala kuchařka rozkaz, aby slepici upekla celou, celičkou, ničeho z ní nezahodila. Nicméně dala kuchařka dětem, kteréž se hladové vrátily domů, částky z pečeně, jednomu chlapci hlavu, druhému žaludek a třetímu srdce. Nápis na křídle zněl: »Kdo sní hlavu slepice stane se císařem; kdo sní srdce, najde pod polštářem měšec dukátů, a kdo sní žaludek, stane se kouzelníkem«. Když se učitel s milenkou svou vrátil z kostela a zvěděl, co se stalo, chtěl, aby chlapci byli zabiti. Ti ale utekli do světa a přišli do města, kde byl starší vybrán za císaře, neboť holub se byl posadil na jeho hlavu, bratr kouzelník pak vybrán za jeho rádce. — Když se otec vrátil domů, přednesena celá věc císaři, právě tomuto mladému císaři, jeho synu. Odchylně od ostatních versí a samostatně rozsoudil spor bůh sám: učitel i žena, po horoucích prosbách k bohu o spravedlivé rozřešení, zkameněli. Prostřední bratr zapadl k jakési čarodějce, byl od ní oklamán a zbaven svého talismanu. Potom ještě byl jemu lstí téže ženy odňat hrníček, který nalezl ve vnitřnostech parmy místo mlíčí a který se plnil dukáty, jakmile se kladl k ústům. Vymstil se na ní konečně jak obyčejně, obrátiv ji jakýmis mrkvemi v oslici, ale po nějaké době po ní zatoužil, vrátil ji lidskou podobu a oženil se s ní, když byl dříve vyhledal bratra. — Spojen zde tedy opět motiv o nevěrné milence a motiv o matce zrazující syny své k vůli milenci. — Zcela stručná jest druhá rumunská verse ze Sedmihradska**) *(Rum* 2*)*. V této jak obyčejně pouze dva rekové snědli vnitřnosti vzácného ptáka, (srdce i žaludek) ale místo synků chuďasových dva žebráci, kteří ukradli ptáka toho kupci, jemuž byl od onoho chuďasa prodán

---

*) Basmele române in comparaţiune cu legendele antice clasice şi in legătură cu basmele poporelorŭ invecinate şi ale tuturorŭ poporelorŭ romanice. Studiu comparativŭ de Lazăr Şăinénu. Bucuresci 1895, str. 653 sl.

**) ib. str. 664.

Když ho snědli, vyplnil se oběma nápis: ten který snědl srdce, stal se císařem a který snědl žaludek, stal se knížetem.

Tyto motivy byly spojeny také ve versích bulharských. Ve vers bulharské z okr. Iskreckého*) *(Bi)* nalezl chuďas v lese krásná, pestrá vejce a prodával je draze židovi; naveden židem, hledal a chytil pak ptáka samotného, který snášel tato drahocenná vejce. Doma snášel mu pták denně po takovém vejci a jich prodejem člověk velice zbohatl. Vydal se pak na pouť jako v *Srb*^{2}. Žid přemlouval ženu, aby ptáka zabila, že ho spolu snědí, pak aby zabila chlapce, proto že snědli křídla a srdce tohoto ptáka. Chlapci utekli varováni služkou, že proti nim strojí úklady žid s matkou. Utekli do lesa, přenocovali tam, ráno našli pod sebou hromadu dukátů. Starší řekl, že půjde do osady blízké koupit chleba, přišel ale do města, kde volili nového cáře: zvolen bude, na koho si sedne puštěný pták. Pták sedl právě na toho chlapce. Mladší bratr jeho marně naň dlouho čekal v lese, vydal se pak také, přišel do téhož města a vstoupil do služeb k nějaké paní. Když vyrostl, chtěl se ženiti, ale toužil jen po krasavici Heleně, ač ho paní z toho zrazovala. Splnil podmínku, kterou kladla krasavice: ženich má totiž tři leta seděti naproti ní, jísti a píti, aniž by se mu odkud přinášelo. Když se vzali, oklamala a zbavila ho talismanu jeho i vyhnala ho. Zrazený muž našel u Černého moře dva karafiáty, černý měnící člověka v osla, bílý vracející lidskou podobu. Přeměnil takto cařici i všecky služky v oslice a vozil na nich kámen na palác, který dal stavěti cář. Po třech letech vrátil služkám lidskou podobu, cařici pak zabil. Na nevěrnou matku úplně zapomenuto, soud tudíž odpadl.

Zcela stejně vypravuje se pohádka tato ještě na Kičevsku v Makedonii**) *(Bk)*. Osud mladšího bratra, který snědl srdce ptačí, líčí se poněkud jinak. Nepřišel předně do téhož města, kde bratr jeho vybrán byl za panovníka. Oklamán byl od krasavice, kterou teprve si mohl vzíti, když ji penězi vyvážil. Soud nad nevěrnou matkou se líčí pak stejně jako v *Srb*^{2}.

V bulh. versi z Orchanijska***) *(Bo)* prodávala drahocenná vejce židovi žena, nikoliv muž. Žid také přemlouvá ženu, aby mu prodala slepici nesoucí tato drahocenná vejce, přemluvil ji konečně, že slepici zabije a jemu ponechá jen srdce a hlavu, ale více jí neslibuje. Vypravuje se také, že žena s židovkou se venku bavily mezi tím, co se slepice vařila. Synkové dohlíželi na vaření, snědli jeden hlavu, druhý srdce, nevědouce, jak veliké tajemství jest v nich uzavřeno. Jak žid to poznal, nedovídáme se ostatně. Žid také ženu přemluvil, aby chlapce zabila. — Pod hlavou měl chlapec ráno 5 až 6 dukátů, druhý vyplivoval při každém plití po jednom dukátu. Účinek oněch částí zázračné slepice jeví se tu tedy jinak. Chlapci přenocovali na křižovatce u kamene, na kterém bylo napsáno; »Kdo jde na levo, bude vezírem; kdo na pravo, bude císařem«. Splývá látka naše nyní s jinou o reku, který pomocí vděčných zvířat plní úkoly položené cářem ženichovi, ucházejícímu se o jeho dceru. Chlapec, který se dal na pravo, osvobodil psíka a kočku od jich mučitelů, čekal na cestě, až přešli mravenci, čekal na břehu, až přeplulo vojsko rybí. Pomocí těchto zvířat a peněz vystaví dvorce rovné cárským, zasype jezero mezi cárským palácem a jeho, udělá stříbrný most. Ženou jest, jako jeho soudruhové obyčejně, oklamán. Vyhledá jako v látce o milence, ženě zbavující muže prstenu divotvorného a pod., ženu, která s milencem ujela na připravené loďce, spolu s kočkou a psem. Na cestě pak našel tři stromy, jakési smokovníky: po prvním plodu stane se člověk tak hezkým, že nic není hezčího; po druhém mění se v osla; po třetím nabude opět své lidské podoby. Obrátil ženu i dvě služky její v oslice a vydal se s nimi do země, kde řídil jeho bratr velké dvorce a měl množství dělníků. Na oslicích přivážel kameny ke stavbě, nejvíce mučil oslici, někdejší ženu svou. Pán se ptal, proč tuto právě tak mučí a nyní se zrazený manžel ze všeho vyznal. Den na to nemilosrdně bil oslici, až vyblila srdce slepičí. Vrátil všem třem oslicím lidskou podobu. Vyhledal ho jeho tchán a ustoupil mu svůj trůn, když se o všem byl dověděl. — Na konci vypravuje se jako v *Srb*², *Rum*¹ o soudu, na který předvedl otec obou chlapců svou ženu, ale soud končí mírně, cář promine matce své vše, vypoví-li všecko podrobně podle pravdy.

---

*) К. А. Шапкаревъ· Сборникъ отъ народни умотворения IX, 192, str. 444 sl. č. 259

**) ib. str. 256 sl. č. 137.

***) ib. str. 538 sl. č. 290.

Úzce příbuzná s těmito versemi u Srbů, Bulharů a Rumunů zapsanými, zvláště s *Srb*² jest verse řecká z Epiru*) (*Ep*). Počátek jest celkem týž jako v *Srb.*²

Když muž zbohatl prodejem vajec, která nesla zlatá slepice, šel se podívat do světa, neboť se již doma nudil. S opuštěnou ženou začal miliskovati žid. K obědu má mu upraviti zlatou slepici, dbáti zvláště na to, aby byly přiloženy hlava, srdce i játra. Žid totiž věděl, že kdo sní hlavu, bude králem, kdo sní srdce, bude vše věděti, a kdo sní játra, nalezne každé ráno pod svou hlavou 1000 piastrů. Odkud se ale žid o tom dověděl, nevypravuje se. Chlapci navrátivše se ze školy domů měli hlad, vrhli se na služku a první snědl hlavu, druhý srdce a třetí játra. Vystupují tu tedy 3 chlapci jako v *Srb*², *Cb*, *Rum*¹. Chlapec druhý, který snědl srdce a nabyl tím moci, vše věděti, co se stane, varoval bratry před úklady židovými a matčinými. Přišli na svém útěku nejdříve do města, kde se volil právě král: králem stane se, kdo z rána přejde první kolem paláce. A tak stal se králem chlapec, který snědl hlavu zlaté slepice. Když byl nastolen, táhli oba jeho bratří dále hledat štěstí. Napřed si dali ještě na vzájem po růži: uvidí-li kdo z nich, že růže druhého vadne, má ho hned vyhledati. Přišli bratří do jiného města a tam byl chlapec, který játra snědl, stejným způsobem zvolen za krále, jako před tím jeho bratr. Prostřední bratr rozloučil se s ním podav mu rovněž růži. Nový král se po chvíli oženil a byl pak od ženy své oklamán o svůj talisman i konečně vyhnán. Bratři upozorněni vadnoucí jeho růží vyhledali ho a našli ho v největší bídě. Brzy potom onemocněla těžce zrádná královna a vyléčil ji bratr prostřední, když byl jí dal prostředek, na který vyblila játra zlaté slepice. Motiv o zrádné ženě jest tu tedy silně změněn. Oba mladší bratři vrátili se do království nejstaršího bratra a soudili pod ním spravedlivě a moudře. Před jich soud předvedl jich otec ženu svou, když byl, domů se navrátiv, našel dům zcela zpustlý a o dětech se dověděl, že prý zemřely. Žena vedla si před soudem zatvrzele, zapírajíc vše a stále tvrdíc, že děti zemřely, a byla proto vydána katům.

---

*) J. G. v. Hahn, Griechische und alban. Märchen I, str. 229 sl. č. 36.

Obracíme se k versím zapsaným v severovýchodní Evropě. S versemi jihovýchodními, jmenovitě se *Srb*² a *Ep* souvisí verse ukrajinská*) (*Rm*¹).

Chuďas naříká nad svou bídou, stařec jakýsi poradí mu, kde najde svou dolju spící v peřinách, ať ji hodně vybije, až dostane od ní »kuročku rabeňku«. Přinesl ji domů, udělal jí hnízdo v koutě; v noci se probudil a s úžasem viděl, jak se skvěla celá chata: slepice byla snesla drahocenný kamínek. Chuďas přinesl kamínek pánovi darem. Když pán vše od něho vyzvěděl, nabídl mu, že se s ním rozdělí o všecken majetek. Chuďas ale nabídky nepřijal. Vydal se pak na cestu pro sůl, ne na pouť, jak v jihovýchodních versích se vypravuje, a děti dal do školy. Za ženou začal nyní choditi žid ze sousední vesnice, a jako důkaz lásky žádal ji, aby mu uvařila celou slepičku i s hlavou. Proč chtěl míti také hlavu, ve versi té se nevysvětluje. Děti vrátily se ze školy, ptaly se po slepičce, a když slyšely, že prý chtěla zdechnouti a musila býti zabita, chtěly jí aspoň okusiti, dostali pak starší syn hlavičku, mladší žaludek a játra. Starší stal se nyní tak moudrým, že začal věděti vše, co se děje ve světě. Mladšímu začaly peníze padati z ucha, a vypadne mu tolik, kolik si usmyslí. Starší věděl, jaké úklady jim strojí matka z návodu židova, a tak oba chlapci utekli. Přišli do velkého města, kde se na krásnou dceru cárskou mohl podívati jen, kdo zaplatil 50 dukátů. Mladší tam šel, ač bratr ho zrazoval, a oženil se s princezkou. Starší šel dále, přišel do jiné říše, kde volili nového cáře: cářem bude, komu sedne na hlavu puštěný holub. Holub sedl po třikráte tomu chlapci na hlavu. Zdál se jim býti ale příliš mladým na cáře a podnikli proto novou volbu. Rozsvítili svíčky a šli do kostela ustanovivše, že bude cářem, komu svíčka nezhasne, kdo s hořící svíčkou vejde do kostela. Podařilo se takto vejíti do kostela jen tomuto chlapci, a tak se stal cářem. Tu jsou tedy spojeny dva oblíbené motivy o volbě panovníka. Vypravují se dále osudy mladšího bratra. Žena ho na rozdíl od obyčejných versí zabila, vytáhla z něho srdce i játra, plíce zakopala v sadu, a tělo nedaleko odtud. Kde tělo bylo zakopáno, vyrostla stříbrná jabloň se stříbrnými listy a jablky, a kde plíce byly zakopány, vyrostla zlatá jabloň se zlatými listy a jablky. Vykopala tělo služka, a nalezla nebožtíka, jakoby dnes byl umřel, vyléčila a oživila ho pak vodou léčebnou a oživující, kteréž obě byly ve dvou studních u tohoto cáře. Po tomto zvláštním intermezzu pokračuje obyčejné vypravování. Oživený okusil zlaté jablko se stromu, který vyrostl nad jeho hrobem, a proměnil se v osla; okusil jablko stříbrné s druhého stromu a nabyl dřívější své podoby. Šel pak do jiného města, kde se převlékl do sprostých šatů a obrátil se v starého žebráka, když se umyl černou trávou stáří. S nevěrnou ženou přeměněnou v oslici, šel k svému bratrovi. Otec carevny když se dověděl o jejím osudu, sebral vojsko a táhl za žebrákem pod. v *Bo*. Vševědoucí starší bratr vydal rozkaz, aby jen cář byl připuštěn, vojsko jeho pak zadrženo. Cář žaloval starého žebráka, že z dcery jeho udělal oslici. Oslici dáno jablko stříbrné. Starý žebrák se umyl bílou trávou mladosti a stal se tak mladým jako dříve. Poznal cář v něm svého zetě. Následuje ještě soud nad zrádnou matkou, přivedenou otcem, končící krutým požadavkem jako v *Srb*^{2}. Jest tu také rys s jablky, a jak se synové poklonili otci svému, který jsme čtli v *Srb*^{2}, *Bk*.

---

*) Bajki i zagadki ludu Ukraińskiego, zebrala Józefa Moszyńska. Zbiór wiad. antropol. kraj. IX, 1885 str. 89 sl. č. 5.

Podobná jest též verse zapsaná v Jekaterinosl. gub.*) (*Rm* ^{2}). Začíná o doljích dvou bratří, bohatého i chudého.

Chudý chytí na svém poli dolji boháčovu, a zví od ní, kde nalezne svou dolji. Tato nedá mu ale zlatého ptáčka, než sama se udělá kachničkou a snese mu tři vajíčka. Vajíčka prodal velkému boháči i dostal za ně všecko jeho jmění. Za ženou jeho chodí jakýsi dělník, který přečetl nápis na pravém křídle »kdo toto křídlo sní, bude cářem«, a na levém křídle »kdo toto křídlo sní, bude následníkem«. Nádenník dělá se nemocným a přemluví ženu, že mu upeče tuto kachnu. Synové vrátivše se ze školy snědli po křidélku a útěkem se zachránili před smrtí. Přijdou do říše, kde se volí nový cář; zvolen bude ten, komu se v kostele svíčka sama od sebe rozsvítí. Motiv s nevěrnou ženou odpadl. Po nějaké době šli bratři sami hledat otce. Tam vyšlo vše na jevo, a na konec nebyla nevěrná matka ztrestána smrtí, než její svůdce.

Pohádka tato koluje v Rusku již ode dávna, ke konci XVIII. v. byla také literárně zpracována, první tisk její znám jest z r. 1789, hojně byla tištěna v XIX. stol.**) a z takového tisku pojal ji do své veliké sbírky A. Afanasjev***) (*Rt*). Liší se hlavně tím, že se vypravuje o jednom jen synovi. Vypadla část o nevěrné ženě.

Otec přinesl domů vydělaný krajíc chleba, aby nakrmil ženu a syna, ale krajíc mu vytrhl Kručina, který najednou vyskočil z poza pece. Náhradou za to řekl mu Kručina, že najde v zahradě kachničku, která bude mu snášeti denně po zlatém vajíčku. Prodejem těch vajec velmi zbohatli. Žena jeho tajně se scházela s kupeckým mládencem. Mládenec zpozoroval pod křídloma kachny nápis »kdo tuto kachnu sní, bude císařem«, a naléhal na ženu, aby ji proň upekla. Mezi tím, co se kachna pekla, odešla žena do města, syn její Ivanuška přišel domů, hladem puzen, ohlížel se po nějakém jídle, nalezl upečenou kachnu, snědl ji celou a opět odešel z krámu. Mládenec nenaléhal na ženu, aby synka utratila, než otec ho vyhnal z domu, když uslyšel, že snědl kachnu. Zvolen byl cářem v říši, ve které právě cář umřel, neboť vešel první do města bránou městskou. Poslal pak pro své rodiče i společně s nimi žil. Odpadl také soud nad matkou, neboť ničím se neprovinila proti svému synovi. — Poslalť nový cář pro rodiče věrného svého »kavalera Lugu«.

---

*) И. Манжура Сказки ... записанния въ Екатериносл. и Харьков. губ. str. 52 „Дви доли“

**) Д. Ровинскій Русскія народныя картинки 1881., I. str. 239 sl. IV. str. 186.

***) А. Аѳанасьевъ Русскія народныя сказки. Vydání 3. 1897, I, str. 335 sl. č. 114 b.

Podle toho jména soudil Rovinskij, že jest tato ruská pohádka italského původu, aniž by byl domněnku svou důkladněji odůvodnil. Lidové verse ruské s touto tištěnou nesouvisí. Verse z Tulské gub.*) (*Re*) počíná přímo s konstatováním fakta, že pán a paní měli zlatohlavého ptáka, nestarajíc se o to, jak k němu přišli. Po smrti pánově začal ke vdově zajížděti jiný pán. Dějiště pohádky přeneseno tu na dvorec šlechtický. Ženich spatřiv nápis na hlavě tohoto ptáčka, »kdo hlavu sní, bude cářem; kdo křídlo sní bude princem«, poručí, aby byl proň upečen. Synové vdovini navrátivše se ze školy, spatřili ptáka na talíři a snědli starší hlavu, mladší křídlo. Starší se uschoval, neboť pán chtěl, aby byl zabit. Když zemřeli cář a také princ této země, byl svolán veškeren národ, přijeli také oba bratři do kostela, dostali po svíčce. Všem svíčky hoří, jenom jim shasly. Stal se tedy starší císařem, mladší princem.

Tím končí také tato verse beze všech jiných příhod.

Ještě jedna ruská verse**) (*Ra*^{1}) má podobný začátek jako *Rt*.

Chuďas vylovil nádobu, ze které vyšel jinoch a pověděl mu, kde najde štěstí: na zelené louce pod kořeny břízy najde kachnu a ta bude snášeti jeden den vejce zlaté, druhý den vejce stříbrné. Prodejem těchto vajec kupec zbohatl. Bohatý bratr závistí puzen, že bratr tak rychle zbohatl, zažaloval ho a chuďas musel až před cárský soud. Za jeho nepřítomnosti zamilovala se žena do pána a přinesla mu na jeho domluvy kachnu, aby viděl, jaký to je ptáček. Na bříšku jeho četl zlatý nápis »kdo sní její hlavu, bude cářem; kdo srdce, bude zlato plivati«. Kachna pekla se právě ve svátek; mezi tím, co žena odešla ke mši, přiběhli oba její synkové, a snědli starší hlavu, mladší srdce. Motiv se školou odpadl. Chlapci utekli, když matka podvolujíc se naléhání svého milence ukládala o jich živobytí. Přišli na křižovatku a ke sloupu, na kterém bylo napsáno »kdo půjde na pravo, stane se cářem, kdo na levo, stane se boháčem«. Starší přišel do říše, kde se volil právě nový panovník: cářem bude, komu v kostele sama sebou se svíčka rozsvítí. Po nějaké chvíli vyhledal bratra a našel ho jako nesmírného boháče, celé hromady zlata byly nasypány v jeho stodolách. Potom vyhledali otce, vzali ho k sobě, když byli vypravovali celou svou historii, a matku nechali samotnou.

---

*) А. Эрленвейнъ Народныя русскія сказки Vydání 2. 1882, str. 19 sl. Птичка, золотой лобъ.

**) Аѳанасьевъ op. c. str. 333 sl. č. 114a.

Soudu nebylo. Motiv o nevěrné, zrádné ženě mladšího bratra odpadl.

Počátek v *Srb*^{2}, *Ep*, *Rm*^{1}, kde chuďas zví od ženy zjevivší se ve snu aneb od jakéhos starce o své dolji, o svém štěstí, od této dolje, sreće, τυχή že dostane zlatého ptáčka, byl patrně k naší pohádce připojen samostatně snad na Balkáně i na ruském jihozápadě pod vlivem bájeslovných představ o těchto bytostech. Rovněž tak v *Rt*, kde místo dolje atd. vystupuje Hoře-Kručina a úlohu její přejímá. Souvisí také asi *Ra*^{1}. Když v jiné konečně západoruské versi *Rm*^{2} dolja chuďasova sama se změní v zlatonosnou kachničku, souvisí to patrně také s představami o zmíněných bytostech, že přiletují, že se zjevují ve formě zvířecí, ptačí.*) Vypravuje se také samostatně u Bulharů v Prilepu jak chuďas od osudu bratra bohatého, sbírajícího klasy na poli, poslán na planinu, kde jeho osud sídlí a poučen, jak od něho dostane slepici zlatá vejce snášející.**)

V jiných versích ruských ale jest motiv o nevěrné, zrádné ženě již propracován. Tak v jedné ještě versi sbírky Afanasjeva***) (*Ra*^{2}), u které rovněž není udáno, kde byla zapsána.

Chuďas zde (pod. jako v *Ch*) koupil slepici nesoucí drahokamy místo vajec. Když zbohatl, jezdil za obchodem do dalekých krajů zámořských, a v jeho nepřítomnosti miliskovala se žena s kupeckým mládencem. Pod pravým křídlem nalezl milenec nápis »kdo hlavu sní, bude cářem, kdo drůbky bude zlato plivati«. Hoši navrátivše se ze školy snědli starší hlavu, mladší drůbky. Matka neukládala o jich život, než poručila kuchaři, aby je vyvedl do hlubokého lesa. Chlapci došli na křižovatku ke sloupu, na kterém čtli »kdo půjde na pravo, bude cářem; kdo na levo, mnoho vytrpí ale ožení se s krásnou princeznou cárskou«. Starší stal se cářem stejným způsobem jako v *Ra*^{1}. Osudy mladého vypravují se pod vlivem jiné látky. Uslyšel o překrásné carevně, že ji dostane, kdo její vojsko uživí po tři leta. Když to vykonal, myslel na svatbu, ale carevna ho obelstila, připravila ho o jeho talisman i vyhodila ho na hnojiště. V lese hlubokém přišel na tři lidi hádající se o soudek, ze kterého na úhoz celé vojsko vyskočí, o koberec — samolet, a o kyj-samobij, který mimo to má ještě zvláštní sílu, že mění dívky v kobyly. Zvláštní to změtení motivů. S vojskem tím táhl proti zrádné nevěstě i postrašil ji, tak že ho prosila o smír. Obrátil ji ale v kobylu, hodil na ni uzdu, sedl na ni i odjel tak spolu s vojskem do říše staršího bratra. Na hranici sebral opět své vojsko do soudku. Pak sedli na koberec, odletěli k rodičům. Když vypravovali svou historku a vše vyšlo na jevo, vykonán krutý soud nad zrádnou matkou a jejím milencem. Mladší udělal z kobyly opět ženu a smířil i oženil se s ní.

---

*) Srv. А. Н. Веселовскій: Разысканія въ области русскаго духовнаго стиха. Выпускъ V str. 184, 193, 216, 221.

**) Сборн. мин. II. odd., 3 str. sl.

***) op. cit. I, str. 336 sl. č. 115.

Ve versi z Rjazanské gub.*) (*Rr*) měl sedlák již doma takového divotvorného ptáka (pak jako v *Re* a *Bo*$_1$) a dostal od něho, od husy, drahocenná vejce, když ji nakrmil ukradenou pohankou. Když si vydělal hodně peněz prodejem husích vajec, vydal se za obchodem, a husu doporučil ženě své do ochrany. Ta se zamilovala do pána, a ten si vyžádal, aby husa byla proň zabita, ač zdá se, že o účincích pečeně této neměl zdání. (O nápise nějakém nedočítáme se ničeho.) Synové její snědli jeden křídlo a střívka, druhý »pupoček«. Kuchař zachránil je, nezabil jich, jak paní byla poručila, než štěňata místo nich. První stal se cářem (ale jak, nevypravuje se). Druhý vstoupil do služby ke kupci a oženil se s jeho dcerou; byl bohat, neb plival zlato. Žena ho zradila, uletěla s ním na koberci-samoletu na moře a tam ho sestrčila do moře. (Jak a odkud dostali koberec-samolet opět se nedovídáme). Zrazený manžel vrátil se po různých příhodách do svého kraje, nalezl jablka, po kterých vyroste hrb a roh na člověku, který je sní, a jimi potrestal zlou ženu. Zakončení jest ale porušeno: dostal od ní »pupoček«, když ji moc bil, ale opět ho vyblil, když se v lázni byl vypařil a dostal od ní jakýsi nápoj.

Další osudy jeho jsou neznámé.

S těmi versemi jest příbuzná konečně ještě verse zapsaná v Samarské gubernii**) (*Rs*), ale motivy jsou v ní silně přemeteny. Hned zpočátku praví se, že žena lovcova vedla nemravný život a žila s kupcem, dříve ještě, než lovec do sítě chytil kachnu. Na té byl nápis poněkud změněný »kdo hlavu sní, bude kupcem; kdo srdce sní, bude cářem«. Kuchař sám dal hochům jednomu srdce, druhému hlavu; spasil je pak před úklady paninými stejně jako v *Rr*. Na svém útěku našli černé jahody, které mění člověka ve zvíře, a jahody červené, činící lidi ještě krásnějšími. S těmi jahodami šli do cárského paláce a prodali černé jahody přímo cárské princezně. Cář vyhlásil, že dceru jeho dostane za ženu, kdo ji vyléčí. Tak dostal starší princezku a mladšímu vystavěli vedle paláce kupecký dům. Zůstaly tu pouhé sledy motivu o zrádné milence. Po nějaké době šli domů, a začali vypravovati své osudy. Matka ze strachu se sama udávila i tak se vyhnula obvyklému soudu.

Reminiscence z této redakce zachovala se ještě ve versi zapsané v Kazani***) (*Rk*): Člověk našel v lese napřed dvě vejce, druhý den pak kachnu a prodal je jistému kupci. Kupec udělal zvláštní komnatu pro kachnu a najal k její posluze zvláštní služku. Když odjel na výroční trh, přišel do jeho domu host, spatřil kachnu i nápis pod jejím křídlem »Kdo sní hlavu, bude cářem; kdo krk, bude zlato plivati«. Kuchař zachoval se k dětem pánovým jako v *Rr* a *Rs*. U řeky uviděl starší chlapec sloup, vylezl naň i spatřil cárství. Tam neměli cáře; udělán křišťálový most do města, kdo první vejde, bude cářem. A tak stal se starší hoch cářem. Mladší se probudil, až když starší bratr byl již odešel. Vylezl na týž sloup, spatřil totéž cárství; najal si tam chatu, začal obchodovati a shromažďovati zlato, které vyplivoval. Koupil si palác, poslal ženu, aby mu namluvila carovu dceru. Dal ho cář přivésti a poznal v něm bratra. Soud nad zrádnou matkou, jakož i motiv o nevěrné ženě mladšího bratra odpadl.

---

*) И. А. Худяковъ Великорусскія сказки 1860 I str. 105 sl. č. 26.

**) Д. Н. Садовниковъ Сказки и преданія Самарскаго Кра. str. 108 sl. č. 22.

***) И. А. Худяковъ op. c. 103 sl. č. 25.

Ruským prostřednictvím pronikla pohádka tato k Laponcům*) (*Lp*). Počátek této verse jest odchylný: Muž mířil v lese na ptáka, ale nestřelil ho, když mu pták slíbil dáti dobrou radu. Řekl mu, aby šel ke kupci do služby, mzdu pak ať spustí na potok po prkénku; když prkénko s penězi poplyne zpět, smí si je vzíti, jinak ne. To se pak stalo až po třetí. — To jest motiv známý z jiných pohádek ruských a též jiných, jen poněkud změněn. Obyčejně zkouší sluha sám, je-li mzda jím vysloužena spravedlivě, tím že ji hodí do studně; vyplave-li, sloužil spravedlivě.**) Za tuto mzdu koupil chuďas zvláštního ptáka, jak v pohádce připomenuté kupuje se obyčejně kocour. Zanesl pak ptáka toho domů; uzavřel ho do sklepa, i denně chodil ho krmit. Pták snášel mu zlatá vejce a jich prodejem člověk velice zbohatl, vystavěl si dům, zavedl si obchod i jal se vyjížděti na vlastní lodi na obchodní cesty. Se ženou jeho spřátelil se jakýsi pán, dal si ukázati od ní ptáka, když uslyšel, jak tak rychle zbohatli. Spatřil na zobáku nápis »Kdo sní mou hlavu, bude císařem, a kdo sní moje pravé křídlo, bude kašlati peníze«. Přemluvil ženu, aby spolu snědli ptáka, když poukázal na čarovnou moc pravého křídla ptákova. Synové ženini vrátili se v poledne hladoví domů, nalezli na míse v komoře upečeného ptáka, nejstarší snědl hlavu, druhý pravé křídlo. Pán přednesl věc tu, když o ní zvěděl, soudu, a chlapci byli odsouzeni. Soudce ustanovil, aby byl žaludek chlapců rozkuchán a hlava i pravé křídlo ptačí vyňaty. Rozsudek měl se okamžitě vykonati, ale popravčí chlapce propustil a odjinud dostal poloshnilou hlavu i křídlo ptačí. Chlapci přišli na útěku k velké řece, za kterou se rozléhalo velké město. Tam právě volili nového císaře. Byli převezeni za vykašlaný zlaťák, nejstarší nastolen za císaře, když samy od sebe všecky svíčky v kostele při jeho vkročení se rozsvítily. Císař vzal mladšího bratra za radního, poslal pro otce svého i popravčího, který jim zachránil život, a udělal ho soudcem. Pána a zlou matku dal zabiti, také nespravedlivého soudce potrestal smrtí.

---

*) Lapiske eventyr og folkesagn ved J. Qvigstadt og G. Sandberg. Kristiania 1887, str. 48 sl. č. 13. P. prof. dr. A. Kraus mně text laskavě přeložil.

**) Аѳанасьевъ op. c. II. str. 52 sl, 223. Романовъ Бѣлорусс. Сб. III. 222. А. Котляревскій Сочиненія II., 51. Сборникъ за нар. умотвор. XIV., odd. 3, str. 117. V jiných severských pohádkách hodí se jinak nabyté peníze do vody a vzat jest pouze peníz vynořivší se na povrch, jakož peníz počestný, záruka štěstí. Clouston Popular Tales and Fictions II, 66 sl. 68.

V jiné řadě versí ruských, západních i východních nenalézáme motiv o nevěrné matce, ukládající z návodu milencova o život svých synů, než vyvinutý motiv o nevěrné ženě, milence zbavující muže, ženicha jeho talismanu a sobě jej přivlastňující.

Sem patří předně, začínáme-li opět od jihozápadu, verse z Chersonské gub.*) *(Rmch)*: Člověk chytil kachnu, na kteréž byly obvyklé nápisy na hlavě »Kdo hlavu sní, bude císařem«, na prsou »Kdo srdce sní bude plivati dukáty«; nesl ji pak na prodej, neboť nevěděl nic o těch nápisech neuměje čísti. Koupil kachnu pán, který ho ve čtverospřeži dohonil. Pán dal kuchaři upraviti kachnu, přísně mu poručiv, aby nikomu ničeho nedával z ní okoušeti, jmenovitě ne hlavu a srdce. Pán ten měl dva chlapce se svou milenkou. Starší chlapec otevřel almaru, do které byl kuchař kachnu uschoval, prečetl nápisy, snědl hlavu a srdce přinesl mladšímu bratrovi. Odchylně tedy od jiných versí snědli chlapci vědomě určité části, hlavu a srdce ptačí. Utekli. Starší přišel do města, kde právě zemřel cář, byl zvolen za cáře, ale jakým způsobem, se nevypravuje. Mladší dříve, než se sešel se zrádnou dívkou, okusil moc bílých, černých a červených jahod v lese: po prvních udělal se překrásným jinochem, po druhých rohatým koněm, po třetích starcem. Z toho lesa přišel do téhož města, kde panoval jeho bratr Usadil se v něm, naplil hodně dukátů a udělal se kupcem. Jahody bílé prodal cařici, ženě bratrově a dal se pak s ní do hry v karty; byl od ní opit i zbaven svého talismanu. Vymstil se jí za to černými jahodami, »koně« zavedl do lesa, uvázal ke stromu a ukrutně zbil. Cařice žalovala na něho u cáře, kupec měl býti pověšen. Bratří se pak poznali a cařice sama byla pověšena. Jest tu tedy důležitá změna ta: že žena oklamavší člověka o jeho talisman jest manželkou jeho bratra, ztrestána pak stejně, jako namnoze svůdkyně bratrova, cářovi úplně cizí.

Ve versi z Černigovské gub.**) *(Rmč)* koupil chuďas v městě husu, která mu na sobotu velikonoční snesla zlaté vejce (pod. *Cb*, *Ra*^{2}). S tímto vzácným vejcem šel do kostela, aby se s knězem »pochrystosal«. Koupí vejce to v kostele jakýsi pán, zaplativ za ně 100 rublů. Husa mu pak snesla ještě mnoho vajec a tak jich prodejem záhy zbohatl, že vzbudil závist bohatého bratra. Ten ji koupil a vzal si také jeho dva syny na vychování. Když si husu přinesl domů a ji prohlédl, spatřil nápis pod pravým křídlem »Kdo toto křídlo sní, bude cářem«, pod levým »Kdo toto křídlo sní, budе plivati groše«. Mezi tím co boháč se ženou svou byli v kostele, snědli chlapci po křidélku husím. Chlapci utekli, přišli do cizí země, kde právě volili cáře: Kdo vejde do kostela jedněmi dveřmi a vyjde druhými, a před kterým se dvéře samy zavírají, ten bude cářem. Mladší šel dále do světa, když se takto starší jeho bratr stal cářem. Přišel do země, kde carská dcera ženichy v kartách obehrávala. O talisman ho neoklamala, jen vyhodila ho do žumpy, když ho prohlížela ve spaní a viděla, že neměl peněz. Žumpa měla otvor do moře. Tímto otvorem vylezl do moře, vyplul, dostal se do lesa, v tom nalezl jablka, po kterých člověku vyrostla zvířecí srst a rohy, a jiná menší, po kterých se stal člověk ještě krásnějším. Cář slíbil dceru svou tomu, kdo ji vyléčí. A tak se stal náš rek zetěm cárským.

---

*) В. Н. Ястребовъ: Матеріалы по этнографіи новороссійскаго края елисаветгр. и александр. у. Херсонской губ. Лѣтопись истор.-филолог.общ новоросс. унив. III. str. 206 sl. č. 16.

**) Б. Д. Гринченко Этнографическіе матеріалы, собранные въ Черниговской и сосѣднихъ съ ней губерніяхъ II, 1897. Sr. 247 sl. č. 183 »Про гусочку, що несла золоти яйца«.

Pohádku naši vypravují také Lotyšové a zapsány jsou u nich dvě verse, z nichž první připomíná částečně redakci jihovýchodní*) (L^1): i v této totiž muž odešel do světa, když zbohatl prodejem zlatých i stříbrných vajec, za účelem ovšem zvláštním, aby se totiž učil způsobům. Připomíná pak tuto redakci ještě tím, že dostal od jakéhosi starce, když naříkaje na svou bídu, šel lesem, ale ne jednu, než dvě kachny, jedna nesla zlatá, druhá stříbrná vejce. Motiv o nevěrné matce odpadl. Kněz, jehož dohledu byl svěřil svůj dům, přečetl nápisy na zobácích obou kachen: na jednom »Kdo kachnu tu sní, bude císařem«, na druhém »Kdo kachnu tu sní, bude králem«. Chlapci hospodářovi žádali kuchaře, aby jim dal něco okusit, i dostali po hlavičce. Kuchař řekl paní a dětem, že kněz chce, aby chlapcům sťal hlavy. Chlapci utekli. Když se vrátil pán, uspořádal ples. Přišli naň také dva mužové převlečení za chudé a přihlásili se u kuchaře, že umějí vypravovati historky. Vyšlo na jevo, že to byli synové pánovi, že první byl císařem, druhý králem, a jak kněz se zrádně zachoval. Jak se hoši dostali k těmto hodnostem, nevypravuje se.

Druhá verse**) (L^2) jest bližší redakci západní, ale také svérázná. Chlapci chuďasovi chytili jednou sami na cestě do školy holoubka a přečetli na hlavičce jeho nápis »Kdo sní jeho játra, stane se kupcem; kdo sní plíce, stane se králem«. Otec prodal holoubka na trhu, kupec dal ho matce těchto hochů upéci. Chlapci utekli, neboť je otec sám zbil, že snědli ony kousky z holoubka. Chlapec druhý přišel do místa, kde se volil král: králem bude, kdo najednou zhasí v kostele všecky svíčky. První přišel do města, kde bylo třeba kupce. Když zbohatl, sešel se s vyšší společností, seznámil se s dcerkami generálovými a měl si konečně jednu z nich vzíti. Jelikož ale odpíral, daly mu čarovné jablko a změnily ho takto ve psa. Kupec našel také jablko, po kterém se proměnil v kozla, a jiné jablko, po kterém nabyl opět lidské podoby. Tím prostředkem vymstil se na dcerkách generalových.

---

*) M. Dowojna Sylwestrowicz Podania żmujdzkie I, str. 166 sl. »Córka szewcka«.

**) ib. I, str. 85 sl. »Gołąbek z literami«.

V běloruské versi za Smolenské gub.*) (*Rsm*) prodal sedlák pár vajec snesených jeho slepicí, na kterých jest nápis, že tomu, kdo kuřata z těchto vajec vylíhnutá sní, bude se objevovati ve spaní 100 zlatníků pod poduškou. Sedlákovi svěřil kupec vejce, aby z nich vychoval kuřata. Když kuřata vyrostla, vystrojena hostina, při té měla se ona kuřata podati upečená; od nich ale scházely nejdůležitější částky, křídla a nožky. Snědl je jediný syn sedlákův. Utekl před zlostí otcovou, usadil se v daleké vesnici u jedné vdovy a dlouho neměl tušení o svém daru. Dověděl se o něm, až když se odstěhoval do města od své pěstounky. Slyšel o cárské princezně, která chce za muže jen, kdo ji v komnatě zamoří penězi, a po každé, jak po komnatě přejde, 25 rublů vyjme. Vyhověl tomu, ale byl oklamán. Ve versi té připomíná se zvláštní drobnůstka z jiných versí neznámá: když totiž snědl křídla a nohy dvou kuřat, vyrostla mu pod bradou maličká kůstka. Tuto kůstku mu vzala zrádná nevěsta. Zrazený ženich pomáhá si, jako obyčejně v pohádce o zrádné milence, zázračnými předměty, o které vadící se bratry oklamal; byly to měšec-samotřes, čapka-nevidimka a bič, který jedním úderem přeměnil dívku v kobylu a druhým jí vrátil dívčí podobu. Pod. jako v Ra^1. Byl ovšem i o tyto předměty obelstěn, jako obyčejně ženichové v této látce. Pomohl si potom jablky, po kterých vzrostou rohy na čele, a jinými drobnými, po kterých rohy spadnou. Když odejmul roh nevěrné nevěstě, obrátil ji oním bičem v kobylu a nasadiv si čapku-nevidimku, utekl. Cář zavedl kobylu do své konírny a rozhlásil, že kdo najde jeho ztracenou dceru, dostane ji za ženu a celou říši jeho věnem. Tak se tedy rek stal zetěm cárským.

V podobné celkem versi vypravované v gub. Vologodské **) (*Rv*) vystupují oba dva jinoši, ale ne synkové chudí jak obyčejně, než synkové cárští. Jich otec koupil od sedláka ptáka, pod jehož křídly bylo napsáno »Kdo mou hlavu sní, bude plivati dukáty; kdo srdce moje sní, bude vše věděti«. Snědli je synkové jak obyčejně, když se ze školy vrátili domů. Cář přikázal, aby byli zabiti a upečeni. Chlapec, který snědl srdce, o úkladech těch věděl a tak utekli. První chlapec, který snědl hlavu, zapadl do rukou vnučky čarodějnické, znamenité karbanice. Vyhnán, přišel ke dvěma čertíkům vadícím se o měšec samotřes a o koberec-samolet. Také o tyto byl obelstěn, na koberci letěl s milenkou nad mořem, spustil se na malý pustý ostrov a na tomto byl zanechán. Ráno slyšel tři holuby na keři si povídati: kdo by zlomil větévku s keře toho, udělal by přes moře most kalinový; z druhé větévky udělal by trojku koní i s kočím a skleněný kočár a z třetí zlatou uzdu, kterou promění dívku v kobylu. Potrestal tak dívku, až se ze všeho vyznala a vše mu vrátila. Osudy druhého chlapce nevypravují se.

Verse v Nižegorodské gub. zapsaná ***) (*Rng*) odchyluje se od této skupiny, neboť nevypravuje ničeho o nevěrné zrádné milence ani ovšem o nevěrné matce. Jest to verse asi dosti starobylá, neboť hoši střílejí podle ní na ptáky ještě z luku. Hoši živili se lovem ptáků, neboť ovdovělá jich matka přišla o všecko své jmění. Chlapci chytili jednou v lese překrásného ptáčka a strčili ho doma do klece. Zlaté vejce, kteréž jim ptáček hned druhý den snesl, draze prodali a nakoupili si za to nový, pěkný oblek. Tím vzbudili všeobecnou pozornost, též učitele svého Tento odběhl ihned ze školy, když slyšel, odkud chlapci mají své nové šaty, podívat se na ptáčka. Pod křídlem ptáčkovým spatřil nápis »Kdo sní hlavu, bude cářem; kdo droby, bude kašlati zlato«. Přemluvil matku chlapců, že mu ptáčka prodala za 100 rublů, a dal ho ihned kuchařce upéci. Když chlapci přišli domů a zvěděli, co se s ptáčkem (kachnou) stalo, zaplakali, chtěli ale ji okusiti, a tak snědl starší hlavu, mladší droby. Utekli, ale učitel je chytil, ukrutně sbil, zavřel do stodoly i pohrozil, že je do večera na kousky rozseká. To jest nový detail, odjinud nepovědomý. Chlapci zlatem vykašlaným podplatili strážníka, byli jím osvobozeni a utekli do lesa. Ráno šel dříve starší bratr hledat potravy v blízké nějaké osadě a označil mladšímu bratru spícímu ještě cestu, kterou se dal. Přišel do velkého města, ve kterém se právě volil cář. Cářem bude, nad kterým samy od sebe se rozsvítí svíčky na svaté bráně, když jí projde. Třikráte se to opakovalo nad chlapcem a tak byl ihned nastolen. — Mladší když se probudil, dostal se po naznačené cestě do města, zvěděl, že bratr jeho stal se cářem, šel k němu, i byl od něho ihned učiněn důstojníkem. Poslali pak pro svou matku. Tím ale pohádka nekončí, než vypravuje se ještě, jak i mladší se stal králem. Osvobodil tři královské princezny za sebou od draků, devítihlavého, šestihlavého a tříhlavého, s nejmladší a nejkrásnější se oženil. To se vypravuje velmi prostě, i obvyklý motiv o zrádném sluhovi, kočím vypadl.

---

*) В. Н. Добровольскій Смоленскій Этнографическій сборникъ I, 1891 str. 561 sl. č. 27.

**) Н. А. Иваницкій Матеріалы по Этнографіи Вологодской губ. str. 166 sl. č. 2.

***) И. А. Худяковъ op. c. III, 1862, č. 119, str. 154 sl. Přepis pohádky této opatřil mi se zvláštní laskavostí pan S. O. Dolgov, kustos Rumjancov. Musea v Moskvě.

Pohádka naše hojně est rozšířena na východě u Arabů, Indů a pronikla také k tatarským kmenům jihosibířským.

Pojata byla do starého persko-tureckého sborníka Tuti-Nameh*) (*TN*), který se zakládá na předloze indické. Vypravuje se tu v redakci shodné s versemi, kteréž byly zapsány v jihovýchodních krajích.

Zbožný poustevník koupil v městě překrásného ptáka jménem Heftreng (sedm barev). Ptáček mu přinášel po smaragdu, a jich prodejem poustevník v krátké době zbohatl. Když zbohatl, vydal se na pouť do Mekky a ptáka doporučil péči ženině, neboť byl podkladem jich štěstí. Ale žena zamilovala se do kupce a začala za ním choditi, také mladík ji denně navštěvoval. Slyšel o tom ptákovi. slyšel také od moudrého přítele — nečetl tedy nápis na hlavě neb na křídlech ptačích — že ten, kdo sní hlavu tohoto ptáka, stane se králem neb aspoň vezirem. Žena svolila, že ptáka proň upeče. Malý synek ale, který měl ptáka velmi rád, dal se do hořkého pláče a upokojil se teprve, když snědl hlavu tohoto ptáka. Chůva pak s ním utekla, když milenec panin žádal hlavu chlapcovu. Usadila se s ním v residenci královské. Když chlapec Ferid dorostl, vyjel si jednou na lov kolem královského harému, spatřil dceru královu, i oba horoucně se zamilovali. Dostal ji, když vyplnil podmínku otcovu, zabil draka, který hubil koně královy, co by ale nebyl svedl, kdyby nebyl snědl hlavu ptáka Haftrenga. Stal se pak králem, poslal pro své rodiče i pro kupce, milence matčina. Soud nad nevěrnou matkou odpadl. Verse pojatá do této sbírky jest, jak patrno, méně dokonalá.

---

*) Tuti-Nameh, Das Papageienbuch. Übersetzt von Georg Rosen. II 1858. str. 291 sl.

Osud jednoho jenom chlapce vypravuje verse novoaramejská*) (*Nar*):

Syn chudé ženy zbohatl prodejem drahocenných vajec, které nalezl v lese v hnízdě ptačím, a která mu potom snášel pták doma, když si ho byl chytil. Žid, kterému prodával vejce, začal choditi za jeho matkou a vymohl na ní, že měl pták proň býti připraven k jídlu. Když se připravoval, přišel právě hoch domů a spolkl srdce ptačí. O nějakém nápise se nedočítáme. Hoch utekl, když žid naléhal na jeho matku, aby ho zabila, a přišel do města, kde se vyvolávalo »zítra bude seděti dcera u okna! kdo ji chce viděti, ať zaplatí 500 piastrů; kdo ji chce navštíviti, ať zaplatí 1000 piastrů.« Mladík tam počal choditi, byl ale oklamán a ošizen od princezky, která poznala, odkud pochází jeho bohatství. Mladík pomocí jistého starce přinutil pak princezku, že srdce zase zvrátila.

Dokonalejší jest verse arabská z Mosulu**) (*Arm*).

Chuďas zbohatl prodejem vajec — drahokamů a vydal se na pouť. Žena jeho ucházela se o přízeň žida, který od nich kupoval tato vejce, a slíbila mu také, že ptáka toho proň upraví k večeři. O nějakém nápise není zmínky a nedovídáme se, proč žid chtěl právě — toho ptáka sníst. Chlapci vyprosili si na služce hlavu a srdce ptačí, utekli pak, když slyšeli od služky, jaký rozkaz vydala jich matka, že mají hlava i srdce ptačí býti vyňaty jim z břicha. Přišli až do Stambulu, právě když volili nového císaře: císařem bude, na čí hlavu sedne puštěný pták. A tak se stal chlapec, který snědl hlavu ptačí císařem Stambulským. Bratr jeho pak, který snědl srdce ptačí, nalézal denně pod hlavou 500 grošů. Žid s milenkou svou stihal oba chlapce a přišel až do Stambulu. Mladý císař dal si je předvolati, vyslýchal je a odsoudil je. Mezitím vrátil se také jich otec z pouti, a když nikoho doma nenašel, táhl do světa hledat ženu a syny. Přišel až do Stambula; tam mladý císař ho potkal, dal si ho přivésti do paláce, a poznali se. Vypravuje se dále ještě, jak oba mladí mužové, mladý císař a jeho bratr hledali a našli sobě ženy.

---

*) Mark. Lidzbarski, Geschichten und Lieder aus neuaramäischen Handschriften. Str. 253 sl. č. 16.

**) A. Socin. Der arabische Dialect von Mosul und Märdin. Zeitschrift der deutschen morgenländ. Gesellschaft XXXVI, 1882 str. 238 sl.

To ale již s naší látkou nesouvisí, ani s látkou o nevěrné ženě, která se tak hojnou měrou spojila s látkou naší, a můžeme to tedy pominouti.

Čistě beze všech postranních přídavků z jiných látek, zapsána byla pohádka naše u Berberů*) (*Ber*): Také v této odešel člověk na pouť a zanechal ženu s dvěma hochy, když byl zbohatl prodejem rubínů, které se nalézaly denně v kleci vzácného ptáka. Pták má býti upečen pro žida, kterému nosila žena denně rubíny na prodej. Hoši, když se vrátili z mešity, snědli jeden hlavu, druhý srdce ptačí. Starší stal se králem, když ho jednou našli spícího u vchodu brány lidé, jimž byl král zemřel. Když se jich otec vrátil domů, našel dům v majetku židově, ženu svou, jako ženu židovu, obrácenou na židovskou víru. Byla pak upálena. Soud nad zrádnou matkou před trůnem syna jejího nebyl tudíž vykonán.

Podobně se vypravuje také u Šluh z Tazervaltu**) (*Št*). Počátek jest týž téměř. Starší chlapec přišel k městu, kde se měl voliti král: králem bude, koho nejdříve najdou u brány, až ji z rána otevrou. Osudy mladšího vypravují se poněkud změněny pod vlivem jiné látky o strupatém vyvolenci nejmladší princezny a zetích královských, vyslaných pro lék pro chorého krále. Mladší má na pomoc zvláště čarovný prsten, který dostal také z hlavy ptákovy. Princezky volí si ženicha tak, že hodí jablkem po tom, kdo se jim zalíbí. Nejmladší princezna vyvolila si právě tohoto mladíka, »strupatého«. Král onemocní, zeťové jsou vysláni pro mléko lví, pak vodu vytryskující mezi dvěma skalami, otvírajícími se jednou do roka, na konec pro jablko ze zahrady jisté ženské bytosti za 7 moři. Nejmladšímu pomáhají duchové, zjevující se, když otočí svůj kouzelný prsten. Švakrům svým pomáhá, ale vyžaduje si na nich poprvé jablka, která dostali od nevěst, po druhé jich ušní lalůčky a na konec špičky jich malíků. Reka Hammeda vyhledá pak ona žena, u které se byl zapsal. Hammed tajně opustí město a porazí vojsko nepřátelské. Vše pak vyšlo na jevo, zrádní zeťové sťati. Konečně se sešli s otcem, zrádná matka těžce potrestána, spolu se židem upálena.

Jinde byl opět připojen motiv o nevěrné ženě, milence. Tak v arabské versi z Egypta***) (*Areg*). Počíná celkem stejně, různí se hlavně tím, že vypravuje o jednom jenom synovi. Žena, matka není v hříšném poměru se židem, upeče mu slepici, když ji žid za ni nabízí skřínku plnou peněz. Chlapec utekl, když slyšel hrozbu židovu. Chlapec přišel k městu, ve kterém bylo na bráně paláce královského pověšeno 39 hlav, vesměs nešťastných uchazečů o ruku princezky královské. Dostane ji jen ten, kdo nad ní zvítězí, ji přemůže. Našemu rekovi bylo by se málem podařilo, kdyby ho nebyli lékaři prohlédli, a talisman jeho, žaludek slepičí z jeho prsou nebyli vyňali. Na svém útěku přišel rek k třem lidem vadícím se o koberec-samolet, hrnec jídlo podávající a o ruční mlýnek sypající peníze. Ale také o tyto věci jest od princezny ošizen. Zvítězí teprve, když se k ní vrátí se žlutými datlemi způsobujícími rohy na hlavě, a červenými datlemi zahánějícími rohy. Uzdravil ji, dostal ji za ženu a byl jmenován vezírem královským. Že by se mu byl vrátil také žaludek slepičí, nevypravuje se.

---

*) R. Basset Contes populaires berbères 1887 str. 75 sl. č. 36. »L'oiseau merveilleux et le juif.«

**) H. Stumme Märchen der Schluh von Tazerwalt str. 119 sl. č. 15.

***) G. Spitta Bey Contes arabes modernes str. 112 sl. č. 9. »Histoire du musicien ambulant et de son fils.«

Obšírná a všelikými doplňky z jiných látek rozmnožena jest verse tunisská.*) *(Tun)* Vypravuje se více méně stejně, že chudý rybář zbohatl prodejem smaragdových vajec a pak se dal na pouť. Na rozdíl od obyčejných versí dostal tu rybář výměnou za ryby od jakéhosi chlapce dva ptáky, samce a samičku. Žid, se kterým žena měla poměr, znal ty ptáky; odkud, nevíme, o nápisech nic se nevypravuje. Chlapci, když se navrátili ze školy, dostali od služky: Muhammed obě srdce, Ali oba žaludky, utekli pak spolu se služkou. Na křižovatce se rozešli. Ali přišel do města a ubytoval se v domě jisté stařeny. Ráno nalézal pod hlavou měšec dukátů. Jednou koupil na trhu mezka ale bez uzdy. Když si ho přivedl domů, uvázal ho, ale ráno když se podíval, mezka nikdež nebylo. Šel zase na trh a našel téhož mezka u téhož prodavače. Tentokráte koupil ho ale na radu cizího člověka spolu s uzdou. Druhý den vyjel si Ali na tomto mezku za město. Když se vrátil, sestoupil před branou městskou a na radu jistého člověka, vyňal mezkovi uzdu z huby a dal ji tomuto muži. V tom stála tu místo mezka žena a ta zvolala na onoho muže, aby Aliho svázal a do jejího zámku přitáhl. Jest tu patrně reminiscence z látky o čarodějníku a jeho učedlníku. Zlá žena mění nyní Aliho v různá zvířata. Pomocí jistého ptáka, vlastně letitého muže-čarodějníka nabude Ali opět lidské podoby a od tohoto jest poučen, jak zkrotí ženu-mezka, a tak umučí, až mu slíbí, že mu nic neudělá a stane se věřící. Druhý bratr, Muhammed přišel se služkou do jiného města a stal se sultánem, když uměl mluviti jazykem ptačím a rozsouditi spor ptáků. V témže městě žil také Ali se svou ženou, která ale před lidmi byla mezkem a jen v uzavřeném pokoji byla ženou. Sultán poznal v něm svého bratra a udělal ho svým vezírem. — Otec obou, když se vrátil domů, našel vše změněno, žena jeho stala se židovkou, vše pak před ním zapírala, o ničem nechtěla věděti. Spor přednesen před soud krále spravedlností svou proslulého, před jich syna Muhammeda. Žena, matka vše tvrdošíjně zapírala a byla odsouzena k smrti upálením. Srv. *Arm.*

Pohádka naše vypravuje se také ve Východní Indii. Verse podobná předešlým, ale rozšířená pod vlivem jiných látek zapsána byla v Kašmíru**) *(Ind¹)*: Zbohatlý kupec koupil svým synům krásného ptáka, který v kleci nesl jakýsi rolník. Pták tento snesl vejce, které měnilo všecko ve stříbro, čehokoliv se dotýkalo. Vejce toto koupil jiný člověk, který zpozoroval moc tohoto vejce. Jednou ho navštívil poustevník, který ho poučil, jakou sílu má pták, který snesl toto vejce. Kdokoliv sní jeho hlavu, stane se nejbohatším králem na světě; hlava zůstane v prsou jeho, a když ráno vstane, nalezne tisíc zlaťáků pod sebou; a bude také rozuměti řeči ptáků a zvířat. Také prsa tohoto ptáka mají zvláštní sílu; kdokoliv je sní, stane se králem, ale již ne tak velikým. Muž tedy se stará vší mocí, aby dostal zázračného ptáka. Když kupec o prodeji nechtěl ani slyšeti, hleděl se ho domoci prostřednictvím ženy kupcovy. Pomocí moudré ženy dosáhl, že kupec šel na cesty, byl od ženy pozván a k hodům zázračný pták připraven. Právě v té době, kdy už všecka jídla byla připravena pro hosta, rovněž tento pták, vrátili se hladoví domů ze školy oba synové Saiyid a Said. Matka je poslala do jídelny, ať tam okusí dle libosti z jídel připravených mimo krásného ptáka a několik jídel pro očekávaného hosta zvláště upravených. Pojedli ze všech jídel a také z krásného ptáka, a sice snědl Saiyid hlavu, a Said prsa. Strachujíce se pak matky, jelikož jednali proti jejímu příkazu, utekli. Na křižovatce se rozešli. Saiyid, který snědl hlavu ptačí, cítil v sobě sílu a smělost, a dal se cestou, od které zrazoval nápis na velkém kameni »Nedávej se touto cestou, neboť budeš toho litovati«. Said ale bál se, že by na té cestě brzy propadl smrti. Nicméně byly také jeho cesty krušné. Vstoupil do služeb k velkému kupci, loď, na které plul po moři, ztroskotala se a on sám sotva zachránil svůj život na pustém ostrově, jinou pak lodí byl šťastně přijat a dovezen na pevninu. Said přišel tam až k městu, kde se volil král. Ustanoveno, že králem bude, kdo nejdříve přijde k zavřené bráně městské. Byl to Said.

---

*) Hans Stumme Tunisische Märchen und Gedichte 1893, str. 93 sl.

**) Folk-Tales of Kashmir. By the Rev. J. Hinton Knowles. Second edition. London 1893, str. 75 sl. »Saiyid and Said«.

Starší bratr Saiyid, nashromáždil na cestě nesmírné bohatství, neboť každé ráno nalézal tisíc zlaťáků na svém loži. Přišel konečně k nádhernému zámku, ve kterém žila krasavice, kterou mohl viděti jen kdo zaplatil tisíc stříbrňáků. Saiyid může navštěvovati ji denně, ale denně musí platiti toto vstupné, a až mu dojdou peníze, bude zabit. Krasavice objevila, odkud milenec její má tolik peněz, neboť byla kouzelnicí, a zbavila ho hlavy zlatého ptáka stejně, jako její západní družky; nezabila ho ale, když více nemohl platiti za návštěvy, než propustila ho milosrdně. Stejně pak jak v mnohých západních versích, tak i zde přišel rek na muže vadící se o zázračné věci, o sedadlo přenášející jako jinde o koberec-samolet, o stoleček-prostři se, o mast na oči mající tutéž moc jako čapka-nevidimka a o starý šat se čtyrmi kapsami, stále plnými peněz a drahokamů. Oklamav je o všecky tyto předměty, vrátil se s nimi ke své milence. Byl ale opět od ní obelstěn a zanechán na pustém ostrově. Tam zaslechl jednou, co si povídali tři ptáci o stromech, na kterých seděli: korou se stromu prvního vyléčí se bolení hlavy; korou se stromu druhého promění se každý člověk, který k ní přivoní, v osla, a korou třetího stromu promění se zvíře v člověka. Saiyid udělal dle slov těchto ptáků kule z těchto roztlučených kor, i byl pak od velkého ptáka odnesen až k slavnému městu. Tam onemocněla těžce princezna královská a nikdo ji nemohl vyléčiti, až konečně král vydal prohlášení, že kdo dceru jeho vyléčí, dostane ji za ženu a půl království. Saiyid to provedl a stal se takto zetěm královým i králem. Chtěl se nyní jen ještě vymstiti na zrádné své milence. Proměnil ji v oslici tak, že jí ve spaní přiložil k nosu kuli z oné roztlučené kůry. Oslici přihnal pak se všemi poklady milenčinými do své residence a po nějaké době vrátil jí lidskou podobu. Konečně se opět sešli oba bratři; posel Saiyidův našel Saida, a smluvili se, že přemohou a podrobí všecky krajiny mezi svými říšemi. O osudu jich otce a matky nic více se nevypravuje.

Verse z Kandjuru*) *(Ind²)* připomíná verse západní, ve kterých si mladík vezme dceru muže, který má zlatého ptáka, snášejícího drahocenná vejce. Král Annapâna onemocněv, odevzdal dceru svou Purohitovi a svěřil mu také syna svého Bahvannapânu. Jednou slyšel Purohita brahmana, jak řekl o kohoutkovi, který právě zakokrhal, že králem bude, kdo sní maso tohoto kohouta. Chytil ho, a poručil ženě své, aby mu ho uvařila. Odešel do paláce králova a mezi tím vrátil se ze školy Bahvannapâna hladov, spatřil kohouta v hrnci, uřízl mu hlavu a snědl ji. Parohita snědl ostatek, ale trápil se pochybnostmi, stane-li se nyní králem. Když pak zvěděl od brahmana, že králem bude ten, kdo snědl hlavu, hleděl zabiti hocha. Žena ale zvěděvši jeho úmysly, poslala hocha rychle pryč do jiné země k příbuzným. Rek na cestě pod stromem usnul. V té době zemřel král Râdshjâbhi a jím vymřel také rod královský. Bylo ustanoveno, že mrtvola králova se nesmí dříve pohřbiti, pokud není zvolen král jiný. Ministři a ostatní úřadníci královští vydali se na cestu hledat muže vynikajícího ctnostmi. Našli mladíka, poznali ke své radosti, že byl z rodu královského, a učinili ho svým králem. Tím se končí také tato pohádka.

S těmi versemi, vlastně ale více se západoasijskými než indskými souvisí verse zapsaná u Tatarů v jižní Sibíři.**) *(Tat.)* Chuďas koupil na trhu husu, ale ne za své peníze, než za summu, kterou dostal od boháče. Husa mu snášela drahokamy místo vajec a on prodával je boháči. Když takto zbohatl, vydal se za zbožím do jiného města. Žena jeho zamilovala se do nějakého mladíka, a ten ji denně navštěvoval. Prohlížel jednou husu a nalezl na ní nápis »Kdo hlavu této husy sní, bude panovníkem; kdo srdce i žaludek její sní, bude vezírem«. Žena uvařila husu pro svého milence. Šla pro vodu, na cestě potkala hladové své syny, řekla jim, aby nejedli husu, která se v kotle vaří. Starší snědl hlavu, mladší srdce a žaludek této husy. Pacholek, který je měl na rozkaz jich matky zabiti, zavřel je do skřínky a pustil je na vodu. Jeví se tu patrně vliv látky o zlatohlavých synech závistivou tchýní, sestrou jich matky vysazených na vodu. Stařec skřínku vylovil, chlapce živil a posílal do školy. Po nějaké době zemřel panovník tohoto města. Panovníkem bude, na čí hlavu si sedne puštěný pták. Vybrán byl starší chlapec. Pak pustili opět ptáka, a ten se spustil na mladšího chlapce po třikráte. Udělali tedy mladšího chlapce vezírem. — Kupec vrátil se po delší době domů, a když slyšel od ženy, že děti jeho zemřely, odešel opět s velikým nářkem za obchodem. Přišel do města, kde syn jeho panoval. Poznali se, matka, milenec její a mulla, který četl prý modlitby nad nebožtíky-syny, byli pověšeni bez dalšího výslechu.

---

*) A. Schiefner Indische Erzählungen. Bulletin de l'Academie Impériale des Sciences de Saint-Pétersbourg XXI, 1876, str. 434 sl.

**) W. Radloff Proben der Volksliteratur der türkischen Stämme Süd-Sibiriens. IV, 1872, str. 476 sl.

Jiné verse indické se poněkud odchylují. Chlapci odcházejí do světa před svou krutou macechou, a později se dovídají o ptácích, kteří mají tutéž moc, jako zlatý ptáček, kachna, slepice a j. ve versích, které jsme dosud poznali.

Tak vypravuje předně následující pohádka z Kašmíra*) *(Ind.*[3])

Bratři, princové královští sestoupili pod velkým stromem, aby si odpočali. V tom přiletěli špaček a papoušek ke stromu, začali se hádati, komu přináleží lepší místo, i vykládati své přednosti. Špaček dokazuje, že jemu patří přední místo, neboť ten kdo ho sní, stane se prvním ministrem. Papoušek volá naň, aby mu udělal místo, neboť kdo ho sní, stane se králem. Když to bratři slyšeli, ihned je zastřelili. Starší snědl papouška, mladší špačka. Sotva ujeli kousek cesty, pohřešoval starší bič a mladší se proň vrátil ke stromu, pod kterým seděli. Drak ale prince zabil, neboť strom, v jehož stínu odpočívali, patřil jemu. Starší princ jel dále až přišel k městu, které bylo ve velkém rozechvění, neboť král zemřel, a nového krále ještě neměli; slon totiž, který tam vybíral krále, dosud nikoho nenaznačil tím, že by byl poklekl a pozdravil vyvolence. Teprve když tento princ vstoupil do města, poklekl před ním slon a pozdravil ho. Mladší princ ležel po celou tu dobu mrtev pod stromem, tak že král marně ho čekaje a hledaje, vzal si jiného ministra. Teprve kouzelník přinutil draka, že oživil prince, tím že mu vysušil jeho pramen. Princ vzal bratrův bič a sedl na koně svého, který se po celou dobu tam klidně pásl, a přijel na konec do nějakého města. Ubytoval se u stařeny, od které zvěděl, že jest v tomto království obr (râkšasa), který sní každý den po jinochu, koze a pšeničném koláči. Došla na stařenu řada dáti obru obvyklou oběť, musí sama umříti, neboť nemá jinocha, kterého by mohla obětovati. Princ se nabídl, že sám půjde k obrovi s kozou a pšeničným koláčem.**) Šťastně přemohl princ obra po krutém boji, uřízl mu hlavu, zavázal si ji do kapesníku jak vítězné znamení a unaven bojem lehl i usnul.

Vpletena tu tedy do pohádky látka o reku vítězi nad drakem. Stejně jak obyčejně v této látce jest rek zrazen od sluhy královského vyslaného podívat se k drakovi, aneb jak zde se vypravuje, poklízet jídelnu obrovu. Sluha hodil spícího prince do jámy, přikryl ho hlínou, vzal hlavu obrovu a ohlásil se u krále, žádaje jako vítěz nad drakem půl království a dceru královu za choť, jak to bylo slíbeno tomu, který obra přemůže a zabije. Král musel splniti slovo, ustanovil jen lhůtu jednoroční až do svatby. Princ byl vysvobozen od hrnčířů z jámy, zůstal pak u nich a učil se jich řemeslu, neboť neměl, čím by mohl dokázati, že on jest vítězem nad obrem. Byl to velice schopný učeň, a obrátil na sebe všeobecnou pozornost. Zrádný sluha královský přemýšlel jak by ho utratil, a když kupci pro úplné bezvětří byli zdržováni v přístavě a bylo od proroků řečeno, že teprve lidská oběť způsobí obrat v počasí, vymohl, že právě tento učeň-princ měl býti obětován. Vítr příznivý nastal a plachty prvního korábu napnuly se větrem, sotva se řízl do malíčku a první kapka krve vytekla. Kupci si mladíka velice zamilovali, domnívajíce se, že může poroučeti větrům. Připluli do jiného města a vešli tam za svými obchody. Princ zůstal u lodi na břehu. Tam ho shlédla dcera ministrova a byla jata takovou láskou k němu, že se až roznemohla. Ministr svolil k sňatku, ale mladí manželé musí hned odjeti po lodi, a ujednal, že bude princ při první příležitosti shozen do moře a dcera mu vrácena. Když byl princ shozen do moře, chytil se lana, které viselo z oken kabiny nevěstiny, vlezl po něm k ní a byl od ní uschován v její bedně. Kupci vrátili se s lodí a přivezli ministrovi dceru i s její bednou. Doma pustila princezka manžela svého z bedny, oblékla ho jako služku. Princ vypověděl jí svou historii a poznal z jejího vypravování, že jest bratr jeho právě králem v této zemi. Oba bratři se pak sešli i poznali. Mladší bratr stal se prvním ministrem, tchán jeho v jeho prospěch vzdal se své hodnosti.

---

*) Wide-awake Stories. A Collection of tales told by little children between sunset and sunrise, in the Panjab and Kashmir. By F. A. Steel and R. C. Temple. Bombay 1884, str. 138 sl. č. 16. »The two brothers«.

**) Motiv často se naskytující v indických pohádkách, srv. Wide-awake Stories, str. 396. Clouston Popular Tales and Fictions I. 150.

Téměř naprosto stejná jest jiná ještě verse z Kašmira*) (*Ind.*[4]) Poněkud jinak poznali vzácné ptáky: Oba bratři odpočívali pod stromem starší spal, mladší hlídal. Dva ptáci jménem Sudabror a Budabror seděli na blízkém stromě a povídali si. »Tam jsou dva zpěvní ptáci na tom stromě nad pramenem. Víš, jakého druhu jsou ti ptáci?« ptal se Sudabror. Odpověděl Budabror, jsou to velice divotvorní ptáci. Slyšel jsem, že kdokoliv sní maso jednoho, stane se králem, a kdokoliv sní maso druhého, stane se vezírem a nejbohatším člověkem na světě, neboť každé ráno nalezne na loži svém sedm drahokamů, jichž cena nemůže býti stanovena. — Drak kousl mladšího prince, který se vrátil pro bič bratrův pod strom, proto že zastřelil ptáky na jeho stromě. — Osudy mladšího bratra líčí se částečně jinak. Zapadl do domu loupežnického a spasil se odtud jenom pomocí dcery loupežníkovy, která se byla do něho zamilovala. Zachránil se princ s milenkou na lodi. S té shodil ho kupec, který se zamiloval do jeho nevěsty, ale ta ho šťastně zachránila. Přijeli s lodí do hlavního města země, ve kterém panoval starší bratr. Jinak se obě verse zcela shodují.

---

*) Knowles op. c. 166 sl. »The two brothers«.

Zcela podobně vypravuje ještě jedna verse východoindická*) (*Ind*[5]), blíže k *Ind*[3]. Na stromě, pod kterým odpočívali dva bratři, rozmlouvali ptáci, sameček a samička; sameček chlubil se, že kdo sní jeho hlavu, bude korunován za krále druhý den, a kdo s ní jeho játra, bude cestovati 12 let, ale pak bude velmi šťastný. Starší bratr šel na zítřek hledat něco k jídlu, přišel k bráně města, kterouž právě na úsvitě otevřeli, a jak vešel, chytili ho lidé ozbrojení za ramena, neboť královna byla rozkázala, aby byl k ní přiveden první muž, který z rána vejde do města. Zemřel král, aniž by byl zůstavil dědice, a astrologové dvorští prorokovali, že bude dědicem muž, který první na zítřek po smrti královĕ vejde do města a kterému posvátný slon shodí na šíji korunu z kvítí. Slon to skutečně učinil, když byl princ přiveden ke královně a celý dvůr shromážděn. A tak stal se starší bratr králem. Mladší bloudil, pak vstoupil do učení k hrnčířovi a znamenitě se vyučil, stejně tedy jako v *Ind.*[3] Pak odešel, aby hledal bratra; přišel k jedné stařeně, ubytoval se u ní, a dověděl se, že se musí tam přinášeti taková oběť jako v *Ind*[3], stejně se také zachoval. Nebyl ale zabit poslem, sluhou královským, než vrátil se k stařeně, když byl netvoru vyřízl jazyk a odtrhl ocas. Král vyhlásil, že dá dceru svou i polovici království tomu, kdo zabil netvora. Přihlásili se vozkové, kteří vezli netvoru denně vůz chleba a dva kozly. Přivezli mrtvolu netvorovu do paláce královského, ale král poznal jich šalbu. Přihlásil se princ, ke svatbě pozváni všickni sousední králové a mezi těmi byl také starší bratr. Ke konci vypravuje se ještě, že přitáhli oba bratři s velikým vojskem do říše otcovy, jak se poznali, vše vyšlo na jevo, macecha se vyznala ze svých hříchů a byla vyhnána.

Zcela příbuzná jest ještě verse Manipurská**) (*Ind*[6]) ve které princové Turi a Basanta odpočívají pod stromem, na kterém rozmlouvá párek papoušků. Turi bdí, mezi tím co bratr jeho spí a slyší, jak samička praví, že kdo ji sní, nejdříve zkusí mnoho zármutků, pak se ale stane velmi šťastným, a jak sameček potom se chlubí, že kdo ho sní, stane se králem. Turi zabije oba papoušky a peče je. Mezi tím ale usne, bratr Basanta bdí místo něho, a když dostane v noci velký hlad, sní samičku. Ráno pak sní Turi samečka. Hledajíce pak vodu, oba bratří se ztratí. Turi stane se králem a Basanta sejde se opět s bratrem po mnohých a dlouhých dobrodružstvích.

Zvláště zpracována a přeměněna byla pohádka naše v Bengalsku.***) (*Ind*[7]): Dva bratři jsou tu také pronásledováni jako v uvedených versích indických, na rozdíl pak jest starší bratr ženat, a nenávist mezi ženou synovou a macechou věkem mladší zvětšuje ještě nesvár rodinný. Otec rodiny koupil jednou od rybáře rybu obzvláště krásnou, vynikající neobvyklými vlastnostmi: kdokoliv ji sní, tomu padají drahokamy z úst, když se směje, a perle z očí, když pláče. Jest to motiv velice hojný v pohádkách všech národů, ač se vlastnost tato dostavuje obyčejně jinak, nikoliv od snědéné ryby. Starý otec dal rybu své snaše, aby ji upravila pouze pro něho. Tato ale zaslechla o vlastnostech ryby, jak je vylíčil rybář jejímu tchánovi, i rozhodla se, že ji upraví pro svého muže a jeho bratra, a pro tchána že uvaří chutně žábu. Brzy potom oba bratři a žena staršího spolu utekli postrašeni hrozbami macechy. Přišli do lesa, kde žena byla postižena bolestmi mateřskými a v krátce porodila chlapečka. Její muž Swet šel hledat ohně a pokrmu pro matku a dítě, hledal dlouho a marně. Najednou byl chycen slonem, skvostně vystrojeným a donesen do města do paláce královského. V tomto království volil se každý den král, neboť nalézal se každé ráno mrtev v pokoji královnině. Slon pak byl vysílán, aby přinášel nového krále. Swet bedlivě dával pozor, aby se nestal obětí, zpozoroval jak z nosu královnina vycházel hrozný had, a v čas tomuto hadu usekl hlavu. Tak spasil se Swet a stal se králem, zapomněl ale úplně, co v lese byl zanechal.

---

*) Revue des traditions populaires IV, 1889, str. 438 sl.

**) Znám bohužel jen stručný výtah v knize W A Cloustona: Populares Tales and Fictions I, 98 sl.

***) Folk Tales of Bengal. By the Rev. Lal Behari Day. London 1896, str. 93 sl. č. 5 »The story of Swet-Basanta«.

Mladší bratr jeho Basanta marně naň čekal, seděl na břehu řeky a hořce plakal. Po řece se plavil kupec, spatřil Basantu, vedle něho hromadu perel, a když zpozoroval, že perle padají z očí plačícího Basanty, chytil ho, a sebrav perle ujel s ním. Doma ho zavřel, a když poznal, že mu ještě padají drahokamy z úst, když se směje, všelijak ho mučil a lehtal, aby dělal střídavě perle a drahokamy. Nešťastná žena Swetova konečně usnula se svým novorozeňátkem v náručí. Dítě jí ale vzal Kotwal (ředitel policejní), když šel právě kolem, neboť byl to otec nešťastný, všecky děti mu zmíraly a právě pohřbíval dítě poslední. Položil mrtvé své dítě k nešťastné matce a své ženě přinesl dítě živé. Nešťastná žena chtěla se utopiti, když probudivši se nalezla dítě mrtvé, byla ale zachráněna od brahmana a přijata za dceru. Syn Kotwalův, vlastně její, vyrostl v silného, statného jinocha a zamiloval se do dcery brahmanovy. Chtěl se jí zmocniti násilím, ale když lezl na chlév brahmanův, slyšel jak dvě telata ve chlévě si vypravovala celý život jeho matky, otce a strýce. Hrůzou jat, vrátil se domů a vyjevil vše to králi, vlastnímu otci. Dcera brahmanova byla jako žena králova dosazena na příslušné místo, syn byl prohlášen za následníka a bratr Basanta byl osvobozen od kupce, který za trest byl za živa pohřben.

Poznali jsme takto všecky verse naší pohádky, sledovali jsme je od krajního západu až po krajní východ, i pokusíme se stanoviti užší příbuzenský svazek jednotlivých versí a též původ a vlast naší pohádky. Sestavíme si zcela stručně hlavní motivy její a ustanovíme, ve kterých versích a pokud jsou zachovány:

A: Ptáček chycen od chuďasa, po případě od synků chuďasových a přinesen domů. Tak v českých versích: *Čv, Čm*^{2}, *Čv*^{2}, (v *Čs* vletěl pták k chuďasovi do pokoje), ve versích německých: *Ns*, *Nh*, *Nt*, *Nm*, *Np;* dále v *Kaš*, *Kr*, *Hrv;* ve versích italských: *It*, *Itm*, *Ita*, v *Frb;* pod. v *Cf, Šp, Fm, M;* ve versích balkánských: *Srb*^{1}, *Srb*^{2}, *Rum*^{1}, *Bi, Bk, Ep;* ve versích ruských: *Rm*^{1}, *Rm*^{2}, *Rt, Ra*^{1}, *Rs, Rk, Rmch, Rng*; dále v *L*^{2} a konečně ve versích orientálních: *Nar, Arm, Ber, Št, Areg, Ind*^{2}. — V *L*^{1} dostal chuďas od jakéhos starce v lese dvě kachny

A^2*:* Pták byl koupen v: *Cb, Ra*^{2}*, Rmč, Rv, Lp, TN, Tat, Ind*^{1}.

A^3*:* Člověk má již takového ptáka: *Bo, Re, Rr, Rsm.*

A^4*:* Pták byl ihned zastřelen: *Čm, Čč, Ng*^{2}*, Ng* (kamenem zabit), pod. *Itr* a ve většině versí indických: *Ind*^{3}*, Ind*^{4}*, Ind*^{5}*, Ind*^{6}.

Místo jednoho ptáka vypravuje se o dvou takových ptácích, obyčejně o samci a samičce v *Tun* a *Ind*^{3}, *Ind*^{4}, *Ind*^{5}, *Ind*^{6}, též v *L*^{1}.

Místo ptáka nastoupila v *Ind*^{7}*:* ryba.

B: Pták tento snáší zlatá vejce, drahokamy a j. m. vajec; člověk jich prodejem zbohatne. Tak vypravuje se ve všech téměř versích evropských a v některých orientalních: *Čs, Čm*^{2}*, Čv*^{2}*, Ns, Ng, Np, It, (Itm), Ita,* (částečně *Itr* a *Frb*), *Šp, Fm, M, Srb*^{1}*, Srb*^{2}*, Cb, Rum*^{1}*, Bi, Bk, Bo, Ep, Rm*^{2}*, Rt, Ra*^{1}*, Ra*^{2}*, Rr, Rk, Lp, Rmč, L*^{1}*, Rsm*, pod. *Rng, TN, Nar, Arm, Ber, Št, Areg, Tun, Tat;* v *Ind*^{1} vejce vše postříbřuje.

Zapomenut byl motiv tento v *Čv, Nh, Nt, Nm, Kaš, Kr, Hrv, Cf, Re, Rs, Rmch, L*^{2}*, Rv;* nutně odpadl ve versích, kde pták byl hned zastřelen: *Čm, Čč, Ng*^{2}, rovněž tak ovšem v dotyčných versích indických; v *Ind*^{2} jest to kohout m. slepice.

C: Na ptáku, na křídlech jeho, na hlavě jeho i jinde jest nápis hlásající »Kdo hlavu (pravé křídlo a j.) sní, stane se králem; kdo srdce, (levé křídlo, játra atd.) sní, bude plivati dukáty« a podobně.

Tak v *Čv, Čs, Čm, Čm*^{2}*, Čv*^{2}*, Ns, Nh, Nt, Nm, Np, Kaš, Kr, Hrv, Ita, Frb, Cf, Šp, Fm, M, Rum*^{1}*, Rm*^{2}*, Rt, Re, Ra*^{1}*, Ra*^{2}*, Rs, Rk, Lp, Rmch, Rmč, L*^{1}*, L*^{2}*, Rv, Rng, Tat.*

Někdy nalézá se nápis tento na vejcích: *It, Itr, Cb, Rsm.*

C^b*:* Nápis zapomenut: *Ng, Itm, Srb*^{1}*, Srb*^{2}*, Bi, Bo, Bk, Ep, Rm*^{1}*, Rr, Nar, Arm, Ber. Št, Areg.*

C^c*:* Někdy jest člověk o účinku oněch částí těla ptačího poučen od nějaké třetí osoby, baby a j.: *Čč, Ng*^{2}*, TN, Ind*^{1}*, Ind*^{2}, aneb

C^d*:* od ptáků samých neb jiných: *Ind*^{3}*, Ind*^{4}*, Ind*^{5}*, Ind*^{6}.

V *Ind*^{7} vyličuje rybář účinky ryby, kterou prodává.

D: Kupec spatřiv nápis, aneb jinak byv poučen o účinku pečeně, poručí si, aby byl pták proň upečen: *Čv, Čs, Ns, Ng, Nm, Np, Kaš, Kr, Hrv,* (pod. *Itr*), *Cf, Šp, M, Srb*^{1}*, Rmch, Rmč, L*^{1}*, L*^{2}*, Rsm, Rv, Rng, Areg, Ind*^{1}*, Ind*^{2}.

Člověk, který chytil, zastřelil ptáka, sám chce ptáka snísti: *Čm, Čč, Nt, Ng*^{2}*, It* (snědl sám vejce se syny svými, když jich nemohl prodati).

D^a: uchází se o dceru chuďasovu a žádá ptáka věnem, aby k svatební hostině byl upečen: *Čm*^{2}, *Čv*^{2}, *Nh, Ita, Frb*, *Fm*, pod. *Itm* (ožení se se sestrou myslivcovou).

D^b: uchází se o ženu chuďasovu, udržuje sní milostný poměr, ukládá spolu s ní o život hochů, ženiných synků: *Srb*^{2}, *Cb*, *Rum*^{1}, *Bi, Bk, Bo, Ep, Rm*^{1}, *Rm*^{2}, *Rt*, *Ra*^{1}, *Ra*^{2}, *Rr, Rs*, *Rk*, (v *Re* žena ovdověla); *Lp, TN, Nar*, *Arm*, *Ber*, *Št*, *Tun*, *Tat.*

V indických versích jest mimo *Ind*^{1} a *Ind*^{2} poměr rodinný jiný, a chlapci dověděli se o ptácích a snědli je, když z otcovského domu byli před zlou macechou utekli.

E: Tělo ptáka divutvorného, různé jeho částky snědí tajně dva synkové chuďasovi: *Čv, Čč, Čm*^{2}, *Čv*^{2}, *Ns, Ng, Nt, Nm, Kr*, *It, Itm, Ita, Itr*, *Frb, Cf, Fm*, *M*, *Srb*^{1}, *Bi, Bk, Bo*, *Rm*^{1}, *Rm*^{2}, *Re, Ra*^{1}, *Ra*^{2}, *Rr, Rs*, *Rk, Lp*, *Rmč*, *Rng*, *L*^{1}, *L*^{2}, *Arm*, *Ber, Št, Tun, Ind*^{1}, *Tat;* vlastní synové kupcovi *Hrv*, *Šp, Rv;* nevlastní synové kupcovi *Rmch;* zřídka jeden: *Čs*, *Ng*^{2} (střelec sám), *Np, Rt, Rsm*, *TN, Nar, Areg*, *Ind*^{2}; zřídka tři: *Srb*^{2}, *Cb, Rum*^{1}, *Ep.*

V *Čm* princ, syn krále, který ptáka sám zastřelil, snědl hlavu; kuchtík ale srdce ptačí.

Dva cizí chlapci: *Nh*, *Kaš, Rum*^{2}.

F: Chlapec starší, který sní hlavu ptačí, stane se králem: *Čv, (Čs)*, *Čč*, *Čm*^{2}, *Čv*^{2}, *Ns, Nh, (Ng), (Nt), (Nm), Np, Kaš, It, Itm, Ita, Itr*, *Frb*, *Cf, Šp*, *M*, *Srb*^{1}, *Srb*^{2}, *Cb*, *Rum*^{1}, *Rum*^{2}, *Bi*, *Bk, Bo*, *Ep*, *Rm*^{1}, *Rm*^{2}, *Rt*, *Re*, *Ra*^{1}, *Ra*^{2}, *Rr*, *Rs*, *Rk*, *Lp*, *Rmch, Rmč*, *Rng*, *L*^{1}, *L*^{2}, *TN*, *Arm*, *Ber*, *Št*, *Tun*, *Ind*^{1}, *Ind*^{2}, *Tat*, *Ind*^{3}, *Ind*^{4}, *Ind*^{5}, *Ind*^{6}.

G: Chlapec mladší, který sní srdce ptačí, nalézá denně pod hlavou dukáty, plive dukáty atd. a padá do léček nevěrné milenky: *Čv*, (*Čm*), *Čč*, *Čm*^{2}, *Ns, Nh,* (*Ng*^{2}), *Kaš, Kr, It, Ita, Itr, Frb*, *Šp, Srb*^{1}, *Cb, Bi*, *Bk*, *Bo*, *Ep*, *Rm*^{1}, *Ra*^{2}, *Rr, Rmch, Rmč*, *Rsm,* (*L*^{2}) *Rv, Nar, Areg*, *Tun*, *Ind*^{1}; pod. *Rng* (o léčkách nevěrné milenky nic se nevypravuje).

H: Nevěrná žena, do jejíž tenat padá mladší chlapec, jest od něho těžce ztrestána, proměněna v oslici a pod. Sem patří *Čv*, *Čm*, *Čč*, *Čm*^{2}, *Ns*, *Nh*, *Ng*^{2}, *Kaš, Kr, It, Ita, Itr, Frb, Šp, Srb*^{1}, *Cb, Bi*, *Bk, Bo, Rm*^{1}, *Ra*^{2}, *Rr,* *Rmch*, *Rmč, L*^{2}, *Rsm*, *Rv*, *Areg, Tun*, *Ind*^{1}.

I: Nad nevěrnou, zrádnou matkou vykoná se soud: *Srb*^{2}, *Rum*^{1}, *Bk*, *Bo, Ep, Rm*^{1}, *Rm*^{2}, *Ra*^{2}, *Lp, Arm, Ber, Št, Tun, Tat.*

Jak z toho přehledu patrno, možno verse pohádky sestaviti v několik skupin.

Motiv *B* nalézáme v daleké většině versí evropských, ve versích západoasijských, v tatarské ze Sibíře, v severoafrických a v jedné pouze indické a tu vlastně podobný motiv, nikoliv týž. Můžeme asi právem předpokládati, že motiv ten byl nutnou součástí té redakce naší pohádky, která byla vypracována kdesi v západních krajích asijských a odsud se rozšířila do Evropy a Afriky.

Motiv *C* nalézáme celkem ve versích středoevropských, západoevropských a východoevropských, a mimo to ještě ve versi tatarské. Nenalézá se pak ve versích balkánských, západoasijských, místy také mimo tyto oblasti, ale tu asi byl zapomenut. Shoda v tom zdá se, že jest důležita, takže možno klásti otázku, byl-li motiv tento nutnou součástí starší redakce naší pohádky. Významné jest, že v některých orientalních versích jest motiv ten jinak pozměněn a nápadná je shoda jedné německé a české verse s orientalními, ač se jinak od nich odchylují.

U motivu *D* nejvíce se rozcházejí verse naší pohádky a dělí se celkem ve dvě větší skupiny. V daleké většině versí jihovýchodoevropských, západoasijských a severoafrických, rovněž ve versi tatarské nalézáme důležitý motiv o nevěrné matce (D^b). Snad jsou v genetické souvislosti s těmito některé evropské verse, ve kterých žádá se divutvorný pták věnem při slíbeném sňatku s dcerou chuďasovou (D^a). V daleké většině versí středo- a západoevropských, též v některých východních motiv ten odpadl. Zdá se, že tato změna souvisí s vývojem motivu *C*, neboť nalézáme právě motiv D^b namnoze ve versích vedle C^b, v některých ovšem též vedle *C*.

Kdežto motiv *F* jest vlastní všem versím, třebas že chlapec, který snědl hlavu ptačí, nejrůznějším způsobem dosáhl hodnosti královské, nalézá se motiv *G* daleko ne ve všech versích, namnoze také schází ve versích, kde se vypravují osudy dvou, (v některých dokonce tří) chlapců. Možná, že se vyvinul později pod vlivem látky o nevěrné, zrádné milence neb ženě, ale přece asi ještě v starých dobách a možná, že pohádka tak rozvinutá byla přenesena do Evropy. Byloť blízko, vyličovati podrobněji také osudy mladšího bratra, který pojedl srdce ptačí a nabyl tím moci plivati dukáty a pod. Této moci nenabyl ovšem ve všech versích, než v některých podobné moci jako bratr jeho, který snědl hlavu ptačí, mimo indické verse zcela odchylné *Ind*^{3} atd., také v *Tat, Ber*, *L*^{1}, *Re, Rm*^{2}, pod. též *Ind*^{1}, kde starší bratr stane se králem i nabude moci míti denně pod sebou hromadu dukátů; v některých pak druhý bratr nabude sice také moci plivati dukáty a pod., stane se ministrem, radním bratrovým a pod., tak v *Arm*, *Rk, Lp* a nezakusí zloby a zrády ženské, pod. v *Rng*.

Vývoj naší pohádky byl asi tento:

Zlatý pták chycen myslivcem. Byl to pták zvláštní, snášel zlatá vejce. Tento motiv se nenalézá sice v řadě versí středo- a východoevropských, ale můžeme právem asi předpokládati, že byl v nich zapomenut. Byl nejspíše již v redakci naší povídky, která se vypracovala kdesi v západní Asii. Ve většině východoindických versí rovněž se nenalézá, ale to v příčině otázky o původu naší povídky nemůže padati na váhu, jelikož se tyto verse vůbec odchylují od versí známých v západní a střední Asii, v severní Africe a v Evropě, a představují zvláštní zpracování této látky. — Člověk touží snísti jisté části těla ptačího, po případě celého ptáka z důvodů různých: ve východoindických versích zví o tom od těch ptáků samých aneb jiných ptáků, v jiných asijských (*TN*, *Ind*^{1}, *Ind*^{2}), pořídku v středoevropských, zví o tom od nějaké jiné osoby, v daleké většině evropských versí i v tatarské ze Sibíře poučí se člověk o tom z nápisu na těle ptačím. Balkánské, západoasijské i severoafrické verse nijak nevypravují, odkud člověk poznal zázračný účinek těch kterých částek těla ptačího. Který motiv jest tu starší, kde se který motiv vyvinul, těžko říci. Pouze motiv C^d jest obmezen na východní Indii. Pověsti o zvířatech dělajících zlato, jmenovitě o ptácích, kladoucích zlatá vejce jsou dávno již rozšířeny. V Pančatantře v 13. povídce knihy 3. vypravuje se o ptáku, jehož výkaly byly zlato; ostatek povídky se odchyluje: myslivec chytil ho, daroval ho králi, tam však byl puštěn na svobodu, neboť nevěřili, že by pták něco takového mohl dělati. Řekové znali bajku o huse snášející zlatá vejce; podle Babria zabil ji člověk, chtěje z ní vzíti zlato; u Aesopa jinak zase, muž ji zabil ze zlosti, že nechtěla klásti po dvou vejcích.*) Možná, že také v naší povídce původně myslel člověk, když zabil zlatonosného ptáka, že naň přejde vlastnost ptákova, když ho sní. Poučení pak buď se strany jiné, od jiné osoby, buď z nápisu na těle ptačím, vyvinulo se později v naší povídce; poslední pak nejspíše také na východě, ve střední Asii, čemu nasvědčuje *Tat*. — Ptáčka, po případě jiné části jeho těla nesnědl člověk, který ptáka nabyl koupí od myslivce, než syn, po případě synové myslivcovi. Vypravovalo-li se původně o osudě jednoho neb dvou synů, nelze rozhodnouti. Na jednoho z těchto hochů, který snědl celého ptáka neb jeho vnitřnosti, srdce a jiné, přešla divutvorná zvláštnost ptákova dělati zlato: v tom že chlapec nalézal ráno pod sebou hromadu dukátů, mohla by se snad shledávati reminiscence staré pověsti indické o ptáku, jehož výkaly se měnily v zlato, a mohla by se s větší jistotou předpokládati, kdyby se motiv tento nalézal ve východnějších versích naší povídky poněkud hojněji, i jinde mimo *Ind*^{1} a *Ind*^{4}. Místo toho čteme v daleké většině versí západoasijských, severoafrických a evropských, že se peníze nalézaly pod hlavou neb pod polštářem chlapcovým. Ve východoevropských též v bulh. versi *Bo* chlapec dukáty vyplivuje (v *Rm*^{1} padají mu z ucha). Možná, že onen starší motiv byl záhy již v redakci naší vypracované v západní Asii takto změněn, opraven. Častěji než o tomto chlapci vypravují se ve versích naší pohádky osudy chlapce staršího, že snědl hlavu divutvorného ptáka a následkem toho stal se králem. Souvislost mezi hlavou ptačí a královskou hodností není mi jasna a odjinud známa.[1] Vypravovatelé pohádky naší pak považovali za nutné, ještě jinak vykládati příčiny, pro které byl rek prohlášen za krále. V tom se verse velice různí a tato různost ukazuje, že volba chlapce, který snědl hlavu ptačí aneb celého ptáka, za krále byla později a na různých místech samostatně připojena. Původnější ovšem zdá se býti, že chlapec tento zvolen byl za krále na jisté znamení nadpřirozené:

---

*) Benfey Pantschatantra I. 378, II. 267; Clouston op. c. I, 123.

a) slon poklekne před rekem *Ind*^{3}, *Ind*^{4}, pod. *Ind*^{5}, *Ind*^{7}.

b) pták puštěn sedne na jeho hlavu: *Tat, Arm, Rm*^{1}, *Bi, Bk, Rum*^{1}, *It, Cf.*

c) koruna spadne mu na hlavu: *Cb.*

d) svíčky se rozsvítí v ruce rekově při jeho vchodu: *Rm*^{2}, *Ra*^{1}, *Ra*^{2}, *Lp;* aneb na svaté bráně *Rng.* Jinde *Re*, *L*^{2} naopak shasnou.

e) dvéře kostelní se před vyvolencem samy sebou otvírají i zavírají: *Rmč.*

f) králem stane se, kdo první přijde k bráně městské a vejde první branou: *Ind*^{1}, *Ind*^{5}, *Ind*^{6}, *Rt*, *Rk*, *Ep*, *Srb*^{2}, *Ita*, *Itr, Ns.*

Nalezen rek před branou městskou, když se ráno otevřela v *Št*, pod. *Ber.*

Tyto různé motivy nalézají se hojně v pohádkách lidových. Motiv *d* jest jmenovitě hojně rozšířen v ruských tradicích lidových, tak byl zvolen za cáře Boris (Godunov), Michail (Romanov) neb Ivan Hrozný a j.,[2] nalézá se hojně i jinde na východě u tureckých kmenů v jižní Sibíři, na západě v Bretagne, na severu na Islandu,[3] mimo to se ještě nalézá v maloruských pohádkách po různu jako episoda,[4] též v běloruských.[5] — Často a jmenovitě ve východnějších pohádkách nalézáme motiv *b*: na Kavkaze,[6] u tureckých kmenů v jižní Sibíři,[7] na Balkáně u Bulharů,[8] na Černé Hoře,[9] a mimo to již ve známém arabském sborníku »Tisíc a jedna noc«[1], pod. ve švýcarské pohádce zvolen za papeže člověk, na jehož rameni si v kostele sedla dvě bílá holoubata.[2] Motiv *c* jest znám ze srbské redakce románu o Alexandrovi Velikém,[3] nalézá se také v jiných povídkách lidových: v uherskoruské,[4] ve slezsko-polské,[5] v německé ze Sedmihradska.[6] Rovněž tak nalézá se jinde motiv *f*, ku př. u Kabylů[7] a u Albanců.[8] Motiv *a* konečně nalézá se pouze u Indů i mimo naši povídku,[9] ale bývá vedle slona ještě pták, spojeny tedy motivy *a* a *b*.[10]

---

[1] Srv. indickou pohádku připomenutou od Benfeye (Pantschatantra I. 215), kde Mayuravarman nenabyl, pojed hlavu pávovu, jenom hodnosti královské, než také kouzelného meče, kouzelných střevíců a mohl se udělati neviditelným.

[2] Ив. Ждановъ: Русскій былевой эпосъ 1895, str. 56 sl.

[3] ib. 60 sl.

[4] Ив. Манжура Сказки, пословицы и т. п. č. 30, 31, str. 52, 53, Живая Старина V. str. 211.

[5] Романовъ Бѣлорусскій Сб. III, 333, Добровольскій op. c. I, 531, 553.

[6] Сборникъ матер. для опис. Кавказ. XIX, odd. 2, 178; XX, odd. 2, str. 75; XXI, odd. 2, str. 19; XXIV, odd. 2, str. 258.

[7] Radloff. op. c. IV, 143; VI, 160.

[8] Сборникъ мин. VI, odd. 3, str. 162; XIV, odd. 3, str. 130.

[9] Этнографическое Обозрѣніе XVIII, 187 výtah ze srbské pohádky otištěné v Cetiňském časopise Просвјета IV, 1893.

V literatuře čteme ještě jiná znamení: v staré byzantské pověsti o říši babylonské překypí nádoba (roh) naplněná myrrhou, podobně také v jedné staroruské pověsti.[11] V mongolské sbírce Siddhí-Kür zvolen za chana člověk, na jehož hlavu spadla při oběti s výše hozená figura z těsta.[12] Připomeneme také pohádku italskou a francouzskou,[13] ve kterých se stal papežem člověk, nad kterým se rozezvučel sám od sebe zvon.

Později jinak ještě bylo motivováno, jak se mohl rek státi králem a vypravováno o různých zásluhách, jichž si získal o říši, krále a jeho rodinu: tak v *TN* zabil draka, který hubil koně královy, jinde jmenovitě v německých versích *Ng*, *Nt*, *Nm* a v souvisící s nimi chrvatské (*Hrv*) byla dalším vývojem látky po případě následkem úpadku jejího spojena a spletena s ní látka o vítězi nad drakem, kterémuž měla býti již i princezka královská obětována, pod. v *Rng*. a v některých versích indických Ind^3, Ind^5.

Člověk toužící po divutvorném ptáku, nemohl se ho jinak zmocniti leč pomocí ženy myslivcovy, uchází se o ní, získá si její lásky a přízně: takto se vyvíjí motiv o matce nevěrné. Tento motiv D^b vyvinul se ve versích východních, asijských (mimo indické), severoafrických, jihovýchodo- a severovýchodoevropských.

V jistém svazku jest s tímto motivem D^b motiv D^a naskytující se po různu ve střední a západní Evropě; odtud zanesen byl na ostrov Mauritius. Většina pak středo- a západoevropských versí motiv tento nezná, rovněž také některé východoevropské (ruské). Nepochybně v nich vyhynul, byl zapomenut, když se rozvinul jiný motiv, motiv o nevěrné milence, ženě zbavující milence, manžela zrádným způsobem jeho talismanu. Osudy chlapce, který snědl útrobu divutvorného ptáka a sdědil tím jaksi jeho dar zlatotvorný, začaly se dále rozvíjeti pod vlivem látky o nevěrné ženě nad míru rozšířené a oblíbené. Pohádky obě pak jaksi splývaly a naše pohádka pozbývala někdy svého původního rázu. Motiv tento *G* vyvinul se asi také již na východě, držel se někdy vedle motivu D^b, a konečně úplně jej vytlačil. S vývojem motivu *G* souvisí další vývoj motivu *H* a s vývojem motivu D^b souvisí vývoj motivu *I*. Pouze v několika málo versích čteme vedle sebe motivy *G, H* i D^b, *I* a sice v *Bk, Bo*, Ka^2, *Tun*, mezi kterými ovšem není přímé souvislosti a od kterých se zvlášť *Tun* odchyluje.

---

[1] Zeitschrift für vergl. Literaturgeschichte N. F. V, 261.

[2] Otto Sutermeister Kinder und Hausmärchen aus der Schweiz str. 105.

[3] Веселовскій Изъ исторіи романа и повѣсти I, 237.

[4] Этнографічний Збірник IV, 172, Драгомановъ Малорусскія преданія 426.

[5] Luc. Malinowski Powieści ludu polskiego w Śląsku I, 22.

[6] Haltrich Deutsche Volks-Märchen aus Siebenbürgen č. 46.

[7] J. Rivière Contes pop. Kabyles str. 8.

[8] Archiv für Litteraturgeschichte XII, 131.

[9] Léon Feer Contes indiennes, str. 100, Knowles op. c. 309.

[10] Knowles op. c. 17, 159. Wide-awake Stories 327.

[11] Archiv f. slav. Philologie II. 132, 309; Ждановъ op. c. 56.

[12] B. Jülg Die Märchen des Siddhi-Kür str. 62.

[13] Marc Monnier Contes populaires en Italie 110, P. Sébillot Contes pop. de la Haute Bretagne II. 133.

Tato okolnost nasvědčuje tomu, že byla na východě, v západní Asii asi taková úplně propracovaná redakce, ve které všecky motivy byly náležitě rozvinuty a v stejnoměrný jednotný celek spojeny.

René Basset vyslovil domněnku, že naše pohádka jest původu indického. Znamenitý tento znalec tradicionalních literatur najmě orientalních vyličuje původ a rozšíření pohádky této takto:*) Východisko jest pravdě podobně Indie. Na důkaz toho poukazuje na odstavec v Kšemendrově Brihat kathamanjari, ve které se vypravuje: Kdysi v době velkých such opustili tři brahmanové-bratři své tři ženy a odešli ze země. Jedna z nich byla těhotna a porodila po čase syna. Dítě dostalo od manžela Gauri-ova dar nalézati vždycky zlato na své hlavě. Skrze tisíce zlaťáků, které dostával takto každý den, vstoupil na trůn pode jménem Putraka a panoval dobře nad svými poddanými.**) Pokračuje pak Basset ve svých vývodech »Z Indie povídka tato buddhistická, přešla do Sibíře a Turkestanu; odtud pravdě podobně prostřednictvím Mongolů a Slovanů rozšířila se v Evropě západní, mezi tím co jiná verse podle všeho přišla z Persie, pronikla k Arabům a odtud k Berberům«.

Tyto dedukce nezdají se nám býti pravdě podobnými. Základní myšlenka pohádky nalezena ovšem v Indii. Mnohem větší souvislost jest mezi naší látkou a pověstí uvedenou z Pančatantry než s pověstí připomenutou Bassetem. Tento učenec připomíná ještě kalmuckou pověst ze sbírky Siddhi-Kür, ve které dva rekové, když zabili a snědli dva draky, nabyli daru a sice první, který zabil žlutého draka, plivati zlato, a druhý, který zabil zeleného draka, plivati drahokamy. To ale vše jsou pouze začátky pohádky naší, mohly by dokazovati na nejvýše, že tato základní myšlenka vznikla v Indii, nikoliv ale celá pohádka. Verse její, nalezené v Indii, činí dojem zpracování versí, kteréž mnohem lépe se vypravovaly dále na západě. Verse indické nečiní nikterak dojem původnosti. Že by pak povídka v Indii vzniklá ve vlasti své tak se mohla přepracovati a měniti, jak vidíme i v *Ind*[1], kterážto verse nejvíce jest podobna ostatním asijským versím, nepodobá se pravdě.

---

*) Contes populaires berbéres str. 183.

**) Journal asiatique. Huitième série tome VI. 1885, str. 459.

Z těchto důvodů předpokládali byli bychom spíše, že pohádka naše složena byla ne v Indii, než dále na západě, snad v Persii, odkud mohla pak snadno proniknouti na sever do Sibíře k Tatarům a dále do Ruska, jakož i na západ k Arabům. Od těchto byla přenesena na Balkán, z Balkánu pronikla také do Ruska. Konečně dostala se do západní Evropy, nikoliv ale prostřednictvím balkanským ani ruským, neboť tyto tvoří celkem zvláštní skupinu, než spíše přímo cestami středomořskými, Italií a j.

Co se týče slovanských versí, přesvědčujeme se opět, co jsme již kolikráte poznali a vytkli, že balkánské, t. j. bulharské a částečně též srbské verse jsou spřízněny s východními, západoasijskými a severoafrickými tradicemi, že také ruské částečně souvisí s balkánskými, částečně s centralně- a severoasijskými versemi. Verse pak západoslovanské, jak severní tak jižní patří do okruhu středo- a západoevropského; tento vliv západoevropský zasahuje částečně až k Srbům. Naše české pohádky souvisí ovšem, jak již bylo nejednou podotknuto, celkem s pohádkami německými. O versích pohádky, která nás právě zde zajímala, nemůžeme bezpečně tvrditi, že by německým prostřednictvím byly k nám pronikly, neboť nenalezli jsme ani německých versí zcela shodných s našimi českými, než jen shody v některých ač výrazných jednotlivostech.

Prohlédli a srovnali jsme velkou řadu versí naší pohádky a při vší podobě a shodě v základních motivech nalezli jsme všude také značné různosti v detailech důležitějších i nepatrných. To opět dokazuje nám, že vypravovatelé lidoví přejímajíce hotovou látku, přejímají vlastně jen hotové schema, jistou dosti ustálenou řadu základních motivů, pohádku ale samostatně přepracují a mění, a nelze popírati, že při tom někdy postupují s jistým úmyslem. Tvořivá síla v šírých vrstvách lidových neutuchuje, třebas nevynalézají se nové látky, nevymýšlejí a neskládají se nové pohádky, — přece ve zpracování starých látek stále se projevuje tvůrčí síla, jistá duševní samostatnost lidu, nespokojující se s pouhopouhým opakováním a přemíláním starých tradic. *J. Polívka.*

K poznání Josefa Bláhy, přirozeného veršovce.

(Viz Nár. Sborník IV, 115 a nn.)

Jaroslav Vlček v úvodě k písním ze sborníku Josefa Bláhy praví »Jsou-li všecky od něho samého, nelze nám zatím zjistiti«. Že tato skepse jest odůvodněna, ba že Bláhovi asi patří jen ty písně, při kterých se výslovně k autorství hlásí, t. j. č. 1, 2, 3, 9, zdá se velmi pravděpodobno

U některých bude asi lze časem nalézti originál, jako se mně podařilo aspoň při jedné. Koledu (č. IV.) poznal jsem totiž jako překlad Speea, a jak jsem očekával, nalezl jsem ji doslovně v Kadlinského známém překladu Trutznachtigall: Zdoroslavíčku, kdež ji čteme na str. 223, vydání z r. 1665. Je velice zajímavo, jak Bláha z nápisu jemu nesrozumitelného »Ecloga aneb Pastýřské Rozmlauwánj« udělal si rázně a případně: »Koleda aneb p. r.« — Ostatně text jeho vykazuje různé odchylky, které uvádím pokud nejsou pouze pravo- lépe řečeno nepravopisné.

Nápis: své dary Kristu Pánu obětovati Chtěgj, čti: swé Dary wyprawugj, které Krystu« . . . Strofa 2. na to se umluvili : A hned se . . . 3. Co gsauce lidé dbalí : Co gsau gsauc Lidé dbalj, o darech : O Dařjch. 4. běličký : bjličký. 5. mnohé gehňátko : mnohá (t. ovce) Gehňátko swazuge : Swážj ge, zljbim : zljbj. 6. domu domu : domu, matko : matka. 7. wzhledám : wzhljdám, ulici : Aulicj, oblecy : obljcy. 8. nauči : naučil, y tancowat : treffj y tancowat. 9. domeyssli : domeysslim, nemass : nemá ořechů : Wořechů. 10. přines : přinesl. 11. A gá mu : Gá gemu, hlédal : hlidal, tenť y na wlka trefj : onť y na Wlka wpadá. 12. přemalé Koťátko : přelowné kotiatko; Zwuku : zvyku. 13. kromě : krom, kočici : kočičj. 14. Gáť: Gá; měnj za : měnj za, zhusta nemám: zhustá, nemám. 15. tužebným: taužebným, za chvíli snad : za chvíli, snad. 17. přidám : naddám, Slawjčka a Pěnkawu : S Slawičkem Pěnkawu. 18. Sykorky : Seykorky, ať se ze : a ať se z, a tehda : tehdáž. 19. bělička : bjlička, twář geho nachylnou : Twář ke mně nachylnou. 20. mně : mi. 21. gazeyček : Gazýček. 22. Gablka smlsne, přestane : Jablka z Mjssně, Přestaneť. 23. co bychom : Cobychme, Andělský : Angelský.

Jak byl »Zdoroslavíček« čten ke konci minulého století vidíme z toho, že první český almanach (Thámův) čerpal starší básně hlavně z něho (viz Vlček, První novočeská škola, str. 14). Opis Bláhův je novým toho dokladem. *Arnošt Kraus.*

Přehled knížek lidového čtení.

Sbíraje látku k dějinám apokryfických spisů rázu světského v slovanských literaturách, začal jsem obeznamovati se s bohatou kollekcí lidových knížek českých v knihovně Musea království Českého. Prohlížeje tuto sbírku přesvědčil jsem se, že tyto knížky mohou vzbuzovati zvláštní zájem, jako velice cenný material pro studium ústní literatury lidové nejenom české, než také ruské. Podobné studium začal nedávno prof. Máchal v tomto Sborníku (ve sv. III.) současně téměř, jak jsem sám obrátil pozornost svou na lidové knížky české. Zdálo se mi býti prospěšným také se své strany přispěti něčím, k tomuto studiu. Na kolik vím, nebyl ještě sestaven všeobecný celkový přehled této literatury, pro konec XIX. století zvláštní, poskytující zajímavý úkaz přežitků.

Knížky, které mě zajímaly, byly pojaty do všeobecných bibliografických přehledů, na př. do Jungmannovy Historie literatury české aneb do Knihopisu Douchova, byly také spolu s jinými památkami předmětem některých monografií. Ale zvláště pro sebe jako část svérázné literatury lidové čekají ještě tyto knížky svého badatele. Počátkem takového studia musí býti podle mého přesvědčení bibliografický soupis těchto knížek. Zde chci se pokusiti o přehled aspoň části této literatury. Předešlu ještě některé myšlenky o této literatuře.

Již vnějším rázem svým obracejí tyto knížky pozornost na sebe: ač se vydávají ještě dnes, nemají přece nic společného se současnou knihou českou, vše v nich připomíná doby minulé a dosti vzdálené, format — úzká 16^0, švabach starého typu jako v tiscích XVI. a XVII. století, starý pravopis *w* m. *v*, *ss* m. *š*, *g* m. *j*, *au* m. *ou*, *j* m. *í* atd., staré hrubé obrázky na přední straně, nahražující obálku dnešních tisků, hrubý papír připomínající rovněž starý papír. Celkem jest to dosti zdařilé a úplné napodobení starých tisků českých, jak též obsahem těsně souvisí tato literatura se starším písemnictvím. Tak jest vnější ráz lidové knihy tradicionalní, také jistý to přežitek ze starých dob.

Obsah knih těch ukazuje na totéž: sebrané ve větším počtu podávají nám tyto knížky dosti svérázný obraz staršího písemnictví. Jsou to buď středověké rytířské, fantastické romány, středověké novelky veselého neb poučného rázu, buď knížky rázu praktického jako knížky léčebné, kalendáře, vykladače, astrologie, buď konečně náboženské a vzdělavatelné, vypravující životy svatých, apokryfy neb legendy; zřídka vyskytují se knížky s jiným obsahem; za to nalézáme lidové pohádky, popisy lidových obyčejů atd.

Byly to celkem jakoby zkamenělé zlomky staré literatury, zachované konservatismem čtenářstva až po naše dny, udrževší se zároveň s naší současnou literaturou překladovou s jejími současnými proudy a požadavky. Patrno, vydávají-li se podobné knížky podnes, že se jeví jich potřeba, že jsou čtenáři, jichž zvědavost a vědychtivost se jimi ukojuje. Tento prostonárodní čtenář žije podnes v idejích a názorech vzdálených dob, jest světovým názorem svým ještě blízek středověku, nepozbyl ještě zájmu a podržel si potřebu pro fantastický výmysl, zachoval proto spolu s vírou i láskou také pohádku národní, částečně původní, částečně přejatou z bohatého skladu starých stěhovavých pověstí dob středověkých.

V tomto ohledu česká literatura lidová není zajisté žádný výlučný zjev v literaturách naší doby. Zcela totéž pozorujeme v jiných literaturách, na př. v ruské. Očividno tytéž kulturní faktory působily i u Čechů i u Rusů: možno pozorovati mezi českými knížkami lidovými a ruskými ne marně takovou hlubokou paralelnost ne pouze co do vnějšího rázu než také co do obsahu, ovšem jenom v nejvšeobecnějších rysech. V kulturním pokroku nepozoruje se jak známo v žádné společnosti jednotnost: vždy jsou vrstvy pokrokovější a konservativnější. Tyto poslední jako méně vyvinuté přisvojují si pomaleji nové živly, jež přijímají vrchní, přední vrstvy. Proto že to, co jest již přežito a pozbývá zájmu pro vrchní vrstvy, velice často teprvé začíná vcházeti do vědomí a vkusů vrstev zůstavších pozadu. Proto existují vedle sebe ve společnosti, celkem vzato, kulturní živly chronologický různodobé. Toto pozorování možno úplně aplikovati na jevy literární. Plody literární, které kdysi hověly interesům předních, vzdělaných lidí své doby, znenáhla během doby sestupují do massy, stávají se majetkem vrstev zůstavších ve vývoji pozadu, jichž vkusy a zájmy stále ještě se nalézají na tom stupni, který minuly vrstvy přední dávno již, někdy i několik století. Na př. v té době, kdy pro vyšší třídy jest již přesná věda astronomická, historická, nižší třídy stále ještě se spokojují astrologií, legendami, fantastickými anekdotami ze života historických osobností atd.

V ruské literatuře vidíme to zcela zjevně. Když vyšší vrstvy XVIII. stol. se kochají v plodech francouzského klassicismu, v napodobeninách děl Corneilleových, Racineových a Molièreových, čtou knihy vytištěné se vší nádherou, přístupnou tehdejšímu tiskařskému umění, střední a nižší vrstvy stále ještě baví se starými pověstmi, přepisují je do hojných sborníků, někdy je tisknou i církevním písmem na hrubém papíře a zdobí hrubými obrázky. Jsou to tytéž středověké romány a fantastické pověsti, které kdysi čtli v XVI. a XVII. stol. a na poč. XVIII. stol. vzdělaní lidé té doby, tytéž, které jsou také obsahem českých knížek lidových. O všem tom snadně můžeme přesvědčiti se, když si prohlídneme ruské lidové dřevotisky s obrázky, třebas jen podle popisu D. A. Rovinského (Русскія народныя картинки I—V. СПетербургъ 1881) i seznam přeložených románů rukopisných z XVIII. v. sestavený od A. N. Pypina (Для любителей книжной старины, Москва 1888).

Všecka tato nízká (подлая) literatura, jak ji nazvali ruští spisovatelé této doby, hraje v Rusku jako v Čechách, spolu s národními písněmi, pohádkami, (kteréž pronikají do tištěné i rukopisné literatury XVIII. věku) úlohu lidové literatury. Jak v Rusku tak v Čechách napomáhá tato lidová literatura k zachování, ba i k znovuzrození národních živlů v literatuře, uchraňuje jazyk lidový, aby nebyl pohlcen jazykem cizím (v Rusku francouzským, v Čechách německým), uchraňuje národní obsah poesie.

Konečně jest i co do zevnějšku mnoho společného mezi českou literaturou lidovou a ruskými dřevotisky: tu i tam obě zachovává se starobylý ráz zevnější, archaizuje se. Obě jsou předmětem přežitků, předmětem pro studium soudobých literárních vkusů jisté části naší společnosti, obě jsou pramenem pro studium naší lidové literatury.

Většina tisků, které jsem prohlédl, mají na první straně obrázek, někdy jsou tyto obrázky i illustrace uvnitř textu. Jsou provedeny velmi hrubě podle starého způsobu, neodpovídají zhusta zcela obsahu, než leda přibližně: vydavatelé patrně užívají starých cliché a to v počtu obmezeném a tisknou je nepovažujíce se povinnými podávati illustrace textu, stojí tedy ještě na stanovisku starých tiskařů. Uvedu několik příkladů: zápas rytíře se sedmihlavým drakem nalézá se na knížkách »Dvě kroniky o Štylfrýdovi a o synu jeho Bruncvíkovi« a »Černý muž«; obraz líčící moře a lodě zdobí pověsti »Ctnostná Albina«, »Berthold«, »Historie o Mageloně«; týž obraz — rytíř odevzdává neb přijímá něco od dámy — nalézáme na knížkach »Vilím a Marie«, »Lízinka«, »Eulalie«, »Boží dopuštění«; vyobrazení ruského tábora vojenského spatřujeme na knížkách: »Návrat z Ruska«, »Zazděná slečna, rytířská historie z třináctého století«; podobiznou vynikající osobnosti jsou ozdobeny: »Užitečný spis od doktora Grobiana« a »Nymfa studenky« a j.

Konečně, tiskem a vydáváním podobných knížek zabývá se nemnoho firem. V Rusku zabývala se tím moskevská firma Achmatěva, Sorokina,*) později a až do naší doby Golyšev, Gubanov, Popov, opatřujíce spolu se Sytinem celou téměř Rus svými parádními tisky. Totéž pozoruje se v zemích českých: největším vydavatelem knížek toho způsobu jest, pokud nám jest vědomo, firma Škarniclova (F. Xav., Josef, synů Šk., Dědiců J. Šk.) v Uh. Skalici, dále pak vydavatelé v Jindřichově Hradci, v Litomyšli. »Teslík a Neumann« v Skalici a j.

Obmezuju svůj bibliografický přehled prozatím tisky Škarniclovými a částečně firmy »Teslík a Neumann«, tedy tisky Skalickými, které jsem sebral a prohledl v Museu král. Českého. V tomto přehledu udávám rok vydání podle výtisku chovaného v Museu aneb v kollekci mnou sebrané, udávám též latinské písmo, které také již proniká do vydání lidového. Pro snadnější přehled sestavuju tisky podle obsahu do jistých skupin a ve skupinách držím se podle možnosti pořádku abecedního; co ovšem nebylo vždy možno; neboť často pod jedním společným titulem první statě jest v jedné knížce vytištěna řada jiných statí.

V Něžíně. *M. Speranský.*

---

*) Ровинскій op. c. V, 13

A) Knížky obsahu náboženského.

1. *Ctení Nikodemowo* o Umučení a Smrti Pána Ježíše Krista. Str. 96.
Jest to otisk ed. princeps a vydání 1577 r. s nepatrnými změnami. Srv. J. Polívka. Evangelium Níkodemovo v literaturách slovanských. (ČMČ. 1890, 1891.)

2. Božj *dopusstěnj*, wýtah aneb popsánj přjběhu, kterak gedna rodina zahradnická we wyžiwě w naramnou nouzi a chudobu uwržená byla, w zoufalstwj o život se připrawila, a gak strassné bylo gegich zahynutj. — Dne 8. prosince lonského roku přihodila se ta strassná událost w gedné wsi w Saské zemi blíže města Lipsstátu (1874). Str. 8.

3. *Nesspory*, aneb žalmi swatého Dawida na zaswěcené swátky (1853). Str. 32.
Žalmy 109—127.

4. *Otázky*, které Pán Ježíš Kristus jsa w letech dwanácti, Doktorům a Zákonníkům w chrámě Jerusalemském předkládal. Str. 31.

5. Wýborné *Duchowní Pohádky*, to gest: Otázky z Písma swatého, s krátkými Odpověďmi starého a nového Zákona (1870). Str. 96.
Na počátku verš: k upřjmnému Čtenáři:
Laskawj, milj Čtenáři,
Wůbec wssickni, mladj, stařj.
a) Str. 90. Žiwot sw. Basiliusa.
b) » 92. Sw. Pawel, prwnj paustewnjk.
c) » 93. Žiwot sw. Eleazara.
d) » 95. Sw. Gygynus, papež a mučennjk.
e) » 96. Sw. Arnosst, opat († 1096).

6. Ponaučení o pobožném rozjímání swatých *schodů v Lauretánském Domě* P. P. Minoritů u svatého Jana v Brně. Str. 54.
Vytištěna latinkou.

7. *Pravé poznánj* Boha, aneb *Trogí Hodinky* o Dokonalostech Božských. K wzdělání domácj pobožnosti. Wydané od kněze F. P. (1882). Str. 48.

8. *Přatelé*. Powjdka původnj od Wincence Janalíka, kněze církevního. Wydánj druhé (1869). Str. 192.
Spis. týž: která církew jest církew Kristowa? (1846).
a) Str. 179. Sedmero kapliček.
b) » 185. Studánka Čislawowa.

9. Pána Boha *řízení* dle skutků člověku provinění. K čtení milým společným národům. — O krásné a sličné Mariance, nezdárné dcery a o slepé, upřimné mamince. Str. 16.
Vytištěna latinkou. Událost vztahuje se k poč. 70tých let na Moravě.

10. Krátká *zpráva poutí* Hostýnských a jejich darůw. Ke cti a chwale nejblahoslavenějssí Panny Marie, wydaná roku 1845. Str. 48.
Histor. náčrtek od r. 1257—1843.

11. *Duchowní Zbraň* k užíwání w boji se swětem, tělem a ďáblem, aneb 150 Duchowních prostředků proti hříchu. Wydaných od Františka Smejkala, duchowního správce na Morawě w Rohatci. Str. 63.

12. *Zrcadlo žiwota* wěčného. Který křesťan se do něho wzhlédne, spatří čtyry poslední wěci, totiž: 1. Smrt časnou; 2. Den soudný; 3. Muky pekelné; 4. Radost nebeskou. Str. 47.
Staré vydání v Praze 1587 (u Buriana Waldy), potom 1607, 1700. Srv. Jungmanna Slow., str. 230. (č. 1837.)

a) Str. 36. Krátké naučení o potupě.
b) » 42. Poklad v rolí.
c) » 45. Nábožná matka a synowé její.

13. *Žiwot* swaté *Marie Egyptské.* — K čemuž přidán jest též žiwot swaté Pelagie, kající hříssnice a wýtahy z Legendy sw. Anežky a Háty (1888). Str. 62.
14. Příkladný *žiwot* swatého *Ewsstachia* a o sedmi spících mládencích. Str. 48.
Pověst o sedmi mládencích z Řehoře Tourského.
a) Str. 36. Rodina Beane, aneb hrozné následky zahálky a leniwosti. Děj z doby anglické královny Alžběty.
b) » 44. Duch zamordovaného zjewuje se a pomstu žádá.
15. *Žiwot* swatého *Izydora*, Wyznáwače Božího (1874). Str. 47.

B) Knížky praktické.

16. *Herbář*, aneb wýborne Lékařstwj, které znowu z knih wyložené, a při rozličných nemocech kraw, wepřowého dobytka a drůbeže s prospěchem denně skousseno býwa, též z pozorowánjm času w setbě (1882). Str. 47.
Starší vydání (z let 1662-1774) u Jungmanna, str. 287, č. 587.
17. Jistá a skussená *Lékařstwj koňska*, Sepsana od M. Albrechta Štolmistra, kowáře císaře Frydrycha, k nimž mnohé užitečné wěci přidané jsou, které prwé nikdy na swětlo wydané (1877). Str. 64.
Rkp. z r. 1440, vydán kolem 1772 r. V. Jungmann, str. 82, č. 290.
18. Nowá *kuchařska knížka.* — Důkladný náwod ku připrawowání jídel wsseho druhu, obsahující 128 receptů mimo jiných praktických pokynutí ku připrawowání různých lahůdek a sšťáw pro nemocné. Str. 64.
19. Krátké naučení o *Wčeličkách*, kterak se celoročně s obzwlásstním užitkem obsluhowati mají (1877). Str. 63. Srv. Jungmann str. 478 č. 1519.
20. *Ohlássky* na tento Rok, jenžto osobám pro zachowání lidského pokolení zwlásstní powolení se uděluje. — Tomu předchází Wrátný při pekelné bráně předpis proti peklu.

Wytisstěno roku toho,
Kdyžto bylo swadeb mnoho.

a) Str. 2. Žertowný účet proti peklu:

Wem 5 lotů Zarmutku,
10 » Trpěliwosti atd.

b) Str. 3. Ohlássky, též žertovné.

21. *Prawdomluwec*, čili: Wýklad, z kterého jeden každý ze 24 otázek, a těm samým přiměřených odpowedi na snadný spůsob swůj osud wyzkoumati může. Str. 48.
Text analogický z ruskými tisky (1822 Спб., 1794 Москва).
a) Str. 38. Anekdoty ukončené dvěma verši str. 38. Ohlas; 39. Jablka; 40. Hrusska, Ořech; 41. Ořechowá sskořepina; 42. Weliký wůl, Medvěd. 43. Wlk; 44. Kus masa; 45. Koření; 46. Wzácná krmě; 47. Podkowník; 48. Zlatá udice.
22. *Pranostyka sedlská*, to jest knížka o Powětří, aneb zpráva o Způsobilosti času, kterak Rok od Roku předzwěděti se může (1877) Str. 48.
Jungmann, str. 173, č 783 (v Pr. 1612) aneb str. 285, č. 548 (zařaděna do V. odd. 1620—1774). Srv. Görres Volksbücher, str. 35.
23. Nowý *Stoleták* od roku 1889 až do roku 1969 každému swlásstě polnímu hospodáři k užitku wydaný (1889). Str. 176

24. *Planetář*, aneb wyswětlení nebeských znamení a o přirozenosti jejich, od starých mudrců neb hwězdářů wyzkoumané a w pořádek sepsané. — Také o sedmich planetních wlastnostech, co se w jedné každé planetní hodině činiti aneb čeho se warowati má, jest velmi užitečné wěděti. Str. 109.
Rkp. 1440 často vytištěn. Srv. Jungmann, str. 75—76, č. 227.

25. Welký *snář* aneb Wykladatel Snůw podle starého i w loterií sstěstí swého snadněji okusiti můžeš. Mimo to i příhodný wýklad znamení měsíce, planety, zdaž dobrá neb zlá jest, jakož každý z předmluwy wyrozumí. Str. 176 + 8.
Druhé vydání téže knížky Snář aneb atd.; v něm přidán článek »Rostoucí měsíc« (str. 69).
Zkrácené vydání téhož snáře vydáno v Uherské Skalici, tiskem a nákladem Teslík a Neumanna. Egyptský snář Anast. Laubera vydán v Praze.

26. Způsob *pýtání a Oddáwání* mladou Newěstu při Wěře a při Swadebním Weselí s připojením i jiných některých winssů znowu na swětlo wydanych. (1883) Str. 24.

27. *Smlouwy* aneb: chwalitebné řeči swadebnj pro družbu neb držitele swadby, Jakož i mnohonásobná připjgenj o wěnec pannám družičkám, a gegich odpovjdánj mládencům. S připogenými k tomu dobře spořádanými pjsněmi Str. 111.
a) Str. 107. Wěrny gezdec (povídky o Witě, r. 1809). Starší vydání: Na Horách Kutných 1802 (str. 103). Spisovatel jest Franěk Jan Wawák. Viz Jungmann, str. 447—448, č. 1069.

28. Sana consilia medica, aneb: Zdravá *rada lékařská*, dávající z křesťanské lásky užitečné lékařství na větším díle domácí, od hodnověrných doktorů lékařských, proti rozličným nemocem lidského těla. S připojenou Domovní apotečkou, kterou k obecnému dobrému vydal Joannes Tonsoris (1883).
Starší vydání: Jos. Ant. Škarnicla 1771, 1806. Viz Jungmann, str. 286 až 287, č. 589.

29. Začátkové *Německé Řeči*, pro Čechy a Slowáky, kteřj s Němci obchod mjti a gegich řeči spjsse pochopiti chtěgj (1873). Str. 56.

C) Knížky rázu výpravného.

30. Ctnostná *Albjna* aneb: Wěrnost manželská, kteráž byť y mnohá pronásledowánj trpěla slawně nad nimi zwjtězý (1876). Str. 64.
Viz Národ. Sborn. III, 18.
a) Str. 61. Rozmanitosti: »Usstknutí chřestýsse zhojeno«, »Kdo byl prwní wynálezce parolodě«.

31. *Anežka*, Sicilská královna. Pěkná historie z někdejssích časů, když rytíři dosažení slawného jména po swětě putowali a přediwné příhody měli (1877). Str. 208. (Exempl. chybně 108)
Vydání v Praze r. 1795, 1798. Jungmann, str. 422, čís. 787.
a) Str. 205 Dub; 206 Poklad w roli; 208 Pytel hlíny.

32. *Amalia*, krásná pastýřka. — Príhoda cnostliwá, která člowěka ne len na wčilajssi, ale aj na budúcí weci rozpamata a citstedelného učiní. Str. 48.
a) Str. 41. Jízda na slonu.

33. *Abuchazan a Tardys* z Malabaru. Podiwný příběh jednoho Tureckého Mládence z krajiny Badara. Str. 64.
a) Str. 57. Wýpisky z knihy Towačowské. Ctibor z Cimburka.

43. Rytíř *Alexander*, kterýž po wystalém mnohém nebezpečenstwí k welikému sstěstí přissel (1884). Str. 47.

Viz Národ. Sborn III, 9 a sl.

a) Str. 144. Něco pro zasmání.

b) » 47 Zrcadlo.

35. *Alžběta Báthory*, aneb: Železná panna na hradě Čachtickém. — Dějepisná powídka ze sedmnáctého Storočí. Str. 32.

a) Str. 21. Matějček. Nastin z wenkowa od Jana Městeckého.

36. *Beránek.* — Powjdka utěssena od Jana Hybla (1871). Str. 78.

Viz Jungmanna str. 568 a 467 (vyd. 1828). Jan Hybl. 1786—1834.

a) Str. 76. Iwan se dowtjpil.

37. Pamětné *příhody* gednoho na moři do Indye se plawjcýho Angličana gménem *Bertholda* (1873). Str. 96.

Jungmann, str. 440, č. 998.

38. *Bílá Paní* w Jindřichowém Hradci. Wyprawowání z patnáctého století (1888) Str. 48.

Srv. Jungmann, str. 415, č. 692, dramatic. báseň od Zbraclavského.

a) Str. 44. Každého přítel je wssem nepřítel?

39. Skalnj *Duchowé,* aneb: prawdiwé příhody Barona z Bilenbachu (1875). Str. 111

Vyd. 1798 r. (v Praze) zní: D. s. a p. př. Jiřího, chudého nádenníka, pak nenadále obohaceného barona z Bílenbachu. Jungmann, str. 422, č. 790.

a) Str. 102. Lowec. Obraz ze žiwota amerického.

40. Jindřich *z Dubinowa*, aneb: Bůh své wěrné wždy chrání. — Pohnutliwá powídka pro mládež a přátelé její, od Krisstofa Šmída (1774). Str 64.

Přelož. Tom. Kubelka. Vyd. I v Praze 1825: Jind. z D., kterak k poznání Boha přišel. Příběh pro dítky a rodiče, podle skladatele Genowefy. Jungmann, str. 466, č. 1324 c, str. 423, č. 813 b.

a) Str 59. Lžiwý prsten.

b) » 61. Císař Frantissek I. a učitel Jeho.

41. Žiwot, skutky a řeči networného *Ezopa*, jenž byl mudřec znamenitý a básníř rozhlássený, co wsse kratochwílného wywozoval. S mnohými vyobrazeními (1879). Str. 112.

Vyd. r. 1567 (v Olomouci), viz Jungmanna, str. 67, č. 106.

Srv. A. N. Pypina Очеркъ литер. исторіи повѣстей и сказокъ русскихъ (Спб. 1858) str. 169 sl. ČMČ. 1848, I, 337.

Mimo život Esopův vytištěny ještě (str. 105):

a) Některé bajky Ezopowy: Wrána a lisska, Dwě myssi, Hlemýžď a zajíc. Tesař a Merkur.

42. Martin *Engelbrecht*, geho Přjhody a Cesty (1869). Str. 80.

Překlad z něm. F. X. Pohl. První vyd. r. 1829 (v Litomyšli). Jungmann str. 425, č. 840.

a) Str. 79. Podiwné působení blesku.

43. *Ewlalie*, aneb: prwnj a poslednj láska (1876). Str. 46.

a) Str. 36. Cikáni, aneb Nessťastný Ferdinand.

44. Krátké Hystorie o chytrém *Eylensspiglowi*, wssem milowníkům k čtení, ne ale k následowání takowých skutků na swětlo wydané. Str. 240.

S vyobrazeními. Z něm. přelož. První vyd. r. 1550. Viz Jungmann, str. 142 č. 245. Německý original 1519. Polský překlad vydán ok. 1600. — Sowizrzał... (Maciejowski, Pism. III, 172—173). Ruský překlad z polského vydání r. 1784, 1798.

Srv. Görres, Volksbücher. Str. 195.

45. Rytíř *Felsenburg*, udatný wyswoboditel dwanácti zawinšowaných osob (1889). Str. 63.
   a) Str. 57. Romantická Láska.
   b) » 59. Šlechetný skutek.
   c) » 60. Z wypravování ruského důstojníka.
   d) » 62. Angličan.

46. Kratochwilné čtenj o zchytralé *Finettě*, ginak *Popelce* nazwané (1882). Str. 48.
   Překl. z něm. vyd. v Litomyšli. Jungmann, str. 143, č. 268; srv. Nár. Sb. III, 22.
   a) Str. 41. Statečnost politická.
   b) » 45. Désst. — Duha.
   c) » 46. Ozwěna.
   d) » 48. Pramen.

47. Šwabský *Frýdbert*, aneb Labutj rybnjk bljž Zwykowa (1853). Str. 63.

48. Doktor Jan *Faust*, swětoznámý čarodějník (1881). Str. 94.
   Znowu wzdělal V. L.
   Nejstarší české zpracování Historie o doktorowi Janowi Faustowi, čarodějníku v Praze 1611. Od Mart. Carchesia (Krausa z Krausenthalů). Srv. Görres, Volksbücher. Str. 207. Das böhmische Puppenspiel von Doktor Faust Abhandlung und Übersetzung von Ernst Kraus 1891.

49. *Fortunatus* a jeho synowé, aneb: Podiwná dobrodružstwí se zlatým pytlíčkem, wssedáwacím kloboučkem a kouzelným prstýnkem. — Od Jana Rippla. — Str. 208.
   Německé vydání Augsp. 1509; srv. Görres. Die teutsch. Volksbücher (1807). Str. 71, nejstarší české již r. 1561. 2. vyd. 1707; více se podobá našemu vydání v Jihlawě (bez r.); Jungmann, str. 143, č. 267. Polské vydání spolu s Hist. o Magielonie ok. r. 1592 (Wiszniewski, VII, 198). Srv. B. Lazar Über das Fortunatus-Märchen, Leipzig 1897
   a) Str. 201. Drobnosti (k dějinám hodin, Posstownictwí, Modrý pondělek, Ceny pokrmů, Desstník, Zawedení koňskech očasů, Dráhný tunnel v Čechách, Počátek pražské obrany).

50. Užitečný Spis od *Doktora Grobidna*, wssem wůbec z upřjmnosti wydaný w němž napomíná pilně k ostřjhánj swých mrawů a znamenitých ctnostj kterémužto kdoby dobře wyrozuměl, gistě nemalý užitek dosáhne (1873) Str. 32.

51. Žalostné příběhy sv. *Genovefy*, křivdu snášejícím matronám ku potěšení se, psané. Str. 79. Tištěno latinkou.
   Srv. Jungmanna, str. 67, č. 103; str. 423, č. 811*) Görres, Volksb. str. 246 B. Golz Pfalzgräfin Genovefa in der deutschen Dichtung 1897.
   a) Str 75. Zrnka.

52. Rozmlauwánj dwau mladých Žen *Háty a Barbory* o dobrém Manželstwu (1874) Str. 47.
   Jungmann, str. 525, č. 128g (vyd. 1765).
   a) Str. 41. Genisegská gubernie.

53. *Holubička*. Gak Bůh často neynepatrněgssj wěcy k wyswobozenj lidj dobrých užjwá a zločince tresce (1873). Str. 63.
   Srv. Jungmanna, str. 467, č. 1333c, 1334b, 1335b.
   Spisov. Kr. Šmid, překl. J. Wlasák, Fr. Sláma, Hýbl.

---

*) Přepracování od Jos. Zimmermana, vydáno v Praze (1892): »Jenovefa« (latinkou).

a) Str. 56. Slečna Amalie v uniformě.
b) » 61. Rusinský sedlák.

54. *Hugo a Kleta*, neb: kamenná swadebnj postel ze čtrnáctého stoleti. Od Christ. Gindř. Špysa (1867). Str. 80.

55. *Hirlanda*, královna křesťanská, aneb: Witězstwí ctnosti a newinnosti (1877). Str. 96.

Jungmann, str. 423, č. 813c. (Vyd. 1824.) Spisov. Tom. Kubelka (?) Görres, Volksbücher. Str. 146.
a) Str. 94. Pytel prsti plný.
b) » 95. Podivná zeď.

56. *Harfeník*. Powídání z předesslých časů. Str. 63. Překl. z něm. od F. Krieglera Vyd. 1800 r.; viz Jungmann, str. 422, č. 798.
a) Str. 55. Boj Nowoholanďana s černým hadem.
b) » 61. Smrt Bewůrka.

57. Historie o trpěliwé *Heleně*, dceři tureckého císaře Antonína, která w nejwětší trpěliwosti mnohé násilí, protiwenstwí, křiwdy, útržky a wýsměch po dwaadwacetilelém putowání snesla. Str. 48.

Jungmanu, str. 425, č. 830g. Helena z Jílowí, půw. mrawná powídka (?) Viz Národ. Sborn. III, 19 a sl., Görres, Volksbücher. Str. 136.

58. Malý *hornjk*, aneb: S poctiwostj neydál dogdeš Zábawná a poučná powjdka (1869). Str. 128.

Jinak: Malý hawíř atd. (Vyd. 1843 v Praze); viz Jungmann, str. 469, č. 1372d.
a) Str. 121. Porto Nowo.

59. *Mrtwý host*. Zábawná powídka pro staré i mladé (1885). Str. 32.

Jungmann, str. 427, č. 856b.: od Zschokke 1837 v Praze; přel. Boř. Fr. Trojan.
a) Str. 29. Naprawený Kalif.

60. *Bohatý Chudák*. Mrawné wyprawowánj pro mládež i pro odrostlé (1868) Str. 143.

61. *Ildegert*, po nejwětssím nesstěstj ssťastný Angličan. Pěkný přjběh pro wyraženj mysli (1860). Str. 94.

Od W. Krameriusa. Jungmann, str. 423, č. 806a.
a) Str. 86. Indyanská Dcéra. Powjdka k výstraze lehkowěřjcých.

62. Černý *Janáč*, aneb: Žel nad spáchaným zločinem a smíření otce se synem. Str. 32.

Jungmann, str. 426, č. 843e: Černý Janoš, aneb tajná sklepení Benátská, Historický obraz z prwní polowice XVI. stol. Dle Jindř. Waldena (v Praze 1844) (?)
a) Str. 25. Moudrý rozsudek.
b) » 28. Tažení Čechůw k Milánu r. 1158.

63. *Jeskyně*, aneb: Příhody hrabat Sokolowských. Zajímavá powídka pro čtenáře každého stawu (1877). Str. 175.

Z něm. přel. J. M. Pohořelý. Viz Jungmann, str. 425, č. 838. (Vyd. 1828)
a) Str. 165. Monyka, příklad dětinné lásky.
b) » 174. Lew.

64. Hrabě *Gindřich*, kterýžto dwakrát od smrti předivně wyswobozen a uchráněn posledně pak Cýsaře Konráda zetěm učiněn byl (1875). Str. 32.

Národ. Sborn. III, 5 sl.

65. *Jitka*, hraběnka Togenhradská. Příběh velmi pěkný a ponaučenliwý z dwanáctého století (1878). Str 127.

Od Tom. Kubelky. Jungmann, str. 423, č. 313a. (Vyd. 1819.)

66. *Jolanta*, aneb: obnowěna důwěra (1871). Str. 48
Srv. Jolanta, královna Jerusalemská, truchlohra w 4 jedn. zčeštěna dle Zieglera od J. Nep. Štěpánka (Jungmann, str. 409, č. 635 ii).

67. Žiwot *cjsaře Karla* čtwrtého. Wzdělan dle Martina Pelzla (1867) Str. 128.
Srv. Jireček, Rukov. II, 95; J. Hanuš, Dodatky I, str. 13, č. 77.
a) Str. 121. Drobnosti: Zazděná slečna Berkowa, Anna Anglonská, Šátky za nos, Stroj k pletení punčoch, Pokuta za políbení.

68. *Kaptal.* Powídka pro nasse milé čtenářstwo (1877). Str. 128
a) Str. 119. Poutník.
b) » 120. Přátelé po smrti.
c) » 121. Hledač pokladů.
d) » 122. Lidožrout.
e) » 123. Hrdá slečna.
f) » 124. Slepý.
g) » 125. Podiwná truhlička.
h) » 126. Princ se modlící.
i) » 128. Dwa pocestní.

69. *Krčma* w lese a *Zločinec* skrze ztracenou čest (1889). Str. 64.
Na konci powídky čte se podpis: Wáclaw Špinka.
a) Str. 27. Zločinec skrze stracenou čest. Prawdiwý příběh. Podpis Aloys Landfras; viz Jungman; str. 591.
b) Str. 57. Chwála Cařihradu. Z polského spisu T. Krusinského v Persii.

70. Dwě příkladné kronyky: Prwní o velmi trpěliwě paní *Kryseldě*. Druhá: *Rukojemstwí* (1885). Str. 31.
Jungmann, str. 66, č. 94.*) Polský překlad z německého viz Wissniewski VII, 200.
a) Str. 25. Rukojemství Powídka Arabůw Syrských.

71. Krásná *Karolina*, kteréžto za času císaře Napoleona, jakožto obrsst we wojně, sloužila (1897). Str 32.
Viz Národ. Sborn. III, 18 – 19.
a) Str. 26. Nauka o powinnosti lidské.

72. Wýborný *Kregčj* z Pekyngu. Kratochwilný přjběh z Německé na českau řeč přeložený a pro obweselenj mysle wydaný (1865). Str. 47.

73. *Lizinka*, aneb: radostné shledání (1870). Str. 96.
a) Str. 85. Wolf.

74. Albert *Limbach*. ženského pokolenj mučedlnjk (1871). Str. 47.

75. Žiwot ssťastného *Ludwjka*, neb: Peycha potrestaná a podwod odplacený (1866). Str. 48

76. Mořský *Laupežnjk*. Od Wáclawa R. Krameriusa (1874). Str. 64.

77. *Lucyddř*, to jest: krátké wypsání o počátku a stwořenj wšech wěcy (1877) Str. 46.
Srv. spis prof. A. Archangelského: »Къ исторіи Нѣмецкаго и Чешскаго Луцидарія« (Казань, 1899), str. 48 sl.
1899), str. 48 a sl.

78. Kratochwilná kronika o sslechetně panně *Meluzině* a o udatném rytíři Rajmundowi. Str. 128.
Z něm. přeložená od Durynka z Ryngolu. Vyd. v Prostějowě r. 1555. — Jungmann, str. 67, č. 101. Srv. A. V. Pypina »Для любителей книжной старины« (1888), str. 40; též »Очеркъ«, str. 232 sl. Д. А. Ровинскій, »Народн. картинки«,

---

*) Druhé přepracování vydáno v Praze (latinkou). Griselda a **Markrabí Valter**, aneb: Zkouška věrnosti a poslušnosti manželské (s. a.).

I, 482; IV, 354. Görres, Volksb, Str. 234. K. Schorbach Die Historie von der schönen Melusine. Zs. für Bücherfreunde I. 132 sl.
a) Str. 125. Krwawý désst.
b) » 126. Co síla lidská zmůže.

79. *Mnislaw* a *Swětiwina*, aneb: Příběhowé prwních obywatelůw Okořského zámku 1871). Str. 143.
Staročeská rytířská historie z XI. stol. od Prok. Šedivého. Vyd. v Praze 1794. Jungmann, str. 422, č. 782 c.
a) Str. 139. Ilja Muromec a Slawík loupežník.

80. Žluté *mužátko*, anebo: weliký jednonoháč. Z česstil W. R. Kramérius.

81. *Černý muž*, který jednoho nepodařeného rytíře na dobrou cestu přiwedl, a jemu k welikému sstěstí dopomohl. Str. 63.

82. Historie kratochvílna o krásné Panně *Majeloně* z Neapolis, králowské dceři a o udatném rytíři *Petru* z Provence znamenitého hraběte syna. Str. 96.
Tištěno latinkou. Nejstarší vyd. r. 1565 (v Králové Hradci). Jungmann, str. 66, č. 102. Srv. A. Pypina »Очеркъ« str. 235; též »Для любит. книжной старины«, str. 45—48; Д. А. Ровинскій »Народ. картинки«, I, 116; IV, 152. Görres, Volksbücher. Str. 151 Die schöne Magelone übersetzt von V. Warbeck 1527. hrsg. von J. Bolte. Weimar 1894.
a) Str. 95. Jak papež rozsudky smrti potvrzuje.

83. Slepý *Mládenec*. Str. 15.
Tištěno latinkou. Jungmann, str. 114, č. 909.*)
a) Str. 13. Ohlas.
b) » 14. Ořechova škořepina.
c) » 15. Podkowník.

84. Mrawná kronjka o *Sedmi Mudrcích*, aneb: Witězstwí ctnosti. Str. 112.
Český text románu již od r. 1567. Jungmann, str. 143, č. 269. Národ. Sb III, 9 (uvedena literatura).
a) Str. 107. Přídawek k Sedmi mudrcům.

85. Čarodegnice *Megera*, anebo: Okauzlený zámek pána z Gednorožce (1876). Str. 160.
Od W. Krameriusa. Jungmann, str. 422, č. 785 c.
a) Str. 146. Kady v Emesse.
b) » 154. Medwěd na masskarnjm bále.
c) » 159. Rozličný způsob smrti

86. *Náwrat z Ruska*, aneb: kosteliček na břehu Polabském. Příběh z posledních wálek Napoleonských (1877). Str. 160.
a) Str. Dobrodružstwí se sspanělským náčelníkem loupežníků.

87. Princezka *Nesita*, aneb: Tři dary kouzelné: Sáček, Plásstík a Kord. Wzdělal W. R. Kramérius (1871) Str. 79.
a) Str. 68. Anekdoty: car Petr Welíky, Ludwík XIV.

88. *Nymfa* studenky, aneb: Trogj žádosti (1873). Str. 64.
a) Str. 59. Ochrance žiwota.
b) » 63. Moucha a ssibenice.

89. Kamenná *newěsta*. Prawdiwý přjběh z časů třidcjtileté wálky. — Wěrná Rýzka. — Hrobka milugjcjch (1869). Str. 80.
a) Str. 39. Wěrná Rýzka. Jungmann, str. 425, č. 827 a (od J. M. Ludvika).

---

*) Vydáno také v Praze švabachem pod titulem: Proroctwj slepého mládence kterýžto Karlowi IV, králi českému a cjsaři Řjmskému předpowěděl o nassi české zemi roku 1362.

b) Str. 53. Hrobka milujících.

c) » 72. Historické Anekdoty: 1. Pomoc w prawotě. 2. Dosť za 8 grossi! 3. Tajně aučinkující jed. 4. Nepřítel smíchem poražený. 5. To se mu podařilo. 6. Hwězdy na neprawém místě.

d) Str. 78. Granáty ze slawowěnce Karla Hawlička.

90. Krásná *Oliwie*, aneb: Strassidlo u bjlé wěže. Prawdiwá historie z třináctého století. Na česko složená od Prokopa Šediwého (1877). Str. 64.

Vyd. r. 1798 (v Praze). Jungmann, str. 422, č. 782e.

a) Str. 49. Giowani Liobetti, přeukrutný wražedník.

b) » 57. Wawřinec Toulowec.

91. Šlechetný *otrok*. Wýjewy z časů opanowání Jamaiky od Angličanů (1871). Str 111.

a) Str. 101. Petr Wok z Rožmberka, poslední pán z Růže.

b) » 108. Zdwořilí zlodějowé.

92. Pěkná, utěssitedlná a welmi podiwná kronyka cjs. *Oktawidna*, jak také welmi pamětihodné příběhy jeho manželky Feljcity a geho dwau synů Florence a Leona (1867). Str. 96.

Dunlop-Liebrecht, Prosadicht. Str. 479. Srv. A. Pypin, Очеркъ str. 237 až 238. Görres, Volksbücher. Str. 131.

a) Str. 83. Drobnosti: Řjm, Benátky, Karel z Žerotina, Uhelny, Wynalezení piana, Basstyrowé.

93. *Paleček*, obsahu poučného, oprawdiwého i žertowného k užitečnému a obweselujcýmu čtenj. Sebranj od Jana *Hýbla* (1874). Str. 63.

a) Str. 11. Zasloužený trest a láska.

b) » 29. Dobrodinj.

c) » 42. Následkowé náružiwosti.

d) » 44. Tagná láska.

e) » 59. Macocha.

94. Rozličnj *příběhowé* k užitečnému a obweselugjcýmu čtenj (1878). Str. 96.

Od J. Hýbla V. Jungmann, str. 423, č. 814c.

a) Str. 83. Nočnj stráž.

b) » 93. Podobizna.

c) » 94. Zlatá piksla.

d) » 95 Střjbrné hodinky.

95. *Prowazník* z Petrohradu, aneb: Wznessená swadba. Historické wyprawowání prawdiwé události. Od W. R. Kramériusa (1878). Str.

a) Str. 67. Ubohá Marie.

b) » 77. Zlámaná podkowa.

c) » 78. Zlato.

d) » — Křemínky.

e) » 79. Statek sedlský.

96. Tři mrawné bájky, prwní o sslechetné *Panně krásné*, která skrz swůj ctnostný žiwot s jedným zakleným knižetem welkého sstěstí došla; druhé dwě prwní podobné, ctnostem wyučující a mysl obweselující (1888). Str. 48.

a) Str. 33. O jedné wdowě a její dwou dcerách.

b) » 42. Prawdiwý příběh o jedné welmi zlostné ženě.

97. Kratochwilná historie o gednom *sedlském pacholku*, který za tři grosse tři léta sloužil. Ku které přidana gest příkladná činohra o gednom neposlussném synu we čtyřech osobách.

a) Str. 26. Příkladná činohra . . .

98. *Příhody* a dobrodružstwí weselého sslechtice Pána *Prássila*, od něho samého k obweselení wyprawowané (1885). Str. 70.

Dle něm. Münchhausena, vyd. r. 1844. Jungmann, str. 428, č. 885.
a) Přídawek.

99. *Pomsta* mouřenínowa. Powídka pro mládež (1867). Str. 96.

100. *Pekla syn*. Welmi přjkladný přjběh o knjžeti Robertowi. Starobylé wyprawowání wzdělal W. R. Kramérius (1876). Str. 79.

101. Newinný *Pítlák*, aneb: nehoda také wede někdy k sstěsti. Wyprawowání z nowěgssích čassů. Poznowu wzdělal W. R. Kramérius (1874). Str. 47.
a) Str. 35. Sprawedlnost Božj.
b) » 44. Angličan.
c) » 47. Osudu swému těžko ugjti.

102. Hrabě *Polgočow*, aneb: Wypowězenec z wlasti. Prawdiwá přjhoda z nedáwných dob (1869). Str. 47.
a) Str. 42. Gizda na slonu.

103. *Peryton*, a geho syn Dyonýd, měsstěnjn Rjmský (1874). Str. 47.
Jungmann, str. 66, č. 99. (Vyd. r. 1761.)

104. *Reynhold* diwosyn, wyswoboditel třech prodaných sester (1876). Str. 79.
a) Str. 72. Nesstěstj.
b) » 74. Poměry wojenské w sewernj Americe.

105. *Robert*, nazwán Čertem. Powjdka z osmého století (1872). Str. 111.
a) Str. 109. Přídawek: 1. Bůh. 2. Rípa. 3. Hláwka.

106. *Robinson*. Obraz ze žiwota pro mládež i pro dospělé. Str. 191.
Srv. H. Ullrich Robinson und Robinsonaden. I. Weimar. 1898 Englische Studien XXVI, 403 sl., kde se uvádějí zvláště česká, jakož i jiná slovanská vzdělání Robinsona.
a) Str. 185. Oběť politické msty.
b) » 189. Čísska čaje.

107. *Rodina* Důwěrowa. Původní powídka od Wincencia Janalíka, duchowního spráwce w Miloticích na Morawě. (Sedmé wydání.) Str. 240.
Srv. Jungmann, str. 572.
a) Str. 233. Jetýlek.

108. Sličná *Rozárka*, děwče srdnaté, které w děsné noci koně i loupežnického wůdce zajalo. Str. 16.
a) Str. 14. Perle.
b) » — Drahé kamení.
c) » 15. Chleb.

109. Wěrná *Roza*, aneb: wítězstwí katolického náboženstwí. Původnj powjdka od Wincencia Janalíka, Duchowního spráwce v Miloticích na Morawě (1890) Str. 271.
Srv. č. 108 a 8.
a) Str. 265. Kdo by z nás nelhal? — »Já!«
b) » 271. Příslowí.

110. Hrabě *Rožmberk*. Wlastenský příběh, který se stal ku konci Šwédské wálky Str. 175.
a) Str. 170. Šíbal Řehoř.
b) » 174. Samouk srbský.

111. *Růženka* Jedlohradská. Utěssená powídka od Krysstofa Šmída, jíž na jazyk československý přeložil L. B. Str. 142.
Jungmann, str. 466, č. 1322 c (vyd. 1827), srv. č. 1328.

12. Smutný *rybář*, aneb: teskliwý milenec (1871). Str. 63.
a) Str. 57. Přítel lidský.
b) » 62. Zalíbení Slowákůw we zpěwu.

113. *Rybrcol* na krkonoských horách, aneb: zaklený a wyswobozený prync (1876) Str. 126.

Od W. Krameriusa. Jungmann, str. 422, č. 385a; srv. ibid. č. 386. Srv. Görres, Volksbücher. Str. 232.

114. Čarodějnický *řetěz*. Jedna dokonce nowá originální příhoda duchů z padesátého století (1888). Str. 46.

115. Rozmlouwání krále *Salomouna* s wýmluwným Markoltem obličeje velmi mrzkého (1877). Str. 48.

Jungmann, str. 142, č. 255. (Dovoleno prodávati r. 1567.) Srv. Görres, Die teutsch. Volksbücher, str. 188a sl.; polské vyd. r. 1521 nový otisk homografický r. 1876, srv. A. N. Veselovský, Слав. зказаніи о Соломонѣ и китоврасѣ (Спб. 1872), А. Н. Пыпинъ „Очеркъ«, str. 104 sl.

116. Zazděná *Slečna*, aneb: Podiwné příhody Marie z Hohenturnu. — Rytířská historie z třináctého století (1877) Str. 96.

Dle Kr. Špisa od Pr. Šedivého. Jungmann, str. 422, č. 782d.

a) Str. 90. Opatstwí Westmin terské w Londýně.
b) » 95. K dějinám bawlny.

117. Mladší *Spelhofen*, aneb: Příhody Robinsona na tichém moři (1877). Str 95.

Srv. č. 106. Pow. od J. Hybla. Jungmann, str. 423, č. 814a.

118. Dwě kroniky, prwní o *Štylfrýdowi*, druhá o synu jeho Bruncwíkowi, knížatech českých. Str. 47.

Jungmann, str. 66, č. 96. J. Polívka. Kronika o Bruncvíkovi v ruské literatuře. (Rozpr. Č. Ak. Ročn. I., 5, Tř. III, 1892.) Srv. А. Н. Пыпинъ „Для любителей . . ., str. 8.

a) Str. 40. Řípa.
b) » 41. Zelná hláwka.
c) » 42. Houby.
d) » 43. Len.
e) » 44. Kanárek.
f) » 45. Owce.
g) » 46. Píssťala pastussí.
h) » 47. Zrcadlo.

119. Wýtah z dwanáctého *Sybillina proroctwí*. Wssem křesťanům k polepssení žiwota a k spíwání wydané. Str. 16.

Jungmann. str. 269, č. 225. Srv. Görres, o. c. Str. 238.

120. Ztracený *Synáček*. Utěssená powídka na důkaz, že w nesstěstí nikdy zoufati, nýbrž pewně w pomoc Boží doufati máme, která čím později přichází, tím slawnějssí se jewí (1877). Str. 48.

Srv. Jungmann, str. 467, č. 1334a.

a) Str. 39. Amálie Westonská.

121. *Thebo*, který zbudowal hrad Thebenský při Presspurku ležjcý (1867). Str. 32.

122. Hystorye o Pánu *Tristanowi* a krásné Izaldě. Wzdělal W. R. Kramérius (1873). Str. 208.

123. *Unessení panen*, aneb: Mrtwí tanečnici u hrobky. Romantické wyprawowání z časů křížowého tažení (1879). Str. 96.

a) Str. 91. Poměry wojenské v sewerní Americe.

124. *Walter*, aneb: stálost lásky (1871). Str. 47.

Srv. Görres, Volksbücher. Str. 148.

125. *Wěčný žid*. Powěst z doby umučení Krista Pána (1896). Str. 32.

Srv Görres, Volksbücher. Str. 243.

a) Str. 27. Špaček.
b) » 28. Mouchy a pawouci.

c) Str. 29. Osel.
d) » 31. Opice.

26. *Wěncemil a Jaronka*, kněžna Kokořinska, aneb: Ctnost y Neprawost dogdou swé odplaty (1841). Str. 48.
Od J. M. Pohořelého. Jungmann, 425, č. 837 b.

127. *Wilím a Marie*, aneb: Mocnost lásky (1873). Str. 48.
a) Str. 47. Čáp oswobodil otroka.

128. *Wystěhowanci*. Poučná a zábawná powjdka pro rodiče a djtky (1867). Str. 144.
Od G. Nierice (Jos. Pečírka. Bibl. poučných a zábawných spisů, II, 1844), překl. z něm. Jungmann, str. 428, č. 883.

129. Černý *zbor*, aneb: Král Matiaš. Příběh z dáwnowěkosti, wdělal W. R. Kramérius, s mnoho obrázky (1873). Str. 94.
a) Str. 89. Strakonická medowá kasse.

130. *Zdeněk* ze Zásmuku s swými towaryssi, aneb: Rytjři w Blánickém wrchu zawření (1870). Str. 144.
Jungmann, str. 422, č. 792. (Vyd. r. 1799.) Národ. Sb. III, 24.
a) Str. 132. Boj s mořským medvědem.
b) » 140. Škodliwost řeči lidské.

131. Nessťastná *Zuzanka*, aneb: Strassliwé následky malé nepatrné poklísky. Str. 64.
Od J. Hýbla. Jungmann, str. 423, č. 814 b.
a) Str. 62. Granáty ze sláwowěnce Karla Hawlíčka. Srv. č. 90.

Doplňky. Dále uvedené tisky jsou vydány »Tiskem a nákladem Teslika Neumanna« (v Uh. Skalici), ale nejspíše vydávala je též firma Škarnicla dědiců, uvedeny jsou v seznamu tisků této firmy a sice na knížce č. 101.*)

132. *Truchliwost* swatých Otcůw, w temnostech, kteří Pána Ježísse příchod na tento swět a wykoupení swého očekáwali. Str. 175.

133. Widění *Jiříka* Poustewníka, někdy rytíře uherského, které pak od rozumných lidí za bázeň drženo jest a také tím a ne jiným spůsobem k čtení se poskytuje. Str. 48.
Jinak: Kronika pěkná o Jiříkowi, jenžto w očistci byl a jiné diwné wěci, ježto tam widěl i také w pekle. Jungmann, str. 114, č. 910 (Vyd. r. 1777,)

134. Proroctví *Michaldy*, královny ze Sáby, 13. Sibilly. Str. 64.
Tištěno latinkou.**)
a) Str. 62. Poustewník.
b) » — Zemřelá slečna.

135. Zlatý *Prsten*, Podivná kronika dwou brytanských Princezek, které pro utiskování svých poddaných zavinšovány byly. Str. 63.
Tištěno latinkou. Jungmann, str. 427, č. 869.
a) Str. 57. Výklad francouzských karet, Pikety nazvaných
b) » 61. Lehce nabyl, lehce pozbyl.
c) » 62. Z brusu nová loterie.
d) » — Co je na světě nejlepší.

136. Zlatý *strom*, ztracená voda a zakletá hora. Povídka o dobročinném synu, jenž od jistého bohatého kupce za otroka prodán, posléz jeho dceru za manželku dostal. Str. 159.
Tištěno latinkou.
a) Str. 156. Překvapení.
b) » 159. Mučeník čistoty.

137. *Vendelín* z pekelného kamene, aneb: Umrlčí zvon. Str. 270
Tištěno latinkou.

---

*) V mé sbírce nejsou zastoupeny tyto tisky Škarnicla děd.

**) Vydáno také v Praze starým švabachem (s. a.).

Do kollekcí lidových knížek starého typu nenáleží přímo vydání pohádek ač jsou pojaty vydavateli (Škarnicla dědici) do seznamu; ale ukazují nám pokus uvésti nový material do čtení lidu. Tyto knížky, ačkoliv se tisknou švabachem, ale již novým, nemají vnějším rázem svým nic společného se starými tisky; uvádím je proto také zvláště, jako odlišné i obsahem svým.

138 Tři pekné *powídky*. Str. 64.
a) Str. 1. Wojácký Fricek.
b) » 18. Neohrožený Mikeš.
c) » 39. Diwotworný meč.
d) » 56. Čert a Káča.

139. Zábavné *Báchorky*. 4 sešity: 96 + 95 + 90 + 95.

I.

a) Str. 3. O zlatém kolowratu.
b) » 22. O černé princezně.
c) » 36. O Jozowi.
d) » 49. O Labuti.
e) » 58. Jak Jaromil k sstěstí přissel.
f) » 93. Drobnosti. (Krakonoš, Chudý chasník, Mladý muž v míst S*** w státu Ohio, Bedřich druhý, král pruský.)

II.

aa) Str. 3. O třech zaklených psech.
bb) » 27. Wodní paní.
cc) » 54. O Popelce.*)
dd) » 76. O třech bratřích.
ee) » 89. Malý kossíkář.
ff) » 90. Myslivec a jeho pes.
gg) » 91. Tři loupežníci.
hh) » 92. Dryáčník.
ii) » 93. Strassidlo.
jj) » 94. Dědictví.
kk) « 95. Žebračka.

III.

(Pořádagj L. B. a W. Z.) (1882).

α) Str. 1. Marie a Růženka, aneb: babička z Kárkonossowy zahrádky. (Dwě báchorky w gedné. Z něm. dle St. Nellyho.)
β) Str. 71. Rybář a duch. (Báchorka z wychodu.)
γ) » 77. Princ Žabák. (Ve verších.)

IV.

(Pořádají L. B.) (1884.)

aaa) Str. 3. Ďáblůw mlýn pod Radhosstěm.
bbb) » 8. Báchorka o zlatém ptáku.

---

*) Srv. č. 47. Jiný překlad.

ccc) Str. 19. Pyssná Bětulinka.
ddd) » — Dwé dítek.
eee) » 21. Bohatý a chudý bratr.
fff) » 24. Wdowa a její dwě dcery.
ggg) » 29. O Bumbrlíčkowi.
hhh) » 37. Budulínek.
iii) » 40. O třech bratřích.
jjj) » 46. Kossťálský poklad.
kkk) » 50. Sirotek v Radhossti.
lll) » 56. O bídě.
mmm) » 62. Jarosláwek.
nnn) » 66. Švanda dudák.
ooo) » 73. Skleněná hora.
ppp) » 79. Hloupý Jeník.
rrr) » 86. Zlatá křídla.
sss) » 91. Smrt kmotřenka.

140. Wesskeré *Šmídowé spisy*. Seš. I. Welkonoční wejce. (Wolně přeložil L. B. (1885.) Str. 47.

Seznam jmen a věcí.

Abuchazan 33
Albina ctnostná 30
Alexander (rytíř) 34
Alžběta (Báthory) 35
Amalia (pastýřka) 32, (slečna) 53 a, (Westonská) 120 a
anekdoty 87 a, (historické) 89 c.
Anežka (sv) 13, (královna sicilská) 31.
Angličan 45 d, 101 b
Anna (Anglonská) 67 a
Antonín (cís.) 57
Arnošt (sv.) 5 e
Babička (z Krkonoše) 139 *α*
Bajky (mravné tři) 96
Báchorky (zábavné) 139
Baron (z Bílenbachu) 39
Barbora 52
Baštyrové 92 a
Báthory (Alžběta) 35
bavlna 116 b
Bazilius (sv.) 5 a
Beana 14 a
Bedřich (druhý král prus.) 139 f
Benátky 92 a
Beránek 36
Berkova (slečna) 67 a
Berthold 37
Bětulinka (pyšná) 139 ccc
Bewůrka (smrt) 56 b
Bída 139 lll
Bílá paní 38
Blanický vrch 130
Boj (Novoholanďana) 56 a, (s medvědem) 130 a
bratr bohatý 139 eee
bratří tři 139 dd, 139 iii
Bruncvík 118
Budulínek 139 hhh
Bumbrlíček 139 ggg
Bůh 105 a
Cachtický hrad 86
Cařihradu chvála 69 b
cesty (Engelbrechta) 42
cikáni 43 a
Consilia, sana medica 29
Ctibor z Cimburka 33 a
Co je na světě nejlepší? 135 d
Čáp 127 a
čaje číška 106 b
čarodějnice (Megera) 85
Čert a Káča 138 d
Čislav 8 b
Čtení (Nikodemovo) 1, (o Finettě) 46.
činohra (příkladná) 97 a
Dary kouzelné 87.
Davida (sv. žalmy) 3
dcera (indyanská) 61 a
dědictví 139 jj
dějiny (hodin) 49 a, (bavlny) 116 b
den (soudný) 12

dešť 46 b, krvavý) 78 a
deštník 49 a
dítek (dvé) 139 ddd
dobrodiní 93 b
dobrodružství 86 a,
dokonalosti božské 7
dopuštění boží 2
Dosť za 8 groši 89 c
Drobnosti 49 a, 67 a, 92 a, 139 f.
Dryáčník 139 hh
dub 31 a
duchové (skalní) 39
duha 46 b
důstojník (ruský) 45 c
Důvěra (obnověná) 66
Důwěrova (rodina) 107
Dyonýd 103
Eleazar sv.) 5 c
Engelbrecht (Mart.) 42.
Eustachius (sv.) 14
Evlalie (sv.) 43
Eylenšpigel 44
Ezop 41
Faust 48
Felícita 92
Felsenburg, rytíř 45
Ferdinand (nešťastný) 43 a
Finetta 46
Fortunatus 49
František I, cís.) 40 b
Fricek (wojácký) 138 a
Frydbert (švabský) 47
Frydrych (II, král pruský) 139 f
Genovefa 51
granáty ze slavověnce K. Havlíčka 89 d, 131 a
Griselda 70
Grobián (doktor) 50.
gubernie (Jenisejská) 52 a
Gygynus (sv.) 5 d
Harfeník 56
Háta (sv.) 13,
Havíř (malý) 58
Havlíček (Karel) 89 d, 131 a
Herbář 16
Helena (trpělivá) 57
Hirlanda 55
Historie (o Eylenšpiglovi) 44, (o Heleně) 57, (o Mageloně) 82, (o pacholku) 97, (o Tristanu) 122
hlávka 105 a, (zelná) 118 b
Hodinky trojí 7 — stříbrné 94 d
hledáč (pokladů) 68 c
hora (zakletá) 136, (skleněná) 139 ooo
Holubička 53
horník (malý) 58
host mrtvý 59
Hostýn (pouť) 10
hrad (Cachtický) 35
Hradec (Jindřichův) 38
hrobky (milujících) 89 b
hruška 21 a
Hugo a Kleta 54
houby 118 c
Hýbl (Jan) 36, 93, 131
hvězdy 89 c
Chasník 139 f
Chléb 108 c
chudák bohatý 60
chvála Cařihradu 69 b
Ildegert 61
Ilja Muromec 79 a
Isolda 122.
Iwan 36 a
Izydor (sv.) 15
Jamajka (ostr.) 91
Janalík (Vinc.) 8, 107, 109
Janáč (Černý) 62
Janoš (Černý) 62
Jaromil 139 e
Jaronka, Věncemil a 127
Jaroslávek 139 mmm
jed (tajně účinkující) 89 c
Jedlohradská (Růženka) 111
Jednorožec (pán z Jedn.) 85
Jeník (hloupý) 139 ppp
Jetýlek 107 a
jeskyně 63
jezdec 27 a
Jindřich (z Dubinova) 40, (hrabě) 64
Jindřichůw Hradec 38
Jiřík (poustevník) 133
Jitka (hraběnka) 65
Jízda (na slonu) 32 a, 102 a
Jolanta 66
Joza 139 c
Káča, Čert a 139 d
Kadi (v Emesse 85 a
Kalif (napravený) 59 a
kamení (drahé) 108 b
kanárek 118 e
kapliček sedmero 8 a
Kaptal 68
Karel (IV, cís.) 67, (z Žerotína) 92 a

Karolina (krásná) 71
kaše (strakonická) 129 a
kdo by z nás nelhal? 109 a
Kleta 54
klobouk (vše dávající) 49
kniha (Tovačovská) 33 a
knížka (kuchařská) 18
kolovrátek (zlatý) 139 a
Konrád (cís.) 64
Kord 87
koření 21 a
kostelíček (na břehu Polabském) 86.
košikář (malý) 139 ee
Krakonoš 139 f
Kramérius (W. R.) 76, 80, 87, 95, 100, 101, 113, 122, 129.
krásná (panna) 96
krmě (vzácná) 21 a
krčma (v lese) 69
krejčí (z Pekyngu) 72.
kronika (o Kryseldě) 70, (o rukojemství) 70, (o Meluzině) 78, (o sedmi mudrcích) 84, (o Oktavianě) 92, (o Štylfrídovi) 118, (o Jiříkovi) 133, (dvou princezek) 135
Krusinský (spis o Persii) 69 b
Kryselda 70
Kubelka (Tom.) 65
křemínky 95 d
křídla (zlatá) 139 rrr
Labuť 139 d
Labutí (rybník) 47
Landfras (Aloys) 69 a
láska (první a poslední) 43, (romantická) 45 a, (tajná) 93 d, (lásky stálost) 124, (trest a láska) 93 a
Lauretanský (Dům) 6
Lehce nabyl, lehce pozbyl 135 b
lékařství (krav, dobytka) 16, (koňská) 17
len 118 d
Lev 63 b
lidožrout 68 d
Limbach (Albert) 74
Liobetti (Giovani) 90 a
Lizinka 73
loterie (nová) 135 c
lovec 39 a
Lucidář 77
Ludvík (šťastný) 75, (král, XIV) 87 a, (J. M.) 89 a
loupežník (mořský) 76, (tři loup.) 139 gg
Macocha 93 e
Magelona 82
Marianka (sličná) 9
Marie a Růženka 139 α, 128, (sv. Egypt) 13, (ubohá) 95 a, (z Hohenturnu) 116
Markolt (výmluvný) 115
masa kus 21 a
Matějček 35 a
Matyáš (král) 129
matka (nábožná) 12 c
meč (divotvorný) 138 c
medvěd 21 a, (na bále) 85 b
Megera (čarodějnice) 85
Meluzina 78
Městecký (Jan) 36 a
Michalda (13á Sybilla) 134
Mikeš (neohrožený) 138 b
mládenec (turecký) 33, (slepý) 83
mlýn (ďáblův pod Radhoštěm) 139 aaa
Mnislav a Světivina 79
mocnost lásky 127.
Monyka 63 a
moucha 88 b, 125 b
mouřenínowa (pomsta) 99
mučeník (čistoty) 136 b
Mudrců sedm 84
muka (pekelná) 12
muž (černý) 81, (v místě S**) 139 f
mužátko (žluté) 80
myslivec 139 ff
Napoleon (cís.) 71, 86
následkové (náruživosti) 93 c, (strašliví) 131
naučení (o včelách) 19
nauka (o povinnosti) 71 a
návrat (z Ruska) 86
Nelly (St.) 139 α
nepřítel 38 a, 89 c
Nesita (princezka) 87
nešpory 3
neštěstí 104 a
nevěsta (kamenná) 89
Nieric (G.) 128
Nikodemovo ev. 1
Nymfa (Studenky) 88.
Oběť (msty politické) 106 a
obrana (pražská) 49 a
ocasy (koňské) 49 a
ohlas 21 a, 83 a
ohlášky 20, 20 b
ochránce (života) 88 a
Oktavián (cís.) 92
Olivie (krásná) 90

opatství (Westminsterské) 116 a
opice 125 d
ořech 21
osel 125 c
osud 101 c
otázky (Krista) 4, (ze sv. Písma) 5
otců svatých truchlivost 132
otrok (šlechetný) 91
ovce 118 f
ozvěna 46 c
Pacholek (sedlsky) 97
Paleček 93
paní (Bílá) 38, (vodná) 139 bb
panna (železná) 35, (krásná) 96
papež 82 a
Pavel (sv.) 5 b
pavouci 125 b
Pečírka (Josef) 128
Peking 73
peklo (recept proti p.) 20 a, (p. syn) 100
Pelagie (sv.) 13
Pelcel (Mart.) 67
Petr (rytíř) 82, (Veliký, cís.) 87 a, (Wok z Rožemberka) 91 a
Peryton 103
perle 108 a
piksla (zlatá) 94 c
píšťala (pastuší) 118 g
planetář 24
pláštík 87
pocestní (dva) 68 i
podkova (zlámaná) 95 b
podkovník 21 a, 83 c
podobizna 94 b
pohádky (duchovné) 5
Pohořelý J. M. 126
poklady 68 c, (koštálský) 139 jjj
pokrmy 49 a
pokuta (za políbení) 67 a
Polgočow (hrabě) 102
poměry (vojenské) 104 b, 123 a
pomoc (v pravotě) 89 c
pomsta (mouřenínova) 99
pondělek (modrý) 49 a
Popelka 46, 139 cc
Porto Novo 58 a
postel (svadebná kamenná) 54
poštovnictví 49 a
potupa 12 a
pouti (Hostýnské) 10
poutník 68 a
poustevník (Jiřík) 133, 134 a
povětří 22
povídky (tři pěkné) 138
povinnost (lidská) 71 a
poznání (pravé) 7
Prášil 98
pramen 46 d
pravdomluvec 21
pranostika (sedlská) 22
princ (zakletý) 114, (se modlící) 68 h
princezky (Britanské dvě) 135.
princezna (černá) 139 b
proroctví (12-é Sybilly) 119, (Michaldy) 134, (mládence slepého) 83
provazník (z Petrohradu) 95
prsten (lživý) 40 a, (zlatý) 135, (kouzelný) 49
přátelé 8, 68 b
překvapení 136 a
Příběhy (Genovefy) 51, (rozličné k užit. čtení) 94, (o Robertovi) 100, (vlastenský) 110
Příhody (Bertholda) 37, (Barona z Bílenbachu) 39, (Engelbrechta) 42, (p. Prášila) 98
přísloví 109 b
přítel 38, (lidský) 112 a
psi (tři zakletí) 139 aa
pták (zlatý) 139 bbb
působení (blesku) 42 a
pýcha potrestaná 75
pýtání a oddávání 26
pytel (hlíny) 31 a, (prsti) 55 a, (zlatý) 49
pytlák nevinný 101
Rada (lékařská) 28
Reynhold divosyn 105
Rippl (Jan) 49
Robert (kníže) 100, (nazván čertem) 105
Robinson 106, 117
rodina (Důvěrova) 107
role 12 b, 31 a
rozmlouvání (dvou žen) 52, (Šalomouna s Markoltem) 115
Rozarka (sličná) 108
Roza (věrná) 109
rozsudek (moudrý) 62 a
Rožemberk (hrabě) 110
Rukojemství 70
Rusko 86, 95, 102, 52 a, 79 a, 87 a
Růženka (Jedlohradská) 111
rybář (smutný) 112, (a duch) 139 β
Rybrcol 113
Rýzka (věrna) 89 a

Reči (německé) 29, (Ezopa) 41.
řetěz (čarodějský) 114
Řím 92 a
Řípa 105 a, 118 a
řízení (Boha) 9.
Sáček 87
samouk (srbský) 110 b
sedlák (rusinský) 53 b
Shledání (radostné) 73
Schody (svaté) 6
síla (lidská) 78 b
sirotek (v Radhošti) 139 kkk
skutek (šlechetný) 45 b
Slečna (zazděná) 116, (Berkova zazděná) 67 a, (hrdá) 68 e, (zemřelá) 134 b
Slepý 68 f, (mládenec) 83
Slováci (zalíbení ve spěvu) 112 b
Smejkal (Frant.) 11
smlouvy 27
smrt (časná) 12, (Bevůrka) 56 b, (kmotřenka) 139 sss
snář (veliký) 25
Sokolovští (hrabata) 63
Spelhoven (mladší) 117
spravedlnost (Boží) 101 a
statečnost (politická) 46 a
statek (sedlský) 95 e
stálost (lásky) 124
Stoleťák 23
strakonická kaše 129 a
stráž (noční) 94 a
Strašidlo 139 ii, (u bílé věže) 90
stroj (k pletení) 67 a
strom (zlatý) 136
Stud'ánka (Čislavova 8 b
svatba (vznešena) 95
svadební veselí 26
Světivina, Mnislav a 70
Sybillina proroctví 119, 134
Syn (pekla) 100
Synáček (ztracený) 120
Šalomoun (král) 115
Šátky (za nos) 67 a
Šedivý (Prok.) 79, 90
Šibal (Řeh.) 110 a
Šibenice 88 b
Škodlivost (řeči) 130 b
Škořepina (ořechová) 21 a, 83 b
Šmíd (Kryštof) 40, 111, 140
Špaček 125 a
Špinek (Václ.) 69
Špís (Kryšt. Jindř.) 54.
Štolmistr (Albert) 17
Švanda (dudák) 139 nnn
Tanečníci (mrtví) 123
Tardys (z Malabaru) 33
tažení (Čechův) 62 b
Thebo 121
To se mu podařilo 89 c
Tovačovská kniha 33 a
trest (a láska) 93 a
truhlička podivná 68 g
truchlivost (sv. otců) 132
Toulovec (Vavř.) 90 b
tunnel 49 a
Udice (zlata) 21 a
uhelny 92 a
umučení (Krista) 1
unešení (panen) 123
Válka (třidcítiletá) 89, (švédská) 110
Walter 124
Vavák (Fr. Jan) 27 a
včely 19
vdova (a její dcery) 96 a, 139 fff
vejce (velkonoční) 140
Věncemil 126
Vendelín 137
věrná (Rýzka) 89 a, (koza) 109
věrnost (manželská) 30
veselí (svadební) 27
vidění (Jiříkovo) 133
Wilím 127
vítězství (ctnosti) 84, (náboženství) 109
vlk 21 a
voda (ztracená) 136
Wolf 73 a
vrátný (při pekelné bráně) 20
vůl 21 a
výklad (otázek) 21, (karet francouzských) 135 a
vykladatel (snův) 25
vynalezení (piana) 92 a
vystěhovanci 128
Začátkové (řeči něm. 29
Zalíbení (Slovákův) 112 b
Zámek (Okořský) 79, (okouzlený) 85
Zasmání (něco pro) 34 a
Zazděná (slečna) 67 a, 116
Zbor (černý) 129
Zbraň (duchovní) 11
Zdeněk ze Zásmuku 130
Zeď (podivná) 55 a
Zlato 95 c
Zločinec 69

Zlodějové (zdvořilí) 91 b
Způsob (pýtání a oddávání nevěsty) 27, (smrti) 85 c
Zrcadlo (života) 12, 34 a, 118 h
Zuzanka (nešťastná) 131
Zvikov 47
Zvon (umrlč) 137
Žabák (princ) 139 γ
Žádosti (trojí) 88
Žalmy 3
Žebračka 139 kk
žena (velmi zlostná) 96 b
Žerotín (Karel z Ž.) 92 a
Žid (věčný) 125
Život (věčný) 12, (americký) 39 a, (Ezopa) 41, (Karla IV.) 67
Životy (svatých) 5 a-c, 13, 14, 15.

Vinohradnictví na Strážnicku, hlavně pak při Strážnici městě, ve století sedmnáctém.

Z mor. slovenských kapitol viničních.*)

Město Strážnice slyne dodnes na jihovýchodní Moravě svým vínem a svým vinohradnictvím. Dobré ročníky vín Strážnických řaditi lze skutečně k nejlepším vínům východomoravským.

A také má Strážnice dodnes tolik tratí horenských, rozložených hlavně kolem návrší »Žerotíny« skorem na jihu od Strážnice ve vzdálenosti asi 4 km., do výše 324 m. se zvedajícího, jako snad žádné jiné místo Slovácké.

Názvy nynějších vinohradních tratí Strážnických, jež mají rozlohu 1614 měřic 204^0 jsou:

1. Horní Mrhoně. 2. Dolní Mrhoně. 3. Na Hradečné. 4. Staršinky. 5. Podolky. 6. Podkovné. 7. Kňahnice. 8. Fryzáky. 9. Žerotíny. 10. Dolní Štamfáty. 11. Horní Štamfáty. 12. Varhany. 13. Utěšené. 14. Svislé. 15. Šumědě. 16. Supínky. 17. Teplé. 18. Žebráky. 19. Příčné. 20. Dolní Hory. 21. Horní Hory. 22. Prostřední Svárové. 23. Svárové. 24. Baksahory a 25. Růžené.

Sláva vína Strážnického ovšem za stara byla větší. Nebylo ť ještě konkurence vinic výborně zařízených v Bzenci (alespoň ne tolik, co nyní) a rovněž o hledaných nyní vínech Blatnických se v dobách dřívějších mnoho nemluvilo. Pouze Polešovské bylo ve století 18. a 17. o němž hlavně mluviti budeme, proslavené, neboť vrchnost Velehradská ošetřování vína výborně rozuměla.

---

* Při sepisování této statě použil jsem hlavně »Knihy privilejí« města Strážnice, již zapůjčil mi ochotně velect. p. Em. Kuča, starosta města Strážnice, urbáře panství Strážnického z r. 1617, a rejster č. horenských knih vinohradních Strážnických od r. 1587 do 1773, obojích z hraběcího archivu Magnisovského ve Strážnici, jež přístupnými mně učinil laskavě p. L. Nopp, archivář hraběcí, a konečně udání ohledně názvů nynějších tratí, jež sdělili mně p. odb. uč. Val. Navrátil i p. starosta E. Kuča. Za laskavost všem třem pánům tuto vřele děkuji.

Počátkem století sedmnáctého, jak sestaviti můžeme z »urbáře« (t. j. knihy v níž zapsány byly všechny povinnosti všech poddaných vůči milostivé vrchnosti na robotách, penězích i jiných dávkách) panství Strážnického z r. 1617, chovaného v hraběcím archivu Magnisovském, byly ke Strážnici městu následující vinice:*)

1. Husí Hora. 2. Fryzáky. 3. Žerotíny. 4. Teplá Hora. 5. Utěšená Hora. 6. Supínky. 7. Příčná Hora. 8. Horní Hora. 9. Svárová Hora. 10. Stará Hora. 11. Dolní Hora. 12. Růžená Hora a 13. Kněhnice Hora; blíže pak: 14. Štamfaty Hora. 15. Podkovová Hora. 16. Stražínky Hora. 17. Mrhony Hora.

Panské vinice u Strážnice byly částečně ve »Štamfatech«, již uvedených, dále v (18.) Klínech, (19.) Čtvrtích a (20.) Ronovém. Milostivá vrchnost ovšem i jinde na svých statcích, ke Strážnici patřících, měla vinice hlavně v Lipově, kdež také bývalo a dosud jest dobré víno a to na vinici Slavatce**) nyní Nová Hora zvané.

Snadno postřehneme, že vinohrady nynější jsou skorem úplně totožny s vinicemi ve století sedmnáctém.

Tolikeré vinohrady městské, jichž úhrnná rozloha přes všechny svízele ze vpádu Bočkajovců***) na počátku století sedmnáctého a přes pohromy války třicetileté, v druhé polovici století toho (viz F. A. Slavík: Mor. Slovensko v XVII. stol. I. progr. reálky Hodoňské) byla na 1240 měr, (r. 1838 bylo městských vinic 2028 m. 277·3^{0} a dávaly ročně 3000 až 10.000 věder vína), vyžadovaly ovšem řádnou a dokonalou správu. A správa ta viničná byla ve Strážnici skutečně, a to vzorná, hledíc především hájiti zájmy horníků domácích městských. Poznáme ji nejlépe z třetího privilegia, obsaženého ve krásně zachované pergamenové knize městských privilegií, kterážto kniha chová se na obec. archivu městském. †)

---

*) Ve vinicích těch měli některý podíl i dědiny Petrov, Zvoleňov, Sudoměřice, Rohatec i Rádějov. Též i rozmanité osoby stavu duchovního ano i rytířské a panské, k vůli dobrému vínu Strážnickému, měly tu vlastní vinice, jak to ostatně bylo i v horách Bzeneckých, Židlochovských a j.

**) O této vinici čteme ve staré listině Lipovské v archivu Lipovském chované: Leta Páně 1592 ve středu po památce vzkříšení pána Krista s dovolením vysoce urozeného Pána, Pana Jetřicha Žerotína a na Strážnici etc. a za panování Její Mil. paní, paní Alžběty Slavatovy z Chlumu a Košenbergka (správně »Košumbergka«) a na Strážnici etc. rozměřena jest nová hora sousedům Lipovským na vinohrady, již jméno dali Slavatka atd.

***) Sr. Dr. Fr. Kameníček: Vpád Bačkajovců na Moravu r. 1605—6. Čas. Čes. Musea r. 1895.

†) Kniha ta obsahuje šest českých (Žerotínských) a jedno německé (Kounicovské) privilegium, kteráž se v ní za Maxmiliana Filippa říšs. hraběte z Magni a Strážnice a na Přestavlcích r. 1735 a sice dne 12. ledna císařem Karlem VI. znova konfirmují. Opisy jsou též v archivu zemském v Brně a vidimatech archivu Magnisovského.

Toto třetí privilegium č. obdarování »obsahuje v sobě práva horenská, řády při frejuncích, šenkování a skládání vín«. Nadáno jest »od urozeného pána Jana Frydricha z Žerotína a na Strážnici, jehož datum na zámku Strážnici v pondělí po novém letě, leta Páně šestnáctistého jedenáctého« a obsahuje v sobě »teď popsané contenta:

V okršlku domův městských podle obdarování, aby jeden horný bejval člověk poctivý, rozumný a soudný, dobré svědomí mající i vinohradům a dílům jejich rozumějící, tak aby horníci neb vinohradníci všickni, vznikla-li by jaká nesnáz očkoliv mezi nimi, před něj to přednášeti, i v jiných potřebách se k němu utíkati a věci všeliké vinohradní vyřizovati mohli; a on má každému příjemný, volný a hotový bez přijímání osob bejti, v žalobách i všelikých potřebách lidi hotově přijímati, vyslejchati a to, co k vyřízení jest, bez zbytečných odkladů vyřizovati a k tomu obzvláště den outerní míti má.

Pakli by horného rozum k rozeznání rozepře stačiti nemohl, tehdy slože stranám rok slušný, má zavolati dvou neb tří osob a horníků, lidi buď z nové rady aneb staré, z konšelů přísažných, má tu věc souditi salva appelatione. Prvnį ale odvolání od rozsudku horenského má se vzíti k ouřadu purkmistrovskému na rathous*)

Horný každý má býti člověk bedlivý; často vinohrady procházeti a jak kdo dělá, k tomu dohlížeti, tak aby gruntové panští nepustli, kdož by pak tak nebedlivý byl, jich i napomenouti ano i s trestáním k nim přikračovati má.

Pakli by svého vinohradu kdo po 3 leta pořád sběhlé nekopal, ten každý vinohrad pán gruntu má moc vzíti a jej vedle vůle své buď jinému dáti, buď prodati bez všelikého ouplatku tomu, čížvinohrad byl. Než jestli by kdo jiný na tom vinohradě peníze měl, tomu, podle zápisu znění aneb jiné smlouvy dobrovolně stalé napřed dojíti má, leč by chtě držiteli nepilnost jeho prohlídal. Též k oukolníkům, kteříž jakákoliv díla projednávají, horný dohlídati má, aby hospodářům svým dobře a spravedlivě dělali.

Pakli by kteří zjednajíc a peníze od lidí vezmouc buď nedělali, anebo dělajíc ne tak jakž náleží dělali, toho horný i trestati ano i podle uznání horníkův k tomu od horného přivolaných pokutovati má.

A ty pokuty polovice hornému, a polovic na věci správy vinohradní, jako jsou cesty, chodníky, příkopy, studénky a lávky obrácené bejti mají.

Item, kdožkoliv horným jest, jemu za práci jeho každého roku desátek a zemní (to j. daň zemní č. gruntovní, která z pravidla též vínem se platila**) odpuštěno býti má.

Item, hornému rejstra horenská, do kterých se kupy a prodaje vinohradů zapisují, se svěřují, aby jich v svém bedlivém opatrování měl a když prodaje a kupy vinohradův se zapisovati trefí, při rejstřích horný nynější a budoucí, a písař zadní města Strážnice sedati a sobě v tom nápomocni bejti mají.

Item, kdo vinohrad prodá, buď on kdokoliv a jakéhokoliv stavu řádu a povolání, ten jej nejdéle súkupu svému odevzdati a v rejstřích horenských zapsati dáti má ve dvou nedělích pořad sběhlých, tak aby potom skrze to nesnází a zmjatku nezniklo. Každá pak strana odevzdávky dáti povina jest 6 d. alb.*), jestliže by pak ve dvou nedělích toho od stran se nestalo, kterou stranou by zešlo, ta bude dáti povina pokuty 10 grošů českých. Kdo by se na rejstra horného volal, aby jemu spravedlnosť vyhledána a čtena byla, ten každý co by od 20ti let a níže se vyhledalo dáti má 8 d alb. Co by se pak nad 20ti let vejše hledati muselo, 16 d alb. Kdokoliv z lidí domácích a přespolních o jakékoliv peníze koho při právě horenském spravedlivě obžaluje a cokoliv jiného, nemají se mu dlúhé protahy činiti, nýbrž spravedlností brzskou fedrovány bejti; začež jemu právní taxa jako rychtáři náležeti má.

---

*) Rozepře horenské z jiných míst viničních mimo Strážnici a Ivančice odvolání měli nikoliv předem »na rathous«, než do Dolních Rakous a to buď do Falkensteinu, buď — z malé ovšem části — do Kloster-Neuburgu. Bzenec (viz: Jos. Cvrček, knihy a právo horenské při městě Bzenci. Časop. Mat. Mor. r. 17, str. 340 al. 19) odvolával se »k Panu Markraběti« a J. M. vydala na to ortel »s radou svých služebníkův a s radou měšťanův v městě Brně«. Některá města jihomoravská odvolávala se z prvních rozsudků vinohradních před r. 1609 i do Hustopeč.

**) V závorkách jsou v celém článku kratší objasnění autorova.

Rejstra pak a správa tato z moci ouřadu a horného Strážnického nynějšího i budoucích žádným vymyšleným způsobem nyní i na časy budoucí a věčné od žádného člověka odjímána bejti nemá.

Item každého roku při sv. Matěji má v městě Strážnici pod rathúzem hromada bejvati a do ní se scházeti mají netoliko obyvatelé všeho okrslku Strážnického ale i z dědin k témuž horenství přináležitých, jako z Petrova, Bobálova, (nyní Zvoleňov), Sudoměřic, Rohatce a Radiova a sumú všichni ti, kdož v horách k horenství Strážnickému přináležitých vinohrady své mají a tu v přítomnosti Pána gruntův aneb náměstka jeho mají se ouřadové a přednější z obce na tom snésti, jak by toho roku dělníkům placeno býti mělo a snesouce se, všechněm lidem obecně to vyhlásiti a kdo by se tak podle snesení toho ten celý rok nechoval a dělníkům mimo toto usnešení přeplácel, ten má trestán bejti pokutú, jakž podle snešení vyměřena bude a tej pokuty díl jíti má hornému a díl na potřeby obecné horenské. Horný pak každý má toho pilen bejti a z rozmysla vědomě toho žádnému, buď on kdokoliv, duchovní neb rytířská osoba, též i jiným lidem přespolním, nepřehlídati; pakli by na něj to uznáno bylo, tehdy povinen bude dáti pokuty 2 zl. na rathouz na opravu města. Jestliže by pak osoby duchovní neb rytířské své vincúry (lidé, kteří na práce viničné na sbírání, hlavně pak na lisování vína dohlížejí) měli, a oni se toho čeho dopustili, tehdy tíž vincúři do vězení vzati a podle uznání pokutováni bejti mají. A kdo by pak jakýmkoliv způsobem dělníky neb dělnice jakékoliv jinému uluzoval a na něj by to uznáno bylo, ten má vězením trestán býti a podle uznání horného a horníků pokutován; díl takové pokuty hornému a díl na potřeby hornické obecní.

Jestliže by pak který dělník neb dělnice komu slíbili a potom dělati nešli, ten každý aby kládú (známým nástrojem trestacím) trestán byl a tovarych (výdělek) kterýž jinde vydělal, pokuty položil a té pokuty polovic hornému a polovic na věci horenské obecní.

Což pak pokud horný na věci hornické obecní náležitých vybere, to má na rathouz odvozovati a tam od ouřadu chováni, potom na potřeby vydávané bejti mají.

Item, vznikla-li by jaká nesnáz mezi vinohradníky o rouny,**) strže a něco takového, tak že by horný se horníkův dožádati a tam k spatření toho do vinohradu jíti musil, tehdy po rozeznání ta strana, která padne 10 grošů českých za prácí složiti má, o které 10 grošů horný se s horníky děliti má.

Item, každého roku při svatém Vavřinci hotaři (strážci vinic) mají od horného na rathous před ouřad postaveni bejti a jsou-li lidé dobře zachovalí seznáni, potom vykonajíc závazek do hor vinohradních uvozování bejti. A ti hotaři nemají zobáním a trháním hroznů, sbíráním a trháním ovoce pro svůj zisk škody činiti než po frýdích*) okolo vinohradův a nikterakž přes vinohrady aneb i rounami mezi vinohrady choditi, leč za příčinou zloděje, psa, dobytčete neb ptactva, kdyby se od toho ve vinohradech škoda dělala. Pak-li by čeho toho se dopustil a proti své přísaze činil, má podle práva jako zloděj a přestupník přísahy podle velikosti skutku trestán bejti. Jakož i jiné škody a zločinnosti i všelikė krádeže ve vinohradě učiněné mají dle práv císařských a sice tížeji, než jiný škůdce podle velikosti přičinění potrestáni bejti.

---

*) To jest 6 peněz bílých. Jeden zl. rýnský (1 R) = 30 grošům (gr); 1 groš = 7 penízům (d) č. denárům.

**) Járkovité meze sousedních vinohradů shora dolů se táhnoucí, jimiž i voda při dešti dolů stéká.

Item, jest-li že by čí jakékoliv dobytče do hory vešlo a od kohokoliv zajato bylo, ten od každého dobytčete pokuty dáti povinen bude 4 groš. alb. Z toho hornému třetí díl, hotařům dva jíti mají, a komu ten dobytek škodu učinil, jemu především nahraženo bejti má. Kdo by psa toho času, když hrozny zamėklé jsou, neopatřil a on by ve vinohradech škodu učinil, ten čí jest pes, má dáti pokuty deset groš. alb. a škodu aby nahradil. Pak-li by pes neznámý byl, toho hotař z ručnice aneb jakýmkoliv jiným způsobem zabíti může.

Item, kdož v hoře nic nemá, ten aby do ní nechodil a nevstupoval, leč že by viděl od něčeho škodu činěnu bejti; a tú příčinú má jemu ze mzdy hotaře nahraženo bejti. Pak-li by kdo bez takovej příčiny, v ní herbu nemající po hoře se toulal, by pak jistina (jistá věc utržená) u něho nalezena nebyla, má uvězení seděti a výplatného 5 gr. alb dáti. Z toho hotařům 2 díly, hornému třetí.

Item žádný horník neb kopáči (ti co kopou), když jsou hrozny zamėklý, nemá jinú rounú choditi do vinohrada, nežli svou, pod pokutú dle uznání horného a horníků.

Item, jestliže by kdo v hoře frejunk**) měl a víno prvé nežli jiní sbírati chtěl,***) ten bez vědomí a oznámení hornému sbírati nemá, ale hornému se odpověděti a povinosti podle jiných sousedů vinohradní spraviti.

Item žádný kopáč neb horník po dešti runy své bez vědomí souseda svého vycuzovati nemá, protože polovice náplavy na runě náleží sousedu a polovice jemu samému.

Item žádný z vinohradníkův nemá nové strže sám o své ujmě sousedu na škodu, aby na něj vodu obracel, bez společného jiných sousedů okolních z obou stran na tom snešení dělati, ani sobě runy bez povolení souseda svého prohlubovati, pod pokutú dle uznání horného a horníků přísažných.

Item v sobotní den mimo postnici (kopačku v postě) žádný ve vinohradech svých dělati a dělníkův míti nemají, než toliko dopoledne, a to tak zůstávati má až do žní. Kdož by pak se toho dopustil a dělníky ve vinohradech až do nešporů zdržoval, tehdy za pokutu studénku (ovšem poblíž vinic), kteráž jemu od horného ukázána bude na svůj náklad vycúditi má. Pakli by kdo dělníky až do večera na potupu práva zdržoval, ten má pokuty 2 R. dáti, z níž polovice hornému a polovice chudým do špitále bejti má.

Item v nedělní a sváteční den do vinohradův žádný pro ovoce aby nechodil a jeho domů aby nenosil; než po kázání slova Božího, neděla-li se ňáká škoda dohlídnouti může, toho se nezbraňuje. Pakli by se kdo tak nezachoval a ovoce by jakéžkoliv v den nedělní neb sváteční obíral a nosil, neb nositi dal, ten 10 groš českých pokuty chudým položiti a o ovoce, kteréž by nosil, přijíti má.

---

*) Frýd č. frejd jest ohražení nebo i pouhá hranice vinic oprotiv polím. Viz ostatně i článek »Vinohrady na Slovensku moravském« ve III. svazku tohoto sborníku str. 69—80.

**) Frejunk v hoře znamenal vinohrad svobodný, výsadní, bez povinost desátkových a jiných.

***) Vinobraní, jak v dalším uvedeno bude, konalo se a koná se do dnes po usnešení vinohradníků a se schválením vrchnosti v určitý den současně v celé hoře.

Item, jestliže by který kopáč neb soused sousedu svému peň pod rúnú z cizího vinohradu do svého podtáhl, koly ve vinohradě cizím bral, víno v búdách vytáčel a do svého lél (sic) a jakékoliv jiné krádeže na hroznech neb ovocích a čemžkoliv jiném se dopustil, ponejprv má být přísnějic (sic) než jiný domácí zloděj podle uznání práva trestán a podruhé postižený z hory vinohradní vypověděn a ještě k tomu podle velikosti přečinění dle práva trestán a pokutován bejti má.

Item, byla-li by toho potřeba jeho milosti Pánu dědičnému z těch vinohradův jemuž z nich buď plat, nebo zemní a desátek se dává, aby hrozny řezány byly, na takové hrozny sám horný přísažný s tým, kohož by k sobě z horníkův vybral, chodívati má a žádný jiný. Pakli horný přísažný nemohl by osobně jíti, tehdy má osobu přísažnú s horníky vyslati. A takových hroznů ani horný přísažný ani vyslaný nemá za celý rok vícej v jednom vinohradě řezati ode dvou hroznů, a kdež prvé dva hrozny uřezal, již více v tom vinohradě toho roku řezati nemá.

Co se pak ovoce jiného všelijakého dotejče, jehož by vrchnosť potřebovala, to horný vyhledati povinen jest a ten člověk, což by ho potřeby bylo, ač měl-li by ho tak mnoho, má jeho milosti pánu za peníze slušné, podle uznání horného přísažného dopříti. Jemuž hned z douchodův panských zaplaceno býti má. Tak jak od starodávna se zachovávalo.

Item kdož strom ovoce nesoucí ve vinohradě svém blízko rouny stojící má, z toho stromu ovoce sbírati, z něho třísti a trhati ano i co do runy padá právo má, avšak co do vinohradu sousedového visí, to jemu nechávati ano i soused jeho což z svého odrúnku (místa při rúně) dosáhnouti může, trhati svobodu má.

Item, když by se čas vinobraní přiblížil, každého roku horný má, vyberouc muže starožitné a jiné kopáče rozumné, několik osob, všecky hory vinohradní projíti a pilně všecko s nimi shlédnouti, již-li by čas beze škody byl víno sbírati čili ještě poshověti; a snesouce se o jistý den, mají Pánu gruntův neb náměstku jeho o tom oznámiti. Pán pak neb náměstek jeho nemá se tomu na odpor stavěti. Sbírání pak vína a puštění hor také podle tohož uznání říditi se má, tak jakž od starodávna se zachovávalo.

Item měšťané a všichni obyvatelé všeho okrsku města Strážnice vína svá svého vlastního užitku (t. j. sklízně) v horách vinohradních k horenství Strážnickému přináležitých na pořádky obyčejné a frejunky jarmareční*) svobodně šenkujte, však šenkýřům neb šenkýřkám vandrovním, kteříž by tu při městě Strážnici svých obydlí neměli a v ničem s městem trpícími nebyli (t. j. žádných dávek městských neodváděli), též o jejich chování a upřímnosti, jak spravedlivě v šencích se chovají, by se nevědělo, jeho neprodávajíce.

Pořádky pak a frejunky má purkmistr spolu svými radními spravovati, je dáti vyzváněti a provolávati. Každá pak pořádka trvati má 12 dní; však kdyžby těch dvanácte dní vyšlo a vín napočínaných lidé ještě by nevyšenkovali tak, že by troje nebo čtvero ještě na čepě, ovšem pak více bylo, byla-li by vína hodná, tehdy purkmistr s bedlivým uvážením o den i dva dýleji prodlíti může a jiné pořádky nedati zvonití. Jestli že by pak víno jedno toliko nebo dvoje zůstávalo a i to nehodné by bylo, tehdy se nemá dýle čekati, ale jiné pořádky zvoniti. Žádný pak více na pořádku vína počíti nemá, než nejvíce 15 věder v jediné nádobě. Frejunky pak býti mají 2 neděle při každém jarmarce, tejden před jarmarkem a tejden po jarmarce. A na ty frejunky žádný jiný nemají a práva míti nebudou více od jedné nádoby počínati, krom sami měšťané, vejsadní domy mající,*) ti mají svobodu 2 nádoby vyšenkovati, největší ve dvacítích (sic) věder, jiní všickni toliko jednu nádobu a nic více a pokudž koliv se buď pořádky nové nebo frejunkové pořádně nezačnú a vyzváněni a vyvoláváni podle napřed psaného řádu nebudou, žádný, buď on kdokoliv vína potajemně na škodu šenkujícím dávati a podtáčeti nemá. Kdož by se pak toho dopustil. ten každý má vězením městským trestán bejti a z něho nevycházeje, na obec městskou dáti povinen bude pokuty 2 zlatý a to víno, kteréž na nastávající pořádku nebo frejunk šenkovati mínil, má zavříti a již na tu pořádku nebo frejunk jeho nešenkovati a komuž na škodu dával, má od něho vína tak mnoho, jak ho vydal, zase za peníze po čem šenkováno bylo vzíti, a své víno dolíti, což se i o mladých vínách rozuměti má.

---

*) Pořádky slul v osadách postup, podle něhož občané výsadní nebo právovárečni a předměšťané z pořady víno vlastního pěstění nebo pivo vlastní várky (též i společného pivovaru) na svůj prospěch po určitý počet dní vytáčeti směli. Frejunk jarmareční byla všeobecná volnost obyčejně obyvatel usedlých hlavně o »jarmarcích« současně po jistou dobu vytáčeti.

(Poznámka: V opise obdarování toho, kterýž ve »Vidimatech Strážnických z r. 1709 pocházejících, se nalézá, vsunuty jsou v ta místa tyto dva odstavce:

Item vín mladých v nově od hor Strážnických přivezených také žádný práva a svobody šenkovati nemá, buď on kdokoliv obojího pohlaví, když by chtěl, ale také na pořádky s jinými víny. Pakli by se kdo toho dopustil a mimo pořádky víno mladý počal, má tak trestán býti, jako ten, kdož na jiné víno dává a podtáčí.

Item purkmistr každý nynější i budoucí má za právo jednú v roce bez překážky všelikého člověka štyry bečky vína vyšenkovati. Pakliby se kdo toho dopustil a víno své buď doma neb ven z domu komu dával, takový má pokutu, tak jakž v obdarování J. M. Pana otce mého nejmilejšího dobré paměti nařízené jest položiti.)

Item hofeři a ti lidé všickni obojího pohlaví, kteří v obci města Strážnice svého vkúpení a obydlí nemají, avšak tu při městě lidem řemesly a jiným pracemi svými za peníze posluhují aneb u hospodářů a hospodyní slouží, budou také míti právo a svobodu tu v městě Strážnici svá vína skládati a kdež jich složí, tu také jinam ho nepřenášejíc a z domu do domu nepřevážejíc, na pořádky a frejunky šenkovati nebo pod obručemi je buď přes pole anebo měšťanům, kteříž domy šenkovní mají, prodávati. Však v domích šenkovních neb vejsadních by ho pak i složili, na škodu a překážku těch lidí, kteří takové domy mají, jeho šenkovati žádným vymyšleným způsobem práva nemají. Ti pak, kteří v městě Strážnici obydlí svých nemají a s městem trpící nejsou, lidé cizopanští (z cizích panství) vinohrady v horách Strážnických mající, ti všickni jakéhokoliv důstojenství, stavu, řádu a povolání jsou, obojího pohlaví, nemají a práva míti nebudou vín svých tu při městě Strážnici kdekoliv skládati, méněž (tím méně) šenkovati, ale hned od hory po spravení (zaplacení) desátku, berně jeho Milosti Císařské, na valače (nádenníky, kteří sudy moštu aneb vína pod vinohrady navalují a spouštějí) a hotařům, což náleží, kam se mu zdá vézti anebo obyvatelům Strážnickým za jistú sumu prodati Jestliže by pak tak nepohodlné cesty se trefily, že by jich bezelstně tak pojednú sobě odvézti přes pole nemohli, tehdy složíc je v okršku města, v šesti nedělích pořád sběhlých, po odvežení jich od hory je vyvézti nebo na domy šenkovní prodati povinni jsou. Pakli by se kdo tak nezachoval a víno své u kohokoliv tu v městě Strážnici složíc, v šesti nedělích nevyvezl, ten každý k obci dáti povinnen bude z každého vědra po 3 gr. alb. a ten soused, kdož ho k sobě přijme tolikéž; a víno má nebo na domy vejsadní v Strážnici prodati nebo pryč vézti. Kteréžto pokuty od horného Strážnického vybírány a na rathouz odvozovány bejti mají.

Item lidé podaní panští, kteří k horenství Strážnickému nepřináleží, jestli že by tu v městě a při městě Strážnici vína svá z jejich horenství z svého vlastního outěžku (sklízně) skládati chtěli, ti toho užíti mohou ukážíce purkmistru a ouřadu Strážnickému toho slušné a nevyhnutelné příčiny, pro něž by jich doma sobě opatřiti nemohli, mají jich dáti zapsati a Jeho Milosti Pánu skladního z každého vědra 1 gr. alb spraviti a měšťanům též na obec z každého vědra po $3^1/_2$ d alb dáti, kteréžto skladní horný ode všech vyberouc jak jeho Milosti Pánu do důchodův tak taky i k obci a na rathouz odvozovati má.

---

*) Těch bylo, jak níže uvedeno, 33 ve Strážnici.

Však takového vína v Strážnici šenkovati ani jeho komu v městě prodávati práva nemají, aniž kdo ze sousedův Strážnických kupovati má, ale lidem přespolním prodávati mocti (sic) budou anebo k šenku domů bráti mohou, leč by žádných vín z horenství Strážnického v obci Strážnické nebylo. A když ho prodají neb vyvezú mají zase dáti vypsati.

Pakli by kdo takové víno podtají jakým obmyslem a fortelem přiveza, do okršlku městského složil, prodal nebo překúpil, by ho i nešenkoval, anby ještě z horenství Strážnického vína před rukama byly, má tomu každému víno do rathouzu vzato bejti a za laciný peníze vyšenkováno a ty peníze na opravu města Strážnice obráceny bejti mají.

Item lidé z dědin k horenství Strážnickému přináležející, to také na škodu obyvatelům Strážnickým svých vín v městě skládati nemají, leč by toho obzvláštní douležité (sic) příčiny byly, kteréž purkmistru a ouřadu přednésti mají a oni uznajíc hodné příčiny, jak mnoho toho vína jest, u horného zapsati dáti mají a každý ten kdož vína tu složí, povinen bude dáti k obci městské z každé bečky (= 10 věder) po $7^1/_2$ gr., toho vína pak tu v obci města Strážnice šenkovati práva míti nebudou, ale je nebo měšťanům na domy šenkovní do města prodávati anebo ven z města lidem přespolním aneb ho sobě domů do vsi vzíti mají a tam šenkovati.

Item žádný člověk buď on kdokoliv a jakéhokoliv pohlaví, stavu, řádu a povolání, nynější i budúcí, vín kupovaných nebo v dluhu vzatých aneb nějakú směnú i jakýmkoliv způsobem dostalých krom svého outěžku z horenství Strážnického šenkovati práva míti nemá kromě těch měšťanů, kteříž domy vejsadní v městě drží a v nich bydlejí i všelijakých povinností, jimiž od starodávna buď jeho Milosti Pánu neb obci z týchž domů povinných, jichž jest v počtu toliko 33, z oupina a cele vykonávají; toliko ti sami právo míti budou, buď sami šenkovati, buď jiným domácím s městem trpícím k šenku projednávati bez překážky kohokoliv z lidí. Kdož pak z stavu panského a rytířského takové domy drží a z nich povinností všech zouplna a docela, jakž Jeho Milosti Pánu, tak obci jako jiní neodbejvá, a spolu s jinými, kteří takové domy mají všelijak trpící nejsou, ti nemají práva a svobody žádných vín ani šenkovati, ani šenkovati dáti, ani k šenkům takových domů projednávati, nižádným vymyšleným způsobem a obyčejem nyní i na časy budouc a věčné.

Item lidé svobodní, kteří vinohradův svých v horách Strážnických nemají ani s městem trpící nejsou, ti nebudou míti práva žádných vín kupovati ani na ně lidem půjčovati. Pakli by se toho dopouštěli, má jim takové víno do rathouzu pobráno býti na opravu města Strážnice.

A poněvadž z štědré milosti a hojného požehnání Pána Boha všemohoucího z vinohradův k horenství Strážnickému přináležejících dostatek vín hodných přichází a dostává,*) pročež nemají nyní i na časy budoucí netoliko od obyvatelův města Strážnice, ale od žádného jiného člověka mužského neb ženského pohlaví, buď on kdokoliv a jakéhokoliv doustojenství, stavu, řádu a povolání, žádná vína z cizího panství buď koupená neb vlastního outěžku buď darovaná a jakýmkoliv způsobem a obyčejem dostalá nikam do okršlku města Strážnice nižádným vymyšleným způsobem vezena ani skládána bejti, nad to pak zase prodávána aneb šenkována; leč by z dopuštění Božího se trefilo, že by vín z horenství Strážnického žádných v okršlku města Strážnice ani v sklepích panských na prodej nebylo. Při čemž však nynější i budoucí se zachovati mají takto:

---

*) Na začátku století 17. urodilo se na jižní Moravě všude hojně vína, hl. r. 1608, 1609 a 1610.

Jestli že by vín z horenství Strážnického nebylo, tehdy s vůlí vrchnosti a ouřadu Strážnického sami toliko měšťani Strážničtí, kteří domy šenkovní a vejsadní mají, budou moci z cizího horenství vína na šenk kupovati; anebo byly-li by v sklepích panských vína na prodaj však z horenství Strážnického a z jiných gruntův Strážnických též jmenovaní měšťané budou moci na šenk vína kupovati, však bez přinucování jim na škodu obdarování jejich, ale podle své libosti a dobré svobodné vůle takž, jak na to v předu obzvláštní obdarování mají. Pakliby ani v panských sklepích vín nebylo, tedy často psaní měšťané teprve budou moci vína svá na šenk na cizopanstvích kupovati a přivážeti i šenkovati. Kdožby pak toho řádu neostříhaje se tak nezachoval a vína z cizího panství an by ještě vín domácích co a jak nahoře před rukama bylo, pod jakúkoliv tají a fortelem přivezl a složil ovšem pak šenkoval, to víno jemu do rathouzu vzato a za laciný peníze vyšenkováno bejti má a ty peníze obráceny bejti mají na opravu města Strážnice«. —

Tak tedy zní třetí privilegium č. obdarování Strážnickým od Žerotínů udělené.

Viděti z něho, že ve Strážnici se do roka hodně vína vypilo, a že všechno to pití dělo se hlavně ke prospěchu Strážnických samých.

Ovšem, že vrchnosť za tento prospěch Stražnických občanů si zase svůj prospěch zabezpečila a sice mezi jinými zase šenkem vína ke svému užitku. Roboty, desátky, daň zemní atd. z vinic, jak níže sdělíme vedle toho způsobem i jinde obvyklým Strážničané oddělávati a odváděti musili.

Panský šenk vinný, ovšem nepřímý, byl ve Strážnici od starých dob! A sice musili na něj Strážničané až do roku 1609 od vrchnosti milostivé osmnáct dreylinků vína, každý za 20 věder počítajíc, každého roku kupovati anebo o peníz dráželi nežli jiní lidé šenkují, ve prospěch vrchnosti vyšenkovati na domě vinném obecním.

Břímě to změněno r. 1609 v plat roční a změna ta obsažena jest i s jinými zajímavostmi v druhém obdarování privilejové knihy Strážnické, kteréžto obdarování »vztahuje se na šenk vinný obecní a na šenk purgmistrovský i na domy vejsadní a nadáno jest od urozeného pána Pana Jana Frydricha z Žerotína a na Strážnici, jenž jest dáno a psáno v pondělí před svatým Jiřím léta Páně tisícího šestistého devátého, jehožto substantia následovní v sobě obsahuje:

Jakož jsou byli měšťani Strážničtí, uličani (!) i předměšťani a rybáři*) povini od vrchnosti a pánů Strážnických osmnácte dreylinků, to jest třiceti šest beček (à 10 věder) každého roku kupovati anebo o peníz dráželi nežli jiní lidé šenkují vyšenkovati, na poníženú prosbu jejich a předkládání mnohých svých nedostatků, že jim taková vína šenkovati k veliké újmě a na záhubu jejich živnosti jest, též na uznání ze strany vrchnostenskej jejich věrné poddanosti a poslušenství, kterouž jsou vždycky pánům a vrchnostem svým zachovávali, takový šenk vinný vrchnosť jejich dědičná jim na časy budoucí a věčně zaprodala, ale za jistou hotovou summu, čtyři sta zlatých, za jeden zlatý třicet gr. b. a za groš 7 den. alb, čtouce, takže těch na hoře dotčených osmnácte dreylinků vína neb třiceti šesti beček, od toho času měšťané Strážničtí, předměšťané ani rybáři neb lidé z ulic k městu Strážnici přináležející, takových vín šenkovati ani kupovati povinni nejsou a bejti nemají, nyní i v budoucích časích.

---

*) Ve Strážnici bylo vždy mnoho rybářů, kteří celou ulici osídlenu měli.

A v tom jim od vrchnosti nynější i budoucí panství Strážnického a města Strážnice žádná překážka nižádným vymyšleným obyčejem, cožby lesť a chytrosť lidská vymysliti mohla, buď z mužského neb ženského pohlaví činiti se nemá, buďto od ouředníkův, regentův a jakýchkoliv panských služebníkův nynějších i budoucích a žádného živého člověka. A nad to vejše nižádným vymyšleným obyčejem jim měšťanům na škodu a překážku živnosti jejich nynější i budoucí páni a vrchnosť Strážnická žádných svých vín, buďto desátečných, koupených aneb darovaných šenkovati dáti nemají, ani žádné moci míti nebudou, buďto v městě, v domě, na předměstí, v Starém městě, za městem, ani nikdež v okršlku neb mezech města Strážnice. Kteroužto summu čtyři sta zlatých podle jejich dobrovolného podvolení mají býti povini měšťani nynější i budoucí potomkové jejich na časy budoucí věčně od sebe bez všeho přinucování a nesnáze do důchodů v Strážnických odvozovati a to rozdílně (!), jmenovitě při každým svatým Jiří dvě sta zlatých, o svatém Václavě tolikéž.

Takovú pak summu čtyři sta zlatých měšťané mezi sebou takto vybírati a shromažďovati mají, tak jakž se dobrovolně snesli a smluvili: Předměšťané mají měšťanům každého roku beze všeho odporu a nesnáze dávati na tou summu osmdesát pět zlatých, každého termínu vejš psaného čtyřiceti dva zlatý patnácte grošův počtu nahoře psaného summy hotové. A rybáři, poněvadž z toho počtu třiceti šesti beček povini byli dvě bečky vína šenkovati, za to podvolili se měšťanům na pomoc placení těch čtyři sta zlatých dávati každého roku dvanácte zlatých, každého termínu vejš dotčeného šest zlatých, nyní i na časy budoucí. Předměšťanům pak měšťani dovolili, aby šest beček vína koupeného na jednu pořádku o dva peníze dražeji, než na pořádkách toho času šenkovati budou, vyšenkovali a když oni šenkovati budou, nemá žádný jim jiné ku překážce šenkovati.

Avšak tak, aby měšťani táž vína, která předměšťani budou míti počíti, vždycky dříve, než je načnou, poznamenali a po vyšenkování jich ohledali, tá-li jsou vína šenkovaná, kteráž počata byla, čili která jiná.

A poněvadž židi*) také tři bečky vína z toho počtu třiceti šesti beček povini byli vyšenkovati, za to jsou se podvolili měšťanům na pomoc zaplacení těch čtyry sta zlatých každého roku dávati nyní i na budoucí časy, nynější židi i potomkové jejich beze všeho odporu, nesnáze a fortelův vymyšlených dvaceti zlatých, též počtu na hoře psaného a to rozdílně na každý termín na hoře jmenovaný deset zlatých a k tomu ještě jednou v rok při svatém Jiří jeden funt pepře dobrého. Kteřížto židi Strážničtí i potomkové jejich budou moci mezi sebou také vína z vinohradův Strážnických utěžená na pořádkách spolu s jinými sousedy zároveň pro sebe šenkovati bez překážky.

Item, jakožto od starodávna měšťané Strážničtí pánu svému dědičnému ze třiceti tří domův svých vejsadních každého roku dávati povini jsou platu ročního po dvaceti dvou groších bílých a to rozdílně při svatém Jiří jedenácte a při svatém Vaclavě tolikéž, za to, aby tou svobodu míti mohli šenkovati vína kupovaná z hor Strážnických a jiných, kteréž na gruntech vrchnosti Strážnickej jsou, tak také v tom jim žádný z Předměstí a ze vší obce Strážnické k městu přináležející překážky žádné činiti nemá nižádnou vymyšlenou mocí aneb jakú lidskú chytrostí buď mužského neb ženského pohlaví. Pakli by se kdo toho dopustil a víno koupené v domě svém na škodu měšťanům Strážnickým šenkoval neb šenkovati dal, buďto jeden druhému jakýmkoliv způsobem projednal a bylo by na něm to shledáno, takovému každému to víno vzato aby bylo aneb peněžitú pokutú aby ztrestán byl. Než každý víno sám z svého ůtěžku šenkuj volně a svobodně bez překážky.

---

*) Ve Strážnici i v okolních osadách měli židé mnoho vinic, a majíce svou obec, vůbec čile se účastnili se všeho života městského, nejvíce ovšem obchodu. Za to artikul padesátý prvý velmi obsáhlých a pěkných práv horenských Ždánských (J. Vrbas: Dějiny městečka Ždánic 1898 str. 192) zní: Ještě i toto za právo sobě ustanovujeme, aby žádný žid pod právem naším žádných vinohradů ani peněz na nich nekupoval, a to pod propadením všeho toho, což by koliv koupil.

A jakož také měšťani Strážničtí měli od starodávna*) tú svobodu k obecnímu dobrému každého roku dva dreylinky vína vyšenkovati a pakli kdy uznali vlastní a důležitú potřebu, tehdy čtyry dreylinky, po těch penězích jakž vína od vrchnosti koupená šenkovali.

I poněvadž již z toho všeho zešlo, také že již nejsou povini vín od vrchností kupovati ani šenkovati, taková svoboda jím na budoucí věčné časy dána jest, aby měšťané Strážničtí každého roku čtyři pořádky svobodné obecní měli a na každú pořádku šest beček vína vyšenkovati mohli, o dva peníze dražeji než jiní lidé šenkovati budou a ten vejdělek z těch vín mají obraceti a dávati na zaplacení těch čtyř sta (sic) zlatých za šenk vinný.

A když ty pořádky šenkovány budou, žádný jiný ku překážce a jim na škodu šenkovati nemá ve všem okršlku městském aneb obci Strážnickej, jakž křesťané, tak taky i židé, pod pokutú desíti zlatých na obec města Strážnice propadení.

A jakož také od starodávna při městě Strážnici nařízeno jest, že kdož v Strážnici purkmistrem byl, aby každého roku za svého ouřadu za tou práci, kterouž vede, čtyry bečky vína vyšenkoval, po těch penězích, jakž jiní šenkovati budou, to také utvrzeno jest, aby to nikdy rušeno nebylo, než tak při tom aby se zachovali na budoucí časy«.

Jakkoliv v obou právě uvedených »obdarováních« právní poměry vinohradní ve Strážnici dosti jsou projednány, přece při srovnání jejich s uvedenými již »přávy horenskými městečka Ždánic« i Bzence a neméně zajímavým právem a řádem horenským v Napajedlích (V. Prasek: Paměti městečka Napajedel 1881 str. 94) i jinými v. shledáme různé mezery.

A z těch můžeme souditi, že zajisté při Strážnici byla dříve nějaká starší práva horenská, než obě obdarování, která však při požáru města r. 1605 shořela. Toho roku totiž Uhři celé město, radnici se všemi spisy, kostel, ulici židovskou atd. zcela vyplenili a spálili.

Tehdy asi**) přišly nazmar všechny současné knihy horenské města Strážnice, neboť v městském archivu není po nich památky. (V zámku, který unikl z pohromy, zachovaly se horenské knihy, ovšem jen venkovské a to ne všechny, alespoň ve vidimovaných opisech.)

---

*) Roku 1487 v pátek před sv. Šimonem a Judou povolil Jan ze Žerotína (listina v Brně?) tuto svobodu 2—4 dreylinky vína vyšenkovati a též cizí vína v jistých případech dovážeti a prodávati. (Volný Topogr. IV., str. 391.)

**) Po napsání článku dočetli jsme se ve »vidimatech« Strážnických a sice ve 3. vejpisu na str. 14. že Strážničané o privileje původní, jakož i jiné věci a statečky, skrze ten nešťastný noční vpád nepřátelský leta 1605. připraveni jsou.

Jaká vína se ve století sedmnáctém pěstovala ve Strážnických vinicích, prozatím nevíme, aniž dosud vypátrali jsme, jak kdy se urodila a jak byla drahá. Jen jeden lístek přišel nám do ruky z r. 1665, kde vědro vína desátečného počítá vrchnosť Strážnická ve 3 R. To zajisté byla cena nejnižší.

Práce viničné byly ve stol. 17. tytéž jako dnes — kromě stříkání skalicí protiv peronespoře, která zajisté již tehdy vinice čas ob čas kazila, protiv níž však neznali prostředků. O pracích vinohradních čteme na různých místech urbářů a jiných kněh viničných.

Mimo své vlastní práce vinohradní měli ale občané Strážničtí a okolních osad různé povinnosti vůčí vinicím panským, o nichž dočteme se ve zmíněném urbáři panství Strážnického z roku 1617. Za některé práce byla leckdy jakási malá náhrada zase placena.

Uvedeno budiž z toho všeho následující:

1. Předměšťané Strážničtí (výsadní měšťané vyjmuti byli, neboť ti penězi vše spláceli) povini jsou do vinohradů J. Mti. Páně »Čtvrtí« a »Klínů«, každý jak kdo sedí po 6 dnech robotovati.

2. Též obec židovská dává platu J. Mti Pánu každoročně 4 dukáty, po 1 R 18 gr. každý dukát počítajíc. A to za to, že jim J. Mt. Pán toho dovoliti ráčil, aby s měšťany Strážnickými smlouvu strany 3 beček vína, kteréž jsou byli povini (sr. obdarování druhé str. 175) k ruce panské každoročně vyšenkovati učiniti mohli, aby je za ně měšťané opatrovati, pobíjeti, dolívati dali a penězi za ně to aby zakládali činí toho platu polovici při sv. Jiří 3 R 6 gr. a při sv. Václavě 3 R 6 gr.

3. Hoferů a hoferkyní městských i předměstských povinosti. Všichni hofeři a hoferkyně v městě a na předměstí, kteří vinohrady své mají, povini jsou Jeho Mti Pánu konopí anebo lnu po 1 kopě natrhati.

4. Ražení kolí ve vinicích panských se platilo. V urbáři uvedeno: Od ražení kolíčka v vinohradech panských »Klíních« platí se z důchodův panských po 1 R a ve »Čtvrtích« po 24 gr.

5. Bednáři Strážničtí povini jsou z lesů panských šest kop beček vinných desítek každého roku udělati. Platí se jim od udělání každé bečky po 4 gr. alb A pokud bečky dělají, má se jim strava na zámku z kuchyně panské dávati, na každého tovaryše týhodně masa po 5 funtech a chleba po 2 pecencích. A pivo jako na jinou čeládku panskou, tak se jim dávati má.

Když pobíjejí staré bečky obručemi panskými k vinobraní, platí se jim od každé bečky pobité 6 d. alb; od vtažení duhy do bečky vinné dává se jim po 3 d. alb a místo stravy dává se jim rži 1 měřice (ovšem do roka). Povini jsou obruče na bečky vinné dělati i na pivné a platí se jim od každé kopy holí obručí*) na bečky vinné udělání po 12 d. alb. a místo stravy nebo chleba dává se jim do roka rži 4 měřice.

6. Valačův Strážnických povinost. Povini jsou vína všelijaká do sklepův panských spouštěti, též ze sklepův vytahovati a na vozy nakládati, též z jednoho sklepu do jiných přetahovati.

7. Při odbírání desátku vinnýho takto se platí:

---

*) Obruče dřevěné dělaly se z mladých břízek na dvé rozpoltěných.

Odlévači jednomu za všecken čas odbírání desátku vinnýho dává se ke stravě 1 R 10 gr., též druhýmu týmž způsobem dává se 1 R 10 gr., též třetímu 1 R 10 gr.

Čtvrtníkům, každému čtvrtníku za jeden den ke stravě platí se po 2 gr. alb., chleba po 2 lib., masa po 1 lib, piva po 1 mázi.

Navalačům, od navalování vín pod horami platí se jim ke stravě za den po 2 gr. alb., masa po 1 lib., chleba po 2 lib. a piva 1 máz.

Vincúrům při presování vína každému denně po 2 lib. chleba, 1 lib. masa a 1 máz piva.

8. Od vožení vína při odbírání vinných desátků od hor Strážnických takto se platí:

Z Husí Hory od jedné bečky 3 gr., z Fryzákův 3 gr., z Žerotínů 3 gr., z Teplé Hory 3 gr., z Utěšené Hory 3 gr., z Supínkův 3 gr., z Příčné Hory 3 gr., z Horní Hory 3 gr., z Svárové Hory 3 gr., z Staré Hory 3 gr., z Dolní Hory 3 gr., z Růžené Hory 3 gr., z Štamfatů Hory 2 gr., z Podkovové Hory 2 gr., z Kněhniců Hory 3 gr., z Stražínků Hory 2 gr., z Mrhonů Hory 2 gr.

9. Protože r. 1617 J. M. p. Kašpar Melichar ze Žerotína (páté obdarování Strážnických ve zmíněné knize privilejové) povolil Stražničanům užívati lesů za Radějovem, musili tito zase vrchnosti různé povinosti vykonávati. Z těch vinohradnictví se týkají odstavce:

Item každého roku do vinohradův panských posílati mají jeden každý jednu vazačku po dva dni, jimž každý den dáváno bejvá a dávati se má po 6 d. alb.

Item povini jsou Pánu svému valače chovati, pro spouštění vín panských utěžených i desátečných; jim platiti a od spuštění každej bečky vína dávati mapo 6 d. alb., kterýmžto valačům, když se taková vína spouštěti budou, strava z kuj chyně panskej dávána bejti má.

Však což tak jim měšťané vydají i na provazy a jiné potřeby při tom vynaloží, na zaplacení toho jim všickni lidé, kdo oni koliv jsou, kteří vinohrady své v horách vinohradních k horenství Strážnickému přináležitých mají, sbírkú, jak který rok více nebo méně potřeby bude, podle uznání ouřadu Strážnického napomáhati podle starobylého zvyku povini jsou.

Z osad, jež patřily k panství Strážnickému všechny, mimo Javorník a Novou Lhotu, jež ani šenku vinného ani vinic tehdy neměly, byly různými dávkami povinny k vrchnosti Strážnické.

Nejlepší vinice měli Sudoměřští (ve Staré Hoře a v Ronovech) a Lipovští v Radostostných, hlavně ale ve Slavatce, o níž jsme v poznámce z předu se zmínili. Tato Slavatka nazvána též »Novou Horou« a sousedí s proslaveným »Roháčem Blatnickým«. Též Kněždub měl dobré vinice: Vlčí, Veselé, Fryzáky, Léskovky, Kuní Hory a Dobrou Horu. Menší důležitosti byly vinice ve Velké, kdež rozšířeny vinice hlavně až r. 1715 založením vinice Bernatky*), v Tvarožné Lhotě, kdež byly hlavně vinice Šumberk a Pomykalka č. Krátká Strana*)

---

*) Knihy horenské Bernatky u Velké (zápisy od r. 1718—1786) a Šumberka (1587—1773) i Pomykalky (začátek 1587) u Tvar. Lhoty, uloženy jsou v archivu Magnisovském, Šumberk a Pomykalka v jedné knize. »Bernatka« bývala uložena v »domě horenském« ve Strážnici, jakž v jednom ze zápisů (z roku 1773) uvedeno jest. Zápisy horenské neliší se nikterak od jiných podobných zápisů. Jenom ve Lhoteckých vinicích jest mnoho židovských zápisů ze Strážnice. Na konci uvedeny budou alespoň některé ukázky zápisů z rejster uvedených.

již od starých dob známé a v Radějově v Beraních, Horních husích Horách a Nepřejových, kdež červené víno pěstěno bylo.

Lipov, jako městečko, měl své zvláštní artikule vinohradní, jež dány byly jemu, když p. Jetřichem z Žerotína r. 1592 založena Nová Hora, jinak Slavatka.

Artikulové tito, vyznačující se krutostí svojí, zachovali se v archivu Lipovském, bohužel ve stavu velice bědném. Prvý list jest velmi rozpadaný, písmo místy těžko čitedlné, jeden list schází. Zdá se též, že písař byl češtiny málo znalý a opisoval pergamen, který se dávno ztratil. Opisovány byly artikule ty, dle písma soudíc, koncem 17. neb začátkem 18. století. Uveřejněny budou příležitostně snad později, aby alespoň v otisku se zachovaly, než v Lípově se rozpadnou. Horenské knihy Lipovské se nezachovaly a rovněž ne rejstra vinohradní jiných osad panství Strážnického, pokud mně známo.

Velká, rovněž městečko, měla též »obdarování« své od Jana Frydricha z Žerotína, jež zachovalo se v opise konfirmatu Jos. Jana hraběte Magnise z r. 1701 a to v archivu hraběcím pod N^{ro} 11. Obdarování to uveřejněno bude později.

Povinnosti jednotlivých obcí k panství Strážnickému náležejících, arciť mimo nevyhnutelný desátek a zemní, pokud buď za vinný šenk se skládaly, nebo k vinohradnictví na Strážnicku v nějakém vztahu byly,*) ve století 17. podle, urbáře z předu uvedeného, tyto byly:

1. Ves Petrov platí:

Za šenk vinný při sv. Václavě jednou v rok 3 R 15 gr.

Tolikéž povini jsou podsedníci pěší (kteří koní nemají) do vinohradův panských v Hoře Ronové choditi a všelijaké díla dělati. Platí se kopáčům (co kopou) na den po 3 gr. a vazačkám (ženským, co révu vyrostlou ke kolí přivazují) po 1 gr. 5 d.

Hofeři a hoferkyně, kteří své vinohrady mají, povini jsou po 1 kopě, kteří vinohradů nemají po $^1/_2$ kopě konopí anebo lnu natrhati.

Též povini jsou Petrovští desátek vinný od vinohradův Strážnických na zámek odvážeti. Platiti se jim má od každé bečky vína přivezené podle toho, od které hory přivezou, jakž při městě Strážnici rozepsáno jest.

Též povini jsou všickni Petrovští, jak kdo sedí, z panských konopí aneb koudele po 4 loktech příze napřísti, zvařiti, oprati, svíti a na zámek Strážnický přivézti.

Za to že jim Pán ráčil dovoliti, aby sobě k obci vinohrad vysadili.

2. Ves Bobálov (Zvoleňov). (Vinic není.)

Všickni sousedé Bobálovští, každý jak kdo sedí, povini jsou po šesti dnech do roka v panských vinohradech všechna díla kromě vázky dělati.

Tolikéž všichni sousedé Bobálovští povini jsou do roka po dvou dnech ve vinohradech panských vázati.

Platí se jim od té vázky každýmu po 1 gr. 5 d.

3. Plat obce Sudoměřické.

---

*) Ostatní povinnosti vynecháváme.

Platu za šenk vinný obec Sudoměrská dává při sv. Václavě jednou v rok 4 R. 15 gr.

Podsedníci pěší povini jsou do vinohradů panských, slove v Hoře Ronové, choditi a díla všelijaká dělati. Platí se jim od řezu, dolování, kopání a kolí tlučení na den beze stravy 3 gr. alb. A vazačkám platí se na den beze stravy po 1 gr. 5 d.

Hofeři a hoferkyně atd.... jako při Petrově až do konce.

4. Ves Rohatec.

Za šenk vinný dává platu obec Rohatecká při sv. Václavě jednou v rok 4 R.

Plat věderní z vína vyšenkovaného: Od šenkování vín přespolních dávají platu z každého vědra po 1 gr. 2 d. Ten plat plesník (porybný) vybírá.*)

Podsedníci povini jsou v vinohradě panským, slove v Ronové Hoře, všelijaký díla dělati. Platí se jim od řezu, kopačky, kolí tlučení a dolůvky po 3 gr. a od zmítky (olamování bujných výhonků) a vázky po 1 gr. 5 d.

Též hofeři a hoferkyně atd. jako u Petrova až do konce; jen že odváží víno desátečné na zámek Strážnický při času Hromnic.

5. Ves Lideřovice.

Platu za šenk vinný při sv. Václavě jednou v rok dávati povini jsou 3 R. Povini jsou pololáníci, čtvrtníci, podsedníci, kteří vinohrady své mají po 1 kopě konopí aneb len natrhati. Hofeři, kteří vinohradů nemají po $^1/_2$ kopě. Jiné povinosti vinohradnické Lideřovickým ze Strážnice nepředepsány.

6. Ves Radějov.

Za šenk vinný jako Lideřovice 3 R.

Podsedníci povini jsou vinohrady Jeho Milosti Páně v »Štamfatích«, díly všelijakými zdělávati, hrozny sbírati, do boudy nositi, presovati.

Též hofeři a hoferkyně atd.... jako u Petrova až do konce.

7. Ves Lhota Tvarožná měla dle F. A. Slavíka (l. c.) v 17. stol. 142 měr vinic.

Platu za šenk vinný při sv. Václavě jednou v rok dávají 5 R.**)

Podsedníci pěší povini jsou do vinohradů panských na Strážnicku »Čtvrtí« a »Klínů«, každý po 6 dnech na jakékoliv dílo choditi dělati. Též hrozny sbírati, v putnách do boud nositi, až se víno sebere a sklidí.

Desátek od vinohradů Lhotských povini jsou na Strážnici odvážeti. Od přivezení každé bečky vína desátečního má se jim platiti na zámku po 3 gr.

Hofeři a hoferkyně atd.... jako u Petrova až do konce.

8. Ves Knězdub měl dle F. A. Slavíka (l. c.) ve stol. 17. vinic 284 míry. Platu za šenk vinný při sv. Václavě jednou v rok 4 R.

Podsedníci peší povini jsou do vinohradů panských na Strážnicku »Čtvrtí« a »Klínů«, každý po šesti dnech choditi na jakýkoliv dílo. Též hrozny atd. až jako u Tvarož. Lhoty až do konce.

---

*) Rohatec neměl skorem vinic a proto častěji cizí vína šenkována. A nejspíš proto, že Rohatec od Strážnice poměrně vzdálen byl, vybíral věderné plesník č. porybný Rohatecký.

**) Mimo šenk byla v Tvar. Lhotě i krčma (na pivo i pálené), z níž dávala obec Lhotská při sv. Jiří 12 gr. a při sv. Václavě 12 gr. Též Knězdub měl krčmu, z níž dával jednou pro vždy při sv. Jiří 16 gr. V Lípově bylo 18 krčem po 8 gr. dvakrát do roka, ve Velké 34 krčmy po 8 gr. o sv. Jiří a tolikéž platu sv. Václavského. V Hrubé Vrbce bylo 9 krčem, tři po 6 gr. a šest po 3 gr. dvakrát do roka. Jinde na panství krčem dle urbáře nebylo.

9. Městečko Lipov mělo dle F. A. Slavíka (l. c.) v 17. stol. 683 měr vinic. Mělo ostatně, jak uvedeno i své artikule horenské.

O šenku vinném v urbáři Strážnickém nic zapsáno. Za to ovšem v artikulu 27. napsáno:

Obyvatelé všickni městečka Lipova vína svého vlastního užitku v horách vinohradních k horenství přináležejícímu Lipovskému, na pořádky obyčejné a frejunky jarmareční svobodně, však šenkýřům neb šenkýřkám vandrovním, kteří by tu při městečku Lipově obydlení svého neměli, ani súsedé a s obcí trpící lidé nebyli, o jejichžto dobrém chování u přítomnosti jestli spravedlivě na šencích se chovají (by) se nevědělo, neprojednávajíc šenkovati mají. Pořádky pak a frejunky má purkmistr městečka Lipova spravovati. Každá pak pořádka trvati má 12 dní atd. skorem tak jako u Strážnice uvedeno ve třetím obdarování na str. 171.

Povinosti Lipovských z vinohradů jejich dle urbáře Strážnického byly: Desátek vinný z vinohradů Lipovských povini jsou do Strážnice, kde jim ukázáno, bude, odvézti. Však polovici téhož desátku vinnýho povini jsou bez ouplatku do Strážnice odvážeti. A od druhé polovice platiti se jim má z důchodův panských. totiž od každé bečky po 2 gr. alb.

Vinohrady J. Mti Páně v Novosadích, slove v Hoře Slavatové na Lipovsku povini jsou všichni sousedé Lipovští díly (pracemi) všechněmi zdělávati, víno sbírati a presovati. Platí se jim od takovýho díla na den podle uznání.

Hofeři a hoferkyně atd.... jako u Petrova až do konce.

Při tom všem mívali se tehdy v Lipově při výborném víně velmi dobře Snad z veselé té doby pochází (dle typu písmen soudíc) pyšné pečetítko obecní: Sigillum senatus populique oppidi Lipoviensium, jemuž v tomto století i razítko obecní přispůsobeno a dosud na obecních listinách Lipovských hrdě se stkví: Senatus-populique-Lipoviensium ...

10. Městečko Veliká mělo dle F. A. Slavíka (l. c.) v 17. století 296 měr vinic. Platu za šenk vinný při času sv. Máří Majdaleny (farní kostel zasvěcen ve Velké této světici) povina jest dávati obec 40 R. Za tím při času Hromnic následujících, za druhej termín téhož platu dávati má táž obec 40 R.

O jiných dávkách Veličanů za víno nebo vinohrady v urbáři zmínky není.

Těch 80 R. platili na místě povinosti vyšenkovati ročně 12 beček vína na prospěch vrchnosti Strážnické. P. Jan Jetřich ze Žerotína Veličanům šenkování změnil na roční poplatek (Confirm. výpis obdarování v archivu Magnisovském. Nro 11) »K obecnímu dobru« směli pak Veličané osm beček »o dva peníze bílé drážeji, nežli se na šenku dává, vyšenkovati«.

Vinohrady však tu tedy v 17. stol. byly (uveden z nich obvyklý desátek v urbáři) ba byly tu i zaniklé vinice, neboť jedna trať rolí a zahrádek Veleckých uvádí se v urbáři pode jménem »vinohrádky«.

11. Ves Vrbka Veliká.

Plat za šenk vinný táž obec dává při sv. Václavě jednou v rok 7 R.

Též jsou povini všickni Vrbečané, jak kdo sedí atd. jako u Petrova až do konce.

12. Ves Javorník.

(Nemá ani šenku vinného, ani krčem, ani vinic.)

13. Ves Souchov.

Hofeři všickni, kteří vinohrady mají atd. jako u Petrova.

14. Ves Nová Lhota.

(Nemá rovněž ani vinného šenku, ani krčem a ani vinic.)

* * *

Tím podali jsme, pokud možno bylo, dosti úplný obraz o vinohradnictví na Strážnicku ve stol. 17. a doplňujeme jej jenom ještě ukázkami několika zápisů do rejster čili knih horenských. K tomu budiž podotknuto toto:

Knihy horenské zakládaly se ihned při založení nové vinice. Ta zakládala se rozměřením trávníků neb i lesů příhodně položených na části viničné, obyčejně na achtele, jež rovny byly mor. měřici ($533\,^1/_3\,\square^0$), zřídka na čtvrtě, rovnající se dvěma měřicím.

Těchto dílů ujali se pak příslušníci obce, pro niž vinice rozměřena, se závazkem, že budou vinici řádně obdělávati, řádně odváděti milostivé vrchnosti desátek vinný a zemní daň a nad to »císařskou kontribucí«. Protože, jak známo, vinice první a tři léta nenese užitku, teprv »na čtvrtém listě« t. j. čtvrtý rok a to nemnoho rodí, dáváno držitelům nově založených vinic »polhocení« na tři, většinou na šest let, ve kterých se ani kontribucí, ani desátku, ani zemního neplatilo.

Aby vinohrad řádně byl obděláván, resp. aby co nejvíce mil. vrchností na desátku a zemním vynášel,*) bývali i rukojmí za řádné obdělávání vinic v rejstrech při držitelích zaznamenáváni. Kdo přes to neobdělával řádně vinici po tři léta, pozbyl ji — vrchnost odevzdala ji a připsala jinému.

Do knih horenských čili rejster zapisovalo se tedy:

»Kdo a kdy který vinohrad zaujal aneb zakoupil, prodal, odporučil a oddal, kdežto jeden každý chudý i bohatý spravedlností svejch doptati se bude mocti (sic) však dotud pokud jse (sic) vinohrady dělati budou, neboť jestli by který vinohrad přes tři léta pořád zběhlé pustý ležeti zůstal, takový na druhého souseda odevzdán a připsán má bejti.« (Rejstra vinice Bernatky u Velké.)

Na všecko to byly tedy knihy horenské, chované u horného úřadu městského (u měst a městeček) nebo na úřadě vrchnostenském u obcí menšího významu.

Protože ze Strážnice se rejstra horenská nezachovala, uvádíme ukázky zápisů z rejster Tvarožno-Lhotských a Veleckých. Zápisy, Bernatky Velecké se týkající jsou ovšem ze stol. 18.

1. Z horenské knihy vinice »Šumberk« na Lhotsku.

Prodaj puol achtele winohradu od Orssily Kassparky Ssimkowi Wenhlediowemu.

Letha Panie 1587 Na nedieli po Swatem Rzegorzi Za Urzadu horenského Stanka Ssawrňoweho prodala Orssyla Kassparka puol Achtele Winohradu w Horze Ssumberku Ssymkovj Wenhlediovych za Summu XXX R. Za 1 R. XXX gr. a za 1 gr. VII d. alb. Poczytagycz. Zawdanku dal Ssymek hned Przi temž Czase III R. a platiti ma Pocznaucz Przi Wánoczych nejprvprzysstych Po II R. Yakž ta hora

---

*) Z téhož důvodu nesmělo se ve vinohradě »krom broskví žádné jiné dřevo ploditi« to jest žádné jiné stromoví pěstovati. Broskev mnoho nestínila a tím úrodu a proto i desátek mil. vrchnosti nezmenšovala, jako ku př. ořechy, jabloně a jiné stromy.

Za Prawo ma, Až do Wyplněnj summy swrchu Psane. Rukogmie z Placzenj y dýla (totiž za řádné obdělávání vinice) tehož Winohradu Martin Duchka Ffranioweho, Jan Jisteho s R. S. A. N. (znamená: s rukou společnou a nerozdílnou). Odewzdan za wolny a swobodny podle hory Práwa hornym Stankou Ssawrnowym.

Jiný zápis (pravopisem nynějším):

Leta Páně 1594 prodal jest vinohrad Jíra Krbíků v Šumberku, židovi Dobrášovi za sumu L (t. j. 50) R. Závdanku dal hned při kupu týž Dobráš V (to j. pět) R. Ten závdavek přijal Jíra Škeřapů; platiti má po 3 R. do vyplnění sumy. Rukojmě za dílo i placení Kašpar Hrubica, Václav Křivých s R. S. N. Odevzdán za volný a svobodný horným Blažkem Jankovým.

Na tom vinohradě svrchu psaném náleží:

Jiřikovi Škeřapovi	5 R.
Při vánocích bráti má po	1 R.
A Jiříkovi Krbíků po	2 R.
Leta 94 položil Dobráš žid za vinohrad	III R.
Z těch vzal Jiřík Škeřap	I R.
Jiřík Krbíků	II R.
Leta 95 položil Dobráš žid	III R.
z těch vzal jest Škeřap	I R.
a Jíra Krbíků	II R. atd.

Jiný zápis:

Leta 1617 v neděli masopustní za horného Václava Ročkového obnoven jest a do týchto rejster vepsán tento zápis mezi Janem Vaškovým a Davidem Holomkovým, židem z Strážnice takový, že jsem já J. Vašků dlužen dluhu spravedlivého Davidovi židu peněz hotových sumy 10 R. 24 gr., kterúžto sumu slibuji jemu Davidovi z užitku vinného nejprve příštího zaplatiti a jej beze všeho zaměstknání pěkně spokojiti. A místo rukojemství podstavil jsem jemu svůj vinohrad v Šumberku a jestli bych jemu já Jan tej sumy nevyplnil, má se ten vinohrad Davidovi za volný a svobodný odevzdati. Jt. David půjčil Janovi Vaškovému na 2 W. (vědra) vína; má jemu z užitku vyplniti i na desátek za ty 2 W. vína. Uručil Janem Bradajem.

(Později připsáno:) Ten zápis v nic. Ten vinohrad nemá býti žádnému odevzdán až u horného Jan Vašků (dá) .... 2 R.

2. Zápisy z »Bernatky« ve Velké:

A^o^ 1715 dne 7. septemb. Jan Šrámek z městečka Velkej ujal čtvrt achtele vinohradu v Bernardtce ležící k vysazování. S vůlí a vědomím mil. vrchnosti dává se jemu polhocení na šest let; po vyjití toho času bude povinen cís. kontribucí, jak také mil. Strážnické vrchnosti zemní a desátek náležitě spravovati. Stalo se za horného Pavla Dominika v městečku Velkej anno et die ut supra.

Jiný zápis:

Leta Páně 1724 dne 24. Junii za horného Pavla Dominika, majíce Mikula Opálka čtvrt achtele vinohradu v Bernatce ležící, kterýžto byl zaujal čirú úlehlu k vysazování a tak zaujma zas na pusto zanechal, vidúce horný, že milostivej vrchnosti na tom škoda jest a súsedom podobně z jednej i druhej strany škoda učiněna byla a ti súsedi na horného reptali, že škodu od toho, tej úlehle trpěť mosejú, horný poručil súsedovi z malej Blatničky, aby takového čtvrť achtele zaujal a dělal, a to podle nařízení a poručení milostivej vrchnosti a práva horenského odevzdává se takového čtvrť achtele vinohradu Jurovi Čechovi za volný a svobodný, žádnému v ničem nic nezávadný. Ut supra.

Za tu úlehlu Opálkovu připovědení hornému od knihy a písařovi v sumě 2 mor. zlaté dal

Jiný zápis.

Anno 1729 dne 17 decembris za horného Martina Dominika, majíce Jan Gvačička čtvrt achtele vinohradu v hoře Bernartce ležící, takového čtvrtce polovic poručil manželce svej jménem Anežce, druhú polovic poručil ceře svej Anně. A tak podle práva horenského, odevzdává se tej manželce po něm pozůstalej Anežce za volný a svobodný žádnému v ničem nezávadný. Stalo se v přítomnosti súsedů Blatnických Jana Polách a Jana Čecha.

Uvedeme ještě jeden zápis:

Leta Páně 1761 dne 7. máje za horného Jiřího Krutého, purgmistra Martina Sekerky činí se tento zápis a paměť: Že jest měl Pavel Jakúbek vinohrad v hoře Bernatce čtvrt achtele a tak on odběhl do Uher skrz nejakú zlú věc, když porúbal (posekal) Martina Vachúna ve vinohradě. A když utekl, teda zůstal v reště král. contribucí; teda purgmistr Martin Sekerka takový vinohrad totiž $^1/_4$ achtela Janovi Pinkavovi za sumu hotovú 14 R. a na oldomáš (litkup) 30 kr. odprodal. A tak tenž $^1/_4$ acht. leží mezi sousedy těmito: z horní strany Martina Adámka a z dolní straný vdovy Krňačky. A tak se právem horenským odevzdává Janovi Pinkaovvi za volný a svobodný za zaplacený. Stalo se dne a leta ut supra.

Přítomni toho oyli: Purgmistr Martin Sekerka,
z úřadu Jura Klímčík fojtík, Mikula Slovák,
všecky z městečka Velkej.
Přítomný: Martin Staroba h. t. (toho času) notarius.

Z horenské knihy Bernatky možno i jakž tak sestaviti ceny Veleckých vinic — čtvrt achtelů — v Bernatce ovšem pro století 18té. Brzy po založení vinice r. 1722 stála čtvrt 2 R. mor. 35 kr.; r. 1723 5 R. 45 kr.; r. 1729 již 21 R. 36 kr. Pak r. 1742 jen 14 R.; 1743 20 R.; r. 1750 ale 25 R.; r. 1758 37 R. 30 kr. to jest 25 tolarů a r. 1776 30 R. Ovšem, že ceny nevztahují se na touže parcellu a proto jsou jen relativné.

Snad podaří se při dalším pátrání po pramenech na Strážnicku obraz starého vinohradnictví v kraji zdejším učiniti dokonalejším. Od napsání článečku toho objevena totiž nová řada listin, majících k důležitému odvětví tomu jiho-moravského hospodářství vztah nemalý. Příležitostně i o těch podána bude zpráva v dalších kapitolách viničných.

Jos. Klvaňa.

Kořenářky.

Tajnosti starých lidových doktorek na Poděbradsku.

> »Psáno králi anglickému:
> Chceš-li hovět zdraví svému,
> dlouho na světě živ býti,
> hleď toho při sobě míti:
> Nermuť se mnoho, nepečuj,
> jakž můžeš, hněvu se zpečuj,
> pí málo, skrovně večeřej,
> za stolem dlouho nesedej,
> nespi ve dne, nedrž vody,
> ani větry, ujdeš škody.« —
>
> *(Ze starého verbáře školy Salernytánské.*

Dobrý a upracovaný lid náš tonul do nedávna v pošetilých pověrách které nejvíce z hmotného nedostatku se rodily. Tělo prací ochromené léčil zaříkáváním a zažehnáváním. Byly však nemoci, jež hojili lidoví chirurgové a — kořenářky.

Kořenářky na Poděbradsku zůstavily po sobě pověst nejchvalnější, a mnohé jejich recepty kolují dosud mezi lidem, znárodněly.

Stráně naše u Žehuně, Vlkova a Pouště pestří se rok co rok květy rozmanitých i vzácných rostlin a bohatá květena chová nemalý počet léčebných bylin.

Není do dnes jediné pořádné hospodyně na Poděbradsku, která by někdě na komoře neměla pytlíček s nejnutnějším kořením: bez, arnyku, jestřábník, krevníček, zeměžluč, rmen, heřmánek a j. Čím více ho mívala dříve, kdy často bývala jen na ně odkázána, dokud nebylo u nás lékařů (býval dříve jeden v Králové Městci, dnes jsou na okrese čtyři!).

»Každá nemoc ma svou pomoc,« říkali staří, a domácí prostředky, z bylin upravované, nevypudila dosud ani latinská kuchyně. Nejlépe však léčivou moc rostlin znaly kořenářky! Celý svůj život zasvětily sbírání jich a upravování léků. Práce jejich vyžadovala hojně vědy a dlouholeté přípravy. Dcera se učila již od matky a tak přecházelo toto dědictví z pokolení na pokolení. A na co již paměť nestačila, uchovalo se ve starých verbářích. V řídkých případech i muži pěstovali toto důležité odvětví lidového lékařství, avšak jejich zřetel byl hlavně obrácen k léčení dobytka. Proto zde věnujeme pozornost jen kořenářkám, jimž příroda byla hapatikou, jež věděly o každé bylince, kde roste; šly na jisto, v lesích a na stráních byl od jara do zimy jejich druhý domov, pověděly nám i o nejvzácnějších rostlinách: střemdavě, střevíčníku, prorostlíku, lenovníku, záraze a jiných. Prošly všecka místa nesčíslněkráte křížem krážem, věděly o rostlině pro každou nemoc, znali v určité době její léčivou sílu. A není lhostejno, kdy a jak se ta která bylinka trhá, co se z ní k léčení hodí, zda kořen, list, květ nebo plod! Kdo jiný ku př. ví, jako kořenářky, že celdon (jitrocel) má devadesát devět kořínků proti devadesáti devíti druhům zimnice? Že filipojakubské, svatojánské a václavské koření vyniká zvláštní mocí léčivou? —

Koření roznášely ženy po staveních a hospodyně jim za ně již naložily brambor, mouky, krup, hrachu a j., že nouze nikdy nepocítily. Také ke groši se dostaly v lékárnách: věděly, co jde na odbyt a mnohá v otepích posýlala rmen, zeměžluč, řepičí, stoliberník a j. po formanech až do Prahy. Měly svá jistá místa a lékárník mohl se na svoji kořenářku spolehnouti, že v čas dodá svoje zboží.

A což, kdybyste vkročili do komůrky její, plné kořenné vůně! Co tu přihrádek, rozličných balíčků všelijak označených, hrníčků s mazáním, lahviček s lektvary — hotová lékárna! Na kamnech, stole, lavicích nikde místečka prázdného a co ještě zásob na půdě! Dvojnásobnou úctu vaši vzbudí čiperná stařena — mimochodem řečeno, jde jí život v přírodě jak náleží k duhu — když ze stolu s posvátnou úctou vytáhne šátkem ovázaný verbář, bohatý pramen svých vědomostí, knihu v rodině nejcennější a přečte ze zvetšelých listů některý recept, který těžká ruka před léty švabachem tam vepsala. Mimo to má i švabachem tištěný, nejméně stoletý, nadepsaný »Zdravá rada lékařská«, jednající o všech obyčejných nemocech v sedmi dílech. Na konci je popsána »Domovní apatéčka s užitečným registrem« a veršovaný přídavek »Léky proti obyčejným nemocem ze školy Salernytánské.« —

Nejhůře se dorozumíváme o jménech těch vzácných léčivých bylinek; namnoze bychom se bez skutečných rostlin o jméně ani nesmluvili. Lokální jména jsou v rozporu s vědeckou botanikou. Stařenu to mrzí, že vše jinak jmenujeme a jí nerozumíme. »Odpusťte mně, nemám škol; naučila jsem se tomu od své matky, jak je ona jmenovala... « Tiskneme ruku upřímné babičce a sami se stydíme za její rozpaky. —

Na důkaz uvedu některá lidová jména rostlin, než přikročím k vypsání vědy našich kořenáček:

Krvavé koření (toten), ovčí hubičky (květel), husí šlápota (mochna husí), pantoflíčky (střevíčník), psí česnek (česnáček), bětuška (kokoška), kočičí pazourky (rožec), kočičí mýdlo (pomněnka), hadí mlíčí (pryšec), polštářičky (chrastavec), zvoneček (koniklec), kukačka (vstavač), herbábník (kohoutek), černé koření (kostival), potočník, též vaječník, žluťák (blatouch), voloočko (hlaváček), celdon (jitrocel), stoliberník (tavolník), křupka (routička), šveřepec (stoklasa, sveřep), koryandr (štěničník), žilník (vrbovka), cikánský chleba (kontryhel), tolita (vítod), klokoč (jasmín), stříbrník (mochna stříbrná), myší ouška (jestřábník), podnepych (babí hněv), třesivec (třeslice), matonoha (jilek mámivý), psí víno (lilek černý), psinky, černé třešně (plody rulíku zlomoc), seníčko (tomka vonná), zaječí zelí (šťavel kyselý), větrové koření (melisa), oponec (popenec), střelí (vlčí noha), psí šťovík, všedobr, psoser (merlík), mlíčí (mlíč hladký), leknutí (leknín), šlakové koření (prha chlumní), nátkové koření (máta lesní), krevníček (třezalka), svlak (svlačec), hluchá kopřiva (hluchavka) a jiné. —

Začneme známějšími recepty, které již znárodněly! Úmyslně nechán týž pořádek, jakým nás do svých tajností zasvětily kořenářky.

Odvar květu heřmánku, bílého bezu (černého bezu), lípového květu se pije proti kašli. Někde užívají i řepičí (řepíku lékařského), ale toho kořenářky nedoporučují, že příliš vysouší; spíše se hodí jako obkladek na boláky.

Větrové koření a vzácný hadí kořen se osvědčuje proti bolení. — Oponec se vaří a odvar z něho se pije pro lehčí dech. Někde se z mladých jeho lístků vaří polévka, jakož i z kopřiv. — Odvar jablečníku ulehčuje souchotinářům. Psoser, černé koření i krvavé koření radí ženám pro zastavení krvetoku. — Šmelhaus je dobrý proti schvácenině, podobně i »leknutí« je dobrým lékem. Spouští-li se krev, je dobře píti odvar z jaterníku. — Kdo má zlatou žílu, nechť pije odvar z květu divizny. — Koho často bolí hlava, kdo ztrácí paměť, nechť pije odvar z dobromyslu. — Souchotiny zahání též plíčník, zaječí jetel a pánovy čepičky. — Hnilice planých hrušek vyhánějí z těla pásemnici (tasemnici). — Citronová šťáva s peluňkem a terpentýnový olej osvědčily se proti škrkavkám. — Bobkové koření a dryák jsou nejlepší léky pro všecky vnitřní nemoci. Dryák se vaří z bezinek t. j. plodů černého bezu, až zhoustnou na povidla. Jak žena umí léčiti dryákem muže, patrno z písničky u nás známé:

»Muž když stůně chudák,
hned mu vaří dryák,
tu bobkové zrno
roztluče na drobno,
smíchá do kořalky
a dělá vejpalky.« —

Proti žaludečnímu raku pije se odvar z černohlávku. — Nátkové koření poskytuje léčivé thé tomu, kdo má prejskavou nátku.*) Prejskavá nátka záleží z malých krupičkovitých boláků, které se rychle množí na těle. Jindy radí namazati bolest tuto jelením lojem, nebo i lojovou svící a na to přiložiti pytel od žitnýho vejražku. — Sedne-li komu zimnice na záda, má více léků ku pomoci a to buď má píti kořalku s rozmočeným oliandrem nebo peluňkou, nebo odvar střelí a celdonu. Také se kape do uší šťáva z netřesku. Odvar zeměžluče pije se při bolení žaludku. —

---

*) Také se užívalo nátkového koření k obkladům na rány. Dosud u nás stopy toho v dětské hře »na paní Růžovou«: Děvče hadačka praví: »Šla jsem okolo všeho domečka, kousla mě čubička; co si na to mám dát?« — Paní Růžová: »Nátkové koření.« — »Kolikrát?« — »Třikrát!« —

Plody kaštanu (jirovce) močí se v kořalce a výtažek se pije, má-li někdo žaludeční křeče. — Žloutenka se zahání odvarem vrbové kůry v noci svatojanské oloupané; odvar z ní se pije, nebo se jím tělo maže. — Odvarem chmelovým má si vyplakovati, koho bolí v krku — je to ovšem hořký lék, ale zlé se zahání zlým. — Routa se dává dětem hned po narození proti psotníku, kmínové otýpky a svršky smrčků do koupele slabým dětem pro sílu. —

Na jiné nemoci měly kořenářky také hojně léků po ruce. Koho trápí rýma, nechť si paří nohy v seníčku nebo v senných truskách. — Oustřele, t. j. píchání v hlavě, se zapudí, pouštíme-li do uší kouř z oustřelového koření na uhlí páleného. — Ouroků se zbavil, kdo se omyl ouročníkem. — Řimbaba zapudila psotník, netřesk housenky u malých dětí. — Že křenová placka s octem dává se proti »píchání«, račí očko, čočka neb lněné semeno, padne-li něco do oka, pod horní víčko, jest obecné. — Voloočkem dotýkají se již děti očí a říkají:

»Voloočko, nebol očko,
mne nebolí, tebe bolí, psa bolí!«

Tím zahánějí bolest očí. Na bolavé oči se má přikládati sušený květ bílé růže, na chorobu »růži« květ červené růže. Také se maží bolavé oči hadím sádlem (had má vždy býti zabit do sv. Jiří), jehož také užívaly k mazání bolavých zubů, nedbajíce, že po něm sežloutnou.

Březové listí se přikládá na oteklé nohy, olšově a křenové listí dávají si staří na noc na záda, aby táhlo; někde radí též kořenářky přikládati rozetřené bzinky. — Uřízne-li se kdo, nechť si přiloží psoser; krev z otevřené rány zastaví se močem nebo křesací hubkou. —

Sladký list či psí šťovík a jedovatý bodlák se hodí na rány od jedovatého píchnutí mouchy. — Pro sbírání se dává posedlen, sbírání se rozežene zaječím sádlem. — Mlíčí na jaře před první bouři trhané je dobrým obkladem na prsa žen v šestinedělí. — Masť z naháče odstraní všecku nečistotu s hlavy. — Na otevřené rány se přikládá arnyka nebo balzám. Poněvadž je balzám trojí: na zuby, životní a na rány, třeba dáti pozor (jak kořenářka připomněla), abychom ten pravý zvolili. V jiném případě doporoučí na rány psoser, aloe, tlučený zimolez neb prášek ze sušené rozmariny, který rány čistí a hojí. — Proti sebranině strojí se masť z chmele a jahel, která se ve vodě uvaří a za tepla přikládá. — Na mazání rozličných chorých oudů osvědčila se masť, vařená ze žlutého vosku, másla a žloutku, která se vychladlá přikládala. Březová šťáva, odvar z rývy jahodové a topolová masť osvědčila se pro vzrůst vlasů. —

Jak požitý hadí jed zhoubně působí na člověka, dovídáme se z národní ballady o děvčeti travičce, kterou huláni vábí s sebou a radí jí, jak bratra otráviti:

»Jdi do háje zeleného,
najdeš hada jedového,
uvař mu ho v teplým mlíce,
až mu zčervenají plíce . . .«

Avšak nebyla lidu našemu neznáma i celá řada protijedů, jako kořen angelíky, bedrník v máji utržený (také dobrý ženám pro měsíčky), lektvar z listů božího dřevce v červnu trhaných (též otoky hojí). — Vyprávěla mi stařena, že kdesi otrávila se rodina knedlíky, připravenými z mouky, v níž byla rozemleta matonoha; potáceli se všichni jako opilí a v žaludku cítili veliké bolesti, uzdravila je však zahy dryákem. Její verbář ve verších uvádí tyto léky:

»Česnek, routa, ořech vlaský,
hruška, ředkev, dryák benátský;
zahánějí jed škodlivý,
aby člověk zůstal živý.« —

Také náplasti (flastry) prokázaly mnohou službu. Nejznámější byly: z fíků a máku na zlámaniny, z cibule, octa a medu na otevřené rány, z melisy na bolavý krk. — Zlá nemoc je kámen, vodívá ssebou i řadu jiných. Kámen v ledvinách a měchýři dostane, kdo sní teplou buchtu a na to se napije vody; také pije-li mošt, jak patrno z veršů herbáře:

»Mošt překáží moči, vodě,
přivodí člověka ku škodě;
měkčí život a otvírá
játra, slezinu zavírá;
rodí také také v ledví kámen,
buď ho prázden každý — amen.« —

Kořenářky jej zahánějí zrnky jalovce, černou-ředkví, vodkou z kopřiv aneb lístků a vršků černobýlu, v máji trhaných (také rodičkám se hodí), vaří thé z řepičí. Spolu dodává kořenářka, že ten, kdo jí na Velký pátek nemaštěné kroupy, kámen nedostane. —

Vodky, lektvary z rostlin svářely, když měsíček rostl; za jasných dnů dávaly je na slunce, aby se vyčistily. Takový lektvar byl po celý rok k potřebě. Nejznámější odvary byly: vodka fialková pro občerstvení srdce a ochlazení jater, eufrazynová (ambrožky, světlíku), rozmarinová a polejová k vytírání bolavých očí, levandulová, rojovníková, konvaliová, routová a pětilístková k mazání třesoucích se oudů, k pití pro občerstvení krve, černohlávková a liliová na čistění úst, rebarborová (erebo-rová) pro stolici. —

Nelze se diviti, že některé recepty našich kořenářek byly provanuty pověrou.

Kvítí uvité do věnečku při prvém zakukání zezulice dává se pod másnici, aby se brzy stlouklo. — Devět lučních kvítků utržených v noci svatojanské — ne však holou rukou — a usušených doma pod stolem, bylo lidem i dobytku dobrým lékem proti všem nemocem; také je dávaly známým, aby si je dali pod podušku, a o čem se jim bude zdáti, to se mělo splniti. — Děvčatům radily, aby, až uvidí poprvé kvésti svlak (svlačec), utrhla jej a dala si v noci pod hlavu; o kom se jim bude zdáti, toho si vezmou. Podobně doporučují dívkám, aby tajně zašily milému do levého šosu čtyřlístek jetele, bude-li jej tři dny nositi, získají na vždy jeho lásku. Rozumíme nyní pořekadlu: »Čtyři pro milí, pěti pro děti, šesti pro štěstí!« —

Rozkvete-li dívkám třešňová »snětvička«, na sv. Barboru utržená, do Štědrého večera, vdají se do roka. — Kdo polkne na Květnou neděli tři svěcené kočičky, ten nic s vodou nevypije, nedostane zimnice, ani ho v krku nebolí. Kdo jí med na Zelený čtvrtek, neštípne ho had, Proti žloutence nos peluněk v obuvi. Toten chrání před zloději· tolita před strašidly. Efaj (břečťan) nosí bídu do stavení. Jsi-li náhle churav, nakuřuj se něčím s těla toho, kdo tě uřkl! — Na bolavé oči dávej masť z osmi lotů nemytého, neslaného, májového másla, červených koralů, fíků, kafru, cukrkandru! —

Proti těžké padoucí nemoci radily prášek ze semene žlutých fial, ale neúčinkoval-li, sdělily důvěrně. jiný recept tajemný: Učiň prášek z vybledlých kostí lidské hlavy (člověka násilnou smrtí zemřelého), srdce krtčího, lašťovčího, dešťovek, vlčích jater, pavího trusu a kořene pivoňkového! — Jenom jak tyto čarovné léky sehnati?...

Nepřivedete naši stařenu ani do rozpaků otázkou:

»Kterou ze všech bylinek máte za nejmocnější?«

»Každá se hodí pro některou nemoc, o čem my lidé ani z desátého dílu nevíme; každá má svou silu, proto ji Pán Bůh stvořil, ale veronika ve stínu usušená a na thé zvařená hodí se na každý vnitřní neduh hlavy, prsou i žaludku. V době cholery pili ji lidé u nás jako vodu a žádný z nich neumřel! Černobejlí ve víně vařené vyhojilo skoro každého souchotináře, po lopuchovém koření každému narostou vlasy — a tak bych vám znovu mohla vypravovati o léčivé moci všech bylinek mně známých, zvláště o zeměžluči, levanduli, fialkách, lilii, černohlávku, poleji, routě, melise a peluňku, co dobrého vykonaly.« —

»Řídíte se nějakým kalendářem, kdy kterou bylinu trhati?« —

Ten kalendář mám na stráních a v lesích; jak Pán Bůh jaro dá, ukáží se fialky, petrklíče, mléčí, jaterník, plíčník a už se práce netrhne. Nejhůře je v květnu, kdy je bylinek v květu a při síle nejvíce! To abych si nohy uběhala a začnou-li deště, nic naplat, musím do lesa i v nepohodě.« —

Verbář naši kořenářky vtisk mi v paměť několik dietetických průpovídek, které podávám na konci stati o praxi kořenářek, z nichž jsou u nás již jen dvě na živu, a jimiž vymře typický duch lidí našeho kraje:

Jahody a víno omlazují život. — Rýmou vychází z těla devatera nemoc. — Čerstvé plané ovoce lepší, než mísy masa. — Ouhoř ryba nezdravá, dělá hrdla chraplavá — Mezi mozky hovad nejvíce, nejlepší je od slepice. — Pij víno, když hrušky jíš, zdravé budou, vskutku zvíš. — Kůru chleba jísti škodí, spálená krev z ní pochodí. — Nechceš-li se pak opíti, musíš hořké mandle jísti. — Voda nejlepší doktor. — Dobře tomu, kdo nemoc přechodí.

»Nemáš-li lékaře svého,
hleď šetříti toho třého:
Buď vesel, pokoj zachovej,
v mírné střídmosti se chovej!«

F. J. Čečetka.

Posudky a referáty.

Roman Zawiliński: Słowacy, ich życie i literatura. (Biblioteka dzieł wyborowych No. 101.) Varšava 1899. Stran 158 malá 8^0.

Velmi dobrá práce informační o uherských Slovácích, určená široké veřejnosti polské, napsaná s láskou výborným znalcem poměrů slovenských, krakovským prof. Romanem Zawilińským, který lonského roku ztrávil delší dobu v Praze za příčinou studií vědeckých (zejména také české literatury ethnografické). Tedy práce cílů především popularisačních, nikoli práce pramenová. Poněvadž však autor dobře zná uherské Slováky a kraj slovenský z autopsie, mají národopisné kapitoly i pro nás zájem, i třeba bude též našim specialním pracovníkům v národopisu slovenském knížku p. Zawilińského si zapamatovati. Z kapitoly II. »Chaty a stroje« na př. není ani pro nás bez zajímavosti první část, jednající o slovenském obydlí. To platí i o následujících kapitolách: III. Gospodarstwo. Pasterstwo. Przemysł; IV. Życie rodzinne; V. Życie społeczne. Język. V příčině slovenštiny nevyslovuje se autor přímo, že ji pokládá za jazyk tak samostatný jako polštinu nebo češtinu, ale činí to nepřímo tím, že ji důsledně nazývá jazykem, nevykládaje nikde svého stanoviska o jejim vztahu k češtině. I v populárním spisu měl autor vytknouti jasně své stanovisko v tak důležité otázce a odůvodniti je, byť způsobem široké veřejnosti přístupným. Je skutečně zvláštním zjevem, jak nedůsledně zachovávají se někteří současní učenci polští a ruští k otázkám, podobným této. Kdežto na př. prof. Florinský ve svém roztřídění slovanských jazyků dává nářečí slovenskému samostatné místo vedle češtiny — hájí naproti tomu příslušnost maloruštiny k velkoruštině jako jejího nářečí, ač maloruština stojí mnohem dále od velkoruštiny, než slovenština od češtiny.

Rovněž tak někteří polští učenci nedůsledně se zachovávají k otázce kašubské a slovenské. Na konec ještě poznámku o českých a slovenských citátech, která se ovšem netýče jen přítomného spisu (a dokonce ne autora), ale většinou i ryze vědeckých spisů polských. V těchto citátech totiž vyskytuje se tolik tiskových chyb, že často sotva lze původní znění poznati. Vyskytují se i ve jménech nebo i v titulech knih, takže na př. Dobšinský tištěn jest jednou Dobczyński, jindy Dobrzyński, titul známého jeho spisu pak na př. vypadá takto: »Pr*e*ston*ar*odnie obyčaje, po*rcz*y a hry slovenské«. Představuji si, jakou radost asi měl z těch četných chyb autor, který jest výborným znatelem spisovné češtiny i slovenštiny a sám se vyznamenává velkou akuratessou. Tušíme, že máme právo žádati, aby tiskárny velkých středisk slovanských, aspoň pokud tisknou díla vědecká, měly také naše typy, jako my máme jejich. — Autorovi jsme vděčni za jeho spis, jímž platně prospěje k rozšíření správných známostí o uherské části kmene československého mezi Poláky. *A. Černý.*

Stefan Ramułt: Statystyka ludności Kaszubskiej. Z mapą etnograficzną Kaszub. Kraków, 1899. Nakładem Akademii Umiejętności. Str. 290.

Pan Ramułt zvířil mnoho prachu v polském světě učeném i publicistickém svou theorií o kašubštině jako samostatném jazyce, hájenou vytrvale a s pevným přesvědčením; povstala dokonce již malá literatura o jeho stanovisku, v níž čelnými zástupci obou táborů — přívrženců (více méně vyslovených) theorie Ramułtovy a jejích odpůrců — jsou vynikající učenci prof. J. Baudouin de Courtenay, prof. Dr. A. Kalina a Dr. Jan Karłowicz. U nás o této otázce psali J. Polívka v Listech Filologických, Jos. Zubatý v Ottově Slovníku Naučném a ve Věstníku slovanských starožitností.

Ať však již kdo jakkoli soudí o kašubské theorii p. Ramułtově, nikdo přec nemůže upříti jeho pracím velké ceny, jakou mají pro vědecké studium kašubštiny a Kašubů. Proto také filologická třída krakovské Akademie neodpírá vydávati je svým nákladem, ač i v jejím středu zasedají rozhodní odpůrci theorie samostatnosti jazyka kašubského. Tak vydala i nový spis p. Ramułtův, jenž se čestně řadí ke staršímu jeho »Słowniku języka pomorskiego czyli kaszubskiego«.

»Statystyka ludności kaszubskiej« jest vedle Mukovy »Statistiky łužiskich Serbow« jediným dílem svého druhu v celé vědecké literatuře slovanské. Je to statistika štěpu slovanského, podniknutá soukromě, tedy výsledek obrovské práce jednotlivcovy — ale mnohem spolehlivější a pro vědecké účely cennější nežli každá statistika úřední, ba podniknutá přímo proto, aby čelila nesprávným výsledkům strannické statistiky úřední. Autor »Statystyki ludności kaszubskiej« vytknul si jasně svůj úkol: podati statistiku jazykovou, nikoli národnostní, tedy počítati pouze ty, kteří jsou Kašuby nejen z rodu, ale i mluví po kašubsku — a výsledek jeho dlouholeté, namáhavé práce činí dojem nejvážnější, i učiněn jím konec dosavadní nápadné kolísavosti v udávání počtu Kašubů. Zároveň jest práce p. Ramułtova první spolehlivou topografií kašubskou.

Hranice kašubštiny jsou v díle Ramułtově podrobně vytčeny na str. 24.—28. a pak na připojené důkladné procentové mapě národopisné Kašub. Z popisu i mapy jest patrno, že nynější sídla Kašubův (a Slovincův) přilehají k moři Baltickému na prostranství mezi ústím Wisły u Nového Portu (Neufahrwasser) na východě a ústím Lupy (výtoku z jez. Gardenského) na západě; území ryze neb převážně kašubské obsahuje asi 100 čtver. mil, avšak ještě na území asi právě tak rozsáhlém mají Kašubové menší neb nepatrnější menšiny. Veškerá sídla kašubská nacházejí se v 11 okresích, kteréž jsou dle okresních měst: Puck, Wejherowo, Kartuzy, dvojí okres gdańský (Gdańsk), horní a městský, Kościerzyna, Bytów, Chojnice, Człuchowo, Lęborg a Słupsk. Většinu obyvatelstva tvoří Kašubové pouze v okresích puckém, kartuzském a vejherovském, co do počtu však jich jest nejvíce v okresích kartuzském, vejherovském a chojnickém, kdežto Puck jest na místě čtvrtém, jak vysvitá z těchto čísel: Dle procent má okres pucký Kašubův 76·60%, kartuzský 75·24%, vejherovský 66·69%, chojnický 44·89%, kościerský 37·78%, gdańský horní 26·26%, bytovský 20·28%, człuchovský 18·46%, lęborský 9·72%, słupský 4·92% a gdańský městský 4·50%. Na počet jest v okrese kartuzském Kašubův 45.284, vejherovském 27.930, chojnickém 23.680, puckém 18.609, kościerském 17.530, człuchovském 11.976, gdańském horním 10.519, gdańském městském 5.419, słupském 4·860, bytovském 4.797 a lęborském 4.227. Úhrnný součet Kašubů v těchto 11 okresích jest dle Ramułtova sčítání *174.831*; z něho připadá málem polovina na okresy pucký, vejherovský a kartuzský (který sám jest domovem více než čtvrtiny celého tohoto čísla Kašubů) — patrně nejryzejší kašubské okresy.

Dle vyznání náboženského jsou Kašubové valnou většinou katolíci, až na 10.019 (čili 6% úhrnného počtu) evangelíků hlavně v okresích lęborském a słupském (v kterémž mají dokonce většinu). Jsou to t. zv. Kabatkové nad jezerem Łebským. Ale i ve všech ostatních okresích jsou evangelické menšiny; nejvýznačnější v okresu kartuzském, 1.293.

Řeč kašubská zaznívá hlavně na venkově, města jsou německá. Na vesnicích mluví kašubsky kromě vrstev nejchudších i střední třída (t. zv. »gburzy«) a drobná šlechta. V osadách napolo smíšených mizí již kašubština pod nátěrem němčiny.

Kašubsky nekáže se v kostelích katolických nikde; většinou káže se polsky, někde polsky a německy, v Lęborgu, Bytově, Chojnicích, v kostelích gdańských a ještě v několika jiných farnostech téměř pouze německy. V evangelických chrámech všude zaznívá němčina, jen v Głowczycích v okrese słupském káže se několikrát do roka kašubsky.

Mnoho Kašubů bydlí však i vně tohoto národopisného území kašubského; p. Ramułt odhaduje počet všech Kašubů v Evropě na *200.217* duší (z nichž jest 13.442 vyznání evangelického).

V Americe jest bez mála tolik Kašubů, jako na Kašubech samých, *130.700* (v Sjednocených státech severoamerických 90.700, v Kanadě 25.000, v Brasilii 15.000), tak že všech Kašubů v Evropě i v Americe jest dle Ramułta 330.917.

Práce p. Ramułtova přistupuje k nejdůležitějším pramenovým dílům slovanského národopisu. Nyní po jejím dokončení bude moci nadšený badatel kašubštiny a života kašubského přikročiti ke druhému dílu svého slovníku a k čistě ethnografickým pracím o Kašubech, k nimž se od let připravuje.

A. Černý.

Наукове товариство ім. Шевченка у Львові. Материяли до українсько-руської етнольогії. Виданнє етнографичної коммісиї за редакциєю Хв. Вовка. Том I. 1899. (Též s franc. titulem), str. XIX + 228 + 22 + 11.

Velmi čilá učená společnost ruská v Haliči přistoupila tímto ještě k jednomu sborníku, věnovanému hlubšímu vědeckému poznání maloruského ukrajinského lidu. Poměr nového organu k Etnograf. Sborníku (Етнограф. Збірник) téže společnosti určuje v obšírné předmluvě redaktor jeho p. Th. Volkov, aneb jak se malorusky jmenuje Chv. Vovk. Kdežto onen má býti věnován specialně folkloru, lidové slovesnosti, má tento za programm ethnografii a ethnologii, historickou ethnografii, přibírá proto také archaeologii, pokud jmenovitě pro ni jest důležita. V těchto »materialech« mají se sbírati zprávy o životě maloruského lidu, o jeho obydlí, zaměstnáních, kroji, kuchyni atd., mají se sbírati obyčeje, pověry, názory lidové o světě, o společenském životě atd., a zároveň systematisovati i vědecky propracovávati. Red. vytýkal, jak málo ještě v tomto právě ohledu jest dosud maloruský lid vyzkoumán, i jak důležité jest poznání lidu právě s této stránky, neboť lidová slovesnost nemůže býti tou měrou pramenem pro poznání názorů lidových, jak se někdy předpokládalo. Zcela správně poznamenává, že dosud ještě nedospěla ethnografická a ethnologická studia o slovanských národech tak daleko, že bychom na jich základě mohli činiti všeobecnější vývody o ethnickém rázu slovanských národů. Se stanoviska anthropologického jsou pak Slované naskrze téměř ještě neprozkoumání.

Obsah I. svazku nejlépe pak illustruje programm vydavatelstva. Nalézáme v něm pojednání a praehistorických nálezech v Kijevě, učiněných naším krajanem p. Č. Chvojkou, z pera redaktorova, pojednání o rybářství ukrajinském v Dobrudži od red., o hrnčířství v jedné osadě Černigov. gub. od M. Mohyl'čenka; o kožešnictví v Haliči podává V. Hnatjuk zprávu zcela věrně dle popisu jednoho mistra. Dále pojednání o obydlí v Černigov. gub. od M. Mohyl'čenka, o jídle lidu ve vých. Haliči od V. Hnatjuka. Red. otiskuje popis svatby v Hadjackém okr. Poltavské gub. od jistého selského mladíka, kteréhož spisu byl již užil ve svém díle o svatebních obyčejích ukrajinských; přílohou pak k tomu podává red. sbírku obscoeních písní svatebních, které již M. Maksimovič sebral, a ukazuje na jich veliký význam kulturně historický. Konečně čteme ještě podrobný článek o kraslicích v haličské Volyni od M. Korduby, a k tomu přidáno jest 13 tabulí obsahujících velmi pěkné chromolithografické obrazce 154 kraslic... Redaktor připojil ještě velice podrobné otazníky pro sbírání ethnografických materialů z realního života lidového, o všech stránkách hospodářského života. Slibuje na příště otazník o obydlí, kroji a kuchyni.

Ke všem článkům připojeny jsou stručné franc. »sommaire«, a knize přidán také franc. rejstřík vedle mrus. *P—a.*

Nyare bidrag till kännedom om de svenska landsmålen ock svenskt folklif. Tidskrift utgifven på uppdrag uf landsmålföreningarna i Upsala, Helsingfors ock Lund genom J. A. Lundell 58—67 häfte. Stockholm 1897—1899.)

(Novější příspěvky k poznání švédských dialektů a švédského života lidového. Časopis vydávaný z nařízení spolků pro nářečí v Upsale, Helsingforsu a Lundu od J. A. Lundella. (Cena ročníku 4·50 kron.)

Na ohromné rozloze království Švédského žije obyvatelstvo pořídku a odtud velké rozdíly dialektické v tak malém národě, odtud obtíže učení »řeči říšské«, spisovné, pro které taková váha klade se na zavedení fonetiky (také fonetického pravopisu) do škol. Kulturní tradice staletá ovšem nepřipouští, aby »landsmály« byly hrozivou »otázkou« jako v sousedním Norsku, kde z nich úmyslně sestrojena nová spisovná norština, která právě nyní se utkala s říšským dánsko-norským jazykem, ale jak vděčným a zajímavým předmětem bádání jsou tyto dialekty, vidíme z tohoto sborníku s jeho osmnácti svazky. Je tím pozoruhodnější, že dle ujištění dialektologa Westina švédská nářečí v době nejnovější mizejí, a že se považuje tento okamžik za velmi důležitý k zachycení jich.

»Nyare bidrag« obsahují jenom větší souvislé práce a jest velmi pěkné a dalo by se snad i napodobiti s prospěchem, jak rozdělení na svazky není závislé na ročnících. — Každý sešit má své číslo řadové, pod nímž udán rok vycházení připojeným A, B nebo C, tři totiž vycházejí ročně; ale sešit 58. ukončuje svazek XI, 59. patří k XV a 60. k XVIII, kdežto 61 vrací se k VIII a t. d. Tyto svazky tvoří pak o sobě buď knihy souvislé jednoho nebo více badatelů nebo, nesouce na titulu označení »Blandat« (Smíšené) články menší. Avšak i tu je pohodlné zařízení, že každá práce je paginována zvláště, nesouc uvnitř označení svazku a práce na př. XVII, 2 zvenčí číslo stránky. Kdo kdy měl citovati práci táhnoucí se několika ročníky časopisu, uzná, jaká je to výhoda, když práce Wigströmova, která vycházela od roku 1895—97, je teď pohromadě v jediném svazku s jednotnou paginací. Ovšem nenahlížím pak, proč jsou svazky tak objemné, že v četných těch sešitech neméně než čtyři svazky začínají a jen jediný se zavírá.

Práce pak nejsou pouze jazykové, nýbrž i folkloristické, jako vůbec studium dialektu vede skoro nutně též k zaměstnání s vlastními plody jeho, písněmi a zkazkami.

Jazykové jsou práce tyto: Saxenova o finských přejatých slovích s dvěma obšírnými seznamy slov (XI, 3) Westinova fonetická abeceda pro dialekty jämtlandský a härjedalský, vlastně hláskosloví jejich (XV, 3), Lefflerova o přízvuku skuttungského dialektu (XVIII, 2), Kockovy příspěvky k historii švedských tvarů slovných (XV, 3), téhož švédské etymologie (XV, 8) a Nordlanderova úvaha o jämtlandských jmenech místních (XV, 2). Materiály jazykové přinášejí Eva Wigströmová Folktro ock sägner (Pověry a pověsti) zaznamenány v původním znění. Zde čteme o předzvěstech počasí, smrti, o pověrách týkajících se jednotlivých zvířat a rostlin; velmi zajímavý je tu lindorm (lindwurm). Jméno lind, které znamená samo hada, vztahováno na lípu a slyšíme, že drak bydlí v lípách, jakmile dosáhly stého roku. — Dále je tu řeč o obřích a čarodějnicích, o demonických bytostech vůbec, o životě pohrobním a o strašidlech (VIII, 3). R. Steffen uveřejňuje Norska stev; jest to sbírka skoro 1200 čtyřřádkových popěvků nasbíraných za jediný měsíc v jižním Norsku. — Melodie zaznamenává vydavatel jenom tři; uspořádány jsou tyto norské »schnadahüpfel» dle obsahu, podle kategorií. Báseň a zpěv, příroda, žanrové obrázky, polemika, shledání, věrná láska, povaha lásky, neopětovaná a nešťastná láska, nestálost a faleš, láska v boji se zevními okolnostmi, láska a manželství, didaktika, různé (XV, 1). K této sbírce pojí se pojednání »Enstrofig nordisk folklyrik«. (Jednostrofová lyrika národní na severu, XVI, 1.)

Souvislá líčení nebo úvahy kulturněhistorické nebo folkloristické podává Anna Hjelmströmová »Från Delsbo“, líčíc život každodenní, slavnosti, pověry a pověsti svého rodného kraje. — Malá scena »rozhovor« upomíná na přástvy na naší výstavě (XI, 4). Práce o hospodářství domácím v Bolebygd (strava atd.) od A. E. je zajímava zvláště poznámkou, že je to práce prázdninová v odborné škole pro domácí hospodářství v Upsale (XV, 7). Wikland uveřejňuje rukopisy ze XVII. století, relace pastorů o mravích Laponců (XVII, 1, 2), o tomto kmeni, jehož zvyky byly studovány mnohem dříve, než kteréhokoli kmene jiného, jako ve všech vědách nejdříve věci zvláštní, nezvyklé na sebe obracejí pozornost. *Arnošt Kraus.*

Wróžda i pojednanie. Studjum etnologiczne. Napisał Stan. Ciszewski. Warszawa 1900. Cena 80 kop. Stran 97 a VII.

K obsáhlé právnické literatuře o krevní mstě přibyla nová zajímavá studie etnologická. Autorem jest známý polský spisovatel dr. Stanislav Ciszewski.

Rozprava p. Ciszewského podává nám genetický vývoj dějin krevní msty. Vycházeje od psychologie krevní msty, vykládá nám spisovatel jasným a přesvědčivým způsobem, kterak od krutého vykonávání skutečné krevní msty přecházel člověk vlivem civilisace z nenáhla k pouhé fikci, k pouhému obřadu, který jen formálně nahražoval trestní živel krevní msty. Jinými slovy: Jen na prvotním nízkém stupni kultury platilo pravidlo oko za oko, zub za zub, krev za krev. V pozdějším stadiu vývoje spokojuje se člověk mstou jen fingovanou.

Nejhlavnější myšlenky spisovatelovy jsou tyto: Touha po mstě tkví v lidské povaze, »v oné zvířecí povaze, která proniká v člověku nejen ve stavu divokosti, nýbrž i ve stavu nejvyšší kultury«. (Str. 2.) Člověk prvotní, ovládaný zásadou animismu, mstí se i na věcech neživých, a tím spíše na zvířatech a na lidech. Autor podává zajímavé doklady, sebrané o nejrůznějších plemenech. Také v nadpřirozeném světě prvotního člověka platí táž zásada zadostučinění. Duchové mrtvých konají také pomstu. Odveta, k níž se prvotní člověk utíká, shoduje se takořka matematicky s trestným činem pachatelovým. Vrah trestá se stejným způsobem smrti, vinník dostává stejný počet ran, jaký sám zasadil.

Jednou z nejkarakterističtějších známek prvotní msty jest její povaha sakrální. Duše zabitého nemá klidu, dokud není pomstěna. Spisovatel podává četné doklady, týkající se víry jednotlivých plemen. »Přesvědčení o svatosti závazku pomsty, péče o klid duše zavražděného neodlučná od obavy, že duše ta nespokojená s liknavostí příbuzného, bude snad na něm samém hledati zadostiučinění, všecko to pobádalo spolučlena rodu k rychlému pokud možno zúčtování s vrahem«. (Str. 16.) Poněvadž pomsta koná se jaksi v zájmu duše zabitého, běží o to, aby se duše ta co nejdříve dověděla o vykonání pomsty. Proto se akt pomsty konával na hrobě zavražděného.

Jakožto instituce vyrostlá z lůna společnosti rodové, jejíž organisace se opírá především na zásadě pokrevenství, musela krevní msta původně míti i touž socialní povahu. »Všichni za jednoho«, jest karakteristickým příznakem krevní msty v prvých dobách lidské společnosti. Za vraždu jediného svého spolučlena mstí se celý rod, a tak vzniká nepřátelství dvou rodů. Závazek pomsty leží především na otci a bratřích zabitého a pak se vztahuje i na další příbuzné.

Ačkoli krevní msta byla nevyhnutelným následkem vraždy, a vinník mohl ji s jistotou očekávati, byl o ní zpraven »opovědí« msty. Opověď takovou znají nejen staré právní památky, nýbrž i dnešní obyčeje u jednotlivých nevyvinutých plemen.

Již na dosti nízkém stupni kultury počali lidé pociťovati zhoubné účinky krevní msty. Myšlenka zmírnění a obmezení msty klestila si cestu. Mezi znepřátelenými rody pocítěna především potřeba obnoviti mír a pak potřeba vyrovnání újmy, jakou měla v zápětí. Tyto dva motivy přiměly člověka, že hledal přetrhané nitky dřívějších přátelských styků mezirodových a hleděl vyplniti mezeru povstalou ubytím jednoho ze členů rodu. K cílům těm vedlo pobratimstvo a vůbec fikční svazky příbuzenské (kmotrovství a adoptace) jakož i manželství uzavírané mezi členy zavaděných rodů.

Smír mezi oběma rody zahajován býval přípravnými kroky. Když prvé kroky výzvědné přesvědčily stranu usilující o časové příměří, že druhá strana jest nakloněna smíru, přistoupeno k dlouhé smírčí ceremonii. Účelem jejím bylo dosažení víry (lat. treuga, vlas. tregua, franc. trève), t. j. příměří na nějaký čas. O tuto víru stará se především rod vraha. Užívá se při tom prostředníků, smírců. Někdy teprve po třetím pokusu přistoupí mstitel na smír. Podmínky smíru stanoví soud volený z lidu. Nato nastupuje akt pokory (jež starým Čechům slula též milost, gratia).

Jako ostatní součástky smíru, tak možno dle autora nazvati i pokoru institucí všelidskou. Na význam její pohlíží spisovatel jinak než jeho předchůdci. Dle Pawińského jest pokora veřejným projevem nastalé shody mezi oběma rody následkem vraždy znepřátelenými. Ulanowski vidí naproti tomu podstatu pokory ve »veřejném vyznání spáchaného skutku«. Dle Dąbkowského spočívá pokora v poskytnutí morálního zadostučinění, kdežto výkupné jest zadostučiněním materiálním. Ciszewskému jest pokora substitucí trestního živlu krevní msty, kdežto materiální náhrada jest elementem civilním. Prvotní člověk ovládaný zásadami animismu a pohlížející na krevní mstu jako na závazek rázu sakrálního, nemohl ihned dospěti k přesvědčení, že na závazek msty může resignovati. Člověk tento utekl se tedy aspoň k fikci msty, kterýžto akt během času nabyl rázu aktu pokory. Po pokoře nastupovalo uzavírání fikčního příbuzenství (kmotrovství, pobratimství a poměru adopčního) neb manželství mezi členy obou rodů.

Celý smírný proces dovršoval se tím, že vrah resp. jeho rod platiti musel mstiteli výkupné (zagłówne). Dokud prvotní člověk stál na tom stanovisku, že za prolitou krev musí býti prolita jiná krev, nemohlo býti ani řeči o zamezení msty nějakým peněžným výkupným. Nečestné by bylo bývalo v prvotních dobách, aby za prolitou krev přijaty byly peníze. V dobách pozdějších však, když se člověk spokojil aspoň formálním zadostučiněním závazkům společenským i náboženským (fikcí msty, pokorou), nebylo již překážek, aby krev vykoupena byla penězi. Duch zavražděného byl již usmířen aktem msty fingované a nemohl se mstíti na tom, kdo by přijal výkupné. Autor píše o výši výkupného u jednotlivých národů a plemen a o otázkách s tím souvisících a uvádí, že skoro u všech plemen zachovává se obyčej, dle něhož vrah neplatí celého výkupného, nýbrž pouhou jeho část. Na příjemci výkupného pak záleží, mnoho-li z výkupného chce vrahovi odpustiti.

Studie p. dra. Ciszewského opřena jest o veliké množství dat, čerpaných z obšírné literatury, pojednávající o krevní mstě u nejrůznějších národů. K vývoji historickému u jednotlivých národů ovšem dle povahy věci přihlížeti se tu nemůže. Z německé literatury pohřešovali jsme při citování Frauenstädta, Blutrache und Todschlagsühne, z literatury slovanské článek Brandlův v Čas. Mat. Mor. 1870, Spevcovu kritiku prací R. Huba a B. Petranoviće o krevní mstě a P. Muhiće O razvoju pravnih idea u obće i napose u području prava kaznenoga, ve kteréžto důkladné kritice (114 stran) podáno jest ledacos nového, a M. Soběstianského Круговая порука у Славянъ. To však arci neuvádíme na újmu výborné práci Ciszewského, dobře vědouce, že úplnou literaturu sehnati bývá sice u každého pracovníka ideálem, ale přece jen ideálem sotva dosažitelným. *Dr. Karel Kadlec.*

Franciszek Piekosiński, Sądownictwo w Polsce wieków średnich. W Krakowie 1898. (Separ. otisk z XXXV. sv. Rozpraw Wydziału historyczno-filozoficznego Akademii Umiejętności w Krakowie.)

Neúnavný badatel na poli právních dějin polských, professor krakovské university František Piekosiński seznamuje nás v přítomné rozpravě se soudnictvím polským za středověku, a sice od dob nejstarších, pokud máme vůbec nějaké zprávy, až do konce středověku. Začíná soudnictvím za doby t. zv. županské a vyslovuje se tu určitěji o tom, o čem jaksi nerozhodně se pronesl již r. 1896 ve studii Ludność wieśniacza w Polsce. Kdežto r. 1896 připouštěl (u. m., str. 106) spíše existenci hromady (rady) vesnických starostů než existenci starostů opolných — jež nyní nazývá též rodovými — vyslovuje se v přítomném spise pro existenci starostův opolných čili rodových.

Nato přechází k soudnictví dvorskému za doby knížecí. Co praví o dvorských úřednících: palatinovi (comes palatinus) a vojevodovi (princeps militiae), a o úřednících provinčních jakož i kastelánech (úřednících hradských) a jejich kompetenci v záležitostech soudních, jsou ovšem jen dohady, ač dlužno doznati, že pravděpodobné. O soudnictví palatina má autor za to, že se obor jeho zmenšil za Boleslava Křivoústého a docela pak změnil na počátku XIII. stol., kdy se úřad palatina proměnil z úřadu dvorského v úřad zemský. Soudnictví náčelného vojevody zaniklo dle autora během XII. stol., a hodnost ta zrušena vůbec po rozdělení polské říše na knížectví údělná. O zániku soudnictví úředníků provinčních se spisovatel nezmiňuje. Z prvotních soudů polských udržely se nejdéle soudy kastelánské, a sice až do polovice XV. stol. Od poč. XIII. stol. setkáváme se na dvoře knížecím se sudími dvorskými a podsudky. Sudí těchto i podsudků jest několik z toho důvodu, že činnost jejich nevztahovala se na celou zemi (úděl, dzielnica), nýbrž jen na vojvodství. Tak shledáváme v zemi Malopolské zvláště sudí dvorské i podsudky krakovské a zvláštní sandoměrské, ve Velkopolsku jest zvláštní dvorský soudce poznaňský a zvláštní kališský. Někteří z dvorských soudců nazývají se velkými neb generálnými soudci (iudices magni, iudices generales).

Ve století XIII. rozšiřovala se juridikce kastelánská a pánů patrimoniálních mnoho na újmu soudnictví dvorského. Přes to však, i když ve druhé polovici XIII. století přešel venkovský lid pod soudnictví patrimoniální, zůstaly nejdůležitější záležitosti vyhraženy soudům dvorským. Piekosiński záležitosti ty vypočítává. Škoda, že se nedotkl také ani dost málo knížecích soudů věcových ze XIII. stol., jež uvádí Hube v díle svém Prawo Polskie w wieku trzynastym (Varšava, 1874). Byli bychom zejména rádi slyšeli, jaké jest mínění autorovo o výsledcích bádání Hubových v této otázce. Spisovatel uvádí pouze, že nejkarakterističtějším znamením soudnictví dvorského bylo, že před ně náležely všechny záležitosti týkající se zemských statků, kdežto Hube praví (u. m., str. 189), že »hlavním zaměstnáním soudu dvorského byla jurisdikce trestní«. Pouze věcové soudy knížecí soudily dle Huba (u. m., str. 185) záležitosti týkající se »dziedzictwa« (zemských statků). Ve druhé polovici XIII. stol. přibyla knížecímu dvoru nová kategorie soudnictví, totiž soudnictví ve vsích a městech vysazených právem německým, ovšem jen částečně.

Na to jedná Piekosiński o soudnictví vojevodů (palatinů), a vysvětluje především, jak úřad palatina z úřadu ryze dvorského proměnil se v úřad zemský. Proměna ta udála se na počátku XIII. stol. Vojevodové soudili šlechtu, a to v záležitostech týkajících se zemských statků (sporných i nesporných). Trestní pravomoc nad šlechtou jim dle autora asi nepřináležela. Nad lidem vesnickým vykonávali jurisdikci v záležitostech daňových a jakožto zástupci knížete. (Podobného mínění o soudní kompetenci vojevodů jest Hube.) Na počátku XIV. stol., když vešly v život soudy zemské, zaniklo soudnictví vojevodů a kompetence jejich rozšířila se v jiných směrech.

Pěkně stopuje autor od počátku až do zániku soudnictví kastelánské, ač i zde nevyslovil se podrobněji o kompetenci. Změny v jurisdikci kastelánské způsobilo ve XIII. stol. vzmáhající se soudnictví patrimoniální a ve XIV. stol. vznik jurisdikce grodských starostů (capitanei), zavedených v Polsku od Václava II. Zdá se, praví spisovatel, že již za Kazimíra Velkého bylo soudnictví kastelánské v úpadku. Úplně pak zrušeno bylo statutem Něšavským z r. 1454.

Na počátku XIV. stol. vznikly soudy zemské, a sice z bývalých soudů dvorských, jak autor blíže vykládá. Původ jejich klade spisovatel mezi l. 1306 a 1314. Z řádných soudů zemských vytvořily se ve druhé polovici XIV. stol. — bezpochyby, že na základě usnesení malopolského věce v Krakově z 5. října 1361 — soudy věcové (colloquia generalia), které se skládaly ze sudího a podsudka zemského a kromě toho ze šesti aneb aspoň 4 přísedících (zemských a dvorských zřízenců). Dle Huba (Prawo Polskie w 14. wieku, Varšava 1886, str. 287 a násl.) nazývaly se soudy tyto věcovými pouze v Malopolsku a v zemi sieradzké, kdežto v zemích velkopolských a na Kujavsku užívalo se terminů roky velké (magni termini, summi termini, termini generales). Také Piekosiński oba tyto terminy (na str. 18.) uvádí, nezmiňuje se však o tom, kde se užívalo výrazu soudy věcové a kde zase výrazu roky (terminy) velké. Naproti těmto věcovým soudům a velikým rokům nazývají se obyčejné zemské soudy roky malými (a jak Hube uvádí ročky, poročky, termini parvi, termini particulares). Jak často se na malých rocích ve XIV. stol. soudilo, Piekosiński neuvádí; teprve dle statutu Vartského z r. 1423 stanoveno zasedání aspoň jednou do měsíce. Dle Huba soudilo se na ročcích ve XIV. stol. v obdobích 14denních, třínedělních i několikanedělních (u. m., str. 301). Naproti tomu scházely se soudy věcové, resp. velké roky s počátku třikrát do roka (dle Huba i dle Piekosińského), a teprve statutem piotrkovským z r. 1396 ustanovena zasedání čtyrykráte do roka. Do kompetence soudů věcových náležely především quaestiones hereditariae a ve stol. XV. pak i spory o dluhy a o šlechtický původ. Kompetenčních hranic mezi obyčejnými soudy zemskými a mezi soudy věcovými, resp. velkými roky autor se nedotýká.

V části o soudech starostských čili grodských seznamuje nás autor se vznikem a vývojem jejich jurisdikce. Kompetence jejich určena byla jmenovitě statutem Vartským z r. 1423. Hube nám o působnosti soudů těchto mnoho pověděti nemohl, poněvadž po celé XIV. stol. trval proces jejich vzniku. Jurisdikce starostská měla jaksi ráz policejní.

Ne pevné trvání mělo soudnictví justiciárů čili opravců, kteří zavedeni byli v Polsku asi za Václava II. po vzoru českém a soudili jisté trestní případy. Soudy jejich byly sice zrušeny r. 1386, avšak opět obnoveny. Na novo zrušeny r. 1430; přes to však existovaly soudy tyto ještě ve druhé polovici XV. stol.

Zajímavé jsou též části o soudnictvím patrimoniálním a soudnictví dle práva německého, dále o hraničných soudech podkomořských (již ve XIV. stol. vystupují podkomoří jako úřad povolaný k »sypání hranic«; spory mezní náležely však před soudy zemské), o soudnictví rektora university, o soudnictví nad židy a soudnictví duchovním.

Dlužno sice přiznati, že ani touto důkladnou rozpravou prof. Piekosińského není rozřešena leckterá ze sporných otázek, týkajících se polského soudnictví ve středověku, avšak přes to podává práce váženého polského učence mnoho nových dat, které připravují pevnou půdu pro pracovníky budoucí. *Dr. Karel Kadlec.*

Н. П. Загоскинъ, Исторія права Русскаго народа. Лекціи и изслѣдованія по исторіи русскаго права. Томъ I. Введеніе. I. Наука исторіи русскаго права. II. Формація народа и государства. Казань 1899. Str. 512.

Dosti rozsáhlou literaturou učebnic a příručných knih dějin ruského práva rozmnožil jeden ze starších právních historiků ruských, professor Kazaňské university N. P. Zagoskin, autor mnoha cenných prací z oboru právní historie ruské. Dílo, o jehož prvém svazku tuto podáváme zprávu, bude doposud nejobšírnější prací o dějinách ruského práva. Vysvítá to z úvodu prvého svazku, kde spisovatel rozvinuje celý plán svého obrovského díla a poznamenává, že práce jeho bude obsahovati celých dvanáct svazků. Již z tohoto počtu svazků jest viděti, že nové dílo prof. Zagoskina není žádnou učebnicí, určenou pro universitní posluchače, jako na př. Обзоръ исторіи русс. права prof. Vladimirského-Budanova, který vyšel právě před krátkou dobou ve 3. vydání. Autor chtěl to naznačiti snad již slovy Лекціи и изслѣдованія, umístěnými na titulním listě, avšak záhlaví takové mají též spisy Sergějeviče a Samokvasova, jež přes to nejsou ničím jiným než učebnicemi dějin ruského práva. Zagoskin přednáší již přes dvacet let universitním posluchačům ruskou právní historii a za tu dobu sebral již a prostudoval tolik materiálu, že hodlá nyní každého roku vydati jeden svazek svého díla, a sice s tímto obsahem: Svazek druhý: (Údělná perioda.) A. Rus za údělného a věčového zřízení: Obzor pramenů a památek práva a dějiny politických o společenských řádů údělové a věčové Rusi. Svazek třetí: B. Rus za doby rozvoje místních zákonů: 1. Rus Vladimirsko-Moskevská. 2. Severoruské republiky (místní památky věčového zákonodárství). 3. Rusko-litevský stát a zákonodárství. Svazek čtvrtý: Moskevská perioda. Obzor pramenů a památek právních. Nejvyšší moc a nejvyšší státní instituce (zemské sněmy [Соборы] a bojarská duma). Svazek pátý: (Rovněž Mosk. per.) Správa ústřední (prikazy) a místní (provinční, oblastní, t. j. správa náměstníků, trestní zřízení, zemská a obcová samospráva, správa vojevodů). Svazek šestý: (Pokračování periody Mosk.) Dějiny tříd obyvatelstva (t. zv. třídy sloužící, duchovenstva, lidí posadských, sedláků, chlapů). Svazek sedmý: (Pokračovaní periody Mosk.) Dějiny práva občanského. Svazek osmý: (Zakončení per. Mosk.) Dějiny práva trestního. Process (soudní organisace a soudní řízení). Poslední čtyry svazky věnovány budou t. zv. periodě císařské, čili, jak ji Zagoskin jmenuje, Petrohradské, a to Svazek devátý: Reformy Petra Velikého a jeho nástupcové do císařovny Kateřiny II. Svazek desátý: Reformy císařovny Kateřiny II. a císař Pavel I. Svazek jedenáctý: Reformy cís. Alexandra I. a císař Mikuláš I. (Úplná sbírka zákonů a Svod zákonů rus. říše). Svazek dvanáctý: Reformy cís. Alexandra II.

Prvý svazek díla prof. Zagoskina dělí se na dvě části: v prvé rozepsal se autor obšírněji o vědě právní historie ruské, ve druhé podal nám přehled vědeckých mínění, vztahujících se k prvému objevení se Slovanů v Evropě jakož i přehled jednotlivých názorů o vzniku ruského státu. V části prvé pojednal spisovatel zejména o ruské historiografii v XVIII. stol. (a zmínil se mezi jinými o založení Akademie nauk, o působení německé školy v ruské historiografii, o škole ruské atd.), o ruské historiografii ve stol. XIX. (o Karamzinu, hr. Rumjancevu, P. M Strojevu a archeograf. kommissi, o Společnosti dějin a starožitností ruských, o německých historicích první pol. XIX. stol., o školách skeptické, slovanské, normanské atd.), o ruské historiografii v posledních desetiletích a v době současné (o stavu přednášek o ruské historii politické i právní na jednotlivých universitách a repraesentantech těchto věd), o stavu historických a historicko-právních vědomostí na Rusi do 60. let tohoto století (v době předpetrovské, za Petra I. a jeho nástupců, o prvních učených ruských právnících, o rozvoji historickoprávních vědomostí v první čtvrti XIX. stol., o vzniku historie rus. práva jakožto vědy, o něm. právnících Ewersowi, Reutzovi, o mladých právnících ruských vyslaných ke zdokonalení do ciziny, o následcích toho atd.), o stavu vědy právních dějin ruských a o jednotlivých její směrech v tomto století atd. Na to přechází autor k obzoru pramenů ruského práva a píše nejprve o památkách věcných (archeologických), o letopisech a chronografech a jednotlivých jejich druzích, o památkách státního a právního bytu (o památkách archivních, o právu obyčejovém, o zákonodárství atd.), o památkách písemné i ústní literatury neprávnické (o bylinách, písních, příslovích, pastýřských posláních, životopisech svatých atd.), o memoirech a listech současníků (na př. o zápiskách kn. Kurbského, Řehoře Kotošichina, Jiřího Križaniće atd.) a o zprávách cizinců (byzanckých historiků, arabských cestovatelů, západoevropských spisovatelů atd.). Dále píše autor o způsobu užívání pramenů, o vědomostech pomocných a o systemu výkladu.

V části druhé podává spisovatel mezi jiným přehled jednotlivých theorií o dřevním bytu Slovanů vůbec a Rusů zvláště, jako jest theorie rodového bytu, theorie bytu obcového a theorie zádružná, načež přechází k základům politického, společenského a duševního života východoruských plemen před vznikem ruského státu, píše pak o nejstarším obyčejovém právu slovanském vůbec a ruském zvláště a konečně o vzniku ruského státu.

Již z tohoto přehledu jest viděti, jak důležité jest dílo prof. Zagoskina pro každého, kdo se chce podrobně zabývati dějinami ruského práva. Těšíme se upřímně na pokračování a přáli bychom si nejvřeleji, aby autoru bylo možno vyplniti svůj slib. *Dr. Karel Kadlec.*

Kleinere Schriften von Reinhold Köhler I. Kleinere Schriften zur Märchenforschung. Herausgegeben von Johannes Bolte. Weimar. 1898., str. XII + 608.

Všickni, kdož se zajímají o srovnávací studium tradic lidových, uvítají radostně souborné vydání drobných statí o pohádkách od velmistra této vědy, Reinholda Köhlera. V těchto článcích, roztroušených po četných německých i jinojazyčných časopisech, namnoze těžce přístupných, jest snesen tak bohatý material, že souborné jich vydání jest každému badateli nutně potřebnou, nevyhnutelnou knihou pomocnou. Jest litovati, že nebyly do toho vydání souborného pojaty všecky sem náležející články R. Köhlerovy, že nebyly jmenovitě znovu zde otištěny poznámky a kommentáře jeho k sicilským pohádkám L. Gonzenbach-ovou vydaným, ke kterým byly r. 1894 vytištěny nové doplňky z pozůstalosti Köhlerovy v ZsVVK. Radostně by asi také byli všickni uvítali nové otištění r. 1894 vydaných »Aufsätze über Märchen und Volkslieder«. Mimo statě z různých časopisů známé vytištěny z pozůstalosti Köhlerovy neznámé dosud poznámky k Bladéově 3svazkové sbírce pohádek z Gascogne. Köhler poznámky své stále doplňoval, a doplňky tyto vydavatel také přijal do vydání tohoto. Vydavatel připojil místy také své vlastní doplňky k poúkazům bibliografickým, aniž by je v tisku zvláště jako své vlastní byl vymezil.

Vydavatel opatřil knihu také důkladným rejstříkem motivů pohádkových a získal si tím vděk všech odborníků, třebas by se v něm nebylo dalo dostihnouti úplnosti.

Připojený seznam »častěji« citovaných sbírek pohádkových obsahuje 261 čísel! Uvedeny jsou též některé novější sbírky, ze kterých čerpal doplňky nové vydavatel, dr. J. Bolte.

Slovanské tradice znal R. Köhler ovšem pouze z překladů německých, francouzských a anglických; jenom Glińského Bajarz polski cituje z originalu.

P—a.

Розвідки Михайла Драгоманова про українську народню словесність і письменство. Том I. У Львові 1899. Накладом Товариства імени Шевченка, str. 4 a 260.

Vřele vítáme souborné vydání pojednání Mich. Dragomanova o lidové literatuře maloruské a dlužno zvláště děkovati veleěinné společnosti Ševčenkově, že se ujala tohoto podniku. Pojednání tato tiskla se od počátku let 70tých v různých časopisech ruských, jmenovitě ve Вѣстник-u Европы a v Кіевск-é Старин-ě, a sice většinou pod různými pseudonymy, jež znalo jen málo jednotlivců. Jmenovitě tiskl Dragomanov řadu velice cenných studií v Kijevské Starině pod pseudonymem P. Kuźmičevskij; a prof. N. Th. Sumcov podává ve svém přehledě maloruské ethnografie zvláštní přehled prací P. Kuzmičevského (Современная малорусская этнографія II, 25 sl.) Ani Pypin, který ve své Historii ruské ethnografie podává podrobný přehled vědecké práce Dragomanova (III, 365 sl.), nepřipomíná, že tiskl pojednání pseudonymně. Tato pseudonymní činnost jeho nebyla ovšem dobrovolná, než vynucena veřejnými a tiskovými poměry vůči emigrantu ruskému: r. 1876 emigroval jak známo Dragomanov, když byl rok před tím zbaven kathedry universitní.

Ve vydaném právě I. sv. nalézáme stručný přehled literární práce v jihozápadním Rusku, na Ukrajině od nejstarších dob spolu s charakteristikou historických písní a dum maloruských, od písní o dobách ještě velkoknížetství až do písní o povstání polském r. 1863. Čteme dále »Ohlas rytířské poesie v maloruských písních národních«, »O sledech velikoruského eposu bohatýrského na Ukrajině«, obšírnou recensi Trud-ů ethnograficko-statistické expedice vydaných P. Čubinským, pojednání o divadelních hrách maloruských starých i novějších lidových, srovnávací studii o látce, kteráž jest podkladem »Krále Leara«, obšírné pojednání o tureckých anekdotách v ukrajinské lidové literatuře. Články vesměs svědčí o velké erudici Dragomanova, o velkém rozhledu jeho po lidových literaturách všech národů a velkém pronikavém jeho duchu kritickém. Dragomanov vždy a stále žádal srovnávací studium lidové literatury maloruské jak s východní, velkoruskou, s jižními sousedními literaturami lidovými, rumunskou, jihoslovanskými atd. jakož i se západní, sousední, polskou i se vzdálenějšími. S toho stanoviska mají se studovati písně i pohádky lidové, přísloví atd. Tak postavil ku př. programm studia přísloví maloruských r. 1873 v sezení kijevského oddělení zeměpisné společnosti ruské: na základě srovnávací methody mají se vyřaditi napřed přísloví obecně-lidská, pak obecně-arijská, obecně-slovanská, obecně-ruská, vyřaditi přísloví přejatá a zbývající pak část čistě místních opět rozděliti podle dob kulturních dějin národa a dle krajů jím obydlených, lesních, stepních atd. Pak teprve dle jeho přesvědčení bude možná vědecká charakteristika lidu maloruského, jeho názorů na svět atd. Jest to programm idealní, také u jiných národů dosud nevyplněný. Lidová literatura dle jeho mínění vůbec málo se hodí ke charakteristice národa. Obsahuje lidová literatura právě, tak jako kůra zemská pro geologa, řadu různých kulturních epoch, národ pak sestává z různých stavů, různých charakterů, není vůbec jednotnou massou. Lidová slovesnost není také »národní«: »v tak jmenovaném »národním« u novo-evropských národů jest velmi mnoho »knižného« a velmi málo místního národního původu« (str. 192), »velmi mnoho z toho, co my nalézáme nyní ve svém kraji, ba i ve sféře jeho lidu písma neznalého, jest produkt ne místní, ne »národní«, než společný všem historickým národům a produkt kulturní« (str. 155) a podobných výroků shledali bychom ještě několik. Dragomanov vyslovil také větu zcela správnou, že »shoda kulturních styků znamená u věci podobnosti lidových tradic mnoho více, než plemenné svazky« (str. 238). Dragomanov podléhal také ještě silně učení Benfeyovskému a nejednou poukazoval na indický původ látek.

Pojednání svá v ruských publikacích vytištěná psal Drogomanov veskrze spisovným jazykem (velko)ruským. Vydavatelstvo vydává je ale veskrze v překladě maloruském, ponechávalo jen citáty z velkoruských pramenů, citáty velkoruských tradic bez překladu. Příčiny toho nejsou nám dosti jasné a upřímně řečeno nezamlouvá se nám to tuze. Místo toho pozdravoval by referent mnohem radostněji, kdyby se někdo podjal vydání hlavních folkloristických studií Dragomanova v nějakém jazyce světovém, aby tak mohli západoevropští učenci kořistiti z prací tohoto hlubokého znatele nejenom slovanské, než vůbec světové literatury lidové. *P—a.*

Пѣсеньта за мъртвия братъ въ поезията на балканскитѣ народи отъ **Д-ръ Ив. Д. Шишмановъ.** Часть II. Анализъ и сравнение на текстоветѣ. Часть III. Варианти. Прилогъ: Сказанието за мъртвия годеникъ въ поезията на балканскитѣ народи. — София 1898, str. 122 + 186. Zvl. otisk z XV. sv. Сборник-a bulh. ministerstva.

První díl této, jak věcně tak methodicky nad jiné pozoruhodné studie oznámili jsme stručně v Národop. Sb. II, 116. Prof. Šišmánov dovozuje v II. díle své práce, že original této písně byl složen u maloasijských Řeků; odtud se šířila píseň jihořeckými osadami na balkanský poloostrov (do Byzance) a do Řecka. K Bulharům pronikla částečně prostřednictvím Byzance, částečně z krajů dnešního Řeckého království. Od Bulharů pronikla k Rumunům a Srbům. Methoda, kterou spis. dospěl k těmto výsledkům a dokázal jich platnost, jest velice pozoruhodná a doporučuje se všem, kdož by se podobnými studiemi zabývali, k následování. Rozbírá totiž spis. do podrobna jednotlivé motivy písně a srovnává je postupně po jednotlivých versích všech balkánských národů. Ukazuje, že ve valné části versí má matka vedle dcery 9 synů, rozbírá význam tohoto čísla u všech národů po všecky doby, sleduje jej až k starým Řekům, dovozuje, jak číslo to nasvědčuje řeckému původu písně, neboť nalézá se tím hojněji v řeckých písních, čím jsou vzdálenější od slovanských živlů, na Kretě, v Malé Asii. Dále poukazuje na to, že bratr se obyčejně jmenuje Konstantin, že jest to jméno velice populární u Řeků, ale docela není oblíbeno v bulh. poesii národní: nalézá se hlavně v písních cizího, řeckého původu, písních hlavně z Makedonie, kde byl vliv řecký nejsilnější. Jméno sestřino jest v řeckých písních Areti, jméno na ostrovech a v Malé Asii populární, ale nikoliv na pevnině evropské, zvláště v Thessalii a Epiru; tato okolnost ukazuje na původ písně. V blh., srb. a rumun. versích nese sestra jména velice různá. A tak rozbírá se každý jednotlivý motiv co nejpodrobněji a při tom činí spis. někdy velice zajímavé exkurse všeobecnější váhy o lidové slovesnosti, o kulturně historických otázkách; ukazuje ku př. na destruktivní ráz obřadových písní (str. 62). V jedné řadě versí balkánských, totiž ve všech srbsko-chrvatských versích, v menší části bulharských a ve třech řeckých přechází hlavní úloha v písni s matky na sestru, a příčinu toho nalézá spis. v tom, že píseň tato byla převzata u Bulharů do kruhů písní svatebních, částečně také u Řeků.

Něžná láska bratrská jest stejně vyvinuta u všech balkanských národů, nemůže býti proto důkazem srbského původu písně, jak dovozoval Sozonovič. Mimo jiné ukazuje spis., že zvolání »bože mili, čuda velikoga« v srbských písních přečasté nalézá se také v písních řeckých, vzdálených od hranic srbských, a bylo přijato nejspíše z církevního jazyka. Slovem krok za krokem dokazuje prof. Šišmánov svou thesi, a vyvracuje domněnku o srbském původu písně. Na konci rozbírá se ještě vnější forma písně, ukazuje se, že řecká poesie národní jest dramatičtější, že řecké verse jsou nejkonscisnější, nejstručnější při vší jasnosti a plnosti. Spis. připojuje pak ještě několik myšlenek o rozměru epických písní srbských a bulharských, o deseterci, myšlenky, které doufáme, že spis. brzy blíže odůvodní. Dle jeho mínění rozšířil se totiž desítislabičný verš k Jihoslovanům z romanského západu. — Přílohou k svému pojednání otiskuje spis. (str. 1—186) všecky balkanské verse a sice 7 albanských, 77 bulharských, 43 řecké, 4 aromunské, 5 rumunských a 11 srbských.

P—a.

Tom Tit Tot. An Essay on Savage Philosophy in Folk-Tale by Edward Clodd, sometime President of the Folk-Lore-Society etc. — London. Duckworth and Co. 1898, str. X + 249.

Předmětem rozpravy této, vlastně východiskem autorovým jest pohádka, jejíž anglická verse pojmenována jest dle skřítka v ní vystupujícího Tom Tit Tot. Jest pohádka tato rozšířena po celé západní Evropě u romanských i germanských národů a zapsána v přehojných variantech. Také u nás jest známo několik variantů, moravský v »Pohádkách z Moravy« od Fr. Stránecké str. 25 sl., uherskoslovenský v Slovenských pohádkách a pověstech Bož. Němcové I, 137 (Kinkaš Martinko), jihočeský v »Slavii« řad. I., sv. 4, str. 6 sl

(Kulfáček). Jest to látka rozšířená v různých variantech s některými obměnami a přeměnami, ale v základech svých, a nejenom v pouhých obrysech než v celé řadě podrobností stejná jak u nás tak v Italii, Francii i Anglii: Matka plísní svou dceru, a sice proto prý, jak praví pánovi, že příliš horlivě přede. Pán s vychvalovanou pracovnicí se ožení, uloží jí ale, že do určitého dne musí značné množství lnu spřísti. Nevěsta vlastně neumí přísti, v úzkostech jejích přijde jí na pomoc jakási bytost nadlidská, skřítek a pod., zřídka bytost ženská, a upřede jí vše, ale klade podmínku, neuhodne-li jméno jeho, že mu propadne. Ženich, manžel, někdy jiná, vedlejší osoba, vyslyší náhodou na honě obyčejně popěvek skřítkův, ve kterém se ozývá také jméno skřítkovo. — Tato pohádka co do podstaty své ba až do podrobností stejně se vypravuje jak řečeno od břehů Středozemního moře až po břehy moře Baltického, ale v území zeměpisně ohraničeném. Není to pohádka mezinárodní rozléhající se od břehů Gangesa až po břehy moře Atlantického, jako ku př. Popelka. Kocour v botách, Doktor Vševěda, Čarodějník a jeho učedník a j. Spis. knihy této uznává sám, že se musí předpokládati společný původ těch pohádek, kteréž shodují se ve svých motivech až do nejmenších podrobností. Pohádka tedy tato »Tom Tit Tot«, kteráž se téměř stejně, až do podrobností vypravuje v Sicilii a v Anglii, na pevnině evropské u uherských Slováků a v Normandii musí míti společný původ, a to ne ve společných snad názorech bájeslovných, než pohádka ta musela se šířiti z určitého místa svého vzniku. Toto místo se musí ovšem hledati, a snad se také podaří je najíti. Prozatím ale jest důležito, že jest pohádka tato známa vlastně jen u národů germanských i romanských. Do Čech, na Moravu a na uherské Slovensko byla nepochybně zanesena.

Spis. tuto otázku ale neřeší, nepokouší se ani o ni, neboť považuje ji z předu za nerozřešitelnou, poukazuje na to, že neměla ani veliká práce pí. Roalfe Cox o Popelce hrubě výsledků, nemohla stanoviti, kde tato látka vznikla. Zapomněl ovšem na to, že látka Tom Tit Tot jest obmezena na mnohem menší území. Spis. sestavil jen některé verse, ze kterých nelze všecky ani sem počítati, tak zajisté ne pohádku mongolskou na str. 23 citovanou. Poukazuje jen na to, že osnova pohádky této jest velice starobylá, že předení samo jest pradávné, a jmenovitě motiv s jménem bytosti nadlidské jest velice starobylý, sahá do nejdávnějších dob. A k tomu připojuje obšírné pojednání o pověrách s jménem spojených v pravěku národů civilisovaných a u dnešních národů divokých. Data sestavena jsou přehojná, ovšem nikoliv systematicky, než přeházeny jsou pověry všech možných národů bez poukazu na jich souvislost. Ke konci připojen jest pouhý bibliografický seznam variantů této pohádky, daleko ne úplný — spis. neznal bibliografii z pozůstalosti R. Köhlerovy vydanou a doplněnou od dra. J. Bolte v ZsVVK — a také ne správnou, aspoň pohádka »Kinkaš Martinko«, kterou znal z překladu Alex. Chodzko Contes des paysans et de pâtres slaves 341 sl., není z Ruska než z uherského Slovenska. *P—a.*

Volksschauspiele aus dem Böhmerwalde. Gesammelt, wissenschaftlich untersucht und herausgegeben von J. G. Ammann, k. k. Professor in Krummau. I. Theil, Prag 1898 (187 str.). II. Theil, Prag 1899 (168 str.). (T. p. t. Beiträge zur deutsch-böhmischen Volkskunde. Im Auftrage der Gesellschaft zur Förderung deutscher Wissenschaft, Kunst und Literatur in Böhmen, geleitet v. Prof. Dr. Ad. Hauffen, II. Band.)

V prvním svazku těchto »příspěvků« vymezil organisator folkloristického popisu lidu českoněmeckého prof. Hauffen objem a úkoly národopisu českoněmeckého a uvedl sbírku cennou bibliografií; čtly se tu dále velmi zajímavé vzpomínky teplické od prof. Laube, ukázka života předbřeznového v malém místě, které však zároveň bylo světovým místem lázeňským, pak Lippertova studie o středohorském dvoře. — Druhým svazkem dochází na prostonárodní literaturu a sice na lidové drama: otištěno tu jedenáct kusů věrně podle různých »spielbuchů«, z nichž na Šumavě hrály selské společnosti . . . Písaři těchto knih jsou rolníci nebo řemeslníci, kteří seženou společnost vhodných lidí a se svým ensemblem, dostanou-li povolení, v různých místech provozují představení. Dle jejich knih režijních, často opisovaných, a sice dle exemplářů z prvních desítiletí a zase až z let osmdesátých našeho století otiskl Ammann tyto hry, zachovávaje nejen dialektické tvary, nýbrž i samorostlý často pravopis prostých písařů vůbec.

V dalším svazku chce připojiti ještě řadu her a kritické a literárně historické úvahy, předeslav prozatím hrám jen nejnutnější udaje o původě knížek otištěných. Nevím, smíme-li si příliš mnoho slibovati z těchto studií, bezpečně by vydavatel musil sám k nim konati důkladné přípravy, pak snad by se zhostil romantického, ba přímo mystického stanoviska, které k lidovým hrám zaujímá. On považuje hru lidovou za něco základně odlišného od umělé, píše na př.

»Lidové hry sice, vyšedše z duchovních, ponenáhlu se vyšinuly a došly velké obliby, než bylo v Německu drama v našem smyslu, ale v umělém dramatu nové doby vzrostl původnímu, lidovému zlý odpůrce. A tak dnes vlastní lidové drama, které jako lidová píseň vyšlo z lidu samého anebo aspoň v lidu nalezlo přijetí a lidové zpracování, živoří již jen uboze v selských světnicích a ani tady není bezpečno před policií. Co platny této kvetoucí kdysi, nyní vysílené. lidové muse ctihodné šediny stáří, co dětská mysl, nehodí se do našeho líčeného, vzdělaného světa a je proto opovrhována a pronásledována. Přihlížíme-li však lépe, shledáme v těchto lidových hrách nejen vedle jadrného lidového vtipu pravý dětský názor našeho německého lidu, nýbrž též jistý nepřetržitý vývin skrze století, který nám činí tyto tradice a provozování pozoruhodnými kulturně-historicky a vědecky.« — (Shora proložené vytkl referent.)

Kolik tu mythologie a jak křivý celý tento názor, kterého netřeba ani rozbírati už vůči faktu, že tři z otištěných her jsou pouhé dramatisace povídek známého Christoph von Schmid, jak ukázal stručnou poznámkou Hauffen v Mittheilung. Nro. IX. společnosti. Takového kontrastu umělého a lidového dramatu a takového samostatného vývinu druhého z nich, jaký vydavatel předpokládá, nikdy nebylo a hry lidové jsou jako mnohé kroje lidové pouhé pozůstatky a přežitky bývalých směrů umělých.

První z otištěných her je známá pašijní hra, která hlavně působením a v zpracování Ammanna samého, jenž ji uveřejnil již r. 1892, došla velké slávy, jsouc provozována každý druhý rok v Hořicích u Krumlova. Zde otištěna dle tekstu odlišného od první publikace, pozdější zpracování tekstu jejího. Obsahujeť předehru v ráji svedení Adama a Evy, pak mezihru i rozhovor poutníka a pastýře, a konečně hru pašijní, počínající loučením a končící ukřižováním. Tekst hry zakládá se na životě Ježíšově od Martina von Cochem z r. 1689.

2. Christkindl-Spiel, nejpopulárnější a nejrozšířenější hra Šumavy, narození Kristovo, pastýři, tři králové a vražda mláďátek; hrává se bez jeviště, ve světnici, v jejímž středu se obdélník obestaví židlemi a lavicemi, kolem nichž se tlačí diváci.

3. Pašijní hra z Frimburka s předehrami o Adamovi a Evě, Kainu a Abelovi, Noemovi, Izákově obětování; vlastní pašije jsou zcela odchylné od hořických.

4. Der ägyptische Joseph, hra z části rýmovaná, píseň Josefova v ní jest ze známé opery.

5. Johann von Nepomuk, dle anonymní hry vyšlé v Praze r. 1780; vystupuje v této hře Achalibama, srbská princezna, Zytho, vojevůdce Václavův a intrikán hry, věrný rada Oslav a Guido, číšník nařknutý z lásky ke královně — tento kus velmi rozšířený a často hrávaný ukazuje, jak liché jest mluvení o zvláštní prostonárodní hře; z tohoto dramatu nijak nesetřen ráz konce minulého století.

6. Eustachius, (dle Chr. v. Schmid) zpracování známé legendy — podobně legendární látku má

7. Alexius, napsaný podivným jazykem, jako když prostý člověk chce psáti a mluviti hodně vznešeně. Velmi zajímavy na této hře i na některých jiných jsou udaje o vytahování opony, vlastně opon, neboť jest řeč o dvou, z nichž druhá kryje uzavřenou místnost v pozadí, tedy úplně ráz jeviště Shakespearova, na něhož upomíná i stálé, úmyslné střídání scen za a před druhou oponou.

8. Das türkiscke Sultanspiel jedná ne o tureckém sultánovi, nýbrž o pohanském králi irském, před jehož nástrahami vlastní dcera, křesťanka, prchne do Nizozemí, kdež trpí smrt mučennickou.

9. Genovefa; dramata o této látce srovnal nejnověji Bruno Goltz; Genovefa byla také hrána od českých loutkářů a u Kopeckého nalézáme motivy z ní podivně zpracované v dvoudílné hře, Rytíř Bořil z Albínského hradu (komedie a hry, 44), kde úkol, zachrániti mladého rytíře, jenž zastupuje zde Genovefu, připadl nad míru chytrému — psu. Hra šumavská zdá

se, že prošla už rukama loutkářů podle úkolu, který v ní hraje komická osoba, Kašpárek.

10. Hirlanda (dle Chr. v. Schmid) pouhé převedení povídky v dramatickou formu, s přečetnými dějstvími a proměnami, druhou oponou provedenými, podobně i

11. Heinrich von Eichenfels dle téhož spisovatele zpracovaný.

Existence tolika dramat lidem hraných je velice zajímava a budeme vděčni za publikaci dalších zbytků vymírající této literatury. Vymírá totiž hlavně nepřízní úřadů politických, které nepochopujeme, poznavše obsah a tón dramat. Ovšem na divadla má úřad paragraf, kterého na pijanství a horší zábavy nemá. Pěkná tato sbírka měla by býti napomenutím, aby se i u nás sbíralo, kde ještě je možné něco zachrániti před zapomenutím. I v nejkusejším a nejzkaženějším zbytku dala by se nalézti snad stopa, která by nám odkryla původ a tradici lidového dramatu u nás. *Arnošt Kraus.*

Powieści ludu polskiego na Śląsku. Z ust ludu zebrał Lucyan Malinowski. W Krakowie 1899, str. 78. (Osobne odbicie z Tomu IV Dz. II Materyałów antropol.-archeol. i etnograf. Akad. Um. w Krakowie.)

Dr. Jan Bystroń podává v této knize nevydaný ethnografický materiál, sebraný jeho učitelem prof. Malinowským v létě r. 1869., v knížectví těšínském Díl další budou tvořit pověsti ze Slezska pruského. Sbíráno se stanoviště filologického (transkripce je přísně fonetická) tam, kde hraničí jazyk polský na československý Markantní čára značí místa z nichž jsou povídky: Ustroń, Wisła, Nydek, Istebno, Jabłonków, Gródek (s jedním textem českým), Nawsie, Ligotka gnojnicka, Śmiłowice, Sucha prostrzedniá.

Sbírka obsahuje pohádky, anekdotické povídky, místní pověsti, průpovídky a 13 písní.

Pohádkové motivy (často i knižního původu) vystupují tu na některých místech v pěkných variantech. (O žábě, která dává pod sebe topit. Ustroń str. 2. — O žábě, která se dává mrskat. Ligotka str. 65. — O dceři, již chtěl si otec vzíti za choť a která vynutí na něm troje šaty a oslí kůži. Wisła str. 17. — Var. Sucha prostrzedniá str. 175. — O děcku, jemuž z nouze kmotrou štědrá bába. — Sudice, Nydek (hoch) str. 42. Gródek (dívka) str. 55.) — Jiné známé motivy jsou: O zvířátkách (kohout, houser, pes, beran, kocour a ježek. Wisła, str. 23.); o zlatých hruškách a třech synech královských (Wisła, str. 15.); o zakletých princeznách (Ustroń, str. 5.) — Knižní vlivy vytknuty poznámkami: V povídce o pastýřském chlapci, který přišed za »krále« je zazděn, dcerou královskou živen a království od nepřátel zachrání. (Vytčen: evangelický sloh a detail z Dekameronu. Str. 59. — Srov. k sujetu ref. prof. Polívky, v Národopisném Sborníku IV.—V. str. 135., čís. 24.) Vypravuje: Walek Jura, starý 61 let. — Dále v povídce o tom, kterak zachránilo syna napomenutí, aby vždy — jda mimo — zašel do kostela, od nástrah královských komorníků, str. 78. Srov. Schillerovu báseň Der Gang nach dem Eisenhammer.

Rázu více méně anekdotického jsou: O dvou žebrácích, kteří lstí dostali dostatek chleba, masa i piva str. 40.; o chuďasu, který si přivezl diamanty str. 38.; o lstném služebníku, který lichými hesly obloudil pánův dům, str. 5.; o studentech a potvoře, str. 14.; o čarování kněze a kantora, str. 11.; o chudém sedláku a oulu, str. 15.; o Češích, kteří si v krajině nabrali pokladův, str. 64. O hadu hubícím krajinu, str. 46.; o zbloudilém stádu na »Gordule«, str. 64. — O manželství čerta a báby, str. 45.; o chasníku, který zbavil chalupu kýchavého nebožtíka, str. 44.

Mezi jedenácti málo zajímavými, drobnými sujety z Wisły, nachází se: O vojsku v Čantoryji ve Vřećonovéj dolině (Blaničtí rytíři, str. 19.).

A tu nacházíme mnoho známých pohádkových motivů lokalisovaných. Zvláště často bývají motivy známé protkány nebo i podloženy vypravováním o »zbojnících« (str. 67. 53. 54. 68. 64. 24. 46. 47. 50. O Jozefku [str. 25.—28.] má podobnou ve »Zlé sestře« [str. 13. Srov. k tomu z výše zmíněného referátu prof. Polívky N. S. IV.—V., str. 143., č. 342]).

Někde vůbec nevypravovány delší pohádky, jenom kratinká vypravování, zvláště o zbojnících (Jablonków: o Janošíku, Pročpakovi atp.).

Charakteristické je, jak se zvláštní zálibou vrací se zakončení, kde vypravovatel nabit do kanonu, který oslavuje svatbu, jíž pohádka končí a vystřelen do místa, kde je (str. 17. 28. 32. 63. 77.). Toť důkaz, že tam »také byl«. Jindy končí: »a ty, coś to vykwádáw, vencyj ńe vřyj (= łżyj)« str. 11. Ale na jiném místě (str. 39.): »A jeśi ješče ńe umřili, to ješče żyjóm«.

P. M. Haškovec.

Contes et Légendes de Hongrie par **Michel Klimo**, Professeur au lycée royal de Déva, Paris 1898., str. 307. (Les literatures des tous les nations XXXVI.).

Vydavatel této sbírky uherských, maďarských pohádek a legend předložil v ní výběr prosaických tradic uherských širšímu obecenstvu, ale bohužel nedbal o to, aby cizinu poněkud jen poučil o tradicích maďarského lidu. Nepodal přehled tradic maďarských, folkloru maďarského, jak to nedávno učinil Teirlinck ve své znamenité franc. knížce o tradicích flamských. Byli bychom chtěli býti zpraveni o stavu folkloristických studií maďarských, o sbírkách tradic maďarských atd. U jednotlivých čísel připomíná nám vydavatel sice pramen svůj, ale velmi neurčitě »Coll. A. Benedek«, »Coll. M. Tompa« a p., toť jsou pro cizince prázdná slova; místo toho bylo by lépe bývalo, kdyby byl uvedl u jednotlivých čísel místo, kde které bylo zapsáno. Pak bychom se byli mohli také přesvědčiti, pokud kterou tradici můžeme považovati za maďarskou, a nemuseli bychom tápati v nejistotách a pochybnostech. Místní pověsti z »départ. Zolyom«, »départ. Trencsén« na příklad zajisté nejsou maďarské: pochybnost zde vznikající plným důvodem šíří se pak na všecky tradice. V každém ohledu ustupuje sbírka tato před velkou publikací pořádanou od W. Henry Jones a Lewis L. Kropf »The Folk Tales of the Magyars« (London 1889).

Tradice rozdělil p. M. Klimo na několik skupin 1. Légendes diverses (str. 3—81), 2. Légendes chrétiennes (str. 85—110, 3. Légendes nationales (str. 113—128) mezi nimi o počátcích historie Maďarů, jsou to dokonce snad tradice lidové? dnes z úst lidu zapsané? 4. Contes diverses (131—304). Mezi těmi posledními čteme mnohé, které jsou známy již z připomenutého překladu anglického, ku př. Klimo str. 187 sl. (Jean l'Avisé) = Jones & Kropf 117 sl., Klimo 239 sl. (Lè prince Ambroise) = Jones & Kropf 196 sl., Klimo 251 sl. = Jones & Kropf 288 sl., Klimo 277 sl. = Jones & Kropf 126 sl., Klimo 284 sl. = Jones & Kropf 59 sl. a j. Jednotlivé tradice rozbírati nebudeme, při příležitosti poukážeme na tradice v této knize vytištěné jindy.

J. Polívka.

Litauische Märchen und Erzählungen. Aus dem Volke gesammelt und in verschiedenen Dialekten, besonders in der Galbraster Mundart mitgeteilt von C. Jurkschat, Pf. I. Theil: 62 Märchen und Erzählungen im Galbraster Dialekt. Herausgegeben von der litauisch-litterarischen Gesellschaft zu Tilsit 1898. — Heidelberg 1898, str. 144.

Pohádky tyto nesebral vydavatel přímo z úst lidu, než čerpal je z paměti své, jak si je zapamatoval ze svého mládí. Praví, že se mohl zpoléhati na pamět svou, ač někdy musel sahati až do dětských svých let, a myslí, že pověsti a pohádky podává přesně, zachovávaje každý obrat a každý rys. Zapsal pak, jak výslovně připomíná, jen ty pohádky, které jsou podle jeho vědomí litevské originaly a dosud vůbec ne neb aspoň ne v té formě byly uveřejněny.

Vytištěny jsou pohádky tyto v litevském originale a pod řádkem v německém překladě. Podávám poznámky pouze k obsahu pohádek a pomíjím formalní jich stránku, ač by zajisté podávala podnět k zajímavým poznámkám. O litevském původu pohádek mimo některé asi drobnější pověsti a anekdoty nemůže býti řeči, ani u pohádky poslední č. 63., kterouž vydav. za původní litevskou pokládá v předmluvě, ani u pohádky č. 40., při které str. 99. poznamenal, že prý popisuje vystěhování Litevců. O nějakém seřadění pohádek nemůže býti řeči. Zařaděna jsou též některá příslovečná rčení.

Č. 1. Rek osvobodí princezku od draka, kterému měla býti obětována, a sice na rozdíl od obyčejných versí všech stane se bez dalších nehod ihned zetěm královým; nikdo nevydává se za osvoboditele princeznina.

Č. 2. O dvou bratřích sobě velice podobných, první na honu v lese zaveden světlem zahynul; když přišel bratr druhý, žena prvního považovala ho za svého manžela, a on odchylně od obyčejných versí také s ní žil, nebyl pak od bratra za to potrestán, zabit, jak obyčejně to činí bratr z pouhého domnění; než zde oba mužové losem rozhodli, komu žena na dále má náležeti. Místo čarodějnice obracející reky proutkem svým v kámen jest tu drak, někdejší tyran, který za své ukrutenství musí po smrti své takto pykati. Srv. Gonzenbach I, 271; II, 229. Jones & Kropf Magyar Folk Tales 115. Добровольскій I, 439 sl., 493 sl. Манжура 29, 33. Етнограф. Збірник I

2. článek, str. 33 sl. Сборн. матер. Кавказ. XVIII, odd. 3, str. 386 sl. Andrews Contes ligures 175, Revue des langues rom. IV sér., t. II. p. 34 a j.

Č. 3. Loupežník obelstěn, vyříznut mu jazyk, srv. Fr. H. Groome Gypsy Folk Tales 266, 267. Шеинъ Матер. сѣверозап. крáя II, 62 sl. Pineau Cont pop. du Poitou 262.

Č. 5. Paleček. Srv. Národop. Sb. čsl. III, 117, č. 43. Жив. Стар. VII, 106.

Č. 6. Rek, nejmladší ze tří bratří udělá pomocí starého žebráka létající loď. Srv. Gonzenbach, č. 74 ZsVVk VI, 178. Ciszewski Krakowiacy I, č. 139 a pozn. ČČM. 1885 str. Аѳанасьевъ Р. нар. ск.^{3}, I, č. 83. Zbiór wiadom. antrop. IX, odd. 3, str. 81 sl. Č. L. VI, 199. Летопис мат. српске sv. 151, str. 59 sl. a j. Do lodě této přibere pak rek siláky: běhouna, jedlíka, pijáka, střelce, muže daleko slyšícího, a muže působícího zimu. Jich pomocí řeší úkoly, které mu uloží král, chce-li dostati dceru jeho za ženu. Srv. Národop. Sb. čsl. III, 114. Этнограф. Збірн. IV, 48, 60. Gonzenbach, č. 74, ZsVVk. VI, 77, 178. Zbiór wiad. antrop. IX, odd. 3, str. 82, 116.

Č. 8 Člověk slyšel u nějaké chaty v lese, jak uvnitř se lidé chlubili, čeho dobyli na lidech, zázračným koněm, mečem-samosečem a čapkou-nevidimkou. Rek se všeho toho zmocnil. Srv. Asmus & Knoop. Sag. Erzähl. aus Kolberg, Körlin 93. Přihlásila se pak u krále, který dceru svou slíbil tomu, kdo pojede k ní na skleněnou horu. Srv. Трейландъ 225, 231. Dowojna Sylwestrowicz I, 84, 220, II, 282. Kolberg Lud III, 127; VIII, 3; Świętek Lud nadrabski 354, 363; Zbiór. wiad. antrop. XIII, odd. 3, str. 222. Чубинскій II, 276, 278; Етнограф. Збірн. I, článek 2, str. 26, 36. Bartsch I, 492. Pröhle K. V. M. 105. Knoop V. S. Hinterpommern 193. Sommer S. M. Sachsen Thüringen 99 a j.

Č. 9. Liška a vlk. Liška vyhazuje z vozu ryby, srv. Kaarle Krohn Bär (Wolf) und Fuchs 46, 121. Vlk zaveden liškou do ovčince, do sklepa, kde nedávno zabíjeli svini, nenasytný vlk nemohl prolézti otvorem, konečně má ocasem chytati raky. Srv. Köhler, Kleinere Schr. I, 197; Шеинъ II, č. 10. Dowojna Sylwestrowicz I, 225, Сумцовъ Разборъ этногр. трудовъ Романова 86. Poestion Lappländ. M. 8 a j.

Č. 11. Střízlík v letu přestihl všecky ptáky. Srv. Mitt. lit. litter. Ges. II, 84. Dowojna Sylwestrowicz II, 326. Schambach & Müller, Niedersächs. M. 319. Curtze Volksüberlieferungen Waldeck 171. Pröhle KVM. 219. Asmus & Knoop, Sag. Erzähl. aus Kolberg Körlin 70. Köhler, Klein. Schr. I, 70. Bartsch I, 318. Revue des trad. pop. I, 389; VIII. 595. Bladé Cont. Gascogne III, 218. Teierlinck, Contes flamands 92. Лѣтопись истор. филол. общ. новоросс. III, 77. Сумцовъ Соврем. малорус. этногр. II, 19. — Ptáci pronásledují střízlíka, střízlík se skryje, sova má ho hlídati. Srv. Ciszewski, Krakowiacy I, č. 273.

Č. 12. Královskou princeznu kdo chce dostati, musí vykonati tři práce, 1. pásti 100 zajíců, srv. Fr. H. Groome, Gypsy Folk Tales č. 64, 2. pásti 100 koňů, 3. nalhati pytel lží; rek vypravuje celou historku.

Č. 13 Loupežníci dělící lup postrašeni dveřmi shozenými se stromu od hloupé selky.

Č. 14. Liška pronásledovaná psy zalezla do doupěte i vystrčila ocas svůj. Srv. Kaarle Krohn Bär (Wolf) und Fuchs 25 sl., 121 sl. Bronisch Kaschub. Dialectstudien II, 47 sl. Dowojna Sylwestrowicz I, 127. A. Schleicher, Litau. M. 8 sl. Манжура str. 4; Эрленвейнъ str. 15 sl. Рудченко I, 16. Paasonen Proben der Volksliter. mordvin. I, sv. 2, str. 147. Revue des trad. pop. VII, 307. Сборн. мин. IX, odd. 3, str. 178. Шапкаревъ Сбор. отъ нар. умотвор. IX, 313 sl.

Č. 15. Tabák vyrostl z vnitřností Jidášových, zasetých čertem. Srv. Романовъ IV, 23. Добровольскій I, 282. Драгомановъ Малорус. пред. 13. Гринченко I, 10, II, 11. Манжура 145. Кіевская стар. 1890, seš. 8, str. 326. Этнограф. Збірн. V, 169 sl. Жите і Слово 1895, seš. 3, str. 374. Твори Руданського II, 198. Этногр. Обзор. X, 58. Сухомлиновъ Исторія росс. акад. II, 333. Strohal, Hrvat. nar pripov. č. 53. Сборн. мин. II, odd. 3, str. 166; VII, odd. 3, 138. Revue des trad. popul. III, 385, 484. Ul. Jahn VM. Pommern Rügen I, 265. Сумцовъ Современ. малорус. этнограф. 129.

Č. 17. Proč se psi vzadu očuchávají.

Č. 29. Brada židova přismolena, srv. Gliński Bajarz pol. IV, 207. Člověk, který to způsobil židovi, jmenoval se Sziókis (»Takový«), jako obyč. jinde »já sám«. Трейландъ č. 60. Асбьерсонъ Норвежскія ск. 120. Carnoy Contes franç. 96 a j.

Č. 36. Chuďasům povolil Bůh splnění tří přání; žena vyslovila tak nicotné přání, že muž se rozhněval a pak mu nezbylo, než prositi, aby druhé přání jeho bylo napraveno. Srv. Národop. Sb. čslov. IV—V, str. 157. Jacobs More English Fairy Tales č. 65. Jones & Kropf Magyar Folk Tales 217 sl.

Č. 37. Manželé spílali zle Adamovi a Evě pro jich poklesek v ráji. Pán slyšel je, slíbil jim dobré živobytí, ale nesmějí se dotknouti zakryté mísy. Neodolali. Pod. Sebillot Littér. orale de l'Auvergne 43.

Č. 38. Hora, ve které měli loupežníci ukryté poklady, otvírá se na jistou průpovídku. Slyšelo to jisté děvče. Srv. Трейландъ 280 sl. Kolberg, Lud XIV, 138. Radloff Türk. Stämme VI, 243. Ortoli Cont. de la Corse 138. B. Schmidt, Griech. M. S. 101. Mijat Stojanović, Pučke pripov. 62 sl. Hinton Knowles Folk Tales of Kashmir 267 a j.

Č. 39. Král chce svou dceru za ženu, upraví jí kožich z koží všech zvířat pozemských; děvče uteklo. Dále Popelka. Wisła XI, 103 sl. Národop. Sb. čsl. IV—V, 172; Malinowski, Powieści ludu pol. na Śląsku I, 17, 75.

Č. 41. Králova matka odstraňuje děti své snachy, místo nich podkládá koťata. Srv. Schleicher, Lit. M. č. 10. Köhler, Kleinere Schriften I, 422, 463. Strohal, Hrvat. nar. pripov. č. 3. A. G. Nar. pripov. v Soških plan. I, 32 sl.

Kolberg, Lud III, 147. Житє і Слово 1895, seš. 3, str. 379. Andrews Contes ligur. č. 42. Hinton Knowles, Folk Tales of Kashmir 397, 406, 409 a j. v. — Chlapec má tři zlaté vlásky za uchem, děvče tři zlaté hvězdy za uchem. Bratr vydá se pro zvonek, zlatou rybku a ptáka pravdomluvného; tento pták vypoví skutečný původ dětí, a vyzradí úklady královny matky.

Č. 43. Str. 92 sl. Král stal se vševědoucím, když snědl srdce všelikých ptáků upečená na uhlí z dřeva jeřábového, rozuměl hovoru ptáků, vyzvěděl, jak ho okrádají i o život mu ukládají.

Č. 46. Devět havranů, hochů matkou v havrany zakleto a sestrou osvobozeno. Srv. Národop. Sb. čsl. IV—V, 134, č. 21, str. 142, č. 86. Bronisch Kaschub. Dialectstud. II, 44 sl Dowojna Sylwestrowicz I, 345. Köhler, Kleinere Schrift. I, 67.

Č. 47. Zápas chlapce s obrem, z kamene (sýra) voda, kámen (pták) chlapcem vyhozený vyletí výš než kámen obrův atd. Srv. Národop. Sb. čsl. IV—V, str. 141, č. 97. Fr. H. Groome, Gypsy Folk Tales č. 22.

Č. 48. Peníz stále se vracející. Srv. Orient. u. Occident Ey Harzmärchenbuch 147. Asmus & Knoop, S. Erzähl. aus Kolberg, Körlin 31. Urquell V, 104, N. F. I, 207. Świętek Lud nadrabski 491. Richard Schmidt, Die Çukasaptati 19.

Č. 52. Had osvobozen z ohně odvděčí se osvoboditeli svému, ne jako obyčejně, že mu propůjčí prsten divotvorný neb dar rozuměti řeči všech zvířat, než kousl ho a tím způsobil, že mu už žádný jed na světě neuškodí.

Č. 53. Člověk chtěl králi hadímu odejmouti korunu. Hadi přiběhli se vsech stran na pomoc a doráželi tak zle na člověka, že sotva na koni utekl a život svůj zachránil.

Č. 62. Vůl ukraden touže lstí jako v pohádce o zloději mistrném (položena do cesty jedna bota, na jiném místě druhá).

Č. 63. Králi kradl kdosi každou noc seno; kdo zloděje vyšetří, stane se jeho zetěm. Pomocí ještěrky, kterou nakrmil, chytil rek tři koně, stříbrného, zlatého a diamantového, kteří se spustili na seno s oblak. Srv. Dowojna Sylwestrowicz II, 159 sl.; Аѳанасьевъ Р. нар. ск.^{3} I, č. 60, Asbjörnson Moe Norweg. M. II, 189 sl., č. 21; Sommer S. M. Sachsen Thüring. str. 96. Král nechtěl mu dáti dceru, a rek spokojil se prozatím peněžitou odměnou. Rek vstoupil do služeb k zahradníku královu. Připojuje se látka o zahradníkovi, který se stal zetěm královým. Srv. Národop. Sb. čsl. IV—V, 142, č. 340. Świętek Lud nadrabski 346 sl. č. 24. Köhler, Klein. Schrift. I, 330.

J. Polívka.

Gypsy Folk-Tales by **Francis Hindes Groome**. London, Hurst and Blackett 1899, str. LXXXIII a 302.

Jest to kniha pro srovnávací studium pohádek nad jiné znamenitá. V obšírném a důkladném úvodě rozebrána jest nejdříve otázka, kdy a kterou cestou se přistěhovali Cikáni do Evropy. Spis. nemohl dospěti k určitému rozřešení této otázky; po podrobném studiu vší dosavadní literatury vyslovil se v ten smysl, že jest naprosto nejisto, přišli-li Cikáni do Evropy 1000 let př. Kr. neb po Kr. Dále rozbírá spis. jazyk, poukazuje na hojné řecké živly v něm a dospívá k určitému výsledku, že Cikáni dlouhou dobu pobyli v zemi obydlené národem řeckým. Dovozuje dále, že Cikáni na své cestě do Evropy prošli Perskem aspoň před polovicí VII. stol. po Kr. Obšírně rozbírá pak spis. otázku o významu Cikánů při stěhování pohádek i připisuje tu Cikánům úlohu nemalou. »Z Indie, kterou opustili Cikáni v dobách neznámých, odnesli s několika sty indických slov také mnoho indických pohádek. Dospěvše skrze Persko a Arménsko na Balkan řecký, zůstali tu několik století, šířice tu své pohádky indické i přijímajíce sami pohádky řecké, tak jako Řekům dali slovo své »bakth« (štěstí) a přijali od nich slovo paramísi (povídka) a asi sto slov jiných. Z Balkanského poloostrova rozšířili se od r. 1417, aneb možná dříve, do Sibíře, Norvéžska, Skotska, Wales, Španělska, Brasilie a jiných krajů mezi těmi, všude pravděpodobně šířice povídky, které nesli s sebou a na cestě přijali, a všude pravděpodobně přidávajíce ke své zásobě. Tak předpokládám, přijali na Balkanském poloostrově úplnou povídku o Rhampsinitovi a nesli ji odtud do Rumunska i Skotska.« Tak vyslovil spis. theorii svou na konci svého úvodu (str. LXXXII). Spis. nepřipisuje ostatně Cikánům rozhodující, převážný vliv na stěhování pohádek, než úlohu skromnější, jen část vlivu. »Europa děkuje jen část svého folklore-u Cikánům« (str. LXIII). Jde ovšem o vymezení významu Cikánů, a tu, myslím, že spis. přece jej přeceňuje. Nemůžeme souhlasiti s větou »může-li se ukázati, že jistá pohádka byla široce rozšířena mezi Cikány, máme důvodné předpokládati, že ji přinesli Cikáni s sebou« (str. LXIV). To dokazuje jen zálibu v té které látce nikoliv původ její. Spis. pak u některých povídek zvláště snaží se dokazovati, že jsou cikánského původu, připomíná některé prý výhradně cikánské pohádky, motivy, rysy (str. LXV sl.), ale tyto nalézáme také jinde, na př. králem bude mladík, na čí hlavu sletí koruna, srv. nahoře str. 140 sl. — Spis. rozsuzuje také, když známe několik versí, která jest nejlepší cikánská či necikánská, a dává namnoze přednost cikánským. Ale i kdyby tomu tak bylo, nebylo by to ještě svědectvím původu té které látky. Že by ku př. pohádka č. 14 (viz dole str. 218 naši poznámku) tak vynikala, jak spis. ji vynáší str. LXVI, neuznávám. Mně na opak zdá se býti jistým, že bulharské, velkoruské, maloruské, běloruské pohádky na př. namnoze velice přestihují původností i dokonalostí povídky cikánské. Spis. dále probírá některé povídky, které známe ze středověkých zápisů, i tu hájí původnost versí cikánských, u pohádky č. 33 ku př., kterou vypravuje již Boccaccio; jemu zdá se býti pravdě podobnějším, že Boccaccio vzal tuto látku přímo neb nepřímo od Cikánů, než tito od Boccaccia. Hypothesi svou snaží se spis. dokazovati zvláště tím, že poukazuje na shodu cikánských versí s indickými, na hojnou totožnosť motivů a rysů jednotlivých u obou (str. LXVIII sl.). Do otázky té nemůžeme se zde zvláště pouštěti, neboť při srovnávání versí cikánských s indickými nemůžeme se obmezovati na několik pouhých citátů, a museli bychom přibírati verse rozšířené u národů východoevropských, středo- i západoasijských. Tyto tradice byly spisovateli této knihy dostupny měrou nedostatečnou, ani všecky jich překlady do některého jazyka západoevropského neměl po ruce. Beze znalostí východoevropských, hlavně ruských a jihoevropských, zvláště bulharských jest nesnadno v těžké otázce stěhování látek a motivů dopracovati se určitějších výsledků.

To že Cikáni vynikali znamenitými vypravovateli, mnoho neznamená, neboť jimi vynikali též jiní usedlí národové evropští, na východě, na jihu a j. — Rozhodným pro celou otázku bylo by, kdyby verse zapsané u Cikánů v různých krajích, v Uhrách, Rumunsku, v Anglii atd. více mezi sebou se srovnávaly, než s versemi národů, v jichž středu kmenové cikánští právě žijí. A nám zdá se právě, že verse Cikánů sídlících neb kočujících v krajích slovanských se shodují s versemi slovanskými, ku př. č. 24. Nechceme ovšem popírati, že byla leckterá pohádka přenesena prostřednictvím Cikánů, ale pohádky stěhovaly se nepochybně také bez tohoto prostřednictví, a není vlastně ani třeba předpokládati pro stěhování pohádky zvláštní kočovný nárůdek, neboť styky mezi národy byly mnohonásobné od nejstarších dob. Také východní, asijské, indické látky stěhovaly se hojně na západ bez prostřednictví cikánského.

Fr. Hindes Groome sestavil velkou tuto sbírku cikánských pohádek, 76 čísel čítající z různých sbírek dosavadních, a seřadil je podle zemí turecko-cikánské, rumunsko-cikánské atd. podle sbírek Dra. Paspati, Dr. Barbu Constantinescu, Fr. Miklosiche, Dr. R. v. Sowa a j. Pohádky pak opatřil důkladnými výklady a hojnými bibliografickými poúkazy. Přičiňujeme ještě k jednotlivým pohádkám poznámky své.

Turecko-cikánské pohádky.

Č. 1. Nebožtík vděčný tomu, kdo ho vykoupil od trýznitelů jeho. Srv. Archiv f. slav. Phil. XIX, 251, č. 33, Сбор. мин. VI, odd. 3, str. 151 sl., X, odd. 3, str. 149, Шапкаревъ Сборн. умотвор. IX, č. 265. Mijat Stojanović, Pučke pripov. 139. Којанов Стефановић, Срп. нар. припов. 129 sl. Атанасије Николић, Срп. нар. припов. II, 19 sl. Добровольскій I, 165 sl. Аѳанасьевъ, Нар. рус. ск.³, II, č. 205, Сбор. матер. Кавказ XX, odd. 2, str. 55 sl. Pineau Cont. pop. du Poitou 22. Revue des trad. popul. IX, str. 176 sl. Bladé Cont. pop. de la Gascogne II, 69. Sebillot, Contes espagnols 129 sl. Andrews Cont. ligures 111 sl., 187 sl. Gittée Lemoine Cont. du pays Wallon 57 sl. R. Köhler, Kleinere Schriften I, 5 sl., 80 sl., 220 sl., 424 sl., 441 sl.

Č. 2. Str. 4 sl. O věrném sluhovi, který pánu svému unesl dívku, odvrátil od milenců všecko nebezpečí, která zvěděl od ptáků; když to vypráví, zkamení („Der treue Johannes«). Srv. Аѳанасьевъ, Рус. нар. ск.³ I, 226· Рудченко II, č. 24. Эрленвейнъ 164 sl. Романовъ IV, 147, 156. Weryho, Pod. białorus. č. 7. Pod. łot. 166 sl. Kolberg, Lud. VIII, 64, 66. Wisła 1894, str. 225. Этнограф. Збірник I, článek 2, str. 81 sl. Dobšinský VIII, 31.

Karłowicz, Pod. lit. č. 66. Dowojna Sylwestrowicz I, 296, 400. Сбор. матер Кавказ XIX, odd. 2, str. 57 sl. Летопис мат. срп. sv. 145, str. 106. Strohal 129. Howard Kingscote, Tales of the Sun 144 sl. Hinton Knowles, Tales of Kashmir 421 sl. a j.

Č. 3. Str. 10 sl. Přinceezka vezme si jen toho, kdo jí uloží hádanku nerozluštitelnou. Srv. Wisła X, 9 sl. Zbiór wiad. antrop. IX, odd. 3, str. 134 sl. Ciszewski Krakowiacy I, č. 50. Этногр. Обозр. 1896, seš. 4, str. 13 sl. Аѳанасьевъ Рус. нар. ск.^{3} I, 339 sl., č. 116. R. Köhler, Kleinere Schriften, I, str. 218, 321, 372.

Č. 4. Str. 12 sl. Velice porušená verse pověsti zazdívání lidí do mostů a p., písně o stavbě Skadra na Bojaně.

II. Rumunsko-cikánské pověsti.

Č. 5. Str. 14 sl. Děvče vyslídí, že její nápadník je úpír; nechce to vyzraditi, proto úpír její rodinu a pak ji samotnou usmrtí. Z hrobu dívčina vyrostla kytka, tu utrhl princ, z kytky dívka atd. Srv. Аѳанасьевъ II, č. 206. Strohal č. 33. Radostov I, 241, Weryho, Pod. łot. 133 sl. Жите і Слово 1895, kn. 5, str. 175 sl.

Č. 7. Str. 21 sl. Rek žádá o dceru královskou, řeší těžké úkoly ukládané mu králem (z lesa pole pšenicí zaseté, ráno koláč pšeničný; zlatý most, zlaté jabloně a hrušky). Srv. Jones & Kropf, Magyar Folk Tales 282 sl.

Č. 8, 9. Str. 24 sl. Nevěrná matka zradí syna draku, milenci svému. Srv. Národop. Sb. čsl. II, 105, č. 2. Летопис мат. српске sv. 146, str. 115 sl. Аѳанасьевъ нар. рус. ск.^{3}, II, č. 119.

Č. 10. Str. 36 sl. Tři princezky uneseny nečistým duchem; nejmladší bratr je vysvobodí, když pomocí vděčných zvířat (vlka, vrány a ryby) byl upásl koně čarodějničiny.

Č. 11, 12. Str. 41 sl. Zloděj mistrný. V č. 12 jen episoda z této látky jak zloděj obelstil kněze, přišel jako anděl, aby ho nesl do nebe. Srv. Materiały antrop. archeol. i etnograf. III, odd. 2, str. 135 sl. ZsöstVK. V, 26. Świętek Lud nadrabski 418.

Č. 13. Str. 53 sl. Kdo přiměje princezku, aby promluvila, dostane ji za ženu. Srv. Národop. Sb. čsl. II, 107. Mitsotakis Griech. M. 42. Jacobs English Fairy Tales 154. Hinton Knowles, Folk Tales of Kashmir 386.

Č. 14. Str. 58 sl. Kdosi krade ze skřínky jídla. Nejmladší princ vyčíhal, že to činí sestřička, nemluvně ještě v kolébce ležící. Děvče sežralo pak celou rodinu. Srv. Аѳанасьевъ рус. нар. ск.^{3} I, č. 50. Сбор. матер. Кавказ. XVIII, odd. 3, str. 392 sl. Сбор. за нар. умотвор. II, odd. 3, str. 185 sl., IV, odd. 3, str. 123 sl. Schiefner, Awarische Texte č. 9. Köhler, Kleinere Schriften I, 562.

Č. 15. Str. 62 sl. Rek přemůže čarodějníka na druhém světě a dostane od něho ledviny, které jeho příteli odňal. Připomíná pověsť o pastýři, který dobyl na obrech, čarodějnici (bazalce) oči vyloupnuté jeho pánovi. Radostov I, 303. Erben, Slov. čít. 27 sl. Којанов Стефановић, Срп. нар. припов..

20 sl. Атан. Николић, Срб. нар. припов. I, 51 sl.; II, 121 sl. Шáпкаревъ, Сборникъ IX, 390 sl. Сбор. за нар. умотвор. VIII, odd. 3, str. 167 sl. Schott Walach. M. 138 sl. Mite Kremnitz, Rumän. M. 67 sl., Mitsotakis, Griech. M. 76 sl. a j.

3. kap. Bukovinsko-cikánské pohádky.

Č. 17. Str. 67 sl. Kralevic vezme si nejmladší ze tří sester, která slíbila, že porodí dvojčata se zlatými vlasy a zuby jako perle. Srv. Národop. Sb. čsl. IV—V, 135, č. 22. Paasonen Proben der mordwin. Volksliter. I, seš. 2, str. 108 sl. Služka chlapce zakopala do hnojiště, z toho dva stromy, ze stromů udělány dvě postele, ty spáleny, tříštky spadly na dvě ovce a pozlatily je, drobky z ovec zabitých spadly do vody, z nich dva kačerové a ti se proměnili ve dva chlapce. Srv. Којанов Стојановић Српск. нар. припов. 157 sl. Атан. Николић, Срб. нар. припов. I, 92. Strohal 28. Dobšinský, Slov. pov. II, 65, V, 35. Weryho, Pod. białorus. 32. Karłowicz, Pod. lit. 28, 92 a j.

Č. 18, 19. Str. 70 sl. Totéž, ale porodní bába a matka králova odstranily zlaté děti. V č. 19 rodiče mladého manžela z nenávisti proti jeho chudé ženě.

Č. 20. Str. 74 sl. Spojeny tu látky o soudruzích silácích vyrušovaných dědkem, kterého pak největší silák — zde syn kobyly (kobilić) — přemohl a následoval do prohlubně. Z této vynesen orlem, jehož mláďata zachránil před drakem. Srv. Národop. Sborn. čsl. II, 104 sl. Z této prohlubně ale neosvobodil princezny, než dal se za pastýře k starým manželům, kteréž víly oloupily o oči. Srv. nahoře č. 15.

Č. 21. Str. 80 sl. »Udatný krejčí«, dále vlastně zápas s drakem, který z nich jest silnější. Srv. Národop. Sb. čslov. IV—V, 136, 150.

Č. 22. Str. 82 sl. O zápase lstivého člověka s drakem, jako jinde s čertem. Srv. nahoře str. 215. Jurkschat č. 47.

Č. 23. Str. 85 sl. Tři bratři táhnou do světa hledat matku, kterou drak unesl; nejmladší vysvobodí matku a tři ještě princezky; bratřími zrazen, v prohlubni zanechán. Pomocí kouzelného prstenu vynesen na světlo boží, ušije jako tovaryš krejčovský jeho pomocí svatební šaty pro nevěsty svých bratrů atd. Zvláštní, odjinud mi neznámý rys jest, že má rek dva džbánky vody; jednou když se umyje, změní se zcela jeho vzezření, a druhou-li se umyje, nabude opět vlastní své tvářnosti.

Č. 24. Str. 90 sl. »Princ, jeho soudruh a Nastasja kouzelnice« blízká zvláště Аѳан., Рус. нар. ск.^{3} I, 347 sl., č. 116c.

Č. 25. Str. 95 sl. »Slepice nesoucí diamantová vejce«. Srv. nahoře str. 113.

Č. 26. Str. 100 sl. Kralevic navštěvoval pomocí svých křídel princeznu ve vysoké věži zavřenou. Když byl chycen, měl býti s ní upálen, ale uletěl šťastně s ní na svých křídlech. Srv. Dowojna Sylwestrowicz II, 312, Zingerle II, 36. Meyrac Cont. et lég. des Ardennes 480 Wisła X, 110.

Č. 27. Str. 104 sl. Čtyři bratři zapadli k čarodějnici, v noci zabila čarodějnice místo nich své dcery — nejmladší byl vyměnil čepice. Srv. Národop. Sborn. čslov. IV—V, 150, č. 6, Köhler, Kleinere Schriften I, 467, 547. Świętek, Lud nadrabski 337, Којановъ Стефановић, Срп. нар. припов. 218. Војиновић, Срп. нар. припов. 67. Jones & Kropf, Magyar Folk Tales 268. — Čarodějnice chová zlatého ptáka v kleci. Rek mu vytrhne pero proti výstraze svého koně; bratři vstupují do služby k nějakému pánovi, rek tam svítí perem jako svíčkou; pán ukládá mu různé úkoly: má mu přinésti zlatého ptáka atd. srv. Этнограф. Збірник I, článek 1, str. 76 sl. Драгомановъ, Малорус. пред. 286. Эрленвейнъ 98. Аѳанасьевъ^{3}, I, 263, č. 103 a, b. Шейнъ II, 50, 277, 280. Романовъ III, 233, 240, 248. Dowojna Sylwestrowicz I, 153, 438, 453, II, 159, 331. Karłowicz č. 25. Materyjały antropol. archeol. I, odd. 2, str. 420, Schiefner, Awar. Texte 5. Сбор. матер. Кавказ. XIII, odd. 2, str. 324, XIV, odd. 1, str. 97; XVIII, odd. 3, str. 72. Jones & Kropf, Magyar Folk Tales 269.

Č. 28. Str. 107 sl. Podobně o reku, který zvedl pero na cestě. Pomáhají mu ryba, kterou shodil do vody, a obr, kteréhož v nemoci jeho byl nakrmil.

Č. 29. Str. 110 sl. Zvláštní verse pohádky o reku, který osvobodil princezku unesenou draky. Matka oživí reka soupeřem zabitého pomocí trávy, kterouž hadi se oživují. Srv. Národop. Sb. čsl. III, 122, č. 104.

Č. 30, 31. Str. 112 sl. Pravda a křivda. Srv. Národop. Sb. čsl. III, 113, 114. Wisła XI, 266. Świętek Lud nadrabski 340. Којанов Стефановић 198 sl. R. trad. pop. XII, 540, Mitsotakis Griech. M. 136. Jones & Kropf, Magyar Folk Tales 36. — Č. 31 se poněkud odchyluje; vrány když na šibenici si pověděly noviny, sletěly samy k oslepeném a ptaly se ho, jak se tam octl; rek nabyl opět zraku, uzdravil princezku dle rady, kterou slyšel od vran, dal konečně zavolati své dva bratry, kteří ho oslepili, a dal je zavésti pod onu šibenici, neoslepiv jich; vrány je roztrhaly a sežraly.

Č. 32. Str. 117 sl. Rek osvobodí zakletou princezku, když po tři noci hraje karty s pánem, pak ho uhodí a jest až do půlnoci mučen od čertů. Když ale přišel potom k princezně bez jejího svolení, obrácena byla tato v kámen, a rek obdarován od ní koněm, mečem a měšcem táhl do světa. Pomohl císaři z nebezpečenství, dostal jeho dceru za ženu, jest ale od ní zrazen, když zvěděla, že meč jeho zázračný bitvu rozhodl. Rozsekanou jeho mrtvolu přinesl kůň domů k první nevěstě.

Č. 33. Str. 121 sl. Kupec sází se s přítelem, že jeho ženu podvede, že pozná tajné znamení na jejím těle a dostane její prsten. Provedl svou sázku pomocí lstivé stařeny. Srv. pojednání Máchalovo Národop. Sborn. čslov. III, 15 sl. Аѳанасьевъ^{3}, II, 261 sl., č. 179. Эрленвейнъ č. 15. Садовниковъ 94 sl. Манжура 51. Добровольскій I, 362 sl. Kolberg Lud. III, 120 sl. Köhler, Kleinere Schriften I, 211 sl.

Č. 34. Str. 124 sl. Muž zaslíbil čertu, co doma neviděl, když jej vytáhl s vozem z bahna. Srv. Kolberg, Lud VIII, 122 sl., č. 49. Gliński IV, 10. Ciszewski Krakow. I, č. 74, Mater. antrop. archeol. i etnograf. I, odd. 2, str. 74 sl. — Vydá se pak k čertu, čertova dcera pomáhá mu řešiti těžké úkoly uložené jejím otcem, jakož i při útěku.

Č. 35, 36. Str. 128 sl. Lživé pohádky, prášilovské.

Kap. IV. Sedmihradské pověsti.

Č. 37. Str. 131 sl. O stvoření houslí. Srv. H. v. Wlislocki. SM. der transsilvan. Zigeuner č. 4.

Č. 38. Str. 133. Marko bohatý a jeho cesta pro tři zlaté vlasy krále Slunce (Vševěda) srv. Národop. sborn. čsl. IV—V, str. 135, č. 26. Јован Б. Војиновић, Срп. нар. припов. č. 14.

Č. 39. Str. 138. Políbí-li čistá dívka určitý den v roce psa, jinocha ve psa zakletého, osvobodí ho z jeho zakletí. Srv. Toeppen Aberglauben aus Masuren 145. Bartsch SM. Meklenburg I, 269, 319. Ramułt Słownik języka pomor. 293, č. 4, 5. Erben, Slov. čít. 299 sl. Ey Harzmärchenbuch 130. Sommer SM. Sachs. Thüringen 21. Gustav Schmiedt, Aus dem Fichtelgeb. 59. Schell, Bergische S. 415. Schambach & Müller, Niedersächs. M. 301, 303 sl. Dowojna Sylwestrowicz I, 113, 233, 303; II, 402. Mittheil. lit. litter. Gesellschaft II. 170. Jacobs English Folk Tales 184 sl.

Č. 40. Str. 140. Smrt milencem. Wlislocki M. S., der transsilvan. Zigeuner č. 39. Ungar. Revue VI, 222. Kulda II, 152.

Kap. X. Slovenské, moravské a české pohádky cikánské.

Č. 41. Str. 141 sl. Spojeny dvě látky: o princezkách, které každou noc roztrhají boty i o mrtvé princezně požírající v noci stráž.

Č. 42. Str. 143 sl. Drak požírá každý den dívku. Rek ho postraší pouze slovy svými a vymůže na něm slib, že město nebude více ohrožovati a lidí požírati.

Č. 43. Str. 144 sl. Rek vedl loupežníky do hradu královského, ale u vchodu všem usekl hlavy, a tak zachránil princezku. Srv. Эрленвейнъ 67 sl. Revue des trad. popul. VI, 455 sl. a j. v. Sám rek ale dotekl se princezky i pak tajně opět zmizel. Opuštěná dívka vystavěla nedaleko od zámku hostinec a v něm pohostila všecky zadarmo, jen historky své měli hosté vypravovati. Doufala, takto že pozná otce svého synáčka. Srv. Pedersen, Zur alban. Volkskunde 5 sl. Zingerle KHM. I, 205 a j. v.

Č. 44. Str. 151 sl. Z moci tří draků osvobozeny tři sestry, princezky. Rek jmenuje se Brunstlikos.

Kap. VI. Polsko-cikánské pohádky.

C. 45 Str. 155 sl. Princezka zavřena do 2. posch. jisté věže, kdo ji políbí, dostane ji za choť. Srv. Аѳанасьевъ, Рус. нар. ск.^{3}, I, č. 105 b, str. 238. Weryho, Pod. białorus. 75. Добровольскій I, 591 sl., 594. Гринченко I, 171. Weryho, Pod. łot. 196 a j.

C. 46. Str. 161. Nejmladší, pozdě zrozený chlapec vyhledá tři své sestry, od otce prodané čertovi. Srv. nahoře č. 10. Rek oklame dva chlapce hádající se o své dědictví, o divutvorné věci, plášť a sedlo. Rek se ožení s nějakou dívkou u svých švakrů. Ta byla po několika letech unesena od draka; když ji opět našel, vyzvěděla žena jeho, kde uschován klíč jich domu, jako jinde duše drakova, obrova: klíč jest ve vejci, které jest v kachně; kachna jest v huse, husa v teleti, tele v krávě, kráva ve velkém sudě v lese. O sobě pak praví drak, že nemůže býti zabit, když jest oblečen jako pán, ani jako král, pouze v tom okamžiku, když obléká boty. Švakři pomáhají reku přemoci draka a nalézti klíč, jako v pohádce o dívkách provdaných za krále zvěře, ptáků i rybstva atd. prvnímu vůbec, kdo o ně žádal, jak byl otec před smrtí ustanovil. Srv. Köhler, Kleinere Schriften I, 418, 551.

Č. 47. Str. 168 sl. Loupežníci a udatná dcera mlynářova: Dívka usekla loupežníkům lezoucím do domu, hlavy. Poslední se zachránil, přišel si pro dívku a vzal si ji za ženu. Ta ale šťasně utekla, jmenovitě pomocí formana, v jehož voze se schovala tak, že jí loupežníci nenalezli. Srv. Malinowski, Powieści ludu pol. na Śląsku I, 68 sl Драгомановъ 137 sl. Рудченко I, č. 77. Zbiór wiad antropol. IX, odd. 3, str. 126 sl. Сбор. матер. Кавказ. XV, 165. Сбор. мин. XI, odd. 3, str. 102. Шапкаревъ Сборникъ IX, 532 sl. Legrand Contes pop. grecs 122. Mitsotakis Griech. M. 128 sl. Jahrbuch f. roman. und engl. Liter. XI, 349 a j.

Č 48. Str. 175 sl. Princ zamiloval se do obrazu krasavice. Srv. Národop. Sb. čsl. IV—V, 135. Klimo, Contes et lég. de la Hongrie 178 sl. Bladé Contes pop. de la Gascogne I, 229. Mitsotakis, Griech. M. 113 sl. Köhler, Kleinere Schrift. I, 127. W. Kaden, Unter den Olivenbäumen 41 sl. Princi pomáhá jiný mladík spolu s ním vychovaný; obrací pozornost na sebe zvláštním uměním ze zlata ukovanou slepicí s kuřaty. Verse jest patrně porušena.

Č. 49. Str. 182 sl. S jabloně krade zlatá jablka zlatý pták; nejmladší ptáka toho postřelí, a dostane tři pera jeho. Král spatřiv je oslepne, synové jdou hledat ptáka. Srv. Národop. Sb. čslov. IV—V, 176. Klimo, Contes et lég. de Hongrie 259 sl., 265 sl. Campbell Santal Folk Tales 68; Malinowski, Powieści ludu pol. w Śląsku I, 15. W. Kaden, Unter Olivenbäumen 98. Mitsotakis Griech. M. 100 sl. Carnoy Nicolaides Trad. de l'Asie Min. 77 sl. — Reka ponese zajíc až k hledanému ptáku, jest reku vůbec nápomocen místo vlka obyčejně v této látce vystupujícího. Rek prohřešuje se proti radám zajíce tím, že bere ne ptáka s nejprostší klecí, než klec démantovou s démantovým ptákem. Králové neobelstí se o slíbenou krasavici, o slíbeného stříbrného koně tím, že zajíc (vlk) bere na sebe jich tvářnost, a chráněnec jeho s nimi uteče, jak obyč. se vypravuje, než tím, že zajíc prostě ukradne je v příhodnou chvíli a přivede princi. Princ přinese sám zlatého ptáka svému otci; později po několika letech teprve chtěl své bratry vyhledati a vykoupiti ale tito byli již mrtví. Jest to tedy verse dosti odchylná.

Č. 50. Str. 108 sl. Na jezero litají tři dívky; rek ukradl nejmladší křídla a vzal si ji za ženu. Za několik let vydala jí mimovolně její tchýně křídla její. Mladá žena uletí ku své matce čarodějnici. Manžel ji hledá; dostane ji od její matky, vykoná-li některé těžké úkoly. Srv. Národop. Sb. čslov. II, 106. Rek úkoly tyto vykoná pomocí své ženy, srv. nahoře č. 34; na útěku proměny milenců 1. v louku a krásnou kytku, 2. v kachnu a kačera, 3. v starý kostel a starého muže. Srv. Mater. archeol. antropol. i etnogr. I, odd. 2, str. 78, Kolberg, Lud VIII, 15; XIV, 41; Wisła X, 110. Гринченко, I, 168. Сборн. матер. Кавказ. XVIII, odd. 3, str. 90. Revue d. trad. pop. IX, 171 sl. Kaden, Unter Olivenbäumen 60 sl. Bladé, Cont. pop. de la Gascogne I, 31 sl. Dowojna Sylwestrowicz I, 235, 436. Kres V, 462. Sébillot, Litter. orale de l'Auvergne 37. Cons. Pedroso Portuguese Folk Tales 15 sl. Jones & Kropf, Magyar Folk Tales 32. Andrews, Contes ligures 292 sl.

VII. Anglicko-cikánské pohádky.

Č. 51. Str. 198. Pokažená verse látky o mladé paní pronásledované tchýní pro nízký její rod; měla býti vyvedena do lesa a tam zabita; vlastní její milenec má to provésti na rozkaz matčin, dá se jí ale uprositi. Jiným mladíkem nalezena v lese a učiněna manželkou, když před milencem svým přes odpor jeho vypravovala svou historku.

Č. 52. Str. 200 sl. Princezně, jíž matka zemřela, způsobila čarodějnice, že počala. Otec ji odsoudil k smrti, dal se ale uprositi hlasem božím, a poslal ji do lesa. Tam se jí ujala liška a vypravováním pravého děje způsobila, že dívka byla přijata na milost a čarodějnice upálena.

Č. 53. Str. 204 sl. Rek osvobodí princezku od draka, jemuž byla obětována; reku nápomocen jest býk, přehodil totiž vnitřnosti býkovy drakovi přes tvář. Srv. Haltrich Deutsche V. M. Siebenbürgen č. 21. Аѳанасьевъ, Рус. нар. ск.^{1}, V, str. 128, 135. Připomíná to také látku o pastorce a pomáhající jí krávě. — Pohádka tato spisovným jazykem anglickým vytištěna od Jos. Jacobse v knize: More English Fairy Tales 1894, č 79 str. 172 sl.

VIII. Cikánské pohádky z Wales.

Č. 54. Str. 209 sl. Pohádka tato ještě upravena, pojata také do sbírky Jos. Jacobse English Fairy Tales^3, 1898, č. 17, str. 81 sl. — Rek vyplní pomocí divutvorné tabatěrky těžké práce králem uložené a stane se pak jeho zetěm. Tabatěrku ukradne sluha, nikoliv žena nevěrná ani její první milenec. Rek najde zámek pomocí králů myší, žab a ptáků, orlem donesen až k unesenému zámku, myš najde tabatěrku, žába vyloví ji z vody, když do ní jim zapadla, místo obyč. psa, kočky a myši.

Č. 55. Str. 220 sl. Tatáž s některými změnami ve sbírce Jos. Jacobse More Engl. Fairy Tales 1894, č. 71. Tři princové hledají zlatá jablka pro nemocného otce svého. Srv. R. Köhler, Kleinere Schriften I, 562.

Č. 57. Str. 235 sl. Lidé ukládají o život svých 11 synů, nejmladší »Ashypelt« (Aschenputtel) slyší úradu rodičů a zachrání bratry. Tito jdou do světa. Ashypelt vstupuje do služby pána, má přespávati v zámku, ve kterém straší. Usmíří strašidlo, ducha to dřívějšího pána zámku zavražděného vlastním bratrem. Rek má vyzraditi soudu vlastního vraha a stane se pak pánem zámku.

Č. 58. Str. 243. Z prohlubně z moci tří obrů, ze zámku měděného, stříbrného a zlatého vysvobodil nejmladší ze tří bratří tři princezny. Z prohlubně vynesl místo ptáka noha, orla sám trpaslík, za kterým rek se spustil do prohlubně, kterýžto trpaslík bratry v lese škádlil a zbil.

Č. 59. Str. 247 sl. Starému kováři pomáhá jakýsi, blíže neoznačený chlapec (obyč. Ježíš, Petr a j.) okovati koně. Srv. Národop. Sb. čslov. III, 109, č. 24. R. Köhler, Kleinere Schriften I, 132. Týž chlapec překove v mladice dvě stařeny. K tomu dodatek str 291 sl. Srv. Národop. Sb čsl. IV—V, 140, č. 21. Teierlinck Contes flamands 89. Uzdravuje pak ještě nemocné krále. Připojuje se reminiscence o zápase s jakýmsi kouzelníkem. Konečně přenocuje u kováře jakási stařena a za nocleh slíbí splniti mu tři přání: obyč. to pověst o kováři a čertu. Rozšířené motivy tu spojeny a nevhodné sestaveny, legendární ráz setřen.

Č. 60. Str. 250 sl. Starý voják podaruje žebráka-boha vším, co dostal výslužkou; vyžádal si za to 1. kyj samobij, 2. měšec všecko pojímající, 3. měšec zlatodajný. Potom ale užil voják jen měšce zlatodajného. Zapadl do loupežnické hospody, přepaden a chycen od loupežníka, zapomněl úplně na svůj kyj-samobij a na svůj měšec, do kterého musil každý vlézti, kterého tam chtěl chytiti. Verse silně porušená.

Č. 61. Str. 252 sl. Rek-pasák zabije pomocí jakéhosi mužíčka obra, který krade krávy ze stáda jemu svěřeného, a pak draka, kterému měla býti obětována dcera jeho pána. Zrádný sluha, který vlastního osvoboditele zabije a sebe za osvoboditele vydává, schází v této versi.

Č. 62. Str. 254 sl. Pod. jako nahoře č. 50; úkoly ukládají se různé, mezi jinými pokrýt střechu stodoly peřím všech ptáků; se skleněného vrchu přinésti vejce od ptáka, který jedno jenom klade vejce a j. Pak dostal konečně rek od otce děvče. Útěk odpadl.

Č. 63. Str. 256. Děvče ve službách Černé Paní dívá se zapovězeným oknem a vidí svou paní hráti v karty s čertem. Černá Paní pronásleduje děvče, zabije její děti atd., vrátí je pak, když se přesvědčila o její stálosti. Srv. Národop. Sb. čsl. III, 109, č. 19. Malinowski, Powieści ludu pol. na Śląsku I, 55 sl.

Č. 64. Str. 257. Porušená verse látky o reku, který dostane princezku, když upase stádo zajíců. Srv. Národop. Sb. čsl. I, 144, č. 20. Mater. antropol. archeol. i etnograf. I, odd. 2, str. 64. Pineau Cont pop. du Poitou 40 sl. Carnoy, Cont. franç. 182. Świętek, Lud nadrabski 364. Klimo, Contes et lég. de la Hongrie 167. R. Köhler, Kleinere Schriften I, 58.

Č. 65. Str. 258. Dívka počala na přání projevené hlupcem. Tři přání jeho se splní, neboť uchránil jakousi mladou dívku před žhavým sluncem.

Obyč. vyslovuje hlupák přání to jménem ryby (štiky). Srv. ZsVVk. VI. 174 Аѳанасьевъ, Рус. нар. ск.^{3}, I, 256. Рудченко II, 86. Dowojna Sylwestrowicz II, 30. Шапкаревъ, Българ. нар. прик. č. 102. Cons. Pedroso Portuguese Folk Tales 73 sl. Andrews Contes ligures 267 sl. a j.

Č. 66. Str. 259. Kralevicové najdou nevěsty, kam střely jich zalétnou Srv. Národop. Sb. čsl. II, str. 95, č. 6; str. 100, č. 4; III, str 118, č. 51. Атанас Николић, Срб. нар. припов. I, 25. Místo žáby najde nejmladší královnu vil.

Č. 67 Str. 259. »Popelka«, pouhý zlomek.

Č. 68. str. 260. Rek uvázal matce kolem krku několik měšců naplněných krví, pak ji »zabil« a očarovanou holí opět »oživil«. Hůl tu draze prodal. Srv., Сборн. матер. Кавказ. XVIII, odd. 3, str. 30. Етнограф. Збірник III, 214 sl., č. 33. Добровольскій I, 688. Müllenhof SM. Schleswig Holstein 548. Bladé, Cont. pop. de la Gascogne III, 104 a j. »Z vody vyvedl« dobytek. Srv. Köhler, Kleinere Schriften I, 91, 135, č. 12, 230 sl., č. 39.

Č. 69 Str. 262. Konec téže látky: stádo ovec z vody.

Č. 70. Str. 263. O hloupé ženě: ke každé hlavičce kapusty položen kousek vepřového. Srv. Zingerle KHM. I, 75 sl. Трейландъ č. 148. Andrejanoff, Lettische M. 27. — Žena odnesla dveře, manželé přišli do lesa, chtěli přenocovati na stromě, žena nechala spadnouti dveře na loupežníky pod stromem hodující; pod. Mélusine I, 89 Pineau, Contes pop. du Poitou 261. Köhler, Kleinere Schriften I, 71, 99, 341. — Žena uřízla vrátivšímu se loupežníkovi jazyk. Srv. Köhler op. c. I, 72. Трейландъ 69.

Č. 71. Str. 266. Hloupá žena vydala člověku jménem »Zima« peníze mužem pro zimu nastřádané. Srv. Národop. Sb. čsl. III, 111, č. 2. Jacobs More, English Fairy Tales 9 sl. Köhler op. c. I, 66, 341. Zs. deutsch. morgenländ. Ges. 48, str. 404. Val. Schumanns Nachtbüchlein ed. Bolte 411. Сумцовъ Разыск. въ области анекд. литер. 147 sl.

Č. 72. Str. 267. Princ má býti sežrán od černého psa, až dosáhne jistého věku. Pomocí tří sester stařen, jich očarovaných psů a kouzelného proutku jemu unikne. Podobně jako v látce o nevěrné sestře neb matce vložena rekovi do ucha kost ze zabitého a upáleného černého psa (= draka jiných versí). Rek pohřben, psi ale ho vyhrabali, vytáhli kost z jeho ucha a oživili ho takto. Jsou to psi zakletí: pán jim utne hlavy, a z nich jsou krásné dvě dívky.

Kap. IX. Povídky skotských kotláříků.

Č. 73. Str. 272 sl. Král osleplý a ochromený posílá syny své pro vodu ze zeleného ostrova; nejlepší jí dobude pomocí medvěda. Srv. Národop. Sb čslov. IV—V, 133, č. 12. Jones & Kropf, Magyar Folk Tales 288 sl. Zs Öst. VK. III, 220. Klimo, Contes et lég. de Hongrie 251.

Č. 74. Str. 278 sl. Starý voják přenocuje v zámku, ve kterém straší nebožtík pán, protože byl krutý k chudině. Odešed ze zámku potká voják neštěstí, obelstí je a chytne je do měšce; dá je pak zmlátiti mlatci, překovati kováři atd., až neštěstí uteče, jak jinde obyč. čert. — Pohádku tuto zaznamenal již J. F. Campbell r. 1860 a výtah z ní R. Köhler, nyní v Kleinere Schriften I, 257 sl.

Č. 75. Str. 283 sl. Dívku dostane rek, když přinese nejkrásnějšího ptáka celého světa. Srv. R. trad. pop. IX, 283 sl. Wolf DHM. 316. Bartsch SM. Meklenburg I, 497, Mijat Stojanović, Pučke pripov. 156 sl. Reku pomáhá liška m. vlka, neb zajíce, jako v č. 49. — Rek musí přinésti ještě bílý meč světla a sluneční bohyni; v lišku byl zaklet bratr bohyně sluneční. Podobná zvláště jest pohádka keltská sdělená Campbellem (Popular Tales of the West Highlands II. č. 46) a u výtahu od R. Köhlera, nyní Kleinere Schrift. I, 264. *J. Polívka.*

В. И. Петръ: О мелодическомъ складѣ арійской пѣсни. Историко сравнительный опытъ. (Отд. отт. изъ „Русск. Музык. Газ.“ за 1897—98, гг.), С.-Петербургъ „Столичная Скоропечатная“ Гороховая, 12, 1899 г. II + 50 + 120 str. lex. 8^0.

Petr podává pokus charakteristiky melodického základu indoevropské písně. Za pokus ten ovšem musíme býti vděčni, třeba se nám zdál nyní poněkud předčasným. Předčasným se nám zdá proto, že před otázkou, jaké jsou melodické základy písně indoevropské, rozřešena musí býti celá řada podrobnějších otázek jiných aspoň do té míry, abychom aspoň v mlhavých obrysech viděli základní melodické rysy písně slovanské, písně germanské atd. A k tomu bude zase ještě třeba znáti základní melodické rysy písně jiných kmenů národových tak, abychom obojí dovedli srovnávati a srovnáváním poznati, co právě po stránce melodické jest specificky indoevropské, a co snad jest přirozeným, ututným znakem lidské písně vůbec.

Podrobným takovým studiem vyrojí se nekonečná řada otázek jiných. Pracovalo se tímto směrem posud tak málo, že nelze posud mluviti ani o jakési methodě, která studium podobné by vedla K tomu látka, z níž příští stavba by se měla budovati. je tak kusá a křehká! Jak poměrně málo známe z vývoje písně jednotlivých národů indoevropských i neindoevropských v minulosti! Jak nesnadno bude tu hledati, pokud melodický sklad písně jednotlivých národů vyvíjel se přímo a samostatným vývojem, a pokud samostatný vývoj tento křižován byl vlivem cizím, vlivem, který právě v říši tonů dovede tak mocně vystupovati! K tomu přistupuje nesnadnost, klassifikovati prvky melodické. Lehko je, poznati mimo rhythmické rozčlenění melodie její tonalitní materiál, toninu, ze které je zbudována: ale vlastní práce jest hledati, jakým způsobem melodie v rhythmickém rámci z dané toniny je zbudována, které intervaly, jaké střídání intervalů v určitých místech melodie asi jsou charakteristické.

Spis Petrův každou stránkou svědčí, že spisovatel problémem svým obíral se podrobně a s láskou. Pozornost jeho obrací se v první řadě, ba skoro výhradně ke stupnicovému podkladu písně. Pramenem byly mu jednak zprávy o hudbě některých národů (o hudbě řecké, persko-arabské, indické), jednak písně, zvláště starší, rozličných národů. Sp. neomezuje se na písně určitého národa, ba ani na písně jediného jazykového kmene, kmene indoevropského. V dokladech — lépe řečeno v příkladech — jeho theorií jest ovšem nejvíce čísel z písní indoevropských, ale vedle nich má na př. i příklady čínské, japonské a j.

Výsledky studií Petrových jsou zajímavé a znějí přirozeně. Pokud jsou pravdivy, nedovoluje si ref. souditi. Jednak sám otázkami podobnými se nezabýval, jednak se mu zdá přesné jich řešení dnes ještě nemožným. Zejmena se mu zdá nemožným mluviti dnes o určitých melodických znacích písně indoevropské jakožto indoevropské. Ref. spokojuje se tudíž stručným nastíněním Petrových názorů.

U vývoji idevr. hudby rozeznává tři doby. Nejstarší doba měla podkladem melodie teprv dichordy v mezích kvarty, trichordy v mezích kvinty: tedy »harmonické stupnice« *c f g c'*, *d g a d'*, *e a h e'*, *g c' d' g'* *a d' e' a'*. Stupnice tyto původně vlastně neměly pravého významu melodického, jsouce vlastně hranicemi přirozeného povyšování a snižování hlasu při deklamaci. Dokladem typu toho (mimo písně, založené na stupnicích podobných) jest Petrovi na př. Orfeova lyra s laděním tetrachordovým *e a h e'*, která sloužila ku podpoře přirozené deklamace metrického textu, do jisté míry kozácká bandura, jejíž 6 větších strun má ladění ve dvou tetrachordech *G c d a d'* (mimo menší strany *g' a' h'* ♯ *c'' d'' e''*) Doba druhá má již trichordy v mezích kvarty (*c d f*; *g a c'*), resp. tetrachordy v mezích kvinty (na př. *c d f g*; *f g a c'*), tedy heksachordové stupnice na př. *c d f g a c'*; *a h c e f a'*; *f a h c e f*; atd.). Třetí doba má heksachordy doby předešlé doplněny v plné oktachordové stupnice, na př. *c d e f g a h c'*; *d e f g a h c' d'*; *e f g a h c' d' e'* atd.

V dřívější době převládaly intervaly malé a nejpřirozenější. Dokud stupnice nepřevyšovala objemu kvarty a kvinty, a i když složením vznikly stupnice větší, heksachordové atd., kvarta a kvinta byly největšími intervaly (vedle sekundy a tercie). Teprv pozdější vývoj nenáhle umožňuje i sekstu a oktavu, nebo dokonce triton, septimu. Modulace ve vlastním smysle slova nebylo.

Melodie původní byla hlavně, ne-li výhradně, diatonická. Intervaly ovšem byly přirozené, beze změn a temperování, jakým podléhají v pozdějším, umělém vývoji hudby. Hudba původně byla prostě jednohlasá, bez harmonisace; mezi slovem a melodií pak byl nejdokonalejší souhlas v příčině prosodické i rhythmické, i mezi přízvukem slova a stoupáním i klesáním melodie. Objem melodie byl původně skrovný, 4, 6, 8, 10 nebo 12 taktů, ne více. Melodie se opakovala mnohokráte, a její konec (který dokonce nemusel se díti základním tonem anebo býti skutečným závěrem v dnešním slova smyslu) byl tak v přirozené souvislosti se začátkem. *Jos. Zubatý.*

Vzpomínka.

František Řehoř.

Dne 6. října 1899 zemřel v Praze tichý a pilný pracovník na poli národopisu rusínského, František Řehoř. Narozen ve Stěžerách dne 16. prosince 1857, vystudoval vyšší realku v Hradci Králové a po maturitě r. 1877 odebral se do východní Haliče, kdež otec jeho najal statek. To rozhodlo o jeho životní činnosti: původnost a rázovitost života a bytu haličských Rusínů obrátila k sobě pozornost mladého Čecha a přivedla jej na cestu studií národopisných, jimž věnoval od té doby celý svůj život do posledního dechu. Záhy počal zasílati články ze života haličských Rusínů do Světozora, Ruchu a jiných našich zábavných časopisů; zprvu byla to více drobná pozorování anebo povšechnější črty cestopisné, avšak již počátkem let osmdesátých bylo patrno, že se Řehoř ve zvoleném oboru řádně již rozhlédl, počal systematicky sbírati material a rovněž soustavně jej zpracovávati. Pohříchu nedostal se k vydání nějakého většího díla národopisného o Huculech, Bojcích, Lemcích atd.. k němuž se vědomě připravoval — ale z jeho rozptýlených přečetných článků dalo by se takové dílo aspoň přibližně sestaviti. Vyplnilo by několik silných svazků; trpělo by sic neúměrností, poněvadž nejsou všecka odvětví národopisu rusínského v článcích Řehořových stejně podrobně propracována, ba některých mohl se sotva dotknouti — ale přece byl by to skutek velmi záslužný, kdyby někdo vydal články Řehořovy v takovém souborném, náležitě srovnaném díle. Nebyly by v něm věci rovné ceny, poněvadž Řehoř teprve postupem času dospíval k vědečtější methodě, kdežto se s počátku spokojoval zpracováním spíše belletristickým — ale o žádné jeho črtě nelze říci, že by byla bez ceny. Čím dále, tím více nabývají jeho práce ceny pramenové, podávajíce hojně vzácného materialu národopisného, nabytého vlastní zkušeností za dlouholetého pobytu mezi Rusíny a na četných studijních cestách a výletech.

V řadě článků jeho nalezneme především povšechné črty zeměpisné, cestovní a národopisné, jako: Horstvo, vodstvo a podnebí rusínské Haliče (Slovanský Sborník 1883), Hajdamáci v Karpatech (Zlatá Praha II), Pokutí (Slov. Sbor. 1887) a j. Nejpodrobněji propracoval v četných článcích kalendář výročních obyčejů a pověr; sem náleží Kalendářík z národního života Lemkův (Č. Č. M.), Kalendářík z nár. života Bojkův (Zl. Pr. XII.), Velikonoce na haličské Rusi (Květy 1887) atd. Po nich jdou studie o významných dobách lidského života u Rusínů a z těch zejména o svatbě; obyčeje svatební vylíčil v celé řadě článků, tak že vedle kalendáře obyčejů a pověr jest svatba propracována nejpodrobněji. Po ní jde lidová léčba, kterou podrobně vylíčil hlavně ve článku Lidová léčba u haličských Malorusů (Č. Č. M. 1891). Méně jsou zpracovány bájeslovné představy lidu rusínského a jeho pohlížení na přírodu, ač i z těch odvětví uveřejnil řadu článků. Za to v článcích Řehořových nalezneme hojně příspěvků k poznání sociálních poměrů haličské Rusi v přítomnosti i minulosti, k poznání duševní i mravní povahy lidu, jeho zaměstnání atd. (Podrobný přehled Řehořových článků, pokud jej bylo možno v první chvíli po smrti tohoto nadšeného pracovníka sestaviti, nalezne čtenář ve II. roč. Slovanského Přehledu na str. 101—103.)

Tato rozsáhlá činnost literární netvoří však ještě celý význam Řehořův: parallelně s ní šla jeho činnost sběratelská, která byla jeho jedinou vášní. Jí věnoval mnoho zdraví i peněz, pro ni utrhoval si od úst a žil způsobem, že skromnějšího nelze si představiti. Zejména Náprstkovo Museum chová bohaté jeho sbírky národopisné z rusínské Haliče, v poslední době před smrtí pak opatřil i našemu Národopisnému Museu Českoslovanskému podobnou krásnou kollekci, zejména předmětů huculských.

Co učinil jinak pro vzájemnost českorusínskou, vymyká se již z rámce vzpomínky v Sborníku národopisném — ale i na tomto místě sluší zaznamenati, že Museu království Českého ještě za života daroval celou velikou svoji knihovnu maloruskou, kdežto naopak české knihy zase hojnou měrou posílal knihovně »Prośvity« a jiných spolků rusínských, čímž položil nejkrásnější základ k dalšímu pěstování vzájemnosti českorusínské.

To vše vykonal při svém chatrném zdraví a při skutečném nedostatku, v němž v posledních letech žil. Byl sice od r. 1893 úředníkem městské veřejné knihovny pražské, ale tak bídně placeným, že zůstalo jeho tajemstvím, jak mohl z toho skrovničkého příjmu tolik let žíti — a při tom ještě podnikati studijní a sběratelské cesty!

Byl to muž ryzího idealismu, snah nejušlechtilejších, pracovník pilný a obětavý, jenž si plnou měrou zasloužil, aby na něj bylo vzpomínáno s úctou a vděčností. *A. Černý.*

Rejstřík věcný.

Alexius 209
Altvater, hora 33
balkanských národů poesie 205
Benfeyova theorie 205
Beskyd 33, 37
Březina, Březinka a p. 35
Bruncvík 221
bulharské písně o Lenoře 206
Cikáni: kdy se přistěhovali do Evropy 215
jich vliv na stěhování pohádek 216
cinkátka 43
českoněmecký folklore 208
deseterac 2o6
divadelní hry — českoněmecké 2o8 — maloruské 2o4
divutvorné dary vyměňují se jeden za druhý 98 sl.
dolja, sreća 120
ethnologická theorie 94
epos, ruské bohatýrské 204
Eustachius 209
Flámští kolonisté 34
Genovefa 209
Gigula 37
Gruň 33, 37
hra pašijní 209
hrnčířství maloruské 194
hrušky, po kterých vyrostou rohy na člověku 95 sl.
chatary nepředělené 74, 86
inokoština 51
jablka měnící člověka v osla a pod. 95 sl.
Jan Nepomucký 209
jehlice (do vlasů a j.) 45 sl., 49
Jesenek 33
Jeseníky 33
Jizera 34
jména kulturní, přenosná, jich závažnost pro historickou ethnografii 33
jména místní mění se anebo tratí se s novým obyvatelstvem 33
jméno skřítkovo uhodnouti 207
Josef Egyptský 209
kadluby na lití 44
Kašubové 192
Keltové a keltická theorie 34
kličky k upevnění přástvy ke kuželu 45
kořenářky 185 sl.
kovolitectví domácí — na Slovensku 41 — na Valašsku 44 — u Chodů, u Domažlic 44
kožešnictví v Haliči 194
Král Lear 204
králem zvolen rek na jisté znamení nadpřirozené 140
kraslice maloruské 195
krevní msta 196
kuchyně ve vých. Haliči 194
Kyčera 33, 37

láska bratrská v písních 205
Lenora 205 sl.
lidová literatura hodí-li se ke charakteristice národa 205
lidové čtení 144

Magura 33
Makyta 37
Maloruská ethnografie a ethnologie 194, 228 sl.
maloruská literatura lidová 204
medicina lidová 185 sl. 228
melodické základy písně indoevropské 226 sl.
Midasovy uši 94
migrační theorie 94
mir (zřízení mirové) 54, 86, 87
museum národopisné ve Štokholmě 1 sl. (vesnice národopisná 10 sl., budova musejní 16 sl., historie musea 19 sl., vědecká jeho činnost 20 sl., správa jeho 22 sl., sbírky na novou budovu 22 sl.)

museum národopisné československé 24 sl.
mzda hozena do potoka 122
náhrdelník 49
náramek na Oravě 41 sl.
naušnice 48
nedíl rodinný 50 sl.
nedílnost šlechtická 50, 73, 87 sl.
nevěrná žena 99 sl.
obec (pozemkové poměry v obci) 54, 85 sl., 92
otazníky ethnografické 195
palice obecní 9
pec ku tavení kovů 41
píseň arijská, melodické její základy 226 sl.
píseň o mrtvém bratru 205
pobratimství 197, 198
pohádky cikánské 215 sl., — flámské 211, — litevské 212 sl., – maďarské (uherské) 211, polské 210
pohádka o zlatém ptáčku a dvou chudých chlapcích 94 sl.
pohádka o přadleně 206 sl.
pohádky, srovnávací studium o nich 203 sl., 207
pohádky, theorie o jich vzniku a stěhování 94, 216 sl.
popěvky švédské 196
pověry s jménem spojené 207
praehistorické nálezy v Kijevě 194
přasky mosazné 41 sl.
práva horenská 176
právo polské 199
právo ruské 201
příbuzenství fikční 197, 198
přísloví a jich studium 204
pták snášející drahocenná vejce 95 sl. 139 sl
rabuše 9
řezby norské 8
rostliny léčební 185, 186
rukopis Zelenohorský 52, 53
Rumuni na Moravě i na Těšínsku 28
ruská historiografie 202
ruské dějiny právní 202
ruského státu vznik 202
rybářství maloruské 194
Schönhengstler 31
Slováci 191
Slované objevují se poprvé v Evropě 202
Slovanů byt dřevní 203
Slovanů ráz ethnický 194
Soudnictví v středověké Polsce 199
spinky 42, 43, 49
spony 41 sl., 43
Srbské písně o Lenoře 205 sl.
Strážnice 166 sl.
svatba maloruská 194
svatební písně maloruské 195
Škarniclovy tisky 147 sl.
šperky lidové 38 sl.
šperky u Huculů 39
šperky u Slováků na Trenčínsku a Oravě 41
štěstí, sreća 120
Švédský život lidový 195
Tom Tit Tot 206
třaslice 48
turecké anekdoty 204
Valach a Valaši 28 sl.
Valašské Klobouky 29
Valašské Meziříčí 28, 32
Veles 36 sl.
vidlice 49
vinohradství na Strážnicku 166 sl.
Vlachova Lhota 35
Vlachovice 35
Vlachovo Březí 35
Vlaské 35
vrčky 49
vysouvky 43
Wasserpolák 31
zádruha 50 sl.
zapínátka 44 sl.
Zdoroslavíček Kadlinského 144

Seznam jmen.

Ammann, J. G. 208
Balzer, O. 51, 53, 62, 64, 65, 66, 67, 81, 89
Basset, René 142
Baudouin de Courtenay 192
Bédier J. 94
Bláha Josef 143
Bogišić 51, 68, 69
Bolte, J. 203, 207
Brandl, V. 198
Bystroń, Jan 210
Ciszewski St. 94, 196
Clodd, Edward 206
Cochem, Martinus v. 209
Čečetka, F. J. 185 sl.
Černý, Ad. 191 sl., 192 sl., 229
Čubinskij, P. 204
Dalj 78, 79, 80
Dąbkowski 198
Domluvil P. 43
Dragomanov, M 204
Dučić 67, 68, 69
Groome, Francis Hindes 215 sl
Haškovec, P. M. 211
Hauffen, Ad. 208
Havelková, Vlasta 38 sl.
Hazelius, Artur J. 19
Hnatjuk V. 194
Hube 198, 199 sl.
Chvojka, Č. 194
Jireček Herm. 72
Jurkschat, C. 212
Kadlec K. 50 sl., 199, 201, 203
Kalina, A. 192
Karłowicz, Jan 192
Klaić 71
Klimo, M. 211
Klvaňa, Josef 166 sl
Köhler, R. 203
Kopecký 209
Korduba, M. 195
Kraus, Arnošt 143, 196, 210
Krauss, Fr. S. 69
Kuzmičevskij, P. 204
Lang, Andrew 94
Lappo-Danilevskij 87
Leontovič F. 87
Lučickij 77—87
Lundell, A. 195
Máchal, Jan 144
Malinowski, Lucyan 210
Muhić, P. 198
Novaković, Stojan 53 sl.
Pawiński 198
Peck, E. 44
Peisker, Jan 50 sl.
Petr, V. J. 226 sl.
Piekosiński 91 sl., 199 sl.
Píč, J. 32, 34
Polívka, J. 94 sl., 192, 195, 204, 205, 206, 207, 210, 212, 215, 226
Prasek, V. 28 sl., 176
Prokopios 65
Pypin, A. N. 146, 204
Rački 71, 72
Ramult, Stefan 192 sl.
Rovinskij 119, 146
Řehoř, Fr. 228 sl.
Samokvasov 201
Sergějevič 83 sl., 201
Schmid, Chr. v. 209, 210
Soběstianskij, M. 198
Sozonovič 206
Speranský, M. 144 sl.
Spevec 198
Sumcov, N. Th. 204
Šišmánov, Iv. D. 205
Štapfer, Karel 41
Šubert, Fr. Ad. 1 sl.
Švejnar, O. 44
Teirlinck 211
Ulanowski 198
Václavek, M. 28, 37
Vladimirskij-Budanov 87 sl., 201
Vlček, Jaroslav 143
Volkov, Th. 194
Wanklova, Madl. 49
Wierzbicki, Lud 40
Zagoskin, N. P. 201 sl.
Zachariae v. Lingenthal 61
Zawiliński, R. 191 sl.
Zubatý Josef 192, 227

OBSAH.

Rozpravy a materialy:

Strana
Fr. Ad. Šubert: Nordské museum a Skansen ve Štokholmě . . . . . . 1—28
V. Prasek: Jméno »Valach« . . . . 28—37
Vlasta Havelková: Některé šperky naše lidové . . . . 38—49
Karel Kadlec: K »Slovu o zádruze« (Kritická úvaha o nové theorii Dra Jana Peiskera) . . . . 50—93
J. Polívka: O zlatém ptáčku a dvou chudých chlapcích . . . . 94—143
Arnošt Kraus: K popsání Josefa Bláhy, přirozeného veršovce . . . . . 143—144
M. Speranský: Přehled knížek lidového čtení . . . . 144—166
Jos. Klvaňa: Vinohradství na Strážnicku, hlavně při Strážnici městě ve stol. XVII. . . . . 166—184
Fr. J. Čečetka: Kořenářky . . . . 185—191

Posudky a referáty:

Roman Zawiliński: Słowacy, ich życie i literatura (Ad. Černý) . . . . 191—192
Stefan Ramułt: Statystyka ludności Kaszubskiej (Ad. Černý) 192
Материяли до українсько-руської етнольоґії за редакциєю Хв. Вовка I. (P—a) . 194
Novější příspěvky k poznání švédských dialektů a švédského života lidového (A. Kraus) 195
St. Ciszewski: Wróžda i pojednanie (K. Kadlec) . . . . 196—199
Fr. Piekosiński: Sądownictwo v Polsce wieków średnich (K. Kadlec) . . . 199-201
Н. П. Загоскинъ: Исторія права русскаго народа (J. Kadlec) . . . . . . 201—203
R. Köhler: Kleinere Schriften zur Märchenforschung (P—a) 203
Мих. Драгоманова Розвідки про українську народну словесність (P—a) . . . 204
И. Д. Шишмановъ: Пѣсента за мъртвия братъ въ поезията на балканскитѣ народи (P—a) 205
Ed. Clodd: Tom Tit Tot. An Essay on Savage Philosophy in Folk Tale (P—a) 206
J. G. Ammann: Volksschauspiele aus dem Böhmerwalde (A. Kraus) . . . 208
Luc. Malinowski. Powieści ludu polskiego na Śląsku (P. M. Haškovec) . . 210
M. Klimo: Contes et Légendes de Hongrie J. Polívka) 211
C. Jurkschat: Litauische Märchen nnd Erzählungen (J. Polívka) 212
Francis Hindes Groome: Gypsy Folk Tales (J. Polívka) 215
В. И. Петръ: О мелодическомъ складѣ арійской пѣсни (J. Zubatý) 226

Vzpomínka: František Řehoř (Ad. Černý) 228

Rejstřík věcný 230
Seznam jmen 232

Poznámka redakční.

Pro nedostatek místa odložen přehled bibliografic národopisné literatury na r. 1898 a 1899 do sv. VII.

Místo dvou svazků vydán nyní dvojsvazek VI.

SVAZEK VII.

3/

NÁRODOPISNÝ SBORNÍK

ČESKOSLOVANSKÝ.

VYDÁVÁ

NÁRODOPISNÁ SPOLEČNOST ČESKOSLOVANSKÁ

A

NÁRODOPISNÉ MUSEUM ČESKOSLOVANSKÉ.

REDAKTOR

JIŘÍ POLÍVKA.

REDAKČNÍ KOMITET:

ADOLF ČERNÝ, A. KRAUS, J. MÁCHAL, J. MATIEGKA, L. NIEDERLE,
FR. PASTRNEK, J. ZUBATÝ.

REDAKCE
ČESKOSLOV. LETOPISŮ MUSEJNÍCH
V ČÁSLAVI.

587

V PRAZE 1901.

NÁKLADEM VLASTNÍM. - TISKEM ALOISA WIESNERA V PRAZE, KNIHTISKAŘE ČESKÉ AKADEMIE
CÍSAŘE FRANTIŠKA JOSEFA PRO VĚDY, SLOVESNOST A UMĚNÍ.

Na vydání tohoto svazku přispěla Česká Akademie císaře Františka Josefa I. pro vědy, slovesnost a umění podporou 400 K.

OBSAH.

ČLÁNKY:

Strana

St. Ciszewski: Z dějin mnemotechniky a prvotných pověr . . . . 1 — 13
Jos. Klvaňa: Hanácký kroj vůbec a Tovačovský zvlášť . . . . 14 — 34
Jan Jakubec: Lidovost v Havlíčkově řeči básnické . . . . 34 — 43
Jan Máchal: Několik poznámek k »Přehledu knížek lidového čtení« . . 43 — 44
V. Tille: Povídky sebrané na Valašsku r. 1888 . . . . 45—133
F. J. Čečetka: Pověrečné léčení . . . . 134 - 174
Zápisky Jos. Jakla, svobodníka z Bud na Dolnokralovicku z r. 1753. Sdělil Jan Valchář . . . . 175—179

POSUDKY A ZPRÁVY:

Wundtovo pojímání socialní psychologie. Referuje Fr. Čáda . . . . . 180—185
Ant. Hubka: Naše menšiny a smíšené kraje na českém jihu (A. Černý) . 185—186
Jan Vyhlídal: Čechové v pruském Slezsku (A. Č.) 186
E. S. Hartland: Folklore. What is It und What is the Good of It (Pa) . 186—187
E. S. Hartland: Mythology and Folkthales, their Relation and Interpretation (J. Polívka) . . . . 187—189
Розвідки Михайла Драгоманова про українську народню словесність і письменство II. (P - a) . . . . 189—190
Kleinere Schriften von Reinhold Köhler II. (P—a) 191
Národní písně moravské nově nasbírané. Sebral Frant. Bartoš I. Ref. V. J. Dušek . . . . 191—205
Augusta Šebestová: Lidské dokumenty a jiné národop. poznámky (A. Č.) 205
Formelhafte Schlüsse im Volksmärchen von Robert Petsch (J. Polívka) 205—209
Dr. Stefan Hock: Die Vampyrsagen und ihre Verwertung in der deutschen Literatur (P—a) . . . . 209—211
Володимир Гнатюк: Етнографічні материяли з угорської Руси III. (J. Polívka) 211—217
Oskar Kallas: Achtzig Märchen der Ljutziner Esten (J. Polívka) . . . . 217 - 225
Leo Reinisch: Die Somali-Sprache (V. Tille) . . . . 225 - 237
Maksym. Kawczyński: Apulejusza »Metamorfozy« czyli powieść o złotym ośle (r.) 227
Martin Montanus Schwankbücher. Herausgegeben von Joh. Bolte (P—a) 227—228
J. J. Amman: Volksschauspiele aus dem Böhmerwalde III. (A. Kraus) . 228—229
S. Trojanović: 1. Die alterthümliche Speisen- und Getränkebereitung bei den Serben. 2 Die Trepanation bei den Serben. 3. Лапот и проклетије у Срба (L. Niederle) . . . . 229—231
Rejstřík věcný 231
» jmenný 235

Z dějin mnemotechniky a prvotných pověr.

Účetním a počtářům z povolání usnadnilo rozšíření počítadel a počítacích strojů velice nudnou a unavující práci sčítání. Ale člověk prostý, zejmena venkovan, který obyčejně jen s nevelikými čísly má co činiti, zápasí často s nemalými obtížemi, má-li spočítati větší počet něčeho a býti při tom ještě jist, že obdržený součet jest správný. Proto i on uchyluje se k různým způsobům mnemotechnickým, jimiž si pomáhá při řešení těžších úloh. K takovým mnemotechnickým methodám náleží znamenání vrubů na holi a vázání uzlíčků na provaze, způsoby to, známé na celém světě, o nichž tu podrobněji mluviti nebudeme, odkazujíce na práci R. Andree.[1]) Za to všimneme si blíže jiného ještě způsobu mnemotechnického, který jest s připomenutými myšlenkově spojen a jen formálně od nich se liší.

Sedlák polský s těžkým srdcem sahá do truhly, aby odtamtud z uzlíka vytáhl groš, v potu tváře vydělaný. Ale na správu děravé střechy nelze peněz litovati. Jede tedy na trh, a po dlouhém smlouvání koupí fůru šindelů, jež mu pak šindelář odváží domů. Nyní jde o to, aby se šindele spočítaly a zaplatily. Hospodář i šindelář dají se za pomoci několika dětí do počítání. Podávají si šindele z ruky do ruky, rovnají je do symetrických hranic a když jich kupec naloží kopu, kladou na stranu vždy jeden šindel. Když jest vůz již vyprázdněn, spočítají na stranu odložené šindele, jichž počet označuje kolik jest kop, a šindelář dostane za každou kopu cenu smluvenou na trhu. A když potom smlouvá se hospodář s tesařem o pokrytí střechy, odpočítává mu týmž způsobem šindeláky. V dvorských stodolách počítají se někdy týmž způsobem snopy skládané z vozu do přístodůlku: po každé kopě klade se na stranu povříslo nebo kamének.

Této mnemotechnické methody užívá se ostatně v mnohých jiných případech. Tak když se krájejí s jara brambory k sázení: ženy vsypují jich čtvrtce do pytle, kladou na stranu malý brambůrek, aby mohly každé chvíle věděti, mnoho-li bramborů již pokrájely. Nepomáhají takto své slabé paměti ostatně jen lidé v Polsce. Kairští[2]) prodavači vody a arabští kavárníci dávají svým zákazníkům a hostům korálky nebo hrách, jichž pak tolik od nich zpět berou, kolik věder vody nebo kolik koflíčků kávy jim dodali. Teprvé když kupujícímu dojdou korálky nebo zrnka, platí prodavači. V říši Lundův[3]) každý rozkaz panujícího krále Muata-Jambo vyplňuje se ihned a velice svědomitě. Pobočníkem královým jest malý hoch, jehož úkolem jest roznášeti rozkazy. Jakmile rozkazy královy vyplnil, podává mu na znamení toho list, a král jej láme na polovinu. Totéž činí i každý jiný jeho poddaný: vykonav rozkaz, podává králi list, stéblo nebo proutek, a vladař je rozlamuje. Ceremonie ta nazývá se kukala, a mají-li býti při ní zachovány veškeré předpisy, musí král, rozlomiv doručený mu předmět, dotknouti se ho oběma rukama neb aspoň jednou dlaní a zatleskati. Tleskání někdy si ušetří. Máme za to, že myšlenka celé té ceremonie není nic jiného, než-li symbolické zamaskování, že nějaká záležitost jest odbyta a že se přes ni přechází k dennímu pořádku. Jest to tatáž methoda odkládání na stranu znamének pro paměť, jenže povýšená přímo k hodnosti obřadu.

---

[1]) R Andree Ethnografische Parallelen und Vergleiche, Lipsko 1878 I. 184—197.

Vraťme se nyní na chvílku do minulosti, abychom viděli několik podobných způsobů počítání, užívaných v staré době. Starověcí králové perští[4]) vysílajíce vojsko své na válečnou výpravu, konali přehlídku svého vojska, sedíce na trůně a kolem mocnáře přecházeli zástupové vojínů, z nichž každý musel do košů, pod trůnem stojících, vložiti jeden ze svých šípů. Koše ty pak zapečeťovaly se pečetí královskou, a teprve když vojsko se vrátilo zase z výpravy, musel každý vojín vzíti si z nich svůj šíp: šípy, jež nikdo si nevzal, označovaly počet padlých.[5])

Staří Irové[6]) stanovili počet padlých bojovníků úplně analogicky. Dle rukopisu, nazvaného Lebor na h Uidre, měli Irové zvyk, že každý účastník vojenské výpravy opouštěje dům, házel na určené místo po jednom kameni. Kamení to tvořilo hromadu zvanou carn. Když se výprava vrátila, bral každý bojovník s hromady té zase svůj kámen: zbytek kamenů, jež zůstaly, znamenal počet v boji padlých. »Beduini z okolí Sinaje«, jak vypravuje znalec jich zvyků, J. L. Burckhardt,[7]) »zachovávají zajímavý způsob připravujíce velkou výpravu válečnou. Scházejí se na nejbližším shromáždišti a s agydem (t. j. vůdcem zvoleným na dobu války) v čele, snášejí na hromadu kamení, dávajíce hromadě té tvar velblouda. Potom shromáždí se kolem té hromady, odříkávají fatehu, t. j. počáteční odstavce z koranu, načež na rozkaz agydův sedají rychle na velbloudy a ujíždějí cvalem od kopce neohlédajíce se, dokud nejsou dosti daleko. Nemohl jsem se dověděti ničeho o významu toho obřadu, který Beduini považují za jakýs obřad mysticko-čarodějský.«

---

[2]) Gaetano Casati: Zehn Jahre in Aequatoria und die Rückkehr mit Emin Pascha, Bamberg 1891 I. 18,

[3]) P. Pogge, Im Reiche des Muata-Jamwo. Berlin 1880, 159.

[4]) Fr. Spiegel, Eranische Alterthumskunde. Lipsko 1873 III. 640.

[5]) Králové perští, zdá se, neužívali vždy jen tohoto způsobu sčítání svého vojska. O Xerxovi víme aspoň z Herodota (Lib. VII. cap. 60), že jedenkrát měřil své vojsko, abych tak řekl, na korce. Otec historikův vypravuje o tom takto: Postavili deset tisíc lidí na jedno místo a stlačili je pokud jen bylo možno. Místo, jež to množství lidí zaujalo, označili čarou a obklopili pak zdí po pás vysokou. Do té ohrady pak pouštěli vojsko a tak ho po desíti tisících sčítali.

[6]) E. Windisch, Irische Texte. Lipsko 1880, 413 s. v. carn.

[7]) Bemerkungen über die Beduinen und Wahäby. Weimar, 1831, 246.

Srovnáme-li výše uvedené tři popisy, naskytnou se některé úvahy. Zdá se, že zvyk beduinský jest věrnou kopií zvyku perského a celtického, s tím toliko rozdílem, že Beduini zůstavší na živu po výpravě, nevracejí se, jak by bylo se možno nadíti, k svému velbloudu kamennému a jednotliví bojovníci neberou z něho své kameny, aby se tím způsobem dověděli, kolik soudruhů zahynulo. Zato ve zvyku beduinském zachoval se nám jiný důležitý rys, kterého není ani v perské ani celtické methodě počítání padlých. Oba tyto způsoby mají povahu výlučně praktickou, jsouc prostě methodou počítací, zatím co obřadu ukládání kamenného velblouda, jak ujišťuje Burckhardt, připisují Beduini význam mysticko-čarodějský. Jaký, to se Burckhardtovi, jak jme již slyšeli, nepodařilo vypátrati. Pokusme se tedy, nepodaří-li se nám to rozluštiti.

Pozorujeme-li tři uvedené obřady, vidíme, že jednotlivý šíp, nebo kámen označuje jednotlivce vydávajícího se do války. Kolik je šípů v koši, kolik kamenů v hromadě, tolik bojovníků jde do boje. Všichni jsou oživeni bojovností, všichni jsou bez bázně, ale přes to v nejtajnějším zákoutku srdce každého z nich tají se hluboká touha, aby se z výpravy vrátil živ, touha to, kterouž celou duší sdílí rodina bojovníkova. Hezká jest sice sláva padlého v boji, ale buď co buď — příjemnější jest těšiti se ze slávy za žití. Někdo sice nemůže změniti předurčení svého, a chce-li osud, musí zůstati na bojišti. Lze však někdy, pomocí prostředků sympatických, v čas ve svůj prospěch nakloniti vůli zlověstného fata a zajistiti si šťastný návrat. Pohledněme, k jakým způsobům v tom případě uchylují se různá plemena a národové zůstavujíce zatím stranou bádání obřadu beduinského.

Jako odjezd na nebezpečnou výpravu válečnou, tak i daleká cesta a byť i jen nedaleká, ale podnikaná pro nějakou věc důležitou, vnucuje odcházejícímu pochybnosti, vrátí-li se šťastně pod domácí střechu. Neboť, kdo může předvídati, co ho na té cestě může potkati? Takové starosti o šťastný návrat nemůže se zbaviti ku př. Gruzin[8]) a proto, chystaje se do světa nepřestoupí práhu svého domu, nejde-li před ním t. zv. cin-damchduri. Cin-damchduri znamená do slova gruzinsky: napřed potkávající. Jest to tedy, jak řekl by Srb neb Chrvat, jakýsi druh polažajnika. Tím »napřed potkávajícím« bývá někdo z domácích lidí odjíždějícího, o němž jest přesvědčen, že má »šťastnou nohu«.

---

[8]) Jiří Džaparidze, Сборникъ матеріаловъ для описанія мѣстностей и племенъ Кавказа, Tiflis, 1896, XXI. odd. 2. str. 145.

Gruzin, než se dá na cestu, musí dříve něco sníst. Přitom cin-damchduri pije na zdraví cestujícího s plnou sklenicí vína v ruce, modle se k Bohu, aby dal mu za soudruha anděla strážce a byl mu nápomocen. Na to teprve ostatní domácí lidé přejí odcházejícímu štěstí a pijí na jeho zdraví. Potom ten, který se vypravuje na cestu, vstane a jde ke dveřím za cin-damchdurem, který zastaviv se na práhu mluví hlasitě: »Bože dej N. N. šťastnou cestu,« a odříkává potichu ještě říkadlo, z něhož však Džaparidze pochytiti mohl toliko ještě jednu prosbu za štěstí pro cestujícího, slova odpuzující od něho ďábla a jakési rčení o zapečetění. Po tom všem cestující překročí práh domu doprovázen příbuznými, při čemž cin damchduri jde stále před nim, a musí býti vždy první a nikoho před sebou míti nesmí.

Njamwezové[9]) (mn. č. Wanjamvezi), kteří velmi rádi cestují a ochotně se najímají za nosiče karavanám, jdoucím do Bagomoja, zachovávají před odchodem obřady, směřující ku zajištění šťastného návratu, neméně zajímavé než jsou gruzinské.

Njamvez chystající se na cestu, maže si obě tváře škrobovitou praženkou, kterou bere z hrnka, stojícího na domácím ohništi. Po celou dobu cesty nesmí jeho žena, jež zůstala doma, jísti masa a musí v kožené škatulce schovati pro svého muže škraloup, který povstal na dně hrnku, v němž připravila mu na cestu praženku. Lze asi míti za to, že mazání praženým těstem a chování škraloupu z něho jsou sympathické prostředky, jež mají, abych tak řekl, silou sympathickou předmětů uvařených na domácím ohništi táhnouti cestujícího k domovu, když jest od ohniště toho vzdálen.

Když nosiči ti dosáhnou šťastně cíle své cesty a prodavše sloní kost chystají se k návratu domů, opětně podnikají čarodějské prostředky, jež jim mají zajistiti šťastný návrat. Sypou každý den na všechny cesty vedoucí do jich tábora trochu mouky; asi proto, jak se právem domnívá Stuhlmann, aby zlí duchové, bloudící po cestách, tou moukou se napásli, a pamětlivi jsouce té oběti, cestujícímu neučinili křivdy. Když nosiči vrátí se konečně domů, mažou si opětně tváře praženkou a očekávající ženy jejich posypují si hlavy popelem.

Ze západní Afriky přejdeme nyní do východní, na Zlaté pobřeží v Horní Guinei.[10]) Také tu tatáž potřeba zajištění si šťastného návratu cestujících vytvořila obdobné čarodějské prostředky sympathické. V kraji zvaném Fetu nalézáme před všemi domy nedlouhé hole, do země zaražené, červenou hlinou natřené, mající nahoře háky dolů zahnuté. Před některými domy jest takových holí na sta ba i tisíce. Mezi těmi krátkými holemi trčí jedna dlouhá, rovněž červená, a na ní pověšeny nejrůznější věci, jako ku př. lýko, kuřecí kosti, ovčí i kozí lebky, pomazané krví, skořápky z vajec, staré opasky, jaké černoši nosí kolem beder. Hole ty chovají černoši u veliké úctě, přesvědčeni jsouce, že odvracejí zlé od svých majitelů a způsobují jim vše dobré. Odchází-li někdo z domu, obracejí hole ty ostrými konci háků směrem jeho cesty; naději-li se, že má brzo již zase se vrátiti, obracejí je znovu tak, aby hroty háků obráceny byly k domu. Myšlenka v těchto sympathických manipulacích jest tak srozumitelna, že není zapotřebí jí objasňovati.

---

[9]) F. Stuhlmann, Mit Emin Pascha im Herz von Afrika, Berlin 1894, 89.

[10]) W. J. Müller. Die afrikanische auf der Guinesischen Gold-Cust gelegene Landschaft Fetu. Norimberk 1675, 49—50.

Vrátíme se nyní opět na území evropské. Votják[11]) vydávaje se na cestu, než vyjde z domu, posadí se na lavici, podloživ pod sebe podušku. Potom se teprve loučí, modlí a odchází. Kdo nesplní toho obřadu, nebude míti šťastnou cestu.

V téže skoro formě jest pověra ta známá také u Rusů, bydlících v okresu irbitském. »Před odchodem na cestu«, píše M. Buličev[12]) sluší jíti »z místa« t. j. před odchodem cestujících z domu všichni, kdož mají odjeti, se všemi, kdo jsou v domě, mají na chvilku se posaditi, pak pomodliti se k obrazům, rozloučiti se s rodinou a teprvé odejíti. Ty, kdo by předpis ten nezachovali, potká na cestě neštěstí. Ruský lid[13]) v některých vesnicích gub. kazaňské žádá mimo to ještě, aby ten, kdo jde na cesty, zasunul pec zvláštním k tomu cíli určeným prknem.

V Albanii[14]) provázen jest odjezd cestujícího touto ceremonií profylaktickou. Před dům staví se nádoba s pramenitou vodou. Osoba, jež vodu tu přinesla, musí po celou cestu od pramene do domu mlčeti. Nádoba ta jest ozdobena listím a zlatými neb stříbrnými kroužky. Odjíždějící dotýká se nádoby nohou, béře kroužky a trochu listí do ruky a jde s tím vším kousek cesty vpředu před příbuznými, kteří jej doprovázejí. Pak se s nimi loučí a vrací jim kroužky.

Aby ten, kdo jest vzdálen od své rodiny, netesknil, má, dle lidu velkoruského v gub. kazaňské[15]), vzíti si před odchodem z domu krajíček chleba, a drže ho v ruce, posaditi se na třech prazích, na jednom po druhém, má vzdychnouti za duše zemřelých a konečně pokřižovav se, snísti chléb. Podobně i na Malé Rusi [16]) jde-li čumák na cestu, dává mu hospodář chleba a soli, pokropí mu voly i vůz vodou svěcenou na Hromnice (2. února) řka: »Bůh ti pomoz!« Velmi podobný zvyk udržuje se u Švýcarův. [17]) Odcházejícímu z domu, aby jej netrápila tesknota po domovu, strkají potají do některé kapsy tři krajíčky chleba, sebrané s rodinného stolu, jež mají udržovati jeho ducha v neustálém spojení s opuštěným domovem.

---

[11]) B. Gavrilov. Труды четвертаго археологическаго съѣзда въ Россіи. Казань 1891 II. d. IV a V., 117: V. Magnickij, Повѣрья и обряды въ уржумскомъ уѣздѣ Вятской губ. Vjatka 1883. 11 č. 69.

[12]) Сборникъ примѣтъ, повѣрій . . ., записаныхъ въ Ирбитскомъ уѣздѣ. Jekatěrinburg 1876, 4 č. 99.

[13]) V. Magnickij, Нравы и обычаи бъ Чебоксарскомъ уѣздѣ. Kazaň 1888, 30 č. 354.

[14]) J. G. Hahn, Albanische Studien. Jena 1854, 156.

[15]) V. Magnickij, Нравы и обычаи въ Чебоксарскомъ уѣздѣ, 30, č. 357.

Ušlechtilejší již formu mají slovanské a německé zvyky, ale zásadní, v nich skrytá myšlenka jest, zdá se, tatáž jako v uvedeném výše zvyku africkém, dle kterého nosič jdoucí na cestu musí si mazati tváře praženkou z domácího hrnka.

V Persii [18]) za zády toho, kdo jde na delší cestu, kropí zem vodou a drží zrcadlo. Zrcadlo zachycuje podobu odjíždějícího a zadržuje ji doma, co mu sympathicky zajišťuje návrat k rodnému práhu.

V Rusku [19]) užívá se při odchodu někoho na cesty různých říkadel.

Veškeré tyto uvedené prostředky a způsoby měly především ten účel, aby způsobem sympathickým udržena byla souvislost mezi tím, kdo opouští dům, a jeho domovem a v domě pozůstalým příbuzenstvem. Avšak lidé nespokojují se jen těmi prostředky, které se konají na intenci vzdalujících se členů rodiny při jich odchodu. Příbuzní doma zůstávající mají povinnost zachovávati osobní delší nebo kratší sympathickou dietu v nejširším slova toho smyslu. Nezachovávání takové diety může státi se příčinou, že cestující nikdy domů se nevrátí nebo jest mu aspoň návrat velice stížen. Tož vzpomněli jsme již výše, že žena nosiče plemene Njamvezův po celou dobu mužovy nepřítomnosti nesmí jísti masa a musí v kožené škatulce chovati pro muže škraloup z jeho hrnku.

V Bosně [20]) v okolí Sarajeva, je-li někdo z rodiny na cestách, nesmějí se chata zametati, nic plésti ani příst, jelikož by se mu sled zametl, zapředl a on by zbloudil. V Bulharsku [21]) v okolí Trevna a Velesu chtějí-li domácí, aby ten, kdo z rodiny odešel z domu, brzo se vrátil, nesmějí zamykati dveří u domu, ani zametati jizby, až do večera nebo do chvíle, kdy cestující mine první vody. V západním Prusku [22]) odjíždí-li někdo z domu, nesmí se jizba dříve zametati, dokud jedoucí nestane na hranici. Kdo nedbá toho předpisu, mete za odjíždějícím neštěstí.

---

[16]) P. Čubinskij, Труды Этнографическо-статистической экспедиціи въ Западно-русскій край. Petrohrad 1872, III. 6.

[17]) F. Staub, Das Brod im Spiegel schweizerdeutschen Volkssprache und Sitte. Lipsko 1868, 54.

[18]) A. Kremer, Sitzungsberichte d. phil.-hist. Cl. d. Akademie d. Wissensch. Víden 1889 CXX. odd. 3, 50, pozn. 5, cf. 90.

[19]) L. Majkov, Великорусскія заклинанія. Petrohrad 1869, 104—105 nr. 258 261.

[20]) Босанска Вила. Sarajevo 1886, I., 269.

[21]) Ch. Daskalov. Сборникъ за народни умотвор. Sofie 1891, VI., d 3, str. 92 č. 14; D. Matov l. c. 1893. IX. d. 3, str. 133 č. 13.

[22]) A. Wuttke, Der deutsche Volksaberglaube der Gegenwart. Berlín 1869, 382.

Arméni[23] bydlící v okrese zangczurském v takovém případě také nezametají a nevyhazují smetí ani nezamykají dveří. Za to lejí na práh trochu vody, co má ten sympathický účinek, že vzadu za odjíždějícím povstává hluboká řeka, v níž utonuli by nepřátelé jej pronásledující.

Tutéž pověru nalézáme též v Egyptě[24]: kdyby někdo zametal za zády osoby odcházející na cesty, způsobí, že osoba ta nikdy se domů nevrátí. Dle pověry Egypťanů[25] a Arménů[26] má týž účinek, kdyby někdo za odcházejícím rozbil nádobu s vodou. Velkoruští vystěhovalci z tambovské gubernie,[27] kteří založili si r. 1861 ves Ragule v gub. stauropolské, přenesli tam s sebou tutéž pověru o škodlivosti zametání jizby za odjíždějícími. Způsobuje jim to na cestě neštěstí. Je-li nevyhnutelno jizbu zamésti, pak jest nutno zametati ji od práhu k čestnému koutu, kde jsou obrazy. V tom případě záleží na směru zametání. Žena Kamčadala,[28] který odešel na lov, nesmí ani zametati obydlí ani šíti, jelikož by mužovi tím zkazila stopy.

Obyvatelky archangelské[29] gubernie nepředou nití v letě při západu slunce, aby nezpůsobily tím nepříznivých větrů, jež by prodloužily cestu mořskou mužům a bratřím, kteří vyšli na lov.

Stává se však, že přes to, že včas při odjezdě nějaké osoby činí se všemožné prostředky profylaktické, založené na sympathii, mající jí pojistiti šťastný a rychlý návrat, přes to, že zachovávají se veškeré intence sympathické diety od lidí domácích, zůstavších doma, nepřítomnost milovaného cestujícího více se prodlužuje, než jest žádoucno. V tom případě nezbývá, než utéci se opět k prostředkům sympathickým.

Když muž nějaké Bulharky z okolí Prilepu[30] dlouho se z ciziny domů nevrací, tesknící žena nacpává slamou jeho kalhoty a věsí je na žerď jako na koně. Při tom mluví: »Jak ty kalhoty sedají na žerď, ať můj muž sedá na koně a vrátí se z ciziny.« Jinak počíná si zase bulharská dívka, jež chce k sobě z ciziny přivábiti svého milence.[31] Sebere trávu na tom místě, kde s ním na rozloučenou naposledy mluvila, a pálí ji v jeho chatě, a hoch musí se vrátiti.

---

[23] E. Melik-Šachnazarov, Сборникъ матер. для описанія мѣстностей и племенъ Кавказа. Tiflis 1893, XVII. odd 2, 198.

[24] Kremer l. c. 50 a pozn. 5.

[25] Kremer l. c. 50.

[26] G. Bunatov, Сбор. матер. для опис. мѣст. и плем. Кавказа. XVII. odd 2. 186.

[27] A. Bubnovin, Сбор. матер. для опис. мѣст. и плем. Кавказа 1892, XVI.. odd 1 264, nr. 24.

[28] G. V. Steller, Beschreibung von dem Lande Kamtschatka. Frankfurt a Lipsko 1774, I., 274.

[29] P. Efimenko, Матеріалы по этнографіи русскаго населенія Архангельской губерніи. Moskva 1877, I., 184.

[30] M. K. Cepenkov, Сборникъ за народни умотвор. 1892, VIII. odd 3, 141.

Na Bílé Rusi[32] odebéře-li se někdo na toulky a opustí chatu i rodinu, dají do cerkve na zvony. Má to prý ten účinek, že tulák se splete a daleko nezajde »Obmarók jahó voźmeć«. Tuláka též tím spůsobem chtějí dostati domů, že melou na žernovech jeho pás nebo cokoliv z jeho prádla, což způsobuje, že i jemu v hlavě se vše mele a plete a proto teskní a vrací se. V Durynkách[33] chtějí-li nepřítomného člena rodiny přinutiti k návratu, zastrkují jeho lžíci do soli.

Podobné prostředky zná také lid v kraji krakovském.[34] Jedné ženě utekl muž do Ameriky. Žena se trápila, psala listy, ale muž nic a nic neodpovídal. Poradili jí lidé, aby šla k čarodějnici »za pátou horu.« Ta postavila před ženu škopek s vodou, míchala jí kopystem a ženě poručila, aby hleděla do vody. Ta, naklonivši se nad škopek, viděla mnoho měst, ve všech chodilo po ulicích mnoho lidí, ale muže mezi nimi nemohla poznati. Konečně ho poznala a zvolala: »Jde, jde!« Tehdy čarodějnice udeřila rukou do vody tak silně, že voda postříkala ženě obličej. Čarodějnice vytáhla z vody mužovu čepici, kterou tehdy měl na hlavě, poručila ženě vzíti si tu vodu ze škopku domů a každý den před západem slunce kropiti jí cestu k chalupě. Žena činila tak po tři dni za sebou, a třetího dne vrátil se jí muž domů.

K methodám, jimiž se láká domů nepřítomný pomocí sympathického čarování, náleží ještě jeden způsob, zakládající se, jak se zdá, na idei mléčného příbuzenství přetvořené na prostředek sympathický. V Bulharsku[35] nevrací-li se někdo blízký z ciziny dlouho domů, příbuzní chtíce ho přilákati k návratu, činí takto: míchají mléko dvou žen, jež jsou k sobě v poměru matky a dcery a mají u prsou děti jednoho pohlaví, s troškou vody, nabrané pod mlýnským kolem. Pak říkají: »Tak jako se matka s dcerou milují, tak ať N. N. zamiluje si ten dům; tak jako točí se voda od mlýnského kola, ať zatočí se mysl N. N., aby se vrátil.« Smíšeniny té dodávají pak buď do inkoustu, kterým příbuznému listy píší, prosíce, aby se vrátil, nebo nalévají jí pár kápek do obálky, v níž jest list. Věří, že nepřítomný, obdržev takový list, zcela jistě se vrátí.

Blížící se odvod naplňuje hroznou obavou srdce selských rodin, které mají dospělé syny. Aby jim osud ušetřil vojenskou službu a aby se od losování odvodního vrátili domů, odporučují se brancům také různé prostředky sympathické. V okolí Svisloče[36]) radí hochům, aby tehdy měl každý u sebe »tuju asnovu . . ., katora nazád išla na krasnách, to ni zdadúć — nazád do chaty verńeć śe.«

---

[31] D. Matov. Сборникъ 1893, IX. odd. 3, 133, č. 13 pozn.

[32] F. Tyszkiewicz, Opisanie powiatu Borysowskiego. Vilno 1847, 408.

[33] K. Haberland, Zeitschrift für Völkerpsychologie 1888, XVIII., 282—283

[34] S. Udziela, Wisła 1900, XIV., 260, nr. 313.

[35] Matov, Сборникъ 1893, IX., d 3, 137, nr. 4 z okolí Strugy; K. A. Šapkarev. Сборникъ отъ български народни умотворенія Часть III., kn. VII. Sofie 1891, 195.

Čuvaši[37]) odjíždějící do města k odvodnímu losování kolem svých polí, pokloní se jim třikráte až k zemi, potom jedou třikrát kolem své cerkve. V okresu jadryńském ubírají se rekruti před odjezdem do stodoly a líbají sloup uprostřed stojící, třikráte se mu pokloní, volajíce: »Bože, neodlučuj nás od toho sloupu!« Těmito obřady Čuvaši, bojící se velice vojenské služby i smrti na vojně, chtějí si zajistiti návrat do rodné chaty.

Branec votjacký[38]) nežli se vzdálí z domu k odvodu, jde do svatyně rodného bůžka votjackého, činí mu libaci vodkou, vylévaje ji na ohniště.

Poznali jsme dosud dvě skupiny činností sympathických, konaných k tomu cíli, aby opouštějícím domov byl zajištěn šťastný návrat. První skupinu tvoří činnosti konané v chvíli samého odjezdu, buď od samých osob odjíždějících, nebo za součinnosti příbuzných, zůstávajících doma. Do druhé skupiny náležejí činnosti, konané ve prospěch nepřítomných příbuzných od jich rodiny zůstavší doma tehdy, když osoby vzdálené z domova dlouho se nevracejí. V obou těch skupinách místem, na němž konají se sympathické prostředky, jest buď dům odjíždějícího, nebo jeho nejbližší okolí. Zbývá nám, abychom podívali se ještě na třetí skupinu prostředků ku zajištění štěstí cestujícímu neb cestujícím, jichž užívají sami cestující, když jsou vzdáleni od domova, v době své cesty.

V starém Peru[39]) bývaly a dosud jsou kamenné hromady zvané apačita, správněji: apačichta čili apačechta, doslovně »den der Tragen macht«. Hromady ty byly obyčejně při cestách. Velmi zřídka lze je nalézti na rovninách, a tam bývaly toliko na rozcestí. Apačity byly nejčastěji na nejvyšších místech přesmyků, jimiž vedla cesta přes řetězy hor na tak zvaných horských sedlech. Některá z těch sedel, při cestách často užívaných, jmenovitě v pobřežních kordilerách, byla velmi proslavena.

Hromady v Peru skládaly se z větší části z kamenů prostřední velkosti, často i malých, mezi nimi bývaly též staré sandaly, hadry, kousky šatstva, provázky od praků, tráva »puna«, vyplité rozžvýkané žvance koky. Santacruz-Pochacuti ve svém díle »Tres relaciones de antiquedades peruanas« vypravuje, že jakýs čaroděj nazval ty hromady apačita a vymohl na jakéms důstojníkovi, aby každý vojín jda kolem ní musel házeti na ni svou porci rozkousané koky (kuka haču), řka při tom: »Toť moje oběť, zůstaň tu má oběti, tak ať se stane«. To prý dalo počátek házení na hromady t. kamení a rozkousaných žvanců koky, jelikož i ten čaroděj činil tak veřejně. Stávalo prý se často, že se po takové oběti z vnitřka apačity nebo hory ozýval hlas »nora bucna«, t. j. »přeji štěstí«. Tschudi k tomu poznamenává, že tomu nejasnému vypravování Pachachutiho nelze připisovati přílišné váhy.

---

[36]) M Federowski, Lud białoruski na Rusi Litewskiej. Kraków 1897, 211 nr. 1744.

[37]) V. Magnickij, Матеріалы къ объясненію старой чувашской вѣры, собраны въ нѣкоторыхъ мѣстностяхъ Казанской губерніи. Kazań 1881, 144.

[38]) P. Bogajevskij, Этнографическое Обозрѣніе, 1890, V., 82.

[39]) J. J. Tschudi Culturhistorische und sprachliche Beiträge zur Kenntniss des alten Peru. Denkschriften der Akademie d. Wissensch., Philosoph.-hist. Classe, Vídeň, 1891, XXXIX. 36—37.

Avšak sestavíme-li to vypravování se vším, co víme o apačitách, s obřady a konáním sympatickým, jež činí osoby vydávající se na cesty uvidíme, že zvyk peruanský ku podivu jest v souladu s nimi a představí se nám rovněž jako obřad profylaktický, jímž má se cestujícímu zajistiti šťastný přechod přes nebezpečné horské sedlo a šťastný návrat domů. Obraz apačity podává R. Andree,[40] který sebral také zprávy o sypání hromad kamenných u jiných plemen amerických.

Přejdeme do Mongolska.[41] Tam také na sedlech horských, a vůbec všech vysokých místech nalézají se t. zv. obo. Jsou to obyčejné hromady kamení, holí, větví, kostí, různých střepů, někdy i šátků s vytištěnými na nich obrazy svatých a modlitbami. Vznikají pak tyto obo následovně: Některý Mongol snese na pahorku nebo hoře při cestě hromadu kamení a každý Mongol později mimo jdoucí pamětliv bůžka, dle jich názorů, v tom místě dlícího, připojí na hromadu nové kamení nebo jakýkoliv jiný předmět, který má po ruce, a cokoliv ze svých věcí. Tím způsobem časem z naházených kamenů a jiného haraburdí rostou celé pyramidy, dosahující výše tří sáhů, ba i více. Piasecki viděl na jednom místě osm takových obo pohromadě a doprovázející ho Mongolové šeptajíce modlitby házeli kamení na každou z těch hromad. A vzdalujíce se od nich, vztahovali k nim ještě ruce. Našemu cestovateli vysvětlovali, že házení kamení a věcí jsou oběti bůžku a jí že cestující zavděčují ochranu před neštěstím na cestě.

Čteme-li tyto podrobnosti o mongolských obo, mimoděk vzpomenouti musíme apačit v Peru. Obo i apačita mají zcela obdobné děje vzniku a slouží zcela témuž účelu.

»Když Gerhard Rohlfs[42] na své cestě z Tripolis do Rhadamesu ocitl se na hranici země Ilammadův, vymohli na něm lidé jeho karavany, aby snesl malou hromádku kamení zvanou: busfor čili busaffar, co značí doslovně: otec cesty. Původ a význam toho zvyku nemohli Rohlfsovi vysvětliti Teprve později podařilo se Rohlfsovi dověděti se, že busfor jest fetiš chránící cestovatele, když jest poprvé na tak proslaveném místě, od nehody, a že cestovatel vedle toho jest povinen dáti svým spolucestujícím výkupné. Jak vidíme, i v tom případě jest sypání hromady obětí, mající pojistiti štěstí na cestě. O Bečuanech čteme u Emila Holuba[43]) toto: »Mimo jdoucí stane-li na tom místě, zvedá s cesty kamení a hází je do hustého křoví, nebo je klade mezi rozsochy větví na stromy, vyslovuje při tom přání, aby dosáhl cíle své cesty.« Sinjové (mn. č. vasinja)[44]) považují některá místa za sídla duchův, a jdou-li kolem nich, házejí na ně kamení, tak že tam časem povstávají jich hromady. Jest to patrně oběť, ale původ její není dosud vysvětlen.

---

[40] Ethnografische Paralellen, I. 54—57.

[41] P. Piasecki, Путешествіе по Китаю съ 1874—1875 гг. черезъ Сибирь, Монголію, Petrohrad 1882, I., 38—39; srv. Andree, Ethnographische Paralellen, I., 53. 52.

[42] Quer durch Afrika, Reise vom Mittelmeer nach dem Tschud-See und zum Golf von Guinea, Lipsko 1874, I., 52; srv. Andree, Ethnogr. Parallelen I., 54.

Vzdálili jsme se příliš od obřadu beduinských bojovníků, kteří před válečnou výpravou snášejí kamení na hromadu, nyní však se k němu vrátíme. Hledíme-li naň se stanoviska všeho toho konání sympathicko-čarodějského, jež jsme uvedli, zdá se nám, že veškeré ty sympathické prostředky lze směle vřaditi do jedné a téže skupiny pověr a způsobů sympathických. Skupinu tu možno by bylo nazvati krátce činnostmi sympathickými, konanými před odjezdem někoho z domu, neb před nebezpečným přechodem na cestě, za tím účelem, aby si zajistili šťastný návrat neb přechod přes místo nebezpečné. V poslední skupině případů, jež jsme uvedli, a jež jest formálně nejbližší obřadu beduinskému, sypání hromady kamení a jiných předmětů má, jak se zdá, více povahu obětní než sympathickou. V obřadu beduinském podobá se zase spíše způsobu čistě sympathickému.

Přirovnáme-li perský a především celtický obřad počítání padlých s obyčejem beduinským, můžeme odvážiti se k domněnce, že tak jak v Persii šíp, v Irsku kámen, tak i u Beduinů jednotlivý kámen, kladený na hromadu, představuje jednotlivého bojovníka. Jelikož však Beduini po válce nevracejí se již k své hromadě, aby dle známého nám obřadu perského a celtického určili počet bojovníků v boji zahynuvších, jelikož dále, jak celé jich chování po nasypání hromady ukazuje, a jak výslovně připomíná Burckhardt, připisují hromadě té význam mysticko-čarodějský a nikoliv obětní, kde jinde mohl by význam tkvíti, než v samém kladení jednotlivých kamenů na hromadu. Myslím, že tak jest skutečně a že obřad ten znamená v jazyku sympathicko-symbolickém: tak jak ty kameny v té hromadě představují jednotlivé bojovníky, tak ať i oni drží se v boji pohromadě a smrt ať v jich řadách neučiní mezer. Mám za to, že tento výklad jest v souhlase s všeobecnou theorií všeho konání sympathického.

---

[43]) Sieben Jahre in Süd-Afrika, Vídeň, 1881, I., 478.

[44]) O. Baumann, Durch Manailand zur Nilquelle, Berlín 1894, 213—214.

Měl-li zvyk perský a zejména celtický podobný hlubší sympathicko-obřadní význam jako obřad beduinský, těžko říci, ale domněnka taková jest dosti pravděpodobná.

Přehlédneme-li veškerou dosud uvedenou látku, vidíme, že sypání hromad z kamení bývá jednou mnemotechnickým prostředkem, usnadňujícím spočítání padlých, jindy zase činností obětní, jehož účelem jest zajistiti štěstí na cestě. Jest možno, že někdy bývá i činností sympathickou, konanou proto, aby zástup bojovníků, jdoucí do boje, chráněn byl před ztrátami.

Jest patrno, že mohlo býti a i bylo více ještě jiných příčin, jež daly hromadám těm počátek. Tak na př. jedna pověsť svanecká [45]) vysvětluje vznik kamenné hromady na lotparském horském přesmyku na Kavkaze tím, že byla na místě tom kdysi krvavá bitva mezi Svanety a Imeretinci, jež dopadla nešťastně pro Imeretince, tak že byli nuceni k ústupu z bojiště. Po bitvě spočítali vítězní Svaneti mrtvoly padlých Imeretinců a nanesli na bojiště obrovskou hromadu, skládající se z tolika kamení, kolik nepřátel pobili. V tomto případě máme spojení praktického spůsobu mnemotechnického s myšlenkou zachovati paměť o vítězství.

Někdy zase přiměje k sypání hromady přání, aby místo věčného odpočinku nějaké osoby bylo označeno.

Takové hromady lze viděti na území obydleném od východních Tuaregů, [46]) kteří nemají ani mečet, ani náhrobních kaplí. Nahražují jim je t. zv. tamedžidy (arabsky mekkam). Jest to řada kamení v polokruhu, nebo také hromada kamení, na místě, kde svatá osoba zemřela nebo, kde za živa mívala kázání. Takové tamedžidy, jež pobožní Tuaregové v pořádku udržují bez velkého nákladu, jsou zároveň místy modlitby. V Maroku může si nasypání kamenné hromady zasloužiti také pes. J. Drumonond Hay [47]) vypravuje tuto příhodu na lovech, při nichž byl účasten: Poraněný kanec bráně se před mysliveckými psy arabskými, poranil smrtelně jednoho psa, tak že brzo zdechl. Arabové pochovali ho v písku a na to místo pak každý z nich na důkaz lítosti položil po jednom kamenu.

Také staří Arabové znali hromady kamení, mající význam náhrobků. [48]) Označovali je slovem, pocházejícím od kořene ražm a podnes náhrobní hromady nazývají se u obyvatelstva Hauranu: redžm. Ale obrazně znamenalo toto slovo již v staré arabštině hrob. V Dameře nad horním Nilem sypou na hrob nebožtíkův drobné bílé kaménky, při čemž odříkávají různé modlitby. J. L. Burckhardt,[49]) který se v té zemi súčastnil jednou pohřbu, byl svědkem obřadu sypání kaménků. Dostalo se mu vysvětlení, že není to obřad nevyhnutelný pohřební, nýbrž toliko dobrá služba ve prospěch duše zemřelého. Navštíví-li někdy svůj hrob, bude se moci těšiti, najde-li na něm kaménky, jež mu při modlitbě budou sloužiti jako korálky růžencové.

---

[45]) M. Dmitrijev, Сборникъ матеріаловъ для описанія мѣстностей и племенъ Кавказа. Tiflis 1897, XXII. odd. 2, 165.

[46]) H. Bissuel, Les Touareg de l'ouest. Algier 1888, 30.

[47]) Le Maroc et ses tribus nomades. Paříž 1844, 39.

[48]) J. Goldziher, Mohamedanische Studien. Halle n. S. 1889, I., 233 – 234.

Bývaly ještě jiné příčiny sypání hromad. V Syrii a v Egyptě, jak připomíná A. Kremer,[50]) jest zvyk, že cestující na znamení, že na některém místě byli nebo tam odpočívali, kladou hromádku kamení tvaru pyramidy. Toho druhu hromady lze tam při hlavnějších cestách poutí všude viděti. Lid ji nazývá: mahid t. j. svědek, svědčí totiž, že na tom místě, na kterém stojí, někdo se zastavil. Podobný zvyk jest rozšířen u Hotentotů.[51]) Místy lze tam viděti hromady kamení, jež neustále rostou, jelikož každý Khoi-Khoin, přijda k ní, považuje za svou povinnost přihoditi na ni kámen.

Z jaké příčiny to činí, není známo. Jest možno, že poslední dva druhy hromad daly by se vřaditi do skupiny hromad, majících obětní původ. Opakuji ještě, že příčiny, pro něž člověk tvořil hromady kamení, byly nejrůznější. Připomenu jen ještě zvyk v Evropě velice rozšířený, házeti kamení a haluze na hroby sebevrahův.[52])

V tomto článku jednalo se nám především o to, abychom upozornili na některé z těch příčin. Ne vždy totiž jest nám možno ukázati na pravé pohnutky, jež vedou člověka k tomu, aby sypal hromadu. »Zvyk ten« končíme slovy Andree[53]) »čím déle bývá od celé řady pokolení lidských zachováván, tím více se zatemňuje původní jeho smysl i obsah, plnění jeho trvá mechanicky déle«.

Stanisław Ciszewski.

---

[49]) Reisen in Nubien und Arabien. Jena 1820, 131. Srv. Andree, Ethnogr. Paralellen, I., 49. v pozn. 8.

[50]) Sitzungsberichte d. phil.-hist. Cl. d. Akademie d. Wissensch. Vídeň 1889, CXX., 8—9.

[51]) G. Fritsch, Die Eingebornen Süd-Afrikas. Vratislav 1892, 200. Srv. Andree l. c 57 58.

[52]) Andree, l. c., 46 i d.

[53]) Andree, l. c. I., 48.

Hanácký kroj vůbec a Tovačovský zvlášť.

I.

Když se vdávala moje sestřenice Josefa Malantova z Oprostovic na hanáckém Záhoří*) za Hanáka z Břestu od Kroměříže Josefa Kosatíka — tuším že to bylo r. 1868 — pestřilo se to na svatbě ještě důkladně bohatým krojem hanáckým a příbuzným záhorským.

Jsa tehdy malým chlapcem, byl jsem při jízdě do kostela Soběchlebského, kde zdavky slaveny, umístěn do žebřiňáku, na němž svítilo asi 25 »drózek« v plné záři sluneční svými bílými fěrtochy a rukávci, svými frydečkami (živůtky), jež pokryty byly zlatými a stříbrnými portami, svými nevěstinskými plachetkami, vyšitými uprostřed žlutým hedbávem i svými velkými věnci, jež mihotaly se zrcadélky a stříbrnými třásněmi. Dojem nepopíratelně nádherný!

A »strééci a kmocháčci«, jak většinou se sjeli: naši záhorští v modrých marýnkách (kabátech) a kloboucích s housenkami pestrobarevnými, Břestečtí a Kyselovští (ze kterýchžto osad byla »přízeň« ženichova) v červených koženkách a zelených flanérkách (kabátcích), někteří i v pláštích modrých s několika límci. Tetičky a kmotřenky záhorské i hanácké ve vážném ale bohatém úboru!

A dnes? . . .

Zanikla všechna ta nádhera, všechna ta vážnosť i jadrnosť, kteráž již zevně charakterisovala zámožnosť i povahu Hanáctva, která sama již hlásala do světa známé: »*me zme me*«.

Projdu nyní čas ob čas kraj hanácký, ale darmo oko hledá bývalé zjevy, bývalý lid. Již i řeč svou jadrnou odkládá lid pomalu, škola »vykořeňuje« široký spád dialektu hanáckého a jen dle povahy poznávám ještě rázovitosť lidu v tom kraji požehnaném. Škoda! — Ale jest to vše celkem přirozený neodvratný postup doby a výsledek poměrů.

---

*) Záhořím hanáckým nazývá se krajina mezi Bystřicí p. H., Lipníkem a Přerovem. Nářečí jest tu celkem hanácké jako u Kroměříže, kroj byl tu též celkem hanácký (koženky ale byly tu žluté).

Však čím více rázovitosť zevnější mizí, tím více a usilovněji zapisuji si památky i upomínky své na doby dřívější, tím pečlivěji sbírám stopy bývalého Hanáctva po všech okrscích a nepřeji si ničeho toužebněji, než aby se našlo i hodně a povolaných sběratelů dokladů vnitřní rázovitosti jeho.

Znám celé skorem Hanácko, nejen jaké jest, nýbrž i jaké bývalo před třiceti, pětatřiceti lety, tedy v poslední záři, již plně zachycoval štětcem svým v letech padesátých Manes.

Moje matka pochází od Litovle, příbuzenstvo její sídlilo v Senici a Loučanech u Náměště. Otec zase jest ze Záhoří, v němž ráz hanácký se stýkal s Valašskem, ale tím nejdéle se zachoval. Sám studoval jsem v Olomouci, v jehož okolí se za dětských mých let poslední zbytky hanáckého kroje dotrhávaly. K mým spolubydlícím z Rataj a Těšan od Kroměříže přicházeli tatíčci a maměnky ještě v kroji a ke kamarádům z Blatce, Kralic, od Tovačova a Přerova též. Na pozdějších potulkách studentských poznal jsem nejsevernější Hanáctvo, pak i Tlumačovské, nejjižnější a ovšem i Hanáky samy.

Chcete viděti kus Hané, jak zevnějškem byla krásna a nádherna? Národopisná výstava krásy té a nádhery jen trochu ukázala, oživila. Ale ve skvostných náčrtcích a akvarellech Manesových jediné žije skutečný život hanácký, v těch obrazcích z obcí Čech, Mořic a Kojetína. Jeho opravdový sestrojený odlesk můžete uviděti též u sl. Xav. Běhálkové v Tovačově, která majíc pro bývalu Hanu pietu a lásku neobyčejně nadšenou, udržela nejen ve svých sbírkách celý starý zevnějšek hanácký, než i ve svém okolí lid starý i mladý v jeho bývalých zvláštnostech, s jeho písní i tancem zachovala, soustavně a vytrvale jej navykajíc na bývalý život i kroj. V okolí její nenajdete Hanáků a Hanaček moderních, do starého kroje slavnostně a obřadně oblečených, nýbrž lidí, kteří se v té fysiognomii Hanáctva na ven vyložené, cítí tak doma, jak se cítívali jich babičky i stařečci.

A z okolí slečny Běhálkovy zachytil pisatel těchto řádků r. 1898 obrázky, jež tomuto článečku jsou přiloženy.

II.

Ohraničiti přesně Hanácko jest těžko, mnohem nesnadněji než sousední Slovácko, ač i to místy nemá ostrých přesných hranic. Proto též různí badatelé různé hranice Hanákům vytyčují.

Nejzávažněji se pokusili o to Šembera, jenž výsledky svých dialektologických studijí vkreslil i do své známé mapy Moravy a Slezska a tu všechny kmeny moravské (i slezské) ohraničil a před ním Dr. Beda Dudík, který ve spisku svém pro světovou výstavu vídeňskou: Catalog der nationalen Hausindustrie u. die Volkstrachten in Mähren dopodrobna všechny osady hanácké udává.

Nejlepší dialektolog moravský Fr. Bartoš nevymezuje ve II. díle své dialektologie vlastní Hanáky, protože význačné vlastnosti nářečí hanáckého jsou i v nářečí horáckém a brněnském, kteráž on do svých hanáckých podřečí zahrnuje.

Mapu hanáckých krojů a tedy jaksi i Hanácka nakreslil konečně pro národopisnou výstavu pražskou odb. učitel v Kojetině R. Pisch, vynechal ale na ní Holešovsko, rozhodně ještě hanácké.

Ostatně snažili se všichni, kdož o Hanácích celkově psali (Hanke z Hankenštejna, Schwoy, Wolný, Kořistka a j. v.), vymeziti kraj hanácký, ovšem více méně neurčitě.

Já, na základě svých zkušeností, rozhodl bych se pro kombinované ohraničení Hanáků dle vymezení Dudíka i Šembery a to tak, že bych i to přidal Hané, co každý z nich mimo ohraničení druhého k Hanákům přibírá ku př. i Litovelsko, jež k Hané připojuje Dudík, Tršicko i Záhoří u Bystřice p. H., jež k ní přidává Šembera. Pouze z Plumlovska přidal bych část již k Horákům vysočiny Drahanské.

III.

Literatura o Hanácích, často vyobrazeními doprovozená, jest neobyčejně rozsáhlá, jak přirozeno u kmene, který Moravu nejlépe representuje a s představou Moravy jaksi srostl. Že ve většině pojednání dotknuto i rázovitého kroje hanáckého, jest samozřejmo.

Za nejstarší zmínku o hanáckém obleku v knihách tištěných pokládám apostrofu faráře B. Jos. Bílovského (v jeho spise »Cantator Cygnus« vydaném r. 1720 v Olomouci) a sice v kázání na 19. neděli po sv. Duchu učiněném k posluchačstvu hanáckému, kdež nad pěkným oděvem hanáckým radosť svou projevuje a též jednotlivé části oděvu s vlastnostmi duševními porovnává. Že jen Hanáky míní, z toho vysvítá, že v poslední době života svého, kdy kázání ta sepisoval byl farářem ve Slatěnicích u Olomouce (srv. Časop. vlast. muzea Olom. 1889 str. 37).

Ze století minulého pochází též stať Maxe Schimka: Von den Hanaken in Mähren; v Schlössrovu Briefwechsel. Göttingen 1780 VII. T. XLII.

O několik let později vyšel zajímavý spis Hankeho z Hankensteina: Bibliothek der mähr. Staatskunde. Wien 1786, kde na straně 1—4 jest i popis Hanáků tehdejších a to dosti věrohodný i s vyobrazeními. Schwoy ve své »topografii« z r. 1793 zmiňuje se rovněž o Hanácích a to na dvou místech, hl. na 28 str. I. dílu.

Následující zpráva o Hanácích děje se již ve století 19., v Jurendově »Moravii« z r. 1815 ve článku »Grundzüge zur Ethnographie Mährens«. Ze starších spisů stol. 19. důležitější jsou o Hanácích statě ve Volného »Topographii« ve svaz. I. str. LIV. a v II. sv. str. XLIV. a Ohéralova zpráva »Aus der Hanna« v Pražských »Erinnerungen« z r. 1857 s rytinkou Manesovou Hanáka v kožiše.

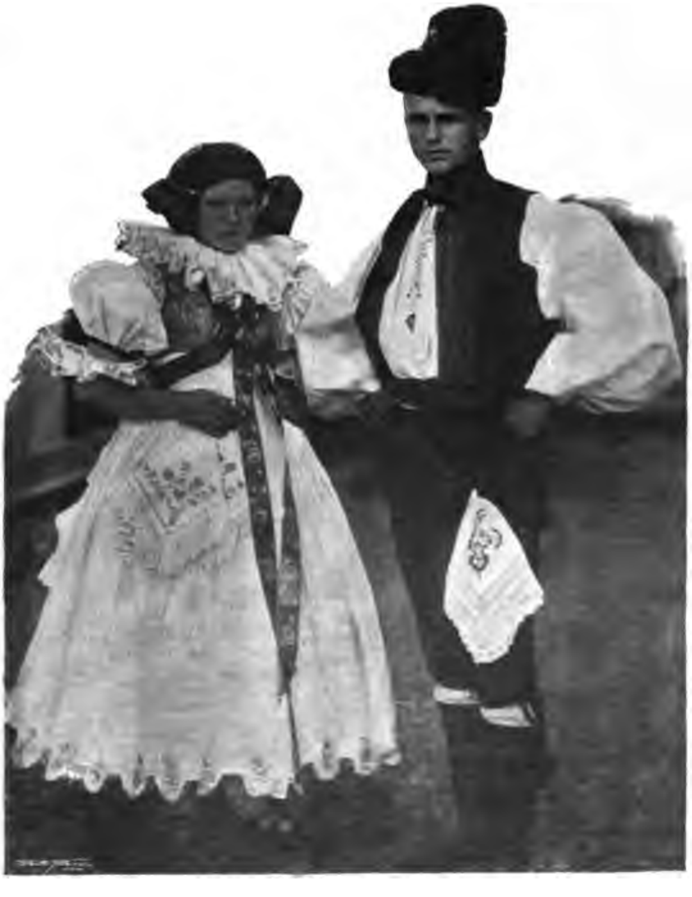

Hanácký kroj z Tovačovska.

(Fotogr. r. 1898 Jos. Klvaňa.)

Děvče »po bilu« t. j. v bílém fěrtochu a chasník v »aksamítce«.

Pozdější jsou popisy v Kořistkově »Markgrafschaft Mähren und Herzogthum Schlesien« z r. 1860 (str. 276 a násl.) a v Dudíkově uvedeném již katalogu z r. 1873 na str. 11 a násl. Ale ani naprostou spolehlivost Dudíkova popisu nelze zjistiti.

Jednotlivé kroje hanácké popsány ku př. překrásně a správně ve Skopalíkových Památkách obce Zahlinické (II. č. str. 64—72) a sice kroj, jak nosil se na levém břehu Moravy s malými odchylkami i směrem k Holešovu; v Časop. Olom. muz. spolku 1891 str. 114 (kroje po levém břehu Moravy a z části i po pravém u Kroměříže), v »Kronice Záhorské« a v I. roč. »Zeitschr. f. oest. Volkskunde« kroj Záhorský od P. Fr. Přikryla a j. v. Též Dudík rozlišuje ve spisku svém jednotlivé okrsky hanácké dle kroje.

IV.

Jedná-li se o zevnějšek Hanáků, jsou neméně důležita než popisy, ba (ač-li jsou správna) důležitější ještě vyobrazení kroje hanáckého. Kroj hanácký zobrazen do té chvíle slušnou řadou reprodukcí i obrazů, třebas ne stejné hodnoty a správnosti.

Za nejstarší vyobrazení hanáckého děvčete v šatce dlužno pokládati rytinu, již reprodukoval prof. Koula v Čes. Lidu (roč. I. str. 182) a V. Houdek v Časop. Olom. muzea 1892 str. 22. V téže zprávě páně Houdkově o starém hanáckém kroji reprodukovány některé obrázky Hanáků z uvedeného díla Hankeho, v Čes. Lidu 1898 na str. 237 uveřejnil dr. Zíbrt ještě ostatní dva obrázky z Hankeho. Všecky pak vyznačují nám dosti správně děvče, vdanou, chasníka i muže v minulém století v kroji hanáckém.

Nákresy Hanáků a Hanaček, na poli pracujících, zajímavě podány jsou na katastrální mapě býv. panství Harachovského v zámku Náměšťském u Olomouce. Mapu tu r. 1746 provedl Josef Surgeint inženýr a v rozích postavami lidovými pěkně vyzdobil.

Výborná a bohatá na podrobnosti jest malba olejová, náležející sekč. radovi p. V. Houdkovi ve Vídni, znázorňující hanáckou svatbu v městečku Náměšti na poč. stol. 19. Malba reprodukována (bohužel zmenšena) v Oest. Ung. Monarchie Bd. Mähren u. Schlesien str. 198. K vůli své správnosti a pro četné zajímavé podrobnosti (jak ku př. tehdy někteří Hanáci chodili ještě ve střevících, jiní již v holínkových botech v době Napoleonské zaváděných a p.) zasluhovala by reprodukci v přirozené velikosti.

Dobré (až na několik maličkostí) a velice podrobné obrazy Hanáků jsou ve známém díle »Mährens ausgezeichnete Volkstrachten« od W. Horna, Brno 1837 a sice na tab. 22. svobodný párek z panství Mořického, na tab. 23. svobodný párek z panství Tovačovského a na tab. 24. ženatý párek rovněž z Tovačovska.

Obrázky ethnografické (kolorované lithografie), jež pod názvem »Oesterreichische Nationaltrachten« vydával ve Vídni v letech šedesátých Paterno, mají též Hanáky z různých krajů, ale ne přesně kolorované, ba ani ne kreslené. Malíř Kalivoda, kterýž je prováděl, hleděl si více celkového dojmu než detailu a správnosti ubylo tu a tam ještě ručním kolorováním litografií jeho. Týž malíř pak použil svých studií k dílu Paternou vydaném i při vydání obrázků barevných »Aus dem Volksleben in Mähren u. Schlesien«, jež vydal Ed. Hölzel v Olomouci kolem r. 1860. Jsou na obrázcích Hölzlových tyže drobné chyby, ač celkový ráz ku př. hanácké starodávné svatby podán zcela dobře a pěkně.

Nejlépe a nejkrásněji zachoval nám ale bývalou Hanou obrazem **Jos. Manes**, jemuž by Hanáci za to věru postaviti měli pomník důstojný umělce i kraje hanáckého, nejlépe krásným barevným vydáním jeho studií hanáckých. Jakkoliv vše, co z rukou Manesových lidového vyšlo, jest výtečné a cenné, přece jen Hanáci jsou v jeho studiích s největší láskou podáni a s největším nadšením, vrcholícím v líbezném, třebas poněkud romantickém, krojově ale převěrném obrázku »Líbánky«. Na» Líbánkách« vidíme ostatně, že i krajina význačně hanácká Manesa zajímala.

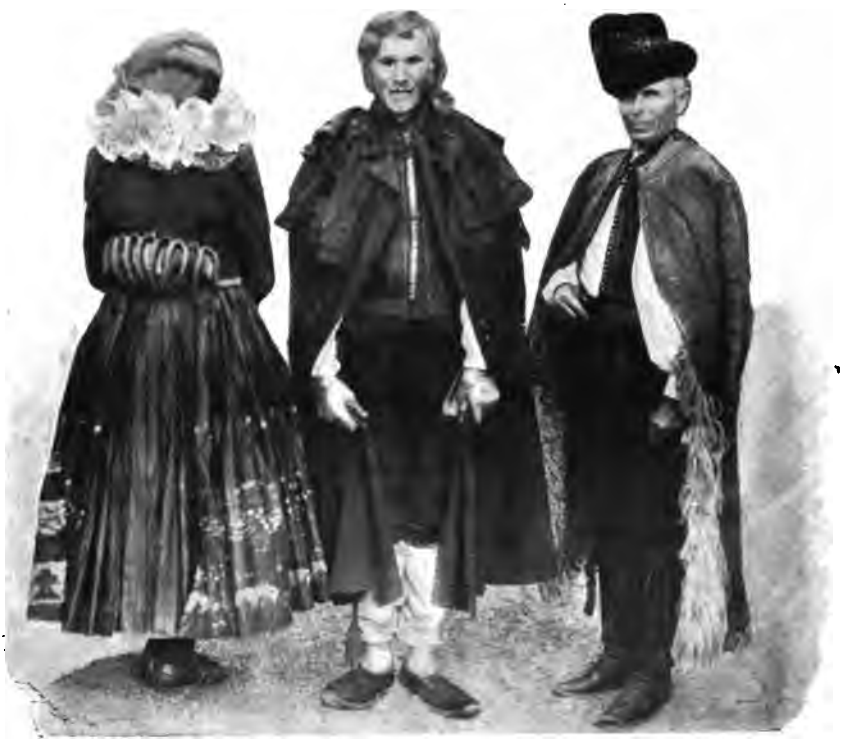

Hanácký kroj z Tovačovska.
(Fotogr. r. 1898 Jos. Klvaňa.)
Žena v »korálku«, stařec v »plášču« a muž v »kožuchu« přehozeném.

V Rudolfinu Pražském uloženy péčí obzvláštního ctitele a příznivce Manesova rytíře Lanny téměř všechny zachované studie krojové i typové, jež Manes na Hané, hlavně za pobytu svého u hr. Sylva-Tarouccy v osadě Čechách u Prostějova provedl.

Laskavostí p. kustoda Borovského, jemuž tuto vřele děkuji, bylo mně umožněno prohlédnouti všechny práce Manesovy, uložené v Rudolfinu a nebude na škodu, když vyznačím tuto dle číslování Rudolfinského všechny studie Manesovy, jež na hanácký kraj a Hanáky se vztahují.

Některé z akvarellů Manesových bývají v Rudolfinu vyvěšeny (v sále XI.), ostatní zachovalé práce jeho uloženy jsou ve dvou velikých knihách. V těch jsou hanácké studie:

Čís. 4. Marina. (Reprodukce v Čes. Lidu 1896 str. 152 — s doprovodem výborného znalce Manesova pí. R. Tyršové.) Děvče Blatské ze zadu. Blatsko jest část Hané od Tovačova na sever, mezi říčkami Blatnicí, Blatou a Moravou. Ženy mívaly tu obojek. složený na vysoké záhyby (jak to viděti na i na obrázku našem z Tovačova: »děvčata po černu«), kdežto »Zámoravky« od Kojetína ke Kroměříži měly obojek plochý a více méně plihý.

Studie Manesova jest nejen celkově výborná, než i jako všechny práce jeho v detailech přesna.

Marina má šátek na hlavě červený, obojek u rukávec žlutý (krajky obojků mívaly Blatky často »ošafraněny« t. j. šafránem ožlutěny nebo později i kávovým odvarem nahnědly), lajdíček (živůtek) damaškový květovaný, límečky u rukávů sametovým hedbávem vyšité a červenými pentlemi podvázané. Štíhlé tělo zdá se ve vysokém oplíčku zpříma žíti, šorec tmavý, řásný, má límec zeleně a červeně vyšitý, fěrtůšek (zástěra) jest modrý. (Viz též Květy 1899. I. d. str. 366.)

Děvče bude nejspíš z Čech tak jako následující čís. 6., 16. a 42.

Čís. 6. zobrazuje děvče pikantně vzdorovitého typu hanáckého, po všedně oblečené, bez krejzlu (obojku) s rukama holýma, do modré zástěry otočenýma. Šátek červenofialový ukazuje nám typické vázání Blatské s velkými nadutými záušnicemi. Reprodukce dívčiny té rovněž v Č. L. str. 153 v r. 1896.

Čís. 12. a rovněž i 13. zobrazuje Jozefa Šoustala, rolníka z Čech v kožiše hanáckém, dlouhém, v pase obtáhlém, dolů širokém. Obě studie jsou tím důležitější, že vlastně dnes nelze sehnati hanáckého kožichu starodávného. Na našem obrázku Tovačovském jest jen zbytek jeho rozbitý, který obléci se ani nedal! Na studiích Manesových jsou u č. 12. poznámky jeho (německé), že u rukávů kožichu bylo rumělkové sukno ke kůži vyzoubkované a zeleným ornamentem vyšité. Na studii č. 13. jest vedle šůskového vyšívání monogram I. M., jenž možno považovati za Manesovu značku na místě písmen Šoustalových. Účes hlavy hanácké jest na obou obrázcích vyznačný. I tato čísla reprodukována v Č. L. na str. 148 a 149 r. 1896.

Čís. 16. Hanácké děvče v červeném šátku po Blatsku vázaném se složenýma rukama. Je to tože děvče, jež z profylu podáno v č. 6. a zajisté i č. 4. Děvče má krásnou typickou hlavičku, červený šátek s velkýma záušnicema, krejzl se žlutými krajkami. Reprodukci studie této, bohužel též nebarevnou, ještě s Manesovou studií z Něm. Brodska dala před několika lety Umělecká Beseda v premii svým členům.

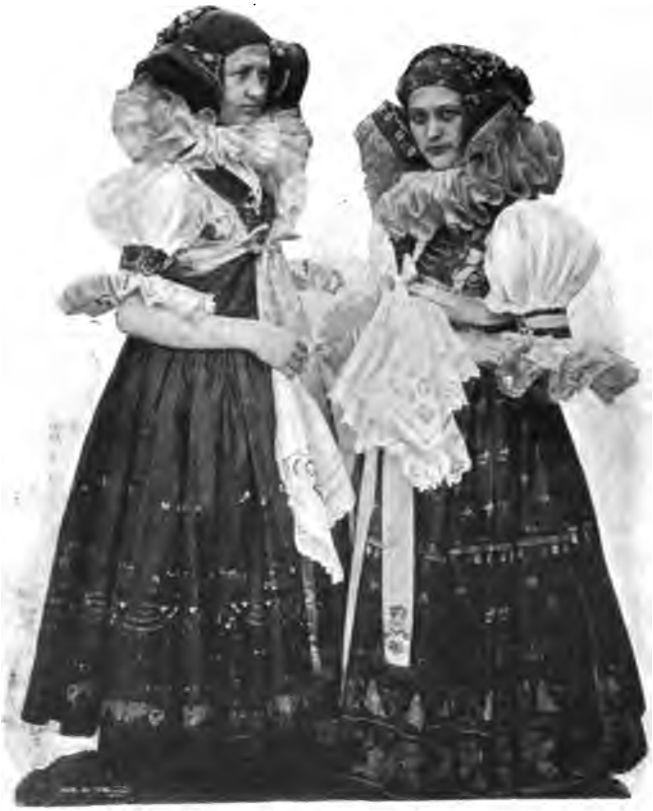

Hanácký kroj z Tovačovska.

(Fotogr. r. 1898 Jos. Klvaňa.)

Dvě děvčata »po černu«, t. j. ve tmavém fěrtochu.

Čís. 18. Hanák v aksamítce (vydrovce), černé flanérce (kabátci) po letně. Reprodukce jest v Oest. Ung. Mon. Bd. Mähren u. oest. Schlesien str. 179. Vyšívání kolem kapec na červených koženkách poukazuje rázem svým na Prostějovsko, tedy na Čechy.

Čís. 21. Starší Hanačka v červenofialovém šátku po Blatsku vázaném a v marýnce. Obojek zase žlutý. (Květy 1899. I. d. str. 40.)

Čís. 26. Hanačka sedící (silně konturovaná tuší). Šátek má tmavý s červeným květovaným okrajem, zavázaný po Blatsku. Krejzl má zase žlutavé krajky. Všední lajdíček (živůtek) jest pruhován.

Č. 36. Dvě Hanačky, z nich pod pravou jest nápis: Jizik. Kojetin. Goldenes Kreuz. Wirthshaus. V hostinci u zlatého křížku se patrně Manes zastavil a nakreslil obě dvě studie, jež ale mají tuže tvář. Snad chtěl studovati rozdíl mezi vázáním šátku Tovačovským (Blatským) a Kojetským (Zámoravským). I obojky obou studií mají různý charakter; jeden jest po Blatsku na vysoké záhyby upraven, druhý ploše, talířovitě po Zámoravsku.

Č. 42. Hanačka Maruša Šťastných. Je to tažе osobička jako v č. 6. a 16. Tu zase v jednoduché úpravě všední. Na oplíčku z předu viděti šněrování.

Č. 43. Vázání šátku Hanáckého po Blatsku na 7 hlavách s podrobným (německým) popisem vázání. Vázání to (na 5 hlavách) reprodukováno v Oest. Ung. Mon. Bd. Mähren str. 225.

Č. 45. Překrásná hlava Hanačky, rudkou malovaná. Studie ke hlavě mladé ženy v »Líbánkách«. Podepsána jest Fr. Janičkova z Čech, Morava. (Květy 1899. I. d. str. 480.)

Č. 147. Studie výborná k hanáckým baním (vrapeným baňatým koženkám), jak je nosí Zámoravčíci na pravém břehu Moravy od Kojetína ke Kroměříži do dnes.

Č. 150. Hanák, hlava v límcovém plášti s charakteristickou úpravou vlasu a kloboučkem Kojetským. Vedle zadní pohled Hanačky v »marýnce« (kabátku) tmavomodré.

Č. 157. Hanačka ze zadu v placatém krejzlu Kojetském.

Č. 927. a 928. Hanácké dědiny se žúdry (výstupky) u chalup. Ke všem těmto studiím nutno připojiti i milý obrázek »Líbánky«, vydaný jako premie r. 1850 lithografií. Zobrazuje mladý hanácký párek z okolí Kojetína nebo Kroměříže jedoucí z pole.

Což nedalo by se v nynějším utěšeném ruchu reprodukčním uskutečniti vydání Manesových studií a to ne pouze hanáckých, než všech ve věrné barevné reprodukci? Byl by to čin záslužný neobyčejně!

Z novějších malířů pokusil se tuším jen Jansa o malování hanácké nevěsty (viz Zlatá Praha 1891. str. 112) a děvčete od Dřevohostic (Zlatá Praha 1891 str. 265) i Úprka.

Další vyobrazení kroje hanáckého obsaženy v Oest. Ung. Mon. Bd. Mähren a v díle: Národopisná výstava Česko slovanská. Řadu fotografií hanáckých (z vlastní Hané i ze Záhoří od Bystřice p. Host.) podal pisatel těchto řádků ve Světozoru, v Čes. Lidu, ovšem dle »nastrojených« Hanáků a Hanaček. Pouze fotografie starých tetiček a starších lidí z výstavy Kojetínské a Dřevohostické možno pokládati ve všem za rázovité, tedy i v lidech. Dnes doplňuje studie své hanácké serií kroje Blatského od Tovačova, jež pořídil r. 1898 za laskavého přispění sl. Xavery Běhálkové a vdp. faráře P. Theod. Mayera, začež oběma vzdává tuto díky nejsrdečnější.

Jediný pohled na obrázky přesvědčí nás, že tu v okolí sl. Běhálkovy — a jen jejím přičiněním — zachovaly se nejen staré části krojové, než i lidé, kteří dosud se neodcizili nošení jeho. Kroj hodí se k lidem a lidé ke kroji! —

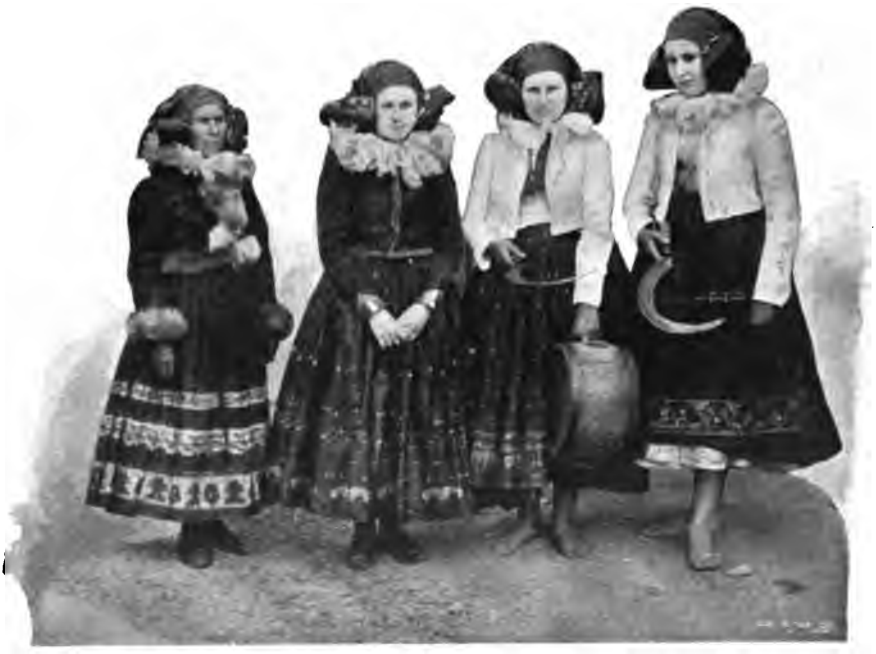

Hanácký kroj z Tovačovska.

(Fotogr. r. 1898 Jos. Klvaňa).

Tetička v »liščáku« (kožichu liščím), žena v »korálku« a žnečky »po všednu« v bílých »marynkách«.

V.

Kroj na Tovačovsku zove se, jak již uvedeno, Blatským a byl rozšířen s malými, pouze sousedům známými variacemi od Tovačova na Prostějovsko i Náměštsko a Litovelsko. Vymizel asi v době pruské války; něco se dotrhávalo i do r. 1870.

Mužci mívali boty s vysokými lesklými holínkami »tvrdy«; mládež někdy i »měkky« čižmy, z měkké kůže a růžicí na předu. »*Gatě*« bývaly ovšem červené koženice, ale úzké, na rozdíl od navrapených »baní« »Zámoravčíků«, kteří počínali již od Lobodic a Polkovic a po pravém břehu Moravy až za Kroměříž se šířili.

Gatě byly kolem poklopce »*puntu*« často velice hojně a krásně zeleným, žlutým, růžovým a modrým hedbávem vyšity. Pod koleny přivazovaly se zdobně vysekávanými řeménky na dvě »smyce« a ty svými konci visívaly furiantsky na lýtka. Mezi holínkou a gatěmi kryly nohu »*vylěčky*« (v Hrubčicích »podlěčky«) z bílého pergálu, často i z »veráženyho« plátna.

Vedle červených gatí nosívaly se hlavně o slavnostech »gatě žloty« (žluté), jež dle popisu Hankeho ve stol. 18. vůbec byly v obyčeji. A k těmto žlutým gatím mívali někdy i zvláštní »křevy bote« s vydutými po stranách holínkami. (Žluté koženky udržely se moc u hanáků Vyškovských.)

Ke gatím patřil ovšem »*pas*« kožený na 10 cm. široký, prošívaný barevnými kůžičkami a plíšky, pávími brky, někdy ve středu i barevným hedbávem vyšitý a se zasazenými zrcadélky. Někdy byl jen prostě vybíjený. Košile byla pro dělní dny z domácího hrubého plátna, skrovně »mrštínkami« na náramcích a límců vyšitá. Nedělní však bývala tenká, mívala límec u krku a límečky u pěstí černým hedbávem, náramky pak smetanovým hedbávem zdobeny. Rukávy byly široké »fočkovany« (nabírané) a ňadra, slabě jen škrobená, mívala kol rozparku »dovijaky mrštinke a šeti« a k tomu i srdce vyšité. (Velice vyšívané náprsenky mívali v Senici u Náměště).

Místo vesty nosil se »*lajdik*« obyčejně z »olejovyho« (olivovězeleného) sukna v předu i zadu pestře hedbávem vyšitý, s hustě našitými knoflíčky. Zapínal se jen na nejvyšší knoflík. Kolem Prostějova nosili lajdiky i modré.

Za krásného teplého počasí chodilo se »enem tak« t. j. v lajdiku. Jinak oblékala se »*flanélka*« (flanér, spenzl), kteráž měla takměř týž střih jako lajdik, jen že měla rukávy. Byla rovněž v předu i v zadu vyšita, ač ne vždy tak bohatě jako lajdik. Za to měla mnoho knoflíků (i u kapes a rukávů, celkem úzkých).

Bývala z »olejovyho« nebo tmavozeleného sukna, za starých dob patrně i z flanelu, jak jméno nasvědčuje, po způsobu »lajblů« Slováků Uh. Hradiště.*)

---

*) Takovou »flanélku« z bílého flanelu nosili skutečně t. zv. »žlutí Hanáci« kolem Němčic, kteří svými žlutými koženkami od ostatních sousedů severních a východních se lišili a jimi jaksi nejstarší způsob kroje Hanáckého zastupovali tak jako »Záhoráci« na Bystřicku.

Do práce letní nosívali místy i t. zv. »kêtle« z plátna, téhož asi střihu jako bývaly kabátové haleny v Zahlenicích (Skopalík!) a Tlumačově. Obřadným rouchem byl **plášť** obyčejně z modrého sukna s několika límci (kepeni nebo placáky) nabíranými a se širokými rukávy. U krku a rukávů bylo vyšívání. (Plášť dostal se na Hanou počátkem století 19. patrně vlivem mody v letech dvacátých všeobecné). Ženich šel na vdavky vždy v plášti a vážní sousedé rovněž v pláštích do kostela i na ouřady chodili.

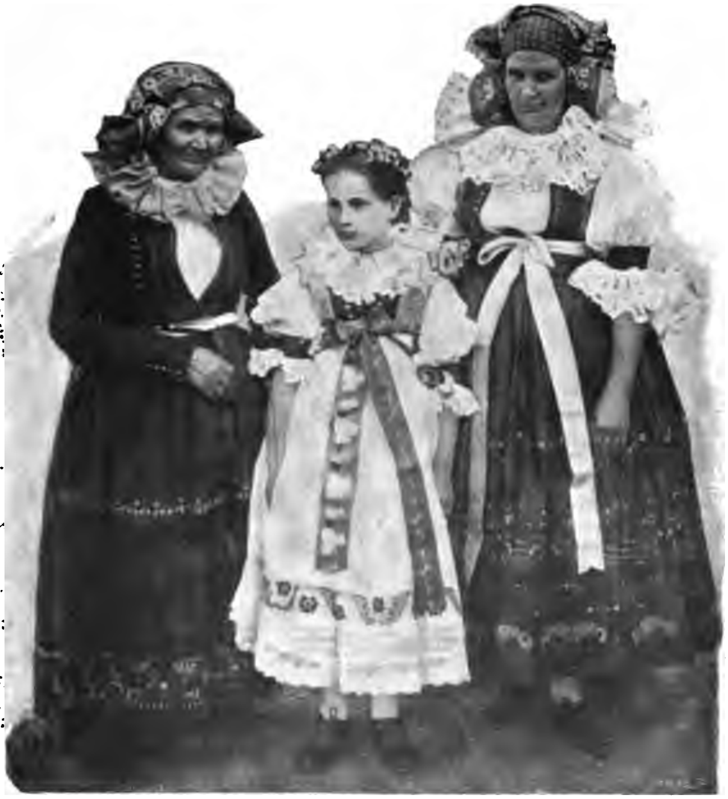

Hanácký kroj z Tovačovska.

(Fotogr. r. 1898 Jos. Klvaňa.)

Stařenka v »hrdiborce«, žena a děvčátko v »prótku« věnečkovitém.

Kožuch[*]) byl *dubenný* (hnědý) dlouhý až ke kotníkům, v pase obtáhlý, dole široký. Pásání bylo krátké a v zadu bylo pestře vyšito. Na rukávech byly výložky z červeného sukna. Od pásu až dolů byl kožich v zadu rozřezaný. (Srov. obraz Manesův v Č. Lidu 1896 str. 148 a 149.)

---

[*]) Ve století 18. nosily se vesměs na Hané, ba snad i na Valašsku a jinde t. zv. »ocáskové« kožichy, jež sešity byly ze dvou ovčích koží, jichž ocásky v předu a v zadu dolů visely. Kožichy ty pytlovité neměly ovšem zapínání a oblékaly se přes hlavu. Na prsou mívaly červené srdéčko kožené. Záhorský kožich ocáskový fotografoval jsem r. 1893 na výstavce v Dřevohostocích.

Na krku nosívali Hanáci černý hedvábný šátek, přes límeček uvázaný s konci dolů visícími. Hlavu kryli buď kloboukem a to »*člunem*« tvaru loďovitého s červenýma »pantlema« kolem lebky, na počátku století 19. i bez pantle, na jedné straně střechu zvednutou a tu na boku vyhnutém vyšívaným. V zimě (i na svatby) je zastupovaly »*aksamítky*« nebo »*vydrovky*« hodně vysoké, v zadu vyšší, z pravidla černé nebo hnědé (tchořovinou nebo vydřinou.) Lebka bývala z černého, zeleného nebo olivového aksamítu a proto »aksamítka«. Válcovité na 30 cm. vysoké »*sobolovice*« se třemi pentličkovými mašlemi na boku nosily se též, ale později ustoupily »aksamítkám«.

Družbové mívali někdy přes sebe »lipský« (pestrý) šátek, složený po způsobu šerpy přes pravé rameno a u levé kyčle zavázaný; pak měli lehký bílý fěrtůšek a u něho pentle. Ženich, jak uvedeno, byl vždy v plášti a měl též fěrtůšek.

* * *

Byl-li oděv mužské části vážně důstojný, tak jak toho i hanácká povaha zasluhovala, bývalo odětí ženského pohlaví neméně důstojné ale zároveň zpříma nádherné. Každý mi přisvědčí, kdo pamatuje se na hanácké výpravy na »Národopisnou výstavu« anebo kdo viděl družinu slečny Xav. Běhálkové tančiti zajímavé tance hanácké.

Rubáč slovenský zastoupen na Blatsku t. zv. *opaskem*. Byla to malá spodní suknička ze dvou půlí silného domácího plátna, k níž alespoň pro všední dny bylo »*opleči*« na způsob širokánského límce přišito.

V límci tom byly nahoře průřezy pro ruce. Na neděli stáhlo se ale tělo do zvláštního, šněrovačku zastupujícího, vysokého oplečí, z tenkého plátna, batistu i mulu, jehož zadní část krásně smetanovým hedbávem bývala vyšita (rostlinným plochým ornamentem, jako vše hanácké mimo koutní plachtu) často i jemně prolamovaná (kátrovaná) nebo dírkovaná. Okraje sešněrovaly se v předu pentličkami.

Na dolejšku mívalo oplíčko přišité faldované plátno hrubší a na tom držely se fěrtochy. Nahoře byly místo náramků dvě šňůrky průramkové připojeny.

Protože rukávce měly tílko krátké a lajdíčky rovněž krátké byly, přišlo oplíčko vyšívané zcela k platnosti a že štíhlá děvčata hanácká jimi pěkně vzrůst svůj k platnosti přiváděla, vidíme na studiích Manesových č. 4. a 6.

Rukávce mívaly v kraji Blatském nejen baňaté rukávy, řásné až na $1^1/_2$ m., ale i úzké do klínů střižené. Těm říkalo se »*natahačky*«. Jináč mívaly obojek (krézl, placák) na velké faldy (»fôke«) sevrapený (bylo v něm 4—6 m. plátna), krajkami dosti širokými »režnými« nebo »šefraněnými« lemovaný. »Hlava mosela v něm beť jak v zahrádce!« Někdy bývaly obojky i vyšívány na místo krajek červeně, žlutě nebo černě anebo prolamovány (s »kátrama«). Rukávy měly více méně široké (5—15 cm.) »*límečke*«, plně vyšité hedbávem buď černým nebo smetanovým (nevěsty), nebo na krajích černým, uprostřed smetanovým (»*límečke prostředkovy*«). Límečky zapínaly se nad loktem. K límečkům připojovaly se zhusta i »*tacle*« upravené tak jak obojek. Obojek a často i tacle přivazovaly se zvláště.

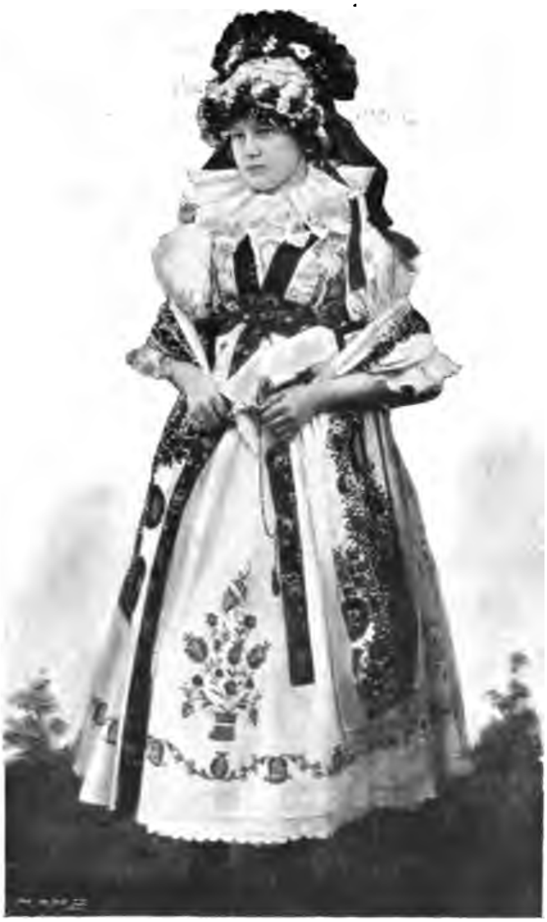

Hanácký kroj z Tovačovska.

(Fotogr. r. 1898 Jos. Klvaňa.)

Nevěsta v »pantliku« a »úvodnici«.

Živůtky jmenovaly se »*lajdíky*« (v Zámoraví »frydky«) a byly ve starší době z jemného černého, červeného, tmavomodrého nebo »olejového« sukna a kolem průramků a švů na zádech bohatě hedbávem pestře vyšívané; později byly z látek damaškových jednobarevných i vzorkovaných a nejpozději i zlatohlavové z látek ornátových. Lajdíky mívaly z předu kolem výstřihu »pantle dovijaký, zlášť paterovy a gracóno stříbrnó, lebo zlató e patáčke« t. j. vedle pentle byla porta stříbrná a bůstky. U starších lajdíků bylo vše jednodušší a u všedních rovněž. Dírky bývaly pestře obšity. Místo šůsků bylo na lajdíčku několik malých varhánků *(fôčku)*. Lajdíčky zapínaly se jen na nejspodnější knoflík a často i dlouhou květovanou mašlí svazovaly a byly vždy tak kratičké, že nechávaly oplíčko v předu a hlavně v zadu na 10—20 cm. (dle postavy) volné.

Na nošení chladnější nosila se *»hrdiborka«*, kazajka bez šosů z černého obyčejně sukna, pestře hedbávem vyšitá, s mnohými knoflíčky v předu. Někde jí říkali »marýnka«, zrovna jako oděvu podobného střihu, z bílého domácího plátna, kterýž nosil se do práce a po domě. I všední marýnky bývaly někdy v předu černým hedbávem vyšity.

Zimní oděv byl původně asi »korálek« (v Hrubčicích i *»župánek«* zvaný) a teprv později zavedeny kožíšky *»liščáky«*.

»Korálek« byl vlastně kožíšek suknem černým obšitý. V zadu měl místo šosů hluboké varhánky (faldy). Někdy nemíval ani kožešiny vespod a pak mu říkali též *»hrdiborka«* č. *»flanérka s faldama«*.

Výložky u ruk míval »jak biskupská čepica«, tedy do špice.

»Liščák« byl téhož tvaru jako »korálek«, jenže byl často z dubenné kožešiny, na zádech strakatým hedbávem malinko vyšitý a dokola i u ruk liščinou lemovaný. Někdy byl i suknem obšitý.

Sukni zastupoval řásný *fěrtoch*, na všední den kratší, do polou u lýtek, na svátek až »ke kostkám« (kotníkům). Býval z tmavomodrého nebo černého plátna, na svátek čistě bílý. Řásný byl 8—10 m. a skládaný do drobných »trobiček«. Tvaru byl zástěrovitého a přikládal se od zadu do předu. Límec 2—3 cm. široký byl u tmavých fěrtochů pestře, u bílých černě, žlutě neb smetanově hedbávem vyšit. Za nejstarsích dob prý fěrtochy i klínovitě byly střiženy.

Přední rozparek kryt byl širokánským *»fěrtůškem«*, původně vesměs bílým, vyšívaným smetanovým nebo žlutým hedbávem. Později vyšívány fěrtůšky bílou bavlnou, zdobeny umělými *»kátry«* (prolamovačkami). V době úpadku bývaly červené květované »lipské«, nebo temnobarvé květované, když šla děvčata »po černu«. Též z rozličných jiných tenkých vzorkovaných látek, barevné, hedvábné i vlněné, se dělaly. Řásnost jejich byla 4—5$^1/_2$ m. a límce jich byly vysoké 12—16 cm. Byl-li límec fěrtůška tak vysoký, zapínal se prostředkem na knoflík lajdíčku. Byl-li nižší, zavazoval se pentlí na boku, jinak ovíjela se pentle až ku předu a tu se zavazovala. Vysoké límce bývaly někdy zdobeny »házenéma kvitkama« t. j. vyšity — ovšem bíle neb smetanově kvítky roztroušenými. Někdy se široký límec i překládal.

Nohy obouvaly se do »*střevičku na prste*«. Starší způsob střevíců byl z jirchové, černé kůže. Střevíce ty byly polovysoké, po bocích a na jazýčku barevnými kůžičkami prošité.

Kůžičky (»uši«), jež nad jazýčkem provlékaly se velkou kovovou přaskou, měly konečky červené. Mezi prsty a nártem bývalo někdy i červené nebo bílé srdce. Kramflíčky byly polovysoké červené. Celkový ráz těchto střevíčků byl velice starý, až ze století 17. Vedle střevíčků nosily se též botky »šnurovaci« kožené nebo »manžestrové«.

Punčochy bývaly v letě bílé, lehké, v zimě vlněné, nejraději černé a pro parádu »s cviklama na bokách vešety«. Cvikle bývaly červené.

Hlava strojena byla za nejštarsích dob *šatkou*, jako u jiných kmenů moravských. Byl to pruh bílého plátna 20—30 cm. širokého a bez krajky koncové 140—150 cm. dlouhého. Úzké strany (konce) a jedna dlouhá zdobeny byly krajkou, obyčejně lněnou 7—10 cm. širokou. Na koncích šatky vyšity byly černým hedbávem cestičky, něco výš květy a nad těmi obyčejně ještě zkomolená písmena, poněkud na cyrillská připomínající. V prostředku šatky vedle krajky dlouhé byla cestička, vyšita smetanovým hedbávem, kolik objem hlavy obnáší.

Děvčata vázala šatku kolem hlavy a »suk« v zadu u lelíku zdobila vrkočem z pentlí. Krajka na dlouhé straně šatky při tom přišla na horu, rovný kraj na čelo.

Vdané ženy kryly hlavu čepcem č. *garguli*, do něhož vkládala se polokoulovitá vložka t. zv. *obalenka*, aby čepec byl vypouklý. A šatka uvazovala se zase jako u svobodných kolem čela a suk zavázal se v zadu pod čepcem a bez pentlí.

Ale čepce ty a šatky přestávaly se nositi na Tovačovsku již na počátku století 19. Slečna Xav. Běhálková má však několik krásných šatek starých i čepců. Několik jest jich i v museu olomuckém. Obrázky v Hankeově knize nám znázorňují, jak se šatky a čepce nosily.

Když se šatky přestaly nositi, zavedeny byly, a sice před r. 1830 — jak vyprávěla mi r. 1876 moje stará teta — bílé, tiskem květované »pětičtvrtní« šátky »na uši«, kterým se říkalo »*turecké*«.

Okraj zvláště bohatě květovaný i krajinkami, amorety a p. na způsob rokokový zdobený měl různá jména. Střed míval někdy »házeny kvitka«. Po r. 1830 začaly »*hunčovské*« šátky tlačené (modré se žlutým vzorem) a s nimi zároveň »*lipské*«, ve fondu červené nebo černavé s okrajem květovaným a středem buď holým nebo též kvítečkovaným. Asi v letech šedesátých připojovaly se k šátkům těm i třásně — zelené, modré ba i černé.

Vázání šátku bylo pro každý Hanácký kraj typické. Na Blatsku dělaly se, jak na obrázcích našich zřejmo, velké odstálé záušnice, kdežto Zámoravky je měly ploché, ke hlavě přitlačené. Záď šátku na Blatsku upravovala se na velký *»talíř«* (v Zámoraví na malý); aby pak talíř pevnější měl obrys, vkládaly se do něho zvláštní kruhy tak zv. *»vrkoče«* (též *»pavel«* nebo *«havel«* tomu říkaly) omotané šňůrkami.

Na rychlo ovšem se šátek, i velký, jen *»sababušil«*, t. j. omotal konci pod bradu a vzadu v týle uvázal.

Do kostela nosila se i *»šatka do ruky«*, bílá, vyšívaná režným nebo černým hedbávem, do kola i v rozích. Někdy i krajkou byla lemována. I jméno majitelky bývalo na něm vyšito nebo IHS. Šlo-li se přes pole do kostela, nosíval se pod levou paží smotaný obrus, později vlňák, hlavně zelený, na popřípadnou ochranu před deštěm. Na svatbu vyšňořily se družičky i nevěsta *»pantlikem«* (na Prostějovsku *»pantlék«*) a *»úvodnicem«* též »plachetkami« nazvanými.

»Pantlik« pokrýval hlavu na způsob koruny. V podstatě byl to válec, vzadu otevřený, značně vysoký (až 25 *cm*), z lepenky udělaný a pokrytý zrcadélky a bouillony. Nad čelem byla výzdoba z penízků a »třisna«, nahoře t. zv. *»prótek«* *) z umělého kvítí a nad ním věncovitá obruba z nabíraných červených pentlí. Hořejšek pantliku celý byl kryt pentlemi a vprostřed zdoben květem z dělaného kvítí a třásní (věnečkem). Ze zadu viselo do půl zad 30—40 červených pentlí.**)

Nevěsta a ovšem i družičky chodili na svatbu *»po bílu«* t. j. v bílém fěrtochu i v bílém fěrtůšku. Kolem zad i kolem loktí ovíjela se *»úvodnice«* č. *»nevěstinská plachetka«*, uprostřed bohatě vyšita — v nejstarších dobách bílým (smetanovým) hedbávem, v pozdějších zlatožlutě. Jen u konců byly květy a písmena černá, později i věneček barevný (zelené listí a růžové kvítky) s IHS uprostřed.

Této plachetky užívalo se k zaodětí dítěte (při křtu i na úvodě) a patřila do výbavy děvčete tak, jako *»koutní plachta«*, někdy boudnicí zvaná, kteráž věšela se kolem postele šestinedělky čili k t. zv. kouta. Bývala dole obyčejně vrkůčkovým stehem bíle neb červeně vyšita a hrachovinkovými pruhy i krajkami zdobena. Hrachovinky a místo nich i mřežky byly ve výšce postele tak, aby nedělka mohla hleděti do světnice, sama jsouc ukrytá očím zvědavců.

---

*) *»Prótek«* jiného druhu nosila za starých dob na slavnosti různé i děvčátka menší. Byl to věneček z drobných dělaných kvítků, který vzadu měl asi pět t. zv. *»klebet«*, které se skládaly z trubiček slámových nebo rákosových proložených červenými kouličkami housenkovými a dolu do týla visely.

**) Někde říkali lepenkovité části *»kánka«*, nahoře byl *»prótek«*; na temeni korunka nazývala se *»věneček«* a visuté pentle, to byl *»pantlék«*.

VI.

Bude záhodno doprovoditi ještě alespoň stručně fotografie, pojednání tomu připojené, hlavně ale poukázati k oněm vyobrazením Hanáků i Hanaček, jež na Tovačovsko a vůbec na Blatsko se vztahují, aby představa o kroji zdejším byla jak možno nejlepší.

Fotografie naše pořízeny jsou o prázdninách r. 1898. Všichni fotografovaní byli z Tovačova a okolních osad a na oděv hanácký úplně navykli častým v něm chozením. Oděvy jsou ze sbírky slečny Běhálkovy a pak i vlastnictvím fotografovaných. O správnost všeho vedle slečny Běhálkovy pečovala i »tetička« Vysloužilka, oblečená na fotografii v »liščáku«.

Jednotlivosti fotografií netřeba zvláště opisovati. Vysvitnou jednak z podpisů, jednak z popisů kroje Tovačovského vůbec.

Schází jedině představa o »*člunu*«. Klobouk člunovitý totiž nemohl ani v Tovačově ani v okolí býti nalezen. V museu Olomouckém snad nějaký bude. Dosti dobrou představu o »člunech« učiní nám 24. obrázek z díla Hornova a obrázek Hölzlův »Svatební veselí na Hané«, který z Blatska pochází.*) Též »*kožich*« hanácký nebylo lze pořádný najíti. (U kožešin je to zjev obyčejný, že nevydrží dlouho.) Proto jen přehozeně fotografován. Však studie Manesovy č. 12. a 13. výbornou představu podávají. Ze studií Manesových vůbec většina týká se kroje Blatského pocházejíc z osady Čech u Prostějova. Ovšem o nošení »*šatky*« nás ani Manes nepoučuje, neboť za jeho doby (1848—1854) se šatky na Hané, jak ukázáno, již nenosily. Na základě obrázků z Hankeho a s použitím zachovalých šatek a čepců bylo lze alespoň přibližně správně šatky slečny Běhálkové uvázati a fotografovati. Příležitostně bude i fotografie šatky reprodukována.

Na konec několik poznámek k obrázkům Hornovým, jež pocházejí, jak uvedeno, z r. 1837, tedy z doby plného květu krojů moravských.

Dílo Hornovo jest znamenité a jen pomalováním rukodílným, kteréž nedělo se asi pod přímým dozorem malířovým tu a tam nějaká chybička se vloudila. Proto příležitostně podám kritický rozbor jeho obrázků, aby byly srozumitelny a ve všem spolehlivy budoucím posuzovatelům bohatých a rozmanitých krojů lidových na Moravě. Tuto budiž sděleno jen o vyobrazeních Hanáků.

Obr. 22. Kraj Olomucký. Panství Mořice.**) Svobodný párek.

---

*) Patrně bude i mezi obrazy Paternovými, jež však všechny nemohl pisatel dosud do rukou dostati.

**) Mořice u Nezamyslic neměly pravý kroj Blatský, ale jemu dosti blízký. Přece však nenosily se tu baně.

Děvče má černé střevíce, dlouhý bílý fěrtůšek s černým límečkem, vysoké oplíčko, lajdíček modrý, červeně vyšívaný, kol výstřihu zelenou pentlí a zlatou portou zdobený (dírky obšity žlutě, zeleně i červeně). Lajdíček má u knoflíka svrchního červenou pentli až ke klínu sahající. Rukávce mají rukávy neširoké a límečky černě, leč dosti řídko, vyšité a u nich tacle. Krejzl je v hrubé varhánky svrapený plátěný se žlutou úzkou krajkou. Na hlavě má děvče vysoký »pantlík« zrdcadélkový, s červenými pentlemi nahoře i s fáborem červených pentlí visutých. Obraz tedy úplně správný.

Chasník je v holínkových botech, má červené přilehlé koženice, s nimiž přemaloval malíř omylem i bílé »vyléčky« mezi botami i koženicemi. Vyšívání obdélníkové (a pro Blatsko typické tímto tvarem) u poklopce jest žluté. Pás je však červeně a modře zdobený kožený i není dosti správně kolorován. Košile u krku řásná s úzkým límečkem; na krku uvázaný šátek černý. Flanérka jest zelená s květovanými výložky; u krku nemá límečku, za to dvě řady bílých knoflíků v předu a na rukávech rovněž hustě po 6 knoflíčkách. Lemována jest flanélka červeně a žlutě. Na hlavě jest klobouk loďovitý s jakýmisi bílými zoubečky na okraji.

Obr. 23. Kraj Olomucký. Panství Tovačov. Svobodný párek.

Mužský má vyšívání na nohavicích zelené a modré, bohatější než chasník na obr. 22. Vyléčky jsou rovněž mylně začerveněny. Nohavice samy mají nahoře límec s knoflíčky a dírkami ozdobnými, což asi k poklopci patří. Poklopec jest pěkně kolem otvorů vyšit. Pás patrně pávími brky zdobený. Flanérka zelená jest bohatě žlutě, modře a červeně kolem kraje i na výložkách vyšita a má dvě nahoře rozbíhavé řady bílých knoflíků. Lajdík zelenavý vykukuje pod flanérkou. Na krku jest šátek černý. Děvče jest jako na obr. 22., jenže pentle u lajdíčka jest plátěná, na koncích visících vyšívaná. Lajdíček jest zase modrý, černě vyšitý kolem výstřihu s pentlí červenou, vzorkovanou a portou zlatou. Pantlík na hlavě jest o něco nižší, ale má mezi věnečkem a nejvyššími červenými smyčkami jazýčky ze stříbrného a zlatého plechu. Obraz tedy úplně správný až na začerveněné vyléčky mužského.

Obr. 24. Kraj Olomucký. Panství Tovačov. Párek manželů.

Muž má červenice žlutě a jednodušeji vyšité než chasník na obr. 23. Na límci jejich jest zřetelněji vidno, že knoflíky patří k poklopci. U kolen jsou tak jako na obr. 22. a 23. kožené smyčky. Flanérka jest zelená, žlutě obšívaná se žlutými řidšími knoflíky. Na krku jest černý šátek, klobouk jest loďový. Žena má fěrtůšek bílý s límcem zřetelně černě vyšitým. Lajdíček jest tmavý se zelenou pentlí a zlatou portou. Krejzl rukávec má veliké varhánkování, límečky černě, ale ne hustě vyšité; též tacle jsou černě vyšívány. Na hlavě jest červený »lipský« šátek květovaný na záušnice. U lajdíčku jest na prsou mašle z bílých vyšívaných stuh jako na obr. 23. V ruce má žena bílý vyšívaný šátek. I tento obrázek jest správný.

Obrázek »Svatební veselí na Hané« v Hölzlově albu znázorňuje výjev ve vesnici Blatské, když svatebčané přivezli čtyřspřeží truhlu nevěstinu a svatební koláč na ní do osady a tetky místní je zalikují. Výjev dosti pěkně barevnou lithografií znázorněn, kroje obojího pohlaví a všeho stáří zastoupeny. Nápadno, že jeden chlapec má na hlavě cos jako bílou červeně pruhovanou »střapcovou« čepici!

Na jiném obrázku z téhož alba »Hanáci na pouti« jest sice též několik Hanáků a jedna Hanačka, ale ti všichni jsou z Hanáků na levém břehu Moravy od Záhlinic k Holešovu.

Z malovaného obrazu p. rady Houdka »Svatba v Náměšti«, která zobrazuje Blatský kroj z jeho severního konce, leccos jest velice zajímavo a bylo by, jak zpočátku řečeno, věru záhodno výjev ten svatební, na náměstí Náměšťském (na němž v pravo stojí ještě i grunt se žúdrem hanáckým, doškem krytý) reprodukovati v přirozené velikosti a v barvách.

Mužcí mají tu červenice nevrapené, ale baňatější, než později se nosily. Někteří obuti jsou v boty, někteří ale ve střevíce s jazykovitou ozdobou přaskovou v předu. A ti mají punčochy. Střevíce právě nasvědčují, že obraz povstal v prvním desetiletí 19. století.

Na obrázku jest i kožich dubenný s červenými přeloženými výložky u ruk. Kloboučky jsou dosti malé, vedle nich i aksamítky se zelenými dýnky. Pasy jsou neširoké, lajdíčky zelené nebo modré, červeně lemované, se šůsky. V pravo na obraze, na svatebním voze, jsou dva družbové se šátkem (přes pravé rameno) pod levou páždí uvázaným a vyšívaným. Jeden má zástěru i meč. Někteří mužcí mají dlouhé černé kabáty (haleny) až ke kolenům.

Ženské nemají již šatek, ale šátky vázané na záušnice. Konce visí u šátků dolů. Šátky samy jsou bílé, jen jediný jest červený. Rukávce nemají ani obojky ani tacle příliš bohaty, ale vyšívání límečků v nadloktí jest černé. Lajdíčky jsou modré, červené i bílé s pentličkami zelenými, červeně krajovanými kol výstřihu. Fěrtochy, ne příliš dlouhé, jsou bílé vrapené i černé, fěrtůšky bílé s červenými pentlemi. Punčochy černé s červeným vyšitým cviklem. Střevíce mají červené opatky, malý jazýček v předu červenou mašlí zdobený. Nevěsta i družičky mají pentlíky červené s červenými i modrými pentlemi vzadu. Mezi nimi visí dolů lelík s mašličkou.

Rozumí se samo sebou, že koně na šíji i na prsou mají obvyklá na svatbách hanáckých »sókynka« (soukénka) zdobená pentličkami a rolničkami a na temeni červené chocholy.

Hanáci, kteří nakresleni jsou tuší na mapě katastrální v zámku Náměšťském, jak uvedeno z r. 1746, mají kožence dosti baňaté. Tělo kryje

»ocáskový« kožíšek se srdíčkem na předu, hlavu jakási beranice s koncem do zad visícím.

Selky žnoucí obuty jsou jakoby do bot, mají tak krátké fěrtochy jako nyní Slovenky, jedny (patrně vdané) mají »šatky« s konci v zadu uvázanými, svobodná děvčata vlasy ve dvou lelících v zadu dolu visící.

Obrázky těmito a rytinami v knize Hankeho doplní se nám znamenitě představa starého kroje z Blatska hanáckého.

Psáno 1900. *Jos. Klvaňa.*

Lidovost v Havlíčkově řeči básnické.

Poesii Havlíčkovu nad jiné význačně charakterisuje jeho řeč básnická. Všeobecnou charakteristikou u Havlíčka nevystačíme.[1]) Mnoho z vlastností, které objevujeme na jeho mluvě, je ve shodě se základními vlohami Havlíčkovými vůbec. Odtud tento podrobnější rozbor.

Havlíček jako sedmnáctiletý gymnasista pokusil se o překlad německé písně »Bei Warschau schwuren . . .«, která se v tehdejším studentstvu mnoho zpívala.[2]) Pro nás má tento nejstarší dochovaný produkt Havlíčkovy Musy jen ten význam, že nám je měřítkem pokroku, jaký Havlíček udělal za krátký čas nejen v znalosti mateřského jazyka, nýbrž i v obratnosti veršovnické. Havlíček v pozdější své činnosti spisovatelské vyspěl v pravý opak toho, nač ukazoval tento pokus: kdežto zde zápasí ještě s českou grammatikou i s českým pravopisem, později pronikl v ducha českého jazyka tak, jako málokdo jiný, kdežto zde zápasí nejen s rýmem, nýbrž i s materiálem jazykovým, později je ovládá obojí s takovou lehkostí a hladkostí, jako žádný druhý básník vedle něho, kdežto zde nadbíhají nám leckde strojené a nucené obraty, vyspěl později k jednoduchosti a přirozenosti mluvy největší, jaká se dá vůbec myslit. Dospěl k tomu studiem, studiem tak pilným, vytrvalým a podle pevného plánu vedeným, jak to bylo už v povaze Havlíčkově.

---

[1]) Básnickou řeč Havlíčkovu pěkně charakterisuje povšechnými rysy L. Quis v »Úvodě« k »Básnickým spisům K. Havlíčka« (LXXVIII.): »Řeč Havlíčkova jest ryzí, jadrná, jasná a prostá. Ona blíží se mluvě lidové, a proto též jeho básně nalezly právě u lidu tolik porozumění a tolik obliby. Havlíček není ani purista, aniž se vyhýbá výrazům méně voleným a třeba i triviálním. Květnaté dikce, krásných obrazů a umělých porovnání v Havlíčkovi marně bys hledal. Ale třeba jej vzíti a pochopiti právě tak jak jest; to, co by snad jiného básníka hyzdilo, jemu — nechci říci, že vždycky a všude, sluší — ale zajisté nikde neškodí, a to, co u něho není, nikdo rozumný nepohřeší, ba uzná, že by to právě jemu bylo na úkor. Vždyť Havlíček jest především epigrammatista, jest satirik, jest přesný realista a k tomu básník lidový. Tím řečeno a vysvětleno vše.«

[2]) Otištěna z článku V. Zeleného »Ze života K. Havlíčka« (Osvěta 1872) též u Quise »Básnické spisy K. Havlíčka«, XX.—XXI. a jinde.

Dal se do studia české mluvnice, ba prostudoval vedle Bible králické i celý slovník Jungmannův.[3]) Ale těmito studiemi se nespokojoval. Podle záliby současné Havlíček ponořil se v studium písní českých a slovanských vůbec. Pro vše v těchto písních neměl smyslu; ale měl zvláštní pochopení zrovna pro formální stránku lidové písně a zejména jí chtěl odpozorovati způsob vyjadřování jazykového.[4])

Nejlepším dokladem tohoto jednostranného studia jsou nám vlastní básně Havlíčkovy. Ale Havlíček ani na tom nepřestal. On sám žil mezi lidem, a tento život na něm zanechal zřejmé stopy. A zase vidíme z jeho básní, jak mezi tímto lidem nastrkuje ucho, aby zachytil nějakou charakteristickou frasi, jak se vyptává na tu, na onu, zaznamenává ji pilně, se zálibou si ji opět a opět pročítá, až se to stává pevným majetkem jeho ducha. A toto přejímání z lidu zachovává si po celý život; od lidu učí se neustále mluvit. Kdežto však v jiných oborech stává se tomuto lidu učitelem, jak o něm pěkně pověděl Masaryk, v řeči zůstává jenom žákem jeho. On setřel s vědomím se sebe internacionální učené školské obraty, kterých je ještě tolik na př. u Čelakovského.

Havlíček totiž lidovou řeč reprodukuje věrně tak, jak ji našel; nic na ní nebrousí, nerad nějaký lidový obrat trochu přestavuje nebo docela pozměňuje. U něho převládá smysl pro pravdivost a charakterističnost; smysl pro krásu ustupuje této vlastnosti docela do pozadí. Havlíček je poeta folklorista, který to, co kde zachytil, v sobě prožívá a nic si na tom nedovolí pozměnit. Kdyby Havlíček to, co nosil z lidové mluvy v hlavě, co vložil později do svých veršů, byl seřadil prostě vedle sebe, frási za frasí podle nějakého systému, měli bychom v tom vzácný příspěvek dialektologický. Pro Havlíčkovu mluvu je velmi charakteristické, že z jeho básní může vědecký jazykozpytec čerpat docela spolehlivě fraseologický materiál lidových úsloví.

Řekl jsem, že Havlíček nemá smyslu pro krásu lidové mluvy, nýbrž jen pro charakteristiku. Bude nám to jasnější, představíme-li si vedle Havlíčka Čelakovského nebo Erbena. Ti podřizují lidovou mluvu výběru a přejímají z ní jen to, co se může státi majetkem poesie, co tedy neodporuje poetické kráse. Ale nezůstali jen při tom; pro ně řeč lidová nebyla nedotknutelná, nýbrž na přejatém základu přestavovali a přidělávali, odlučovali, co se jim zdálo nelepé, a vsouvali tam součást krásnější. Namátkou uvádím jen verše Čelakovského:

---

[3]) K. Tůma, K. Havlíček, str. 90.

[4]) V tomto smyslu, že mluva Havlíčkova je výsledkem jeho pilných studií vyslovuje se též Dr. L. Quis v článku »K. Havlíčka studie o formě české písně lidové« (Český Lid VII., 215): »Jako třetí následoval je (Čelakovského a Erbena) Havlíček. To, co z jeho »Tyrolských elegií«, z jeho »Křtu sv. Vladimíra« a zvláště pak z jeho »Krále Lavry«, ba řekněme již ze všech jeho básní, písní, ano i epigrammů — vyjímaje tu prvotiny ze studentských let — tak mile vane, tak zvoní, tak nám lahodí; co nám věci ty činí tak blízkými, tak našimi; všecka tato naše, česká forma jejich jest výsledek pilných a vážných studií, jež Havlíček po léta věnoval české písni.«

»Jiskra padla pod koníčkem,
sestra volá za bratříčkem« . . .

»Jiskra padla pod koníčkem« — tento obrat Čelakovský nenašel asi nikde v této podobě ve svém vzoru, v lidové poesii. Ale každý, komu není česká píseň cizí, musí doznati: »Ano, to je docela řečeno v duchu české mluvy lidové!« Básník tu tvořil v duchu lidovém dál. Neruda je Havlíčkovi trochu bližší a přece zcela jiný. Bránil mu následovat Havlíčka — poetický cit. A to Havlíček nechtěl, nebylo to jeho účelem, ale neodpovídalo to také základním vlohám jeho ducha, jeho verismu. Jemu hodí se dobře zrovna to, čemu se předchůdcové jeho básničtí vyhýbali, co z řeči lidové ponechali na dně jako nezbytný zbylý rmut po vyrýžovaných zlatých zrnkách.

Právem přizvukuje se u něho jeho českost.[5]) Českost tato v první řadě platí jeho mluvě jako celému slohu jeho vůbec. Proč?

Jeho mluva na první pohled tak nesmírně věrně lidová je totiž víc než věrná. Je v ní lidovost potencovaná, upřílišená, sebraná z mnohých individuí; v tom stupni bychom českého člověka mezi lidem hledali marně. České idiotismy, to, čím se liší od řeči obyčejných vzdělanců, u Havlíčka je naneseno, soustředěno, tedy českost výrazu zhuštěná. Čtenář, který někdy sám lidovou mluvu studoval, nemůže se zbavit dojmu, že v tom je jistá úmyslnost, že tato mluva v nitru básníkově byla vypěstována uměle, že se jí ze záznamů naučil. Vidí v duchu básníka, jak se při každé myšlence namáhá o lidový výraz: »Jak by se to řeklo hodně lidovým výrazem?« Dochované třísky z jeho duševní dílny nám to potvrzují — jen stopujme snahu o výraz na jeho rukopisech. Ovšem připouštím na druhé straně, že zrovna v mluvě lidové básník chtěl mít vydatný prostředek pro svůj humor a satiru.

A pak ten naturalismus mluvy Havlíčkovy — ale o tom na svém místě bude třeba promluvit více slov.

---

[5]) V tom smyslu psal již o tom K. Tůma (»K. Havl. Bor.«, 90—91): »Havlíčkův sloh stal se naskrze českým, jadrným a přesným, slovo jeho přiléhá napořád plastičtěji k myšlence, každý obrat, každá věta zrcadlí samorostlost a původnost bystrého, ryze slovanského myslitele. — Zde sluší pak poopraviti běžné mínění, akoby Havlíček na svých pracech nebyl nikdy mnoho piloval, jakoby mu zejména ve verších forma byla bývala vedlejší věcí a tolika myšlénka, dobrý nápad a řízný vtip vším. Nikoli Havlíček nepracoval lehce« . . .

Rázem se Havlíček na tomto stupni ovšem neoctl. Jako v stylu a v dikci začíná od strojenějšího a umělejšího a pokračuje čím dál tím určitěji a vědoměji k jednoduššímu, tak i co se týká výrazu větného a materiálu slovného. I v tom je Havlíček lidový, že pracuje proti jiným básníkům s poměrně malou zásobou slovní. A jak je tato jeho zásoba slovní odchylná od pokladu lexikálního jiných básníků!

V jeho básních máme opravdu stopy toho, že studoval slovník Jungmannův a hleděl si jeho materiál slovný osvojiti. Zdají se mi tomu nasvědčovati některé doklady; na př. v jakém významu užívá slova »tábor«. »Češi táhnú přes hory táborem« (Quis, str. 9., z Havlíčkových prvotin z r. 1843). Běžný usus novější nám toto slovo neustálil ve významu, jak ho zde má Havlíček. Ale Jungmannův Slovník o tom poučuje při slově »tábor«: »v jazycích slovanských = mnohost lidí, dobytka, naložených vozů neb dobytčat, když vojsko neb lid pastýřský přenosí se z jednoho místa na druhé.« Tolikéž slovo škráň (nám ve spisovné mluvě zejména básnické skráň nebo skráně znamená = spánky, po případě i čelo; ve starší češtině má význam = čelist (dolejší neb hořejší i lícní kost). V tom smyslu poučuje o tomto slově Jungmann a v témž smyslu (= čelist) užil ho i Havlíček: (Rožeň) jako Sandson brání svatú církev — oslí škrání (121 *), z r. 1843). Snad z toho pramene lze si vysvětliti slova: lavičník (= handra, 83; možná, že je Havlíček našel ve svém dialektu, u nás toho slova není; carští výplatníci (93), jež vyskytají se ve Křtu sv. Vladimíra. Od básníků předchůdců Havlíček přejal některá slova, nám nyní méně běžná, nebo jen u básníků: tlumač (114; z r. 1844), s dítěcí důvěrou (15; 1846—49), opěta veršem (snad zúmyslně je toto slovo voleno, 15, z r. 1847), shromadil zástup k poradě (175, z r. 1852), špatná jest při dešti těcha (156, z r. 1856; přejato asi z Kollára). Ve slově žehulka (str. 163) je asi omyl buď tiskový nebo v rukopise m. žežhulka.

Zřídka se Havlíček uchyluje k jiným jazykům slovanským; na př. měsíc hledí tich*o* (m. tiše; v překladě z ruštiny z r. 1845, str. 164), stařina (= starý věk, starobylost; z ruštiny); dějí se před našimi zraky větší nežli v stařině zázraky (187, z r. 1853; Havlíček asi vědomě pokouší se zavésti toto slovo v češtině); zřenice (= zřítelnice, zrak; vzato z polštiny; je to v překladě polské básně): orel v nebesách potápí zřenici (167, z r. 1848); zámět (= závěj sněhová; Jgm. uvádí sice starší doklady z češtiny, ale Havlíček držel se při tom patrně polského originálu); je po sněhové záměti (třikrát, 169; v polském originale, Mickiewiczově balladě »Tři Budrysovci« stojí: zamieci); slova šal (156), přejatého z polštiny, užívali hojnou měrou již Havlíčkovi předchůdcové buditelé.

---

*) Čísla v citátech značí stránky podle vydání Quisova.

Někde Havlíček sáhl k tvoření nových slov. Některá ukazují, jak básník zápasil o slovo, aby vyjádřil nový pojem. Zajímavé je slovo drážeň. V původním sepsání epigramu vyskytuje se u něho ještě r. 1845 toto slovo (Quis, c. s. 133, pozn. **), ale když epigram uveřejnil v Šotku (r. 1849), nadepsal jej již »Nápis na pražském nádraží«. Zatím totiž ujalo se slovo »nádraží« pro nový pojem. Z jiných slov Havlíčkem utvořených uvádím ještě: módník (= kdo se nosí podle mody): módníkům nechci kázati (140, z r. 1844), za hrobskými vrátky (36, z r. 1854), co si o své (duši) vychemičíš (152, z r. 1856). Zúmyslně dělá nová slova v epigramu na Jar. Kalina: »Proč tak dlouho již trvá babobouřná pauzuje lýra? (113). Chce tím vystihnout charakteristiku básně a dosáhnouti směšnosti.

To jsou asi všecky nápadnější příklady, kde se básník odchyluje od ustáleného základu české řeči a větším dílem i lidové. Hojněji potřeboval jen ještě cizích, jak vysvětlím dále. Co je to však proti tomu, srovnáme-li jej na př. s pokladem slovným Čelakovského, který přece platí za básníka národního!

Za to v jakém bohatství dovedl vystihnouti mluvu lidovou!

Podle lidové mluvy Havlíček si oblibuje hojná úsloví přiměrná, úsloví, u kterých člen přirovnávací obyčejně béře věrně z lidu jako ustálená rčení; na př. umřeli bez zpovědi jako lutriani (87), a hned běžel jak s keserem (75), osopil se na mne jak na čubu (75), dráb je celý skoprnělý jako kapr v žitě (lid říká: jako kapr na blátě, 74), jak z hmoždíře kýchnul (80), senát vždycky pohotově jak u rasa maso (102), novina rozběhla se jako rtuť po světu (104), nález právě potvrzený měl jako na šňůrce (85), Rusi nám budou věřit jak telata (106), kati je tam utopili jak slepá koťata (86) atd. Některá úsloví podobná Havlíček tvoří samostatněji, vymýšlí si člen přirovnávací. Ale i to je docela v duchu lidové mluvy, kde srovnání taková vedle ustálených výrazů bývají často individuální, vytvořena ad hoc mluvícím. Příklady u Havlíčka: všecko hyne a pomine jako špatné zboží, (caři, samovláda) potrvají věčně věkův jak juchtové boty (87), telegrafické depeše bzučely v celém světě jak na lípě včely (104), (listinám) rozumějí ti Brandeburští vepři jako u nás svině pepři (23, rým) a j. v.

Tomu blíží se rčení: důvěra je na dranc (Jungmann vykládá ve svém slovníku toto slovo ve významu = cár, na dranc = na cáry; ale u Havlíčka vyskytá se též v jiném smyslu: študentů tam bylo na dranc (t. j. mnoho, 19; z lidové řeči mně tento smysl není znám), dali nám »českých listin« na mancáry (23).

Jiného druhu charakteristická úsloví lidová podává osobitými predikáty; na př. »nebuď, brachu, ťululum« (149); jinde totéž slovo: jako onen Brodský rada Ťululum (23); nám by byla lehká pomoc, toť je stará vesta (89), tys bratr náš, ty jsi kubík (12), Vladimír byl štvanec (101), vojenský soud, to je samec (84), milí páni, to je švanda (20), to budou jundy (106).

V lidu jsou obvyklá úsloví spojená se slovy huba, hrom, čert; též Havlíček je hojně přejímal: ani hubou neklap (19), nectně Vaším Veličenstvem vypláchnul si hubu (75), holičovi vědomosti škubou hubou (68, samostatněji v tomto spojení utvořeno Havlíčkem); hrom ti bác do huby, Nácku Lojolový (45), hrom tě zapal! hrom tě uškvař, tmavý Lojoláči! (46), hrom a broky! (171), hrom ať do nich! abych neklel (79); ať jen píší — však jim čerta dáme (21 místo negace), čert by to vydržel, pojďme na ně (29) a j. v.

Jiných fraseologických obratů specielně českých, lidových, u Havlíčka jen se hemží. Vidíme v nich zase zúmyslné hledání, vybírání a kupení charakteristických výrazů. Uvádím některé příklady bez zvláštního utříďování: car necar, svátek nesvátek, že mi všecko rovno (74), a ostatek všecko láry fáry (98), máš-li jmění tak, tak, tak, spokojen nejsi nikterak (153), ďábel (koně) horem pádem nese (59), kdybych to vyřídil caru, co se na vás sveze (74), kněžím u pytlíku zaťata jest žíla (91), dal je (jezovity) na ostro kovati (105), všecko ve mně hrká (83), vojenský soud soudí jen se práší (84), jak koupím, musím prodávati (88), pán Bůh jí dej věčnou slávu (155) nevím na mou kuši (134), (nic jim nevěřit), pak je s nimi lehko (145) a j. v.

V duchu lidové mluvy jsou dále zkrácená rčení: U Matouše v jedné kapitole šel pán Ježíš v Gadarenské pole (119), zmačkal bych vás na povidla jako shnilé slívy (= na povidla je předložkový výraz přirovnávací, 80).

Mluvu Havlíčkovu charakterisují nejen tyto idiotismy lidové mluvy samy o sobě, ale zejména nakupení jich. Ve známé písni politické »Šuselka nám píše« máme na př. tato úplně lidová úsloví: (Němcům) kručí v břiše... Vy Němci chámi, nehrajeme s vámi, co jste si tam nadrobili, to si snězte sami ... nefoukejte nám do slovanské kaše... my ti dáme pro laxírku, počkej, saframente. Tedy v pěti kratičkých slohách pět úsloví individuálních! Skoro polovička ze všech vět. Nebo ze 4 verších z »První generální schůzky« musejní: »Tu se postav a drž hubu, nedělej mi zde ostudu; neb kdo nezaplatil pětku, nesmí ceknout ani špetku« (16).

Že Havlíček užívá hojnou měrou slov, která jsou pouze obmezena na mluvu lidovou, dá se u něho předpokládati; příkladů najde se v jeho verších hojnost, jako slovesa: brebencuješ (11), pošplichuje blátem (115), klopit své groše (150), již ani nekvik (53), špoulil svou hubičku (34), šulit (171), kde by koho ťaf (18), všecky louže vysmejčili (86), vrabec začimčařiv (155); máš-li mnoho, frkáš, máš-li málo, brkáš (153; v tomto významu jsou mně z našeho dialektu tato slova neznáma). Substantiva: čtverák (34), ve všech škvírách (92; snad je má Havlíček z Kollára, v našem dialektu aspoň toho slova není); švinda (= kořalka, 170); dát mu duši na zasmážku (172) a j. v.

V duchu lidovém je podán výraz: žáci na kněžstvo (= theologové, seminaristé, 4); svatý tatík z Říma (8); černých pánů (120); nebo tento superlativ: římská církev mezi všemi nejcírkvovatější (108).

Velmi hojnou měrou užívá Havlíček cizích slov. Nachází v podávání těchto cizích slov humorestický prostředek. Užívá jich docela v duchu lidovém: tak jak si je lid hláskově přetvořil a jaký jim dal, také význam; na př.: lutriáni (87); těch křiklavých ancikristů (19) vy hulváti, potentáti, pryfovaní magistrati (23; ancikrist i potentát ve smyslu přezdívek), finanční ministři špinavá jsou nace (98), v české literatuře honěný kunt (47), okolo Hanky je všechen plundr = odhažek, 20), Rusi o těch kumštech ještě nevěděli (89), zasakroval (75), jdu vomeldovat (75), vyvádět ve svátek rekrace (73, u nás říká se legrace), sedí ve štokhause (82), všecky paragrafy má v jedné patrontaši (84), Bůh je první na tapetě (96), (děje české) předělat, obrátit, sflastrkovat, rakouskou podšívkou vyfutrovat (33), marš zkomponýrovat (106), bych s tebou moh' diškurírovat (51), zlato na krágle (52), ten je grobián (52; v lidu krobián), (já) mustr deliquentů (60), Slováky, goráky, Maďarům cpe v kňasáky (8), flašinetl (35; v lidu flajšinet) atd. velmi často.

Cizí slova jsou satirikovi Havlíčkovi zejména vítána ve spojení fraseologickém; jako: štemuje hubu (18), vysíláme ho na pajty (23), jsou v kompaňii se mnou (123), ta argumentace způsobila velké alterace (96; v lidu se říká: dělá mu to aterace), držet litanie (81), nemáš politiku (81, t. j. nejsi pro sebe chytrý, míněno zejména v tom smyslu zakrývat k vůli osobnímu zisku vlastní přesvědčení a přizpůsobovat se jinému). Udál šamstra (171) je frase myslím strojená, nelidová. Snad Havlíček napsal vědomě podle lidové mluvy i germanismus: tak měl Perun rezonýrovati (m. prý; 88).

Rovněž hojně sahá Havlíček k cizím významům, které byly tehdy běžné v účenějších vrstvách. Chce jimi charakterisovat jako oněmi lidovými; na př. špendáže mi nosí (80), tam jim cosi diktýroval (103), držel oraci (95), přijeli jsme do Brixenu bez vší turbací (61), ta argumentace (96), zvyklý na subordinaci (100), račte dekretovat, by se mohl titulovat (126), kdo je akcionérem, básníkem, publikum aneb aktérem (133), kalkulujíc (119). Někde nakupeno cizích slov, na př.: »A teď jestě tetky, matky k nim přiadírovat, pak to s jejich zpovědníky multiplicírovat: o, to byla kamarilla, jako čimborasso!« (102); nebo: »Málo platu, málo športlí, málo deputátu, nemohu si špendýrovat oleje k salátu« (73) atd. Větší měrou je to provedeno v epigramech, kde je mezi jiným též mnoho latiny; patrně nebyly určeny pro lid.

Tato snaha charakterisovat cizími slovy Havlíčkovi staľa se manií. Když jednou poznal, že v lidu i mezi učenými žije mnoho cizích slov, když poznal, jak lid cizí slova zpracovává co do významu i vnější podoby, jak směšně někdy taková změna učenějšímu člověku zní, našel v tom vítaný prostředek humorestický. Je vidět, že Havlíček po těchto výrazech a frasích pase zrovna tak jako po vlastních úslovích, že si je zaznamenává, vštěpuje v duši, že pak ve své produkci nanáší jich příliš hustě, příliš jednostranně a důkladně. To není však pravá míra: lid užívá posud hojně těchto a jiných cizích slov, ale poměr mezi domácími a cizími není takový, jak se jeví u Havlíčka. Zase se nám tu jeví theoretik, uvědomělý, jednostranný napodobitel lidové mluvy, jenž charakteristické hromadí a zmocňuje. Havlíček na další produkci toho druhu nebyl bez vlivu. A zajímavé je, že ve své publicistické činnosti tohoto prostředku užívá řidčeji. Měl v tom ovšem svůj účel

Ještě méně blahodárný byl vliv Havlíčkův po jiné stránce. Míním hojné užívání výrazů obsoletních i sprostých. Vydavatel i v kritickém vydání byl nucen sáhati často k tečkám, aby nemusel dát čtenáři vysloviti některá slova. Veliký počet teček znamená, že přestoupena míra. Havlíček v tom vycítil charakteristickou známku lidové mluvy. Podle základního rysu své povahy zase charakteristiku příliš nanáší. Je pravda, s oněmi slovy potkáváme se často v lidové mluvě, zejména ve smyslu zmocněné negace. Lidé vzdělanější podobným významům se vyhýbají. Neupírám, že je to pouhá konvenience, ale konvenience rozumná; dá se sotva asi vymýtiti, protože je v celém vzdělaném světě a není proti základním citům mravním. Je to jistě zvláštní: u prostého člověka venkovského, u kterého jsem si uvědomil jeho malý stupeň vzdělanosti, mne takový výraz neuráží, naopak je mně spíše podivné, když zpozoruji, že on sám se nad svým promluvením zarazí a hned je hledí opraviti nebo aspoň zmírniti výrazem »s vodpuštěním!«. Z úst vzdělaného člověka nám takové hrubé slovo zavzní hned rušivě, a musíme si na ně teprve u něho zvykati. Vedle konvenience působí tu jiná stránka. U prostého člověka vyciťuji, že plyne tento způsob mluvení odtud, že je prostě přejal od set generací, že pronáší je jako ony zcela neuvědoměle v onom ustáleném významu negativním. U člověka vzdělaného mám však dojem uvědomělosti; vím o něm, že jeho jemnější cítění mu kázalo, těchto výrazů se vzdáti; pronáší-li je přece, že se k tomu vrátil s povědomím a schválně. A to je, co nás u něho zaráží: ta schválnost, ta umělost.

U Havlíčka je to ve shodě s celým jeho směrem naturalistickým. Byl v tom docela konsekventní: jeho satira je naturalistická nejen obsahem svým životním, nýbrž i do posledního slova; dává přednost osobitému slovu, třeba hrubému, před uhlazeným, dvorným. I v tom je kus jeho demokratismu.

U Havlíčka nám tento naturalismus mluvy není ještě tak protivný a odpuzující: on dovede nás upoutat mravním stanoviskem, svým silným citem spravedlnosti a opravdovosti jak v životě veřejném, tak v životě soukromém, svou láskou k volnosti, myšlení a jinými ideami právě tak jako svým nepřekonatelným vtipem. Ale pozorujme jen naturalismus výrazový u našich parodistů pohavlíčkovských. Tvorby těchto »básníků« z pravidla nepřijdou do veřejnosti; ale proto není anebo aspoň nebývalo působení jejich malé. Každý, kdo prošel ve věku jinošském nějakými školami, ví asi ze zkušenosti, jak takové parodistické produkty kvetou hojně zejména mezi studujícími. Místo vtipu často holá odpuzující sprostota a obscennost. Havlíček nechtě a nevědomky dal takovým produktům posilu. Popularita jeho satir, jeho parodií lákala je k napodobení, ale nemajíce jeho idejí a snah, jeho vtipu, vrhli se právě na to, co jim bylo nejsnadnější: na triviálnost výrazu. U nich není jen pouhým prostředkem k charakteristice, u nich je to vlastní účel celého skládání. Tím, myslím, naše parodie že se od parodií cizích značně liší. Ostatně jak právě tato stránka svádí k nápodobení, může každý sám na sobě pozorovat, kdo intensivněji četl Havlíčka: bezděky se nám nějakou dobu derou takové drastické výrazy na jazyk, zejména bylo-li naše prostředí mezi lidem.

Hláskoslovně a tvaroslovně živá řeč lidová u Havlíčka málo proniká.[7]) Nejčastěji mívá *-ej*, m *-ý*; na př.: vítr zdrav*ej* (130), pr*ej*, (ač etymologicky správnější nežli naše prý, 113); v*ej*klady (135). V překladu »Kozácké ukolébavky« děje se tak hojně, patrně pro rým: kozák v bojích tužen*ej*, čabráček, stříbrem vyšit*ej* (165). Tamže i tvary (pro týž rým »hajinkej«): do kolíbky t*ej*, v smutn*ý* noci t*ej*, v krajině ciz*ej*.[8]) Podle živé řeči má: růžence, obrazy, panny, jmenujou se dot*ej*kan*y* (m. dotejkan*ý*, 118). Jiné: za kamna*ma*, nad ná*ma* (35, rým); vzhůru k nebes*ám*, v nebes*ách* (167); pod kopyt*ami* (10); č*tyry* policajty (76), protec*t* (187); jmenuj*ou* se (118), pr*ála* máti (156). Syntakticky: anděl*íčky* fofrovali (35) a j. v. Běžná byla chyba: ab*ysi* (167); ale jinde je v rukopise »bys si« místo vydavatelova »bysi's« (137). Na počátku své činnosti spisovatelské Havlíček psával pravidelně *ú* za *ou*: sl*úží*, b*úří*, svat*ú* církev (121). Později od toho upustil.

Mluva lidová co do hláskosloví a tvarosloví je poměrně u Havlíčka velmi skrovně zastoupena. Je to vlastně vzhledem k naturalistickému rázu v mluvě Havlíčkově nekonsekvence. Když napodobil tak věrně obecnou mluvu lexikálně, syntakticky a zejména fraseologicky, čekali bychom napodobení též po této stránce. Proč Havlíček nedospěl také k tomu, myslím, že se vykládá z tehdejších našich poměrů jazykových samo sebou. Tehdy právě vedl se ostrý spor se Slováky, kteří zaváděli své nářečí místo dosavadního spisovného jazyka českého. Havlíček sám postavil se velmi příkře a odmítavě proti těmto snahám. Jak známo, připouštěli tehdejší obráncové jednoty spisovného jazyka, aby Slováci do svých prací literárních přibírali slovný poklad ze svého rodného nářečí a zejména jednotlivé obraty syntaktické a fraseologické, chtěli však, aby ponechán český jazyk spisovný ve svém základě hláskovém a tvarovém netknutý. To bylo také asi pravidlem pro Havlíčka ve vlastní jeho činnosti spisovatelské. *Jan Jakubec.*

---

[7]) Po této stránce není, jak jsem se přesvědčil z rukopisů, chovaných hlavně v Českém Museum, ani Quisovo vydání přesné a kritické. Vydavatel přibližoval více mluvu Havlíčkovu spisovné řeči.

[8]) Pro rým je asi též gent. křestu (rým: na městu, 118).

Několik poznámek k »Přehledu knížek lidového čtení«.

(Viz Národopisný Sborník VI., 144.)

Prof. Speranskij sestavil pečlivě bibliografický přehled tisků lidových knížek, vydaných v Uher. Skalici. Tisky tyto představují pestrou směs prací různého stáří a původu, staré i nové spojeno tu vnitřní i vnější formou v jednotu, vedle knížek, které jsou skutečnými přežitky ze starší doby literatury, přicházejí tu skladby teprve z konce XVIII. a ze začátku XIX. st. — těchto je v kollekci Škarniclově nejvíce. Velmi zřídka bývá původ těchto knížek již na titulu udán, stalyť se majetkem obecným, mezinárodním, jako většina národních písní a pohádek; ale nežli bude možno užiti jich jako materiálu literárně-historického, bude potřebí stanoviti jejich původ. U některých jest to v přehledě Speranského poznamenáno; k několika jiným číslům podávám tuto nové doklady. Pro přehlednost ponechávám číslování, jak jest v přehledě Speranského.

31. Anéžka, Sicilská králowna. — Překlad německého románu rytířského »Agnes von Sicilien, ein Gemälde aus den Ritterzeiten« (Dresden 1792).

39. Skalnj Duchowé. — Překlad z Chr. J. Spiessa »Die Berggeister. Eine wahre Geschichte« (1797).

56. Harfeník. — Překlad něm. povídky psané v bardském tonu Ossianově »Der Harfner« od Leonharda Wächtra (Víta Webra).

79. Mnislaw a Swětiwina. — Jádro děje převzato z povídky Ch. J. Spiessa »Karl und Maria« (Biographien der Selbstmörder z r. 1785);

ostatní od P. Šedivého v duchu rytířských románů Spiessových složeno. (Viz Obzor lit. a uměl. II. 115.)

87. Princezka Nesita. — Viz něm. povídku »Die Gräfin Nimmersatt aus Wien, eine komische Geschichte« (Leipzig 1786).

88. Nymfa studenky. — Překlad pohádky Musäusovy »Die Nymphe des Brunnens« (Volksmärchen der Deutschen 1782—7).

90. Krásná Oliwie. — Překlad Spiessovy krvavé povídky »Olivie Amenuti« (Biographien der Selbstmörder 1785).

»a) Giowani Liobetti«. — Též překlad ze Spiessa »Giowani Liobetti« (Biogr. d. Selbstmörder).

96. Tři mrawné bájky, prwnj o sslechetné Paně krásné. — Překlad francouzské pohádky Mm. Leprince de Beaumont »La Belle et la Bête« (Le Magasin des enfants). (Viz Čes. lid VII. 249.)

97. Kratochwilná historie o gednom sedlském pacholku. — Otisk komoedie Tob. Mouřenína Litomyšlského »Historia kratochvilná o jednom sedlském pacholku, kterak u sedláka za tři groše sloužil a o poběhlým židu«, vyd. r. 1604 a upravené podle německé pověsti od Dietricha Albrechta. (Viz Zíbrt, Jak se kdy v Čechách tancovalo, str. 204.

103. Pèryton. — Viz Národop. Sbor. III., 14.

110. Hrabě Rožmberk. — Překlad německé povídky »Graf von Rosenberg, oder das enthüllte Verbrechen. Eine Geschichte aus der letzten Zeit des dreyszigjährigen Krieges« paní Kristiny Naubertové (Leipzig, 1791). Český překladatel položil partii o tajemném nalezení a vychování Lotara Rožmberkovce u hraběte Bořislava, kterou u Naubertové Lotar později sám vypravuje, hned na počátek povídky.

Pozoru hodno jest, že tato povídka podle úpravy, jaké se jí dostalo v českém textu, přeložena byla znovu do němčiny s titulem »Graf Rosenberg. Vaterländisches Ereignisz, welches sich zu Ende des schwedischen Krieges zugetragen hat.« Vedle tohoto překladu z češtiny koloval v Čechách ještě druhý text německý, na povídce paní Naubertové bezprostředně založený a vydaný se změněným titulem »Die Geisterburg, oder Die entschleierten Verbrechen. Eine merkwürdige Geschichte aus den Zeiten des dreiszigjährigen Krieges« (Neuhaus 1847).

131. Nesšťastná Zuzanka. — Překlad hrůzostrašné povídky Ch. J Spiessa »Die schrecklichen Folgen eines kleinen, unbedeutenden Leichtsinnes. Allen unschuldigen Mädchen zur Beherzigung und Warnung.«

137. Vendelín z pekelného kamene. — Překlad povídky J. A. Gleicha »Wendelin von Höllenstein oder die Todtenglocke« (Wien 1822)

J. Máchal.

Povídky sebrané na Valašsku r. 1888.

V roce 1888. byl jsem členem slovanského semináře, v němž prof. Gebauer mimo jiná themata k úkolům seminárním rád vybíral též studium lidové literatury, které tehdy bylo u nás ještě v plenkách. Jeho laskavou pomocí dostal jsem cestovní stipendium, jež stačilo k několikanedělnímu výletu na Moravské Valašsko, kde měl jsem prakticky, u pramene, věnovati se studiu prosaické tradice lidové. Sebral jsem tam, kolik se při prvním pokusu dalo, a snažil jsem se držeti se co nejúsilněji methody osvědčených sběratelů cizích. Dnes, po dvanácti létech, dívám se na tu práci zcela jinak, chtěl bych ji od základů provésti jiným způsobem, přes to však, probírám-li shromážděný material, zdá se mi, že i tak, jak jest, není bezcenný. Užívám laskavosti redakce Sborníku, abych ho otiskl.

Sbíral jsem koncem srpna a počátkem září. První čas bydlil jsem v Rožnově, později v Střední Bečvě, procházeje při tom dědiny okolní. Práce byla, neznalému kraje i lidu, zvlášť pro počátek svízelná. Během valašského pobytu ztratil jsem tak mnohou theoretickou illusi a poznal mnoho překážek, jež zcela prosaicky ruší často nejkrásnější úmysly.

Omezil jsem se předem na tradici prosaickou a hledal jen dobré vypravěče; později zúžil jsem ještě program a omezil se na zapisování povídek »látkových«, t. j. takových, jimž jich látka sama je účelem, bez účelů vedlejších, tak že jen namátkou přibral jsem několik drobností místních.

Hlavní snahou mi bylo dosíci v reprodukci povídek absolutní dosažitelné věrnosti. Vyhledal jsem napřed vypravěče, o němž jsem zvěděl, že vskutku umí vypravovati, seznámil se s ním, poslechl si napřed jeho způsob vyprávění, řeči i stylu a zvykl jej na volné, klidné tempo jež by se dalo s největším omezením stenografie běžným písmem vystihnouti, a pak teprv jsme počali práci. Ohledal jsem též z předu, pokud se dalo, jeho látkový material, vyptal se na jeho prameny a hleděl jej přivésti k tomu, aby reprodukci skutečných látkových povídek neprokládal zbytečně různými mně nepotřebnými kusy: vzpomínkami z vlastního života, obšírným výkladem svých snů, událostmi na dědině a t. d., ačkoliv lituji dnes, že tyto partie, jež stylisticky i psychologicky právě byly nejzajímavější, jsem obětoval látkám literárním.

Značnou péči bylo nutno věnovati duševnímu stavu vypravěče, jenž na styl, na spád dějový i na osnovu měl značný vliv. Slavnostní sezení, na př. v neděli odpoledne, kdy hofer B. vykládal svůj nejlepší kus (XII.) před rodinou starostovou, čeledí a hostmi, mělo špatný vliv na jeho paměť a na barvitost jednotlivých scen. Obuvníka K. zas svedla obava, že se brzy vypovídá (byl první den placen za den a ne od kusu, dle kvality, jako později), k rozvláčnosti, k průhledným narážkám o dobrém jídle, pití, zpropitném atd. Naopak zas, když jsme důvěrně seděli s krejčím S. podvečer u Bečvy, vyprávěli si o hvězdách, o vesmíru a filosovali o světě, vděčil se mi pak S. za večerní rozprávku pečlivým a barvitým vypravováním. K pohádkářům, kteří platili za odborníky, přidružilo se též několik ochotníků a s dobrým výsledkem

Zapisoval jsem text vypravovaný pokud možno do písmeny věrně, foneticky. Je přirozeno, že první zápisy silně se lišily od pozdějších, kdy si ucho zvyklo na jemnější odstíny. Nejsa filologem, nemohu říci do jaké míry se mi podařilo vystihnouti ráz řeči — to však nebylo též mým účelem. Nemaje předběžné zkušenosti držel jsem se raději naprosto věrného reprodukování toho, co jsem slyšel, s pečlivým zápisem všech vedlejších okolností — dnes považuji tuto akribii při sbírání literárních látek v lidu za zbytečnou. Prosa, sbíraná v lidu za účelem literárním, nemůže a nemá býti materialem pro filologa. Sběratel má příliš mnoho práce s látkou, než aby mohl věnovati se úspěšně též jazykozpytným pozorováním. Musí znáti dokonale látkový material lidu, v němž sbírá, pokud již dříve byl uveřejněn, a pak též musí míti dosti obsáhlou znalost látek povídkových vůbec. Hned od počátku vypravování musí hledět co nejdříve rozluštit, kterou ze známých látek — a naprosto nových není téměř — vypravěč vypravuje, ke které ze známých versí nejspíše se kloní, jaké nové prvky do ní vsouvá atd. Toho všeho je proto potřebí, aby jednak bylo možno kontrollovati údaje vypravěčovy o původu jeho povídky, jednak aby bylo možno vyzkoumati, kterých změn, omylů, mezer atd. on sám se dopustil, — možno právě v tom okamžiku jen, kdy vypravuje — a které přejal již jako hotové. Pro stanovení osnovy dějové, stáří a způsobu změn na látce, je tato práce nezbytna. Když vypravěč, nijak nerušen, skončil, lze pak jakoby nahodilou otázkou vyvolati v něm mnohdy důležité a zajímavé dodatky, jichž on z jakýchkoliv příčin momentaně si nepovšimnul. Nepodaří se to ovšem vždycky, poněvadž, spozoruje-li úmysl, snaží se uměle si vypomoci — výmyslem, a tím spíše zatemní původní osnovu děje. Na př. přes několikerý pokus nepodařilo se mi vylákati na hoferovi B. podrobnější upomínku na vložku, jinak dosti vzácnou, v povídce o rekovi, jenž bojuje s draky na mostě (XII), která jedná o proměně reka v mravence a kočku. Tato vložka pochází vskutku ze zcela jiné látky, ale opakuje se i v cizojazyčných versích — stejně nedokonale; snad byla to temná reminiscence, že tu cosi schází, snad vsunul si ji sám, jisto je, že ve své povídce nebyl na ni zvyklý, a že když později snažil se reprodukovati tutéž scenu, nedošel dále než poprvé.

Starost o thema nesmí ovšem jít u sběratele tak daleko, aby zapomínal styl a individuelní zabarvení vypravěčovo, jež on do látky vkládá. Proto zdá se mi nejvhodnější ještě docela fonetické reprodukování vypráVěného, bez ohledu však na věrnost dialektovou grammatickou, a pak slovně věrný přepis, v němž zvláštnosti grammatické, pro charakteristiku vypravěčovy mluvy zachované, nemají býti snad materialem jazykozpytci, nýbrž jen pomůckou k živějšímu vyznačení vypravěčovy duševní individuality.

Hlavním účelem ostává látka, celé její vypracování do nejjemnějších thematických odstínů, a vedle ní právě tak důležité zpracování, stylisace produševnění její, ideový obsah, jenž nese na sobě stopy individuality vypravěče a kmene, k němuž náleží, a té oblasti duševní literární práce v níž látka v té své formě žije.

Reprodukce sbírky povídek v lidu nasbíraných nemá a nemůže býti zároveň studiemi jednotlivých látek. Technika práce sběrací je jiná než srovnavací literární studium. Přece však reprodukce nemůže se omeziti jen na opis zápisek.

Předně již opis sám vyžaduje, jak praveno, úpravu. Opis písmenný aniž by byl vědecky naprosto spolehlivý pro filology, stěžuje velice čtení a studium literárnímu historikovi. Má-li pro jeho práci míti opravdu cenu po každé stránce, musí míti jen detailně označenou provenienci a pokud možno vystiženy i okolnosti zdánlivě nepatrné, jež na stylisaci i látku mohou míti vliv. Zvlášť označení vypravěčů a aspoň nejprostší data o nich jsou nutna, aby při srovnávání a rozboru látky docelovala obraz, jež si ten, kdo studuje, o reprodukované versi utvoří. Třeba nezapomínati, že vždycky na konec vypravěč je bezprostřední autor toho produktu, který je zapsán — a sice autor právě takový, jako kdyby byl podepsán na knize jím vydané, jen s tím rozdílem, že autora knihy z pravidla známe, vypravěče však nikoliv. Přes to však povídka jím vypravovaná právě tou individualisací a určitým původem nabývá ceny — vždyť devět desetin zapsaných povídek stále a stále opakuje tu nepříliš obsáhlou hromádku látek, jež známe, a málo která vyniká slohem a uměleckým vypracováním sama o sobě do té míry, aby, odtržena od své půdy, v knižné literatuře se uchytila v té formě, v které byla vypravována. Je to s látkami jako na př. s rostlinami. Neměli bychom potřebí sbírat stohy ostružin, ostřic aneb jestřábníků, jež svojí strukturou jsou dokonale stejny, ale jich naleziště, jich rozšíření, nepatrné změny způsobené podnebím a půdou jsou to, jež činí jednotlivce mezi nimi zajímavé a vědecky cenné.

Celkem tedy v reprodukci ne věrnost vůbec vyžadujeme — správnost a poctivost sbírání rozumí se ovšem předem sama sebou — ale věrnost účelnou v podání a úpravě a správnou methodu.

Nezmiňoval bych se vůbec o ohledech na choulostivá místa, kdyby u nás stále ještě nevládla podivná starostlivost, jakoby vědecké knihy vydávaly se pro děti a mladé dívky. Myslím však, že tam, kde toho látka nutně nevyžaduje, možno učiniti koncessi idiosynkrasii těch, jichž mravní cit ruší několik v určitém smyslu seřaděných písmenek, — několika tečkami.

Pokud se výběru z toho, co bylo zapsáno, týče, zdá se mi, že má sběratel úplnou volnost, pokud nedává se vésti pokoutními myšlenkami, pruderií, falešným krasocitem, snahou po popularisaci atd., a pokud hledí jen k tomu, aby vyhověl svému vytčenému cíli: podat ukázky ústní literatury prosaické, z lidu sebrané, k srovnávacímu literárnímu studiu. Nejlépe ovšem je, může-li zápisník svůj reprodukovati se vším všudy tak aby, kdo studuje, mohl sledovati i postup duševního namáhání vypravěčů, jich sklonnost k různým látkám atd. Bohužel že však nebývá to vždy možno z různých příčin. Tak na př. při vypravování krejčího S., jenž mluvil dosti rychle, měl-li se udržeti v slohu, vypoví na chvilku ruka službu, a přece je škoda dne, je-li právě vypravěč v dobré náladě. Nezbude než vyptávat se ho zatím na různé zkušenosti, nechat proběhnout dokonce některou menší látku a pak počíti zas některým delším kusem. Jindy vypravěč buď sám odbočí, neb je přerušen posluchači, kteří vypravují třeba zajímavé látky i zajímavé příběhy ze skutečnosti a ze zkušenosti vlastní, ale nestačíte jim, — ani někdy není dobře možno psáti — a tak nezbude vám než stenografovaný úryvek, ve vzpomínce načrtnutý obsah a p. rozdrobený material, jejž nemožno reprodukovati v rámci souvislých věrně přepsaných versí povídkových. Tak mimoděk z toho roje zápisků je výběr nutný.

Na konec ještě jde o to, do jaké míry je sběratel svým povídkám povinen připojiti kommentář. Pravil jsem již, že ku každé povídce není možno psáti obšírnou studii o látce dotyčné, aniž možno k celé sbírce dát rozbor ideí a stylu látek. Na druhé straně zdá se mi však, pokud látek samých se týče, že sběratel je povinen, jednak podrobně rozanalysovati jich obsah, jednak aspoň povšechně vyznačiti jich příbuznost ovšem jen nejbližšími versemi týchž látek, již zapsanými a v téže literatuře, z které pocházejí verse jeho. Pokud se světové literatury týče, nemožno při vydání sbírky k těm několika látkám, jež systematicky spolu nesouvisí, probírat soustavně veškerý ten obrovský material, jenž se dá ovládnouti — a to ještě nedokonale — teprve mnohaletou pečlivou prací. Myslím, že stačí připojiti odkazy na kommentáře, které má sběratel právě po ruce — odkazy k jednotlivým sbírkám vadí přehlednosti a nejsou v nijakém poměru k prospěchu, jejž skytají. Literární historik z odkazů kommentářových najde příležitost sledovati látku, čtenář nahlédnutím a srovnáváním dovede se pak informovati o příbuzenství a rozšíření té které látky, a takové příkladné komparace jak k celým látkám, tak k charakteristickým prvkům, stačí, aby učinily reprodukované povídky vědecké práci přístupnými, z neorganisované a neprobrané haldy materialu tvoří systematicky spořádanou sbírku vědecké látky, která pak teprve může sloužiti srovnavacímu studiu.

Všechny ty pěkné povinnosti a úmysly, jež jsem zde stručně vyložil, snažil jsem se splniti, čímž neříkám ovšem, že jsem je splnil. Sbírka, kterou podávám, není příliš obsáhlá, neobsahuje též nějaké neobyčejné objevy a v mnohém sám nyní rád bych ji byl vypravil jinak. Otiskuji-li ji, činím to jen proto, že sbírek prosaické tradice lidové, jež by aspoň jevily snahu pro vědecké úpravě, máme tak málo, že i taková průměrná práce nebude v řadě ostatních zbytečna.

Na konec ještě o uspořádání. Povídky jdou po sobě tak, jak byly zapisovány, s římskými číslicemi, bez titulů, mimo výjimky, kdy titul vypravěčem výslovně byl jmenován. V kommentáři uvádím — ovšem v omezeném výběru, v předu vytknutém, — jen to, co nalézám v hotových zápiskách k pracím jiným. Nemohu, bohužel, pořizovati k této sbírce kommentář zvláštní. Dodatků, jak z českého podání, tak hlavně z cizích kommentářů — nepřihlížeje vůbec k cizím sbírkám — dalo by se najíti ještě hojnost, a budu za ně vděčen. Přes to doufám však, že kommentář, až na malé výjimky, kde neměl jsem k několika motivům žádné parallely po ruce, vyhoví svému účelu, aby podal obraz, co asi v celku máme z té které látky v cizině a zároveň naznačil, kde hledati material cizí. [1]) Z ohledu na místo není tu podán výčet, rozbor a ocenění jednotlivých českých sbírek ani charakteristika citovaných kommentářů, ač uznávám, že by tato práce podrobně a soustavně měla býti dávno již u nás vykonána. [2])

* * *

---

[1]) Při podrobnostech některých, (o pokladech a p.) uvedl jsem jen několik příkladů. Tu právě již dobrá snůška materialu, po časopisech rozptýleného, je studií, která vyžaduje zvláštní samostatnou práci.

[2]) České sbírky pohádkové, zde citované jsou: *F. Bayer (1875)*. Valašské národní pohádky ze sbírky B. M. Kuldy a svojí ... vybral ... Olomouc. 1875. — *F. Bayer I. II.* Valašské národní pohádky a pověsti z okolí Rožnovského. Sebral ... Kroměříž. 1874. — *J. Hošek.* Povídky z okolí svojanovského ve vých. Čechách. Český Lid roč. V. 1896. — *J. K. Hraše.* Povídky našeho lidu. Nové Město. 1870. roč. I.-IV. — Babiččino vypravování. Praha. 1880. — Kytice z českých nár. pověstí. Urbánek 1874. — *J. B. Kolář-Kochovský I. II.* Chudobinky z luhů mor. Slovače. Národní pohádky a pověsti z okolí Uhersko-Brodského. Velké Meziříčí I. bez roku II. 1888. — *B. M. Kulda I-IV.* Moravské národní pohádky, pověsti, obyčeje a pověry. Praha. Sv. I. II. (z okolí Rožnovského) 1874. — Sv. III. Sebral a zaslal Jan Peskač a jiní z okolí Olešnického a jiných 1892. Sv. IV. Sebral a zaslal Karel Orel 1894. Mimo to jestě z okolí Sloupského, uveřejněné v Českém lidu roč. VI. 1897. —

Vypráváči.

Obuvník, výměnkář Josef K. Neprovozuje již řemeslo, je na výměnku na Solánci. Stár sedmdesát let,8) duševně je ještě dosti svěží a čilý, ač žije ve velké chudobě. Vypravuje, že v létech padesátých chodil světem až za Brnem, na vojně nesloužil, na Solánci žije již třiadvacet let, čte rád, i německy trochu. Povídky slýchal prý jako hoch doma, od koho, neví již. Vypravovat umí, nedává se strhnouti dějem, dovede připraviti a stupňovati dojem, ovládá dosti dobře proud řeči. Vlastní invence dějové nemá, ale dovede patheticky a citově zabarvovati látku. Jeho přechody a motivy zvláště tam, kde pamětí nestačí, jsou neumělé, většinou odvolávání se na pomoc Boží a vliv Panny Marie. Konečné dvojverší, jímž sterotypně zavírá povídku — časti dosti násilně nalepené — není jeho výmysl. Dá se konstatovati též u jiných povídkářů valašských. Z jeho soukromého života znáti v jeho vypravování jen málo vlivu, narážky na jeho řemeslo, trochu samolibosti, důraznění různých požitků, zvlášť, kde bylo zdarma dost jíst a pít — narážky, ostatně, dosti průzračné. Vypravoval prý již dříve jiným pánům povídky.

Jeho údajům není co věřit. Zná dobře, jaké povídky sběratel by nejraději — snad má již starší zkušenost — a šetří jimi. Vypravuje raději povídky, které sám četl po starých kalendářích a vydává je též za povídky, které prý v mládí slyšel. Považuji za takovou přímo z tištěné četby přejatou na př. povídku o vdově a jejím synu Vítkovi.

Vynechal jsem zde dvě, rovněž nepochybně přímo knižného původu, jež jsem jen zběžně pro obsah si nastenografoval. Prvá (vypravovaná druhý den, jako povídka třetí mezi čísly XLIX. a L. o psu, jenž našel

---

J. Malý. Národní pohádky. 4. rozmn. vyd. Praha. 1876. — *J. St. Menšík I.—V.* Moravské pohádky a pověsti. Díl I. Brno. 1862, — *J. St. Menšík-Jemnice.* Moravské pohádky a pověsti z okolí Jemnického. Brno. 1856. — *M. Mikšíček.* Národní báchorky moravské a slezské. Praha s. a. (Zákrejsova národní bibliotéka č. 86). — *B. Němcová I. II.* Národní báchorky a pověsti. Praha. 1880. — *F. L. Popelka.* Pověsti a báchorky. Polička. 1888. — *Rad.* Národní pohádky od J. K. z Radostova. Praha. 1883. 3. vyd. — *Sedláček I. II.* Národní pohádky a pověsti z okolí Velko-Meziříčského a Jihlavského. Velké Meziříčí. 1879—80. — *Slavia.* Pohádky a pověsti našeho lidu. Praha. 1882. (Sbírky prostonárodní. Pořádá pohádková kommisse lit. a řeč. spolku »Slavia«.) — *Slavia I.* Národní pohádky, písně, hry a obyčeje. (Vydává ... kommisse ... spolku »Slavia«) Praha. 1873. Řada I. Svazeček 1.—4. — *Slavia II.* Národní písně, pohádky ... pořádá kommisse ... spolku »Slavia«. Praha. 1878. Řady druhé oddělení II. — *J. Soukal.* Prostonárodní české pohádky. Velké Meziříčí s. a. — *F. Stránecká.* Pohádky z Moravy. Praha. 1868. — *V. Beneš-Třebízský.* Národní pohádky a pověsti. Praha s. a. — *M. Václavek I.—III.* Pohádky a pověsti z mor. Valašska. Nové Město n. M. 1888. Řada I.—III. — *Václavek* (Květy). Valašské pohádky. Bobnice u Nymburka. 1898. (Budečské květy, roč. II., č. 1.) — *Václavek* (XXXII). Několik pohádek a pověstí z moravského Valašska. 2. rozmn. vyd. Praha. 1897. (Sbírka spisů pro mládež u Bačkovského, č. XXXII.) — *Waldau.* České povídky o Kristu Pánu v Květech 1868.

8) Všechny údaje v charakteristice vypravěčů vztahují se k letopočtu 1888.

poklad, a byl po své smrti svým pánem, řezníkem, tajně pochován na hřbitově. Když farář se proti tomu ozval, donesl mu řezník značnou částku peněz, že prý pes mu je před smrtí odkázal.[4]) Farář prý pravil, že by byl za to psa i obřadně pochoval. Sentence konečná: Tak jsú peníze lakomé na světě. Reprodukováno patrně z nějakého tendenčně protikatolického spisku. Druhá povídka (třetí den vyprávěna po čísle LIII., jako povídka konečná) dle vlastního přiznání vypravěčova byla jím čtena v starém katolickém kalendáři — prý německém, a jedná o záletném židovi, který chodil za bednářkou a byl bednářem vyplacen.

Vyprávěl na Solánci v hostinci, a sice: 3. září: č. XXXVI. až XXXIX., 7. září: č. XLVII.—LI., 8. září: č. LII.—LIV.

Jan B., hofer u starosty na Solánci, as padesátník, dobrák, podajné, upřímné povahy, čilé fantasie a dobré paměti. Ve světě nebyl, pije rád, čte mnoho, ale čtené vypravuje špatně. Slyšené za to reprodukuje se zápalem, miluje pohádky a při vyprávění cele se oddá fantastickému světu svých reků, pláče s nezdárným, kajícím synem, hrdinstvím září v tváři, když rek ubíjí draka, směje se očima i obličejem, když se podaří zdánlivě hloupému rekovi vyzráti nad lstivým čertem. Sám jakoby byl jeden z těch Valachů, kteří v pohádkovém světě bloudí na dvorech králů, v zaklených lesích, v nebi i pekle, a všady zůstávají chytrými Valachy vším svým cítěním a myšlením. Pohádek zná mnoho, slýchal je v mládí vyprávěti od rozličných vypravěčů, je však příliš unaven a mrzut denní prací a brzy unaven duševní námahou při vypravování. Posluchači rádi jej ruší a způsobují tím trhliny v osnově dějové — dá se snadno přivésti z rovnováhy.

Vyprávěl u starosty na Solánci poprvé slavnostně v neděli, po druhé a po třetí večer po večeři, a sice: 26. srpna: č. XII., 28. srpna: č. XXIV. a XXV., 2. září: XXVII.—XXXII.

S., krejčí, třicetiletý, ženatý, narozen v Řetohlavech v Čechách. Mluví částečně ještě dialektem západočeským. Byl se starším bratrem nějaký čas v Bavořích na práci, pak se odstěhoval do severní Ameriky, po desíti létech navrátil se zas do Evropy na Moravské Valašsko, odkud pochází jeho žena. Je veselé, podajné povahy, vypravuje velmi rád, ale nerad čte. Povídek zná množství, slyšel prý je od bratra, který byl dobrý vypravěč. Ovládá své látky dokonale, má styl trochu jednotvárný, ale ustálený, stereotypní. Dovede vyprávěti zvolna, po částech, aniž by ztrácel dějovou osnovu, vlastní fantasie má málo, ale je dosti obratný ve vymýšlení motivací a přechodů, když zaběhne, neb když mu vypadne detail děje. Osobní zkušenosti neměly na kostry jeho látek vlivu. Jen v podrobnostech jeví se člověk světem protřelý (noviny, hostince, úřady atd.). Zná cenu gradace a dovede dobře připravovat i rozuzlovat zápletky. Vynechávám zde nerad celou serii drobnějších jeho povídek, většinou kryptadií, jichž originalní reprodukce s latinskými překlady jsem půjčil, aniž bych jich do dnes mohl vymoci zpět.

---

[4]) Cfr Amalfi, G. Eine türkische Erzählung in einem italienischen Schwanke (Ztft. d. Vereins für Volkskunde (Weinhold). IV. (1894) str. 428.—430. Dunlop Liebrecht. str. 306.—312. Pauli Schimpf u. Ernst. No. 72.

Vyprávěl na Zavadilce v Střední Bečvě, a sice: 1.-3. září: č. XXVI. a. b., 5. září: č. XL.—XLIV., 6.—7. září: č. XLV.—XLVI., 8. září: č. LV.

Josef K., *nádenník,* stařec výměnkář, vdovec, výrazného obličeje málo hybných rysů. Má již slabou paměť, vyhaslou fantasii, zvolna chápe. Vojákem nebyl, čte rád. V mládí znal mnoho povídek a byl znám jako dobrý pohádkář. Dnes zbyly mu jen trosky, často značně zatemnělé, do kterých bez souvislosti vsouvá upomínky na vlastní zkušenosti, na některé místní události a p. Zvláště jej zajímají vraždy, loupežníci a místní pověsti. Rád chválí vojsko; tam, kde ztratil osnovu děje, neb zapomněl motivy, pomáhá si pomocí boží.

První den vyprávěl nesouvisle, nejsa připraven. Namáhalo jej to očividně, a děti, které hlídal, jej vytrhovaly. Podruhé mluvil plynně a pěkně. Zná, jak pravil, ještě více povídek, a chtěl se na ně příští dny rozpomenout. Nesešel jsem se s ním však již, jsa nucen jít dál do hor.

Vyprávěl v Jarcové u Valašského Meziříčí, a sice: 25. srpna: č. I. až XI., 27. srpna: č. XV.—XXIII.

Kolem hofera B. skupil se, když vyprávěl v Solánecké hospodě, vždy kruh posluchačů. Když byl unaven, vystřídala jej jednou paní M., podruhé mladý M. Paní M. zná mnoho starých písní, místních pověstí a p, mimo to též několik povídek. Stěžovala si, že již mnoho zapomněla, ale vyprávěla plynně. Její syn Ladislav M. znal několik povídek, jak je slýchal od nádenníků a reprodukoval je se vší obhroublostí výrazu a zálibou v pointovaní silných scen.

Paní Barbora M. vyprávěla 26. srpna: č. XIII.—XIV. Ladislav M. 2. září: č. XXXIII.—XXXV.

25. srpna. **Jarcová.**

Vdovec J.

*I.

Dysi byl na Radošču drak; ne-divoká sviňa, kanec; a jeden raubčík ho tam uhledal, tak se založil s jedním hajným, myslifcem, že on ho

---

*) Drobnosti * poznamenané ponechány ukázkou v přepise písmenném. Poznámky k textům byly původně určeny na konec celé sbírky, kde měly býti seřaděny látky dle své vnitrné příbuznosti. Z ohledů typografických nebylo to bohužel možno. Klademe tudíž stručná označení obsahu verse, komparace

nožem probode. Tak naň číhal. Byla tam planá jabloň plná jablek, a ty jablka padaly; a jak se jich ten kanec nakřúpal (usnul) a jak spal, přišel ten jistý člověk (a nožem ho bodl). Ledva na strom vylezl a jak vyles, ten kanec pod nim do teho stromu dycky zubami sekał až potom, jak ho krev vodešla, tož se zavalil a byl mrtvej. Pět let tomu.

* II.[5])

V Radhošči sú díry co vleze tam a je tam lafka přes jednu vodu a po te lafce jeden člověk z Lipníka dał se tam jíť, že jsú tam pokłady; a dyš přišel k té lafce, na té lafce stojí chłap jakýsi železný a má palicu; a tak je to spravené na dratov, dyby do na tu lafku vstúpíl, tož ho ten člověk uderi palicú, a přes tu lafku žádný nepřejde.[6])

Jeden člověk z Lipníka to vyštudyroval tam a byl velice chudobný, a jak tam přišel, co měl po te lafce jíť, tož šel přes tu vodu a tomu chłapovi vyhnul, nic se mu nestalo; a přišel do jedneho sklepa a tam si nabral hroznych peněs, dož ví jakych klenotu drahych, a šel tim sklepem spátky aš v Lipníku u jedneho kupce vyšel, kupcovi do sklepa. Tak dlúho pod zemí šel.

* III.

Jeden Uher šeł a nes ty šatky a šaly, no drahé věci co handlujú ty — a dva z Bečvy od Radošča ho tam přeskočili a zabili, a ta žena z těch Uher, jak ho našli, ta se to dověděla, a přišła tam a praviła, že ti muští mu mohli všecko zebrať, chyba živobytí mu darovať. A ty dva odsúdili po dvaceti letoch do vězení.

IV.

Josef císař tam přišel na noc, na Horní Bečvu, k jednomu chudému člověkovi; a ten člověk si před ním naříkal, že má takou bídu. Tak mu koupil čtyři ovce, a má jich tam, ty ovce, na poli, po dnešní den. Z těch čtyr ovec co se přimnoží, to si ten člověk po třech rocích může odprodávat.

---

z českých versí k látce, k níž text patří, a několik odkazů ke kommentářům jednajícím o téže látce — výjimečně jen také o příbuzných látkách — hned za jednotlivé texty s prosbou o laskavé shovění, že tato nová úprava není dokonalá.

[5]) Poznámku k tomu číslu viz u č. XIV.

[6]) Starosta Solánecký podotknul, že prý na Radhošti je drátěný pes nějaký, ale co o něm více, nevěděl.

V.

Potom z tam oteď šel do Uher. V Uhřích nakoupil si kosy, co se tráva seče; prodával je v jedné dědině. Bez peněz jich dával, že jim počká až do svatého Václava; a čeká jich po dnešní den, ty peníze.

VI.

Potom šel do Baňské Bystřice, do Uher, tam kde je Kremlica. Dohnal jednu děvečku, nesla svému otcovi oběd a už byla plnoletá, už měla přes čtyry a dvacet let; a ptal se té děvečky, kde otec pracuje. Děvečka mu povídala, že kope zlatou rudu u havírni. On se jí ptal, jak tam moc roků chodí do té práce Tisanské. Ona mu povídala, že už tam chodí třicet let. On jí pravil, proč se ona nevydává. Ona mu pravila, že ženichovi nemá peněz věnovat. On jí říkal, aby šla do kanceláře do Kremlice, že tam dostane tři sta. Dal jí cedulku. Ona si povídala, že je to nějaký vandrovník, tak cedulku zahodila. A on přišel k té havírni, jak tu rudu ze země táhnou, a stál tam jeden husar na vartě, a ten husar ho neznal. Tož ptal husara a ty lidi, co tu rudu táhnou, aby ho tam pustili, že jim dá dukát na víno. Ti byli rádi, když uslyšeli, že dostanou dukát na víno, tož ho pustili do země. Potom v zemi, jak tam byl, povídal jim, aby ho tam nechali na noc,[7]) že se tam chce podívat, jak to tam dělají. Potom se ho ptali, že když je tak chudobný, kde ty dukáty bere? On jim odpověděl, že když chodí světem a dostane peníze, že si vexluje jinší peníze za dukáty, že nejsou tak těžké. Tak tam byl od poledne až do rána na druhý den. Když vyšel ráno ze země, stál druhý husar na vartě, ten byl starý, ten ho znal, ten mu volal třikrát do kvéru. Ta děvečka, jak se dověděla, že to císař byl, tož přišla hned a pravila, že tu cedulku ztratila. On jí odpověděl, aby se nestarala nic a šel a otevřel kasu a vyplatil jí její peníze, tři sta, co jí slíbil.

VII.

Potom se sebral a šel k Vídni. Přišel do Vídně do jedné hospody; seděli tam tři vojáci a pomálu pili, a on jich vyposlouchal, co si mluvili. Jeden povídal, že by si nevinšoval nic jiného, že už slouží třináct let na vojně, co by dostal obšít, a co by šel domů.

Druhý povídal: »Ty jsi hloupý. Na vojně nám je dobře; dostaneš šaty, dostaneš chléb, dostaneš maso a doma budeš jíst samé erteple.«

---

[7]) Toto zdá se být z jiného vypravování o císařovi Josefovi. Vypravují totiž, že se dal zavřít do jednoho vězení, tuším na Špilberku, aby seznal, jak je vězňům ve tmě v samovazbě.

Ten třetí povídá: »Já bych si nevinšoval nic jinšího, než abych se mohl liskú (lžíci) putru (másla) najíst.«

Ten jeden zas říkal, že by si nevinšoval nic jinšího, chyba aby se mohl na fůru sena naložit a vozit se po Vídni.

Ten poslední povídal, že by si nevinšoval nic jinšího, [chyba] co by by byl čtyryadvacet hodin císařem.

Císař pán jak jich vyposlouchal, tož si jich ráno nechal všecky předvolat. Jak jich předvolal, tomu, co chtěl obšít, obšít poručil a hned ho poslal domů; a ten, který chtěl se vozit na seně, tomu dal naložit fůrku sena, dali ho na seno a vozili ho po Vídni; a který chtěl putr jíst, dal mu mísu putru a lisku; a ten co chtěl být císařem, tož taky se dostal za císaře na čtyryadvacet hodin.

Císař pán mu dal knihy, mapy od lantu, co by viděl, jak má armádu si postavit, kde. A co císař pán jídával, to dostal taky jíst. Potom, jak bylo po obědě, kázal lokajovi, aby mu ustlał lůžko, aby si hodinu po obědě odpočinul, a dva vojáky vartu k němu dal stát; a nad lůžkem uvázali meč na koňský vlas a meč mu měřil do prsou, do srdce, jak ležel na lůžku.[8])

Císař pán ho přišel za tu hodinu čtyřikrát navštívit a ptal se ho: »Tož jak, jasnost císařská?« — že jak se mu vede. On mu odpověděl, že už do smrti císařem být nechce, že se bojí toho meče, že se utrhne s tím vlasem a že ho probode. A on mu odpověděl císař pán, že on má také na sebe nástrahy, kdyby šel po Vídni, že naň taky číhají, neb někde po lantě; že musí vždycky jít převlečený do jinších šatů, neb někde pod vartou.

VIII.

Potom přišel do jedné hospody zas císař pán, a byl tam jeden voják taky, a ten voják pil sklenku za sklenkou a dobře jedl. Císař pán mu pravil:

»Kamaráde, jak tobě to stačí, když ty pořád piješ a jíš? Vždyť mně z mého trachtamentu, taky fasuju tolik jak ty, neostává jeden každý den dva krejcary, jak si všecko pokoupím. Ty musíš mít jakési bohaté rodiče, když ty pořád piješ, a musejí ti rodiče pomáhat.«

»Já nemám bohatých rodičů; ještě já jim z vojny peníze posílám.«

»Tož, kamaráde, když máš také případky, také mně něco pomoz; však já ti to oplatím, až také k penězům přijdu.«

Voják pravil k císaři pánu: »Sedni, kamaráde, budem pít do večera a jíst; všecko ti platím.«

Ale on nevěděl, že je to císař pán, ten voják. Potom seděli spolem až do večera a pojídali a popíjeli. Potom večer hospodský, jak hospodu měl zavírat: »Vojáci, musíte jít na kvartýr, já už musím zavřít hospodu.«

---

[8]) Známý motiv o meči Damoklově.

Potom ten jistý voják chodil k jednomu kupcovi na peníze; a když chodil na peníze, nechodil na vartu, platil dobře oficírům, vojákům, kaprálům, všickni od něho měli dobře. Potom šel císař pán s vojákem z hospody pryč.

Císař pán praví vojákovi: »Kamaráde, když ty tak chodíš, pomoz mně také, co bych já neměl takové bídy, co bych si něco popravil.«

Tak šli ke kupcovi. Jak kupec shasnul a zamčeli kvelp, otevřel voják kvelp.[9]) Peníze co přes den natržili, byly v kastlíkách; tak jich vytáhl a vysypal na vrch a tož měřicí vzal čáku s hlavy a jednu čáku dal zpátky kupcovi na orkaf (prodej), druhou čáku na živobytí kupcovi zas dal zpátky, třetí na občerstvení dal zpátky. Čtvrtou čáku, co nadřel z chudoby, tu si sebrali. Císař pán dostal tři čáky, a voják dostal tři čáky.

Potom císař pán praví vojákovi: »Kamaráde, ty bys se, myslím, dostal i do císařské kasy.«

Voják mu odpověděl: »To prý je lehká věc; tam nesmíš krejcaru vzít, tam [než] měl bys vzít, radši císaři pánu můžeš přidat. Císař pán má děvětadevadesát regementů vojska, tomu je hřích vzít krejcar; radši přidat. A žádný nic nedělá, každý je dobře oblečen a je živ.«

Ale milý císař pán vždycky jen vojákovi říkal, aby šli do kasy se podívat, kolik je jich. Voják mu odpověděl: »Já tam s tebou půjdu, já ti jich ukážu; ale krejcar vzít nesmíš.«

Tak přišli ke kase, varta usnula, uspal jich, ty posty, a kasu otevřeli a světlo si rozžali. Císař pán povídá vojákovi: »Kamaráde, tady je jich, tu bychom si mohli vzít.«

Voják povídá císaři pánu: »Ani krejcar ne, jak jsem řekl, že tady nesmí krejcaru vzít.«

Voják se poohlédl a císař pán jeden dukát ukradl; a jak ukradl dukát, voják ho zahlédl. Ptá se ho: »Cos to udělal?«

Císař mu pověděl, že nic. Ten mu hledal v kapse a našel u něho dukát.

Pověděl mu: »Víš, jak jsem já ti pravil, že tu nesmíš krejcaru ukrást?« Vzal mu z kapsy dukát a hodil na hromadu, tam kde byl prve a dal mu za ten dukát velikou facku, císaři pánu ten voják. Potom šli pryč a kasu zavřel voják zas tak, jak bylo všecko, a přikázal mu voják, císaři pánu, aby se s penězi nepochválil, že mu víckrát nic nedá. Císař pán, jak se rozešli, šel domů, a voják šel také domů do kasárny.

* * *

Přišel voják k jednomu domu a v tom domě bylo moc pánů naschoděných a drželi radu, že udělají trachtu, a že císaře pána pozvou do té trachty; a voják to všecko vyposlouchal. A tak si ti páni mluvili, že do jídla císaře pána dají jedu, že ho otráví. A voják se tak lekl, že se ho chystají otrávit, a byl by rád nějak pověděl císaři pánu, co by se tam toho varoval.

---

[9]) Vypravěči vypadl důležitý a v této látce nutný detail o věci nadpřirozené moci, jíž voják zámky odmykal, stráž uspával, neb se činil neviditelný atd.

Potom císař pán ráno nechal si vojáka předvolat. Ptá se ho: »Moje dítě, kdes byl včera celý den?«

Voják mu odpověděl, že tam a tam v té hospodě.

»Co pak jsi tam ale dělal?« se ho císař pán ptal.

»Tož pomali sem pojídal a popíjel s jedním kamarádem.«

»A potom, když jste šli z hospody?« se ptal císař pán.

Voják pověděl: »Poníženě, pěkně prosím, budu mluvit pravdu. Šel jsem s tím kamarádem k jednomu kupcovi na peníze.«

Císař pán se ho ptal, zná-li toho kamaráda.

Voják mu pověděl: »Kdybych ho uhlédl, tož ho poznám.«

Ptá se ho císař pán: »Sebrali jste ty peníze všecky tomu kupcovi?«

Voják odpověděl: »Poníženě, pěkně prosím, ne. Já tam už chodím třináct let a my, naše kumpanie, od tohoto kupce žijeme, jak oficíři, tak kapráli, tak kmáni.«

Císař pán se ho ptal: »Znáš-li toho kamaráda? On je už zavřený; já pro toho kamaráda pošlu.«

A císař pán šel a převlékl se do těch šát, co v nich spolem brali ty peníze s tím kamarádem. Lokaj přivedl císaře pána v těch šatech, co spolem byli a ptal se vojáka, je-li on to; a voják odpověděl: »Je.«

»Tak ty ostaň tu, a ten přijde do trestu.«

Potom přišel císař pán zas ve svých šatech císařských k vojákovi a ptal se ho, byl-li to ten kamarád, co spolu včera byli. Voják odpověděl císaři pánu, že byl. Císař pán mu povídá: »Moje dítě, kdybych já nezkusil, tak bych ti to nevěřil; ale když že sem já s tebou byl včera v té hospodě a i sem chodil do kasy a ten dukát sem vzal. Podívej se, jak mám černé, jaks mě zachlopil.«

A voják se tak dolekal, vyvrátil se na zem a umřel. Potom vojáka zpamatovali a přivedli na paměť.

Potom mu pověděl císař pán: »Moje dítě, ty už nebudeš u kumpanie, ty budeš u mého burku až do mé smrti; co sníš a vypiješ, to dostaneš, a ke kupcovi už nesmíš chodívat.«

Voják pověděl císaři pánu: »Jak jsme se rozešli, já sem přišel vedle toho a toho domu, také a také numero je tam, já sem si dal na to pozor. Tam bylo moc panstva sjetého, naschoděného, a drželi radu, že udělají hostinu a jich vezmou do hostiny, a tak že jich otráví.«

Tak císař pán čekal ten den, jak ho do té trachty budou zvát. Tak přišli a zvali císaře pána a on se nechal pěkně poděkovat, že se nechá najít. Přišel do milé trachty císař pán. Když mu kázali jíst a pít, on děkoval, to že nejprv musí jíst kuchař a i pít. Kuchař si myslil, že když edem okoštuje, že se mu nic nestane, ale kuchař jak okoštoval jenom trošku z toho jídla, tak se hned vyvrátil. Tak císař pán měl vartu, ten dům obtáhli, dal vartě vědět, ta přišla do jizby, a pány pochytali, a podle zásluhy byli trestaní, mečem, olovem, nebo je zavěsili.

Rek, maje moc dobývati se do cizích pokladen, béře z nich peníze nespravedlivě nabyté, ale pokladnici královu šetří.

Z českých povídek znám jen jednu.

Rad (677—684). Z pěti synů pastýřových nejmladší, hloupý Honza, prchne do světa a od stařenky za chleba dostane klíč, jenž otvírá všechny zámky. Slouží na vojně, stane se důstojníkem, má mnoho peněz, král chce jej vyzkoumat, navštíví jej jako chudý pocestný. Rek jej pohostí, slibuje mu peníze, vede jej v noci do domu bohatého kupce, ukazuje mu v kasse tři oddělení: v jednom peníze za zboží, v druhém poctivý výdělek, v třetím podvodný výdělek. Z třetího si vezmou. Rek prozradí pak pocestnému své tajemství, ten chce jít do královské pokladny, rek z počátku se zlobí, pak svoluje, ale hrozí, aby nic tam nebral. Král vezme tajně zlaťák, rek jej po návratu prohledá a nabije mu Na druhý den král reka zavolá, odpustí mu, klíč zahodí do řeky, reka jmenuje pokladníkem.

IX.

Potom přišel císař pán k jednomu sedlákovi do Tyrol a ptal ho, jestli by ho nevzal na službu. Sedlák pravil, že nemá pacholka, že kdyby chtěl u něho sloužit, že by rád byl. Tož císař pán ostal na službě.

Pravil mu: »Zítra, Josefe, opravíš si pluh a odpočineš si; a na druhý den pojedeš na robotu«.

Císař pán si to pořídil a sedlák mu pravil večír: »Josefe, vstaň skoro ráno; u nás, který sedlák skoro ráno přijede, tak ho má dráb rád; a který přijede neskoro, tož na něm dráb sedí s hubou celý den«.

Císař pán ráno vstanul skoro a nafutroval si koně. Ale jak nafutroval koně, zas si lehl. Císař pán ráno tak dělal, co by přijel neskoro; chtěl prubovat, jak páni chudobu sužují. Sedlák přijde do maštale, císař pán leží.

Sedlák mu praví: »Josefe, jsi zaspal, přijdeš neskoro, dráb ti bude hřešit«.

Císař pán povídá: »Však já udělám také co druzí.«

Dráb tu jde z jedné konce role a císař pán přijede na roli a dal pluh do země a sednul si na pluh, a dráb proti němu jde a hrozí holí, že přijel neskoro — a ještě sedíš. —

Císař pán mu povídá, vytáhne hodinky z kapsy: »Ještě není šest hodin; až bude šest hodin, teprv pojedu a budu orat. Císařská práce se dělá od šesti do šesti, a u pánů já nejsem [povinnen] dělat, jak od šesti do šesti.«

A dráb se rozhněval a fik ho, holí po zádech; a on mu pravil: »Dost, nevíš kohos udeřil.«

A dráb se napálil, fik ho! podruhé, a on mu pravil: »Dost, nevíš kohos udeřil.«

A ten ho fiknul potřetí. A jak ho fiknul po třetí, císař pán roztáhl kabát a ukázal svoji hvězdu na prsách. »Tys mě ťal dnes holí, zítra o osmi hodinách budeš v Jihlavě zavěšený.« A císař pán se sebral, vzal koně a jel k sedlákovi zpátky.

A sedlák mu pravil: »Vidíš, Josefe, já sem ti pravil, že neskoro přijedeš.«

Císař pán povídá: »Já jsem chtěl neskoro jet, abych zkusil pány, jak vypadají. Císař pán pravil k sedlákovi: »Přineste mně spisy od vašeho gruntu.«

Sedlák mu spisy přinesl, a ten mu podepsal zlatými písmenami do spisů, aby už na robotu víckrát nejezdil, už mu robotu shodil, a poděkoval mu ze služby a kázal mu, aby se přišel podívat na drába o osmi hodinách do Jihlavy ráno. A přijel kočár s šestima koňmi proti sedlákovi, a císař pán vsedl do kočáru a ujel pryč; a sedlák se teprv dověděl, že to císař pán byl. A přijel do Jihlavy, poslal šest mužů vojáků pro drába na roli. Vojáci na roli přišli, drába sebrali, a o osmi hodinách ráno byl zavěšený.

*X.

Jeden chudobný člověk vykopal pětištvrtní truhlu peněs, a jak jich měli vytáhnuť ven, tož jezdily takové potvory škaredé. A jak ten začal mluvit, tož peníze hrk do země spátky.

O pokladu, při dobývání nemluvit a nedat se přestrašit.

České verse na př.: Václavek (Sbírka XXXII.) str. 46. - 47.; 50., 53., 60. Václavek (Květy) str. 55. K. II. str. 248.—249. Václavek II. str. 16.—19., str. 27.—28., str. 32. Kolář I. str. 7—8.

XI.

Jeden fojt [u Jarcové] měl pacholky, a orali pacholci tam, praví se tomu Veliký potok, na veliký pátek, a otevřel se jim sklep do země, a černý muž z té země vyšel a kýval na ně, a ti šli oba tam a koně nechali stát na roli. A byla tam veliká bečka peněz u samých dveří v tom sklepě, a na těch penězích seděl kohout a oni chtěli brát ty peníze a ten kohout jich kloval, nechtěl jim jich dát brát.

A ten černý muž jim pravil: »Pojďte dále, tam si naberete jiněích peněz.«

Tak oni s ním šli dál do sklepa a jak přišli na zlato a na stříbro a na diament, karbus a ty drahé klenoty, tož to jim kázal nabrat. Tak tím sklepem šli až do Prahy a v Praze u jednoho kupce vyšli ven. Jeden pacholek přišel hospodskému a povídal, aby mu dal něco jíst.

A hospodský naň hledí a povídá mu: »Já sem majetný; ale když mi dáte jednu tu kulu, co máte v kabele, já vám ze všeho majetku odejdu.«

A měl ten hospodský jednu dceru a když se mu to bohatství toho pacholka zlíbilo, tož mu dal dceru, co by to bohatství ostalo u něho. Pacholek vzal si jeho dceru a ostal tam, už sem nepřišel. A ten druhý si vzal zas druhého kupce dceru a ostali tam oba.

A ten pacholek měl křivák a na tom křiváku bylo toho fojta, toho hospodáře, jméno. A ten fojt za nějaký čas přišel do té hospody, co ten pacholek byl, do Prahy. A ten fojt pacholka nepoznal, ale ten pacholek fojta poznal. Ten ho pěkně obsluhoval, dával mu jíst dobře, když u něho sloužil před tím. A ten fojt poznal ten křivák na tabuli. Ptal se ho, že kde ten křivák se tam nabral, že se mu ztratili dva pacholci a že po dnešní den o nich neví.

On mu odpověděl: »Vždyť já sem snad u vás sloužil; křivák přišel se mnou sem.«

Tak tam byl fojt tři dni, a pacholek ho vypravil dobře na cestu. Tak milý fojt, jak přijel dom, tak to vyložil, jak se s pacholky vedlo. To je včil třetí pokolení od toho času, co se to stalo.

O hochovi, jenž zbloudil v Radhošti a vyšel až v Praze: České verse: K. I. 14. str. 35 a n. Menšík V. VI. č. 24.

26. srpna. **Solánec.**

Hofer B.

XII.

a)

Byl jeden král, byl žádostivý plodu nějakého. Jedenkrát měl sen, že v jeho rybníku jsou ryby, že je na spodku ryba, že má zlaté fúsky; až když tu rybu chytí a spraví své paní, že bude plodit. Tak ráno když se probudil, hned poručil svému rybářovi, tu rybu kázal hledat. Ten rybář na královo poručení tu rybu našel. Tak když ji našel, tak ji přinesl. Tak měl [král] kuchařku zvláštní, ta kuchařka hned ji připravovala. Střevka dala suce. A ona zapomněla, nevěděla, je-li to slané, tož okoštovala. Ostatek teprv dostala paní. Tak potom nejprve měla suka krásného syna, ta kuchařka také, — zlaté vlasy a zlatou hvězdičku na prsách; tak potom královna zas. Tak už měl král třech synů pěkných.

Tak král radost měl z těch synů. Jak vyrostli, dal jich vycvičit a vyštudýrovat. Ale když už byli vyučení a vycvičení, tak už nechtěli poslouchat, už chtěli jen v hospodě být, untrholtovat, v karty hrat a pit. Ale král jim odpovídá: »Milí synové, z toho nic, vy musíte jít do světa, do rajzu, a světa zkusit.«

Ale oni věděli, že jeden je od suky, tak oni ho nenáviděli.

Tak jim naporučil, aby si každý koupili pěkného koně a jeli do rajzu. Tak ten od té kuchařky a ten od té králové ti si koupili pěkných koní, vzácných a ten si koupil — od té suky — koně edem (jen) kůže a kosť. Tak když jeli do rajzu přes hory a přes pusťatiny, tak ti bratří dva ho odjeli, a ten kůň [toho od suky], když byl chudý, byl unaven. Tak si on sebral s něho sedlo, a [kůň] lehnul. Ráno, když vstanul, tak budil svého pána. Povídá: »Ejle pane, vstávej. Tvoji bratří ešče vždycky jedou, koně mají unavené, a za šest hodin jich doženeme.«

Za šest hodin, když jich dohnal, si odpočinuli, a on jim zatím koně odfutroval, ten bratr od té suky. Tak potom zas jeli furt celý den, a pak ten kůň zas tak lehnul, a zase se přes noc potom pásl a ti bratří když ho měli v nenávisti, [zas ho odjeli]. A ten kůň vždy mu dával poradu. Ten kůň mluvil. Tak na druhý den ráno budil: »Pane vstávej, za čtyři hodiny tvoji bratři doženeme.« — Tož tak potom, jak jich dohonil, tak jim ty koně odfutroval.

A pod večerem přijeli na jednu poľanu a tam uviděli jednu hospodu, tak spíchali na tu hospodu. Když přijeli na tu hospodu, měli všecko nachystané. Tam měli koně ve žlabu, z jídla jim se kouřilo, co chtěli, to měli.

A tam byly tři čarodějnice. Oni měli všechno nachystané, a k těm třem čarodějnicím jezdili tři draci na besedu. Jednu noc té nejmladší, a druhou noc té starší, a třetí noc té nejstarší. Ale tak ten [nejstarší] bratr vždycky šel se ke koňům podívat před večeří. A ten kůň povídá: »Ejle pane, něco ti povím. Té noci přijede drak té nejmladší čarodějnici. Tak musíš poslat své bratry na vartu. O devíti hodinách pojede přes jeden mostek.«

Tak oni ti bratří každý měl svůj meč, tak oni šli na vartu, ale oni zaspali; tak měl naporučené, ať se nespouští na své bratry. Tak on šel o devíti hodinách, sám toho draka zesekal svým mečem. Na druhý den zas měli všeho co [chtěli] dosť. Zas, když bylo před večeří, šel pán se podívat ke svým koňům, ten nejstarší od té suky. Zas povídal mu [jeho kůň]: »Ejle pane, tej noci jak tej noci, ale tej noci horší. Přijede se šestima hlavami drak.[10]) Tak se zas nespouštěj na své bratry; tvojí bratří zas budou tvrdo spát.«

Tak on zase se nespustil, a zase šel a i toho zmordoval, se šestima hlavami. Třetí den zas měli všeho dost. Když přišlo před večerem, zas tak jak dnes, zas šel se ke koňovi dívat. Tak zas mu povídá: »Ejle pane, tej noci jak tej noci, ale tej noci pojede nejstarší, s devětima hlavami. Co do třochkrát utneš, pane, to se vždycky přijme. Tak pošli své bratry na vartu a dej jim karty do ruky a svíčku a ně (?) zavěs hedvábný šátek, a z toho šátku jak začne krev kapať, mně honem pusťte — to ten kůň povídal, aby ho honem pustili. — Ale zase se nespouštěj na své bratry, oni budou zas tvrdo spát.«

Tak on šel se podívat na své bratry. Bratří tvrdo spali, a drak už jel. Tak on vytáhl svůj meč a sekal, a kůň v maštali velmi bouřil kopyty, se zdálo, že maštal rozboří. Byl velmi dychtivý, aby ho pustili svému pánovi na pomoc. Ti bratří se probudili, když ten kůň taký hřmot dělal, tak honem jeden ho pustil. Ten kůň kopyty šlapal a třikrát ustanuli, lež toho draka zasekali a umordovali.

Tak už potom, když ty draky umordovali, už bylo dobře. Ale ten kůň povídá zas tomu pánovi: »Ejle pane, včil kdyby sme měli tři[11]) věci: z kočky chloupek, z mravence kytku, lebo ty čarodejnice jsou pod devítima zámky.«

Ten nejstarší když si dal ten chloupek z té kočky pod jazyk, byl kočkou.

A když si dal tu kytku z mravence, byl mravencem.

Tak šestery dvéře byly, co se klíčkem odmykaly. On byl tím mravencem, vždycky lezl tou dirkou. Tak troje dveře byly, taková zápora tam, už mravenec nemohl přelézt. Tak si dal zas z kočky ten chloupek — byl kočičkou. A když byl tou kočkou, ta kočička ňamčéla.

Ta nejstarší pravila té nejmladší: — »Tu kočičku pusť, už tu dávno kočička nebyla, myši tu běhají.« —

Ona jí na to odpovídá, že ona nepůjde ji pustit, že jí frajer zemřel — ten drak totiž.

Tak posílá tu starší. Starší taky odpovídá, že nepůjde, že jí frajer zemřel. Tak musila sama jít. Když kočičku pustila, ony všecky tři seděly okolo stolu. Kočička okolo nich, a na kraj pece si sedla. Kočička dřímala.

---

[10]) Ten první drak byl »jen tak«, řekl vykladač na otázku, kolik měl hlav.

[11]) Vypravěč upozorněn opravil se, prý jen dvě věci. Jak těch věcí ten nejstarší nabyl, vypravěč nevěděl. Ze stylu patrno, že zde v reprodukci kolísá. V přechodu k druhé části látky mezera.

Ta nejmladší si povídá, že se udělá takou krásnou studní, a že oni dostanou žízeň, že z daleka pojedou, že budou tu vodu pít, a ona že jich pohltne a spálí. »Ale ten nejstarší, kdyby nade mnou pravou rukou kříž tím mečem udělal, já bych se musela propadnout«. Ale kočička si pomyslela. — »Už vím jedno«. —

Starší si povídá: — »Ej ty nevíš, ale já lepší vím. Já se udělám krásnou jabloní. Na ní budou krásná jablka, z daleka budou mít vůni. A oni pojedou a budou chvátat po nich, a i jich budou trhat a jíst, a já jich v tom pohltnu a spálím « —

Ta nejstarší povídá: — »Ej vy nevíte, ale já vím. Já se udělám takovou hospodou, jak tady je. Všecko budou mít nachystané, jak tady mají, a já jich v tom pohltnu a spálím. Tak se na nich vyvezeme za ty naše frejáry. Ale ten nejstarší, kdyby nade mnou pravou rukou kříž udělal, já bych se musela také propadnout. Ale já si z toho pomohu, a když si z toho pomohu, tak já za nimi zas budu chvátat a přece budu jich chtít chytit a pohltnout a spálit. Ale oni by si pomohli, kdyby měl tři porcie (»porce«); oruží, trní, sklo, to jsou ty tři porcie; a tak tři míle by museli utéci, jednomu kovářovi pod střechu.« — [12])

Ty tři porcie ona musela pohltnout; než jednu pohltla, ti bratří zas kus ujeli.

Tak on těm bratrům svým přikázal, ať sa mu dobře zadržá. On už věděl všecko.

Ta kočička zas už začala ňamčeť na novo, aby ji pustily. Tož když ji pustily, zas byl tím bratrem.

Tak jim přikázal, ať se mu drží.

Tak ta se nejprv udělala tou studénkou. Tak on udělal pravou rukou tím mečem kříž — se propadla.

Tak ta se zas udělala tou jabloní, a na ní ty jablka vzácné. Oni zas chvátali, bratr nejstarší pravou rukou mečem kříž — zase se propadla.

Tak ta se udělala zas tou hospodou. Tak zas na ni chvátali, ale bratr zas pravou rukou mečem kříž udělal, zase se propadla.

Ale bratr si zhotovil hned tři porcie, oruží, trní, sklo, a přikázal svým bratrům, ať pilně utíkají s ním, kovářovi daleko tři míle pod střechu. Tak ona si hned pomohla, a už jich dohání. Bratr, když viděl, jednu porcii hodil, ona lež pohutla, bratří zas kus odjeli. Když jich podruhúc dohání, hodili druhou porcii. Tak zas kus odjeli. Když doháněla potřetí, hodil jí třetí porcii a na své braty už nečekal. Utinul se ke kovářovi pod střechu, a ona už byla na vrch hřebeně.

Tak ona povídá: — »Kováru, vyhoďte mně toho zpod té střechy«. —

---

[12]) Vypravěč, unaven, ztrácí pevnou osnovu.

Kovářovi on pověděl [aby jí řekl] nasypeli mu plnou kovárnu trojníků, že tak ho vyhodí zpod té střechy ven. Tož jak ty trojníky měla nasypané, ona zas volala:

»Kovářu, vyhoďte mně toho zpod té střechy.« —

A on povídal: — »Řekněte vy jí tak, kovářu: že máte takový klatek, že na něm kuje dvanáct tovaryšů, a vy třináctý. Lešči vám ho obtočí třikrát jazykem a pohltne, že mě vyhodíte ven. Ale včil si nachystejte každý dobrý cvecik a přirazte jí ho.« —

Tak ona, když ho začala hutať, jazyk byl přibitý, se jí začal trhat. Tak ona křičela, aby byli dobří a ji pustili. A oni nechtěli jí pustit, až jim těch dvou bratrů vzkřísí [13] Tak on potom se šel ptát k tomu koňovi, je-li to pravda [14] Ona povídá, že má takovou vodu [co oživuje] jedna a jedna čarodejnice, a že co najdou, všechno musí sebou sebrat. Tak on se zeptal toho koně, je-li to pravda. Kůň mu řekl, že jest pravda.

b)

Tak když šel, našel jednoho, pil vodu z koleje. Tak se zeptal ho: — »Co tu děláš?« On mu říká:

»Pojď se mnou, budeš mně dobrý.« —

Šli dál, druhého našli, jedl kůrky, a nikdy se nemohl najíst. Povídá: — »Pojď se mnou, budeš mně dobrý«. — Už byli tře.

Šli dále, našli jednoho, poslouchal, která bylinka nejvíc šustí. — »Co tu děláš?« — se ho ptali. On povídá: »Poslouchám, která bylinka nejvíc šustí.« — Tož on jim ukázal: — »Ta žlutá.« —

Jednoho zase našli, chytal zajíce, měl mlýnský kamen za krkem a ještě ho přeskakoval. Tak se ho ptali: — »Co tu děláš?« — »Mám mlýnský kamen za krkem a chytám zajíce, ještě ho přeskakuji.« — Tak mu povídali: — »Pojď s námi, budeš nám dobrý.« —

Pátého našli, zmířał z jednoho kopce na druhý na ptáčka. Se ho ptají: — »Co děláš?« — On jim odpovídal: — »Zmířám z toho kopce hen na ten kopec na ptáčka, rád bych ho zastřelit.« Tak povídají: »Střel, zastřelíš-li.« —

Tak on střelil a zastřelil ho. Ten co to poslouchal, která ta bylinka nejvíc šustí, ten ho uslyšel píščet; a ten co toho zajíce přeskakoval, toho poslali proň, hned ho přinesl.

Šli dále, na jiném kopci našli dělal teplo. Ptali se ho: — »Co tu děláš?« — »Dělám teplo, ale na druhém kopci hen, ten dělá zimu, ten mně to hubí.« — Tak mu povídají: — »Pojď s námi, budeš nám dobrý.« —

---

[13] Vypravěč upozorněn posluchači dodatečně připomíná, že při onom pronásledování dračice bratry zahubila.

[14] Náleží až za následující větu, kde též opakováno. Místo toho zde má být přechod k třetí části látky.

Tak přišli tam, co tu zimu dělal. To byl už sedmý. — »Pojď s námi, budeš nám dobrý.« —

Tak už když byli všeci zvedeni, šli k té čarodejnici pro tu vodu.

Tak on žádá té vody od ní, ona jim odpovídá, že je to těžká věc, jí, té vody, od ní dostat. Ale že má sedm dvorů, a v každém dvoře hospodu; že jest-li jí ten trňk [nápoj z těch hospod] všecek vypijí, že tak jim dá té vody.

Oni si povídají mezi sebou: — »Kamarádi dokážeme ten špás.« — Ten povídá, co tu vodu pil z té koleje: — »Učiňme ten špás.« — Ten házel do sebe po celé bečce, ti ani neokoštovali.

Tak když vypili všecek trňk celé vody (?), ona odpovídá, že ještě není možná, že je to těžká věc, že má sedm dvorů, a v každém dvoře voly, spočítané nejsou, ale tož lešli jí ty voly všecky snědí, tak jim té vody dá. Ti mezi sebou zas povídají: — »Kamarádi, jeli nám to možná?« — Ten co to jedl ty kůrky: — »A je to možná.« — Tak jednoho vola zabili a upekli, co by se druzí podělili, ale ten, co ty kůrky jedl, zas do sebe házel po celém volovi, a toho upečeného, to jim uchytil na pochutek. Ti zas nedostali nic. Tak chtí té vody zase od ní.

Ona jim jí ještě nechtěla dát. Ale měla otce. Otec na ni, že proč pak jim jí nedá, že už tolkú škodu mu učinili. Ale ona ještě odpovídá, že má takovou pec, že v ní topí čtyřadvacet hodin v jednom kuse, že lešči jí tam zas ubudou čtyřadvacet hodin, že jim té vody dá. Tak oni odpovídají mezi sebou: — »Včil, kamarádi, ubudeme tam, nebo neubudeme?« — Ten, co dělal tu zimu, povídal: — »Kamarádi, ubudeme.« — Ten lezl po předku do té pece. Ten zadní než lezl, už mu třískalo zubami od zimy. Tak ten, co to dělal to teplo, jak mu bylo moc zima, zahříval jich. Když tam ubyli čtyřadvacet hodin, za čtyřadvacet hodin vyšli.

Tak potom šla a dala jim té vody[15]) a povídala, že leši tam budou v teda, kdy ona, u té studénky, že jim té vody dá.

A ten odpovídal, co toho zajíce chytal: — »Já se ještě vyspím než ona tam přijde.« — A on tam už byl, a ten, co to poslouchal, která bylinka nejvíc šustí, povídal: — »Už tam chrapí.« — Tož tam přišli, a té vody jim dala, do jednoho žbánku.

Ale když už s tou vodou šli pryč, tak jí bylo líto té vody. Tak ona poslala za nimi vojsko, pěchotu. Když jich dohánělo vojsko, povídají: — »Už je s námi, kamarádi, zle, vodu pozbudeme.« — Ale ten jeden z pomezi nich, co ten trňk vypil: — »Kamarádi, nestarejme se nic, jen se každý vy..... Tož se vy..... vojsko všecko zatopili.

---

[15]) Vypravěč opět kolísá v stylu. Schází zde později detail o střelci, patrně zapomenutý.

Když viděla, že je zle s vojskem, poslala husary za nimi, tu vodu jim odňat. Tak jak jich husaři doháněli, povídali si: — »Kamarádi, je s námi zle, vodu pozbudeme.« — Ten jeden z nich povídá, co ty voly snědl: — »Kamarádi, nestarejme se nic, jenom jeden každý spusťme gatě.« Tož spustili gatě. Tak potom, když spustili gatě, měli ti koňáci čtyřadvacet hodin co kolem toho objíždět. Tak oni včil už odjeli pryč, ušli šťastně, už jich nedohonili. Ale našli takového psíčka zhranělého. Tak ho pokropili tou vodou, budeli to co platné. Ale když ho pokropili tou vodou, psíček skočil a čerstvý byl. Tak si povídají: »Dobře je s námi, ta voda přece je pravdivá.« —

Tak když přišli k svým bratřím, tak své bratry tou vodou zase vzkřísil; ale bratří na něho byli zlí, že jich mohl tak nechat, že jim bylo dobře. Ale tak už když jich vzkřísil, jeli domu z rajzu svého, až přijeli k svému královi.

Tak ten nejstarší, ten od té suky, ten se oženil. Tak když se oženil, tak musel jít ještě čtyry roky na vojnu[16]) Tak se mu tam také dobře vedlo a když šel z vojny domů, tak bratří ho chtěli otrávit. Ale kůň mu povídá: »Ejle pane, když přijedeš domů, toho pokrmu nejez, který ti dá tvá manželka; ale manželka není vinna, jsou vinni bratří.« —

Tak když přijel dom, hned se mu hostina chystala, ale on nechtěl jíst ani pít. Tak to jídlo dal tomu psíkovi. Když psík jedl, to jídlo psíka roztrhlo. Ale on vytáhl hned svůj meč na svou ženu a chtěl ji sťat. Ale žena se vymlouvá, že není vinna. Ale on o tom dobře věděl, když mu to kůň pověděl, že jsou bratří vinni. Tak on oběma svým bratrům hlavu sťal.

Ten kůň mu povídá: — »Tobě, pane, lepší nebude, pokud mne nerozetneš.« — Tak si on vzal svého koně, vyvedl ho na pole — na púšč[17]) se povídá — a koně rozťal na poli, a z něho vyletěla bílá holubice. A to byl zavinšovaný duch.

A ten co tu vodu pil, a ty kůrky jedl, a poslouchal, která ta bylinka nejvíc šustí, a co toho zajíce chytal, a ten mlýnský kámen měl za tím krkem, ještě ho přeskakoval, a co to zmířal z jednoho vršku na druhý na toho ptáčka a zastřelil ho, a co dělal tu zimu a teplo: to byli všecko zavinšovaní duchové, a ten jistý všecky vysvobodil, a tož tak mu dobře bylo, až mu v řiti žíly znily. —

Rek, nejlepší ze tří, bojuje s třemi draky po sobě na mostě, uniká pak úkladům, jež strojí ženy draků, a nabývá živé vody pomocí soudruhů nadpřirozených vlastností.

---

[16]) Místo přechodu zde neorganicky vsunut namátlý prvek.

[17]) Starosta jej káral jak to mluví, ale on tvrdil, že se tak vypravuje. Pak to opravil »na pole«.

Naše povídka skládá se z několika samostatných částí:

a)

1. Část úvodní.
2. Boj s draky na mostě.
3. Úklady žen soupeřů rekových.

b)

4. Výprava za živou vodou.

Část druhá a třetí tvoří vlastní jádro látky. Z české tradice znám jen jednu versi: Menšík I. 15. z okolí Telče na Moravě.

a)

1. Počátek povídky Menšíkovy je odchylný:

Král má v zahradě jabloň se zlatými jablky, jež někdo krade. Slibuje mnoho peněz tomu, kdo dopadne zloděje. Hlídají řadou tři selští synci, dva starší zaspí a jsou biti, nejmladší, Honza, na radu stařeny vezme si šňupavý tabák a trní, aby nezaspal, vyčíhá ptáka, udeří po něm holí, tak že jedno péro zůstane na stromě, má pak hledat ptáka. Jde s bratřími, vyhledá si na radu stařeny nevzhledného koně v královské stáji, který však před ním kleká. Bratří se mu smějí. Stařena dá mu též mast, kterou se má natřít, když se octne v nebezpečí.

Máme tudíž dva samostatné motivy v části úvodní: v obou vystupuje rek, nejlepší ze tří, v obou též vyskytá se typický motiv, že rek zdánlivě je horší svých bratří a bývá ostatním na posměch, v obou má rek radícího koně [18]), jedna však jedná o nadpřirozeném porodu reků, druhá o noční hlídce na zloděje. Oba dva počátky dosud nezdařilo se určiti pevně jako součástku jedné, určité látky.

Nacházejí se proměnlivě na počátcích různých versí celé oblasti látek o rekovi, jenž vychází do světa na dobrodružství, a dlužno je zatím popisovati jako bludné prvky samostatné. Radící kůň rovněž je pro rozmanité látky této oblasti charakteristický.

2. U Menšíka přijdou bratří k chalupě u mostu, v níž naleznou všechno pro sebe připraveno.[19])

Nejstarší z bratří má hlídati na mostě, usne Rek přijde k němu, uzří záři a schová se pod most. Přijde stříbrný král na stříbrném koni se stříbrným ptákem, kohoutem a psem, kteří cestou zpívají, kokrhají a štěkají, na mostě umlknou. Král ptá se jich proč? Že slyšel o králi, který s nimi po roce bude zápasit, ten však že ještě nepřišel. Rek se ukáže, zápasí s králem, král zarazí jej až po kolena do bahna, rek však krále až po bradu a utopí jej v bahně. Pak zavede zlatého koně do stáje bez vědomí bratří. Vypravěč zde patrně se zmýlil. Vypravuje o zlatém koni — vynechal patrně celé vypravování o druhém zlatém králi a přechází k třetímu, diamatovému, jehož pták právě kradl ona jablka. Když rek i toho přemohl, usnuli, a na druhý den se vydali na cestu.

---

[18]) O radícím koni viz též naši povídku XXVIb.

[19]) Tento detail je bludný prvek z rozmanitých látek, zde mechanicky reprodukovaný, bez motivace.

Líčení soupeřův rekových zde jistě správnější než v naší versi, kde draci, dosti neurčitě líčení, vsunuti jen na výpomoc za původní krále. Za to v naší versi lépe vypracována pomoc radícího koně. Detail, že rek bojuje se soupeři na mostě, je pro tuto látku zvlášť charakteristický, právě tak, jako ještě jeden motiv podružný, jenž v obou českých povídkách je dosti nejasný.

Rek, když zápasí s posledním soupeřem, nechá v naší versi bratřím šátek; když z něho počne krev kapat, znamená to, že rek je v nebezpečí. V Menšíkově versi tento detail sice smyt, ale zůstala naň upomínka tím, že rek vrací se zpět do chalupy pro zapomenuté rukavičky. V cizích versích právě rukavičky to bývají místo šátku.[20]

Mezi druhou a třetí částí látky vsunuta vložka o schopnosti rekově měnit se v kočku (a mravence). U Menšíka vypomáhá si vypravěč ad hoc mastí, již dostal rek od stařeny (přechod vůbec porouchán), v naší versi je nejasná upomínka na oblast látek o rekovi, jenž má schopnost měnit se v různá zvířata, a celkem šíř vypracované detaily, jak rek vyslechne úklady žen drakových.[21]

3. Úklady žen drakových líčeny u Menšíka v základu podobně, v detailech však se různí: žena zlatého krále mění se ve vodu, stříbrného v dub, diamantového v teplo. Očekávají, že rek, jemuž bude horko, lehne si pod dub a voda jej zahubí. Rek však tne do dubu, královna se zjeví, on jí setne hlavu, z hlavy vyskakují hadi a ještěrky, všechny je pobije. Podobně zničí vodu, teplo však zničit nemůže. To změní se ve vousatého muže, jehož vous je dva lokty velký, tři široký a čtyři dlouhý, muž zmocní se ptáka zloděje a prchá. Rek jej chytne, muž chce za ptáka to první, co jeho žena míti bude, rek mu vytrhne vous, pobije hady, kteří z něho lezou a vezme ptáka. Bratří chtí reka zabit, on pomocí masti změní se v orla, unese ptáka ku králi a dostane princeznu (o které však v počátku povídky není řeči).

Tento konec svědčí jen, že vypravěče na sklonku třetí části opustila paměť, vypomohl si proto několika nesouvislými, nahodile nahozenými podrobnostmi (vousatý mužíček, jenž zdá se reminiscencí z látky o soudruzích, kteří vysvobozují princezny z podzemí, požadavek mužíčkův, který upomíná na počátky povídek, v nichž otec slibuje ďáblu to, o čem doma neví, a konečně obligátní sňatek s princeznou). Naše verse, třeba mezerovitá, zdá se zde úplnější.

---

[20] Bludný prvek o znameních, jež věstí, že se rekovi daří v cizině zle, viz př Köhler-Gonzenbach II., str. 230; Köhler-Campbell str. 115. Wollner 547—548. Zft. des Vereins f. Volkskunde VI., str. 75. Cosquin I., str. 70—72. Hahn II. str. 215.

[21] O proměnách takových pravidelněji a s motivací viz N. S. I, str. 31. látka, 13. var. bβ. Cti na př. Cosquin L pozn. II. str. 130—131. mimo to i I., str. 140a n., Köhler I., str. 110 k č. 8 Hahn II., str. 194.

b)

4. Čtvrtá část, připojená jen k naší versi, je zbudována na jednom variantu látky samostatné, o rekovi, jenž pomocí několika soudruhů nadpřirozených vlastností splní úkoly, dávané princeznou, čarodějem, králem a p. a dobude živé vody (princezny). V jiném variantu princezna, hlídána po tři noci rekem a soudruhy, zmizí a musí býti do rána nalezena. Viz též naši povídku XXXVI.

Naše verse odpovídá asi průměrnému českému typu, jenže české verse (Třebízský 94—104, Rad. 637—648, Slavia II. 30. I. z Kumžaku Erben [34—36] od Domažlic, Kulda I. 35. od Rožnova, Kulda [Český Lid VI. str. 199—200] č. 14 z okolí sloupského) hojně podléhají vlivu látky o nezasmálce, o rekovi, jenž pase zajíce, a o domnělém hrdinovi. Vlivem látky o nezasmálce ustrojeny též — mimo povídku u Radostova, — všechny verse na jiné základní podmínce: princeznu dostane ten, kdo přijede na nadpřirozeném voze neb lodi a pak teprvé, poněvadž není urozený, musí podstoupit několik prací. Tuto dodatečnou část, poněvadž s naší versí nesouvisí, pomíjím, právě tak jako vložky z jmenovaných látek. V druhé části líčí české povídky soudruhy nadpřirozených vlastností, jež rek po cestě sbírá.

Slavia: Myslivec, jenž rok již míří na mouchu na věži.
Silný, jenž trhá v lese stromy.
Skalojídek, sedí na skále, má hlad.
Piják, sedí u rybníka a má žízeň.
Běžec, má na nohou uvázané žernovy.
Zimavec, z něhož vychází hrozná zima.

Třebízský: Hladový,
žíznivý,
běžec, jenž chodí se svázanými nohami,
jeden, jenž výborně slyší, a nosí seno v uších,
myslivec, jenž na dvě stě mil střílí.

Kulda I. 35.: žebrák s dlouhými nohami,
jeden, který má dvě zlaté koule,
jeden, který má široko rozevřená ústa.

Kulda (Český lid VI.), Dalekoběžel,
Dalekoviděl,
Dalekohodil,
Větrfoukal.

Erben: jeden, jenž nese nohu na rameně, sic by kráčel stomílovými kroky,
» » má prkénko na očích, sic by viděl sto mil daleko,
» » » láhev, z níž dovede na sto mil stříkat.
Rad: Obr, jenž vytrhává stromy,²²)
mlynář, jenž dechem žene mlýn,
myslivec, jenž míří na sestru pět mil vzdálenou,
jeden, jenž všecko vypátrá, co se v světě děje,
rychlý běžec.

Úkoly, jež rekovi bývají ukládány, jsou rozmanité, dají se však seskupiti ve tři skupiny: v jedné hlavní úkol připadá běžci, jenž má donésti z daleké studně vodu, (neb běžeti o závod), v druhé třeba mnoho snísti, vypiti, a vlézti na konec do roztopené peci, v třetí jedná se o odchod reků a sice jednak o odnesení neobyčejně bohaté výhry, neb o přemožení pronásledujícího vojska.

Ve versi Slavie běží běžec o závod s běžcem královým pro vodu, spí cestou, myslivec probouzí jej dobře mířenou ranou. Podruhé sníst tři sta volů, pak vlézt do roztopené peci, na konec odnést pytel pokladů. Vojsko, jež reka pronásleduje, nechá jednou zimavec v řece zmrznout, podruhé je žrout pohltí. U Třebízského třeba snísti pec chleba, vypiti sud piva, pak přinésti za dvě hodiny živou a mrtvou vodu ze studny dvě stě mil vzdálené. Když se běžec nevrací, poslouchá jej daleko slyšící, jak kdesi chrápe, myslivec jej ranou vzbudí. Na útěku přenese běžec reka s princeznou přes moře, pak přes skály. U Kuldy třeba snísti troje pečení chleba a vypiti čtyři várky piva, pak v hodině donésti vody ze studny 300 mil vzdálené. Dlouhonohý usne cestou, ten se zlatými koulemi hodí jednou po něm a zbudí ho. U Erbena má běžec v minutě přinést pohár vody ze studně sto mil vzdálené, usne cestou, bystrozraký jej spatří, ten s lahví jej postříká a vzbudí. U Rad. běží běžec s princeznou o závody do hostince na jižní straně města pro víno. Princezna uspí běžce cestou dvakrát. Poprvé uzří jej dalekozraký a myslivec jej ranou vzbudí, podruhé probudí jej hostinský. Obr odnese pak králi celou pokladnici, mlynář rozvěje dechem vojsko je pronásledující, podruhé rozmačká je obr skalou, kterou ně hodí. U Kuldy (Český lid) rek má přinést za čtvrt hodiny vody čerstvé ze studně, která je vzdálena půl druhé hodiny cesty. Dalekoběžel zaspí, Dalekohleděl jej vidí, Dalekohodil probudí. Druhý úkol je vložka z látky o obratném zloději: ukradnout koně (viz XXVII.), třetí, projít roztopenou pecí, provede rek pomocí Větrfoukala.²³)

---

²²) Upomíná na jinou látku a sice na širší variant naší povídky XIII., kde silný rek najde silné soudruhy význačných jmen, a vysvobozuje princezny z podzemí.

²³) Zakončení naší povídky o úkladu bratří zdá se, již dle nemotivovaného přechodu soudě, nahodile vnesené. Konec o stětí radícího koně a holubici je běžný bludný prvek porůznu se vyskytující ve všech látkách této oblasti.

O boji s draky na mostě: *Wollner* pozn. k č. 14 16., str. 557. C. Povídky o pomocnících zázračných vlastností: *Köhler-Gonzenbach* k č. 74. II. str. 248—249. a str. 218—219. (Zft. VI. str. 108.)[34] též k č. 45. II. str. 232. Jahrb. VII. 32, 36. *Wollner* k č. 19. str. 565. *Köhler* I. str. 92—93., str. 134., str. 389. k č. 8.; str. 403., str. 431. k č. 34. *Cosquin* I. str. 23. *Köhler-Campbell* str. 296, 299.; *Grimm* I. č. 64. str. 348.; č. 71. str. 375. II. č. 134. str. 229.

26. srpna. **Solánec.**

Paní Barbora M.

XIII.

Byly dvě princezny zavinšované a každá musila opatrovat jednoho draka. Jeden měl dvanáct hlav, a ten jeden sedm. Tož potom otec — ony se ztratily — je nemohl najít, vydal, kdo je vynalezne, že dá každému za manželku a polovic království s ní. Byly dvě, Anna a Antonína.

Tož potom jeden se vynalezl, tož jich šel hledat. Přišel k jedné čarodějnici na nocleh. Tož ta čarodějnice, ta mu dala radu všecku, co má dělat. Dala mu takou houbu, že přijde k jedné studnici;[25]) že tu vodu z té studnice vypil.

---

[34] U všech citací z komentáře Köhlerova ke sbírce Gonzenbachově třeba srovnati často důležité a hojné dodatky v Zft. des Vereins f. Volkskunde VI. 1896. 8. str. 58., a 161. a n. Z cizích sbírek citovány pro srovnání jen některé z těch, jež mají, mimo sbírku Erbenovu, kommentáře, na ukázku. Kommentáře Köhlerovy otištěné vesměs též ve sbírce jeho drobných spisů, cituji zde jen proto, poněvadž jsem při práci po nějaký čas byl odkázán jen na starší svoje zápisky. Čtenář najde je snadno i v prvním svazku drobných spisů Köhlerových. *Cosquin:* Emmanuel C. Contes populaires de Lorraine comparés avec les contes des autres provinces de France et des pays étrangers. . . . Paris Vieweg (1886) 2. sv. *K. J. Erben:* Sto prostonárodních pohádek a pověstí v nářečích původních. Praha 1865. *Grimm:* Kinder- und Hausmärchen, gesammelt durch die Brüder Grimm. Grosse Ausgabe 8 Aufl. Göttingen Dietrich 1864. 3. sv. *Hahn:* Griechische und albanesische Märchen. Gesammelt, übersetzt und erläutert. Leipzig 1864. 2 sv. *Jahrbuch:* Jahrbuch für romanische und englische Literatur. Begründet im Verein mit Ferdinand Wolf von Adolf Ebert. Herausgegeben von Dr. Ludwig Lemcke. Leipzig. Brockhaus. 1859—1876. *Köhler-Schiefner:* Avarische Texte, herausgegeben von A. Schiefner St. Petersburg 1873. (Kommentář od Köhlera.) *Köhler-Campbell:* Über J. F. Campbell's Sammlung gälischer Märchen von Reinhold Köhler. (Orient und Occident II. str. 98, 294, 486, 677.) *Köhler* a *Kreutzwald-Löwe:* Ehstnische Märchen. Aufgezeichnet von Friedrich Kreutzwald. . . . übersetzt von F. Löwe. Nebst . . . Anmerkungen von Reinhold Köhler und Anton Schiefner. Halle 1869. *Köhler-Gonzenbach:* Sicilianische Märchen. Aus dem Volksmund gesammelt von Laura Gonzenbach. Mit Anmerkungen Reinhold Köhlers . . . herausgegeben von Otto Hartwig. Leipzig., W. Engelmann 1870 2 sv. *Köhler, Reinhold:* Kleinere Schriften Weimar. Felber 1898 I./III. *Liebrecht, F.:* Zur Volkskunde. Heilbronn, Henninger 1879. *Orient und Occident,* insbesondere in ihren gegenseitigen Beziehungen. Vierteljahrschrift hrsg. v. Th. Benfey. Göttingen 1861—4. I./III *Wollner:* Litauische Volkslieder und Märchen . . . gesammelt von A. Leskien und K. Brugmann. Strassburg, J. Trübner 1882 (Kommentář od Wollnera.).

Tož hned se trefili s ním dva a po takých provazech ho spustili dolů, a tam čekali, až s jakou on se navrátí. Ale ti byli falešní. Ta hrali o sebja [starali se jen o sebe]. Tož on, jak se tam spustil, chodil všude.

Tam byl zámek veliký, a po tom zámku všecko spalo; to bylo začarované. Tam bylo lidu moc, ale všecko spalo. Co kdo dělal, v té práci [ostal], a všecko spalo.

Ty princezny byla každá v jiném pokoji. Rády ho [uviděly], ale prály mu. — »Ty přijdeš o život.« — Tož potom předně tu Antonínu vysvobozoval. Ona mu dala meč. Tož najednou se pohne celý ten zámek, jak ten drak přijde. Tož jeho mráz obešel, jak spatřil to hovado nepodobné. Mělo sedm hlav. Tož ten popadl svého meče a začal ty hlavy sekat, a jak ji odsekl, zas přirostla. Potom trefil na tu hlavní hlavu a ty ostatní na dva rázy uťal všecky. Ale tím jedem byl naplněný, že spal nekolnast hodin. Tož včilej ona už byla vysvobozena od toho tvora. Ona ho musila každý den na svém klíně koliksi hodin chovat.

Tož na druhý den dali se do druhého. Ten měl dvanáct hlav. Jak přišel k ní, dala mu meč, ať tím mečem se s ním potýká. A ten meč visel ve světnici, co ona byla. Tož zas jak přišla dvanáctá hodina, tu — už leze. Jestli se toho ustrašil, tož ještě víc se ustrašil toho, protože byl ještě ohromnější a o moc větší. Tož potom on se s ním začal potýkat a i s velikým namaháním a i toho zranil. Tož včilkej jak zranil toho, všecko se začalo hýbat, v celém zámku: švadleny šily, ševci. On přišel do jedné světnice, tam byl zvonek; on zazvonil, tu se komonstva hrnulo, oficírstva, včil, co pán potřebuje. A on odporučil edem poslušnost.

Tož včil půjdem nazpátek k té díře. Ti dva čekali u té díry, a on jim dal znamení, že je už tu. Oni naň spustili hrozný kámen, oni chtěli to sami dostat. Když věděli, co všecko bude za odměnu, tak naň spustili velký kámen v té díře, že ho zabijí. On byl tak náhledný, že tam nešel.

Potom on se vrátil od té [díry] pryč a byl tam nekolnast dní tak v tom zámku, s těmi princeznami. Ony byly přívětivé k němu, že jich vysvobodil. Každá mu dala zlatý prsten. Tož potom nechal vyrukovat vojsko všecko ven a nechal poručit, jestli je tu kdo z Evropy. Tak hned předstoupil jeden, že prý je, že do Evropy dobře ví cestu. Pak se vypakoval, a pakovali se do Evropy, a ty princezky a moc vojska k jejich otcovi.

---

[25]) Vazba přerušena

No tož jak přijeli včil do Evropy, on ho zas ocigánil, [ten], co tu cestu věděl do Evropy, edem nevím, co mu měl udělat. [26]) Ty princezky mu obě odebral a hned chtěl se nechat sezdat s tou jednou. Otec, když to přislíbil, chtěl to udělat, ale ony věděly co je, nechtěly, — pánbu rač opatrovat! — že do roka.

Tož potom jak on šel k jednomu zlatníkovi za tovaryše. Přijda za toho tovaryše tam, nedělá nic. Potom on povídal, že Antonína nechala objednat prsten. Tož ta zlatnice ten prsten nesla. Ta, jak se podívala na prsten, už věděla co je, povídala: — »Vzkazuji ho pozdravovat, že ho zítra navštívím sama.« —

A i rychtyk, po poledni jede kočár a princezna v něm. Tož majstrová křičí: — »Tovaryšu, tovaryšu, princezna jede semkaj.« — »E, ať si tam jede.« — »Což takého vzácného hosta a vy si teho nevážíte?« — A on se ještě osapil. Tož nic nebylo slyšet než: — »Můj nejmilejší Antoníne« — a — »Moje nejmilejší Anno.« [27])

Tož ona ho sebrala do kočáru a jela k otcovi. Tož jak přijela: — »Tam mě ten vysvobodil; on je sklamaný.« —

Tož bylo hrozné vítání a hrozná sláva při tom, a toho chtěli usmrtit, co ciganstvo vyvedl, ale on nedopustil. Sebrali se spolu, ten Antonín s tou Annou. Pak sebrali vojsko a jeli zpátky tam, kde byly ony vysvobozené, do toho zámku.

Pozn. Podruhé vypravovala vypravěčka začátek takto:

* Byl jeden král a měl dvě dcery a ty se mu ztratily. On potom udal, kdo by jich vyhledal, že mu dá za manželku každou a s ní polovic království. Tož jeden se vydal hledat jich. Přišel do jedné chalupy na noc a tam byla stará ženská, čarodějnice, a ta mu dodala rady, kde jich má hledat. A k němu se hned přispolčili dva, že půjdou s ním. A ona mu dala takovou houbu, jak přijde k té studánce, že tu vodu vypije z té studánky. A on přes tu díru se musí dostat tam kde ony jsou. Tož oni [ti dva] čekali u té díry na vrchu, a on se dal spustit tam tou dírou. *

* * *

Rek jde se dvěma společníky, pomocí čarodějnice spustí se studnou do podzemí, vysvobodí tam dvě princezny, najde mnoho vojska. Zrazen soudruhy jde se svým vojskem ven, nepoznán, až do města těch princezen, dá se za tovaryše a pošle jim skvosty, jež dostal na památku. Poznán, usvědčí soudruhy ze zrady.

---

[26]) Vypravěčka zapomněla známou versi, že rek napřed nechal vytáhnout princezny a pak, zrazen, sám ostal dole. Proto přechod zde jen chatrná výpomoc ad hoc.

[27]) Zmatek v jménech patrný.

České verse: Mikš. I. (233—239), Popelka I. (15—18); Kulda I. 55 od Rožnova, Kolář II. 34 (61—68) ze Slovácka. Václavek (Květy) str. 16—21. Mor. Valašsko. Bouchal (Český lid VI., str. 597—598 z Krumlovska. Kulda (Český lid VI., str. 197—198) z okolí sloupského.

Pozdější, zkrácený a otřelý variant [*b*] proti širšímu a původnějšímu variantu [*a*], látky o nadpřirozeně silných soudruzích, z nichž jeden vysvobozuje princeznu z podzemí a je zrazen soudruhy. (Cfr. N. S. I. str 31 —32, látka 14. a Hošek [Český lid V. str. 81.] č. IV.)

Látka rozpadá se na tři části:

1. Popis soudruhů a sestup reka do podzemí.
2. Popis podzemí a vysvobození princezen.
3. Zrada soudruhů a objevení pravého reka.

První oddíl jedná na zemi, v sídle nadpřirozené bytosti, k níž soudruzi přijdou, druhý v podzemí, kde princezny jsou zajaty, třetí v městě princezen, kde soudruzi se chystají k svatbě a rek se skrývá jako tovaryš. Zde všímáme si podrobněji jen českých versí tohoto variantu *b*, k němuž náleží naše povídka.

1. Variant *a)* věnuje popisu soudruhů velkou péči. Na variantu *b* bývají, jako je tomu též v naší látce, všechny význačné podrobnosti smazány, a vypravování počíná místo popisem výpravy soudruhů, zmizením princezen, soudruzi po většině jsou vysloužilí vojáci,[28]) jen v naší versi zcela neurčitě, a u Koláře sluhové Štěpán a Martin. Proti variantu *a)* objevuje se někdy motivace jak princezny se ztratily — motivace nahodilá, patrně jen vzniklá, že původní osnova látky je přerušena a jeví se nutnost, najíti nějaký nový úvod. U Mikšíčka je princezně předpověděno ve hvězdách, že zmizí, u Kuldy začaruje králi čarodějnice dvě princezny do podzemí i se zámkem.

Ve způsobu, jakým soudruzi docházejí ke vstupu do podsvětí, liší se oba varianty podstatně. Ve var. *a)* musí v osamělé chýši, zámku, atd. zápasiti s tajemnou bytostí, která je přepadá, až pak, rekem přemožena, prchá do podsvětí. Ve var. *b)* naopak setkají se soudruzi s bytostí, která jim radí a ukazuje cestu do podsvětí. Je tu dosazen nový, od var. *a)* odchylný prvek, jehož původ látkový neznám. Mikšíčkova verse, tvořící přechod mezi var. *a)* a *b)* má ještě prvek variantu *a)*. Vykazuje též další ojedinělou odchylku, že soudruzi všickni se spouštějí do podzemí.

U Kuldy najdou chýši,[29]) v níž sedí stará žena. Ta vede je k studni a dá jim houbu, která všechnu vodu vyssaje; pak spustí se bubeník na hedvábné šňůře do studně a najde vchod do podzemního zámku. U Koláře radí jim zlatovlasá stařena, když se dřív vyptala radícího ptáka. Štěpán pak spustí se po provaze do podzemí. Na konci verse připojen mechanicky z jiných látek přejatý detail, že rek stařeně na její přání setne hlavu a z mrtvého těla vylétne holubice. Šablonovitý detail. U Václavka první část povídky o rekovi silném. Pak rek se soudruhem najdou v horách díru, rek »Macek« se do ní spustí. V Popelkově versi, jež vůbec silně je zkomolena vlivem náboženských pověr, schází tato radící bytost: vysloužilec s posvěcenou holí a křídou jde na čerta, jenž ovládá dva dělníky, zažene jej pod kámen a spustí se za ním po provaze do podsvětí.

---

[28]) Označení reka jako vysloužilého vojáka je typické i v cizích pohádkách a objevuje se pravidelně tam, kdy vlastní originalní charakteristika rekova vymizela.

[29]) Vyskytuje se zde běžný motiv, že jeden ze soudruhů vyleze na strom v lese, a uzří světlo. Motiv ten, nevázaný na nijakou látku vyskytuje se důsledně jako stylistický obrat tam, kde je ho potřebí.

2. Popis podsvětí bývá různý, celkem však dosti kusý a troskovitý. U Kuldy je to zámek, v němž dva draci hlídají dvě princezny (počet hlav neudán). U Koláře má drak, hlídající jednu princeznu, dvě stě hlav. U Mikšíčka jest to rozkošná krajina se zámkem, v kterém (vlivem var. *a*) trpaslík, v první části přemožený, hlídá princeznu. U Popelky spustí se vysloužilec do zámku se zahradou, kde čert, svého řemesla švec, sedí ve vrbě a šije.

Zajímavo, co rek v obydlí princezen nalézá. Zajímavo tím, že ačkoliv tento prvek zde patrně nahražuje jakousi mezeru, ve variantu *a*) citelnou, nijak pak není s dostatek využit. U Kuldy najde v prvém pokoji trouby a bubny, ve skříni píšťalky, a tím vším může přivolati si velké vojsko. Dá si dát císařské šaty a zbraň, přehlíží vojsko. U Koláře je ve skříni píšťala, buben, trouba, jimiž přivolává stádo lvů, jízdu a pěchotu. U Václavka octne se v krásné zahradě, v ní zámek, stromořadí, v zámku nádhera, již asi dlužno přičísti na vrub sběratelovy fantasie. V kuchyni princezna, jež reka krmí a varuje. Po boji soudruh reka nezradí. U Popelky schází tento detail, u Mikšíčka, kde vlivem var. *a*) scházejí draci, slouží rekovi píšťala, visící na zdi, k tomu, aby povolal houf skřítků, a dal jimi jich zlého pána roztrhati.

Boj s draky podniká rek u Kuldy pomocí princezen. Od jedné dostává prsten, jímž nabývá síly čtyřiceti mužů, a meč, který na ráz vše smrtí. Když zabije draka, jde pak k druhé princezně, dostává totéž a usmrtí silnějšího draka. U Koláře dostává prsten a meč, jímž na ráz stíná sto hlav.[30]) U Václavka zápasí rek s obrem na zahradě a udeří jím, až je mrtev. U Popelky ovšem, právě jako u Mikšíčka, tento detail schází, a rek jen svěcenou holí přinutí čerta vydat klíče od zámku, kde jsou vězněny tři princezny.

Když jsou princezny vysvobozeny a vytaženy na povrch, zradí soudruzi reka. U Kuldy spustí provaz, na nějž rek opatrně místo sebe přivázal kámen, podobně u Popelky, u Koláře reka jednoduše opustí, u Mikšíčka zasypou díru, kterou princezna vylezla na povrch.

---

[30]) Tento prsten sílu dodávající a meč samoseč náleží k oněm hojným bludným prvkům, nevázaným na určité látky, jichž provenience nebyla dosud podrobena systematickému studiu.

Rek nyní hledí si pomoci z podsvětí ven. U Kuldy zavolá vojsko a najde tři lidi, kteří jsou z jeho krajiny, ti jej podzemní cestou dovedou přes moře domů, dva zemrou, třetí s ním dojde až do vsi. U Koláře vynese jej lev, u Popelky čert, u Mikšíčka dá si od skřítků vystavět schody.

3. Ve všech versích zůstává rek ve městě vysvobozených princezen nepoznán, zatím co se soudruzi chystají k svatbě a princezny kladou různé podmínky, jichž splněním se pak pravý vysvoboditel objeví.

U Mikšíčka je krejčovským pomocníkem a pošle princezně slunečné a měsíčné šaty[31]) její, jež vzal sebou z podzemí. U Kuldy, jako zlatnický tovaryš, posílá mistra prodávat v zámku prsteny princeznami darované. V obou versích vsunut humoristický detail na tomto místě oblíbený, jak tovaryš na oko hrubě se zdráhá vyhovět princezninu pozvání, ukazuje, že ona má k němu stejně daleko jako on k ní a pod. U Kuldy ještě jiná vložka. Princezna přiveze si reka přímo ku svatební hostině, vykládá hostům hádanku, že ztratila od zlatého zámku klíček, dala si udělat stříbrný a nyní nalezla zlatý. Který si má ponechati?[32]) U Koláře slouží rek pět let jako kovářský chasník a pomáhá králi nepoznán ve válce jako rytíř.[33]) Při vítězné hostině hodí princezně do poháru prsten, který mu darovala. U Popelky přijde po roce do města, právě o svatbě, vyžádá si pohár ze svatební hostiny od prinprincezny a hodí do něho darovaný prsten. (Dostal od nejstarší prsten a šátek.[34])

Trest zrádců jest vesměs krutý (vlivem as povídek drakových), roztrhání voly (Kulda), divokými zvířaty (Popelka) a p.

Naše verse celkem stvrzuje základní znění variantu b, tak jak je podávají verse Kuldova a Mikšíčkova z Moravy, jest však proti nim v osnově neucelenější.

Na konec připojuji ještě dvě verse české, jež jsem neměl již příležitost vpracovati do tohoto rozboru.

Bouchal (Český lid. VI).

---

[31]) Šaty slunečné a měsíčné je zde jen slovní reminiscence na podobné vtipy z jiných látek o dívce, kde šaty podobné mají vytčené místo.

[32]) Hádanka je z látek jiných, o dracích ohrožujících princeznu (naše XXI. na př.). Srv. na př. Köhler I. str. 426.

[33]) Prvek, jenž zabloudil sem z jiných látek: o rekovi, jenž nepoznán zápasil o princeznu, o rekovi, jenž sloužil jako zahradník atd.

[34]) Ohlas opět jiného zakončení, kde rek se sází s hostinským, že dostane jídlo a pití z královské svatební hostiny. Pravidelně v širších versích naší povídky XXI.

Verse naprosto v rozkladu. Počátek o hlídání jabloně třemi syny.[35]) Honza pak pronásleduje velkého chlapa do lesa do studně, přijde studní k třem princeznám, dostane od každé prsten (a meč), přemáhá tři, šest, devět čertů (vliv látek o týrání duchy. Cfr. N. S. I. str. 31., látka 13., var. b, d.). Pak najde tam na okénku píšťalu, zavolá jí vojáka, pak regiment vojáků, ti mu udělají studní nahoru schody.

Kulda (Český lid. VI).

Králi dle předpovědi ztratí se tři dcery v šestnácti letech, hledají je setník, kadet a tambor. Následuje vložka z prvého variantu, jak vaří si v černém zámku, kam přichází staříček, ale nepřátelství staříčkovo zapomenuto, ač upomíná na ně jeden detail. (Staříčkovi se skřípnou vousy do dřeva). Tambor spustí se pak za staříčkem do jámy, najde princezny, trápené třemi draky. Dostav meč visící na zdi a vína na posilněnou. přemůže draky, dostane od princezen slunce, měsíc a hvězdy, dá si je do kabely (»a v tom čase nesvítilo na nebi ani slunce, ani měsíc, ani hvězdy«). Soudruzi vytáhnou princezny, tambora tam nechají. Tambor najde ve stole píšťalku, zavolá jí vojáčka, poroučí pluk, jenerálské šaty, jede ku králi, prokáže se darovanými věcmi. Dodatek, že sťal tomu vojáčkovi hlavu na jeho přání, z vojáčka stal se mládenec, a zámek byl už na rovině. I toho stařečka sťal a z něho stal se krásný mládenec. (Šablony.)

Còsquin č. I. a LII. Poznám. I. str. 6 a n, II. str. 138 a n.; II. str. 351. (Oba varianty českých látek). (Cfr. též pozn. k č. XIX. porůznu). *Köhler-Gonzenbach* k č 58. 59. 61. 62. 63. 64. II. str. 238—242. (Zft. VVk. VI. str. 164—165). *Köhler-Campbell* k č. 16. str. 296. a n (zatemnělé). *Wollner* pozn. k č. 14—16 str. 555 B_2. *Köhler-Schiefner* k č. II. str. VIII.—IX. *Köhler* I. str. 292. k č. 4. *Český Lid* VI. str. 239. k č. III. *Hahn* II. k č. 70. str. 294. k č. 97. str. 310.; *Grimm* II. č. 166. str. 323. *Kreutzwald-Löwe 8.*

*XIV.

Kde se říka na tanečnících, tam zbojnici tancovali s bačůfkami a potem toš oni měli i v tem Hrozenkofskem lesi komory zděné a tam pry byl, ten, — tam měli ty svoje poklady, eště vloni tam chodil jeden z Karlovic. Tam má být stůl, jak se tam doleze, a za tem sedí pes či drak a neda tam vejít. Tam teče voda taka chladna. Od těch bačůvek brali mléko a tam na rovince s nima tancovali, tož tomu nadali »Tanečnica«. Při tych zbojnikoch byly takoví štyřé muští a jedna ženska. Ti se menovali Matěřánci, chodili po nocách a kradli. Nějakému v Karlovci vrtali nebozízem do kolena, ať dá peníze, a nedal. Potom přišli na jedneho k nam, Pľankovi, děti spaly na łoži a oni spali na hůře. Tož a on slyší tam neco chodit, on sa podíval komínem, člověka vidí ušípaného a on si děla atd.

---

[35]) Cfr. na př. Cosquin I. str. 12. Köhler-Gonzenbach k č. 64. II. strana 241. Wollner str. 535, Köhler 517, Hahn II, k č. 70. strana 294.

Č. verse: *O pokladu hlídaném pod zemí psem, kohoutem* a p. Srov. Václavek (sbírka XXXII.) strana 49-51. Václavek (knihovna VIII. 15/16) strana 77. Viz též: Václavek (Květy) strana 56. K. I. 6 (daleké díry do Radhoště). Viz též: Sedláček I. strana 7. II. strana 57. Menšík V./VI. č. 9.

Cfr. též č. II a vložku v č. XI. na počátku.

O podivném tanci v lese. Srov. na př. Václavek (Sbírka XXXII.), str. 188. Václavek III. str. 10.

27. srpna. **Jarcová.**

Vdovec J.

XV.

Jedna princezna v Dalmácii byla zavinšována od jedné čarodějnice. Jeden voják tam ležel, frajtr, a ten, když byl na vartě, ona k němu přišla a prosila ho, aby jí pomohl, a on se jí ptal, jakou stranou by jí pomohl. Ona mu říkala: »Od černé krávy každý den žejdlík mlíka donést.« A on jí ho nosil každý den. Tak jí ho nosil půl roku. Za půl roku tak ji vysvobodil, Ona byla jednoho krále dcera ukradená. Potom milý voják princeznu jak vysvobodil, tak princezna vojáka si vzala za manžela a jela s ním ke svému otcovi. Ale už otec nebyl živ, protože ona tam byla přes sto let, jenom že bylo v pamětních knihách poznamenané, že se tomu králi dcera ztratila. Tak voják byl velice obdarovaný a dceru si sebral. Tak ten jistý voják, jak si dceru sebral, tak byl velice obdarovaný; tak dal svému vojsku, svému regementu, hostinu velikou udělat a od vojska byl propuštěný.

XVI.

Byl voják na kvartýře v jedné dědině u jednoho sedláka, a ten sedlák měl jednu dceru, a otec se bál, že ten voják s ní něco bude mít. Tak ho vartoval, vojáka, dlouhý čas. Ale voják nebyl zdechlý, ten si netížil, pomáhal mu na poli a i doma, všecko mu usluhoval. Potom jeden čas ten jistý otec spatřil vojáka létat za dcerou do chlíva a dcera lítala za vojákem do maštale. Šikovní oba byli. Potom ten hospodář žádal oficíra, aby toho vojáka dal pryč, a on se ptal ten oficír hospodáře, že proč ho chce dát pryč.

»Pro nic jinšího, jen proto, aby mi s dcerou něco nevyvedl.«

»Tak vy jste žádal šikovného muže, tak včil vám ho odeberu a dostanete vojáka cigána.«

Cigán, jak přišel k němu na kvartýr, moc dobrého nedělal. Co mohl ukrást, ukradl, propil a rozházel.

Ten jistý voják, co tam byl před tím, ten přišel do druhé vesnice. A on si s tou ženskou, co tam byl předešle, dal zprávu, aby ho počkala v neděli po poledni v poli, že on, jak bude po práci, že on ji tam bude čekat, neb ona jeho. A ten voják tam nepřišel. On musil jet na ordinanc se svým koněm. Jak přijel z ordinance tento den večer, tak sebral koně a sedl na něho, a jel do té vesnice k tomu sedlákovi. Koně si uvázal pod kolnou, byl tam dobře povědomý, tak si otevřel dveři a šel do světnice. Ve světnici hledal dceru, kde spávala, dcery tam nenašel. Hledal staré rodiče, kde oni spávali, také jich nenašel. Povídal si:

»Co to může být nového, když tu žádný doma není.« Tak si udělal světlo v té světnici; a jak si světlo udělal, tak dcera byla na peci, a ruky měla svázané nazadku, tak jak otrok, a mezi zubami tu měla kolek, aby nemohla mluvit. A ti staří seděli v hloučku v jednom koutě oba, a také měli svázané oba ruky, a také měli ty kolky v zubech, jak ta dcera, aby nemohli mluvit. On jim to z huby vybral a ruky rozvázal, a ptal se jich, kdo jim to udělal. Oni mu odpověděli, že tam přišli tři raubíři, a že žádali po něm peníze; a on se jich ptal, kde ti raubíři jsou, — že jsou na komoře, že hledají peníze. A on vzal paloš a šel do milé komory, a slyšel na komoře na vrchu štabarcovat. A on řekl:

»Bosovám vašu dušu, marš dolů!«

Tož ten první s té hůry letěl dolů a hnal po vojákovi palicí. A voják byl tak chytrý a šikovný, ten mu otpalíroval a ruku mu uťal. Potom letěl druhý, tak zas po něm hnal, ten mu zas odhodil tu palici palošem, a uťal mu ucho. Potom letěl třetí s hůry dolů, tak mu vťal dozadu. Tak všecky tři poranil. Potom přišel do světnice k sedlákovi, jak s těmi byl po pořádku. Sedlák ho pustit nechtěl, aby nejezdil, někdaž ráno. On se mu vymlouval, že to nemůže být, že on musí na kvartýr ve svůj čas přijet. Voják šel na to místo, kde koně uvázal, pro svého koně, a koně nebylo. Tak sedlák, když ho tak zaopatřil, tak mu říkal, aby se nic nestaral, že on mu koně vystaví za své peníze jakého bude chtět. Tak voják tam rád přenocoval, a ráno šel do své dědiny, na svůj kvartýr. A vešel do maštale a koně našel v té maštali, co ho míval. Přišel do světnice, dcerka (?) mu pravila:

»Vojáčku, u nás se stala veliká proměna. Můj muž s mojími dvěma syny vartoval pšenici na poli a zloději přišli brat pšenici a tak oni se s nimi bili. Můj muž pozbyl ruku, starší syn pozbyl ucho a muž [mladší syn] má přeťaté záda.«

A to ten jistý voják jim sám udělal, protože šli krast do cizí dědiny k sedlákovi na hůru peníze — a tak se jim ten kšeft nepodařil. Tak voják šel to meldovat k raportu co udělal. Sedlák ráno o deseti hodinách přišel k tomu komendantovi, vypravoval o tom, co ho ochránil od té smrti a peníze že má zachované. Tázal se ho komendant, kolik těch peněz měl.

»Šedesát tisíc, v pšenici na hromadě na hůře jsem jich měl strčené.«

Tak žádal toho komendanta, aby toho muže z vojny propustil a dobře komendanta obdaroval. A také komendant to povolil, obšít dostal, a dceru sedlák mu dal s jeho jměním. A také hned se sebrali, a ta armáda, co u ní byl, tři dni darmo jedli a pili, všecko sedlák zaplatil, a byl z vojny propuštěný.

XVII.

Včilej byla v Lidečku přístva, a byly tam ženské naschoděné, přadly. Tu jedna ženská pravila, když tam nebylo mužských na té přístvě: »Kdyby prý sem aspoň čert přišel.«

Ale čert tam byl za malou chvíli. Jedné ženské upadlo vřeteno, co přadla len, na zem, a ta se proň shýbla a poznala na nohách, že má koňská kopyta. Tak říkala té hospodyni, že už je zle.

Hospodyně říkala: »Nestarej se nic.« Čert pravil, že s ním musí jít.

Ona mu odpověděla, čertovi: Až poteče voda Lidečkem, než kohout zazpívá.«

Čert všecky kohouty v Lidečku skoupil a dobře jich platil. Jedna gazděna měla dva: jednoho prodala, druhého schovala pod ohrabečnicí, co se zboží osívá. Čerti se sebrali a dělali stav v Lidečku. Potom ještě měli donést jednu [skálu], a ta hospodyň toho kohouta pustila, a kohout zazpíval, a čerti, co skály nesli, kde hlas uslyšeli, tam skály zaházeli. U nás jsou dvě, u Jarcové, shoděné, v Brňově je jich šest zas zahoděných. Tož to je památka až podnes.

Čert uchází se o dívku, má však dříve provést skalní stavbu, kterou mu kokrhání uschovaného kohouta překazí.

České verse: K. I. 15. od Rožnova. Václavek (sbírka XXXII.) str. 95—96 z Valašska. Menšík V./VI. od Holešova č. 41. str. 372—376 [Srv. též J. Hošek (Český lid VI. str. 185).]

Václavek (Sbírka XXXII.), str. 95—96. Na Lidečku hloupá dcera sedlákova, Rozina, v hospodě, když netančí, přeje si třeba čerta; přijde nastrojený, má kopyto. Dcera jde domů a vypravuje to otci, čert ráno přijde do stavení, dcera se zpovídá, matka chce na čertovi, aby vodu (Senicu) obrátil hore Lidečkem za noc, než kohout zazpívá. Čert po vsi napřed, kroutí kohoutům krky, matka schová jednoho pod necky, čerti nosí skály, když nese poslední, pustí matka kohouta atd. Na skále dosud vyznačena záda čertova.

K. I. 15. str. 40 a n. (první část).

Děvčata jsou na přástce, domácí si nikdo nevšímá, ona by i čerta chtěla, přijde myslivec, chce ji za ženu, ona žádá, aby za 48 hodin postavil na kopci mlýn, v kterém by se mlelo. Čert druhý den v Bečvě skupuje všechy kohouty, stařec radí, aby si kohouta schovali. Čert nosí skály, kohout puštěn zakokrhá, čert skálu pustí, ještě jsou na ni vytlačena záda a řetězy, jak ji nesl. (Povídka pokračuje dál o rekovi bez bázně.)

Menšík. V Lidečku (na cestě od Klobúk do Vsetína) k muzice v půlnoci přijde pán jako myslivec, hovoří po německu, tančí s Kačenkou po nebožtíku Trousilovi, chodí pak za ní k půlnoci neb k polednímu (v noci černě, ve dne zeleně). Říká si Ladimil, chce ji za ženu. Matka chce (je půl dvanácté v noci), aby touž noc vystavěl most klenutý od jednoho kopce k druhému. On káže pomocníkům poškrtit všechny kohouty ve vsi a pak dá si nosit balvany. Jedna zbožná stařena měla však kohouta pod neckami, ten zakokrhal, most se sesul. Dosud vidět sříceniny a skamenělé hlavy čertů v lese. (Ku konci vložena episoda o kořalce, již čert vynalezl.)

Cfr. A. Wünsche: Der Sagenkreis von dem geprellten Teufel als Baumeister. (Allg. Ztg. Beilage 1894. č. 202—203). *Köhler* III., str. 582—3.

XVIII.

Byla jedna princezna od uherského krále Štěpána, který dostal korunu s nebe.

Před roky Uhři neměli svého krále, tak dostali psaní s nebe, že dostanou krále. Který bude na železném stole obědvat na den osmého července, ten že bude uherským králem. Tak všeci Maďaři bohatí si dali nadělat železné stoly, a na ten den všici šli pod širou oblohu a obědvali na těch železných stolech. A sedlák Štěpán také obědval na železném stole. Obrátil pluh železem na vrch a dřevem na spodek, a jeho žena mu přinesla oběd na pole. A on říkal pacholkovi: »Tady budeme obědvat na železném stole.« Anděl s nebe nese korunu a dával mu ji na hlavu. A sedlák se bál, tou otkou, co špářou od pluhu hlínu, se zaháněl, a na uherské koruně po dnešní den je znamení: po jednom křížku tou otkou čáhnul, tak je ten křížek posavad nachýlený. Ale anděl mu ji přec na hlavu dal. Tak mu ji nemohl žádný s hlavy sdělat, až se všickni Uhři sjeli, mu korunu s hlavy odebrali, za krále ho přijali. Potom dlouho nekráloval. Vedli proti němu rozbroj a tak ho zabili. Tak se dostali pod rakouskou vládu.

Viz »Český lid I« »Pověsti o panovníkovi povolaném od železného stolu« a dodatky: IV. strana 22 (Franko). VI. strana 137 an. (Zíbrt).

XIX.

Potom dcera princezna byla zavinšována pod jedním drakem u Segetína. Jsou tam tři vody: Dunaj teče rovno, Tisa a Maruša jdou do boku. V Tise je víc ryb než vody, a ten drak tam přebýval a žral ty ryby. Až mu ryb pochybilo, začal chytat lidi. V Obrvargajnu se ztratilo moc lidu. A žádný nevěděl, kde se ti lidi dívajú (t. j. kam ti lidé mizí), až potom šli dva vandrovní. Jeden ostal na straně a druhý šel z předu a ten drak toho předního i s pinklem popadl a sežral; a ten druhý, jak to viděl, tak se vrátil do Segetína a tam to meldoval u práva, že viděl tolikė a tolikė zvíře, a že mu kamaráda sežralo. Tak potom tam dali tele vycpané slamou a vápnem, ale maso bylo pryč, a patrija vojska čekala s kanóny. Potom, jak byl hladový, vylezl z vody a letěl pro to tele. A tenkrát vojáci začali z kanonů do něho bít, tak ho zabili. Sedm centů sádla z něho vybrali a jedno vědro jedu, a princezna byla vysvobozená. Tak vandrovní byl velice obdarovaný.

Rek osvobodí princeznu obětovanou drakovi, lstí, že dá drakovi sežrati kořist, po které zdechne.

P. Lerch: Ein Beitrag zu den Localsagen über Drachenkämpfe Or. Occ. I. strana 752. Cfr. též strana 564.

XX.

V Sedmihradské zemi byl jeden boháč veliký a měl princeznu. Tak mu ji raubíři ukradli. Tak jí neměl tři léta. Za tři léta tam přišel jeden sládkovský krajánek a tam u něho nocoval. A on se mu stěžoval, že měl jednu dceru, a že se mu ztratila; a on mu povídal: »Když mně dobře budete platit, já vám ji najdu.«

On mu říkal: »Kolik budeš peněz chtít, tolik obdržíš.«

On mu odpověděl: »To bude těžká práce. Jestli já trefím, tehdy kdy oni budou pryč, tak ji dostanu; ale potravu sebou musím mít. Ona je na jednom ostrově v jednom zámku; já se musím vézt po moři, a i také se o to postarám.«

Také když přijel k tomu zámku, šíf kapitánovi dobře zaplatil. Když přišel do zámku, těch raubířů nebylo doma. Přišel na dobrou chvíli.

Ona mu říká: »Vítaj, vítaj, můj vysvoboditeli. Už na tě čekám dvacet let. Jak jsi se sem dostal?«

On jí odpověděl: »Já to mám všecko z vnuknutí božího, já jsem poslaný od tvého otce. Ale potravy už mně chybilo, už nemám.«

Ona mu odpověděla: »Nestarej se nic, jenom ber, co budeš moci, zlata a stříbra, drahých klenotů, co nejdražších. A už se nemeškejme neb nemáme dlouhý čas. Jak nepřejedeme za čtyry hodiny z tu odtud, budeš ty nešťastný a i já.«

Ale on už byl hotový, tak sedli na bárku, už šífa nebylo, a ona uměla veslovat, tak jeli pryč. Tak šťastně ujeli až do její krajiny. Tak byl, jak ji přivedl k jejímu otcovi, dobře obdarovaný.

XXI.

Hyněk

Jeden král měl dceru, a v tom městě každý den musili drakovi jednoho člověka dát. A ten drak z každého numera sežral jednoho člověka. Potom přišlo na královu dceru, drakovi ji dát. Třetí den před tím král dal obtáhnouti město na zármutek modrým suknem. Přišel tam jeden vandrovný, ptal se, co je to za znamení, že je to město obtáhlé modrým suknem. Jemu odpověděli, že zítra o devíti hodinách půjde králova dcera na pokrm drakovi, tak že je to ten zármutek. On odpověděl, aby ho ke králi přednesli, že on se za její život obstará, že bude uhájená. Tak lokaj, když to tam přednesli, královi omeldoval; král se velice nad tím poradoval. Ráno hned byl obeslaný, co bude žádat, když se to stane, a ona bude obhájená. On povídá: »Milost královská, co mně budou chtět dát, já všecko přijmu.«

Na druhý den ráno králova dcera už šla k drakovi o devíti hodinách. Veliký zástup lidu s ní šlo. Ten šel také s ní. Jmenoval se Hyněk a měl prut od černého muže. Když přišel k drakovi, povídá drakovi: »Draku, polez ven, tvůj pokrm je tu.« Drak mu odpověděl, že ještě nemá hlad, že zítra, v osmou hodinu. Ti šli zpátky, král, jak ji uhlédl, byl velice potěšen. On mu povídá: »Pane králi, ještě zítra v osmou hodinu zas musíme jít spolem tam.«

Na druhý den zas v osmou hodinu Hyněk šel s královou dcerou k drakovi. Když přišel k drakovi, k jeho skále, volá na draka: »Draku, polez ven; tvůj pokrm je zde!«

Drak mu odpovídá: »Až zítra, v osmou hodinu.«

Zas šli zpátky, král byl velice potěšen, že dcera zas zpátky jde. On mu povídá: »Pane králi, zítra bude nejhorší.«

Na třetí den ráno o osmi hodinách Hyněk vzal dceru, a procesí šlo, a i král. Chtěli vědět, jak ten poslední to dopadne. Když tam přišel Hyněk, na to místo s tou dcerou, procesí ostalo zde pozadu. Hyněk nechal dceru za sebou stát a přistoupil ke skále a vytáhl prut, co dostal od černého muže, a volá na draka: »Draku, polez ven.«

Drak sebou pohnul ve skále, až se skála tak třásla, a vylezl ze skály ven. Když ze skály vylézal, tak devět hlav měl; hned mu tím prutem (Hyněk) na ráz tři hlavy uťal; a jak podruhé se zahnal, uťal mu zas tři; potřetí jak se zahnal, zas mu uťal tři. Tak po kolena v jedě brodil, co z draka jed tekl. Králova dcera, když viděla, že on jest tak slabý v tom jedě, tak ho vzala za ruky a vyvedla ho ven.

Tak šli spolem až na to místo, kde ten veliký zástup lidu čekalo, jak to s ní vypadne. Král se velice poradoval, že mu princeznu vysvobodil a i všecko město bylo rádo, že už takého soužení mít nebudou. Tázali se ho, co mu budou dlužni. On odpověděl: »Co jsem vysvobodil, to je moje a ostatek, já vám všechno odpouštím. Ale za den a za rok sem přijedu.

Čekali do dne do roka, on tam nešel. Za den a za rok král měl vojnu. Lokaj jeden povídal, že on se dá na pomoc na místo toho, co má přijít.[86])

Potom ten se upamatoval, milý Hyněk, kde má jít. Sebral se on a šel do milého města a naučil se na citeře hrát. Král měl hostinu a on měl od princezny dva prsteny zlaté, když ji vysvobodil, na svých rukách. Na těch prstenech měla princezna svoje jméno. On povídal v hospodě: co je tam nového. »Král má mít vojnu a ten jeden lokaj se bere za zastavatela princezny, že ji on vysvobodil, a tak má být zítřejší den sdavka.«

A on pověděl, Hyněk, že on také půjde tam, kdyby mu tam dovolili aspoň zahrát. Tož při hostině před sdavkou Hyněk přišel, co princeznu vysvobodil a začal hrát v burku. Tak ho volali, aby šel do světnice. On říkal, aby mu dali z toho koflíka pít, co princezna pije. Princezna svolila. Tak mu přinesli víno v tom koflíku, a on ty prsteny tam pustil. Princezna, jak uhlédla prsteny, hned to meldovala svému otci, že už je ten tam, co ji vysvobodil, co na té citeře hraje, že to on je. Tak milého lokaje hned odmrštili a král ho dal utratit, a Hyněk dostal princeznu.

Tak měl s druhým potentátem vojnu ten král, ale Hyněk šel zas na poradu k černému mužovi, co mu dal prut na draka, zas se u něho poradil. Dal mu černý muž koně a paloš, že všecko, co žádá, vybojuje. Když byla vojna, taky šťastně co mu poradil a poslechl ho (vykonal).

Potom černému muži za poradu musil hlavu stít. Tak mu černý muž dobře poděkoval.

Rek pomocí černého muže osvobozuje princeznu, obětovanou drakovi, sídlícímu u města, pomáhá pak, nepoznán, králi v boji a usvědčí domnělého ochrance princeznina ze lži.

Povídka tato skládá se ze dvou úlomkovitě zastoupených látek.

---

[86]) Vypravěči vypadl motiv o zradě lokajově hned po zabití draka, jako mu též schází celý začátek o černém muži a o nabytí kouzelného prutu.

1. Rek osvobozuje princeznu obětovanou drakovi.

2. Rek vychován černým mužem .... pomáhá nepoznán králi v boji.

1. Látka prvá má v češtině tři varianty (NS. I. str. 27.—30. Látka 12.). 87) Srovnáváme zde jen úlomek, který obsahuje naše verse.

Z var. a) u Bayera město černým suknem potaženo, drak denně vyžaduje člověka. Rek jede s princeznou, otvírá skálu prutem a volá draka. Drak nechce vyjít až příští den, tak dvakrát, až po třetí vyjde, je zabit, rek usne, pacholek, jenž princeznu doprovázel, jej zabije a vydává se za osvoboditele, princezna chce čekat rok a den. Oživený rek vrací se po roce, posílá princezně po zlatníkovi prsten, který mu darovala. Princezna proň vzkáže, on jí vzkazuje, že má k němu stejně daleko, pak poznán usvědčí zrádce. U Menšíka drak sedmihlavý, princezna čeká u kapličky, k tomu účelu postavené. Drakovi narůstají stále čerstvé hlavy, až konečně je přemožen. Rek dostane od princezny půl prstenu a šátku a vyřeže si jazyky z dračích hlav. Zrádcem je úředník, jenž se vykazuje hlavami. Po roce město červeně ozdobené; rek sází se s hostinským, u něhož nepoznán jí, že dostane vše, co bude chtíti, z královské tabule (po tři dny), pak poznán. U Kuldy značné odchylky a novotvary. Město černě potažené, pro princeznu přijde saň (shltit tělo) a čert (duši). Rek je přiklíží divotvornou mastí, čerta ztrestá, sani setne obě hlavy a vyřeže jazyky. Dostane zlatý prsten a slíbí za rok se vrátit. Kočí proti tvrzení princezny dokazuje dračími hlavami, že je ochrancem. Po roce v červeně vyzdobeném městě rek sází se po třikrát s hostinským o jídla s královské tabule, usvědčí zrádce, jenž si nevědomky sám diktuje trest.

Z variantu b). U Němcové je to drak desítihlavý, jenž rozšiřuje morový zápach a žádá princeznu k žrádlu. Rek jej zabije, vyřeže hlavám jazyky, dostane půl závoje a slíbí za rok se vrátit. Zrádcem je kočí' jenž nevědomky si diktuje trest. U Kuldy drak vyžaduje denně pannu. Rek přemáhá draka, jemuž za jednu sťatou hlavu vyrůstá jich sedm princezna čeká v kapli, dá prsten rekovi. Rek vyřeže jazyky, odespí, zabit sluhou, po roce — oživen — vrátí se k svatbě zrádcově, sází se s hostinským, přiveden k hostině. Princezna vypravuje hádanku o zlatém zámku a zlatém klíči k němu, který ztratila; dala si dělat stříbrný, našla pak zlatý. 88) U Radostova živí se drak jen pannami, rek mu po boji vyřízne jazyk, dostane od princezny prsten, usne, zabit dvěma

---

87) Var. a): Bayer II. 8. (24.—28.) od Rožnova, Menšík 66. (219 —228.) od Jemnice, Kulda III. 2. (18.—25) od Olešnice. Var. b): Němc. II. (47.—67.). Rad (13.—31.) Kulda I. 27. od Rožnova. Var. c): K. I. 54. od Rožnova, Kulda III. 25., Kulda IV. 13. od Kamenice, Václavek I. (30.—40.) z Valašska, Rad. (1.—12.). Ze zlomků spadají sem: Kolář II. 20. (13.-18.) ze Slovácka, Hraše 7. (27.—32.) od Broumova.

88) Cfr. na př. Köhler I. str. 426.

sluhy, za rok — oživen — se vrátí k nastávající svatbě jednoho ze zrádců, sází se s hostinským o jídla s královského stolu, usvědčí zrádce dračím jazykem.

Z variantu c). Kulda I. 54.: V městě modře ověšeném drak požírá řadou lidi, Petr doprovází obětovanou princeznu, ováže drakovi krk její zástěrou a zabije jej. Zrádcem je sluha. Po roce město červeně ověšené, rek přijde, je poznán, zrádce utracen. U. Radostova nahražen je běžný motiv jiným, z látek, v nichž rek závodí o princeznu. U Václavka drak dvanáctihlavý, princezna určena mu losem, drak první den nechce vylézt, až druhý den v osm hodin ráno. Po ubití draka rek vyřeže jazyky. Zrádci jsou dva lokajové. Po roce přijde — oživen — do červeně ověšeného města sází se s hostinským o jídla s královské tabule atd. U Kuldy IV. 13. zaměněn drak třemi obry (vlivem povídek o rekovi, jenž na pastvě zabijí obry a závodí pak nepoznán o princeznu). Na konci zrádce komandant, město červeně ověšené, sázka s hostinským. U Kuldy III. 25. černě ověšené město, desítihlavý drak, jenž šíří morový zápach, rek vyřezává draku jazyky, dostává prsten, zrádcem kočí. Po roce červeně ověšené město, sázka s hostinským zvlášť široce rozvedena. U Rad. (1.—12.) drak desítihlavý, zápasí s ním dva rekové zároveň, provázení zvířaty, princezna rozhodne pak mezi nimi házením prstenu, kterého si vezme za muže.

Ze zlomků Hraše vypravuje o desítihlavém rekovi, jenž přilétá jednou do roka a chce princeznu. Boj na třikrát, rek pokaždé utne tři hlavy, princezna zatím čeká v kapli.

V naší povídce, která shrnuje z celé látky jen právě základní episodu o boji s drakem a nejasné zakončení, nahrazeny ostatní části úlomkem z druhé látky.

2. Látka tato náleží v češtině ke skupině látek, jež právě úvodem se liší. V látce, odkud vzat úlomek naší povídky, (NS. I. str 38.—39. látka 20. var. a) a Tille, Literarní studie I.) otec rekův chytí divokého muže, rek, jako hoch ještě, jej náhodou vypustí z vězení, prchne pak před otcem a je divokým mužem vychován na rytíře. Divoký muž pak radí mu, aby nepoznán sloužil u krále, pomáhal mu v boji atd., při čemž jej vyzbrojuje, mu radí atd.

(Dračí motiv).

Cosquin č. V. (širší variant o několika bratřích se zvířaty) pozn. I. str. 72. a n. II. str. 352.; č. XXXVII (širší variant se psy), č. LV. (zlomek). *Gonzenbach-Köhler* k č. 39., 40., 44. (širší varianty) II. str. 229.—230. (Zft. VI. str. 75.—77.) *Köhler-Campbell* k č. 4. str. 115 a n (Kombinováno s jinými látkami.) *Wollner* čís. 10. 11. (širší látka) a (hlavně) poznámky k č. 14.—16. str. 554. A. *Köhler* I k č. 8 str. 303 (širší variant); str. 368.—369., str. 387. k čís. 4. (širší variant); str. 398.-399. *E. S. Hartland*: The legend of Perseus. London Nut. 1894. 8. *Hahn* II. k čís. 22, str. 214 a n.

XXII

Kojata.

Byl jeden král a měl jednoho syna, a král jel přehlédat svoje dvory. Přijel k jednomu dvoru, měl všecko v pořádku. Tak než jich objel třináct, a žena byla doma těhotna, královna, na tu zapomněl. Potom jak jel zpátky, přijel do svého lesa a chtělo se mu velice pít. Kázal kočímu zastavit koně, aby hledal někde vody. Kočí hledal vody, ale najíti nemohl. Tak šel sám král. Našel jednu studénku král.

Tak když neměl se z čeho napít, tak si ke studénce klekl, a měl hodnou bradu; a ze studénky viděl, mělo to klepeta jak rak a červené oči; tak ho chytlo za jeho bradu, toho krále, tím klepetem, a nechtělo ho to pustit, až mu dá to, o čem doma neví. A on si povídal: — O všeckém vím — a na ženu zapomněl. Žena měla prince. Tak on to přislíbil. Tak ho ten pustil.

Když přijel dom, uhlédl prince narozeného, tak byl smutný. Trvalo to dvanáct let, princ se ho vyptával, proč je tak smutný. On mu odpověděl: — Když jsi prodaný. — On mu povídá princ, aby se nic nestaral, že on si v tom pomůže.

Princ si vzal koně, a vydal se na cestu. Jel pět dní cesty ze svého lantu pryč. Přijel k velikému jednomu jezeru, koně tam uvázal a viděl tam třináct kačen po tom jezeře plovat a třináct košil na břehu leželo. Ten tu jednu košili sebral a schoval se a i s košilí. Těch dvanáct kačen uteklo a ta třináctá běhala a hledala košili. A když on viděl, když ona vždycky běhá a hledá košile, on se jí ukázal. A to byl tatík těch kačen, co toho otce jeho za tu bradu chytl. To byl veliký čarodějník, jmenoval se Kojata.

Ta dcera byla nejmladší. Ta mu řekla: — Včil ti dám dobrou radu. Ty vysvobodíš mě, a já vysvobodím tebe. Můj otec ti dá velikou úlohu, ale mě vyzradit nesmíš. A koně nech tu a běž k mému otci. On ti dá kvartýr a tři dni ti dá rozmyšlení. Budeš ve světnici sám a já večír budu brnět po okně, já se udělám ve včelku, protože jináč k tobě nepřijdu.. A co ti budu radit, to mě musíš poslouchat. Můj otec má nás třináct dcer a my sme všecky jednaké, jak jedna, tak druhá; všecky stejné šaty. A on ti dá hádat, která je nejmladší. A jináč mě nepoznáš, pod levým okem budu mít mušku takou maloučkou. A dej si pozor.

Tož si ho zavolal a dcery stály v glídě. Ptal se ho jestli mu uhodne, která je nejmladší jeho dcera; tak že bude mít život darovaný. On si jich třikrát obešel a ledva ji poznal. Tož mu ukázal, že to je ona. Stála třetí od kraje. On se ho ptal, že kdo mu tu radu dal. On mu odpověděl, že jemu pánbu nic neporoučí.

Na druhý den mu uložil vystavit zámek ze samého zlata a stříbra, a bez kladiva a bez vařachy.[89]) A potom on se nad tím staral. Ale ona večír zas přiletěla a dala mu prut. A on šlehnul a zámek byl, důkladnější než on měl prv ten. Jenom ráno chodil kolo zámku a poklupoval. Král Kojata, jak vstal, přišel k němu, stanul, že kdo mu tu radu dal. On mu povídá, že kdo mu dal první radu, že mu dal i druhou radu.

Třetí úlohu mu dal, už ona ta dcera mu nemohla poradit. Tak večír ta dcera k němu přišla, co mu to radila a pravila mu: — Jinší rady není, včil se musíme sebrat spolem, a utéci do tvého kraje; nebo ty bys byl nešťastný a já zároveň s tebou.

Tak večír ona se udělala koněm a on sedl na ni a dojeli až k tomu jezeru. U toho jezera vzal svého koně a sedli oba na koně a jeli velice silno. Ona slyšela za sebou veliké bouření; ona se udělala v kostel, a on se udělal v kněze, mnicha. A ti jeli toho čarodejníka tovaryše, jich hledat. Když přišli k tomu kostelu, tak se vrátili a šli zpátky k němu. Když k němu přišli, pravili mu, že žádného nedohnali, jenom viděli kostel a mnicha v kostele. A on jim říkal: — To oni byli. —

Na druhý den jich poslal zas za nimi. Ale oni ještě lepší ujížděli, jak ten první den. Zas slyšeli za sebou dupot. Ona se udělala ve velikou vodu a jeho udělala most, rozlámaný, starý. Ti přijeli k té vodě a tomu mostu, tak se vrátili a přišli to meldovat tomu královi Kojatovi, že neviděli, jen most a vodu. A edem on jim říkal: — Vždyť to oni byli. —

Na třetí den se sebrali a zas ujížděli, na hranici co by se dostali. Na třetí den už byli na svém poli. Přejeli k třetímu kostelu, už do nich práva neměl. Začal ze sebe vlasy smýkat a hlavou do země třískat a svou dceru proklínal, že ho tak ošidila.

A král mladý přijel domů a přivezl si pěknou princeznu, a jeho otec byl na to velice potěšen.

* * *

Král slibuje bytosti, která mu ve studánce přiskřípla vous, o čem doma neví (syna). Syn z třinácti kačen (dcer oné bytosti) na jezeře jedné schová košili, pomocí její vykonává těžké úkoly, otcem ukládané, prchá a zachraňuje se na útěku proměnami před pronásledováním.

Látka této povídky skládá se z několika částí:

1. Otec v nouzi slibuje zlé bytosti, o čem doma neví (syna).
2. Rek přistihne dívky, v ptáky se měnící, při koupání schová jedné oděv a tím se jí zmocní.
3. Rek vykonává pomocí dívky za ni těžké práce, zlou bytostí ukládané.

---

[89]) Zednické lžíce.

4. Rek prchá s dívkou, a ona čarodějnými proměnami zachraňuje sebe i reka před pronásledováním.

[5. Rek zapomíná na dívku.]

V češtině vytvořila látka tato dva varianty. V obou základem je vykonávání těžkých prací za dívku. Varianty liší se tím, zda z původní látky podrobněji reprodukovány motivy počáteční, či konečné. Osnovy obou variantů silně kolísají a vykazují dosti bludných prvků.

Variant a) obsahuje povídky: Menšík 80. (283.—290.) od Jemnice, Slavia II. 1. verse opsaná z Menšíka a obmyslně určená jakoby od Zbraslavi. Němcová I. (110.—125.); Němcová I. (45.—66.); Kulda (Český lid VI. č. 11. str. 195.—196.) z okolí sloupského; *variant b):* Menšík 91. (339.—348.) od Jemnice, Malý (54.—67.). Menšík IV. 28. od Benetic, Kulda II. 66. od Rožnova, Kulda III. 9. od Olešnice.

(Var. a). 1. Počátek o zaslíbení reka[40]) jen u Němc. I. (45.—66.). Odchylné detaily zdají se být, až na nadpřirozený porod reka, produktem fantasie sběratelky (zvlášť zasahování vodní víly do děje). Král jde do boje, jeho ženě radí ve snu vodní víla, aby snědla jablko, jež najde po probuzení, že bude mít syna. [Víla před lety vdala se za strýce králova, jenž pak utonul v moři. Jeho dceru vynesly vlny na břeh jednoho ostrova.]

Král vrací se po lodi, bouře zničí loď, myslivec slibuje mu zachránění, upíše-li mu krví, o čem doma neví. [Svolí, vypije sklenku vody, usne a probudí se u svého města.] U Menšíka nejasná vzpomínka tím, že bubeník uloupí hocha. Z var. b) u Menšíka IV. 28. kupec zabloudí v lese a upíše čaroději krví to, o čem doma neví, syna Beryáčka.

Z var. a) 2. Způsob jakým se rek seznamuje s dívkou není stejný. Jeví se tu silný vliv látek o muži, který hledá zmizelou ženu; v těch náš motiv rovněž se vyskytá a těžko je dosud určit, kde je původní.

Němc. I. (110.).: Rek, zahradnický pomocník, vidí v zahradě královské na rybníce tři dívky se koupat, jež mění se v labutě a odletují. Vezme nejmladší závoj, dá ho schovat matce. Dívka závoj vyloudí, že je v něm ještě krásnější, změní se v labuť a na odletu vzkáže rekovi, aby ji hledal na zlatém vrchu. Menšík: Rek přijde k lidožroutu, jeho žena jej schovává. Lidožrout přes den odchází a rek hlídá dům. V zahradě studna, na ni přiletují tři labutě, mění se v dívky atd. Třetí den vezme jedné ptačí oděv, žena lidožroutova dá jim koně, jež je donesou k rodičům rekovým. Ptačí oděv uschová matka atd. Na odletu žena rekova napíše na stůl, kdo ji chce míti, musí železné střevíce zedrati a v skleněných zámcích ji hledati. Němc. I. (45.): Orel odnese reka do chalupy k stařeně, která vykládá, že orel je muž její dcery z nedalekého hradu. Mají tři dcery: Drčnu, Treperendu a Krásku, jež se denně koupou v rybníce. Rek Krásce vezme šaty, dostane od ní perly, dá jí matčin prsten [darovaný kdys vodní vílou]. (Zde látka o zmizelé ženě nepůsobila, právě tak jako v naší povídce). Připojuji zde ještě z jedné povídky o rekovi, hledajícím zmizelou ženu, též motiv o koupajících se dívkách (Kulda I. 25.) Rek slouží rok a den u čarodějníka, který má velký rybník, kam se chodí koupat tři holubice, každá má tři zlatá pera. Po roce dostane jednu holubici a radu: až přijde domů má jí vytrhnout tři zlatá pera a dobře schovat. Z holubice princka, jeho žena. Vymámí lstí na matce pera, odletí na střechu domu, čekat na muže. Rekovi spustí se v lese krev z nosu, rychle se vrátí, žena se s ním rozloučí, že jí víc neuvidí, odletí atd. pokračuje jinou látkou.[41]) U Kuldy (Český lid) realistické líčení studně za mlýnem, kde Honzíček (nevlastní bratr Františka) najde tři divoké husy-dívky atd. Anička jeho ženou, zmocní se po čase svého peří, odletí a zanechá vzkaz, aby ji hledal na skleněném kopci. Rek pomocí obra, jenž vládne zvěři a ptactvu[42]) se o ní dozví, pták noh jej donese ke kopci, pomocí pláště, lstí získaného od vadících se bratří[43]) vyletí nahoru.

---

[40]) Cfr. na př.: Cosquin I. str. 164, II. str. 13 č. LXXV, a pozn. Campbell-Köhler č. 2. (103 a n.). Wollner str. 571. a 576. Köhler I. str. 388. Hahn II str. 193.

(Var., a) i b). 3. Němc. I. (110.—125.): Čarodějnice slibuje rekovi nejmladší dceru za tři těžké práce:

Dřevěným nádobím ze stojatého lesa 100 sáhů dříví spracovat.
Rybník na vrch přelít.
Stádo tří set zajíců uhlídat. (Vlivem povídek o rekovi, jenž za princeznu hlídá zajíce, v. N. S. I. str. 35., látka 17.).
Nevěstu ze tří set stejně oděných dívek poznat.

Dívka nosí mu oběd, pomáhá mu pomocí prstenu, naposled navštíví jej v podobě holubice a sdělí mu, že bude mhouřit pravé oko. Menšík 80.: Paní zlatých zámků ukládá rekovi: ze tří set stejných dívek vyhledat nevěstu. Dívka prozradí se mu šátkem.

Němcová I. (45.): Čarodějnice žádá:

Dřevěným nádobím spracovat kus lesa.
Rybník přelít na louku a chytit zlatou a stříbrnou rybu.
Jezdit na divokých koních.

Dívka vyslechne rozmluvu čarodějnice s dvěma dcerami, v podobě myši a mouchy, radí princi v podobě holubice, pomáhá mu (koně, přeměněné starší dcery, krotí červeným suknem). Malý (54.—67.). Menšík 91. (obsahem totožné): Princ tři léta slouží čarodějnici a koná práce:

---

[41]) O dívkách-ptácích, jež se koupají viz na př. Köhler-Gonzenbach II. str. 207. k č. 6. Köhler I. str. 444. Cosquin II. str. 14.—22. Weil 1001. II. str. 157.—161, 163 a n. IV. st. 134.—156. Hahn II. str. 207.

[42]) Radící bytosti cfr. na př. Cosquin I. str. 48.

[43]) Běžný bludný prvek této a příbuzných látek.

Dřevěným nádobím spracovat les.
Sítem čerpat vodu a chytat ryby v rybníce.
Postavit větrný zámek se stříbrným a zlatým mostem, střechu z ptačích hlav.
Najít nevěstu ze tří stejných dívek.

První tři práce pořídí dívka, jež mu nosí oběd, rek zatím spí v jejím klíně, pokaždé celý rok. Po čtvrté pozná ji dle klubka, jež se k ní zakutálí. Menšík IV. 28.: Čaroděj nařizuje svému chovanci, Beryáčkovi

Dřevěným nádobím spracovat les.
Dřevěným nádobím vykopat rybník a nasadit naň ptactvo.
Po třetí něco tak těžkého, že oba to nedovedou a prchají.

Dívka Rebečka nosí rekovi oběd, uspí jej na klíně a sama vykonává první dva úkoly. Kulda III. 9.: Divá žena uloupí lstně královně syna Bujárka, kupcové dceru, jež sluje Suria. Když dospívají, má hoch uloženo:

Dřevěným nádobím nadělat 7 sáhů dříví
Nachytat ptáků a vystavět z nich dvoupatrový dům.
Děravým košem vysušit rybník.

Dívka nosí rekovi oběd a sama vykonává úkoly. Kulda II. 66.: Čarodějnice, matka čtyř dcer, zavře reka do stáje, posílá mu jedovatá jídla, pak mu ukládá:

Dřevěným nádobím štípat dříví.
Náprstkem vylít moře.
Vyhledat nevěstu ze čtyř v prostěradle zabalených sester.

Dívka varuje reka před jedem, nosí mu oběd, uspává jej, pomocí prstenu vykonává úkoly. Kulda (Český lid) VI.

Dřevěným náčiním posíci louku.
Dřevěným náčiním porazit les.

Anička mu nosí jídlo a pomáhá, po třetí prchají dvacetimílovými botami.

(Var: a i b). 4. Rek prchá s dívkou, poněvadž má býti zahuben. Němc. I. (110.): Letí v podobě dvou labutí z okna, mění se pak v lidi a prchají v dvanáctimílových botách. Čarodějnice pronásleduje je v čtyřiadvacetimílových botách. Dívka mění reka i sebe:

v růžový keř s poupětem,
v kostel s kazatelnou,
v rybník s labutí.

Čarodějnice v podobě vola chce vypít rybník a praskne. Menšík 91.: Na útěku před čarodějnicí mění se dívka s rekem:

v keř růžový a růži,
v kapli se zlatou makovicí,
v rybník a labuť.

Čarodějnice při pití rybníka praskne. Menšík IV. 28.: Dívka kryje útěk tím, že předstírá, že chce prát prádlo v noci, kouzlem pere se prádlo samo, oni prchají, čaroděj pronásleduje je v mílových a dvoumílových botách. Dívka s rekem se mění:

v růžový keř a růži,
v rybník a kačenu.

Kulda III. 9.: Vyslechnou úklady čaroděje a čarodějnice, dívka dá do postele kachnu, nařídí dveřím, aby odpovídaly za ni na otázky, pak prchají. Čaroděj je pronásleduje (na konec sama čarodějnice); mění se

ve strom s dvěma jablky,
v keř s dvěma růžemi,
v rybník s kačerem a kačenou.

Čarodějnice pukne při pití rybníka. Kulda (Český lid VI.) Pronásledovatelé sestry, na konec matka. Dívka mění sebe i reka:

v šípek a růži,
v kapli a kněze,
v kačera a kačenu v prostřed rybníka.

Matka chce vypít rybník a pukne.

Ve versích Menšík 80. a Němcová I. (45) tyto proměny scházejí. (Němc. má za to zakončení var. *b*).

(Var. b). [5.] Konečná část, která v naší povídce není, tvoří jaksi vypravování pro sebe. Když jsou zachráněni, vrátí se rek domů sám, dívka naň čeká, on na ni zapomene, ona pak buď mu jen připomene, neb se mstí. Podrobnosti pomíjím, právě tak jako zajímavé vložky mezi 1. a 2. Vložky ty má Němc. I. (110.—125.), Menšík 80., Kulda II. 66. Rek totiž, když jde za ženou, přichází k radícím bytostem, jež jej posílají vždy dále, a říkají mu, kde má hledati. V prvních dvou versích mimo to nabude pak rek lstí létací sedlo od vadících se bratří, jímž k zemi doletí. Oba bludné prvky jsou zde asi přejaty z látek o rekovi, jenž hledá zmizelou ženu (NS. I. str. 45., 46. Látka 29, 30.). Pro úplnost podotýkám, že Kulda III. 9. počíná místo nadpřirozeného porodu neb slibu vložkou z lidové pověry, o dětech podvržených divou ženou. S látkou další vložka nesouvisí.

Cosquin čís. IX. a čís. XXXII. pozn. I str. 105 a n. II. str. 12 a n. II. str. 361.—362.; *Köhler-Gonzenbach* k č. 14, a 54. II str. 213.—214. (Zfl. VI. str. 64.—65.). *Köhler-Campbell* k č. 2. str. 103. a n. *Köhler* I. str. 279., str. 403. (poznávání dívky mezi mnohými). *Český lid* VI. str. 423. č. I. 4. *Hahn* II. k č. 54. str. 253. *Grimm* II. č. 193. str. 427. *Kreutzwald-Löwe* 14.

XXIII.

Byl jeden král a neměl žádných dětí a měl veliké království. A ta královna pravila: — Když prý nemáme dětí, kdyby do mě čert vstoupil — co by prý nějakého syna měla.

Tož se jí narodil syn. Tři dni pracovala k porodu; vstoupil do ní ďábel. Tak když se jí narodil syn, princ, tož ho šli křtít. Tož byl toliký, jak ve třech rocích chlapec, a než mu byl rok a vyšel na ulici, tož v deseti rocích chlapcovi vyprieskal. Potom vzali učitela a dali ho študýrovat; ale on učitela poslouchat nechtěl, učitelovi se zprotivil. Když šel po ulici, každému vybil. Tak mu nadávali všickni pekelník.

Když mu bylo dvacet let, tak z burku utekl a naverboval si tři sta kamarádů a chodil a zámky obíral, kostely, dědiny loupil, pálil a lid mordoval a všecko zle dělal. Potom v jedněch horách si postavil burk. Byl tam pár roků s těmi svými kamarády.

Potom ho předešla jedna stará baba, a to byl posel z nebe. Říkal mu, aby nechal všecké marnosti, že přijde na věčné zatracení, a pěkně mu to rozložil. Tak ten přišel do toho burku a kamarádům pověděl, jak se sešli, aby se tak rozešli. A oni ho poslechnout nechtěli, že je jim dobře. Ale on kamarády všecky zbil a burk zavřel a sebral se a putoval do Říma k pápežovi.

Když přišel k pápežovi, tak se z toho vyznal ze všeckého, co dělal. Pápež mu rozřešení dát nechtěl, aby šel převorovi sto mil za Řím; že jestli tam nedostane rozřešení, že pomoc mít nebude.

Když přišel k tomu převorovi večír na noc, tomu anděl z nebe nosil pokrm. On mu pověděl, že jde pro rozřešení, že ho pápež poslal. Ten mu odpověděl, že mu rozřešení nedá až ráno, až dostane vnuknutí z nebe. Ráno mu povídal, že mu rozřešení už dá, jestli ho zachová. Sedm roků po rukách a po nohách lozit jak pes, ani nemluvit. Tož ten se za to uvázal, že to vykoná. Tož ten mu dal rozřešení, a ten už od něho po rukách a po nohách jak pes šel. Tak se ubíral k Římu.

Když přišel do Říma, po rukách jak lezl jak pes, už mu krev tekla. Tak když do Říma přišel, někde dopadl něco, někde kost, co páni vyhodili, tož tu křupal. Bili ho jedni, jedni ho litovali, že to přec musí být člověk. Hlad veliký měl, tak se dodřel v Římě do burku.

V Římě byli v burku čtyři psi. Tak k tomu jednomu psovi se skamarádil. Král, když viděl, že je to člověk, se psem líhá, pes mu nic nedělal, tož vždycky tomu psovi už dávali lepší jídlo Tak tam vydržel v tom burku celých sedm let.

Když dochodil sedmý rok, ten král měl velkou válku a měl dceru němou od té doby, jak on tam přišel. A ten král byl tak utískaný od toho potentáta, že všecko vojsko už měl mít pryč, v tom sedmém roku. Ten král udělal trachtu pro oficíry a masa jim pozůstávalo. Tak a i ti psi hodně dostali.

Ráno na druhý den, když byl v bojišti, přišel anděl a tomu jistému co tu pokutu měl uloženu od toho převora, přivedl koně a dal mu rytířské šaty. A ten sedl na koně a jel na bojiště. Když na bojiště přijel, král ho viděl, že takového rytíře nemá. Ten se dvě hodiny bil s nepřítelem, až nepřítele málo zůstalo, až nepřítel volal o pardón. Ten se zatočil a jel s koněm do burku a zas koně tam odevzdal, kde ho vzal.

A králova dcera se dívala. Králova dcera mluvit nemohla, ale královi napsala, že ten, co se psem leží, že ten měl koně, že to je ten rytíř.

Za měsíce nepřítel zas se zmocnil, zas byla válka. Král zas udělal trachtu a zas se komendantů radil, že kdyby taký dobrodinec zas přišel jak mi pomohl prv. Ale král zase když slábnul, anděl přišel, zas mu koně přivedl, zas jinší barvy a jinačí šaty (šimel, bílé šaty měl; prv měl červené, koně braunu). Ten zas jel na bojiště a zas nepřítele střískal, až ho málo zůstalo.

Až se nepřítel potřetí zmocnil, ten zas král trachtu udělal, a ten zas dostal koně, zas bílého, zas bílé šaty, a zas jel královi na pomoc potřetí. A jak zas toho nepřítele přemohl, tak po něm dávali pozor, kde pojede; už ho chtěli chytit. Ale on ujel, že ho chytit nemohli a odevzdal koně tam, kde ho přijal, a zas šel do své boudy k psovi.

Králova dcera, ta němá, to vždycky viděla.

Král, když bylo po vojně, zavolal všecky komendanty, že který ten rytíř je, co na té pomoci jenom byl. Ale jeden oficír si koupil také šaty a tak bílého koně a chtěl krále podvést, že on to byl. A králova dcera kývala hlavou, ta němá, že to není on, aby jí dali péro a papír. Král jí péro dal, a ta psaní napsala, aby vzal toho, co je se psem a ji, aby je dovedl k pápežovi.

Tož král ji uposlechl a dovedl jich oba k papežovi. Ten ještě lezl po rukách, ona s ním šla. Když přichodil ke kostelu a i s ní, tak už na nohy vstal a dcera promluvila, a on byl vysvobozený. Už měl všecky hříchy odpuštěné, už svojich sedm roků vydržel.

Tak se ho král ptal, jakého je rodu? On mu praví: — Pane králi, takého, jak oni. Já jsem také královský syn. Oni jsou z Říma a já jsem z Afriky.

Tak mu král dceru dal a království mu popustil.

Poznámky viz u čísla XXXVIII.

28. srpna. **Solánec.**

Hofer B.

XXIV.

Byl jeden kupec a měl jednoho syna a ten se mu hrozně nevedl. Byl trošku také lump.

Tak on si povídal se svou ženou: »Máme jenom jednoho syna a ten se nám nepodobá. Ale rádi bysme ho dali do vojenského stavu; kdyby se trošku procvičil, snad by byl z něho šikovný chasník.« —

Ale tak když on se dostal na tu vojnu, on věděl, kolik má otec peněz, on vždycky žádal, aby mu otec poslal nějaké peníze, že je už tím a tím, že by se rád dostal za vyššího pána. Tak to šlo po kolikrát, až po třikráte vždycky o peníze psal a malým pánem byl. Ale jeho otec tak velice bohatý nebyl, tak on se obnasnažoval, aby mohl vydržet svého syna na tom učení; tak svůj kvelbík prodal a chtěl se prosvědčit, šel za svým synem na vojnu. Když tam přišel, tak už byl něco víc jak kaprál, ale otce to nepotěšilo. Přijda domů, neměl se čeho chopit, tak zůstal v tom městečku, podal se svině pást; tak byl sviňákem ten otec. Ale syn, když viděl, že doma není žádné pomoci, ten se držel slušně a šikovně na vojně, až se tak držel, až měl jeden král dceru, a jinšího neměl. On se mu tak poliboval za zetě, když se mu tak pěkně líbil ve vší poslušnosti, dal mu dceru i s královstvím. Ale král přece vždycky čekal, skoroli poslechne (omylem místo vzpomene) své rodiče, jakého rodu jsou; skoro jich kdy vzpomene. Ale to trvalo tři léta, až své rodiče vzpomněl.

Tak když své rodiče vzpomněl, král byl plný radosti, že toho čekal, kdy že rodiče vzpomene, že na to jenom čekal.

Tak on mu odpovídá: — »Naber si zlata a stříbra, však jsi svým rytířem a jdi navštívit svého otce. —«

Tož tak on se sebral a šel. Když šel přes ty lesy, tak přišel na hospodu zvláště zbojnickou. Když tam přišel, jedna děvečka zaslíbená (tam) byla, a ta plakala nad nimi, že všeci k zahynutí přijdou. Ale on si z toho nic tak nedělal, ani tomu nevyrozumněl. Ale jemu dali nocleh na čtvrtém štoku. A když přišla jedenáctá hodina, zbojníci povstali, všecko vojsko pobili, na krále se už brali. Potom, když král už věděl, že už je zle, ze čtvrtého štoku — byla tam kopa slámy (na dvoře), — tam spadl a byl tam až do rána. A ráno byl dub při tom parkáně, a on vylezl po tom dubě a vzchopil se přes parkan, jen v gatích a košili, od samé hrůze, a utíkal a vpadl do mravenčího kopence málo mrtev.

Ale byl jeden lesní myslivec, co chodil po lese. Ten měl třech psů. Jednomu bylo Pozordej, druhému bylo Roztrhej, třetímu bylo Železolam. Tak on chodíval vždycky s těmi třemi psy, a ten Pozordej vždycky chodíval napřed. Ten Pozordej našel toho krále polu mrtvého v tom mravenčím kopenci. Tak on se vrátil pro svého pána zpátky a védél (?) že něco našel. Tak pán jde za svým psem, neb věděl, že jest pes chytrý. Pes přivedl svého pána, vztáhne z mravenčího kopence člověka, ale nemohl se s ním domluvit (myslivec) od hrůze.

Tak se ho ptal: »Co jsi za jeden?« — Tak on mu odpovídá: »Pane, ten a ten jsem, tak se mně vedlo, tady ve vašem revíru, při té zbojnické hospodě. Neb se nemám, pane, čeho jat. Kdybyste tak. pane, byl dobrý a vzal mě za nějakého sluhu.« —

Ale myslivec odpovídá jemu: — »Potřebuji vždycky sluhu takového, který je spravedlivý.« —

Tak on byl u něho a on mu dal těch třech psů na pomoc, a píšťalku, když by ti psi jeho odešli, a on na ně zapískal, hned u něho byli. Tak jednou šli se svým pánem po lese (nový sluha a myslivec), přišli na tu hospodu malou.

A ten mládenec mu odpovídá: — »Pane, pojďme se podívat na tu hospodku.« —

»On mu odpovídá: — »Nic proto, však je den, nic nám za to nebude.« Ale on před tím byl na té hospodě s těmi třemi psy. Ale on jich tam všecky vyplundroval. Ale tomu ještě důvěrnost neměl, si umýšlel, jestli jich není někde víc v poli. Ale když měl všecko poznamenané, ničím nikde nebylo tyklé (t. j. nic nebylo dotknuto, ničím nebylo hnuto). Tak si myslil, že jich už víc není v poli.

Ale tak on odpovídá svému pánovi, myslivcovi: — »Já jsem tu, pane, byl na nocleh a já jsem nad nimi zvítězil a všecky obojoval. Tady jest prázná hospodka.« —

A on mu odpovídá: »To jsi dobré učinil.« —

On mu povolil, může si nabrat zlata a stříbra; on nežádal nic než to, v čem ho našel ten myslivec [gatě a dva krejcary, že půjde domů] [44]).

Když šel domů, přišel do svého městečka svému otcovi a prosil otce: »Otče milý, dobrotivý, odpusťte mně a přijměte mě ještě jedenkrát na mou milost.« —

Ale otec se velmi rozhněval: »Lump jsi byl a darebák jsi byl, a všecko jsem s tebou pozbyl. Měl jsem kvelbíček dost chatrný a i ten jsem s tebou pozbyl a tu mně včil přijdeš do mého domu v jedněch gatích a v košili.« —

Ale maminka byla tak dobrá, přimlouvala se: »Otče, otče, přijměme ho.«

»Oh, tatínku, vždyť budu jíst co ty svině jedí, a já vám, tatínku, ty svině budu pást.«

Ale na maminčino přimlouvání otec přijal ho a tak on pásl ty svině. A když pásl ty svině, koupil si papír a inkoust a poslal své královně psaní. Všecko napsal, jak se mu vedlo v jeho cestě, a co že on, a jak je on, a jak se ona má zaopatřit na svou cestu, aby ona tak nevypadla, jak on dopadl.

Tak ona za ním jela, když dostala své psaní. Zaopatřila se vším, jak bylo napsáno. Když přijela na tu hospodu, na které on nocoval a všecko vojsko pozbyl, tak ta děvečka zaslíbená tam byla. Tak plakala nad ní, jak nad nimi.

---

[44]) Celá vložka o myslivci a psech zabloudila sem pouhým omylem z jiné látky zcela neorganicky, a je též znát, jak vypravěč pracně se dostává do přetrženého proudu své látky. Omyl je ještě zjevnější z dalšího, kdy princezna přijde na zbojnicko hospodu a najde opět děvečku i zbojníky.

Ona se ptá: »Děvečko, proč pak pláčeš?« »Mně se neptejte, já bych vám pověděla, ale nesmím. Všeci tady zahynete.«

Ale ona už věděla, jak se má řídit. Když páni šli před večerem na špacír, ta si začala své vojsko, udatné koňáky, execírovat, všecko zbojnictvo tam pobila. Tak si bezpečně tam přenocovala. Na druhý den tázala se do toho městečka, z kterého měla svého manžela. Ale ona neříkala, co jest za jeden, ona se dotazovala jenom, kde je tady ten sviňák, který ty svině pase, že by k němu ráda, si u něho vyvolit kvartyl. Tož když jináč nechtěla, vedli ji tam. Když přijeli proti tomu domku, tam se postavila se vším komenstvem a šla, prosila za kvartyl.

Ale on (otec) jí odpovídá: — »Paní královno, dy oni majú tádyk pěknějších pajácůch a domkůch, lež je u mňa. U mňa jest ten nejsprostší paják.«

Ale ona odpovídá: »Mně se nelíbí, jenom tady.«

Tak když jináč nebylo, tak zůstali tam. Ale ona se ptá: »Máte-li jaké děti?«

Ale on odpovídá: — »Nemáme, jenom syna, ani ten není doma.«

Ale ona odpovídá: — »Kde pak ho máte? Ať přijde sem.«

Ona přistrojila nějakou hostinu na stůl, přikryla červetem stůl On ji odpovídá: — »My máme šikovného syna, neb jsme s ním všecko pozbyli; ani proň posílat nebudeme neb jest to věčný nepodara.« —

»A i nic mně potom není, jenom proň přece pošlete.«

Tak už bylo něco na stole nachystané, a on přiběhl ušípaný, ušmíraný, uchytil (něco se stolu), jak divoký. A on to všecko na toš udělal, aby mu otec nevyrozumněl, protož otec nevěděl, co jest. Ale ona odpovídá: — »Odpusťme.« —

Ona přivezla pěkné šaty jemu, královské. A on se umyl, oblékl se do svých královských šát. Otec ho nepoznal. Ale když potom seznal že cosi jest, prosil za odpuštění. Tak potom se zvedla všecka rodina a známost na jeho úctu, k jeho hostině. Tak potom žádal otce svého, a i nevěsta: — »Otče, pojďte s námi, budete se mít dobře s námi.« —

Ale on odpovídá: — »Jděte, milý synu, a vy švagrová, neb já sem už starý; kde sem se zrodil, tam se hodím.« —

Tak ona mu dala zlata a stříbra, aby si trojnásobně ten kvelbík zbudovali, co se svým synem pozbyli. A tak po všem se navrátili do své vlasti; a když přijeli na tu hospodu, kterou (?) ty zbojníky vymárnili, zlatem a stříbrem ty vozy zas doplnili, a dobře jsou chvála bohu při zdraví a štěstí po dnes, a konec pohádce.

Poznámku viz až u č. XLVI.

XXV.

Tož byl jeden bídný člověk. Dostal třicet rýnských na podíl. On si povídá: — »Co s nimi doma? Půjdu pryč do světa, budu při nich hledat svého štěstí.« —

Když šel do toho světa, přišel na jednu hospodu, všecky peníze mu tam ukradli, jenom tři groše mu nechali.

Tak šel na druhý den smuten, zarmoucen, povídá si sobě: — »Toliké míle cesty mám jít a jenom tři groše mám.«

Šel kus cesty, potkal žebráka, velmi žebračil, ale pěkně ho prosil, aby mu něco udělil.

Ale on mu odpovídá: — »Což pak ti mám dát. Mám tu jenom tři groše, ale jeden ti přeci dám.« —

Jde svou cestou, jde kus cesty, potká druhého žebráka; byl-li ten žebračí, ten byl ještě ráz tak žebračí. Zas ho prosí: — »Pane, buďte tak dobrý, něco mně udělte.« — Tak mu udělil ten druhý groš.

Zas jde svou cestou, zas potká třetího žebráka, ten byl ještě zas tak ráz tolik žebračí, jak ten. A on prosil: — »Pane, udělte mně něco.« A on odpovídá: — »Už nemám nic, krom poslední groš a i ten vám dám.« —

Tak ten žebrák mu odpovídá: »Pane, co si za to vyžádáš. Mám toť tři věci. Mám takovou kabelku; když řekneš: ‚Marš do kabelky!', všecko do ní půjde. Mám toťkaj takové karty: když s kým budu hrát, všecky obehrám. Mám toťkaj takové housličky: když na nich začnu hrát, všeci budou skákat.« Ty tři věci mu dal.

On viděl utíkat zajíce přes pole, on si myslil: dobrý bude na večeři, tož — »marš do kabelky!« —

Přišel na jednu hospodu, tam bylo moc vojska, a on začal na ty housle hrát, a ty housle byly velmi veselé. Když na nich začal hrát, všecko vojsko počalo skákat; ti co byli při stěně, až záda odřeli. Tak už měl peněz dost, byl vesel a už se radoval svému štěstí. Ale ještě šel dál.

Přišel do jednoho dvoru, tam velmi strašilo. On tam prosil nocleha: — »Pane, buďte tak dobrý a dopřejte mi nocleha.« —

— »Oh, vždyť my sami tu nemůžeme obstát. My se musíme sami na noc vystěhovat pryč.«

On si povídá: — »Páni, to by bylo dobrá věc, kdybych já tady nepřenocoval.« —

Tak on zůstal na noc, poručil si svíčky, karty měl své. A když bylo jedenáct hodin, ve dvoře začalo strašit ukrutně dolů komínem, krávě hore ocasem. Když strašilo, ten vandrovní všecky si povolal sebou, zlé i dobré duchy; a kor nebyli dobří duchové, než byli zlí. Tak si on všech zavolal a ty karty, které měl od toho žebráka, dal se s nimi hrát, a všecky obehrál. Tak už když byli obehraní, povídali mezi sebou si: — »Pošleme ještě do pekla pro toho chromého; jak toho už neobehraje.« — A ještě toho obehrál. A potom když měl tu kabelku toho žebráka, tož ty všecky čerty »hrr do kabele, marš ďábli do kabele,« peněz měl už vyhraných dost, a dobře zavázal.

Tož potom na druhý den tam byl takový dub v tom dvoře. Na ten zavěsil kabelu a na druhý den si naptal mlatců, a dal dobře mlátit, a ti čerti, ďábli, tam kvičeli, jak je mlátili. A on jich nechtěl pustit, až se zařekli, že tam víc pokoušet v tom dvoře nebudou. Ti mlatci dostali dobře zaplaceno, a od těch čás ďábli nepokoušejí.

Rek dostává od žebráka za almužnu tři divotvorné věci, jimiž krotí čerty, strašidla, smrt a p.

České verse: K. III. 13 (103) od Olešnice, Slavia 17 z Olomouce, Menšík 57 od Jemnice, K II 116 od Rožnova. Kolář I 13 (33—36) ze Slovácka, Mikšíček I (113—120) Slavia II 15 z Poděbrad, Slavia II 18 z Lomnice u Jičína. Rad. (66 - 78). Václavek (Květy) str. 49—52. Kulda (Český Lid VIII. str. 318—319) č. 20. z okolí Sloupského.

Látka skládá se z dvou dílů:

1. Nabývání a charakteristika divotvorných věcí.
2. Skutky jimi vykonávané.

1. Pravidelně rek poslední peníze dá třem žebrákům a dostane buď postupně od nich, neb od posledního (posla božího, boha, jenž třikrát jej zkoušel), divotvorné věci, jako splnění tří přání.

K III 13. Štěpán slouží u starce v lese, po třech letech dostane tři dukáty, dá je postupně žebrákovi, jejž třikrát potkává, po čtvrté žebrák, anděl strážný, splní mu tři přání:

karty vyhrávací,
dýmku nehasnoucí
a pytel »fuk do pytle«.

Na nebe zapomněl.

Mikšíček: Pipán dostane tabák a tři dukáty od bratra hejtmana, dává je třem žebrákům, poslední bůh, plní mu tři přání:

dýmku nehasnoucí,
štěstí ve hře,
kapsu, v níž najde, co si přeje.

Nebe zapomněl.

Slavia 17: Pipán od bratra vojáka dostane tabák a tři groše etc., žebrák — bůh plní mu přání:

kapsy plné tabáku,
hůl, jež jej přenáší, kam mu libo,
kapsu, do níž všechno strčí.

Hůl přejata z látky o rekovi, jenž v noci zpytuje princeznu (N S. I. str. 24. látka 6).

Kulda (Čes. lid VIII): Pipán od bratra tři dukáty a tabák. Od třetího žebráka:

dýmku stále nacpanou,
neprohrát v kartách ani kostkách,
kabelu, do níž všechno strčí (Šup do kabely).

Na nebe zapomněl.

Rad.: Rekovi zbudou (po rozvláčném úvodu) 3 krejcary, atd. přání:

kapsa plná zlata,
karty vyhrávací,
pytel, do něhož všechno strčí.

Na posmrtní spásu zapomněl.

Menšík 57: Sirotek za tři léta vydělá tři groše atd., přání:

kostky vyhrávající,
housle, nutící k tanci,
pušku, jíž všechno zastřelí.

Stařec zlobí se, že nepřál si nebe.

Kulda II 116: Sprostý Jura vyslouží za 3 léta 3 groše atd., přání:

pušku, jíž vše zastřelí
housle, nutící k tanci,
pytel »hybaj do pytle«.

Vzdor varování nezvolil nebe.

Václavek: Za kousky chleba dostane Ctibor od tří starců po sobě

dýmku, kterou nevykouří,
kabelu, do níž všechno strčí.

Slavia II 18.

Počátek o hůlce, z níž v kolébce stane se dítě, přejat z látek o Bumbrlíčkovi, Ivánkovi a p.

Ivánek jde do města s třemi groši atd., od jednotlivých žebráků dostává

hůl samobijnou,
pytel »hop do pytle«
housle, nutící k tanci.

Hůl z látky o rekovi, jenž dostává servít, beránka a kyje samobijné (N S. I. str. 24—25 látka 7).

Na nebe zapomněl.

Kolář I. 13. (zlomek). Augustin za chléb dostane od žebráka

koš »hop do koše«.

Slavia II. 15. Voják dá chléb jednomu žebráku, a ten mu poradí, že pod nejvyšším stromem u cesty v lese najde

karty vyhrávající
housle nutící k tanci
pytel »skoč do pytle«.

2. Skutků, které rek divotvornými věcmi koná, je řada; jednotlivé povídky z nich vybírají.

a) Přemáhá čerty v zámku, v kterém straší.

K III. 13. O 11. v noci přijde dvanáct čertů; rek louská ořechy, čertům dává louskat křemínky (zajímavý a vzácný detail); obehraje je, strčí do pytle, ráno dá stlouci v kovárně. Mikšíček: Rek přenocuje v zámku, který pán s dcerou na noc musí opouštěti. Čerti, černí, po kusech spadávají tam se stropu. Obehraje čerty; strčí do kapsy a ráno propustí jen za tři sudy renčáků, tolarů a dukátů. Rad: napřed zkouší pytel tím, že přeje si do něho husu, kterou právě jakýs pán dostává k obědu. V hostinci obehraje čerty, strčí do pytle a naprášká jim. Slavia 17. Podobná zkouška s celou hostinou: V zakletém zámku čert spadává se stropu, vyhraje na něm zámek, pak »fuk, čerte, do kabilky«. Právě tak s druhým. Ráno je propustí za mnoho stříbra a zlata. K II. 116. Rek obehraje v hostinci 4 zlé duchy, strčí je do pytle a schová si je u hostinského. Později dá je šesti mlatcům vymlátit. Slavia II. 18. V hostinci o půl noci obehraje čerty, strčí do pytle, holí vypráská. U Menšíka jen upomínka, že obehraje žida. U Koláře strčí rek do košíka zlou tchyni a pět čertů, strašících ve mlýně.

U Václavka hraje v karty s čerty na novostavbě, kterou v noci čerti rozhazují. U Kuldy (Český lid VIII) napřed zkouší kabelu tím, že bere myslivcovi oběd. Potom v zámku černí chlapi, tři, spadávají se stropu, obehraje je, strčí do kabele, ráno propustí za peníze. Slavia II. 15. dvanáct čertů (drápy a kopyta mají) hrají karty, prohrají, nutí jej k tanci, on jim hraje na housle až je uštve, pak je strčí do pytle a pustí až ráno.

b) Vsází se se židem a nechá jej tančit v roští.

Menšík 57. Rek vsází se se židem, že zastřelí hejno vrabců na rybníce. Žid musí pak pro ně, rek hraje mu na housle, žid skáče a rozškrabe se, žaluje, rek odsouzen k šibenici. Zahraje pod šibenicí na housle, vše se dá do tance, je zachráněn. K II. 116. Vrabci sedí na keři uprostřed rybníka, žid pak tančí nahý v keři. Před soudem rek má zahrát na housle. Žid se dá přivázat, ale přec to jím trhá, až je bez sebe. Slavia II. 18. Rek hodí židovi almužnou hrst dukátů do keře a hraje mu na housle, když je hledá. (Soud a odsouzení na šibenici a osvobození zde teprvé na žalobu lékařů, když jim zavřel smrt do pytle.)

c) Rek přemáhá smrt a získává nebe, na které ve svých přáních zapomněl.

K III. 13. Po letech přijde smrt s kosou pro reka, zmizí v pytli. Rek nemůže však zabiti pak nijaké zvíře. Jde do nebe. Petr dívá se okénkem a nechce jej pustit dovnitř, dokud nepropustí smrt. Jde do pekla, ale čerti se ho bojí. Vrátí se k nebi, hodí tam svůj pytel pootevřenými dveřmi, přeje si pak, aby seděl v pytli a nechce ven. Smrt zatím unikla a zuří na zemi. Rek nechce vylézt z pytle až o posledním soudu, kdy země shoří. Občas vysmívá se čertům, kteří číhají, až se vrátí na zem, ale to mu ani ve snu nenapadne. Mikšíček: po létech uvězní smrt s kosou na 7 let, pak přijde andělíček s rozkazem božím, aby pustil smrt, ale také uvázne v pytli. Po sedmi letech přijde pán bůh sám, rek poslechne, umře, jde do pekla, ale je odkázán, podobně u nebe sv. Petrem. Strčí Petra do pytle, pověsí na kliku, sedne si u brány na svou modrou zástěru a otvírá sám. U Kuldy (Český Lid VIII) smrt do kabely na 7 let, pak andělíček, na konec Pánbůh sám. Pustí smrt, zemře, jde s kabelou, do nebe nesmí, v pekle se ho bojí. Na konec hodí svou kabelu do nebe, a sv. Petr svolil, aby tam ostal Rad.: Rek uvězní smrt s kosou, která přišla, poněvadž jeho svíce dohořela (reminiscence z povídek o smrti kmotřence)... Vypustí pak smrt s podmínkou, že smí svůj pytel vzít na onen svět. Po smrti uzří dvě cesty: poloprázdnou do nebe, plnou lidí do pekla. Z nebe i pekla odkázán, a neznámo, kde došel konečně přijetí, poněvadž se odtamtud dosud nikdo nevrátil. Slavia 17. Rek po mnohých létech strčí smrt do pytle, propustí ji, až bůh sám mu nařídí, a přijde do nebe. K II. 116. Smrt potká reka a dává mu ještě krátkou lhůtu, poněvadž musí v městě ještě mnoho lidí usmrtit. Když příliš zuří zavře ji rek na 7 let do pytle, tak že nikdo neumírá, pak ji propustí, zemře, u brány uzří žebráka, jenž plnil jeho přání a teď mu brání vstoupit, proč si nezvolil nebe. Čerti v pekle se ho bojí, vrátí se k nebi, a tak dlouho prosí, až je na přímluvu svého strážného anděla vpuštěn. U Koláře jen sumárně; vězní smrt, pak ji pustí, když mu slíbí, že pro něj a pro princeznu přijde teprvé za 100 let. U Václavka zavře smrt s kosou na 7 let do kabely, pak ji pustí a sám zemře. U Menšíka 57 vrací rek po letech divotvorné věci žebrákovi a za to přijde do nebe. Slavia II. 18. konec vůbec schází.

Svatba rekova (v některých versích) s dívkou neb princeznou zde motiv zcela podružný.

Cosquin č. LXVII. a pozn. II. str. 258 a n. *Gonzenbach Köhler* k č. 57. II. str. 237—238 (verse jinak zcela odchylná). (Zft. VI. str. 163). *Wollner* k č. 17. str. 559—561.; k č. 36. str. 574 (jen motiv o nebojácném samostatně).

Köhler I. str. 83. a str. 111. k č. 11. str. 130 (čert padá se stropu) str. 303 k č. 7.

J. Zupitza: Jack and his step dame. (Archiv f. d. Studium der neuen Sprachen und Literaturen 1893. str. 57. an. o tanci v trní). Joh. *Bolte*: Das Märchen vom Tanze des Mönches im Dornbusch.. (Festschrift zur Begrüssung des V. allgem. deutschen Neuphilologentages Berlin 1892. str. 1. a n.). Nachtrag viz Archiv 1893. str. 289—295.).

Český Lid VI. str. 417. č. II. 6, O tanci v trní též Hahn II. str. 240.

Grimm II. č. 110. str. 121.

1.—3. září. **Střední Bečva.**

Krejčí S.

XXVI.

a)

Tak byl v jednom městě jeden král, a ten měl jednu krásnou princeznu. A dozvěděl se o ní jeden svobodný král a vydal on se pro ni na cestu. Když ale přišel do jejího paláce a žádal ji o podání ruku, ona ho nechala černými psy vyhnat. On šel truchlivý domů, a potkala ho jedna stará bába a ptala se ho, co je tak truchlivý. On jí řekl, že když ona mu pomůže, že jí dá velké obdarování, když té princezně učaruje, aby do dne a do roka sčernala. Ona řekla že s radostí.

Princezna den ode dne víc a víc černala, až do roka dočista sčernala a byla čertem posedlá. A před její smrtí si udělala se svým otcem, že on jí dá stát vartu, totiž každou noc osmdesát mužů vojáků. Pak byla pochována do kostela do krytby. Hned tu první noc šlo stát vartu osmdesát mužů vojáků. Když uhodila jedenáctá hodina, ona vyletěla z krytby a pravila: — Jste tady všickni? — Ano, jsme. — Tak ona všech osmdesát mužů vojáků roztrhala a šla do své krytby a zase lehla. Ráno král přišel do kostela a viděl, že vojáci všickni jsou roztrhaní. Hned šlo po všechněch vesnicích, že každý musí jít k odvodu.

A mezi nimi byl jeden, Alexandr, a ten byl také odvedený, hned tu první noc přišlo na něj stát již vartu. Ale on věděl, že by byl od černé princezny roztrhán. Tak vyrazil okno a utíká na jeden rybník, že skočí dolů. A v tom jak letí, jeden stařec ho chytil. Povídá: — Alexandře, co děláš? Takový mladý člověk, že si život béřeš. — Jak bych si neměl život brát, když mám být od černé princezny roztrhán? — On povídal: — Jdi, Alexandře, a vlez si za oltář, ona tě nenajde. — Alexandr šel a vlezl si za oltář. A když přišla jedenáctá hodina, princezna vyletěla ze svojí krytby a povídá: — Jste tady všickni? — Povídají: — Ano. — Ona je počítala, a jeden scházel. Povídá: — Jestli se to ještě jednou stane, tak dolétnu do purku a celou rodinu roztrhám. — Tak všech devětasedmdesát mužů na kusy roztrhala a šla zas do své krytby a lehla si. Když uhodila dvanáctá hodina, Alexandr vylezl za oltářem a klekl si k oltáři a modlí se. Král ráno přišel do kostela a povídá: — Alexandře, ty mně musíš povědít, co jsi viděl, a co se dělo. — Povídá: — Jejich milost královská, já jsem sem přišel a nic jsem neviděl. Tady jsem si klekl a modlím se celý ten čas a docela nic nevím. — Král povídá: — Tak vidíš Alexandře, to bude tvoje služba celé tři roky; budeš mít větší lédunk a větší mináž. Tak si snadno tvoje tři roky vysloužíš. On, chudinka, myslil, když tam stál jednu noc, že už má svoji vartu odbytou.

Tak zase večír přišlo stát vartu, ale Alexandr se vzpíral, že už on víc nepůjde. Tak ho vzali čtyři vojáci a dovedli ho do kostela, a kostel zamkli. Ale on šel právě zase tou cestou, kterou šel dříve: vyskočil ven a utíká do lesa a vlezl na veliký strom a skočí dolů, a stařec ho chytí. Povídá: — Alexandře, co děláš? Takový mladý člověk, že si život bereš. — Povídá: — Jdi, Alexandře, a vlez si do kazatelny. Až ona vyletí z krytby, ona tam žádného člověka vidět nebude, ona bude lítat po kostele, bude řvát, až se celý kostel bude třást. Až uhodí dvanáctá hodina, tak si půjde zas lehnout, a ty jdi dolů s kazatelny a klekni si k oltáři a zase se modli. Ráno král zase přišel, Alexandra u oltáře zas klečet viděl. Povídá: — No vidíš. A jakou máš hezkou službu. — Tak Alexandr zase šel do kasáren a holt byl moc truchlivý, když on si vzpomněl, že tam celé tři roky stát vartu musí.

Tak konečně se přiblížila zase noc, a měl jít stát zase vartu, ale vzpíral se, že on radši chce být zastřelený, než aby šel stát vartu. Tak ho konečně vzali čtyři muži a dovedli ho do kostela a kostel zase zamkli. On už svoji starou cestu věděl, vyskočil zase oknem ven. Šel a koupil si provaz. Povídá: — Počkej ty starče, jak už mě nechytíš. — Šel a vlezl si na vysoký strom. Přivázal provaz a udělal oko a dal si ho na krk. Teď se pustil dolů a visí. Stařec tady přiběhl a přeřízl provaz. Povídá: Alexandře, co děláš? Takový mladý člověk, že si život bereš. — Než bych se trápil tři roky, tak si radši život vezmu. — Jdi, Alexandře, do kostela, a stůj vartu zase a postav se zrovna ke krytbě. Až ona vyletí z krytby, ty si vlez do krytby a lehni si hubou dolů. To je dnes poslední tvoje zkouška; pak ty budeš její vysvoboditel. — On šel, a tak učinil. Stojí tady u krytby, celý strachy se třese, jen pořád kouká na hodiny, brzo-li uhodí jedenáctá. Jedenáctá uhodila, princezna vyletěla z krytby. Alexandr hned skočil do krytby a lehl hubou dolů. Tady princezna přijde, povídá: — Kdo má právo si do mé krytby lehnout? — Ale on nesměl sebou ani pohnouti. Tady přišli čerti a Alexandra pálili žížnivým železem po nohou a po rukou a on se nesměl ani ohlédnout. Pak přišli štíři a hadi, jeho štípali, a on nesměl na to nic dát. Pak přišla princezna, povídá mu po dobrém: — Alexandře, vstávej. — Alexandr ani jako by to neslyšel, poněvadž on čekal na dvanáctou. Jak již uhodila dvanáctá hodina, tak ona k němu přišla celá bílá, povídá: — Alexandře, vstávej, ty jsi můj vysvoboditel. —

Alexandr vstal, a vzali se pod paží a šli k oltáři, tam si klekli a modlili se. Ona mezi tím modlením stáhla se svého prstu prsten, povídá: — Na, Alexandře, ty jsi můj vysvoboditel, ty musíš být můj manžel. — On ale prsten vzal a povídá jí: — Já nikdy vaším manželem být nemohu, protože jsem cvikátor. [45]) — Pak konečně už tady bylo ráno. Král tady přišel do kostela a viděl svoji princeznu tak krásnou, jako byla dříve. Padl jí do náručí, povídá: — Drahá princezno, ty mně musíš povědít, co se s tebou dělo. — Povídá: — Otče, já jsem byla zaklená a Alexandr je můj vysvoboditel, a dřív od oltáře nepůjdu, pokud nebude můj manžel. — Král tady poslal hned pro kněze a chce je oddávat. Ale Alexandr se vzpírá, že to být nemůže, že on je cvikátor. Král povídá mu, že on na to nic nedá, že on musí být dnešního dne manželem princeznino. On ale povídá, že on je volný, ale že chce čekat do dne a do roka. A král a princezna byli s tím spokojení. Hned Alexandr vzal princeznu za ruku z jedné strany a král z druhé strany, a šli do purku. Hned celé město bylo červeným suknem potažené. Hned v celém městě byly radovánky, v každé hospodě muzika hrála a král všecko zaplatil.

---

[45]) Vypravěč i posluchači vyložili takto: Cvikátor je nemanželský syn až z devátého kolena; přičítá se mu zvláštní moc (zde souvisí to s tím starcem). Je velmi vzácný, objevuje se tak jednou za sto let.

Tak se to dozvěděli knížata, hrabata, baroni, že jakýsi cvikátor vysvobodil princeznu a že má být nastávajícím králem. Tak hnedky mu to záviděli. Povídají si mezi sebou: — Koukněte, takový cvikátor má být králem a my už tady čekáme na to tolik roků a dokázat to nemůžeme. — Pak hleděli mezi sebou, jak by Alexandra se světa sprovodili. Tak si udělali jakýsi hon v lese, a Alexandra pozvali. Teď jeli všickni na koních, a hleděli, jak Alexandra dostanou v lesích, že ho tam zabijí. Ale Alexandr si na nic nepomyslil. Tak teď tady každý z těch rytířů něco zastřelil, a bylo napsáno, kdo to zastřelil a co zastřelil. Jemu to bylo hanba, že už každý něco zastřelil, a on nic. Tak už tady bylo před večerem a nabídnul se mu tady jelen, a on povídá, Alexandr: — Jelene, tebe nezastřelím, ale tobě mým mečem hlavu useknu. — Tak se pustil za jelenem. Jelen tady utíká a milý šiml s Alexandrem za ním. Už tady byla ale tma docela. Jelen skočil do houští a šiml s Alexandrem za ním. A jelen se ztratil a šiml se ztratil a Alexandr ostal v houští sám. Tak se sekal z houští svým mečem ven. Až se prosekal, byl den. Povídá si: — Můj bože, to sem pronásledován. —

b)

Tak šel, kam ho oči nesly. Byl v pustém lese a spatřil tam jednu chaloupku. Šel do té chaloupky, ale už měl náramný hlad. Tam přijde a živého ducha tam nespatřil. Sednul si ke stolu, a tam bylo prostříno a připravíno pro jednu osobu jíst. Bylo tam napsáno: — Alexandře, najez se, a jdi do maštale, a toho koně si vezmi a sedni si na něj a nech ho, kam s tebou půjde. — Ale Alexandr si myslil, že třebas je to na jiného Alexandra; hlad měl, tak to snědl, a až do rána když žádný nepřišel, tak šel do maštale, a tam byl krásný šiml. Ale ten šim hrabal nohama a tak ho vítal, Alexandra, jak ho spatřil. Pak tam bylo zaražené v jeslích jedno zlaté brko. On to zlaté brko si vzal, dal si ho do kapsy a šimla odvázal, sednul si na něj a teď jede.

Kam šiml běžel, tak ho Alexandr nechal, až už byl v jedné cizí zemi. Přijel do jednoho města, povídá: — Pane hostinský, co že tady nového? — Povídá: — Tady je nového tulika, když sem jakýsi cizozemec přijde, tak že musí být každý vojákem, a také i vy musíte být. — Hned šel ke králi, povídá: — Jejich milost královská, je tady u mně jakýsi cizozemec. — Hned král poslal pro něj čtyry vojáky a Alexandr byl před krále předveden. Povídá král: — Zde musí být každý vojákem. — Jejich milost královská, já si přeji být vojákem; ale přál bych si kdybych mohl sloužit s mým šimlem. — Povídá král: — To můžeš. — Tak druhý den nastoupil hned k regementu. Execírku už on uměl a secvičený byl už, tak on hned ten první den avanžíroval, až se dostal za jenerála. Byli tam při tom vojsku, kteří už na tu šarži dávno čekali. Povídají mezi sebou: — Vidíte, jakýsi cizozemec, on je tady takový krátký čas a on už je jenerálem. — Tak se radili, jakým způsobem by ho se světa splodili.

Ale druzí vojáci, když byli v maštali, tak si svítívali svíčkami, a on si svítil zlatým brkem. Povídá jeden: — Já půjdu ke králi a řeknu: Jejich milost královská, Alexandr má takovou jakousi věc, že se může celá maštal chytit. — Král si nechá Alexandra zavolat, povídá: — Alexandře, co ty to máš za věc, že ty tím svítíš? — Povídá Alexandr: — Jejich milost královská, to je takové velké, zlaté brko. — Alexandře, tak mně ho musíš přinést. — Tak Alexandr mu zlaté brko přinesl. No král ho měl za to ještě radši, že mu daroval takové zlaté brko.

Když vojáci se dozvěděli, že král má Alexandra ještě radši, tak jeden povídá z nich: — Já půjdu ke králi a řeknu: — Alexandr povídal: Co pak to brko. Ale kdyby měl pan král toho ptáka, co je z něho to zlaté brko, to by měl teprv radost. Alexandr o tom ptáku neví, a král ho na něm bude chtít. Budete vidět, že přijde o krk kratší. — Král si nechal Alexandra zavolat, povídá: — Alexandře, ty mně musíš toho ptáka přinést, co je z něho to zlaté brko. Jak ne, tak jsi o krk kratší. — Jejich milost královská, to je těžká věc. Když já o takovém ptáku nevím. — Jak mi ho nepřineseš, tak jsi o krk kratší. —

Co měl Alexandr dělat? Vzal si svého šimla a sedl si na něj a vzal si do pytle oves, a malý soudek vína a jede. Nechal šimla běžet, kam sám chtěl, až tady šiml přijel k jednomu černému moři a pořád hrabal, ukazoval na druhou stranu. Alexandr slezl s něho dolů a vysypal mu ten oves a nechal ho žrát. A tam byla právě lodička, on si na ni sednul a plynul po moři a připlaval na jeden ostrov. A tam byl jeden muž a to byl obr, a ten umíral hladem. Alexandr měl sebou víno, tak do něho lil víno. Milý obr se vzkřísil a sednul si. Povídá: — — Ty země červíčku, ty jsi můj vysvoboditel. — Povídá: Kam jdeš?

— Alexandr mu povídá: — Já jdu hledat zlatého ptáka; a když ho nepřinesu, tak budu o krk kratší. — Povídá: — Nestarej se. — A hned tady máknul do kapsy, vytáhnul píšťalku a zapíská. Tady za chvíli přijel šíf, a na něm bylo jedenáct obrů; a ten, co na ně pískal, ten byl dvanáctý. Tak jim hned vypravuje, že Alexandr je jeho vysvoboditel. Povídá jim, že Alexandr hledá zlatého ptáka. Oni mu všickni povídají, že ho snadno dostanou, že právě zítra to bude sedm let, co každých sedm let je támhle ten purk otevřený, a v tom purku všickni spějí. — Tak ty půjdeš a toho zlatého ptáka si vezmeš. Ale ne ale až tam půjdeš, ona je tam princezna moc hezká, aby si se do ni zamiloval, anebo gubernantky, jsou také tak hezké. Ty musíš jít a žádného si nevšímnout, toho ptáka si vzít, hned čerstva utíkat zpátky. Potom ti musíme říci, tam visí dvě klece. Ten zlatý pták je v roztrhané kleci. Ne potom aby si ho chtěl přendavat, sic by se brána zavřela, a ty bys tam ostal v tom purku sedm let. — Ale on jak vešel do purku, tady spatřil princeznu ležet; ona byla taková krásná. On se na ni tak podíval, a dal jí hubičku, ona se ve spaní tak usmála. Pohlednul na gubernantku, ta byla také tak hezká, té dal dvě hubičky a utíká pro ptáka; a ti už tam venku hubují, že on se tam zamiloval do té princezny. V tom, jak tady ptáka bere, ta klec se mu nelíbila, poněvadž byla stará. Chtěl toho ptáka vyndat z té staré klece a dát ho do zlaté klece. A v tom křičí obrové: — Alexandře pospěš. — Tak už mu čas nezbýval, tak popadnul starou klec se zlatým ptákem a utíká. A v tom, jak utíká, a už byl za bránou, a v tom se brána spustila. Alexandr tam nechal nohu a urazilo mu to kramflek s patou. Obrové povídali: — Vidíš, Alexandře, vždyť jsme ti povídali, abysi si pospíšil, že se brána zavře; ale ty jsi se tam jistě zamiloval do princezny. — Povídá: — Když byla tak krásná, tak jsem jí dal hubičku a gubernantce dvě. Pak jsem popadl ptáka a hned utíkám. — Tak obrové hned Alexandrovi zavázali nohu a vzali ho na šíf, převezli ho na druhou stranu; povídají mu: — Tu máš tuhle píšťalku. Když se ti zle povede, tak přijď na to samé místo, zapískej, my přijdeme a tobě se vším nápomocni budeme. — Tak on jim poděkoval a rozloučil se s nimi, sednul si na svého šimla a jede zpátky se zlatým ptákem. Když přijel domů, už byl večer. Nešel ale ke králi s tím ptákem; dal si ho do maštale, a takové světlo bylo krásné z toho ptáka, jako kdyby byl někdo celou maštal zapálil, a pták tak krásně zpíval, že to žádný jak živ neslyšel. Jeden z těch vojáků povídá: — Počkejte. Já půjdu ke králi, já řeknu: Jejich milost královská, Alexandr už je tady s tím zlatým ptákem, a on si ho dal do maštale, do toho smradu. Ten dostane od krále. — Přijde ke králi: — Jejich milost královská, Alexandr je tady, se zlatým ptákem. — Povídá: To je dobře, tak ho nechte; až se vyspí, on mně ho přinese. — Alexandr tedy ráno přinesl ptáka královi. Pták tady tak krásně zpíval, že to král jakživ neslyšel.

Když ale Alexandr odešel, pták si dal hlavičku pod křidýlka a spal. Král si zavolal Alexandra. Alexandr, jak dvéře otevřel, pták tak krásně zpíval. Král povídal: — Alexandře, ty tady musíš zrovna se mnou spát. — Pak král měl Alexandra moc rád, ale přece mu to k vůli udělat nechtěl, aby tam s ním spal.

Tak až se to dozvěděli vojáci, že když Alexandr odejde, že pták nezpívá, že spí; tak si povídají mezi sebou, že se Alexandrovi přece jen spomstí.

Tak hned tady jeden běží ke králi, povídá: — Jejich milost královská, Alexandr povídal, proč ten pták spí. Kdyby on tady měl princeznu z toho purku, odkud ten pták je, tak že by pořád zpíval. — Tak král nechal hned zavolat Alexandra, povídá: — Alexandře, ty jsi povídal, že proč ten pták nezpívá; že když tu nemá princeznu, že zpívat nebude. — Povídá: — Jejich milost královská, to není žádná pravda, že jsem já to řekl. To je jen návod na mě. Jak já bych mohl přinést princeznu z toho purku. To žádný nedokáže, a já také ne. — Povídá král: — Alexandře, ty musíš jít a tu princeznu mně musíš přinést. Jak ne, tak jsi o krk kratší. —

Tak co měl Alexandr dělat, sebral se a sedl si na milého šimla a jede. Když přijel k černému moři, zapíská na píšťalku, za chvíli přijelo dvanáct obrů se šífem. Povídají mu: — Co pak žádá ještě ten tvůj král? — Alexandr povídá: — Tu princeznu. — Povídají sobě: — To je těžká věc princeznu z purku dostat ven. Tak kouká jeden na druhého a nevědí, jak by tu princeznu z toho purku dostali. Tak mu povídají, Alexandrovi: — Tak vidíš, Alexandře; až my přijedeme ke břehu, tak tumáš tenhle proutek, a šupni nás jednoho tím proutkem a z nás se udělá dvanáct muzikantů. Ona princezna ráda tancuje, ona vyjde ven, a udělej jí poklonu, a vezmi ji tancovat. A v tom, jak budeš tancovat, tak tancuj pořád blíž a blíž šífu; pak s ní přijdeš na šíf, a v tom nás šupni jednoho, a z nás se udělá zase dvanáct obrů. — No tak skutečně tady přišli ke kraji. Alexandr tady jednoho šupnul, a z nich se udělalo dvanáct muzikantů. Teď princezna ráda tancuje, honem běží a kouká, co se to stalo, a gubernantka také běží za ní a vůbec všickni běželi z purku se dívat, co se to stalo. Alexandr byl hezký člověk, šel a dal poklonu a vzal ji tancovat. Jak tady tancuje, pořád blíž a blíž k šífu, až se s ní dostal na šíf. On hned šupnul jednoho obra a hned šíf se odrazil od břehu a jede dál. Teď ona lomí rukama a chce jim skočit do moře a křičí. Ale Alexandr ji drží a těší ji, a na břehu gubernantky a všickni její přátelé náramně naříkají. Ona v tom velkém zármutku mákla do kapsy a vytáhla klíče od purku, zlaté, hodila je do moře. Tak když přijel na druhou stranu s ní, tak Alexandr si ji posadil na koně ke předu a sám si sedl do zadu. Tak se dostali domů, už byl skoro večír. Ale on nešel s ní ke králi do purku, on spával v maštali na palandě, tak on si tam s ní také lehl.

Druzí vojáci hned běželi ke králi, a žalují mu to: — Jejich milost královská, Alexandr už je tady s princeznou a on s ní leží na palandě. — Tak ho nechte; až se vyspí, on mi ji ráno přivede. — Tak ráno Alexandr, když se vyspal, tak princeznu vzal pod paží a vede ji ke králi. Povídá: — Jejich milost královská, tady mají, co si přejou. — Ale pták, jak spatřil princeznu, tak líbezně zpíval, a princezna zpívala, veselá byla. Král koukal jako blázen. Tak král Alexandrovi poděkoval. Alexandr šel zase po své práci. Ale sotva Alexandr zavřel dvéře, pták přestal zpívat, princezna přestala mluvit. Pták si dal hlavičku pod křídélka a spal. Princezna si sedla ke stolečku a dala si ruku pod hlavu a spala taky. Král tady chodí po pokoji celý rozzlobený, povídá: — Toho chlapa tu musím mít pořád. — Tak si ho nechal zavolat. Alexandr otevře dveře, pták začal zpívat, princezna byla samá řeč, smála se, a král nevěděl radostí, co má dělat. Povídá: — Alexandře, ty tady musíš se mnou být. — No Alexandr odešel zase po své práci, princezna spala a pták spal.

Tak se to dozvěděli vojáci. Povídají mezi sebou: — Počkejte; budete vidět, že my snadno Alexandra připravíme o krk. Já půjdu ke králi a řeknu: Jejich milost královská, Alexandr povídal, že ta princezna spí proto, a ten pták že nezpívá proto, že kdyby princezna měla svůj purk tady, tak že by byla veselá a mluvila by na ně a měla by je ráda. — Tak král si nechá Alexandra zavolat, povídá: — Alexandře, ty jsi povídal, že princezna spí proto, že tu nemá svůj purk; — povídá: — Alexandře, ty mi ten purk musíš přinést; jak ne, tak jsi o krk kratší. —

Tak co měl Alexandr dělat. Sebral se a sedl si na svého šimla a jede, až přijel zase k černému moři. Vytáhnul si z kapsy píšťalku a zapíská. Tak asi za čtvrt hodiny tady silně, mocně přiráželi šíf obrové. — Co pak ten tvůj král ještě žádá? — To musí být nějaký nesnesitelný král. — Ještě ten purk. — Povídají: — To je těžká věc, ten purk tam dostat. Ovšem, jsme silní, ale půjdeme a prubujeme to. — Tak se sebrali se svým šífem a přijeli až k samému purku; vzal si každý veliký sochor a milý purk na milý šíf naložili. A než byl den, milý purk stál zrovna před královo purkem. Tak už tady bylo osm hodin ráno, a on ještě nevstal, král. A on ten purk stál zrovna před jeho okny. Ráno Alexandr přijede do domu královo, povídá: — Jejich milost královská, už tady mají ten purk. — Princezna, jak to slyšela, tak utíká po schodech dolů a běží do svého purku, a král za ní. Teď ona bere za kliku a bylo zamknuto. Princezna povídá: — A už je zle, — a král stál vedle ní — klíče jsem hodila do moře. — A král povídá: — Alexandře, musíš je přinést. — Alexandr povídá: — Jejich milost královská, to jsem všecko dokázal, ale klíče z moře přinést nemohu. — A jak jich nepřineseš, tak jsi o krk kratší. — Princezna povídá: — Jdi, Alexandře, hleď, abys ty klíče dostal někde. —

Tak co měl Alexandr dělat; sebral se, sedl si na svého šimla a jede k milému černému moři. Když přijel k moři, vyndal píšťalku z kapsy, zapíská. Tady, asi za čtvrt hodiny, přijelo dvanáct obrů se šífem: — Co pak ten tvůj král ještě žádá? — Ještě ty klíče. — Tady koukal jeden na druhého jako blázen. Povídají: — Ty klíče, to dokázat nemůžeme. To už jsme všecko dokázali, ale to dokázat nemůžeme. — Ten jeden povídá z nich: — Tam ostává jedna bába v jedné jeskyni, a to je moje prachbába, a to je čarodejnice od všech ryb. Ona má v její jeskyni všelijaké zlaté věci; pojedeme tam a optáme se jí, jestli by tam takové zlaté klíče měla. — Tak se sebrali, Alexandra vzali sebou a jedou. Když přijeli k té jeskyni, tam ostali stát. Ten její přátelský tam vešel a ptá se jí, jestli by tam měla takové nějaké jakési klíče zlaté. Ona povídá: — Všecko tady mám, ale takovou věc tady ještě nemám. — Povídá: — Ale počkejte; to se dozvíme hnedle. — Tady zapíská na tu velkou sortu ryb. Ryby přijdou, ona se jich ptá: — Viděly ste tam nějaké klíče zlaté? — Tady ryby na ni pohlédnou, krčí ramenama, nevěděly. Tak ona zavolala na tu prostřední sortu ryb. Tady ryby přijdou, ona povídá: — Viděly ste tam nějaké takové zlaté klíče? — Tady ryby na ni pohlédnou, krčí ramenama. — Neviděly sme. — Tak ona tady zapíská na tu nejmenší sortu ryb: — Viděly ste tam nějaké takové zlaté klíče? — Neviděly. — Ste tady všickni? — Nejsme. — Kdo pak schází? — Fousek. — Tady Fousek přijde, ona povídá: — Kde jsi byl tak dlouho? — Já sem se tam zapletl do takových velkých klíčů a nemohl sem je unést. — Ty víš o nich? — Vím. — Tak poslala bába tu velkou rybu s Fouskem. Fousek jí ukázal klíče, ryba je vzala do tlamy, vrátili se zpátky k bábě, bába je dala obrovi, obr je dal Alexandrovi, a převezli ho na druhou stranu. On jim poděkoval, že už víckrát požadovat nebude. Sedl si na koně a jede. Když přijel domů, šel si rovně ke králi, a dává klíče. Král vzal klíče a běží do purku, a princezna za ním a Alexandr za ní. Princezna vzala svého ptáka a dala si ho do svého purku. Pták zpíval, princezna se smála, gubernantky byly veselé, a král měl z toho takovou radost, že je princezna veselá, tak povídá: — Vidíš, Alexandře, všecko jsi mně dokázal, teď se ženit budu. — Tak žádá princeznu o podání ruky. Ona povídá: — Ne, já mám radši Alexandra. Alexandr je můj vysvoboditel, ten bude můj. —

Tak král povídá Alexandrovi: — Tak vidíš, Alexandře, když je tomu tak, tebe má princezna radši, tak já nechám vystavět velkou pec na dvanáct sáhů dříví. A až bude rozpálená pec, který ji z nás dvanáctkrát projde a nespálí se, tak ta princezna toho bude. — Alexandr povídá: — Jejich milost královská, já jsem spokojený. — Tak hned nechal král stavět pec. Ona povídá Alexandrovi po straně, aby to král neslyšel:

— Nic si z toho, Alexandře, nedělej, nic se neboj. To víš, až bude pec vypálená, on král bude chtít, abysi šel napřed. Ale nic se toho neboj. Tu máš tohle psaníčko, a dej ho tomu ptákovi do zobáku a pusť ho oknem ven. On se za chvíli vrátí a přinese ti takovou masť, tu si ale dobře schovej. — Tak když byla pec vypálená, král povídá: — Alexandře pojď a připrav se, ty musíš lézt napřed. — Alexandr povídá: — Jejich milost královská, já jsem spokojený, ale jestli by mně dovolili ještě trošku namazat vepřovým sádlem. — Král povídá: — S radostí; jen se namaž, Alexandře, dobře. — Král si ale myslil: — Počkej, chlapíku; jak tam vlezeš, tak víckrát nevylezeš. — Tak Alexandr teď leze. Tady přelezl jednou a nic se ho nechytilo. Král koukal na něj jako blázen: taková pec velká rozpálená. Až ji prolezl dvanáctkrát, a nic se mu nestalo. Teď měl lézt král. Ale král povídá: Pec se nechá vyhasnout. — A nakoupil padesát bagounů a nechal znova pec vypálit. Povídá: — On se namazal jen takovým kouskem vepřovým a nic se mu nestalo. — Tak nechal zabít těch padesát bagounů a to sádlo z těch padesát bagounů všecko na sebe nechal přivázat, a teď tady leze skrz pec, a Alexandr se usmívá. Jak ale tam vlezl do peci do rozpálené, tak v několika minutách byla z něho jedna škvarka, protože sádlo hoří lépe než dříví. Tak už měl Alexandr krále s krku.

Tak jde do maštale, povídá: — Šiml, ty jsi mě šťastným učinil. Jak se ti mám odsloužit? — Šiml povídá Alexandrovi: Ty mně musíš tvým vlastním mečem hlavu useknout. — Ale Alexandr nechtěl. Povídá: — Jak to neuděláš, tak chybíš. — Tak Alexandr vytáhl meč a jednou ranou uťal šimlovi hlavu. A z toho šimla se stal takový krásný mládenec. Povídá: — Tak vidíš, Alexandře, ty jsi můj vysvoboditel. — Povídá: — Tahle princezna nebude tvoje, ta je moje. Zapomněl už jsi na tam tu? Zítra už to bude rok a den. — Povídal: — To je moje sestra. — Tak co měl Alexandr dělat; tak se s nimi rozloučil a s princeznou a šel, tu jak vysvobodil dříve. Ale ona už na něj čekala, povídá: Alexandře, hnedle by si byl zmeškal. — Tak hned byla veselka, radovánky všecky se odbývaly, a já tam tenkrát taky byl,

nebyl sem tam vo-tý doby,
dali mi tam košík vody.

Komentář k *a*) viz u č. XXXIV.

b) Rek najde radícího koně a zlaté péro, slouží u krále, je na radu závistníků posílán pro vzácné věci i pro princeznu, (kterou na konec dostává za ženu.)

České verse: K. II. 101. od Rožnova; K. III. 1. od Olešnice Slavia II. 14. Jindř. Hradec; Němc. II. (170.—187.). Popelka I. (34.—40.)

Rad. (161.—187.). Václavek, Pohádky část II. (33.—42.). (První mor. obr. knih. red. J. Soukal, Val. Meziříčí č. 15./16.).

Povídky tyto patří k velké oblasti nejzajímavějších skupin átkových, o rekovi, jenž vydává se na dobrodružné cesty, a sice k vzácným a dosud málo prostudovaným látkám, z nichž v českých versích dají se poznati — ovšem různě promísené — dvě kostry charakterisované různým ustrojením rekových výprav: v jedné posílán několikrát pro vzácné věci zpět k čarodějnici, jíž s bratry unikl; v druhé posílán několikrát napřed pro dívku, pak, aby donesl věci, jichž ona si přeje.

Prvky látkové českých versí jsou tak promíseny, že nedávají pevnou osnovu té neb oné látky.

1. *Rekův původ, jeho radící kůň, a bratří.*[46]

Němcová má počátek nejúplnější: Rybář najde třikrát devět vajec, z nichž se vylíhne 27 bratří.[47] Hlídají královu louku, nejmladší Šternberk chytí 27 koní, které ji pustoší,[48] nechá si nejnevzhlednějšího, jenž mu radí. Bratří mu utíkají, dohoní jich. Ostatním schází nadpřirozený původ bratří. U Popelky 12 princů, smějí se nejmladšímu, jenž má nevzhledného hnědouše. U Václavka 12 hraběcích synů, 11 na vojně, nejmladší doma, jde po smrti rodičů za nimi, potká starce, jenž se pro něho mění v bělouše.[49] U Rad. má král 7 synů ve světě, nejmladší stonavý je doma, zjeví se mu stařec, poroučí mu vsednout na koně — bělouše a jet za bratry. (Letí vzduchem.) U K. II. 101. tři selští synkové jedou do světa, nejmladší hloupý Jan. Na louce najdou stádo koní, starší ujedou, Jan najde nevzhledného koně, jenž se ho ptá, má-li jet po zemi či vzduchem. U K. III. 1. celá verse pod vlivem náboženským. Rek na radu starce vymodlený slove Jan od Boha, Bůh kmotrem, od něho má v stáji, 24 léta zavřené, koně a cedulku, aby jel do světa. Slavia II. 14. má jen nejasnou upomínku, že rek, chudý sedlák, měl mnoho dětí, prchl do světa a na louce našel osedlaného koně, jemuž, když mluvil, narostla na tu chvíli na hřbetě lidská hlava (nemotorný realistický výklad). Naše povídka nemá počátek o nadpřirozeném porodu (ač rek označen zvlášť jako »cvikátor«) a o bratřích, patrně vlivem jiné počáteční látky.

2. *Jízda k čarodějnici.*

Rad.: Bratří přijedou k čarodějnici, jež má stejně dcer, hostí je a opije. Rek nepije vína, pozoruje, jak je čarodějnice ukládá s dívkami do postelí a zkouší pruty i sírou, zda spějí. Když vyjde, vymění rek bratřím a dívkám místa, čarodějnice zabije dívky, bratři ráno prchají. Popelka: Bratři přijedou ke královně, která oře dvanácti bělouši a má stejně princezen. Rek vymění místa běloušů a vlastních koní v stáji, právě tak s bratřími a princeznami, královna usmrtí bělouše a dívky, bratři ráno prchají. Václavek: Bratři dojedou k čarodějnici v lese se stejným počtem dcer, při hostině rek na dvoře zapálí slámu, všichni vyběhnou, on zatím vymění sklenice dívkám a bratřím (uspávací prášek), k vraždě nedojde, bratři prchnou. (Patrně paedadogická úprava.)

---

[46] O radícím koni viz též naši povídku XII.

[47] Nadpřirozený porod. Cfr. na př. Köhler-Campbell str. 115., 118. Wollner str. 546.—547.; Köhler I. str. 387. Zft. VI. str. 75. Cosquin I. str. 67.—70. Hahn II. str. 215.

[48] Z látek o rekovi, jenž nepoznán zápasí o princeznu. N. S. I. str. 37. látka 19., var. b).

[49] Z látek o vděčném mrtvém, N. S. I. str. 44., látka 28. a o rekovi, jenž jde pro ptáka, koně, princeznu. NS I. str. 42., látka 25., 26.

U ostatních versí, kde větší počet bratří nedodržen, tento motiv o čarodějnici schází.

3. *Co rek nalezl cestou*

Tento poměrně drobný detail tvoří pravidlem přechod k druhému oddílu vypravování. U Popelky je to zlatá podkova a věneček zlatých vlasů, u K. II. 101. zlatá podkova a lebka se zlatými vlasy, u K. III. 1. zlatá koruna, u Slavie II. 14. zlatá podkova, v naší povídce zlaté pero. Kůň pravidelně varuje reka, aby nalezenou věc nebral sebou, že bude nešťastný. U ostatních není této podrobnosti, děj však stejně pokračuje, že rek dojel do služby ku králi (hraběti atd.), že dvořané, bratři atd. mu záviděli a radili králi, aby jej posílal na nebezpečné výpravy. Kde má rek cestou nalezené věci, jsou ty ovšem záminkou (vlasy ztracené princezny a pod.), jindy dosti primitivní náhražky: čtou v knihách, vymýšlejí, čím se rek chlubil a p.

4. *Zvířata, rekovi pomáhající.*

Tento motiv vystupuje zde jen podružně. Šíře je rozpracován v látkách zvláštních. Viz NS. I. str. 41., látka 24. a str. 31., látka 13., var. a). V naší sbírce rovněž podružně a v jiné formě (rek mění se ve zvířata) v povídce XII [50])

Němc.: Rek po cestě pomáhá chrtu, orlu a kaprovi z nouze. Rad.: Rek po cestě pomáhá kapru z bahna (dostane píšťalku), pak krmí orla. K. III. 1. pomáhá rybě, ptákům, u Václavka kaprovi (v naší povídce řeč o vládci ryb).

5. *Rekovy výpravy*. a) Pro ptáky, zvěř, víno k čarodějnici zpět.

Tuto látku mají jen dvě verse, a sice z Radostova a Václavkova, obě spojeně s látkou druhou:

Rad.: Král nemá ptáků v království a posílá reka pro ně na radu závistivých bratří k čarodějnici. Vyjede v noci vzduchem na bělouši, najde v prvním pokoji stříbrné klece a ptáky, v druhém zlaté, v třetím diamantové. Smí však teprv ve čtvrté síni vzít nevzhledného ptáka v dřevěné kleci, prchá, vypustí jej, druhý den ptáků hojnost. Po druhé jde pro zvěř. V prvním pokoji je stříbrosrstá na stříbrných řetízcích, v druhém zlatá, v třetím diamantová. Zas v čtvrtém šeredného psa na provázku. Po třetí pro víno. Z žíní běloušových uplete síť a provaz na 300 loket, provaz uváže koni za nohu, vleze do sklepa, kde sudy s obručemi stříbrnými, pak zlatými, pak demantovými, vezme však z výklenku dřevěně opásaný soudek, tak těžký, že ho sotva nese, skočí do sítě, padne rána, čarodějnice vyběhne, ale kůň síť vytáhne a prchne s rekem. Soudek dává jakékoliv víno a nevysychá. Václavek: Rek s bratřími žije šťastně u hraběte, ale rád by vyplnil jich přání a proto pomocí bělouškovou jede k čarodějnici v horách. (Tedy nikoliv k té prvé.) Ta má mnoho klecí ve sklepě. Prchne s tou nejškaredější, za ním valí se mlha, prchne přes hranice, ale čarodějnice mu hrozí, však že se ještě vrátí. V kleci pak zvěř, jakou si se jen přeje. Po druhé jde pro pití. U čarodějnice vezme tu nejšpatnější bečku, za ním ohnivá koule, prchne. Z bečky víno, pivo, a neubývá.

---

[50]) Cfr. též na př.: Cosquin II. pozn. str. 243. a 351.—352. Köhler-Gonzenbach II. str. 216, Köhler-Campbell str. 100 a n. str. 115 a n., Wollner str. 569. Köhler-Schiefner str. XVII. Köhler I. str. 57., str. 397—398. Hahn II. str. 243.

b) Pro divoké koně a pro princeznu k čarodějnici zpět.

Popelka: Rek má přivést od čarodějnice-královny bělouše, dá svému koni na jeho radu udělat podkovy 3 centy těžké, vyleze na strom, jeho kůň brání se třem stům vraníků, až přijde bělouš zlatě okovaný, s tím se vrátí.

Po druhé jde pro zlatovlasou princeznu, již čarodějnice má přivázanou za zlaté vlasy ve vysoké věži.51) Vlasy musí protnouti a princeznu snést, aby se nedotkla země. Prchají, čarodějnice pošle za nimi zlatého ptáka. Kůň poručí rekovi, aby vytáhl mu z pravého ucha kartáč a hodil ho na zad. Z kartáče zámek, na jehož věži pták ostane seděti. Po druhé z levého ucha hřeben, z něhož je velký hrad.52)

K. II. 101. Rek poslán pro zmizelou dceru královu. Jede s koněm ke skále, klepe, skála se otevře, uvnitř v domě kolébá stařena princeznu v kolébce. Stařeně musí dát políček a princeznu unést. Princezna chce pak ještě tři oříšky,53) v nichž má svatební šaty a jež leží v oné kolébce. Rek je přinese. V této povídce schází počáteční návštěva u čarodějnice a proto též zde návrat k čarodějnici nevypracován. Za to následuje jako vložka látka úplně samostatná o rekovi, jenž jde pro tři pera z draka za červeným mořem (NS. I. str. 43.—44., látka 27.). Pak teprve má přivést rek 12 mořských kobyl. Jede s bičem k čer-

---

51) K tomuto zvláštnímu detailu cfr. na př. Köhler-Gonzenbach č. 53. a pozn. II. str. 236. Zft. d. Vereins f. Volkskunde VI. str. 165.

52) Tento vzácný detail, jenž pravidelně se vyskytuje v jiných látkách, cfr. NS. I. str. 39., látka 20., variant c), k tomu Köhler-Campbell str. 107. 111. 112.; Wollner str. 539.—540.; Cosquin I. str. 141. 152—154.; Köhler I. 388.; Hahn II. str. 198.

53) Šaty schované v oříškách jsou jen nejasná reminiscence z látek o dívce (Popelce, myším kožíšku).

venému moři, kůň, krmen chlebem, letí s ním vzduchem, pak řehce, přicházejí 3, pak 6 hřebců, rek je zahání, pak dvakrát tři a šest kobyl.

c) Rek posílán k moři pro koně, ptáky, princeznu a věci, jichž si přeje (vodu). Pomáhají mu obři. (Naše povídka.)

Slavia: Rek poslán pro zlatě kované koně, veze pět set měřic ovsa a jede k měděnému zámku, kde je hlídají obři ve dvanáct hodin spící. Zláká koně ovsem a odvede je. Koně doma však nechtí žráti. Po druhé právě tak chytí pod řešeto na oves dva ptáky zlatoperáky, po třetí unese ze zámku zlatovlasou princeznu, ale také ta nechce jísti a žádá svůj měděný zámek Zastane obry, jak se hádají o království, rozdělí je spravedlivě, oni mu za to donesou měděný zámek a koně, ptáci i princezna se rozveselí.

Rad.: Rek má přivést princeznu ze zlatého zámku v moři. Jede s třiceti chleby, třemi sty sudy vína, třemi sty voly k moři. Nakrmí tři hladové obry, ti mu postaví v moři silnici až k zámku. Po druhé má přinést zámek, obři ho přenesou na třech dubech za 300 chlebů, sudů a volů. Pak třeba najít v moři klíče od zámku. (Pomáhá mu ryba, jež ostatním rybám vládne.)

Na konec chce princezna živou a krásnou vodu, jež jsou na ostrově, na kterém stál její zámek. Rek jde, spozdí se, moře zalije silnici, obry vystavenou, orel jej vynese a oživí živou vodou.

Kulda III. 1. Král »Hrdý« posílá reka pro ztracenou ženu. Rek jede s vozem chleba, masa a vína, nakrmí 10 obrů pod skálou, kteří se perou z hladu ocelovými tyčemi. Obři vedou reka pak ke královně, kterou unesl dudek do pekla (?)[54]), vylámou osmero železných dveří ve skále, až dojdou ke královně, která víská spícího čerta, položí mu hlavu tiše na polštář a prchne s nimi. Rek má pak najít ztracený prsten královnin (pomůže mu ryba, kterou nakrmí). Na konec má přinést živou, mrtvou a krásnou vodu.

Ve Václavkově povídce, která vůbec zdá se jen summárně zapsanou a trochu uměle osvěženou versí, schází detail o obrech. Rek na radu běloušovu jde hraběti pro princeznu v jeskyni za Červeným mořem zakletou, která nosí černé šaty. Po druhé jde pro prsten, jejž ztratila v moři. Pomáhá mu kapr, svolá všechny vodní živočichy, prsten najde malá rybička. Po třetí pro vodu krásnou, mrtvou a živou, jež kapou se sloupů třemi dirkami u Černého moře, a jichž si princezna přeje.

Na konec připojuji ještě parallelní část povídky u Němcové, která by hojným prostoupením cizích látek a odchylnými detaily byla velmi zajímavá, kdyby spolehlivost sběratelčina byla zabezpečena. Spíše však nahromadění zlomkovitých prvků lze zde přičísti fantasii a slabé paměti sběratelčině než lidové tradici. Rek hledá králi ztracenou nevěstu, jejíž obraz visí v zámecké obrazárně.[55]) Dá si dělat zlaté pantoflíčky, jede k moři. Princezna, žijící u jedné čarodějnice, připluje v loďce, rek vydává se za kupce,[56]) vláká ji těmi pantoflíčky na loď a prchne s ní. Princezna chce pak svoji skříň se svatebními šaty, kterou opatruje čarodějnice, bydlící 300 mil dále v černém zámku. Čarodějnice žádá na rekovi, aby napřed jezdil na třech koních. (Ryzka mění se při tom v zajíce, hnědouš v havrana, vraník v rybu, ale rek je pomocí vděčných zvířat chytí.[57]) Čarodějnice chce jej pak udeřit prutem, on ji předejde a ona zkamení.[58]) Pak chce princezna klíč ke skříni, který je schován v zámku 300 mil dále. Rek zkrotí tam pět lvů pomocí prutu od předešlé čarodějnice, pátému z tlamy vezme klíč.[59])

---

[54]) Detail tento odjinud neznám. Celá povídka Kuldova je pod vlivem náboženských představ.

6. *Rekova poslední zkouška.*

K. II. 101. Podojí v železných rukavicích mořské kobyly, vykoupe se v jich vroucím mléce, je mnohem krásnější, vezme si princeznu. Popelka: Rek obviněn, že podvádí krále s jeho ženou, podrobuje se božímu soudu. Ponořen do vařící vody, zůstane bez pohromy, žalobce v ní zahyne. (Naše povídka podobně.)

K. III. 1. Rek na konec bez důvodu usmažen v oleji, pak oživen živou a krášlicí vodou, je mnohem krásnější. Král podrobí se, ač varován, stejné operaci, pokropen pak mrtvou vodou, zůstane mrtev, rek vezme si princeznu. Rad.: Princezna chce krále učiniti mladým, zabije jej mrtvou vodou, omladí krásnou vodou, pak však omylem, místo aby jej živou vodou oživila, usmrtí jej znovu mrtvou nadobro. Vezme si reka. Václavek: Panna omladí bratry krásnou vodou, zabije všechny, i hraběte, mrtvou vodou a vzkřísí je živou vodou, jen že na hraběte se nedostane a on ostane mrtev.

Němcová odchylně: Princezna má meč, setne jím hlavu králi i rekovi a řekne, kdo má ušlechtilejší krev, že oživne. Oživne rek. Ve versi Slavia této zkoušky není.

---

[55]) Tento detail, zdá se, je reminiscence z jiných látek, kde vyskytá se jako volný úvodní prvek: rek uzří zakázaný obraz princezny a chce ji pak mít. Cfr. na příklad naše povídka XLVI. a pak NS. I. str. 39., látka 21. Z cizích: Köhler-Gonzenbach II. str. 225. Köhler I. str. 127.

[56]) O rekovi, jenž jako kupec vláká princeznu na loď, je látka samostatná. Cfr. NS. I. str. 39., látka 21. Zde jen vneseno. Z cizích na příklad: Hahn II. str. 229., 259.

[57]) O službě u čarodějnice, vykonávané pomocí vděčných zvířat, je samostatný volný prvek, k němuž druží se též látka českých povídek, jež viz NS. I. str. 41. látka 24.

[58]) Detail, jenž pravidelně vyskytuje se v jiné látce. Viz NS. I. str. 29.—30., látka 12., var. c) ku konci. Z cizích na př.: Köhler I. pozn. k č. 53. str. 464.

[59]) Detail původu mi neznámého,

7. *Zakončení některých povídek.*

Němcová vypravuje o novém úkladu bratří po svatbě. Dají čarodějnici změnit reka v slavíka, kůň poradí princezně, aby jej pokropila vodou z jednoho pramene a pak ujela, neohlížejíc se na netvory, kteří ji budou pronásledovati. Rek pak zkamení bratry. U Kuldy II. 101. vyloží na konec princezna, že ta čarodějnice byla její matka, skála, z níž byla unesena, je začarované město, kůň její bratr, zatroubí na trubku, a město se vynoří ze země.

Rad.: Bratří obviňují reka s princeznou, že zabili krále, jsou za to upáleni. — K. III. 1. Rek jede se ženou k rodičům a dá se jim poznati.

Běžné zakončení povídek o radícím koni mají Rad. a Němc. (stětí koně, a z těla holubice), Kulda II. 101. (stětí koně a změna v prince), Slavia II. 14. (změna v prince).

Cosquin č. III. (smísena s jinou látkou), čís. LXXIII. pozn. II str. 294. a n.' II. str. 365. a částečně I. str. 46.—48. (Cfr. též pozn. k č. XIX. porůznu. *Köhler-Gonzenbach* k č. 83. II. str. 254.—256 Druhou částí též k č. 30. II. str. 223. (Zft· VI. str. 171.—172.) *Wollner* k č. 5. str. 52. (látka o čarodějnici). *Köhler-Schiefner* str. VII.—VIII. k čís. III. str. X—XII. (k čarodějnici) *Köhler* I. k č. 9. str. 305.; str. 396; str. 411. k č. 5. (k čarodějnici, str. 467. k č 58.) *Český Lid* VI. str. 412 k č. III. 11., část první. *Hahn* II. k č. 63. str. 258.; *Kreutzwald-Löwe* 8.

2. září. **Solánec.**

Hofer B.

XXVII.

Byl jeden král a měl třech synů. Ti jak se vyučili a byli schopni kdesi čemusi, tak nechtěli též jinšího dělat, v hospodě bývat, v karty hrávat. Ale otec jim povídá:

»Milí synové, nic z toho není, musíte jít do rajzu, zkusit svět.« —

Tak šli; přišli na jeden kopec, na jeden hostinec,60) a z toho hostince se rozešli na tři strany. Jeden přišel mezi krejčíře, vyučil se krejčím. Druhý přišel mezi ševce, vyučil se ševcovské (t. j. řemeslo). Jeden přišel mezi zbojníky, tak se vyučil zbojníkem.

a)

Tak ten, co přišel mezi ty zbojníky, tak šel jeden mužský; oni mu povídají:

— »Jdi a zabij ho.« —

---

60) Starosta opravil vypravěče že má říci »do jednoho hostince«.

Když šel a zabil ho, tak mu povídali:

— »Jdi, vykopej jámu a dej ho do té jámy a poslouchej, co ti bude mluvit.« —

Tak šel a hodil ho do té jámy a poslouchal, co mu bude povídat. Tak mu povídal:

— »Tobě bude veliké štěstí do pět a sedmdesáti let. Ale od pět a sedmdesáti let se ti štěstí převrátí.« —

Tak mezi nimi vyštudýroval do roka, až nad nimi byl majstrem. Když přechodil den a rok, tak musel jít dom. Tak se uřekli všeci tři bratří, za rok a za den se sejít zas v tom hostinci.

Když se tam sešli, krejčí a švec, ti byli oškubaní, ale bratr třetí, zbojník, ten byl pěkně oblečený a veliký pán, že ho bratří nepoznali. A když ho bratří nepoznali, tak on se tázal, co jsou za jedni. Tak oni mu odpovídají:

— »My jsme jednoho krále tři bratří. Tak dva jsme už tady, a toho třetího čekáme, a není ho tady.« —

On jim povídal:

— »Proč pak jste tak smutní? Proč nepijete, a nic nejíte?« —

Oni mu odpovídají:

— »Pane, nemáme nač.« —

Tak on jim poručil pít a jíst. Jak se napili a najedli, tak se jim přiznal:

— »Já jsem váš bratr.« —

b)

A jak přišli domů k svému otcovi, každý musil své řemeslo dělat, jaké který byl naučený. Ten krejčířské a ten ševcovské; a tomu povídá:

— »Když jsi zbojníkem, také musíš svůj kousek dokázat.« —

Tak ona měla ta jeho královna, jeho matka, zlatý prsten na prstě; že léšči ho do rána ukrade, že dostane obdaruňk; že když ho při tom stihne, o krk menší. Tak on povídá, že je mu to lehká věc. Tak on věděl, v které světnici jeho matka leží. Tak si přistavil taký dlouhý žebřík k tomu oknu, a udělal si chlapa slaměného, a už ho podává po předu do toho okna. Otec si myslil:

— »Tu jsi, zbojníku.« — Vrazil do něho mečem, a on pustil slaměného chlapa důle. A on (král) si povídá:

— »Však jsem ti už zavdal.« — Ale on ho šel schránit z ulice aby žádný nevěděl. Ale syn zbojník jeho hlasem (t. j. nápodobil jeho hlas a) šel zrovna pro ten prsten. Ona myslila, že ten prsten dává svému manželovi, ona ho dala tomu synovi zbojníkovi. Za chvíli přišel otec, povídá:

— »Kde máš ten prsten?« —

Ona povídá: —

»Vždyť jsem ti ho, malá chvilka, dala do ruk.« —

Tož ráno syn dostal pár dukátů obdarovaňú (?) za ten kousek.

Na druhý den mu povídá:

— »Léšci mně dovedeš zas pěkný kousek, dám ti zas pár dukátů obdarovaňú; ale když při tom budeš stihlý, o krk budeš menší.« — On povídá, že je mu to lehká věc.

Tak dal koně (ten král), a na toho koně vojáka, okoli koně obsadil vojenskou vartu. Tak toho koně měl ukrást. Tak on se připravil za žebráka a nabral si do bečúlky foštrňk (uspávací nápoj), a chodil od domečka k domu, a ptal vždycky nocleha neptaja (t. j. jen na oko), až přišel k té samé vartě. Vojáci se ho ptají:

— »Co pak tak chodíte, stařečku?«

— »Ah, vojáčkové, prosím vás, chodím od domečka k domu a prosím nocleha a nemohu si ho nikde vyžádat.« —

A oni mu odpovídají, ti vojáci:

— »Vždyť můžete, stařečku, a i tady přenocovat.« —

A on odpovídá:

— »Kdyby bylo možná, vojáci milí.« —

Vzal sobě bečičku a popíjel z bečičky nepíja. Tak všecky vojáky počastoval. Povídá:

— »Dejte tomu i na tom koňovi.« —

Tak když se všeci počastovali, silně z toho truňku odespali, a i ten na tom koni. Tak on toho vojáka, na tom koni co seděl, oběsil i se sedlem, a koně si zebral. Ráno král vstane, honem se jde dívat na svou vartu a na koně, ale varta spala, voják oběšený byl, který seděl na koni. Tak zas dostal (zloděj) pár dukátů obdarování.

Ale byl (v) tom městě jeden kněz, farář. Ten se mu (královi) přesmíval, že se dá tak mámit svému chasníkovi. — Ale otec odpovídá synovi svému:

— »Víš co, vyveď nějaký kousek tomu farářovi. Já ti zas dám pár dukátů k obdarovaňú.« —

On mu odpovídá, že je to lehká věc. Tak si naptal malé chlapce, aby mu nachytali dost hodně raků. A on si nadělal takých malých svíčeček a pospřilepoval na raky. Když byl večer, pustil po krchově a pozažíhal Odemknul si kostel, světlo zažal, a hrál si na varhanách. Tomu knězovi bylo Jakub. Vždycky zpíval si (zloděj):

»Jakube, zeber peníze, půjdem do nebe.« —

Ale hlásný to slyšel a viděl, přiběhl na faru, povídal:

— »Velebný pane, tam je zázrak, dušičky chodí po krchově a anděl v kostele zpívá: Jakube, zeber peníze, půjdem do nebe. —

Ale farář chtěl se přesvědčit, jistá pravda to byla, jak hlásný mluvil, Ale kuchařka to také slyšela. Prosí:

— Velebný pane, já mám také trochu peněz; jsou tak dobří, vezmou mě sebou též do toho nebe. — Tak zebrali všecky peníze a přinesli do kostela nahoru. Ale anděl tam měl pro ně pevný žoch nachystaný. Tak jim kázal, aby vlezli do toho žochu. Když vlezli do toho žochu pevno jich zavázal. Tak jich vlékl shory dolu těmi schody, a oni velmi křičeli, jich to tlouklo. A on jim odpovídá, aby ticho byli, že to musí jít do nebe cestou úzkou a trnavou. Tak jich zavlékl na faru, svině ze svinčíka vypustil a tam jich se žochem strčil. Tak jich bylo hanba, už věděli, že jsou omámení. Ale ráno dívka jde napřed svině poklízet, ještě se ulekla, co se to tam v tom žochu pohybuje. Honem ke kostelníkom že co je tam v jejich chlévcu. Kostelník šel, tam byl farář s kuchařkou. Ale ráno syn králů, zbojník, zas dostal pár dukátů obdarování. Ale hned král psal farářovi Jakubovi, proč se dal omámit. Tak mu peníze všecky zpátky poslal, které donesl nahoru, aby se víc žádnému nepřešklebovaL konec.

XXVIII.

Tak byl také jeden král a narodil se mu princ. Tak on měl velikou radost, honem se šel dívat do planety, jakou si planetu donesl. Planetu měl dobrou, edem v patnácti letech měl být oběšen. Tak z toho se král zarmoutil. Tak když už vyrostl ke svým rozumům, dal mu král učitele do svého domu a prince nepustil ani na ulici. Ale princ se tak dobře učil ve školách, a zatím dával chytřejší odpovídky učitelům, než učitelé jemu. Když dochodilo patnáct let, povídá otcovi: —

»Ale otče, co pak myslíte se mnou, když vy mě nechcete nikde pustit, ani na město, ani na pole. Když já zatím mám být králem a světa nebudu nic znát.« —

Ale prosil otce, aby ho pustil někde na špacír. Otec mu dovolil s dvěma prefatýny na koních vyjet. Tak vyjeli na koních. Když už byli kus za městem, povídá jednomu prefatýnovi:

— »Buď tak dobrý, vrať se mi domů, do mého pokoje, tam jsem zapomněl fajku. Já bych si rád trochu pokouřil.« —

Když toho už neviděl, prefatýna, poslal zase zpátky druhého: —

»Nic z toho nemám, ohně nemáme, vrať se mně tam, pro sirečky.«

Tak vrátil obou dvou prefatýnů. Na svém koni ujížděl pryč do čirého pole.

Tak přijel do jednoho lesa. Tak už bylo tma, nevěděl kudy kam. Ale slyšel v opisoch že, když vyleze na nejvyšší strom v lese, že vidět, na kterou stranu se má táhnout; že přece vidět z velkých měst světlo. Ale když vylezl na ten vysoký strom, co uvidí: dvanáct zbojníků si sedět při ohni, a jíst a pít. Jemu se už také chtělo jíst a pít. Ale on měl sebou jednu vzácnou pistuli. Tak on zamířil; ten zbojník majstr jejich si kouřil cigáru; tak on mu tu cigáru sestřelil u samé huby z té pistule. Oni si povídají mezi sebou: —

»To tu musí být jakýsik jeden dobrý.« —

On když to uslyšel, on povídá:

— »Já jsem z pomezi vás jeden. Nás bylo také moc, a nás pochytali, edem já jsem z pomezi nich majstr zůstal.« —

Tak k nim přišel, hned mu také hostinu dali, a on jim odpovídá:

— »Kamarádi moji. Vím tak jeden kostel bohatý. Když ho půjdeme obloupit, sedm let bezpečně hodovat tady můžeme.« —

Ale na druhou noc on své kamarády pojal a dovedl svému královí do kostela. Když jich tam všecky vevedl, po zadku zůstal, a honem dveřmi pleštil, zbojníky tam všecky zamknul. Na hlásné svého krále udřel (?), aby vojsko honem obstoupilo chrám, že tam má dvanáct loupežníků. Ale on se zebral zas hned a jel pryč. Všecky zbojníky pochytali, pomordovali, edem z pomezi nich baufíru nechali, oči mu vyloupali.

On, ten princ, odešel, a zas druhému královi. Tam u toho krále se ohlašoval, co je za jeden, ale čím chtěl, tím se udělal. Když zedníkem, tak zedníkem, když princem, tak princem, a vždycky jakési kousky dokazoval.[61]) Tak jedenkrát přišel jednou zedníkovi, aby ho vzal za tovaryše, že má u jednoho krále v burku práce dost, a tak mu on spravil v tom burku také práci. Ale zedník svého tovaryše nikdy neviděl. Večer přišel tovaryš, zástěru a zednické šaty od vápna, od malty doprskané, každý večer svému majstrovi dal dva zlaté. Majstrovi se to líbilo, ale majstr mu odpovídá: —

»Já tě tam nikdy nevidím dělat.« —

On mu povídá:

— »Pane, my máme těžší práci než vy. My, takoví mladíci, máme těžší práci a větší plat.« —

Ale on vždycky věděl, co se v burku mluví. Tak jedenkrát navedl svého majstra, povídá:

— »My tak musíme těžce žít a i těžko dělat; v burku je peněz dost, půjdeme jich nabrat.« —

Tak jedenkrát šli, peněz nabrali, ale v burku se poznalo, na druhou noc chytře naň vartovali. Ale on když věděl, co se bude dělat, nechtěl ho (mistra) tam už poslat. Tak žili zase tak dlouhý čas na ty peníze, až těch peněz pochybilo.

Ale ten král měl také jednu princesku. Ale vždycky študýroval (princ), jak by on mohl tu princesku dostat. Ale jedenkrát on se vyznal co je a jak je. Tak král mu slíbil princesku, aby si ji zebral. Tak on hned do domova svému králi psal, aby na jeho svatbu přijel. Otec tři léta nevěděl o svém princovi, až mu na svatbu odepsal. Tak otec z toho byl velmi potěšený, a že ještě dostal princesku s královstvím. Tak se jim potom dobře vedlo, až do jejich smrti.[62]

---

[61]) Osnova látky patrně potrhaná.

O obratném zloději.

Z hojné zásoby látkových motivů této skupiny representují naše dvě povídky versemi trochu ztemnělými dva typy.

1. (XXVIII.) O zloději, jenž okrádá královskou pokladnici, obelstí vojáky na stráži, krále při hostině a pod.

2. (XXVII.) O zloději, jenž o sázku krade řezníkovi dobytek-pánovi plachtu s postele, koně ze stáje a p., na konci ukradne faráře (kostelníka a pod.).

V naší povídce XXVII. tři synové, kteří se učí řemeslům, jsou pouhou reminescencí látky o několika bratrech, kteří se vyučili nadpřirozeně dokonale svým zaměstnáním. Viz NS. I. str. 47., látka 31. Pokračování o zbojníkovi, jemuž zavražděný prorokuje budoucnost, je dosti vzácný detail zde jen vnesený.[63] Teprve po návratu bratří z cesty následuje běžná látka jednotlivými svými motivy: kradení prstene s prstu v noci, kradení koně, kradení faráře.

V povídce XXVIII. úvodní proroctví, že princovi souzena šibenice, přejato z látek toho druhu samostatných, duchovních, o zbožném rekovi a jeho soudruhu andělovi. Polapení lupičů předstíráním bohatého lupu v kostele neznám v českých látkách, látkově též bezvýznamo. Pak teprv následuje pravý děj, zatemnělý motiv o zedníkovi, jenž staví královu pokladnici a nechá si tajný vchod, schází však další děj.

České verse (jen těchto dvou látek):

1) Slavia 12. Telč; Bayer 1875 II 17. (57.—63.) Valašsko.

2) Mikšíček I. (160.—166.); Malý (182.—183.); Třebízský (79.—84.) K. I. 53. od Rožnova a Kulda (Český lid VI. str. 200) (Pouhá vložka). Kulda (Český lid V. str. 457.) č. 4., obě z okolí sloupského.

1. Slavia: Počátek indifferentní o princi, jenž chce se naučit všem řemeslům, také zlodějství, připojí se k lupičům a jako mistrovský kus

---

[62] Zakončení naprosto pomatené a šablonovitě přistřižené.

[63] Cfr. na př. Karłowicz 34, 52. Z českých povídek příkladem Kulda (Český lid VIII str. 321.) čís. 22. z okolí sloupského: Rek u lupičů má na zkoušku zabít na rozcestí prvního, kdo půjde. Zabije, poslouchá pak 3 noci na hrobě zabitého a slyší volat: »Ze země za padesát let pomsta.« Loupí stále, po padesáti letech slyší zvonit v noci na roráte, jde do kostela, kostel zavřený Vrátí se, ráno však kostel vykraden, stopa vede k němu, u něho uloupené věci. Pozná, že to jest ona pomsta a na vlastní žádost jest rozčtvrcen.

má vykrást pokladnu královskou. Vykope si díru do toho sklepa, krade, zacpe ji neznatelně. Král na radu žida posype podlahu popelem, ale princ na odchodu zasype stopu.[64] Po třetí vykopou jámu, vylejou smolou. Hejtman lupičů zapadne do smoly, dá si odříznout hlavu, aby nebyl poznán. Král dá tělo na bránu a stráž k němu (žena jeho zapláče a tím se prozradí.) Rek však dá jí koš s vínem, ona jej před branou upustí, tím její pláč vysvětlen. Na konec pořádá král hostinu, očekává, že zloděj přijde a něco ukradne. Rek ukradne zlatý koflík, zastrčí ho do kapuce jednoho kapucína a tak pronese. Na konec dobrovolně se přihlásí a dostane princeznu.

Bayer: Počátek odchylný: tři synové královi jdou otci lesem pro lékaře, usnou, nejmladší slyší 3 havrany vypravovat, že král zemřel a odkázal nejstaršímu království, prostřednímu peníze, nejmladšímu »Šibenici« v Hišpánii.[65] Nejmladší jde pak do Španěl, dostane od baby rostlinu, která jej činí neviditelným. (Detail blíže neurčitelný). Pomocí této rostliny ukradne z královské komory peníze, král na radu svého šaška dá tam nalít smoly, chytí se však švec, u něhož princ bydlil Princ utne mu hlavu. Král připravuje pak hostinu atd., šašek pozná zloděje a znamená jej křížkem na čele, zloděj znamená stejně krále, královnu atd.[66] Princ pak se dobrovolně přizná, dozví se, že Šibenice mu souzená je španělská princezna.

2. Bez ohledu na rámce dosti ledabylé, vybírají jednotlivé povídky porůznu z řady běžných motivů a důvodní je pravidelně sázkou mezi zlodějem a okradeným.

U Mikšíčka otec má 8 synů, vede je do lesa, a dle poznámek, které činí, určuje jich budoucí povolání. Nejmladší, »Klimek«, míní, že by z hlohu byla pěkná hůl a otec určí, že bude »šnophónem«. Klimek jde do světa a připojí se k jedenácti zbojníkům. U Třebízského chce se naučit švec krást, pověsí na plot kravskou kůži a krade ji.[67] Týž počátek má Kulda (Český lid V.). Malý: Zloděj vzdá se svého řemesla, slouží poctivě, ale má svému pánovi ukázati pak, co umí. U Kuldy rámec přejat z téže látky, co naše povídka XXXVIII.

---

[64] Tento detail, zde nemotorný, je účelnější v látkách, kde královna stopuje, kdo k princezně v noci chodí. Viz naši povídku XXXVI.

[65] Toto proroctví — zde slovní hříčka, připomíná počátek naší povídky XXVIII pravidelněji v jiných látkách, viz na př. české Menšík V./VI. čís. 28, K. III. 23., K. I. 44. a 51., Němc. I. 206.—224., K. IV. 4. atd.; o rekovi, jenž poslouchá v lese bytosti, vypravující tajnosti pravidelněji v jiné látce, o spravedlivém a nespravedlivém. Viz na př. Köhler I. str. 281 a n. k č. 1., Cosquin I. str. 88. a n.

[66] Detail zde není na místě; je přenesen z látek, kde královna hledá nočního návštěvníka u princezny.

[67] Tento počátek vyskytá se v češtině též v jiné látce zlodějské, o dvou soudruzích, kteří se na konec prou o dva groše. Viz na př. Václavek III. str. 20—25.

a) Řezníkovi krade tele, vedené lesem, pomocí bot (meče) atd. Pravidelně jako tovaryšský (učenický, mistrovský) kousek u zbojníků.

U Kuldy vyžaduje si k tomu šavli a pochvu, u Mikšíčka rovněž, hází mu do cesty napřed pochvu, pak meč, u Malého boty (krade skopce). U Mikšíčka a Malého okrade ještě znovu řezníka a sice u prvého (o pás) tím, že hlavu telete strčí do rybníka a bečí v křoví.[68] Řezník myslí, že tele se zaběhlo a se topí, svleče se a jde za ním do rybníka. U Malého krade druhého skopce tím, že v křoví bečí, a řezník jde prvního skopce hledat.[69]

b) Sedlákovi ukradne vola od pluhu.

U Mikšíčka odejde sedlák od volů do lesa, zloděj uřízne jednomu ocas, strčí ho druhému do tlamy a prvního odvede. Pak chodí kolem a říká, že je to podivná věc. U Kuldy vezme pytlík krejcarů, rozhází je sedlákovi do brázdy, sedlák hledá poklad, zloděj uřízne volovi ocas atd. (druhé zvíře kůň).

U Kuldy (Český lid V.) sedí švec v lese a volá »divím se«. Sedlák jde se od pluhu podívat, čemu se diví, zatím švec uřízne tlustému volu ocas a strčí ho chudému do tlamy. Tlustého odvede a zase se pak diví.

c) Ukradne prostěradlo (košili, prsten) pánovi (jeho ženě) v noci.

U Kuldy oznámí to pánovi předem, přijde v noci s vycpaným panákem k oknu, pán po něm střelí, jde jej pak pochovat, dá prsten schovat ženě. Zloděj vklouzne místo něho do pokoje a jeho hlasem po tmě prsten si vyžádá jakoby zpět. Schová se pak pod postel, když usnou, nalije jim do postele kvasnic, paní svleče košili, hodí ji pod postel, on se s ní vytratí. U Mikšíčka se seznámí s komornou, opije ji, vklouzne do ložnice, poleje lože kvasnicemi, vezme odhozené prostěradlo. U Kuldy (Český lid V.) má švec ukrást paní vrchního prsten s prstu a vykoná li to, může si ho nechat. Švec postaví v noci přestrojený došek k oknu vrchního, vrchní do něho střelí, jde pak domnělou mrtvolu uklidit, švec zatím vklouzne do světnice a vyžádá si, jakoby byl sám vrchní, prsten.

d) Ukradne témuž pánovi koně ze stáje.

U Mikšíčka seznámí se s pacholky, opije je, sváže štolbu, nasype mu hnoje do rukou a odvede koně. U Kuldy (Český lid VI.) hlídají koně 3 pacholci: jeden drží ho za stihel, druhý za ocas, třetí na něm sedí. Rek přestrojí se za starou babku, opije je kořalkou, jednoho po sadí na bidlo, druhému dá do ruky povříslo, třetímu pometlo. U Kuldy (Český lid V.) krade klisnu pomocí kořalky »ospalé« Klisnu tři pacholci střeží jako u předchozí verse. Švec strojí se za žebráka. Z pacholků jednoho posadí na parkán, druhého na koryto s žebříkem v ruce, třetímu dá pometlo.

---

[68] Cfr. např. Cosquin II.-str 50—51, 53. Köhler-Gonzenbach II. str. 228. Jahrb. f. rom. u. engl. Lit. VIII. str. 251.

[69] Tento vtip opakuje se v dotčené již hádce dvou, kteří se perou o dva groše Viz Václavek III. (20—25).

e) »Ukradne« učitele (faráře, kostelníka).

U Třebízského rozpustí raky se svíčičkami po kostele, prostře tam pytel a zpívá, kdo chce do nebe, musí do pytle. Učitel se zvoníkem tam vlezou, vleče je po kamení, oni se těší, že cesta do nebe je kamenitá. V zámku se jim vysmějou.

f) Drobné, ojedinělé motivy.

U Kuldy, když pán chce zloděje znát, přijede k němu, vydávaje se za vysokého úředníka, a pán jej ještě uctivě přivítá.

U Mikšíčka několik: když jej lupiči špatně krmí, volá z lesa, jakoby přicházeli lidé, lupiči utekou od jídla, on se nají, pak se jim vysměje.[70]

Z reka stane se zámožný muž, zbojníci chtí jej okrást o úly. Jednou sám do jednoho vleze, tahá lupiče za vlasy a způsobí rvačku, podruhé naplní úly hnojem — známý žert z Eulenspiegla.

Opaří spité lupiče kořalkou a dá je zjímat — viz naši povídku XXXI.

Pro úplnost podotýkám, že náleží sem ještě jeden pravidelný motiv o zloději, jenž knězi ukradne lstí mešní roucho s těla, po případě i peníze v něm schované. Srov. Stiefel, Hans Sachs-Forschungen k č. 187. str. 139—141.

K č.: XXVII. *Cosquin* k. č. LXX. pozn. II. str. 274 –281. II. str. 364—365. *Köhler-Campbell* k č 40. str. 677—678. *Wollner* k č. 37. str. 574. *Köhler* I. str. 87, str. 99, str. 415 k č. 10. *Český lid* VI. str. 413, č. III. 11. část druhá; a str. 376 č. XII. Librecht zur Volkskunde str. 33–34. *Grimm* II. č. 192 str. 418. K číslu XXVIII.: *Köhler-Schiefner* str. L. H. *Fischer* und Joh. *Bolte* Kommentar zu der Reise der Söhne Giaffers str. 215. *Prato*: La leggenda del tesoro di Rampsinite 1882. *L. Šainénu*, Basmele romane str. 71. K oběma látkám: *Köhler-Campbell* č. 17 d. str. 303—313.

XXIX.

Sloužil jeden voják na vojně a tam na té vojně velmi strašilo. Tak musel vždycky jít jeden voják na vartu, ale každý zůstal nešťastný. Ale to byla jednoho oficíra žena. Oni sobě udělali takový slib, který prv umře, tři noci ho vartovať. Ale ten voják byl dosti bohabojný. Ten když věděl, že naň přijde varta, místo toho pokoje přes den šel se modlit. Když šel z toho modlení, potkal stařečka. On dá pozdravení stařečkovi, stařeček mu odpovídá:

---

[70] Totéž o penězích opakuje se v dotčené látce, v níž perou se dva o dva groše. Viz Vrána I, 5 Z cizích cfr. Cosquin II. str. 155.

— »Vojáku, co jste tak smutný? Nestarejte se nic, dobře vypadnete. Enem sobě opište gvérem kolo okolo sebe, a dejte si pozor, nic se nestrachujte.« —

Když přišla jedenáctá hodina, tu víko s té truhly střelilo, a vyšla šluha, a do druhého hrobu. A z druhého hrobu vyšli dva psi a tak se bili a rvali na tom krchovu, až se k samému kolu váleli. Ten voják od samé strachu[71]) skoro mrtvý byl, ale nic se mu zlého nestalo. Na druhý den žádal pokoj, že se nevyspal, ale on místo spaní zase šel a modlil se pánu bohu, že ho pánbu ode všeho zlého chránil. Když šel domů z varty, zas ho potkal ten sám stařeček. Povídá mu:

— »Tož jak vojáčku: nic se vám zlého nestalo? A té noci zas půjdete a jak sem vám naporučil, té noci zas tak učiňte. Té noci už bude víc těch duchů, víc těch psů okolo vás hřmotit, ale nemějte žádného strachu, nic se vám zlého nestane.« —

Tak na druhou noc, když vartoval, dal si pozor; ale byla i první noc strach, na druhou noc byla ještě větší. Tak kolem do kola psi se rvali, že se zdálo, že do toho kola se všeci vlomí a jeho roztrhati že musí. Když přišel ráno domů, tak přišel šťastný. Prosil za pokoj, ale zase se šel modlit, a zas děkoval pánu bohu, že ho pánbu chránil ode všeho zlého. Když šel z toho modlení, zas potkal toho samého žebráka:

— »Vidíš, vojáčku, jak sem ti povídal; leši jsi si dal pozor, šťastný jsi zůstal. Ale té noci zas půjdeš na vartu, a dej si pozor. Té noci vyjde veliká šluha, že třikrát kole hrobu se otočí. Ale té noci nechoď bez královského meče na vartu; nebo bez toho oficírového. Když ti nebude chtít dát svůj meč, tak ať si jde sám na vartu. Když ti dá ten meč, tak jdi na vartu, a jak ta šluha vyjde z toho hrobu, tak ji rozetni tím mečem a dej si pozor, když ji rozetneš, co bude dělat. Zítra mně povíš.« —

Tak on přišel svému královi, jako, svému oficírovi, pánovi, povídá:

— »Pane, dnes já na vartu nejdu bez tvého meče. Když mi nedáš svůj meč, tak musíš jít sám sobě na vartu.« —

Ale on z toho měl strach, rád mu dal svůj meč. Tak on šel na tu vartu. Když bylo v noci jedenáct hodin, šluha vyjde z hrobu. Ten ji rozsekl na tři kuse. Ale šla k takovým zelinám, jak u nás jsou na příklad kopřivy, a o ty lístky se pozotírala a zrostla se a ušla přes parkan pryč, a už včilej se nenavrátila. Tak voják byl unavený za tři noci, prosil zas svého pána za odpočinutí. Ale on zas neodpočíval, zase se šel modlit a zas děkovat pánu bohu, že ho zachoval ode všeho zlého. Když šel z modlení, zas toho samého stařečka potkal. Stařeček mu povídá:

— »Vojáčku, dali ste si pozor?« —

---

[71]) Vypravěč má stálou frazi »ocamej hrůze«; zde však na první její čásť navázal dále »strachu«, nechávaje gen. fem.

On mu odpovídá:

— »Dal jsem sobě pozor. Když jsem tu šluhu rozťal na tři kuse šla po takové zelině, jak kopřiva; až se potysala (?) zas se zrostla a ušla pryč z toho krchova.« — Tak on povídá tomu vojákovi:

— »Včil vojáčku, jděte a oberte to listí, co se ta šluha potysala. S polovicí listí si udělejte masti, a polovici si nechejte, a na druhou noc, spěš než přijde její hodina, tak mu ji vzkřiste, a i mu ji dovedete;« — jako tu ženu toho oficíra co byla pochovaná. Tak on hned na jeho poručení šel a nasbíral to listí; s polovicí udělal masti a polovic listí nechal. A tak měl naporučené od toho stařečka, mazat tou mastí jí popodnos, a ten lístek jí dať na její čelo. Ale když jí dal lístek na její čelo a pomazal ji tou mastí popodnos, za nějakou chvilku začala si těžko odychať. Ale ještě ji potřel, až ona furt v její kráse a zdraví přibývalo, až on ji vzkřísil. Když ji vzkřísil, tak ji přivedl svému pánovi.

Ale pán v ní už žádné zalíbení neměl, ale ona byla ještě živa sedm let, ale smutná vždycky byla. Voják sobě zaopatřil tu masť a to listí, ale se mu vždycky dosti dobře vedlo. Ale jedenkrát v jednom hostinci byla muzika, a ten hostinský měl jednu služku; tomu vojákovi se líbila ta služka, a tomu hoficírovi se také líbila, ale ona měla radši toho vojáka, než toho hoficíra. Ale hoficír to spozoroval, tak ho vzal v nenávisť a nevěděl, jak by se mu odměnil za dobré; navedl druhého, aby mu zebral z jeho kapsy zlaté hodinky a dal do vojákovy kapsy, co žádný vědět nebude. Když to bylo udělané, hned se stal křik veliký, že hoficírovi zlaté hodinky zhynuly. Hned se všecko vojsko přehledávalo ale milý voják o ničem nevěděl, a hodinky se u něho nalezly. Tu hned měl přijít k velikému felheru a on od hrůzy utekl a utíkal tři dni a dvě noci, až přišel do jednoho města cizího krále.

Tu přišel jednomu ševcovi, a prosí, aby tak byl dobrý, aby mu trošku nechal odpočinout, a že je hladný, že kdyby byl tak dobrý, že co by mu dal něco pojíst. Ale švec nebyl bohatý, ale přijal ho na odpočinutí a i ho posilnil, dal mu něco pojíst. Ptá se:

— »Co tu nového?« —

»Ja, je tu nového, máme všeci zármutek; našemu králi princ umřel, zítra má mít pohřeb.« —

On odpovídá, že by on byl též rád na tom pohřebě, edem že má špatné oblečení, že není šikovný; prosil ševce, kdyby tak byl dobrý a půjčil mu nějaké šaty. Ale švec mu to udělal. Když šel na milý pohřeb, všecko fány byly vystavěné; ale on začal fány shazovat a chtěl jít těm márám, aby ho propustili, že ten princ leží v mdlobách. Ale varta ho nechtěla propustit. Povídají sobě:

— »Jdi ty červíče sprostý; co se ty upovažuješ fány shazovat, a k márám jít.«

Ale on napsal hned psaníčko, aby podali královi, že je dostatečný, toho prince vzkřísit, že on není mrtev, že je jenom v mdlobách. Když král dostal psaníčko, a si ho přečtl, z veliké radosti dychtivý byl, kdyby to bylo možná. Ale když ho uviděli, sprostého člověka, král mu odpovídá:

— »Léšči ho vzkřísíš, dobře budeš placen, a když ho nevzkřísíš, svůj život pozbudeš.« —

Ale on si poručil extra pokoj, co tam žádný nemůže přijít. Tak si ho tam vnesl na těch márách. Když mu ho tam dali na těch márách, odhrnul pokrov s té truhly, a začal prince pomalíčky potírat tou svojí mastí, a princ začal pomalúčky pěkně červenat. Ale oni ho chtěli přezpytovat, co s ním tam dělá; začali vrtat ve dveřích takovou díru, co by neslyšel, co by uviděli, co on s ním dělá. Ale on zaslechl. Když zaslechl, pospotíral víc a víc, zakel (?) ti neviďá. Když ho vzkřísil, nechal ho odpočinout. Když si odpočinul, pěkně si poručil přinest vody, prince umyt, a zas mu veselý šat, pěkný, nový přinést, obléct, a dvě porcie, jednu pro prince, a jednu pro něho. Tak s velikou radostí princ vítal svého otce a svou matku a z toho byli rodiče velmi potěšení. Tak on měl dobře zaplaceno a nechali si ho zde ve svém městě za náhlavnějšího doktora, a měl se dobře až do své smrti.

Voják hlídá mrtvou důstojníkovu ženu, oživí ji hojivým lupením, obviněn pak z krádeže, prchá, atd.

Povídka počíná reminiscencí látky z našich povídek XXVI. a XXXIV, o princezně, která v noci požírá stráž a končí pak prvkem jenž je reminiscencí buď z látky našich povídek o Kristu, uzdravujícím nemocného (XXXIX, LV.), neb ze známé látky o smrti kmotřičce.

České verse: Bayer II. 13 (45—51) od Rožnova, Němcová II. (211—225) K. III. 31 (229—239).

České verse vesměs zlomkovité a prosáklé cizími zatemnělými prvky.

Němc. 3 sběhové přijdou do zakletého hradu, kde mohou vysvobodit tři černé princezny, nedotknou-li se jich po tři noci.[72] Dva sprostí nevydrží, zahynou, kaprála ta třetí propustí, dá mu drahokamy a zlatý lupínek se stříbrného stromu, který tam roste. Tím lupínkem může milovanou osobu třikrát vzkřísit z mrtvých.

Slouží u kupce, vezme si jeho dceru, ona za půl leta umře. Dá jí lupínek na prsa, vidí, že má hada pod srdcem. Ona oživne, ale prchne pak s důstojníkem Rek slouží u pluku toho důstojníka, stojí při plesu na stráži, důstojník na radu té ženy dá mu stříbrné lžíce do brašny, obviní jej z krádeže, dá oběsit. Jeho pacholek jej však po popravě lístkem oživí. Jeho žena zas zemře, jde k ní do hrobky, zabije toho hada, oživí ji, ona zas je mu věrna.

---

[72] Přejato z jiných látek, jež viz N. S. I. str. 25. látka 8 var. a, str. 27 číslo 11., str. 31. látka 13. var. b, a., str. 42, látka 24 pozn.; str. 46., látka 29. var. b.

K. III. Kupcovu synu zemře chudá žena, on vidí jednou na hřbitově, jak z jejího hrobu leze had, přerazí jej; had se uzdraví na jednom keři. Rek vykope pak ženu, oživí ji lístkem z toho keře. Lidé se jí bojí, kupec s celým jměním a s ní jede raději do Amsterdamu. V hospodě vzpomene si, že doma zapomněl ty lupínky, jede pro ně, ona zatím i s penězi prchne s jedním plukovníkem. Kupec slouží pak jako voják u téhož pluku, žena nastraží naň krádež zlatých hodinek, když byl zastřelen, profous jej tím lupínkem vzkřísí.

On pak jde do světa, je lékařem, vyléčí princeznu [Srv. naši povídku], stane se jenerálem, uchází se o princeznu, ale napřed chce jet do Amsterdamu. V Amsterdamu pak vyslýchá jako jenerál o té krádeži dá vojáka, který mu hodinky podstrčil, i plukovníka, oběsit, ženě stít hlavu, profosa udělá plukovníkem.

Bayer: Student bez peněz se věší, myslivec mu dá peníze, když slíbí, až bude posvěcen na kněze, že okřtí 3 děti ve jménu čerta. Dvě děti jednoho kupce tak okřtěné zčernají a zemrou. Při třetím je voják, který umí latinsky, a zmaří křest. Hlídá pak hocha a vidí 3 černě oblečené dámy, jež mu prorokují, že se utopí, že může být zachráněn, že bude zachráněn, bude-li opatrný. Hoch pak jednou běží za ptáčkem, spadne do studny, voják jej vytáhne; když doroste, voják zemře.

Hoch vezme si chudé děvče, to jej okrade a uteče s důstojníkem. On dá se k témuž pluku, žena o slavnosti dá mu zlaté hodinky do kapsy, obviní jej z krádeže; má viset. Dostane oknem zelinu od čerta, když ji vezme do úst zůstane živ, ale musí jej někdo odřezat. Pomůže mu starý voják.

Rek jde k císaři, a ten jej udělá princem. Vrátí se do toho města, starého vojáka udělá důstojníkem, důstojníka dá pověsit i se ženou, čert si je odnese. Sám se ožení s císařovou dcerou.

Cosquin č. LXXXII. a pozn. II. str. 344 a n.

XXX.

Byl jeden švec a vždycky pilno šil, a vždycky měl bídu. Tak on povídá, že ten pánbu mu to zle radí, že on vždycky pilno šije, a že se zle má, a páni že nedělají, a že se dobře mají. Tak povídá: »Nejlepší na pána boha jít s palicí!«

Ale jde kus cesty, přijde pod jeden most, tam byl kříž. Potká tam také stařečka, a ten stařeček mu povídá: »Kam pak jdeš, ševče?«

»Já jdu na pána boha s palicí, nebo pánbu to zle soudí; já moc šiju a zle se mám, a páni málo dělají a dobře se mají.«

Ale stařeček mu dal červét[73]), co se stůl přikrývá.

»Jak ten stůl přikryješ, všeho hojnost budeš mít.«

Tak se stavil svému bratrovi na noc. Ale bratr mu červét zahanloval. Přišel domů, nebylo to nic platno. Tak rozhněval se, šel zas na pána boha s palicí, že ho ještě obelhal. Přijde na to místo, zas potká toho stařečka.

»Kde pak, ševče, jdeš?«

»Jdu na pána boha. Eště mě obelhává.«

»No to ti dám takového berana«, stařeček mu povídá; »ten jak se otřepe, budeš mít peněz hojnost.«

Tak se zase stavil svému bratrovi na noc. Bratr mu zas zhanloval berana. Přivedl domů berana, povídá:

»Ženo, dobře s námi bude, beran se nám otřepe, budeme mít peněz hojnost.«

Povídá:

»Berane, otřep se!«

Ale beran se ani nehnul. Tož zas šel podruhé, zase šel na pána boha, zas přijde na to místo, potkal se zase s tím stařečkem:

»Kdepak jdeš, ševče?«

Tak mu dal kyj a povídá mu, tomu kyji aby poručil:

»Dvakrát kolem do kola.«

On to zase se stavil tomu bratrovi, poručil kyji: dvakrát kolem do kola; ale kyj počal tak tancovat a bít všecky, až mu všecko vrátili, červét a i berana. Tak měl všeho dost potom. Tak už měl peněz, až ich na čtvrti měřil.[74])

Ale sousedům to bylo velmi divné, že co bude měřit, že vždyť zboží nemá, ani čeho takového nemá. Tak se šli dívat — ten měří peníze na čtvrtě. Tak mu to velmi záviděli, že je tam moc peněz. Tak poslali vojsko, obrat ho. Vojsko když přišlo, peníze zebralo; ten povídá kyji:

»Dvakrát kolem do kola!«

Kyj zas tak zmlátil vojsko, až mu všecky peníze vrátilo. Pak už při těch penězích se dobře měl až umřel.

Rek dostává 3 divotvorné věci po sobě: jednu jídla dávající, druhou peníze, třetí kyje samobijné. První dvě jsou mu ukradeny, pomocí třetí je dostává zpět.

---

[73]) Starosta kárá vypravěče, že se říká servét a ne červet.

[74]) Vypadl drobný detail, že si poslal vypůjčit čtvrť.

České verse: Menšík 95 od Jemnice; Malý (163—169); K. II. 74 od Rožnova. Stránecká (16—21). Vrána I. 2 od Němčic. Soukal (56—59) Slavia I. 4_1 8 (14—17).

Jednotlivé verse této látky, ač v základě mají osnovu všechny stejnou, přece liší se v češtině ustrojením ve tři skupiny.

1. Menšík 95 — Malý (163): Tři selští synové, nejmladší, Jirka, nejhloupější (jméno u Malého schází); vysluhují za sebou divotvorné věci roční službou u starce. Cestou ze služby schovávají si divotvorné věci u hostinské a zakazují jí užívat slov zaříkacích. Hostinská jim podvrhá věci bezcenné, až kyje toho nejmladšího — zkusil jich sílu na myslivci, jenž jej ohrožoval bičem — přinutí ji vydat věci ukradené. — Stránecká: totéž rozvržení, jenže bratři slouží po sobě, u starce čarodějníka v lese, kde musí pod řadou kotlů udržovat oheň.[75] Stařena, jež se v jednom kotli vaří, prosí je, aby nepřikládali a radí jim, aby si požadovali za mzdu ty divotvorné věci. Zlodějem je hostinský. Když nejmladší dobude divotvorných věcí od hostinského, je bratry obžalován z krádeže, odsouzen k šibenici, dá však svou holí všem napráskat, a tím se zachrání.

2. Kulda. II. 74. Dva ševci, kmocháčci, chudý prosí bohatého o maso a dostane je se zlořečením, aby táhl ke všem čertům do pekla. Jde do pekla, a čertík u brány mu radí, aby šel direktně k luciperovi, a co má od něho za maso žádat. Zlodějem je hospodská. Doma měří na konec švec peníze měřicí,[76]) od kmotra vypůjčenou. Ten najde v ní dukát, obviňuje jej z loupeže. Rek se mu přizná, kmotr jde z lakoty hned se ženou k luciperovi s masem, v pekle je čerti přijmou s jásotem. (Sběratel přiznává, že ku konci povídku tuto mravně upravil.)

3. (Dárcem je Vítr.) Vrána: Muži rozvěje Vítr cestou ze mlýna mouku, žena posílá jej pro ni k Větru. Muž najde ve vysokém pohoří Větrovu matku, která jej vezme k svému synu, Poledníkovi. Zlodějem je košíkář (applikováno ke zkomolenině látky: rek dostává košík). Soukal-Slavia (identické verse). Rek hloupý Honza, jejž po oné nehodě matka posílá k Větrovi. U jednoho vrchu mu stařena ukáže obydlí Větra, v pravo na třetím vrchu domeček. Vítr se omlouvá, že mouku nevzal, snad prý jeho synové, ale pak dává mu divotvorné věci. Na konec Honza po návratu nabije holí zlodějovi, který právě chtěl okrást rodiče.

Divotvorné věci, o nichž povídka vypravuje, mají celkem stejné základní vlastnosti.

U Menšíka-Malého:

beránek, dukáty sypající (beránku otřes se),
servít jídla a pití dávající (ubrousku přistroj se),
hůl Bušmanda (huj, holka, na pacholka, bí, ale nezabí).

---

[75]) Tento odchylný detail viz na př. Köhler I. str. 69, 257, p. str. 320 k č. 14; samostatně na př. Grimm II. č. 110 str. 77.

[76]) Cfr. na př. Cosquin I. str. 227.

Kulda II. 74.: servít, jídla a pití dávající,
kohout červený, jemuž při kokrhání ze zobáku padají dukáty,
dvě kyjanky (kyjanky, bijte a tlučte).
Stránecká: Stůl, jídla a pití dávající (Stolečku, dej mi jídla)
pytlík, peníze dávající,[77]
hůlčičku drndavou (Hůlčičko, drndej).
Soukal-Slavia: ubrus, všechna přání plnící (»poroučím«),
beránek, dukáty sypající (»zaklep se«),
hůlčička (»mrskej«).
Vrána: košík, všechna přání plnící,
sud, z něhož na rozkaz leze »patero« a každému vymrská.

Cosquin č. IV. pozn. I. str. 52—59; č. XXXIX. pozn. II. str. 66—68. č. LVI. (kombinováno s látkou o fazolích, jež rostou do nebe) pozn. II. str. 172—173 (pro takové kombinované látky). Viz též pozn. II. str. 86. (citát) a zlomkovitě č. LXXI s pozn. — *Gonzenbach-Köhler* k č. 52 II. str. 235. (Zft. VI. str. 162). — *Wollner* k č. 30. str. 573. a k č. 40. str. 40 (odchylná verse shodná v motivaci s naší K. II. 74. — *Köhler* I. k č. 7. str. 47., pak k § 624 str. 67. — Srv. *Weil* 1001. II. str. 391—402. *Český lid* VI. str. 417. č. III. 5.

XXXI.

Byl jeden voják, sloužil druhou kapitulaci, a jednúc ho cosi napálilo, tak sdezentíroval. Ale pan císař šel také do rajzu, oblékl se za vandrovníka a šel zpytovať svět. Ale tak se sešli spolu. Povídá mu vandrovný:

— »Vojáku, kam jdeš?« —

Voják mu odpovídá:

— »Já jdu už dom, neb jsem sloužil na vojně už druhou kapitulaci, a včil jsem se napálil tak jsem z vojny utekl.« —

Ale vandrovný mu povídá:

— »Půjdeme spolem.« —

Tak šli spolem jedním lesem. Tam byla cestina, tak vždycky šli tou cestinou, až přišli do jedné hospůdky. Ale ten voják byl takový řízný, ten si poroučel edem:

»Gořalky! Gořalky!« —

Ti tam naň křičí, že tam jsou páni, že ať je s tichu. Ale vandrovný měl u dveří sám dost strachu, neb ten císař, co byl přepravený za vandrovníka. Ale on křičí edem:

— »Gořalky! Gořalky! A vařené gořalky!« —

Tak si poručil kotel gořalky uvařit, a tehda, kdy bude nejvíc vřít, že bude pít. Tak na jeho poručení se naň dívali všeci jak hloupí. Ale on dobře věděl, že jsou to samí zbojníci, tak křičel gořalky, gořalky. Jak bude nejvíc vřít, ať se postaví do frontu, že se budou dívat, jak bude pít. Tak když už kořalka vřela, tak ji přinesli, a i s kotlem. Povídá:

---

[77] Patrně vlivem látky, kterou viz N. S. I. str. 25. látka 8 var a) b).

— »Tož se páni postavte všeci do frontu, a dívejte se, jak budu pít.« —

Tak jak se postavili, tak kořalku šut jim po očích, a všech opařil a všecky zbojníky zesekal. Tak teprv byl vandrovný potěšen u dveří, že ten voják zachoval jeho života. Teprv se mu přiznal, co je za vandrovný, že jest on císař, ale že přece zkusil jeho rychtovnost a šikovnost, a že ho zachoval od zahynutí. Tak mu povídá:

— »Máš tady dost zlata a stříbra, nemusíš z mého domova utíkat. Seber sobě peníze všecky po zbojnících a v mém městě můžeš zůstat až do smrti.« Tak se potom navrátil zpátky, peníze si zebrali a dočkal tam života až do smrti.

Voják s králem v lesní hospodě zahubí lupiče tím, že je poleje vařící kořalkou.

České verse: Rad. (13—21.) Mikšíček I. (160—166). Kolář II. 44 (105). Slovácko. Menšík 48 od Jemnice.

V češtině znám jen dvě vložky z jiných látek, shodné s naší povídkou a dva zkomolené zlomky.

Rad. (13—21.) (látka o rekovi, jenž osvobozuje princeznu obětovanou drakovi, srv. NS. I. str. 28—29. látka 12. var. b). Rek jde se sestrou do hostince, kde je zajatá dívka varuje před čtyřiadvaceti loupežníky. Když přijdou, chlubí se rek, že vypije 4 pinty vařícího oleje. Dá je vařit, vystoupí na stůl, a když se lupiči kolem něho shromáždí, poleje je olejem, pobije šavlí.

Mikš. I. (160—166) (látka o obratném zloději. Srv. naši povídku XXVII.). Lupiči, kteří dříve v noci reka přepadli, navštíví jej ve dne, jako by přátelé. Rek je hostí, když se opijí poleje je kořalkou, nabije jim a dá je zatknouti.

V obou zlomcích schází detail o vroucí kořalce.

Menšík. Král zabloudí na lovu v lese, potká husara, který jej nezná. Přenocují v hospodě zbojnické. Lupiči dobývají se k nim do pokoje, husar je pobije. Najdou dukáty, jež si husar vezme, zlobí se na krále, když jej nemůže vytáhnout z díry, do které vlezl. Jedou domů, král napřed, káže strážím, aby před husarem vstaly do zbraně, husar strážím hází peníze, ale zas se zlobí na krále, až pak jej pozná a je jenerálem.

Kolář ještě stručnější. Mlynářův syn vrací se z dovolené na vojnu, bloudí v lese, potká hladového vojáka, nakrmí jej a zachrání v řece, pozná pak, že to byl císař.

Cfr. *Cosquin* XXXIII. pozn. II. str. 31. *Grimm* II. č. 199. s. 457. *Köhler* I. str. 303. k č. 7.

Dokončení v VIII. sv.

Pověrečné léčení.

Příspěvek k lidovému lékařství u Čechoslovanů.

I.

Lidové léčení zaujímá v kulturní historii národní přední místo, a zvláště léčení pověrečné množstvím svých obyčejů, tajemných zaříkání, čar i pověr tvoří bohatý, nevyvažitelný zdroj lidových tradic, z nichž mnohá jako zlatá nit vede až do šeré dávnověkosti, kdy otcové naši klaněli se Perunovi. Nalézáme je u všech národů; neboť je tak staré, jako lidstvo samo — dostavilo se přirozeně u lidu, na nízkém stupni kultury postaveného, s první nemocí. Proto stal se nyní hledaným tento poměrně nejzachovalejší pramen k poznání a ocenění lidového života, poetický a dětinský svět lidu v minulosti, a kam »civilisace« nevnikla, i v přítomnosti osvětlující.

Čím více tonul lid v pověrách, tím rozšířenější bylo též léčení pověrečné, jsouc zhusta založeno na prostonárodní symbolice. Prastaré zkazky přecházely z kmene na kmen, od národa k národu, mnoho se na nich změnilo, mnoho individualitě jednotlivců přizpůsobilo a mnoho — zapomnělo. Horské krajiny v království, jihovýchodní Morava a Slovensko jsou místa, kde nalezneme ještě nejzachovalejší lidový život a také nejvěrnější zprávy o léčení pověrečném. Ale i tu třeba pozornosti, abychom se vyvarovali klamným závěrkům, pátrajíce, proč tak a nejinak v mnohých případech se dělo.[1]

Člověk, odchovávaný v prvním stupni kultury přírodou, srostl úplně se svojí živitelkou a přítelkyní; ač byl její pánem, přece často pocítil svoji malomocnost a sklonil hlavu před její tajemnou silou, před velebností vesmíru i kosmických úkazů, ano je i zosobnil a božskou poctu jim prokazoval. Kultus blahodárného slunce v době slunovratu zimního (o Vánocích) a letního (noc sv. Jana Křtitele) uchoval se v četných obyčejích a pověrách z dávných dob pohanských až na dny naše, víra v Jedubaby, můry, klekánice, sudičky, divé ženy, čarodějnice a j. je tolikéž zachovalý zbytek slovanského bájesloví. Lze uvěřiti domněnce archeologů, že i nálezy předhistorické, jako trepanované lebky, provrtané zuby, paznehty a j. sloužily za ochranné talismany proti nadpřirozenému působení zlých mocí.

---

[1] »Medicina lidová, jak ji dnes pojímáme, je vlnou civilisační poměrně nejméně zasažená část pověr a obyčejů lidových. Že pak studium léčitelství prostonárodního dosti hluboko zasahá do studia mediciny vůbec, viděti z toho, že mnohé moderní objevy mají původ svůj v medicině lidové. Zajisté není též bez důvodu domněnka P. Ign. Wurma v Č. M. Ol. 1894. o příbuznosti sympathického léčení lidového s moderním hypnotismem a léčením suggestivním. Také se zárodky novodobé organotherapie se v medicině lidové shledáváme.« (MUDr. J. Kessler ze Sprengeisenu, Č. Lid VIII. 125.)

Byla to bohatá říše rostlinná, která prokázala člověku v chorobách služby největší a byla také u veliké vážnosti. — »Národové přírodní vidí ve všech rostlinách bytosti oduševnělé; ve svém názoru anthropopathickém přenášejí své vlastní affekty, náklonnosti a vlastnosti na bytosti přírodní, je obklopující; z rostlinstva berou své fetiše, uctívají zvláštní stromy, keře, byliny.« (B. Bauše, Lumír XXV. 241.)

Zdraví lidu bývalo pevné, otužil se při prostém způsobu života a lopotné práci, nezastonal tak snadno. Když se nemoc přece dostavila, byla pokládána za dílo zlých duchů (dnes nazývají místy dlouhou nemoc »trestem božím«). Nemoci byly zosobněné »tajemné bytosti, zlí démoni, světem jdoucí, kteří útočí na zdraví lidské.« (F. Bartoš, Mor. lid 188.) Zlí duchové posílají nemoci na lidi: nátka obchází v noci stavení, klepe a volá; kdo se ozve nebo otevře, dostane ji; zimnice — osoba ošklivá, žena veliká a zubatá — straší na křižovatkách u Vělvar (Krolmus, Český Lid IV. 167.); o koleře obecně známo, že chodí po osadě a koho potká, toho se chytí; personifikovanou smrt zná každé dítě atd. [2])

Někdy se nemoc nezjeví předem, ale vzniká z nepatrných příčin: Kdo ukáže na sobě, kde nemocný bolesti trpí, ochuraví též onou nemocí. Z ouřku a ouleku dostávají děti psotník. Podleze-li pes kolébku, sní-li dítě kočičí chlupy, dostane souchoty (úbytě, suchou nemoc) (M. Václavek, Mor. Valašsko, 122.); chytá-li někdo kozu za rohy, vyroste mu živá kost (t. 135.); je-li ruda na stromech, budou se lidé osýpati (t. 136.). Naplije-li kdo na žábu, dostane nemoc stejnojmennou (Poděbradsko). Kojí-li matka děcko, majíc ruce pomoučené, neb od těsta pomazané, přivodí mu souchotiny. Jí-li kdo při zvonění hran, rozbolí ho zuby. Kdo jí hrách na Velký pátek, dostane vředy. Žloutenka je z lítosti, též napije-li se kdo vody na prosnou (pohankovou) kaši, dívá-li se dítě po tmě do zrcadla. Nátka, zimnice, padoucí nemoc — tři nejčastější hosté — vznikaly obyčejně z ouleku. Kdo dává do úst hřeben, měděné peníze, dostane kurděje.[3])

---

[2]) »Chodí po něm vředisko«, říkají Valaši, má-li kdo padoucnici, křeče hostec — »Šiarkan« na Slovensku zosobněný »zlý veter« (apoplexia).

[3]) Blbý zrak *ukrane* (uštkne, uřkne), živý čili pronikavý opět *smámí* (očaruje)... Nejhorší uřknutí jest ale ve snu, z něhož může pojíti i smrt uhranutého. (J. V. Houška, Čes. č. Musea 1856. sv. 3.). — Ve Slezsku »uřečení (uřknutí, uhranutí) způsobí ten, koho matka odstavila a z lítosti opět znova kojila. Uřekne se obyčejně pohledem. Proto jest dobře, obdivuje-li kdo co, pronésti slova: »Bez úroku!« Ně-

I *jméno* na křtu dané rozhodovalo o zdraví; na Poděbradsku ku př. dlouho nedávali děvčatům jména Ludmila, aby nemřela; chorému dítěti třeba změniti jméno, aby ozdravělo atd.

Při tom všem přijal lid též víru, že jsou někteří lidé, jimž je přáno poznati tajemné síly a moci, kteří dovedou pomocí podivných kouzel, čar, říkání, amuletů a j. prospěti nebo uškoditi. První obdrželi svou moc od dobrých duchů, kteří lidstvo chrání, druzí od ďábla. »Bůh trestaje pyšné anděly, svrhl je dolů s nebes; který spadl na skálu, stal prý se skalním duchem, který do lesů, lesním duchem, vílou; který do vody, vodníkem (hastrmanem). Podobným způsobem povstali mnozí zlí duchové, jako rarášci, skřítci, čarodějnice, můry, strašidla a jiné« (J. Dufek, Naše Horácko, 299). Tito zlí duchové jsou příčinou všeho neštěstí, též nemocí, a mají ve svých službách lidi, kteří jim svou duši krví upsali.

Cizí původ přinášel známé zjevy západoevropské pověry středověké, přepodivné zaklínací formule kabbalistické, zkomoleniny jmen arabských a hebrejských, znetvořené dál a dále, od přepisovačů beze všeho porozumění pův. textu biblickému překrucované, nesrozumitelná slova, charaktery, amuletové značky a přizpůsobil je českému písmu, výslovnosti. (Č. Zíbrt, Mysliv. obyčeje a pověry V. Spol. Náuk XI. 1897.)

II.

Hlavními škůdci svých bližních byli čarodějníci (kouzelníci) a čarodějnice (čarovnice, hadačky). Od nejstarších známých dob až dosud je rozšířena víra v lidu, že tito škůdci ve spojení s ďáblem zvídají tajné věci a nadpřirozeným způsobem škodí na zdraví a majetku. »První čarodějnice byla čertova bába.« (Dr. M. Höfler, Volksmedizin und Aberglaube in Oberbayern. 1888. 20.)

Nových dokladů o působení čarodějnic v dobách minulých teprve nyní víc a více se nachází v archivech; z těchto neúplných zpráv (soustavná práce na kulturního historika čeká) uvedeme prostě některé na objasnění výše uvedeného.

Píše Kosmas († 1125.) nepříznivě o kněžně Libuši, že byla hadačka a ďábelským hadačstvím vyzvěděla, kdo bude knížetem ... O Kaze praví, že uměla léčiti bylinami a zaříkadly (Kazi, quae Medeae Colchicae herbis et carmine, nec Paeonio magistro arte medicinali cessit ...) Jinde jí pak vytýká, že učila lid ctíti dryady a hamadryady

---

které oči, zejména černé, jsou zvláště uhrančivé. Též ten, který vstane ráno z lůžka, než se neumyje, uřkne snadno; jenom že takový nemytý člověk má zase tu výhodu, že ďábel, maje jej za — svini, jej nepokouší.« (Blandina Čížková, Č. Lid VIII. 368.).

(víly a samovíly). — Také při vypisování boje Čechů s Lučany svědčí bezpečně, že lid znal pověry o kouzlech proti poranění. Mluví tam macecha k pastorkovi: »Věz, že čarodějnice čili můry české svými čarami přemohly naše Vzteklice...« (Překlad W. W. Tomka, Fontes Rer. Bohem. II. 16—18.) To nám je dokladem, že **za Kosmy** bylo umění čarodějné po Čechách dobře známo. — O tom, jak od XV. do XVII. věku byly čarodějnice po západní a střední Evropě stíhány, jsou nesčetné zprávy. Sebe menší podezření stačilo a na sta lidí (zvláště starých žen) pro nedovolené praktiky při strašlivých soudech přišlo o život na hranici, na kole, nebo za živa bylo zahrabáno. Soudy s čarodějnicemi, tato skvrna dějin, zvláště v německých městech mnoho obětí si vyžádaly[4]), u nás »první proces čarodějniční udál se r. 1540. v Náchodě, kde kat upálil babiznu, která namíchala něčeho pastýři, aby lásku k jeho milé obrátila v nenávist.« (J. Svátek, Lumír XIV. 136.)

Ještě r. 1588. kněz Štelcar dokazuje, »že čarodějnice nic nesvedou«, a také až na ojedinělé případy se u nás mírně soudilo.

Čarodějnice a upíry, jak čteme u Hájka při l. 1337. a 1345. kteří ještě po smrti lidi strašili, probíjeli Čechové, vyňavše je z hrobu, dubovým kůlem.

Rozcestí a »Boží muka« mají ve středověkých zprávách zvláštní význam. Dle »Popravčí knihy pánů Rožmberka« přiznal se kdosi, že také »božie muky lámal a zbíjal« (r. 1422.); jiný, že »Božie muky pálil a rubal« (r. 1423). Pověra, že mohou lidé čarodějní pomocí ďábelskou působiti bouře, krupobití, je rozšířena po celém středověku. (Č. Zíbrt, Staroč. výr. obyčeje, 101, 146. kde uvedeny doklady.) — »Boží muka lámají, sekají, loupají a kříže z nich srážejí, k čarodějnictví toho užívají . . .« (Z artikulů soud. 1626.—1667. A. Tomíček, Věst. Spol. Náuk 1897.) — Právě svatokrádežné prostředky, jako zneužití sv. hostie, kácení Božích muk a poklon, střílení do kříže přivoditi měly zvláštní moc k čarování.

Koldínova práva městská r. 1579. za čáry stanoví trest smrti při muži mečem, při ženě zahrabáním za živa.

»Ve stol. XVI. kolik jsme čtli postill a mravokárných spisů, v každém skoro narážka na »ďáblem vymyšlené pobořky,« na nosení amuletů. Nath. Vodňanský rozhovořil se široce (Div. Boží, 150—153) o čarodějnicích, »kteříž jistých figur, charakterů, okršlků, čar, slov i z písma sv. vzatých neváżně, i jiných pověrných a ďáblem vymyšlených žehnání užívají pověrně, neb pro vyzvědění věcí tajných, neb pro užitek nějaký tělesný čarodějníka, neb pro uškození jiným na zdraví, na dobytku i jiných věcech . . .« (Dr. Č. Zíbrt: Kouzla a čáry starých Čechů, Archeolog. památky XIV., 87.)[5]

---

[4]) Der Schongauer Richter Friedrich Hörwart von Hohenburg liesz innerhalb 2 Jahren nicht weniger als 63 angebliche Hechsen aus Schongau den Feuertod sterben« (Dr. M. Höfler, Volksmed. 22). — V Chomutově v letech 1579.—1615. bylo upáleno nad 40 čarodějnic a podobných exekucí opakovalo se v rudohorských městech více, kdežto soudní akta z českých měst z té doby jen jednotlivé případy vykazují. (J. Svátek: »K dějinám poprav a katů v Čechách,« Lumír XIV. 137.)

Některé čarovné *charaktery* prošly celým světem, jak dokazuje známý kouzelný čtverec:

S A T O R
A R E P O
T E N E T
O P E R A
R O T A S

Dr. Č. Zíbrt nalezl jej u nás ve staré čarodějné knize univ. bibliotéky, L. Bakešová nyní ve *vsi* Ořechově u Brna, kde psal tato slova »dědeček na kurku a dal ji s nimi vzteklině snísti(!)«. —

Kutnohorské čarodějnice škodily v XVI. věku tím, že dávaly benátské mýdlo na tři dny do tlamy zdechlého psa a mydliny z toho mýdla lily, kde chtěly škoditi; zakopávaly lidské kosti, špendlíky, chlupy, maso, psí potřebu pod práh; jindy užily vody ze tří studní, vratiče, kafru, trousily smetí po kostele, podstrčily psí hlavu; tahaly nit z domu zpátkem, dávaly střepy na vrbu a do nich kroupy, dřevíčko, pomyje; u jedné nalezeno kus modré košilky z viselce (oběšence) a kost. (J. Šimek, Český Lid IV. 26., 110.) — Pasovské umění čarodějné (požívání charakterů: »Teufel, hilf mir, Leib und Seel gib ich dir«) bylo v XVII. věku i u nás dobře známo.

V Nymburce namíchala čarodějnice r. 1566. »nápoj lásky«: ze psa umrlého chlupy a kosti ustrouhané smísila s vodou a prolila třikrát psí hlavou; na několika místech jindy se dočítáme, jak míchání »nápoje lásky« bylo oblíbeno. Tamže vyznal r. 1596. rybníkář a mordýř, že žilky z pravé ruky nemluvněte, ze života matky vyňatého (!), mají moc kouzelnou a že jimi při krádeži svítily, aby se domácí nezbudili.

V Kouřimi škodil kdosi r. 1604. lidskou kostí lidem a byl za to odsouzen jen na týden do šatlavy. — Čarodějnice Sabina na Starém Městě Pražském r. 1605. pověděla, že »lidem sléváním na vosky posluhuje« — byla propuštěna. — Dorota Sviňková z Rečejan r. 1600. v Kutné Hoře se přiznala, že o Velký Pátek šindel z krchova vzala ku potřebě tlačení vosku a v den sv. Filipa Jakuba bíledně rozsvítila; byla též propuštěna (Z. Winter, Kult. obraz českých měst II. 783—784). — V hejtmanské knize Poděbradské vepsán r. 1605. rozsudek apelací, jímž Václav Vašíček žalovaný, že čárům učí, z práva útrpného se propouští, dokud by naň něco podstatnějšího nebylo nalezeno (F. J. Zoubek, O věcech círk. na Poděbradsku Č. Č. M. 1878, 52).

---

[5] Tamtéž dočítáme se o rukopise z XV. stol. (univ. knih. pražská: 5 H 27, fol. 170, 171, a 7418, fol. 15), že v pojednání o čarodějnicích (Husovi připisovaném) vykládá se: ». . nemají choditi ku přijímání kromě hadačů, zaklínačů, lekovníků, ptakopraviucích, časokúzlných a pod. také caragi (var. harayi), navazači, qui alligant caracteres vel evangelia, ne offendantur.«

Hůře však se vedlo čarodějníkům na Nymbursku. Na Jana Mandelíka, jinak Nežerku, z Budiměřic svědčili Jan Špička, Jan Čulík, Mach Rokůsek a Martin Janoušek, že čaruje a všichni tito jeho vyučenci byli hrozným způsobem odpraveni. Tak Jan Špička na trápení r. 1606. vyznal, že těly nekřtěňátek dobytek i lidi sušili, psa zabili a prášek z jeho srdce a lůna ženskému pohlaví v pití dávali, do kostelů lezli a na oltáři z ubrusů niti křížem vytahovali, od stoličky, na které kněz kleká, třísky řezali, drahé tělo boží zachovávali, krucifixy z božích muk na rozcestí loupali a tím přehrozná kouzla a čáry prováděli.

Jen Nežerka, jsa patrně vzdělanější a světa znalejší, životem vyvázl. (O tomto velikém processu čarodějném dle Smolných knih města Nymburka i spisů archivu Musea král. Českého píše J. Jireček: »Některé příhody pana Henyka z Waldštejna« v Osvětě 1878., J. Hellich ve Věstníku Nymburském II. 4., V. S. Krolmus ve Staroč. pověstech II. 440, V. Schulz v Českém Lidu IX. 34).

O čarodějnici Kateřině Bechyňové, r. 1534 hrdla odsouzené, jež 14 lidí zabila a kůži z nich odírala, píše K. J. Erben v Lumíru (1856. I. 16.). Také M. Dačický z Heslova zmiňuje se při r. 1591.—1594. o lidech čarodějných a proto utracených. (Paměti I. 175, II. 43, 47.).

Dle zpráv missionářů z druhé polovice XVII. věku tvrdil třeboňský kovář, že mnohé zbavil nemoci zubů, vrážeje do vrat svého domu hřeby a pronášeje určitá slova. — V Kružburku u Ledče prodával hrobař železné hřeby z rakví k pověrečnému léčení; na Kouřimsku užívali cedulek ku vzbuzení lásky a zapuzení zimnice (Th. Dr. A. Podlaha v Českém Lidu IV. 289). Listy s kouzelnou formulí: Mágá + Mágjlá + Abila + Řib nosili na krku, pod paždí na Hlinecku (K. V. Adámek).

V kouřimské »Knize svědomí« nalezl jsem při roce 1602. nářek Mandy Čapkovy: »Jsem chromá — Všetečková suší mě a když chce, pustí. Ze mne již dvakrát vodu zmyli a tu vodu jsem kázala na dvůr vlíti a z nich žádnej nestonal.« —

Ustáváme jen na těchto několika ukázkách, jak se nemocným čarovalo. A do dnes vyhýbá se lid ženám, které jsou z čarodějnictví obviněny; věří, že v noci před prvním květnem čarodějnice sletují se k rejům, že stírají rosu, dojí provazy, poškozují nesvěcené kříže . . . Věří též, že před nimi chrání jména: C † M † B †, svěcenou křidou napsaná, podobně muří nohy, pozdrav »Pomoz Pán Bůh«, vykrápění svěcenou vodou v jisté dny, sypání písku, pilin kol stájí, dávání větviček (májí); také nápisy na postelích, různé amulety dosud nalezneme. »Kdo potká čarodějnici a dříve ji osloví, tomu nemůže uškoditi.« (J. V. Houška v Čas. česk. Musea 1856, 59). »Panáček poznajú každú takovú (čarodějnici), dyž se podívajú přes velebnú svátosť. Taková stójí zadkem k oltářu. Ale nesmijú to zradit.« (A. Šebestová, Lidské dokum. 244).

Ve východní Moravě může bosorka či bosorkyňa (čarodějnice), bosorák, boboník, bobonica, újemník, újemnica počarovat, porobit a zostudit; neboť jsou to lidé, kteří odřekše se Boha a se zlými duchy se spolčivše, nabývají od nich nadpřirozené moci a mohou se i v ropuchu, kočku, můru proměniti. (Fr. Bartoš, Moravský lid, 159).

Na Slovensku lid věří, že téměř všecky choroby pochodí od zlých účinků bosorek a jiných zlých bytostí a proto léčí nemoci pověrami (J. Čižmář, Časop. Matice mor. XVIII., 14). —

Víra v můry je tak obecně rozšířena, že jich zde minouti nelze.[6] Můra chodí na ženy a děti, morous (morák) na muže; moří (tlačí na prsou) nejen spící lidi, ale i zvířata a rostliny. V podobě pápěrky neb stébla vtáhne se do světnice klíčovou dírkou a ssaje lidem krev z prsních bradavek. Bere též na se podobu černého kocoura i jehly. Můrami jsou nejen čarodějnice, ale i bezděčně se jimi stávají za živa nebo i po smrti lidé se srostlým obočím, ploským chodidlem; také chodí »tlačit« ti, kteří se narodí se zuby, se šišatou hlavou a j. Člověk, na něhož chodí můra, »očividně se ztrácí« a nepomůže-li si záhy, umírá. Léky uvádí již Hájkův »Herbář« (str. 322 a 325). Také ostrý nástroj, metlu dávají si pod hlavu, aby neměly můry přístupu.

V Neplachově kronice čteme, že ve Blově u Kodaně r. 1336. morousa, který po smrti v noci strašil, vykopali a upálili. V Levíně pak r. 1345. zemřelou ženu můru, jež po smrti ještě lidi dusila, vykopali a chtěli ji upáliti. Když oheň nechytal, k radě bab zapálili jej šindelem s kostelní střechy a měli pokoj. (A. Sedláček, Sbírka pov. hist. 38.)

Vyprávěla mi Najmonka ze Žíželic: »Můra cecala dlouho mýho tatínka. Jako stýblo vtáhla se do sence a dusila ho v noci, až hekal. Prso měl veliký a tak mu poradili, aby si to mazal, vodpusťte, slepičím lejnem. Pak mu poradili, aby ji pozval na chleba s máslem. V noci, když ho tlačila, řekl jí to a hned měl pokoj. Ráno přišla si vlastní kmotřička pro chleba a hrozně se styděla.« —

---

[6] O »můře« u nás psali: Dr. H. Máchal Nákres slov. bájesloví 175 sl. J. Košťál v »Čas. č. Mus. LXV.,« E. Čermák v »Českém Lidu III.,« J. Čižmář v »Časop. Mat. Mor« 1893, F. Bartoš v Mor. lidu, M. Václavek v »Mor. Valašsku«. Č. Zíbrt, »Staročeské výr. obyčeje« 210.

»... To tady taky tak chodila (můra) a pila tem liďom na prsách. To prej vyletí taková komínem, ale střeva nechá doma a dyž se vrátí, zasej ty střeva do ní se vsúkajú ... Ona se promění v co chce, ve psa lebo kočku, jak si zmyslí.« (A. Šebestova, L. dok. 277). —

Na Slovensku morena, mátoha (hysteroepilepsia) cecá děti i dospělé. »Takú morenú móže býť bár živý človek, lebo aj mrtvý.« Dáví-li mrtvý, musí se bohyně (lidová dochtorka) na osobu dávenou nahou přes mráň (pečivo s dírou) podívati. (J. Čižmář, Čas. Mat. Mor. XIII. 14.) —

Mocným čarodějem býval černokněžník (upír, fext), o němž v Čechách dosud věří, že mu nic neuškodí, je nezranitelný; neboť nosí při sobě kůži z nebožtíka fexta, jenž sedm let již byl v zemi. Lidu činí mnoho dobrého a nemocným pomáhá. Na Moravě byl tento kultus zvláště rozšířen; Václavek (v knize Mor. Valašsko str. 102) o černokněžnících (horských mniších) dí: »Hlídají poklady ... znají se dobře v léčení lidských neduhů. Mnozí kněží obřadu cyrillomethodějského chtěli po vypuzení kněží slovanských z Moravy (r. 886.) zemříti mezi rodnými bratry a skrývali se ve slujích ... kdekoli se objevili, dobře činili i nemocné léčili.«

Dle jiné verse (V. Houdek, Č. M. Mor. 1893.) byli to středověcí žáci universitní, kteří za pohostinství odsluhovali se fysikálními pokusy, od neučeného lidu za čarodějnictví pokládanými. — Název něm. »fest«, »gefroren« upravili si Čechové v název **„fext"** (také »fest«) a **„zmrzlík"**. Tak nazývali člověka domněle nezranitelného, v dvojí kůži. (Č. Zíbrt, Mysliv. obyčeje a pověry Věst. Spol. Náuk 1897.)

III.

Od účinků čarodějnic pomáhají ve vých. Moravě na Slovensku od nepaměti božci či bohoni a bohyně s boží pomocí; jsou to dobří vědomci, lékaři, věštci i zaklínači v jedné osobě. Lid se k nim utíká v každé chorobě a dobře jim platí — bojí se jich spolu, že by mu mohli porobiti.

V neděli a ve svátek je bohyně u Nového Města nad Váhem obléhána nemocnými a vydělá kromě potravin 10—20 zl. — tak ku př., jak J. Čižmář píše, za »lítí olova« je pevná taxa 1 zl. —

U nás jsou ode dávna zaříkávačky, žehnačky, moudré ženy či baby, hojitelky, vyměřovačky, stíračky, které se pověrečným léčením zabývají.[7] Nalezneme je skoro v každé vesnici a obor jejich působení je nejrozmanitější: Některá, široko daleko pověstná, léčí nemoc jedinou, jiná zažehná všecko, některá umí zakusovati návní kost, jiná zavírati klíčem vředy a boule, přestřihovati oustřele, vytírati živé vlasy atd. Mathiolův herbář i zkomolené výpisy z něho též u mnohých nescházejí.

---

[7] »U všech téměř národů ženy se obíraly uměním lékařským, sbírajíce léčivé byliny a kořínky a připravujíce z nich rozmanité lektvary ... Léčení dálo se zejmena vzýváním bohů, odříkáváním kouzelných formulí a všelijakými skutky symbolickými« (P. Sobotka, Rostlinstvo 27).

Také dovedly léky strojiti, dobytku pomoci, zlámaniny napraviti, i zloděje, čarodějnici vyhledati. Lid je dosud má v úctě a více jim věří, než »dochtoru z professe«; neboť znají skryté síly přírodní, konají vše s Bohem, u proto též na jejich říkání nejspíše pomůže. Na Slovensku dávají nemocným modlicí knížky pod hlavu.

Při svých výkonech řídí se žehnačky *homeopathickou zásadou*: Léčiti podobné podobným, t. j.: Čáry, ať proslovené, ať myšlené, zase jen říkáním se zmaří.

»Veliká váha kladena na zaříkání nemocí. Slovo má zajisté v pojetí prostonárodním velikou moc: Ono může veleti živlům, vyzývati hromy, bouřku, krupobití i zadržovati je, působiti úrodu neb neúrodu, rozmnožiti bohatství, ploditi stáda neb hubiti je morem, darovati člověku štěstí, zdraví, zdar v podnicích, neb stihati jej pohromami, zapuditi nemoc a poslati ji na jiného, roznítiti lásku v srdci dívčím a jinoším, neb ochladiti ji, pohnouti soudce k smilování nebo popuditi jej ku zlosti, učiniti vojína neporanitelným, hojiti rány, staviti krev, proměniti člověka ve zvíře, rostlinu nebo kámen, zkrátka: slovo může činiti zázraky buď dobrořečením nebo proklínáním.« (Afanasjev: Poetičeskija vozzrěnia Slavjan na prirodu I. 423., P. Sobotka, Rostlinstvo 27.)

Z úspěšných pak případů pověrečného léčení, jež účinkům suggesce lze připsati, rostla tím více víra v moc lidové doktorky. Křesťanství nepodařilo se ani ve středním ani v novém věku při veškerých trestech zbytky pohanství, v pověrečném léčení uchované, vymýtiti. Lid lpí na něm do našich dnů jen s tím rozdílem, že přizpůsobil své nazírání (jak patrno z formulí zažehnávacích a zaříkávacích) kultu novému: vzývá Boha, obětuje před žehnáním na mši sv., putuje k posvátným místům atd. Nepodivíme se tomu, že dosud i mnozí tak zvaní intelligenti, chvějíce se v nemoci před majestátem smrti a vedeni pudem po získání zdraví, utíkají se v nemoci k žehnačkám od doktorů a lékáren. »Doktor má všecko z knih, bába od Pána Boha« — je známá průpověď venkovanů.

Ženy, strážkyně domácnosti a ošetřovatelky nemocných, staly se přirozeně i šiřitelkami pověrčivého, sympathetického léčení v době, kdy lékařů po venkově nebylo a lazebníci, mastičkáři v městech dávali si řádně platiti.[8]) Jen sem tam objevil se žehnák (u nás poslední, v šírém okolí známý, zemřel nedávno v Poděbradech). Nejvíce se jim pletli do řemesla ovčáci, kováři, pohodní, slouhové a jejich ženy, i kati a cikánky.

---

[8]) V Kouřimské »Knize svědomí« zapsáno, že Albrecht, lazebník r. 1602. od zavázání rány chtěl 4 tolary. Tamtéž v »Munuale práva rycht.« zapsáno, že roku 1621. Pavel, lazebník, za hojení ourazu chtěl na koželuhovi 18 kop, ale spokojil se při ouřadu se 6 kopami 30 groši.

Ovčáky, pastýře, skotáky, matkalíře řadí Bílovský r. 1724. (Vivum coelum 384.) mezi navazače, kteří »svými ‚kliky háky' lidi uzdravují.« (Dr. Č. Zíbrt, Kouzla a čáry st. Čechů. Pam. archeol. XIV. 88.) Na Poděbradsku dodnes je rozšířena víra, že slouhové čarují. — Tříska z hůlky, kterou soudce nad zločincem přelomil, provaz z viselce, palec z pravé ruky, masti a léky od kata mívaly účinek neomylný; platili katové za kouzelníky, čaroděje.

V Kuklenách zemřel 29. dubna 1858. kat Horina, jako Pražský kat v »Katově pacholku« uváděný, ještě hojičstvím je zanášel a nemalé důvěry požíval u sprostších i vzdělanějších tříd (Lumír VIII. 430). Motiv z národního podání o čarodějnici a katu zdramatisoval Poděbradský rodák Jan Šantl ve hře »Čarodějnice Černoborka a kat Kutnohorský«, r. 1844 na stavovském divadle Pražském dávané.

V Němcích byli i kati, kteří nad sto poprav vykonali, povýšeni za doktory lékařství, jako r. 1706. berlínský kat Martin Koblenz. (Josef Svátek, Dějiny poprav a katů v Čechách, Lumír XVIII. 148.)

Víra v pověrečné léčení tkvěla hluboce v srdci samých žehnaček: byly plně přesvědčeny o mocném účinku svých říkaček a rozličných prostředků. Odkazovaly je dětem jako nejvzácnější a často jediné dědictví.

V tom tkví nejedna z příčin, proč nelze tak snadno vniknouti v obor tajností žehnaček. Sám jsem toho nejednou zakusil, zvláště nebožky M .... v Městci Králové nezapomenu! Věděl jsem o ní, že nejen zažehnává, ale i zuby trhá, léčivé byliny sbírá, prášky a lektvary strojí, koření k nakuřování a koupeli připravuje, ale zapřela mi vše. Marné bylo mluvení, výklady. Teprve když jsem s ní sdělil zprávy jiných »dochtorek«, rozvázal se jí jazyk a obohacovala dlouho můj zápisník — spřátelili jsme se, ano i na »koření« spolu chodili.

Z pochopitelných příčin ještě z dob útrap hledí lid s nedůvěrou na »pány« — utrpěl od nich tolik zlého, a uzavírá své city, povahu i pověry, aby »neměl potah s ouřady«. Jsou známé i případy, že dali domácí lidové doktorce její verbař do rakve.

»Prozrazené tajemství léčení pozbývá na tři léta moci« — bývá mocným důvodem žehnačce pro zvědavého sběratele, ač neodbude-li ho povrchním, nepravým sdělením.

Způsobilost k žehnání není u všech žen stejná. Zvláště mocně mohou zažehnati nemoc, které se narodí o Novém roce, na Novou neděli, na Smrtelnou neděli; muž ze sedmi synů má nemenší moc. Ku svému úkonu se též žehnačky připravují postem, modlitbou, mytím. Stíračka souchotin v Ořechovičkách u Brna před svým výkonem postí se tři dny a s nikým z domácích se nestýká. (L. Bakešová, Čas. Musea Olom. IX. 125.) Symbolický význam chová nabývání způsobilosti k zažehnávání krtic: Kdo smáčkne do sv. Jiří prostředním prstem krtka — na venkově tolik nenáviděného, nabývá tím moci k zažehnávání krtic tím prstem. (J. Smola z Táborska, Květy 1885. 337.) Podobných zpráv dosti nalezneme.

Při pověrečném léčení třeba též zvláštní dovednosti — umění; kú př. choré dítě potírá se prostředním prstem pravé ruky od dlaně pravé ruky přes záda a kříž k levé noze; totéž opakuje se od levé ruky k pravé noze, konečně v týle a na prsou. (E. Čermák, Vesnické léčení z okolí Proseče na Skutečsku, Český Lid I.) — Tyto způsoby mívala skoro každá žehnačka zvláštní a někdy je upravovala spolu s modlením dle kabátu pacientova.

Komu žehnání a zaříkání nepomůže? Kdo v zažehnávání nevěří, kdo za ně prosí, nebo děkuje, zmaří účinky léčení. Žehnačka má konati vše pro »Zaplať Pán Bůh«, nemá ničeho žádati za svoji práci, ale vzíti za vděk, co dostane. Zmýlí-li se ve formuli zaříkávací, uškodí nejen nemocnému, ale i nemoc jeho na ni přejde. Členům své rodiny žehnáním nepomůže; jiným »jen když to spravedlivě dělá a upřímně se k Pánu Bohu modlí«.

IV.

Zevnějším znamením pověrečného léčení bývala **dotýkací praktika**. Ať se dostavila s ostrou břitvou, ať s neviňoučkým talismanem, nescházela skoro nikdy.

Svadlé uši (jinak »snědek«) při zažehnávání nařízly se třikráte břitvou, při žloutence řeží Valaši břitvou na nose (Mat. Václavek), »májové sekání« je na Poděbradsku dosud v plném květu.

Jiné prostředky dodávaly pověrečnému léčení zvláštního kouzla, a právě hledanost i neobyčejnost jejich nabývala v očích lidu tím větší moci a zastínila i mnohé léky, skutečně platné.

Byl to především hromový kámen (na Slovensku »strelka« zvaný), modravý a lesklý, jako brousek, jenž nechyběl v kapsáři pravé žehnačky. Nelze ho tak snadno získati! Spadne za čas s hromem na zem a zapadne na sedm sáhů hluboko; teprve po sedmi letech, sedmi měsících a sedmi dnech vychází opět na povrch. Pozná se po otvoru, který má v sobě.

»Hromový kámen po chalupách mají, ale cizím lidem se o něm nezmiňují. Potírali jím boule a návnice, užili ho při zažehnávání oustřelí, újem, krtice. Prášku z něho naškrabaného proti bolení uvnitř. Přikládali hromový kámen na rány od uštknutí hadího. To prý zmodral a v mléce jej zase vyvařili«. (K. V. Adámek, Lid na Hlinecku

300.) — »Proti padúcnici hromovej kamínek na červeným víně třenej užívat«. (A. Šebestová, Lidské dokum. 275.)

»Kamenné zbraně, mlaty a klíny předhistorického člověka, jež lid na polích nalézal a původ jejich si vysvětliti nedovedl, považoval za hromový kámen či klín a pro domnělý nadpozemský původ připisoval jim i nadpřirozenou moc«. (J. Hellich, Poděbradský věstník II.)

Užívají ho v lékařství na potírání při bolesti zubů, při otoku, na spadlé mandle, jím žehnají návní kosti, boláky.[9] Hromový kámen má moc »vod néstaršího Locipera a Bůh mu dal ducha«. (L. Bakešová.)

Valaši věří, že přichází »hromový klín s vrchu, že je malinký jako hrášek a přeletí zeď jakoukoli a zůstane po něm jenom dírečka, to je ‚ten hrom‘. S tím se nemóže nic dělať ani v nemoci, to enom zapálí a sletí do země«. (M. Václavek, M. Valašsko, 136.) — Hromový kámen v záp. Německu je zkamenělina hlavonožce rodu Belemnites, užívaná proti zaříkání jako u nás. (J. Hellich.)

Podobné služby jako hromový kámen koná jiným ženám kamének žlučový, barvy zelenavé (Kouřimsko), osykový suk (Jičínsko). Rusové hadí uštknutí zažehnávají osykovou korou.

Bezoarový či žlučový kámen ze skotu zavedli v lékařství Arabové. U nás se ho užívalo nejen k zažehnávání, ale i jako prášku v rozličných tinkturách.

Báječný kámen (Lapis porcanus) ze žaludku dikobraze sloužil k léčení panstva, které mohlo dobře platiti.

»Vlaštovičník to je kameň z hnízda vlašťovčího. Tým se nadkuřuje od nátky«. (A. Šebestová, Lidské dokum. 271.)

Přistupujeme k nejobtížnější části: vypsání některých léčidel, jichž se u nás pověrečně užívalo i užívá. Nelze všech ani uvésti; neboť kolují v nejrozmanitějších variantech, každý kraj má své rázovité, a mnoho jich ještě neobjeveno leží ve starých herbářích (verbářích), nejdůležitějších knihách rodinných, které se opisováním značně rozšířily, zachovavše pověrečné recepty.[10]

---

[9] V Kuželovém (u Velké na Moravě) černých hrom. kaménků se užívá, když krávě zatvrdne vemeno, šedivým se »masťá«, když člověk oteče pod bradu; v Osvětimanech utírají hrom. kamenem vodu proti »čemeru« (rheumatismu), v Kunovicích při bolení hlavy potírají jím spánky, v Pustoměři »namnou kostku«. (J. L. Červinka, Č. M. Ol. IX. 105.) — Na Domažlicku přikládali »kámen« na rány, způsobené vzteklými psy.

[10] Z klasické literatury, hlavně z Plinia, přešlo mnohé prostorárodní léčení do středověkých herbářů a z těch mezi lid. »jenž pídívá od jakživa po tajných zázračných a léčivých silách v přírodě a jemuž podnes herbář bývá nejmilejším domácím lékařem.« (P. Sobotka, Rostlinstvo 31.) Po válce třicetileté bylo pověrečné éčení v největším rozkvětu. Dryáčníci, mastičkáři, cikáni i židé hrnuli se do Čech, nabízejíce pověrčivé léky i »všelijaké balšámy«. V Praze směli na Staroměstském ynku toliko dvakráte v roce zboží vykládati. Pravdiva byla slova Veleslavínova, že

Mnohé z těchto pověrečných léků byly dobrými léky, jichž se dosud s prospěchem užívá v lékařství a byly tím vítanější v rukou zažehnávaček, rasovek, pohodnic (žen pohodných).[11]

Ze živočichů se nejvíce doporučovaly částky z těla hada, zabitého do sv. Jiří, kdy není ještě jedovat; z takového hada nosila se sušená hlava na krku proti zimnici; kůže (hadí košilka) svlečená do Panny Marie Sněžné je mocným kouzlem proti každé chorobě, hadí sádlo rozhání zimnici.

Roztržená žába (za živa) hodí se na náskoky či odraženice. Úhoří kůže váže se pod kolena proti křečím. Živý lín přikládá se na žaludek proti žloutence, na Valašsku jedí proti ní i vši s chlebem (M. Václavek). Na odbíračku se dává žába za živa rozsekaná, na boláky křídlo že živého netopýra, chramostejlovou koží stírají se vředy. Na Poděbradsku ještě v l. 1842. nosila se živá žába v pleteném pytlíčku na krku proti zimnici.

Ocasem černé kočky otírají ústa cintavému dítěti, maso a kůži z ní přikládají na prsa tomu, kdo má černý kašel. Špetku chlupů ze psa, jenž někoho pokousal, přikládají na rány nemocného. Liščí játra a plíce jedí souchotináři. Krtkem do sv. Jiří zabitým a jeho krví stírají krtice, hlemýžděm lišaje, slintákem (slimákem) bradavice.

Morčata chovají se ve světnici, protože táhnou do sebe suché loupání, rozstrouhané kosti z nich pijí se s kořalkou proti bolestem v žaludku. Mravenci z devíti kopců sbírají se na Velký pátek proti otokům. Ve hlavě štiky jsou z kostí nástroje umučení Páně; prášek z nich proti padoucnici.

Žabí skořápka (škeble) dává se na prášek utlučená nemocnému (aby nevěděl), do nápoje proti zimnici. Proti ní se pijí též tři stonožky, pavouci. V jiných nemocech se radí hlava kuny, mozek straky, vlaštovčí kaménky. Též hnízdo vlaštovčí se vaří v mléce proti záškrtu.

Husí sádlo proti kašli, ježí sádlo proti píchání, koňské na zachlazený špik v kostech, psí sádlo proti dýchavičnosti, dušnosti.

Prášku z kozlí krve, štičích zubů, račích ok a vinštíře při píchání v boku, na prsou užívali, liščí jazýček nosili na krku proti nátce. (K. V. Adámek, Lid na Hlinecku 300, 307.)

»Čechy jsou špitálem říše Německé« a ne bez příčiny potíral J. A. Komenský »dryáčníky«, kteří lid balamutili. (A. Bauše, Pohled do dílny přírody.)

[11] Léčení úroků potem z podolku, paždí, chlupů, zapocené onuce — pověrečně mezi lidem rozšířené — vysvětluje J. Čižmář (Čas. Mat. Mor. XVII. »O lidovém lékařství na Moravě«, 141) jako přirozený lék: » . . . zde nepochybně účinkují (při mdlobě) éterický olej valerový (silice) a kyselina valerová — v potu lidského těla obsažená. Skutečně pak užívají lékaři s prospěchem silice kozlíkové (oleum Valerianae), prachu, tinktury a odvaru z kořene kozlíkového (radix Valerianae) při mdlobě, křečích a epilepsii«.

V minulých stoletích nalézáme léky mnohem vzácnější a podivnější, jako: prášek z mumie, lidská kůže, tuk levhartí, albatrosův, prášek z lebky člověka násilnou smrtí sešlého, zuby neviňátek atd., jak již při čarodějnicích stala se zmínka. Mech z lidských lebek, zvláště z viselců (viz list císaře Rudolfa II. r. 1608. Kutnohorským o takový mech, Květy VI. 38.) míval moc nadpřirozenou. Proti moru věšeli si bohatí na prsty neb na hrdla prsteny s drahými a zázračnými kameny. (Z. Winter, Kult. obraz č. m. II. 208.)

Tato pestrá ukázka lékovadel ze říše živočišné, po vlastech našich obecně rozšířených, bývala ovšem pověrou obetkána a získání léků rozličnými podmínkami ztěžováno. Zajímavo je, že s mnohým, co novodobá organotherapie zavádí, shledáváme se v léčitelství lidovém, ku př. požití »žíly hovězí« proti ztrátě vlasů, mozku »z moudrého zvířete« proti pomatenosti.

Pověrečnému léčení rostlinami a vodou věnujeme jinde pozornost; zde ještě o jiných prostředcích léčivých. Havraním brkem vypichují se bradavice a žehná návní kost. Alabastr z »paškálu« škrabe se dětem proti psotníku. Prášek ze skla se polyká, aby škrkavky popraskaly. Střelný prach se jí s medem při bolení v krku, jinde přidávají střelný prach do sádla a natírají jím lišeje. Zvonová mast rozhání boule a žlázy i nátku. Mydlinami, upravenými k holení vousů, potírají se bradavice večer a do rána ztratí se samy ze strachu, aby nebyly oholeny. Olova z kostelních oken se užívá ku »slévání« oustřelí vztekliny. Skrze tok dívá se na lidi, nebo i proti vodě, koho bolí oči,

V této směsici léků rázovitých vynikají: Punčochou nebo nahřátým válkem, též rozpařeným mechem se střech doškových lze setříti záušnice. Průtrž vyhojí se klínem z rádla náhodou nalezeným; děti »protržené« protáhnou se roztrženým mladým stromkem, který se pak sváže, a jak srůstá, sroste i dítě. Nad díží krmí se dítě, které má »snědek« (mnoho jí). Tři hrstky prosa, hozené přes koště, pomohou od uhranutí. Koštětem, jímž se vymetla pec chlebová, potírají se »kuříky« (kuří oka). Dvěma proutky z koštěte, jež žehnačka křížem mezi prsty drží, zažehnává nátku. — Kdo nám vysvětlí, proč na Nymbursku uhranutý otře obličej třikrát o tělo nahého dítěte?

Od padoucí nemoci pomůže si, kdo se dá mrskati svěžími pruty vrbovými; touto dotýkací praktikou má se zdraví, svěžest prutu přenésti na člověka. Za to však suchou větví přenáší se schnutí: Šlehají-li se děti metlou ze starého koštěte hubnou a usýchají.

Válení v rosné trávě, pomlázka má přenésti s věcí svěžest a zdraví na lidi. Při prvním zahřmění, kdy se snoubí Vesna s Perunem, zdvihá se něco těžkého, aby síla přírodní přenesla se na člověka.

Nejradikálnější recepty nalezl jsem ve starém psaném herbáři z Chlumecka: »Telata« (opary kol úst) maž ušním mazem a vytírej podolkem!« Tamtéž se doporučuje v jiných nemocech prach, močka z dýmky, kolomaz, moč, výměty a j., proti nimž šuminy z masa, suk z rakve, práchno z vrby, bláto ze hřbitova jsou lékovadly zcela neviňoučkými. —

Nití se též hojně užívalo, především k měření souchotin. Změřil se chorý po délce i šířce v bocích, před východem slunce — mimo neděli — položily se niti křížem na půdě panenské (nezorané) a země pod nimi se vykopala nemocnému do koupele. Pašijové niti (v pašijové dny předené) hodí se proti každé nemoci. Malorusové užívají nití obráceně předených v nemoci sv. Valentina. Také bradavice, jak obecně známo u Slovanů, lze zahnati nitěmi; kolik bradavic, tolik se udělá uzlíků na niti a ta na schodě měsíce zakope se pod okap.[12]) —

Stužky, šátky, »ktanice« objevují se hojně v lidové léčbě. Na šňůrce, provázku z tabáku, kvintě a j. nosí se kol krku stroužek česneku proti zimnici. Hedvábnou »ktanici« neb harasku váží pod kolena proti křečím. Červená pentlička v karkulce chrání dítě před ouřkem. Červený šátek váží mu na hlavu, chytá-li se ho psotník (v témže případě kladou na dítě okno, matčiny svatební šaty, modlitby ženichem darované, i dávají mu jísti troud ze spálených ústřižků šatů svatebních). Kmotr váže na krk volatému dítěti pentličku. Má-li dítě ohniparu, koupí kmotr za lichý peníz (ale nikdo ho nesmí o to žádati) červenou mašličku bez smlouvání a na ni navleče peníz s ouškem, aby jej dítě nosilo.

V.

Tajemné prostředky léčebné těšily se od nepaměti zvláštní oblibě. Byly to především amulety, škapulíře s výpisky žalmů, evangelií i jiná tajemná slova, jichž původ vyložiti nelze, křížky a penízky, které se hojně na těle nosily proti nemocem od dob nejstarších až podnes.[13]) Dokladů historických máme hojně po ruce. (Amulety, karaktery starých Čechův, dr. Č. Zíbrt v Pam. Archeol. XV.) Nejen u nás, ale i z jiných zemí zpráv bezpočtu. Uvedeme zde nejnovější z Bosny, našim nejpříbuznější:

»Hodža udílí »zapis« (věty z koranu), který Turkyně zabalují do plátna a nosí na šňůrce okolo krku jako u nás amulet, anebo dlužno klásti zapis pod hlavu, nebo nalije se naň do sklenice čistá voda, ve které se po 24 hodiny močí, po té se voda slije a po lžicích užívá; rozmočený zapis se spálí.« (Doktorka B. Kecková, Nár. Listy, 10./XII. 1899.)

---

[12]) Dle sdělení p. J. Hellicha kladly též žehnačky na dlaň dvě *niti* křížem, zažehnaly a postříkaly je vodou. Zvlhčené niti se rozmanitě zkroutily a dle těch obrazů, jež vytvořily, předpovídaly báby výsledek nemocí i jiné věci. (Poděbradsko.)

[13]) M. Václavek (Mor. Valašsko 137.) uvádí 36 případů, v nichž *žalmy* určité pomohou v nemoci, chudobě a tísni; tak ku př. šlakem trefenému říkej »žalem« *29.* do ucha, pro spaní dej pod hlavu opsaný žalm *25.*, před čáry chrání *26.*, těhotným pomůže *52.*, bolí-li hlava, přivaž na ni žalm *89.* atd. — Na Slovensku radí se přečísti proti zimnici 99krát z evangelia místo o zimnici Krista Pána (?).

Hajní nosívali na Hořicku amulet. Je to dřevěná deštička as $^1/_2$ cm silná, na níž po jedné straně jsou vyřezána písmena tajemné věty. Pokud hajný takový amulet nosil, byl nezranitelný. (Národop. Sborník Hořicka 149.)

Na Slovensku nosí se proti padoucnici těžší amulet: půle nalezené podkovy, v níž zůstaly všecky tři klínečky. (J. Čižmář.) U nás se nosí proti žloutence na krku v pytlíčku tajné koření od žehnačky po 14 dní a pak se hodí před východem slunce po proudu vody; nemoc odejde. — Proti nátce z leknutí dobře nositi »englickou« či slonovou (mořskou) veš (fructus Annacardii) a čertovo lejno (Assa foetida).

Léku toho užívalo se i k nakuřování boulí, podebraných mandlí a vyráběla se z něho pověstná pražská vodička (aqua antihysterica pragensis) proti nejrozmanitějším neduhům. Pode jménem »ozant« užívá se ho dosud při bolesti zubů.

V Ořechově na Moravě »babička hojitelka« se pomodlí »Otčenáš« a vezme pak plátěný bílý pytlíček, v němž má ukrytý Jeruzalémský růženec, sedmkrát svěcený, pak kulatou kostičku z kerchova, kus ledku, kafru a šňůru, jak byl Kristus Pán dlóhé a hromový kámen.« (L. Bakešová.)

Papírové lístky s nápisy od ovčáka na Chlumecku nejen nosili kol krku, ale též je *polykali* proti nátce, zimnici, souchotinám. Co bylo na nich napsáno, »žádnej neschopil«. (Autent. sdělení.)

Penízky, dotýkané škapulíře nosí dosud hojně nejen děti, ale i dospělí. Takový penízek zavěšovala žehnačka v Toušicích na Kouřimsku na krk každému, kdo se k ní o pomoc utekl; po skončeném žehnání jej opět uložila. —

Tajemnou mocí vynikalo i působení mrtvých na některé nemoci. Některé části z jejich těl nosily se jako mocné talismany, kůstky jako ochranné prostředky před nemocí. Již dotknutí se umrlce působí, že nemoc na něho přejde a do hrobu s ním odejde. Na Moravě hází lidé padoucnicí stížení do hrobu za mrtvým papírovou míru délky a šířky svého těla, připsavše na ni své jméno, a věří, že nemoc se zahrabe a více nevrátí. Nehty s levé ruky se ořeží a v pytlíčku dají mrtvému pod paždí, aby s nimi vzal s sebou i nemoc dotyčného. U haličských Malorusů kdo se dotkne umrlce, nejmladšího z rodu, a řekne: »Aby mě tak zuby bolely, jako toho umrlce«, ztratí bolesti zubů. (F. Řehoř, Lidová lečba u hal. Malorusů Č. Č. M. LXV.)

Kulaté kůstky z těla dětského v lese, na krchově, pod okapem při svítání nalezené, užívá se k zažehnání návní kosti, boulí, oteklin; jindy hledává se k témuž účeli kost z chodidla umrlce, nebo i jakákoliv kost jiná, již však nutno do šatu nějakého zvednouti; kdo by ji vzal do holé ruky, zbaví ji rázem kouzelných účinků, jež měla.

Ostřižkem z rubáše nebožtíkova stírají bradavice, třísek, hřebů z rakví potřebují v nejrozmanitějších nemocech, jako jest bolest zubů, boule, růže, vřed atd.

Na Vysokomýtsku zakope se vytržený zub na hřbitov, nebo vstrčí se do dřevěného kříže, aby zuby nebolely. —

Tajemné prostředky k léčení při koupi se nesmlouvají, neváží, neměří. Některé věci třeba vyprositi, jiné ukrásti.

»Vypros a okus v hospodě ode všeho truňku trošku, jistě popustí tě zimice!« (Verbář z Kr. Městce). Jinde chorý vyprosí všeho koření u kupce a odvar pije proti zimnici. Vyptaný nebo nalezený chléb se přikládá na boláky. Krejcar na žebrákovi vyprošený váže se dítěti kolem krku proti ohnipaře. Med pro nemocného třeba též vyprositi; kdo nemocnému med prodá a nedá ho z lásky, zdarma, tomu pomrou včely. (J. Vyhlídal, Z dom. lékárničky pruských Čechů, Vlast XV.)

Za darovaný lék se neděkuje, také holou rukou se naň nesáhá, ba i nádob nových, neupotřebených se k úpravě jeho užívá a potom je rozbijí.

Věci, jichž třeba ukrásti k léčení, jsou tyto nejobyčejnější: Řezníkovi se krade kus masa na bradavice; hrnčíři hrnec a z devíti stavení vyptají se do něho pomyje ke koupeli (Slezsko). Kdo dá pod »pelíšek« kradená březová polínka, na toho nejde můra. (Hořicko.)

Z okolí Frenštátu na Moravě je tento recept: »O půlnoci ukradni sedlákovi s pole devět zelných košťálů ke koupeli souchotivému dítěti!«

Mlynáři řeží provázky s pytlů a váží je dětem, majícím ohniparu, na krk.

Tajemnou rouškou je obestřeno i »zatloukání« nemocí do stromů. Cítí-li kdo suché lámání, píchání, bodne ho ranhojič prvého března jehlou v choré místo, otře krev, která vytryskla hadříkem a v noci zatluče hadřík kolíčkem do kmene mladého stromu v lese; při tom říká »tajná slova« (?). Jak se kůra zaceluje, zaniká též bolest. (Poděbradsko.) — Má-li kdo žloutenku nebo zimnici, ořeže mu lidová doktorka nehty, ustřihne chomáček vlasů nad čelem a před východem slunce, když je nový měsíc, zatluče vše s lístkem papíru, na němž i jméno chorého napsáno, do vrby. Někde má říkačku k tomu, jinde se jen modlí. Obdobné k tomu je i »májové sekání«, jež jsem jen na Královéměstecku nalezl.

K zapuzení mnohých nemocí konávají se celé tajemné výpravy. Uvádím zde všeobecně známou, kterou již J. Houška r. 1856. (v Č. Č. Musea) zapsal: »Zimnicí stíženého nesou na dvou povříslech, hlavou v před, v noční době ku keři; tam nemocný vyskočí a ubíhá domů. Nosiči zavěsí povřísla na keř — zimnici s nimi — a též utekou.« — Podnes na vrbách, břízách, olších u vod nalezneme zavěšené klůcky, šátky, kusy oděvu nemocných. Kdo by je sňal, dostal by tu nemoc.

Muří nohy píší se dosud tříkrálovou křídou na dvéře, postele proti můře.

Homeopatickou zásadou: »Similia similibus« lze vysvětliti užívání pověrečných lékovadel, která v očích lidu mají velikou tajemnou moc a jen dle uvedené zásady ve spojení s nemocí se dostala hned v dobách nejstarších.[14])

Zimnice z pití vyléčí se zase jen opitím se. Většina nemocí vzniká z leknutí a zažene je tedy leknutí nové. Toho, kdo je stižen padoucnicí, shazují na Královéhradecku z nenadání s mostu do vody; jak se lekne, padoucí nemoci pozbude.

Ve Slezsku zapuzují vřud (padoucnici), že kousnou nemocného do palce pravé nohy a trhnou celým bezvládným tělem; vřud se více neobjeví.

Také ze živého (?) morčete (pro děvče ze samečka, pro chlapce ze samičky) vyjme se srdce, usuší, roztluče a prášek podá se nemocnému v pátek na lačný žaludek (z Albrechtic, Blandina Čížková Č. Lid VIII. 368.). Padoucnice vzniká z leknutí a zase leknutím při kousnutí se zahání. —

Kdo má ječné zrno, má »popchat zrno na oko a hodit do studně.« (A. Šebestová, Lidské dokumenty 269.). V odvaru rostliny zv. zděšenec koupali děti uleknuté. (K. V. Adámek, Lid na Hlinecku 306). Kdo měl krtice, měl rozhrabati krtiny. (Týž 290.)

Plivne-li baba náhle do obličeje, pomine žloutenka, z ouleku vzniklá. (A. Hajný, Nymbursko.) Jiný všeobecně po Evropě rozšířený pověrečný recept proti žloutence radí dívati se na žluté věci, nebo je i nositi, ku př. dívati se do žlutého kalichu v chrámě, na dukát ve vodě, lepiti si na žaludek pozlátko, nositi česnek na žluté hedvábné šňůře.

Jde-li na někoho zimnice, stačí ho řádně polekati, nebo dáti mu vypiti kořalku, kterou se hlaveň ručnice vypláklа po vystřelení, podati mu vody, do níž bylo střeleno. — Trpí-li kdo »fusákem« (nemůže se schýliti), ukazují mu rozpálené železo; fusák se lekne a uteče. Také nátka, růže a škytačka může býti z leknutí a pomine při leknutí novém.

---

[14]) Staří Čechové bolest očí hojili kouřem z okatých per pávích, žloutenku polévkou ze žlutonohých slepic, žlutoprsé sýkory, černé neštovice mastí z trusu černého ptáka (kosa), chudokrevnost léčili práškem z červených korálů atd.

Mrtvá kost na ruce potírá se kostí z mrtvoly, aby se ztratila. — Spánek (mechovitý výrůstek na šípku) dává se dětem do kolébky, aby spaly. —

Kde nepomohly mírné prostředky, užilo se nakuřování věcmi, které vydávají ostrý zápach. Dítěti, stiženému psotníkem, pálí se pod nosem páví peří, tabák smočený v hnojůvce a jalovec. Suchá nádcha nakuřuje se hadí neb úhoří koží, tchořem, v komíně usušeným, kostelním kadidlem a »mýrou« t. j. myrhou. (Aut. sdělení p. Stiftra, lékárníka z Křince.) Zlý vítr, růži, zuby nakuřují konopnou koudelí a kořením; krtice sušeným krtkem. V jiných případech užito k nakuřování jahel, smetí ze tří prahů nebo z kostela, mrtvých včel, psího lejna, pryskyřice, drobtů z chleba, zbytků ze štědré večeře, mateřídoušky, svěcených kočiček a j. Že nakuřování bývalo dosti obyčejné, svědčí i zvyk, že děvčata nakuřují se před muzikou laskavcem, aby hodně tančila a uchránila se od ouřku. (Rychnovsko.) Na Poděbradsku nádcha se vůbec »zakuřuje«. Používalo se dříve svěceného kadidla, nyní obecně nádchového koření (J. Hellich) i drobtů, které zbyly od Štědrého večera.

VI.

Sledujíce způsoby a zvyky při léčení pověrečném, shledáme, že o jeho úspěchu především rozhodovala doba, tvar měsíce, postavení slunce, určité dny v témdni i v roce; také místo a čísla byla neméně důležitými činiteli.

Mnohé nemoci léčily se nejúspěšněji na »schodě« měsíce s tím úmyslem, aby jich tak ubývalo, jako měsíce ubývá; žehnaly se boule, stíraly krtice, mze, vyháněly škrkavky. Oustřele zahání žehnačka na vždy, říkajíc mezi jiným: »Až bude měsíček třírohý, vraťte se bolesti do tý hlavy!« Na schodě měsíce třel se »lišaj« opoceninou s oken nebo ušním mazem.

Na novém měsíci, nejčastěji v březnu, nemoci se dostavují: otvírají se boule, žlázy, nehojedy, krtice. V té době lze zažehnati vole, setříti bradavice třikrát rozříznutou cibulí, kůstkou v lese nalezenou, koží z uzeného masa, kolínky ze slámy, třískou ze shnilé rakve, ne však holou rukou, a položiti vše na předchozí místo, nebo zakopati pod okap. Při tom se říká: »Vítám tě, měsíčku nový, na zdraví, na štěstí, na všecko dobrý! Dej, co pod tím palcem držím, aby toho ubejvalo, jako tebe přibejvalo!« (Královéměstecko.) — Když šel měsíc dolů, mazali se mastí z cicvárkového semínka proti prašivině.

Když měsíc dorůstá, stříhají se vlasy a vousy, aby rychle rostly. Tuto pověru nalézáme nejen u Čechoslovanů, ale i u sousedních Němců.[15])

O úplňku měsíce ztratí žloutenku, kdo se vymočí na plátno a dá je přes noc na trávník; měsíc do rána žloutenku vytáhne. (A. Hajný z Nymburska).

»Jak svítí v noci měsíček, dyž schází, a nekde svítí v jizbě na stěnu, tak stírat z tej stěny třikrát, podřít kuří řitě a pomodlit se. Žář z teho měsíčka je tuze platná na všecko.« (A. Šebestová, Lidské dokum. 272.)

Slunce má značný vliv na průběh nemoci. Při západu slunce odstoupí nemoc od člověka a při východu nabývá nad ním nové moci. Proto za soumraku měří se souchotiny, stírají mze, zatlouká se kolíčky zimnice a žloutenka do stromů, chodí se k potoku s neštovicemi v očích, k lesu zaříkat dítěti divý pláč. Proto též před východem slunce zažehnává se hromovým kamenem návní kost, stírají se bradavice, konají se pověry v pašijové i jiné dny, chodí se pro kost na hřbitov k žehnání návní kosti, pro vodu na lektvary souchotinářům a j. Některé byliny léčivé sbírají se v noci (o půlnoci před sv. Janem Křt.), jiné v pravé poledne.[16])

Při léčení třeba obrátiti chorého k východu slunce: Při stírání housenek obrátí se dítě k východu obličejem. Také k východu má hleděti, kdo se myje vodou na Velký pátek, komu se měří souchotiny, stírají bradavice. —

Neděle je nejšťastnější den k léčení nemocí, mívají také lidové doktorky nejvíce práce. Pátek, jako při všem, i v léčení je nešťastný. Některé recepty, jako: Ve středu a v pátek užívej proti škrkavkám! jsou dosti vzácné; Velký pátek tvoří ovšem výjimku i s významnými dny, které naň připadají. —

K významným dnům v roce vztahují se nesčetné pověry, staré zkazky o nemocích, léčení jich, i o ochraně před nimi. Dotkneme se zde některých obecných; neboť nelze uvésti všech místních, pro každý kraj rázovitých. Jen výčet a srovnání všech objevených vyžadovalo by práce nové, samostatné!

Štědrý den a večer, bohatý četnými pověrami, zahrnuje i ochranné prostředky proti nemocem. Drobty ze štědré večeře hodí se k nakuřování nádchy, ouřku a j. nemocí. Topinky se jedí »na čutrobu« proti prašivině (Sborník Hořicka 193), kaše s medem proti uštknutí hadímu, šlape se na sekeru, aby nebolely nohy. — Kdo leze na Boží narození na pec, bude míti mnoho »sucharů« (vředů) (F. Bartoš, Moravský lid 92.). — Umytí vodou tříkrálovou chrání od nemocí. Kdo šije ve velké svátky, seberou se mu prsty. Blažejské žehnání svícemi chrání od bolestí v krku. Voda, na sv. Hátu svěcená, chrání před uštknutím. Pracuje-li kdo na sv. Apolenu, bolí ho zuby; na sv. Valentina, dostane padoucí nemoc. — Kdo jde do chrámu pro popelec, toho nebolí hlava.

---

[15]) Dr. M. Höfler, Volksmed. und Aberglaube in Oberbayern 1880. 61. ». . im wachsenden Monde und im Zeichen des Löwen oder der üppigen Jungfrau sollte man die Haare schneiden, welche Mahnung sich bis auf unsere Tage erhalten hat.«

[16]) »Zimnice, jako by hodiny měla, přijde vždy v pravý čas a kdo jí v tu dobu neléčí, hodně ho potrápí.« (Aut. sdělení p. A. Stiftra z Křince.) Škrkavky jen ve středu a v pátek otvírají huby. (Stará pověra v Čechách.)

Na neděli »kýchavnou« kýchá se ráno na zdraví, v poledne na štěstí, večer na smrt. Kočičky o »květné« neděli posvěcené polykají se proti zimnici, bolení v krku a bolesti očí. —

Na Zelený čtvrtek pojídají se Jidášky s medem proti hadímu uštknutí. Velký pátek, den očisťování těla i příbytku, řadí se množstvím pověr hned ku Štědrému dni.

Vodou k východu tekoucí myjí se před východem slunce zdraví i choří proti svrabu, bolákům, vředům, bolesti očí. V týž den omývají ruce hnojůvkou, aby nedostaly záděry; modlí se na zahradě za zdraví; dýchají do dolíčků, aby nebolely zuby; jedí v poledne povařené kroupy, aby nedostali kamene; kol Uh. Brodu dávají při večeři pod nohy železo, aby se nepodebíraly; kdo by jedl chleba v ten den pečený, dostal by padoucí nemoc; hlínu z devíti krtičích hromádek přikládají na krtice (škrofule) atd.

Na Bílou sobotu podkoupnou matky děti třikrát v říční vodě, aby nedostaly vyrážky, bolení v krku. »Alabastrem« z nově posvěceného paškálu je nakuřují, mají-li psotník, bolení zubů, housenky. Při zvonění »Gloria« stříhají na Moravě koltuny a kladou je na rozcestí.

Mravenčí vajíčka, vosí hnízda, hadí a úhoří kůže, krtek do sv. Jiří získaný, má zvláštní léčivou moc, za to voda jedovatá; kdo se v ní do sv. Jiří vykoupe, kdo se jí v lesní studánce napije, dostane zimnici. — Léky nejlépe připravovati od sv. Martina do sv. Bartoloměje.

V předvečer filipojakubský chrání se stavení rozmanitými prostředky před čarodějnicemi, aby člověku neb dobytku neuškodily. Koření v noci svatojanské natrhané hodí se při každé nemoci, podobně věnečky a byliny posvěcené v oktáv Božího Těla, na den Nanebevzetí P. Marie (15. srpna) atd.

K. V. Adámek (Lid na Hlinecku. — Soupis lid. památek v král. Českém 1900.) uvádí pověrečné léčení zvláště při těchto dnech: V poledne o sv. Janě Kř-t. trhá se tráva, dokud se zvoní poledne; je prý nejsilnějším kořením a v odvaru z ní koupají děti, stížené křivicí (angl. nemocí) (209). Když se na Bílou sobotu zvoní poprvé, myjí se lidé u potoka. Kdo se myje na Štědrý den před východem slunce, tak lehce nestůně, podobně na Tři krále se myjí proti prašivině (288.), na Velký pátek proti psině (297.), lázně z vody, o sv. Trojici napršelé, pomáhají chromým (308.). Tří tlučených srdcí z hadů, před sv. Jiřím chycených, užívá se proti padoucí nemoci (314.). Na sv. Jiří myli se žabími lužemi, aby nedostali pihy (314.). — V národní pověře bosenské nalézáme hojně pověrečného léčení v předvečer sv. Jiří: dívky se koupou před východem slunce, aby byly zdrávy, z rostlin (kopřivy, »vlasulje« a j.) předpovídá se budoucnost. (O narodnom praznovjerju i liječenju, Glasnik 1898, 503—530).

Mnohé z této ukázky dnů, svými pověrami významných pro lidové léčení, chovají v sobě zbytky pohanství, ale jiné — zvláště rozličné pověry místní — jsou dílem pozdějších dob a marně se dnes namáháme vysvětliti z bájesloví nesmyslné léky, s tou kterou nemocí spojené a právě na jisté dny předepsané. —

O místech, kde se některé nemoci léčí, stala se již zmínka v částech předchozích; je to v případě výminečném les, voda proudová, cesta rozcestí, křoví, plot, bez, cizí stavení (kam se nemoc přenese) i chrám, hřbitov.

Kdo se omyje vodou v cizím kostele, nedostane pihy; kdo jej třikrát obejde, ztratí ouřk. V kostele se nechávají bradavice, zimnice; při »Credo« se tře návní kost o lavici; při pozdvihování bije se volatý místo do prsou »do volete,« aby je ztratil. (J. Dufek, Naše Horácko 296.) V některých chrámech obětují z vosku napodobné ruce, nohy a j., choré části těla zpodobující, s úmyslem, aby bolest pominula. — Svěcenou vodou ze tří kostelů, v nichž nemocný nebyl, vymývali ústa při bolení zubů. (K. V. Adámek, Lid na Hlinecku 323.)

S čísly, určitým počtem říkání, modliteb, i počítáním se často při žehnání setkáváme; nejčastěji to bývají čísla: *3, 7, 9, 77, 99*; zřídka 11, 29 a j.

Tři dny nosí se na krku kamének ze řeky proti zimnici. Tři lžíce vody se odměří ku stírání mzí; po tři noci vylévá se voda pod bez; třikrát opakuje se říkání, modlitby, třikrát klepe se bezem, na třech místech se zaříkává. Třískami a smetím ze tří prahů podkuřuje se nádcha, k podobným účelům je voda ze tří studní, drobty ze tří kapes. Kdo rozetře v dlaních tři jahody o sv. Vítě v lese nalezené, nabývá způsobilosti k žehnání, stírání. Na tři místa posýlá se nádcha (na lesy, hory, vody), na konci zažehnání se říká třikrát: Amen, amen, amen. — Tři dny, třikrát a na trojím místě zažehnával se snědek.

Posvátné je číslo 9; se žádným jiným se tak často nesetkáváme. »Zaklínám a zahaním tebe, devaterá nátko, devaterá růže, devaterý oustřele...« — Na 9 uhlíků sype se devatero koření, když bába dítěti ouroky zažehnává. Zimnice se zažehná za 9 mezí; 9 oloupaných česneků nosí se 9 dní na červené šňůrce kolem krku proti zimnici. Nádcha odhání devaterou nemoc. »Koupel se dětem připravuje z vršků devíti stromů«. (F. Bartoš, Mor. lid 195.) Prášku z 9 osyk devíti listů užívá se proti zimnici. . .

Zimnice bývá dvoudenní, třídenní, každodenní. — »Odejdi, nádcho, z 99 kloubů, jak Pán Ježíš odstoupil z nespravedlivého soudu!« —. V odvaru z devatera dříví koupe se sedmkrát dítě s andělskou nemocí (Nymbursko). — »Žehnám tě, nátko sedm a sedmdesaterá: chodivá, lámavá, žlutá, shnilá . . .« — Zimnic jest 99 druhů, vředů (na Moravě) 9 krát 9. Malorusové mají 77 druhů zimnic a počítají proti nim 77 léků. — »Odejdi, nátko, z mých 77 svazů!« — »Odejdi, nátko, z mých 9 ran do 99 propastí . . .« — Živé vlasy v očích potírají se devíti klásky z jarky;[17]) sváží se do tří peroutek a smáčejí ve vodě z vařených krup. — V pověrách srbsko-chorvatských objevuje se číslo čtyřicet.

Počítání od devíti k jedné a počítání záporné nebývá vzácné: » . . . Sv. Barbora měla v každém oku devět neštovic, 8, 7, . . . 0« — » . . . Sv. Job měl 9 nátek, od devíti osm, od osmi sedm . . .« — » . . . Sv. Job v hrobě leží, 9 krtic v něm vězí; nedevět, neosm, nesedm . . . . nejedna.« — » . . . Sv. Maří Majdalena měla 9 neštovic, ani 9, ani 8, . . . ani 1.«

Tato sbírka příkladů, jak se čísel užívá, ze všech končin našich snesená a obecně všude známá mezi lidem, svědčí, že čísla tvoří podstatnou část lékařského umění prostonárodního.

VII.

Často při léčení pověrečném užívá se vody, mléka, kořalky i slin. Zvláště však voda má v léčení prostonárodním od nejstarších dob převeliký význam.

Voda nejlepší doktor. Voda nejlacinější lék, kdo mu rozumí. Ani svěcená voda mu nepomůže. Voda nikomu nepřitíží. — Od nepaměti platila voda mezi lidem za účinný prostředek léčivý; měl ji v úctě, vřadil ji mezi čtvero živlů. O slavnostním vymývání studánek zachovaly se dosud v podání národním některé zkazky. (Viz Č. Zíbrt, Star. výr. obyč. 207.)

Na Herálecku čistí dívky z jara vlastnoručně studánky, jinde chasa za vsí sama čistí studně. Znečistění vody platí za veliký přestupek. »Hladina vodní je oko Panny Marie; kdo plije do vody, plije Panně Marii do očí.« (A. Tomíček, Český lid III. 343.)[18])

---

[17]) Na Hořicku 11 kolínky, ze slámy nařezanými.

[18]) Vody užívalo se hlavně při bolesti oční. K léčení se hodila voda studáneční běžící, vodička ambrožková, mníková, jahodová, z vomanového kořene, mateřídoušková, růžová. (Viz K. V. Adámek, Lid na Hlinecku 310.)

K léčení nabírá se voda proudová či živá v době ranní, kdy se jí dotknou první paprsky sluneční; v té době je plna síly a způsobilosti k hojení vnitřních neduhů i k zažehnávání. Voda po západu slunce nabraná je lidem i dobytku škodlivá. (M. Václavek.) Do sv. Jana Křtitele (var. do sv. Jiří) a kolem sv. Jakuba je voda jedovatá, po sv. Janu přejde jedovatina na žáby, štíry a hady; od sv. Vavřince opakuje se prvé. Kdo by se v takové vodě myl, nebo koupal, dostane osutinu. Kdo se v ní vykoupe na sv. Tři Krále, v roce nezastoná.

Voda tříkrálová hodí se ku stírání souchotin. Voda posvěcená na sv. Hátu pije se proti uštknutí. Sněhem březnovým zahánějí se vyrážky a pihy. Vodu březovou a vinnou chytají z jara dívky, navrtávajíce kmeny; před slunce východem se touto vodou omývají, aby pihy ztratily, neb aby byly »kalé«; paničky aby zdrávy a plodny byly. (V. S. Krolmus, Staroč. pověsti 8. III.) Také Veleslavín zmiňuje se v Herbáři o březové vodě, že vypuzuje kámen a žloutenku. Svatojanskou rosou, v plachétku sebranou, myjí se dívky, aby byly pěkné a červené. Májová rosa před východem slunce setřená napomáhá vzrůstu vlasů, napravuje dětem křivé nohy.

Ve Slezsku vytírají bolavé oči čistým šatem, do něhož za časného rána od 1. máje do sv. Jana Křt. rosa s trávy se sbírá. Tři noci jsou v té době zázračné a rosa v nich spadlá uzdraví každý neduh oční. Protože jsou neznámé, neradno ani jedné opomenouti. (B. Čížková, Český lid VIII. 369.)

Proudovou vodou na Velký pátek, Zelený čtvrtek, Bílou sobotu se omývají, v ní se koupají, aby se ochránili od nemocí, neb i jich pozbyli. Na Hané říkají té vodě »mlčlavá«, protože při obřadu se nemluví. (F. Bartoš.)

Voda ve studních a studánkách platila o Štědrém večeru za čarodějnou, dívky dotazovaly se jí na svou budoucnost. Na Hořicku se touto vodou omývají pro zdraví. »Němci dbali na vodu, o půlnoci čerpanou, jmenujíce ji heil-wag, léčivou to vlnou, mající léčiti i sebe rozmanitější nemoci a neduhy.« (J. Hanuš, Bájesl. kalendář 23.) — Do sv. Jiří nemá se vody z lesních studánek píti ani k čemu užívati, aby nedostal člověk zimnice. (Poděbradsko.) F. J. Vavák, rychář Milčický, ve svých »Pamětech« píše: »Když jsem r. 1760. z Hochfriedberku jel s povozem, napil jsem se na vrchu jistém vody ze studánky čisté. Ale sotva jsem dojel domů, dostal jsem z té jedovaté vody zimnici, a ta mně rok, též devět neděl trápila.«

Voda ze studánek (i řek) o pašijovém týdnu po Slovanech má divotvornou moc: dodává zdraví i krásy; proto se v ní koupou, myjí, pokrmy z ní a v ní vaří, křížky do ní házejí. (Viz též J. Hanuš, Bájesl. kal. 109.)

»Okolo sv. Anny voda kvete po 3 dny plné tři hodiny« a kdo by se v té době koupal, dostává prašiviny (podobné známo o svátcích rusadelných u Rusínů, o sv. Janu Křtiteli). — Na sv. Mikoláše otírají se sněhem děti, které mají ohniparu. V noci štědrovečerní chodí »děvčence« na Horňácích »na zbrody«; mísí vodu z několika studánek a myje se jí, aby byla hezká, šohajům vzácná. (F. Bartoš.) — Rosu s bezu střásá žehnačka na chorého, jenž má mze. Rosu s třešně střásá na se děvče, které má uděláno, před východem slunce.

Má-li dítě oustřele, dospělý mze, omývá se odměřenou vodou a dle toho, jak jí přibylo, soudí se o vyléčení nemoci. Jindy při léčení oustřelí hází se nad hlavou do vody tři špetky ovsa a týž pak ovčími nůžkami se rozmíchá.

Proti ourokům nabírá se novým hrncem nepotřebovaná voda proti proudu. Rosa s oken hojí vyraženiny a lišej. Škytačku zažene, kdo vypije »odraženou« vodu, do níž byl postavil nůž a nad níž se pomodlil. Jáhlovou vodou stírají se úroky od sliny.

Míšená voda — ze tří pramenů — proti čárům; voda trojhraničná — kde se tři hranice stýkají — nabírá se o půlnoci svatojanské proti osypanině (F. Bartoš); vody zpátkové či navrátivé se užívá k vaření léčivých bylin (F. V. Vykoukal: Domácí lékařství našeho lidu, strana 8.); vodou, kudy ovce chodí, omývají si oči, kdo mají vlčí mhu (mžutku), Malorusové léčí »kuří slepotu« vodou ze štětky lesní (F. Řehoř); zimnice se topí ve vodě proudové; vodou křestní zahání se psotník; ve vodě z devíti studánek vaří se tráva z devíti mezí na koupel souchotivým dětem (J. Čižmář); vody skalní, vody uhlíky hašené a j. též hojně se užívalo.

Voda »Jordánka« — Pána Ježíše křtitelnice — nosívala se původně až ze svaté Země, ale později modlitbou a rozmanitým říkáním bylo lze každou vodu živou v ní proměniti; je dobrá proti ouřku a vnitřním neduhům.

Tři obrázky z pouti z Maria Cell namočily se do vody, kterou nemocný, když naň zimnice šla, vypil. (Sborník Hořicka, 104.) U nás na Poděbradsku užívalo se též obrázků z jiných poutních míst k témuž účelu; také si je známí půjčovali. V poslední době zvláštní moc přikládá se v některých nemocech zázračné vodě z Lurd ve Francii.

Lesních studánek, svatých studánek jest u nás veliké množství;[19] hojí oči, léčí slepotu i jiné choroby. Mají vodu zá zračnou a lid k nim z daleka putuje, aby zdraví získal. Při nich staví kapličky, chrámy a obrazy znázorňuje zázračná uzdravení. Tam nezřídka usedly jsou i zaříkávačky i zažehnávačky, které živou vodou léčí.

---

[19] Znám takové studánky na Vysokomýtsku v Nových Hradech, u Luže na Vraclavi. — O Prokopově studánce »Prokopce« v jeho rodišti v Chotouni se vypráví, že v ní matka sv. Prokopa zbavila se shnilé zimnice a mnoho lid se pak tu uzdravilo. — V Sázavě zázračná voda mnoho nemocných uzdravila. — Krolmus vypráví o zažehnávači Ženiškovi Slivenském u sv. Prokopa v Dalejic

Zbývá uvésti, jak se nakládalo s vodou, které bylo při pověrečném léčení užito. Taková voda, užitím posvěcená, nesměla se ledakde vylíti, zvláště ne v místech, kde lidé chodí, kam slunce svítí a kde by byla zneuctěna. Voda po oustřelích, mzích a ouřku vylévala se obyčejně pod bez černý — posvátný strom starých Slovanů — jenž nikde na zahradě u stavení nechyběl. Také ji vylévali na střechu, pod okap, na místa, kde se tři ploty sbíhají, na křižovatku. Při dětech činily báby rozdíly: vodu, jíž užily při léčení chlapců, lily pod jabloň, s děvčat pod hrušeň (Hluboká). Zvláštní, ojedinělý způsob nalezl jsem v Sokolči na Poděbradsku, kde bába ku konci zažehnávání — vodu vypila.

Mléko necezené devět nemocí odhání. Psotník zahání se rozličnými lektvary, které se s mateřským mlékem míchají. Také matka svým mlékem dítě otírá, aby nemoc zahnala. Bolavé oči, pihy natírají se mlékem mateřským; v nouzi lze užiti i kozího, ač to svou mocí prvému se nerovná. Škrkavky zažene vařené mléko krávy prvničky s česnekem. Mléko svině prvničky zahání pihy. —

Kořalka teprve v posledním století stala se kletbou mnohých krajin přičiněním známé kasty lidí. Tato hlíza hubí dnes národní život po stránce morální i hmotné. Již zašly doby, kdy se užívalo kořalky zřídka jako léku; dnes ji poradí lidová doktorka též ženám, dětem. O mužích platí i u nás slova, jež o Polácích a Rusech píše B. L. Lašek:

---

jenž u studánky, když šel měsíc dolů, léčil oči, nátky, růže a zimnice oblátkovým kamenem ve vodě té namočeným. Týž zmiňuje se o studánce živé ve Zbirovském lese (Český lid VI. 168, 568), o živém prameni pod Chorouškami na Boleslavsku, který uzdravuje všecky neduhy (St. Pověsti 448. II.), o živé studni v Chroustově, kde Bílá Paní rok co rok děvče potopila (473 II.), o studánce na hoře Tábor v Bydžovsku (408 II.), u Hostomic na Berounsku, na Tetíně, Klokotách, Vodolence u Sušice (408 II.). O čarodějné vodě ve studánce »Koda« u Tetína píše: ». . lid k ní putuje, v ní se omývá, i se po ní uzdravuje; panny házejí do ní věnečky, starcové křížky, jako u »Lidy« studánky (u Zbirohu) a při zkouškách a dotazování prý i odpovědi dává« (13 III.).

O zázračné studánce u Klatov, jejíž voda se kalila, měl-li kdo umříti, i když někým znečistěna byla, píše Hammerschmid r. 1699. v Historii Klatovské. (Č. Zíbrt, Staroč. výr. obyčeje 206.)

Universálním prostředkem léčebným byla na Hořicku voda ze studánky od sv. Gotharda: dávala se do chleba, chodili se tam lidé koupat a voda ta roznášela se široko daleko. Před setím používalo se jí ku strojení obilí (zrní). Na Jeřickém Chloumku byla též léčivá voda, léčila chromotu, slepotu a j. různé neduhy. Byl tam vyhnilý buk a v něm bývala dešťová voda nadržena. V novějším čase těší se podobné chvalné pověsti studánka u Třebihoště. (Nár. Sborník Hořicka, 104.) O studánce Litoše na Čáslavsku píše K. J. Erben. (Slavie I. 23.) Voda z Bláhovy studánky v Poděbradech léčí bolest očí.

»...»*Vodka* je jediným nezbytným lékem ruského i polského mužíka. »L'eau de vie« (voda života) nazvali ji Francouzi, poznavše její služby při pochodech na Moskvu. I v době nedávné jistý doktor léčil bohaté latinskou kuchyní v apatice, chudé v traktiru (hospodě) vodkou.« (Z potulek česk. muzikanta, Modrá knih. č. 50.)

Z léků, při nichž se kořalky užívá, nejčastěji objevují se: Kousek chleba s devíti kapkami kmínky dává se při průjmu dětem. »Polka« vaří se a pije proti zácpě. Francouzská kořalka pije se proti křečím a dušnosti. Svařená kořalka s cukrem pije se proti tíži, s máslem proti žaludečním křečem. Placku ze žitné mouky, silnou kořalkou rozdělanou a pepřem posypanou přikládají na žaludek v žaludečních křečích. Proti zimnici vaří se kořalka s čertovým lejnem či ozantem. Valaši opíjejí zimnici kořalkou. »Sprostou« kořalkou potírají se třikrát víčka oční, když bolí oči; také přikládají klůcek plátna, v ní namočený.

Odvary a výtažky z rozličných kořínků, jahůdek atd. v kořalce močených náležejí již do oboru působnosti kořenářek; proto jich zde pomíjíme.

Červené víno se solí pijí Moravané, vinaři, proti zimnici.

Moč vařený s bílou růží přikládá se na tvář s »náčinky« proti pihám.

»Lačná« slina shání lišeje, mrtvé kosti; na Valašsku »čemer« (zaraženou krev) (M. Václavek). Spadlé mandle znají naše matky setříti palci, namočenými v »lačných« slinách. Také má-li dítě ouřk, vylizují mu oči. Že plivne-li baba náhle do obličeje, zažene žloutenku, bylo jinde řečeno.

VIII.

Nejen žehnačky, ale též kořenářky, které s prospěchem léčivých bylin užívaly, měly přece z říše rostlinné mnoho léků pověrečných. I mnohá hospodyně měla některé čarovné rostliny po ruce, ať na zahrádce, ať sušené na půdě. Zvláště rostliny do Jana Křt. utržené (hořký jetel, slizeček) mají velkou moc, věnečky božítělové, heřmánek, úročník, polej, černobýl a j. na den Nanebevz. Panny Marie posvěcené, nescházely skoro nikde.

Obyčejní smrtelníci nevědí, na co která rostlina se hodí, jen lidé na Květnou neděli zrození porozumějí mluvě rostlin a poznají jejich účinek. —

»Jest koření, které hojí všecky nemoci a rány i bolesti a které tak mocné a divotvorné jest, že had přeražený, možno-li mu jen k onomu koření se doplaziti a ranou jeho se dotknouti, opět celý od něho odchází. Kdožkoli chtěl by lstivě vyzpytovati, které to koření jest, nikdy se toho nedozvěděl, ano nikdy s tou neb onou pohromou se neminul. Až bude v tom vůle boží, náhoda prý sama divotvornou tu rostlinu objeví.« (J. V. Houška, Č. č. Mus. 1856. č. 3.)

F. L. Čelakovský v písni »Děvče, já ti udělám« mistrně uvádí čarovné rostliny: čtverolístek jetele, laskavec, kapradí, jež pomáhají v lásce; rozmarýnek, interpret lásky, volá ženichy do domu, myrta vyhání z domu; efaj, hortensie nesou neštěstí, navrátíček (Botrichium) přivede zpět nevěrného milence atd.

K léčení chorob mladých srdcí, jak patrno rostlin nechybí, ale ještě více jich je se zvláštní tajemnou mocí, jež hojí tělesné neduhy. Lid jim dal namnoze jméno po nemoci, kterou hojí,[20] jiným prokazuje od nepaměti posvátnou úctu a hojně jich k pověrečnému léčení užívá.

---

[20] Laskavostí p. J. Hellicha byla s námi sdělena některá z uvedených lidových jmen rostlin, jakých lid ponejvíce k léčení vůbec hlavně pověrečnému v lékárně žádá. Vděčně je zde mimo jiné uvádíme i s poznámkami.

Arnica montana L. = andělský trank, závratový kořen, konilék.

Tormentilla erecta L. (Potentilla Tormentilla) = krevníček, krvavý neb krevníkový kořen, nátřník. O tom kořeně roku 1685. (Zápisky Viléma Paroubka, lesního v Sadské, z konce XVII. stol.) zaznamenáno, že jest prostředkem na chytání divokých kachen a jiných ptáků, kteří nemohou létati, když jej sežerou, v dobrém víně uvařený, s obilím nějakým. — Když si ruce namažeš medem, smíchaným s uškvařenou moučkou z tohoto kořene, budeš míti hojný lov.

Anagallis arvensis L. = kuří mor.

Polygonum Bistorta L. = hadovec, hadí kořen, úžovník; sloužil hojně k čarování.

Calamintha montana = nátkové koření, doušník lékařský.

Lupinus albus = škrkaviční hrách.

Imperatoria Ostruthium L. (kořen) = všedobr, mistrovský kořen, sv. Jana ruka neb odění. V lidové léčbě jeden z nejdůležitějších kořenů (na Moravě »vředový kořen«), zvaný králem neb mistrem všech kořenů!

Anthyllis vulneraria L. = úročník (něm. Jupitersbart, Wundklee).

Nepeta Cataria L. = nátkové koření, nádešník.

Nuphar luteum L. = leknín, nátkový kořen.

Erythraea Centaurium = hlístník, tisícero koření, zeměžluč.

Scabiosa arvensis = hlízník (proti hlízám).

Cetraria islandica = plícník.

Symphytum officinale = kostival, svalník, černý kořen, vysoký trank.

Angelica archangelica L. = andělský neb sv. Ducha kořen — za starověku již oblíbený.

Arum maculatum L. (kořen) = bláznivec, aronova brada, tvář sv. Jana, diblík, třevdava — užívá se proti zimnici a v léčbě dobytčí.

Artemisia vulgaris L. = černobýl (černobejlí), bylina sv. Jana, pás sv. Jana.

Hepatica triloba = jaterník, námožník proti namoženinám (nastuzeninám).

Circaea alpina L. = čarovník (něm. Hexenkraut).

Hypericum perforatum = čarovník, prostřelenec (po dírkách v listech, proti světlu viditelných), zvoneček sv. Jana, třezalka.

Scabiosa succisa L. = čertíkus (hlavně proti nemocem dobytka), koření sv. Petra.

Bez černý, strom posvátný, oblíbený, nescházíval skoro u žádného stavení a tiskl se ke zdi neb na doškovou střechu. Kdo by zničil bez do kořene, tomu následkem ďábelské pomsty opuchne ruka, dle jiné verse dostane hostec. Pod něj vylévali vodu, při léčení upotřebenou, pod něj zakopávali klůcky a obvazy upotřebené, jeho rosou zaháněli mze atd. »Staří Slované *Polabští* měli strom ten za posvátný, snad pro jeho pravdivý a mnohý domnělý účinek a odtud přichází, že po krajinách československých není po venkově obydlí, aby podle nebylo bezu a zahrady, kde by bez nestál, kterýž zachoval se i v jiných zemích slovanských, ba i v těch, kde řeč slovanská vyhubena jest.« (Nauč. slovník Dr. F. L. Riegra.)

Známé je přísloví: »Před kozičkou (bezem) smekni, před heřmánkem klekni!«

Také jiné stromy mají tajemnou moc léčivou! Zimnice se nese před východem slunce k osyce; klepe se třikráte stromem a říká se: »Dej ti Pán Bůh dobrytro, vosyce, vzkazuje ti sv. Trojice, abys pomohla N. N. od zimnice.« (Jičínsko.) Vodu, v níž se močily neb vařily proutky žluté vrby, pijí proti žloutence. V odvaru krušinové kůry koupe se, kdo má svrab. Oteklé dásně potírají se smolným dřevem borovice. Do otvoru v topolu neb vrbě vyvrtaného se dýchá a kolíčkem zatlouká zimnice, žloutenka, suché lámání a j. —

Bryonia alba = posedlen, posed — proti dně (kořen má jistou podobu nahého člověka).

Sempervivum offic. = hromotřesk (kde roste, nebije tam hrom).
Melilotus officinalis = souchotinářské koření, komonice lék. (Vinohradsko.)
Scorzonera hispanica = hadimordový kořen.
Doronicum offic. = závraťový kořen.
Gentiana cruciata = oustřelové (střílové) koření, hořec.
Galeopsis grandiflora
Melilotus officinalis = oubyťové neb souchotinové koření.
Herniaria glabra = průtržník, ouplavník.
Veronica officinalis = přítržné koření.
Chelidonium majus = roupové koření (roupy — bolest v očích), lašťovičník.
Chrysosplenium = slezinník.

Dryák = Theriaca Andromachi neb Mythridati; povidla, v nichž smíchány skoro všecky léčebné rostliny. Ve středověku užívání proti *všem* nemocem.

Sanquisorba officinalis L. = toten, krevnice, bedrník větší.

Aspidium filix Mas = kapraď, svatojanský kořen, sv. Jana jazyk (něm. Hexenwurzel).

Helianthemum vulgare = devaterník, devatero kvítí.
Dianthus Carthusianorum = slzy P. Marie.
Lysimachia Nummularia L. = žílové koření, vrbina penízková.
Daphne Mezereum = lýkovec, nešlechetník; druhé jméno má od toho, že jím nešlechetnice plod z těla vyháněly (Hořicko).

Jitrocel (psí jazyk, celdon) má 99 kořínků proti 99 zimnicím (psinkám), jen třeba užíti vždy toho pravého. — Odvarem úročníku,[21]) utrženého v noci před sv. Janem omývají se děti, které mají ouřk od sliny. Úročník »přemocná zelinka proti čaradonicám, keré ureknú statky lebo ludi; ureknuté se jím okúrí a čaradonica pozbude všeckej moci; preto také roste enom na skalách.« (M. Béňa, Č. Mus. Ol. VII. 80. — Černohlávek (Prunella vulgaris) kvete o sv. Janě Křtiteli a v té době pijí potlučené jeho hlavičky proti průjmu, osýpkám; nosí jej při sobě na ochranu před zloději. — Dobrá mysel (Origanum) »trhá sa pred Jánem, lebo enom tehdá má v sobě sílu,« proti štípání v hlavě. — Svatojanský kořen, v pravé poledne o sv. Janě Křt. k východu kopaný, má tajemnou léčivou moc, jakož i devatero kvítí, předem o půlnoci natrhané (v Pojizeří vystýlají z mateřídoušky, chlapice a hořkého jetele v ten den svatojanskou postýlku a rostlin pak užijí dětem do koupele).[22])

»Na Chotuci u Křince kvete o půlnoci před Janem Křtitelem zvláště mocné koření, ale žádný ho nemůže dosíci.« (Sdělení p. A. Stiftra.)

Posed bílý — »prestup« na Slovensku — (Bryonia) má velikou léčivou moc. Kořen dostává v sedmém roce podobu dítěte a osmým rokem stává se čertem. Kdo jej zasadí, těžce umírá; kde jej vykope, zdraví i rozumu pozbude. Kde roste v zahradě, dělá sedmi sousedním gruntům dobře. Kořen má dvojí: pro lidi a pro dobytek; čarodějnice užívají druhého, aby si přitáhli užitek cizího dobytka. — »Aron majú, co chcú škodit. Je ten kořeň podoba celá, ale celá přece jak chlap.« (Šebestová, Lid. dokum. 269.)

Černobýl má uhlí pod kořeny (podobně jako hořký lopún); Moravané je vykopávají o sv. Janě mezi 11$^3/_4$—12 hodinou polední a odvar pijí proti smrdutému vředu. Známé je tam přísloví: »Černobýl — otec zelin, koní mňatka (mentha pulegium) — bylin matka.« (M. Václavek: Č. Mus. Olom. IX. 48.) U nás v době svatojanské ruší kouzla, brání nemocem.

Cibule z devíti dvorů nemoc táhne, vodníka odhání. — Suřanky (tolie bahenní, Parnassia) i čert se bojí! Jak F. Bartoš i M. Václavek zaznamenal, vypráví se, že pustil hned děvče, které si dalo suřanku za pás. Rváč (plavuň) činí člověka, který jej nosí, nepřemožitelným, takový člověk všecky zámky otevře, vše ví; pohodí-li se rváč v hospodě, je hned hádka i rvačka.

Oman (Inula Helenium) chrání před kouzly — podobná víra i u Němců. — Libec lékařský (Levisticum off.) se vaří, a kam se odvar vyleje po smytí hostce, tam se i nemoc odstěhuje. — Veronika (rozrazil), po západu slunce trhaná, zahání suchou nemoc, kámen a zvláště choleru. — Kdo si ováže vlčím lýkem nohy pod koleny a po třikrát před západem slunce překročí třikrát šestinedělčin hrob, zažene křeč (krč— Slovensko). — Prvním květem slzičky P. M. z jara otři bolavé oči! — Sedmicípý květ anemony trhá se pro vzrůst vlasů.

---

[21]) Dvě rostliny mají v lidu moravském jméno »úročník«: devaterník (anthyllis vulneraria) a prorostlík (bupleurum). U nás, jak z předchozí poznámky patrno, mají jména zcela jiná.

[22]) Viz Český Lid IV. 538.

Bolavé oči potírají se první podléštkou či podlískou (Hepatica triloba) z jara nalezenou a říká se známé říkadlo. (Erben 54., Sušil 753.) —

Čerstvě vařená mateří douška v mléce je mocnější než tříkrálová voda svěcená; suší veškera kouzla. Také koupají v ní choré nohy, ženy pijí odvar její; i proti žaludečním vadám prý pomáhá. (R. E. Jamot, Lumír 1875, 264.) — Bedrník v moru lík; chrání proti učarování. — Kdo chce zaříkávat, musí první kvíteček, který uvidí z jara kvést, na ruce rozetříti.

Kuriosní poznámka čte se ve starých zápiscích z Holetína: Zvěděti, je-li panna pannou, lze, vezme li se řimbaba, usuší se na prášek a dá se přivoněti; není-li, bude kejchat. (K. V. Adámek, Lid na Hlinecku 325.) — Zázračné jsou byliny: čekanka s kořením kopaná o půl noci na sv. Petra a Pavla, merkulan a verbinka, kopaná na den na nebe vzetí P. Marie. (Č. Zíbrt, Myslivecké obyč. a p. V. Spol. Náuk 1897.) — Ze slezské aptiky vynikají v prostonárodním léčení koltunová zelina (plavuň), již nosí ženy v Opavsku ve vlasech proti koltunu (na Těšínsku posed černý či přistup), z krvavníka (řebříček) šťáva na krvácející rány, lípový květ hojí duševní i tělesné neduhy. (J. Vluka, Č. Lid IX. 338.)

Mlíčí (mléč hladký), před první bouří trhané, dávají šestinedělkám na prsa, leknutí (leknín) na rány od leknutí, žlutým květem lašťovičníku potírají žloutenku, mastí z koňského šťovíku natírají koňský lišej, na růži dávají červenou růži, sušený nádešník se šňupe proti nátce atd. Zde opět vidíme, jak hojně se dbá při léčení zásady: »Similia similibus«[23])

Hojně pověrečných léků z říše rostlinné, z nichž mnohé nejsou neznámé i u nás, zaznamenal F. Řehoř u Malorusů (Čas. Česk. Musea LXV):

Rozchodníkem (Ledum palustre) o Božím Těle posvěceným nakuřují toho, koho bolí zuby, v krku, aby se bolest rozešla. - Vodou se štětky lesní (Dipsacus) hojí kuří slepotu (u nic hojně rozšířenou) i lišeje. — Kdo se potře šťávou bobule lýkovce na ruce, dokáže, že nepříteli se ruka osype bradavicemi. — Devě chomáčků lnu se spálí a desátým se obalí »růže«. — Třevdava kvete v sobotu před Svatodušními svátky; natrhá-li jí panna a svaří se šalvějí a dobrou myslí, připraví dobrou koupel pro nemocné, stížené prsním neduhem.[24])

---

[23]) Viz »Národopisné příspěvky bohoslovců královéhradeckých« od P. Š. Bol
v Národop. Sborníku, sv. 3.

Daleko by vedlo, uvésti všecky známé krajové zvláštnosti z tohoto oboru, jako ku př. mezi jiným starý verbář z minulého století na Poděbradsku psaný uvádí: »Se tří mezí svař hluché kopřivy a po třech kapkách ve středu a v pátek pusť do bolavých uší; modli se při tom k pěti ranám Krista Pána a třikrát opakuj!«

Přestáváme na této ukázce čarovných rostlin, po vlastech našich nejznámějších, na důkaz, že říše rostlinná poskytovala hojnost látky k léčení pověrečnému a mnohé z nich byly i přirozenému léčení bližší, spíše než tajemná kouzla, která vynalezli vychytralí šibalové cikáni na ošálení lehkověrného lidu a která mnozí lidoví doktoři od nich přejali a do nedávna jich užívali.

Není bez zajímavosti též srovnávati, jak pověry o některých léčivých rostlinách putovaly světem od národa k národu. Tak mnohé zprávy, které jsme nyní mezi lidem naším nalezli, obsahuje latinská kniha lékařská »Pedanii Discoridis Anazarbei de medicinalia materia libri sex«, vydaná r. 1543. ve Frankfurtě.

IX.

Mezi lidové doktory a doktorky, kteří se pověrečným léčením zabývali, náleželi alespoň některými svými výkony — lidoví chirurgové: ranhojiči, »sekáči«, »pihavkářky« a báby, které z moče nemoc určovaly, volíce k tomu zvláštní doby, tajemných prostředků, rozličných říkadel.

Obecní kovář stával v čele těchto doktorů bez diplomu. Dědičně přijímal již s kovárnou na vsi úřad zvěrolékaře a spolu uznán způsobilým léčiti i lidské neduhy. O svůj úřad sdílel se v praxi s obecním pastýřem nebo s pohodným, ovšem, konkurenti měli se v malé lásce. Trhali zuby, napravovali vymknutí a zlámaniny, dělali masti, sekali, pouštěli žilou.[25]) Také myslivcům bývala připisována moc čarovná, nadpřirozená.

---

[24]) O jiných rostlinách viz čl. »Kořenářky« (6. svaz. Národop. Sborníku), »Význam rostlin o sv. Janu Křt.« (Obr. Revue I.), »Čarovné byliny májové« (Věstník nymburský III. 5. 6.), Domácí lékárnička na Národop. výstavě (Č. Lid III. 347.), »Lékařství« (tamže).

[25]) Někteří z nich byli známi po celých vlastech českých i v cizině; tak ranhojič Ant. Picha, vulgo »Pechanec« na Hořičkách u České Skalice, jenž téměř 40 let oudy lidem napravoval, zlomená žebra, vymknuté klouby a j. hojil; také jeho hořičská mast měla velikou sílu (za své blahodárné působení byl

Kovářka, porodní bába nebo i jiné ženy sázely baňky, pijavice (pihavky), mazaly, z moče rozpoznaly nemoc a poradily léky. —

Cítil-li kdo píchání v těle, slabost, křeče, dával si sekati kůži na novou neděli májovou, kdy je sekání nejúčinnější. Široko daleko známa je v našem kraji rodina, jejíž členové prý přes *200* let sekáním se zabývali. V pátek a v neděli po novém měsíci »když nastává světlost«, shrnulo se z blízka z dálí k sekáči tolik lidí, že ani stačiti nemohl a brával si pomocníka, někdy ženu. Ač se spokojil tím, co mu lidé dali, vybral někdy za den až na »půl kola« (50 zl.) a při tom domácím ze vsi to dělal ještě zdarma! Nejlépe jest sekati z jara, od dubna do června, ale v nutné potřebě lze sekati lidem i dobytku kdykoliv. Nemocní si libují a sekáč tím více.

Bolavé místo poseká se zvláštním »sekáčkem«, až se objeví na kůži buničky krve s vodou. Krev se otře kouskem sukna, oškrabou se křížem nehty na rukou i nohou. Vše se vloží do papírku, připíše se jméno nemocného a papír zatluče kolíčkem do doubku. Jak se stromek probouzí, tak i nemocný se zotavuje. Tajemné říkání(?) a modlitba sekáči při práci nechyběla.

Baňky se sázejí na schodě měsíce do týla, bolí-li oči, dávají se na zkaženou žílu, proti křečím, na dásně, pijavice dávají nedoslýchavým pod boltec — zkrátka všudy, kde nemocný cítí bolest. Stal se případ, že dala baba dítěti na prsa pijavici a když ji po chvíli od rány odtrhla, tekla krev stále; marné žehnání, zaříkání — teprve po několika hodinách ji zastavili křesací hubkou a do rána bylo dítě mrtvo.

Nečistotu ze tváří odstraňují ranhojiči tím, že tvář pořeží a vymývají vodou s listů plané štětky (voda musí býti po prvé jarní bouřce), lišaje potírají se blínovým odvarem, staré rány hojí práškem z kořene sv. Ducha či černého koření, vymrštěnou žílu obkládají žílovým kořením, do sv. Jana Křt. trhaným.

V napravování vymknutých, vyvrtnutých a zlomených údů získali ranhojiči za léta obratnosti nemalé. Pověrám se při tom ovšem neubránili a pevně věřili, že podoba měsíce, den a různé nahodilosti působí příznivě nebo opáčně na zhojení rány. Každý úd napravili, obložili jej náplastí (míval každý svou) — obecně známá byla z ječné mouky, otrub, másla a octa — a stáhli deskami.

Otvírání žíly či pouštění žilou doporučovali za minulých dob i hlavy učené alespoň jednou za rok všem plnokrevným, těžko-

---

i zlatým křížem vyznamenán); napravovačka v Opočně, strejček Hladkej v Kněžicích, baba v Sezemicích, k níž se chodilo s vodou, Říha, stárek v Poděbradech, na Moravě Fírkalka v Pavlovicích. O Novotném z Hrbova u Netolic, jak léčil zlomeniny, zvláště kněžně Švarcenberkové, pěkně píše J. Holeček v knize »Naši« (I. str. 44—49.).

myslným, choromyslným, dále všem tlukotem srdce, zatvrdnutím jater a šlakem trpícím. Tím více však bujelo pouštění žilou po venkově mezi lidem; potoky krve tekly na zdař bůh.

Dosud pouštění žilou děje se »ve velkém« u haličských Malorusů; jak Fr. Řehoř zapsal (Čas. č. Mus. LXV.), poušti žid o trhu krev venkovanům někde za vraty hospody. Čím více kdo zaplatí, tím více mu jí pustí: staří mladí tlačí se k umačkání a jsou mrzuti, když jim málo krve vyteče.

Ve starém verbáři dle školy Salernytánské jest ve verších podrobný návod, kdy a jak žilou pouštěti. Poněvadž se jím lidoví ranhojiči přesně řídili, uvedu z něho některé pokyny.

Žilou se nemá pouštěti ani lidem mladým (do 18ti let,) ani starým. Řídíce se pověrami, doporučují staří k otvírání žíly měsíc duben, máj a září; zimní doba je nevhodná. Je však řada *42* nešťastných dnů, ve kterých ten, kdo by si dal žílu otevříti, roznemůže se, neb docela umře. Jsou pak to dny:

v lednu: 4., 6., 11., 12., 15., 16.;
v únoru: 2, 8., 16., 18.;
v březnu: 3., 15., 17., 18.;
v dubnu: 1., 12., 13., 15.;
v květnu: 8., 10., 17., 30.;
v červnu: 1., 7.;
v červenci: 5., 6., 21.;
v srpnu: 1., 12., 18., 20.;
v září: 15., 17., 30.;
v říjnu: 15., 17.;
v listopadu: 1., 7., 11.;
v prosinci: 1., 16., 17.

I v jiných případech jsou tyto dny nešťastné. Dítě v ty dny narozené nebude dlouho na živu, aneb v chudobě a nemoci svůj věk stráví. Kdo se vydá na cesty, zdráv se nevrátí, kdo do nemoci padne, lehce z ní nevyjde. Nejhorší z nich jsou zase tři dny: 1. dubna, kdy se Jidáš narodil, 1. srpna — Lucifer s oblohy byl svržen a 1. prosince — Sodoma a Gomora se propadla. V těch dnech člověk narozený ohavnou smrtí jde se světa, anebo v světskou hanbu vejde.

Výsledek pouštění je překvapující: zjasní paměť, rozum, zbystří zrak, zjasní hlas, sluch, přejde tesknota, spaní se dostaví, síly přibude (sic!), ouplavice se zažene atd.

»Udělej ránu širokou,
však mírně a ne hlubokou,
a vyjde dým tím hojněji
i tužší krev tím volněji.
Z jara pusť jí dvakrát více,
jiných časů z polovice.
Z pravé ruky, nebo nohy, znej,
z jara, v létě pouštěti si dej!
Z levé na podzim a v zimě
pouštěti jest užitečné.

Srdce času podletního
vyprazdňuj, játra letního;
v podzim nohám krev ujímej,
v zimě jí z hlavy ubírej!
— — — — — — — — — — —
Mnoho užitku nabudeš,
když salvatellu otevřeš:
játra, slezinu i plíce,
prsy čistí, též i srdce.«

Po šest hodin neměl pacient po operaci usnouti, aby nestonal a měl píti víno, jísti vejce.

Dr. B. Bouček ve svém populárním spise »Rozpravy zdravotnické« píše: »Pouštění žilou, sázení baněk a přikládání pijavek stavěno bylo na mylném základě a proto i všechny předpisy ohledně upotřebení těchto prostředků byly zcela libovolné.« Na venkově dosud sem tam lidé pouštějí žilou a sázejí baňky t. j. přikládají na kůži, lehce »šreprem« poraněnou, skleničky, v nichž vzduch byl zředěn. Baňka přilne ke kůži a ssaje krev.

Mezi lékaři byli právě čeští rodáci Rokytanský a Skoda prvními, kteří tento tisíciletý způsob léčení nadobro zvrátili.

X.

Není bez zajímavosti a důležitosti uvésti i způsob, jakým lid některé nemoci charakterisuje. Tak především v pojmenování jich není vybíravý a volí pro ně i jména nejhorší.

Jak lid nemoc popisuje, uvedeme několik ukázek:

»Zimnice se něco lidí natrápí! Přijde v určitou dobu, láme údy, hází s nemocným, až se celý klepe a když ho poklepe, zase ho rozpálí, že je horký jako šín a má ukrutnou žízeň. Čím více pak pije, tím je zimnice horší, ba ze čtyřdenní, stane se třídenní, dvoudenní, každodenní A ta zimnice, jako by hodiny měla, přijde vždycky v pravou dobu.« (Křinec u Nymburka.) —

»Nátka (nádcha, nátice) usadí se všelikdes na těle Bývá nejprve suchá a z ní se utvoří mokrá (prejskavá, pukavá, po těle chodivá) čili růže. Povstane nejčastěji z leknutí a než se na jednom místě usadí, moří člověka horkem a zase zimou; posléze nemocnému některé místo opuchne, zčervená a silně bolí.« (Pečky.) —

»Oustřele (oustřehlice, střihle) jest bolestné píchání a hučení v uších. Zvláště děti, které venku nachladnou, dostanou oustřele. Někdy se »to« v hlavě svalí a teče z ucha (sbírá se v hlavě).« (Kouřim.)

»Mze jsou nejobyčejnější nemocí na venkově a jeví se jako polámanina v kříži, nastuzenina, svědění po celém těle; chorý seslábne a zemdlí, ruce a nohy bolí v ohbí, nechutná mu jísti a nemá spaní. Nepomůže-li se záhy, dostane souchotě i umře.« (Městec Král.) — Člověk, který má snědek, je nemožný jako hlína, všecko ho bolí tak, že sotva chodí, uši má svadlé. —

Ouroky (uhranutí, zhlédnutí, vobhlídnutí, ouřk, učarování) jeví se bolestí hlavy a obtížemi v žaludku, až i člověk omdlí. Uřknou mohou lidé s uhrančivýma očima, kdo se diví někomu nebo něčemu, chválí, kdo neřekne: »Požehnej Pán Bůh!« Ouřk může býti od sliny, také vobhlídne člověk nemytý; některé baby mají jedovaté oči i jazyk. »Když dva lidé na sebe kouknou a trefí panenkami (zřítelnicemi) právě proti sobě, jeden z nich bude obhlídnut.« (Národop. Sborník Hořicka 102., 103.)

»Koltún je kolikerý; obyčejně se jeví slepenými vlasy či svalky.« — (Morava.)[26]

»Postřel je taková nemoc, že z údů vylézají rozmanité kůstky, šňůrky, klubka, hnůj.« (J. Vyhlídal, Čechové v Pruském Slezsku, Vlast, XV.) —

»Návní (náhní) kost jinak mrtvá kost je znamení na ruce, které někdo na člověka pošle, ale kdo zná léky, může mu ji vrátiti a ten se jí více nezbaví.« (Městec Král.) —

Z »Pamětí« Vavákových (6 dílů) vyjímám tyto zmínky o nemocích: Pana fišmistra černokosteleckého smrt na cestě potkala, pode jménem »šlaka« se s ním seznámila a jej přemohla. — Černá žloutenice či červenka odňala život panu direktorovi . . . — Ani žehnání nepomůže tomu, kdo dostane tvrdost břicha. — Baráčník jakýsi, chtěje svrab sehnati, o novém měsíci v peci lékařství užíval, ale chmour z borového jehličí v peci nechal a od toho chytilo stavení. — Děvečka v Tatcích lezla přes plot a z toho dostala všech oudů bolest a skrčení po dvacet dvě léta. Podobně se přihodilo chlapci v Pečkách. — V prosinci horké nemoci či shnilé zimnice, také hlavnice zvané, se r. 1813. rozmohly od vojska mezi lid. Byly kvapné a nikdo u nás pomoci neuměl. — Jiné nemoci byly: záducha (souchotiny), houba, vodnatelnost, zápal, neštovice (očkování Vavák nevěřil).

Nákažlivé nemoci jsou neštovice, záškrt, bolení v krku koutky, lišej, rýma, týfus, cholera, bradavice a zvláště choroby oční: neštovice, ječné zrno, mžutka (vlčí mha) a živé vlasy a j. —

Od některých nemocí není pomoci. Lidový doktor poradí, zažehná, ale pomoci může jen Pán Bůh sám. Boule, žlázy, nehojedy a krtice zavrou se na čas, ale když je měsíc na nově, opuchnou, zčervenají a zase se otevrou. Také mokrá nátka[27]) do smrti člověka neopustí. Hostec jsou hříchy mladosti, které se mstí na staré kosti. Nepomůže-li dítěti při psotníku troud z matčiných svatebních šatů, není mu pomoci. Podobně podstřel, čarodějnicí uchem od rendlíka na člověka vyslaný, jen tím lékem se vyhojí. (Fr. Bartoš uvádí z Moravy, že se jakživ nevyhojí.)

---

[26]) Slovo koltún, koltoun značí tolik co skřítek (»Wichtelzopf«). Komu skřítkové vlasy spletou, ten se za nejšťastnějšího a nejlepšího pokládal; ale bolívá takové lidi hlava a jsou na mysli pomateni. (Č. Zíbrt. Star. výr. obyčeje 201.)

[27]) »Uvelebí se na nohách, při křečových žílách, zvláště u žen.« (Aut. sdělení z Kolínska.)

Kdo užil již sedmerých léků proti některé nemoci a dosud úlevy nepocítil, tomu není pomoci. Od nemoci, která přišla v pátek, pomůže jen Pán Bůh sám. Roznemůže-li se člověk na Smrtelnou neděli nebo v jiné nešťastné dny zrozený, podlehne záhy nemoci. Je-li při měření mizí ze tří lžic pět, nemocný umře. —

Posléze v řadě prostředků léčebných není lhostejno, jakých užívá pohlaví mužské, jakých ženské. Mnoho receptů výslovně předpisuje jiné léky mužům, jiné ženám a jen na vhodné volbě jich zdar léčení spočívá. Cintavému děvčeti otírají ústa ocasem černého kocoura, chlapci ocasem černé kočky. Mužské vlasy, nehty zatloukají po zažehnání nemoci do buku, ženské do lípy. Lejno husáka pije v zimnici s kořalkou žena, lejno husy muž. Při ouroku otírá se muž podolkem ženské košile, žena opáčně. Vodu, slitou při zažehnávání, bylo-li jí užito při léčení muže, vylévají pod jabloň, se ženy pod hrušeň. Muž omyje vodou z lesní studánky husáka a pak sebe, aby pozbyl zimnice; žena omývá husu. Jalovec je dvojí: mužský roste do výše, ženský je plazivý (podobně divizna mužská je vysoká s málo květy, ženská košatá a květy osypaná); louhem z popele jeho omývají se muži mužským, ženy ženským jalovcem třikrát denně proti vodnatelnosti. Na Hranicku jedí souchotináři černého kocoura, souchotinářky černou kočku. (Fr. Bartoš, Moravský lid 216.) — Proti zimnici užívali na Hlinecku charaktery na perníkových koláčcích; přešla-li zimnice, dal muž zbytek psu, žena čubce. (K. V. Adámek, Lid na Hlinecku 322.) —

Smrt objevuje se velmi často v pověrách; straší nejen lidi nemocné, ale ještě více zdravé, kteří za jistých okolností, často náhodou do cesty jí naběhnou a již do roka mají se loučiti se životem. Smrt se ohlašuje rozličným znamením:[28]) obraz padne, nábytek praská, ozve se rána, krtice ryje pod stavením, pes vyje, straka řehtá a sova houká u stavení, »umrlčí hodinky« se ozvou. Také sny rozličné, rozličné pověry výroční, pak při křtu, sňatku i pohřbu slouží k předpovídání smrti.

Nemocnému před smrtí objeví se na čele a na prsou veliké vši, na prstech podélné rýhy místo příčních, špičatí mu nos, modrají nehty.

---

[28]) Hojné prameny poskytují tyto práce: »Pověry, obyčeje o nemoci smrti a pohřbu na Strakonicku od J. Žipka (Český Lid IV.), Pověry o předpovídání smrti od J. K. Hraše (Český Lid VI.), O smrti od F. Bartoše (Mor. lid 323.), Pověry o nemoci a smrti člověka od M Václavka (Mor. Valašsko 135.) a jiné po odborných listech uveřejněné. — O pověrách na Poděbradsku v době vánoční a velikonoční pojednal jsem v Obr. Revui (I. 127., 289.) a v knize »Královéměstecko«. (161.—184.)

Na kom zrak umírajícího spočine, ten nejdříve za ním půjde na věčnost. Je-li nemocný zaopatřen a uleví se mu, zemře. Jde-li kouř ze svíce, po zaopatření zhaslé, vzhůru, uzdraví se nemocný, jde-li dolů, zemře. Bijí-li hodiny, když mrtvého pochovávají, brzy někdo z rodiny zemře. — »Znamení, že nekdo z rodiny umře, na to já věřím. Zdá se, že si sám sobě zub vytrhl . . . bouchne neco . . . ukápne kapka krvi z nosa, poltré člověka bledne, promění se v ksiftě.« (A. Šebestová 279.)

XI.

K závěrku našeho pojednání ponechali jsme několik slov o formulích zaříkávacích a zažehnávacích. Vedlo by daleko vypisovati tato zkomolená obřadní úsloví, původu tak starého,[29] je jich počet nemalý; neboť ani u dvou sousedních zažehnávaček nenajdeme dvě úplně shodné, natož v krajích od sebe vzdálených! Ale v jednom se všecky srovnávají: Zapuditi nemoc s pomocí boží a neměla by formule moci, kdyby v ní o Bohu, Panně Marii nebo o svatých nebylo zmínky! Proto jsou i ženy, jež se při zažehnávání toliko modlí. Některá říkadla zobecněla, jiná byla tajemstvím žehnaček a teprve v posledních dobách sběrateli zachráněna.[30]

Za obecné lze považovati: Požehnej Pán Bůh! (Proti ouřku) — Šla škytačka podle moře, potkala tam Řehoře, Řehoř se vrátil, škytačka tam zůstala. (Proti škytavce.) — Voloočko, nebol očko; mne nebolí, tebe bolí, psa bolí. (Dotýkali se žlutým květem hlaváčku jarního proti bolesti očí.) — Tu máš, babo, dřevěnej, dej mi za něj železnej! (Říkaly děti, házejíce vypadlé »mlíčáky« (zuby) přes hlavu na pec.) — Fuj, chčočko, na kolečko! (Říká na Moravě uřknutý, otíraje si klouby pravice třikrát obočí a plije na zem.) —

»Já baba po Bohu pomohu, co mohu a co nemohu, ponechám Pánu Bohu,« je obvyklý začátek některých zažehnávaček. Zajímavé je stáří mnohých zaříkadel: »Šel jest božec s božčicej a všema svejma božatama, potkal jest ho milej Pán Bůh . . .«

---

[29] Tomáš Štítný horlí proti »pohoňkům, kterýchž učení lékaři nedržie . . . ta žehnánie jsú se lží smiešena — a některá jsú holá lež, anoť repce baba pochukujíc a praviec: by Buh chodil po zlatém mostě a utkal se s svatým Petrem nebo s svatú Maří, aneb s kakús dobrú bratří — i vzelží kakés řeči, chtiec lží **tělo** uzdraviti, ano lež i **duši** zabije!« (Dr. Č. Zíbrt, Amulety, karaktery, Pam. archeol. XIV. 142.)

[30] Česká zaříkadla v nemocech Č. Č. M. 1860. 50. — K. J. Erben Prostonár. čes. písně a říkadla 1864. — J. Smola, Květy 1885. 340. — F. V. Vykoukal, Dom. lékařství našeho lidu 1894, — Č. Zíbrt, Staroč. výr. obyčeje 247.—251. — K. V. Adámek, Lid na Hlinecku 289.—300. a j.

a »Pán Ježíš jede na oslíčku, svatej Petr na koníčku: Petře pojeď! Pane, nemohu, zlámal mi kůň nohu. Žíla k žíle a kloub k kloubu a krev k krvi —« nalezl jsem v četných variantech na Poděbradsku i Bydžovsku a obě s malou změnou uvádí již r. 1613. Poličanský v »Pokutách«. (Dr. Č. Zíbrt, Žehnání a zaříkadla, Památky archeol. XIV. 413.)

Podobným srovnáním podařilo by se zajisté dokázati stáří i některých z těchto, které hojně v Čechách mezi lidem kolují a z nichž jen charakteristické zlomky uvedu:

1. Měla jsem dnes sen, že v Jeruzalémě vyrost kmen, Pán Ježíš pod ním večeřel, a vy krti, krti, krtice, jděte z toho těla ven a nevracejte se, až bude soudnej den!

2. Šla Panna Maria po mostě, potkala tam oustřele...

3. Vidím, vidím černej les a v tom lese divý muže, divý ženy, divý panny — přineste tomu děťátku N. N. (jméno) spaní! (Na Hlinecku dívá se zaříkávač na les. K. V. Adámek.)

4. Šel Pán Ježíš cestou, měl tři červy v ruce; to nebyli tři červi, to nebyli dva, to nebyl jeden, to nebyl žádný...

5. Šel P. Ježíš cestou, žehnal boule; poslal je do 'lohu, do trní, do bodlačí...

6. Poslala mě nejsvětější Trojice, abych šla žehnati devaterou suchou nátku, devatery ouroky, devatery všechny bolesti...

7. Pán Ježíš sedí za plotem, přišel k němu svatej Petr. »Pojď, Pane Ježíši, se mnou!« »Já nemohu, žehnám lišeje: žravej, prašivej, hnojivej, sluneční.«

8. Odejděte, oustřele, růže, nátko, od toho těla, jako odstoupil Jidáš od Krista. Přestaň růst znamení, jako neroste kamení od Krista Pána umučení... Narodil se Kristus Pán v Jeruzalémském Betlémě; jak přišel k usmrcení, aby přišlo to tělo k uzdravení.

9. Tište se, bolesti, tište, jako se tišily Panence Marii, ku porodu pracující a spojte se, bolesti, spojte, jako se spojila Panenka Maria, s Pánem Ježíšem... Zažehnávám vás, oustřele, na hory, na skály na lesy; tam sobě ustelte, jako P. Maria Ježíškovi ustlala.

10. S pomocí Pána Boha všemohoucího! Pán Bůh nebeskej počal a já Barbora Kysilková, 76 let stará, ve vsi Kozojedech rozená (sic!), počínám za ním. Žehnám tě, vodičko čistá vod Pána Krista, pro N. N. (jméno)... Amen pravím vám: Já ne svou mocí, než s božskou pomocí. Já svou mocí nic nevládnu, poroučím to ke cti a chvále Pánu Bohu...

11. Šel Pán Bůh cestou necestou... Žehnám tě, neduhu, jenž oslepil jsi Jidáše na zrazení Krista Ježíše...

12. Sv. Panna Barbora měla v každém oku 9 neštovic, ne devět, ne osm...

13. Sv. Job v hrobě leží, 9 krtic v něm vězí, ne 9, ne 8 . . .

14. Z rozličných podobenství nalezl jsem ještě nejzachovalejší na Moravě. Jedno z nich uvádí M. Václavek (Mor. Valašsko 128.) při zažehnávání neštovic:

»Přišel chudobný k bohatému a nechtěl bohatý noclehovať chudobného, a hospodyň nocovala, do stodoly jít kázala, chléb pekla, máslo tlúkla, podplamenník upekla, máslem pomastila a do stodoly nocležníku donesla. Křesťane jmenovaný! Přišel k tobě host nešťastný, nevzácný, neradostný. Tak ty, hostu nevzácný, nešťastný, neradostný, ptáš se nocleha — nedáme ti; ptáš masa, nedáme ti; ptáš hospody, nedáme ti; musíš na pusté hory do tvrdého skalí, kde žádní lidé nebývají, ani dřeva nesekají, já však tebe nezažehnávám svou mocí, ale s pomocí P. Jezu Krista . . .« —

V zaříkáváních posílají se nemoci na hory, skály, moře, lesy; do tří studnic (rybníků) s vínem, pivem a kořalkou (krví, vodou a mlékem), aby tam hodovaly. Posílají se sčítat písek v moři, hvězdy na nebi, pařezy v lese, listí na stromech a vybízejí se k návratu, až bude měsíc třírohý (nikdy). Žehnačka se táže: »Újmy, újmice, jste-li z větru, z leknutí, z vody, z úroků? . . .« — »Nátko, natice, štípící, bolící, jsi-li z lidí, jdi na luka, jsi-li z větru, jdi do lesa, jsi-li z ouřku, jdi do ohně, jsi-li z vody, jdi do moře. Tam važ vodu, počítej písek a tomu tělu do »prachplné« smrti pokoj dej! . . .« — »Oustřele, oustřehlice, na N. N. nechoďte, raději jděte do moře tam písek vázejte, a spočítejte, co je hvězdiček na nebi a šlápot na zemi a listí na stromách a srsti na zvířatech!« (A. Hajný, Nymbursko.) [31]

Kdo vysvětlí původ tajemné říkačky: »Na moři, na oceaně, na ostrově Rujaně leží zajíc; přejděte, vy bolesti, do toho zajíce . . .« — která je známa na Chlumecku?

K pojmenování nemocí se ovšem nejlepší jména nevybírají. Žehnačka jmenuje: stříhlice, střilovice, oustřehlice, újmice, nádechnice. — »Lišej jedovatej a prašivej, nebudeš-li jako panský stodoly (sic!), tak se menší nedělej!« — »Ty nátko nečistá, růže růžoucí, nátko nátkoucí, střehoucí, zlá, nedobrá, pichlavá, škublavá, krkavá . . .« (J. Dufek, Naše Horácko 292.) — »Nádcho žlutá, bodlavá, hnojová, krevní, žílní, střelní, sypavá, pálivá, rýpavá . . .« (Královéměstecko.) Jiné: růžáky, oustřeláky, natchovice — ohavice, újmáky atd.

Jak se zahání ječné zrno, vysvětlí dialogy z Poděbradska: A: Ty máš ječné zrno! B: Ty lžeš! — A: Ty máš ječné zrno! B: Ty lžeš! — A: Ty máš ječné zrno! B: Ty v hrdlo lžeš! (Nemoc zmizí). — A: Co máš na oku? B: Ječné zrno. A: (třikrát): Svinské h . . .

---

[31] Staří Indové zapuzovali zimnici do lesa, hor (Atharva I. 12. 3.), u nás zaříkává se růže a pakostnice »do dubu vysokého« (Erben 509.), stříly do větru zimnice do bezu. (P. Sobotka, Rostlinstvo 28.)

Na zimnici se jde s chytristikou! U dveří chrámu řekne chorý: »Zimnice, zimnice, počkej tady! Až půjdu zpátky, já si tě vezmu.« Odejde jinými dveřmi a zimnice zůstane v kostele.

Také o směšné žehnání, zdánlivě bezsmyslné, nebylo nouze ode dávna. Již Blahoslav († 1571) zapsal ve »Grammatice« babské žehnání ourazu u dětí z Moravy: »Ve jmě ranca kus mazanca, by to robě sedělo, toho by nemělo.« (Dr. Č. Zíbrt, Pam. archeol. XIV. 412.) Po něm zapsali i jiní podobná říkadla. Dnes ještě uslyšíme: »Já baba zvědačka, má huba klapačka, starý kožich, roztrhaný kožich a bolest je ta tam!« — »V pátek maso židi jedí, ať si lišaj také snědí!« — »Zvoní hrany na vše strany; nevím komu, bradavice lezte dolů!« (Tím i bradavicím hrany odzvánějí.) — »Uhranula tě žena jakýmakoliv očima, buď modrýma nebo černýma, pomoz ti svatá Anna; uhranul tě muž fousatej, pomoz ti Duch svatej; uhranul tě mládenec, pomoz ti svatý Vavřinec; uhranula tě panna, pomoz ti sv. Maří Magdaléna.« (Říká se nad vodou pro ouroky v Chrudimsku.)

Jak zaříkání začíti, kolikrát opakovati i jaké modlitby připojiti, je rozdílné; vězí obyčejně v moci i dovednosti lékující báby a v individualitě krajové. Dílo obyčejně bylo korunováno k závěrku trojím: Amen, amen, amen![32]) —

* * *

Neměla-li práce tato nabýti netušených rozměrů, bylo se mi spokojiti uvedením zpráv nejstručnějších, přehledných, rozděliti obsáhlou látku v oddělení, z nichž každé hodno obsáhlé studie nové. Je to prvý pokus zpracování jediné části lidového lékařství u Čechoslovanů na základě přístupných pramenů. Mají-li jiní národové již celé literatury o tomto důležitém zdroji ku poznání lidového života, lze doufati, že i u nás, kdy pramenů z jednotlivých krajů stále víc a více utěšeně přibývá, bude lidovému léčení věnovati se větší pozornost. *F. J. Čečetka.*

---

[32]) Plním rád svoji povinnost, děkuje všem přátelům české lidovědy za laskavé zprávy, rady a pomoc v práci, zvláště pp. M. Václavkovi ve Vsetíně, A. Hajnému na Král. Vinohradech, J. Hellichovi v Poděbradech, A. Stiftrovi v Křinci, F. Hrnčířovi v Bobnicích, MUDru J. Vondrovicovi v Poděbradech.

Zápisky Jos. Jakla, svobodníka z Bud na Dolnokralovicku z r. 1753.

Rukopis tento, který se nám dostal do rukou v době Národ. Výstavy Československé, psán jest úhledným písmem kurrentním a skládá se ze dvou částí. V prvé zaznamenány jsou formule elementárních druhů početních, v druhé pak níže uvedené poznámky, obsahující prostonárodní lékovadla, rady při chovu dobytka, atd., kteréž zní:

Proti oczarowání dobitku aneb v stadie ucziň takto: Przed novým pátkem ten cztwrtek chlíwy czistie vypucowat, wymit se musí, pak nowi pátek przed sluncem wychodem tímto korzením a swěcenau wodau, trzí králowau solí wyparzit a kráwy omit a chlíwy wykropit dobrze musí kropit tímto korzením i krawám polývat a žlaby witírat i wemena wimit. Rohy y pazaury dobrze wotrziti. Przedně wem lybeczek, slunecznik, rosyczku, turant czerwený, zwoneczek, je li kus materzí-daussky, czernobegl, dobrau mysl, wraticzku, potom trzíkrálowé soly, též spolu wody a ze trzích studanek taky. To korzení se zwarzí w teg wodie, pak tím žlab witřiti a kráwy wotrziti, chlíwy dobrze wykropit a tím korzením vykaurzit. Potom wem libeczek, posad bobky, anýz, fenykl, kmín, wotruby pssenicziní, sůl králowau; to se stlucze w hromadu a do zlabu dá, aby to kráwy wilyzaly a tím, co se wymena omegwati budau, weme se wlažidlo: ssalweg, kartuf, libeczek, kalkan a dewět strausků czesneku, wraticzku — stlucz w hromadu a tím teplým můžou se wemena, dost často rohy omegwati. Pazaury tímto se omegwati musí vzlasstie, když ponegprw vyháníss: Weme se czertowo h . . . o, kafru, česneku — to se w hromadu zmíchá. W novi dni taky to dieleg; žádná czarodiegnice ti wíce neusskodí. [1]

Pakli chceš čarodějnici dostati, uřež na velký pátek hůl klokočovou před slunce východem. Pak na bílou sobotu před slunce východem tou holí urejpni na krchově kus drnu, když nejvíc lidí do kostela jdou na jitřní. V bílou sobotu tak ten drn dej si na hlavu a tu hůl měj v ruce; 'nebo i před jinými svátky můžeš to udělati. Když ten drn míti budeš a tu hůl budeš míti v ruce, tak ji uhlídáš, můžeš ji chytiti.

---

[1] Aby se seznal pravopis, jímž pisatel poznámek těchto psal, podáváme odstavec tento ve věrném opisu. Další jsme transkribovali pravopisem nynějším, šetříce rozlišných tvarův od jazyka spisovného.

Jinak když je kravám překaženo, učiň takto v sobotu před novou nedělí. Když mlíko slíváš a co se ustojí v těch hrncích, sli' to v hromadu z devíti. Pak tu sobotu utni kůl vosykový; jak roste vzhůru, tím obrať dolů a když slunce zajde aneb zapadá, udělej ním díru, aby (to) nebylo pod střechou, a novou neděli, než slunce vyjde, to slívané mlíko do ty díry vlej a ten kůl tam strč a třikrát na něj uhoď palicí a takto říkej po každé ráně: »Nedělám to žádnému jinému, než tomu, kdož mému dobytku škodí.« Potom poznáš, jak s tou čarodějnicí bude.

Jinak, když jest kravám učarováno, kup džbán nový černý a když krávy močí, chyť toho moče do toho džbánu, potom dobře zamaž, kdybys mohl dostat nalezenou kolomaz, zakopej ho, kde krávy stojí hluboko, aby z něho žádný puch nemohl. Tak se v ní staví. Ale dej pozor, aby z tvého domu čarodějnice nic nemohla vzít, sic by si pomohla.

Jinač učiň takto: Když krávy podojíš, posyř to mlíko, aby se sedlo; v novém hrnku postav ho do díže, nech ho tam devět dní. Potom to sýření dej do nového pytlíku nevobraceného, pak to pověs do komína, tak ta čarodějnice všechen svůj dobytek posyří.

Když budeš chléb péci, kup za jeden krejcar kafru a dej ho do jednoho bochničku a upeč jej a ten chléb dávej kravám ráno, když jdou na pastvu a do druhého dej libečku a taky upeč a když krávy přijdou z pastvy, dávej jim taky. Budeš mít boží požehnání.

Poznamenání strany hovězího dobytka, aby celý rok užitečný byl a zdravý.

Vezme se vorliček neb zvoneček, který jest v panských zahradách. Ten se skrájí na drobno, aby ho bylo pro jednu krávu dvě hrstě. Ten se dá do nového černého hrnce, do kterého půl druhého mázu vody se vejde, na něj se naleje voda, ale musí býti ze tří studní a přikreje se to novou pokličkou a zamaže a nechá se to vařiti, až se z toho jeden díl vyvaří. Pak se toho polovic scedí skrze mlíčen do másnice a másnice se vymeje. Též hrnce mlíčné a co toho zůstane po vymytí, umeje se kráva s tím od hlavy až k zadním nohám a ta druhá polovice, co bude v hrnci, rozdělá se s chlebovou moukou a udělají se z toho tři bochníčky a dají se upéci do červena a jeden se jí dá snísti na sv. Filipa a Jakuba, a druhý na sv. Jana Křtitele, a třetí na sv. Bartoloměje. Tak zajisté toho roku kráva užitečná a zdráva (bude); jest zkušeno a vyprubírováno mnohokráte.

Proti osutí hlavy vezmi sliz a uvař jej ve vodě a tím zmej hlav
Zapudí se strupy a taky zažene se hříběcí koní.

Proti kamenu vezmi petrželné semeno a mateří doušku, usuš i a zetři každý vzlášť a prosej potom, převař je jednoho jako druhého, poto ráno, na večír pi' v teplém pivě — budeš zdráv.

Proti prašivině vezmi terpetyny a májové máslo, maličko soli a to zmíchej spolu v hrnéčku; udělej masť a tím se maž, kdykoliv chceš.

Když roste hlíza anebo se nadýmá, vezmi semeno konopné a list bezový a sádlem slepičím udělej jako flastr a vlož na hlízu. Jinač vezmi šalvěj s listem bezovým a sádlem slepičím i máslem, smis to v hromadu a vlož na hlízu. Brzo pomine.

Kdo má vši v hlavě, vezmi nový bobek, utluč drobně a smis to s teplým louhem a zmej hlavu, zaviň v teple a nalezneš, že všecky pohynou.

Proti spálení a opaření. Vezmi růžový olej a zaječí krev, slij to spolu, maž tu spáleninu a potom spal cihlu a síru na prach, tím prachem zasyp a když počne se celit, vezmi oleje lněného, medu, pliskyřice, všecko zároveň spolu, potom maž, zdráv budeš.

Myši zmořiti. Vezmi vápna nehašeného, stluč a prosej skrze řičici, potom sejra dobře zmíchej, polož kde jsou myši, chcípnou. Item vezmi kořen, (jenž) slove bazaly, polož ho do čtyř rohů neb uhlů, vyběhnou.

Proti povlace očí a ke všem nedostatkům zraku kup červeného vína a pij ho na cti drobu a mej sobě ním na židovinách a oči promejvej, ale však málo.

Když je člověk vostuzenej, nepomůže si spíš jako když jde pod černou višni a setřese na se s ní rosu a jde, proleze skrze kolo u vozu a neohlíží se, jde zrovna do setnice; nebo když si uvaří v hrnku červeného, žlutého, modrého devaterníku, vleje na misku a umeje se s ním, tak si pomůže — anebo když přinese vodu v konvi a vyleje ji, poklopí a co se na dně stáhne, vypije po třikrát.

Kdybys měl živé vlasy, vezmi pliskeřice jedlové z těch puklinek, namaž dubové kuličky, roztluč a tím práškem zasejpej. Dobré neštovice také zhojíš.

Pro souptavku kup za groš vořechů, usuš je, se vším utluč a za groš vocta a zvař to pod pokličkou, aby pára nevyšla; nech vystydnout, pak to pij 5 neb 6krát za den — budeš zdráv.

Kdyby tě zuby bolely, vezmi ze šípku ty zrnka a kuř je ve fajfce; — přestanou.

Kdyby se ti v hovadě stavilo, vezmi sanytru, utluč a se dva náprstky do půl žejdlíka studené vody. Tak vyženeš moč i lejno.

Proti hlavy bolení vem bílé kadidlo, síru, jalovec — toho všeho dva loty; pak z vlašských ořechů jádra taky dva loty a to všechno na drobno utluč, pak s bílkem z vejcete zadělej, na papír namaž, pak na oboje žiloviny a na čelo přikládej; bolesť pomine.

Proti zastuzení žaludka, od kterého i běhavka pochází, vyvrtej díru ve bříze a natoč z ní jeden máz zoftu, aby do něj nenapršelo do sklenný nádoby toč a s tou nádobou, dobře zamazanou, když se začíná chléb péct, tak z předu v peci postav; jak se chléb vyndává, tak vem tu nádobu s vodou ven a nech zamazanou, aby nevyvětrala. Jak ale někdo s takovou nemocí obtížen jest, vem tu sklenici s tou vodou a postav ji do horké vody, by dobře teplá byla a na kterém místě oteklý úd poznáváš, vem nějaké plátno, nastříkej té vody na něj a přikládej: když vyschne, zase to plátno pokrop. Vždy teplé to býti musí a začasté to dělej, tak bolesť pomine.

Proti bolení žaludka vezmi jeden már dobrého malvazu a citvaru ednu libru, dej do toho malvazu, nech osm dní kysati a učiň to horké, potom nemocnému každé ráno a veřer dej jednu lžíci toho k užívání.

Proti zahnání zimnice vezmi starečkové koření (to jest řepíček), jinač agrimoniky 13 aneb 15 kousků pro starou osobu, pro mladou ale 7 aneb 9; takové buďto ve víně neb v pivě namočené po 6 dní místo jiného trunku nemocnému užívati dej.

Proti bolesti zubů můžeš vzíti balšanu, routy, isypu, zeměžluče a rozmarinu, to všechno na malé kousky rozkrájené do malého hrnéčku dáš, na to červeného vína naleješ, pak dobře zahradíš, aby pára nevyšla, to ale náležitě vařiti nechej a tak horké, jak můžeš udržeti, na zub za častý přikládej. Bolesť pomine.

Kdo chce krávy užit, aby dobře zavimnaly a žádný neřád se nechytil, musí vzíti lískovou řasu, rozdrtit dva díly, pšeničných otrubů jeden díl, konopného semence čtvrt dílu, ručničného prachu částku a to všecko spolu zmíchat, a ze zelí vodu aneb řepu paříc a ráno na lačný život dát ízat čtyřikrát za týden a to od půl jejího času.

Kdybys chtěl tele vosadit, tedy než bude cecat, uřezej mu na kříž u noh po koŭsičku pazourku; přední pravou a zadní levou a zas přední levou a zadní pravou; do kouska chleba dát, aby to tele snědlo. Tedy má dát taková kráva dvojnásobný užitek.

Před sv. Fil. a Jakubem utrhni šípkové jabko, nevem ho do holé ruky, utluč na drobno a od prvničky 1 vejce, a trošku bílé mouky a udělá se na rendlíku svítek, dá se na sv F. a J. ráno. 3 sírky, jeřábovou houbu, 3 vejce od prvniček, za 1 grešli šafránu, za 1 grešli kafru, za 1 grešli svatojanského chleba, za 1 grešli fíků, 3 bobky, špetka kmínu a špetku kravského kmínu (on jest jako kopr), 3 špetky bílé mouky; to všechno stluč dohromady a udělej z toho placičky, na medě usmaž jako svítek, dej ho do dížky, jedno dojení na něj vydoj a při tom přelom na tři díly nebo kousky a dej krávě snísti. Když chceš míti o libru víc, dej o jeden díl více.

Zimnici zahnati. Vezmi arch papíru, ten spal na prášek a vezmi ze třech studánek po půl žejdlíku vody: ten prášek dej do té vody a kdy na tě zimnice půjde, vypij to a lehni do tepla, tak se vypotíš a zimnice přestane.

Pomoci od žloutenky. Když bečvář požahuje sudy, tedy v té páře podržet třikráte neb čtyřikrát hodně hlavu, by ta pára se do něj vrazila Žl. pomine.

Kdyby měl člověk uděláno skrze čáry, vezme se hrnéček a ten nemocný se do něj vymočí, co by se jedno vejce zatopilo, a ten nemocný vezme to vejce ne do holé ruky, březného dřeva špičičku taky ne do holé ruky, a tou propichuje to vejce. Dá ho do toho hrnéčku, aby bylo v tom moči zatopeno a pokličkou se přikryje a dá se k ohni a nechá se vařiti, až se to vejce uvaří; pak ten nemocný vezme přikrytý hrnéček a dá jej do velkého brabeniště a jde domů. Nemoc přejde.

Aby myši nežraly, natrhej polního balšánu a poklaď ho kolem, okolo, třebas i výše; — nebudou žráti.

Aby se vši nedržely, vezmi když kovář ponejprv hříbě ková, co z kopyta vystrouhá, vezmi tři kousky, ty rozřež na 9 kousků a zastrč do šatu; nebudou se víc vši držeti.

Kdyby se člověk napil studeného trunku, třebas to voda byla, že by se mu i průchody v žilách stavily, vezmi koření jalovcové ze země a vyvař je v hrnku a můžeš tu vodu scedit a do té vody dej 1 libru švestek, 1 lot alinsu a zvař to a užívej co chceš, pomůžeš si.

Chrást (svrab) sehnat. Vezmi za groš kapucínského semínka a stluč jej na prášek s půl lotu tabáku a slaniny a rozkvař a zmíchej dohromady. Tím se maž, zaženeš jej. Jinak vezmi kapucínského semínka, perpetínu a trošku soli, kousek nového másla a zvař to v hrnéčku dohromady pod pokličkou. Tím se maž na židovinách, víc ho mít nebudeš.

Dále zaznamenává pisatel zaříkávací formuli následující:

»Bůh počal a já započnu po jeho milosti. Já N. chci lekovati a zažehnati ne svou mocí, ale s božskou pomocí. Nerosti tomuto hovádku to znamení jako neroste kamení od božího narození. K tomu mi pomáhej Bůh Otec † Bůh Syn † Bůh Duch Svatý †.

Konečně uvádí seznam nešťastných dní v roce. Jsouť to: V lednu (1., 4., 6., 11., 15., 17.), únoru (8., 16., 17.), březnu (13., 15., 17., 18.), dubnu (1., 7., 13., 15.), máji (8., 10., 17, 31.), červnu (1., 7.), červenci (1., 5., 6.), srpnu (1., 2., 18., 30.), říjnu (1., 3.), listopadu (7., 11., 15.) a prosinci (1., 6, 7., 11.). Nejhorší jsou: 1. dubna, 1. října a 1. prosince.

Sdělil *Jan Valchář.*

Posudky a zprávy.

Wundtovo pojímání socialní psychologie. Nemůže býti sporu o tom, že Wundtova práce filosofická jest z nejvýznamnějších mezi moderními pracemi z oboru tak řečených »filosofických« nauk; avšak co u muže toho i vzdálenějšímu pozorovateli, ba i laiku musí buditi úctu a obdiv, jest úžasná, neumorná produktivnost, s jakou ve věku, ve kterém u jiných pravidelně nastává jisté zvolnění, ne-li dokonce ustání ve vědecké práci, uveřejňuje nové a nové plody ze svého oboru a to literární plody znamenité. O tom ani nemluvíc, že rediguje a plní ročně objemné svazky sborníku prací filosofických (především prací vykonaných v psychologické laboratoři jím řízené) »Philosophische Studien«, že opět a opět uspořádává nová a obyčejně značně rozhojněná vydání děl dřívějších (připomínám jen, že přepracoval »Ethiku«, že »Logika« jeho v 2. vydání vzrostla o celý svazek více než 600 stránkový, že nejznámější z jeho děl, »Grundzüge der physiologichen Psychologie«, ve 4. vydání čítá téměř 1300 stran, kdežto ještě ve 3. vydání mělo asi 1100 stran atd.), překvapil několikráte již odborné kruhy neočekávanou publikací. Tak na př. neváhal zúplna přepracovati své »Přednášky o duši lidské a zvířecí« (nyní již ve 3. vyd.), neváhal vedle své veliké knihy duševědné podati systematický a ucelenější »Nástin psychologie« (3. vyd. r. 1898), knihu to, která v nejedné a důležité věci vykazuje odchylky od dřívějších auktorových učení psychologických; Wundt dále překvapil ty, kdo v něm viděli jen »fysiologického« psychologa objemnou metafysikou (System der Philosophie«, 2. vyd. 1897) a nejnověji opět publikoval dva objemné svazky, skládající první díl »Völkerpsychologie«. [1])

Wundtův spis o socialní psychologii — tak chceme zatím označovati výraz jeho »Völkerpsychologie« — jest rozpočten na 3 díly; první z nich obírá se řečí, druhý má býti věnován problému mythu, třetí mravu. Ve spise o řeči podán jest v 1. svazku výklad o výrazech jevů duševních, potom stopován jest postup od řeči posuňkové k mluvě (»Sprachlaute)« a jejímu vývoji t. j. obírá se změnami zvuček a zvláště obšírně (str. 401—627) tvorbou slov; ve 2. svazku přirozeně nejzajímavější jest stať, ve které vykládá mínění své o původu řeči a mluvy. I v tomto novém díle Wundtově podáno jest tolik zajímavých věcí a myšlenek i fakt, že nelze leč každému doporučiti jeho četbu; najdeť tu pozoruhodné věci i odborník a to právě tak na př. fysiolog, jako jazykozpytec z povolání, jako psycholog anebo specialiter i paedopsycholog (o řeči dětské na př. str. 267—297) atd. Pro kruh čtenářstva tohoto časopisu nejbližší a nejzajímavější, tuším, jest nastíniti něco podrobněji názor Wundtův na předmět, ráz a cíle »Völkerpsychologie«, respective vylíčiti, kterak Wundt pojímá úlohu socialní psychologie vůbec.

---

[1]) Völkerpsychologie. Eine Untersuchung der Entwickelungsgesetze von Sprache, Mythus und Sitte. I. Band. Die Sprache. I. díl str. 626, II díl str. 644. V Lipsku 1900—1901.

Úlohou »Völkerpsychologie« dle výkladů v tomto spise podaných jest zkoumati psychické jevy, které vyplývají ze vzájemného duševního působení jistého množství a jednotlivce. Mnoho fakt individuální psychologie teprve sociální psychologií dojde plného pochopení a vysvětlení, nicméně sociální psychologie jest a zůstane závislá na psychologii individualní prostě proto, poněvadž jevy, kterými se obírá socialní psychologie, lze konec konců jedině vysvětliti z obecných zákonů duševního života, jak se uplatňuje ve vědomí jednotlivcově na rozmanitých stupních jeho vývoje. Kdyby nebylo již v jednotlivcích jistých vloh, nemohlo by spolčením více lidí dojíti k nijakému duševnímu produktu.

Sociální psychologie jest tudíž v jistém smysle applikovaná, užitá psychologie individuální, ale jen v jistém smyslu. Předmětem sociální psychologie jest člověk ve všech těch vztazích, které přestupují meze individualního bytu a které poukazují k duševnímu působení vzájemnému jakožto obecné podmínce. Nenáleží tedy sociální psychologii jevy, které sice mají za základ společenský byt člověka, ale uskutečňují se pouze osobním zasahováním jednotlivců; proto nenáleží do sociální psychologie na př. historie jednotlivých duševních plodů, jako historie literatury, umění, vědy. »Völkerpsychologie« má tudíž za předmět ony jevy psychické, které jsou základem obecnému vývoji lidských společností a které jsou základem vzniku společných duševních plodů obecně platné hodnoty; krátce řečeno: »Völkerpsychologie« není prosté užití (Anwendung) psychologie individuální, nýbrž rozšíření a prodloužení (Ausdehnung« nebo »Erweiterung und Fortsetzung« říká Wundt) psychologie i na jevy společného života.

Sociální psychologie obírá se »duší« (nikoli »duchem«) národa (»Volksseele«, nikoli »Volksgeist«). Není nijaké závady mluviti o »duši národa«, »duši lidu«, jestliže pojímá se slovo »duše« tak, jak jedině v empirické psychologii jest přípustno, totiž jako fakticky daná souvislost jevů psychických, jevů bezprostředně našeho vědomí; »duše lidu« ovšem není nijaká summa či úhrn duší individuálních, nýbrž jest produkt množství těchto duší. Na společných plodech duševního života nějakého lidu pracovalo neurčité množství jedinců, členů to společnosti, takže vyloučena jest možnost redukce součástek těch na určitá individua. Zákony vývoje, které jsou v oné příčině obecně platné, nutno sociální psychologii analysovati s hlediska přísné, exaktní psychologie. To jiné nauky dosud aspoň nečinily; na př. jazykověda, mythologie atd. užívaly jen běžné »vulgární psychologie« anebo zpracovávaly obor, který náleží sociální psychologii, s neplodných stanovisek doktrinářských. Jedno i druhé nemůže postačiti účelům opravdu vědecké psychologie sociální; experimentální čili fysiologická psychologie a »Völkerpsychologie« jsou dva díly a pomůcky psychologie, navzájem se doplňující, ale také jediné dva díly a pomůcky. Neboť tak řečená introspektivní psychologie (Psychologie der »reinen Selbstbeobachtung«) není ani dílem ani pomůckou psychologie, nýbrž jest jen přežilý způsob traktování duševědy methodami nedostatečnými; dějiny pak, literatura, umění, biografie, vlastní vyznání atd., které neustále bývají uváděny za prameny psychologického vědění, nejsou ani díl ani pomůcka psychologie, nýbrž obory applikace psychologie (Anwendungsgebiete), které sice příležitě mohou býti prospěšny obecnému psychologickému poznání, ale nemají naprosto rázu pomůcky; neboť pravou pomůcku vyznačuje promyšlené a methodicky prováděné užívání.

Když takto vymezil si ponětí »Völkerpsychologie«, Wundt snaží se rozsah a rozdělení její si určiti. Tři jsou hlavní odbory sociální psychologie: 1. řeč, 2. mythus a náboženství, 3. mrav a kultura. Tyto tři obory shodují se v tom, že naskrze jsou závisly na společenském žití, na žití sociálním. Vznikly před zasahováním jednotlivců ve vývoj duševní, a i když s počátkem historického žití ponenáhlu víc a více se rozmáhá vliv jednotlivců, jevy ony podléhají zákonitým změnám, které mají původ ve změnách duševních svazů samých. Právě proto »Völkerpsychologie« jest ve styku s jistými historickými obory; tak spočívá historie literatury na psychologii řeči, na psychologii mythu spočívá historie kulturních náboženstev, historie vědy a umění, tak zakládá se na psychologii mravu kulturní historie mravu jakož i historie právních řádů a mravních názorů na svět, které uloženy jsou ve filosofických ethikách. Avšak každý z těchto oborů historických začíná tam, kde socialně psychologické bádání a uvažování přestává, totiž tam, kde příliš mocný vliv jednotlivců zatlačuje obecný duševní vývoj v pozadí.

Tyto tři hlavní obory sociální psychologie jsou dále navzájem úzce spolu spojeny; ovšem řeč má jistou přednost před oběma do té míry, pokud totiž jest nutným prostředkem společného myšlení a mythus zase jakožto vniterná forma myšlení předchází nutně před vnější realisací myšlení ve mravu.

Posléze mají tyto tři obory jisté obdobné vztahy k základním třídám jevů psychických. V řeči obráží se především (zunächst) svět představ člověka, mythus, jenž podává obsah představám v řeči uloženým, ve svém vzniku jest rozmanitě určován směry cítění a mrav zahrnuje všecky společné směry chtění, které vydobyly si nadvládu nad individuálními návyky a staly se normami pro společnost i jsou od společnosti obecně uznávány. Arci tyto kroky představování, cítění a chtění jsou jen »po přednosti (vorzugsweise) rozhodnými pro jednotlivé ony hlavní obory Völkerpsychologie; fakticky vyskytují se ve všech třech oněch oborech všecky onyno tři faktory psychické a lze je odlišiti jedině abstrakcí, avšak poněvadž realiter pokaždé jistý z nich jest v popředí proti druhým dvěma, proto a potiori možná činiti analogisování řeči s intellektuální stránkou, mythu se stránkou citovou a mravu s volní stránkou života duševního. A analogie tato dopouští dále myšlenku, že mimo tyto tři hlavní obory sociální psychologie není jiného oboru stejně hlavního a stejného původního, principiálního významu, čili jinak řečeno, těmito obory vskutku vyčerpává se celý rozsah života »duše lidové«. —

Máme-li přičiniti k tomuto pojímání Wundtovu úlohy sociální psychologie několik kritických slov, upozornili bychom nejprve na neblahé stránky názvu »Völkerpsychologie«, jejž tlumočiti v češtině tak, aby vystižen byl smysl, který Wundt mu přikládá, jest nesmírně těžké. »Psychologie národů« nehodí se, rovněž tak nikoli »psychologie lidu«; ani termin (navržený prof. Durdíkem) »rododuševěda«, tuším, nevystihuje plně a srozumitelně ponětí Wundtovské. Wundt sám jest nucen uznati, že jméno »Völkerpsychologie« naznačuje jen nedokonale a jednostranně obsah této vědy (str. 2.); připouští, že v jistém smyslu by bylo lépe proti individualní psychologii klásti »socialní psychologii,« nicméně prý i tento název pro nezřetelnost výrazu »společnost« (Gesellschaft), jehož Němci v odborných pracích sem tam užívají (od publikace spisu Tönniesova) rozdílně proti terminu »státní společnost« (staatliche Gemeinschaft), by prý sváděl k nedorozumění (str. 3.). A proto zůstal prý při výraze »Völkerpsychologie« již také proto, poněvadž prý »lid« (Volk) jest zajisté nejdůležitější z oněch kruhů životních, z nichž vycházejí plody duševního soužití.[2])

Zmínili jsme se o této věci, o otázce názvu, poněvadž není to snad jen jakási filologická, resp. terminologická nesnáz, o kterou tu jde, nýbrž nesnáze, jež se tu naskytují s názvem, mají podle mínění našeho hlubší základ: neujasněnost, resp. nedokonanost názorů v pojímání právě Völkerpsychologie. V čem zříme onu neujasněnost a neurčitost u Wundta, vysvitne nejlépe, jestliže stručně projdeme, jaké změny v pojímání »Völkerpsychologie« filosof ten prodělal; tím zároveň ukáže se jasněji, která to myšlenka u něho se dere znenáhla v popředí i jak se postupně vyhraňovala.

Jest známo obecně, že Wundt není první, jenž pokoušel se sestaviti a pěstovati »Völkerpsychologii«, nýbrž že theoreticky první tak učinili Moric Lazarus a Chajim Steinthal, kteří také založili pro pěstování této vědy zvláštní časopis a po drahnou dobu let jej redigovali. Tito mužové ovšem také musili se postarati o vytčení ponětí a úlohy své vědy, ale pojímání jejich liší se od Wundtova v nejedné věci. Lazarus a Steinthal (Zeitschrift für Völkerpsychologie und Sprachwissenschaft I. svazek str. 1. sl. a XVII 333 sl.) proti Wundtovi jednak pokládali Völkerpsychologii za pouhou applikaci psychologie individuální, jednak zase jí vykazovali příliš široký rozsah, chtějíce míti v ní zahrnuto veškeré duševní žití, které přestupuje úzký obor individuálního života. V tomto širokém rozsahu ovšem bylo těžko uznati oprávnění sociální psychologie jakožto Völkerpsychologie t. j. psychologie duše lidu i není divu, že na př. Herm. Paul (v Principien der Sprachgeschichte) popíral oprávněnost Völkerpsychologie jako samostatné (psychologické) nauky a že ji odkazoval do historie, a že také Wundt v pojednání »Cíle a cesty psychologie lidu« (Philosophische Studien IV. roč., str. 1. sl.) proti tomuto pojímání se ozval a vlastní mínění tu již naznačil. Toto mínění své opět a opět kratčeji nebo šířeji vykládal ve svých spisech; zejména sluší se tu připomenouti stati jeho Logiky (II, 2, str. 231—241. vydání druhého, v Lipsku 1895) a Nástinu psychologie (3. vyd. Lpsk. 1898 str. 27. n.), stati to, které jsou v jisté míře předběžným stupněm k výkladům ve svrchu uvedeném díle podaným. Také tu setkáváme se s kladem všech tří oborů resp. tří dílů Völkerpsychologie, totiž řeči, mythu a mravu, ba i s oním analogisováním oborů těch s třemi základními třídami jevů psychických (srv. Log. II., 2. str. 238). Dále také definice a vymezení rozsahu Völkerpsychologie jest tu značně shodné s nejnovějším spisem (srv. Log. uv. m. str. 232 sl.) rovněž i důrazné vytýkání, kterak individualní psychologic bez sociální a naopak nemůže se obejíti, nýbrž nezbytně teprve pospolu činí celek psychologie (str. 234. sl.) a každá z nich že pracuje sama o sobě s jistou abstrakcí. Avšak pojímání poměru této »Völkerpsychologie« k individuální psychologii, přece jest tu v podrobnosti jiné než nejnověji, kdy učí, že Völkerpsychologie jest pouze pokračování a jakési rozšíření duševědy individuální. To platí zejména o výkladech Wundtových v »Nástinu psychologie« a souvisí ostatně s nazíráním jeho na povahu a methody psychologie individuální. Kdežto ještě v Logice (II., 2., 238) hlásá, že Völkerpsychologie má za základní methodu srovnávací methodu, avšak tato »srovnávací methoda« že jest jiná, než na př. u jazykovědy, dějepisu, sociologie atd., poněvadž tyto vědy srovnávací methodou domáhají se materiálu, ale Völkerpsychologie při shledání materiálu z jistých fakt musí se říditi hledisky psychologickými a veškerá vysvětlení i stanovení obecných svých zákonů zakládati musí na psychologii individuální, v pozdějším svém spisu poměr obou nauk v methodické stránce určuje si jinak. Ačkoli prý za dnešního stavu vědy obě vědy, Völkerpsychologie a individuální duševěda, jakožto dva díly psychologie probírají se v oddělených vylíčeních, přece nejsou to dva oddělené obory jako prý spíše rozličné — methody, kterými psychologie pracuje. Psychologie prý totiž nejinak než přírodovědy užívá dvou hlavních method: jednak methody experimentální, jednak prostého pozorování. Psychologie individuální odkázána jest v přední řadě na experimentální zkoumání, kdežto Völkerpsychologie na methodu (»čistého«) pozorování; experimentální methoda slouží totiž k analysování jednodušších pochodů psychických, pozorování »obecně platných produktů duševních« (totiž řeči, mythu a mravu) slouží zkoumání vyšších pochodů psychických. Že pak všecky takovéto produkty duševní vyšší předpokládají společnost a to speciálně »lidovou společnost« (Volksgemeinschaft), toho příčina jest, že individuální produkty duševní jsou příliš měnlivé povahy a nepřipouštějí objektivné pozorování, a tehdy teprve nabývají potřebné konstantnosti, když se staly zjevy kollektivními, zjevy davovými (Grundriss d. Psych. 3. vyd. 28.).

---

[2]) Podobně v Logik II., 2. str. 238 (2. vyd.) uznává, že jméno »Völkerpsychologie« není prosto nejasností, nicméně prý ceteris paribus tento název nejlepší a proto prý také podržel »den nun einmal eingeführten, überdies durch seine Kürze (!) sich empfehlenden Namen!«

Jak tedy patrno, u Wundta možno stanoviti změnu v názoru na Völkerpsychologii především potud, pokud se jedná o vlastní, základní povahu této nauky. Jsou individuální a sociální psychologie dva oddíly psychologie, či dvě rozličné methody jen psychologické? kolem této otázky se točí jeho dosavadní pojímání, i možno konstatovati, že kdežto původně Völkerpsychologii pokládal za druhý jakýsi oddíl celku psychologie, později přišel k nazírání, že obé jsou jen různé methody psychologické nauky, nyní pak, že se zase spíše vrací k původnímu svému nazírání. Příčinu této změny a do jisté míry i — nejasnosti v pojímání Wundtově hledati jest asi ve skutečném provádění úlohy Völkerpsychologie. Wundt tu přestává na 3 zjevech: řeči, mythu a mravu, zjevech to arci nesmírně složitých a rozsáhlých, i když jen s hlediska psychologického chceme jimi se obírati; nicméně domnívám se, že obor »Völkerpsychologie«, anebo případněji řečeno, psychologie v pravdě »sociální«, (t. j. v pravdě individuální psychologii »doplňující«) jest širší, jest stejně široký jako právě psychologie individuální. Mám-li naznačiti na konec své mínění o celé otázce, nevidím v »sociální« a »individuální« psychologii ani 2 »oddíly« psychologie, ani 2 methody psychologické, nýbrž jen dvě hlediska, s nichž každý jev psychický nutno úvaze psychologické podrobiti. Psychické žití v celku i v »součástkách« (t. j. výtěžcích arci naší psychologické analyse daného žití psychického) jest produktem právě tak společného soužití jako majetkem individuálním, i vyžaduje úplné jeho prozkoumání bádání a úvahy s obojího hlediska. Spracovávati pak psychologii »individuální« a »sociální« neznačí tedy, leč v popředí posunouti jedno z obou nutných hledisk a do jisté míry (pokud to totiž možno) abstrahovati od hlediska druhého a všeho toho, co s tímto druhým hlediskem souvisí. *František Čáda.*

Antonín Hubka: Naše menšiny a smíšené kraje na českém jihu. Knihovny Samostatnosti svaz. 2. V Praze 1899. str. 261.

Důležitá kniha pro poznání početnosti a poměrů českého živlu v krajích smíšených aneb většinou německých na jihu král. Českého. Dílo toto pracně a svědomitě na základě předposledních dvou sčítání (z let 1880 a 1890) a bohatých vlastních zkušeností autorových sepsané, nemá pouze význam pro politiky české, nýbrž i pro českou vědu národopisnou. Pro sestavení řádné, podrobné ethnografické mapy české mají monografie jako Hubkova nesmírnou cenu, i bylo by si přáti, aby jiní znalci příslušných krajů podobnou pozornost ethnografické hranici české věnovali také na severu Čech, na Moravě, ve Slezsku atd. Vydání specialního díla o kterékoli části této hranice musilo by ovšem předcházeti podrobné probádání netoliko pramenů statistických a jiných, nýbrž i poměrů na místě samém, na základě autopsie, aby badatel mohl nesprávné výsledky statistiky úřední náležitě opravovati. Pan Hubka ve své knize podává podobné dílo, kteréž jest výsledkem desítiletého studia poměrů při jihočeské hranici národnostní na základě vlastního poznání a spolehlivých informací. Škoda, že hned po této přípravě nesestavil procentovou národnostní mapu jižních Čech a spokojil se pouze vedením hraniční čáry mezi sídly většinou českými a většinou německými. Kromě této mapy (»Národopisná mapa českého jihu«) připojil autor ke své knize náčrt »Čechové se svými sousedy« (dle Langhansovy mapky »Der tschechische Querriegel zwischen den deutschen Ostmarken«), na němž třemi způsoby značí Čechy, Němce a »jiné národy«. Tento náčrtek, tak jak jest, mohl však pro českého čtenáře odpadnouti: nejsou tam vyznačeni Čechové slezští (vůbec) ani dolnorakouští, což velice překvapuje, a ztratili se nadobro i lužičtí Srbové, nepřihlížíme-li k jiným, menším nesprávnostem. Připojené rejstříky usnadňují užívání knihy. *A. Černý.*

Jan Vyhlídal: Čechové v pruském Slezsku. III. vyd. V Kroměříži 1900. Nákl. V. Povondry. Str. 91.

Spis tento platně přispěje k rozšíření vědomostí o Češích pruského Slezska v širší veřejnosti naší, jíž jest určen; vědeckým potřebám může sloužiti jen druhá jeho část, obsahující materialy folkloristické. Na tu a na vylíčení národnostního postavení pruskoslezských Čechů klade také sám spisovatel patrně největší váhu. Za to kapitola o ethnografickém rozšíření a síle českého lidu v pruském Slezsku držena jest v mezích příliš stručných a nepřispívá nijak k vědeckému objasnění té otázky, poněvadž autor ani dosavadní příslušné literatury náležitou měrou a s kritickou obezřetností neužívá. Škoda, že autor i při této stručnosti a při zřeteli na populární poslání knihy nepřidal náčrtek ethnografického území pruskoslezských Čechů na základě vlastních zkušeností. Cenná jest však sbírka materialů folkloristických, počínaje několika dětskými modlitbičkami až k příspěvkům z lidové mediciny pruskoslezských Čechů. Nejhojnější jest kalendářík lidových obyčejů a pověr. Ke svému přívějšímu spisku »Slezská svatba« (1894) dodává zde spisovatel zajímavý popis svatebního veselí z Bohuslavic. Z ostatních kapitol jmenujeme sbírečku lidových pohádek a pověstí (čili jedním slovem »bajek«, jak lid říká), písní a tanečních popěvků (bez nápěvů), a kapitolu o kroji pruskoslezských Čechů. *A. Č.*

Folklore. What is It and What is the Good of It. By E. S. Hartland. (Popular Studies in Mythology, Romance and Folklore Nr. 2) London, David Nutt 1899 str. 43.

Znamenitý anglický folklorista E. E. Hartland vykládá v této malé, populárně psané brožurce, co to vlastně jest »folklore«, jaký jest účel a význam této vědy. Folklore — definuje spis. — jest věda o podání (Tradition), čili určitěji řečeno o veškerém duševním životě člověčenstva nevzdělaného, jak divokých plemen amerických, afrických atd. taktéž našich nižších, nevzdělaných tříd; obsahuje zvyky, řády, pověry, lidovou medicinu a mnohé jiné mimo ústní podání, tradice. Podání (Tradition) v nejširším slova toho smyslu řídí se dle jistých zákonů, které ještě nedokonale jsme poznali, neboť byly nedostatečně ještě vyšetřovány. Spis. konstatuje velikou podobu, na mnoze totožnost podání ve všech dílech našeho světa, u všech sebe různějších kmenů. Vysvětluje to tím, že lidský duch pracuje všude týmž způsobem řídě se dle týchž zákonů. Že mnohé i mimo užší oblast tradicionalní literatury bylo a mohlo býti převzato, sděděno, u nás v Evropě jmenovitě působením křesťanství a jiných faktorů kulturních, na to spis. nenaráží. Úkolem folklore-u jest nalézti zákony, dle kterých lidský duch tvořil. My bychom definici tuto dle svého stanoviska rozšířili: účelem folklore-u jest dále, stanoviti, co v podání lidu bylo převzato a odkud, stanoviti zákony, dle kterých lid převzaté podání měnil a přetvořoval.

Spis. velmi případně praví, že není vědy, která by neměla důležitosti pro praktický život. Ukazuje pak, jak důležitá jest tato věda v Anglii panující nad nesčetnými národy. Ukazuje také, že hlubší studium toto sbližuje nejenom národy civilisované a divoké, než také třídy jednoho a téhož národa. — Dle toho příkladu mohli bychom šíře rozváděti, jak důležité jest studium českoslovanského národopisu, jak důležité jest studium slovanského národopisu vůbec, jak důležité bylo by hlubší studium folklore-u oněch národů, se kterými v této říši musíme žíti a blíže se stýkati a jak by se asi jinak byly vytvářely styky mezi národy země rakouské říše obývajícími, kdyby se toto studium bylo intensivněji pěstovalo. »Intelligent and scientific interest would lead to sympathy«, praví spis. této brožurky. U nás ale takového zájmu naprosto není, jmenovitě ho nemá onen národ, který osobuje si úlohu vedoucí. *Pa.*

Mythology and Folktales, their Relation and Interpretation. By E. S. Hartland. (Popular Studies in Mythology, Romance and Folklore No 7) London, David Nutt 1900 16⁰, str. 53.

Populární přehled různých theorií o významu tradic lidových a výkladů shody tradic lidových zapsaných u různých národů v starých a novějších dobách. Spis. přiznává, že jest nade všecku pochybnost, že se pohádky stěhují, že se přejímají, ale vedle toho nepochybuje o tom, že vznikají na různých místech samostatně. To vše jest ovšem nesporné. Ale spor o to jde, do které míry připouštěti samostatný vznik a do které míry přejímání. Spis. se zvláštním důrazem poukazuje na shody některých tradic zachovaných u básníků-klassiků starověkých s tradicemi zapsanými v nejnovější době u divokých národů severoamerických, vytýká zvlášť řeckou báj o Phaethonovi a shodnou báj indického kmene Kwakintl v sev. Americe v brit. Columbii, a pripomíná, že jest sice těžko mysleti, že obě tyto báje vznikly samostatně, ale přece jest ještě tíže mysleti, že by tradice severoamerického kmene indického byla se utvořila z pramene klassického, neboť fysické obtíže stěhování zdají se býti nepřemožitelnými. Zajisté správně spatřuje spis. v bájích klassických ohlasy starších ještě bájí z dob praehistorických, nekulturních, a rovněž také shledává právem v dnešních zkazkách národů evropských i jiných sledy různých stupňů kulturních. Poukazuje tu spis. zvláště na některé motivy různé v různých versích o pastorce-popelce, jak v různých způsobech jí pomáhá zvěčnělá matka její. V skotské versi o Rashin Coatie odkázala umírající matka dceře své telátko, to muselo býti potom na rozkaz macešin zabito a dívka zakopala kosti jeho pod kamenem, a potom kdykoliv něco potřebovala, šla k tomuto kameni a každé přání její bylo splněno. V jiné pověsti z ruské Karelie vypravuje se již o původu ovce pomáhající sirotku: byla matka její od čarodějnice přeměněna v ovci; z hrobu, ve kterém byly zakopány kosti této ovce, vyrostla bříza a tento strom podporoval dívku dary i radami. Tu jest prý jasno, že matka žije dále v podobě ovce a potom stromu. To jsou přeměny, na které možno uvésti na sta dokladů také z jiných látek u všech národů vypravovaných. Jest ostatně otázka, není-li motiv o stromě vyrostlém z hrobu přejat z látek jiných a původně cizí látce o pastorce-popelce. Ale onen zvláštní rys verse skotské není obmezen pouze na tuto versi, než vyskytuje se také na jihu evropském. Dosti podobná jest ku př. verse srbská (Вук Ст. Караџић. Срп. нар. припов. Nr. 32.): v této proměnila se matka v krávu, když jí z ruky vypadlo vřeteno do jisté jámy; kráva zabita, dívka kosti její zakopala pod jistým kamenem za domem, potom pak nalézala na hrobě bedničku s překrásnými šaty a dva holuby bílé, kteří jí radili. Pod jest bulh. verse z Ochridska (Шапкаревъ Сборн. VIII. č. 28) s některými drobnými odchylkami: dívka zahrabala kosti u ohniště do popela, kosti se potom proměnily v zlato a překrásné šaty. Srv. též pohádku kašmirskou (Hinton Knowles Folk Tales of Kashmir 127 st.): tu se proměnila žena v kozu, když nedbajíc zákazu mužova okusila jistého jídla (motiv opět z jiných látek hojně známý); místo dívky pastorky jest tu několik dětí, ty taktéž pohřbily kosti kozy zabité na rozkaz macechy, a nalézaly potom u hrobu vždy dostatek potravy. A tak mohli bychom uvésti ještě velkou řadu versí více méně podobných pohádce skotské a dokazovati takto, že v celé řadě versí západních a východních se zachoval týž celkem sled z dob praehistorických, kdybychom nechtěli různé obměny považovati za pouze literární buď úmyslné buď neúmyslné obměny jisté přejaté látky. Spatřuje-li se ve versi z ruské Karelie důkaz, že matka žije dále v podobě ovce a stromu, pak musíme týž výklad připustiti také pro versi srbskou, bulh., kašmirskou atd., kde jsou metamorfose jiné, aneb také pro jihoitalskou (W. Kaden Unter den Olivenbäumen str. 104 sl.), kde z hrobu vystupuje dvanácte dívek a strojí pastorku na slavnost královskou; aneb pro ruskou pohádku, ve které umírající matka dala dcerušce své loutku a loutka pak nakrmena radila a pomáhala dívce (Аѳанасьевъ Нар. рус. ск.^{3}, I. č. 59.). Zcela správně poznamenal prof. Brückner (Biblioteka Warszawska 1900 listopad, 205), že tato theorie nevyloží otázku o původu a stěhováni pohádek a v důsledcích vede do týchž krajností, jako někdy theorie mythologická. Nezbývá než podrobně srovnávati jednotlivé verse a sice postupně vždy určitým směrem zeměpisným ovšem se zvláštním ohledem na starší zápisy a touto kritikou domáhati se jakéhosi výsledku jak co do původu látky tak i do významu jejich versí pro charakteristiku bájeslovných a vůbec kulturních názorů toho kterého národa. Všeobecnými theorickými konstrukcemi se ničeho nedosáhne než jen detailní prací, podrobným rozborem každé jednotlivé látky. Spis. vytýká sice emfaticky »The antropological method is, in fact, the application of induction to folktales«, co ovšem není zcela správné, ale na potřebu podrobných prací předcházejících řešení velkých otázek neukazuje s náležitým důrazem. Otázka pak, mohou li pohádky vůbec a do které míry býti pramenem pro bájesloví, byla v knížce této jen slabě dotknuta. — Připojen jest stručný přehled pomůcek ke studiu pohádek i přehled důležitějších sbírek pohádek všech národů, ovšem jenom, pokud jsou přeloženy do angl., fran. neb něm., a i to daleko neúplný, mezi slovanskými ku př. postrádáme překlady Chodzko, Leger, Goldschmidt, Waldau.

J. Polívka.

Розвідки Михайла Драгоманова про українську народню словесність і письменство. Том II. (Збірник фильольоґічної секциї Наукового товариства імени Шевченка т. III.) у Львові 1890. str. 238.

Sebraných rozprav M. Drahomanova o maloruské literatuře lidové, jichž I. sv. jsme loni oznámili (Sborník VI. 204) leží před námi sv. II. Obsahuje chronologicky sestavené rozpravy najmě z let 1886—87, tištěné v různých ruských časopisech, v Кіевск-é Старин-ě, ve Вѣстник-u Европы a j. Pouze jeden drobnější článek jest z r. 1893, a jiný doplněk k staršímu jednomu pojednání jest z r. 1891. R. 1889 počal Drahomanov tisknouti znamenité své studie v bulharském »Сборникъ за народни умотворения.«

V přítomném svazku nalézáme pojednání Байка Богдана Хмельницького (str. 1—24), rozbor to bajky: chlapec uhodil jednou hada, který s ním z též mísy mléka pojídal, had kousl chlapce a usmrtil ho svým jedem; otec pronásledoval hada, a usekl mu ocas; od té doby začal hospodář chudnouti. Drah. ustanovuje, odkud bajka ta pronikla k slavnému hetmanu ukrajinskému, líčí historii té bajky, dotýká se otázky o původu bajek Aesopových, theorie o indickém původě bajek a pohádek vůbec, rozšiřuje území, ze kterého skazky evropských národů se rozšířily, a sice praví, že jich pramenem byla literatura velkých kulturních národů Asie a Afriky vůbec, ne pouze Indie. Ke Chmelnickému pak pronikla řečená bajka prostřednictvím tureckým, jak vůbec byl silný vliv turecký na tradice maloruské. — V další stati Українські пісьні про волю селян (str. 25—65) rozbírají se maloruské písně o zrušení roboty, ukazuje se, že nejrozšířenější píseň o této v životě lidu selského tak důležité události jest vlastně původu knižního, vznikla nepochybně poč. jara r. 1848 v Haliči, složena byla nejspíše Polákem: píseň zvala Malorusy k bratrství s Poláky —, pronikla pak do lidu nejdříve haličského a byla hojně přepracována; potom pronikla také na Ukrajinu asi poč. 60tých let i tu měla také svůj zvláštní vývoj; poukazuje se pak ještě na některé písně o téže věci, kteréž se neujaly, nedošly obliby u lidu. — Následuje článek Два українські фабльо та їх жерела (str. 66—94): líčí historii anekdoty, jak kněz pochoval psa a biskup učinil kozla knězem, srv. Етнограф. Збірник VI. str. 118 sl. č. 293, i dovozuje, že vznikla na východě; mimo to sestaveno několik versí pověsti, jak kněz oděn do kozlí kůže, převlečen za čerta chce vymámiti od postrašeného souseda poklad, a jak kůže kozlí přirostla k jeho tělu, ke kteréžto nyní možno sebrati více ještě variantů, srv. Етнограф. Збірник VI. str. 110 sl. 282 Ad. Černý Myth. bytosće łuž. Serbow str. 354. — Nejobsáhlejší a nejobsažnější pojednání z celé knihy jest Шолудивий Буняка в українських народнїх оповіданях (str. 95—166) vytištěné r. 1887 a k tomu doplňky z r. 1891 (str. 167—172). Rozebrány v něm všecky tradice ukrajinské týkající se záhadného reka ukrajinských pověstí jménem Buňaka. Pověst současná o něm obsahuje dva motivy látkové, sledy pověsti, jak veš byla vypěstěna v nesmírné zvíře a ženich princezčin měl uhodnouti, z čeho vyhotoveny jsou její rukavice a j. (ze vší kůže), aneb jaké to zvíře chované pod sklem, jak právě v této mrus. versi, a pak pověst o Midasových uších spolu s motivem o mléčném bratrství. Obě tyto látky obšírně se rozbírají, zároveň pak ještě dotýká se spis. některých jiných, zvláště pověsti o Blanických rytířích, pověsti o ženichovi, který má luštiti hádanky, o ženichovi, který se má tak ukrýti, aby ho princezka ani svým zázračným zrcadlem neodkryla, pověsti o Koščejovi a j. Pověsti o Midasovi a motiv o mléčném bratrství byly nejnověji důkladně rozebrány drem Ciszewským, který při této své práci použil také tohoto pojednání vytištěného pod oblíbeným pseudonymem P. Kuzmičevského, ale nelze říci, že by tím toto pojednání bylo úplně zastaralo. Aspoň methodu Drahomanova i základní ideji jeho o poměru mezinárodních látek bude vždy velice poučno sledovati. — Українські народнї оповіданя у французькій мові (str. 173—181): kriticko-bibliografický přehled franc. překladů maloruských tradic, vytištěných v letech 80tých. — Sbírku pojednání zakončují dvě menší rozpravy, v písni Фатальна вдова (182—196) ukazují se tragické poměry rodinné a jich ohlasy v písních lidových — velká shoda písní totéž celkem thema opěvujících svědčí spisovateli o národní celistvosti maloruského plemene od Haliče až po Don přese všecky historicko-politické rozdílné poměry jeho životu. V druhé rozpravě Псоване українських народнїх пісень (196—212) podáno několik dokladů, jak se na Ukrajině šíří vojácké písně velkoruské rázu nemravného a pod jich vlivem kazí staré písně maloruské, zároveň pak jako doklad šířící se nákazy mravní, demoralisace mezi lidem maloruským. O šíření novějších fabrických písní Drahomanov nevěděl ještě r. 1893, kdy byla stať tato uveřejněna. —

Knihu uzavírá podobný ukazatel k oběma svazkům. *P—a.*

Kleinere Schriften von Reinhold Köhler. Zweiter Band.[1]) Kleinere Schriften zur erzählenden Dichtung des Mittelalters. Herausgegeben von Johannes Bolte. Mit einem Bildnis Köhlers und zwei Abbildungen Berlin. 1900 str. XII. + 700.

Souborného vydání »drobných« — co do rozsahu ale vnitřním obsahem velice bohatých — statí R. Köhlera vyšel péčí prof. dra J. Bolte, nástupce jeho na poli tomto, smrtí Köhlerovou v Německu osířelém, druhý svazek. Sebrány jsou v něm články Köhlerovy vytištěné od r. 1855 až do 1889/90 v různých vědeckých časopisech německých, francouzských a italských o středověkém písemnictví národů germanských a romanských, najmě o legendách a rozmanitých pověstech náboženských i duchovních, o látkách epických básní a obzvláště o facecích, fraškovitých anekdotách a novellách. Rozebrány tu nejrozmanitější pověsti, od legendy o stvoření Adamově z osmi částí počínaje až po pověsti Oidipovské, o Jovinianovi, o Tristanovi a Isoldě i pohádce o zlatovlásce, o Griseldě, Genovefě a mn. j. Při úzkém vztahu středověkých legend a pověstí s tradicemi lidovými byla příležitost pojednati na každé téměř straně o zkazkách a pohádkách lidových. Poukázáno bylo dosti hojně také na verse slovanské.

Leckterá stať v tomto souborném vydání bude se ovšem zdáti zastaralou, neboť byla přestižena novějšími pracemi Ale jednak srovnávací literární historie i ethnografie byla povinna takto postaviti pomník znamenitému pěstiteli jejímu, od něhož všickni jsme se přemnoho naučili, a jednak není pochyby, že všickni pěstitelé těchto disciplin ještě velmi dlouho budou se utíkati o pomoc a radu do těchto knih. Zvláště badatelé lidových tradic budou po nich sahati s velkým prospěchem, a najdou tu bezpečného vůdce do středověkých literatur evropských. Vydavatel poznamenal velice případně, že souborné vydání pojednání Köhlerových má trvalou cenu nejen bohatostí svou, ohromným materiálem tu sebraným, než také zdravou, svědomitou a střízlivou methodou Köhlerovou má přímo vychovatelský význam pro nové adepty těchto věd.

Vydavatel doplnil na hojných místech parallely Köhlerovy a tím značnou měrou zvýšil cenu této knihy pro odborníky. Připojil ještě obšírný a důkladný rejstřík (str. 680—700). Všecky jednotlivé motivy látkové, pohádkové nejsou ale do rejstříku pojaty. Připomínám to výslovně, aby se nikdo nespolehal pouze na rejstřík. Jest to kniha, kterou by měl bedlivě studovati každý, kdo se chce obírati studiem srovnávací literatury a tradic lidových se stránky látkové, obsahové. *P—a.*

Národní písně moravské nově nasbírané. Sebral František Bartoš. Sešit 1. V Praze 1899. Stran 480.

Velice zajímavá publikace České akademie cís. Františka Josefa Zajímavá svým rozsahem i obsahem. Připomenuli, že je to již třetí sbírka písní, kterou tuto Bartoš uveřejňuje a že druhá[4]) měla str. CLII + 653 a obsahovala 1017 čísel, kdežto tento sešit (lépe svazek) obsahuje jich 907 kromě některých variantů, tím zřejměji vyniká váha této práce vytrvalé a úcty hodné. Kdokoli blíže seznámil se s tímto druhem práce, ví nejlépe sám, kolik duševní i tělesné námahy v ní je skryto, kolik roků je třeba nežli se dostane taková objemná a úhledná kniha do rukou čtenáře kochajícího se tu pravými perlami básnickými i hudebními. A zvláště takový muž dovede vysvětliti si i některé nedostatky, jež shledá v této práci, jako nevyrovnatelný následek přehojného materialu z rozličných stran, z nestejných pramenů, v různé době sebraného a v jiné opět zpracovaného, takže mimoděk paměť selže, a proběhne něco, čeho by za jiných okolností sběratel nepropustil. Zmiňuji se o tom již předem, aby snad této úvaze nebylo rozuměno nedobře v jednotlivých částech, zejména aby nebyla považována za onen druh kritiky, kde spisovatel sedě na povýšeném místě stůj co stůj hledá chyby, přehlíží dobrou stránku a řečí vysokomyslnou spíše odsuzuje nežli posuzuje. Je to moderní způsob, ale nechci vědomě býti moderním. Byv o tuto recensi p. redaktorem požádán, chci vyplniti úlohu na sebe vzatou co nejsvědomitěji.

---

[1]) O I. sv. srv. Národop. Sb. VI., 203.

Budiž mi dovoleno předem probrati několik důležitých otázek nerozlučně spojených se sbírkou písní a osvětlujících všeobecné hledisko, s něhož nutno se dívati na písně i na práci věnovanou jich sbírání po stránce slovné i hudební a konečně i seřazení jich jistým pořádkem k sobě. Mámeť v dnešní české literatuře již takový počet sbírek národních písní, že lze dobře přehlédnouti celou řadu předností a vad a uvědomiti si přesnější pravidla, jak bylo by lze dojíti souborů vzorných a vědecké methodě odpovídajících. Netajím se tu ovšem tím, že myšlenky mnou snad prvé vyslovené nemají býti autokrativním kanonem pro sběratele, nýbrž spíše radou nebo pobídkou k dalšímu přemýšlení a vytříbení názorů, které by byly pak schopny státi se základem vědeckého zpracování písní českých.

Píseň je nutno vždy zapisovati s nápěvem. Avšak psaný nápěv není nikdy, ať tak dím, fotografií skutečného zpěvu, nýbrž je tím správnější, čím více se mu podobá, čím přesněji mu odpovídá. Neboť ani tónový sklad ani rhytmický chod zpívané písně přesně nedají se zachytiti notami, ba jsou mu tak vzdáleny jako psané slovo od dialektem prosloveného. Této vlastnosti si obyčejně čtenáři jen proto nepovšimnou, že čísti noty jest velikánské umění, jemuž pouze málo lidí tak rozumí, aby bez pomoci hudebního nástroje dovedli do jeho tajů vniknouti. A jako slovně podléhá píseň nespočetným variantům, tak mění se rovněž i zpěvně; tutéž píseň 10 děvčat zpívá jistě v 8 variacích, třeba že tyto unikaly obyčejnému sluchu, a třeba že není lze všecky ty proměny notovým písmem postihovati. Také totéž děvče stejnou píseň v nestejných dobách a při nestejných příležitostech mění, tu více ji tlumíc v melancholickém naladění k adagiu, ondy zase jsouc rozradostněno v dovádivém staccatu ji přednáší. Někdy i v taktu ji mění, ano nedodržuje téhož taktu v jednom nápěvu, aby lépe vyjádřen byl obsah slov a nálada pěvcova.

---

[4]) Obšírnou kritiku napsal jsem do ČČMus. 1890

Kromě toho je známo, že lid jeví obzvláštní zálibu pro sborový zpěv a kde jen může: o svatbě, pouti, posvícení a j., kdy více zpěváků je pohromadě, s neobyčejnou zálibou rozestupuje se v dvoj- i trojhlasy, ba slyšel jsem i mimoděčný ač velmi neumělý kvartett. Když jsem meškal za studiem na Slovensku, zpívali mi v Dětvě u p. Marka děvečky a chlapci vesměs sborově národní písně a bez přehánění tvrdím, že něčeho tak dojemně krásného nikdy jsem neslyšel a že bych se byl takřka uposlouchal tímto neobvyklým přirozeným koncertem. Něco podobného zažil jsem ve Slezsku v Orlové, kde mi takový požitek připravilo několik hezkých selských děvčat. V jižních Čechách posud slýchati v sobotu večer, kdy chlapci chodí na volání po vsi, sborový zpěv obyčejně dvojhlasý, řidčeji trojhlasý, ač dosti zaniká již a zachází.

Nejkrásnější však zpěv tohoto druhu slyšel jsem každý den před svátkem a obyčejně i ve svátek (zvl. podvečer) mezi chorvatským lidem v Dalmacii. Obyčejně 4, 6 až 8 chlapců jde ulicí vedle sebe, najednou se zastaví před domem, v němž mají svobodná děvčata, vezmou se kolem krku, srazí se v kruh, hlavu dají k hlavě a dívajíce se do země začnou zpívati. Vždy začíná tenor [jsou-li pastevci i soprán], vpadá druhý hlas po třetím taktu a zase po třetím taktu třetí hlas. Kdo slyšel překrásné nápěvy chorvatských písní, z počátku poněkud zdlouhavé a jednotvárné, vždy však postupující ohnivěji až někdy v divokém reji končící, dovede si představiti, jak v tichu nočním uprostřed vinic pod velebně hvězdnou oblohou tento zpěv uchvacuje a unáší. Ani porovnati se s tím nedá jedno a dvojhlasý zpěv velkoruský, jejž mi bylo dopřáno seznati na Vrabčích horách u Moskvy za nedělního odpoledne. To již »chochli« mají docela jiný zpěv pohybující se většinou sice v moll tonině, přece však živým rhytmem se nesoucí a někdy i humorem překypující.

Proč to všecko uvádím, povím hned, aby se snad nemyslelo, že se tu pouze svými známostmi po slovanských zemích chlubím. Národní píseň má se zajisté i po hudební stránce zapisovati tak, jak sama žije mezi lidem. Tu nestačí dáti si na př. sborovou píseň zazpívati od kteréhokoli zpěváka a zapsati nápěv dle něho, nýbrž jest nutno přihlížeti k rozvedení nápěvu ostatními hlasy, neboť jenom takto zachycená píseň je nejpravděpodobnějším obrazem skutečnosti. Počátky již učiněny byly L. Kubou na Domažlicku, ač ovšem s nemalou sběžností a neomluvitelným spěchem. V Bartošově sbírce nacházíme několik částečných dokladů tohoto zpěvu na př : 131, 133, 143 a, 156 b, zvláště 603, 800 a j. [5]), avšak to ani z daleka nepostačuje k pochopení a poznání všech rozličných modulací hlasových, jakými se lidový zpěv béře. Ve sbírkách slovenských vůbec není dokladů, nanejvýše tu i tam se připomene, že druhý hlas jde týmž chodem v tercích, což však není vůbec správno, třeba že v dvojhlasém zpěvu převládá rozezvuk terce. Jsem přesvědčen, kdyby se pilně sbíral sborový zpěv lidový, že by tím nemalá byla prokázána služba umělým skladbám národním, neboť z něho daleko lépe dá se postihnouti národní ráz nežli z jednoduchého nápěvu.

---

[5]) V čísle 676 jsou sdruženy tři písně, jak to bývá někdy oblíbeno i u nás. Také u jiných nápěvů vyznačeny soudružné noty, ač nechtěl-li sběratel jimi označiti obměnu zpěvu.

Nesmímeť zapomínati, že veliká část našich písní má chromatické nápěvy, které v bohaté melodické modulaci uchvacují nejen posluchače nýbrž zvláště i zpěváka, který jakoby celou duši vkládal do melodie, opojen jejím dojmem, ohlušen její silou: tu slzy řinou se mu z očí — onde celým tělem hraje mu každý tón. A což jsouli zpěvy ty provázeny houslistou a dudákem, nebo jak na východě bývá: houslemi, basou a cymbalem. Nástroje tyto výtečně druží se k lidskému hlasu a tudíž lidovému zpěvu, dovedou přidati mu tolik barvitosti, že stupňují při citovém ovládání jich dojem zpěvu až k exaltaci. I není divu, že rozkoš proudí celou bytostí tanečníků, kdy hruď na hruď se tiskne, z úst píseň proudí a z kouta v to mísí se dojemný průvod. A odtud lid navykl sborovému zpěvu, v němž zástupcem nástrojů jsou hlubší hlasy, které sic nedovedou přivésti do melodie tolik bohatých barev a odstínů, avšak dovedou vlastní nápěv zlahodniti a k větší přivésti platnosti.

Ovšem jsem si toho dobře povědom, že v Čechách i na Moravě ustupuje sborový zpěv, jako vůbec lidová hudba ustupuje moderním nástrojům vřískavým a hřmotným a lidová píseň všelikému kramářskému a městskému zboží, které tím je lákavější, čím více postrádá aesthetické formy a mravní hloubky. Pokud však dá se nalézti, mělo by se k sborovému zpěvu pilně přihlížeti a při nápěvích jej uváděti. Vždyť uveden průvod u Bartoše v č. 631, 764 a 835 na nástroje při písni z Dubovce u Ročova, z D. u Skočova a Těšínska.

Co se týče Bartošovy sbírky rád a ochotně přiznávám, že má nápěvy velmi pečlivě a dovedně zapsány, že při tom hleděno k formové přesnosti hudební, zároveň však s podivuhodnou pílí zapisovány i všeliké libůstky a ozdůbky zpěváků a zpěvaček, mnohdy velmi vrtošivé a vyžadující výborné znalosti hudební k přesnému zachycení. V tom nic nezadají Spevům slovenským, vynikají pak nad všecky dosavadní sbírky po této stránce a jistě stanou se bohatou stupnicí hudebním skladatelům, kteří obrátí se k nim jako čistému pramenu národních perel hudebních. Myslím, že jako v díle II. i tuto na velikou pomoc byl sběrateli p. L. Janáček z Brna, který již dříve výborné učinil mu služby.

Druhá velice podstatná stránka lidové písně jest text. Řeč písní převzatých přímo z úst lidu jest dialektická, avšak má mnoho a podstatných odchylek od mluvy obcovací nebo řekněme všední. To plyne z několika nestejných příčin. Píseň jest vždycky báseň i kdyby byla nezdařená, řeč její jest tudíž obrazná, umělá a někdy dostupuje takové výše, že stává se vzorem i umělci-básníku z povolání. Jsouť v písních národních pravé poetické perly, jichž sklad tropicky i rhytmicky tak vyniká nad všední mluvu, že se docela liší od ovzduší, z něhož vyrostly a že nesou vznešený ráz i ve slovné formě tím, že v nich nacházíme neobvyklá slova, neobvyklé vazby ano i odchylnou výslovnost. Zdá se jakoby tvořily přechod ze všední mluvy k mluvě spisovné, neboť z obou si vypůjčují, co jim právě jest potřebno, při čemž zpěvák ani nedbá prostředků, jež ho vedou k cíli. Proto ani takové písně, které na prvý pohled úplně jsou dialektické slovně, nejsou takové hláskově, neboť v písni nikdy nepřijde k úplné platnosti tvorba hlásky, ježto řeč je nejen zbarvena nýbrž přímo vázána nápěvem. Odtud si můžeme vysvětliti, že není ani možno zapisovati text zcela přesně foneticky, ježto jest tu tolik variací, že by tím povstala taková směs hlásková, v níž by bylo velmi nesnadno se vyznati.

Proto můžeme si dobře vysvětliti, proč Bartoš v probírané sbírce ani se nepokoušel o to, aby přivedl text v naprostou shodu se svou Dialektologií, ač by se mu to jistě povedlo. Jemu postačilo, když zachytil nejpodstatnější stránky řeči písně a je vyjádřil nejprostšími prostředky grafickými. Jedná se nyní o to stanoviti, do jaké míry jsou dialektickým materialem, pokud se jich dá zužitkovati v jazykovědě tak, jako jich nápěvů v hudbě.

Nežli přikročím k řešení této stránky lidových písní, musím zmíniti se ještě o jich stěhovavosti. V každé krajině, kde národní píseň posud jest domovem, štěpí se ve dvě větve: *a*) písně domácí, *b*) písně přistěhovalé. Domácí písně jsou ty, které zpěvák z obce skládal. Tyto mají prvotní roucho místně dialektické, odpovídají slovně tomu bohatství jazykovému, jakým honosí se skladatel, odpovídají i v skladě, ať tak dím, místní vytříbenosti a vyspělosti, jsouť jakoby krásným zrcadlem svého rodiště. Takovéto písně mají velkou cenu jazykovou pro poznání místního nářečí po formě i duchu jeho, mají také úplně ráz místní a znalec dovede je rozeznati od jiných těchto známek postrádajících. Potřebí jen porovnati píseň z Líšně a Zlína, aby byl toho podán jasný důkaz a písní těch uvádí Bartoš s dostatek.

Přistěhovalé písně jsou tím hojnější, čím se v kraji více zpívá, čím větší je pohyb zvláště mladšího obyvatelstva — za službou, prací, vojenskou povinností, obchodem a p. — nebo čím více takového obyvatelstva krajem projde třeba jinam, a konečně čím podmínky k domácí tvorbě míjejí a tím otvírá se cesta cizině. Nejčastější — ba zcela obyčejné — jest stěhování písní do sousedství, při čemž vždy se píseň mění v řeči a velmi často i v nápěvu. Z kraje, kde jest velké nebo hlavní město, dle okolností hustěji bývá prováděna výměna, ač obyčejně se vesnice napálí, neboť náhrada za její krásné písně bývá dosti chatrná a někdy i špatná. To týká se zvláště výměny vojskem, neboť zpěvný rekrut brzy zaučí se mezi »kamarády« osvědčeným zpěvům, které hudebně, slovně, poeticky i obsahově jsou padančata a někdy zcela již shnilá. Takovými se domácí produkce neoživuje, nýbrž často ubijí, protože zkažený vkus nemá tvůrčí síly. Tyto písně nemají pro jazykové studium skoro žádné ceny, pokud v nich snad nenalezneme dokladů, jak bezděčně lid mění slova neobvyklá, neznámá nebo nejasného významu po stránce formové veden analogií formy neb obsahu.

Příkladem neselské písně na př. č. 357, která obsahu jsouc zcela slušného nápěvem i textem ukazuje na původ měšťanský, jehož upatá nevzletnost až příliš k platnosti dochází. Selský původ avšak přestěhování ukazuje na př. č. 756 a j. v.

Jak již z tohoto můžeme lehko postihnouti, nemají lidové písně vůbec jednotného jazyka t. j. nejsou přesně dialektické jako lidové rozhovory. I písně domácí, t. j. v místě vzniklé vykazují některé odchylky od běžné mluvy. Avšak přece mají tyto písně ještě tolik důležitých známek nářečových, je přesně charakterisujících, že nikomu, kdo se zabývá studiem živé mluvy nelze jich pominouti. Tak zejména zachovává se v nich kvantita slabik s velkou přesností, ano nejednou přichází rhytmicky k platnosti nápěvem, který se slovem zároveň vznikl. Avšak i velký počet proměn kvalitativních přesně dá se stanoviti a pro znalce místního nářečí mohou býti jednak kontrollou, jednak upozorněním a konečně i doplněním poznaného zjevu jazykového. Při tvarosloví nutno přihlížeti k možné licenci metrické nebo rýmové, nelze tudíž jakýkoli tvar podmíněný bráti za běžné pravidlo. Nicméně i tu jest odchylek opravdu málo a znalci bývají na prvý pohled patrny. Bohatou studnicí jsou písně pro skladbu a pro slovník; v prvé příčině poskytují velice mnoho látky, kterou zpracovati bylo by velmi vděčno a k nemalému užitku pro vědecké zkoumání jazyka.

Bartoš jest si dobře vědom tohoto významu písní pro studium jazykové a proto liší se nová sbírka od starších zejména přesným označováním *ł*, *ľ* a *l*,[6]) rozlišováním *ie ié* (č. 14.: iši*eł* cez ty hory — postretel som švarné dz*ié*uča; bolo b*yé*lé ráno, ščast*yé*). Rovněž přesněji označováno *v́*, *ḿ*, *ṕ* atd. (č. 366: Vľčňov́any; 45 c. tě*b*a, Janošku, samého a j.) dále *nn* a j. (č. 56. Tak sa ony je*nn*aľi m. *dn* a j.). S tím souvisí přesné označování tvrdosti i po obojetných souhláskách na př.: č. 61.: k*vy*tła, *my*łá, tr*py*š atd. Ostatně odpovídá tato sbírka předešlým. Liší se tudíž od Dialektologie spisovatelovy tím, že nečiní přesného rozdílu mezi *e* a *é*, *o* a *ó* atd. Písně slovenské, pokud bylo možno je kontrollovati, jsou přesněji jazykově zapisovány nežli ve sbírce Slavie »Slovenské písně«, ač tato plností textu a často pěknější písní vůbec vyniká, jak ukáži níže.

Další důležitý bod jest — stanoviti, co má a co nemá býti pojato do sbírky. Zřetel tento přesně souvisí s účelem souboru písní. Kdyby kniha tato určena byla za četbu pro mládež nebo lid, musel by se učiniti opatrný výběr všeho, co by mohlo přijíti s paedagogickomravními zásadami do sporu Mohl by se vydati tudíž pouhý výbor nikoli sbírka. Avšak takováto kniha nestává se četbou, protože se za četbu nehodí, ani kdyby sebe opatrněj a pečlivěji byla »vyčištěna«. Kniha písní slouží vždy pouze vědeckým a uměleckým účelům, — pro praktickou potřebu stačí zpěvník, — té chápou se básníci, hudebníci, filologové a j. odborníci, ona jest jim studnicí nových popudů a poznatků, ona jest pramenem studia a nemůže býti úzkostlivou starostí, aby se tam nic závadného nedostalo. Naopak, máli býti vědecky potřebna na př. psychologovi a j., musí obsahovati také ony plody lidové, v nichž zračí se kalnější stránky duše davu, nesmí tu scházeti úpadkové písně. Jedině ovšem vyloučiti jest — ač snad v rukopise mohly by býti majetkem musea — sprosté lascivní popěvky, neboť ty jsou z pravidla majetkem pouze toho kterého jednotlivce, jenž si v podobných věcech libuje; z těch studium mnoho nemá, protože je známo, že byla, jsou a budou vždy individua, jimž je pochoutkou kochati se v duševním bahně. Avšak jítí za tuto mez a vylučovati ze sbírky pouhé narážky, nebo písně dvojsmyslné, poměr pohlavní drastičtěji opěvující, nebo veřejné poměry bičující jest nesprávno a nevědecké.

---

[6]) V tem *Ł*anžotském poľi pasú chlapci vo*ľ*y m. ły (č. 32.) je tisková chyba tak i jinde.

Věc tuto vytkl jsem s důrazem před léty (ČČMus. 1890) a znovu ji opakuji jako velmi důležitou, protože z vlastní zkušenosti jsem poznal, že z neporozumění věci často se proti této velmi důležité zásadě hřeší. Mohu také ochotně přiznati, že si Bartoš dobře povšiml mé recense a propustil skutečně v této sbírce dosti značný počet písní úpadkových formou neb obsahem a zajisté, že v další práci bude ještě liberalnější, neboť tím vědecké stanovisko pouze získá. Pokud ovšem má v rukopise písně, jichž nepropustil a snad vůbec nechce uveřejniti, nemůže mi býti povědomo, ale důtklivě bych se za to přimlouval, když již našel možnost sbírky své uveřejniti — kdož ví, komu se to zase jednou poštěstí — aby co možná všecko odevzdal v majetek odborným kruhům, jež si k velikým zaváže díkům. Pokažené písně proberu níže.

Další jest uspořádání sbírky. Hledisek jest několik. Bylo by možno upořádati dle stáří vzniku, pokud to možno, dle původu t. j. místa, na němž poprvé píseň zavzněla, tedy geograficky, dle původce, pokud máme o něm známost přímo nebo z obsahu, konečně dle látky opěvané. Ano bylo by možno sestaviti sbírku i dle počátků písní a při jinak bezvadném provedení, mohla by býti výbornou pomůckou studiu, ač tento zřetel jest čistě mechanický. Bartoš po způsobu starších sbírek drží se zřetele látkového. Že ta která píseň dá se zařaditi pod několik oddílů, ví každý, kdo se studiem lidové poesie zabýval; zvláště o svatbě vystřídá se písní nejrozličnějších a měly by tudíž v tento oddíl zařazeny býti pouze zpěvy obřadné, vše ostatní pak uvedeno na příslušném místě (na př. církevní písně). Jen ovšem třeba tu požadovati, aby zřejmé varianty byly označeny a nedáváno jim nového čísla, protože by se mohlo zdáti, jakoby běželo spíše o zvýšení čísel nežli případné ustavení. Také by si bylo vždy přáti, aby písně skoro stejné byly řazeny za sebou, neboť zřetel obsahový přímo se toho domáhá, a nikoli teprve po několika číslech, což dělá dojem neurovnanosti. Pro pořadatele, který výborně zná své písně, není to nesnadno a pro studium jest to velkou výhodou. V té příčině nová sbírka na mnoha místech postrádá pevného postupu a pořadu, takže mimoděk zdá se, že ta která píseň nahodile zapadla, mezi své družky necítíc se mezi nimi ani doma.

K takovému správnému pořadu jest třeba hned předem sestaviti si abecední seznam písní (dle začátků) a ihned stanoviti si varianty začátků Tím předem vyhneme se opětování téže písně na různém místě, postavíme přesně za sebou, co k sobě patří a při srovnání s jinými sbírkami hned najednou můžeme odbýti několik písní. Sám jsem si tak vedl při své sbírce písní, kterou mám v rukopise. Pouhé mechanické sestavení počátků písní má cenu pranepatrnou a z vědecké stránky pojato žádnou. Lidové písně jdouce z úst do úst stále se mění, zvláště začátky přizpůsobují se místu, osobě a náladě, zpěvák začne někdy náhodou jindy úmyslně z prostředka, takže mechanická soustava začátku k vědecké práci pak úplně nepostačuje. Ovšem skutečný seznam písní mohl by pouze opravdový jich znalec pořiditi, při čemž ještě musel by pracovati několik roků; avšak vykonal by dílo v pravdě záslužné a získal by si o národní písně neocenitelných zásluh. Již dnes bylo by však možno učiniti znamenitý pokrok v seznamu písní Bartošem sebraných, kdyby totiž nespokojil se s mechanickým abecedním seznamem začátků, nýbrž uvedl také počátky oněch slok vnitřních (2., 3. atd.), jimiž snad v jiné sbírce se začíná jeho píseň, nebo může býti začátkem i když se předchozí sloka vynechá. Lidová píseň tak, jak je totiž vytištěna, skládá se někdy ze dvou i více samostatných kusů spjatých pouze nápěvem a libůstkou některých zpěváků zpívati písně dlouhé. Na př. č. 186.: 1. Vycházelo slunko , . . 2. Lásko, milá lásko . . . č. 209.: Na Velehradě krásný dům . . . 11. Kerá je panenka poctivá . . . č. 262.: Co robý dzióča . . . 8, Na panskéj roľí . . . a j. v. Některé Bartoš sám hned označil zvláštním číslem (266, 267, 268 a j. v.), aby ukázal podvojnost, všude se tak ovšem nestalo.

Také bylo by dobře vytknouti v seznamu varianty poněkud odchylných začátků na př. č. 209.. Na Veľehradě krásný dům . . . a č. 273.: Ej ve Znojmě je nový dům atd. Mámeť sice seznam »všech« českých písní, avšak ten je vlastně jen seznamem abecedních seznamů jednotlivých sbírek pořízený mechanicky a hodící se zase pouze k mechanické revisi, jak vysvítá z velmi hojných variantů, jež níže uvádím a kterých by nebylo možno dodělati se přímo ze žádné posavadní pomůcky k tomu účelu sloužiti mající. Tu nezbývá nežli věcná znalost a na jejím základě učiněné možné kombinace, jak příslušnou píseň té které sbírky nalézti A již tu připomínám, že jsem nechtěl všecky varianty vytknouti, jak je mám ve svých sbírkách za psané, nechávaje si to k jiné příhodnější příležitosti.

Kdyby měl míti index vědeckou cenu musel by býti dvojitý: *a)* uvádě by faktické začátky, slokové počátky obdobné a změněné variace, *b*) byl b sestaven na základě význačných slov a pojmů, aby i věcně stejně ale slovn různé písně snadno daly se nalézti a srovnati. Takový index měl by velik cenu, ba byl by neocenitelnou pomůckou všem, kdo studují písně za účely uměleckými a vědeckými. Práce o něm byla by velmi namáhavá, avšak při odborné znalosti předmětu možná a vděčná, neboť by byla korunou sbírky a pojišťovala by jí přednost mezi všemi družkami. Dočkáme-li se kdy něčeho podobného?

V rozdělení látky dle obsahu podržel Bartoš osnovu druhé sbírky (z r. 1889) pouze »ballady« jako prvou část lépe učlánkoval na oddělení: báje; smrt; vražda; poprava; vojna; dějiny; láska-vínek; svatební; zlomky. Všech čísel 183. Již nadpisy dobře postihují obsah, toliko »láska, vínek a svatební«, kteráž záhlaví opakují se i v následujících skupinách milostných a svatebních písní, mají zde zvláštní význam, značíť písně prvotně obsahu historického t. j. vztahují se nám nyní ovšem k neznámému ději, z něhož ostaly pouhé zbytky. Obsahem jsou vesměs skoro vážny a duchem úplně liší se od písní svatebních o svatbách zpívaných.

Milostné písně rozděleny jsou v 19 oddílů a také tu viděti pokrok oproti předešlé sbírce; jsou to: láska; milá; milý: nemilý; nemilá; zahrádka, kvítí, jablko; sliby; přání, prosba; touha, tesknice; vzpomínky; nabídky, ohledy, námluvy; věrnost; překážky: *a*) příroda, *b*) chudoba, *c*) náboženství, *d*) rodiče, *e*) lidé; nedůvěra, neupřímnost, nevěrnost; žárlivost; hněvy a vzdory; výpověď; jindy a nyní, rozloučení, smrt; vínek; chvála svobody. V tomto oddíle jsou nejkrásnější písně celé sbírky, některé pravé perly poetické na př. č. 341 dyšící čistou něhou lidovou, nebo č. 417, č. 452 vynikající nad Erbena a Sušila, č. 485 a zvláště 486 a j. v.

Třetí oddíl zaujímají svatební písně, jest jich méně nežli v druhé sbírce a záhlaví jsou stručnější a případnější, nežli byla onde. Píseň k sv. Janu Nep. a poutní píseň k P. Marii, bych sem neodkládal, nejvýše o ní učinil poznámku. Bylo by dobře totiž sebrati i náboženská písně, jako kdysi učinil Kamarýt a věnovati jim zcela zvláštní oddíl.

Již v recensi druhé sbírky ukázal jsem, že velice četné písně, které Bartoš omylem považoval za prvotní, jsou varianty vyšlých sbírek a učinil jsem to proto, abych ukázal potřebu důkładného srovnání zejména se Sušilem, jako krajanem, Erbenem a slovenskými písněmi jako bezprostředními sousedy. Zájem vědecký přímo k takovému srovnání nutí a nesmí se dokonce vykládati z nesprávného hlediska, jakobych tím chtěl umenšiti zásluhu sběratelovu a měl na mysli pouze ukázati nedokonalost jeho práce Chtěje pro svou recensi nabýti pevného základu a pro konečný úsudek neklamné opory, musel jsem jako poctivý posuzovatel tuto práci vykonati. Jest velmi nesnadná a stála mne několik neděl námahy, přes to že mám své vlastní sbírky opatřeny vzájemnou a podrobnou citací. Bylo by tudíž věčná škoda, abych neodevzdal výsledků této námahy veřejnosti a abych tím neušetřil práce těm, kteří by vědecky písně zpracovati chtěli.

Pan Bartoš mýlil se v počtu prvotních písní v druhé sbírce a tento omyl provází ho jistě i do nového sborníka. Možná, že omyl tento zaviněn byl nedostatečností známého »seznamu písní« a proto doufám, že budou vítány mé doplňky a opravy třeba že stručně jen budou připomenuty. Pokud možno cituji písně pouze číslem.

Č. 13. odpovídá Sl. pís. č. 155., 314. a 533.;

č. 14. lépe je v Sl. pís. 176., kde nemá kramářského rázu;

č. 31. srovn. Suš. č. 110 a Sl. pís. 119;

č. 38. je variant č. 36.;

č. 39. je z Suš. č. 92.;

č. 45. srovn. Suš. 142.;

č. 47. srvn. Erb.[1]) 480. č. 16., ze Suš. mělo býti uvedeno i č. 189. a Sl. pís. č. 52.;

č. 56. srvn. Bart. II. 30. a Suš. č. 123.;

č. 74. o zbojníku Ondrášovi nalezl jsem v jižních Čechách a sice celou o 16 slokách; jest přinesena z východu protože zpěvák nechával slova: prísahaj, pytaj, peňáze, masár, čuhaju a j.; na ní výborně jest viděti, jak se písně přenášejí a zdomácňují;

č. 83. a 84. odpovídá Suš. č. 173. a zcela Sp. I. 382.;

č. 92. orig. je v Suš. č. 167.;

č. 94. rovněž Suš. č. 763., 3.;

č. 93. úplnější text nežli Suš. a Bart. II. mají Sl. pís. č. 707.;

č. 98. srvn. Sl. pís. č. 21. a poněkud i č. 22.;

č. 100. lépe než Suš. č. 231.;

č. 102. první sloka Sl. pís. č. 164., srovn. i č. 655.;

k č. 103. srovn. Bart. II, str. XXIV. výklad;

č. 109. ani Bart. II. 44. neuvádí úplně, nejlepší text mají Sl. pís. č. 441.;

č. 109. a 110. patří k sobě; rovněž č. 120. a 118.; 209. = 273.; 218. a 219.; 246. a 247.; 278. a 273.; 393. var. č. 121.; 678.$_2$ srvn. 604.$_2$, 552., 551. a 553. (sloka 10.—12.); 662. srvn. č. 607. *b*; 667. *b* srvn. 648. pak II. 124., 180. a 254.; 642. = 646. srvn. 687.; 701. a 707.; 723. a 724. jsou *a*—*b*; 842. a 847.;

k č. 113. uveden Suš. 637., ale lépe měl uveden býti Erb 498. č. 42.;

č. 121. je v Sl. pís. č. 477. částečně a č. 658. úplně;

č. 138. má lépe Erb. 498.;

č. 141.$_2$ srvn. Sl. pís. č. 508.;

č. 143. u nás oblíbeno, ač Erb. neuvádí;

č. 146. pěkný variant Erb. 446. č. 330. a 447. č. 331.;

č. 147. *b* pěknější mají Spevy I. 330.;

č. 150. *b* tři sloky Sl. pís. č. 236.;

č. 155. srvn. Erb. 182. č. 342. ukazuje, že je to zlomek, jiná sloka Erb. 202. č. 405.;

---

[1]) U Erb. vždy uvedeny stránka a číslo.

č. 158. kus písně, kterou do Líšně zanesl nejspíše voják, celá jest v Erb. 171. č. 311.;

č. 190. celá v Erb. 99. č. 5. i Suš. známa.

č. 238. srvn. Sl. pís. 576. [Koll. I., 174. a 175.] a Spevy I. č. 283.

č. 271. jest úplněji v Sl. pís. č. 355. [Koll. I. 87., Sbor. II. 12., Dět. věk 74.];

č. 273. srv. Spevy I. 410.;

č. 279. ab je v Suš. č. 362.;

č. 281. je pokažený text, pěkněji uvádějí Sl. pís. č. 183.;

č. 291. srvn. Suš. č. 306.;

č. 297. se zpívá s dalšími slokami na Blatech; rovněž č. 331. a 332;

č. 299. srvn. Suš. č. 311.;

č. 309. srvn. Erb. 98. č. 3.;

č. 310. srvn. ukolébavku z Erb. 1.;

č. 316. srvn. Spevy I. č. 95.;

č. 330.$_2$ srvn. Suš. č. 479.*b*;

č. 336. je v Suš. 219. ne 217. a má míti správně sloku o 4 ne 2 řádcích;

č. 339. srv. Erb. 496. č. 38.;

č. 352. srv. Sl. pís. č. 350.;

č. 364. srvn. Erb. 207. č. 420.;

č. 366. pokaženým metrem ukazuje na orig. v Erb. 282. č. 797.;

č. 377. srvn. Suš. č. 603.;

č. 384. viz Sl. pís. 514. a srvn. i Šaf. I. 82. a Koll. I. 292.;

č. 393. srvn. Sl. pís. č. 658. a 477. rovněž Erb. 123.;

č. 399. srvn. Erb. 125 č. 131.;

č. 408. pěknější text Sl. pís. č. 572.;

č. 411. viz Sl. pís. č. 11. a srovnej i č. 10.;

č. 414. obsáhleji v Sl. pís. č. 176.;

č. 421. viz Sl. pís. č. 492.;

č. 426. pěknější text v Sl. pís. č. 147. (16 veršů) č. 148. (28 veršů) a č. 549. (20 veršů);

č. 449. je jistě původu českého, jen srvn. Erb. 227. č. 496.;

č. 451. srvn. Erb. 413. č. 163.;

č. 462. viz Spevy I. 421.;

č. 473.$_2$ patří k č. 384.;

č. 488. srvn. Spevy I. č. 49.;

č. 492. a 493. *b* srovn. Sl. pís. č. 496. a Spevy I. č. 401.;

č. 518. má své doplnění v Sl. pís. č. 354.;

č. 540. o tři sloky více v Sl. pís. č. 652., srvn. poslední sloku v Erb. 159. č. 275.;

k č. 538. mohl býti uveden i Erb. 159. č. 275.;

č. 559. má variant Erb. 193. č. 376.;

č. 560. srvn. Erb. 227. č. 496.;

č. 365. úplněji v Sl. pís. 273., srvn. i Erb. 186. č. 353. a Koll. I. 187;

č. 566. srvn. Bart. II. č. 239. a Sl. pís. č. 127.;

č. 572. lépe text uveden v Sl. pís. č. 135.;

č. 582. srvn. Sl. pís. č. 513.;

č. 625. více o sloku v Sl. pís. č. 479.;

č. 636. a 637. je variant písně »Okolo Vyšehradu« atd.;

č. 642. více o pět slok má Erb. 190. č. 365.;

č. 644. srovn. Sl. pís. č. 524.;

č. 648. odpovídá naší »Okolo našich oken« zjarmarčené před několika léty;

č. 651. srvn. Erb. 446. č. 328.;

č. 646. srvn. Erb. 190. č. 365.;

č. 662. je přenesená od nás, Erb. 260. č. 671. má pouze jednu sloku; jinak obecně známa další část »Jaké je to hezké dva kováři v městě«;

č. 684. úplná (9 slok) je v Sl. pís. č. 189., srvn. i č. 166. sloka druhá, pak Mat. Slov. II. str. 74.;

č. 687. srvn. Erb. 190. č. 365.;

č. 689. měl býti uveden Erb. 332. č. 113., kde lépe odkaz k Suš. str. 755. (č. 838.) nežli jak Bart. uvádí 115.;

č. 690.$_1$ stejně Sl. pís. č. 425.;

690.$_2$ je i česká;

č. 705. a 706. viz Erb. 151. č. 243. pak Koll. I. 119. č. 20.;

č. 718. srvn. Sl. pís. č. 583.;

č. 732. lépe Sl. pís. č. 413.;

č. 733. »Vyšla . . . Bůh« lépe v Slov. pís. č. 365.;

č. 744.$_4$ srvn. Sl. pís. č. 322;

č. 768. srv. Sl. pís. č. 216. a 473.;

č. 753. lepší text v Sl. pís. č. 194., srvn. i Koll. II. str. 327.;

č. 756. srvn. Erb. 420. č. 200. a b;

č. 758. o sloku více v Sl. pís. č. 758.;

č. 781. srvn. Sl. pís. č. 261.;

č. 791. srvn. Erb. 177. č. 326.;

č. 798. srv. Sl. pís. č. 469.;

č. 803. srvn. Sl. pís. č. 323.; Erb. 117. č. 89.;

č. 811. srvn. Sl. pís. č. 626.;

č. 816.. krásnější nežli Suš. a Bart. mají Sl. pís. č. 501.;

č. 824. textem lepší Erb. 324. č. 83. (nikoli 363.);

č. 836., úplněji uvedena v Sl. pís. č. 30., v Bart. jen 2 poslední sloky;

č. 852. srvn. Erb. 378. č. 122., kde je úplnější;

č. 854 a 855. srvn. Suš. str. 443.;

v č. 856. obě sloky k sobě nepatří, nýbrž tvoří dvě písně sdružené nápěvem, jak to bývá v nerozdružených písních; prvá sloka je část známé písně »Když mi bylo sedm, ještě jednou sedm« atd.

č. 863. je úplnější v Erb. 299. č. 31. (Suš. má býti citován str. 498. kde je začátek);

č. 872. má býti citován Bart. II. 249. (č. 408.).

Jak viděti jest ve sbírce velmi značná část neuvedených variantů; připomínám tu zároveň, že jsem nekontrolloval pro tuto recensi z úmysla označené variace a jen tu tam opravuji omylný citát. Neškodilo by, kdyby dodatkem uvedeny byly varianty na konci sbírky, naopak prospělo by se tím jistě studiu o písních.

Při stěhování trpí píseň všelijak. Často ostává text a oblékne se pouze v jiný nápěv, při čemž přidá se scházející slabika a poruší metrum, nebo se změní prvotní nápěv a p. Tak ukazuje pokažený text (zvláště metricky) na cizí půdu. Některé vady mohou býti zaviněny špatnou pamětí zpěvákovou, avšak ty dají se s velkou pravděpodobností stanoviti.

V probírané sbírce zhusta nacházíme sloky o nestejném počtu veršů na př.: nejčastější jest obměna 2—3 veršů (č. 9., 10.a, 10.b, 19., 39.b, 46., 116.b, 220., 316., 319. a 572.) a pak 4—5 veršů (č. 94.$_3$, 121., 153., 274., 505., 517., 774., 804. a 824.), řidší jsou 4—2 verše (č. 32., 142., 151. a 309.); 6—4 verše (č. 24., 147.b, 150.b, 748.$_2$); pak 6—5 veršů č. 232.; 6—7 veršů č. 149.; 6—8 veršů č. 7. Změna tato působí se tím, že opakovaný verš se rozvede nebo nahradí dvěma, čímž nastává variace, někdy — a to je zvláště povšimnutí hodno — mění se i nápěv připojením nového závěru na př. č. 232. a j.

Velmi často nacházíme v Bartošově sbírce pokažený rým ukazující nepůvodní znění na př. č. 8.: vydám 6—stát 8.; č. 36.b: památka 2—nevinný 4; 48.b: neslyšel 2—byla 4; 338. noci 3 nikdy 4; 397. miluješ 2—galánečka 4 [vnitřní rým 3. v.!]; 425. vokna 2—kleká 4; 439. vylomył 3—nehładzeł 4; a dále 457., 542., 547., 748., 791., 803.

Některé vady porůzné v těchto písních: Č. 10. a za veršem »že by ženich zůstal doma« schází přechodná sloka k následujícímu ději, kdežto 10.b je pouhý nejasný fragment. V č. 18.b má »vdova« dceru, jejíž »tatíček« čte psaní; č. 85. je zlomek, neboť poslední sloka nevztahuje se na »šavličku« nýbrž na »milou«; č. 94.$_3$ jsou dvě písně a sice poslední dvě sloky jsou dvě písně a sice poslední dvě sloky jsou samostatné (srvn. Suš. č. 762.$_3$) a měly býti rovněž odloučeny. Č. 117. je kusá, scházíť sloky o příchodu žebráka, u nás má tato píseň značně smyslný obsah právě ve vynechané části, snad proto ji sběratel upravil? Č. 122. je neúplná poslední sloka, doplnění je v Suš. 328. a 329. Č. 153 poslední sloka cizí, vzata z písně Erb. 244. č. 577.; č. 226. má »stoličko dubová« . . . po ní »k nám má chodit« patrně: lavičko; č. 240. »nechci já tě, milý brachu« m. milá brachu, jak jak se zpívá u nás? Č. 252. má prvou sloku pokaženou, nemá-li tu snad býti původně: »a v ní pěkných stromů je«. Č. 265. v prvé sloce pokažena. V č. 282. jsou dvě písně spleteny; 1., 2., 5. a 6. a 4., 5. sloky patří k sobě (srvn. Spevy I. 183.) V č. 385. má býti opraveno: »Sama som doma u svej mamyčky«. — »»Nenje my možno napást konýčky,«« odpovídá šohaj i má zníti: — »mám pást«. Chybná rhytmicky je píseň č. 556. Také č. 614. neobrazným povídáním hlásí se k úpadku (snad zbytek trhového textu). Č. 616. má rozměr v každé sloze jiný a také jinak ukazuje pokaženost. V č. 624. i z rýmů i smyslu vidno, že v 2. sloce místo »ti só hí hopřímňéší« má býti »ti nesó tak hopřímní«.

Velmi často nacházíme úryvek písně zpěvákovi neúplně známé. Bartoš označil docela IX. část prvého oddílu názvem »zlomky«, ovšem tu umisťuje pouze historisující písně, jinde nechávaje jich bez záhlaví. Je zcela správno a užitečno, že jsou tu i úryvky vydány, neboť mohou vésti k nalezení ostatku v jiné krajině, nebo alespoň ukázati, že skutečně časem písně hynou a zanikají. Kdyby pak jenom pro nápěv byly uchovány, dostačilo by to úplně, vždyť i ten patří k uměleckému pokladu národnímu.

Ještě chci na některé drobnosti upozorniti. V č. 104. nepodává se jiné čtení k předchozí písni, nýbrž k č. 46. téže sbírky; srovn. i Erb. 479. č 15. a 480. č. 16. K č. 124.c velmi pěkný variant podávají Spevy I. č. 223.; také č. 134. má sic skoro slovné rozvedení, avšak v Sl. pís. č. 647. daleko lepší vystihnutí poznáni hříchu. U č. 126. jest uveden variant Bart. II. 16. omylem, má býti II. č. 47. a 48. (str. 38.), pak Erb. 480. a ještě Bart. II. č. 331. a Spevy č. 183. Č. 557. je patrně studentská píseň, jak nejen slova: matinka, hubinka, milenka atd. nýbrž i celý habitus básnický svědčí. Či je to pia fraus či již zdomácňuje?

Č. 616., 645. a 656. mají pochybené metrum, vzniklé přeslabičností verše. Totéž jeví se v č. 54., které ostatně jeví moravskou příbuznost s českým Haisem, jemuž kdys Neruda v Lumíru věnoval velice pěknou vzpomínku.

Někdy tiskem nebo přehlédnutím vzniká omyl, na př.: č. 6.: před naší m. pred; č. 61.: hrkúta*la* m. ła a j., c. 78. mu m. *ma*; 106., 110. a j. chybná interpunkce (3. sloky); č. 151.: napý sa *jej* má miłá m. z něj [studny]; č. 203. namłúviłem sobie dziewczę — czarne oczkama m. oczka ma atd. To jistě bude vše opraveno na konci sbírky jako se stalo v předešlé. Ještě bych upozornil p. sběratele, že v II. sbírce opomenul přidati »obsah«, kterého je potřeba pro přehled rozdělení látky, takže nestačí pouze abecední seznam počátků písní. Snad by se tomu dalo odpomoci doplňkem; ovšem nebudiž vynechán v této sbírce!

Na základě všeho vyloženého výše lze udělati si jasný úsudek o Bartošově nové sbírce písní lépe, nežli jak mnozí činí písní nečtouce a jen nemírnou chválou se rozplývajíce. Jsem přesvědčen, že sbírka tato jest v nejednom ohledu lepší předešlé, že čestně řadí se po bok Erbenovi, Sušilovi a Kollárovi, že zachovává nám mnoho krásných plodů lidového umění, že v jiném doplňuje své předchůdce a v nejednom ukazatelem jest i nástupcům. Uložena v ní je neocenitelná píle a těžko pochopitelná námaha fysická, uloženo v ní jest veliké množství duševní práce. Přál bych od srdce p. sběrateli, aby nejen šťastně jí dokončil a času nalezl k důkladné předmluvě věcné stránky její se dotýkající a nejednu věc vysvětlující, nýbrž aby nám zachován byl pro studium poznání lidového života na Moravě, o něž dobyl si neocenitelných zásluh, z nichž k nejpřednějším patří recensované mnou písně, ještě dlouhá léta, aby mohl uskutečniti všecky plány svého blahoplodného života.

Kr. Vinohrady. *Vavř. Jos. Dušek.*

Augusta Šebestová: Lidské dokumenty a jiné národopisné poznámky. V Olomouci 1900. Nákl. Vlast. spol. muzejního. Str. 289.

Velmi hojná tato sbírka materialů vrhá světlo na poznání našeho lidu především se stránky psychologické — již proto náleží jí vynikající místo v naší literatuře folkloristické, v níž dosud k této stránce téměř nebylo přihlíženo, aspoň ne ve směru a způsobu, jak k ní přihlíží tato kniha: totiž zachycováním celých úvah, rozumování a rozmluv lidových. Způsob ten proveden jest důsledně v celé knize: i tam, kde líčí se obyčeje a kroje lidové, ponechává sběratelka slovo svým rozprávěčkám. Národopisný material, obsažený v této knize, pochází z jihomoravských osad Kobylího, Vrbice, Pavlovic, Bořetic, Němčiček, Rakvic, Bilovic, Žižkova, Čejkovic a ze Štarviček, »obývaných lidem, jenž liší se krojem, nářečím a také individuálním rázem, na přirozených zvláštnostech těla i ducha se zakládajícím, nejen od sousedních Slováků, ale také od ostatních hanáckých Slováků.« Nářečí a vyjádření lidové zachováváno všude věrně, na konci knihy pak přidán i slovníček provincionalismů a rčení, tak že i dialektologii poskytne kniha hojnost materialu. Látka národopisná rozvržena jest v kapitoly s podrobným nadepsáním obsahu, ale přece jest velká škoda, že nebyl pořízen podrobný věcný rejstřík, který by usnadňoval užívání bohatého množství materialů. Materialy ty jsou skutečně mnohostranné, tak že dávají nám poznati život a názory lidu v nejrůznějších směrech. Zrcadlí se v nich život dítek, poměr rodičů k dětem, život mládenecký a panenský, manželství a názory lidu o něm i o vztahu obou pohlaví vůbec, život každodenní, zaměstnání, práce a zábavy, poměry socialní a osvětné, podání, pověry a obyčeje lidové atd. *A. Č.*

Formelhafte Schlüsse im Volksmärchen von Robert Petsch. Berlin, Weidmannsche Buchhandlung 1900 str. XI + 85.

Zajímavý to příspěvek ke stilistice pohádek lidových. Spis. probírá ve spisku svém, jakým způsobem vypravovatelé lidoví zakončívají pohádky, a stanoví, že celkem se uzavírají paterým způsobem: 1. závěrek prostý: děj se zcela prostě končí, rek odměněn, zloba potrestána; 2. závěrek prodloužen: připojeno ještě několik slov o dalším životě rekově, po případě i vedlejších osob, když hlavní děj byl ukončen; 3. závěrek úhrnný: hlavní obsah se stručně ještě rekapituluje, na mnoze s dodanou moralkou; 4. vlastní závěrek: vypravovatel výslovně označuje, že pohádka jest ukončena; 5. závěrek osobní: vypravovatel vypravuje, že sám byl účasten, aspoň posledního děje, jmenovitě svatby, kterouž děj dovršen k všeobecné spokojenosti, připojuje pak někdy skrytou neb zjevnou prosbu o odměnu. Spis. sám zaznamenává, že první tři závěrky možno shrnouti pod jménem »vnitřních závěrků«, oba poslední pak pod jménem »vnějších závěrků«. Spíše pak ještě možno jen tyto dva poslední vnější závěrky považovati za závěrky vlastní, za takové, které skutečně mohou býti charakteristické pro vypravovatele, po případě, pro celý kraj a národnost. Závěrky t. ř. vnitřní bývají tak úzce spojeny s vlastním dějem, že se zajisté přejímají hotově s celou látkou, a následkem toho nemohou, aspoň ne tou měrou opravňovati k všeobecnějším ethnografickým vývodům. Chceme-li tu dospěti k jakémusi spolehlivějšímu výsledku, měli bychom srovnávati různé verse každé jednotlivé látky a zkoumati, kde a pokud závěrek její jest pozměněn. Spis. ale toho neučinil. Typické jest ku př. ukončení pohádky o Madejovi, že když kajicný zbojník konečně skonal, bílá holubice vyletěla k nebesům, a nenaskytuje se jen v sedmihradské její versi (str. 14); aneb stejně se končívá pohádka o dceři, která řekla otci svému, že ho miluje nad sůl, jako ku př. Kolberg Lud.XXI. str. 200, jako v připomenuté od spis. versi raetoromanské (str. 20); více méně stejně končí anekdota o hrnci mléka aneb košíku vajec, jak člověk stavěl vzdušné zámky, co všecko z toho hrnce mléka neb košíku vajec vydělá, a jak potom rozhorliv se rozbil hrnec neb vejce, ač jsou třebas jiné nepatrné odchylky, kdežto ku př. ve versi Pančatantry člověk kopl nohou do hrnce, uhodil v slezské versi (Sláma Slezské poh. č. 22) pěstí o stůl až mísa s kyškou spadla na zem a se rozbila, v maloruské versi (Гринченко Матер. I. č. 180) kopl do skleněného nádobí, v blh. ze Sofijska pověsil košík vajec na hůl a tu si položil na rameno; když spřádal sny a viděl v obrazotvornosti své, jak synek mu běží naproti, chtěl ho obejmouti, a pustil hůl... (Сб. мин. VI. odd. 3. str. 126) a j. Tak tedy souvisí závěrek jako závěrečný motiv nutně s celým dějem, nemůže se od něho odloučiti a nemůže býti podkladem vývodů stilistických, nesrovnáme-li napřed všecky verse dané látky. — Nanejvýše jeví se ještě samostatnější umění vypravovatelské, když se na konci pohádky stručně ještě shrnují osudy rekovy, líčí výsledek zažitých dějů, nynější život rekův a přičiňuje jakási mravní sentence, mravní naučení. Ku př. (Ráno mu s prsteňom oddal aj ruku svojej dievky a táto nespierala sa, keď to bol majster nad majstrov a pri tom šuhaj kaľavný). Čo remeslo to remeslo: predsa len pomáha na zelenú ratolesť a má vraj i zlaté dno. Dobš. Slov. pov. 3, 14. — Такъ выходитъ, что правдою то жить лучше чѣмъ кривдою. Аѳанасьевъ Нар. рус. ск.^{3} I. 103. Zřídka připojeno celé veršované říkání, jako u Чубинскій Труды II. 557: Отъ трудно жінку очернити. Але трудно єі въ добру славу ввести; нігде о кобітахъ съ позору несудіте, Памятайте що ви іхъ дiти atd. Chto pod kim dołki kopie, to som w one wpadnie i diabeł go zgarnie. Kolberg Lud. III. Kujawy I. 176. — Stalo se křivému žalobníkovi, jak říkávají »Kdo komu jámu kope, sám do ní upadá« Kulda III. 259. — I za to naj nijedan muž ne poveri sa svojoj ženi, taj zna, ako neće, da i on zlo projde Strohal Hrvat. nar. pripov. 217. — Tu patrně vystupuje již osobnost vypravovatelova do popředí, neboť nespokojuje se s pouhým podáváním děje, než přičiňuje také již jakýsi posudek dějů i osobností líčených, kterýžto posudek obrácen jest na posluchačstvo. Spis. připomíná (str. 49), že tento závěrek zdá se býti obzvláště oblíbeným u Slovanů, ale uvádí také hojné příklady z jiných nejenom evropských literatur. Někdy ovšem může osobnost vypravovatelova vystupovati za rámec děje i v druhé závěrečné formule, když děj uzavírá proto, že další už nezná neb z jiných příčin, jak ku př. ve velkoruské jedné pohádce: А Фролка съ треухою остался подлѣ царской казны и понынѣ сидитъ да насыпаетъ. Когда насыпитъ треуху, тогда дальше скажу а теперь нѣтъ мочи и духу. Аѳанасьевъ Нар. рус. ск.^{3} I. 135. — Лутоня наѣлся донельзя, залѣзъ на полатки и уснулъ. Когда онъ проснëтся, тогда и сказка моя далѣ начнëтся, а теперь пока вся t. II. 367.

Vypravovatel vystupuje v popředí hlavně v závěrečních formulách vnějších, tu projevuje se nejvíce osobnost vypravovatelova, nezávisí tou měrou na přejatých tradicích, a proto nejspíše ještě tyto závěrky mohou opravňovati k všeobecnějším vývodům ethnografickým. Vypravovatel tu výslovně připomíná, ze jest pohádka ukončena ku př. Вотъ и сказка вся, больше сказывать нельзя Аѳанасьевъ Нар. рус. ск.^{3} II. 45; pod. str. 220. Král' mu daroval z tých sto kráv jednu na výber. A tá krava mala zvonec, už je tej rozprávke koniec. Dobš. Slov. pov. II. 88, pod. V, 12. — Keď opamätal sa bača, videl, že stojí pri svojej kolibe na salaši, videl že Dunaj … zavracia ovce dnu do košiara k dojeniu; — videl na vŕbe zvonec — rozprávce koniec! t. 4, 96; pod. 5, 65: — i ove pripovesti je konec i kraj, nam pa bog daj te sveti raj. Valjavec Nar. pripov. 197. — Tvrdí dále, že všecko, co vypravoval, skutečně se údálo, dovolává se osobností, od kterých pověst tuto jakožto zaručenou slyšel, — йак йа буў ше малий, то тато ту байку ўповiдали … Етногр. Збiрн. VII. 28. Vypravuje, že právě od reka svého přišel, sám vše to viděl aneb aspoň závěrečného, posledního aktu (svatební hostiny obyčejně) byl účasten ku př. сватьба была знатная, и я тамъ былъ, медъ пилъ, по бородѣ текло, да въ ротъ не попало. Аѳанасьевъ Нар. рус. ск.^{3} I. 339 č. 115. To jest zakončení ze všech nejhojnější srv. ib. I. 72, 94, 111, 113, 118, 126, 131, 137, 147, 154, 224, 227, 236, 245, 271, 295 a j. i ja sam tamo bila i vino sam pila i sad mi je još jezik od tega mokar. Strohal Hrvat. nar. pripov. 42. pod. t. 75. Pod. v polských pohádkách: Chełchowski Pow. z ok. Przasnysza I. 103, II. 46, 90. Federowski Lud okolic Żarek, Siewierza i Pilicy II. 346. (Ďuro trul'o) vybil testovi oko, ktorý ležal na tej lavici. A druhí vravia, že o starého otca otrepal a že ho zabil. Ale ja veru nemohl dozvedieť sa náležite, lebo keď toto prihodilo sa, stál som za košom vody, ktorý prevrhol sa. Z toho strhla sa taká povodeň, že vari ani za časov Noe tolká nebola a tá povodeň doniesla ma až sem, z tej ďalekej krajiny, kde dakedž Ďuro truľo žil, ak ešte aj dosial nežije a nepletie sa i tu dokde pomedzi ľudí. Dobš. Slov. pov. 7, 20. — Otec ju vďäšne ta dau za muž a spraveu jej svadžbu hrdú. Koj už, ako pri svadžbe, sädali smo na kone, ež pôjdemo pre mladú, vysieď son si i jä na ednú kobuli. Tu či mojä kobuľä zadnyma nohami virgla — a mňä až hyn sen ku ván zašmarila. Tak son tu! Ale tan istenky aj bezo mňä zaobišli sä, pre mladú šli a nebodaj aj pekne krásne dosvadžbeli sä ib. 8, 51. — І йа там буў, дали меньі горіўки, йак йа сьі там фпиў, ім сибі там льіг на сьмітьу. Взьили там стрільйти, мене канйоньір фсадиў ф канону йі каже: пу! а йа сьіў ту! Етнограф. Збірн. VII, 25, — aneb docela stručně »йа там буў і то видьіў і ў тім чуў t. VII. 52, pod. t. 93, 111. — Někdy vypravovatel ještě dodatkem posílá tam posluchače: Да на окошкѣ оставилъ я ложку; кто лёгокъ на ножку, тотъ сбѣгай по ложку! Аѳапасьевъ II. 9. I koj mi ne veruje, da ide glet, pak se osvedoči... Valjavec Narod. pripov. 116. Jindy také označuje naopak buď přímo celé vypravování jako lež: i laž čuo, laž kazao, a Bog mi te veselio Vuk St. Karadžić Srp. nar. pripov. č. 29, pod. v polských pohádkách ze Slezska. Národop. Sb. VI. 211, neb dává přepjatým, úmyslným, pravdě nepodobným líčením na ruku, že vše to jest pouhý výmysl, vybájeno, vylháno ku př. А мене на весільа запросили за музику — тож йа згодиў сьа, бо дльа мени тойи пасувало. А коли придани за столом сидьіли, то маў тогди вільнісьть музика і згодиў сьа вечеру носити. А коли господиньа дала пироги то йа собі сподобаў та почаў з радости йісти. Господиньа тойи, йак вздріла, йак мйа вурвала хохлиў, тойа йак скочиў а там стойала шкірина бочка з водоў — тайа зашпонтаў сьа, на туйу бочку впаў тайим втопиў сьа. І від тогда мене нема. Етнограф. Збірник VII. 15; pod. t. IV. 80. — Я нарочно за тысячу вёрстъ туда пришла, пиво медъ пила, по усамъ текло, а въ ротъ не попало! Тамъ дали мнѣ ледяную лошадку, рѣпеное сѣдельце, гороховую уздечку; на плечики синь кафтанъ, на голову шитъ колпакъ. Поѣхала я оттуда во всемъ нарядѣ, остановилась отдохнуть; сѣдельце, уздечку поснимала, лошадку къ деревцу привязала, сама легла на травкѣ. Откуда не возьмись — набѣжали свиньи, съѣли рѣпеное сѣдельце; налетѣли куры, склевали гороховую уздечку; взошло солнышко, растопило ледяную лошадку. Пошла я съ горемъ пѣшечкомъ; иду-по дорожкѣ прыгаетъ сорока и кричитъ: Синь кафтанъ! синь кафтанъ! а мнѣ послышалось: скинь кафтанъ! я скинула да бросила. къ чемуже, подумала я, остался на мнѣ шитъ колпакъ? схватила его да о земь, и какъ видите теперь, осталась ни съ чѣмъ. Аѳанасьевъ Нар. рус. ск.^{3} I. 192; pod. t. II. 206. Етнограф. Збірн. IV. 87. — Srv. též zakončení chrvatské pohádky jedné: I ja sem v tom lovu bil, imel sem oblečene čižme, obuvene rukavice, čižme na rukach a rukavice na nogah Valjavec Nar. pripov. 279.

Někdy připojuje se se strany vypravovatelovy ještě vyzvání, prosba na posluchače, že by zasluhoval jakousi odměnu, ale celkem zřídka se to objevuje ve slov. versích ku př. Вотъ тебѣ сказка а мнѣ кринка масла Аѳанасьевъ I. 80, вотъ вамъ сказка а мнѣ бубликовъ связка t. 304, II. 229. pod. Чубинскій. Труды II. 138, 300, 510, тѣмъ сказкѣ конецъ а мнѣ водочки корецъ Аѳан. t. II. 129; pod. t. 133, 365. Obšírněji v jedné polské pohádce: I skończyło się i basta, ja tam byłam, wszystko opowiedziała com wtedy widziała, a teraz za tę gadkę należy się papki najadkę, miarkę wódki i rożek piwa, cobym dalej gawędziła. M. Federowski Lud okolie Żarek, Siewierza i d. II. 343.

Spis. prozkoumal velkou řadu pohádek zvláště západo-evropských narodů, germanských i romanských. Slovanské pohádky poznal pouze z překladů a to neprobral všecky překlady, než hlavně jenom německé překlady. Material jeho jmenovitě pro charakteristiku slovanských pohádek byl velmi nedostatečný. Tu nastává práce tedy slovanským ethnografům, aby sami na základě tohoto spisu studovali domácí material. Ovšem nebudou směti postupovati tak jako spis., než postupně u každého národa zvláště, v každém okrsku kulturním a zeměpisném zvláště, neboť jsou jisté formulky závěrečné větší menší měrou obmezeny na určitý okruh, ku př. v ruských versích (velkoruských, běloruských i maloruských versích) oblíbený závěrek: и я тамъ былъ, медъ пиво пилъ atd., dále na západě jest velmi vzácný, vyskytuje-li se vůbec, v krakovských ku př pohádkách u Kolberga, Ciszewského vůbec nevystupuje, také v haličsko-ruských pohádkách nevystupuje v této typické formě, než pozměněno srv. Етнограф Збірн. VIII. 74, 89. Jak se pak ten různí od závěrku oblibeného v chrvatských pohádkách: I opet su bile gosti i mene su bili takaj na gosti pozvali . . . Pil sem iz pisanoga vrčka, za to mi dendenešni rit frčka Valjavec Nar. pripov. 51, pod. 225, 234.

Toto studium formální stránky stilistického rázu pohádek může vést k nemálo důležitým výsledkům ethnografickým. *J. Polívka.*

Dr. Stefan Hock: Die Vampyrsagen und ihre Verwertung in der deutschen Literatur. Berlin 1900 str. XII + 133. (Forschungen zur neueren Litteraturgeschichte. Herausgegeben von Dr. Franz. Muncker XVII.)

Nás týká se přímo pouze první část tohoto spisku pojednávající o pověstech o upírech v tradicích lidových; druhá část o zpracování látek sem spadajících v literaturách západoevropských hlavně od poč. XIX. v. hlásí se do historie literární srovnávací, především německé. Pověsti o nebožtíkovi vracejícím se na svět a vyssávajícím spícím lidem krev jsou spřízněny s některými pověstmi jinými, přede vším s podáním o můrách a s pověstmi o manželu neb manželce vracejících se na svět, obcujících spolu jestě, o manželce po smrti své kojící osiřelé dítky a p. Spis. probírá nejdříve tyto tradice, a potom se obrací k představám o upírovi a k pověstem o něm, ukazuje, kdy a kde se začaly objevovati v západní Evropě první zprávy o upírovi.

Spis konstatuje, že první zprávy zapsány byly v zemích slovanských, uvádí zprávy zapsané Hájkem pod r. 1345 a 1357 — že je vypravuje již op. Neplach (Máchal Nákres slov. bájesloví 186), spis. neví. Připomíná (str. 31) také předpis zákonníka Dušanova o pověrečném vykopávání a spalování mrtvol (§ 20.), ale nelze s určitostí v něm spatřovati sledy těchto představ. Potom uvádí zprávu zaznamenanou od Balbina, jiné ještě zprávy XVII. v. z Ivančic, od Krakova — tu uvedeno již jméno »upierzyca« —, pak zprávu Valvasorovu a j. Množily se pak zprávy od poč. XVIII. v., z Moravy. z Polska, z Uher a zvláště ze zemí jihoslovanských. Tyto zprávy pobouřily celou Evropu, zaměstnávaly velice kruhy vládní i vědecké, a vyvolaly značnou literaturu. To vše spis. velice obšírně vypisuje, mnohem obšírněji než tradice v dnešní době z úst lidu zapsané. Pro literárního historika byl ovšem ohlas těchto zpráv u vzdělaných tříd jakož i v širších kruzích obecenstva evropského zvlášť důležitý, neboť způsobil, že se thema to stalo velice vábným pro literaty, pro básníky chtějící řešiti nejtěžší i nejzáhadnější problemy (Goethe, Byron) tak i pro spisovatele toužící uspokojovati davy lačné po sensacích. Spis. praví sice, že bájeslovné představy o upírech sotva se dají zeměpisně obmeziti, ale přece připisuje je především Slovanům. Chtěl by také rozeznávati dva druhy a sice jest dle něho Jihoslovanům a národům »pod jich vlivem stojícím« (Rumunům, Řekům nynějším) vlastní představa o upírovi ssajícím, severním Slovanům a Němcům »mezi nimi žijícím« »der schmatzende Gierrach« (str. 24). Toto rozdělení nedá se zajisté udržeti. Spis. vůbec různé představy a tradice o upírech příliš nedostatečně probral; největší část materialu byla jemu jakožto neznalému slovanských jazyků naprosto nepřístupná. A musíme vysloviti podivení své, jak snadně řeší německý učenec obtížné otázky slovanského bájesloví, nestaraje se pranic o material slovanský, pokud skrovničké jeho zlomky nejsou přeloženy do některého jazyka západoevropského. Ale nečerpal ani ze spisu Ad. Strausza »Die Bulgaren«, kde velice mnoho bulh. tradic jest přeloženo. Nicméně chce spis. řešiti původ slova »vampir« a ovšem tvrdí, že jest slovanského původu — tomu odpovídá také prý jeho přízvuk »vámpyr«. Srbský přízvuk slova toho není sice zcela takový, ale o to se spis. nestaral, třebas že slovo to dal vytisknouti cyrillským písmem (str. 55). Že slova u jiných slovanských národů zaznamenaná: pol upiór, fem. upierzyca, mrus. упи́р — vyskytuje se též tvar лупиряка (Манжура сказки 131), brus. вупи́ръ, jihovelkorusky упы́р (Dalj označuje slovo to výslovně юж.) s jihoslovanským tvarem vampir (v dial. bulh. Prilep. ва́пир-от fem. вапи́рка-та Сб. имн. VII. odd. 3, str. 148) přímo souviseti nemohou, jest jasno každému, kdo má potuchu o hláskosloví slovanských jazyků. Tvary ruské a polské souvisí nejspíše ještě se severotur. slovem ubęr čarodějnice, které připomněl Miklosich, více ještě s čuvaš. wubur »daemon lunam solemve devorans« (Miklosich Die türk. Elemente II. 79); jihosl. vampir jest asi bližší stbaktr. vyāmbura »daeva« (Mikl. op. & l. c.). Ač popíráme domácí slovanský původ těchto slov, nechceme přece popírati domácí slovanský původ těchto představ bájeslovných. U slovanských národů vyskytuje se pod jinými jmény, v smolen., tambov. gub. jmenuje se колдунъ (Добровольскій Смол. Сб. I. 113 Аѳанасьевъ Нар. рус. ск ^{3} N. 205 d), jinde místy u Bělorusů prostě »mrec« (Federowski Lud białoruski 60) u Srbů a Chrvatů »vukodlak«, u Bulharů místy устрѣлъ (Книжици за прочитъ III. 40. Сборникъ мин. V. odd. 3 str. 131 sl). Tradice o těchto bytostech bájeslovných jsou velice rozmanité u různých slovanských národů a měly by se srovnávati vždycky pouze postupně v jistých jazykově a kulturně uzavřených centrech, a teprve až bychom dokonale se poučili o tradicích ku př. u Malorusů na Ukrajině běžných, pak u jiných sousedních národů jazykově spřízněných neb cizích, mohli bychom se odvažovati k vývodům všeobecnějším.

Ostatně je celá řada podobných tradic, jichž se spis. v knize své ani nedotekl. Sem patří zvláště pověst o princezce v rakvi a vojákovi ji hledajícím, rožšířená po celé Evropě od Bretagne až na východ evropský. Srv. české verse nahoře str. 103, 125.

Cena knihy té pro nás leží pouze v odstavci, ve kterém sestaveny jsou zprávy o upíru hlavně z XVIII. v. a se líčí jich dojem na veřejnost evropskou jakož i ohlas jich v literatuře. *P—a.*

Етнографічні матеріяли з угорської Руси. Зібрав Володимир Гнатюк. т. III. У Львові 1900 str. IV + 284. (Етнографічний Збірник. Видає Етнограф. комісия Наукового Товариства ім. Шевченка IX.).

Nový tento svazek ethnografických materiálů sebraných neúmorným ethnografem p. Volodymyrem Hnatjukem rozpadá se ve dvě části. V 1. části vytištěny jsou pohádky a písně sebrané v západních uhersko-ruských stolicích, a sice z vesnice Čertež stol. Zemplinské, ze čtyř vesnic stol. Šaryšské a ze šesti vesnic stol. Spišské. Dialekt těchto vesnic popsal vydavatel zevrubněji ve své studii Русини пряшівської епархії і їх говори v XXXV.—XXXVI. sv. Записк-ŭ наукового товариства імени Шевченка. Vliv slovenčiny jest v těchto dialektech celkem menší než vliv polský: tvary chceš, chce, modľiľi, co, slovo pan, paňi a p. mohly proniknouti z obou sousedních jazyků a proto třeba při řešení této otázky od nich abstrahovati. Rozhodují tu zbytky nosovek, tvary místo plnohlasí ruského, hlásky zastupující staré ѣ, změny ę a konečně přízvuk. Tento přízvuk jest téměř veskrze polský na předposlední slabice. Místo plnohlasí jest záměna československá, nikoliv polská: kraľ (v haličsko-ruských bývá polské król), strana, draha, podražnyj za ruské podorožnyj cestující, v tomto významu tuším v slovenštině slovo neznámé, za to ale v polštině, mu̯adency vedle mou̯ody str. 23 (vesn. Šambron Šaryšské stol.), mlády 107 (Málcov Saryš); vyzdrau̯jeľi (Lipník Velký Spišské stol.), na zdrau̯ju str. 90, (Jakubjany, Spiš) zahlavok pod hlavu str. 62 (Orjabina, Spiš.), zo zlatýma šnurkámi str. 60 tamže; zdrava str. 64 (tamže), pavam drašku zahradýlo str. 64 (tamže). Mimo to ale chlop, chlopec str. 53, 54 (Velký Lipník, Spiš). Polsky pak místo československého *r̥*: barz, kačmar str. 41 m. karčmar (Sulin Spiš.), str. 62 (Orjabina Spiš.), kark str. 40 (Velký Lipník Spiš.), zamarzne str. 90 (Jakubjany Spiš.), harčar, harki str. 108 (Malcov Spiš.), šerco str. 112 (tamže), šmerc str. 113, 116 (tamže), dzvéri zavar str. 114 (tamže), umarla str. 115, rostarhaľi str 116 (tamže). Polské jest gamba str, 33 (Šambron, Šaryš.), całyj str. 41 Sulin, Spiš.), dźadóve str. 41 (tamže), bľadyj str. 48 (Velký Lipník. Spiš.). Polsky asi bude také *ś*, *ž z ś*, *ź*, *č z ć* (*ť*), ač to nebývá veskrze ani v ústech jedné a téže osoby: śedżeti str. 48 (Velký Lipník, Spiš.), *ť* v infinitivní koncovce nepřešlo v *ć*, učekli (tamže), najšḿelšyj (tamže), zlodžejeu̯ vedle zloďej (tamže); šńiloša str. 58 (Orjabina, Spiš.), žvidála vedle źvidovala i žvidovala str. 59, žala m. vźala tamže, ale *ť*, *ď* se zachovává jen v písni, vedle sebe v infinitivech str. 61: dala potšic i podbíti, že by mala u̯ čim chodíti. Dala potšic i potkávac, že by mala u̯ čim tancovac str. 62, chťiu̯ Hanéčku bélu zrádzic, zrádiu̯ sebe sam; po švece vede po śvíce str. 105 (Malcov, Šaryš.), zo šveta 115 (tamže) špíval (tamže), šedzic. Polský také bude přechod *e* v *u* skrze *ó*: ňus str. 102 (Kružljev, Šaryš.) t. j. nesl, ja by *ľuch* na vuz str. 44 (Sulin. Spiš.). — Slovenčině přináleží koncovka 1 sg. praes.: budzem str. 62 (Orjabina. Spiš.) móžem tamže, prídem st. 64 (tamže) ja púјdzem i ja pójdzem str. 106 (Malcov, Šaryš.), já préto tvója žéna búdzem tamže a j. Polská opět jest vazba: že bi še ľepšého sposóbu naúčel str. 105 (Malcov, Šaryš.).

A tak vidíme, jak se tu různé tři pohraničné jazyky slovanské smísily a různí tu živlové národnostní splývali. Pro dialektologii poskytují tyto materialy ještě přemnoho zajímavé látky, ale zde není místa, abychom se touto stránkou nové publikace p. Hnatjukovy zevrubněji obírali. Pouze oné otázky chtěli jsme se dotknouti, neboť z rozboru dialektů těch plynou vážné důsledky pro ethnografii.

Velice zajímavé jsou tradice zapsané p. Hnatjukem neméně pro folkloristu svým obsahem. K tomu připojujeme následující poznámky:

Z vesnice Čerteže, stol. Zemplinské. str. 1—21.

Č. 1. str. 3. »Sv. Petr a Pavel u převozu.« Zcela stejné jako Етногр. 36. III. str. 62 č. 25.

Č. 2. str. 3. Sv. Pavel šel se podívat na svadbu, ač ho Petr zrazoval, a byl zbit, jako jinde sv. Petr když v té příčině neuposlechl Krista. Srv. Národ. Sb. III. 109, č. 28.

Č. 3. str. 4 sl. »Věrný sluha« pase ovce, jde za nimi dle rozkazu pánova a přijde až do ráje. Srv. Dobšinský Slov. pov. 7 str. 3 sl. Jones & Kropf Magyar Folks Tales 90, Ungar. Revue 1885, V. str. 640, Kolberg Pokucie IV., 203 sl., Гринченко Этнограф. Матер. I. č. 80. Dowojna Sylwestrowicz Pod. žmujdz. I., 262; II., 403.

Č. 4. str. 5 sl. »Zloděj mistrný.« Když přišli k vojákům hlídajícím koně, zavolali tito »háľtverda!« a on odpověděl »gut frajnd«; vojáci se potom bavili maďarsky. Zloděj byl konečně vyslán od pána do pekla, aby se podíval na postel pánovu a paninu. V pekle namočil »pokróvec« v kotle, chytily se ho všecky duše, jako včely se vyrojily; když vyšel z pekla, byly kolem něho samy ovce, dal je sv. Petrovi a šel se stádem až do nebe. Srv. Kolberg Luď III., 145, VIII., 127. Toeppen Aberglaub. aus Masuren str. 147. Federowski Lud białorus. I., 225 sl., Kres V., 1885, str. 400 sl. Krauss SM. Südslav I. č. 37. Босанска Вила IV., 1889 str. 29 sl.

Č. 5. str. 8 sl. Nevěrná žena hostí milence, cestující ji pozoruje; pták jeho, sova, prorokuje manželi, kde které jídlo jest uschováno; pták draze prodán. Srv. Cosquin II., 329. Sadok Barącz Bajki i fraszki^{2} str. 51. Mater. antropol.-archeol. i etnograf. II. str. 51 č. 22. Dowojna Sylwestrowicz I. 446; II. 250. Н. Θ. Сумцовъ Разыск. въ области анекдот. литер. 76 sl. Шапкаревъ Сборникъ българ. умотвор. IX., str. 429, Mark. Lidzbarski Gesch. neuaram. Hss. 204 sl. Сборн. матер. Кавказ. XVI. odd. I. str. 359.

Č. 6. str. 10. Ivan otravuje popovi svině, aby je s dětmi mohl sám sníst. Za stráž postavena hospodyně popova do almary. Ivan ji udusil. Mrtvola její pak několikráte k popovi se »vrátila.« Srv. Národop. Sb. čsl. IV.—V. str. 135. sl. č. 29. Етнограф. Збірник VI., str. 89 č. 244. VIII., 62 č. 24. Cosquin II., 331 Köhler Klein. Schr. I., 190.

Č. 7. str. 11 sl. Milenci ohlašují se u ženy na určité hodiny; žena je vyzradí mužovi; mrtvoly odneseny vojákem. Srv. Národop. Sb. čsl. III., str. 102 č. 8, str. 118 č. 46. Clouston Popular Tales and Fictions I., 280. Freys Gartengesellschaft ed. Bolte str. 281, 286. Kolberg Pokucie IV., 248 sl. č. 65. Сборн. матер. Кавказ. XXIV., str. 127, sl., Bedier Les Fabliaux^{2}, 238.

Č. 8 str. 13 sl. »Člověk hledal bídu« stejně jako Slov. Pohľady 1896 217 sl., Národop. Sb. čsl. II., str. 102, Етнограф. Збірник VI. str. 145, č. 338. — Člověk ten oklamal pak pána, konečně pak kněze vynesl »do nebe«. Srv. dole str. 224 ke Kallas 80 M. Ljutziner Esten č. 62 Zs. Ges. f. Schleswig-Holstein Lauenburg. Gesch., 218; Webster Basque Legends. str 145.

Č. 9 str. 15 sl. Tři kachny zakleté to princezny, nejmladší odňal rek šaty, když se koupaly. Srv. Етнограф. Збірник sv. VII., č. 26, č. 54. Rek dostal se k ženě, když vše potřebné zvěděl od matky šarkana dvanáctihlavého, pána nade vší zvěří a ptactvem. Ten také zodpověděl, co třeba učiniti, aby zlatá hruška zase rodila atd.

II. Z vesnice Šambrona stolice Šaryšské str. 22—39.

Č. 10. str. 22 sl. Člověk zapůjčil »největšímu pánovi« voly. Jde si pro peníze. Na cestě ukládají mu různé otázky: chuďas, zdali kdy zbohatne, staré panny, kdy se vdají a j.

Č. 11. str. 24 sl. Totéž celkem jakò nahoře č. 3.

Č. 12. str. 26 sl. Sv. Petr mstí se na dívce, která ho uhodila. Stejně Kolberg Lud VIII. 92 sl. č. 5, Dobšinský Slov. pov. IV. 53. Этнограф. Обозр. 1890 č. 4, str. 74. Гринченко Этнограф. матер. II., 146 sl. a j. v.

Č. 13. str. 27 sl. Kristus podaroval tři muže, potom je vyhledal, od prvního i druhého vyhnán, od třetího pohostěn; i vlastní dítě své mu obětovali. Srv. Národop. Sb. čsl. III., str. 110 č. 31. Сборн. матер. Кавказ. XXIV., odd. 2 str. 50 sl.

Č. 16. str. 31 sl. »Madej«, kající zbojník. Srv. Národop. Sb. čsl. III., str. 111 č. 47; str. 119 č. 71. Jones & Kropf. Magyar Folk Tales č. 2. Asmus & Knoop Sag. Erzähl. Kolberg Körlin str. 90 sl. Štrekelj Slovenske nar. pesmi I. str. 493 sl., č. 484—490. Carinthia 1865 str. 402 sl. č. 7. Mijat Stojanović Pučke pripov. str. 37 sl. Коста Ристић и В. Лончарски Срп. нар. припов. str. 8 sl., č. 2., Zs. Öst. VK. VI. 236 sl.

Č. 17. str. 35 sl. »Vrána prorokuje«, kam žena nevěrná ukryla jídlo, milence. Srv. nahoře č. 5.

Č. 18. str. 37 sl. Matka dala člověku, který vyšel do světa hledat hloupějších lidí, nežli jeho žena, peníze, aby je donesl jejímu synovi do nebe. Srv. Розвідки Мих. Драгоманова I., str. 241 sl. č. 13. Сумцовъ Разысканія въ области анекдот. литер. 51 sl. Freys Gartengesellschaft ed. Bolte str. 236 č. 61. Етнограф. Збірник VI., str. 365 č. 697, 698, 699; Zs. V. VK. VII. 308, Vinson Folklore du pays basque str. 112 sl.

III. Z vesnice Sulina stolice Spišské 40—47.

Č. 20. Jak Kristus trestal ženu na prosbu sv. Petra. Totéž jak nahoře č. 12 s některými odchylkami.

Č. 21. Hospodský byl pro lakotu od Krista obrácen v koně a těžko musel pracovati celý rok. Srv. dole str. 224 ke Kallas č. 54.

Č. 22. Anděl musel rok sloužiti na zemi, protože matce nevzal duši. Srv. dole str. 224 ke Kallas č. 55.

Č. 23. »Sněhurka«. Srv. Národop. Sb. čsl. IV.—V, str. 134 č. 21. Malinowski Powieści ludu pol. na Śląsku 38 sl. Ad. Černý Myth. bytosće łuž. Serbow 79. Юбилейный Сборн. Вс. Ѳ. Миллера str. 190 č. 12. Jones & Kropf Magyar Folk Tales 163 sl. Mitsotakis Griech. M. 64. Steele Temple Wide awake Stories 85 sl. a j. v.

IV. Z vesnice Velkého Lipníku stol. Spišské 48—57.

Č. 26. Zápas s čertem, pod. jako Етногр. Зб. VII. č. 47.

Č. 27. »Lvice« chycena králem a zavřena do klece jako jinde obyč. divoký muž. Syn králův sám ji propustil. Srv. dole str. 217 ke Kallas č. 1. Webster Basque Legends str. 22 sl. Král zavřel pak do té klece ženu svou, neboť ona jedině měla klíč od klece. Syn pak ji osvobodil z klece, utekl s ní a vstoupil s ní do služby trojhlavého krále. Následuje látka o nevěrné matce.

V. Z vesnice Orjabiny Spišské stol. 58—78.

Č. 29. Genovefa. Srv. Nár. sb. čsl. VI., 152 č. 51. Arfert Das Motiv von der unterschobenen Braut 63, Сборникъ за нар. умотв. XIII., odd. 3. str. 194.

Č. 30. »Marinko, byla's v pokoji?« Srv. Národop. sb. čsl. VI., 224 č. 63. Kolberg Lud XXI., 178. Lemke Volksthüml. Ostpreuss. II., 180 sl. č. 36, 37.

V. Z vesnice Vyššího Svidníka stol. Šaryšské 79—81.

VII. Z vesnice Litmanovy stol. Spišské 82—88.

Č. 37. Člověk chudý zapsal se čertu, bude míti vždy dosti peněz, tabáku a pálenky, a bude živ sedmdesát let. Člověk ten dobře se učil, peníze rozdaroval; vystavěl pak školu pro chudé děti. Proto byla duše jeho přece spasena. Po smrti jeho zápasili andělé-holubi s čerty-havrany.

Č. 38. Připomíná silně legendu o Eustachiu-Placidovi. Srv. Národop. sb. čsl. III., str. 110 č. 34, 35, 36. Сборн. матер. Кавказ XVIII., odd. 3. str. 166 sl.; XXIV. odd. 2. str. 257. Сборникъ за нар. умотвор. XIV., odd. 3. str. 128. Malinowski Powieści ludu pol. na Śląsku 8 sl. Kolberg Lud XXI., str. 198 č. 15. Босанска Вила II., 1887, str. 125.

Č. 40. Boháč vymámí chuďasovi poklad, převlečen za čerta. Pro boháče přišel skutečný čert. Srv. Сумцовъ Соврем. Малорус. Этнографія. II., 84 sl. Разборъ этнограф. трудовъ Романова 73. Розвідки М. Драгоманова II, 82. Ciszewski Krakowiacy I., č. 240. Kulda II., č. 113. Václavek Valašské pohádky 1898 str. 8 sl. Ad. Černý Myth. bytosće łuž. Serbow 354 sl. Сборн. за нар. умотвор. VII., odd. 3., str. 178 č. 7.

VIII. Z vesnice Jakubjan, Spišské stol. 89—92.

Č. 48. Čarování při tlučení másla.

Č. 49. Dobytek očarovaný umírá.

IX. Z vesnice Krempachu Spišské stol. 93—101.

Č. 50. Petr na noclehu zbit dvakráte, ale ne v krčmě. Srv. Mater. antropol. archeol. III., odd. 2., str. 151 sl. Świętek Lud nadrabski str. 324 č. 6, 7. Босанска Вила III., 1888 str. 12.

Č. 53. Zloději ukradli úl s pánem v něm ukrytým. Srv. Revue des trad. popul. II., 13 sl. Sutermeister KHM. str. 168.

Č. 55. Princezku dostane, kdo jejímu otci, cáři, řekne takovou lež, že naň vzkřikne »ty lžeš«. Srv. Vernaleken Öster. KHM. str. 232 č. 43. Kres IV., 1885 str. 460. Вук. Ст. Караџић Срп. нар. припов. 163 sl. č. 45 Сборникъ за нар. умотвор. IX.. odd. 3., str. 183.

Č. 56. Zloděj mistrný.

X. Z vesnice Kružľova Šaryšské stol. 102—104.

Č. 57. »Hrabě Popelovský« t. j. »Kocour v botách«. Srv. mou studii Le chat botté v Сборникъ за нар. умотвор. XVI.—XVII., Етнограф. 36. VII., č. 53; Kallas 80 M. Ljutziner Esten str. 159 č. 37.

XI. Z vesnice Malcova, Šaryšské stol. 105—116.

Č. 58 Princezka vezme si za muže, kdo její hádanku rozřeší. Srv. Kolberg Lud VIII., 204 sl. Gliński Bajarz I., 53 sl., III., 33, 51, 57. Sedláček Nár. poh. a pov. I., 73 sl. Slavia řada I., sv. 1., str. 17. Жите і Слово II., 1894, str. 134. Добровольскій Смол. Сб. I. 223 sl. M. Lidzbarski Gesch. neuaram. Hss. 267 sl. Gonzenbach Sicil. M. I., 135; II., 218 a j. v. Hádanka princezčina, která tolik ženichů připravila o život, nebyla těžká; řekl jí ženich »oni míšľa to, žéby takého múža dostáľi, žeby ňígda ve svojim žyvóce, zákľa búdu žyć, še z ňim ňe pohňivaľi, aňi on z ňíma, ľim žébi uže krášňi žýľi«. Dále pak připojuje se, jako v jedné tirolské versi, srv. Köhler Kl. Schriften I., 219, látka o hrdé princezce pokořené ženichem. Srv. Národop. Sb. III., str. 112 č. 26. Розвідки М. Драгоманова II., 129 sl.

Č. 59. Bratr má zastřeliti sestru nařčenou z nepočestnosti. Srv. dole str. 223 ke Kallas č. 53.

Část II. Písně ze stolice Bač-Bodrog str. 117—277. Vydavatel seřadil písně ne dle míst jako pohádky v části první než podle obsahu v obvyklé skupiny: 1. písně duchovní a koledy (119—127), 2. ballady a romance (128 až 140), 3. »vzpomínky historické« (141—146) atd. Jednotlivé písně opatřeny pak hojnými odkazy na varianty ve sbírkách slovenských, českých, maloruských a polských vytištěné. Sbírka jest z největších sbírek písní, ale ne maloruských, než vlastně slovenských, čítá 430 čísel. Prof. Pastrnek již pojednávaje o pojednání p. V. Hnatjuka Руські оселї в Бачці v III. sv. našeho Sborníka (str. 65 sl.) ukázal, že v těchto osadách se neozývá dialekt maloruský, než slovenský a sice nářečí »cotácké«. Probírajíce velkou tuto sbírku nemůžeme leč stále se přesvědčovati o správnosti tohoto úsudku. Pouze v písních náboženského obsahu projevuje se silněji vliv maloruský, 3 os. sg. a pl. praes. končí na *t*: plačet č. 8, vózmet, vozľúbit č. 14 vedle príjde; kríčat, plačut, vilivajut, léžat č. 8 a j., ale 1. sg. praes. slovensky budzem, prídzem č. 10. Z církevního jazyka proniklo Vifléjem č. 6., viflejemskej č. 3., so Osífom č. 6., roždéstvo č. 6., naroždeňa č. 8., súščaja č. 14., vedle plačúci, lamajúci č. 12., ispolnitel č. 7. — V ostatních písních rázu světského se tyto zvláštnosti slovenštině cizí nevyskytují, než slovenský dialekt bez rázovitých příměsků maloruských. Za to nalézáme v nich hojněji sledů vlivu polského: *š*, *ž* za pol. *ś*, *ź* švet 135, špim též spiš 128, še prišňílo 158, pošlídni dzeň 159, 3. sg. praes. rošňi 159, želéni 137, žvirínu 141; *ar* místo slovenského *r̥* mezi tvrdými souhláskami: tvárdo 243, tvardej žemi 159, s tvardého kameňa 164, tarhać 247, dotarhála 226, hárla 257, harlenko 162, umárla 270, žarla 270, nakarmela 321, karčma 215, kačmárko 219, s karšmi 254 a j., *er* mezi měkkými souhláskami: šerco 128, 135, šerp 141. verbina 189. Polské jest stále se vyskytující cali. Měkké *ď*, *ť* přešla obyčejně v *dź*, *ć*, ale někdy vyskytují se též *d*, *t* a to vedle sebe v týchž ústech, ku př. na ce pridze temna noc 130, diťatko, u ládi vedle či sce ně vidzeľi v č. 189; učíteľ vedle dzeci, ocec č. 367, ďido vedle chodzic č. 375 a j. Vliv srbský projevuje sa nepatrnou měrou lexikalně, naskytají se slova briga 136, 256, magarec 255. —

Vydavatel sděluje v předmluvě, že co nejdříve vytiskne pojednání, ve kterém rozebere otázku »poslovenštění« Rusínů, a sdělí listy Rusínů z těchto osad, ve kterých tito sami důkladně objasní své národní stanovisko a poměry k jiným národům sousedním. Praví pak, že po přečtení těchto listů nikdo nebude počítati tyto Rusíny k Slovákům. My pak zcela klidně můžeme očekávati prohlášení toto, aniž bychom v nejmenším své názory měnili. Národní přesvědčení těmto Rusínům nechceme bráti, ale jazykozpyt nemůže se říditi podle toho, zač se lidé prohlašují, než posuzuje klidně jazyk, kterým mluví. A tu pochybuju, že by se našel jediný jazykozpytec, jediný slavista, který by dialekt tento nepovažoval za slovenský.

Pan Hnatjuk slibuje dále ještě tři silné svazky materialů z těchto krajů, pohádky, legendy, novelly, anekdoty, bajky, historické vzpomínky a důkladný popis svatby. Jak bohatý a nevyčerpatelný přímo zdroj se tu otvírá folkloristovi! Nemůžeme než přáti si, aby se stal co možná brzy přístupným. Pro nás pak a zvlášť pro Slováky nastává povinnost sbírati rovněž tak horlivě dle skvělého toho příkladu ethnografické materialy. Kéž také Slovákům povstane brzy tak znamenitý sběratel a vydavatel jako V. Hnatjuk!

J. Polívka.

Oskar Kallas Achtzig Märchen der Ljutziner Esten. Gesammelt von — [Verhandlungen der Gelehrten Estnischen Gesellschaft. XX., Bd., 2. Heft. Jurjew (Dorpat)] 1900 str. 87—405.

Sebrány byly pohádky tyto u estonských osadníků v okrese Ljucinském gub. Vitebské. Přistěhovali se tam v polovici neb ke konci XVII v. a nyní mizí úplně mezi Lotyši, panující národností tohoto kraje. Rodný jazyk těchto osadníků vymírá, ustupuje hlavně lotyštině, v novější době též ruštině. Úvodem sdělil vyd. několik zajímavých pozorování o tomto lidu. Popsal dříve již tento lid a vydal sbírku jich písní a hádanek. Nyní podává sbírku pohádek v originale a v německém překladě částí úplném, většinou ve výtahu. Výtah jest bohužel někdy příliš stručný, tak že ten, komu jest original nepřístupný, stěží vždycky si utvoří bezpečný úsudek o souvislosti těchto versí s versemi sousedních národů. Na kolik můžeme podle překladů a výtahů souditi neliší se tyto pohádky valně od pohádek sousedních národů a původního, svérázného jest v nich velmi málo. Sotva se zachovala která v té formě, ve které ji znali předkové dnešních vypravovatelů před 200 lety ještě ve vlasti své, jak by rád připouštěl vydavatel. Případný souhlas těchto tradic »s domácími« nepadal by tak na váhu, když poznáváme souhlas s tradicemi dnešních jinonárodních sousedů. — Následují poznámky k jednotlivým číslům.

Č. 1. Složena z různých látek a motivů a) divoký muž králem vězněný osvobozen princem. Srv. Národop. sb. III., str. 114 č. 9. VII. 214 č. 27. b) Stejně jako v malorus. pohádce u Rokossowské a v běloruské ve sbírce Šejnově připojena látka o nevěrném sluhovi, který se sám vydával za kralevice a pána svého nutil, aby se vydával za sluhu. c) O divutvorné dary obelstí reka princezka. d) Rek osvobodí tři princezky obětované drakovi; když osvoboditel se prokázal, oženil se s nejmladší princezkou.

Č. 2. Vypravuje se řečená poslední látka č. 1-ho. Bratr vyhledává bratra svého seznav ze zrezavělého nože, že se mu přihodilo neštěstí. Od tchána bratrova považován za zetě, spí vedle ženy bratrovy, meč pověsil na vlas atd. Srv. Národop. sb. VI., str. 212 č. 2.

Č. 3., 4. Tatáž látka. Obyčejný úvod o původu obou bratří — zrozeni matkou, když pojedla jistou rybu atd. není. Bratři vyhledali si sami kmotra, od toho dostanou nůž, od jiného starce koně. — V č. 4. dostanou chlapci od kmotra dva koně a dva meče, nůž, ručník, ze kterého teče krev, když jednomu z bratří se vede zle. Poslední motiv nalézáme také Аѳанасьев Рус. нар. ск.^{3} I., 156, 164, 168, 212. Jones & Kropf Magyar Folk Tales 55. Klimo Contes et lég. de la Hongrie 148. Етнограф. Збірник I., článek 2., str. 23. Dobšinský Slov. pov. VIII., 30. Němcová Slov. pov. I., 8. Kremnitz Rumän. M. 208. Weryho Podania łotew. 107.

Č. 5. Rekové zrození paní, kuchařkou a čubkou, které pojídaly jisté ryby. Syn čubky nejsilnější, zkouší železný kyj. Čarodějnice strojí rekům úklady, mění se v postel, studni. Srv. Národop. sb. III., 114, IV.—V., 133. Jones & Kropf Magyar Folk Tales 202. Klimo Cont. et lég. de la Hongrie 243. Kolberg Pokucie IV., 99. Lemke Volksthümliches in Ostpreussen II., 150. Nejsilnější z reků, syn čubky vysvobodí princezky přinesené čertovi na mořský břeh, scena pod. jako když rek u mostu očekává draka šesti-, desíti- a dvanáctihlavého a p. Романовъ Бѣлорус. Сб. III., 112. 123. Kolberg Pokucie IV, 84. Nowosielski Lud ukraj. I., 260. Lemke Volksthüml. Ostpreuss. II., 149 a j. v.

Č. 6. Dva rekové stejně zrození jako v č. 5., vydají se do světa s dvěma psy a dvěma hříbaty, osvobodí jich pomocí dvě princezky drakům obětované.

Č. 7. Princ uteče čarodějníkovi na jeho koni, hodí kartáč — z toho les, brus — z toho hora, pravým cípem pláště svého udělá most přes ohnivou řeku, zamávne levým cípem a most se zboří. Pod. Аѳанасьевъ Рус. нар. ск.^{3} I., 89, 233; II., 10. Rek jako zahradník v službách královských, přemůže nepřítele králova. Srv. Národop. sb. čsl. VI., str. 215 č. 63. Етнограф. Збірник VII., č. 40.

Č. 8. O Bazalce, která vyloupla dědečkovi a babičce oči, a o pastýři, který ji přinutil, aby oči ty vydala. Srv. Národop. sb. VI. str. 218 č. 15, 20. Pohádky a pov. našeho lidu (Slavie) str. 61 sl. č. 23. Andrejanoff Lettische M. 31 sl. Босанска вила VII., 1892, str. 252, 268. Geldart Folk Lore of Modern Greece 158. Eug. Prym & Alb Socin Der neuaram. Dialect 116 sl.

Č. 9. Rek »Pokotigorošok« — zrozený vdovou, která snědla hrášek vzniklý z jejích slz — a jeho soudruhové vyrušováni ne trpaslíkem s bradou na loket dlouhou a p., než zde čarodějnicí, jako ku př. Добровольскій Смол. Сборн. I., 410 sl. jest Baba-Jaga. Pokotigorošok spustí se do říše podzemní, přemůže tam pětihlavého netvora, syna to čarodějničina, pak přemůže ještě dva netvory patnáctihlavé, osvobodí od nich tři princezny. Ze světa podzemního vynese ho přes ohnivé moře orel, jehož mláďata byl uchránil před bouřkou.

Č. 10. Čarodějnice přivedla Velkému Jidáši dívku ukradenou. Ljuda nazývá se často v běloruských versích drak, netvor. Marně se pokoušeli o její vysvobození její bratří; osvobodil je všecky nejmladší bratr »Pokotigorošok« téhož původu jako v č. 9. Srv. Národop. Sb. IV.—V., str. 142 č. 338.

Č. 11. Sestry unesli havran nejstarší, vichr druhou, blesk třetí. Pomocí švakrů najde rek nevěstu a dobude jí, když mu ji čarodějnice (jako jinde Koščej) unesla. Srv. Národop. Sb. IV.—V., str. 142 č. 341. Clouston Popular Tales and Fictions I., 329 sl. Юбилейный Сборникъ Вс. Миллера str. 187 č. 2. U čarodějnice pase koně, t. j. vlastně čarodějnici a její dcery, pomocí svých švakrů. Vybere pak nejhoršího koně, na něm unese dívku a uteče šťastně pomocí kartáče (z něho les), brusu (z něho hora) a šátku (z něho ohnivé moře). Srv. Аѳанасьевъ Рус. нар. ск.^{3} I., 279. Гринченко Этнограф. Матер II., 347. Юбилейный Сборн. Вс. Миллера str. 200 č. 58.

Č. 12. Král na lovu chce se napiti, duch pramene chytí ho za jazyk a nepustí dříve, až mu slíbí, o čem doma neví (synka). Srv. Аѳанасьевъ Рус. нар. ск.^{3} II., č. 125 d., e., g. Karłowicz Pod. Litw. č. 44. Mater. archeolog. antropol. i etnograf. I., odd. 2., str. 74 sl. č. 10. Худяковъ Великорус. ск. I., č. 17, 18. Добровольскій Смол. Сб. I., 99 sl. Рудченко нар. южнорус. ск. I. č. 49. Гринченко Этнограф. Матер. I., 160. Gliński Bajarz pol. I, 98. Сборникъ Матер. Кавказ. XVI., odd. 1., str. 354. Ul. Jahn VM. Pommern, Rügen I., 336 sl. Strohal Hrvat. nar. pripov., č. 10. Mijat Stojanović Pučke pripov. 36 sl. Syn vykoná úlohy uložené »černým« a zachrání se útěkem pomocí služky — milenky. Před útěkem plivne děvče do všech čtyř koutů, slina mluví. Srv. Gliński Bajarz pol. I., 106. Рудченко нар. южнорус. ск. II., 121. Materyały antropol. archeol. I., odd. 2., str. 77. Шеинъ Матеріалы II., 292. Худяковъ Великорус. ск. II., 81, 84. Kolberg VIII., 57. Юбилейный Сборникъ Миллера 173. Köhler Kleinere Schriften I., 168 sl. Mitteil. litau. litter. Ges. I., 380. Pederoso Portugueuse Folk Tales 15 Sebillot Contes espagnols 135. Gonzenbach Sicil. M. I., 88; II., 213. Vernaleken Österr. KHM. 285. Müllenhof SM. Schleswig Holstein 399. Gaal & Stier Ungar. M. 25. Na útěku přeměny milenců v kapustu a zahradníka, v kostel a kněze, v ohnivou řeku a kachnu.

Č. 13. Nejmladší syn vyhnán, neboť zdálo se mu, že bude mu otec sloužiti. Srv. Sadok Barącz Bajki, fraszki, vyd. 2, str. 209. Národop. Sborník III., str. 10 sl. Rek zachránil princezku, která se dávila, tím, že ji rozesmál: tu jest reminiscence jiné staré historky známé ve Východní Indii a v Evropě od středověku, srv. Benfey Pantschatantra I., 514 sl. Oeuvres de Molière.

Nouvelle édit. revue par Eug. Despois et Paul Menard X., str. 9 sl. Rek nechce se ale, podivno dost, státi zetěm královým, než stane se štolbou. Nepoznán táhne za princezkou do války na zlatém koni, ránu zavázala mu princezka sama (ne jak obyčejně král) svým šátkem.

Č. 15. Synové mají po jedné noci spáti na hrobě otcově; jde nejmladší po všecky tři noci a dostane za to koně zázračného. Viz Етнограф. Зб. VII., č. 65, 66, 67. Princezka chce za muže jen, kdo by na koni vyskočil až do třetího patra a ji políbil. Rek dobude pak svině s dvanácti selaty, jichž štětiny jsou zlaté a stříbrné, krávy s dvanácti telaty, kobyly s dvanácti hříbaty, postoupí je zeťům královým, svým švakrům, za malík, řemen ze zad, Srv. Národop. Sb. III., str. 122 č. 109. Сборн. Матер. Кавказ. XXI., odd. 2., str. 222 sl., XXIV., odd. 2., str. 88, 164. Юбилейный Сборникъ Вс. Миллера str. 197 č. 41. Остроумовъ Сарты II., str. 8 sl. Eug. Prym & Alb. Socin Der neuaram. Dialect II., str. 90 sl. č. 26.

Č. 16. Počátek týž jako v č. 15., ale motiv tu spojen s jiným: rek, nejmladší syn, chytí zázračné koně (zlatého, stříbrného a měděného), požírající zlaté, stříbrné a měděné stéblo vyrůstající z hrobu otcova. Srv. Етнограф. Збірн. VII., č. 45. Koně tito nejedí a nepijí, než žijí od svatého ducha! Unese tři nevěsty, první si pak vezme sám, s ostatními ožení bratry své.

Č. 18. Pták krade jablka, nejmladší syn chytne ptáka a vytrhne ocas. Synové hledají ptáka. Srv. Národop. Sb. VI., str. 222 č. 49. Kolberg Pokucie IV., 112 sl. č. 21. Reku pomáhá vlk (»šerý«, »wiatrolot«), jako často ve verších příbuzných.

Č. 19. Staří chudí manželé nalezli červíčka; ten se mění večer v člověka, uchází se o dceru královu. Řeší jednak hádankovité úlohy uložené králem, známé namnoze z látky o moudré dívce, a jiné ještě nadpřirozené úlohy. Obě starší sestry uloupí červíčkovi jeho kůži a tak musel červíček odejíti do služeb čertových. Žena hledá ho, zaopatřila se nejenom třemi páry železných střevíců, než ještě třemi železnými klobouky a třemi měřicemi železných jablek. Za drahocenné věci dovolí jí dcera čertova spáti s mužem po tři noci.

Č. 20. Tatáž látka s malými odchylkami. Žena obuje na cestu železné střevíce, sní železná jablka a vymete cestu od hadů železným pometlem. Srv. Аөанасьевъ Рус. нар. ск.^{3} II., 95, 98. Эрленвейнъ Рус. нар. ск. 147 sl. Zs. f. österr. VK. III., 233.

Č. 22., pod. č. 23. Tři sestry slibují, co vykonají, provdají-li se za kralevice. Nejmladší zrodí mu dvanáct synů, ze kterých každý má měsíc v měšci, slunce na čele, tělo plné hvězd. Nejstarší sestrou podstrčena koťata za tři syny, pod. potom selata a j. za syny později zrozené. Srv. Národop. Sb., VI., 219 č. 17. Юбилейный Сборникъ Миллера str. 175, 178, 194, 203. Kolberg Chełmskie II., 92 sl. — S nejmladším synkem uzavřena matka do soudku a takto vyvržena na moře. Syn rozbije sud, přistanou na ostrov a p., jako v známé báni Puškinově. Srv. Худяковъ Матеріалы str. 58, 65, 74. Paasonen Proben der mordvin. Volkslit., seš. 2. str. 109 sl. Gliński Bajarz pol. II., 49.

Рудченко нар. южнорус. ск. II., 92. Neues lausitzisches Magazin sv. 42., str. 337. Вук. Ст. Караџић Срп. нар. припов. 229 sl.

Č. 24. Bratří chtěli také za otcem a macechou do kostela, dostali se do sebe pro koně, a macecha zaklela je, aby po celý život tak mezi sebou bojovali. Sestra je vyhledala; osvobodí je, když po devět let přese všecka muka ani slova nepromluví. Pod. jako známá pohádka o sedmi havranech. Srv. Národop. Sb. VI., 215 č. 46. Kolberg Chełmskie II., 90 sl.

Č. 25. Bůh — žebrák od chuďasa přátelsky přijat daruje mu tři uhle plnící kamna pečení, spíži různými jídly, špýchar žitem, a ruční mlýnek na žito. Pán odejme mu mlýnek. Kohout jde pro mlýnek, pán nemůže nijak kohouta zničiti, ač ho na konec uvaří a pán ho sní, přece kokrhá dále ovšem v žaludku pánově. Chuďas na konec dostane mlýnek zpět. Pod. Аѳанасьевъ Рус. нар. ск.[8] I., č. 110. Худяковъ Великорус. ск. II., 108 sl. Иваницкій Вологд. str. 182 č. 9. Рудченко южнорус. ск. I., 35 sl. č. 20, 21. Романовъ Бѣлорус. Сб. III., str. 3 sl. č. 3. Dowojna Sylwestrowicz Pod. żmujdz. II., 287 sl.

Č. 26. Paleček v uchu koňově. Prodán kupci. Sežrán krávou, pak s vnitřnostmi kravskými od vlka. Vlk nemůže více na lup, neboť paleček všecky varuje. Srv. Národop. Sb. čsl. VI., 213 č. 5. Етнограф. Збір. VII., č. 42.

Č. 27. Vítr rozvěje manželům žito. Muž dostane za to kozu s..... stříbro, ubrousku prostři se a kyje samobijné. Srv. Národop. Sb. IV.—V., str. 134 č. 15; str. 142 č. 287. Clouston Popular Tales and Fictions I., 88.

Č. 28., pod 29. Lenoch chytil štiku a pustil ji na svobodu, když mu slíbila, že se vyplní všecka přání vyslovená jejím jménem. Princezka počala na jeho pouhé přání. Srv. Národop. Sb. IV.—V., str. 145 č. 582; VI., str. 224 č. 65. Cons. Pedroso Portuguese Folk Tales 72 sl. Müllenhof SM. Schleswig Holstein str. 431 č. 14. Spitta Bey Contes arabes mod. 55 sl. Princezka spolu s vinníkem vyhozena do moře, hoch přeje si tam domy, zahrady a j. v., pod. jako nahoře č. 22.

Č. 30., 31. Sestra zradí bratra čertovi. Srv. Етнограф. Збір. VII., č. 29, 36.

Č. 32., 33. Rek, synek chudé vdovy, vykoupí kočku, psa a hada, v č. 32. děvče od mučitelů, od hada (děvčete) dostane prsten všecka přání vyplňující. Srv. Етнограф. Зб. VII., č. 35. Uchází se o dceru královu, řeší pomocí prstenu úlohy; ženou obelstěn o prsten, pomocí zvířat dostane se opět k prstenu.

Č. 34. Počátek týž jako v č. 12. Rek uteče, pronásledovatel zadrží se chlebíčky namočenými do mléka mateřského — stane se tím mléčným bratrem rekovým pod. jako v některých versích pověsti o uších Midasových. Srv. studii dra St. Ciszewského Bajka o Midasowych uszach (passim). Bohužel podána pohádka v příliš stručném výtahu, tak že spojitost různých motivů se stává až nesrozumitelnou. Smíseno tu několik motivů: řeší se úkoly králem uložené pomocí zvířat a človíčka palec vysokého — ten zastupuje »mráz« versí ruských.

Č. 35. Čarodějník učněm přemožen. Srv. Етнограф. Зб. VII., č. 43. Lemke Volksthümliches in Ostpreussen II., 143 sl. č. 27.

Č. 36. Žebrákovu synku prorokováno, že se stane zetěm bohatého kupce (Marko bohatý). Srv. Národop. Sb. VI., str. 221 č. 38 Сборникъ Матер. Кавказ XXIV., odd. 2., str. 18, 104. Clouston Popular Tales and Fictions 133 sl. č. 38. Босанска Вила III., 1888, str. 198; V., 1890, str. 247. Шапкаревъ Сб. българ. нар. умотвор. VIII., č. 131. Етнограф. Збірник VII. č. 68., VIII., č. 2.

Č. 37. »Kocour v botách«. Srv. mou studií »Le chat botté« v Сборн. за нар. умотвор., наука и книжнина XVI.—XVII. a nahoře str. 215 č. 57 Verse tato jest nejbližší běloruským versím z Mogilev. gub., také v ní král blesk, otec nevěsty rekovy, rozbije dub, ve kterém se čerti ukryli, a tak stane se rek pánem zámku.

Č. 38. Pastorka v lázních zdržuje čerta až do kuropění a odolá mu, žádajíc stále nové a nové dárky svatební. Srv. Národop. Sb. čsl. III., str. 113 č. 2. Pohádky a pov. našeho lidu (Slavie) str. 10 č. 7. Етнограф. Зб. VII., č. 51. Kolberg Lud. XXI., 190. Swiętek Lud. nadrabski 338, 478. Сб. мин. бълг. III., odd. 3., str. 150. Шапкаревъ Сборникъ IX., 363 č. 215.

Č. 39. Matka umírajíc dala své dceři klubko a poručila jí, aby šla stále za klubkem, až bude míti jednou těžké chvíle. Dostala macechu. Šla za klubkem, seskočila za ním do studně, pomáhala tam lidem, sehnala krávy, ovce, svině, koně a j., konečně přišla k hromadě peněz, stříbra a zlata, naplnila si jimi pytel i dala se na cestu zpáteční. Utekla pomocí pastevců, jimž byla pomohla. Nevlastní sestra její také se vydala na tu cestu i zahynula, byla usmrcena čertem. Verse tato není mi odjinud známá.

Č. 40., 41. »Popelka«, verse dosti svérázná.

Č. 42. Jako obyč. pastorce pomáhá kráva osířelé dívce sloužící u zlé (čarodějnice); kráva zabita, ve střevech jejích nalezla dívka prsten, z prstenu vyroste jabloň rodící zlatá jablka; kralevic chce jablko zlaté, pouze dívka může je očesati. Srv. R. Köhler Kleinere Schr. I., 100 sl., Montanus Schwankbücher ed. J. Bolte str. 260, 591 č. 5. Аѳанасьевъ нар. рус. ск.[3] I., str. 76 sl. č. 56. Худяковъ Великорус. ск. II., str. 71 sl. č. 56. Романовъ Бѣлорус. Сб. III., 289., 292 sl. Weryho Podania białorus č. 15. Karłowicz Pod. Litw. č. 12. Gliński Bajarz I., 186. Добровольскій Смол. Сб. I., 153 sl. č 88, 89. Шеинъ Матеріалы сѣверо-зап. II., 47, 49, 50. Рудченко нар. южнорус. ск. II., č. 16, 18. Dowojna Sylwestrowicz Pod. žmujd. I., 132, II., 459, Wisła XI., 1897, str. 453. Кулишъ Записки о южн. Руси. II., 23. Сборникъ матер. Кавказ. XVI., odd. 2, str. 181. Campbell Santal Folk Tales 15.

Č. 43. Dívka přichází v noci k mladíkovi a spí u něho až do kuropění, pak zmizí i s postelí. Mladík ji chytil, když na ni hodil růženec a škapulíř. Oba manželé jdou k jejímu otci, k »zlému« (čertovi); na radu ženinu vyprosí si od něho uhlí, které se mění v zlato, a několik snopů slámy na došky. Z každého snopu vyrostla jabloň zlatá a stříbrná. Přišel Pán Bůh, prosil o jablíčko, jak je utrhl, změnila se všecka jablíčka v andělíčky. To připomíná hojně rozšířenou legendu, jak sluha čertův v pekle podpalující kotly vzal sobě smetí a jak z toho byly pak samé ovčičky a ty koupil Pán Bůh.

Č. 44. Dcera čertova zabije a spálí dívku, přijme na sebe její postavu a jde k jejím bratřím. Duše dívčina zjeví se pak bratřím v podobě ptáčka a zpívá žalostnou píseň. Moudrá žena vysvětlí nejmladšímu bratrovi, co se stalo, i radí mu, jak by mohli opět uzříti sestru: ať prý chytí ptáčka a pevně ho drží, že se změní v červíčka, ještěrku, medvěda, vlka, konečně ve vřeteno, to ať položí do postele a nad ním udělají znamení kříže, pak oživne jich sestra. Dceru čertovu ať pak upálí v kotle.

Č. 45. Devět bratří odešlo do světa, neboť myslí, že se narodil desátý. Tu jest chyba: odešli proto, že jim otec hrozil smrtí, nenarodí-li mu se dcera. Srv. Трейландъ Латыш. ск. č. 107. R. Basset Contes popul. berbères str. 72. 177. Dcera čertova a dívka tato, když šla hledat bratří, vyměnily své podoby tím, že se poplivly.

Č. 48. Pán zamiluje se do obrazu krasavice, namalovaného jejím bratrem — jeho sluhou. Srv. Аѳанасьевъ нар. рус. ск. II., 151, 294, 295, č. 147, 194^{a}, 194^{b}. Худяковъ матеріалы по нар. слов. 51. Юбилейный Сб. Миллера str. 202. č. 69 a j. Dcera čertova strčí nevěstu do vody, a pán si ji vezme.

Č. 49. Podobně. Sestra m. nevěsty utopena, v kachnu proměněna, přichází každý večer k lázním, kde bratr pivo vaří, skládá peří a nepoznávána. Na radu moudré ženy spálí šat pernatý, pak mění se až konečně ve vřeteno.

Č. 50. Děvčata na jahodách, nejmladší od líných sester zabito. Z hrobu vyrostla bříza; bříza sama zpívala a vyzradila vraždu bratrovi, který hledal dříví na harfu. Bříza se pak měnila pod. jak v č. 49, na konec ve vřeteno — ráno v posteli ležela dívka. Podobně v mazurské jedné pohádce změnilo se jablko zlaté se stromu, který vyrostl z flétny spálené téhož původu jako zde harfa, v zavražděného bratra. Srv. Köhler Klein. Schr. I., 54.

Č. 51. Muž vyvezl na naléhání ženino matku svou v noci, aby zmrzla. Bůh ji ochránil, shodil jí kožichy, sukně, šátky atd. Vyvezena pak matka ženina a ta zmrzla. Srv. Dowojna Sylwestrowicz Pod. żmujdzkie II., 78 sl. Чубинскій Труды II., 434 č. 133.

Č. 52. Snacha chce zabiti svou zlou, slepou tchýni polévkou hadovou; ta ale nabyla zraku, poznala řeči zvířecí, odkryla poklad. Tak jinde zhusta nabývají téhož daru, když okusili pečeného hada a p. Srv. Národop. Sb. III., str. 121 č. 95. Federowski Lud. białorus. I., str. 101 č. 306. Етнограф. Збірник VI., str. 150 č. 345.

Č. 53. Dívka nařčena z nepočestného života, protože odolala člověku (knězi), který měl nad ní bdíti po čas nepřítomnosti otcovy. Bratr má ji smrtí potrestati. Srv. nahoře str. 216 č. 59, Аѳанасьевъ нар. рус. ск.^{3} II., str. 26 sl., č. 121^{b}, Садовниковъ č. 17. Добровольскій I., 366 sl. Сборникъ матер. Кавказ XV., str. 111 sl. XXIV., odd 2. str. 123. č. 12. Kolberg Lud. XIV., 185 sl. Kolberg Pokucie IV., str. 46 sl. Юбилейный Сборникъ Миллера str. 202. č. 68. Kulda III., 198 sl. č. 26, Strohal Hrvat. nar. pripov. č. 9. Chalatianz Armen. M. 42 sl.

Spitta Bey Contes arabes mod. str. 80 sl. Сборн. за нар. умотвор. X., odd. 3, str. 166 sl. Dowojna Sylwestrowicz II., 440 sl.

Č. 54 Bohatý, skoupý hospodář obrácen od Boha — žebráka v koně a dán chudému muži na tři leta do práce. Srv. nahoře str. 214 č. 21, Bladé Contes popul. Agenais str. 63. Bladé Cont pop. de la Gascogne II., 155 sl. Bienemann Livländ. SB. str: 133. Krauss SM. Südslav. II., č. 65.

Č. 55. Sv. Petr byl, jak jinde obyč. anděl, odsouzen sloužiti na zemi tři leta, když se vzepřel vůli boží a nevzal duši matky tří dcer. Srv. Národop. Sb. IV.—V. str. 147, č. 1093. VII. 214 č. 22. Вила Ст. Новаковиһа III., str. 462.

Č. 56. Jest to variant látky rozebrané mnou v Národop. Sbor. VI., str. 94 sl., a sice náleží mezi verse, ve kterých se »štěstí« (sreća) ukazuje v podobě kachny kladoucí zlatá vejce (na uv. m. str. 120).

Č. 59. Člověk nahý skryje se pod pecí, selka miliskující se s knězem překvapena mužem, kněz vlezl pod pec, dal žebrákovi své šaty, člověk kněze-čerta zapudil vařící vodou. Srv. Dowojna Sylwestrowicz I., 335 sl.

Č. 61. Od které doby přestali zabíjeti starce. Srv můj článek v Zs. V. VK.. 1898, str. 25 sl. Караџиһ I., str. 209, II., 128 sl. Тројановиһ »Лапот и проклетиjе у Срба« (Прештампано из Искре za 1898).

Č. 62. Zloděj mistrný. Jest též episoda, jak zloděj obelstil kněze, přišel jako anděl, aby ho zanesl do nebe. Srv. Národop. Sb. VI., str. 218 č. 12. Етнограф. Збірник VI., str. 121 sl. č. 296. Сборн. Матер. Кавказ XXIV., odd. 2., str. 55 sl. Srv. nahoře str. 213 č. 8.

Č. 63. Tytéž kousky hloupé ženy jako Národop. Sb. VI., str. 225 č. 70.

Č. 64. 1) Bůh a čert byli kdysi kmotry, bůh pokřtil čertovo dítě, čert měl stádo veliké, ale krávy neměly ocasů ani rohů, byly všecky černé atd. Bůh pustil na krávy vosy a komáry, jimi přehnal krávy do svých chlévů, udělal je pestrými, nasadil jim rohy atd. Srv. Этнограф. Обозр. кн. VIII., str. 250. Zbiór wiad. antropol XV., odd. 3., str. 268. — 2) Kmotři šijí kožich, čert nití náramně dlouhou, bůh krátkými nitmi. Srv. Slovenské Pohľady 1896, str. 322 č. 30. Zingerle KHM. str. 39 sl. č. 6. — 3—5) Čert chce jednou svršek, jednou spodek, zaseje řípu, ječmen a brambory. Srv. Národop. Sb. IV.—V.; str. 145 č. 558. Lemke Volksthüml. Ostpreussen II., 15 sl.; Юубилейный Сборн. Миллера str. 174. Етнограф. Збірник VI., str. 71. č. 206. Paasonen Proben der mordwin. Volksliter. I., 2., str. 148. — 6) Čert na bažinách postavil množství soudků plných pálenky. Bůh všecky pokřižoval. Čert k nim nemohl. Bůh svolil, že málo pálenky neškodí, ale kdo by pil příliš, náležeti bude čertovi. Čert ve vzteku roztrhl synka svého, kmotřence božího, na devět kusů a rozhodil je. Bůh kousky sebral, udělal z nich devět bratří, jeden z nich jest blesk, devátý, nejmocnější, leží v železe. Pověst odjinud neznámá. — 7) Bleskem pronásleduje bůh čerta, uhodí do domu, do kterého čert uteče, jen v moři nemůže mu ublížiti.

Č. 65. Episoda z pověstí o zápasu chytrého člověka s čertem: člověk nese lehounce koně mezi nohama.

Č. 71. Koza odcházejíc napomínala kůzlata, na která slova mají otevříti dveře. Přijde čert — jinde obyč. vlk — řekne je a odnese kůzlata. Srv. Cosquin II., 247.

Č. 72. Liška zvolena za husopasku; sežere husy, jednu po druhé, pozvána vždy ke křtinám; ale vlastně sežere máslo, počátek, prostředek a konec, toť prý jména křtěnců Srv. Kaarle Krohn Bär (Wolf) und Fuchs str. 74 sl. 121. Сборникъ за нар. умотвор. I., odd. 3., str. 128; III., odd. 3., str. 201; IX., odd. 3., str. 177. Шапкаревъ Сб. отъ българ. умотв. VIII., str. 47 č. 34. Meyrac Tradit. des Ardennes 458 sl.

Č. 73. Liška vyjedla koláč, naplnila jej výkaly a prodala jej pastýři za býka, zapřáhla býka do saní, vzala též medvěda a vlka, voj rozlomena atd. Srv. Аѳанасьевъ нар. рус. ск.^{3} I., str. 2 sl. č. 1 b. Шеинъ II., str. 7, Рудченко II, č. 4. — Liška staví se mrtvou, vyhodí z vozu ryby, vlk strčí ocas do vody atd. Srv. Národop. Sb. VI., str. 213 č. 9. Lemke Volksthüml. Ostpreussen II., 219 sl. Босанска Вила VII., 1892 str. 363. Юбил. Сб. Миллера str. 174.

Č. 74. Liška straší zvířata svým manželem kocourem. Srv. Трейландъ č. 83. Шеинъ II., č. 5, č. 120. Paasonen Proben der mordwin. Volkslit. I., 2., str. 152. Сборн. матер. Кавказ XV., 140 sl. XVI., odd. 1., str. 348. Сборникъ за нар. умотвор. VI., odd. 3., str. 139. Шапкеревъ сб. отъ бълг. умотвор. IX., str. 340 č. 196.

Č. 75. Vlk obelstěn liškou způsobem odjinud mi neznámým. Liška domlouvá mu, aby jí nosil kůže ovčí, že mu z nich ušije kožich; sama je ale žrala. Vlk chtěl míti kožich, liška poslala ho, že potřebuje ještě kůže na okraje, najde je na pěkném, tučném koni farářově: liška přivázala vlka ke koni, kůň přivlékl vlka na farní dvůr a vlk tam byl zabit. Srv. Шеинъ II., č. 126.

Č. 77., 78. Zvířata, kočka, zajíc, liška, vlk a medvěd jdou se zpovídat. Přijdou k bidlu, které vedlo přes hlubokou jámu. »Kdo přeleze, zbaví se svých hříchů,« řekla kočka, přelezla, ale ostatní zvírata zapadla do jámy. Dostanou hlad. Liška navrhla, aby zpívali, kdo nejtenčí má hlas. bude sežrán. Špaček jako jinde drozd pomůže lišce z jámy; psi poštváni na lišku, liška na konec vystrčila psům ocas. Srv. Kaarle Krohn Bär (Wolf) und Fuchs str. 81, 120 Weryho Pod. łot. 222. Paasonen str. 101 sl. č. 6. Шеинъ II., č. 4. Сборник за нар. умотвор. X., odd. 3., str. 157 č. 1. Narodne pripov. v Soxkih plan. III., str. 89 sl. č. 16. *J. Polívka.*

Leo Reinisch: Die Somali-Sprache. Wien, A. Hölder 1900. 4^0.

Na jaře r. 1899 vrátila se do Vídně jihoarabská výprava, vídeňskou akademií vypravená. Publikace její, pokud se týkají výsledků linguistických a epigrafických, zahájeny somalskými texty, jež Leo Reinisch zapsal od dvou vypravěčů a zároveň s německým překladem podává. První část tvoří výňatky z bible, druhou 123 textů původních, jež rozděleny věcně na články o životních názorech, právu, zvycích a obyčejích a pak na povídky, jichž je většina. K závěrku připojeny dva překlady z arabštiny.

Dřívější práce Reinischovy jsou těm, kdo studují srovnavací literaturu, známy a vítány. Reinisch otvírá nové a bohaté zdroje ústních tradic národů, jichž literární produkty jen řídce a obtížně byly přístupny, hromadí nový, vzácný material, v němž nalézá se nepřeberné bohatství látek a prvků, pro srovnavací literaturu důležitých. Ve sbírkách jeho nalézáme doklady pro mnohé látky známé, proseté kdož ví kolikerou tradicí, prvky nové a samorostlé, material neocenitelný pro studium vzniku, látek a tradice, jich vývoj a křížení. Jeho překlady jsou to hlavně, které práce jeho činí přístupnou nejen filologii, ale též literarnímu studiu. Škoda jen, že nenalezli se dosud literarní historikové, kteří by materialy jeho soustavně a úplně spracovali. Tak jak jsou podány slouží sice za bezpečný základ, jsou však příliš nepřístupné a těžko dají se při specialním studiu applikovati. Bylo by potřebí, aby, tak jako Reinisch připojuje k nim výklady grammatické, připojil k nim odborník výklady a kommentáře literarní.

Nám jsou, zvláště tyto poslední texty, látkami svými i formou dosti cizí, tak jako vůbec nepřiléhají bezprostředně k tradiční — i jiné — literatuře evropské. Bylo by tudíž bezúčelno odkazovati na některé někdy dosti vzdálené shody s materialem, nahromaděným v kommentářích k evropské literatuře. Končím pro charakteristiku textů několika příklady evropské literatuře dosti blízkými, ač třeba podotknouti, že právě tyto shodné látky nejsou pro charakter zapsaných látek nejvýznačnější.

Č. 31. Lhavý ovčák volá lidi na pomoc proti pantherovi a když přijdou, vykládá, že panther již utekl. Na druhý den znovu je klame a směje se jim. Třetího dne přijdou čtyři pantheři, hoch křičí, lidé se mu však smějí, a pantheři roztrhají ovčáka. Na konec mravní naučení starce a synonyma pro lež. (Reinisch cituje k této povídce jinou z A. W. Schleichers Somalitexte 1900. Wien. Č. 25.).

Č. 34. Král ustanoví učence soudcem, vezír pomlouvá učence před králem, jakoby vyprávěl, že králi páchne z úst. Pozve pak učence k snídaní a radí mu, aby až půjde ke král zakryl si ústa, poněvadž by král ucítil, že páchne česnekem. Král však domnívá se, že učencovo zakrývání úst potvrzuje vezírovo udání a dá učenci psaní na jednoho velitele, kde píše, aby doručiteli byla sražena hlava. Učenec ukazuje psaní vezírovi, ten domnívá se, že v něm král upsal učenci nějaký majetek, nabídne se, že psaní sám donese a tak spadne sám do jámy, již učenci kopal, jak praví král, když věc vyjde na jevo.

Č. 39. Žena králova svádí otroka, a když jí odolá, obviní jej z nemravného útoku u krále. Druhá žena králova varuje otroka, otrok prchne, potká lva, jenž má trn v tlapě. Vytáhne mu trn, a lev nosí mu potravu. Za několik dní je otrok chycen, hozen lvovi na pospas, ale lev jej jen líže, král pozná, že otrok je nevinen.

Č. 43. (Vložka, již vypravuje kněz muži na důkaz ženské lsti): Za starých časů byla skála, jež pohlcovala ty, kdo na ní stojíce křivě přísahali. Muž, jenž podezírá ženu z nevěry, žádá, aby šla na onu skálu složit přísahu. Žena žádá milence, aby přišel ke skále, jede pak ke skále na oslu, úmyslně spadne a odkryje se při tom před milencem. Na skále přísahá, že její nahotu mimo jejího chotě a onoho muže nikdo neviděl. Muž však přece na otcovu radu se s ní rozvede.

Č. 45. Muž vypátrá, že žena chodí až po půlnoci domů a žaluje na ni u každého. Žena prozírá, a muž hrozí, že jí příště zamkne dům, vyjdeli ven. Žena opět přijde od milence až po půlnoci, dveře jsou zamčeny, ona hrozí však, že hodí svého hocha do studně, neotevřeli muž, hodí však jen kámen. Muž vyběhne, žena vklouzne do domu, zamkne, svolá křikem sousedy, aby jim dokázala, že její muž to jest, kdo pozdě v noci se toulá. Muž je zavřen, zemře, žena vezme si milence. *V. Tille.*

Kawczyński Maksymilian: Apulejusza »Metamorfozy« czyli powieść o złotym ośle. Rozprawy wydziału filolog. Akad. Umiejętności ser. II. t. XVI. (ogóln. zbioru. XXXI.) str. 165—274.

Pojednání toto nedotýká se sice přímo ethnografie, autor neukazuje nijak na sledy znamenité této knihy v tradicích lidových, ani na podobné pohádky lidové všeobecně rozšířené (Amor a Psyche!), nicméně chceme ale čtenáře své na ně upozorniti. Spis. podává nejdříve dosti podrobný výtah z Pověsti o zlatém osle (str. 166—216) a pak důkladný rozbor její. Mimo výtah zajímá nás zvláště třetí, ač nejkratší část této rozpravy, úvaha totiž o pozdějším vlivu této pověsti na literatury evropské, spis konstatuje jej především hojně v středověkém písemnictví, ve francouzských fabliaux — uvedl to již Bédier ve svém spise, v Tristanu a Isoldě, u Boccaccia a j. Spis. dotekl se mimo jiné ještě arabské sbírky Tisíc a jedné noci, hojných v ní metamorfos, a položil otázku, jeli vůbec styk mezi demonologií Apulejovou a demonologií arabskou a jaký. Podle Zpráv Akad. krakovské předložil spis. (sv. V č. 9. str. 3.) zvláštní spis o látce Amor a Psyche, a ten vzbudí zajisté značnou pozornost, neboť má se dotýkati i všeobecných otázek o vzniku pohádek. *r.*

Martin Montanus Schwankbücher (1557—1566). Herausgegeben von Johannes Bolte. (Bibliothek des litterarischen Vereins in Stuttgart. CCXVII. Tübingen 1899 s. XL + 686.

Znamenitý znalec staré západoevropské literatury novellistické i nových germanských i romanských literatur tradicionalních, prof. J. Bolte pořídil tu úhrnné vydání povídek Strassburského rodáka Martina Montana a opatřil ji bohatým kommentářem kritickým a bibliografickým. Montanus vydal počátkem druhé polovice XVI-ho století dvě větší sbírky různých kratších povídek, většinou obsahu kluzkého, ba namnoze oplzlého. Čerpal tu hojně zvláště z Boccacciova »Decamerone« a mimo to vydal ještě samostatná zpracování některých povídek z této proslulé sbírky povídkové. Do obou svých větších sbírek »Wegkürzer« a »Gartengesellschaft« přijal několik pohádek, báchorek, anekdot i bajek lidových, nejspíše přímo z lidového vypravování. Tak čteme polo legendární pověsti o člověkovi, který putoval s Ježíšem po zemi, snědl játra koupené ovce, tvrdil pak, že ovce jater neměla atd. (str. 25. sl. č. 6.) srv. můj článek ČČM. 1896 str. 484 sl., o čertu, že se uměl dělati tak maličkým, až byl chycen v sklenici (str. 332 č. 74), pohádky o udatném krejčíkovi (str. 19. sl. č. 5), nejstarší to záznam této povídky rozšířené od břehů atlantického oceanu až do vnitra Asie, o pastorce, které pomáhá kráva řešiti práce zlou macechou uložené (str. 260 č. 5), látky anekdotické, hloupý bit za nepravé pozdravení (str. 301 č. 50), za hrnec medu vypočítá člověk, jak z něho pomalu si pořídí celé hospodářství (str. 303 č. 53), jak muž namluvil ženě, že jisté jídlo, které mu dobře chutná, přivede brzkou smrt, a žena mu je dávala, aby se ho co nejdříve zbavila (str. 330 č. 72, k tomu str. 517. doplňkem veršované zpracování z r. 1541), o svéhlavé ženě »posečeno-pokoseno« (str. 352 č. 89, str. 525 doplňkem veršované její zpracovaní z r. 1625), o dívkách jak mnich poučuje žáčka, že to jsou husičky a žáček by chtěl míti jen takovou husičku (str. 334 sl. č. 76), srv. můj článek ve Wisle X, 795 sl.), též ještě bajky: proč se psi v zadu očuchávají a o původu nenávisti psů, koček a myší (str. 35. č. 14, str. 486, 487, 492 doplňkem zpracování z jiných sbírek), o lišce a veverce (str. 277. č. 17.) · veverka uniká z tlamy liščiny podobně jak obyčejně kohout a j. v. Vydavatel doplňkem vytiskl jiná ještě zpracování látek vypravovaných Montanem z různých sbírek XVI—XVII. stol., latinských a německých, zpracovaných veršem v různých meisterliedech a j. Přebohatý jest pak jeho kommentář, bibliografický záznam týchž látek i též motivů vyskytujících se v starší literatuře i nové ústní literatuře národů germanských a romanských. Tyto záznamy obsahují někdy několik stran, ku př. seznam zpracování známé středověké povídky o věrných ženách ve Weinsbergu obsahuje plné tři strany petitem. Vydavatel svědomitě zaznamenává i nejnovější literární zpracování té které látky, ku př. nejnovější divadelní zpracování (z r. 1898) pohádky o udatném krejčíkovi.

Důkladný rejstřík velice usnadňuje užívání této knihy.

Všem, kdož se zabývají srovnávacím studiem naší lidové literatury, jest tato nejnovější publikace prof. Bolte nezbytnou pomůckou, spolehlivým rádcem a průvodcem po ohromné literatuře novellistické a tradicionalní, zvláště těm, kteří by chtěli studovati souvislost povídek z úst lidových zapsaných za našich dnů se starší literaturou. *P—a.*

J. J. Ammann, Volksschauspiele aus dem Böhmerwalde. III. Theil. Prag 1900. (I. p. t. Beiträge zur deutschböhmischen Volkskunde geleitet von Prof. Dr. A. Hauffen. III. Band 1. Heft).

O prvních dvou dílech podána zpráva v Sborníku sv. VI, 208. Třetí svazek, jímž sbírka co do materiálu je ukončena, obsahuje pět her. Z nich patří dohromady Der bairische Hiesel a Schinderhannes, na jichž rozvětvené příbuzenství jsem poukázal v »Českém Lidu« III., v úvaze o loutkové hře »Horia a Gloska«; patří do velké skupiny her o loupežnících s typickými jich částmi: lstivé nebo zrádné zatčení a soud.

Velice zajímavý je druhý Jan Nepomucký, který representuje zcela odchylné zpracování od toho, které v 1. svazku bylo otištěno, kdežto ono se shodovalo s textem, který Werner nalezl u laufenských lodníků (Theatergeschichtliche Forschungen sv. 3.) a jež pochází z »Haupt- und Staatsaction« ze zač. 18. st., kus v tomto svazku otištěný je zpracován úplně nedramaticky naivně, dle životopisu, který prostě předvádí v jednotlivé sceny rozvedený. — První scena je rozhovor otce s matkou nad kolébkou nemocného Jana, kterého zaslibují bohu, v druhé rodiče už se radí s professorem a dávají ho na studie, proti čemuž sedlák, který má nezvedeného hocha, tvoří komickou protivu. — V příští sceně jest Jan páterem, zároveň objeví se (po udání, kde se odehrává kus, není stopy) král nejmenovaný, který nejprve kašpárkovi a pak své královně sdělí, že chce jeti do divadla — to však zdá se královně takovým hříchem, že králi činí kázání a vyzývá ho, aby se obrátil na zbožného kazatele Jana, král tak bez váhání činí a učiní Jana svým almužníkem, ale hned v příštím jednání projevuje svou žárlivost a v pátém svou ukrutnost tím, že dává upéci kuchaře, který postavil na tabuli nedopečeného kapouna, a tak zcela dle legendy v nespojitých scenách odehrává se celé drama. Provozování stává se jakousi pobožností tím, že skoro v každém z četných jednání oddělených stereotypním »der Aufzug kommt herunter« jest udán zpěv z modliteb, kterého se bezpečně účastnili též diváci. Jest velice zajímavo, jak v takových hrách dramatické umění se objevuje na nejprimitivnějším stanovisku, jakoby dramatická forma byla pro ně teprv nově vynalezena.

Podobně provázena písněmi také hra »Graf Karl von Königsmark« psaná oproti prostonárodním rýmům předešlé hry hodně knižní prosou, s široce rozvedenými scenami Kašpara, který mísí do své řeči tu a tam též česká rčení, děj je pak divná směsice různých legend — Genovefa, Alexius, — a románových motivů.

Hra »Der türkische Kaiser« opět rýmovaná zakládá se na oblíbeném motivu středověkých románů, unesení pohanské, orientální princezny milencem, jenž se k ní dostal přestrojen za dívku, kterýžto motiv je však zatlačen do pozadí.

Zajímavá ta sbírka přinesla 16 her, které sice nemají toho pelu starožitnosti a původnosti, jako naznačoval vydavatel v úvodě k prvnímu dílu, ale přece patří k nejdůležitějším dokumentům lidové dramatiky devatenáctého století.

A. Kraus.

S. Trojanović. Die alterthümliche Speisen- und Getränkebereitung bei den Serben. (Archiv für Anthropologie XXVII. Heft 2.). Sep.-Abdruck. Braunschweig 1900. 4⁰ str. 32.

Die Trepanation bei den Serben. Ein ethnol. Beitrag. (Correspondenzblatt der d. anthr. Ges. 1900. Nr. 3.). Také separatně.

Лапот и проклетије у Срба. Прештампано из Искре. Београд 1898.

Předním pracovníkem srbským na poli anthropologie a ethnografie jest dnes prof. Sima Trojanović v Bělehradě. Práce jeho vynikají nejen rozhledem ve všeobecném národopise, nýbrž také zvláštní originalitou a poutavostí obsahu, kterou poskytuje ovšem předmět sám, sama půda balkánská, z níž Trojanović svou látku čerpá. To platí i o všech svrchu uvedených pracích.

V práci první popisuje se starožitný způsob vaření zachovaný dosud v některých krajích na Balkáně. Vaří se totiž zde leckdy způsobem, s jakým se setkáváme tu a tam dosud jen u divokých národů: do nádoby s tekutinou a potravou házejí se rozžhavené kameny tak dlouho, až se voda přivede do varu a předmět v ní uložený se uvaří. Tento způsob vaření má tu výhodu, že se může prováděti i v nádobách, jež by jinak ohni nedovedly vzdorovat, na př. v primitivně zrobených hrncích z březové kůry. Zajímavo je, že i jiné způsoby, kterým se připravují na Balkáně pokrmy, nesou na sobě ráz starožitnosti, a odpovídají analogickým zvykům starých nebo dosud žijících primitivních národů na př. sušení masa na slunci, pečení na rožních, pečení zvířat zaobalených v kůře hliněné v rozžhavené jámě, vaření vajec podobnou cestou, vaření masa v žaludcích zvířat a pod. Zajímavo je dále, že se v mnohých krajích požívá vedle chleba pečeného i chléb vařený.

Ještě více zajímá stať druhá, jednající o tom, že zvyk trepanace živé hlavy, s nímž se jinak setkáváme jen u primitivních národů, udržel se i u Srbů a Albanců západních končin středního Balkánu.

Příčiny zvyku jsou různé: jednak se toho užívá z čisté lékařské pohnutky při poranění hlavy, velmi hojně se vyskytujícím mezi divokými kmeny v středním Balkánu, vystupuje však i z pověry, podle níž trepanace hojí některé vnitřní nemoci, zejména čivní. Trepanaci provádějí lidoví »doktoři«, jejichž umění se dědí v některých rodinách, a sice tajně, poněvadž je jinak trepanace úředně v knížectví zakázána. Dříve se trepanovalo pomocí pilky nalézající se na konci ocelového cylindru (šara, trapanj), který se na příslušném oholeném místě lebky (po odhrnutí kůže) při lehkém tlaku otáčel, a tím v lebce okrouhlou díru piloval. Rána takto povstalá hojí se z hruba asi v 15 dnech, dokonalé zhojení trvá však mnohem déle. Úmrtí je málo, ba jsou lidé, kteří se dali i třikráte trepanovat. Článek, který bude velmi poutat i anthropology, končí stručným dobrým rozborem dosavadních mínění o trepanaci předhistorické v Evropě.

Ale ještě nejvíce interessu ze všech prací Trojanovićových vzbudí jeho spisek »Лапот и проклетије у Срба«, v němž nám sděluje, že jeden z nejzajímavějších survivalů (přežitků) socialních názorů předvěkých udržel se ještě do dob nepříliš dávných v některých krajích Srbska. Zvyk ubíjeti sestárlé členy společnosti a urychlovati jím násilným způsobem přechod do nového nadějí plného života existuje dosud u řady primitivních kmenů; že byl i v Evropě, o tom měli jsme doklady dosud jen ze starých dob historických. V uvedené stati ukazuje nyní Trojanović nejen, že zvyk tento existoval také na Balkáně, jak svědčí některé tradice a pohádky lidové a Dušanův zákonník, nýbrž že se tu udržel dlouho do doby novověké tak, že jsou dosud živé vzpomínky na jeho provádění na př. v Pirotsku, v Požarevsku, kdy bývali staří lidé obřadně ubíjeni uprostřed vesnice, i ve vsích rumunských. Dosud existuje srbské přísloví: »Чим човек претури педесету, треба га секиром по глави.« Obřad slul лапот nebo лъпот.

V téže stati rozbírá spisovatel ještě tradice a zvyky poutající se k mohylám zvaným »prokletijemi« (проклетије), naházeným z kamenů při některých druzích kletby (v Hercegovině наметне приметне гомиле). V Hercegovině slaví se ještě u některých mohyl žertvy a veselí (str. 27 sl.). V spisku je však vedle toho ještě celá řada různých, drobných, pro studium slovanských obyčejů zajímavých zpráv.

L. Niederle.

REJSTŘÍK VĚCNÝ.

Aesopovy bajky 190
v almaře ukryta hospodyně popova pozoruje život sluhův, sluhou udusena, mrtvola její se několikráte k popovi vrátila 213
Amor a psyche 220, 227
Amulety 136 sl, 138, 148 sl.
anděl neposlušný 214, 224.
anthropologická methoda výkladu tradic lidových 189
bájesloví a pohádky 187
Bazalka vyloupla dědečkovi a babičce oči, přinucena, aby je vrátila 218
beránku otřes se, ubrousku prostři se, kyje samobije 129 sl.
bídu hledal člověk 213
Blaničtí rytíři 190
bosorka 140
bratří úplně si podobní, žena jich nerozeznává 218
bratří vyučili se řemeslům, první vyučil se krejčím, druhý ševcem, třetí zlodějem 117. 122
bratří devět, odešli do světa, bojíce se hrozeb otcových 223
Bůh a čert 224
Bůh obohatil tři chuďasy, pouze jeden z nich prokazuje mu svou vděčnost 214
na cestě do nebe, k slunci, pro zlaté vlasy děda Vševěda a pod. reku ukládají se různé otázky 213
Císař Josef, pověsti o něm 53 sl.
cotácký dialekt 216
čarodějník a čarodějnice 136 sl.
čarodějnici poznati 140
čarodějnici dostati 175
čarodějník učněm přemožen 222
čarování při tlučení másla 215
Čechové v Pruském Slezsku 186
s čertem zápasy a závody 214, 224
čerta zdržuje pastorka v lázních až do kuropění 222
čerti straší v zámku a chyceni do kabelky 99 sl.
čert může si vzíti dívku, až provede nákladnou stavbu; kohout předčasně zakokrhá 80 sl
čert - (neb jiná bytost) chytila krále za bradu, když se chtěl v studánce napít, a nepustil ho dříve, pokud mu neslíbil, že mu dá, o čem doma neví 87, 219
u čerta má člověk pod kotly udržovati oheň 131
za čerta převlečen vymámí boháč chuďasovi poklad 215
čertu zapsal se chuďas 215
české menšiny na českém jihu 185 sl.
čísla a jich význam v lidové medicině 155
Damoklův meč 55
dialekt a píseň lidová 194 sl.
divadelní hry německé ze Šumavy 228

divoký muž králem chycen a uvězněn, princem ale puštěn na svobodu a pomáhá princi v boji 86, 214, 217
divotvorné věci tři dostal člověk od žebráka za almužnu 98 sl
— od větru, který mu žito rozvál 221
divotvorné dary vyměněny, konečně pomocí kyjů samobijných zpět dobyty 130 sl.
dny šťastné a nešťastné 153, 167, 170, 179
dobytek očarován 175, 215
Dolnokralovicko 175 sl.
drak unesl princezky, rek je vysvobodí z podzemí 71 sl.
draku obětována princezna 82, 83, 218
duše v pekle chytily se kožichu a p., venku obrátily se v ovce, prodány sv. Petrovi 213
estonské pohádky 217 sl.
Eustachius— Placidus 215
fext 141
folklore co jest a jeho význam 186 sl.
Genovefa 21
had kousl a usmrtil chlapce, se kterým dříve jídal z téže mísy; otec hada poranil a od té doby začal chudnouti 189
had daroval svému osvoboditeli prsten divotvorný 221
hadí polévku pojedla poznal řeč zvířat 223
hadači 136 sl.
hádanku kdo rozřeší dostane princezku 216
Hanáci, literatura o nich 16 sl.
Hanácko, jeho ohraničení 15 sl.
Hanáctvo 14 sl.
poesie Havlíčkova a Havlíčkova řeč básnická 34 sl.
o sedmi havranech 221
hloupá žena posílá po neznámém muži dary nebožtíku synovi do nebe 214
housle, při kterých každý musí skákati, tancovati 98
hrdá princezka pokořena ženichem 216
hromový kámen 144 sl.
chirurgové lidoví 165 sl.
cholera 135
jabloň se zlatými jablky okrádá pták zlatohlavý 67, 220
Jan Nepomucký divadelní hra 229
Jidáš (Ijuda) — jako drak, netvor drží v zajetí krasavici 219
jméno rozhodovalo o zdraví 136
kabelka, do které všecko na povel se směstná 98
kající zbojník 93 sl., 214
kamenné hromady v starém Peru 9 v Mongolsku 10, v Africe 10 sl.
karty, kterými každý se obehrává 98
katové kouzelníky, čaroději 143
klíček zlatý k zámku ztracen, potom zase nalezen 76, 85
klubko divotvorné 222
kněze obelstí zloděj, ponese ho prý do nebe 119 sl., 213, 224.
kněz pochoval psa, biskup učinil kozla biskupem 190
kněz za čerta převlečen chce souseda obelstiti o poklad 190, 215
kocour v botách 215, 222
kohout dobývá divotvorný mlýnek jeho pánovi odňatý 221
koltún 169
kořalka (pálenka) 224
kosti lidské jak léčidlo 150
koza, kůzlata a vlk 225
králem bude, kdo v určitý den bude obědvati na železném stole 81
král a voják v hospodě zbojnické 132
krejčík udatný 228
kroj Hanácký 14 sl.
» na Tovačovsku 23 sl.
kůň mluvící radící — duch to zakletý 61 sl., 67, 105 sl. 117.
koně zázračného dostane rek, který hlídá otcův hrob 220
labutě (kachny) -- princezky, koupají se v jezeře — šaty na břehu odložily, rek nejmladší šat sebral a schoval 87, 89 sl. 213.
labutě (holubice) koupají se — rek jedné sebral šaty; labuť ženou rekovou, odletí, když lstí vymámila pera 90
lakotný hospodský obrácen v koně 214, 224.
lhavý ovčák na konec zahynul, neboť nikdo mu nevěřil 226.
lidové knížky 43 sl.
liška husopaskou 225, její lsti 225 straší zvířata svým manželem kocourem 225, obelstila všecka zvířata v jámě 225
lvu vytažen trn z tlapy 226
kdo lže dostane princezku 215
Madej 214

maloruské dialekty v západních stolicích hornouherských, živly v něm slovenské a polské 211 sl v stolici Bač-Bodrog 216
maloruské písně o zrušení roboty 189
maloruských písní úpadek 190
maloruského plemene celistvost 190
maloruské pohádky 212 sl.
mapa národopisná českého jihu 186
Marinko, bylas' v pokoji 215
Márko bohatý 222
matka nevěrná 214
medicina lidová 134 sl., 176 sl
— u Čechů v Pruském Slezsku 186
měsíc a jeho vliv na nemoci 132
Metamorfose Apulejovy 227
metamorfose: rek mění se v kočku, jak si dá chloupek z kočky pod jazyk a p. 62, 113, čarodějnice mění se v studánku, v jabloň, v hospodu a p. 63, 218
metamorfose milenců na útěku v kostel a kněze, ve vodu a most a j. 88, 91 sl., 219
metamorfose matky v krávu, ovci, strom sirotka obdařující, sirotku radící 188
Midasovy uši 190
milence vyzradila žena mužovi 213
mléčné bratrství 190, 221
mnemotechnické methody 1 sl.
mohyly nehájené při některých druzích kletby 231
moravské písně národní 191 sl.
na mostě bratří na vartě, čekají draky 61, 67, 71
mrtvola hospodyně popovy »vracela se« 213
mrtvoly milenců utopeny 213
mrtvých působení na nemoci 149
můra 140
mze 168
nakuřování proti nemocem 152
nápěvy a jich zapisování 192 sl
národnostní poměry na českém jihu 185 sl.
nátka 135, 168
návní kost 169
do nebe rek nevpuštěn, z pekla vyhnán 101 sl.
nebožtík vracející se na svět 209
nemoci zosobněny 135
nemocnou princezku zachránil rek, když ji rozesmál 219
neštěstí, nebezpečí bratrovo věští krev kapající ze šátku 62, 68, 218, zrezavělý nůž 218
nevěrná žena miliskující se s knězem překvapena mužem 224
nevěrná žena — pták hostův prorokuje její spády manželi 213, 214
nevěrná milenka obelstí reka o divotvorné jeho věci 218, 221
obraz krasavice spatřil rek a zamiloval se do ní 116, 223
orel vynese reka ze světa podzemního 219
osud usouzen princi, že má býti v patnácti letech oběšen 120
otcův hrob hlídá po tři noci nejmladší syn 220
ouroky 168
oustřele 168
oživen mrtvý člověk jistou mastí a jistou travou 126 sl.
paleček 221
pásti koně t. j. čarodějnici a její dcery 219
pastorka — popelka 188, pastorka macechou pronásledována 222, pomáhá jí kráva 222
pastýř za svým stádem ovec přijde až do ráje 212
pero zlaté zvedl rek, slouží pak u krále a jest posílán pro vzácné věci 105 sl., 113 sl.
Petr sv. se mstí 214
Petr sv. na svatbě, v hostinci bit 212, 215
Phaethon, řecká báj o něm 187
písně, jich sbírání a uspořádání 197
— jich seznam 198 200
písně stěhují se 196, 203
píšťalkou svoláno vojsko 77
píšťalka z vrby na hrobě vyrostlé, prozradí vražedlnici 223
počítací methody 1 sl.
pohádkové sbírky české 49 sl.
pohádky a jich závěrečné formulky 205 sl.
o pokladech pověsti 53, 59, 77 sl.
popelka 222
porod nadpřirozený — (z vajec vylíhne se 27 bratří) 112
postřel 169
pověry při opouštění domova 3 sl.
pověrečné léčení 134 sl.
povídky sebrané na Valašsku 45 sl.

princezka vdá se jen za toho, kdo se tak ukryje, že ho ani svým zázračným zrcadlem nenajde 190
prostředky působící návrat po dlouhou dobu nepřítomného 7 sl.
psychologie individualní 181 sl.
— socialní 180 sl.
pro ptáka zlatého vyslán rek od krále 106
Putifar 226
o Radhošti pověsti 52, 53, 60
ranhojiči lidoví 165 sl.
Robert ďábel 93 sl.
rosa 157, 158
rostliny čarovné a léčivé 160 sl.
ryba chycena od lenocha, slíbila mu, že každé přání jeho vyslovené jejím jménem se vyplní 221
Sestra nařčená z nepočestnosti má býti zastřelena od bratra 216, 223
sestra nevěrná zradí bratra 221
sestry uneseny od havrana, vichru a blesku 219
sestry tři slibují, čím by obdařily kralevice, nejmladší syny se sluncem na na čele atd 222
seznam písní 198, 200
Slezsko pruské 186
slina vyplivnutá děvčetem čarodějníkovým mluví 219
slovenské písně 216 sl.
slovenský dialekt cotácký, polský vliv v něm 216
sluha nevěrný vydává se za kralevice 218
slunce a jeho vliv na nemoci 153
smrt, její znamení 170
smrt chycena do kabely 101 sl.
snědek 168
sněhurka 214
somalské pohádky 225
soudruhové nadpřirozených vlastností 64 sl., 69 sl., 71.
soudruhové zrádní nechají reka v podzemí, kde osvobodil princezny 73 sl. 219,
soudruhové vyučováni trpaslíkem 218
spálena kůže muže ve zvíře zakletého, muž zmizí 220
starce zabíjeli dříve 224, 230
studánky posvátné, léčivé 156 sl.
svatební veselí v Bohuslavicích v pruském Slezsku 186
Škarniclovy tisky 43 sl.
těhotná královna, když pojedla rybu 60 sl. 218 — když polkla hrášek 218 na pouhé přání vyslovené lenochem jménem ryby štiky 221
těžké práce vykonává rek u čarodějnice pomocí její dcery 90
Tovačovsko 14 sl.
tradice lidové a jich důležitost pro bájesloví 187 sl.
tráva zacelující rány, oživující mrtvé 126 sl.
trepanace 230
uhranutí 135
úl ukraden s pánem v něm ukrytým 215
upír 209 sl.
uřknutí 135
na útěku od čarodějnice házeny kartáč, hřeben a p. 114, 218, 219
vampir 290 sl.
vaření starožitné způsoby u Srbů 230
varianty písní 198, varianty písní v nové sbírce Bartošově 220 sl.
veš vypěstěna v ohromné zvíře; z její kůže zhotoveny rukavice a p: 190
vlk oklamán liškou 225
voda léčivá 156 sl.
voda živá 66
voják klame otce, že povyšuje, a láká z něho peníze, stane se na konec zetěm králových 95 sl.
Võlkerpsychologie 180 sl.
vypravovatelé pohádek na Valašsku, jich charakteristika 50 sl.
zahradníkem rek v službách královských 218
zajíce hlídati 90
zakletou princeznu osvobodil rek, když jí nosil půl roku každý den žejdlík mléka od černé krávy 78
zakletá princezka (čertem posedlá) v kostele pochována, roztrhá vojáky na stráži 103 sl. 125 sl
zaříkání nemocí 142. zaříkavací formule 171 sl., 179
zatloukání nemocí do stromu 150, 162
zažehnávání nemocí 143 zažehnávací formule 171
zimnice 168
zloděj domnělý, závistivec vstrčil mu do kapsy zlaté hodinky a p. a obvinil ho z krádeže 127, 129

zloděj obratný 117 sl., 122 sl. 213, 215, 224
zpěv sborový 193
zvířata vděčná rekovi, pomáhají mu 113, 221
železné střevíce obuje žena hledající muže 220
ženská lest 227
žid v trní 101, 102

REJSTŘÍK JMENNÝ

Amman 228
Andree R. 1, 10, 13
Bartoš Fr. 16, 191 sl.
Běhálková Xavera sl. 23, 26, 31
Bolte J. 191, 227
Brükner A. 188 sl.
Ciszewski Stan. 1 sl., 190
Čáda Fr. 180 sl.
Čečetka F. J. 134 sl.
Čelakovský 35, 36, 38
Černý Ad. 186, 205
Drahomanov M. 189 sl.
Dudík, Beda Dr. 15, 16
Dušek V. J. 191 sl.
Erben K. J. 35
Hartland E. S. 186 sl.
Havlíček Karel 34 sl.
Hellich J. 161, 174
Hnatjuk V. 211 sl.
Hock Stefan Dr. 209 sl.
Houdek V. 18
Hubka Ant. 185 sl.
Jakubec J. 34 sl.
Janáček L. 194
Kallas Oskar 217 sl.
Kawczyński M. 227
Klvaňa Jos. 14 sl.
Köhler R. 191
Koula J. 18
Kraus Arn. 228 sl.
Kuba L. 193
Langhans 186
Lazarus Moris 183
Máchal J. 43 sl.
Manes Jos. 15, 19 sl., 31
Montanus Martin 227
Niederle L. 229 sl.
Pastrnek 216
Paul H. 184
Petsch Rob. 205 sl.
Pisch R. 16
Polívka J. 187 sl., 189 sl. 205 sl., 209 sl., 217 sl., 228
Quis L. 34, 35, 42
Reinisch Leo 225
Speranskij M. 43
Spiess Ch. J. 43 sl.
Steinthal Ch. 183
Šebestová Aug. 205
Šembera 15
Šedivý P. 44
Tille V. Dr. 45 sl., 225 sl.
Trojanović S. 229 sl.
Tůma R. 36
Tyršová R. 20
Václavek M. 174
Valchař Jan 175 sl.
Vavák 169
Wundt 180 sl.
Vyhlídal Jan 186
Zíbrt Č. 18.